DE OPMERKER.

ORGAAN

VAN HET GENOOTSCHAP

„ARCHITECTURA ET AMICITIA",

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap.

BIBLIOTHEEK
DER
TECHNISCHE HOGESCHOOL
DELFT

27e JAARGANG.

1892.

D02 2059

POLYTECHNISCHE SCHOOL

'S-GRAVENHAGE.

TER DRUKKERIJ DER VENNOOTSCHAP „HET VADERLAND".

REGISTER.

Bladz.

A.

Architectura et Amicitia.
Vergadering van 6 Januari . . . 9
„ „ 20 „ . . . 33
„ „ 3 Februari . . . 41
Voordracht, gehouden in de Genootschapsvergadering van 3 Februari 1892, door A. N. Godefroy . . . 49, 61
Vergadering van 17 Februari . . . 71
„ „ 2 Maart . . . 79
„ „ 16 „ . . . 95
„ „ 30 „ . . . 121
Prijsvragen . . . 123
Vergadering van 13 April . . . 129
„ „ 4 Mei . . . 153
Jurysrapport der in 1891 uitgeschreven prijsvragen . . . 161
De excursie . . . 265
Vergadering van 7 September . . . 297
„ „ 21 „ . . . 313
„ „ 5 October . . . 329
„ „ 19 „ . . . 345
„ „ 2 November . . . 361
„ „ 9 „ . . . 369
„ „ 16 „ . . . 378
„ „ 30 „ . . . 397
„ „ 14 December . . . 413
„ „ 21 „ . . . 421

Architectura te 's-Hage. (Vergaderingen enz.) 6, 13, 28, 45, 74, 83, 101, 126, 307, 341, 373, 417
Arti et Industriae te 's-Hage. (Vergaderingen enz.) 21, 66, 101, 107, 133, 173, 340, 386, 417
Arc de Triomphe de l'Etoile te Parijs. (De) . . . 25, 34, 42
Arbeidsraad te 's-Gravenhage . . . 27
Amsterdam. (De stadsschouwburg te) . . . 62
Arendtochten-school voor onbemiddelden te Amsterdam . . . 81
Apollolaan-schouwburg (De), door J. G. van Gendt A.Lz. . . . 87, 96
Aalmacht. (Proeven van bekwaamheid in het) . . . 139, 209, 237, 299
Aalmacht-scholen. (Raad van directeuren van) . . . 140
Australische houtsoort. (Eene) . . . 148
Algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren. 177, 329
Aalmacht. (Verdeeling van het) . . . 218
Arbeidsduur. (Maximum) . . . 235
Antwerpen. (Kunstbetooging te) . . . 245
Album van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst. (Het) . . . 284, 301
Antwerpen. (Oud-) . . . 289, 298, 331
Algemeene voorschriften. (Toepassing der) . . . 307, 315, 355, 389
Apeldoorn. (De kerk te) . . . 363
Arti „om" . . . 414

B.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. (Vergaderingen, enz.) 14, 28, 45, 156, 357, 400
Bouwmaterialen „Koning en Bienfait" te Amsterdam. (Proefstation van) . . . 19
Bouwmaterialen. (Mortel en hare toepassing als zelfstandig) . . . 36
Raad van directeuren van aalmachtscholen . . . 140
Behoudsorting . . . 178
Bouwkunst. (Nationaal congres voor) . . . 179, 186, 195, 203
Bouwen. (Coöperatief) . . . 204
Bescherming van den industrieelen eigendom. (Internationale overeenkomsten tot) . . . 269
Boekhandels. (Vereeniging ter bevordering van de belangen der) 236, 242
Boschbeplanting op de Nederlandsche zandgronden . . . 275
Brandstof voor locomotieven. (Cokes als) . . . 291
Bouwkundige vereenigingen in het buitenland:
I. The royal institute of British architects . . . 303, 325, 340
II. L'Union architectorale de Lyon . . . 353
Beugges-verlichting . . . 389
Brussel. (Het stadhuis van) . . . 391
Beursplein (Een nieuw), door X. X. . . . 414

Boekaankondiging.
Handboek voor bouwkundigen. Oude bestemmingen . . . 181, 232, 409
Schadewater . . . 252
Der Portland-cement und seine Anwendungen im Bauwesen . . . 409

C.

Critiek. (Het Rijksmuseum en de) . . . 132
Congres van Bouwkunst. (Nationaal) . . . 179, 186, 195, 203

Bladz.

Congres-indrukken . . . 193
Chicago's tentoonstelling . . . 198
Coöperatief bouwen . . . 204
Critiek. (Ouderwetsche) . . . 241, 249
Cokes als brandstof voor locomotieven . . . 291

D.

Duiklinnen. (Waterdicht, vuurvast geïmpregneerd) . . . 55
Droogmaking van de Zuiderzee. (De) . . . 115, 251, 276
Dubbeltjes. (De nieuwe) . . . 181
Driejaarlijksche. (De) . . . 203, 300
Dagbladen-critiek v. . . . 300
Diploma der Sportentoonstelling. (Het) . . . 346
Dresden (Leipzig en), door J. A. van der Steijn Veer . . . 369, 378, 390

E.

Excursie. (De) . . . 265
Eerelidlijk aan Prof. Molleschott . . . 267
Eikenhout en zijne gebreken (Het), door L. J. Rijnink . . . 422, 429

F.

Fragmenten . . . 31, 41, 52, 63, 73, 82, 90, 98, 108, 194, 226
Fluo-silicaten. (De) . . . 219, 227, 252
Fin-de-siècle . . . 347

G.

's-Gravenhage. (Mijn jaarlijksch bezoek aan het gemeentemuseum te) 98
Gebrand kunstglas en loodverglazing . . . 117
's-Gravenhage. (Het Kon. kabinet van penningen en gravures stevens te) . . . 131, 355
Geest des tijds. (De) . . . 205
Gipspleinen . . . 251
Gedenkboek van de kunstentoonstelling . . . 259
Godefroy. (A. N.) . . . 265
Gemeentemuseum te 's-Gravenhage. (Sport in het) . . . 332
Groningen. (Museum van kunstnijverheid te) . . . 347

H.

Hollandsche tegels . . . 50
Herrezening (Kunst en), door W. C. Buner. 72, 80, 105, 113, 122, 130
Haagsche Kunstkring . . . 91
Handwerkslieden. (Bouwkundig onderwijs voor) . . . 145, 169
Houtsoort. (Eene Australische) . . . 148
Handwerkslieden en leerlingen te Amsterdam. (Wedstrijd voor) 173, 179, 201, 225, 267
Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij . . . 221
Haarlem—Zandvoort Spoorwegmaatschappij . . . 234
's-Hertogenbosch. (De Kon. school voor nuttige en beeldende kunsten te) 273

I.

Indrukken. (Congres) . . . 193
Internationale overeenkomsten tot bescherming van den industrieelen eigendom . . . 269
Ingenieurs. (Vereeniging van Burgerlijke) . . . 301
Ingenieurs. (Koninklijk Instituut van) . . . 306

J.

Jubileum van W. B. G. Molkenboer . . . 292

K.

Kunst en Herrezening, door W. C. Buner. . 72, 80, 105, 113, 122, 130
Kunstkring. (Haagsche) . . . 91
Koninklijk kabinet van penningen en gravures stevens te 's-Gravenhage. (Het) . . . 131, 355
Kunstnijverheid, aangeregteld door de Vereeniging „Vak en Kunst" te Dordrecht. (Tentoonstelling van oude en nieuwe) . . . 137
Kunst en publiek, door Jonas Ingenohl . . . 154, 164, 172
Kraan aan de Wilhelminakade te Rotterdam. (De nieuwe) . . . 211
Kunstnijverheid. (Het Utrechtsch museum van) . . . 228
Krachtmachines. (Nieuwe) . . . 235
Kunstbetooging te Antwerpen . . . 245
Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's-Hertogenbosch. (De) . . . 273
Krupp te Essen. (Monument voor Alfred) . . . 299
Kunstentoonstelling te München. (Internationale) . . . 300
Koninklijk institunt van ingenieurs . . . 306

Bladz.

Kerk te Apeldoorn. (De) . . . 383
Kadaster en landmeetkunde . . . 398
Kunstnijverheid (Tentoonstelling der Vereeniging) . . . 405
Kunst en mode . . . 414

L.

Luxus. (Vereeniging St.-) . . . 82
Leiden. (De Stadsgehoorzaal te) . . . 89, 108, 324, 348, 408
Loodverglazing. (Gebrand kunstglas en) . . . 117
Lierenstichel. (Het) . . . 242
Loonen. (Uitbetaling van) . . . 362
Leipzig en Dresden, door J. A. van der Sluys Veer. . . 369, 378, 390
Landmeetkunde (Kadaster en) . . . 398

M.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
Verslagen Afd. Arnhem . . . 4, 37, 148, 349, 425
„ „ Leeuwarden . 5, 43, 100, 118, 158, 209, 357, 401, 426
„ „ Utrecht . . . 5, 44, 100, 258
„ „ Amsterdam . . . 5, 74, 118, 166, 349, 393, 417
„ „ Leiden . . . 13, 44, 84, 132, 157, 334, 367, 400
„ „ 's-Hage . . . 29, 67, 100, 133, 365, 394, 425
„ „ Groningen . . . 29
„ „ Rotterdam . . . 125
Prijsvragen . . . 166, 190, 251
Nationaal congres voor bouwkunst . . . 179, 186, 195, 203
Verslag der 65e algemeene vergadering . . . 198
Het album van de Maatschappij . . . 284, 301
Verslag der 66e algemeene vergadering . . . 381
Mortel en hare toepassing als zelfstandig bouwmateriaal . . . 36
Museum te 's-Gravenhage. (Mijn jaarlijksch bezoek aan het gemeente-) . . . 98
Marlepsteen . . . 100
Maximum arbeidsduur . . . 235
Merwedekanaal. (De opening van het) . . . 252, 259, 267
Molenschutt. (Eerelijk aan Prof.) . . . 267
Maatschappij tot exploitatie van waterleidingen in Nederland . . . 274
Maximum werkdag en minimum loon . . . 285
Monument voor Alfred Krupp te Essen . . . 290
Molenbeier. (Jubileum van W. H. G.) . . . 292
Münchener internationale kunsttentoonstelling te) . . . 300
Middelburg. (De waterleiding te) . . . 337
Museum voor kunstnijverheid te Groningen . . . 347
Mode. (Kunst en) . . . 414

N.

Nederland. (De Renaissance in) . . . 2, 20, 34, 45, 52, 64
Nieuwe dubbeltjes. (De) . . . 131
Nieuwe krachtwerktuigen . . . 238
Nederlandsche zeeduinen. (Beschoeiing op de) . . . 275
Nederlandsche schildersbond . . . 283
Nieuw bouwplan, door N. N. (Een) . . . 414

O.

Onbevoegde critiek . . . 241, 249
Opening van het Merwede-kanaal. (De) . . . 252, 259, 267
Oud-Hollandsch wijnhuis „de Roemer" . . . 284
Oud-Antwerpen . . . 289, 298, 331
Ontmatting-ovens . . . 305, 373, 379
Opleiding voor de functie van wethouder van fabrikage (De) . . . 392

P.

Prijsvragen en wedstrijden.
Eereprijsvraag van een schoolgebouw, uitgeschreven door de Vereeniging Architectura te 's-Hage . . . 9
Café-restaurant, uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam . . . 28, 156, 217
Getuigschrift, uitgeschreven door dezelfde vereeniging . . . 28, 157, 218
Hoofd voor het officieel orgaan van den Ned. Schildersbond . . . 28
Prijsvraag voor het hoofdstuk „het bouwvak" in een aanstaande wet op den arbeid . . . 28, 211
Post- en telegraafkantoor in een dorp, uitgeschreven door de afd. Leeuwarden der M. t. b. d. B. . . . 43
Plattelandsgemeentehuis, uitgeschreven door de Vereeniging t. b. d. B. te Groningen . . . 91, 117
Prijsvragen, uitgeschreven door A. et A. in 1892:
a. Eene monumentale brug over eene rivier . . . 124
b. Eene Protestantsche dorpskerk . . . 124
c. Eene marquise van gesmeed ijzer . . . 124
d. Een buffet voor een eetzaal . . . 125
e. Een hoofd voor een van de Bouwkunst gevuld werkblad . 125, 321
Jaarrapport der door A. et A. in 1891 uitgeschreven prijsvragen . 161
Prijsvragen, uitgeschreven door de M. t. b. d. B. . . 166, 190, 251
Wedstrijd voor handwerkslieden en leerlingen te Amsterdam 173, 179, 201, 225, 267
Ameublement voor kleine woningen te Berlijn . . . 211
Stoombrandspuitenhuis met verblijf voor den brandwachtpost, uitgeschreven door de Afd. Leiden der M. t. b. d. B. . . . 229
Diploma, uitgeschreven door de Ned Maatschappij tot bevordering van Nijverheid . . . 236, 333

Bladz.

Centraal marktgebouw te Budapest . . . 282
Wedstrijd van schilders uit de provincien Groningen, Friesland en Drente 291
Diploma van de Vereeniging tot bevordering van de belangen des boekhandels . . . 299
Concours van gevel-ontwerpen op de terreinen van de Haagsche bouwmaatschappij „Duinoord" . . . 299
Rendiercongebouw in de Rotterdamsche diergaarde . . . 317
Rustieke voetbrug over een vijver, uitgevoerd door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen . . . 333
Stations- en administratiegebouw te Bucharest . . . 389
Diploma's betrekking hebbende op de Tentoonstellingen van nationale nijverheid en van Landbouw, te houden te Winschoten in de maand Juni 1893 . . . 407
Wedstrijd van het fonds Willink van Collen . . . 424

Proefstation voor bouwmaterialen „Koning en Bienfait" te Amsterdam 19
Parijs. (De Arc de triomphe de l'étoile te) . . . 25, 34, 42
Papierstof . . . 109
Proeven van bekwaamheid in het aanbacht . . . 139, 209, 237, 309
Publiek (Kunst en), door Jonas Ingenohl . . . 134, 164, 172
Photographie-tentoonstelling te 's-Hage . . . 295

R.

Renaissance in Nederland. (De) . . . 2, 20, 34, 45, 52, 64
Raadhuis te 's-Hertogenbosch. (Derkinderen's wandschildering in het) 17
Ralitz. (Systeem) . . . 108
Rijksmuseum en de critiek. (Het) . . . 132
Rotterdam. (De nieuwe electrische kraan aan de Willemsminkade te) 211
Rookvrije verbranding . . . 253
Rotterdam. (Waterleiding te) . . . 257
Rotterdam" (Oud-Hollandsch wijnhuis „de) . . . 284
Roever en de Minister Heemskerk, door Jhr. Mr. Victor de Stuers. (Mr. N. de) . . . 306, 321, 330
Rotterdam. (Uit) . . . 372

S.

Staatstoezicht op verzekeringen . . . 29
Stadsschouwburg te Amsterdam. (De) . . . 62
Schouwburg. (De Asphalein-), door J. G. van Gendt Alzn. . . 87, 96
Stadsgehoorzaal te Leiden. (De) . . . 89, 108, 324, 348, 408
Sporttentoonstelling te Scheveningen . . . 185, 245, 261, 268, 285
Steenlegging te Utrecht. (De) . . . 202
Sprokkelingen . . . 210, 281, 334, 339
Spoorwegmaatschappij. (Hollandsche IJzeren) . . . 221
Spoorwegmaatschappij. (Haarlem—Zandvoort) . . . 234
Schilderbond. (Nederlandsche) . . . 283
Schilderschool. (Een) . . . 314
Stuers. (Mr. N. de Roever en de Minister Heemskerk, door Jhr. Mr. Victor de) . . . 306, 321, 330
Sport in het gemeentemuseum te 's-Gravenhage . . . 332
Sporttentoonstelling. (Het diploma der) . . . 346
Standbeeld van J. H. Brandt. (Het) . . . 391
Siemens. (Dr. Werner von) . . . 407

T.

Tegels. (Hollandsche) . . . 50
Tijdschrift van Arti en Industriae. (Het) . . . 107
Tentoonstelling van oude en nieuwe kunstnijverheid, aangelegd door de Vereeniging „Vak en kunst" te Dordrecht . . . 137
Teekenonderwijs (Ned. vereeniging voor) . . . 139
Teekenonderwijs voor handwerkslieden. (Bouwkundig) . . . 145, 169
Tentoonstelling. (Eene) . . . 178
Tentoonstelling. (Chicago's) . . . 198
Tijds. (De geest des) . . . 205
Tentoonstelling van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels . . . 236, 242
Tentoonstelling te 's-Hage. (Photographie-) . . . 293
Toepassing der algemeene voorschriften . . . 307, 315, 385, 389
Tentoonstelling der Vereeniging „Kunstnijverheid" . . . 405

U.

Utrecht. (De steenlegging te) . . . 202
Utrechtsch museum van kunstnijverheid (Het) . . . 228
Uur werken. (10-) . . . 257
Utrecht. (De Nederlandsche zinkpletterij te) . . . 348
Uitbetaling van loonen . . . 362

V.

Vergaderingen van Architectura et Amicitia.
Vergadering van 6 Januari . . . 9
„ „ 20 „ . . . 33
„ „ 3 Februari . . . 41
„ „ 17 „ . . . 71
„ „ 2 Maart . . . 79
„ „ 16 „ . . . 95
„ „ 30 „ . . . 121
„ „ 13 April . . . 129
„ „ 4 Mei . . . 153
„ „ 7 September . . . 297
„ „ 21 „ . . . 313

Bladz.

Vergadering van 5 October . . . 329
„ „ 19 „ . . . 345
„ „ 2 November . . . 361
„ „ 9 „ . . . 369
„ „ 16 „ . . . 378
„ „ 30 „ . . . 397
„ „ 14 December. . . . 413
„ „ 21 „ . . . 421

Vergaderingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
Afdeeling Arnhem . . . 4, 37, 148, 349, 425
„ Leeuwarden . . 5, 43, 100, 118, 158, 209, 357, 401, 426
„ Utrecht . . . 5, 44, 100, 258
„ Amsterdam . . . 5, 74, 118, 166, 349, 393, 417
„ Leiden . . . 13, 44, 84, 132, 157, 334, 367, 400
„ 's-Hage . . . 29, 67, 100, 133, 365, 394, 425
„ Groningen . . . 29
„ Rotterdam . . . 125
65e algemeene vergadering . . . 198
66e „ „ . . . 381

Vergaderingen van de Vereeniging Architectura te 's-Hage.
Vergadering van 23 December . . . 6
„ „ 6 Januari . . . 13
„ „ 20 „ . . . 28
„ „ 3 Februari . . . 45
„ „ 17 „ . . . 74
„ „ 2 Maart . . . 83
„ „ 16 „ . . . 101
„ „ 30 „ . . . 126
„ „ 14 September. . . . 307
„ „ 12 October . . . 341
„ „ 9 November . . . 373
„ „ 14 December. . . . 417

Vergaderingen van de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.
Vergadering van 30 Januari . . . 43
„ „ 27 Februari . . . 83
„ „ 26 Maart . . . 117
„ „ 30 April . . . 157
„ „ 24 September . . . 325
Vergadering van 29 October . . . 365
„ „ 26 November . . . 400

Vergaderingen van de vereeniging Arti et Industriae te 's-Hage.
Vergadering van 9 Januari . . . 21
„ „ 13 Februari . . . 66
„ „ 12 Maart . . . 101
„ „ 2 April . . . 133
„ „ 14 Mei . . . 173
„ „ 8 October . . . 340
„ „ 12 November . . . 386
„ „ 10 December . . . 417
Vereeniging tot bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid. (Vergadering der Afd. 's-Gravenhage.) . . . 5
Verzekeringen. (Staatstoezicht op) . . . 29
Voordracht, door A. N. Godefroy . . . 49, 61
Vereeniging voor Teekenonderwijs. (Ned.) . . . 139
Vragenbus . . . 147, 315, 318, 326, 334, 354, 357, 363, 365, 402, 409
Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren. (Algemeene administratieve) 177, 329
Voordracht van het aanbacht . . . 218
Verharding en bescherming van zachte kalksteen, zandsteen, kalk- en cementmortels enz. . . . 219, 227, 252
Vitrit . . . 221
Verbranding. (Rookvrije) . . . 253
Varia . . . 252, 284
Vereenigfug van burgerlijke ingenieurs . . . 301

W.

Wandschildering in het raadhuis te 's-Hertogenbosch. (Derkinderen's) 17
Waterdicht, vuurvast geimpregneerd dakkleed . . . 55
Waterleiding te Rotterdam . . . 257
Waterleidingen in Nederland. (Maatschappij tot exploitatie van) . . 274
Waterwegen in de noordelijke provincien . . . 292
Waterleiding te Middelburg. (De) . . . 337
Wetsuitlegging. (Eene) . . . 381
Werkmeester van fabrikage. (De opleiding voor de functie van) . . . 392

Z.

Zuilerzee. (De droogmaking van de) . . . 115, 251, 276
Zinkpletterij te Utrecht. (De Nederlandsche) . . . 348

PLATEN.

		Bladz.
1.	Woonhuis te Oegstgeest, van den architect H. J. Jesse	2
2.	Arc de Triomphe de l'Etoile, te Parijs	25
3.	Domkerk te Utrecht	81
4.	Asphalein-theater te Weenen	87
5.	Ontwerp van eene villa, door D. Boest van Beijn	125
6.	Gesmeed ijzerwerk, van den architect C. W. Nijhoff	201
7.	Sporttentoonstelling te Scheveningen (perspectief)	245
8.	» » » (plattegrond)	245
9.	Gevangenispoortje aan den Heiligenweg te Amsterdam	249
10.	Woonhuis 17de eeuw, te Leiden	305
11.	Detail Frederiksborg Denemarken	321
12.	Monumentale brug, door den architect A. Dirkzwager	325
13.	Toren te Oorschot	337
14.	Gedeelte zijbeuk met ingang van de kerk te Oorschot	337
15.	Kunnerbetimmering te Maasluis, van den architect A. Dirkzwager	363
16.	Raadhuis te Hildesheim	378
17.	Woonhuizen in de Vondelstraat	398
18.	Kadaster en Landmeetkunde	398

N.B. De bladzijden geven de plaats aan, waar de omschrijving te vinden is.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 1. ZATERDAG 2 JANUARI 1892.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.V.U.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN SPRINGER, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ten gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Joh. G. STEULER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. De 963e gewone vergadering van het Genootschap zal gehouden worden op Woensdag 6 Januari 1892, des avonds te 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Keuze van boek- en plaatwerken voor bibliotheek en leestafel.
c. Lezing van den heer A. van Harpen.
d. Kunstbeschouwing van den heer W. Kromhout Cz.: photographieën uit Spanje.

2e. Het Bestuur van het Genootschap is voor 1892 samengesteld als volgt:

Jan Springer, Voorzitter; Jonas Ingenohl, Vice-voorzitter; C. W. Nijhoff, 1e-Secretaris; Karel Muller, 2e-Secretaris; J. A. v. d. Sluijs Veer, Penningmeester; en J. C. D. di Gazar, Bibliothecaris-archivaris.

Stukken het Genootschap betreffende te adresseeren als volgt:

Al wat de administratie betreft, aan den 1e-Secretaris, American-hotel te Amsterdam.

Al wat de redactie van *De Opmerker* betreft, aan den heer Paul J. de Jongh, Vijzelstraat 40 te Amsterdam.

Al wat de redactie van het plaatwerk *De Architect* betreft, aan den heer W. Kromhout Cz., Reguliersgracht 120 te Amsterdam.

3e. De ingekomen antwoorden op de door de Vereeniging *Architectura* te 's-Gravenhage in 1891 uitgeschreven eereprijsvraag voor *een schoutsburg* zijn in het Genootschapslokaal tentoongesteld.

Deze ontwerpen zijn door de Jury, bestaande uit de heeren Charles Garnier te Parijs, Dr. P. J. H. Cuijpers en A. Salm G Bz., te Amsterdam, gerangschikt als volgt:

„1891", ontwerper de heer A. J. Sanders te 's-Gravenhage.

„Fiat", ontwerper de heer W. C. Bauer, te Amsterdam.

„Théatre-Libre", ontwerpers de heeren Brückman en Van Malsen, te 's-Gravenhage.

Het uitgeloofde Eerediploma van de Vereeniging werd niet uitgereikt, maar er werd besloten aan het eerstgenoemde ontwerp eene medaille van verdienste toe te kennen.

4e. De 5e en 6e afleveringen van het plaatwerk *De Architect* (2e jaargang), die eerstdaags verzonden worden, zullen de volgende platen bevatten:

61 en 62. Woonhuis aan de Sarphatistraat te Amsterdam. Architect Jan Springer; voorgevel (lichtdruk), eetzaalbetimmering (lichtdruk).
63 en 64. Café-Vondel in de Vondelstraat te Amsterdam. Architect Dr. P. J. H. Cuijpers.
65. Diverse details van het Centraal-station te Amsterdam. Architect Dr. P. J. H. Cuijpers.
66. Werkinrichting voor blinden te Rotterdam. Architect P. A. Weeldenburg.
67. Olie en azijnstel, uitgevoerd in zilver door de firma W. Hoeker en Zn. te Amsterdam. Ontworpen en geteekend door K. Sluijterman.
68. Diverse schetsen, van K. Sluijterman.
69. Tentoonstellingsgebouw. Ontworpen en geteekend door Jan Stuijt.
70. Ingang van eene kazerne. Ontworpen en geteekend door Paul J. de Jongh.
71. Woonhuisgevel. Ontworpen en geteekend door C. N. van Goor.
72. Uithangteeken voor eene kunstsmederij en electrische lamp. Ontworpen en geteekend door Jan Stuijt.

5e. Met 1892 vangt de derde jaargang van *De Architect* aan. Nieuwe inteekenaren gelieven zich te richten tot den 1e-Secretaris van het Genootschap. Van de jaargangen 1890 en 1891 zijn nog exemplaren voorhanden, zoodat de inteekenaren alsnog de compleete serie platen kunnen ontvangen.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

BOUWKUNDIGE SCHOOL

(A. et A.) BIJ DE PLAAT.

In den nazomer van 1889 en 't begin van 1890 werd dit woonhuis gebouwd op dezelfde plaats, waar vóór twee-en-twintig jaren een voor dien tijd goed huis opgetrokken werd. De fundeering was toen evenwel niet zwaar genoeg beheid, zoodat reeds tijdens den bouw verzakking merkbaar was. In den loop der jaren was het gebouw er niet op verbeterd, en hoewel zich geen noemenswaardige scheuren vertoonden, was 't toch onbewoonbaar geworden, daar het zoover gezakt was, dat het water onder den vloer van den beganen grond stond en zich overal champignon vertoonde.

Het gebouw werd daarom geheel afgebroken, op den kelder en den regenbak na, resp. thans gelegen onder de spreekkamer en de keuken, die nog in uitstekenden toestand werden bevonden.

Na 't slaan van proefpalen van 11 M. werd geen stuit verkregen doch op eene diepte van 9 à 10 M. de minste verzakking waargenomen. Alzoo werden geslagen 120 palen. Daar de nieuwe zijgevel op den kelder- en regenbakmuur moest komen en deze alle kans hadden, bij vernieuwde belasting wederom te verzakken, werden aan den linkerhoek (landzijde) zes, tusschen kelder en regenbak zes en aan 't einde bij den zijmuur weer zes, d. i. achttien palen, geslagen, waarop hoofden gemetseld en hierop, ter hoogte van den beg. grond, zware ijzeren balken gelegd werden, waarop de zijgevel gemetseld werd. De binnenmuurtjes staan, bij dien gevel aansluitende, ook op ijzeren binten. Later werden de muren van kelder en regenbak opgetrokken tot onder de ijzeren binten, d. i. ± 1 M. hooger dan vroeger, en het terrein gedeeltelijk opgehoogd rondom het gebouw.

De kelder en regenbak bleken indertijd goed gemaakt te zijn, daar door 't heien niet het minste scheurtje ontstaan is.

Het trasraam is gemetseld van blauwe klinkers en gevoegd. De band boven 't trasraam en 't architraaf zijn van bruin-verglaasde steen. De kunststeen is geleverd door den heer Oosthoek te Alfen, de gebeeldhouwde consoles door de Quellinusschool te Amsterdam.

De buitenmuren zijn alle spouwmuren, zoodat overal 't papier direct op de muren geplakt kon worden, en gemetseld van gevelgrauw 1ste soort Rijnsteen. De teakhouten voordeur en een eiken schoorsteenbetimmering werden bekroond in den wedstrijd voor handwerkslieden en leerlingen, in April 1890 te Leiden gehouden. Het gebouw werd niet publiek aanbesteed, maar grootendeels in eigen beheer uitgevoerd.

H. J. Jesse, architect.

DE RENAISSANCE IN NEDERLAND.
(1508—1620). [1])

Het is mijn voornemen, u hedenavond het een en ander mede te deelen omtrent de kunst der Renaissance in ons vaderland. Nieuw kan dit onderwerp zeker niet genoemd worden; het heeft toch, vooral in den laatsten tijd, niet ontbroken aan meer of minder uitvoerige studiën, waarin dit deel onzer bouwkunst behandeld werd. Vooral het lijvige werk, dat voor een tweetal jaren door een zoon van het veelschrijvend Germanje aan de Nederlandsche Renaissance gewijd werd, zal den meesten uwer wel niet onbekend zijn. Verwacht echter van mij geene bespiegelingen of veronderstellingen, als daarin te vinden zijn; ik wensch nergens den vasten grond der feiten te verlaten, op het gevaar af, dat gij mij misschien een levendige verbeeldingskracht ontzeggen zult.

Gaarne zou ik mijn voordracht met een beschouwing over het verband van geschiedenis en bouwkunst in de zestiende eeuw beginnen, doch ik moet bekennen, dat ik daartoe geen kans zie. De belangrijke gebeurtenissen, die in ons vaderland in die eeuw zijn voorgevallen, hebben geenszins haar stempel op de architectuur dier dagen gedrukt. Toen Keizer Karel V begon te regeeren, bouwde men hier-te-lande nog juist zoo, als men onder Maximiliaan en Filips den Schoone gebouwd had, nl. in den z.g. laat-Gothischen stijl. Twintig jaar had de vorst, in wiens rijk de zon nooit onderging, reeds den schepter gezwaaid, toen men, zonder dat eenige belangrijke historische gebeurtenis daartoe aanleiding leverde, tot den Renaissance-stijl overging, waarbij men sedert, ook onder 's Keizers opvolger Filips, bleef. De hoogstbelangrijke gebeurtenissen, die de geschiedenis tusschen de jaren 1560 en 1590 vermeldt, hadden zoo weinig invloed op de bouwkunst dier dagen, dat het verschil tusschen twee gebouwen, in het begin en in het einde van die periode gesticht, b.v. het raadhuis van Den Haag en de waag te Alkmaar, veel geringer is, dan dat tusschen twee gebouwen uit de periode van Keizer Karel, b.v. het raadhuis te Kuilenburg en het raadhuis te Nijmegen.

Ook later ziet men, dat geschiedenis en bouwkunst geen gelijken tred houden. Hoe dikwijls is het ons al voorgezegd, dat de bloeitijd onzer Renaissance samenvalt met den bloeitijd van de republiek der Vereenigde Nederlanden! Toch is niets minder waar dan dit. De republiek bereikte haar toppunt onder Frederik Hendrik en later, dus in een tijd, toen het met onze Renaissance al lang gedaan was, en Italiaansche en Fransche vormen begonnen te heerschen.

Ik zal mij daarom maar niet in historische bespiegelingen verdiepen, doch liever trachten met u den oorsprong der Renaissance hier-te-lande na te gaan. Reeds acht jaar geleden toonde ik aan, dat het de Nederlandsche graveurs waren, die den nieuwen, door Frankrijk uit Italië gekomen stijl het eerst gebruikten. De baanbreker voor de nieuwe vormen was Lucas van Leiden (1494—1533), van wien niet minder dan 200 prenten bekend zijn. Verscheidene dezer gravures zullen vermoedelijk wel het werk zijner leerlingen geweest zijn. Lucas is de eerste kunstenaar, die geëtst heeft, d. i. die van sterkwater gebruik heeft gemaakt, om in koper gegraveerde lijnen uit te bijten. Zijn eerste werk draagt het jaar 1508; Lucas' talent was dus reeds vroeg gerijpt. Reeds de tafereelen uit de Passie, welke het jaartal 1509 dragen, hebben sierlijke omlijstingen, waarbij Renaissance-motieven, vooral acanthusbladen voorkomen.

Drie jaar later volgde een Amsterdamsch kunstenaar het voorbeeld van zijn Leidschen vakgenoot. Het was Jacob Cornelisz., ook wel, naar zijn geboorteplaats, van Oostzanen, of, naar zijn woonplaats, van Amsterdam geheeten. Bij eene houtsnede van zijn hand, welke het jaartal 1512 draagt, en die deel uitmaakt van een reeks, welke „de zeven weeën der Maagd Maria" ten onderwerp heeft, vindt men een omlijsting, waar reeds vrij zuivere Renaissance-bladeren worden aangetroffen, hoewel ook de grillige laat-Gothische krullen niet ontbreken.

De Passie van denzelfden meester, die het jaartal 1517 draagt, en in hout gesneden is, doet ons zien, dat gaandeweg de Renaissance beter begrepen werd. De ornementen toch, die deze reeks van prenten als omgeving dienen, zijn beter ontworpen en geteekend. De acanthus wordt in sierlijke kelken en fraai gebogen ranken aangewend; ook dolfijnen, uit acanthusbladeren gevormd, komen voor. Gedurende de eerste helft van de zestiende eeuw bleven deze dolfijnvormen een geliefkoosd motief der Hollandsche meesters.

[1]) Lezing, gehouden op 19 Nov. 1891, door den heer A. W. Weissman, in de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

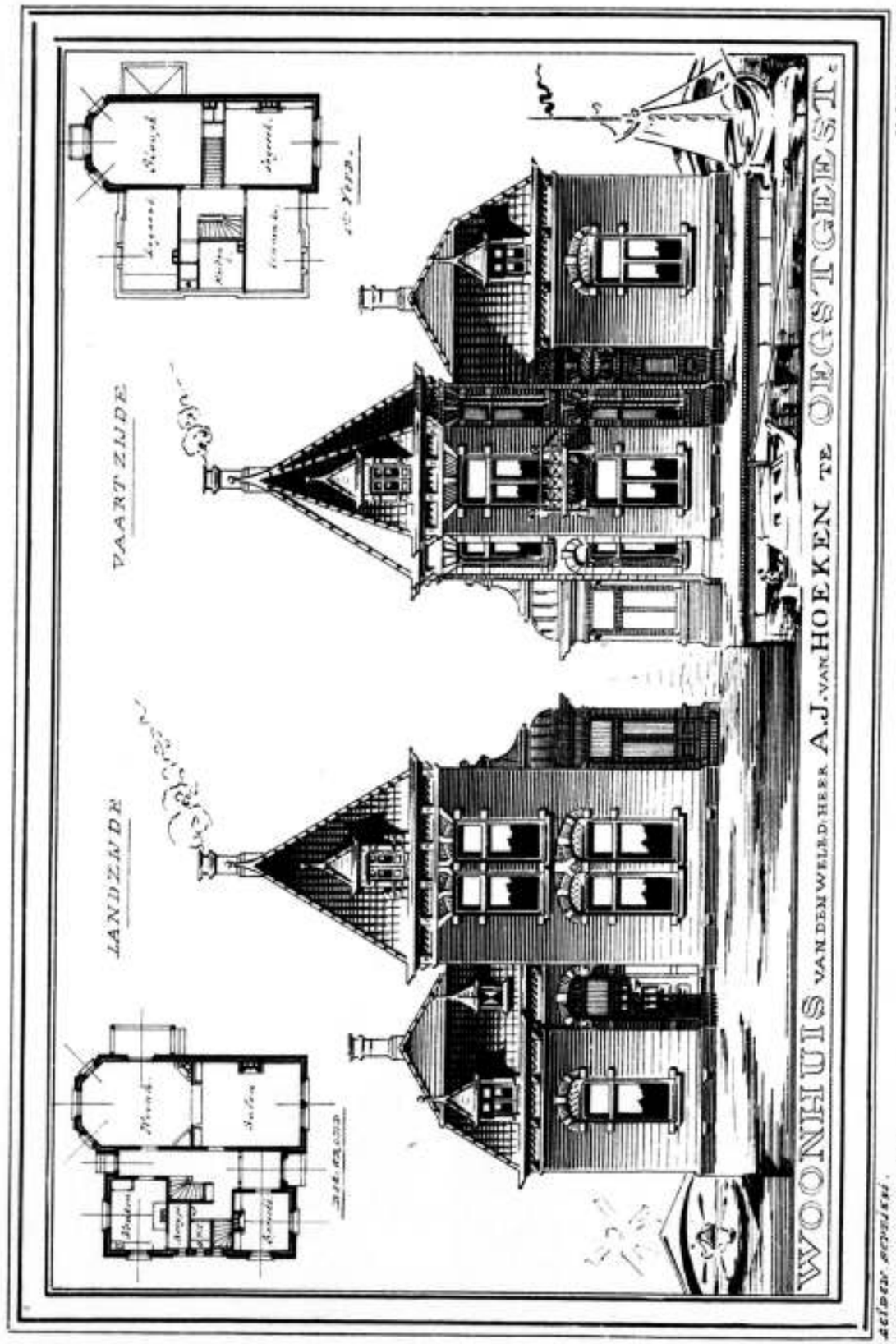

Tot dusverre was het gebruik der Renaissance uitsluitend beperkt tot decoratie-motieven. Eigenlijke architectuurdeelen zijn het eerst voorgesteld op houtsneden van Jacob Cornelisz, in 1520 bij Dodo Petri te Amsterdam gedrukt, en waarvan het Prentenkabinet te Amsterdam er eenigen bezit, die echter in vroeger tijd door een niet zeer bedreven hand zijn uitgeknipt, zoodat van de ornementen, die tot omlijsting dienen, slechts fragmenten bewaard zijn gebleven. Die fragmenten zijn echter voldoende om te doen zien, hoe de architectuurdeelen uit die periode gevormd waren. De kroonlijsten hebben reeds veel overeenkomst met de antieke, de paneelvullingen en medaillons, die ook bij de Franschen en bij de Duitschers, voor zooverre zij onder hun invloed stonden, worden aangetroffen, komen herhaaldelijk voor, en de vrijstaande zuiltjes hebben den kandelabervorm van de venstercolonnetten der Certosa, doch dikwijls nog met middeleeuwsche elementen verbonden. Zeer opmerkelijk is de overeenkomst der vormen van de zuiltjes, die als ornement op deze prenten zijn aangebracht en die van het eikenhouten koorhek te Naarden, van 1531, dat wij later zullen behandelen.

Een klein prentje, met het monogram van Dodo Petri, zonder jaartal, doch ongetwijfeld tusschen 1520 en 1530 vervaardigd, en ook het werk van Jacob Cornelisz, vertoont twee dolfijnen, geheel op Fransche wijze gestyliseerd, waartusschen een kandelaber. De overeenkomst tusschen de ornementen van deze prent en die van de paneelen van het koorhek te Monnikendam is niet te miskennen.

Staat Cornelisz nog min of meer onder den invloed der laat-Gothiek, de Hollandsche kopergraveur, die zijn werken met D. V. teekent, en die om de ster, die hij tusschen deze initialen geplaatst heeft, Van der Sterren of Van Staren genoemd wordt, is er reeds geheel vrij van, ofschoon hij ongeveer gelijktijdig met den Amsterdamschen houtsnijder werkzaam geweest is.

Twee prenten van dezen kopergraveur, den H. Lukas en den H. Benedictus verbeeldend, sluiten zich, wat de ornementen betreft, bij de Fransche behandelingswijze aan. De eerste prent, die het jaartal 1524 draagt, vertoont slanke kolommen, met fijngecomponeerde kapiteelen, terwijl de tweede, van 1523, als achtergrond een met veel zorg geteekende Renaissance-poort heeft, die door pilasters met fijne reliefs geflankeerd wordt.

Schoone composities zijn ook de koperplaten van Lucas van Leiden, van 1527 en 1528, verschillende ornementen voorstellende. Al wat naar Gothiek zweemt heeft de graveur vermeden en de rijkdom en smaak, waarmede de ornementen gecomponeerd zijn, schijnen op ijverige studie van de Italiaansche werken te wijzen.

Ook Jacob Cornelisz heeft in de omlijsting van een prent, voorstellende Christus aan het kruis, met het onderschrift: „In liefde bloeijende" en gedateerd van 1528, de Gothische vormen laten varen. De compositie van de omlijsting is zeer smaakvol, de festoenen en de behandeling der acanthusbladeren wettigen het vermoeden, dat ook Cornelisz althans in den lateren tijd zijns levens, de Italianen met ijver bestudeerd heeft.

Waren het tot dusverre uitsluitend de plaatsnijders geweest, die zich van den nieuwen stijl bediend hadden, ook de beoefenaars van de thans zoogenoemde kunstnijverheid maakten er weldra gebruik van, zooals blijkt uit het eikenhouten koorhek, waarmede nog thans de St.-Vituskerk te Naarden prijkt, en dat het jaartal 1531 draagt. Gelijk de kooraf-sluitingen der laat-Gothiek, bestaat ook dit hek uit vijf vakken, waarvan het tweede en het vierde beweegbaar zijn. De betrekkelijk hooge borstwering wordt door een lijst afgesloten, waarop balusters in de meest verschillende vormen geplaatst zijn, terwijl het geheel door een soort van fries, met medaillons en andere ornementen versierd, bekroond wordt. Opmerkelijk is het, dat de stijl van dit koorhek een verrassende overeenkomst heeft met de prenten van Jacob Corneliszoon, en dat Gothische motieven nog op eigenaardige wijze met die van den nieuwen stijl vermengd zijn. De balusters herinneren aan de prenten van 1520; sommige festoenen ziet men ook op de prent van 1528. De min of meer grove behandelingswijze, die Cornelisz steeds kenmerkt, is ook bij dit koorhek waar te nemen, en ook enkele aan de Gothiek ontleende motieven ontbreken niet. Zoo zijn b. v. de ondereinden der overhoeks geplaatste balusters, de tegen de hoofdstijlen geplaatste fialen en de wijze van profileering nog volkomen middeleeuwsch. De vullingen boven de borstwering-paneelen zijn echter, trots de eenigszins onbeholpen behandeling, die vooral bij het naakt uitkomt, als composities origineel en smaakvol. De medaillons, ruitvormige schilden en S-vormige figuren, die herhaalde malen voorkomen, schijnen naar Fransche voorbeelden gevolgd.

Het is zeer wel mogelijk, dat omstreeks dezen tijd de Renaissance ook reeds haar toepassing in de bouwkunst vond, doch ik weet daarvoor geen enkel bewijs bij te brengen Een kapel aan de noordwestzijde der St.-Nicolaas- of Oude kerk te Amsterdam zou, naar de stijlvormen te oordeelen, waarbij op naieve wijze Gothieke en Renaissance-motieven vermengd zijn, wellicht tot dezen tijd gebracht kunnen worden; daar echter op dit bouwwerk geen jaartal voorkomt, en ook uit geen enkel document iets omtrent den stichtingstijd blijkt, kan men hier niet anders dan gissen. Het jaartal 1510, dat indertijd door een Duitsch schrijver als dat der stichting genoemd werd, is geheel uit de lucht gegrepen.

Ofschoon ook op het noordelijk kruisschip der St.-Catharina- of Nieuwe kerk te Amsterdam geen jaartal te zien is, kan men van dit bouwwerk, dat zeker een der vroegste scheppingen der Renaissance in ons vaderland is, toch met voldoende zekerheid aangeven, wanneer het gesticht moet zijn. Er berust namelijk op het Raadhuis te Amsterdam eene schilderij van Cornelis Antonisz, die van 1536 gedagteekend is en een gezicht op de stad in vogelvlucht vertoont; op deze schilderij heeft de kerk haar noorder kruisschip nog niet. Op een houtsnede, naar deze schilderij in 1544 vervaardigd, ziet men dit bouwdeel echter duidelijk. De onbekende bouwmeesters hebben de Gothische constructiewijze nog geheel gevolgd, doch aan de details een zuiver Renaissance-karakter gegeven, gelijk men dat ook bij de, ongeveer gelijktijdig gebouwde, kerk van St. Eustache te Parijs ziet. Tegen de steunbeeren zijn sierlijke Korinthische kolommen van gehouwen steen geplaatst; het groote venster heeft een console met baldakijn tegen den middenstijl, die geheel in antieken geest zijn opgevat; de galerij ter hoogte van de dakgoot rust op fraai gecomponeerde consoles met schelpvormen daartusschen; de sierlijke nissen en het radvenster daarboven worden door Korinthische pilasters, welke een fronton dragen, geflankeerd. Alleen het portaal is nog zuiver laat-Gothisch; ik meen echter, dat dit reeds van voor 1536, wellicht nog uit de vijftiende eeuw dagteekent, doch geloof in ieder geval niet, dat dit het werk is van de bouwmeesters, die het bovendeel van het transept ontwierpen. Bijzondere aandacht verdient de traptoren aan de noordzijde geplaatst, die met klassieke pilasters en hoofdgestellen versierd is. De bouwmeesters hebben overal de reeds uit de middeleeuwen dagteekenende gewoonte gevolgd, om

de gebakken steen met banden van gehouwen steen te doen afwisselen, en alle details in groefsteen uit te voeren.

In 1536 werd ook het huis van Maarten van Rossem te Zalt-Bommel opgetrokken. Met zijn hoektorentjes en steil dak maakt het geheel den indruk van een middeleeuwsch kasteel. Boven de vensters vindt men echter vullingen in Renaissancestijl, naar het schijnt in navolging van Zuid-Nederlandsche voorbeelden. Aan den hoofdingang is echter de omlijsting nog volmaakt Gothisch. Dergelijke vermengingen van vormen, die dikwijls groote aantrekkelijkheid hebben, komen ook elders voor, en wel aan gebouwen, wier stichtingstijd onbekend is, doch die waarschijnlijk ook omstreeks 1540 ontstaan zijn. Ik noem b.v. het bekende huis aan de Korenmarkt te Delft en het minder bekende, doch zeer belangwekkende huis aan den Dam te Edam. Te Delft ziet men spitsbogen boven de vensters, doch Renaissance ornementen; te Edam Korinthische pilasters, die als kandelabers gevormde schalken, welke door laat-Gothische consoles bekroond worden, dragen. Ook aan de van 1544 dagteekenende Latijnsche school te Nijmegen is nog een spitsboog boven den ingang aanwezig, hoewel reeds klassieke lijstwerken voorkomen.

Blijven dus de bouwkunstenaars vooreerst nog aan de middeleeuwen hechten, de beoefenaars der zoogenaamde kunstnijverheid maken zich al spoedig daarvan geheel los. Ik behoef u slechts aan de koorbanken te Dordrecht en het koorhek te Enkhuizen te herinneren, om u hiervan te overtuigen. Tot dusverre ben ik niet in de gelegenheid geweest, het eerste kunstwerk grondig te bestudeeren; bij een vluchtige bezichtiging kwam het mij voor, dat het geheel als zoodanig waarschijnlijk wel het werk van Jan Terwen zal zijn, doch dat lang niet al de onderdeelen van de hand van dien meester, die van 1538—1542 de koorbanken zou gemaakt hebben, afkomstig zijn. Kan ik u dus geene nadere mededeelingen doen omtrent het Dordsche kunstwerk, uitvoeriger kan ik zijn omtrent het Enkhuizer koorhek. Gelijk men weet, bestaat dit uit zes vakken, die door pilasters op pedestallen van elkander gescheiden worden. Deze pilasters dragen een hoofdgestel; daartusschen bevinden zich imposten, die archivolten dragen. In deze archivolten zijn tympans aangebracht, die voorheen door koperen balusters, welke sedert door zinken pijpjes vervangen zijn, ondersteund werden. De borstwering onder deze balusters heeft paneelwerk; paneelen, friezen en pilasters zijn allen met sierlijk gecomponeerd ornementwerk versierd. Slechts het zuidelijk borstweringpaneel is vlak gebleven. In de tympans ziet men, aan de westzijde, de figuren van de vier evangelisten, Mozes en Jozua, aan de oostzijde zijn daar medaillons aangebracht, door engelfiguren geflankeerd. Het is duidelijk, dat ook dit kunstwerk niet van één meester afkomstig is. De bekwaamste kunstenaar was degeen, die de groote borstweringpaneelen en sommige der friesversieringen sneed; zijn werk staat even hoog als dat der beste Italiaansche meesters. Ieder dezer paneelen en friezen is verschillend van compositie; op het geestig gesneden acanthus-bladwerk komen vogels, kinderfiguren enz. in de meest verschillende houdingen voor en de behandeling van het naakt is zoo voortreffelijk als men die slechts wenschen kan. Daar op een der paneelen het jaartal 1542 voorkomt, zal de kunstenaar dit alles omstreeks dien tijd vervaardigd hebben. Behalve deze meester schijnen nog zes andere, allen minder bekwaam, doch ieder hunne eigenaardigheden bezittende, aan het werk gearbeid te hebben. Het zou mij te ver voeren, dit in bijzonderheden aan te toonen; gij zoudt aan mijn betoog ook weinig hebben, indien ik u niet de noodige aanwijzingen aan het hek zelf kon doen. Van overblijfselen uit den Gothischen tijd is aan het Enkhuizer koorhek geen spoor te ontdekken.

(*Wordt vervolgd.*)

INGEZONDEN.

Nijmegen, 30 Dec. 1891.

Mijne Heeren,

Bij het doorlezen van n°. 51 van *De Opmerker* trok de volgende zinsnede uit een bericht betreffende het hotel *De Twee Steden* mijn aandacht.

»Voor de veiligheid der logés is in ruime mate zorggedragen. Op iedere étage zijn brandslangen aangebracht, welke onmiddellijk met de waterleiding in verbinding kunnen worden gebracht", enz.

Ik heb de inrichting niet gezien, en kan dus niets in bijzonderheden beoordeelen, maar indien de woorden van den berichtgever den toestand juist wedergeven, kan, dunkt mij, de voorzorg aanmerkelijk worden verbeterd, door de brandslangen *blijvend* aan te koppelen, en niet met de verbindingen te wachten totdat deze noodig mochten worden. Ieder, die wel eens een blusschingswerk heeft bijgewoond, en bekend is met de wanorde, die het uitbreken van brand doorgaans in de eerste en meest beslissende oogenblikken tengevolge heeft, zal gaarne toegeven dat het aankoppelen van slangen alsdan zeer moeilijk kan geschieden en soms zelfs geheel achterwege zal blijven.

Een waarlijk bruikbare brandleiding moet elk oogenblik ter geheele beschikking bestaan, van den eerst geroepene. Het opendraaien van een *gewone* kraan, zooals ieder deze kent en weet te hanteeren, meer niet, moet vereischt worden om water te bekomen. Op deze wijze zijn in de gemeente Nijmegen alle brandslangen aangebracht, die in de openbare gebouwen wenschelijk schenen, en naar ik geloof terecht.

Mocht u meenen, mijne heeren, dat deze opmerking door opname in uw blad, van waarde kan zijn voor uwe lezers, zoo gelieve er eenige regels voor in te ruimen.

Inmiddels hoogachtend,

Uw dw. dien.
J. J. Weve,
Gemeente-architect te Nijmegen.

Mijnheer de Redacteur,

Naar aanleiding der gewaardeerde en zeer juiste opmerking van den heer J. J. Weve, gemeente-architect te *Nijmegen* is het mij aangenaam u te kunnen mededeelen dat de brandbluschmiddelen in het hotel *De twee Steden* zich in den toestand bevinden door den heer W. wenschelijk geacht.

De brandslangen zijn »blijvend" aangekoppeld, het kastje waarin de slangen zijn geborgen is »steeds" geopend en de lengte der slangen laat toe om den waterstraal in de verst verwijderde gedeelten van het hotel te brengen.

Gaarne doe ik amende honorable voor mijne onjuiste voorstelling in n°. 51 van 19 December j. l. en voeg er den wensch aan toe, dat deze rectificatie voor den bezoeker der Residentie een reden te meer mogen zijn om zijn anker bij den heer Burgers uit te werpen.

Hoogachtend,

Uw Verslaggever.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van 23 December 1891.

De Secretaris bericht de ontvangst van een schrijven van de heeren Henri Huinck en Alex. Imhofe, betrekking hebbende op n°. 5 van de door de Maatschappij gestelde vragen: »Wat is het beste kleurmiddel voor eikenhout?" Genoemde heeren geven daarvoor aan kalkolith en verklaren zich bereid de eventueel te benoemen commissie daarvan een voldoend monster voor proef toe te zenden.

Voorts is ingekomen een schrijven van het bestuur van de Afdeeling Leiden, berichtende dat door de Maatschappij in '92 onder de uit te schrijven prijsvragen zal opgenomen worden een prijsvraag voor een getuigschrift, dat door de afdeelingen Leeuwarden, Groningen, Haarlem, Leiden, Rotterdam, Arnhem en Utrecht *f* 100 daarvoor zal worden beschikbaar gesteld en dat de betrokken afdeelingen van het eerstbekroonde ontwerp afdrukken kunnen krijgen.

Daarna wordt een brief voorgelezen van den Nederlandschen Schildersbond, afdeeling Arnhem, waarin de wenschelijkheid werd uitgesproken om de verfwerken niet in de bestekken op te nemen, maar afzonderlijk aan de schilders aan te besteden. De heer W. G. Lensink wenscht over dit punt eene vraag te zien gesteld, die dan door de commissie, voor de beantwoording van de bekende vragen der Maatschappij te benoemen, kan behandeld worden. Na eenige discussie word besloten dit schrijven voor kennisgeving aan te nemen.

Hierna worden de ontvangsten en uitgaven over het afgeloopen jaar, respectievelijk op *f* 156.40 en *f* 100.57½, goedgekeurd, onder dankbetuiging aan den Penningmeester voor zijn gehouden beheer.

De twee aftredende bestuursleden, de heeren W. G. Lensink en P. Evekink, worden met algemeene stemmen herbenoemd en op verzoek van den herbenoemden Secretaris besloten voortaan geen verslagen van de vergaderingen meer in *Arnhemsche Courant* of *Gelria* te plaatsen, tenzij er werkelijk iets van publiek belang te vermelden is.

De begrooting voor 1892, geraamd op eene ontvangst van *f* 145.82½ en eene uitgaaf van *f* 110, wordt goedgekeurd.

De commissie tot het beantwoorden der vragen wordt daarna benoemd; zij bestaat uit de heeren W. G. Lensink, V. G. A. Bosch, De Roos, P. Evekink en Harderwijk.

Daarna geeft het lid A. R. Freem eene kunstbeschouwing van eigen ontwerpen, waardoor hem door den Voorzitter dank wordt gebracht.

De heer P. Noppen, lid van den Gemeenteraad alhier, had aan de Afdeeling gezonden: »Een woord naar aanleiding van de voorgenomen verbinding der Eusebiusbuiten- en binnensingels", vergezeld van eene schets, benevens een vogelperspectief van het terrein.

Over deze ontwerp-verbinding wordt eene levendige discussie gevoerd. Algemeen is men van gevoelen, dat, hoewel waardeerende de vele verdiensten van het plan Noppen, dit wel als verbinding maar niet als hoofdverkeersweg tusschen oude en nieuwe stad zou voldoen.

Afdeeling Leeuwarden.

Vergadering van 24 December 1891.

Na lezing en goedkeuring der notulen opende de Voorzitter de vergadering en werd overgegaan tot de verkiezingen. De Voorzitter werd bij acclamatie herkozen.

Na 't afdoen van nog eenige werkzaamheden van huishoudelijken aard, wordt mededeeling gedaan dat de spreker voor dezen avond wegens ongesteldheid verhinderd is op te treden en neemt de Voorzitter het woord tot het houden van eene voordracht over de bouwkunst in Friesland, in verband met de lezing die vroeger door hem is gehouden in eene vergadering van het alhier gevestigd Friesch Genootschap.

Toegelicht door eene groote collectie platen van vroegere en nog bestaande gebouwen, behandelde spreker de geschiedenis der voornaamste bouwwerken in dit gewest, van af de vroegste tijden.

De kerkbouw was in hoofdzaak Romaansch, waarvan nog enkele voorbeelden, deels in tufsteen gebouwd, bestaan, o. a. de kerk te Rinsumageest met ronde koorafsluiting en de later opnieuw opgetrokken toren met zadeldak — het typisch karakter van bijna alle torens in deze provincie. Opmerkelijk is het dat men in de krypta van die kerk twee kolommen vindt, waarop de kruisgewelven rusten, vervaardigd uit een bijzonder soort van marmer, met kapiteelen en profileering aan de basementen, die aan Oostersch ornement doen denken. Volgens de legende is deze steen door Friesche kruisridders uit het heilige land meegebracht. Ofschoon in die kerk nog prachtige grafzerken in vrij goeden staat aanwezig zijn, die getuigenis afleggen van den artistieken zin onzer voorvaderen, heeft zij door verbouwing naar de plannen van een onkundigen bouwmeester veel geleden. Na nog in bijzonderheden te hebben uitgeweid over verschillende kerken uit dien tijd, behandelde spreker op uitvoerige wijze de stinsen of lustsloten, waarbij gewezen werd op het bijzondere type, dat zich in den bouw daarvan heeft ontwikkeld. Van deze gebouwen is echter weinig gespaard gebleven. Sprekende over de gebouwen der stad Leeuwarden, vestigde de Voorzitter de aandacht op een teekening van het vroegere aanzicht dier stad met hare poorten, bolwerken en tal van grillige torentjes, vol afwisseling, waarvan voor 't grootste deel geen spoor meer aanwezig is en sprak hij een afkeurend oordeel uit over de wijze, waarop thans verfal bij herstellingen aan oude gebouwen wordt gehandeld en waarbij de pleistertroffel en teerkwast maar al te groote diensten bewijzen.

Alsnu komt spreker tot de gebouwen van den lateren tijd, waarbij de R.-K. kerken de voornaamste plaats innemen; deze zijn meest alle in Gothischen stijl gebouwd; aan dezen stijl is Friesland arm; slechts aan een paar gebouwen komt hij sporadisch voor.

Verder wordt nog gewezen op verschillende werkstukken, om aan te toonen hoe hoog in onzen voorvaderlijken tijd de bouwambachten stonden, waarvan nog zoo vele goede voorbeelden aanwezig zijn. Daarom moet men trachten den geest der vernieling te bestrijden en ervoor waken dat bij herstellingen eerst erkende personen op bouwkundig gebied worden gehoord om nog te behouden wat te behouden is.

Bij monde van den heer Ilaron ontving de spreker onder luiden bijval den dank der Vergadering, waarna de vrij talrijk bezochte bijeenkomst door den Voorzitter werd gesloten.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering van 29 December 1891.

De Voorzitter, de heer Van Lunteren, en enkele leden waren door ongesteldheid verhinderd de vergadering bij te wonen, waardoor het opgekomen getal leden gering was en de op het convocatiebiljet aangekondigde mededeelingen van den heer P. van der Weiden, over vernieuwing van in exploitatie zijnde spoorwegbruggen, tot eene volgende vergadering werden verschoven.

Onder voorzitterschap van den heer J. T. Kok werd thans de vergadering geleid en werden de notulen van de vorige bijeenkomst gelezen en goedgekeurd.

Aan de orde was de rekening en verantwoording van den Penningmeester, die door eene commissie van drie leden werd nagezien en goedgekeurd; zij sluit met een batig saldo van *f* 41.81. De begrooting voor het jaar 1892 werd behandeld en daarin ook weder opgenomen een klein bedrag tot het doen eener kunstreis in den loop van den aanstaanden zomer.

Volgens rooster moesten twee bestuursleden aftreden, die echter beiden werden herbenoemd; het Bestuur blijft samengesteld uit de heeren: Van Lunteren, Voorzitter, A. J. Vreeswijk, Secretaris, A. Nijland, C. van Straaten en J. T. Kok, Penningmeester.

De avond werd verder doorgebracht met het bezichtigen van in het archief aanwezige plaatwerken, van tijd tot tijd aan de Afdeeling afgestaan; zoo werd deze verzameling nu weder verrijkt met een geschenk van den heer De Groot, bouwkundige te Enkhuizen, bestaande in een tiental photographieën van de merkwaardigste gebouwen aldaar, en van gobelins uit de weeskamer van het Stadhuis.

Met een woord van aanbeveling voor trouwe opkomst op de vergaderingen sloot de Voorzitter de bijeenkomst.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 29 December 1891.

Na voorlezing van de uitvoerige notulen over de laatstgehouden voordracht van Prof. Mr. B. H. Pekelharing, waarvoor den heer Bruning, Secretaris van de Afdeeling, een woord van hulde toekomt, wordt door den Voorzitter mededeeling gedaan van den stand van den te houden wedstrijd voor handwerkslieden en leerlingen, en worden de leden en voornamelijk heeren patroons, leden van de Afdeeling, opgewekt om zooveel mogelijk propaganda te maken voor dezen wedstrijd.

Het geld voor den wedstrijd is nog wel niet het begrootingscijfer nabij, maar het Comité hoopt dat het Gemeentebestuur den wedstrijd met het gevraagde subsidie van *f* 2000 zal willen steunen; men zal dan door het aanbrengen van bezuinigingen al het mogelijke doen om den wedstrijd tot uitvoering te brengen.

Het Comité heeft gezorgd voor elk vak verschillende werkstukken op te geven, opdat de werkman geheel naar omstandigheden zal kunnen kiezen, en vertrouwt ook dat het groot aantal werkstukken vooral de tentoonstelling, aan den wedstrijd verbonden, zal ten goede komen.

De teekeningen van de 31 werkstukken waren in het vergaderlokaal opgehangen en zijn voor de verschillende vakken als volgt:

Timmerlieden: kwart van een trap, gedeelte van een doordraaiende lambrizeering, duiventil, boekenkast zonder deuren, houten schoorsteenmantel.

Metselaars: nis in een muur.

Steenhouwers: pedestal voor een beeld, brugpaal, jaartalsteentje, steoppaal.

Steenbeeldhouwers: console als cul-de-lampe behandeld.

Meubelmakers en draaiers: sigarenkastje, portefeuille-ezel, bordenrek, piano-tabouret, dientafeltje, presidentshamer.

Smeden: haardstel, vuurscherm, deurpaneel, parapluiestandaard.

Lood- en zinkwerkers: vergaarbak met spuwer, nokversiering.

Koperslagers: bloemenstandaard, kandelaar.

Houtbeeldhouwers: paneelvulling.

Boetseerders: console, cartouche.

Schilders: plafond met versiering.

Behangers: kamerschut met boeken en randen.

Goud- en zilverwerkers: beker.

Bovendien zijn, op verzoek, voor leerlingen de navolgende werkstukjes opgegeven: paneeldeur, beltrekker, luster, paneel in hout en marmerschildering.

Hierna werd overgegaan tot bespreking van de door het Hoofdbestuur der Maatschappij gestelde vragen, waarvan enkele werden behandeld of ter beantwoording in handen gesteld van leden van de Afdeeling.

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN FABRIEK- EN HANDWERKSNIJVERHEID IN NEDERLAND.

Verslag van de vergadering der Afdeeling 's-Hage.

Na de gewone huishoudelijke werkzaamheden trad op de heer H. P. Berlage uit Amsterdam, die tot onderwerp had gekozen: *Kunst in Stedenbouw.*

Eenigen tijd geleden zag in Weenen een boekje het licht dat

bovengenoemd onderwerp behandelde; spreker had daarin zooveel uitnemends gevonden, dat hij aan de hand van den schrijver dat onderwerp in vluchtige trekken tot uitgangspunt zijner rede gekozen had.

De plaats, waarin we leven, behoort tot onzen geest te spreken en ons kalm en gelukkig te stemmen; dit is een hoofdvereischte, waaraan bij de uitbreiding onzer steden gedacht moet worden, maar wanneer die eigenschappen voortvloeien uit bevordering der hygienische en andere eischen van onzen tijd, behoort de kunst, die daartoe ook zooveel kan bijdragen, niet te worden buiten gesloten. Ook zij vormt, leert en verheft.

Het uitgangspunt bij uitbreidingen is steeds geweest het voldoen aan eene behoefte; die behoeften waren verschillend in de verschillende tijdperken. In de Grieksche en Romeinsche tijden werd maatschappelijk het meest buitenshuis geleefd en we vinden dan ook tempels, pleinen en forums, om aan die behoefte te voldoen. In de woonhuizen zelfs treffen we het beginsel weder; het atrium was hier wat het forum voor het publiek was.

In later tijden treffen we in Italie de paleizen voor de signoria, de dompleinen voor de kerken, de markten voor het raadhuis.

Nu zijn de eischen in onzen tijd niet het marktgewoel voor het raadhuis, noch groote drukten voor paleizen in het leven te roepen, maar bij die wijziging is de geest tot versieren eveneens verdreven. Toen omringden beelden het plein, thans weet men, wanneer een standbeeld om eene plaats vraagt, die niet in te ruimen. Ook de plaats der beelden, vroeger zoo juist gedacht tegen een gebouw of een muur, waardoor een uitstekende achtergrond gevormd werd, is thans zoo gewijzigd, dat men het in de ruimte plaatst, waardoor het bijna totaal in het niet valt en het effect, dat de kunstenaar er zich van voorstelde, geheel te loor gaat O. a. getuige het standbeeld van Michel Angelo te Florence en velen in andere plaatsen. Het logische begrip dat kinderen zich over het effect vormen bij het maken van een sneeuwpop, werd toegepast door de groote kunstenaars dier tijden. Evenzoo gaat het met de plaats van fonteinen en monumenten. Tegenwoordig past men uiterst precies het midden uit; zoo mogelijk tevens juist in het hart van een achterstaand monumentaal gebouw. Destijds plaatste men het monument opzijde om èn het hoofddeel van het gebouw tot zijn recht te doen komen èn het monument tevens. Dit slaagde toen ook, en tegenwoordig gaan de effecten zoowel van 't een als van 't ander verloren. Spreker licht door talrijke voorbeelden, schetsen en photographieen een en ander toe.

Eigenaardig is de plaats van groote monumentale bouwwerken en van kerken ten opzichte van pleinen. Dat een plein zich voor een kerk in de diepte uitstrekt en voor een paleis in de breedte, is juist gezien; men verkrijgt een overzicht van het gebouw en door het met oordeel aanbrengen van belendende gebouwen daartegen, wordt de geheele indruk esthetisch verhoogd, en onderlinge proportiën komen te gunstiger uit.

Thans tracht men kerken los te plaatsen, liefst in 't midden van eene groote ruimte; men vergeet dat daardoor ie een kostbaar bouwwerk gevormd wordt, omdat men alle zijden van het gebouw moet versieren en ze dat de proportiën minder gunstig uitkomen dan wanneer het gebouw geflankeerd is. Onzaakkundig is daarom het ontmantelen der kerken, waar men zich tegenwoordig allerwege druk voor maakt. Maar ook de inrichting der pleinen bij de uitbreiding van steden in dezen tijd maakt een scherp contrast met eertijds; thans legt men de toegangen over elkander, de straten loopen door; toen liet men de straten uitloopen op de gebouwen, waardoor een grootsche indruk kon verkregen worden; men maakte de pleinen onregelmatig en ondanks dit, waren de effecten meesterlijk. Het wekt verwondering de schoone indrukken waar te nemen van oogenschijnlijk zoo onregelmatige pleinen, maar bij ernstig onderzoek laten zich de effecten verklaren. Het is merkwaardig dat die beginselen gehuldigd zijn, zoowel in den zuidelijken als in den noordelijken steden-aanleg in de verschillende tijden.

De zucht om nevens volkomen regelmatigheid tevens vierkante gebouwen te verkrijgen, is verklaarbaar, maar stelt men zich de scherpe hoeken voor van vroeger, waarvan genoeg voorbeelden voorkomen en die volstrekt niet in het oog loopen, omdat de oplossing meesterlijk is, dan mag men daaruit afleiden, dat zij geen onoverkomelijke bezwaren uitmaken voor een esthetisch effect.

Tot de best geslaagde uitbreidingen van later tijden behoort de nieuwe aanleg van Parijs. Het is echter ook zeker dat eene uitbreiding tot de moeilijkste en ernstigste werken behoort en ingrijpende studie vordert.

Spreker geeft nevens eenige voorschriften, die men nimmer uit het oog verliezen mag, eene gedachte van een plein met een kerk en eenige groote gebouwen omringd, waarbij getracht is, door aansluiting der gebouwen en straten een monumentaal karakter van het geheel te verkrijgen.

Nevens een en ander behooven de straten zelf ook een gezette bestudeering en dient met het bloksysteem gebroken te worden zoowel als met de eindeloos lange straten; men behoeft noch de eischen der hygiëne noch die van het verkeer uit het oog te verliezen om een schoon geheel te verkrijgen; het eene kan aan het andere gepaard gaan.

Nu is Nederland op dat gebied wel niet het grootste voorbeeld van onzaakkundige uitbreiding, maar evenmin valt er veel te roemen. Moge daarom, waar nog met uitbreiding van steden wordt voortgegaan, het oog worden gehouden op de schoone voortbrengselen van velen, waaruit een leering te putten is, die kan bijdragen dat veel betere effecten in de toekomst kunnen verkregen worden.

Zeer verkort was aldus ongeveer de strekking der lezing van den heer Berlage en eene luide toejuiching beloonde hem voor zijn merkwaardige studie, die een leiddraad moge zijn, daar waar men er weder aan denkt tot eene stadsuitbreiding over te gaan.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S-HAGE.

Gewone vergadering, gehouden op 23 December '91.

De Voorzitter opende de vergadering met een woord van dank aan den heer C. F. Rademaker, bij het neerleggen van zijn functie van Vice-president-Penningmeester, en hoette tevens den heer J. P. J. Lorrie, als diens opvolger, welkom. De notulen der vorige vergadering werden gelezen en goedgekeurd.

Na eenige mededeelingen van het Bestuur, werd het Juryrapport, over de ingekomen antwoorden op de *eere-prijsvraag »Schouwburg"*, gelezen. De conclusie was, dat de Jury géén eere-diploma wenscht toe te kennen, doch voorstelt aan den vervaardiger van ontwerp, motto »1891", een eervolle vermelding met diploma uit te reiken. De heer A. J. Sanders, die zich als vervaardiger van dit ontwerp bekend maakte, werd door den voorzitter hiermede gelukgewenscht. De heer W. C. Bauer maakte zich bekend als vervaardiger van het ontwerp onder motto *Fiat*, en de heeren A. W. van Malsen en W. L. Bruckman van het ontwerp onder motto *Théâtre-libre*.

Hierna werd uitgebracht het Jury-rapport over de antwoorden ingekomen op de prijsvraag *Bekuipgeel-patroon*. De conclusie der Jury was, dat aan den vervaardiger van het ontwerp onder motto »A vapeur", de prijs zal worden toegekend. De heer C. L. Stal, vervaardiger van dit ontwerp, ontving van den Voorzitter de gelukwenschen voor zijn behaald succes.

De ontwerpen, ingekomen op deze twee prijsvragen, benevens het werk *L'Habitation humaine*, uitgegeven door de heeren Charles Garnier en A. Ammann, vormden dezen avond de kunstbeschouwing.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Woensdag 23 dezer hield het Comité-generaal voor den wedstrijd voor handwerkslieden van Amsterdam en omliggende gemeenten, in Mei en Juni 1892 in het Paleis voor Volksvlijt te houden, een vergadering in het Nutsgebouw.

Uit het verslag van het uitvoerend Comité bleek, dat bij den Penningmeester was ingekomen: ƒ 100 (subsidie der gemeente Nieuweramstel), ƒ 25 (id. Bussum) en ƒ 25 (id. Weesp); in het geheel is thans ingeschreven voor ƒ 10,780.

Daarna was aan de orde de beslissing over het al of niet doorgaan van den wedstrijd. Met algemeene stemmen werd besloten den wedstrijd te doen doorgaan, wanneer de subsidie der Gemeente Amsterdam wordt toegestaan. Inmiddels blijft de financieele commissie werkzaam voor meerdere inschrijvingen.

De teekeningen voor den gebonden wedstrijd waren in de zaal tentoongesteld.

Ten slotte werd medegedeeld, dat de programma's den 1en Januari verzonden worden en de teekeningen den 15en Januari verkrijgbaar zullen worden gesteld voor de werklieden, die aan den strijd willen deelnemen.

Voor leerlingen, ook die der ambachtsscholen, zal nog een afzonderlijke wedstrijd worden uitgeschreven.

ZWOLLE. In de op 28 dezer gehouden vergadering van den Gemeenteraad is besloten tot aankoop van 470 H.A. heidegrond van de gemeente Heerde, voor den prijs van ƒ 70 per hectare voor den aanleg eener waterleiding, terwijl de ontwerp-besluiten die hiermede in verband staan voor een tijdelijke geldleening enz., zijn goedgekeurd.

— De heer H. W. Duitz te Steenwijk, vroeger scheepsbouwmeester te Amsterdam, meent eene uitvinding gedaan te hebben, welke, indien zij aan zijne verwachting beantwoordt, van veel waarde kan zijn voor handel en scheepvaart. Hij heeft n. l. op $^1/_{18}$ der ware grootte een toestel vervaardigd, waarmede het naar zijne overtuiging mogelijk is, bij vorst in kanalen of andere niet stroomende wateren, eene vaargeul te maken en te houden van hoogstens 14 meter breedte. Deze ijsopruimer, door den heer D. met den naam »vaargeulhouder" betiteld, maakt niet alleen het ijs los, maar brengt het ook op een afstand van één of meer meter van de geul. Het werktuig, door eene of twee stoombootjes voortgestuwd, zou in staat zijn ijs van 20 cM. te breken en weg te voeren en een gewicht van 16000 KG. te verplaatsen.

De heer D., die aan belangstellenden gelegenheid geeft zich van de goede werking van zijn toestel in een daartoe dienend bassin te overtuigen, heeft van zijne uitvinding mededeeling gedaan aan den Minister van Waterstaat en aan het bestuur der Vereeniging voor scheepvaartbelangen te Amsterdam.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is bepaald:

1°. dat met ingang van 1 Januari 1892 de inspecteur van den Rijkswaterstaat J. M F. Wellan, zal dienst doen in de 1ste inspectie, en de inspecteur van den Rijkswaterstaat W. F. Leemans, in de 2de inspectie;

2°. dat met dien datum de hoofdingenieur der 2e klasse C. F. M. H. Schnebbelie, thans belast met de werken der verlegging van den Maasmond, zal dienst doen als hoofdingenieur voor de rivieren, terwijl de hoofdingenieur der 2e klasse B. Hoogenboom bij zijn tegenwoordigen dienst als hoofding. in het 6e district zal belast zijn met de werken der verlegging van den Maasmond, en de ingenieur der 1ste klasse P. H. Kemper bij zijn tegenwoordigen dienst als sectie-ingenieur bij den aanleg van het kanaal Amsterdam—Merwede, onder de leiding van den inspecteur in de 1ste inspectie zal belast zijn met den aanleg van dat kanaal.

— Tot opzichter, tevens teekenaar en schrijver, bij de gemeentewerken te Middelburg is door Burg. en Weth. benoemd de heer A. van Leerdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter. Adres lett. M. bureau van dit blad. *(Zie advert. in n°. 1.)*

ADVERTENTIEN.

EEN WORDT GEVRAAGD

een bouwkundig Opzichter,

goed bekend met het uitvoeren van **bouw- en heiwerken**, en het **detailleeren** van gebouwen.

Salaris naar bekwaamheid. Brieven met opgave van vroegere werkkring onder lett. M. aan het bureau van *De Opmerker*.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 9 Januari 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize

aanbesteden:

Bestek N°. 13.

Het maken en leveren van vier IJZEREN PONTONS en van vier IJZEREN DRAAGBALKEN voor het Rivierbad.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize; bestekken met gezegelde inschrijvingsbiljetten tegen betaling van **ƒ0.50** ter Secretarie verkrijgbaar.

OPENBARE

Aanbesteding.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag den 19 Januari 1892**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar **aan te besteden:**

Het BOUWEN van het NOORDELIJK STOOMGEMAAL aan den Zwaanshals met bijbehoorende werken.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en het *Stads-Timmerhuis* te ROTTERDAM, en zijn verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houtlaan* 73, tegen betaling van ƒ 2,—.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld Timmerhuis, terwijl de aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag* den 12 *Januari* 1892, des voormiddags te 11 uren.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 12den Januari 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 162.

De levering van omwendbare puntstukken en kruisstukken van gegoten staal en van bevestigde contrarails, ten behoeve van de STAATSSPOORWEGEN.

(In twee perceelen.)

De besteding geschiedt volgens art. 18 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24den December 1891 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLEEK DE BEUS, te MEPPEL en H. VAN DER KUN, te BREDA en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 21sten December 1891.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.

J. L. BACON,

ELBERFELD.

Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.

Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.

Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.

Prima Referenzen.

Agenten voor elke provincie gevraagd.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag den 26sten Januari 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 558.

Het maken van twee aanbouwen aan de Locomotiefloods H. IJ. S. M. met bijbehoorende werken op het station ROTTERDAM D.P.

Begrooting ƒ 25000.—.

De besteding geschiedt volgens § 51 van het bestek.

Het bestek ligt van den 29sten December 1891 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te ROTTERDAM, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18den Januari 1892, ten 10.30 ure voormiddag.

UTRECHT, den 24sten December 1891.

DE LINT & C°., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* beveelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van **ƒ 2.**— zullen *franco* worden toegezonden:

1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**

2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**

3°. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens **ƒ 30.**— worden de twee gulden gerestitueerd.

P. W. BRAAT.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **I°. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°. op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,

aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.

Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main.

vorm. LUDW. ROTH.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,

in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*

De Directeur, **W. PATON WALSH.**

ADAM'S
Ventiel-
GASMOTOREN
van ½—150 p. k.
Goedkoopste Beweegkracht.

Franco toezending van geïllustreerde **Prijscourant** op aanvrage.

H. E. OVING Jr.,
Haringvliet 74, Rotterdam.

Houtbereiding tegen bederf.
KYANISEERINRICHTING
H. LENSINK,
ARNHEM,
levert pasklaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben enz. enz.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS**, Remscheid.
Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien:* T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!

Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en **Horlogemakers**

moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met

HET LIJNTEEKENEN
als voorbereiding voor het Vakteekenen,
door *G. A. SCHOLTEN*, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.
Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door
Het Bouwkundig Weekblad
en de Heeren:
S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtsschool te *Rotterdam*.
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*.
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.
Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°, bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts** *f* **2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

THEOD. FERD. BIERHORST, Haarlem.
FABRIKANT IN
Marmer-Mozaïk, Granito en Cementbeton.
Houten Parket-, Caoutchouc- Asphalt- en Antielsclithvloeren.
Eenig Concessionair en Uitvoerder voor Nederland
VAN
vuurvaste, vrijdragende Plafond, Wanden en Gewelven voor elke belasting.
Ventilatie-Kanalen, Omhulsel van IJzeren-constructies, Complete Silos en Kaden, enz. Systeem RABITZ.

Gebeele Zwembassins, Waterreservoirs en Leidingen, Trappen, Complete Gebouwen, enz. Systeem MONIER.
Duurzaam Wandbekleedsel, zoo hard als steen, van Polychroom-Cement.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Plans en Grasures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Veiligheids-Liften
VOOR
Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,
VOOR
Personen, Goederen, Spijzen
ENZ.
Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst. (2)
Meer dan 100 alleen in Nederland geplaatst.

ATELIER
van Gebrand Kunstglas en Loodverglazing,
E. STANINO - Amsterdam.
Monster-collectie ter bezichtiging bij de heeren VOS & LE GRAND, Kalverstraat 183, en in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402. Te 's-Gravenhage bij de Heeren **H. PANDER & Zn.**, te Rotterdam bij de Heeren **J. BOS & ZONEN.**
H.H. Architecten en Bouwkundigen worden hierop beleefd attent gemaakt.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Dº., te Arnhem.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG Nº. 2. ZATERDAG 9 JANUARI 1892

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.M.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT Rjz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN STRINGER, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ºn-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij voorafbetaling en franco toezending, *ses gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIËN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Joh. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. In aansluiting met de in 1892 plaats te hebben herziening der Genootschapswet worden heeren leden, die veranderingen of wijzigingen in genoemde wet zouden wenschen gebracht te zien, verzocht van deze veranderingen of wijzigingen, zoo mogelijk duidelijk omschreven en gemotiveerd, vóór 15 Maart a. s. opgave te doen aan den 1e-Secretaris.

2e. De Bibliothecaris-archivaris brengt ter kennis van heeren leden dat de portefeuilles van den leescirkel, ingevolge art. 85 der Genootschapswet, in de eerstvolgende dagen zullen worden teruggehaald en de circulatie gedurende veertien dagen zal worden gestaakt.

3e. De aandeelen der leening van 1886, welke op de algemeene vergadering zijn uitgeloot, zijn op alle werkdagen des voormiddags van 9 tot 12 uren betaalbaar gesteld aan het adres van den Penningmeester, Jan-Steenstraat 79 (Sarphatipark) te Amsterdam.

4e. Als gewoon lid is door de heeren W. van Boven en Paul J. de Jongh voorgesteld de heer A. Bonda (thans buitenlid).

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

963e Vergadering van Woensdag 6 Januari 1892.

Nadat de waarnemende Voorzitter, de heer J. A. van der Sluijs Veer, de vergadering had geopend, werden de notulen der vorige bijeenkomst gelezen en onveranderd goedgekeurd.

Van den heer A. N. Godefroy was bericht gekomen, dat ZEd. bereid is den 3en Februari a. s. een lezing te houden.

Hierna was aan de orde de keuze van tijdschriften en boekwerken voor den leescirkel en de bibliotheek. Besloten werd dezelfde tijdschriften van het vorige jaar aan te houden en voor de bibliotheek aan te koopen: Otto Rieth, *Architectur Skizzen* en *Noord-Hollandsche Oudheden*, beschreven en afgebeeld door G. van Arkel en A. W. Weissman, *I West-Friesland*.

Alsnu was aan de orde de aangekondigde bijdrage van den heer N. van Harpen. Spr. hield een verhandeling over *kunst en haar roeping*. Zich plaatsende op het standpunt dat kunst religie is, beriep hij zich daarbij op den bijbel en den eersten bundel *Ideeën* van Multatuli (idee 57) in verband met de voorrede van den 1en bundel; maakte een vergelijking van het leven van Jezus en den gang naar Golgotha, en de groote kunstenaars, om ten slotte de wenschelijkheid uit te spreken, dat de verschillende kunsten zouden samenwerken (zooals de Haagsche Kunstkring) om de menschheid het genot (d. i. geluk) van de kunst deelachtig te doen worden. Nadat de heer L. J. Rijnink nog een nadere verklaring van de bedoelingen des sprekers had gevraagd, die door den heer Van Harpen werd gegeven, bracht de Voorzitter den spreker den dank der Vergadering, met het verzoek zijne lezing voor *De Opmerker* af te staan, waartoe de heer Van Harpen, na uitwerking, bereid was.

De kunstbeschouwing, door den heer W. Kromhout Czn. ter tafel gebracht, bestond uit eene uitnemende collectie photographieën uit Spanje, die met veel belangstelling werden bezichtigd.

Tot gewoon lid werd voorgesteld de heer H. Bonda (buitenlid) door de heeren W. van Boven en Paul J. de Jongh, waarna de Voorzitter, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering sloot.

(A. et A.)

PRIJSVRAGEN.

EERE-PRIJSVRAAG VAN EEN SCHOUWBURG.

De Jury, door de vereeniging „Architectura" te 's-Gravenhage benoemd om oordeel te vellen over de antwoorden op de door haar uitgeschreven prijsvraag, heeft de onderstaande rapporten uitgebracht.

Het rapport van den heer Garnier was vergezeld van den volgenden brief:

Paris, 24 Oct. 1891.

Monsieur le Président.

J'ai l'honneur de vous envoyer l'avis que vous avez bien voulu me demander sur trois projets de Théâtre.

J'ai dicté mon rapport, car ma main droite me refuse ce service en ce moment. Un programme, n'ayant pas été donné pour ce théâtre, le jugement est fait au point de vue artistique plutôt qu' au point de vue pratique. Quand mon rapport a

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

été arrêté et dicté, j'ai fait venir plusieurs de mes confrères de l'Institut chez moi, et leur ai fait voir les trois projets. Ils ont été unanimes dans la confirmation de mon opinion.

C'est donc, non seulement mon avis que je vous communique, mois encore celui de mes confrères de l'Académie des Beaux Arts.

Veuillez recevoir, Monsieur le Président, l'assurance de mes bons sentiments confraternels.

Pour Mr. Charles Garnier.
(signé) L. Ch. Garnier.

Het rapport was van den volgenden inhoud:

A. Mr. le Président de »*Vereeniging Architectura*", *te 's-Gravenhage.*
Paris le 24 Oct. '91.

Monsieur le Président.

Pour remplir la mission dont vous avez bien voulu m'honorer, je crois devoir justifier, par quelques explications sommaires, l'ordre dans lequel je puis classer les trois projets de théâtre, que vous m'avez adressés, soit:

N°. 1. 1891.
N°. 2. Fiat.
N°. 3. Théâtre libre.

En l'absence de tout programme, ces dessins ne peuvent être jugés que sur leur valeur intrinsèque d'art et de composition. Il s'agit d'un théâtre théorique, abstraction faite de toute disposition de terrain et de conditions particulières imposées, enfin, d'un exercice académique. C'est dans cet ordre d'idées que je tâcherai de formuler critiques et éloges, les derniers devant l'emporter sur les premières dans un ensemble où se révèlent des talents variés, des natures très différentes.

Le N°. 1 (1891) l'emporte surtout par l'ampleur architecturale de la composition.

Le plan net, largement conçu, donne des accès aisés et simples. Le grand vestibule, l'atrium avec le double escalier, offrent des combinaisons architecturales, que traduisent des coupes très-décoratives et la salle, qui leur fait suite, présente une disposition très-monumentale, bien différente des vestibules qui la préparent. L'artiste s'est préoccupé, sans rien sacrifier des nécessités d'une grande-scène, proportionnée au vaste édifice qu' il a combiné, de composer ses façades latérales avec un juste sentiment de la pondération, sans symétrie inutile. La façade postérieure n' a pas été non plus négligée. En résumé, ce remarquable projet vaut surtout par un grand caractère d'unité et un ensemble imposant d'architecture bien composée et même bien étudiée.

Les qualités du N°. 2 (Fiat) sont d'un ordre tout différent. La fantaisie, la variété, l'ingéniosité de combinaisons compliquées, sont les dominantes de cette composition.

En imaginant les diverses parties de son édifice séparées, au lieu de les grouper, comme dans le projet précédent, ce concurrent s'est privé des effets de puissance, et a cherché l'imprévu; ses façades et ses coupes, d'une architecture légère, ouverte, pleine de brio, sont bien d'accord avec ce plan contourné, et chacun des arrangements, quand on les considère séparément, dénote chez leur auteur une grande souplesse. Mais, malgré le talent que l'on remarque dans ce projet, c'est le défaut d'ensemble surtout qui constitue la principale critique à faire. Je ne citerai que pour mémoire l'insuffisance des dépendances de la scène, puisque l'absence de programme ne crée pas, à cet égard, de données précises.

N°. 3 (Théâtre libre). Sans avoir la sureté de combinaisons, l'étude et l'acquit du premier, non plus que l'abondance imaginative du second, ce projet se recommande par une idée ingénieuse, pratique et capable de produire de beaux effets de perspective. C'est la combinaison des nombreux escaliers disposés autour des couloirs de dégagements de la salle.

Cette donnée, developpée avec plus d'expérience, pouvait fournir une composition de premier ordre. Insuffisamment exprimée par l'étude du plan et des coupes, et d'ailleurs doublée de façades trahissant trop de hâte dans l'étude, elle m'a paru ne mériter que le troisième rang. Je n'insisterai pas sur le manque du développement de la scène, et surtout sur celui de ses dépendances dans leurs rapports avec la partie affectée au public, pour les raisons signalées précédemment.

En somme, Monsieur le Président, il convient de terminer ces observations par de sincères félicitations sur l'ensemble du concours, sur lequel vous m'avez appelé à donner mon avis, et de vous prier d' en rapporter le témoignage à leurs auteurs.

Je désirerais que ces félicitations fussent portées à la connaissance des concurrents, qui ont prouvé que, sous la direction de leurs maitres, ils maintiennent l'architecture en Hollande à un rang élevé.

Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'assurance de mes sentiments confraternels.

(signé) Charles Garnier.

Het schrijven en het rapport van de Nederlandsche Jury-leden zijn van den volgenden inhoud:

Amsterdam, den 12 December 1891.

Aan het bestuur der Vereeniging *Architectura*
te 's-Gravenhage

Weledele heeren,

Bijgaand hebben wij de eer u terug te zenden de ingekomen antwoorden op de door uwe Vereeniging uitgeschreven Eereprijsvraag, zijnde de drie ontwerpen.

N°. 1 gemerkt 1891.
» 2 » Fiat.
» 3 » Théâtre libre,

benevens een programma en een schrijven, d.d. 24 October '91 van den heer Charles Garnier, bevattende zijne beoordeeling. Wij kunnen niet ontkennen, dat het resultaat der prijsvraag ons heeft teleurgesteld, daar er slechts drie antwoorden ingekomen zijn, terwijl bij andere prijsvragen het aantal medewerkers steeds zoo groot was. Wellicht heeft de belangrijkheid van het onderwerp en het gemis van geldelijke belooning menig jong kunstenaar teruggehouden, die anders zijne krachten zou beproefd hebben om eene eervolle plaats in dergelijken prijskamp te erlangen.

Het oordeel van den beroemden bouwmeester Charles Garnier over de drie ontwerpen en de daaruit getrokken afleiding omtrent den stand der bouwkunst in Nederland, is naar ons oordeel al te gunstig, maar wij moeten dit toeschrijven aan de groote beleefdheid, aan het Fransche volk eigen, en tevens aan de welwillende toegeeflijkheid, die aan groote kunstenaren ten opzichte van hunne minderen eigen is.

Wat echter het oordeel betreft van den heer Garnier omtrent de rangschikking der drie ontwerpen, zoo zijn wij het geheel en al met hem eens en geven dienovereenkomstig hierbij ons gemotiveerd oordeel over deze drie ontwerpen.

Met alle hoogachting

De Jury-leden,
(get:) P. J. H. Cuypers.
(get:) A. Salm Gbzn.

Rapport van beoordeeling van de 3 antwoorden, ingekomen op de *Eere-prijsvraag*, uitgeschreven door de Vereeniging »*Architectura*", te *'s-Gravenhage.*

N°. 1. Motto 1891.

Dit ontwerp, en hoofdzakelijk het eenvoudig en *schijnbaar* goed gedacht *plan*, maakt direct een flinken indruk. Bij nadere beschouwing evenwel gaat veel van de illusie verloren. De breedgedachte toegangen aan de zijgevels met monumentale trappen b.v. voeren slechts naar een paar avant-scènes. De voornaamste rangen bezitten gebrekkige toegangen en ongemakkelijke trapjes, vergeleken bij de lagere rangen.

Afzonderlijke toegangen voor de »fauteuils d'orchestre" en »parterre" zijn niet aangebracht, enz.

't Is met het ontwerp gegaan als met het teekenwerk, dat noch artistieke schetsen, noch netteekeningen zijn; er is niet de noodige zorg en studie aan besteed, en wat vluchtig behandeld: o. a. de bij het programma gevraagde dwarsdoorsnede — waarmee natuurlijk stilzwijgend bedoeld werd: aanzicht tooneelopening met avant-scènes enz., is nu door het tooneel genomen om er zich maar van af te maken, terwijl dit onbeduidend schetsje best achterwege had kunnen blijven. Daar de hoofdgedachte echter goed is, zou met een weinig moeite er zeker een *zeer* goed geheel van zijn te maken.

In verband met den inhoud van het programma maakten wij de volgende opmerkingen.

De *hoofd-entrée* voor rijtuigen en voetgangers is gecompliceerd, de *entrées aan de zijgevels*, zooals reeds gezegd, te monumentaal voor de »loges-d'avant-scène"; eene marquise boven de ingangdeuren ware voldoende.

Door de noodtrappen voor uitgangen in te richten zou de dispositie kunnen blijven; de garderoben zouden dan evenwel daarnaar moeten verplaatst worden.

De verspeide *entrées-tooneel*, voor orkest, koor (figuranten?) en artisten zijn moeilijk voor de controle. De oprit aan den achtergevel doet *daar* de gemeenschappelijke entrée veronderstellen, terwijl het nu een kostbaar, tamelijk onnut accessoire is, evenals de beide trappen aan den achtergevel, die in plan evenwel niet voorkomen.

De *vestibule* en het *traphuis* zijn ruim en monumentaal. Het bovendeel is echter zeer zwaar behandeld, bij het onderdeel vergeleken.

De toegangen met de daarbij behoorende *trappen* naar 1° en 2° loges zijn met de schuine treden ongemakkelijk en gebrekkig, vergeleken bij de monumentale trap voor foyer- en galerij-bezoekers en de, waarschijnlijk ter wille der symmetrie, ontworpen trappen naar de avant-scènes. Een gereserveerde toegang voor het hoofd van Staat of Gemeente ware dáár voldoende geweest. De overige »loges-d'avant-scène" moeten ook van uit de zaal toegankelijk zijn, en de »loges d'artistes" van uit het tooneel.

Het gevraagde *aantal plaatsen* is ruim aanwezig: »320 parterre (waarbij de »fauteuils d'orchestre niet zijn aangewezen, of waar afzonderlijk toegang voor aanwezig is): 138 1° loges, 136 2° loges, 198 3° galerij; ± 800 te zamen, zóódat de beele promenoir nog overschiet. De *zaal* zelf is erg hoog en 't onderdeel te klein of liever 't bovendeel te zwaar in afmeting en conceptie.

De *groote foyer* is goed geplaatst. De beide andere foyers zijn geheel gescheiden van het monumentale trappenhuis en galerijen: daarentegen niet te bedienen van uit de buffetten.

De *garderobes* in de groote vestibule, waarschijnlijk voor de 1° rangen, zijn niet goed geplaatst, behooren zich in elk geval *achter* de controle en »caisse" te bevinden, of wel bij de loges in de couloirs, dat evenwel uit de bijschriften niet op te maken is — te meer daar de garderobe voor de galerijbezoekers zeker het gerieflijkst geplaatst, — wèl aangegeven is.

Retirades zijn min of meer gelukkig aangebracht, verlicht of geventileerd.

Het *tooneelgebouw* is ruim en groot. Te veel gescheiden evenwel zijn repetitiezaal en foyer — directie en personeel, politie en brandweer en de beide portiersloges. De enkele en dubbele loges en gezamenlijke kleedruimten voor eerste artisten, ondergeschikten en figuranten hadden wat meer verschillend van afmeting kunnen worden.

Het ensemble van de gevels vormt een vrij goed geheel. Ook hier zouden verschillende verbeteringen zijn aan te brengen en vooral meer eenheid gewenscht zijn.

Om niet te uitvoerig te worden blijven de ondergeschikte details onbesproken en stippen wij slechts even aan het minder gelukkig aangebracht fronton met balustrade-achtige bekroning aan den hoofdgevel; de opvatting der raamopeningen aldaar bij de zijvleugels; de verhoudingen der verschillende deuren en ramen, de groepeering en de daarvan doorgaande en afgebroken lijstgeledingen en de niet altijd gelukkig gekozen decoratieve versieringen.

Ook de aangebrachte uithollingen tot het afronden der hoeken van het gebouw moeten afgekeurd worden.

Daar het programma het aangeven der verlichting niet eischte, ware het beter, dat deze achterwege ware gebleven, als nu op de lengte-doorsnede b. v. is aangetoond.

No. 2. *Fiat.*

Ontwerper heeft oorspronkelijk willen zijn, geen gewijzigd »Nouvel opera-plan" en geen bestaande schouwburggevels tot voorbeeld genomen.

Wat den *hoofdgevel* aangaat, geinspireerd door Byzantijnsche, Indische, flamboyant-Gothiek motieven, maakt deze meer den indruk van een tentoonstellingspaleis (waar de behandeling der teekening ook zeer toe meewerkt, aangezien een en ander bij vluchtige beschouwing geheel van ijzer schijnt te zijn geconstrueerd) dan wel van een *schouwburg*.

De grillige lijnen zijn ook in het plan terug te vinden, waardoor bij de corridors b. v. onaangename trappen ontstaan, gevaarlijk bij paniek of uitgang en hinderlijk bij de circulatie. *Entrées* voor voetgangers en rijtuigen zijn gescheiden, dat zeer gerieflijk is, geen gevaar oplevert en, daar er voor de laatste slechts één is, bij groote drukte voor politie, verkeer en controle gemakkelijk is. De toegang tot het tooneel is goed aangegeven, terwijl het overweging zou verdienen de trappen, gereserveerd voor de artisten, ook door de onderste verdieping heen te voeren met nooduitgangen op straat en verbonden met den hoofdingang. Het aantal plaatsen in de *schouwburgzaal* is goed verdeeld en de ruimte zelf op decoratief effect behandeld.

De foyer en rookkamer (genre Eden-théatre) liggen zeer ver uit elkander. De koffiekamer is nu meer een *café* om overdag te exploiteeren, met woning voor den buffetpachter, waar *concierge* is ingeschreven en dat bepaald niet bij het programma bedoeld is, eveneens als de *bar* van het amphitheater vijf meter daarboven gelegen, waar zeker de torenbouw ter wille van den gevel en de ± twaalf M. hooge vestibule op de 1° etage de schuld van zijn.

Een dergelijke, minder goede distributie komt ook voor bij het tooneelgebouw, waar twee repetitiekamers zijn aangebracht omdat de ruimte daarvoor eenmaal aanwezig was. *Garderobes* voor het publiek, *kleedkamers* voor artisten en *retirades* zijn voldoende aanwezig. De *politiepost* goed geplaatst, de *brandweerpost* met installatie van stoommachine (?) minder goed begrepen. Reservoirs of brandkranen, aangesloten met een eventueel aanwezige waterleiding en verblijf voor de brandwachts was zeker de bedoeling.

De inrichting, wat uitgebreid, zou dienst kunnen doen tot het drijven van dynamo's en voortbrenging van electrisch licht. Een dwarsdoorsnede is niet aanwezig, evenmin een detail op grooter schaal.

Eene travée van den voornaamsten gevel ontbreekt, alle teekeningen zijn voorts schetsmatig behandeld.

N°. 3. Théâtre Libre.

Evenals bij n°. 2 is er ernaar gestreefd een ensemble te maken, geheel verschillend van de gewoonlijk gevolgde vormen, den hoofdvorm van de zaal, de trappen als bij de arena's en circussen toegepast enz., enz.

Het gevolg daarvan was, dat er verschillende moeilijkheden ontstonden, hetgeen direct blijkt uit de façade.

Het middendeel toch is volstrekt niet in verhouding met de zijvleugels, als ware het op veel grooter schaal dan deze uitgewerkt. Eenmaal in de war met de verhouding spruit het een uit het ander voort, als de bijna drie meter hooge balustrade, cartouches van vier meter daarbij, de tien meter hooge middengroep, enz.

Was de zijgevel wat meer afgeteekend, zoo zouden deze wanverhoudingen, die de eenheid verbreken, meer in het oog vallen; zij- en achtergevel zijn voorts ook zeer zwak van conceptie. Was het gebouw perspectievisch voorgesteld, zoo zou voorzeker de koepel voor het oog ook in de schouwburgzaal gezakt zijn.

Wat de indeeling betreft, zoo is er geen *hoofdentrée*. De kelderachtige ingang met marquise zal daar toch geen aanspraak op maken? De beide paviljoenen, op zijde symmetrisch aangebracht, kunnen dit gemis niet vergoeden.

De toegangen tot het tooneel zijn voldoende ruim, doch niet voldoende gecontroleerd.

De *toeschouwersruimte* is niet slecht van verhouding, doch arm gedetailleerd, de *foyer* klein in verhouding tot het buffet aan de tegenovergestelde zijde van het gebouw.

De *garderobe* beneden, als bij het Dresdener concerthuis, alleen dan goed, wanneer alle bezoekers benoden ingaan. Zij, die gebruik maken van de opritten der zijpaviljoenen, vinden geen garderobe, tenzij zij naar beneden gaan of wel worden de kleederen in de couloirs opgehangen?

De bijschriften geven daaromtrent ook hier geen inlichtingen.

De inrichting der *retirades* is, vergeleken bij de groote ruimten daaraan toegekend, toch gebrekkig.

Het *tooneel* met accessoires is zeker onvoldoende; een *foyer* voor de artisten, zoo groot als de kamer van de Directie, iets grooter dan een kleedkamertje, een kwart van de keuken (?) niet wel overdacht. Het teekenwerk is over 't algemeen slordig en niet af.

Een kleurtje en tintje hier en daar, door eene met aanleg begaafde hand aangebracht, haalde dit gelukkig wat op, terwijl het bijgevoegd detail de minder goede eigenschappen van het project niet wegneemt.

Het is hoogst betreurenswaardig, dat hoewel de heer Garnier in de zaak gemengd is, vele goede krachten te huis bleven.

Daarentegen staat dat de drie ontwerpers een woord van hulde verdienen voor hunne pogingen en hunnen arbeid. 't Is geen kleinigheid, om een *schouwburgproject* te maken! en wij gelooven dat, op den ingeslagen weg van studie en onderzoek voortgaande, de ontwerpers een goede toekomst tegemoet gaan.

Lof verdient n° 1 voor de ruime opvatting en eenvoudige planverdeeling, en de twee laatsten (waarbij »Fiat" toont een handig teekenaar te zijn), omdat er veel eigen gedachte en oorspronkelijks in te erkennen is.

Mochten wij de personen kennen, dan zouden wij hun den welgemeenden raad geven, zichzelf niet *te vroeg* als *uitgeleerd* te beschouwen, en ook te willen luisteren naar de vingerwijzingen der ouderen, vooral in den tegenwoordigen tijd, waar de onderen met de nagelaten monumenten eenvoudig door de *nieuwe richting*" als ouderwets op zijde worden gesteld. Garnier is ook die meening toegedaan, waar hij toch spreekt van *sous la direction*, bien dirigée, de leurs *Maîtres*. Dan valt er nog iets op te merken: een artistieke schets of een slordig afgemaakt ontwerp zijn niet synoniem.

Voor een Eere-prijsvraag, waar behandeling van het teekenwerk vrijgelaten is, wordt òf het eerste òf net-teekeningen verlangd.

Dat de medewerkers ook *dit* nog willen ter harte nemen:

een langzamerhand aangenomen gewoonte van slordig teekenwerk voert tot dito overdachte ontwerpen, dito constructie en later slordige uitvoering, het geheel tot een treurig eind.

2°. Worden moeilijke punten bij een ontwerp hier en daar opgelost met een aardig tintje schaduw of stipje dekwit, zij zijn daardoor niet van de baan geschoven, doch komen bij het uitwerken en de uitvoering weer terug om opgelost te worden.

Is er vroeger »overheen geloopen", dan kost het later gewoonlijk zeer veel tijd en moeite om eene geschikte oplossing te vinden, als er dan eene te vinden is, — dat vaak blijken zal onmogelijk te zijn, zonder veel kosten en verandering aan bestaande zaken.

Conclusie:

Overeenkomstig het voorstel van den heer Charles Garnier stellen wij in rang van verdienste

N°. 1, het ontwerp geteekend 1891.
N°. 2, » » motto Fiat.
N°. 3, » » » Théâtre libre.

Ofschoon de ondergeteekenden de verdiensten van het *eerst* in rangorde geplaatst ontwerp, geteekend 1891, niet miskennen, zooals ook uit hun eenstemmig oordeel blijkt, zoo meenen zij echter dat men het *Eere-diploma* aan een dergelijk werk *niet* kan toekennen.

Zij stellen daarom voor om eene *eervolle vermelding met medaille van verdienste* aan den ontwerper toe te kennen (of diploma).

Amsterdam, den 19 December 1891.
De Jury-leden,
(get.) P. J. H. CUYPERS.
(get.) A. SALM GBZN.

Het zij ons vergund enkele beschouwingen aan bovenstaand jury-rapport vast te knoopen.

Bij de beoordeeling schijnt het denkbeeld voorgezeten te hebben, dat vóór alles, een schouwburg 'n ernstig, dramatisch, klassiek karakter moet vertoonen. Vandaar waarschijnlijk dat, na het wegen der ontwerpen, het project „1891" van den heer Sanders is boven komen drijven en dat des heeren Bauer „Fiat" nº. 2 in rang werd, om van het derde ontwerp van de heeren Brückmann en Van Malsen „Théâtre libre" niet te gewagen, dat om alle mogelijke geldige architectuurredenen het noodwendige bezinksel vormde en dus het laagste nummer bekwam.

De bekende „Fransche beleefdheid", waar de Hollandsche juryleden van spreken — eigenaardig deze commentaar der Hollandsche juryleden op het rapport van het derde lid — deze beleefdheid is wel in het oog gehouden bij nº. 3 en . . . gelukkig ook. Want ware de heer Garnier losgebroken overeenkomstig zijn temperament, de schrijfmachine zou menig krachtig woordje te noteeren gehad hebben.

Het deed ons leed dit ontwerp bij de twee anderen te zien; voor de ontwerpers in de eerste plaats, die in decoratieve scheppingen steeds een onmiskenbaar talent tentoonspreiden en hier zóó mistasten; maar voornamelijk voor de jonge Hollandsche architectenschool, die door dit ontwerp zeer matiglijk gerepresenteerd wordt.

Met te meer genoegen zagen we het ontwerp van den heer Bauer. Zeer gemakkelijk zou het wezen nog enkele gebreken te voegen bij de vele, reeds door de jury ontdekt, maar niettegenstaande al het daarover gerapporteerde, blijft dit ontwerp uit een artistiek oogpunt de eerste plaats innemen, ware het slechts om het heerlijk-gedachte voorgedeelte, waarvan de charnante compositie de achteraan komende gebreken met een geheimzinnig waas overkleedt, dat men niet te doorgronden wenscht, om de opkomende illusies uit het zooeven genotene niet te zien verdwijnen.

Doch — er is meer dan dit voorgedeelte! In de eerste plaats de uiterst consequente doorsnede met vestibule en schouwburgzaal. Het silhouet is nog niet gelukkig — zeer zeker — maar geven ons de zeer gelukkige partijen van schouwburgzaal en vestibule niet de zekerheid, dat ontwerper bij vernieuwd zoeken en werken ook dit zal te boven komen? Afgaande op de indrukken, die dit ontwerp en nº. 1 maken, komt men spoedig tot de conclusie, dat de laatste bij serieus doórwerken, zijn ontwerp slechts vermindert, dat ontwerper niet verder kan, dat hiermede z'n architectuur-tube uitgeknepen is; terwijl het ontwerp „Fiat" ons belooft en doet voorgevoelen, dat bij meerdere studie en tijd elk deel nog te verbeteren valt, tot ook het geheel wezenlijk goed zou zijn geworden.

„Fiat" is 'n zeer mooi ontwerp.

Bij de beschouwing ervan komt men op nieuw terrein, op dat immense veld, dat slechts afgebakend is door de natuurlijke wetten van harmonie en compositie, waar men niet kan struikelen over paaltjes van diverse stijlperioden, noch over het belemmerende rasterwerk van parten en modullen.

Doch, wij staan nog op den ouden grond. Slechts zelden wordt dit nieuwe land betreden, het allerminst door juryleden, die het wel mooi en aardig vinden, doch steeds eindigen elke gedachte in die richting te negeeren, natuurlijk verzekerd zijnde van handengeklap bij elke uitspraak, op dit conservatieve idee gebaseerd.

Dat deze gedachte bij de juryleden heeft voorgezeten, bewijzen ons de appreciaties en meer nog de critiek over de ontwerpen „1891" en „Fiat". Volgens b. s. rapport ontbreekt — wie zal het wraken — zeer veel aan beide plannen, dus — staan beiden op eene lijn.

Dit vastgesteld, zou men, om de voorkeur aan één dezer ontwerpen te schenken, moeten zien, welke der twee projectors de meeste combinatie-vermogens vertoont, wie de meeste waarborgen geeft, bij serieuse omwerking 'n goed plan te leveren. Ons dunkt „Fiat". Vergelijk de verschillende arrangementen van vestibule en trappenhuis, schouwburgzaal en foyers van dit plan eens met „1891", dan zal spoedig blijken, dat de ontwerper van l. g. project over 'n zware hand beschikt, moeilijk over het papier voort te bewegen, traag in de hanteering van gom-elastiek — het belangrijkste materiaal bij het maken van composities, — inconsequent in het zien van partijverdeeling; altemaal zaken, die we in omgekeerden zin bij „Fiat" ontdekken. Als plan zou dit ontwerp dus hooger staan.

De gevels en doorsneden zijn niet met elkander te vergelijken. Het is 't verschil tusschen de oude en de nieuwe wereld.

„1891" is voor het rasterwerk blijven staan, in stille aanbidding van den huiselijken haard, onbeweeglijk conservatief als een kolom, banaal als een academie.

„Fiat" is over het rasterwerk heen gesprongen, nà eerst zijn zakken gevuld te hebben met oude motieven, die hij ná den sprong zeer conscientieus is gaan schiften. Na deze schifting bleef niet veel over, alleen wat Moorsch, wat Gothiek en ijzerkorrels. Met deze drie elementen en veel van zich-zelf, is een ensemble gemaakt, dat wezenlijk schoon is te noemen, vol mooie partijen, met harmonieuse groepeeringen, geestige details, alles beheerscht door een streng geheel-begrip. Wij betreuren het dat bij dit ontwerp geen travée gevoegd is op grooter schaal, met detailleering van alle architectuur, constructie en ornamentiek; ware het slechts ter ontzenuwing van opkomende beschuldigingen: zoo'n teekening op $^1/_{100}$ is vlug in elkaar gezet, maar 'n detail weetje, 'n detail!

Welnu, „1891" heeft details gemaakt, een travée van den voorgevel, die de verdienste heeft van flink geteekend te zijn, doch waarin al de jammeren eener banale compositie op groote schaal zichtbaar worden.

Mooi zijn slechts de zuilen en het profiel der kroonlijst; deze zijn echter in alle „boekjes" terug te vinden

Zeer gewoon is de opvatting van den gevel. Dat deze 'n schouwburg uitdrukt, laat zich begrijpen, wanneer men nagaat dat bijna alle schouwburgen op dezelfde steréotiepe wijze zijn begeveld. Ongewoon is echter de attiek, waar veel in zit, doch hier in geducht conflict komt met het frontispies, dat zelf op zeer buitengewone manier zijn geboorte vindt uit de kroonlijst. Het geheel met den koepel doet goed van verhouding, doch denken we ons dezen koepel weg — en dit is een onvergeeflijke in-'t-oortje-nemerij, want de koepel bevindt zich twintig meter achteruit, dus in gewonen stand óf weinig of in 't geheel niet zichtbaar — dan is de gevel gedrukt van verhouding en ontdaan van eene bekroning, die in dezelfde toon geteekend als het voorgedeelte, het geheel nog zeker karakter verleende.

Ook de zijgevels lijden aan zwaarmoedigheid, opgevroolijkt hier en daar door 'n barok bekroninkje. Wat wij geheel in deze zijgevels missen, is het weergeven der vertrekken daarachter. Zoo zien we 'n belangrijk avant-corps, waar de garderobes geplaatst zijn, op dezelfde wijze behandeld als 'n gelijksoortige travée, waar zich de foyer voor de artisten bevindt.

De versieringen van het detail zijn banaal.

De gewone „appliqués", console-vormen à la Monaco, zich overal repeteerende guirlandes uit vaatdoekmotieven samengesteld, vulling-ornementen, die met zich zelf verlegen zijn, niets kortom, waarin kern zit. Het mooiste zijn . . . de zuilen en kapiteelen. O Palladio! O Scamozzi!

Hoe de Jury in het ontwerp „Fiat" een tentoonstellingsgebouw heeft kunnen zien, is ons een raadsel. Een Edentheatre, soit, doch 'n ten-toon-stel-lings-gebouw? Waarschijnlijk omdat het ietwat ijzerachtig uitziet en men gewoon is ijzer slechts te gebruiken bij tentoonstellingsgebouwen?

Hoe dit zij, het ontwerp bezit hooge kwaliteiten. Hoe ook de alsen en maren van alle kanten er geniepig op inknijpen, dit ontwerp, met zijne zoo mooi verdeelde gouden koepels, zijne geestige gevelcombinaties, bevallige architectuur „plein de brio", vol „abondance imaginative" blijft intact en trotseert de jury-uitspraak, die het nº. twee maakte, waar het in gezelschap van de twee anderen hors concours behoorde te zijn.

W. Kr.

INGEZONDEN.

Andernach, 30 December 1891.

Aan

de Redactie van het weekblad *De Opmerker*

te Arnhem.

In Nº. 52 van uw weekblad wordt met een enkel woord de aandacht gevestigd op de tabel, bij den heer A. E. Braat te Rotterdam te verkrijgen, omtrent den uitslag van eenige proefnemingen die, met het oog op de deugdzaamheid en den inkoopsprijs, met tras en portland-cement van verschillende mortelverhoudingen in het laboratorium van de naamlooze vennootschap „Niel-on-Rupell", fabrikante van het Josson-cement, genomen zijn.

De ondergeteekende heeft deze tabel ingezien en veroorlooft zich heeren belanghebbenden erop te wijzen, dat de daarin opgegeven prijs van het tras ad *f* 11 per M³ zooveel te hoog genomen is, dat de geheele vergelijkende berekening daardoor vervalt. Hoewel de eenheidsprijzen voor zand en cement mij niet bekend zijn, veronderstel ik dat deze loco fabriek genomen zijn. Bij het vaststellen van vergelijkende prijzen voor mortels, moet gelet worden op het daarvan te maken gebruik; wordt dit verzuimd, dan hebben die prijzen geene waarde.

De tabel heeft in geen enkel opzicht betrekking op proefnemingen met beton, zooals het voorwoord van den heer Braat doet veronderstellen, maar alleen op mortelproeven zonder toevoeging van steenstukken. Zaakkundigen zullen zich door de proefnemingen, die de bovengenoemde cementfabriek in het licht gaf, niet doen misleiden, want het is eene bekende daadzaak dat het weerstandsvermogen van een betonlichaam niet alleen afhangt van de drukvastheid van den mortel en het toegevoegde materiaal, die voor de samenstelling van beton gebezigd worden, maar werkelijk van de adhesie van het te gebruiken bindmiddel. Behalve de ondichtheid is de zeer geringe adhesie van het toe te voegen materiaal de grootste schaduwzijde van den verlangden cementmortel.

Hoogachtend

Gerhard Herfeldt.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S-HAGE.

Gewone vergadering, gehouden op 6 Jan. '92.

Bij afwezigheid van den Voorzitter opende de Vice-voorzitter, de heer J. P. J. Lorrie, de vergadering. Met een opwekkend woord heette hij de aanwezige leden, op deze eerste bijeenkomst in dit jaar, welkom. De notulen der vorige vergadering werden gelezen en goedgekeurd.

Na behandeling van eenige huishoudelijke aangelegenheden, werd overgegaan tot het vaststellen van een onderwerp voor de tweede prijsvraag in dit vereenigingsjaar. Tot onderwerp werd gekozen eene »*Protestantsche Dorpskerk*.

Hierna verkreeg de heer Lorrie het woord tot het houden van eene causerie over eenige bouwmaterialen. Om niet te uitvoerig te worden, bepaalde hij zich voornamelijk tot bespreking der in den laatsten tijd zoo veelvuldig toegepaste materialen, de drijfsteenen en rietplanken. De voornaamste eigenschappen en voordeelen in de toepassing, benevens de fabricatie dezer materialen, werden door hem uitvoerig behandeld. Door tal van monsters werd deze bespreking toegelicht. Na nog een kort woord gewijd te hebben aan de toepassing en eigenschappen van het systeem Rabitz, waarvan vele afbeeldingen, hierop betrekking hebbende, aanwezig waren, eindigde spreker deze belangrijke bijdrage. De heer Stoffels bracht den heer Lorrie hiervoor, namens de Vergadering, een woord van dank.

De heer H. J. Kocks had voor dezen avond ter bezichtiging afgestaan een aantal photographieën van »*Pompeji en Herculanum*."

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN.

Vergadering van 30 December 1891.

De 197e vergadering werd voorafgegaan door een kunstbeschouwing van antwoorden op de prijsvragen der Maatschappij en een aantal platen uit *De Bouwmeester*, welwillend afgestaan door den heer B. E. Spijker Az. Als voorwerpen op kunstindustrieel gebied, waren door den heer J. A. Loeber Jr., boekbinder te Leiden, eene fraaie verzameling antieke en moderne boekbanden en ontwerpen daarvoor, gedeeltelijk door hem vervaardigd, ter berichtiging gezonden.

Na lezing der notulen en het aannemen van drie nieuwe leden, werd het woord gegeven aan den heer C. R. van Ruyven tot het doen van eenige mededeelingen over kookinrichtingen van vroegere en tegenwoordige tijden.

Spreker ving aan met te herinneren dat reeds van af de vroegste tijden het voedsel gekookt werd in leemen potten, en dat het langen tijd duurde eer men het ijzer aanwendde om er kookgereedschap van te maken. Een primitieve kookinrichting was de ijzeren pot, hangende aan een ketting, thans nog op het platte land bij velen in gebruik.

De eersten keuken vinds men bij het leger. Daar werd over een aarden wal een stok gelegd, waaraan de potten gehangen werden. Later kreeg men de kookgeul in een S vorm en daarna de driepas-keuken, bestaande uit drie telkens dieper ingegraven geulen van een pas lengte; men gaf daaraan den naam van bivak-keukens.

Na de mededeeling dat men in een kamp geulen graaft, waarover ijzeren platen met openingen voor de potten gelegd worden en daarom een borstwering aanlegt, hetzij van graszoden, hetzij van metselwerk, toont de heer Van Ruyven eene teekening van het eenvoudigste fornuis, zijnde een groote ijzeren pot met ommetseling en zoodanig ingericht, dat op de eenvoudigste wijze het grootste vuurvlak aan den pot wordt gegeven door vlamkanalen.

De latere vervaardigde fornuizen verschillen naar gelang den aard van den gebruiker. De Fransche kok heeft eene fornuisinrichting, waarop hij alle mogelijke fijne gebakken en spijzen koken kan: het Duitsche fornuis is veel eenvoudiger, terwijl men bij de Engelsche fornuisinrichtingen nog een speciale gelegenheid aantreft voor het roosteren van vleesch.

Voor groote inrichtingen treft men 5 soorten van fornuizen aan: 1º met direct vuur; 2º met heetwater en stoom (met voorwarmer); 3º idem met direct vuur; 4º met stoom en 5º met gas.

Spreker geeft een beschrijving van het heetwater- en stoomfornuis van den fabrikant Antoine Bernard te Luik, in gebruik in de pontonnierskazerne te Dordrecht; van het systeem »Becker en Ulman" te Berlijn, waar voor 1500 à 2000 man tegelijk kan gekookt worden, en deelt daarna mede dat in de kazerne aan de Morschpoort te Leiden 5 fornuisinrichtingen gemaakt zijn volgens het stelsel A. Senking te Hildesheim; voor de ommetseling werden expresselijk daarvoor vervaardigde langwerpige vuurvaste steenen getoond, noodig voor de cirkelvormige omkleeding. De roosters zijn ingericht voor een zuinig en goedkoop gebruik van brandstoffen, waarbij een zeer vernuftig gedacht ventiel alle gevaar opheft, daar de stoomdruk varieërt tusschen $^1/_4$ en $^1/_8$ atmosfeer; de overtollige stoom gebruikt men tot het verwarmen van water.

Na het groote voordeel van het koken der spijzen door warm water en stoom uiteengezet te hebben, zegt spreker dat de aanlegkosten voor gewone fornuizen zijn *f* 2 per man en *f* 0.004 per man en per dag aan brandstoffen; de Bernard-fornuizen kosten per man *f* 7 en *f* 0.002 per man en per dag aan brandstoffen. De Senking-fornuizen komen op *f* 3.50 per man en *f* 0.003 aan brandstof, terwijl de gasfornuizen in aanleg kosten *f* 6 per man en aan gas (berekend ad 5 cent per M³ zooals te Leiden) *f* 0.004 per man en per dag.

Ten slotte toonde spreker, behalve tal van teekeningen der beschreven fornuizen, het gasfornuis »Eureka" van de firma John Wright, volgens den heer Van Ruijven het gasfornuis der toekomst.

Nadat de Voorzitter den spreker dank had gebracht voor de

belangrijke mededeeling, ging de heer J. A. Loeber Jr. ertoe over het een en ander mede te deelen over de tentoongestelde antieke en moderne boekbanden. In een inleidend woord werd erop gewezen dat hoe weinig ook het vak van den boekbinder verwant is aan de bouwkunst, toch deze overeenkomst bestaat, dat beider streven is der kunst bevordelijk te zijn.

Het onderwerp is in Nederland weinig bekend en slechts enkele boekenliefhebbers weten hoe in andere landen het boekbinden als kunstnijverheid wordt op prijs gesteld en daar honderden guldens voor een kunstband betaald worden. Spreker besprak den oorsprong van den boekband, deelde mede hoe de Ouden hunne wetten en godsdienstregels eerst op houten bladen, boomschors, palmblad, enz., daarna op een stof, ontleend aan de stengels der Papyrus, en eindelijk op perkament schreven en gaf eene beschrijving van de wijze, waarop de lange beschreven strooken perkament door den binder van die dagen behandeld werden.

De oorspronkelijken vorm van den boekband werd onder het prachtlievende Byzantijnsche rijk verfraaid en zelfs weelderig afgewerkt; zij bleven tot de 15e eeuw in gebruik en in de kloosters werden meer eenvoudige banden gemaakt van hertenleder met zware koperen sloten, beslag aan de hoeken en dikke koperen stiften.

Toen later door de uitvinding der boekdrukkunst het aantal boeken ontzaglijk vermeerderde, verlieten de leekenbroeders de kloosters en vonden in de werkplaatsen druk werk. De graveurs leverden hun koperen platen, waarin Gothische ornementen gesneden waren; de band werd ermede bedrukt, zoodat de teekening en relief zichtbaar werd.

In het Oosten stond het boekbinden op eene veel hoogere trap. De lederen banden werden met vergulde arabesken beschilderd, evenals de snede. In plaats der dierenhuiden gebruikte men fijn bewerkt Marokkoleder. De vergulde arabesken werden op dezelfde manier gemaakt als waarop de boekbinders nog altijd onze banden versieren. Arabische werklieden brachten deze kunst naar Europa over en weldra werd de prachtige Byzantijnsche band geheel vergeten.

In Italië legde men zich bijzonder toe op dit handvergulden. Kundige graveurs, die talrijke motieven aan de Renaissance ontleenden, leverden den boekbinders fraaie stempelvormen. Met de Oostersche arabesken tot voorbeeld, ontwierp men nieuwe dessins. Ook sneed men uit zeer dun leder verschillende vormen, welke, op gekleurde boekbanden geplakt, een nieuwe versiering, het leder-mozaïek vertoonden. Kleine renaissance-stempels brachten in dit vlechtwerk eene aangename afwisseling. Deze kunstbanden werden algemeen met blijdschap begroet en weldra ook buiten Italië bekend. Jean Gobier, de schatmeester van Frans I, Koning van Frankrijk, schepte vooral behagen in deze uiting van Italiaansche kunstnijverheid. Hij liet eenige boeken op deze wijze inbinden, welke later den Franschen boekbinders tot voorbeeld strekten; dezen volmaakten de Italiaansche renaissance wat kunstbanden betreft en verlieten soms het kleurige mozaïek om de cartouches bij hun vergulden toe te passen. De bibliotheek van Jean Gobier is wereldberoemd geworden en komt een exemplaar uit zijn boekerij op eene verkooping, dan ontstaat een internationale wedstrijd om daarvan eigenaar te worden.

Later ontstond onder koning Hendrik III van Frankrijk een nieuwe stijl. De vlugge, bevallige Gobierstijl was te levendig voor dezen somber gestemden vorst, en de banden werden meer stijf en eenvoudig versierd. Zijne zuster, de vroolijke Marguérite de Valois, kon geen behagen scheppen in deze weinig opwekkende banden. Zij liet tusschen de symmetrische figuren de banden met bloemen, marguériten en palmen vullen en zoo kreeg men een nieuwen stijl «den fanfare-stijl."

Een volgend geslacht liet de palmen en bloemen weg en vulde de vakken met keurig leder, ingelegd met bijzonder fijne stempels, gehoel met puntjes aangeduid.

Tot zoover de geschiedenis van den antieken boekband; de tijd ontbrak om mede te deelen, hoe Engelsche en Duitsche boekbinders ernaar gestreefd hebben de Fransche kunst nabij te komen of een eigen stijl te scheppen, maar de tentoongestelde afbeeldingen kunnen dit gemis vergoeden.

Over den modernen boekband werden belangrijke mededeelingen gedaan en spreker eindigde zijne voordracht met erop te wijzen dat het boekbinden, een vijftig jaren geleden, als kunstnijverheid scheen achteruit te gaan, maar thans weder in het vak vooruitgang is.

De spreker oogstte den dank der Vergadering, waarna de commissie voor het nazien van de rekening van den penningmeester en van de begrooting voor 1892 rapport uitbracht; overeenkomstig haar advies werd een en ander vastgesteld en de penningmeester gedechargeerd.

In de plaats van de bestuursleden, de heeren Knuttel en Van Driel, respectievelijk Voorzitter en Secretaris, die volgens rooster moesten aftreden en niet herkiesbaar waren, werden gekozen de heeren H. J. Jesse en L. Maas, waarna tot voorzitter werd benoemd de heer C. R. van Ruijven.

Na mededeeling, dat door de Maatschappij een prijsvraag zal worden uitgeschreven voor een algemeen afdeelingsgetuigschrift, sloot de voorzitter de vergadering.

»BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Algemeene vergadering van 5 Januari 1892.

De notulen der voorgaande algemeene vergadering werden gelezen en goedgekeurd, waarna aan de orde kwamen de verslagen van de beide secretarissen over het afgeloopen jaar, alsmede die van den penningmeester, bibliothecaris en de vaste commissiën, uit welke verslagen bleek dat de Vereeniging sinds het vorig jaar in ledental gelijk bleef (148 gewone en 3 societeitsleden) en nog steeds op een batig saldo kan wijzen. In verband met dit laatste werd mededeeling gedaan omtrent den algemeen financieelen toestand der Vereeniging, alsmede het rapport voorgelezen van de commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van den penningmeester.

De begrooting voor het volgend jaar werd vastgesteld en daaruit bleek, dat voor het uitschrijven van 2 prijsvragen eene belangrijke som was uitgetrokken. Die prijsvragen zullen bestaan in het leveren van een ontwerp voor een café-restaurant, en voor een getuigschrift der Vereeniging. Voor de eerste vraag worden een bronzen medaille met *f* 100 als eersten en *f* 50 als tweeden prijs uitgeloofd en voor de tweede een bronzen medaille met *f* 75.

Het concept-programma dezer beide prijsvragen lag ter inzage en zal den leden spoedig worden toegezonden.

Tot voorzitter en 1e secretaris der Vereeniging werden herkozen de heeren Henri Evers en C. J. Struyk.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

HAARLEM. De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid is thans begonnen haar orgaan als weekblad uit te geven.

Directeuren hebben, als commissie van toezicht op het weekblad, uit hun midden benoemd de heeren P. Montauban van Swyndregt, G. A. A. Middelberg en P. J. van Houten.

De heer F. W. van Eeden is door directeuren uitgenoodigd, de redactie gedurende het proefjaar 1892 op zich te willen nemen.

GOUDA. De Gemeenteraad complimenteerde Zaterdag jl. den heer L. Burgersdijk wegens zijne 25-jarige ambtsvervulling als gemeente-architect. Door den Raad, den Burgemeester, den Secretaris, den Ontvanger, enz. werden den jubilaris geschenken vereerd.

— Arnold Houbraken in seiner Bedeutung fur die holländische Kunstgeschichte, is de titel van het dezer dagen verschenen academisch proefschrift van den heer Corn. Hofstede de Groot, ter verkrijging van het doctoraat in de philosophie aan de universiteit te Leipzig.

KAMPEN. Door de Commissie van bijstand in het beheer der gemeentelijke gasfabriek en waterleiding is aan den Raad dezer Gemeente een voorstel ingediend, om voor de vacante betrekking van directeur dier fabriek geene oproeping van sollicitanten te doen, maar als zoodanig, op een salaris van *f* 1400 per jaar, te benoemen den thans aan die instelling verbonden opzichter, den heer H. Allirol; zoomede om in geval van aanneming van dit voorstel, voor laatstgenoemde betrekking geene nieuwe benoeming te doen. De Raad heeft zich met dit voorstel vereenigd en den heer Allirol benoemd.

PERSONALIA.

— De hoogleeraar aan de universiteit te Luik, Emile de Laveleije, door tal van schriften bekend, is Zaterdag j.l. aan influenza overleden.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java is geplaatst de ambtenaar W. J. Tjassens Keizer en werd benoemd tot opzichter 2e kl. W. B. A. Lammers, thans opz. 3e kl.

— Het Gemeentebestuur van Kralingen benoemde tot opzichter over de gemeentewerken de heer W. K. Bloemendaal, vroeger werkzaam als tijdelijk opzichter over den schoolbouw.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië werden benoemd tot onderopzichter 2e kl. H. E. W. C. Botter en H. A. L. Robert, thans onderopz. 3e kl.

— Benoemd tot opzichter van den Provincialen Waterstaat in Gelderland, de heer T. R. Venhuis Em., thans ambtenaar aan het bureau van den Prov. Waterstaat te Arnhem.

— Tot directeur der Gemeente-gasfabriek en waterleiding te Kampen is met 10 en van 15 stemmen benoemd: de heer H. Allirol, opzichter van die fabriek. Er waren 5 blanco briefjes.

— Bij de afdeeling tractie van de Hollandsche IJzeren-Spoorwegmaatschappij zijn benoemd tot chef de heer H. Stolp en tot ingenieur de heer A. van Swieten, adjunct-ingenieur, beiden met standplaats te Amsterdam.

— De heer H. Westbroek, belast met de stadskweekerij en het opzicht over de plantsoenen te 's-Gravenhage, is den 6den dezer overleden.

Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië is *benoemd* tot adspirant-ingenieur E. J. Bergmans;

toegevoegd aan den chef der 3e waterstaatsafd., (res. Kadoe), de opz. 1e kl. W. H. van Poeteren; aan den chef der 5e waterstaatsafd. (afd. Sitoebondo, res. Bezoeki) de opz. 1e kl. J. G. W. F. Ditmarsch; aan den chef der 2e waterstaatsafd. (res. Banjoemas) de adspirant-ing. J. H. Faber.

Voorts aan den chef der 2e waterstaatsafd. (afd. Pamalang res. Tegal) de ben. adsp.-ing. E. J. Bergmans; aan den chef der 3e waterstaatsafd. voor de afd. Grobogan (res. Semarang) de ambt. E. Ch. Lantzius.

Gesteld: ter beschikking van den dir. der Burg. openb. werken, ten einde dienst te doen als adsp.-ing. bij den Waterstaat, E. Ch. Lantzius.

— Door den directeur der Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië is *belast:* met het doen van opnemingen en het opmaken van ontwerpen voor eene spoorwegverbinding tusschen Probolingo en Panaroekan, de tijdelijk ingenieur 1e kl. P. Richter; met het doen van opnemingen en het opmaken van ontwerpen voor eene spoorwegverbinding tusschen Blitar en Malang, de tijdelijk ingenieur 2e kl. J. W. Post.

Toegevoegd: aan den tijdelijken ingenieur 1e kl. P. Richter, de tijdelijk opzichter 3e kl. A. W. Eijkelenboom, de onderopz. 2e kl. B. E. S. Brender à Brandis en de tijdelijk onder-opzichter 3e kl. E. von Pastau; aan den tijdelijk ingenieur 2e kl. J. W. Post, de opzichter 2e kl. H. Langelaan en de tijdelijk onder-opzichter 1e kl. C. D. Esche.

Overgeplaatst: van de res. Tegal naar Buitenzorg, de ing. 3e kl. G. L. Driessen, van de res. Semarang naar de res. Lampongsche districten, de opz. 1e kl. G. L. Harnis; van de res. Kedoe naar de res. Semarang de opz. 3e kl. A. H. van Bebber.

Gesteld: ter beschikking van den res. van Soerabaia, de opz. 1e kl. R. E. Nitschmann.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bureel ambtenaar 3de klasse op een tractement van *f* 800 bij den Provincialen waterstaatsdienst in Gelderland. Op zegel geschreven verzoekschrift met stukken van aanbeveling vóór 24 Januari te zenden aan Gedeputeerde Staten.

— Chef-teekenaar aan eene scheepsbouw- en werktuigenfabriek, bekwaam om zelfstandig te werken. Brieven franco, letters M. D. B., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Opzichter bij een belangrijk bouwwerk in Gelderland ad *f* 70 per maand. Brieven franco onder letter A aan het bureau van *De Opmerker*.

ADVERTENTIEN.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, bekalt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Deksteenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.
Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Granietgroeven te LYCKEBY, WAKEWIK, ELFVEHULT, ETNSIL en WIRBO.
Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLGAST en BERLIJN.
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 25sten Januari 1892** des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse, (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 510.

De levering van stalen dragplaten, stalen nokken, ijzeren haakbouten, stalen schroefbouten, en houtschroeven en contrarails met klein ijzerwerk in 9 Perceelen.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag **met overmaking van het bedrag** aan het bureau »Weg en Werken", kamer 154.

DE ADMINISTRATEUR.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS van 's-BOSCH, zullen op **Maandag 18 Januari 1892**, v.m. 10 ure ten Gemeentehuize in het openbaar

AANBESTEDEN:

1°. **Het wegbreken van oude vestingmuren (2100 M³, metselwerk) en den aanleg van eene wandelplaats aan den Vughter-uitgang.**

2°. **Het verplanten van boomen en het leveren en planten van heesters voor de wandelplaats voornoemd.**

Bestekken en teekeningen ter inzage op het Gemeentehuis en verkrijgbaar ten kantore van den Ingenieur-architect à *f* 0.75 en *f* 0.45 per stuk.

Aanwijzing in loco Donderdag 14 Januari o.k. v.m. 10½ uro.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 23 Januari 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

Bestek N°. 2.

De levering franco Arnhem van 1600 M² TROTTOIRBANDEN van Hardsteen.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur, gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en teekening tegen betaling van *f* 0.75 verkrijgbaar is.

OPZICHTER.

Voor het houden van toezicht bij een belangrijke bouwwerk in een der steden van GELDERLAND wordt, tegen **medio Februari** en voor den tijd van **6 à 7 maanden**, een **practisch ontwikkeld OPZICHTER** GEVRAAGD, op een salaris van *f* 70.— per maand. Men adresseere zich onder letter **A** aan het Bureau van *De Opmerker*.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Blokerstraat
AMSTERDAM.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéreotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

ATELIER
van Gebrand Kunstglas en Loodverglazing,
E. STANINO - Amsterdam.
Monster-collectie ter bezichtiging bij de heeren VOS & LE GRAND, Kalverstraat 183, en in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402. Te 's-Gravenhage bij de Heeren **H. PANDER & Zn.,** te Rotterdam bij de Heeren **J. BOS & ZONEN.**
H.H. Architecten en Bouwkundigen worden hierop beleefd attent gemaakt.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT, *Amsterdam,*
Administratie-Gebouw H. IJ. S. M., Kamer 81 *en* 129.
Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.
Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik.
Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten
met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

PORTLAND-CEMENT.
De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren I^a. **Portland-Cement** in vaten van 180 K^o en in zakken van 50 K^o. op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.
Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main.
vorm. LUDW. ROTH.

Bekroond: Dusseldorp 1880. Weenen 1880. — Gouden Medaille Amsterdam 1883. — Bekroond: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHANN ODORICO, Frankfort a/M.
FABRIEK VAN
Marmermozaïek en Terrazzo- en Granito-vloeren,
Glasmozaïek,
Kunstmarmer en **Cementuitvoeringen.**
Opgericht 1830.
Eenig vertegenwoordiger voor *Nederland*
FERD. ENGERS, Amsterdam,
Heerengracht n^r. 335, bij de Oude Spiegelstraat.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALHS.**

Gebr. VAN DER VLIET,
LEERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staal-, Plant-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
RAIL-IJZER in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagel.

ADAM'S
Ventiel-
GASMOTOREN
van ¼—150 p. k.
Goedkoopste Beweegkracht.
Franco toezending van **geïllustreerde Prijscourant** op aanvrage.
H. E. OVING Jr.,
Haringvliet 74, Rotterdam.

A. H. VAN BERGEN,
FABRIKANT TE
Heiligerlee, prov. Gron.
SPECIALITEIT IN
Nieuwe Constructie
BRANDSPUITEN.
TORENUURWERKEN
EN
LUIDKLOKKEN,
op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.
ANTWERPEN 1885. EEREDIPLOMA.
Gouden en Zilveren Medailles.

CENTRAAL-VERWARMING
en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen alier stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Luchtpompventilators
EN
SCHOORSTEENKAPPEN
Systeem „BOYLE"
Duizenden met het meeste succes geplaatst.
Belangrijke Prijsverlaging.
Men zij tegen slechte en waardeloose imitaties gewaarschuwd. (3)

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Co., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.V.C.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN STRINGER, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH. Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1sten Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ses gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, zal 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling zal 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. De 964e gewone vergadering van het Genootschap zal gehouden worden op Woensdag 20 Januari a. s., des avonds te 8 uren, in het Genootschapslokaal.
Agenda:
a. Mededeelingen van het Bestuur;
b. Bijdrage van den heer H. G. Jansen;
c. Kunstbeschouwing van den heer H. B. Bonda: „Fantaisies Décoratives" van Habert Dys.

2e. Door omstandigheden hebben de platen n°. 61 en n°. 62 van het plaatwerk *De Architect* bij het afdrukken niet aan de gestelde eischen voldaan, waardoor de verschijning der 5e en 6e afleveringen van den 2en jaargang eenige vertraging heeft ondervonden. Genoemde platen zullen thans vervangen worden door het restauratie-project van het portaal van de cathedraal te Antwerpen. De afleveringen zullen thans zoo spoedig mogelijk het licht zien.

3e. De coupons der aandeelen van de leening 1886 zijn op alle werkdagen, des voormiddags van 9—12 uren, betaalbaar gesteld bij den Penningmeester, Jan-Steenstraat 79 (Sarphatipark), te Amsterdam.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

(A. et A.) DERKINDEREN'S WANDSCHILDERING IN HET RAADHUIS TE 'S-HERTOGENBOSCH.

„Wij kennen geen wetten, geen regelen die absoluut zijn, wij artiesten. Onze wil is onze wet, ons gevoel onze regel. „En elk artiest is een wereld afzonderlijk."
Uit het schatboek van een schilder (*).

Eindelijk staan wij dan voor het veelbesproken, lang beloofde reuzenwerk van Derkinderen, de ernstige, stille werker, die ons meer dan één doet gevoelen hoe zijn kunst is gekomen uit zijn devote ziel, en ontstaan door des kunstenaars hooge begrip en edele opvatting van het te behandelen onderwerp, — waardoor hij ons doet herinneren den bouwmeester uit de middeneeuwen, die, zich bewust van de heilige strekking van zijn bouwwerk, als een geloovig Christen de heerlijke religie van het volk wist te vertolken in een dichtstuk en eeuwig gebed, gehouwen uit steen.

Als wij voor het werk van Derkinderen staan, denken wij aan Fransche kathedralen, aan Romaansche en Byzantijnsche kerken, met haar onweerstaanbare macht, waar zij ieder die tot hen opziet, mee onder eene godsdienstige bekoring brengen, waaraan zelfs de ongeloovigste niet ontsnappen kan.

Het is een machtig werk, dat een grooten indruk op ons gemaakt heeft, en hoewel het velen nalijverig zal maken op het aloude 's-Hertogenbosch om het bezit, juichen wij om het feit, dat, ter decoratieve wandversiering, hier een weg is ingeslagen, die aan een groot kunstenaar de gelegenheid gaf zich in zijn volle kracht te kunnen uiten, en aan het heden en aan het nageslacht getuigenis kan afleggen van de enorme hoogte, ook op het terrein der religieuze kunst, van de Hollandsche schilderschool op het laatst dezer eeuw.

Tot goed begrip van dit monumentale werk en „ter definieering van de kunstidee naar welke Derkinderen de Bossche wandschildering maakte", heeft de heer Jan Veth een boekje in brochure-vorm doen verschijnen (*), waaruit wij hier enkele aanhalingen laten volgen. Dit schoone boekje is „door dien het samenstelde, respectueus opgedragen aan Antoon Derkinderen's Moeder", met de woorden van Delacroix: „De menschen zijn zoo: Zij zien zonder bewogen te worden wonderdadige pogingen — en nog vragen zij wonderen."

Als een der oorzaken, die vooraf zijn gegaan en geleid hebben tot het ontstaan van zulk werk, noemt de schrijver: „. . . . het opleven van een artistiek spiritualisme, door heel deze eeuw heen gedurig waar te nemen, en wel het eerst zich openbarend in verzet tegen het koele theoretische kunstklassicisme, dat vooral in Duitschland omtrent het einde der vorige eeuw de wet was gaan stellen, verzet tegen het wijzen op een zielloos ideaal van ongevoelde schablonenvormen: tegen het akademisme zoo men wil.

„Als een deel van zulken opstand is de romantiek te beschouwen, de romantiek die dieper leven wilde geven en hartstocht en mysterie . . . .

(*) Derkinderens wandschildering in het Bossche Stadhuis, door Jan Veth. Amsterdam — S. L. v. Looy — 1892.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

„En dit jonge spiritualistiesch bewustzijn, zich ziende in een verloopen beschaving, ging van zelve heil zoeken bij wat daar aan innig leven zich geopenbaard had in vroeger eeuwen, vóór den tijd van wat zij voelden als bederf.

„En zoo moesten uit zulke neigingen, de archeologie der middeneeuwen, het wederopsporen van den zin der Germaansche volkspoëzie, en heel een beweging in de schilderkunst voortkomen....

„En in Frankrijk verdiepten zich van het begin der eeuw af, heel een rei van onvermoeide archeologen, in de bouwkunst der onbegrepen middeneeuwsche kerken en kasteelen: De Caumont, de grondlegger der romantiesch-oudheidkundige school, — Didron, die begonnen was onder opwekking van den grootsten dichter der romantiek, Victor Hugo zelven, — Lassus, die zoo menige overwinning mocht behalen voor het goed recht der Gothiek, en die aan de herstelling medearbeidde van de Saint Chapelle, met Violet-le-Duc, den man die de vager noties van vele mijmeraars en zoekers in zich vereenigde, en zijn enorm opsporingswerk vermocht op te voeren tot zelf een zoo eerbiedwaardig monument....

„Direkt heeft de opleving waarvan wij spreken, in zoover zij zich openbaarde als een vereering van wat schoons de middeneeuwsche kunst gegeven had, in Holland zich alleen in architektuur geuit. Ik denk aan Alberdingk Thijm en Cuijpers.

„Alberdingk Thijm, die in zijn te weinig gelezen boek *De Heilige Linie*, met stoutheid, zeer tegen heerschende meeningen in, het verhevene aantoonde van de symboliek der Gothieke kerken....

„En Cuijpers, bij wien men denkt aan een getuigenis van Hugo over de gothiek: dat de tijd de architekt en het volk de werkman was van hare monumenten, — Cuijpers dan, den leerling van Violet-le-Duc, en die in zijn grondidee zoo artiest is, maar die hier heeft moeten werken zonder die kultuur, zonder dat volk, dat bij architektuur de werkman heeft te zijn; want al kan hij met kloekheid zijn denkbeelden handhaven in dit land, hij vond hier niets om de hand te zijn tot het wel uitvoeren van zijn gedachte...

„Dat opleven van de religieuze idee buiten de kerk, buiten de religie eigenlijk, is een merkwaardig verschijnsel van dezen tijd. Het religieuze gevoel als kunst geuit, moet men niet zooals vroeger zoeken in de kerk. Het zijn de artiesten die nog eenmaal het mooie van de religieuze idee in zich hebben opgenomen, en ze willen zeggen in hun kunst"...

„Voor het aanwijzen van de ideeënwereld, waarin het werk van Derkinderen behoort te worden gezien, rest nog te noemen een derde evolutie onder de menschen van dezen tijd: ik bedoel de sociale beweging, die heel deze eeuw door, al de geesten in beroering brengt, de sociale beweging, die weergaf het verloren besef van een gemeenschapsleven, en die, ziende wat de christelijke archeologie had doen begrijpen, zich gesteund kon voelen door de kennis van zulke allerhoogste gemeenschapsuitingen, als de gothiek in den kerkbouw vooral, in de middeneeuwsche gemeenschapskunst, gegeven had...

„De schilder die de Bossche wandschildering maakte, heeft zich zeer wel rekenschap daarvan gegeven, dat er te onderscheiden valt, isolementskunst en kunst, waarbij aan de gemeenschap gedacht werd, zooals er is het solitaire leven van den zelfmensch en gemeenschapsleven.

„In het isolement spreekt ons al-verschillend-zijn, spreekt in ons het bizondere zich uit.

„Maar in het leven der gemeenschap ligt het groote, waarin de vele geïsoleerdheden worden vervolledigd tot het algemeene. En de mensch, die leeft in een gemeenschapsidee, wordt door groote, breede ideeën gedragen.

„Een werk als dit — een kunstwerk van symbolen en figuren, die als groote omlijnde schimmen staan in het wonderlijk wijd tafereel van het gebeurde: van figuren, die in lijn en kleur de groote bewegingen en groote gevoelens rezumeeren, die wij zien in het geweest-zijn...

„Maar voor een schilder die in de oude Brabantsche stad heeft rondgeloopen met het denken aan een werk van wat Wagner publieke kunst genoemd heeft — waar hij tegen een wand in het Raadhuis groote algemeene gedachten schrijven zou, — voor hem moet het opbeuring en voedsel zijn geweest, elken dag te gaan onder die grootsch-gedachte Sint-Janskerk heen, waarin hij immers zulk een eerbiedwaardig voorbeeld van vroegere publieke kunst voor oogen had...

„Men kan zeer wel komen onder den stemmenden indruk van de pracht eener kerk, zonder nog den zin te vatten waarnaar het grootsch gebouw is opgetrokken. Maar veel grooter en dieper zal men genieten van het heerlijke van het bouwwerk, wanneer men wordt ingewijd in de verheven poëzie der steenen symbolen, — zooals Michel Angelo heeft gezegd dat de schoonheid eener vrouw grooter wordt, wanneer, verder gaande dan tot de oogen, die schoonheid doordringt tot de ziel"... De schrijver geeft hier verder een schoone beschrijving over de symbolische beteekenis van een kathedraal.

„Zoo heeft de schilder in het maken dier stadhuisschildering, die hij voor alles *verlangde* te doen behooren tot een orde van zulke groote monumentale kunst, die altoos algemeen mocht zijn in haar grondkarakter, zich gezet tegenover elke meer benarde provincialistische wijze van zien. Strevend naar een wijd samenstel van algemeene gedachten, is hij buiten dat provincialisme om gegaan, dat tot heden bij de beschildering van stadhuizen — men denke aan Antwerpen, Brussel, Aken — zoozeer aan het woord was, dat het van den aard der stadhuisdecoraties schier onafscheidelijk was gaan schijnen te zijn.

„De stichting van Den Bosch heeft hij, — en daarmede was een veel wijder grondslag voor een monumentale schildering verkregen, — zich niet gedacht als een plaatselijk feit, maar hij heeft haar verheerlijkt als een punt in de groote geschiedenis van haar tijd.

„En een stadhuis heeft hij weten te zien als de plaats, waar men zich voelt opgaan in dat groot maatschappelijk geheel, dat meer dan het individu zal zijn of zijn moest, — waar de menschen samenkomen met gemeenschapsgedachten, die wijder zullen zijn dan de ideeën van den zelfmensch, — waar men aan de wanden, in ideeële kunst, de abstractie wil zien neergeschreven van die machten, die ideeën, die gebeurtenissen, waaruit hun gemeenschapsbestaan voortgekomen is....."

Een uitvoerige verhandeling over „De opzet van de schildering als geheel", „de stijl der schildering", „geschiedenis der stichting", en verder een duidelijke omschrijving van de voorgestelde onderwerpen op het tryptiek, op de zijstukken, de fries, enz., beslaat een groot gedeelte van dit boekje. Wij zullen hier slechts volstaan met een schema van het geheel hierneven te geven.

En verder eindigt de schrijver:

„In de eerste helft van deze studie werd beproefd de ideeënwereld aan te geven, waarin het werk van Derkinderen past te worden gezien: den achtergrond, strookende bij wat hij vertegenwoordigt als artiest.

„Het nader beeld van den schilder, wilde ik dat zich voornamelijk zou doen kennen, uit de karaktertrekken, die mochten uitkomen bij de explikatieve beschrijving van zijn schilderij.

„Is een enkel accent nog noodig, laat hier dan gezegd zijn, dat Derkinderen bovenal een purist is, die, al het bijkomstige verwijderend, de essence der gedachten zuiver, op magerheid af, wil distelleeren in plastiek. Pracht, weelde, overdaad en beweging, zijn dingen die in zijn effen ideeële kunst niet te huis komen.....

„.... niet zonder in Italië zich gesterkt te hebben aan de grootsche karigheid in den machtigen stijl van Giotto's ontzachlijk — expressieve fresco's, zou hij ertoe gekomen zijn zoo simpel te worden in keuze van middelen en van lijnensamenstel.

„Met kracht van groot geloof en kinderlijken eenvoud, staan binnen rustige lijnen besloten, in sobere gebroken steen-tonen: matte schakeeringen van rood en geel en violetblauw, op een gedempt-gouden grond — rustig aan den wijden wand, de suggestieve beelden geweven, die den ontvankelijken tot tolk van zoo eerbiedwaardige gedachten en groote gevoelens mogen zijn." B.

SCHEMA DER WANDSCHILDERING.

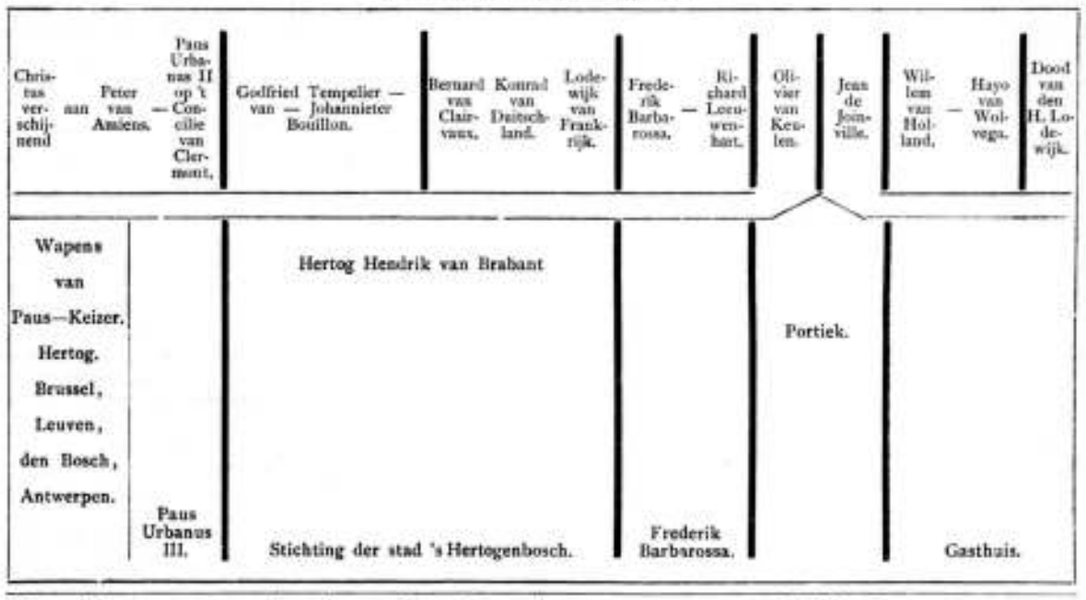

(A. et A.) *Amsterdam* 29 Dec. 1891.

Geachte Redactie!

Hiernevens zend ik u den uitslag van een volledig trasonderzoek hetwelk, mijn inziens, zoo belangrijk is dat vermelding in *De Opmerker* wenschelijk zou zijn. Niettegenstaande het lage kiezelzuurgehalte blijkt deze tras tot de goed verbindende soorten te behooren, hetgeen blijkt uit de druk- en trekproeven na 28 dagen.

Hoogachtend
L. J. RIJNINK.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN „KONING EN BIENFAIT" AMSTERDAM.

Voorloopige uitslag der proefneming n°. 220. Catagorie A, Bindmiddelen (normen-proef). *Tras.*

Ontvangen 23 *Nov.* 1891.

1. Uitwendig aanzicht.

Kleur..... geel.

2. Soortelijk- en volume gewicht, (gem. uit twee onderzoekingen).

Soortelijk gewicht = 2.23.

Volume gewicht:

a. los ingevuld = 0.95 K.G. per liter.
b. machinaal ingezift = 0.90 „ „ „
c. „ ingeschud = 1.30 „ „ „

3. Gloeiverlies.

Vochtigheid = 6.68 %

Gloeiverlies (berekend op bij 100°. Cs. gedroogd materiaal) = 5 %

4. Oplosbaarheid.

Oplosbaar in zoutzuur = 21.3 % (berekend op bij 100° Cs. gedroogd materiaal.)
Onoplosbaar in „ = 78.7 %

5. Naaldproef.

Belasting der naald om deze 5 mM. te doen inzinken in een koek, bestaande uit een mengsel van 400 gr. tras, 200 gr. droge steenkalk en 200 gr. water, na 2 dagen = 700 gram.

Temperatuur van de lucht, het water en materiaal 15° Cs.

6. Fijnheid van maling.

(Gemiddeld uit twee proeven.)

Rest op de zeef van
900 mazen per cM.² 34 %.
Rest op de zeef van
2500 mazen per cM.² 12 % na zifting op 900 m. zeef.
Rest op de zeef van
4900 mazen per cM.² 3 % na zifting op 2500 m. zeef.

Voorloopige conclusie:

Soortelijk en volume-gewicht zijn normaal; gloeiverlies en oplosbaarheid zijn te gering; naaldproef is goed; fijnheid van maling is te grof op de 900 mazen.

Uitslag der proefneming n°. 220.

Categorie. A. Bindmiddelen.

7. Weerstand der mortel tegen trek- en drukproef.

De mortel werd aangemaakt met normaal zand in de verhouding van 1 : 3 (zonder water), terwijl de proefstukken machinaal werden ingehamerd in ijzeren vormen met 0.3 KG. arbeid per 1 gram droge stof.

Voor trasmortel is de verhouding 2 dl. tras, 1 dl. kalk, 3 dl. zand, en 14.7 % water. Gemiddeld uit de 4 hoogste uitkomsten van 6 proefstukken na 24 uur ligging in vochtige lucht en een temperatuur: 14° Cs.

na 7 dagen ligging in water:		na 28 dagen ligging in water:	
Trekproef	7.6 K.G. per cM².	Trekproef	13.3 K.G. per cM².
Spec. gewicht	1.03 „ „ dM³.	Spec. gewicht	1.03 „ „ dM³.
Drukproef	40.5 „ „ cM².	Drukproef	85.5 „ „ cM².
Spec. gewicht	1.93 „ „ dM³.	Spec. gewicht	1.93 „ „ dM³.

8. Doorlatend vermogen.

Dikte der laag 2 cM. Druk van het water 8 M.
Aantal 0 cM.² water doorgelaten per 1 dM.³ in 24 uur.
0.2 cM.² water doorgelaten per 1 dM.³ in 72 uur.

9. Verandering van het volume.

Gemeten met Bauschinger's meetapparaat:
0 mM. per 10 cM.

10. Chemisch onderzoek.

In zoutzuur onoplosbaar (zand) 45.30 %.
In natronloog oplosbaar kiezelzuur na ontleding door zoutzuur 27.35 %.

DE RENAISSANCE IN NEDERLAND.
(1508—1620).

(Vervolg van pag. 4.)

Het is eigenaardig, dat tot dusverre de beeldende kunstenaars zich uitsluitend van de Korinthische bouworde, in navolging der Noord-Italianen op allerlei wijze gevariëerd, hadden bediend. Niemand had er nog aan gedacht, zich streng aan een der Oud-Romeinsche orden te houden. Het puristische streven der 16e-eeuwsche Italiaansche meesters, vooral van Serlio, bleef echter op den duur ook hier-te-lande niet zonder uitwerking. Pieter Coeck van Aalst bezorgde een bewerking van Serlio in de Nederlandsche taal, die in 1553 het licht zag, en die zoo gezocht was, dat nog in 1606 een herdruk ondernomen werd. Reeds vóór het boek van Coeck uitkwam, ziet men echter de strenge vormen toepassen en wel aan het orgel der St.-Gommaruskerk te Enkhuizen, waar een tot in de kleinste bijzonderheden gevolgd antiek Dorisch hoofdgestel, met triglyphen, ossenschedels enz. wordt aangetroffen. Dit kunstwerk draagt het jaartal 1549. Het schijnt echter, dat wij hier met een uitzondering te doen hebben; de vrije opvatting der Noord-Italiaansche meesters toch bleef nog verscheidene jaren heerschen. Als bewijzen noem ik b.v. het Muntpoortje te Dordrecht, van 1555, dat nog geheel de vormen der Certosa vertoont. Aan het monument van Joost Sasbout in de St.-Eusebiuskerk te Arnhem, dat ik indertijd aan Colijn van Camerijck meende te mogen toeschrijven, en dat wellicht van 1546 dagteekent, ziet men reeds Jonische en Dorische pilasters en halfzuilen, die vrij goed naar de antieken gevolgd zijn, al heeft de meester zich in de verhoudingen zekere vrijheden veroorloofd. De Noord-Italiaansche opvatting is echter weer waar te nemen bij het fraaie koorhek in de kerk te Abkoude, dat in de kerk te Vianen en de oostelijke afsluiting van het koor der St.-Bavokerk te Haarlem. Alleen op het tweede dezer kunstwerken leest men een jaartal, en wel 1542; het snijwerk te Haarlem, dat nog hier en daar Gothische herinneringen te zien geeft, is wellicht ouder. Hier past echter voorzichtigheid bij de tijdsbepaling, daar het koorhek der St.-Nicolaaskerk te Monnikendam, dat de jaartallen 1562 en 1563 op de balusters draagt, in vele opzichten op dat te Haarlem gelijkt en in sommige zijner deelen een nog meer uitgesproken Gothisch karakter draagt. Het is echter zeer wel mogelijk, dat daar-ter-plaatse oorspronkelijk een Gothisch hek gestaan heeft, dat wellicht onafgewerkt bleef of op de een of andere wijze beschadigd werd, en eerst in 1563 afgewerkt werd, waaruit men dan de zeldzame combinatie van stijlvormen zou kunnen verklaren. Zooals ik zeide, moet men hier dus voorzichtig in zijn oordeel zijn.

Voor wij verder gaan, wensch ik nog even te wijzen op een eigenaardig element, dat reeds zeer spoedig bij onze Renaissance kunstenaars in gebruik kwam, nl. saterfiguren, op allerlei wijze gecombineerd met vruchtfestoenen en cartouches. Aan de vroegste scheppingen, bv. het koorhek te Enkhuizen en de koorbanken te Dordrecht, is hiervan nog weinig waar te nemen. Het motief schijnt door Vlaamsche kunstenaars, die het op hunne beurt aan de ten tijde van Rafaël opgegraven antieke muurbeschilderingen ontleend hebben, hier ingevoerd te zijn. Immers de beroemde schoorsteen van het raadhuis te Kampen, die in 1546 voltooid werd en het werk is van Colijn van Camerijck, prijkt er reeds mede. Men treft het ook aan bij het monument in de St.-Eusebiuskerk te Arnhem, het orgel in de St.-Gommaruskerk te Enkhuizen, de predikstoelen in de St.-Hippolytuskerk te Delft van 1548, in de St.-Jacobskerk te 's-Gravenhage van 1550, in de St. Gommaruskerk te Enkhuizen van 1568 en in de St.-Bonifaciuskerk te Medemblik, welke geen jaartal draagt. Ook de bouwmeesters versmaadden dergelijke saterfiguren niet; wij wijzen slechts op het zg. Duivelshuis te Arnhem, het Muntpoortje te Dordrecht van 1555 en het St.-Jansgasthuis te Hoorn van 1563.

De monumenten in de Lieve-Vrouwekerk te Breda nemen een eigenaardige plaats in de geschiedenis onzer Renaissance in. Ongetwijfeld zijn zij geïnspireerd door Italiaansche voorbeelden; het zijn hier echter niet de meesters van Lombardije geweest, wier weelderige ornementiek men navolgde, doch de Florentijnsche en Romeinsche kunstenaars, in het bijzonder Sansovino. Het gedenkteeken voor Dirk van Assendelft, kort na 1530 ontstaan, wordt gevormd door een nis, met Korinthische zuilen daarnaast, waarin de knielende figuren van den overledene en zijn vrouw zijn aangebracht; boven hen bevond zich het beeld van Christus, dat echter weggehakt is. Hooger ziet men een tweede nis, met een voorstelling van de koperen slang; de bekroning wordt gevormd door een wapenschild met frontons, dat door twee pilasters met festoenen versierd, gedragen wordt. De lijstwerken hebben hier een zeer eigenaardigen vorm. Het gedenkteeken voor den heer Van Borgnival draagt het jaartal 1536; hier wordt het hoofdmotief gevormd door drie nissen met pilasters daartusschen, naar de wijze van de Romeinsche triomfbogen. Daarboven ziet men een wapenschild met fronton, terwijl het onderste deel der compositie gevormd wordt door een opschriftbord. Boven de tombe van Frederik van Renesse, die het jaartal 1538 draagt, bevindt zich, naar Italiaansche wijze, een nis met fronton, dat door composietzuilen gedragen wordt. Zeer eigenaardige vormen vertoonen de monumenten van Nicolaas Vierling van 1546, van Jan van Hulten van 1554, en van een daarmede waarschijnlijk gelijktijdig ontstaan gedenkteeken voor een onbekend echtpaar. De antieke sarcophaag heeft hier het hoofdmotief voor zeer geslaagde composities gegeven.

Na deze opmerkingen over de kunstnijverheidsvoortbrengselen keeren wij tot de bouwkunst terug. Hoewel het niet aan bouwwerken van vóór 1566 hier-te-lande ontbreekt, vindt men er evenwel betrekkelijk weinige, die gedagteekend zijn. Het raadhuis te Nijmegen draagt het jaartal 1554; het heeft een gevel van gehouwen steen, die met zeer eigenaardig gevormde frontons, medaillons en een fijn gedetailleerd portaal prijkt. De bouwmeester staat nog volstrekt niet onder den invloed van Serlio; blijkbaar had hij nog slechts een zeer vaag denkbeeld van de antieken. Het Muntpoortje te Dordrecht is van 1555; hier komen Romeinsch-Korinthische kapiteelen, vrijwel naar Serlio gevolgd, voor. De versiering der pilasterschachten is echter nog

in Noord-Italiaanschen trant, al ontbreken de Vlaamsche motieven ook niet.

Een vrij strenge toepassing der voorschriften, door Pieter Coeck in zijn bovenbesproken vertaling van den Italiaanschen meester gegeven, vindt men aan een in onzen tijd afgebroken gevel op den hoek van het Damrak en de Prins-Hendrikkade te Amsterdam, waarvan de voornaamste deelen door de zorgen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap naar het Rijksmuseum zijn overgebracht. Jonische en Korinthische pilasters, geheel volgens de regelen der kunst gecanneleerd, en in de juiste verhouding tot hunne hoofdgedeelten geordonneerd, ziet men daar. Ook een gevel van 1559 in de Kijk-in-'t Jatstraat te Groningen is met kolom-orden versierd. Hier zijn driekwart kolommen aangebracht en wel Dorische, Jonische en Korinthische. De Dorische en Jonische kolommen zijn vrijwel in verhouding tot hare hoofdgestellen; de Korinthische daarentegen zijn veel te kort. Alle kolommen zijn gecanneleerd, doch bij de Jonische en Dorische orde loopen deze cannelures niet door, doch zijn, wat het onderste derde deel van de schacht betreft, door fijn ornement vervangen, zooals dit ook bij de koorhekken herhaalde malen voorkomt. De Jonische kapiteelen hebben een hals, wat ook bij den Amsterdamschen gevel van 1558 het geval is.

Toen, zes jaar later, het Haagsche raadhuis gebouwd werd, volgde de onbekende architect deze voorbeelden. Het gebouw is een hoekhuis, welks beide gevels van toppen voorzien zijn, terwijl de zijgevel daarenboven nog met een zeventiende-eeuwschen toren prijkt. Deze zijgevel, van 1564, bestaat hoofdzakelijk uit gebakken steen, terwijl slechts eenige banden en lijstwerken van groefsteen ter versiering zijn aangebracht. De top is van twee strenge Jonische pilasters op fijn gebeeldhouwde pedestallen voorzien. Rijk-gecomponeerde consoles zijn tegen de pilasters geplaatst en het geheel wordt door een fronton bekroond. De voorgevel van het gebouw, die het jaartal 1565 draagt, is bijna geheel van gehouwen steen; beneden is hij zeer eenvoudig en prijken de vensters, die oorspronkelijk kleiner waren dan thans en die eerst in de zeventiende eeuw hunne tegenwoordige gedaante kregen, met frontons. De tweede verdieping is met Dorische pilasters versierd, die op consoles rusten en die weer rijk gebeeldhouwde kraagsteenen dragen, die tot steun van een fijne Dorische kroonlijst dienen. Boven deze kroonlijst bevindt zich een balustrade, die in het midden van een Jonische zuilgalerij voorzien is en in een topgevel, met Korinthische pilasters versierd, overgaat. De details van den gevel zijn zeer fraai; de groote kraagsteenen zijn uiterst rijk gecomponeerd.

Naast gevels als deze, waarbij de antieke pilasterorden tot versiering zijn aangebracht, ontbreekt het echter ook niet aan andere, waarbij de bouwmeesters alleen van klassieke lijstwerken en enkele Renaissance ornementen hebben gebruik gemaakt. Ik noem slechts den gevel van het verleden jaar gesloopt voormalig arsenaal te Amsterdam, dat in 1554 gebouwd werd en later deel uitmaakte van het zoogenoemde Oost-Indische huis. De gevels waren daar in hoofdzaak nog volgens het in de middeleeuwen gebruikelijke systeem gebouwd; de schuine daklijn was echter door een aaneenschakeling van in- en uitkrullende lijnen vervangen. Ook bij een gevel in de St.-Annastraat te Amsterdam komt iets dergelijks voor. Dat, in de zeventiende eeuw, dergelijke gevels te Amsterdam nog in grooten getale aanwezig waren, blijkt uit de talrijke prentwerken van dien tijd. Eerst in de achttiende eeuw, toen de buitengewone welvaart, in de hoofdstad heerschende, haar bewoners aanleiding gaf schier al de gevels in Rococostijl te herbouwen, zijn zij verdwenen.

Een ander voorbeeld van dezen bouwtrant biedt het waaggebouw te Enkhuizen. Het heeft twee gevels, van gebakken steen opgetrokken en van zandsteenen details voorzien. De noordelijke gevel heeft een sierlijk georneerden top, die door een fronton bekroond wordt, welks fries in Vlaamschen trant versierd is. De deksteenen op den topgevel hebben de gebogen vormen, waarvan wij boven spraken en zijn zeer fijn gebeeldhouwd; het ornement, waarmede zij prijken, vertoont hetzelfde karakter als dat van het orgel der St.-Gommaruskerk. In het bovendeel van den gevel ziet men een fraai gebeeldhouwd vrouwenhoofd. De fries, aan den voet van den topgevel, bevat de wapens van Holland, Filips II en Enkhuizen in zeer fijn relief. De oostelijke gevel is langer dan de noordelijke. In het midden heeft hij een top, die, in hoofdzaak, overeenkomt met dien van den noordelijken gevel. De gevelsteen is versierd met een naakt mansbeeld, dat een schild met het jaartal 1559 houdt.

Terwijl al deze gevels het kenmerk dragen ontworpen en uitgevoerd te zijn door mannen, die den nieuwen stijl volkomen meester waren, heeft daarentegen die van het St.-Jans-gasthuis te Hoorn iets naïefs, om niet te zeggen onbeholpens, wat ons doet zien, dat lang niet alle kunstenaars van dien tijd van gelijke bekwaamheid waren. Reeds het plaatsen van deur en vensters niet in de as van den gevel maakt op den beschouwer een ietwat zonderlingen indruk; men is alras geneigd, aan een vergissing te denken. Ook de frontons boven de vensters hebben vormen, die doen zien, dat des bouwmeesters kennis van den nieuwen stijl tamelijk oppervlakkig was. Sommige ornementale details, b.v. het gebeeldhouwde schild, waarop Anno 1563 staat en de koppen naast de vensters zijn echter zeer goed behandeld. Daarentegen hebben de saterfiguren, waarmede de geveltrappen versierd zijn, weder iets zeer onbeholpens. Trots dit alles maakt echter de gevel door de schilderachtige afwisseling van gebakken en gehouwen steen, een goeden indruk, al kan hij ook niet vergeleken worden met de Waag te Enkhuizen of het Raadhuis te 's-Gravenhage.

(Wordt vervolgd.)

VEREENIGING »ARTI ET INDUSTRIAE" TE 'S-HAGE.

Vergadering van Zaterdag 9 Januari 1892.

Met een welkom aan de leden in het nieuwe jaar, opent de Voorzitter der vergadering. De notulen worden gelezen en goedgekeurd.

De heer Le Comte heeft de benoeming aangenomen tot lid der jury voor de prijsvraag onder de leden van een bewijs van lidmaatschap.

De verkiezing van een werkend lid wordt verdaagd tot een volgende vergadering.

Als kunstlievende leden worden benoemd de heeren H. den Hertog en J. H. Baron. De Voorzitter en de Bestuursleden G. H. Bauer en H. B. van Wijk worden met algemeene stemmen herkozen.

Het Bestuur geeft eenige inlichtingen voor de in het begin van dit jaar te houden dagvergadering.

Door den heer Meulders wordt rapport uitgebracht over de vraag »hoe oordeelt men over het esthetisch effect van de hier en daar nog voorkomende violetkleurige vensterruiten; worden zij tegenwoordig nog vervaardigd en wat is er van de fabrikage bekend!" Dit glas, voornamelijk voorkomende in aanzienlijke gebouwen, is bekend als het oude Boheemsch glas en heeft waarschijnlijk de kleine in het lood gezette ruitjes vervangen.

De violet-kleur is door den tijd ontstaan. Ook thans wordt het waarschijnlijk nog vervaardigd. In elk opzicht was het een zeer fijn soort glas, dat met hoogen prijs moest betaald worden en andere soorten van glas veel beneden zich liet, ondanks het gebrek van het verschieten. Dat het tegenwoordig niet meer gebruikt wordt, zal wel te wijten zijn aan de hooge prijzen, maar ook aan de kleur, die andere tinten geeft aan de gordijnen en draperieën, die voor de ramen worden gehangen, wat niet zeer gewild is.

De violet-kleur schijnt het glas te krijgen door mangaanoplossingen bij de fabrikage. De fabrikage zelve is door spre-

ker niet breedvoerig bestudeerd en dientengevolge wenscht hij daarover niet uit te wijden.

Eenige inlichtingen worden nog gevraagd en ten deele gegeven.

Door den heer Klerck is een windvaan, in zijn werkplaats gemaakt door den smid Van der Heyden, tentoongesteld. Het is een flink werkstuk, dat den maker eer aandoet. Het effect zal te beoordeelen zijn als de windvaan geplaatst is.

Bij monde van den heer M. Nooyen wordt het Bestuur een woord van dank en waardeering gebracht en daarna de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De Koningin-Regentes heeft namens de Koningin, eene jaarlijksche som beschikbaar gesteld tot het verleenen van subsidiën aan jeugdige kunstschilders. De daarvoor door de Koningin-Regentes benoemde commissie, noodigt hen uit, die naar deze koninklijke subsidie over 1892 wenschen mede te dingen, hunne aanvragen, studiën, schetsen enz., waarvan het aantal hoogstens vijf stuks mag wezen, den 8en en 9en Februari a. s vrachtvrij in te zenden, onder de letters C. K. S., aan het Gebouw der Vrijmetselaars-loge, Fluweele Burgwal alhier.

Tien dagen na de inzending zal de beslissing worden bekend gemaakt en zullen alle ingezonden stukken vrachtvrij aan de inzenders worden teruggezonden Volgens het verlangen van de Koningin-Regentes zullen jaarlijks aan niet meer dan vijf jongelieden subsidiën worden toegekend.

AMSTERDAM. In den wedstrijd Willink van Collen heeft de jury, bestaande uit het bestuur van Arti et Amicitiae, toegekend den prijs aan den heer Ed. Frankfort, te Amsterdam, de premie aan den heer W. F. A. L. Vaarzon Morel, te Haarlem. Accessits zijn toegekend aan de heeren Fl. Arntzenius en J. G. van Caspel, te Amsterdam. Gevraagd was een »expressiekop". Ingezonden waren 48 schilderijen. De expositie der mededingende werken is van 12 tot 19 dezer kosteloos te bezichtigen in de kunstzaal van Arti.

— Te Amsterdam is op den 30sten December 1891 opgericht de naamlooze vennootschap Maatschappij voor photolithographie en zincographie, procédé Mr. E. J. Asser. Deze Maatschappij stelt zich ten doel het reproduceeren van teekeningen, bestekken, plaatwerken (ook in middentint), volgens het gunstig bekende photo-lithographisch procédé van Mr. E. J. Asser, dat op verschillende tentoonstellingen werd bekroond. Tevens belast de Maatschappij zich met de levering van alle soorten lithographisch en zincographisch werk. Commissarissen zijn de heeren: L. E. Asser, ingenieur te 's Gravenhage, Mr. A. H. van Nierop, te Amsterdam, en F. Adama van Scheltema te Amsterdam; tot directeur is benoemd de heer Chr. J. Schuver.

HINDELOOPEN. Het kerkgebouw der Nederl. Hervormde gemeente alhier verkeert in dergelijken bouwvalligen staat, dat Burg. en Weth. den gemeenteopzichter hebben aangeschreven, een onderzoek in te stellen of en in hoeverre dadelijk gevaar bestaat en sluiting wenschelijk is. Kerkvoogden der gemeente hebben zich reeds voor geruimen tijd tot de Synode gewend, om hulp voor herstelling of vernieuwing; tot heden echter zonder het gewenschte resultaat.

PERSONALIA.

— Bij Koninklijk besluit van 8 Januari 1892 n°. 7 zijn, met ingang van 1 Februari 1892, bij 's Rijks Waterstaat benoemd:

tot hoofdingenieur 1e kl., H. E. de Bruyn en C. F. M. H. Schnebbelie, thans hoofdingenieurs 2e kl.;

tot hoofdingenieur 2e kl., J. W. Welcker, thans ingenieur 1e kl.;

tot ingenieur 1e kl., Jhr. C. J. de Jong van Beek en Donk, thans ingenieur 2e kl.;

tot ingenieur 2e kl., R. H. Gockinga, thans ingenieur 3e kl.;

tot ingenieur 3e kl., W. F. Stoel, thans adspirant-ingenieur.

— Aan den ingenieur 2e kl. bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië K. F. H. Roos is, wegens ziekte, een tweejarig verlof naar Europa verleend.

— Door den Minister van Koloniën zijn de heeren W. Polman, T. Bijkerk, A. Mioulet en C. Swaneveld gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot opzichter 3e klasse bij den Waterstaat en 's lands burgelijke openbare werken daartelande.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Blijkens door den Minister van buitenlandsche zaken van den tijdelijke zaakgelastigde te Bucharest ontvangen bericht, vraagt het hoofdbestuur der Rumeensche spoorwegen aldaar 30 vreemde ingenieurs. De bezoldiging bedraagt 285 à 400 frank per maand, benevens $2^1/_2$ maal het maandelijksch salaris per jaar voor huisvesting. De kosten der heen- en terugreis worden vergoed, terwijl bij overplaatsing geldelijke tegemoetkoming wordt verleend. Gegadigden kunnen zich tot het bekomen van meerdere inlichtingen wenden tot de Nederlandsche legatie te Bucharest.

BERICHT.

Heeren geabonneerden hiertelande, die het weekblad bij vooruitbetaling tot den prijs van zes gulden wenschen te ontvangen, worden uitgenoodigd dat bedrag vóór 1 Februari e. k. vrachtvrij te zenden.

ADVERTENTIEN.

Openbare Verkooping

VAN

BOUWTERREINEN

te Bergen op Zoom.

De Notaris **L. C. VAN DE VEN** te BERGEN OP ZOOM, zal ten verzoeke van den Heer F. W. VAN GENDT te ARNHEM, in het openbaar

VEILEN en VERKOOPEN:

Een perceel Bouwterrein,

liggende aan de Antwerpsche straat bij de »Vier Winden" te BERGEN OP ZOOM, kad. bekend sectie H N°. 616, groot 16 aren, 90 centiaren.

Te veilen in 4 koopen, die breeder bij biljetten zijn omschreven, en op het terrein afgepaald.

De zitdagen zullen worden gehouden in het Koffiehuis »de Draak" van den Heer TRIMBOS te BERGEN OP ZOOM: voor den Inzet, op Donderdag 21 Januari 1892; en voor de Toewijzing, op Donderdag 4 Februari 1892, telkens des avonds ten 8 ure.

Nadere inlichtingen geeft voornoemde Notaris VAN DE VEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 16den Februari 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 562.

Het maken van een tusschenperron met overpaden en eenige bijkomende werken op het station EINDHOVEN.

Begrooting ƒ 4100.

De besteding geschiedt volgens § 34 van het bestek.

Het bestek ligt van den 15den Januari 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te VENLO, en is op *franco* aanvraag (perbrief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 9den Februari 1892 des voormiddags te 11 uur.

UTRECHT, den 13den Januari 1892.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen

van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Kolonien*

T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 30 Januari 1892**, 's voormiddags $11^1/_2$ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize

aanbesteden:

Bestek N°. 12.

Het vergrooten van School No. XIV met vier lokalen enz.

Begrooting ƒ 22400.

Aanwijzing zal worden gehouden op Zaterdag 23 Januari a. s., 's namiddags $1^1/_2$ ure, aan School XIV (Agnietenstraat).

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar het bestek met gezegelde inschrijvingsbiljetten en 2 teekeningen tegen betaling van ƒ 1 per stel verkrijgbaar zijn.

J. H. P. JANSE,

Marnixstraat 364

AMSTERDAM,

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, bekakt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenkstoenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën

VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Granietgroeven te LUCKEBY, WANEWIK, ELFVEHULT, EYNKIL en WIRDO.

Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,

te WOLGAST en BERLIJN.

welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 26sten Januari 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 561.

Het verrichten van grondwerken, het opbreken en leggen van sporen en wissels en het vergrooten van het tusschenperron met daarmede in verband staande werken op het station BERGEN-OP-ZOOM.

Begrooting ƒ 4400.—.

De besteding geschiedt volgens § 51 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Januari 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te BREDA, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den Januari 1892, ten 11.30 uur voormiddag.

UTRECHT, den 5den Januari 1892.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 23 Januari 1892**, 's voormiddags $11^1/_2$ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

Bestek N°. 2.

De levering franco Arnhem van 1600 M² TROTTOIRBANDEN van Hardsteen.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur, gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en teekening tegen betaling van **ƒ 0.75** verkrijgbaar is.

Verzekering tegen ongelukken,

Bericht aan fabrikanten, aannemers en allen, die werklieden in dienst hebben.

De Nederlandsche Vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen verschaft op bepaalde voorwaarden **20 percent** reductie op de verzekeringspremiën tegen ongelukken. Men adresseere zich daartoe aan den waarnemenden Secretaris der Vereeniging, den Heer F. VERSTIJNEN, v. Limburg Stirumstraat 3, DEN HAAG.

De Voorzitter der Vereeniging:

DR. J. TH. MOUTON.

ATELIER

van Gebrand Kunstglas en Loodverglazing,

E. STANINO - Amsterdam.

Monster-collectie ter besichtiging bij de heeren VOS & LE GRAND, Kalverstraat 183, en in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402. Te 's-Gravenhage bij de Heeren **H. PANDER & Zn.**, te Rotterdam bij de Heeren **J. BOS & ZONEN.**

H.H. Architecten en Bouwkundigen worden hierop beleefd attent gemaakt.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 25sten Januari 1892** des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse, (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 510.

De levering van stalen draagplaten, stalen nokken, ijzeren haakbouten, stalen schroefbouten, en houtschroeven en contrarails met klein ijzerwerk in 9 Perceelen.

Het bestek is tegen betaling van ƒ 1.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag **met overmaking van het bedrag** aan het bureau »Weg en Werken", kamer 154.

DE ADMINISTRATEUR.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag den 16den Februari 1892**, des namiddags ten 2 uur, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 557.

Het bouwen en afbreken van wachterswoningen en wachtershuisjes en het verplaatsen en wijzigen van inrichtingen aan den spoorweg Arnhem—Zutphen, Zutphen—Delden, Delden—Enschede Rijksgrens, in drie perceelen en in massa.

Begrooting ƒ 57235.—.

De besteding geschiedt volgens § 83 van het bestek.

Het bestek ligt van den 12den Januari 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE te ZUTPHEN en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 1.—.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden: voor ZUTPHEN—ARNHEM op 1 Februari 1892 ten 9 uur v.m. aanvangende te Zutphen:

voor ZUTPHEN—DELDEN op 2 Februari 1892 ten 9 uur v.m. aanvangende te Zutphen;

voor DELDEN—ENSCHEDE-Grens op 3 Februari 1892 ten 11 uur v.m. aanvangende te Delden.

UTRECHT, den 9e Januari 1892.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Donderdag den 28sten Januari 1892**, des namiddags ten twee ure zal in het Centraal-Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden **aanbesteed:**

Volgens bestek N°. 511.

De levering van diverse HOUTEN BALKEN, STAMMEN en PLATEN ten behoeve der Centrale Werkplaats te Haarlem in den loop van het jaar 1893 benoodigd.

Het bestek is aal **ƒ 0.50** verkrijgbaar bij den portier aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het Bureau »Tractie en Materieel" kamer 191 in voornoemd gebouw.

Inlichtingen worden verstrekt door den Ingenieur van de Werkplaats te HAARLEM.

De Administrateur.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* beveelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van **ƒ 2.**— zullen *franco* worden toegezonden:

1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**

2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**

3°. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens **ƒ 30.**— worden de twee gulden gerestitueerd.

F. W. BRAAT.

ROLLUIKEN

van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Generaal Agent voor *Nederland en Kolonien:* **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.

J. L. BACON,

ELBERFELD.

Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.

Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.

Ontwerpen, begrootingen en **brochuren** worden op aanvraag *gratis* geleverd.

Prima Referenzen.

Agenten voor elke provincie gevraagd.

DE NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

MAATSCHAPPIJ

VOOR

PHOTO-LITHOGRAPHIE

EN

ZINCOGRAPHIE,

procédé Mr. E. J. ASSER,

IS GEVESTIGD

SINGEL 514 — AMSTERDAM.

Oproeping van Jongelingen.

De aandacht wordt gevestigd op de **voorwaarden tot opleiding** van **Jongelingen** voor het **Kader der Genietroepen in Nederlandsch-Indië**, omschreven in de *Nederlandsche Staatscourant* van 8 Januari 1892, waarvan afdrukken ***kosteloos*** zijn te bekomen bij het Departement van Koloniën.

Houtbereiding tegen bederf.

KYANISEERINRICHTING.

H. LENSINK,

ARNHEM,

levert pasklaar geky aniseerd (rot- en zwamvrij)

Rasterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben enz. enz.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,

in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*

De Directeur, **W. PATON WALHS**

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN,**
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**

WEEGWERKTUIGEN.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar — Isoleerend.

Monsters Attesten Prospectus gratis.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,

aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.

Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main.

vorm. LUDW. ROTH.

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!

Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en Horlogemakers

moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met

HET LIJNTEEKENEN

als voorbereiding voor het Vakteekenen,

door *G. A. SCHOLTEN*, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.

Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door

Het Bouwkundig Weekblad

en de Heeren:

S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtsschool te *Rotterdam*.
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*.
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.

Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°, bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts f 2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

JAN HAMER & C°.

Marnixstraat 402
AMSTERDAM.

CARRÉ'S

Luchtdruk waterreservoirs

voor het **opperen, filtreeren** en **verdeelen** van water in gebouwen ter vervanging van de hoogwaterreservoirs.

MILDÉ'S Micro-telephonen.
CHUBB'S Patent-Kluisdeuren.
WOOD'S Stalinrichtingen.
GARVEN'S Weegwerktuigen.
WERKTUIGEN voor Verbeterde Boter- en Kaasbereiding.

Vraag prijzen en referenties. (4)

ADAM'S Ventiel-GASMOTOREN

van ¼—150 p. k.

Goedkoopste Beweegkracht.

Franco toezending van **geïllustreerde Prijscourant** op aanvrage.

H. E. OVING Jr.,
Haringvliet 74, Rotterdam.

DE LINT & C°., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & C°., te Arnhem.

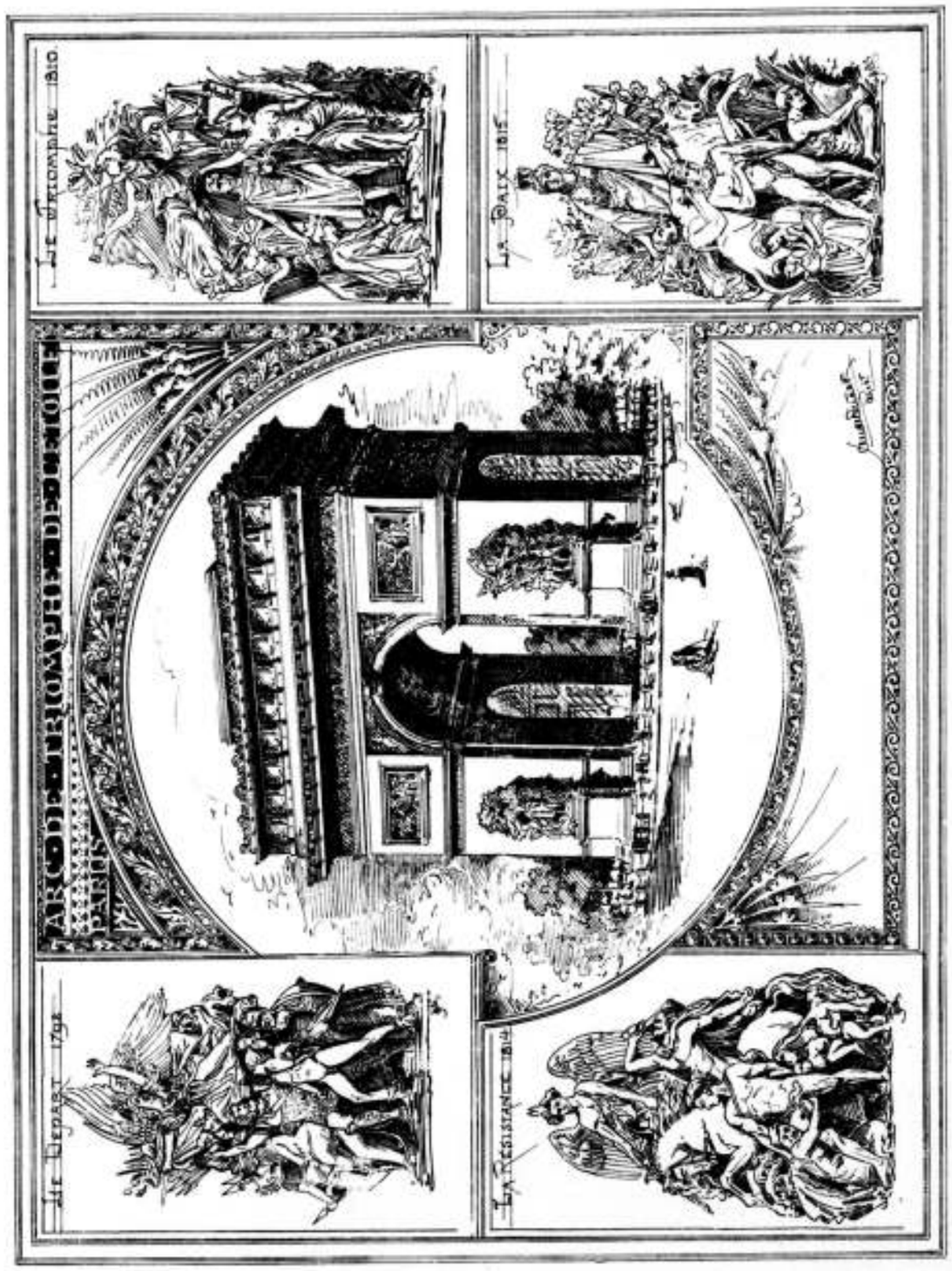

Uitgevoerd door DE OPMERKER 1892 N° 4

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 4. ZATERDAG 23 JANUARI 1892.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN STRINGER, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren
Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling franco toezending, *ses gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, zal 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling zal 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewoon lid is aangenomen de heer H. B. Bonda te Amsterdam.

2e. Als buitenleden zijn toegetreden de heeren W. G. Eberson te Parijs, R. de Vries te Wageningen en B. de Jager te Apeldoorn.

3e. Tot kunstlievend lid is benoemd de heer M. Hartmann te Amsterdam, voorgesteld door den heer H. G. Jansen.

4e. Als gewoon lid is voorgesteld de heer G. L. Toekamp Lammers te Amsterdam, door de heeren Jonas Ingenohl en Karel Muller.

5e. In aansluiting met de in 1892 plaats te hebben herziening der Genootschapswet wordt heeren leden, die veranderingen in genoemde wet wenschen gebracht te zien, verzocht van deze wijzigingen, zoo mogelijk duidelijk omschreven en gemotiveerd, vóór 15 Maart a. s. opgave te doen aan den 1e-Secretaris (art. 102 der wet).

6e. In het Genootschapslokaal zijn tentoongesteld de ingekomen antwoorden op de door de Vereeniging „Architectura" te 's-Gravenhage uitgeschreven eereprijsvraag voor „een Schouwburg."

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

DE „ARC DE TRIOMPHE DE L'ETOILE" TE PARIJS.

(Met een plaat.)

Lezing, gehouden in de vergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,
door
(A. et A.) JAN DE QUACK, Architect.

Waar we in onze studies vaak terugkeeren tot de grijze oudheid der Egyptenaren en der Klassieken, om van die der Indiërs en andere Oostersche volkeren niet te gewagen, dacht het mij goed eene verhandeling te leveren, die tot stoffe heeft een reuzenbouwwerk uit den aanvang dezer eeuw, en waarin ik getracht heb, naar geschiedenis en vorm, een monument te beschrijven, dat het Parijs van *dezen* tijd nog zoo vollen luister blijft bijzetten.

Dit monument is de Arc de Triomphe de l'Etoile te Parijs.

Verbeelden we ons gezamenlijk „en route" te gaan om deze *hooge* kunstuiting van naderbij te beschouwen en te bestudeeren.

Panurgus deed, zooals de overlevering wil, zijne intrede in Parijs door „la Porte Saint-Antoine", en 't eerst 't best, waarop zijne aandacht zich vestigde, was de Bastille. Wèl een droevig binnenkomen voor een philosoof tot de school van Aristoteles behoorend, die „lineae rectae" uit het lachend koninkrijk Gargantua komt!

Wat ons betreft, we zullen de stad der steden binnengaan door een poort, die de rijkste en kolossaalste der wereld genoemd mag worden.

Volgens bijna alle toeristen kan geen enkele van die steenen gedichten, zooals Rome, Napels, Milaan, Venetië, Florence, Weenen of St.-Petersburg, bogen op een schouwspel toch, zooals de Arc de Triomphe de l'Etoile in vereeniging met de Champs-Elysées dat oplevert.

Nero, de meest artistieke woesteling, had geen grootscher geheel op 't gebied van stads-décors in marmer of goud in zijn buitensporig keizerlijk brein kunnen droomen.

Die geduchte triomfpoort, waarvan de hoofdafmetingen bedragen: hoogte 50 meter, breedte 45 meter en lengte 22 meter, met haar grooten boog van 14 M. breedte en 20.50 M. hoogte, dit verheven zegeteeken, gebouwd op het gebied van het vroegere dorpje Thernes, een reuzentoegang tot een reuzenstad, hebben we te danken aan een keizerlijk besluit van Napoleon I, die er in 1806 voor zorgde, dat een bladzijde in dezen vorm zou worden geschreven met het stilet van den kunstenaar ter verheerlijking van het Fransche leger! Maar het keizerrijk streed te veel, dan dat men behoorlijk kon zorgdragen voor aanvoer van steenblokken.

Toen eerst in 1814 bekend was, dat het cijfer voor de constructie bestemd, reeds 3,273,000 francs en 56

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE SCHOOL

centimes bedroeg, dachten weinigen, dat ongeveer *driemaal* deze som zou benoodigd blijken om het reuzenwerk te volvoeren.

De Restauratie-regeering, een oogenblik van plan het keizerlijk ideaal weg te moffelen en het geld ten eigen bate te besteden, keerde van dit denkbeeld terug en betaalde voor hare rekening 3,000,778 francs en 68 centimes.

Eindelijk had de Juliregeering de eer het grootsche monument te voltooien, doch ook haar arbeid slikte een bedrag in van 3,449,623 francs en 38 centimes, zoodat de gebeele Arc de Triomphe 9,723,402 francs en 62 centimes kostte. Voorwaar een aardig rekeningetje!

De roem, maar ook het beeldhouwwerk kostte veel, doch de architect die zóóiets mocht verwezenlijken, leefde niet tevergeefs. Hier dient echter aangestipt, dat niet één, maar meerdere architecten hunne gaven wijdden aan het bouwwerk onzer studie.

Jean Chalgrin (1739—1811) was de man, die het oorspronkelijk ontwerp leverde en den bouw aanving. Later werd het gevaarte voor 't grootst gedeelte opgetrokken door Huyot, met zeer veel afwijkingen van de oorspronkelijke idee, en eerst in 1836 kon het reuzenmonument den volke worden aangeboden, voltooid als het daar staat, door de zorgen van Guillaume Abel Blouët (1795—1853).

Eveneens dient hierbij opgemerkt, dat deze drie heeren leefden in het tijdperk vóór, van en na het keizerrijk, een tijdperk waarin volslagen gemis aan oorspronkelijke vinding voorzat, en dat gekenmerkt wordt door eene groote mate van nuchterheid en kilheid in architectonische uiting. Mannen als Peyre, Vailly, Percier, Fontaine, Le Père en Gondouïn, mogen hunne verdiensten hebben als menschen van doorzetting en volharding, lieden van oorspronkelijken smaak en geniale vinding zijn het niet te noemen.

Na deze korte omschrijving kunnen de volgende bijzonderheden wellicht nog van nut zijn: in 1806 werden de architecten Raymond en Chalgrin belast om de plannen te maken voor den Arc de Triomphe op de Place de l'Etoile. Door eenig verschil in opvatting omtrent de uitvoering der werken, nam Raymond in 1808 zijn ontslag en bleef Chalgrin alleen architect van dit reuzenwerk. In 1810 was het monument slechts opgetrokken tot aan de kroonlijst van het pedestal.

Toen Napoleon I met Maria-Louise in het huwelijk trad, liet Chalgrin het monument in hout en zeildoek op de fundeeringen omhoogtrekken om den vorstelijken personages een idee te geven van wat éénmaal komen zou. Na den dood van Chalgrin werd het werk verder voortgezet door zijn adsistent, den architect Goust.

Na Goust komt, zooals ik boven aanhaalde, Huyot aan 't woord, totdat in Juli 1831 Guillaume Abel Blouet dezen weer opvolgt. Deze laatste is de ontwerper en uitvoerder van het attiek; ook onder zijne leiding werden de groote beeldgroepen uitgevoerd, waarop ik straks terugkom.

Op den verjaardag van de Julirevolutie in het jaar 1836 werd de „Arc" onthuld.

De fundeeringen van het gevaarte zijn aangelegd op eene diepte van 8 meter onder het straatvlak en beslaan eene oppervlakte van 28 × 56 meter. Zestien lagen breuksteen onder het opgaande werk en gewoon metselwerk in de spacies onder de bogen gelegen, vormen te zamen deze fundeering, die dus als een vaste massa het geheel draagt.

Voor 't opgaande werk werd in hoofdzaak gebezigd Pierre de Château-Landon.

De uitvoering van het monument, zoo grootsch in 't ensemble, is betrekkelijk eenvoudig in de details en om op de beeldgroepen terug te komen, waarvan ik boven sprak, ... men loopt groot gevaar te dwalen, wanneer men de kleedijen en de bewapening der republikeinsche soldaten zou willen afleiden uit de halfgekleede heeren in die beeldgroepen voorkomende, veelal slechts omgord met een koord, snoer of sabelriem.

Doch laat ons niet vergeten, dat de uiting geheel klassiek is gehouden, en toch.... we hebben moeite om uit die halve wildemannen, Romeinsche krijgers, laat staan Fransche grenadiers te halen, welke laatsten toch vereeuwigd moesten worden!

Door een minder gelukkige combinatie zijn het juist die kolossale figuren, die door hun omvang en hunne nabijheid tot den toeschouwer het meest in 't oog vallen en ons m. i. noodzaken de werkelijkheid door een waas van fabelachtige leugens te bezien. De kanonnen, de sabels, de geweren.... al dit hedendaagsche wapentuig is opgenomen in de bas-reliefs der friezen.

De kurassiers, de lansiers, de dragonders, die in deze friezen dooreen krioelen, schijnen van benedenaf gezien, lui van koek!

't Schijnt, dat Blouet het erop toegelegd heeft om juist *die* schilderachtige costumes, *die* zoete herinneringen, die 't hart van 't volk doen slaan, slechts een plaatsje in de wolken te gunnen.

In 't algemeen zijn de beeldgroepen zonderling en verward van conceptie. Het hooge, het „sévère", dat een Griek zonder twijfel in zijne figuren zou gelegd hebben.... is hier niet te vinden; de 18 voet hoogte der figuren in de 4 hoofdgroepen, ter weerszijden van den hoofdboog tegen het vlakke werk uitkomend, is het dat imponeert, doch de kleeding....

Laten we echter tot nadere uiteenzetting onzer grieven daaromtrent, die vier hoofdgroepen van naderbij beschouwen, ja, haar aan eene nauwkeurige studie onderwerpen.

Komende van de Champs-Elysées, bespeuren we aan onze rechterhand het eerst:

LE DÉPART POUR L'ARMÉE (1792).

Deze groep geeft een plastische voorstelling van de „Marseillaise" en wel speciaal van 't eerste vers van dit volkslied. Die figuren goed beschouwend, hoort men als 't ware het: „Allons enfants de la Patrie" weerklinken.

De groep is van den beeldhouwer Rude. Soldaten vol geestdrift gaan ten strijde. De een heeft een maliënkolder aan, een ander een geciseleerd kuras, weer anderen zijn met pieken en lansen gewapend.

Hoe kan men in vredesnaam uit dezen bijeengeraapten antiquiteitenrommel de onsterflijke soldaten van Frankrijk herkennen, die Europa gingen veroveren?

En toch... afgescheiden van deze beschouwing, laten we volmondig bekennen, dat de compositie prachtig is! Er zit in die steenen poppen gang en geestdrift!

Van dezelfde zijde als boven het monument beschouwend, ontwaart men aan de linkerhand:

LE TRIOMPHE (1810).

De groep is van den beeldhouwer Cortot. Reeds dadelijk herkent men de strenge lijnen in het gelaat van Bonaparte, die gekroond wordt door de „Overwinning." Aan zijne voeten ligt een overwonnen stad!

Boven hem *zweeft* de „Roem" en naast hem *staat* de „Geschiedenis", naar 't mij voorkomt een beetje verdiept in 't uitteekenen van de Avenue Kléber.

De „Triomphe" heeft dezelfde fouten als de „Départ", maar hij heeft er niet den gloed en de kracht van uitdrukking van.

Zoo'n Napoleon in een kamdoek of kapperslaken met een Romeinsch sabeltje in zijn *linker*hand, levert toch, zou ik zeggen, een droevige figuur!

En zoo zou men meer opmerkingen op hilarisch gebied kunnen maken, doch bezien we no. 3.

LA RÉSISTANCE (1814).

Deze beeldgroep, verbeeldende de opstanding van het Fransche volk, vindt men aan de westzijde van 't monument, naar Neuilly gekeerd.

't Is een compositie en werkstuk van Etex.

De „Résistance" geeft ons een jongen man te aanschouwen, bijna moedernaakt, met een soort hartsvanger in de rechterhand. Hij staat tusschen zijn vader en zijne vrouw, welke laatste een dood kind tegen haar boezem prest!

Die jonge man, 't *moet* me van 't hart, geeft veeleer de „onbeweeglijkheid" dan den „opstand" weer.

Boven hem zien we de „Toekomst". Die „Toekomst" is met een kolossalen haarpoef gekapt.

De vader, van wien ik boven gewaagde, houdt met een heel kwaad gezicht het rechterbeen van zijn zoon omklemd, zoodat deze werkelijk moeite zal hebben om lijf en familie te redden. Van de 4 groepen is „la Résistance" wel de zwakste.

Nu volgt het pendant van „la Résistance" als nº. 4, en wel:

LA PAIX (1815).

Deze groep is eveneens van den beeldhouwer Etex.

De stier springt lustig rond tusschen de halmen, terwijl de soldatenvrouw vol moederweelde haar kind streelt. Een naakt individu met een Romeinsch hoofddeksel, welk mensch een Fransch soldaat moet verbeelden, steekt zijn mes op met een alles-behalve vredelievend gezicht. Misschien is hij ook niet erg in zijn schik met een vrede, welke de verdragen van 1815 tot basis heeft.

Zoo'n stier geheel „en profil" is, dunkt me, ook wat stijf in de compositie en daarboven een ongevleugelde Minerva, die juist door deze eigenschap op een bankje moet staan om zóó hoog boven de anderen uit te komen (of.... ze moet zulke lange beenen hebben) is evenmin aangenaam voor 't oog!

Zoo zien zoowat, naar mijne bescheiden meening, de 4 hoofdgroepen van den „Arc de Triomphe" eruit.

Wie meer en uitgebreider gegevens verlangt omtrent den triomfboog, hij raadplege de teekeningen en de daarbij behoorende uitvoerige mededeelingen over de geschiedenis van den bouw in *Försters Bauzeitung*, van 1838, in de bibliotheek van het Rijksmuseum te Amsterdam, naar ik meen, voorhanden.

Hoe fraai ik voorts dit *zegeteeken* vind als klassieke uiting, hoe typisch de kroonlijst en het zich daarboven verheffend attiek eene schoone verhouding geven aan het geheel, welke materialen er wel aan zijn gebezigd, „hoeveel" en „welke" stedenamen erin zijn gegriffeld, ziehier alle opmerkingen, die elk, óf bij de beschouwing der afbeeldingen zichzelf reeds maakt, óf die minder belangrijk zijn om ze hier te vermelden.

Doch om op het vorig onderwerp terug te komen, in aanmerking nemend, dat de geheele uiting der 4 hoofdgroepen in *kleedersdracht* en *handeling* tot het volk had behooren te spreken, mist het monument hierin (vinden mogelijk sommigen het minder noemenswaard?) m. i. wel eenigszins zijn doel.

Al staan we hier ook voor een verheven en *verheven* kunstprodukt en al vinde men het heiligschennis om afkeurende critiek te durven bezigen op een dergelijk meesterwerk, dat overigens dan ook schoon van proportie en rijk bestudeerd, wellicht hier of daar eene kleine misvatting van den sculpteur doet zien of een ongelukkig moment in conceptie bezit,.... het gaat niet aan om alles, steunende op den staf der overlevering, maar schoon en aanbiddelijk te vinden.

Eigen zien, eigen gevoelen, ziehier geloof ik, de meest logische weg om, zonder aan den leiband te loopen, staande te blijven, om de eenvoudige reden, dat men eigen beenen spoediger leert gebruiken en niet afhankelijk blijft van de besturende handen der kindermeid.

Het beeldhouwwerk van den Arc de Triomphe is „Fransch" in de friezen en de bas-reliefs; de laatste, in lijst gevat, zijn op het vlakke steenwerk opgehangen als schilderijen in een salon.

Deze bas-reliefs, waar veel goeds in zit, stellen voor:
het sterfbed van Marceau,
den slag van Aboukyr,
de inneming van Alexandrië,
den overtocht over de brug van Arcole,
den slag van Jemmappe, en
den slag van Austerlitz.

Die bas-reliefs zijn vooral gewijd aan de soldaten met epauletten; men had ze evengoed kunnen wijden aan den soldaat in het algemeen!

De tympans van de kleine bogen, zoowel aan de binnen- als buitenordonnantie van het monument zijn voornamelijk gewijd aan de vier hoofdafdeelingen van het Fransche leger: de infanterie, de cavalerie, de artillerie en de marine.

Dit was een goed idee, maar lang niet gemakkelijk in uitvoering. Om telkens *acht* figuren in zulke bekrompen ruimten te stoppen en ze zoo sprekend te maken, dat men niet alleen de 4 hoofdafdeelingen, maar bijv: ook de zware ruiterij van de lichte dito weet te onderscheiden,.... dat was nog een lastig vraagstuk te noemen.

Men ging er toch toe over! Maar hoe. De uniformen van de lui waren niet toereikend om de figuren los van elkander te houden, en daarom gaf men ze maar gewoonweg „adamspakjes" aan.

Toen deze soldaten dus op die manier in *badgasten* waren veranderd, om den lof te tuiten van de academische kunst, vervolgde men het overige deel van het programma met de voorhanden gegevens.

Men bracht hier een geweer aan, daar een sabel, dáár weer een kanonloop, een paardekop in een hoek, en klaar was men!

De kunstenaar, die zelf eigenlijk moest erkennen dat hem zijne allegoriën slecht van de hand gingen op die wijze, deed doodleuk als de schooljongen, die onder zijn caricaturen schreef: „dit is een man" of „dit is een huis"; hij plaatste dus boven elk onderwerp een medaillon, elk respectievelijk met het woord: Infanterie, Cavalerie, Artillerie of Marine erop,.... en wanneer deze medaillons door een booze hand soms eens onderling van plaats zouden worden verwisseld, weest er zeker van.... het zou niet in 't minst storend werken!

Ziehier een staaltje van *te* geestige architectuur!

In weerwil echter van deze m. i. kleine gebreken, blijft de „Arc de Triomphe" toch een der merkwaardigste monumenten van Parijs.... van de wereld.

Schatten zijn ter allen tijde besteed om pracht en praal tentoon te spreiden of zelfs om vernielingswerken ten uitvoer te brengen, en — vraagt wellicht een vrekkige kunsthater — „welk *nut* heeft zulk een monument?"... *gezegend* het land, het volk, dat der wereld, zij het ook in de eigenliefde eens veroveraars, *zulk* een trezoor mocht en kon aanbieden!

Er is eene weldadige en overweldigende grootschheid in gelegen, door zulk eene kostbare onnuttigheid een stad binnen te gaan!

En nu nog even ons monument beklommen om een langen, langen blik te wijden aan de Koningin der steden!

Vanaf het plat van den „Arc de Triomphe" is het uitzicht hartverheffend.

Aan de één zijde gansch Parijs, als 't ware bekroond door dat bultje, waarop de Parijzenaar zoo trotsch is: de hoogte van Montmartre; . . . . . aan de andere zijde het open veld, tot zoover het gezicht strekt, afgewisseld door de heuvels van Sèvres, Ville-d'Avray, het park van St.-Cloud, de hoogte van Marly; dán de lachende dorpen: Neuilly, Courbevoie Suresnes, de stadsvilla's, die den Seinestroom omzoomen en eindelijk *bijna* aan onze voeten: het heerlijke Bois de Boulogne, waaruit een zacht en welluidend gekweel ons oor bereikt. Juist recht tegenover ons: de groote weg van Neuilly, zich slingerend als een havannakleurig reuzenlint over de Seine tot aan den kruisweg van Patte d'Oie; links de Avenue du Bois de Boulogne, geflankeerd door lieve landhuisjes, Zwitsersche chalêts, en middeleeuwsche kasteelen, ... de Avenue du Bois, het groote rijpad, waarop amazones en rijke equipages afwisselend hun sierlijkheid en pracht tentoonspreiden op weg naar het Bosch! Deze weg is het „Hydepark" van Parijs! En ons wendend, ... staart het oog verbluft en mijmerend op die *groote* Avenue, aan welker zijden de eeuwenoude boomen „de Champs-Elysées" in hunne schaduwen verschuilen.

Verderop de Place de la Concorde, met hare statues (arm monument van Straatsburg), hare fonteinen, hare marmeren paarden, haar reuzenobelisk, . . . , en eindelijk die reeks van Louvregebouwen en schoone koepeldaken der andere Parijsche monumenten, die trotsch en in gouden dos zich verheffen tot dien symphatieken Franschen hemel, zich welvend in zacht azuur, als overwaardig spansel boven zóóveel schoons!

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENING »BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

1e PRIJSVRAAG: EEN CAFÉ-RESTAURANT.

Situatie en omschrijving. Het terrein is gelegen op een der fraaiste punten van een publiek wandelpark, in de nabijheid eener stad. De aanleg ervan wordt vrijgelaten en kan, hetzij vlak, hetzij heuvelachtig worden verondersteld. Door de nabijheid van vijvers moet, met het oog op ijsvermaak, ook op winterbezoek worden gerekend.

Indeeling. Het gebouw zal bevatten:

Begane grond.

Hoofdingang. Zaal (± 90 M²) met buffet en dienstkamertje, in gemakkelijke verbinding met keuken (25 M²). Urinoirs en W. C. Verder diensttrap tot de kelderverdieping.

Afzonderlijke ingang tot de kasteleinswoning met 2 woonkamers en trap naar de verdieping, waar zich 2 of 3 slaapkamers van verschillende grootte zullen bevinden. Tot deze woning een privaat, kasten enz. ter geschikter plaatse aan te brengen.

De wijze van verwarming wordt aan de mededingers overgelaten.

Kelderverdieping.

Hierin de noodige bier-, wijn- en provisiekelders, bergplaats voor brandstoffen en verdere benoodigdheden voor den dienst.

Omgeving. Met het oog op het fraaie uitzicht, zal het gebouw doelmatig zijn omgeven door ruime veranda's in aansluiting met de zaal, maar ook van buiten af toegankelijk. Open terrassen, hellende wegen of ruime trappen kunnen desverkiezende worden aangebracht; vazen, beelden, fonteinen, lantaarns of andere decoratieve onderdeelen kunnen het schilderachtig aanzien verhoogen.

Overigens worden de ontwerpers in de opvatting der architectuur en de keuze der materialen volkomen vrijgelaten, wanneer deze namelijk ter aanwending in ons klimaat geschikt zijn.

Teekeningen. Worden verlangd:

Situatie van het gebouw met de naaste omgeving en oriënteering	Schaal	1 à 500
Plans van beganen grond, kelderverlieping en 1e verdieping	»	1 » 100
Hoofdgevel, zijgevel en doorsnede	»	idem
Een detail, voorstellende een fragment van den hoofdgevel	»	1 à 20

Ter verduidelijking is gewenscht een perspectief-schets van het uitwendige. Verplichtend is deze laatste teekening niet. De behandeling der behoorlijk uitgewerkte teekeningen wordt vrijgelaten, onder voorbehoud dat de bekroonde de verplichting op zich neemt, de teekening voor reproductie (photolithographie) geschikt te maken.

Bekroning. Aan het ontwerp, door de Jury ter 1e bekroning voorgedragen, zal de bronzen medaille met prijs van *f* 100 worden toegekend. Als tweede bekroning is een bronzen medaille, met prijs van *f* 50 beschikbaar.

2e PRIJSVRAAG: EEN GETUIGSCHRIFT.

Het bekroonde ontwerp is bestemd tot getuigschrift der vereeniging B. en V. De afmetingen der eigenlijke teekening zijn: 0.30 × 0.44 M. Zij moet het volgende opschrift bevatten:

Getuigschrift der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.
Aan den heer

De Jury. Het Bestuur,
Voorzitter.
Secretaris.

De teekening moet in inktlijnen zijn bewerkt en voor reproductie geschikt zijn.

De uitgeloofde prijs voor het bekroonde ontwerp is de bronzen medaille met *f* 75.

Algemeene bepalingen.

De mededinging is voor alle Nederlandsche bouwkundigen opengesteld.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen, moeten vrachtvrij worden ingezonden vóór of op 1 Mei 1892, aan het adres van den Secretaris der Vereeniging, Haringvliet 31.

Later ingekomen stukken worden niet beoordeeld.

Elk ontwerp zal gemerkt wezen met een motto of teeken en vergezeld van een gezegeld naambriefje, insgelijks hiermee voorzien en inhoudende: naam, woonplaats en kwaliteit van den insender. Een adres voor terugzending zal zich aan de buitenzijde bevinden.

De ontwerpen worden beoordeeld door een Jury van 3 leden, zijnde de heeren architecten H. P. Berlage te Amsterdam, Henri Evers te Rotterdam en J. J. van Nieukerken te 's-Gravenhage. De bekroning wordt gehecht aan de Jury overgelaten. Zij zet in een gemotiveerd rapport haar handelwijze uiteen.

De bekroonde stukken blijven het eigendom der vervaardigers; evenwel behoudt het Bestuur zich het recht voor van reproductie en tentoonstelling van alle teekeningen, zoowel in Rotterdam als elders. Eerst daarna kunnen de stukken op nader te vermelden datum worden terugbekomen. Hieraan niet binnen bepaalden tijd voldaan zijnde, vervallen de stukken aan de Vereeniging.

Namens het Bestuur,
HENRI EVERS, Voorzitter.
C. J. STRUYK, Secretaris.

HOOFD VOOR HET OFFICIEEL ORGAAN VAN DEN NEDERLANDSCHEN SCHILDERSBOND.

In bovengenoemd orgaan, dat den naam van *De Schilder* draagt, wordt aan de leden van den Ned. Schildersbond bekend gemaakt, dat de Redactie met het oog op de verandering van den vorm van het blad, besloten heeft eene prijsvraag uit te schrijven voor het maken eener teekening als hoofd voor het orgaan van den Ned. Schildersbond.

De grootte moet zijn: 19 cM. breed en 12½ cM. hoog.

Voor het best gekeurde ontwerp zal vijf-en-twintig gulden beschikbaar worden gesteld.

De ontwerpen moeten vervaardigd zijn uitsluitend door leden van den Bond, worden ingewacht vóór 15 April a.s. bij den Secretaris der Redactie en moeten voorzien zijn van een motto. Den naam van den inzender met een begeleidend schrijven onder verzegeld couvert.

HET HOOFDSTUK »HET BOUWVAK" IN EEN AANSTAANDE WET OP DEN ARBEID.

Op deze prijsvraag, door de te Amsterdam gevestigde vereeniging »Amstels Bouwkring" uitgeschreven en opgenomen in *De Opmerker* van 18 Juli 1891, bladz. 235, zijn zes antwoorden ingekomen.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S-HAGE.

Vergadering van 20 *Januari* 1892.

De vergadering werd door den Voorzitter geopend en de notulen der vorige gelezen en goedgekeurd.

Nadat mededeeling was gedaan van eenige ingekomen stukken, de Vereeniging betreffende, werd overgegaan tot vaststellen van het programma der 2e prijsvraag, onderwerp »Protestantsche dorpskerk".

De heer E. F. Ehnle leidde hierna in korte bewoordingen eene bespreking in over *kerkenbouw*, welk onderwerp door den heer D. Klinkert op de meest uitvoerige wijze werd voortgezet. Spreker gaf een historisch overzicht over gebouwen dienende tot Godsvereering van af de vroegste tijden tot op heden. Hij deed daarbij uitkomen hoe de geheele inrichting en verdeeling dezer gebouwen veelal een duidelijk overzicht geven van de wijze, waarop door de meeste volken de Godsvereering werd opgevat. Voor deze belangrijke en onderhoudende voordracht werd den heer Klinkert namens de Vergadering, bij monde van den Voorzitter een woord van dank gebracht.

Door den heer J. Brouwer was tentoongesteld een door hem vervaardigd ontwerp van een vaandel, hetwelk zeer de aandacht trok.

Na berichtiging der kunstbeschouwing, welke bestond uit *Allegorien und Emblemen*, aangeboden door den heer J. P. J. Lorrie, werd de vergadering door den Voorzitter gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van 15 *Januari.*

De Voorzitter richt bij de opening der vergadering een warm woord van waardeering tot den afgetreden Voorzitter, den heer H. L. Mondt, die wederkeerig onder dank aan de leden voor de sympathie, hem betuigd en den steun, dien hij gedurende zijn voorzitterschap mocht ondervinden, de verzekering geeft dat de bloei der Afdeeling hem steeds zal blijven ter harte gaan.

De Voorzitter deelt verder na lezing en goedkeuring der notulen mede, dat de heer J. F. L. Frowein het secretariaat en de heer W. B. van Lieflând het vice-voorzitterschap hebben aanvaard.

De heer L. Claus, M. A. C. Hartman en H. J. A. van der Kooij worden als leden aangenomen.

De heer Joh. Mutters Jr. heeft tentoongesteld zijn plan tot verbouwing van den schouwburg en geeft daarbij als bijdrage: »Iets over schouwburgen in het algemeen en over onzen schouwburg in het bijzonder".

Hoofdzakelijk komen deze mededeelingen neder op het voorgedragene in de Afdeeling 's-Gravenhage van de Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in 't laatst van 't vorige jaar, en waarvan een verslag in dit blad is geplaatst.

Na eenige vragen en toelichtingen bedankt de Voorzitter den heer Mutters voor deze bijdrage en voor de tentoonstelling van photographieen van door hem uitgevoerde bouwwerken.

Daarna worden nog behandeld de antwoorden, ingekomen van de commissien benoemd ter beantwoording der vragen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij gesteld, en wel over de kleurmiddelen van eikenhout en over de samenstelling van parketvloeren.

Vóór de behandeling dier antwoorden was door de vergadering uitgemaakt dat voortaan die rapporten niet meer zullen worden goedgekeurd door de Vergadering; dat alleen bespreking daarover zal plaats hebben en die toevoegingen daaraan zullen gegeven worden als uit de behandeling noodig blijken. Die rapporten worden dus niet meer vernonden als de stem der Afdeeling maar als een verslag, door de rapporteurs uitgebracht.

AFDEELING GRONINGEN.

Na den gebruikelijken welkomstgroet op de eerste vergadering des jaars, werden op verzoek van den Voorzitter uitgebracht de verslagen van den Penningmeester, Secretaris en Bibliothecaris, die van een goeden stand der kas getuigden, van het niet vermeerderen van 't ledental, van de weinig merkbare toenadering der plaatselijke vereeniging en van de vele moeite, aan het instandhouden van eenen leescirkel verbonden.

Onder dankzegging voor de aangewende moeite werden den leden de belangen der Afdeeling nogmaals aanbevolen. Door stipt te vervullen de bestuurspligchten, door niet te angstvallig te wegen waar iets goeds te doen valt, kunnen de bestuurders veel doen tot bevordering van den bloei eener Afdeeling, terwijl de leden door 't bestuur te steunen 't gezellig samenzijn bevorderen.

De bijdrage over electrotechniek moest tot de Februarivergadering worden uitgesteld, evenzoo het behandelen der door 't Hoofdbestuur gestelde vragen.

Het reglement voor den leescirkel werd nader vastgesteld en de mededeeling gedaan dat het voornemen bestaat, eene bibliotheek voor de Afdeeling op te richten, die hoofdzakelijk door samenwerking der leden moet tot stand komen.

De Voorzitter stelde zijne nog al omvangrijke bibliotheek beschikbaar en noodigde ieder der leden, die iets heeft af te staan uit, zulks ten behoeve van de de afdeelings-bibliotheek te doen. Het bestuur stelde zich voor op deze zaak spoedig terug te komen.

De Bibliothecaris werd uitgenoodigd in de portefeuilles der leescirkels te doen circuleeren den catalogus voor de bibliotheek der Maatschappij, zoodat ook die bibliotheek meer nog dan thans onder het bereik der leden zal komen.

De heer Huizinga, meubelfabrikant, verplichtte de Vergadering door eene keurige verzameling meubel-pothographieen ter bezichtiging te stellen, zoomede door de zeer interressante mededeelingen omtrent het opleggen van hout en daardoor te verkrijgen duurzame vlakke paneelen.

Hoewel sommigen door ziekte werden verhinderd de vergadering bij te wonen, deed dit geen afbreuk aan de feestelijke stemming, die de eerste vergadering van het nieuwe jaar gewoonlijk kenmerkt en die veel goeds voor de Afdeeling doet verwachten.

De openbare kunstbeschouwing en leestafel, als gewoonlijk in een der burgerscholen gehouden, stelden de leden in de gelegenheid Zondag van 10—3 uren nogmaals met genoemde photographieen kennis te maken.

STAATSTOEZICHT OP VERZEKERINGEN.

Onder den titel *Staatstoezicht op verzekeringen, een dringend volksbelang* is door den heer A. L. Schmidt eene brochure uitgegeven, waarop de aandacht onzer lezers gevestigd wordt. Naar aanleiding van het Nutsrapport over den toestand en de werking der begrafenisfondsen hiertelande, wordt op het wenschelijke van staatstoezicht, niet alleen op deze instellingen, maar ook op de levensverzekeringen gewezen. De laatsten toch hebben wel is waar minder verzekerden, maar tot een veel hooger bedrag dan de begrafenisfondsen en als de bewering van den schrijver waarheid bevat, dat de levensverzekeringmaatschappijen geene zekerheid bieden, dan is het de plicht van den Staat zoo spoedig mogelijk maatregelen te nemen om daarin verbetering te brengen.

Wij beamen de mededeeling dat de koninklijke goedkeuring, die alleen betrekking heeft op de statuten, niets beteekent en dat het toezicht van commissarissen weinig waarborg geeft. De schrijver bespreekt eenige buitenlandsche maatschappijen op minder gunstige wijze en al hebben de Nederlandsche maatschappijen een goeden naam, is het wenschelijk dat er strenge bepalingen gemaakt worden omtrent de waarborgsom en de verificatie der boeken door bevoegde staatsambtenaren. De heer Schmidt doet een beroep op allen om mede te werken een dergelijk staatstoezicht te verkrijgen.

»Het is immers in het belang van den Staat, dat iemand wordt gesteund in zijn streven te zorgen voor vrouw en kind, want die zorg weert pauperisme, en pauperisme is de grootste vijand van den Staat."

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De graaf Emile de Nieuwerkerke, die in zijn villa te Gattajola nabij Lucca (Italië) op 82-jarigen ouderdom is overleden, is bekend niet alleen om de rijke verzameling van kunstschatten die hij bezat, maar bovenal om zijne groote verdiensten als beeldhouwer en hoofdambtenaar bij het departement van schoone kunsten gedurende het tweede Fransche keizerrijk. Tot zijn belangrijkste werken behooren het bekende ruiterstandbeeld van Willem den Zwijger in Den Haag, de standbeelden van Napoleon I en Napoleon III en de borstbeelden van Prinses Murat, mevr. Fould, Prinses Mathilde en mevr. Conneau.

— De kunstschilder Michael Welter is op bijna 84-jarigen leeftijd in zijne geboortestad Keulen overleden. Van zijne hand zijn de decoratieve wandschilderingen in den Wartburg, de St.-Godehardkerk te Hildesheim en de St.-Kunibert en St.-Mariakerken te Keulen.

— Den 12en Januari j.l. is de architect Frans Schmoranz, directeur van de keizerlijke school voor kunstnijverheid te Praag, in den ouderdom van 46 jaren overleden. Oostenrijk heeft daardoor het verlies van een uitstekend kunstenaar en de bouwkunst dat van een harer meest eigenaardige talenten te betreuren. Met uitzondering van Frans Bey werd geen Europeesch architect gevonden, die door jarenlange omzwervingen in het Oosten zoo zeer met de Arabische kunst bekend en met hare kunstvormen vertrouwd was als Schmoranz. Hij ontwierp het Egyptische paviljoen voor de wereldtentoonstelling, in 1873 te Weenen gehouden en was de inzender van schoone teekeningen van Arabische bouwwerken op de Boheemsche tentoonstelling, die in 1891 plaatsvond. Gedurende eenigen tijd arbeidde Schmoranz met zijn vriend Machytka te Weenen, maar zij vonden geene gelegenheid om de met voorliefde beoefende Oostersche kunst in toepassing te brengen. In 1880 te Praag benoemd tot Directeur van de school voor Kunstnijverheid, wist hij deze school op een hoogen trap te brengen en zijne verdiensten werden algemeen erkend. In de laatste jaren van zijn leven werkte hij als artistiek inspecteur der Oostenrijksche vakscholen voor textile kunst met groote voorliefde aan een bundel voorbeelden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. De inschrijvingen voor den in Mei en Juni alhier te houden wedstrijd voor handwerkslieden hebben het welslagen dier nuttige zaak thans mogelijk gemaakt. Het comité heeft zijn bureel in het Paleis voor Volksvlijt betrokken en is aldaar, te beginnen met Maandag, dagelijks van 12—2 uren te spreken.

Niet minder belangrijk dan de financieele was de artistieke zijde van de zaak. Verschillende leden van het comité, geholpen door andere kunstenaars, hebben ontwerpen geteekend voor

de werkstukken welke in den gebonden wedstrijd moeten vervaardigd worden. Deze teekeningen zijn thans gereed en evenëens van Maandag af aan het bureel verkrijgbaar. Ofschoon zij aan duidelijkheid en begrijpelijkheid weinig te wenschen overlaten, heeft het comité zich beschikbaar gesteld om des Zondags, te beginnen met 24 dezer, van 10—12 uur daaromtrent aan hen, die het mochten verlangen, nadere inlichtingen te verstrekken.

Het programma bevat de bepalingen voor de mededingers in de beide wedstrijden (een vrije wedstrijd en een naar opgaven).

Aan ieder dezer wedstrijden kunnen deelnemen:

a. Handwerkslieden, wonende te Amsterdam of omliggende gemeenten, die werkzaam zijn bij een patroon, of die zonder andere hulp dan van leerlingen beneden de 16 jaar voor eigen rekening hun bedrijf uitoefenen.

b. Leerlingen, wonende te Amsterdam of omliggende gemeenten, die werkzaam zijn, hetzij bij een patroon of op een vak- of ambachtsschool, en op 1 Januari 1892 den leeftijd van 19 jaar nog niet bereikt hebben.

Voor elk der genoemde vakken in den vrijen wedstrijd zullen ter beschikking van de jury worden gesteld: 1e. voor handwerkslieden, 1e prijs, een bronzen medaille met geldelijke belooning; 2e prijs, een diploma met geldelijke belooning; 3e prijs, een diploma; 2e. voor leerlingen, 1e prijs, een bronzen medaille; 2e prijs, een diploma.

Het uitvoerend comité zal het aantal uit te reiken prijzen, naar gelang van het aantal en de beteekenis der inzendingen, in iedere rubriek kunnen vermeerderen.

De opgaven voor den gebonden wedstrijd zijn van heden af verkrijgbaar aan het bureau van den wedstrijd, Paleis voor Volksvlijt, iederen werkdag, van 9—4 uren, tegen betaling van 15 ct. per stuk, welk bedrag bij deelneming aan den wedstrijd, of bij terugzending der teekening, binnen tweemaal 24 uren teruggegeven wordt.

Voor de werkstukken worden beschikbaar gesteld: zilveren en bronzen medailles, diploma's en prijzen in geld.

Voor den wedstrijd in het teekenen zullen nadere opgaven worden bekend gemaakt.

Bij de benooming van de Jury zal aan de mededingers invloed worden gegeven.

De mededingers moeten de aanvraagbiljetten vóór 15 Febr. a. s. bij het uitvoerend comité ingediend hebben.

Brieven moeten geadresseerd worden aan den Secretaris van het uitvoerend comité van den wedstrijd voor handwerkslieden en leerlingen, bureau Paleis voor Volksvlijt, Amsterdam.

Het uitvoerend comité bestaat uit de heeren: I. Gosschalk, President; Jacob F. Klinkhamer, Vice-president; Mr. H. Verkouteren, 1e-Secretaris; H. P. Berlage Nz., 2e-Secretaris; J. L. Bienfait, Penningmeester; Joan H. Schmitz, C. A. A. Dudok de Wit, J. J. Reesse en Mr. N. de Roever.

— In het gebouw der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst wordt eene tentoonstelling gehouden van antieke Nederlandsch-Indische meubelen, uitmuntende door fraai beeldhouwwerk. Een der bovenzalen is voor die tentoonstelling ingericht en maakt met haar decoraties van sarongs en Perzische tapijten, daartoe welwillend door de firma H. F. Jansen en Zoon afgestaan, een prettigen indruk.

Een groot aantal antieke Indische meubelen, rustbanken, stoelen, tafels, kastjes enz. zijn er in bevallige wanorde gerangschikt, met hier en daar een stuk kleurig tapijt, een mooi oud porseleinen vaasje, een afgodsbeeldje; een geheel, dat 't oog aangenaam aandoet.

De meubelen, meest uit den tijd der Oost-Indische Compagnie, en met de meest primitieve werktuigen bewerkt, munten alle uit door fraai en kunstig snij- en beeldhouwwerk.

Vooral die stukken, waarbij de Javaan in de versiering aan zijn fantasie den vrijen teugel heeft gelaten, zijn merkwaardig, en over 't algemeen fijner bewerkt en keuriger versierd dan die, waarbij hij naar vreemde, Westersche voorbeelden werkte.

— In de op Vrijdag j. l. gehouden jaarvergadering van de Amsterdamsche afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst herinnerde de Voorzitter, de heer Jacob Klinkhamer, aan het heugelijk feit dat deze tevens de 500ste bijeenkomst der afdeeling was. Veel goeds was door deze afdeeling tot stand gebracht, maar veel bleef er nog over. Hij hoopte dat nog vele vergaderingen mochten gehouden worden, die den bloei der Maatschappij zouden kunnen verhoogen.

Uit het jaarverslag van den Secretaris bleek, dat het ledental van 117 tot 113 was gedaald. De ontvangsten bedragen *f* 745, de uitgaven *f* 698, zoodat er *f* 47 in kas was.

De begrooting voor 1892 werd in ontvangst en uitgaaf geraamd op *f* 580.

De aftredende bestuursleden, de heeren Klinkhamer en Laarman, werden bij acclamatie herkozen en in plaats van den heer J. C. Spakler, naar elders vertrokken, gekozen de heer Joseph Cuypers, terwijl de heer Klinkhamer bij acclamatie tot Voorzitter werd herbenoemd.

Een paar vragen van technischen aard, als over ventilatie en over de eischen voor een protestantsch kerkgebouw, welke laatste quaestie commissoriaal werd gemaakt, kwamen ter sprake, waarna de vergadering werd gesloten.

DORDRECHT. Wij vestigen de aandacht op de in dit blad geplaatste advertentie omtrent de tentoonstelling van oude en nieuwe kunstnijverheid, in April e. k. door de hier gevestigde *Vereeniging voor Vak en Kunst* te houden. De inschrijvingsbiljetten worden vóór 1 Februari a. s. ingewacht.

MIDDELBURG. Bij den verkoop der belangrijke verzameling van kunstwerken van wijlen C. Springer, in de vorige maand te Amsterdam gehouden, werd door het Gemeentebestuur een prachtvolle teekening (fusain) aangekocht, voorstellende het afgebroken armweeshuis op het Noordpoortplein alhier. Van dezen gevel, in zijn genre een der schoonste van Middelburg, bestaat in de oudheidkundige verzameling ten Stadhuize niets dan eene kleine photographie, zoodat de aankoop dezer teekening, en dat nog wel van de hand van den grooten Springer, als een gelukkige aanwinst mag beschouwd worden.

— Er is hierterstede eene vereeniging ontstaan, die den naam van *Gemeentebelang* draagt en zich ten doel stelt belangrijke gemeentezaken in het openbaar te bespreken, de ingezetenen over vraagstukken van den dag voor te lichten en in verband daarmede de keuze van vertegenwoordigers in den Gemeenteraad te leiden. Deze Vereeniging is dezer dagen voor den eersten maal voor het publiek opgetreden; de heer P. Polet, Directeur der gasfabriek en waterleiding — beide instellingen behooren aan de gemeente — had zich beschikbaar gesteld om het nut der waterleiding en de vermeende of gerechtvaardigde grieven over het gas te bespreken. Het bleef niet bij eene bespreking van deze belangrijke onderwerpen, waarbij uiteenzettingen, toelichtingen, wenken en raadgevingen zich afwisselden; ook eene tentoonstelling was daaraan toegevoegd om door aanschouwing van verschillende zaken zich een beter begrip van een en ander te kunnen vormen. De artikelen, ingezonden door handelaren te Middelburg en uit andere plaatsen, waren in een catalogus, die aan de toehoorders werd uitgereikt, omschreven en bleken van veel nut te zijn bij den door den heer Polet gegeven verklaring en de beantwoording van verschillende vragen, hem door de Vergadering gedaan.

— De Kloosterkerk te 's-Gravenhage zal dit jaar een restauratie ondergaan in den geest van de herstelling der Groote Kerk. Een gedeelte van de thans nog witgepleisterde muren en gewelven zullen beschilderd en gepolychromeerd worden. Het werk is opgedragen aan den heer Moodt, architect aldaar.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn:

Overgeplaatst van de residentie Pekalongan naar de residentie Japara, de opzichter 3e kl. J. J. van der Rest; van de residentie Timor naar de residentie Soerabaia, de opzichter 1e kl. R. S. Metzelaar; van de residentie Semarang naar de residentie Lampongsche districten, de opzichter 1e kl. G. L. Harms; van de residentie Kedoe naar de residentie Semarang, de opzichter 3e kl. A. H. van Bebber; van de residentie Tegal naar Buitenzorg, de ingenieur 3e kl. G. L. Driessen, van de residentie Probolinggo naar de residentie Besoeki, de opzichter 2e kl. B. A. Huijsers.

Toegevoegd: aan den chef der 3e Waterstaatsafdeeling, de ingenieur 2e kl. L. G. de Val; aan dien der 5e afdeeling, de opzichter 1e kl. J. C. W. F. Ditmarsch; aan dien der 3e afdeeling, de opzichter 1e kl. W. H. van Poeteren; aan dien der 2e afdeeling, de adspirant-ingenieur J. H. Faber, aan dien der 5e afdeeling, de opzichter 2e kl. P. H. Briet.

Gesteld: ter beschikking van den resident van Soerabaia, de opzichter 1e kl. R. E. Nitschmann.

Ingetrokken: de overplaatsing, van de residentie Sumatra's Oostkust naar de directie, van den ingenieur 2e kl. J. F. de Gijselaar.

Geplaatst: in de residentie Pekalongan, de ambtenaar ter beschikking P. Koot; in de residentie Preanger Regentschappen, de ambtenaar ter beschikking H. la Fontaine; in de residentie Timor, de opzichter 1e kl. P. Bommel.

Belast: met het doen van opnemingen voor eene spoorwegverbinding: 1° tusschen Probolinggo en Panaroekan, de tijdelijk ingenieur 1e kl. P. Richter; en 2° tusschen Blitar en Malang, de tijdelijk ingenieur 2e kl. J. W. Post.

Toegevoegd: aan den tijdelijk ingenieur 1e kl. P. Richter, de tijdelijk opzichter 3e kl. A. W. Eijkelenboom; de onder opzichter 2e kl. B. E. S. Brender à Brandis; de tijdelijk onderopzichter 3e kl. E. von Pastau; aan den tijdelijk ingenieur 2e kl. J. W. Post, de opzichter 2e kl. H. Langelaan, de tijdelijk onderopzichter 1e kl. C. D. Esche.

Geplaatst: bij den aanleg der lijn Preanger—Tjilatjap, de ambtenaar ter beschikking W. J. Tjassens Keiser.

BERICHT.

Heeren geabonneerden hiertelande, die het weekblad bij vooruitbetaling tot den prijs van *zes gulden* wenschen te ontvangen, worden uitgenoodigd dat bedrag vóór 1 Februari e. k. vrachtvrij te zenden.

ADVERTENTIEN.

Vereeniging voor Vak en Kunst.

TENTOONSTELLING

voor Oude en Nieuwe Kunstnijverheid,

te houden in April 1892 te Dordrecht.

Inschrijvingsbilletten moeten ingezonden zijn voor 1 Februari a. s.

Voor spoedige opgave houdt het Bestuur zich aanbevolen.

H. E. VAN DER KAA,
Ipte Secretaris.

Eene groote firma in decoratiën,

verschillende belangrijke werken uitgevoerd hebbende, verlangt voor Nederland

een Vertegenwoordiger.

Men wende zich in de Fransche taal met *franco* brieven onder lett. A C aan het bureau van dit blad.

Openbare Verkooping

VAN

BOUWTERREINEN

te Bergen op Zoom.

De Notaris **L. C. VAN DE VEN** te BERGEN OP ZOOM, zal ten verzoeke van den Heer F. W. VAN GENDT te ARNHEM, in het openbaar

VEILEN en VERKOOPEN:

Een perceel Bouwterrein,

liggende aan de Antwerpsche straat bij de »Vier Winden" te BERGEN OP ZOOM, kad. bekend sectie H N°. 616, groot 16 aren, 90 centiaren.

Te veilen in 4 koopen, die breeder bij biljetten zijn omschreven, en op het terrein afgepaald.

De zitdagen zullen worden gehouden in het Koffiehuis »de Draak" van den Heer TRIMBOS te BERGEN OP ZOOM: voor den Inzet, op Donderdag 21 Januari 1892; en voor de Toewijzing, op Donderdag 4 Februari 1892, telkens des avonds ten 8 ure.

Nadere inlichtingen geeft voornoemde Notaris VAN DE VEN.

Het GEMEENTEBESTUUR van *BERGEN* (LIMBURG), zal op **4 Februari a. s.**, middags 12 uur

publiek aanbesteden:

De geheele nieuwe bestrating door de kom van het dorp Well met bijlevering van alle benoodigde materieel.

Nadere inlichtingen bij den BURGEMEESTER te HEIJEN (LIMBURG).

TE KOOP aangeboden:

een horizontale

STOOMMACHINE,

8 paardekrachten. Te zien bij J. K. VAN LEEUWEN, Pannentegelfabrikant te ALPEN A/D RIJN.

DE LINT & C°., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

Oproeping van Jongelingen.

De aandacht wordt gevestigd op de **voorwaarden tot opleiding** van **Jongelingen** voor het **Kader der Genietroepen in Nederlandsch-Indië,** omschreven in de *Nederlandsche Staatscourant* van 8 Januari 1892, waarvan afdrukken ***kosteloos*** zijn te bekomen bij het Departement van Koloniën.

OPENBARE

Aanbesteding.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag den 2 Februari 1892**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar **aan te besteden:**

Het VERBOUWEN der WONING van den Adjunct-Directeur der Gemeentewerken in het Stads-Timmerhuis.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en het *Stads-Timmerhuis* te ROTTERDAM, en zijn tevens voor *f* 1,— verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houttuin* n°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld Timmerhuis. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Vrijdag* den 29 *Januari* 1892, des voormiddags te 11 uren.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Donderdag den 28ste Januari 1892**, des namiddags ten twee ure zal in het Centraal-Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden **aanbesteed:**

Volgens bestek N°. 511.

De levering van diverse HOUTEN BALKEN, STAMMEN en PLANKEN ten behoeve der Centrale Werkplaats te Haarlem in den loop van het jaar 1892 benoodigd.

Het bestek is ad *f* 0.50 verkrijgbaar bij den portier aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het Bureau »Tractie en Materieel" kamer 191 in voornoemd gebouw.

Inlichtingen worden verstrekt door den Ingenieur van de Werkplaats te HAARLEM.

De Administrateur.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 30 Januari 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize

aanbesteden:

Bestek N°. 12.

Het vergrooten van School No. XIV met vier lokalen enz.

Begrooting *f* 22400.

Aanwijzing zal worden gehouden op Zaterdag 23 Januari a. s., 's namiddags 1½ ure, aan School XIV (Agnietenstraat).

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar bestekken met gezegelde inschrijvingsbiljetten en 2 teekeningen tegen betaling van *f* 1 per stel verkrijgbaar zijn.

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en **T-IJzer** enz.

Steeds voorhanden

BALK-IJZER in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

ADAM'S

Ventiel-

GASMOTOREN

van ½—150 p. k.

Goedkoopste Beweegkracht.

Franco toezending van **geïllustreerde Prijscourant** op aanvrage.

H. E. OVING Jr.,
Haringvliet 74, Rotterdam.

ATELIER

van Gebrand Kunstglas en Loodverglazing,

E. STANINO - Amsterdam.

Monster-collectie ter bezichtiging bij de heeren VOS & LE GRAND, Kalverstraat 183, en in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402. Te 's-Gravenhage bij de Heeren **H. PANDER & Zn.**, te Rotterdam bij de Heeren **J. BOS & ZONEN.**

H.H. Architecten en Bouwkundigen worden hierop beleefd attent gemaakt.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN

KONING & BIENFAIT, *Amsterdam,*

***Administratie-Gebouw H. IJ. S. M., Kamer* 81 *en* 129.**

Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.

Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik.

Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voormaal te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,

aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.

Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main.
vorm. LUDW. ROTH.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar — Isoleerend.

Monsters Attesten Prospectus gratis.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën:* **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,

in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.,** Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.,** Beekstraat F 62 te *Arnhem*

De Directeur, **W. PATON WALHS**

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

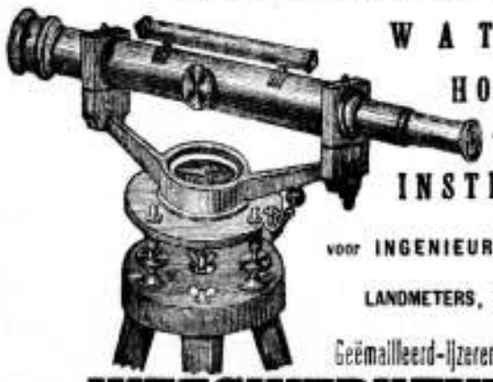

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

Bekroond: Dusseldorp 1880. Weenen 1880. — **Gouden Medaille** Amsterdam 1883. — Bekroond: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHANN ODORICO, Frankfort a/M.
FABRIEK VAN
Marmermozaïek en Terrazzo- en Granito-vloeren,
Glasmozaïek,
Kunstmarmer en **Cementuitvoeringen.**
Opgericht 1830.
Eenig vertegenwoordiger voor *Nederland*
FERD. ENGERS, Amsterdam,
Heerengracht n°. 335, bij de Oude Spiegelstraat.

G. W. VAN DER WIEL & Cº., ARNHEM versenden *franco*, op aanvrage per postwissel:

Gezegelde inschrijvingsbiljetten met converten à	ƒ 0.29	per	stuk
Lijsten volgens art. 11 der arbeidswet	„ 0.06	»	»
Verhuurbiljetten	» 0.05	»	»
Huurcontracten	» 0.55	» 10	stuks
Begrootingstaten	» 0.55	» 10	»
Kennisgevingen van ongelukken	» 0.17	» 5	»

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

JAN HAMER & Cº.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme- of slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. (1)
Vraag prijzen en referentiën.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruisson en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en **brochuren** worden op aanvraag *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

PHOTOLITHOGRAPHIE. PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Cº., te Arnhem.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.V.V.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker,* Driekoningenstraat 28, *Arnhem.*
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN SPRINGER, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam,* en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT ƒ 2.25 per 3 maanden of wel, bij voorafbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) ƒ 7.50 en Nederlandsch-Indië ƒ 8.—, beiden bij voorafbetaling.
ADVERTENTIEN, zal 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling zal 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

De 950e vergadering van het Genootschap zal gehouden worden op Woensdag 3 Februari a. s., des avonds te 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.

b. Installatie van den heer H. B. Bonda als gewoon lid.

c. Ballotage van den heer G. L. Toekamp Lammers (voorgesteld door de heeren J. Ingenohl en K. Muller) als gewoon lid.

d Bijdrage van den heer A. N. Godefroy, eerelid van het Genootschap: *Over eenige werken van H. de Keijzer, die niet in het plaatwerk van S. de Bray zijn opgenomen, met schetsen van den spreker. Verder kunstbeschouwing van eenige minder bekende platen van H. Vredeman Vriese.*

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

964e Vergadering van Woensdag 20 Januari 1892.

De waarnemende Voorzitter, de heer J. Ingenohl, opent de vergadering, waarna de notulen der vorige bijeenkomst worden gelezen en goedgekeurd. Hierop heeft de ballotage plaats van den heer H. B. Bonda, die met algemeene stemmen als gewoon lid wordt aangenomen.

De heer H. G. Jansen verkrijgt het woord tot het houden eener lezing over antieke polychromie. Hoewel hij de toegevendheid zijner hoorders inroept wegens den korten tijd, die hem als voorbereiding voor zijne lezing gegund was, geeft hij op uitvoerige wijze een overzicht van de voorliefde voor kleurenpracht bij de oude, hoofdzakelijk oostersche volken, en van de wijze waarop de polychromie bij hen werd ontwikkeld en toegepast. Spreker behandelt achtereenvolgens het beschilderen van terra-cotta platen en van stuc bij de Grieken, het in lateren tijd beschilderen van het marmer hunner monumenten en van hunne beeldhouwerken, en ten slotte de Grieksche ceramiek en de Pompejaansche wandbeschildering.

Een warm applaus der aanwezigen vergezelt de woorden, waarmede de Voorzitter den heer Jansen voor zijne lezing bedankt. Hierna heeft de kunstbeschouwing plaats van den heer H. B. Bonda, die het fraaie werk „Fantaisies décoratives" van Habert-Dys ter bezichtiging stelt. Met onverdeeld genot worden deze kleurrijke schetsen door de aanwezigen bewonderd.

Nadat nog als gewoon lid, door de heeren K. Muller en J. Ingenohl, wordt voorgesteld de heer Toekamp Lammers, sluit, niets meer aan de orde zijnde, de Voorzitter de vergadering.

(A. et A.) FRAGMENTEN. I (*Inleiding*).

..... qu'il y a toujours dans les revers,
qui surviennent à nos meilleurs amis,
quelque chose qui ne nous déplait pas.

We hadden een avond onder kunstbroeders aangenaam doorgebracht, en onvermijdelijk was het gesprek voornamelijk gevoerd over kunst in 't algemeen en bouwkunst in 't bijzonder. Daar werd afgebroken, goedgekeurd, toegejuicht; wat af te breken, goed te keuren of toe te juichen was.

We hoorden toen buitengewoon veel nieuws, nu ja, nieuws juist niet, maar toch veel wetenswaardig oud nieuws; het viel ons op, dat in onze goede stad en omstreken, en daarbuiten, nog zóóveel op kunstgebied voorvalt om een gesprek, als boven, een geheelen avond levendig te houden; toen we hiervan voldoende overtuigd waren, kwamen we des avonds meermalen bij elkander, totdat eindelijk bij ons een denkbeeld rijpte, waarover reeds vroeger door ons gesproken was.

Ons medelid Junior was de eerste, die het ontwerp in vorm ter tafel bracht, ofschoon we allen reeds op vroegere onder-onsjes hetzelfde hadden gezegd.

We hadden namelijk reeds dikwijls de wenschelijkheid geuit om voor dit blad (gesteld, dat de Redactie het zou willen toestaan) wekelijksche brieven te schrijven, overzichten van hier en elders, zijnde getrouwe spiegels van hetgeen in ons landje en daarbuiten voorvalt; we begrepen, dat als iemand onzer zoo iets alleen moest ten uitvoer brengen, het moeilijk zou worden,

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

iedere week de noodige stof bijeen te garen. Daarom hebben we besloten dit „en corps" te doen, d. w. z. ieder een weekbeurt.

De heeren A. Baque, E. Gout, R. A. Goût en eenige anderen, die voorloopig onbekend wenschen te blijven, waren volkomen met het voorstel eens; alleen de heer D. Goût (geen familie van de twee voornoemde Gout's) kon zich niet ermede vereenigen; hij is trouwens altijd opposant. Met een lang betoog trachtte hij te bewijzen dat ons voorstel niet voldoende levenssappen zou kunnen verwerven. We lieten hem echter niet uitspreken, ontnamen hem het woord, en gingen terstond tot stemmen over, waarvan de conclusie was, dat het voorstel werd aangenomen met zooveel stemmen vóór en één tegen (van D. Goût natuurlijk).

Deze was over dit besluit zóó ontsticht, dat hij uit wraak zijn voornemen te kennen gaf mede te werken, maar. . . . . in de contramine.

Zoo werd nº. 1 dezer fragmenten in onze vergadering geboren; het *is* waar; er gebeurt veel op ons terrein wat besproken moet worden: onbillijkheden hier, grieven daar, maar daartegenover zonnige verschijnselen, die al dat duister doen vergeten.

Wie we zijn?

In dezelfde vergadering besloten we als één geheel te werken en in dien vorm de brieven te onderteekenen.

Als we nu onze namen (waaronder eenige van niet geringe lengte en beteekenis) achter elkander plaatsten als één woord, dan zou een extra bijblad van *De Opmerker* noodig wezen, alleen om onze handteekening te zetten.

We hebben ons slechts van elken naam de voorletter genomen en kregen toen — o, wonder — tot resultaat met enkele wijzigingen het woord Multiplex, heel toevallig en tevens zeer beknopt.

We beginnen deze week, zonder nog begonnen te zijn, met veel te schrijven zonder veel te zeggen. We eindigen nu met het aanbieden onzer verontschuldigingen aan de Redactie voor de genomen plaatsruimte, en aan de lezers, die welwillend genoeg waren, dit ons verslag van de club als inleiding te doorlezen.

De volgende week begint E. Gout met iets anders, en hopen we iets beters.

t. t.

MULTIPLEX.

(A. et A.) INGEZONDEN.

Naar aanleiding van de lezing van den heer Jan de Quack, architect, over de „Arc de Triomphe" te Parijs, opgenomen in *De Opmerker* van 23 Jan. 1892.

Met belangstelling nam ik kennis van de interessante lezing des heeren De Q.; toch twijfel ik niet of de geachte spreker in de vergadering van A. et A. zal mij een kleine opmerking dienaangaande veroorloven uit te spreken; zij betreft de groep „La Résistance" (1814), en wel waar de spreker over deze groep zegt:

„Die jonge man, 't *moet* me van 't hart, geeft veeleer de „onbeweeglijkheid", dan den „opstand" weer." In deze woorden nu schijnt het mij toe dat juist deze regelen, die door den heer De Q. worden gebruikt om op afkeurende wijze over bedoelde groep te spreken, een lofrede op de compositie insluiten; *la résistance* n.l. is niet *de opstand* maar de *standvastigheid*, en als zoodanig is de hoofdfiguur zekerlijk bedoeld: het pal staan en geen duim terugtrekken wanneer het gevaar nadert, het verdedigen van een ouden vader, de bescherming van een treurende moeder, en het lijk van zijn kind! Welke verder de reden was waarom de heer De Q. de figuur daarboven met de „toekomst" bestempelt, is mij niet recht duidelijk.

Nu ik toch aan het opmerken ben, moet ik ook mijn verwondering te kennen geven dat de heer De Q. met geen enkel woord melding maakt van de kolossale beeldengroep, die gedurende 1880—1882 dit monument bekroonde.

Deze groep, voorstellende het overwinnende Frankrijk (de gemutste Fransche Maagd), staande op een zegekar, door vier woeste paarden getrokken die door forsche figuren worden in toom gehouden, verhief zich op het platform van den triomfboog, en was geheel vervaardigd op de plaats zelve, en wel van steigerwerken overspannen met grof linnen, hetwelk op zijne beurt weder bedekt was met eene laag pleister, waarin alles verder gemodelleerd was. Ik had de gelegenheid dit van naderbij te zien en het was bepaald interessant, met welke betrekkelijk geringe middelen zulk een grootsch beeldhouwwerk was tot stand gebracht; het diende als model voor een in steen of brons te vervaardigen groep; de definitieve uitvoering echter is niet gevoteerd; of men door de groote kosten is afgeschrikt of dat de meerderheid het als een misstand beschouwde, is mij niet ter oore gekomen; wel weet ik dat men op een goeden dag de paarden- en menschbeelden van hun huid ontdaan zag en alleen een netwerk van steigerpalen en zwiepiagen te zien kreeg, dat ook weldra verdwenen was; het was in 't eerst een vreemde aanblik de Arc daar te zien staan zonder hare bekroning. Het is mij helaas ontgaan, wie ontwerper en maker dezer groep was of waren, en ik hoopte deze wetenschap uit de lezing des heeren De Q. te vernemen; waarschijnlijk zal menig lezer van *De Opmerker* in staat zijn hierop te antwoorden, en daarmede zal hij zeker schrijver dezes verplichten.

Den Haag. G. H. B. Jr.

DE RENAISSANCE IN NEDERLAND.

(1508—1620).

(*Vervolg van pag.* 21.)

In 1566 werd te Amsterdam een bouwwerk opgericht, dat van grooten invloed geweest is op vele latere scheppingen. Wij bedoelen den toren van de Oude- of St.-Nicolaaskerk, een schepping van Joost Jansz genaamd Bilhamer. Deze toren heeft thans niet meer zijne oorspronkelijke gedaante; het steenen benedendeel toch is in de achttiende eeuw geheel ommetseld. De spits heeft echter, in hoofdzaak, zijn ouden vorm behouden. Hij kan beschouwd worden als een vertaling in Renaissance-dialect van de laat-Gothische spitsen, waarvan die der St.-Bavokerk te Haarlem zulk een schoon voorbeeld is. De pinakels zijn door obelisken vervangen, de frontalen door klassieke frontons; alleen de opengewerkte peer is als bekroning behouden, doch van al wat aan de middeleeuwen herinnert, ontdaan. Zeer origineel is de overgang van het vierkante benedendeel naar het achtkante bovendeel opgelost; hoewel men hier nog de nawerking der Gothiek bespeurt, heeft de bouwmeester toch een geheel nieuw motief weten te scheppen, dat later door velen zijner opvolgers op meer of minder gelukkige wijze verwerkt is.

Wij moeten hier nog op een anderen toren wijzen, die ofschoon de tijd zijner stichting onbekend is, toch zeker tot deze periode behoort, namelijk dien van de St.-Nicolaaskerk te IJselstein. Alleen het zware vierkante benedendeel daarvan heeft voor ons belang; het achtkante bovendeel, dat uit de zeventiende eeuw afkomstig is, levert uit een oogpunt van kunsthistorie niet veel merkwaardigs op. Dit benedendeel dan prijkt met pilasters en hoofdgestellen van gehouwen steen,

die de Dorische, Jonische en Korinthische orden vertoonen, en dat wel in tamelijk zuivere opvatting. Tusschen de beide bovenste pilasterorden zijn nissen aangebracht. Jammer genoeg zijn de vroegere Korinthische kapiteelen bij een latere herstelling door zeer kunstlooze kraagsteentjes vervangen.

Voor wij verder gaan, willen wij nog een oogenblik stilstaan bij de kerkelijke kunstvoortbrengselen uit deze periode, waarvan wij reeds gelegenheid hadden enkele te bespreken. Een der vroegste is zeker het sierlijke eikenhouten hek, dat de kapel ten oosten van het noorder transept der St.-Catharinakerk te Amsterdam afsluit. De borstwering is hier zeer eenvoudig, doch de colonnetten hebben reeds composietkapiteelen, hoewel men op de schildjes, waarmede het rijkversierde onderdeel der schachten prijkt, het jaartal 1538 leest. De hoofdstijlen van dit hek hebben een vorm, die herinnert aan dien van het koorhek te Enkhuizen. Niet minder fraai is het reeds genoemde eikenhouten koorhek in de kerk te Abkoude. De colonnetten zijn hier, wat haar benedendeel betreft, als kandelabers gevormd. De friezen prijken met acanthusbladwerk, waarin kinderfiguurtjes, vogels, enz. voorkomen. Ook in de St.-Mariakerk te Vianen vermeldden wij reeds een rijkgesneden hek van 1542, waarbij de colonnetten Korinthische kapiteelen hebben en de hoofdstijlen met fijne arabesken prijken, die een sterke verwantschap met het Dordsche koorgestoelte vertoonen. Eindelijk noemen wij nog de zeer fraaie hekwerken van de St.-Janskerk te 's-Hertogenbosch, die koperen balusters hebben en geen jaartal vertoonen. Een koorhek, geheel van geel koper, bevindt zich in de St.-Jacobskerk te Utrecht. In het ornement zijn hier dolfijnen en kinderfiguren aangebracht.

Wij hebben reeds gelegenheid gehad, op enkele predikstoelen uit deze periode te wijzen. De fraaiste van allen is zeker de bekende kansel in de St.-Janskerk te 's-Hertogenbosch, die ongetwijfeld, evenals de andere groote houtsnijwerken van dit tijdperk, het werk van tal van kunstenaars geweest is, en die naar wij meenen, veel vroeger begonnen moet zijn, dan men tot dusverre aannam. Het ornement toch heeft geheel het karakter van dat, waarmede de werken van vóór 1550 prijken; de Vlaamsche vormen, die na 1560 hierte-lande overal in zwang kwamen, ontbreken geheel. Reeds dit alleen zou voldoende wezen om de onjuistheid aan te toonen van de in den laatsten tijd geopperde veronderstelling als zou Cornelis Bloemaert omstreeks 1570 dit kunstwerk gemaakt hebben. Indien deze kunstenaar werkelijk aan het meubel gearbeid heeft, dan zal hij wel niet anders gedaan hebben, dan de schade herstellen, die de beeldstormers aan den predikstoel hadden toegebracht. Andere predikstoelen uit dien tijd vindt men o. a. in de St.-Nicolaaskerk te IJselstein en de St.-Jacobskerk te Utrecht.

Niet slechts de kerken werden met houtsnijwerken versierd; ook de raadhuizen prijkten dikwijls met keurige voortbrengselen van kunstnijverheid. Onder hetgeen uit dien tijd bewaard gebleven is, noemen wij het prachtige gestoelte in de raadzaal van het stadhuis te Kampen, hetwelk de jaartallen 1543 en 1546 draagt en waarbij duidelijk de invloed der Italiaansche kunst is waar te nemen, benevens het gestoelte, waarmede Pieter van Dulcken in 1560 het voorhuis van het stadhuis te Nijmegen versierde, en dat in verscheidene zijner motieven meer aan de Vlaamsche kunst van dien tijd herinnert. Ook in het Rijksmuseum te Amsterdam ziet men keurig snijwerk uit dien tijd. Behalve den schoorsteen uit het huis van Maarten van Rossem te Zalt-Bommel is daar ook een wandbetimmering aanwezig, welker friezen met reliefs, aan het Oude Testament ontleend, versierd zijn; dit kunstwerk is uit Enkhuizen afkomstig.

De geelgieterskunst vond tevens uitmuntende beoefenaars; van hunne kunstvaardigheid spreken de doopvonten in de Lieve-Vrouwekerk te Breda en in de St.-Walburgskerk te Zutfen, van 1527. De doopvonten behouden wel den in de middeleeuwen gebruikelijken vorm, doch zijn geheel of ten deele in Renaissancegeest gedetailleerd.

Ook de grafteekens verdienen bijzondere aandacht; enkelen daarvan hebben wij reeds besproken. In de eerste plaats beschouwen wij de zerken, die meestal tamelijk uitgesleten zijn. Tot de merkwaardigste, die wij kennen, rekenen wij een in de St.-Gommaruskerk te Enkhuizen, en een in de St.-Catharinakerk te Amsterdam. De eerste, van 1545, vertoont twee hermen, die een hoofdgestel dragen, waarop twee engelen geknield liggen, die een cartouche houden. Tusschen de hermen ziet men een wapenschild, gehouden door een griffioen en een leeuw. Daaronder ligt, naar den smaak des tijds, een lijk met gekruiste armen op een mat uitgestrekt. In de hoeken zijn de symbolen der evangelisten aangebracht. De zerk in de St.-Catharinakerk te Amsterdam is van 1540, en nog rijker bewerkt. In het midden ziet men den overledene, ten voeten uit; naast hem staan kandelabervormige colonnetten, die met al den rijkdom der Noord-Italiaansche Renaissance versierd zijn. Overal zijn arabesken, engelfiguurtjes, wapenschilden, enz. aangebracht, zoodat het geheel een bijzonder rijke compositie vormt. Twee andere zerken uit dien tijd zijn met gegraveerd koper ingelegd; te Breda in de Lieve-Vrouwekerk, die van Willem van Galen; te Alkmaar, in de St.-Laurenskerk, die van Pieter Claesz Palinck en zijn huisvrouw Josina van Foreest. De eerste dezer zerken, van 1539 vertoont, in een rijkversierde nis, de beeltenis van den overledene in volledig priesterlijk gewaad, dat, eigenaardig genoeg, in Laat-Gothischen stijl geornerd is, terwijl de nis, de pilasters enz. een zuiver Renaissance karakter hebben. In het ornement komen hier reeds saterfiguren voor, zoodat dit motief reeds zeer vroeg hierte-lande wordt aangetroffen. De zerk te Alkmaar, van 1546, vertoont eveneens een nis; de beeltenissen der overledenen zijn hier echter als in hun doodskleed, op een mat uitgestrekt, voorgesteld. Boven hen wordt het wapen van Jeruzalem door twee engelfiguurtjes gehouden; in de bovenhoeken zijn ornementen aangebracht, waarbij weer vrouwelijke saters voorkomen. Het graveerwerk dezer beide zerken verraadt een groote mate van bedrevenheid.

Het komt in dezen tijd meermalen voor, dat de beeldhouwers met meer of minder realisme lijken afbeeldden, om een denkbeeld van het vergankelijke van al wat aardsch is, te geven. Het voorbeeld schijnt hier Jean Juste's graftombe voor Lodewijk XII en Anna van Bretagne te St.-Denis geweest te zijn. Wij vermeldden reeds de zerk te Enkhuizen; ook het gedenkteeken van Joost Sasbout te Arnhem geeft een lijk te zien, hier om het contrast te treffender te maken, naast een jonge vrouw uitgestrekt. Het afzichtelijkst is de dood voorgesteld op het grafteeken van Reinout van Brederode en zijne echtgenoote in de St-Mariakerk te Vianen, omstreeks 1556 vervaardigd. Dit monument bestaat uit een geprofileerd voetstuk van toetssteen, waarop vier met zeer fijn relief versierde korte pijlers geplaatst zijn, die een tweede plaat dragen. Op de onderste plaat ligt, in witte steen uitgehouwen, het zeer naturalistisch opgevat lijk van een man. Reinoud en zijn echtgenoote, Philippotte van der Mark, liggen in hun doodskleed op de bovenste plaat uitgestrekt. Aan het hoofd- en voeteneinde staan telkens

twee engelen op een rijk gebeeldhouwd basement; zij houden sierlijke kandelabers.

Ook het bekende monument van Engelbert II van Nassau te Breda verdient hier vermelding. Het is, wat hoofdvorm betreft, gelijk aan het vorige; de vier pijlers zijn echter door de in albast gehouwen figuren van Julius Caesar, Regulus, Hannibal en Philips van Macedonië vervangen, die ten deele van rijk georneerde harnassen voorzien zijn. Op de benedenste plaat zijn weer de beide overledenen in hun lijkkleed op eene mat uitgestrekt; op de bovenste plaat liggen de onderdeelen van Engelberts wapenrustig. De groote schoonheid van dit kunstwerk heeft aanleiding gegeven het aan Michel Angelo toe te schrijven, ofschoon hiervoor geen enkel bewijs bestaat en het zeer onwaarschijnlijk is, dat Vasari, die al de werken van den grooten Florentijn noemt, dit vergeten heeft. Het monument kan echter wel het werk zijn van een van Michel Angelo's volgelingen, b.v. van Pietro Torregiani, die in Vlaanderen vertoefd heeft; in ieder geval achten wij het waarschijnlijk, dat een Italiaansch kunstenaar de vervaardiger is.

Niet alle monumenten van dien tijd zijn echter van zoo realistisch-sombere opvatting. De tombe van Aleid van Culenborch in de St.-Nicolaaskerk te IJselstein bv., die vermoedelijk omstreeks 1530 vervaardigd is, ofschoon Aleid reeds in 1471 stierf, prijkt met het liggend beeld der overledene, die als het ware schijnt te sluimeren en aan wier sierlijk bewerkt hoofdkussen twee engelen de wacht houden. De tombe is omgeven door uiterst sierlijke colonnetten, waartusschen zich nissen bevinden, wier beelden echter verloren gegaan zijn. Dergelijke nissen vindt men ook aan de tombe van Karel van Egmont, den laatsten hertog van Gelder, in de St.-Eusebiuskerk te Arnhem, vermoedelijk kort na 1538 opgericht. Deze nissen bevatten reliefiguren van de twaalf apostelen, Maria, Jozef, een edelman en een edelvrouw. Op de tombe ligt de hertog in volle wapenrusting; door zes leeuwen, welke wapenschilden houden, wordt hij omgeven.

(*Wordt vervolgd.*)

INGEZONDEN.

MORTEL EN HARE TOEPASSING ALS ZELFSTANDIG BOUWMATERIAAL.

De steeds toenemende behoeften op technisch gebied maken, ook in het bouwvak, het opsporen van nieuwe bronnen noodzakelijk; zij eischen het vinden van nieuwe bouwmaterialen, die de beproefde eigenschappen der eeuwen in gebruik zijnde bouwstoffen kunnen vervangen. Als de bewering waarheid bevat, dat de onvergankelijkheid van oude gebouwen hoofdzakelijk gegrond is op de bestendigheid van het bindend middel, laat het zich verklaren dat men getracht heeft uit deze bindende middelen hoofdbouwstoffen te maken.

Onder deze bindende middelen neemt de mortel eene eerste plaats in en het ligt voor de hand dat men pogingen in het werk stelde, om de mortelmassa zóódanig te veranderen dat zij aan de meest strenge eischen ten opzichte van het weerstandsvermogen kan voldoen. Voor dit doel heeft men in de eerste plaats het cement uitgekozen en dit materiaal zelfs voor compleete gebouwen toegepast. Opmerkelijk is het, dat men op deze bouwstof in het bijzonder het oog richtte en haar nauwkeurig onderzocht en beproefde. Hetzelfde is het geval met kalk, tras enz., terwijl men een materiaal, dat bijna voor elk gebouw noodig is, het gips, weinig gadeslaat en de eigenschappen hiervan aan velen, zelfs aan bouwkundigen, onbekend zijn.

Uit de in de natuur voorkomende gipssteen kunnen verschillende soorten gips vervaardigd worden. In ons land is enkel het zoogenaamde, veel water opnemende stucadoorsgips bekend, terwijl in andere landen het weinig water opnemende en langzaam hard wordende *estrich-gips* of metselaarsgips veelvuldig gebruikt wordt. Het natuurlijk gips-gesteente, dat uit zwavelzure, veel waterhoudende kalk bestaat, verliest bij het branden een gedeelte van zijn water. Wordt het nu gemalen en in poedervormigen toestand met water tot een pap geroerd, zoo heeft hierdoor weder een chemische verbinding met het water plaats, waardoor de massa verhardt. De eigenschappen van deze hardgeworden massa verschillen naargelang der temperatuur, waarop het gipsgesteente verhit is. Wordt het natuurlijk gips op een temperatuur van 120 à 130° Celsius verhit, zoo verliest het enkel een gedeelte water en het product is de zoogenaamde stucadoors- of wel ornamentgips, ook snelbindend gips genoemd. Een uit het poeder van zulk gips met water gemaakte pap moet in 5 à 10 minuten beginnen stijf te worden, en in een half uur volkomen verhard zijn, waarbij men eene merkbare maar niet sterke verwarming ondervindt. Wordt gips op een hooger temperatuur gebrand, zoo verhardt de daarvan gemaakte pap veel spoediger en wordt de massa veel warmer; dergelijk verschijnsel biedt ook een bij lager temperatuur niet gaargebrande gips.

Wordt het gips bij nog hooger temperatuur gebrand, dan heeft men een product, dat, met water vermengd, eene smerige massa vormt, maar nooit hard wordt. Als de temperatuur tot *glovihitte* gebracht wordt, is het product eene gipssoort, die uitmuntende eigenschappen bezit; dit is het zoogenaamde *estrichgips*, ook wel metselaarsgips genoemd.

Bij het roodgloeien wordt uit de gipssteen al het water verwijderd en het gips gedeeltelijk tot sintels gebrand; het is dichter en zwaarder geworden en neemt het water zeer langzaam op. Brengt men poeder van dit gips in water, zoo valt dit op den bodem en gelijkt het materiaal bij het aanmaken op langzaam bindend cement. Men kan daaruit een zeer stijve pap maken, die uren lang week blijft, zeer langzaam bindt en eerst na vele dagen verhardt. De vastheid, die deze massa verkrijgt, is zeer groot en uitzetting of scheuren vertoonen zich bij het hardworden niet. Dit gips is ook een zeer goede mortel en wordt veelvuldig gebruikt voor het maken van vloeren, die zelfs op een houten ondervloer gelegd kunnen worden; het spreekt van zelf, dat men daarbij verhinderen moet, dat het gips vocht uit den grond kan aantrekken.

Het groote geheim bij het vervaardigen van Rabitzwerken bestaat in het gebruiken van dergelijke materialen van prima qualiteit, die door bijvoeging van vuurvast zand, caustic-soda, dextrine, enz. tot een mortelmassa gemaakt worden, die gemiddeld een weerstand tegen druk heeft van 160° KG. per cM²; hieruit laten zich ook verschillende uitstekende hoedanigheden verklaren, waaronder vooral het slechte warmtegeleidings-vermogen moet genoemd worden, welke eigenschap bij vele branden en bij veelvuldige proeven de vuurproef doorstaan heeft (*).

Bij Rabitz-plafonds, gewelven of wanden is zelfs bij het koudste weder geen nederslag van vocht of afdruppeling, zooals men bij andere wanden en plafonds naar het systeem Monier ondervindt, mogelijk, terwijl wanden van 5 cM. dikte evengoed het geluid afsluiten als muren van 15 à 18 cM.

Op doelmatige wijze wordt door het spannen van een draadweefsel aan de muren eene uitmuntende verankering gegeven. Menigmaal wordt het Rabitz-systeem identisch met het Monier-systeem gehouden, doch het eerste berust op geheel andere beginselen. Het Monier-systeem, dat reeds voor jaren voor het eerst in ons land door mij is toegepast geworden, is zeer geschikt voor gewelven, die belast moeten worden, en kan naargelang der dikte en zwaarte van de te gebruiken ijzeren staven enorme lasten dragen, terwijl het Rabitz-systeem berust op de trek- en spankracht van het draadweefsel. Voor wanden, plafonds en vrijdragende gewelven is het veel doelmatiger, voordeeliger en lichter, waaromtrent nadere inlichtingen op aanvrage gaarne worden verstrekt.

Haarlem, Januari 1892.

THEOD. FERD. BIERHORST.

(*) Zie *De Opmerker* van 20 Augustus 1887, 15 Maart, 2 Augustus en 11 October 1890.

ARBEIDSRAAD TE 'S-GRAVENHAGE.

Verslag van de werkzaamheden van den Arbeidsraad op de Algemeene Vergadering, gehouden 30 Dec. 1891.

Mijne Heeren!

Het is ons eene aangename taak u op onze eerste algemeene vergadering verslag uit te brengen van de verrichtingen van den door uwe vereenigingen ingestelden Arbeidsraad.

Dat verslag kan kort zijn, want de Raad heeft nog geen lang bestaan; bovendien moet eene corporatie als de onze, die, al heeft ze een ruim arbeidsveld, een geheel nieuw denkbeeld ingang tracht te doen vinden, eenigen tijd hebben om bekend te worden en zelfs allerlei toestanden leeren kennen en beoordeelen voor zij met vrucht werken kan.

Onze wordingsgeschiedenis is u allen bekend. Naar aanleiding van een verzoek van de gecombineerde timmerlieden-vereenigingen werden door architecten, patroons en werklieden eenige vergaderingen gehouden om gedane vragen te bespreken en ontstond het denkbeeld dat de oprichting van een arbeidsraad een eerste stap zoude zijn om patoons en werklieden tot elkaar te brengen en goede verstandhouding tusschen hen in het leven te roepen en te behouden.

De 's-Gravenhaagsche afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, de vereeniging »Architectura", de Aannemers-societeit »Nijverheid", de gecombineerde Timmerlieden-vereenigingen, de Algemeene 's-Gravenhaagsche Werkliedenvereeniging en de Nationale Werkliedenvereeniging hebben op den 22ⁿᵈᵉ Mei 1891 het reglement van den Arbeidsraad vastgesteld en de leden van dien Raad benoemd. De benoemden waren de heeren A. M. Altewisscher, E. F. Ehnle, A. Heijer, W. A. Kramers, W. B. van Lieland, G. Maas, F. H. van Malsen, J. J. van Nieukerken, A. C. Paardenkooper, W. van Sassen, M. L. Schroot, S. J. Slotboom, A. Stigter, K. Stoffels en D. Thierij.

Bij de installatie bleek dat allen, met uitzondering van de heeren Slotboom en Van Sassen, zich die benoeming hebben laten welgevallen. Tot de vervulling van die onbezet gebleven plaatsen zal straks bij de verkiezing van de periodiek aftredenden uw medewerking worden ingeroepen.

Op den 3den Juli hield de Raad zijne eerste zitting, benoemde tot Voorzitter en Secretaris de heeren Van Malsen en Stoffels en droeg het maken van een concept-huishoudelijk reglement op aan de heeren Heijer, Van Nieukerken en Stigter, welk concept in de vergadering van 17 September werd behandeld en vastgesteld.

Als gevolg van dat reglement werden tot Penningmeester en Onder-voorzitter gekozen de heeren Ehnle en Schroot. Omtrent de financieele regeling heeft zeker reeds een voorstel uwe corporatiën bereikt. Art. 16 van het huishoudelijk reglement bepaalt dat den Raad geheimhouding is opgelegd omtrent de persoonlijke klachten die bij hem worden ingebracht, om niemand af te schrikken die zich met eene klacht tot den Raad wil wenden; daarom zal het verslag van de handelingen van den Raad gewoonlijk alleen over zaken handelen en dus geen persoonlijke feiten behelzen.

In de allereerste plaats meent de Raad te mogen constateeren dat zijn pogingen om den loonstandaard te verbeteren en te lange werkdagen tegen te gaan met welwillendheid zijn ontvangen en op verschillende werkplaatsen tot merkbare verbetering hebben geleid.

Partieele klachten over laag loon werden door ons op voorzichtige en welwillende wijze met bestuurders van werkplaatsen besproken en hadden merkbaar succes.

Eene algemeene klacht over het betalen in bierhuizen en drankwinkels werd door middel van de dagbladen en persoonlijk schrijven onder de aandacht van patroons en architecten gebracht en bracht verbetering in dat kwaad teweeg.

Wij merkten met genoegen op dat het Gemeentebestuur in zijne bestekken de bepaling opnam, om aan de werklieden ieder persoonlijk en op het werk te betalen; zeer waarschijnlijk zal die bepaling spoedig door particulieren worden overgenomen, evenals die op het verzekeren van werklieden tegen ongelukken, waarin het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage aan de andere gemeenten ook het voorbeeld gegeven heeft.

Ook werd door middel van de pers een beroep op de patroons en werklieden gedaan om elkaar zoo mogelijk bijtijds te verwittigen bij voornemen tot ontslag of vertrek.

De Arbeidsraad heeft er altijd rekening mede gehouden, dat zijne taak is het verbeteren van ongewenschte toestanden langs minnelijken weg, niet alleen omdat hem de macht ontbreekt om iemand te dwingen, maar vooral omdat eene toenadering, uit overtuiging geboren, meer levenskracht bezit dan eene die door dwang ontstaat; verbetering, geen verbittering moet het gevolg van zijn bemoeiingen zijn.

Hiermede, mijne heeren, meenen wij u een beeld gegeven te hebben van onze allereerste werkzaamheden.

Veel blijft er nog te doen over en ook veel verwachten wij van uwe hulp. Al zal de Raad gaarne doen wat zijne hand te doen vindt om bestaande ongelijkheden te effenen en beteren toestand voor te bereiden, uwe wenken, uwe klachten en opmerkingen kunnen ons den weg helpen vinden.

Uwe hulp in het algemeen is ons noodig voor het schoone doel bevorderlijk te zijn aan de goede verstandhouding en verbetering van den toestand van hen, die te 's-Gravenhage het bouwvak beoefenen.

F. H. VAN MALSEN, *Voorzitter.*
K. STOFFELS, *Secretaris.*

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van 27 Januari 1892.

Na goedkeuring der notulen, deelt de Voorzitter mede dat de volgende stukken zijn ingekomen:

1°. Een schrijven van den heer Noppen, over het verslag van de vorige afdeelings-vergadering in *De Opmerker*, waarin een kort résumé van het gesprokene over het plan tot verbinding van oude en nieuwe stad voorkomt, luidende: »dat, hoewel waardeerende de vele verdiensten van het plan Noppen, dit wel als verbinding, maar niet als hoofdverkeersweg tusschen oude en nieuwe stad zal voldoen." De heer N. verzoekt in zijn schrijven aan de Afdeeling hem de behulpzame hand te leenen, daar de ondervonden waardeering hem tot het besluit gebracht heeft om het plan op grootere schaal en omvangrijker uit te werken.

De heer Portheine is het in 't geheel niet eens met het in de vorige vergadering besprokene en meent dat er geen hoofdtoegang geeischt wordt, daar hij niet kan gelooven dat de gemeente zich naar die zijde zal uitbreiden. Spreker is van oordeel dat men den heer Noppen moet steunen; de inzending van het plan levert voldoend bewijs dat de ontwerper het oordeel der Afdeeling wenscht.

De heer V. G. A. Bosch moet den spreker opmerken dat, al gelooft hij niet aan die uitbreiding, zij echter nu eenmaal bestaat; de Voorzitter voegt eraan toe dat het plan door den heer Noppen is gezonden aan den Secretaris en eveneens aan hem, doch zonder begeleidend schrijven, waaruit niet valt op te maken of dit eene beleefdheid is, dan wel geschied is met bedoeling het plan aan onderzoek en critische beschouwing te onderwerpen. Daarom is het plan, ook wijl het officieel in *Gelria* was afgedrukt, besproken.

Uw verslaggever stelt voor den heer Noppen te berichten dat het verslag in *De Opmerker* van 2 Januari jl. niet is het officieele verslag van het Bestuur der Afdeeling. Dit voorstel wordt aangenomen, waarbij de Vergadering het Bestuur opdraagt den heer Noppen te vragen of hij eene beoordeeling van zijn plan wenscht. Valt deze niet in gunstigen zin uit, dan kan de Afdeeling bij het uitwerken van het plan hare medewerking natuurlijk niet verleenen.

2° een schrijven van de Afdeeling Amsterdam, waarin zij de hulp inroept van de zusterafdeelingen in zake het uit te brengen rapport over de speciaal als protestantsche kerken gebouwd zijnde godshuizen in Nederland. Aan de in de vorige vergadering benoemde vragencommissie wordt opgedragen ook dit te willen onderzoeken.

3° een schrijven van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam met mededeeling van de programma's der door deze Vereeniging uitgeschreven prijsvragen voor 1892.

Alsnu wordt het woord gegeven aan den heer V. G. A. Bosch, wiens voordracht tot onderwerp had: »Mededeelingen over Herculanum en Pompeji."

Aan de wanden van het lokaal waren geëxposeerd een dertigtal platen (in kleuren) van zeldzame schoonheid, voorstellende, met vermelding van de jaren van opgraving, de interessantste schilderingen die gevonden zijn. Dit werk, op last van de Italiaansche Regeering uitgegeven, is niet in den handel, en het was dus voor de aanwezige leden een groot voorrecht in de gelegenheid te zijn dit te zien; ter verduidelijking waren door spreker tal van andere platen geëxposeerd en eenige photographieen bij zijn bezoek aan die steden gekocht.

Spreker begint zijne rede met te zeggen, dat Herculanum en Pompeji ruim 1700 jaren onder asch en lava zijn bedolven geweest.

In 1720 stiet men bij het graven van een welput, bij het bouwen eener villa, op muren, die bij opgraving bleken te behooren tot het theater van Herculanum, waarbij vele bezilden werden gevonden. Geregelde opgravingen zijn vóór 1738 niet geschied. Van af dit jaar werden zij onder Karel van Bourbon met zorg verricht en de opgegraven voorwerpen in een museum te Portici gerangschikt, welk museum later verplaatst werd naar Napels. Onder de Fransche revolutie hadden geene opgravingen plaats, doch in 1806 werden zij op last van Napoleon I voortgezet, en men kent den grooten invloed, dien de uitkomsten hadden op de kleederdracht en meubileering der Europeesche volken en in hoofdzaak der Franschen. Natuurlijk werd ook hier weder geïllustreerd, en kwamen eerst later nauwkeurige studiën het ware licht verspreiden.

De opgravingen van den allereersten tijd gaven een zuivere voorstelling van de hooge kunstuiting van het Romeinsche volk. Reeds in 63 na Christus werd een deel van Pompeji door de lava verwoest, doch 13 jaren later werden de beide steden geheel bedolven. Daar de inwoners voorbereid waren door de in 63 plaats gehad hebbende uitbarstingen, zijn de meesten gevlucht en daardoor is het te verklaren dat men zoo weinig menschelijke overblijfselen heeft gevonden.

Spreker wenscht in hoofdzaak eene beschrijving te geven van het Pompejaansche huis. Alle losse voorwerpen zijn bij de opgravingen in musea ondergebracht. Na eene korte beschrijving van de woning, verduidelijkt door een plattegrond, wijst spreker op de groote rol, die de schilderkunst bij die huizen speelt. De muren waren beschilderd met voorstellingen van schoone vrouwen, helden, genre- en dierstukken, veelal losbandig vroolijk, humoristisch en naief-zinnelijk, soms tot het erotische toe.

Bij voorkeur zijn de figuren en handelingen aan de mythen van Amor en Bacchus ontleend. Waren in Herculanum de schilderingen zeer rijk gedaan, de Pompejanen konden zich die weelde niet veroorloven en de schilders daar maakten schetsen op de muren, die door de geringe kosten onder ieders bereik vielen. Eigenaardig is de Romeinsche invloed op het oorspronkelijk Grieksche Pompeji, zoowel op de huizen als op de leefwijze der Grieken. Zij wilden de rijke Romeinsche patriciërs in hunne ongekende weelde nadoen, en waar dit niet ging bootsten zij in stuc na wat elders van dure marmersoorten was gemaakt. Stucwanden en stuczolderingen, zuilen van stuc, uitgevoerd met imitatie van de rijkste marmersoorten, welke kunst later in Weenen met een schitterend succes is nagevolgd. Spreker vermeldt voor ons land de vestibule van het kasteel Oud-Wassenaar, door den heer C. Muysken gebouwd.

De oorspronkelijke Grieksche woning, eenvoudig en klein, werd op Romeinsche wijze vergroot. De uitwendige versiering der huizen was onbelangrijk, doch inwendig alles weelde en gemak.

De plastische versiering der Romeinen is nimmer zoo volmaakt door de Grieken overgenomen, doch in de wijze van schilderen overtroffen zij hen verre. Gelukkig zijn deze schilderwerken door de dikke laag droge asch zoodanig afgesloten, dat alles er even frisch uitziet als kwam het pas onder het penseel van den kunstenaar uit.

Spreker schetste de rijke vloermozaieken, waaronder den bekenden Alexanderslag, 5 M. lang en 2.75 M. breed, opgegraven in de Casa del fauno. De plafonds zijn alle vlak en *à la fresco* beschilderd. Het perspectief der wanden is zoodanig, dat de vertrekken grooter schijnen. Zij deelden het wandvlak door lijnen in, en langzamerhand bracht de hooge techniek hen tot de grootste losbandigheid. Zuilen werden halmsteelen, uit bloemen kwamen halve figuren; bladguirlandes onderschraagden frontons, in één woord: het onbestaanbare werd geschilderd.

Vitruvius zegt daarvan: »zoover heeft het de mode gebracht dat men tengevolge van slechte kunstrechters voor de ware voortreffelijkheid geen oog meer heeft." Maar dit is overal het geval, waar de techniek hare hoogste volmaking bereikt en is door alle tijden voor elke stijlperiode waar gebleven. De hoogste trap der techniek leidt tot verkrachting.

De kunstindustrie ging hand in hand met de hooge kunstuiting. Alle voorwerpen en huisieraden zijn van het kostbaarste materiaal en van den schoonsten vorm, en de verzamelingen beschouwende, komt men tot de conclusie dat er niets nieuws onder de zon is.

Brons, ijzer, edele metalen, glas, edelgesteenten — uitgenomen het diamant —: de Grieken kenden het materiaal en de bewerking, en ook op deze artikelen bleef de Grieksche kunst haar stempel drukken.

Bewonderenswaardig zijn de verzamelingen glaswerk, die voor het fijnste Venetiaansche werk van onzen tijd niet onderdoen. Bekappingen van gesmeed ijzer, a jour bewerkt, worden eveneens aangetroffen, ja de volmaakte lijkverbrandingsovens werden gebruikt. Geparfumeerde was en vetkaarsen, die de vertrekken met de heerlijkste geuren vulden, waren in gebruik. Tapijten van de schoonste patronen, geweven wollen kleederen, filigraanwerk, alles is gevonden en legt getuigenis af van de hooge kunstuiting van dit volk, maar ook van de lage trap van zedelijkheid waarop het stond. En die versierde woningen werden opgeluisterd door de schoonste vrouwen, die men uit het Oosten liet komen om bij de festijnen te dienen.

Nog geruimen tijd werden de platen besproken en berichtigd en door den Voorzitter aan den spreker hartelijk dank gebracht voor de interessante expositie en de daarbij gevoegde mededeelingen.

PERSONALIA.

— Bij het korps van den Waterstaat in Nederlandsch-Indië is, wegens volbrachten diensttijd, eervol ontslag verleend aan den ingenieur 1ste kl. J. van Velzen en zijn benoemd tot ingenieur 1ste kl. de ingenieurs 2de kl. S. W. Iiecking en A. W. Hein.

— Tot ingenieur 1ste kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië is benoemd de ambtenaar op non-activiteit J. M. Sweep.

— Met ingang van 1 Februari e. k. is H. Mouw, opzichter van den provincialen waterstaat in Friesland te Leeuwarden, door den Minister van Binnenlandsche Zaken benoemd tot buitengewoon opzichter bij de herstellingswerken aan het kanselarijgebouw aldaar.

— De heer Van der Vegt te Zierikzee, die sedert het overlijden van den heer Labrijn als deskundig adviseur optrad bij den polder »De vier Bannen" is door ingelanden als zoodanig definitief benoemd.

ADVERTENTIEN.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 20 Februari 1892, des middags te 3 ure*** zal door den RAAD VAN BEHEER VAN DEN STADSSCHOUWBURG in het PAVILJOEN VONDELPARK worden **AANBESTEED:**

Het bouwen van een SCHOUWBURG

met alle toebehooren, ongeveer ter plaatse van den afgebranden Schouwburg op het Leidscheplein te Amsterdam, met bijlevering van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek met 16 teekeningen is (voor zoover beschikbaar) ad *f* 20.— per stel voor heeren aannemers verkrijgbaar, op **schriftelijke aanvrage** aan de architecten van den Stadsschouwburg *Singel N°. 451 te Amsterdam*, waarna de toezending door DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, franco tegen rembours zal plaats hebben.

Inlichtingen geven de Architecten A. L. VAN GENDT, J. B. SPRINGER en JAN SPRINGER te *Amsterdam*.

Eene groote firma in decoratiën,
verschillende belangrijke werken uitgevoerd hebbende, verlangt voor Nederland

een Vertegenwoordiger.

Men wende zich in de Fransche taal met *franco* brieven onder lett. A C aan het bureau van dit blad.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 15den Februari 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal-Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden **aanbesteed:**

Volgens bestek N°. 514:

Het leveren van 30000 gekeepte en met chloorzink bereide platte eikenhouten dwarsliggers.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvrag met overmaking van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

De Administrateur.

Bouwterrein te VENLOO.

Aan den Roermondschen weg zijn eenige **goed gelegen BOUWTERREINEN** te koop, zeer geschikt voor den bouw van heerenhuizen.

Te bevragen bij den Mr. Timmerman H. VAN GASSELT, te *Venlo*.

Vereeniging voor Vak en Kunst.

TENTOONSTELLING
voor Oude en Nieuwe Kunstnijverheid,
te houden in April 1892 te Dordrecht.

Inschrijvingsbiletten moeten ingezonden zijn voor 1 Februari a. s.

Voor spoedige opgave houdt het Bestuur zich aanbevolen.

H. E. VAN DER KAA,
Late Secretaris.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(VOOR REKENNG VAN DEN STAAT.)

Op **Dinsdag den 23sten Februari 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 563.

Het maken van den onderbouw eener spoorwegbrug over de Dieze nabij het stationsemplacement te 'S HERTOGENBOSCH. Begrooting *f* 143000.—.

De besteding geschiedt volgens § 60 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten Januari 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Ingenieur H. J. VAN HOOEN te 's-BOSCH, en is op *franco* aanvrag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.—.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten en 12den Februari 1892, des namiddags te 1 ure.

UTRECHT, den 25sten Januari 1892.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvrag *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°. op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, Rotterdam,

aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.

Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main.
vorm. LUDW. ROTH.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Zn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*

De Directeur, **W. PATON WALHS**

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS**, Remscheid.
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK van werken in zink en andere metalen te *Delft* beveelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**
2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**
3°. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.

P. W. BRAAT.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Granietgroeven te LUCKEBY, WANEWIK, ELFVEKULT, EVNKIL en WIBRO.

Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen, te WOLGAST en BERLIJN,
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

WAARSCHUWING!

Door Aannemers en Stukadoors, welke de **vuurvaste Rabitz-constructie voor Plafonds, Wanden en Gewelven** door mij hebben zien uitvoeren, is herhaaldelijk geprobeerd dit voortreffelijke systeem na te maken; het is nu gebleken dat de nagemaakte wanden reeds na **4 weken afbrokkelen en de Plafonds afgevallen zijn.** HH. Architecten en Bouwkundigen

waarschuw ik dus voor dit namaaksel,

daar niemand buiten mij gerechtigd is dit systeem in Nederland uittevoeren en niemand de samenstelling der specie kent en het vuurvaste materiaal leveren kan.

THEOD. FERD. BIERHORST, **Fabrikant van Italiaansche Mozaik en Houten Parketvloeren. Eenig Concessionaris van de vuurvaste Rabitzconstructie.**

Eenige uitgevoerde grootere werken:

1884. Keiz. Koninkl. Paleis, Berlijn.
» Paleis van Prins Frederik, Berlijn.
» Het zg. Nederlandsche Paleis, afdeeling van het K. K. Paleis, Berlijn.
1886. Plafonds, wanden, encadrement van het tooneel in den nieuwen Stadsschouwburg, te Halle a/d Saale.
1887. Alle plafonds, binnenwanden, encadrement van het tooneel, zelfs de *horatoriums* en *vloeren* in het Lessingtheater, te Berlijn.
» Actiënbrouwerij Dortmund, daken.
» Vrijdragend gewelf met 10 M. hoogen, luchtkoker, diameter 2.50 M.
1888. Koninkl. Charité, Berlijn, alle lucht- en ventilatiekanalen.
1889. Eene geheele Hulpkerk te Hagen in W., binnen- en buitenmuren.
1890. Groote Silo voor de stad Trautenau.

Uitgevoerde werken in Nederland:

Vrijstaande wanden en gewelfbekleeding aan de nieuwe fabriek der firma C. J. van Houten & Zoon, te Weesp.
Academisch Ziekenhuis te Leiden, op de zolderverdieping, geheele ziekenafdeeling, zalen, kamers, keuken enz.
Nieuw Poolsch Koffiehuis Amsterdam, alle vertrekken op de eerste, tweede en derde verdieping en zolder, wanden en plafonds.
Gehoorzaal te Leiden, vrijstaande wand om het orkest, 13 meter hoog, 23 meter ontwikkeld lang; vrijstaande borstwering balkon groote Zaal.
Krankzinnigengesticht te Medemblik, vrijdragende gewelven, in twee paviljoens voor besmettelijke zieken.
Enz. enz. enz.

Vuurproeven, waarvan de processenverbaal gaarne ter inzage worden verstrekt:

1882. te Keulen	75	min.	duur	v.d.	brand.
1881. » Dresden	85	»	»	»	»
1879. » Berlijn	70	»	»	»	»
1882. » Hamburg	65	»	»	»	»
1883. » Neurenberg	80	»	»	»	»
1883. » Brunswijk	90	»	»	»	»
1885. » Dusseldorf	85	»	»	»	»
1888. » Berlijn	75	»	»	»	»

Op het proefstation van bouwmaterialen.

Groote branden, waar de gebouwen door de Rabitzconstructie gered zijn:

1. Brouwerij Paulsen, Aken.
2. Koffiebranderij, R. Bruck, Berlijn.
3. Cichoreifabriek, Closs Nachf, Neurenberg.
4. Meelfabriek, W. Werhahn, Neuss.
5. Fabriek chem. techn. Producten, T. Engelhardt, Neurenberg.
6. Droogkamer van Kalkseibe, Forstman & Huffmann, Werden.
7. Brand op de tentoonstelling in het jaar 1890 te Keulen, waar, bij het enorme vuur in de machinekamer, het houten gebouw door een Rabitzwand gered werd. Enz. enz.

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Veiligheids-Liften
VOOR
Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht.
VOOR
Personen, Goederen, Spijzen
ENZ.
Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst. (2)
Meer dan 100 alleen in Nederland geplaatst.

Houtbereiding tegen bederf.
KYANISEERINRICHTING
H. LENSINK,
ARNHEM,
levert pasklaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben enz. enz.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Kolonien*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS en WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
ZERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

ADAM'S
Ventiel-
GASMOTOREN
van ¼—150 p. k.
Goedkoopste Beweegkracht.
Franco toezending van **geïllustreerde Prijscourant** op aanvrage.
H. E. OVING Jr.,
Haringvliet 74, Rotterdam.

ATELIER
van Gebrand Kunstglas en Loodverglazing,
E. STANINO - Amsterdam.
Monster-collectie ter bezichtiging bij de heeren VOS & LE GRAND, Kalverstraat 183, en in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 403. Te 's-Gravenhage bij de Heeren **H. PANDER & Zn.**, te Rotterdam bij de Heeren **J. BOS & ZONEN.**
H.H. Architecten en Bouwkundigen worden hierop beleefd attent gemaakt.

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!

Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en Horlogemakers

moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met

HET LIJNTEEKENEN

als voorbereiding voor het Vakteekenen,

door **G. A. SCHOLTEN**, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.
Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door

Het Bouwkundig Weekblad

en de Heeren:
S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtsschool te *Rotterdam*,
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*,
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hs., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.

Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°. bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts f 2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

Architectura et Amicitia

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.V.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN SPRINGER, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewoon lid is aangenomen de heer G. L. Toekamp Lammers.

2e. In het Genootschapslokaal zijn tentoongesteld: diverse schetsen benevens eenige minder bekende platen van H. Vredeman Vriese, door den heer A. N. Godefroy, eerelid van het Genootschap.

3e. In aansluiting met de in 1892 plaats te hebben herziening der Genootschapswet wordt heeren leden, die verandering in genoemde wet wenschen gebracht te zien, verzocht van deze wijzigingen, zoo mogelijk duidelijk omschreven en gemotiveerd, vóór 15 Maart a. s. opgave te doen aan den 1e-Secretaris (art. 102 der wet).

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

965e Vergadering van Woensdag 3 Februari 1892.

De waarnemende Voorzitter, de heer J. A. van der Sluijs Veer, opende de vergadering en heette den heer A. N. Godefroy, eerelid van het Genootschap, die de beleefdheid had als spreker voor deze vergadering op te treden, welkom.

De notulen werden hierna gelezen en onveranderd goedgekeurd.

Met eenige hartelijke woorden installeerde de Voorzitter den heer H. Bonda als gewoon lid, terwijl bij de daarop volgende ballotage de heer G. L. Toekamp Lammers met algemeene stemmen als gewoon lid werd aangenomen.

Alsnu verkreeg de heer A. N. Godefroy het woord; spr. had als onderwerp zijner bijdrage gekozen: „Eenige werken van Hendrik de Keijzer, die niet in het plaatwerk Architectura Moderna van S. de Bray zijn opgenomen". Op geestige wijze beschreef spreker deze gebouwen, waaronder de oude Beurs aan het Rokin, het voormalige Oost-Indische huis en eenige oude gevels en poorten hier-ter-stede, daarbij allerlei wetenswaardigheden omtrent oud-Amsterdamsche toestanden inlasschende. De heer Godefroy had tot verduidelijking van het gesprokene verscheidene eigenhandige schetsen medegebracht, terwijl eenige minder bekende platen van H. Vredeman Vriese deze belangrijke kunstbeschouwing sloten.

De Voorzitter dankte den heer Godefroy namens de Vergadering voor zijne interessante causerie en keurige kunstbeschouwing, terwijl ZEd. zijne bijdrage voor *De Opmerker* afstond, en op verzoek van den Voorzitter de kunstbeschouwing beschikbaar stelde ter expositie in het Genootschapslokaal.

Van de Maatschappij „Arti et Amicitiae" was staande de vergadering een schrijven ingekomen met verzoek of het Genootschap wilde samenwerken met genoemde Maatschappij tot het verkrijgen van eene subsidie van het Rijk, teneinde de Nederlandsche kunstenaars in de gelegenheid te stellen op de aanstaande wereldtentoonstelling te Chicago te exposeeren.

Na eenige besprekingen machtigde de Vergadering het Bestuur om deze zaak te behandelen.

Niets meer aan de orde zijnde, sloot de Voorzitter de vergadering.

(A. et A.) FRAGMENTEN II.

Het woord is aan E. Gout, sprak Multiplex, nadat D. Goût was heengegaan, wat me zeer speet, daar ik niet gaarne zag, dat juist hij heenging.

Hierin verschilde ik weder van meening met R. A. Gout. Trouwens, deze wil altijd vereenigen en heterogene elementen bij elkaar voegen, zooals bijv. de heer I. Gosschalk dat wenscht, waar hij de zucht slaakt, dat toch de verspreide, elkaar uit den weg gaande krachten bijeen te krijgen waren, ten nutte van ons edel beroep, ten bate van onzen eigen invloed!, waar *ik* het geknars prefereer van slecht gesmeerd raderwerk boven het geglij in vette olie van een zuigerstang.....

Zoo'n stang glimt mooi en loopt prachtig, maar de olie — weet je — die olie, d. i. gemak, routine, sleur, houden haar in dezelfde baan: heen—terug—heen—terug—vogel—eend—vogel—eend—vogel—stop!

Doch dit blijkt uitstekend te werken voor machines!

Stel je voor dat zoo'n stang het in d'r hoofd krees

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

om eens bezijden die baan te loopen, o wee mij....

Dit blijft dus ons voornaamste verschilpunt.

R. A. Gout zou bijv. in staat zijn Arti et Amicitiae te versmelten met Pulchri Studio, ja, zoo mogelijk, zou hij ongemerkt de Polytechnische school het Binnenhof inmoffelen, óf in het Departement van onzen Referendaris van Schoone Kunsten een vertrek inruimen voor den zetel van de Maatsch. t. b. v. B.! Waarom? Zoo is 's mans karakter!

Daarom staat dan ook m'n vrind A. Baque dicht naast hem. Deze, met z'n waarheden als koeien — de lezer zal hem genieten, als hij op zijn stokpaardje komt over „de zuil en derzelver schoone verhoudingen", m'n collega A. Baque dan, kan uren lang naar de Beurs staan kijken, in stille afgetrokken bewondering, met de handen als oogkleppen tegen de slapen gedrukt, om dan in volle genieting te zeggen: O, die Grieken, die Grieken!

Laatst kreeg ik het bijna met hem aan den stok, toen we dat groote gebouw passeerden op de Leidschestraat, met al die kolommen.

Terwijl ik het steigerwerk bewonderde, dat het geheel zoo'n mooi silhouet gaf, en den koepel — die, pas beschoten, zoo mooi goudkleurig deed — eens goed opnam, vond hij het jammer dat het nog niet gereed was, waar ik alles zoo zou willen laten, om de architectuur goed te maken! Nu ja, blijft dan maar rustig bij elkander, met zoo'n opinie-verschil!

Dan D. Goût! Wat 'n kerel! Hij is er nu uit, jammer, hij is ongenietbaar, maar 'n hart van goud! Zoo'n beetje rood, zonder moesje, maar met principes — prachtig! juist omdat hij ze er niet op na houdt.

Gelukkig zal hij toch meewerken, maar „in de contramine" zegt Multiplex, zoo'n klokhen, die de kiekens bijeenhoudt; zoo'n penningmeester, die alleen met goede betalers bevriend kan zijn, zoo'n alvermogende meerderheid, die voortdurend mannen als D. Goût in de minderheid houdt; neen, Multiplex, D. Gout zal *niet* in de contramine zijn, wat dit bestaat niet, evenmin als oppositie; dit zijn woorden, niets dan woorden, door kussen-menschen in de wereld gelanceerd.

Wij staan zeer dicht bij elkander, D. Goût en ik.

Het woord is aan E. Gout, sprak Multiplex nog eens, toen er niets kwam mijnerzijds, dan vergelijkend gemompel.

Een restantje „methode" zeide me instinctmatig, dat ik eerst wat onderwerpen moest bijeenzoeken.

H'm, zeide ik, het woord is mij gegeven, het woord zal ik voeren over.. over.. en hortend en stootend herinner ik me de volgende reeks bijeengebracht te hebben:

1. Het geknars van slecht gesmeerd raderwerk (dit was nog uit mijn gedachtengang van zooeven).
2. De nieuwe Beurs te Amsterdam (uit dezelfde bron).
3. De Schouwburg op het Leidscheplein.
4. Het plan Wigman óf het nieuwe gebouw voor het Kantongerecht (preferentiëele studie).
5. Iets over ijzer, brons en aluminium.
6. Indische Kunsttentoonstelling in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
7. De bebouwing der terreinen achter het Rijksmuseum.
8. Gemeente-kunst.
9. Staatszorg voor kunst.
10. Het Rijksmuseum als overgangstype naar „fin-de-siècle-architectuur".
11. De verhouding van den architect tot den beeldhouwer, decorateur en kunstindustriëel, bij de uitvoering van een gebouw naar zijn ontwerp.
12. De onvoldoende hoogte van den architect tegenover deze medewerkers op zuiver artistiek terrein.

Nu hebben we voorloopig genoeg, sprak Multiplex, nadat ik nog wat „mengelwerk" erbij gevoegd had.

Met den dank der „Goûts" voor de goede leiding, sloot Multiplex deze zitting. Jammer dat D. Goût er niet bij was!

E. Gout.

P.S. Ik vergeet hierbij aan te stippen — 'n verslag moet toch juist zijn — dat er gesproken werd over het artikeltje in het Weekblad *De Amsterdammer*, van Jan Veth, waarin deze heer z'n spijt uitdrukt over het gunnen van beeldhouwwerk aan een Hollandsch gebouw, aan een Belg, nota bene de heeren Crevels en Van den Bossche.

We vonden het vreemd, dat een algemeen, met cosmopolitische begrippen doorwerkt man als Jan Veth, 'n dergelijke spijt kon uitdrukken. Is dit gemeend of was het slechts vulling? We geloofden het laatste, en vermoedden, dat hij nog wel van opinie zal veranderen.

E. Gout.

(A. et A.)

RESCRIPT.

Naar aanleiding van het ingezonden stukje in *De Opmerker* van 30 Januari 1892, door G. H. B. Jr. betreffende de lezing: »Arc-de-Triomphe".

Is de *kleine* opmerking, welke de heer G. H. B. Jr. mij verzoekt hem te vergeven, juist?

De heer G. H. B. Jr doceert: »la résistance n.l. is niet de opstand, maar de standvastigheid" Sic!

Ik meen te weten dat Résistance wil zeggen: weêrstand, tegenstand, verzet, tegenweer, opstand, belemmering en mogelijk nog meer synoniemen daarvan! 't Hier gebezigde »opstand" echter *niet* in de beteekenis van »révolte" = oproer, muiterij, doch in die van: »met verontwaardiging tegenstreven". Zelfs »révolter", in overdrachtelijken zin, wil meermalen beduiden: »zich verontwaardigen", »zich ergeren".

Tegen de vertaling van »la Résistance" door 't Hollandsche »de Standvastigheid" komt mijn begrip in OPSTAND! Voelt de heer G. H B. Jr.?

»Standvastigheid" beduidt »constance".

Was de heer B. Jr. soms in verwarring met constance en résistance?

»Constance" heeft eene absolute op zichzelf staande beteekenis.

»Résistance" indiqueert steeds eene relatie.... en wel de relatie met *den aanval*, die bij 't denkbeeld van résisteeren steeds vooraf gedacht is!

Zoo kan men in de derde door mij besproken groep »la Résistance" duidelijk bespeuren, dat er opgestaan wordt, dat er te keer gegaan wordt, dat er verzet geboden wordt!

Of valt die man te paard nóó maar doodelijk gewond achterover, met gebroken zwaard? Er is wel degelijk beweging in die groep.... maar de man te voet wordt *vastgehouden*, anders zou hij wel voorwitrukken!

't Is mij niet »recht duidelijk" hoe de heer G. H. B. Jr. ertoe komt mij te beschuldigen »de figuur daarboven" met »de toekomst" te bestempelen!

't Komt hier op *taal* en *taalbegrip* aan. Hoe kan men een *figuur met de toekomst bestempelen*? Indien ik geregd heb: »boven hem zien we »de Toekomst". Die »Toekomst" is met een kolossalen haarpoef gekapt", dan is dit de waarheid.

Een geestig Fransch schrijver noemt die toekomstfiguur: »*le Génie de l'Avenir*!"

Vandaar dat ik op gezag van dien Parijzenaar ook »Toekomst" durfde schrijven.

Alweer schijnt de heer G. H. B. Jr. geen begrip te willen hebben van »*woordbeteekenis*", althans hij noemt: steigerwerk met linnen bespannen, waarover pleisterwerk is gesmeerd...., schrik niet.... *beeldhouwwerk*! Dit is zeer gevaarlijk en hierin zoek ik de oorzaak van zijn weinig zeggende opmerkingen over Résistance enz.

Voorts spreekt hij van paarden- en menschbeelden, waarom niet paarden- en menschenbeelden? of beter nog menschen- en paardenbeelden?!

Hijzelf heeft nu onder het »opmerken" door, die pleistergroep met haar kortstondig aanzijn al tamelijk beschreven — wij weten er dus de voorstelling van. Aan hem dus de eer nadere bijzonderheden te leveren daaromtrent!

Ik beschreef de Arc de Triomphe, zooals die in 1836 *voltooid* werd opgeleverd en mochten er nadere bouwdeelen in *duurzame* materialen aan toegevoegd worden, dan zal ik er naar streven mijn opstel bij te werken!

Ik dank de Redactie ten zeerste voor de verleende plaatsruimte.

Utrecht. JAN DE QUACK,
Architect.

Uit bovenstaand schrijven meenen we te kunnen opmaken, dat de heer De Q. de opmerkingen van den heer B. verkeerd heeft opgevat of ze althans zich te zeer heeft aangetrokken. Zonder nog te willen partij kiezen over de uitlegging van het woord in quaestie, beschouwen we het ingezonden stuk van den heer B. meer als eene aanvulling van de lezing des heeren De Q., dan wel als eene rectificatie; het spijt ons daarom, dat de heer De Q. zich daarover omstemd gevoelt.

De Redactie.

PRIJSVRAGEN.

ONTWERP VAN EEN POST- EN TELEGRAAFKANTOOR IN EEN DORP.

Op deze prijsvraag, uitgeschreven door de Afd. Leeuwarden der Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, zijn ingekomen 15 antwoorden, onder de motto's: Gertrude, Simplex, Nijverheid, Dubbele driehoek (geteekend), Edison, Influenza, Fryslan, Concours, Oefening, Post, Hildegoude, Eigen Studie, Dorpsgebouw, A, Opmerker.

De Jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren C. H. Peters, rijksbouwmeester, G. Brouwer en J. J. van Nieukerken, architecten, allen te 's-Hage.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 30 Januari 1892.

Onder de ingekomen stukken bevond zich eene circulaire van Arti et Industriae te 's-Gravenhage, over het in het laatst van December 1892 te houden ambachts-examen. Nadat de Secretaris deze circulaire had voorgelezen, ontspon zich een zeer geanimeerde discussie over den inhoud en sprak de Vergadering, op voorstel van den heer J. H. de Vries, de wenschelijkheid uit, dat alle patroons zooveel mogelijk hunne werklieden zouden opwekken aan dit examen deel te nemen om daardoor hunne positie te verbeteren. De heer H. J. L. Walker was van meening, dat men bij de werklieden zelf niet veel animo zou vinden, maar wel lauwheid en onverschilligheid, zooals vroeger gebleken was toen een dergelijke poging hierterstede ondernomen werd.

Aan de orde kwam de beantwoording der vraag: »*Wat is adamant, verkrijgbaar voor Nederland bij F. Palm, Singel 137, Amsterdam? Wat zijn de resultaten? Is het ook geschikt om dadelijk, b.v. binnen 3 weken, afgewerkt te worden met ellewerf, zonder dat het salpetert of loslaat?*" De Commissie voor materialenkennis bracht rapport uit, bij monde van den heer D. Edzards. Ze had het nog niet practisch toegepast, maar zou gaarne op naam der Vereeniging eenige monsters aanvragen om het op de proef te stellen. Volgens bekomen inlichtingen bleek adamant een pleister te zijn, dat in 9 soorten verkrijgbaar is en kort na de bewerking volkomen droog, hard en glad wordt, daarbij aan hitte en koude weerstand biedt en binnen eenige uren geschikt is om beschilderd te worden. Wegens zijn groote kleefkracht kan het zoowel op steen, als op hout en blik worden aangebracht. Hoewel het zeer fraai moet zijn, is de Commissie van gevoelen, dat de gecompliceerde samenstelling wel zal beletten, dat het spoedig andere pleistersoorten verdringt.

De tweede vraag: »*Is zachte, half-harde en harde Morleysteen alle drie tegen vorst bestand en wordt ze niet groen? Hoe is de prijs in verhouding tot die van St.-Joire en hoe is de kleur?*" werd door dezelfde Commissie beantwoord. Van iedere soort was een monster ter tafel, zoodat de aanwezigen zich met eigen oogen van de kleur, enz. konden overtuigen. Uit genomen proeven met zoutzuur bleek, dat de zachte zeer geleden had, de andere bijna niets. Wat het groen worden betreft, daarvan had de Commissie niets vernomen.

Het gevoelen was echter algemeen, dat ze op den duur wel groen of zwart zou worden, maar dit is afhankelijk van de plaats, waar zij wordt aangebracht. De kleur is egaal grijs, bijna geen gele of roode strepen worden erin waargenomen en de prijs is nagenoeg gelijk aan dien van St.-Joire en andere goede steensoorten. De heeren Switters en Homveld, die ze in voorraad en bewerking hadden, verklaarden dat ze zeer gemakkelijk te kloven was. De steen kon dus wel worden aanbevolen.

De waterverf van G. M. Boks en Cie te Amsterdam kwam er minder goed af. Dezelfde Commissie had er proeven mede genomen en ze o. a. op verschillende hoogten op muren aangebracht. Dicht bij den grond was ze spoedig door de werking der vochtigheid verdwenen en bleef ze staan, dan was ze toch streperig, bladerde af, enz., dus evenals gewone gips. De prijs aan materiaal bedroeg 1½ cent per M².

In plaats van den heer Dopheide werd de heer A. Schreuder in de Commissie voor waterbouwkunde gekozen.

Ten slotte werden de drie antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor een schouwburg, door de Vereeniging »Architectura" te 's-Hage uitgeschreven, ter beschikking gesteld.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van 28 Januari 1892.

Na afhandeling van de gewone werkzaamheden en mededeeling van de bij het Bestuur ingekomen stukken, werd het woord gegeven aan den heer Z. S. Feddema tot het houden van eene voordracht over »De verhouding tusschen architect en aannemer".

Na een inleidend woord, waarin de toestand van de aannemerswereld in verband wordt gebracht met de sociale quaestie, schetste spreker den klassenstrijd; de te veel als heer opgevoede jongelui, die hun opleiding hebben genoten aan de ambachtsschool en, als ze later een sport op den maatschappelijken ladder zijn geklommen, het devies in hun schild voeren: wat nu onder mij staat zal voor mij bukken; verder de onvolledigheid van teekeningen en bestekken bij aanbestedingen, waarbij voorwaarden, die geen gelijk recht toezeggen aan beide partijen en waarmee bijna alle bestekken zijn geïllustreerd. Is een werk eenmaal aanbesteed, dan worden den aannemer nog de krijgsartikelen in het procesverbaal van aanbesteding voorgelezen en ter onderteekening aangeboden, waarin vele bepalingen voorkomen, die den aannemer bijna machteloos in de handen van de Directie overleveren. Is het werk gereed, dan wordt veelal niet den aannemer, maar de Directie alle lof toegezwaaid; de »Directie", waaronder een niet genoeg gerespecteerd opzichter, die den aannemer met zijne detailleering van teekening nooit heeft gespaard. Vandaar dat 1° de verdiensten van den aannemer veelal gering zijn en 2° dat aannemer en architect op een werk veelal niet als vrienden werken en scheiden. Gaarne zou spreker medewerken tot het op touw zetten van Kamers van aannemers, die van hare beraadslagingen aan de architecten mededeeling konden doen om te verkrijgen: 1°, bij aanbesteding het werk te gunnen *niet* aan den laagsten inschrijver maar aan den aannemer, wiens inschrijving het naast bij de begrooting is; 2°. een loon vast te stellen voor den werkman, waarop elke aannemer moet rekenen; 3° veranderingen van vele voorwaarden in bestekken en in de A. V. van het Rijk, die op vele werken, ook voor particulieren, van toepassing worden verklaard.

De Voorzitter brengt hierop dank aan den spreker voor de inleiding van dit punt, dat reeds veler aandacht heeft getrokken en stelt voor eene korte pauze te houden.

Daarna opent de Voorzitter het debat over het gesprokene.

De heer Baron vraagt het woord, ten einde den geachten spreker eenige mededeeling te doen omtrent de Ambachtsschool, hopende daardoor de grief weg te nemen, die tegen de jongelieden bestaat, welke die school bezoeken. Deze grief berust grootendeels op eene oppervlakkige beschouwing en op te weinige bekendheid met de school. Sedert het tiental jaren, dat de alhier gevestigde Ambachtsschool bestaat, zijn ongeveer 350 leerlingen aangenomen, waarvan slechts een 12tal opzichter of teekenaar zijn geworden, en dit cijfer is zeker niet hooger dan wanneer die jongens bij bazen hunne opleiding hadden genoten; evenwel kan men het streven om een hoogere maatschappelijke positie te verwerven toch niet tegengaan. Zonen van bazen moeten immers dokter worden; ieder wil van zijne zonen heeren maken en die zucht zit niet alleen onder den stand der arbeiders. Beschouwt spreker het aantal jongens procentsgewijze, dan konden 6 ¾ dadelijk, 23 ¾ na een jaar en de overigen na 2 jaar in hun eigen onderhoud voorzien; hij constateert dat degelijk ambachtsonderwijs in dezen tijd van malaise voordeelig werkt voor den ambachtsman en als hij daarbij herhaalt, dat slechts 12 opzichter zijn geworden, dan is dat heertjespelen toch nog zoo erg niet.

De heeren Ooiman en Arends geven als aannemers hunne bijzondere tevredenheid te kennen over het werk en de vorderingen van jongelieden van de Ambachtsschool, bij hen werkzaam; zelfs uit een, die geen diploma had ontvangen, is een goed werkman gegroeid.

De Voorzitter meent als bestuurslid der vereeniging de »Ambachtschool" aan het gesprokene van den heer Baron nog te moeten toevoegen dat de grief, door den heer Feddema geopperd, in alle steden, waar een ambachtsschool bestaat bijna algemeen is, en dat overal veel tegenwerking van de bazen ondervonden wordt. Opmerkelijk is het echter dat vele jongens, nadat zij de school hebben doorloopen, Leeuwarden verlaten; de redenen daarvan zijn dat de bazen hier geen loon genoeg betalen en dus die jongens, welke zich krachtig genoeg gevoelen, elders moeten roodzien om in hun onderhoud te voorzien. Het ligt voor de hand dat het juist de knapste en flinkste jongens zijn, die moed bezitten, en waarvan dus onze nabaren profiteeren ten koste van deze provincie en van geld, door ons betaald.

De heer Rooseboom meent dat den spreker door den Voorzitter te veel lof is gebracht voor de gehouden voordracht; spreker hield geen verband in zijne voordracht en de aanval op de Ambachtsschool, hoewel meer dan voldoende weersproken, komt in het onderwerp niet te pas; nu en dan werd de verhouding van architect en aannemer ter sprake gebracht, maar niet

in allen deele behandeld. Hij zegt wel: »er is veel verkeerds, de aannemersstand wordt slecht behandeld", doch het werd niet behoorlijk gemotiveerd; de verhouding van architect en aannemer, die het onderwerp van bespreking zou uitmaken, is weinig aangeroerd en weinig in het licht gesteld. Spreker kan zich geene publieke aanbesteding denken, waarin het werk niet aan den laagsten inschrijver, wanneer deze althans soliede is en geen abuis in zijne berekening opgeeft, gegund zou worden.

De heer De Groot heeft de woorden van den Voorzitter toegejuicht, — voor zoover deze den spreker dank bracht; het gesprokene was flink, ferm en rond; alleen naar sprekers meening te eenzijdig, te pessimistisch, het stelde de aannemers te veel als martelaars voor; daarbij vergeet de heer F. dat de architect bij aanbestedingen slechts een adviseerende stem heeft.

De heer Beerents meent dat al de strenge bepalingen, door spreker genoemd, niet zoo erg zijn voor den aannemer; wat toch niet in het bestek staat of niet op teekening voorkomt behoeft de aannemer niet te leveren.

De heer Kramer betoogt dat het reeds bij herhaling is gezegd dat spreker de zaken te donker heeft voorgesteld. Wanneer het een feit is, dat de aannemer niet veel verdient, gelooft hij dat de schuld daarvan veeleer aan den aannemer, dan wel aan den architect is te wijten; in den aannemersstand heeft men allerlei individu's, die op den naam van aannemer geen aanspraak kunnen maken en veel nadeel doen aan de geaccrediteerde soliede aannemers. Mocht de heer Feddema erin slagen om een aannemersstand in 't leven te roepen, waarop men kon vertrouwen, dan zou er een goede dienst bewezen worden niet alleen aan den aannemer, maar ook aan den architect en aanbesteder, die het wel met den aannemer meenen.

De Voorzitter neemt het woord en zegt dat de aannemerswereld wordt ondermijnd door tal van personen, die als aannemer optreden voor werken, waarvoor zij de bekwaamheden niet bezitten. Veelal hebben zij de leveranciers tot borgen, die misschien nog een aandeel in de winst bedingen en dit soort van aannemers leeft zoolang, als de borgen-leveranciers hun dat leven laten. Nemen ze nu een werk voor te weinig geld aan, dan zijn dergelijke aannemers niet alleen de dupe van hun te lage inschrijvingen, maar zij dupeeren ook den moest solieden aannemer door hem van het werk uit te sluiten. Voor dit geval zou er eene bepaling in het bestek kunnen worden opgenomen dat de aannemer geene leveranciers tot borgen mag stellen.

Dat de opzichter niet aangenaam gestemd is tegenover den aannemer, wordt ook veelal door den aannemer uitgelokt. De opzichter staat, wat de uitvoering betreft, gelijk met den architect en is een persoon, die de constructiedeelen goed moet kunnen beoordeelen; een goed aannemer stelt er prijs op een opzichter te hebben, die voor zijne taak berekend is. Een aannemer moet evengoed zoover in zijn vak gevorderd zijn dat hij de bedoeling van profileering, schilder- en beeldhouwwerk uit teekening en bestek kan beoordeelen en anders vóór de aanbesteding deswege opheldering vragen. Het vooraf vaststellen van het loon acht de Voorzitter in de practijk onuitvoerbaar, waarvan, met het oog op een goede contrôle, mogelijke bedriegerijen en in hoofdzaak het dooden van de energie van den werkman, nadere verklaring wordt gegeven. Daargelaten de onmogelijkheid, is het voor den aannemer ook niet wenschelijk, omdat hij voor een prul evenwel zou moeten betalen als voor een goed werkman.

Wat de bepalingen der A. V. betreft, deze hebben reeds de aandacht van architecten getrokken en van vele kanten wordt er krachtig naar gestreefd om de bepalingen daaruit te verwijderen, die den aannemer in zijn recht zouden kunnen bekorten.

Het doet den Voorzitter genoegen dat de spreker een zoo brulant punt als dit heeft ter sprake gebracht, doch hij meent tevens dat er uit het debat voldoende is gebleken dat de heer Feddema de zaak te zwartgallig heeft beoordeeld en dat hij tevens tot de overtuiging is gekomen dat de architecten tegenover de aannemers geen boemannen zijn.

De heer Altena (aannemer) heeft de discussie met belangstelling gevolgd en komt tot de gevolgtrekking dat er veel waars is gelegen in hetgeen de spreker zeide. Deze stelde evenwel den stand van den aannemer te hoog; hij vindt de positie als aannemer goed, wanneer hij nl. tegenover een degelijk architect staat en dan kan een werk met wederzijdsche waardeering worden afgemaakt. Kleine aannemers moeten niet worden geweerd; een ieder tracht ernaar om van klein groot te worden; onder beide partijen is veel schuim.

De heer Feddema meent dat hij de zaak niet te zwartgallig heeft voorgesteld en mocht hij over een of ander punt zich een weinig scherp hebben uitgelaten, dan was het niet met de bedoeling om te kwetsen, maar 't was alleen zijn doel om over dit punt met volle waardeering van ieders gevoelen eenige discussien uit te lokken, die volgens zijn bescheiden meening voor beide partijen nut konden hebben. Alleen moet hem nog van het hart, dat hij de treurige ondervinding heeft opgedaan dat hij van de hier aanwezige aannemers zeer weinig steun heeft ondervonden bij de verdediging van het gesprokene.

De Voorzitter brengt nogmaals dank aan den spreker, doch meent erop te moeten wijzen dat de heer Feddema te veel, ja alles van den architect verwacht tegenover den aannemer.

Hierna wordt nog ter tafel gebracht een nieuwe soort van gehouwen steen, genaamd Morleij-steen, die om hare kwaliteit en prijs de aandacht verdient.

Afdeeling Utrecht.

Op verzoek van den Voorzitter brengt de heer Vreeswijk verslag uit van het Commissie-rapport als antwoord op vraag VII, door het Hoofdbestuur gesteld; zoo ook wordt door den heer J. T. Kok verslag uitgebracht over vraag X. Hierna wordt de heer P. van der Weiden verzocht zijne mededeelingen te doen omtrent vernieuwingen van in exploitatie zijnde spoorwegbruggen, in de vorige vergadering op verzoek uitgesteld.

Spreker deed uitvoerige mededeelingen over de vernieuwing van de bestaande spoorwegbrug aan den Omval nabij Amsterdam, welke door eene nieuwe horizontaal draaiende brug vervangen werd.

In den breede behandelde spreker de veiligheidsvoorzorgen, als seinen, wissels, enz., waarover veel wetenswaardigs werd medegedeeld en waarvoor spreker namens allen door den Voorzitter dank werd betuigd.

Door den Voorzitter werd nog ter bezichtiging gesteld een zuigtoestel om door de kracht van den waterleidingstroom het drang- of lekwater uit kelders enz. te doen zuigen; dit toestel is zeer eenvoudig en goedkoop.

Na verder nog eenige onderwerpen besproken te hebben, was het uur tot sluiting der vergadering geslagen.

Afdeeling Leiden en Omstreken.

Vergadering van 28 Januari 1892.

De eerste vergadering in dit jaar werd voorafgegaan door de bezichtiging van het plaatwerk *Entwürfe moderner Möbel im Style deutscher Renaissance*, van Anton Huber. Deze platen en de teekeningen voor de voorwerpen, in te zenden op den te houden wedstrijd voor handwerkslieden en leerlingen te Amsterdam, langs de wanden tentoongesteld, mochten eene welverdiende aandacht verwerven.

De in de vorige vergadering benoemde Voorzitter, de heer C. van Ruijven, opende de bijeenkomst met een hartelijk welkom en wees erop hoe belangrijk het jaar 1892 is voor de Maatschappij, welke in Mei haar vijftigjarig bestaan zal vieren.

Hierna werd het woord gegeven aan den heer A. J. van Gemert, leeraar aan de Kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden, die een voordracht hield over het onderwijs in handenarbeid aan de kweekscholen voor onderwijzers en de lagere scholen voor jongens in Frankrijk.

Na een inleidend woord gaf spreker een historisch overzicht van het onderwijs in handenarbeid in Frankrijk en wees erop hoe in 1882 bij de wet de handenarbeid verplicht leervak werd, een maatregel, blijkbaar te vroeg genomen, als men nagaat welk eene verkeerde richting dat leervak uitging; het werd tijd- en geldverspillen en ging meerendeels over in breedsprakige verklaringen, tot verveling der leerlingen.

In 1886 kwam te Parijs een Commissie tot stand om een programma voor het bedoelde onderwijs op te stellen. Eerst in 1890 werd een degelijke uitkomst verkregen; het onderwijs in dat leervak werd verbeterd en kan op schitterende resultaten wijzen.

De heer Van Gemert heeft zich te Parijs in den afgeloopen zomer van den goeden gang van het onderwijs in handenarbeid overtuigd. Spreker deelde vele bijzonderheden mede en besprak het vlechten, inleggen en buigen van ijzerdraad, het boetseeren, het bewerken van hout, het aanvankelijk smeden, het draaien, vlakvijlen, het bewerken van karton enz.; spr. toonde de inderdaad verrassende uitkomsten en wees erop dat er scholen zijn met en zonder ateliers. Uit eene brochure van spreker, dezer dagen bij den heer S. C. van Doesburgh te Leiden verschenen, kan men over dit onderwerp meer te weten komen.

De bijdrage van den heer van Gemert, die werd toegelicht door tal van teekeningen en belangwaardige modellen van karton, hout, ijzer enz., werd door de talrijk opgekomen leden en vele geïntroduceerden, niet-bouwkundigen, met de meeste aandacht gevolgd; de woorden van dank, door den Voorzitter gesproken, waren ten volle verdiend.

Door den Voorzitter werd hierna medegedeeld dat bij het Bestuur waren ingekomen:

1°. Een brochure van den veearts Van Leeuwen, over vermoedelijke vergiftiging van vee door het gebruik van gekyaniseerd hout in veestallen.

2°. Het programma der prijsvraag van de vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam.

3°. Een voorstel der Afdeeling Amsterdam tot onderlinge bespreking, afdeelingsgewijze, der vraag omtrent kerkgebouwen.

Het Bestuur bracht daarna ter tafel het denkbeeld omtrent eene feestviering in den kring der Afdeeling, van het halveeeuwfeest der Maatschappij. De Vergadering verklaarde zich aanvankelijk ervoor. De voorbereiding daarvan werd aan eene Commissie uit de leden opgedragen.

Ten slotte werd besloten de vraag uit de brievenbus luidende: »Is het bouwen van een arbeidersgebouw aan de Boommarkt te Leiden uit een esthetisch oogpunt af te keuren en zal dat gebouw den toestand van dat stadskwartier, voor eenige jaren bedorven door den bouw eener school, verbeteren?" niet te behandelen of te beantwoorden.

Vereeniging »Architectura" te 's-Hage.

Gewone vergadering, gehouden op 3 Februari '92.

Na opening dezer vergadering door den Voorzitter, werden de notulen der vorige gelezen en goedgekeurd.

Onder de ingekomen stukken bevonden zich het eerste jaarverslag van den »Arbeidsraad", te 's-Gravenhage, benevens eenige programma's van prijsvragen, uitgeschreven door de vereenigingen »Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam en »Arti et Industriae", te 's-Gravenhage. De aandacht der leden werd door den Voorzitter hierop gevestigd.

Mededeeling werd gedaan, dat de heeren H. J. Mondt, Joh. Mutters Jr. en P. du Rieu Fzn. de benoeming tot Jury-leden voor de prijsvraag »Protestantsche dorpskerk" hadden aanvaard.

De heer E. van Rij verkreeg hierna het woord, tot het houden eener voordracht over *het huitschilderswak*. Op onderhoudende wijze gaf spreker een algemeen overzicht van genoemd vak. Zeer vele goede en practische wenken werden door hem gegeven en het applaus der Vergadering bewees, bij het einde zijner voordracht, genoegzaam, dat de aanwezige leden hem hiervoor dank verschuldigd waren. Door enkele leden werden in het debat dat hierop volgde, nog eenige vragen gedaan, welke voor 't meerendeel voldoende werden beantwoord. Gaarne is hij bereid, bij eene volgende gelegenheid, nog meer uitvoerig de in dit vak gebezigde materialen te bespreken.

De heer K. Stoffels had eenige monsters van mossteenen ter bezichtiging gesteld.

De kunstbeschouwing bestond uit »*Die Architectur der Gegenwart*", aangeboden door den heer E. F. Ehnle.

Eene in de bus gevonden vraag werd na eenige bespreking voldoende beantwoord.

Door de firma De Lint en Co. te Rotterdam was op de vorige vergadering bereidwillig ter bezichtiging gesteld een groot aantal monsters, als o. a. Japansch goudleer, nieuwste soort wandtegels, Engelsche dakvilt, benevens een model van verlegbare parketvloeren. Een en ander werd met de meeste belangstelling bezichtigd.

»Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

In de deze week gehouden vergadering trad als spreker op de heer A. F. Gips van Bergen-op-Zoom, die eene voordracht hield over gevelversiering, polychromie, fresco enz. en de toepassing ervan in de practijk.

Nadat spreker met eene korte inleiding de verschillende wijzen van gevelversiering gegroepeerd had, behandelde hij deze ieder afzonderlijk uitvoeriger, in verband met de daaraan verbonden techniek en eigenaardige bezwaren. Aan den wand waren tal van platen geëxposeerd tot toelichting zijner voordracht, deels voorstellende afbeeldingen van uitgevoerde werken in deze kunstrichting uit vroeger tijden, anderdeels uitgevoerde ontwerpen en schetsen, door spreker zelven vervaardigd en tot stand gebracht. Spreker sloot zijne voordracht met den wensch dat deze bijdrage den lust tot studie en ontwikkeling dezer kunst bij de leden mocht verlevendigd hebben. Bij monde van den Voorzitter werd hem de dank der Vergadering gebracht voor de leerzame en boeiende voordracht.

De Renaissance in Nederland.
(1508—1620).

Ingezonden.

Nijmegen 31 Januari 1892.

Mijnheer de Redacteur.

In de n°s. 1, 3 5 van den loopenden jaargang van *De Opmerker* komt een opstel voor over »Renaissance in Nederland," waarin, zooals te verwachten was, ook over renaissance-kunst te Nijmegen wordt gesproken. Daar in de berichten omtrent de Nijmeegsche overblijfselen eenige onnauwkeurigheden zijn ingeslopen, en ik prijs stel op een nauwkeurige verbreiding van de kennis der kunstgeschiedenis betreffende de plaats mijner inwoning, neem ik de vrijheid de volgende verbeteringen ter plaatsing in uw blad aan te bieden. Vooreerst wordt op blz. 4 gezegd dat de Latijnsche school, boven wier ingang nog een spitsboog (lees liever *middeleeuwsche* boog) prijkt, met klassieke lijsten is versierd. Deze mededeeling is geheel bezijden de waarheid. De verschillende lijstwerken, voor zoover niet zuiver Gothisch, behooren tot het overgangstijdperk, waarbij o. a. het »syma" profiel in de geledingen wordt gebezigd (in casu vergezeld van een staaf-lijstje), zonder dat de lijstwerken daarom met het klassieke denkbeeld ook maar het minste hebben uit te staan.

Zelfs in den tien jaren jongeren raadhuisgevel werden te Nijmegen nog geen eigenlijk gezegde klassieke lijsten gebezigd.

Van denzen raadhuisgevel wordt op pag. 20, gezegd dat hij in gehouwen steen is uitgevoerd, hetgeen weder een groote onjuistheid bevat, daar de gevel in hoofdzaak uit baksteen is opgetrokken en gehouwen steen alleen is gebezigd voor raamomlijstingen en andere architectuur-onderdeelen. Hoe destijds Galland in zijne »Geschichte der Holl. Baukunst und Bildnerei" aan de bewering is gekomen, dat de Nijmeegsche raadhuisgevel van houwsteen is vervaardigd (pg. 33.) is mij een raadsel, maar nog zonderlinger schijnt het mij toe, dat een Hollandsch beoefenaar onzer nationale kunst die meening openbaart.

Ten slotte wordt op pg. 35. van het aangehaalde opstel gezegd dat het gestoelte in het Nijmeegsch raadhuis door *Pieter* van Dulcken in 1560 werd uitgevoerd. De waarheid is dat de maker heet *Geert* van Dulcken, en dat het jaar der stichting 1554 is. Ditmaal moet de bron der eerste fout bij een anderen buitenlander, den sedert overleden professor Ewerbeck uit Aken, gezocht worden, die haar in zijne »Renaissance in Holland und België" neerschreef.

Omtrent de Renaissance-kunst in Nijmegen is in het (vaderlandsche) Tijdschrift der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, A° 1889, zooveel uitvoerig medegedeeld en met platen toegelicht, dat eenige hoop op nauwkeurige verbreiding van de kennis dier kunst, door Nederlandsche kunstbeoefenaars niet ongegrond had mogen schijnen. Of zullen wij, Nederlanders, altijd den blik naar buiten blijven richten, wanneer wij onze kennis verrijken willen?

U dank zeggende, mijnheer de Redacteur, voor de opname der opgenoemde verbeteringen,

hoogachtend,
Uw dw. Dn.
J. J. Weve,
Gemeente-architect.

Het spijt mij, dat het belangrijk opstel des heeren Weve mij eerst nu bekend is geworden; had ik het kunnen raadplegen, dan zouden de onjuistheden niet zijn voorgekomen. Alleen ten opzichte van de Latijnsche School veroorloof ik mij met mijn Nijmeegschen collega van meening te verschillen; mij schijnen die lijsten eerder op klassieken dan op middeleeuwschen invloed te wijzen, waarmede ik natuurlijk niet gezegd wil hebben, dat zij reeds zuiver naar de Italiaansche voorbeelden van dien tijd gevolgd zijn. W.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

(A. et A.) Antwerpen. La Société des architectes d'Anvers heeft in gemeenschap met de Provincie, de Gemeente en de Société pour l'encouragement des Beaux-arts een prijsvraag uitgeschreven voor architecten en leerlingen, niet ouder dan 30 jaar en sedert 1 Januari j.l. in België wonende.

Het betreft het ontwerp voor een Cercle artistique in een stad van den eersten rang, waarvan gevraagd worden:

een plan van het geheel op	.	.	.	.	.	.	.	2	m.M. per M.
drie plattegronden op een schaal van	.	.	.	.	.	.	5	»	» »
twee gevels	»	»	»	»	.	.	2	»	» »
een doorsnede	»	»	»	»	.	.	1	»	» »
en een detail van de decoratie der groote zaal							5	c.M.	per M.

Hiervoor zijn 5 prijzen uitgeloofd resp. van:

1000 francs met zilveren medaille
750 » » » »
600 » » bronzen »
400 » en 250 francs.

Van de wijze van beoordeeling wordt geen melding gemaakt; overigens kunnen we het voor onze regeerders als een navolgenswaardig voorbeeld aanhalen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De door de leden der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs gehouden verkiezing van 5 leden eener commissie in zake het onderwijs aan de Polytechnische School heeft tot eindresultaat gehad, dat het lidmaatschap is aangenomen door de heeren A. Huet, F. M. L. Kerkhoff, J. de Koning, R. A. L. Snethlage en E. H. Stieltjes. Deze commissie is door het Bestuur der Vereeniging in zijn vergadering op 23 Januari jl. geïnstalleerd en heeft tot Voorzitter gekozen den heer R. A. L. Snethlage, te 's-Gravenhage.

Aan de commissie is opgedragen: »Een onderzoek in te stellen of, en zoo ja, welke wijzigingen in de inrichting en het onderwijs aan de Polytechnische School te Delft met het oog op de opleiding van den ingenieur en technoloog wenschelijk worden geacht en der Vereeniging van advies te dienen:

1°. of bij de indiening van het thans door de Commissie tot behartiging van de studiebelangen ontworpen adres, de Vereeniging door een adres van adhesie van haar instemming moet doen blijken;

2°. of wellicht c.q. door de Vereeniging een zelfstandig adres aan de Hooge Regeering behoort te worden ingezonden, om

op wijziging van de inrichting en van het onderwijs aan de Polytechnische School, en in verband daarmede op eene herziening der wet op het middelbaar onderwijs aan te dringen, dan wel op welke andere wijze de Vereeniging moet trachten het beoogde doel te bereiken. (*Ingenieur*).

ROTTERDAM. Blijkens eene in dit blad voorkomende advertentie zal Zaterdag e. k., den 13de dezer maand, gelegenheid bestaan tot het inschrijven op aandeelen in de naamlooze vennootschap „Maatschappij tot Exploitatie van koolzuurfabrieken in Engeland." Het aandeelenkapitaal van deze vennootschap, die te Rotterdam zal gevestigd worden, bedraagt *f* 600,000 en is verdeeld in aandeelen van *f* 1000, splitsbaar in stukken van *f* 500.

Directeur der Maatschappij zal zijn de heer E. L. C. Schiff, terwijl zich bereid hebben verklaard als commissarissen op te treden de heeren F. A. Vriese, te Amsterdam; A. A. H. Boon Hartsinck (firma Arnhemsche Bankvereeniging Boon Hartsinck & Pliester), te Arnhem; J. J. L. Heldering (firma Heldring & Pierson), te 's-Gravenhage; S. A. Maas, te Schiedam en C. G. Rommenhöller, alhier.

De Maatschappij stelt zich ten doel de aankoop en exploitatie van de te Londen gevestigde fabriek met toebehooren tot bereiding van vloeibaar koolzuur en de oprichting en exploitatie van een of meerdere koolzuurfabrieken in Engeland.

Dit fabrikaat heeft groote beteekenis; vloeibaar koolzuur was, eenige jaren geleden, slechts in de laboratoria bekend en heeft in korten tijd een dergelijk debiet verkregen, dat het fabriceeren daarvan tot de groot-industrie kan gerekend worden te behooren. In Duitschland werd het in 1884 in den handel gebracht en de consumtie bedroeg het eerste jaar 150.000 KG., terwijl thans de hoeveelheid van 3.500.000 Kg. bereikt wordt, voor welker transport 100.000 ijzeren cylinders gebruikt worden. De toepassing van koolzuur voor de meest uiteenloopende doeleinden wordt met den dag grooter, en het gebruik daarvan ligt onder veler bereik, sedert het na langdurige en kostbare proefnemingen gelukt is het koolzuur door verbranding van cokes te verkrijgen. Te Erkner bij Berlijn werkt eene groote fabriek sedert twee jaren naar deze methode en eene grootere inrichting is in de nabijheid van Londen dezer dagen in gereedheid gebracht. Laatstgenoemde fabriek heeft een productievermogen van 240 cylinders ad 12 KG. per dag, overeenkomende met een vermogen van 72.000 cylinders per jaar van 300 werkdagen.

WAGENINGEN. Krachtens de overeenkomst tusschen de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen en het bestuur der gemeente omtrent den afstand en de overdracht van den tramweg van Eede naar Wageningen, ontvangt de gemeente voor de voor hare rekening aangelegde lijn *f* 88,000, waarvan de kosten van aanleg meer dan *f* 150,000 bedroegen.

— Voor het ontwerp van een te bouwen nieuw museum te Darmstadt is vanwege de groothertogelijke Hessische regeering een prijskamp uitgeschreven, die door zijne regeling tot uiteenloopende beoordeelingen aanleiding geeft. Het gebouw moet verrijzen op de plaats van het vroegere arsenaal (*Zeughaus*), naast den schouwburg. De kosten mogen ongeveer *f* 900.000 bedragen. Tot den prijskamp zijn zes bouwmeesters uitgenoodigd: Thiersch te München, Schmieden en Speer te Berlijn, Marchot te Mannheim, Sommer te Frankfort a/M., en Neckelmann te Stuttgart. Bovendien mogen mededingen alle bouwkundigen, die door het ministerie daartoe waardig gekeurd worden, doch alleen de zes genoemde ontvangen ieder een honorarium van *f* 1080, terwijl als prijzen voor de beste ontwerpen zijn uitgeloofd twee premiën tot een gezamenlijk bedrag van *f* 4800. De beoordeeling geschiedt door de architecten Von Eyle te Stuttgart, Dr. Durm te Karlsruhe, Canzler te Dresden, Wagner en Marx te Darmstadt en eenen zesde, die nog benoemd moet worden, benevens door den Directeur van het museum, Schleiermacher, den majoor Von Heyl, en den staatsraad Dr. Von Knor als voorzitter.

De beperking van den wedstrijd en de korte termijn van inzending, 30 Juni a. s., veroorzaken veel ontevredenheid, waartegen echter aangevoerd wordt dat op deze wijze veel nutteloze arbeid en eene opeenhooging van onbruikbare ontwerpen voorkomen worden.

— Ten gevolge van de stichting van een nieuw universiteitsgebouw te Leipzig moet het uit de 13e eeuw dagteekenende overblijfsel van het Dominikanerklooster van St.-Pauli, dat tot dusverre als bibliotheek-gebouw dienst deed, gesloopt worden.

Hetgeen de sloopingbijzonder betreurenswaardig maakt, is dat nu ook verloren moeten gaan de in het gebouw aanwezige muurschilderingen uit de jaren 1250—1515, die door kenners even hoog geacht worden als de muurschilderingen te Pisa, Verona of Assisi. Afbeeldingen te nemen door de photographie, is in de slecht verlichte kloostergangen ondoenlijk. Deswege zullen er teekeningen en later gravures van gemaakt worden.

BOEKAANKONDIGING.

Het schijn-concours voor 's Rijks-museum. De waarheid volgehouden tegen Jhr. Mr. Victor de Stuers, door Mr. N. de Roever. — Amsterdam, S. L. van Looy, 1892.

De wedstrijd voor het ontwerpen van een Museumgebouw heeft meermalen de pennen in beweging gebracht en aanleiding gegeven tot meer of minder scherpe critiek; 't was daarom eene verademing, toen deze zaak van het tapijt kwam en te betreuren dat de oude geschiedenis weder opgerakeld wordt. Ten deele is de heer Mr. N. de Roever daaraan schuld; in de door hem geschreven biographie van wijlen den architect L. H. Eberson moest van dien wedstrijd wel-is-waar melding gemaakt worden, maar de wijze, waarop dit geschiedde, gaf den heer Victor de Stuers aanleiding de pen op te nemen om de verdiensten van den overledene te verkleinen en den heer De Roever op zijne plaats te zetten. De heeren openden toen een twistgeschrijf in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en de verschillende artikelen zijn op bladz. 391 en 401 van den vorigen jaargang afgedrukt.

Aan den onpartijdigen lezer valt het in 't oog, dat de heer Victor de Stuers vele groote woorden gebruikt heeft: algemeen werd het afgekeurd dat bij den overleden architect een brevet van onbekwaamheid gaf en erkend dat meerdere inlichtingen noodig waren om zich een onbevangen oordeel te kunnen vellen.

De heer Mr. N. de Roever heeft in de aan het hoofd dezes vermelde brochure de geschiedenis der prijsvraag nader besproken en wij zien met ongeduld naar het antwoord van den heer Jhr. Victor de Stuers uit.

PERSONALIA.

— Bij koninklijk besluit is, met ingang van 8 Februari, benoemd tot lid en Voorzitter van den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten Mr. J. Ph. van Bosse.

— De heer J. L. Cluysenaer, directeur-generaal der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, is benoemd tot officier der Leopoldsorde, en de hh. J. W. Stous Sloot, hoofdingenieur werktuigkundige, chef van dienst van de tractie en het materieel, en de heer J. Kalff, hoofdingenieur, chef van dienst van weg en werken bij die maatschappij, zijn benoemd tot ridders dier orde.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Oprichter-teekenaar en eenige bekwame opzichters, voor de uitvoering van een beursgebouw, fruithal enz. bij de gemeentewerken te Utrecht. Adres vóór of op 16 Febr. aan Burg. en Weth. te Utrecht. (*Zie advert. in n°.* 6.)

— Opzichter van den Prov. Waterstaat in Limburg. Jaarwedde *f* 1100 c. a. Adres vóór of op 25 Febr. aan Ged. Staten te Maastricht. (*Zie advert. in n°.* 6.)

— Bouwkundig teekenaar, R. K. Adres, motto *Teekenaar*, aan het bureau van dit blad. (*Zie advert. in n°.* 6.)

ADVERTENTIEN.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Plans** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 15de Februari 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal-Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden **aanbesteed**:

Volgens bestek N°. 514:

Het leveren van 30000 gekeepte en met chloorzink bereide platte eikenhouten dwarsliggers.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met overmaking van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

De Administrateur.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Ronscheid.**

Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien:* T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.

De Gedeputeerde Staten VAN HET Hertogdom Limburg,

brengen bij deze ter algemeene kennis dat in verband met opkanden mutatiën in het personeel der opzigters van den Provincialen Waterstaat in dit gewest, met ingang van **1 April** deszes jaars mé te voorzien zijn in eene **OPZIGTERSBETREKKING.**

Aan die betrekking is verbonden eene vaste jaarwedde van *f* **1100**, eene vergoeding van *f* **50** wegens bureaukosten, het genot van reis- en verblijfkosten en, na eervol volbragten diensttijd, aanspraak op pensioen, zonder dat daartoe eenige persoonlijke bijdrage gevorderd wordt.

Sollicitanten zullen zich onder opgave van naam, voornamen, ouderdom, geboorteplaats en maatschappelijke positie, en onder overlegging van diploma's of van soolanige andere stukken als zij ter hunner aanbeveling wenschen bij te brengen, **vóór of op den 25 Februari e.k.**, vrachtvrij, bij adres op zegel tot deze Vergadering hebben te wenden.

Verdere inlichtingen ter zake zijn te verkrijgen bij den Ingenieur van den Provincialen Waterstaat en ter Provinciale Griffie (2e Afdeeling) te **Maastricht.**

MAASTRICHT, den 29 Januari 1892.

De Gedeputeerde Staten van het Hertogdom Limburg,
DE KUIJPER.
De Griffier,
HOUBA.

Bouwkundig Teekenaar.

Gevraagd terstond een Teekenaar R. K., ervaren in **ontwerp** en **detail**, tegen goed salaris en vaste betrekking.

Zij, die aan bovengenoemde voorwaarden kunnen voldoen, adresseeren zich met franco brieven aan het bureau dezer onder motto *Teekenaar*, met opgaven van leeftijd, werkkring en getuigschriften. Discretie verzekerd.

Voor de uitvoering van een **Beursgebouw, Fruithal** en eenige andere **Bouwwerken,** kunnen tijdelijk bij de Gemeentewerken te UTRECHT als **BUITENGEWOON OPZICHTER** worden geplaatst:

Een ervaren Opzichter-Teekenaar,

eenige bekwame OPZICHTERS.

Sollicitanten worden verzocht zich vóór of op **16 Februari 1892** met op zegel gesteld verzoek te wenden tot Burgemeester en Wethouders, met opgave van het verlangde salaris per maand, dat naar bekwaamheden kan worden geregeld. Eenige praktijk van het stellen van IJzerconstructie kan tot aanbeveling strekken. Onnoodig zich te melden zonder goede getuigschriften en bewijzen dat men reeds met goed gevolg als Opzichter is werkzaam geweest.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Directeur der Gemeentewerken, **Dinsdag** en **Vrijdag** van **half elf tot twaalf uur,** op zijn Bureau Stadstimmerhuis, *Achter Klarenburg.*

UTRECHT, 2 Februari 1892.

Namens Burgemeester en Wethouders der gemeente Utrecht,
De Secretaris,
DE WATTEVILLE.

Eene groote firma in decoratiën,

verschillende belangrijke werken uitgevoerd hebbende, verlangt voor Nederland

een Vertegenwoordiger.

Men wende zich in de Fransche taal met *franco* brieven onder lett. A C aan het bureau van dit blad.

Naamlooze Vennootschap MAATSCHAPPIJ TOT Exploitatie van Koolzuurfabrieken in Engeland,

gevestigd te Rotterdam.

DIRECTEUR:

E. L. C. SCHIFF, Ingenieur.

COMMISSARISSEN:

F. A. VRIESE, Amsterdam.
A. A. H. BOON HARTSINCK, Directeur van de Arnhemsche Bankvereeniging Boon Hartsinck & Pliester, Arnhem.
J. J. L. HELDRING, lid der firma Heldring & Pierson, 's Hage.
S. A. MAAS, Schiedam.
C. G. ROMMENHÖLLER, Rotterdam.

Maatschappelijk Kapitaal groot *f* 600,000,

verdeeld in Aandeelen van *f* **1000,** splitsbaar in stukken van *f* **500,**

waarvan de officieele Beursnoteering te Amsterdam zal worden aangevraagd.

De Maatschappij heeft ten doel de Exploitatie eener reeds in volle werking zijnde Fabriek ter bereiding van

VLOEIBAAR KOOLZUUR UIT COKES,

volgens eene nieuwe en in Engeland door Brevets gemonopoliseerde methode.

Deze Fabriek, de eerste en tot nu toe de eenige in geheel Engeland, heeft in dat land, waar het verbruik van Koolzuur grooter is dan in geheel Europa te zamen genomen, eene nieuwe industrie gevestigd.

Naar hetzelfde systeem is eene Fabriek in Duitschland eenige jaren in werking, **die over het eerste jaar van haar bestaan aan de Aandeelhouders na afschrijving van 5% over het geheele Aandeelenkapitaal een Dividend van 11½ pCt. kon uitkeeren.**

De overeenkomsten, die de in volle werking zijnde Fabriek te Londen met hare afnemers heeft aangegaan, laten ook van deze Onderneming reeds **in het eerste jaar een niet minder groot Dividend verwachten.**

Een groot gedeelte van het kapitaal is onder de hand reeds genomen en de INSCHRIJVING op de resteerende Aandeelen wordt opengesteld op

ZATERDAG 13 FEBRUARI

van des voormiddags 10 uur tot des namiddags 4 uur, ten Kantore van:

de DISCONTO-MAATSCHAPPIJ te Rotterdam,
de Heeren TEN HAVE & VAN ESSEN te Amsterdam,
de „ HELDRING & PIERSON te 's-Hage,
de ARNHEMSCHE BANKVEREENIGING Boon Hartsinck & Pliester te Arnhem,
en de Heeren SCHMASEN & NACKEN te Roermond,

alwaar uitvoerige PROSPECTUSSEN en INSCHRIJVINGSBILJETTEN verkrijgbaar zijn.

Een Bouwkundig
OPZICHTER-TEEKENAAR.
ond 26 jaar, goed bekend met **hei- en bouwwerken**, zoekt plaatsing, liefst omtrek DEN HAAG. Referentiën staan ten dienste. Br. fr. lett. N. bij den boekh. Joh. G. STEMLER Czn., Haarlemstraat 2, AMSTERDAM.

OPENBARE
AANBESTEDING.
BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN *SCHIEDAM* zijn voornemens op **Donderdag 18 Februari a.s.**, des middags te 1½ **uur**, ten Raadhuize aldaar, in het openbaar **aan te besteden**, de levering van:
Bouwmaterialen,
ALS:
Straatklinkers, Keien, Steenslag, Eiken- Grenen- en Ipenhout, Porkoenpalen, Straatsyphons en verglaasde Eng. ijzeraarden Buizen, in 13 perceelen.
Het **bestek** ligt dagelijks, met uitzondering van den Zondag, ter inzage op de Stads-timmerwerf en is, tegen betaling van **25 cents**, op de Gemeente-Secretarie verkrijgbaar.
SCHIEDAM, 4 Februari 1892.
Burgemeester en Wethouders voornoemd,
VAN DIJK VAN MATENESSE.
De Secretaris,
VERNÉDE.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

AANBESTEDING.
Op ***Zaterdag 20 Februari 1892, des middags te 3 ure*** zal door den RAAD VAN BEHEER VAN DEN STADSSCHOUWBURG in het PAVILJOEN VONDELPARK worden **AANBESTEED:**
Het bouwen van een SCHOUWBURG
met alle toebehooren, ongeveer ter plaatse van den afgebranden Schouwburg op het Leidscheplein te Amsterdam, met bijlevering van alle materialen en arbeidsloonen.
Het bestek met 16 teekeningen is (voor zoover beschikbaar) ad *f* 20.— per stel voor heeren aannemers verkrijgbaar, op **schriftelijke aanvrage** aan de architecten van den Stadsschouwburg *Singel N°. 451 te Amsterdam*, waarna de toezending door DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, franco tegen rembours zal plaats hebben.
Inlichtingen geven de Architecten A. L. VAN GENDT, J. B. SPRINGER en JAN SPRINGER te *Amsterdam*.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
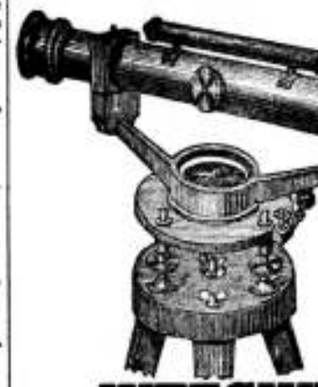
WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-IJzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

Bekroond op vele Tentoonstellingen.
Ruim 200 attesten van overheidspersonen en groote firma's.
Meer dan 1000 prima referenciën.
In Nederland uitgevoerd:
Belangrijke bedekkingen voor VAN HOUTEN'S Cacaofabrieken te Weesp, enz.
Waterdicht Linnen voor bedekking.

Dekking zonder dakbeschot.

Bij gebruik van rocflatten met muuraansluiting.
Eenvoudigste houtconstructie met en zonder **dakbeschot. Binnenbekleeding** van fabrieken, **Gevelbekleeding, Bekleeding der onderzijde** van verzinkt ijzeren **daken** (tegen lekken), enz. enz.
Uitvoering met langjarige garantie voor duurzaamheid en vuurvastheid,
Monsters en Prijscouranten ter beschikking.
Dringende waarschuwing voor namaaksels, als: Anti-elementum, Teetolin, enz.
Uitvinder en eenige fabrikant:
WEBER-FALCKENBERG, Keulen en Weenen.
Depot en alleenverkoop voor **Nederland** en **Koloniën**,
FERD. ENGERS, Amsterdam, *Heerengracht 335.*

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & C°., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap
A.W.W.I
Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN SPRINGER, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.
ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. De 966e vergadering van het Genootschap zal gehouden worden op Woensdag 17 Februari a. s., des avonds te 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.

b. Installatie van den heer G. L. Toekamp Lammers als gewoon lid.

c. Bijdrage van den heer J. G. van Gendt A.I.z.: *Het Asphaleia-theater*.

d. Kunstbeschouwing.

2e. In het Genootschapslokaal zijn tentoongesteld: Diverse schetsen, benevens eene collectie platen van H. Vredeman Vriese, door den heer A. N. Godefroy, eerelid van het Genootschap.

3e. De Genootschapskalender voor het jaar 1892 is aan heeren leden verzonden.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

(A. et A.) VOORDRACHT,
gehouden in de Genootschapsvergadering van 3 *Februari* 1892,
door
A. N. GODEFROY.

Salomon de Bray, schilder te Haarlem, en verzamelaar der werken van Mr. Hendrick de Keyser, stads-bouwmeester, steen- en beeldhouwer van Amsterdam, onder den titel van *Architectura Moderna, ofte bouwinghe van onsen tijt*, uitgegeven door Cornelis Danckerts van Sevenhoven, te Amsterdam 1631, zegt op blz. 22 van den beschrijvenden tekst, als „besluyt" van het eerste deel, dat de lezer en beschouwer zal bemerken, dat er nog werken van den bouwmeester ontbreken, die hij zich voorstelt te zullen mededeelen als hem de noodige gegevens daartoe zullen ter hand komen. En hoewel daarop volgt een tweede deel of *Bijvoeghsel*, bevattende werken van Pieter de Keyser, oudste zoon van Hendrick, Hans Steenwinckel, Jacob van Campen en Thomas de Keyser, tweede zoon van Hendrick, zoo is evenwel geen gevolg gegeven aan de toezegging tot aanvulling van de werken van den vader. Ik heb daarom getracht eenige van die werken in schets te brengen, voor zoover die niet reeds in de *Afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen*, uitgegeven door de Maatschappij „tot Bevordering der Bouwkunst" zijn opgenomen, voor zoover namelijk de stad Amsterdam betreft, hopende dat het aanleiding moge geven tot aanvulling met hetgeen elders door den stadsbouwmeester van Amsterdam mocht zijn teweeggebracht.

Zoo bijv. komt het mij niet onwaarschijnlijk voor dat het kerkgebouw in de Beemstermeer (drooggemaakt in de jaren 1608—1612) van de hand van Hendrick de Keyser is; althans de gedaante heeft sterke verwantschap met die van de Westerkerk hierterstede. In Noord-Holland, en bij name te Enkhuizen, wellicht ook te Hoorn, schijnen bouwgewrochten aan H. de Keyser te mogen worden toegeschreven (verg. Noord-Hollandsche oudheden, 1e deel).

Voor zoover dan onze stad Amsterdam betreft, komen vooral in aanmerking de navolgende werken, die door H. de Keyser zijn geordonneerd en tot stand gebracht, maar *niet* zijn opgenomen in de *Architectura Moderna* van De Bray.

1°. Het Oost-Indische huis, gebouwd in 1606.
2°. De Groote Koopmansbeurs, gebouwd in 1611.
3°. De Meelhal op de Nieuwmarkt, 1615.
4°. Het huis van Sr. Hans Bartholotti, 1615.
5°. De ingangpoorten van het Aalmoezeniers-weeshuis op den Singel (later Latijnsche school, nu Bureau van Politie), en van het Rasphuis op den Heiligeweg over de Voetboogstraat.
6°. De Haringpakkers- en de Montalbaanstorens.

Ten aanzien van het Oost-Indische huis behoef ik wel niet te herinneren dat dit bouwwerk voor ongeveer 30 jaar is opgemeten door de heeren J. H. A. E. de Vries en H. Molemans, in teekening gebracht voor de Afdeeling Amsterdam, en door de Maatschappij „tot bevordering der Bouwkunst" uitgegeven (10e afl.). Ik heb mij bepaald tot de 2 ingangpoorten, in de Hoogstraat en op de groote binnenplaats; deze laatste vertoont het jaartal 1606. De eerstgenoemde heeft

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

eene elliptische boogsluiting, in afwijking met de teekening, die een halfcirkelboog heeft. In het vorige jaar is bij de vernieuwing van den vleugel op den Kloveniersburgwal op de binnenplaats een ingangdeur gebouwd, in navolging van de deur door H. de Keyser geordonneerd, doch daarin is eene, naar mijn gevoelen storende afwijking gemaakt in de plaatsing van de ooren van het architraaf, waardoor het verheven vierkant daarin aangebracht, *niet* strookt met de verdeeling der schiftingen rondom den toog. Men zie en oordeele.

In de 2e plaats heb ik de Groote Koopmansbeurs genoemd, gebouwd aan het einde van het Rokin in 1611, en vergroot in *1667—68*. Zij werd gesloopt in 1836—37, en werd na vier jaar rustens in 1841—45 verplaatst naar het Damrak bij de voormalige vischmarkt, die almede werd verplaatst naar de Nieuwemarkt aan de Geldersche kade. Aldaar verrees eerst een houten hulpgebouw, later (1862) vervangen door het nog aanwezige steenen gebouw, waarvan de afbeeldingen in de *Bouwkundige Bijdragen* van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zijn opgenomen.

Wat de Beurs betreft, weten wij allen dat het voornemen bestaat die wederom te sloopen, en te vervangen door eene nieuwe Beurs in de Warmoesstraat, waarbij dan meteén het geheele Damrak zal verdwijnen, om door een zoogenaamden boulevard te worden vervangen.

Van de Beurs, door H. de Keyser geordonneerd, heb ik 2 plattegronden geteekend:

1°. Zooals zij in de jaren 1608—11 is uitgevoerd, waarbij ik gevoegd heb den gevel aan het Rokin, met de winkelhuizen, de brug en den toren. In een van die winkelhuizen was gevestigd de boekhandelaar en uitgever Cornelis Lodewijk van der Plasse, bij wien o. a. de werken van den dichter Gerbrand Adriaenszoon Bredero zijn in het licht gekomen. De open plaats van de Beurs was toen 6 bogen breed en 12 bogen lang.

De 2e plattegrond vertoont de gedaante van de Beurs ná de vergrooting in de jaren 1667—68. De open plaats werd toen 17 bogen lang, en tengevolge daarvan werden de toren en de winkelhuizen afgebroken, en werd de brug tot een overdekten ingang en doorloop ingericht, die mij nog zeer goed heugt, want ik was, toen zij in 1836—37 gesloopt werd, 14 á 15 jaar oud. De gevel aan het Rokin werd in 1667 geheel in den geest van dien tijd gewijzigd, en verkreeg een ander karakter. Het bovendeel van den gesloopten toren, met het slaguurwerk, werd op het midden der kap geplaatst; het carrillon verviel.

De opgang aan de zijde van den Vijgendam (de zoogenaamde „trappen van de Beurs") behoort bij den oorspronkelijken bouw van H. de Keyser, en heb ik op grootere schaal er bijgevoegd.

De nissen, rondom het open plein van de Beurs op de 1e verdieping aangebracht, waren, volgens Vondel's verzen bij de inwijding van het Stadhuis op den Dam, bestemd om de standbeelden van de 36 Graven van Holland en Zeeland te plaatsen. Zij zijn intusschen voortdurend ledig gebleven.

De galerijen waren met steenen kruisgewelven overdekt, waarboven de ruimte op de 1e verdieping is ingericht geweest tot werkplaatsen van den stads-timmerwinkel, later verhuurd voor winkelnering, ook van prenten en boeken (o. a. de uitgever P. Schenk), daarna, onder Koning Lodewijk Napoleon, ingericht voor de kantoren van het toen ingestelde „Grootboek der Nationale Schuld", en ten laatste in 1818 onder Koning Willem I voor Academie van Beeldende Kunsten (voor de bouwkunst de architect Fr. Tilman Suys, opgevolgd door de heeren Van der Jagt en M. G. Tétar van Elven). Daár werden ook de jaarlijksche tentoonstellingen gehouden van schilderijen en andere kunstwerken gedurende de kermisweken. De verlichting geschiedde door de dakvensters in de kap, en voldeed zeer goed.

De hultronde nissen, voor de beelden bestemd, en de vierkante nissen daartusschen in de binnengevelmuren aangebracht, bezaten maar enkele lichtopeningen zooals op de plaat in Dapper's en Philip von Zesen's *Beschrijving van Amsterdam* (1663—64) te zien is. Door den stadsarchitect, den heer A. W. Weissman, ben ik met 2 doortrekteekeningen begiftigd, waarop laatstgenoemde verdeeling is aangetoond.

De beide zijgevels in de Beursstegen waren blinde muren, met uitgebouwde schoorsteenkanalen, ten dienste van de stookplaatsen in de overwelfde kelderruimten onder de galerijen der Beurs. Er waren winkelhuizen in gevestigd, (o. a. de boekhandelaar Jacobus Radink) en een corps de garde voor de nachtwacht.

Op het Rijksmuseum bevindt zich een schilderij van Hiob Berckheyde (n°. 99 behoorende tot het Museum Van der Hoop), voorstellende een gezicht op de oude Beurs (naar het mij toeschijnt *na* de vergrooting van 1668 geschilderd) aan de zuidzijde bij den overdekten opgang, en met geopende luiken voor de luchtdoorstrooming. Voorts nog eene schilderij van K. Karsen, eveneens behoorende tot het Museum Van der Hoop, en geschilderd kort voor de sloopíng, voorstellende een gezicht onder de galerij rondom het open Beursplein. Het hangt boven een doorgang zoo hoog, dat men het nauwelijks kan waarnemen; voor de details bevat dit nauwkeurige aanwijzingen.

De moeilijkheden, ondervonden door de gewelven ter bedekking van de waterdoorloopen van het Rokin naar het Damrak, hebben voortdurende voorzieningen noodzakelijk gemaakt en eindelijk de sloopíng tengevolge gehad.

Niet onwaarschijnlijk komt het mij voor dat ook de groote hooge huizen in de Beurssteeg, (die allengs gaan verdwijnen) door H. de Keyser zijn geordonneerd.

In de 3e plaats heb ik de Meelhal op de Nieuwmarkt genoemd, waarvan ik reeds voor 2 jaar geleden eene photographie heb vertoond, en alsnu eene teekening naar aanleiding daarvan gemaakt. Omtrent de bijzonderheden verwijs ik naar mijne voordracht van 5 Maart 1890, in *De Opmerker* opgenomen. De gevel draagt het jaartal 1615 in Rom. cijfers.

(Wordt vervolgd.)

We brengen onzen lezers in herinnering, dat de teekeningen en platen welke in bovenstaande voordracht genoemd worden, welwillend door den heer Godefroy tijdelijk zijn afgestaan ter expositie in het Genootschapslokaal. De Redactie.

(A. et A.) HOLLANDSCHE TEGELS.

In het nummer van „The Architect", van drie weken geleden, trof ik een artikel aan, dat mij Nederlander al dadelijk aantrok. Ik las nl. het opschrift: „Dutch tiles". Elk rechtgeaard Nederlander stelt er prijs op, wanneer een of ander buitenlandsch blad de aandacht schenkt aan hetgeen in ons land te zien is; we gevoelen ons gestreeld, wanneer ze ons dan roemen om onzen ondernemingsgeest en meerdere alle even goede hoedanigheden, terwijl we daarentegen verontwaardigd het blad verre van ons werpen, dat ons op de eene of andere wijze tracht af te breken of belachlijk te maken. Is het hinderlijk of niet voor ons Nederlanders, om zoo'n artikeltje te lezen, zooals deze week vertaald uit het Engelsch in een onzer dagbladen verscheen? Een jong Transvaler nl. schreef: „Holland, of een groot deel althans, was eens bedekt met water; nu is het bedekt met Hollanders en koeien," ... en verder leest men: „De inwoners (van Rotterdam) kunnen hun stad niet draineeren, dus schrobben ze de stoepen, de vrouwen schrobben de stoepen en de mannen rooken sigaren", enz. enz.

Ik wilde dit staaltje even aanhalen om erop te wijzen, dat zooveel quasi-reizigers, die land en volk meenen te hebben leeren kennen, datzelfde land in hunne reisindrukken (?) geheel in verkeerd daglicht plaatsen. Die reizigers, die Vosmaer zoo juist typeert met: „zij hebben alles bij zich, maar alleen geen geestige bagage meegenomen. Geheel ongevoelig kunt gij ze niet noemen, want zij geven aan de meeste indrukken toe, die toevallig op hen werken, mits zij oppervlakkig zijn."

Om nu terug te komen op dat stukje uit „The Architect," laat ik het hieronder vertaald volgen:

„Bij eene discussie, welke eens gevoerd werd over het schrijven van fabelen, beweerde Dr. Johnson op zijne dictatorale manier, dat deze gemakkelijk waren saam te stellen.

„Maar Goldsmith, zijnde *in wit a man, simplicity a child*, en daarom bevoegd de waarde van een fabel te beoordeelen, kwam tegen die bewering op en gebruikte het *argumentum ad hominum* met te zeggen, dat als Johnson dien vorm van uitdrukking aanviel, al zijne kleine visschen zouden gaan spreken als walvisschen.

„De anecdote heeft iets toepasselijks voor ons, dewijl het eene toespeling zou kunnen zijn op de oude en nieuwe manier voor het schilderen van Hollandsche tegels.

„Zij zijn onmisbaar geworden, sedert de architecten naar Holland zijn gegaan om zich te inspireeren en den Nederlandschen bouwstijl ten onzent weer in te voeren.

„De aanvoer beantwoordde aan de aanvraag. Hollandsche tegels zijn in overvloed geproduceerd voor de Engelsche markt, maar als het aanwezig zijn van stijl eenige waarde bevat, dan zijn ze slechts Hollandsch *in naam*.

„Gelijk Dr. Johnson's fabelen hebben ze het oude karakteristieke verloren, en is voor de fabrikage een anderen maatstaf aangenomen.

„Men zou zelfs kunnen beweren dat de Engelsch-Hollandsche tegels dat gebrek hebben, nl. dat ze *te goed* zijn. De artisten, die er zich mede bezighouden, schijnen voor oogen te moeten houden een toezicht van een *Science and Art Department*, en werken alsof het een concurrentie voor prijzen moest worden.

„De oud-Hollandsche tegels echter, waarin zoovele volken behagen schepten, en die tegelijkertijd beschavend werkten, werden niet onder zulke omstandigheden geproduceerd. Men begreep dat uiterst strenge lijnen niet moesten voorkomen op eenvoudige tegels, en wat bereikt moest worden was *a frank naïveté*, welke even prettig aandeed, als de vroolijke buitelingen van kinderen. Hoemeer de wereld is vooruitgegaan, zijn, ongelukkigerwijs, de kinderen ernstig, bedilziek en naijverig geworden. Een gewone schooloefening is tegenwoordig meer pretentieus dan eene hoogeschool-verhandeling uit vroeger dagen.

„Het ornement is quasi-wetenschappelijk geworden en in decoratie wordt een verheven oorsprong gezocht. Is het dan wonder, dat de oude kunst van den Hollandschen tegelschilder vergeten schijnt te zullen worden? Als eenige tak van kunst schijnt te zullen kwijnen, dan is er kans dat eene herleving nabij is.

„Een jaar geleden zou men nauwelijks geloofd hebben dat Hollandsche tegels, die geschikt waren naast zeer oude tegels geplaatst te worden, verkrijgbaar zouden zijn, en nog wel voor verwonderlijk lagen prijs. Op het oogenblik is zulk een lang gewenschte volmaking te zien in Kensington, eene plaats, welke aanspraak kan maken op den naam van bakermat voor elke herleving van 19-eeuwsche kunst.

„Messrs. Frank Giles & Co., die de voornaamste meubileerders zijn *in the old court suburb*, hebben hunne kennis en bedrevenheid aangewend om te slagen in het verkrijgen van een prachtige collectie rariteiten en oudheden. Zulke artikelen kunnen evenwel moeilijk voor iedereen verkrijgbaar zijn; zij hebben oud-Hollandsche tegels, maar deze zijn kostbaar. Erkennende het nut, en we mogen zeggen de noodzakelijkheid, van eene verbetering (op gebied van tegels), zijn ze in staat, nagemaakte tegels te leveren tot variëerende prijzen van 3 d. tot 8 d. De kleuren zijn zóó zacht, alsof zij een eeuw geleden gemaakt zijn. De teekeningen hebben den onmisbaren eenvoud. Elke tak van kunst moet beoordeeld worden naar den maatstaf, die erop toepasselijk is, en de waarde der tegels kan vastgesteld worden door eene vergelijking met de nagemaakte tegels. Het zou dwaas zijn *geometrical encaustic tiles* te plaatsen naast die, welke in Kensington verkrijgbaar zijn. Deze laatste zijn uit de hand geschilderd en hebben die losheid, welke in werk van vroegeren tijd te vinden is.

„Hunne bekoring ligt in hun eenvoud, en ze zullen in de gebouwen sterk afsteken bij het meer ernstige hout- of metaalwerk, waarin ze omsloten zullen worden."

Ik zal niet ontkennen, dat sommige beweringen in dit stukje zeer juist zijn, maar het komt mij voor dat de schrijver te veel hecht aan het verkrijgen van geïmiteerd-oud-Hollandsche tegels; waarom? Heeft hij nooit de producten gezien, welke Delft en Rozenburg ons te zien geven? Dat zijn *hedendaagsch*-Hollandsche tegels, waarvoor ik gaarne de angstig geïmiteerde oude tegels schenk.

Ik heb hier voor me een ouden tegel met 'n stel Adam en Eva; nu zeer curieus misschien, maar ik vind ze leelijk die menschen met hunne wanstaltige buiken en worstachtige armen en beenen. Zie daartegenover de tegels, afkomstig uit de hierboven genoemde ateliers; ik laat aan een ieder over ze te beoordeelen, maar ze hebben voor mij oneindig meer bekoring door het geestige van teekening en kleur, niet angstig gedaan maar flink, echt mooi: „a frank naïveté"!

Van welke Hollandsche ateliers worden dan die onartistiek(?) uitgevoerde tegels aangevoerd? Zijn die uit het noorden van ons land? het is waar, deze leveren ons niet het oorspronkelijke van de beide voornoemden, maar hunne imitatie van oud-Hollandsche tegels moet toch, *als imitatie*, zeer goed geslaagd genoemd worden.

Ik zie in dat nijverheids-reddend optreden van Frank Gilles en C°. een misplaatsten naijver. „Wat jului, Hollanders kunnen doen, dat kunnen wij ook, en misschien nog wel goedkooper" .... ook mooier?

Ik heb alle respect voor de dikwijls zeer artistiek uitgevoerde producten van Engelsche fabrieken, zoolang ze *Engelsch* blijven, maar nooit zag ik van hen een navolging van een Hollandschen tegel, of altijd stond die navolging ver beneden het origineel.

Vele gezegden verder zijn voor mij niet even duidelijk in het stukje: wat b.v. bedoeld wordt met het toezicht van een „Science and Art Department", waarom het een gebrek genoemd moet worden, wanneer tegels *te goed* zijn; waarom ornement in onzen tijd quasi wetenschappelijk is geworden? Ziet, dit zijn vragen, welke ik niet weet te beantwoorden.

Ik meende alleen met dit mijn schrijven tegen de bewering te moeten opkomen als zou een tak van zoo echt-nationale kunstnijverheid kwijnende zijn.

P. J. de. J.

(A. et A.) FRAGMENTEN III.

Ik voel me niet lekker!

Daar ben ik in een onbewaakt oogenblik in een complot gewikkeld, dat bij nadere kennismaking uit niets schijnt te bestaan dan uit beeldstormers en contramineers. Wrijving van gedachten, opbouwen, samenwerken, en wat al niet meer, waren de frazen, waarmee ze me wisten te paaien. Een zekere D. Goût — een lastig opposant, dien ik nooit goed heb kunnen zetten — trok zich terug, zoodat het me op dat oogenblik eene lichte taak scheen onder het troepje wat orde te houden. Hoe spoedig echter volgde de ontgoocheling. De retraite van D. Goût bleek slechts een schijnbeweging te zijn geweest, „De gedachte-wrijverij" las ik in het vorig epistel, „zou het ook zonder de portie wagensmeer wel stellen, haar van bevoegde zijde geoffreerd." Heetloopen, derailleeren, dood en vernieling is dus het doel, waarnaar deze verwatenen openlijk durven streven.

Bij zoo'n stand van zaken is het de plicht van ieder weldenkende, om alle overwegingen van gemakzucht en sleur op zij te zetten en krachtig naar den rem te grijpen ten einde nog te redden wat te redden is.

Als vergoeding voor de ergernissen, die me ongetwijfeld in die functie te wachten staan, heb ik me al vast laten inschrijven voor het in Mei te houden Architecten-congres. De vijf pop schrikten me in 't eerst wel wat af, doch hoe dikwijls offert men niet grootere sommen in gezelschap van veel minder allooi!

Als nu mijn oproerige bentgenooten maar eens zooveel moed wilden toonen om daar óók te verschijnen, hoe zou ik ze te lijf gaan en verpletteren; maar als er één sociaal-democraat in de zaal is, vraag ik dadelijk m'n geld terug. Ik bedank er voor om nog eens zoo'n tumult bij te wonen als Dinsdagavond in het gebouw der Vrije Gemeente, waar Heldt, Gosschalk, Van Achterberg en andere volksvrienden, voor een erg oneerbiedig gehoor den aanstaanden strijd voor handwerkslieden bespraken. Slechts met moeite bereikte ik nog bijtijds het achterdeurtje. De Goût's zag ik alle drie naast elkaar op de galerij zitten; ze schenen erg verkouden te zijn. Doch genoeg daarvan; ik wilde maar doen uitkomen dat een strenge contrôle op het gehalte der aanstaande congresbezoekers mij niet onnoodig schijnt.

Ik heb het mezelf nooit vergeven dat ik, in '89 te Parijs zijnde, heel niet aan het toen gehouden Architecten-congres gedacht heb, waar onze Leliman nog altijd zoo vol van is; 't was weer de schuld van losbandig gezelschap, dat me dwong het ijzeren spinneweb, Eiffeltoren genaamd, aan te gapen in plaats van devotelijk aan de bronnen der eenig ware kunst lafenis te zoeken.

Al dat ijzer zit me nog dwars, ik gruw evenzeer van ijzer en van ijzersmelters als de edele Sir Leicester Dealock uit „het Verlaten Huis". Soms verwaardig ik me wel eens het zwarte metaal eenige beerendiensten te doen verrichten, maar ik zorg steeds dat het aan alle kanten ingemetseld wordt, anders vertrouw ik den boel niet. Het jonge geslacht schijnt echter behoefte aan een leus van practischen klank te hebben en schettert nu maar over ijzer, zonder er veel meer van te weten dan de uit de apotheek opgedane ondervinding, vanwaar het hun in bedenkelijke quantums werd ingegeven tot herstel van bloeddeloosheid.

Het goedje ligt hun nog onverteerd in de maag, dat is aan hun humeur wel te merken, terwijl de man die volgens het *Nieuws van den Dag* de vorige week een ongebakken steen verorberde, daar zeer wel bij voer, althans tot heden niet over kunst schreef.

Eén zaak heeft me toch in de laatste dagen nog een plezierig oogenblik bezorgd. Ik heb nl. gehoord dat op de laatste Genootschaps-vergadering een vraag in de bus werd gevonden, waarbij de steller inlichtingen vroeg over de verschillende methoden om de verjonging der zuilen te construeeren (het verslag in *De Opmerker* bewaarde over dit punt, gelijk dit steeds met de belangrijkste zaken geschiedt, een plechtig stilzwijgen). Het verwondert me niemendal dat de inzender, in zoo'n gezelschap van twijfelaars en ongeloovigen, zijn naam liever verzweeg; ik wil daarom trachten hier aan zijn weetgierigheid te voldoen.... doch neen, kom me liever eens opzoeken, onbekende geestverwant, waartoe zullen we onze parelen enz. Ik heb heel wat kostbaar materiaal uit het riool gered en bovendien nog een constructie van eigen vinding in petto, die ik natuurlijk maar niet aan den eersten den besten afsta. We kunnen ons ongestoord aan den klassieken nectar vergasten, derverlangd afgewisseld met een glaasje citroen.

Over de laffe tirade in het stukje van den zich mijn vriend noemenden mijnheer E. Gout, betreffende mijn sympathie voor zeker bouwwerk in de hoofdstad, zou ik me hier niet warm maken, ware het niet dat ik hem even onder 't oog wou brengen, dat onze goede Beurs nog overeind staat en het denkelijk onzen tijd wel zal uithouden. Mocht ze eens te klein worden, wat ik voor den bloei van onze oude koopstad van harte wensch, dan heb ik nog wel een ontwerpje in portefeuille, dat een driemaal grooter aantal handelaars een goed geproportioneerde kolom tot standplaats verzekert. Verbeeld je zoo'n koopman tegen een ijzeren stijl geleund!!

A. Baque.

DE RENAISSANCE IN NEDERLAND.
(1508—1620).

(*Vervolg van pag.* 36.)

Voor wij van de monumenten in de kerken afstappen moeten wij nog melding maken van het oxaal, dat zich in de St.-Cunerakerk te Reenen bevindt. Het heeft den vorm, die reeds in den Gothischen tijd aan dergelijke zangerstribunes placht gegeven te worden; een middeleeuwsch voorbeeld vindt men in de St.-Joriskerk te Amersfoort. Het oxaal te Reenen bestaat uit drie traveeën, die door Dorische kolommen gescheiden worden. Op deze kolommen rusten bogen, die van voren halfcirkels zijn, doch op zijde min of meer parabolisch gevormd werden. Op de zuilen staan zes hermen, waarbij men ook een geraamte onderscheidt; de boogdriehoeken zijn met zittende figuren gevuld. Hierboven is een balustrade, bestaande uit composietpilasters, waartusschen op zeer origineele wijze arcades geplaatst zijn. Ofschoon dit monument geen jaartal vertoont, gelooven wij niet veel mis te tasten, wanneer wij aannemen dat het kunstwerk tusschen 1550 en 1560 ontstaan is. De motieven van den achterwand herinneren aan die van de schepenbanken te Nijmegen. Vroeger bezat ons vaderland nog een tweede oxaal uit dien tijd, dat van de sedert afgebroken Mariakerk te Utrecht, waarvan de teekening door Jan van Schoorl vervaardigd was.

De woonhuisgevels uit de periode, die aan den tachtigjarigen oorlog voorafgaat, zijn niet talrijk; daarenboven ontbreekt het bij de meesten aan jaartallen of opschriften, waaruit men den stichtingstijd zou kunnen opmaken. Over een paar gevels te Delft, te Amsterdam en te Groningen spraken wij reeds; wij kunnen hier nog bijvoegen het bekende fragment te Zalt-Bommel, waar de gevel van gebakken steen door zeer fijn gebeeldhouwde colonnetten van gehouwen steen zulk een sierlijk karakter verkrijgt. Een gevelfragment aan de Mient te Alkmaar toont pilasters, met fijn gedetailleerde kapiteelen enz.; de vensters zijn van frontons voorzien; ook hier wisselt de gebakken steen met gehouwen steen op behaaglijke wijze af. Een fragment van een gevel op het Oudmunster kerkhof te Utrecht heeft Korinthische pilasters, met arabesken gevuld, naast de vensters. Deze pilasters dragen een betrekkelijk klein hoofdgestel, wat door een schelpvormig fronton, in den trant van die van het huis van Maarten van Rossem te Zalt-Bommel, bekroond wordt.

Wij komen nu tot de behandeling van de Renaissance gedurende de eerste jaren van den tachtigjarigen oorlog. Het is reeds dikwijls gezegd geworden, dat in de eerste twintig jaren van onzen vrijheidskrijg de bouwkunst zoo goed als geen gelegenheid vond te toonen wat zij vermocht, daar de onrustige tijden dit beletten. Een dergelijke uitspraak wordt dan gegrond op de weinige bouwkunstige overblijfselen uit die periode. Het komt ons echter gewaagd voor, op zulke losse gronden een dergelijke uitspraak te doen. Het is toch niet onmogelijk, ja zelfs waarschijnlijk, dat veel, wat in dezen tijd gebouwd werd, in de zeventiende en achttiende eeuw vernieuwd werd. Op de talrijke zeventiende-eeuwsche stedenafbeeldingen ziet men vele gebouwen, die ontegenzeglijk in dezen tijd ontstaan kunnen zijn.

Een van de eigenaardigste voortbrengselen uit den eersten tijd van den tachtigjarigen oorlog is de van 1566—1571 door Bartholomeus Janszoon gebouwde Kanselarij te Leeuwarden, waar men de Laat-Gothick nog aan het woord ziet, en waar der Renaissance zoo goed als geen plaats is afgestaan. Zeven jaar later werd de Oosterpoort te Hoorn gebouwd, althans men leest dit jaartal op het verdedigingswerk. Het gebouw bestaat uit gebakken en gehouwen steen en heeft een gebogen lijn als as. Het benedenste deel, dat veel breeder is dan het bovendeel, heeft aan de stadszijde Dorische pilasters met rustieke banden. In de fries daarboven staat: ANNO 1578; dit komt echter niet overeen met de wapenschilden daarnaast. Van twee is het blazoen weggehakt, maar aan het middenste is nog duidelijk te zien, dat het eenmaal met het wapen van Keizer Karel V prijkte; de twee kolommen, het symbool van dien vorst, zijn nog aanwezig. Het schijnt dus, dat dit gedeelte van de poort voor 1555 reeds in dezen toestand gebracht is. Aan de buitenzijde ziet men Dorische pilasters met rijkversierde pedestallen en rustieke banden. Tusschen de pilasters zijn nissen aanwezig, waaruit steenen kanonnen steken.

In 1581 werd de poort van het Burgerweeshuis in de Kalverstraat te Amsterdam gemaakt. De eigenlijke poortingang is hier door rustiek blokwerk omgeven; daarboven bevinden zich een relief met weesjongens en daarnaast twee nissen. Ook de andere poort van dit weeshuis, aan de zijde van den N.-Z. Voorburgwal, en de poort van het voormalig Atheneum aan den O.-Z. Voorburgwal schijnen kort na deze poort gemaakt te zijn. De jaartallen, die men nu op deze poorten leest, wijzen op den tijd, toen zij van de stadstimmerwerf naar hunne tegenwoordige plaatsen gebracht werden. Deze beide poorten zijn van de Dorische orde, doch met een rijkdom en een fijnheid versierd, die nog op de tradities van vroegere jaren wijzen. Het is eigenaardig hoe vrij de kunstenaars hier met sommige onderdeelen, b.v. met het hoofdgestel, zijn te werk gegaan. De zeer fijne, met bijzondere liefde naar Fransche voorbeelden uitgevoerde bossages, die men hier aantreft, vindt men ook aan de pilasters, waarmede de bekende waaggevel te Alkmaar van 1582 versierd is, terug. Het bovendeel van dezen gevel, met zijne eigenaardig in- en uitbuigende lijnen is blijkbaar door de reeds besproken Waag te Enkhuizen geïnspireerd. De toren van de Alkmaarsche waag, in 1595 voltooid, is een navolging op eenigszins kleinere schaal van dien der St.-Nicolaaskerk te Amsterdam.

Pilasters met dergelijke bossages waren in dezen tijd ook in de oostelijke provinciën in zwang. Wij noemen slechts den bekenden gevel van 1571 in de Sassenstraat te Zwolle. Ook het huis van 1575 aan den Brink te Deventer is in dezen geest georneerd.

Het is hier de plaats, om melding te maken van een meester, die, ofschoon hij, zooveel wij weten, niet als uitvoerend architect optrad, toch door zijne talrijke plaatwerken een onbetwistbaren invloed op de kunst van zijn tijd gehad heeft, en die als de voorlooper en wegbereider van hetgeen men thans gewoon is den Oud-Hollandschen stijl te noemen, beschouwd kan worden. Wij bedoelen Hans Vredeman de Vries, te Leeuwarden in 1527 geboren. Hij trok reeds vroeg naar Antwerpen, waar hij met verscheidene kunstenaars in aanraking kwam. In Friesland teruggekeerd, maakte hij kennis met de bewerking, die Pieter Coeck van Aelst „in d' Italiaensche spraeck ervaren wesende", van Serlio's werken in het licht had gegeven. Dit spoorde hem aan, zijne krachten aan dergelijken arbeid te beproeven; in 1555 gaf hij een verzameling van cartouches uit, die zeer in den smaak viel en die door een geheele reeks van plaatwerken, naar zijne ontwerpen door de beste graveurs in 't koper gebracht, gevolgd werd. Vredeman de Vries leidde een zeer avontuurlijk leven; hij woonde te Antwerpen, Aken, Luik, Brussel, Brunswijk, Hamburg, Dantzig en Praag, en kwam eindelijk te Amsterdam, waar hij eenige rust vond, om eindelijk weer naar Hamburg te trekken, waar hij na 1604 overleden schijnt. Uit de ontwerpen van dezen kunstenaar spreekt een onuitputtelijke verbeeldingskracht, doch tevens een sterke neiging tot al wat barok is. In dit opzicht kan hij alleen vergeleken worden met Wendel Dietterlin, zijn Duitschen tijdgenoot, wiens werken ook in Nederland niet zonder invloed gebleven schijnen te zijn, althans Van Mander zegt: „Dan 't is moeijlijck, datter weder een nieuwe vuijl moderne stijl op zijn Hoogduijtsch in ghebruijk is gecomen, die wij qualijck los sullen worden." Op welke bouwwerken Van Mander hier het oog heeft, blijkt niet; wij zullen later gelegenheid hebben, hieromtrent het een en ander op te merken.

De invloed van Vredeman de Vries is voornamelijk op te merken bij den Amsterdamschen stadsbouwmeester Hendrik de Keyser, die in den eersten tijd van zijn kunstenaarsloopbaan in hoofdzaak als beeldhouwer naam gemaakt schijnt te hebben. De Keyser was in 1567 geboren, zoon van een Utrechtsch meubelmaker; volgens Van Mander was de beeldhouwer Cornelis Bloemaert zijn leermeester. De mededeelingen, die deze schrijver echter omtrent Bloemaert geeft, zijn te weinig, dan dat wij iets van zijne werken of ook maar van zijn leven zouden weten. Wel heeft men in den laatsten tijd omtrent dezen beeldhouwer allerlei fantastische hypothesen geopperd, doch deze hebben geen den minsten grond, en daar ik u reeds in den aanvang heb verklaard, nergens den vasten bodem der feiten te willen verlaten, behoef ik dus hierbij niet langer stil te staan. In 1591 werd Cornelis Bloemaert als stads-ingenieur te Amsterdam benoemd; wellicht kwam zijn leerling toen met hem mede, want in datzelfde jaar vestigde Hendrik de Keyser zich in de Amstelstad, waar hij in 1595 tot stads-steenhouwer en beeldsnijder benoemd werd. Zijn eerste werk is toen het poortje van het tuchthuis op den Heiligeweg geweest, waarop eerst lang na 's meesters dood de beeldgroep, die men thans ziet, geplaatst werd. Deze poort toont ons reeds aanstonds den bouwtrant, waaraan De Keyser in zijn geheel verder

leven getrouw bleef. De consoles, tusschen de kolommen en het hoofdgestel geplaatst, geven blijk van een liefde voor het barok, doch goede verhoudingen, flink sprekende profielen en krachtig werkend relief zijn tevens kenmerken van De Keyser's stijl, die zich onmiddellijk aan de manier van Vredeman de Vries aansluit.

In 1603 werd den bouwmeester het maken van de Zuiderkerk opgedragen, die in 1614 voltooid werd. De Keyser stond hier voor een geheel nieuw vraagstuk, nl. het bouwen van een Protestantsche kerk; de wijze, waarop hij het oploste, geeft een schoon getuigenis van zijn begaafdheid als kunstenaar. Van den tot dusverre gebruikelijken middeleeuwschen kerkbouw nam hij zooveel als hij noodig had, doch verwerkte dit als een echt kind zijns tijds. De verdeeling in drie beuken behield hij daarom, doch een koor liet hij achterwege; een slanke toren aan de westzijde gaf aan het geheel het gewenschte karakter. De beuken zijn door Dorische kolommen gescheiden; de vensters hebben traceeringen, doch geheel in Renaissancen geest. De gevels bestaan in hoofdzaak uit gebakken steen; voor vensteromgevingen, lijsten, balustraden, enz. is echter gehouwen steen gebezigd. Het onderste gedeelte van den toren is in zeer massief metselwerk opgetrokken en wordt door een forsche, sterk overspringende lijst, die op consoles rust, afgesloten. De verdieping hierboven, insgelijks van gehouwen steen, is achtkant. De vier hoeken, die overblijven, zijn zeer ingenieus door vrijstaande Jonische kolommen met hoofdgestel aangevuld. De houten, met lood en leien gedekte spits, is een variatie op het thema, reeds door de Laatgothische torenbouwers aangegeven en, zooals wij zagen, ook in 1566 door Joost Janszoon bij den St.-Nicolaastoren gebruikt. Het meesterschap, waarmede De Keyser deze torenspits gedetailleerd heeft, geeft hem zeker een hooge plaats onder de kunstenaars van zijn tijd.

Het zou mij te ver voeren, hier al de bouwwerken van De Keijser met u na te gaan; ik meen u te mogen verwijzen naar mijne studie over dien bouwmeester, in 1887 door het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap uitgegeven. Enkele gebouwen zal ik echter aanstippen.

De Montalbaanstoren, in 1606 van zijn sierlijke spits voorzien, toont ons, wat De Keyser van een ouden middeleeuwschen vestingtoren wist te maken; op het eind zijns levens, in 1619, gaf hij andermaal een staaltje van wat hij in dit opzicht vermocht, door een der torens van de Regulierspoort in den tegenwoordigen Munttoren te herscheppen. Twee der meest belangrijke werken van De Keyser, de Beurs op het Rokin en de Haarlemmerpoort, zijn helaas in 1838 door een kunstloos nageslacht onmeedoogend gesloopt. In 1620 gewerd onzen bouwmeester de opdracht tot het maken van het meest monumentale bouwwerk, waaraan zijn naam verbonden is, namelijk de Westerkerk. De Keyser hield hier aan de beginselen vast, die hij bij den bouw der zes jaar vroeger voltooide Zuiderkerk gevolgd had. De Westerkerk is een basiliek met twee kruisbeuken. Zij heeft slechts zes traveeën, waarvan er twee door de kruisbeuken worden ingenomen, zoodat zij betrekkelijk kort is; aan de oostzijde is zij rechthoekig afgesloten. De kolommen, waarop de gewelven rusten, zijn van de Dorische orde, op de wijze der Gothische bundelzuilen drie aan drie vereenigd. Boven de bogen der zijbeuken bevindt zich in het middenschip en de kruisschepen nog een pilasterorde. De vensters zijn door segmentvormige bogen afgesloten; de traceeringen vertoonen den rondboog. De steunbeeren zijn, wegens de steenen gewelven, beneden zeer massief; tegen de gevels van den hoofdbeuk en de kruisbeuken zijn zij door Jonische kolommen vervangen. Zeer eigenaardig gevormde consoles, finales en frontons geven aan de daarboven geplaatste topgevels een ongemeen cachet. Toen de bouwmeester in 1621 stierf, was de kerk nog lang niet voltooid; het duurde tot 1638 eer de 86 M. hooge toren voleindigd was. Het oorspronkelijke ontwerp van De Keyser werd daarbij slechts ten deele gevolgd, daar de overgang van het vierkant in het achtkant wegbleef. De keizerskroon, die het geheel moest afdekken, bleef echter behouden.

Ook buiten Amsterdam werden 's kunstenaars talenten gewaardeerd. Reeds in 1601 werd hem opgedragen te Hoorn een grafteeken voor Dr. Pieter Hoogerbeets in de Groote kerk te maken. Met die kerk verdween ook het monument; doch de sporen van 's meesters werkzaamheid ziet men duidelijk aan den schilderachtigen gevel der Oosterkerk van 1616 en aan het fraaie poortje der voormalige Latijnsche school. In 1616 gewerd hem een nog meer vereerende opdracht en wel om in de Groote kerk te Delft een grafteeken te maken voor „zijn Excellentie den Prince van Oraignen, hoog loffelijker memorie". Dit grafteeken is zeker een uitmuntend werk. Moge men ook in de houding der beelden en in de ordonnantie der frontons de neiging tot het barok waarnemen, die De Keyser steeds bijbleef, toch zal men het geheel als zeer karakteristiek moeten roemen. Omstreeks denzelfden tijd was De Keyser ook met het beeld van Erasmus bezig, dat u welbekend is; het was in 1621 nog niet gereed, want toen De Keyser's weduwe in dat jaar haar testament maakte, bepaalde zij, dat haar zoon Pieter verplicht was „het beeldt van Erasmus mette toebehooren van dezen, voor zooveel daarvan noch souden mogen resteren op te maecken".

De Keyser vervaardigde ook het ontwerp voor den gevel van het stadhuis te Delft, welk gebouw in 1619 door brand ten deele verwoest was. Bij den gevel van dit gebouw heeft de ontwerper, om de bovenste pilasters langer te kunnen maken, de kroonlijst boven de vensters door een open balustrade vervangen. Hij kwam tot deze origineele oplossing, daar hij van de overgebleven deelen van het bestaande gebouw gebruik moest maken.

De beroemdheid, die De Keyser bij zijn leven genoot, was oorzaak, dat na zijn dood zijne voornaamste ontwerpen onder den titel „Architectura Moderna" werden in het licht gegeven. Ons is geen tweede meester bekend, die als De Keyser, in zijn zes-en-twintig-jarige kunstenaarsloopbaan zoozeer zichzelf is gelijk gebleven. Zijn eerste werk, het poortje op den Heiligeweg, verschilt in karakter niet van de Westerkerk, het laatste werk, waaraan hij zich wijdde. Men heeft het in den laatsten tijd willen doen voorkomen, alsof onze bouwmeester in den laatsten tijd zijns levens zich bij de klassieken aansloot, en daaruit dan aanleiding gevonden, om zijne verdiensten te verkleinen. De klassieken heeft hij echter slechts zeer in de verte, met de vrijheid van een Vredeman de Vries gevolgd, dit getuigen zoowel de Dorische pilasters van 1595, als de Jonische kolommen van 1621. Al wat De Keyser gemaakt heeft, draagt in hooge mate den stempel zijner individualiteit; hij heeft een stijl van een zeer persoonlijk karakter weten te scheppen, die met hem gekomen en met hem heengegaan is.

Had Amsterdam in dien tijd „de Keyser van de kunst" zooals Vondel hem noemde, Haarlem bezat een bouwmeester, die, ofschoon bij zijn tijdgenooten minder bekend en geëerd, in de oogen van het nageslacht een even hooge plaats inneemt. Wij bedoelen Lieven de Keij, die, volgens de onderzoekingen van den heer C. J. Gonnet, omstreeks 1560 te Gent geboren werd. Met zijne ouders vertrok hij kort daarop naar Engeland, vanwaar hij zich in 1591 naar Haarlem begaf. In 1593 werd hij daar als stadssteenhouwer aangesteld; daar zijne tijdgenooten uiterst spaarzaam zijn met hunne mededeelingen aangaande zijn persoon en werkkring, kan men slechts van twee bouwwerken met zekerheid zeggen dat zij van De Keij afkomstig zijn, en wel van de in 1601 gebouwde Vleeschhal en den in 1613 opgetrokken toren der Nieuwe kerk. Deze beide werken doen den meester als iemand van hooge begaafdheid kennen. Evenals De Keyser heeft ook De Keij een neiging tot het barok; is echter de eerste een volgeling van Vredeman de Vries, De Keij sluit zich meer bij Wendel Dietterlin aan. Reeds vroeger vermeldden wij den „vuijl moderne stijl op zijn Hoogduytsch", waarover Van Mander spreekt; het is duidelijk, dat hij hierbij het oog heeft op de bouwwerken van zijn stadgenoot De Keij, van wiens naam hij zelfs geen melding maakt, en met wiens kunst hij weinig schijnt te hebben opgehad. Ik behoef u de Vleeschhal te Haarlem niet te beschrijven; gij kent dit bouwwerk natuurlijk uit de vele afbeeldingen, die ervan bestaan of wellicht waart gij wel eens in de gelegenheid het zelf te bestudeeren. Wanneer men de schepping van De Keij met die van zijn Amsterdamschen vak- en tijdgenoot vergelijkt, dan valt aanstonds de verschillende opvatting der beide meesters in het oog. De Keyser hield er van de ornementatie zooveel mogelijk gelijkelijk over zijn gevels te verdeelen; De Keij daarentegen behandelt zijn gevels betrekkelijk eenvoudig en concentreert al den rijkdom van ornement op sommige punten, b.v. de toppen van den zijgevel, de omgeving der ingangen enz. Als men de beide hoofdgevels van de hal goed beschouwt, zijn het eigenlijk niets anders dan eenvoudige trapgevels, die hier en daar door een rijke obelisk georneerd zijn en wier silhouet door de tegen iederen trap geplaatste consoles wat verlevendigd wordt; de geveltoppen van De Keyser daarentegen zijn nooit trapgevels, doch vertoonen meer fantastische lijnen. Het ornement van den gevel te Haarlem herinnert in vele opzichten aan dat van gelijktijdige Duitsche gebouwen, onder den invloed van den fantastischen Dietterlin ontstaan; het ornement van De Keyser daarentegen is meer aan de Vlamingen ontleend en heeft zelfs hier en daar een Italiaansch-barok tintje. Het is dan ook zeer verklaarbaar, dat Van Mander, die als kunstenaar zeer geprononceerd Vlaamsch-Italiaansche sympathieën had, De Keyser een „seer konstrijck" man noemt, en over De Keij eenvoudig zwijgt.

(Slot volgt.)

WATERDICHT, VUURVAST GEÏMPREGNEERD DAKLINNEN.

Aan de firma Weber-Falckenberg te Keulen en te Weenen is vóór ongeveer twaalf jaar de vervaardiging van het geïmpregneerd waterdicht daklinnen in alle opzichten gelukt.

Toen dit materiaal pas in den handel gebracht werd, was het wegens de eenigszins hooge prijzen buitengewoon moeilijk koopers te vinden, maar toch overtuigde men zich zeer spoedig van de vele goede eigenschappen der stof. Zij werd dikwijls bekroond en talrijke getuigschriften van verbruikers laten zich over dit fabrikaat op de meest waardeerende wijze uit. De quaestie van prijs en de eerste eenigszins hooge uitgaaf traden geheel op den achtergrond door de uiterst geringe onderhoudskosten, die de linnenbedekking vereischt. Men zag langzamerhand de bruikbaarheid meer en meer in, niet alleen voor elke wijze van dakbedekking (ook zonder dakbeschot), maar ook voor alle mogelijke dergelijke doeleinden, als onderlaag voor leiendak, binnen- en buitenmuur-bekleeding (beschutting tegen vochtige muren) vloerbedekking, vervaardiging van verplaatsbare huizen, barakken, enz.

De stof is lucht- en waterdicht, sterk en duurzaam, blijft daarbij steeds buigzaam en elastisch en wordt in alle gewenschte kleuren vervaardigd. Zij kan bij de meest eenvoudige houtconstructies gemakkelijk en vlug worden aangebracht. De weerstand tegen de buitenlucht is in ieder klimaat beproefd, evenals het weerstandsvermogen bij zware stormen, waarvoor het gebruik der stof ter bekleeding van kommandobruggen op zeeschepen ten bewijze strekt.

Eene bijzonder uitkomende eigenschap der stof is haar weerstandsvermogen tegen vuur. De ruwe stoffen worden meer of minder onbrandbaar vervaardigd; de waterdichte impregneerstof zet zich spoedig als steen vast en is geheel ongevoelig voor het vuur, dat door een in de nabijheid uitbreekenden brand erop geworpen wordt. Daar het linnen luchtdicht is, biedt het ook aan van binnen komend vuur grooten tegenstand en belet het de verdere uitbreiding.

Een M² van het linnen weegt 1.5 à 1.8 KG. De stoffen worden vervaardigd in lengten tot 60 M. en in breedten tot 1.80 M. De meest gewone maten zijn breedten van 100, 110 en 120 cM. en lengten van 30 tot 40 M., lichtgrijze kleur. Het linnen is bijzonder geschikt tot bedekking van blijvende gebouwen, als woonhuizen, stallen, remisen, schuren, enz., tot bedekking van Monier- en Rabitzdaken, als onderlaag voor leiendak en ter bekleeding der binnenzijde van bestaande leien- en pannendaken. Evenzoo kan het uitmuntend toegepast worden voor bedekking van tijdelijke gebouwen, ter bekleeding van de onderzijde van plaatijzeren daken, als onderlaag voor behangsel van vochtige muren enz.

Voor blijvende gebouwen is bedekking met roeflatten de veiligste. Deze komt overeen met de bekende asphaltpapierdekking en kan op gewoon dakbeschot aangebracht worden, zooals onderstaande figuur aantoont;

Fig. 1.

a is de aansluiting aan den muur, *b* zijn de roeflatten, *c* het benedeneinde van een dekstrook, toegevouwen en vastgespijkerd, *d* de vastgehechte baan, *e* de gevel-afsluiting, *f* de bedekking van de nok, *h* het dakbeschot.

De bevestiging van de lange zijden der banen (door spijkering op afstanden van 40 cM.) geschiedt op de roeflatten. Deze worden met draadnagels van minstens 78 mM. lengte in een rechten hoek met den dakvoet vastgespijkerd en wel parallel op afstanden, die met de breedte der banen zóó overeenkomen, dat deze aan de zijde der latten aansluitend, tot aan den bovenkant ervan reiken. De banen worden met de zwaarder geprepareerde glimmende zijde naar beneden, d. w. z. op het dakbeschot, gelegd en wel met eene speling van ± 1½ cM. De daardoor ontstane kleine vouw verdwijnt spoedig, terwijl iedere latere spanning der stof daardoor is uitgesloten. De banen kunnen in de geheele lengte van den dakvoet tot aan de nok gelegd worden en krijgen overal, waar een voeg noodig wordt, een overstek van ± 10 tot 12 cM. breedte. Het dichtmaken op de roeflatten geschiedt door middel van zoogenaamde ± 11 cM. breede dekstrooken. Deze worden, evenals het te overdekken deel, met de

bijzonder daartoe vervaardigde lijm bestreken, zoodat ze na het vastspijkeren goed vastkleven. Voor het vastspijkeren gebruikt men glad verzinkte spijkers, lang 28 mM., met breede koppen tamelijk dicht bijelkaar (± 3 cM.) en wel alleen in de roeflat ongeveer 1 cM. boven den rand der dekstrook. De strooken worden aan het benedeneinde toegevouwen en vastgespijkerd. Nadat de bedekking gereed is, wordt het geheele dak bestreken met een bijzonder daartoe vervaardigde impregneerstof, waarvan men met 1 kilo 8 à 10 M² bestrijken kan. Daar de reeds dubbel geprepareerde kant der stof naar beneden ligt en door geen weers-invloeden, kan worden aangetast, verkrijgt men door deze bestrijking als het ware een dubbele bedekking, waarbij het, zelfs wanneer de waterdichte stof aan de buitenzijde begint te verdwijnen, niet kan doorregenen. Bij een herhaalde bestrijking, na 5 of 6 jaar, wordt het dak weer als nieuw.

Bedekking met roeflatten kan ook gemakkelijk toegepast worden zonder dakbeschot. In dit geval worden op de spantribben op korte afstanden (± 30 cM. van elkaar), evenwijdig met de goot, latten aangebracht. Daarna volgt de bevestiging der roeflatten en dan de geheele dekking als boven aangegeven.

Deze toepassing is bijzonder geschikt ter vervanging

Fig. 2.

van een pannendak, en daardoor worden de gebreken van zulk een dak, zooals doordringen van sneeuw, slagregen, ongelijkmatige temperatuur, enz. gemakkelijk weggenomen.

De horizontale bedekking vereischt volkomen droog

Fig. 3.

dakbeschot en een helling van minstens 1:8. Het aanbrengen is zeer eenvoudig en kan bijna door iedereen werkman geschieden. De banen worden evenwijdig met de goot met een overstek van 6 à 8 cM. vastgespijkerd. Vóór op de reeds gelegde baan de volgende gelegd wordt, bestrijkt men het te overdekken deel (6 à 8 cM.) eerst met de lijm. Dan volgt het vastspijkeren op afstanden van ± 3 cM. Ook hierbij wordt, als altijd, de sterker geprepareerde (glimmende) zijde naar beneden gelegd en nadat de dekking gereed is, het geheele dak bestreken.

Het daklinnen is ook geschikt voor bedekking zonder dakbeschot, daar het groote spanning verdragen kan. Daarom is de toepassing bijzonder aan te bevelen voor tijdelijke gebouwen, als tentoonstellingsgebouwen, enz., en te meer, omdat de stof bij het afbreken dezer gebouwen, gemakkelijk afgenomen en weder gebruikt kan worden.

Deze wijze van bedekking geschiedt volgens verschillende methoden. Fig. 4 toont deze in horizontale

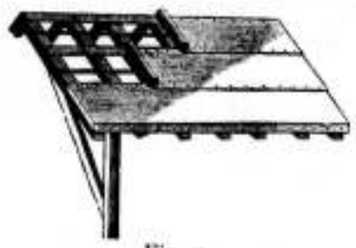

Fig. 4.

richting. Deze methode eischt, dat ongeveer 15 cM. breede planken evenwijdig met den gootkant op de spantribben worden aangebracht en wel op afstanden, overeenkomende met de breedte van het linnen, na aftrek van ± 8 cM. overstek; evenzoo moeten aan de nok twee tegenover elkander liggende planken, en één aan den gootkant worden aangebracht. Om de natuurlijke doorzakking van het linnen te vermijden, is het aan te bevelen, in het midden tusschen de planken een of twee latten aan te brengen. De spantribben kunnen bij deze methode ook uit rondhout bestaan en betrekkelijk ver (tot 1.50 M.) van elkaar liggen. De te bedekken gedeelten worden met de lijm bestreken.

De bedekking in verticale richting, dadelijk op de spantribben (geringe dakhelling geoorloofd) vertoont fig. 5.

Fig. 5.

Hierbij loopen de banen van gootkant tot gootkant over de nok en worden onmiddellijk op de spantribben gespijkerd met een overstek van 5 cM., dat met de impregneerstof bestreken wordt, vóór men de nieuwe baan erop legt. Vooraf moet aan den gootkant een plank worden aangebracht en aan de nok tegenover elkaar 2 smalle planken in de sparren ingelaten.

Fig. 6.

Bij grooten afstand der spantribben onderling is het aan te bevelen in het midden evenwijdig met deze, een lat in te laten, die bij groote spanningen dwarssteunsels vereischt. Daardoor wordt het doorzakken der stof vermeden, dat bij grooten onderlingen afstand der spantribben plaats zou vinden, zooals de dakbedekking en wandbekleeding van een loods zonder beschot in fig. 6 aantoont.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Bij koninklijk besluit is goedgekeurd de akte van oprichting der maatschappij Krimpenerwaard, die zich ten doel stelt den aanleg en de exploitatie van den door den ingenieur A. J. Krieger te Amersfoort ontworpen en aangevraagden locaal-spoorweg Gouda — Haastrecht — Stolwijk — Bergambacht — Ammerstol — Schoonhoven.

AMSTERDAM. Op 27 en 28 Mei e. k. zal hierterstede een Nederlandsch Congres van Bouwkunst gehouden worden, bij gelegenheid van de herdenking van het 50-jarig bestaan der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Het Congres zal op 27 Mei, des morgens te 11 uren, in het Gebouw »Maison Stroucken" een aanvang nemen; in den namiddag van dien dag, en den voormiddag van den volgenden, zullen sectie-vergaderingen worden gehouden. Het Congres zal besloten worden met eene algemeene vergadering in den namiddag van 28 Mei.

Er zullen zijn drie secties.

1°. eene, waar onderwerpen, op kunst betrekking hebbende, behandeld zullen worden, als: de invloed van de samenleving op de ontwikkeling van de bouwkunst, het artistieke eigendom, de instandhouding van monumenten, het verband tusschen bouwkunst en kunstnijverheid, het ideale en het reeele in de kunst, enz.

2°. eene, waar onderwerpen van constructieven aard besproken zullen worden, als: de hygiënische inrichting der woonhuizen, het onderzoek van bouwmaterialen, de invloed der ijzerconstructie op de hedendaagsche bouwkunst, onderwijs in hygiëne voor architecten, enz.

3°. eene, aan sociale vraagpunten gewijd, als bijv. de door wettelijke bepalingen bevorderde opruiming van oude woningen, scheidsgerechten bij geschillen in de praktijk van architecten en ingenieurs, verzekering van werklieden tegen ongevallen, de onteigeningswet, enz.

De bureau's der secties zijn als volgt samengesteld:

Ie Sectie:	Prof. E. Gugel,	*Voorzitter.*
	J. R. de Kruyff,	*Onder-voorzitter.*
	F. J. Nieuwenhuis,	» »
	H. P. Berlage Nzn.,	*Secretaris.*
	Henri Evers,	»
	J. J. van Nieukerken,	»
IIe Sectie:	Dr. P. J. H. Cuypers,	*Voorzitter.*
	A. A. Bekaar,	*Onder-voorzitter.*
	D. E. C. Knuttel,	» »
	H. H. Kramer,	*Secretaris.*
	P. van der Weiden,	»
IIIe Sectie:	Prof. Mr. B. H. Pekelharing,	*Voorzitter.*
	F. H. van Malsen,	*Onder-voorzitter.*
	R. P. J. Tutein Nolthenius,	» »
	Jos. Th. J. Cuypers,	*Secretaris.*
	P. du Rieu Fzn.,	»
	Mr. A. J. Cohen Stuart,	»

— Den heer O. Carré werd dezer dagen door vrienden en vereerders de in marmer gehouwen levensgroote buste aangeboden van wijlen zijne echtgenoote. De heer Teixeira de Mattos, met de uitvoering belast, heeft een waar meesterstuk in het leven geroepen.

— De vergadering, door het Comité voor den wedstrijd voor handwerkslieden en leerlingen jl. Dinsdag bijeengeroepen, was druk bezocht. Er zou gelegenheid zijn tot debat. De heer Heldt trad als spreker op; hij deed uitkomen dat het doel van den wedstrijd is een nationaal en maatschappelijk belang: de verheffing der ambachtsarijverheid. Hij wees erop dat vroegere wedstrijden te Amsterdam en in andere steden uitnemend zijn geslaagd, en dat er grond bestaat voor de verwachting dat ook thans de werklieden zich zullen beijveren dezen wedstrijd te doen slagen. Het voorbeeld van andere steden, vooral Den Haag en Leiden, achtte hij een prikkel tot navolging.

Daarna voerden het woord de heeren Van Nispen tot Sevenaer, rector der St.-Jozefsgezellenvereeniging, en A. van Achterberg, directeur der Leidsche Ambachtsschool. Waren de woorden van den heer Van Nispen warm toegejuicht, toen de heer Van Achterberg sprak, scheen een deel der Vergadering door eene plotselinge verkoudheid bevangen, althans de spreker moest onder voortdurend hoesten van vele aanwezigen zijne rede ten einde brengen. Vervolgens traden als spreker op de heeren Pastoors en Kater, waarna de Voorzitter, de heer I. Gosschalk, mededeelde dat aan den wedstrijd wordt toegevoegd eene afdeeling voor kunstnaaldwerk en dat desverlangd, voorschotten in geld of in materialen verstrekt zullen worden aan werklieden, die ter goeden naam bekend staan. Voorts gaf de Voorzitter te kennen dat de vergadering niet openbaar was, dat slechts aan en door werkliedenvereenigingen uitnoodigingen zijn gericht, en dat dus geen debat kon worden toegelaten.

Bij deze woorden barstte een groot rumoer uit. Blijkbaar waren een groot aantal sociaal-democraten aanwezig, die het vrijheidslied aanhieven, waarna een vreeselijk lawaai losbrak. Vele leden van het comité, met de heeren Van Nispen en Heldt, verdwenen door de achterdeur op de tribune. Toch hield het rumoer aan, toen eindelijk Fortuijn het woord nam om de aanwezigen aan te sporen ordelijk de zaal te verlaten, wat dan ook langzamerhand geschiedde. De vergadering, met de beste bedoelingen uitgeschreven, heeft dus geen vruchten gedragen.

ROTTERDAM. De Maatschappij tot verkoop en bebouwing van gronden op Fijenoord hoeft tegen Dinsdag 23 Februari eene vergadering uitgeschreven.

HAARLEM. Door hoofdingelanden van den Haarlemmermeerpolder is het besluit genomen om, volgens de plannen en voorstellen van hunnen ingenieur, den heer A. Eliak Sterk, de oude machines van het stoomgemaal De Lynden te vervangen door 2 nieuwe centrifugaalpomp-machines, te zamen van het dubbele vermogen der thans aanwezige machine, in staat om 660 waterpaardenkracht te ontwikkelen, of wel om 660 c.M.³ water per minuut 4.75 M. hoog op te voeren. De eerste dezer machines moet 15 Augustus 1893 en de tweede 15 December daaraanvolgende maalvaardig zijn.

De uitvoering van dit belangrijke werk is opgedragen aan de firma W. C. & K. de Wit te Amsterdam.

DEVENTER. Bij den Gemeenteraad is ingekomen een voorstel van B. en W., om niet te wachten met de benoeming van een directeur der drinkwaterleiding totdat die geheel voltooid zal zijn. B. en W. achten het in 't belang van de waterleiding en ook van de gemeente, dat de betrekking van directeur der waterleiding worde verbonden met het directeurschap der gasfabriek, gelijk dat in vele gemeenten met de beste resultaten geschiedt.

BUSSUM. De heeren Geveke, te Hilversum, en Mouw, te Weesp, wien door het Gemeentebestuur concessie was verleend voor den aanleg eener bronwaterleiding alhier, hebben voor die concessie bedankt, omdat zij de van gemeentewege te verleenen bijdrage te gering achten.

— *Derkinderen en zijn profeet* is de titel van eene brochure van weinige bladrijden (Gebroeders Schröder, Amsterdam), waarin de heer A. G. C. van Duyl op luimigen toon protest aanteekent tegen de wijze, waarop de heer Jan Veth het publiek meende te moeten inlichten omtrent de kunstwaarde van de bekende wandschilderiag van den heer Derkinderen (in deze dagen tentoongesteld in de kunstzaal van het Panorama). De schrijver waardeert zeer het werk van Derkinderen; hij vergelijkt het met zeer beroemde wandversieringen in den vreemde en komt dan tot een voor den jongen Nederlandschen kunstenaar zeer vleiende slotsom; maar hij ziet gevaar in het hoog opvijzelen ervan door Veth, hetgeen bovendien in een »abracadabra" geschiedt. »Indien men" — zoo luidt een van de kenmerkende passages — »nu echter in de wonderlijkste symbolentaal zulk een schepping gaat opschreeuwen als een achtste mirakel en door dik en dun met de historische opvatting hoendraaft, dan rijzen vragen, die anders niet rijzen zouden."

(*N. v. d. D.*)

— In het *Maandblad* tegen vervalschingen schrijft Dr. P. F. van Hamel Roos het volgende:

»Zooals in een der vorige nummers van dit blad medegedeeld werd, is op het laatste te Weenen gehouden congres van scheikundigen en microscopisten een voorstel van mij aangenomen, om over te gaan tot het samenstellen van een code voor voedingsmiddelen, d. w. z. een woordenboek, waarin voor ieder artikel en voornamelijk voor de in ieder land geproduceerde artikelen, de samenstelling nauwkeurig wordt aangegeven, daarbij vooral met plaatselijke omstandigheden rekening houdende. Het is duidelijk dat een dergelijk, zoo nauwkeurig en volledig mogelijk samengesteld werk, wil het aan het groote doel beantwoorden, als basis behooren te dienen bij de beoordeeling van voedingsmiddelen en dranken, zoowel in eventueele vermoedelijke gevallen van vervalsching, als in handelszaken, waar nog al te dikwijls zulke vage begrippen heerschen omtrent de samenstelling der waren, die billijkerwijze kan verlangd worden, dat de eerlijke handelaar daardoor soms ernstig schade lijdt.

Het is nu mijn voornemen voor ons land, evenals zulks door de aanneming van mijn voorstel in Oostenrijk geschiedt, een dergelijken code samen te stellen, en in eene Hollandsche en Fransche bewerking uit te geven, met het oog op het gebruik in het buitenland. Dat bij dezen langdurigen en veel omvattenden arbeid de medewerking van allen, die op het gebied van levensmiddelen-chemie ervaringen hebben, hoogst wenschelijk ja onontbeerlijk is, spreekt vanzelf, en ik wensch dus deze in de eerste plaats dringend uit te noodigen mij, hunne gegevens te doen toekomen."

ZWOLLE. Toen de aannemer van het maken van een scheepvaartkanaal van Almeloo naar Noordhorn de werkzaamheden staakte, werd de verdere uitvoering door zijne borgen, de heeren Van der Sijp te Wamel, ondernomen. Laatstgenoemden verschilden met het College van Gedeputeerde Staten van Overijsel over de berekening van boeten en het uitvoeren van verschillende bijwerken en spraken dit College in rechten aan. De rechtbank te Zwolle heeft dezer dagen vonnis geveld en bevolen dat omtrent enkele panten deskundigen zullen worden gehoord. Als partijen in gebreke blijven deze te benoemen binnen drie dagen na het beteekenen van het vonnis, worden daartoe door de rechtbank ambtshalve benoemd:

J. W. C. Tellegen, directeur der Gemeentewerken te Arnhem;

J. A. Mulock Houwer, gemeente-bouwmeester te Deventer en

J. de Koning, civiel-ingenieur te Nijmegen.

— Aflevering 1 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Malagassiana (met fig.). — Rozengeur (met fig.). — Onderzoek naar de verzadigingscijfers voor de vluchtige vetzuren in Nederlandsche boters. — Korte mededeelingen. — Het gieten van smeedijzeren platen (met fig.). — De pianograaf Parise (met fig.). — De kaaiman-schildpadden (met fig.). — Over de punten van overeenkomst tusschen den gastoestand en den opgelosten toestand van vaste stoffen. — Natuurkundige proeven met eenvoudige toestellen (met fig.). — Nog eens een almanak in een formule. — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie. — Vragenbus.

PERSONALIA

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat Handel en Nijverheid is bepaald dat de onderstaande ambtenaren van den rijks-waterstaat zullen dienst doen als volgt:

de ingenieur 1e kl. J. A. E. Musquetier, thans arrondissements-ingenieur in Limburg, als arrondissements-ingenieur in het zuidelijk arrondissement van Limburg, ter standplaats Maastricht;

de ingenieur 3e kl. A. B. Marinkelle, thans arrondissements-ingenieur in het arrondissement Goes, als arrondissements-ingenieur in het noordelijk arrondissement van Limburg, ter standplaats Roermond;

de ingenieur 2e kl. R. P. J. Tutein Nolthenius, als arrondissements-ingenieur in het 5e rivier-arrondissement, ter standplaats 's-Hertogenbosch;

de ingenieur 3e kl. W. F. Stoel, thans toegevoegd aan den hoofdingenieur voor de rivieren, als arrondissements-ingenieur ter standplaats Goes;

de ingenieur 3e kl. G. Rooseboom, thans toegevoegd aan den ingenieur 1e kl. A. A. Bekaar onder de bevelen van den hoofdingenieur in het 6e district, ten einde te worden toegevoegd aan den ingenieur R. P. J. Tutein Nolthenius.

— Bij kon. besluit is H. W. Mesdag, kunstschilder te 's-Gravenhage, benoemd tot Nederlandschen commissaris voor de afdeeling schoone kunsten der in 1893 te Chicago te houden wereldtentoonstelling.

— De Koningin-Regentes heeft benoemd tot bouwkundig adviseur bij het Huis van Hare Majesteit de Koningin Jhr. J. P. E. Hoeufft, rijksbouwmeester te 's-Hage.

— In Ned.-Indië zijn:

Benoemd: Tot tijdelijk ingenieur 2e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen, S. Verweij.

Bij den waterstaat, *geplaatst:* bij de directie de benoemde ing. 2e kl. W. B. van Goor; *overgeplaatst:* van de res. Madioen naar de directie de ing. 2e kl. H. G. C. van Dorp; *toegevoegd:* aan den chef der 4e waterstaatsafd. voor de afd. Magetan der res. Madioen de ingenieur 2e kl. J. C. van Aalst; aan den chef der 2e waterstaatsafd. voor de opneming in Zuid-Bagelen de ingenieur 3e kl. A. Sijthoff.

Bij de Staatsspoorwegen tijdelijk werkzaam gesteld: bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement der B. O. W. de ingenieur 1e kl. J. M. Sweep.

— Bij Koninklijk besluit is J. A. Roijer, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage, thans tijdelijk werkzaam bij den Provincialen Waterstaat in Zuidholland, met ingang van 1 Maart 1892, benoemd tot hoofdcommies bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

— Naar wij vernemen, is door den heer A. J. H. Becloo, hoofdingenieur-adviseur der marine, chef van het korps ingenieurs, eervol ontslag uit 's lands dienst aangevraagd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar en eenige bekwame opzichters, voor de uitvoering van een beursgebouw, fruithal enz. bij de gemeentewerken te Utrecht. Adres vóór of op 16 Febr. aan Burg. en Weth. te Utrecht. *(Zie advert. in n°. 7.)*

— Opzichter van den Prov. Waterstaat in Limburg. Jaarwedde *f* 1100 c. a. Adres vóór of op 25 Febr. aan Ged. Staten te Maastricht. *(Zie advert. in n°. 7.)*

— Bouwkundig teekenaar, R. K. Adres, motto *Teekenaar*, aan het bureau van dit blad. *(Zie advert. in n°. 7.)*

— Leeraar in 't Handteekenen aan de ambachtschool te Arnhem op eene jaarwedde van *f* 800 à 1000. Inlichtingen bij den Directeur. *(Zie advert. in n°. 7).*

— Bekwaam directeur en een machinist voor de stoom-zuivelfabriek te Koevoorden. Adres Dannebaum en Vos aldaar.

— Jong teekenaar. Adres Gebr. Deprez, stoomketelfabrikanten te Tilburg.

ADVERTENTIEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 23ste Februari 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT van:

Bestek N°. 564.

Het maken van eene koplading, het opruimen van draaischijven en het verrichten van daarmede in verband staande werken op het station WINSCHOTEN.

Begroting *f* 1191.

De besteding geschiedt volgens § 39 van het bestek.

Het bestek ligt van den 8sten Februari 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te GRONINGEN, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den Februari 1892, des voormiddags te 10 ure.

UTRECHT, den 5den Februari 1892.

Ambachtsschool te Arnhem.

WORDT GEVRAAGD: een **LEERAAR IN 'T HANDTEEKENEN**; 25 uur les per week; tractement *f* 800.— à *f* 1000.—.

Inlichtingen en aangifte bij den Directeur der School, tegen 27 Februari.

Bouwkundig Teekenaar.

Gevraagd terstond een Teekenaar R. K., ervaren in **ontwerp** en **detail**, tegen goed salaris en vaste betrekking.

Zij, die aan bovengenoemde voorwaarden kunnen voldoen, adresseeren zich met franco brieven aan het bureau dezer onder motto *Teekenaar*, met opgaven van leeftijd, werkkring en getuigschriften. Discretie verzekerd.

Voor de uitvoering van een **Beursgebouw, Fruithal** en eenige andere **Bouwwerken**, kunnen tijdelijk bij de Gemeentewerken te UTRECHT als **BUITENGEWOON OPZICHTER** worden geplaatst:

Een ervaren

Opzichter-Teekenaar,

eenige bekwame

OPZICHTERS.

Sollicitanten worden verzocht zich **vóór** of op **16 Februari 1892** met op zegel gesteld verzoek te wenden tot Burgemeester en Wethouders, met opgave van het verlangde salaris per maand, dat naar bekwaamheden kan worden geregeld. Eenige praktijk van het stellen van IJzerconstructie kan tot aanbeveling strekken. Onnoodig zich te melden zonder goede getuigschriften en bewijzen dat men reeds met goed gevolg als Opzichter is werkzaam geweest.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Directeur der Gemeentewerken, **Dinsdag** en **Vrijdag van half elf tot twaalf uur**, op zijn Bureau Stadstimmertuin, *Achter Klarenburg*.

UTRECHT, 2 Februari 1892.

Namens Burgemeester en Wethouders der gemeente Utrecht,
De Secretaris,
DE WATTEVILLE.

De Gedeputeerde Staten
VAN HET
Hertogdom Limburg,

brengen bij deze ter algemeene kennis dat in verband met ophanden mutatiën in het personeel der opzigters van den Provincialen Waterstaat in dit gewest, met ingang van **1 April** dezes jaars zal te voorzien zijn in eene **OPZIGTERSBETREKKING.**

Aan die betrekking is verbonden eene vaste jaarwedde van *f* 1100, eene vergoeding van *f* 50 wegens bureaukosten, het genot van reis- en verblijfkosten en, na eervol volbragten diensttijd, aanspraak op pensioen, zonder dat daartoe eenige persoonlijke bijdrage gevorderd wordt.

Sollicitanten zullen zich onder opgave van naam, voornamen, ouderdom, geboorteplaats en maatschappelijke positie, en onder overlegging van diploma's of van soortgelijke andere stukken als zij ter kunner aanbeveling wenschen bij te brengen, **vóór of op den 25 Februari e.k.**, vrachtvrij, bij adres op zegel tot deze Vergadering hebben te wenden.

Verdere inlichtingen ter zake zijn te verkrijgen bij den Ingenieur van den Provincialen Waterstaat en ter Provinciale Griffie (2e Afdeeling) te **Maastricht.**

MAASTRICHT, den 29 Januari 1892.

De Gedeputeerde Staten van het Hertogdom Limburg,
DE KUIJPER.
De Griffier,
HOUBA.

OPENBARE

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN *SCHIEDAM* zijn voornemens op **Donderdag 18 Februari a.s.**, des middags te 1½ **uur**, **ten** Raadhuize aldaar, in het openbaar **aan te besteden**, de levering van:

Bouwmaterialen,

ALS:

Strantklinkers, Keien, Steenslag, Eiken- Grenen- en Iepenhout, Perkoenpalen, Straatsyphons en verglaasde Eng. ijzersarden Buizen, in 13 perceelen.

Het **bestek** ligt dagelijks, met uitzondering van den Zondag, ter inzage op de Stads-timmerwerf en is, tegen betaling van **25 cents**, op de Gemeente-Secretarie verkrijgbaar.

SCHIEDAM, 4 Februari 1892.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
VAN DIJK VAN MATENESSE.
De Secretaris,
VERNÈDE.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen

van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*

T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS en WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat

AMSTERDAM.

ATELIER

van Gebrand Kunstglas en Loodverglazing,

E. STANINO - Amsterdam.

Monster-collectie ter bezichtiging bij de heeren VOS & LE GRAND, Kalverstraat 183, en in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402. Te 's-Gravenhage bij de Heeren **H. PANDER & Zn.**, te Rotterdam bij de Heeren **J. BOS & ZONEN.**

H.H. Architecten en Bouwkundigen worden hierop beleefd attent gemaakt.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE

en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

MORLEY

harde, half harde, zachte,

uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (MEUSE).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.

BRUSSEL

Rue du Progrès 35.

Houtbereiding tegen bederf.

KYANISEERINRICHTING.

H. LENSINK,

ARNHEM,

levert pasklaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)

Rasterwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben enz. enz.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* bevoelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**
2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**
3°. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.

P. W. BRAAT.

DE LINT & Co., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

J. H. P. JANSE,

Marnixstraat 364

AMSTERDAM,

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Deksteenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën VAN KESSEL & RöHL, eigenaars van Granietgroeven te LYCKEBY, WARKWIK, ELFVEKULT, EYNSIL en WIKBO.

Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen, te WOLGAST en BERLIJN,

welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

A. H. VAN BERGEN,

FABRIKANT TE

Heiligerlee, prov. Gron.

SPECIALITEIT IN

Nieuwe Constructie

BRANDSPUITEN.

TORENUURWERKEN

EN

LUIDKLOKKEN,

op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.

ANTWERPEN 1885. EEREDIPLOMA.

Gouden en Zilveren Medailles.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,

in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug-** en **Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen geliève men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Om.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*

De Directeur, **W. PATON WALHS.**

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!

Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en **Horlogemakers**

moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met

HET LIJNTEEKENEN

als voorbereiding voor het Vakteekenen,

door *G. A. SCHOLTEN*, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.

Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door

Het Bouwkundig Weekblad

en de Heeren:

S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtschool te *Rotterdam*,
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*,
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.

Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°. bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts *f* 2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

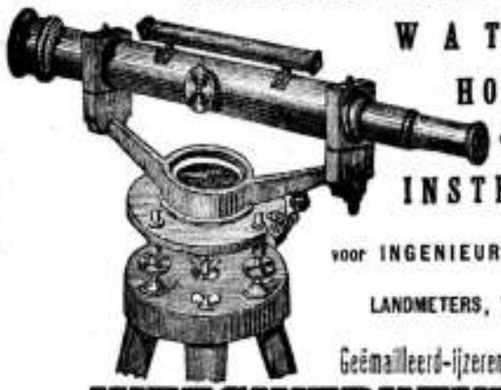

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren PEILSCHALEN
WEEGWERKTUIGEN.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien:* T. G. TISSOT *Jr.*, AMSTERDAM.

ADAM'S
Ventiel-
GASMOTOREN
van ½—150 p. k.
Goedkoopste Beweegkracht.
Franco toezending van geïllustreerde Prijscourant op aanvrage.
H. E. OVING Jr.,
Haringvliet 74, Rotterdam.

CENTRAAL-VERWARMING
en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruisen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvrage *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

Bekroond op vele Tentoonstellingen.
Ruim 200 attesten van overheidspersonen en groote firma's.
Meer dan 1000 prima referenciën.
In Nederland uitgevoerd:
Belangrijke bedekkingen voor VAN HOUTEN'S Cacaofabrieken te Weesp, enz.
Waterdicht Linnen voor bedekking.

Dekking zonder dakbeschot. Bij gebruik van roeflatten met muuraansluiting.
Eenvoudigste houteonstructie met en zonder **dakbeschot. Binnenbekleeding** van fabrieken, **Gevelbekleeding, Bekleeding der onderzijde** van verzinkt ijzeren **daken** (tegen lekken), enz. enz.
Uitvoering met langjarige garantie voor duurzaamheid en vuurvastheid,
Monsters en Prijscouranten ter beschikking.
Dringende waarschuwing voor namaaksels, als: Anti-elementum, Tectolin, enz.
Uitvinder en eenige fabrikant:
WEBER-FALCKENBERG, Keulen en Weenen.
Depot en alleenverkoop voor **Nederland** en **Koloniën,**
FERD. ENGERS, Amsterdam, *Heerengracht 335.*

PORTLAND-CEMENT.
De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren I^a. **Portland-Cement** in vaten van 180 K^g en in zakken van 50 K^g. op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.
Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main.
vorm. LUDW. ROTH.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
CARRÉ'S
Luchtdruk waterreservoirs
voor het **oppersen, filtreeren en verdeelen** van water in gebouwen ter vervanging van de hoogwaterreservoirs.
MILDÉ'S Micro-telephonen.
CHUBB'S Patent-Kluisdeuren.
WOOD'S Stalinrichtingen.
GARVEN'S Weegwerktuigen.
WERKTUIGEN voor Verbeterde Boter- en Kaasbereiding.
Vraag prijzen en referentiën. (5)

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Co., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap
A.V.U.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT Jr.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* . . . . . M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1sten-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, *ad* 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling *ad* 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. Als buitenlid is toegetreden de heer A. P. Roosen te Ketel.

2°. De 5^e en 6^e afleveringen van *De Architect*, jaargang 1891, waarvan de verzending door omstandigheden vertraagd was, zijn aan heeren inteekenaren toegezonden.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

(A. et A.)

VOORDRACHT,

gehouden in de Genootschapsvergadering van 3 *Februari* 1892,
door
A. N. GODEFROY.

(Vervolg en slot van pag. 50.)

Ten 4e wensch ik iets mee te deelen omtrent het huis van Sr. Hans Bartholotti op de Heerengracht over de Warmoesgracht, en waarvan in het werk van H. de Keyser (Architectura Moderna) door S. de Bray, op plaat 35 letter B, een ingangsdeur met bovenlicht is afgebeeld.

Filips von Zesen noemt dit huis met name in zijne beschrijving van Amsterdam (1664) als gebouwd in 1615 (bl. 356).

Na aldaar eerst genoemd te hebben de Blauwe Huizen (door Hans Rombouts gesticht en waarover nog onlangs is geprocedeerd) (nu de Kasvereeniging), vermeldt hij het in 1661 gebouwde huis met witte-steenen gevel, bekend onder den naam van „de Koning van Polen", aldaar nog aanwezig en dit jaartal in Romeinsche cijfers in den gevel dragende. Niet ver daarvan verwijderd noemt hij het bonte huis van Sr. Hans Bartholotti, in 1615 gebouwd, en werkelijk vindt men dit jaartal in de gevels van de huizen op de Heeren- en Keizersgracht (1767) plaat 15, waarnaast een doorgangpoort.

De deur van H. de Keyser is echter vervangen door een ingang in den stillen en deftigen stijl van de 18e eeuw. In 1772 is dit huis afgebroken en in de plaats daarvan gebouwd het huis, vroeger van Van Brienen, nu het R.-K. gesticht van Barmhartigheid, uit de Kalverstraat naar de Heerengracht verplaatst bij den dood van den laatst-overleden heer Van Brienen.

De gevel vertoont overeenkomst met dien van het Huis met de Hoofden (1622), ofschoon ik betwijfel dat dit laatste door H. de Keyser zou zijn ontworpen.

Het kenmerkend onderscheid der beide gevelfronten is vooral te vinden in de behandeling van het verhoogde middenvak of den topgevel. Volgens de gevels van de Heeren- en Keizersgracht is de top van het Huis met de Hoofden anders dan tegenwoordig en meer overeenkomstig de schilderij van Jan v. d. Heyden, hierna genoemd. Het huis Bartholotti heeft 3 verdiepingen tot aan de gootlijst; het Huis met de Hoofden slechts twee. Het middenvak, waaruit zich de geveltop ontwikkelt, heeft bij Bartholotti slechts eene (midden) travee breedte, met de kaphoogte (zolder en vliering) tot hoogte. Bij het Huis met de Hoofden heeft het middenvak drie traveeën tot breedte, en heeft ook 3 verdiepingen in de hoogte, namelijk eene woonverdieping en daarboven de zolder en vliering, waardoor deze middenpartij veel meer indruk maakt. Ter weerszijde is eene looze balustrade aangebracht, welk motief ook verschijnt aan het huis Heerengracht over de Driekoningstraat (uitgegeven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst) en in het onlangs gesloopte huis Doelenstraat, waarvan ik eene schets vertoond heb op 5 Maart 1890. Van het huis Bartholotti heb ik de ingangsdeur geteekend, ter vergelijking met die van het Huis met de Hoofden. Het verschil in profileering is ten voordeele van eerstgenoemde. Verder heb ik naar aanleiding van plaat 15 der gevels van de Heeren- en Keizersgracht eene gevelteekening van het huis Bartholotti vervaardigd, die ik hierbij ter beschouwing aanbied.

Het Huis met de Hoofden komt voor in deel 6 der Bouwkundige Bijdragen, waarvan hierbij eene navolging op vergroote schaal wordt vertoond.

Bij deze gelegenheid wensch ik erop te wijzen dat het halfronde schild op den top van het dubbele huis op de Heerengracht over de Driekoningstraat op plaat 16 van het meergenoemd werk over de gevels van de Heeren- en Keizersgracht niet voorkomt, maar een

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

veel sierlijker top vertoont, die ik ter vergelijking afzonderlijk heb geteekend en hierbij overleg.

Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor dat die sierlijke top (na 1767) door inwatering aan de achterzijde, aan het westen blootgesteld, bouwvallig is geworden en toen vervangen is door het halfronde schild, dat nog te zien is, en ook is afgebeeld op de plaat in de „Afbeeldingen van oude Bestaande gebouwen," uitgegeven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, naar de opmeting van de heeren Roozeboom en Olie, voor de Afdeeling *Amsterdam* van die Maatschappij.

De gevel draagt geen jaartal, en wordt in den tekst, naar eene onderstelling van den heer Meijer, voorgesteld als te zijn bedoeld door Filips von Zesen. Ik meen door het bovenstaande dit te hebben wederlegd; te meer dewijl dit huis (over de Driekoningstraat) een dubbel huis is met 2 deuren, terwijl De Bray in de *Architectura Moderna* uitdrukkelijk zegt dat de door hem meegedeelde deuringang was geplaatst in het midden van den gevel.

Nog heb ik eene schets gegeven van den top van een huis met kolommen (zooals aan het Huis met de Hoofden voorkomen) door Jan van der Heyden geschilderd op het fraaie stadsgezicht, zich bevindende op het Rijksmuseum (n°. 494.)

In de 5e plaats heb ik genoemd de poorten of ingangen, 1° van het Aalmoezeniers-weeshuis op den Singel bij het Klooster, later Latijnsche school, toen het Almoezeniers-weeshuis werd verplaatst (1663) naar de Prinsengracht tusschen de Leidschegracht en Leidschestraat, later verbouwd tot Paleis van Justitie; 2°. van het Rasphuis op den Heiligeweg over de Voetboogstraat. Beide heb ik op het oog geteekend, en sta dus volstrekt niet in voor de nauwkeurigheid. Bij laatstgenoemde heb ik mij veroorloofd pedestallen onder de kolommen aan te toonen voor de verhouding van breedte en hoogte, in overeenstemming met de ordonnantie van het poortje der Admiraliteit, voorgesteld op plaat 28 van S. de Bray, *Architectura Moderna*. Zijn de beeldgroepen op de Rasphuispoort van H. de Keyser? Op oude gravures vindt men somtijds geheel afwijkende voorstellingen.

Van de torens, door H. de Keyser gebouwd op de oude muren van voormalige vest- of wachttorens, die bij de uitbreiding der stad vervielen, missen wij in het werk van S. de Bray den Haringpakkerstoren (gesloopt 1829—30 tijdens den aanleg van de Ooster- en Westerdokken met dijken en sluizen, waarbij de Haringpakkerij met een waterkeerenden zeedijk werd voorzien) en den Montalbaanstoren aan de Oude Schans en Kalkmarkt, thans nog in wezen en in gebruik bij de opzichters van de stadssluizen en waterkeeringen, of het zoogenaamde „Waterkantoor".

Van den gesloopten Haringpakkerstoren (ook bekend onder den naam van Heiligekruistoren in den Geuzentijd) geeft eene plaat in de atlas van Fouquet (1783) eene goede voorstelling. De gedaante komt mij minder gunstig voor dan die van Montalbaan; misschien is er wel eene opmeting van laatstgenoemde bij de administratie der stads-publieke werken voorhanden.

Hiermede is mijne bijdrage aangaande H. de Keyser's onuitgegeven werken, voor zooveel Amsterdam betreft, ten einde.

Als toegift bied ik aan eene photographie en 2 gravures naar teekeningen van H. Schouten (1791) van het huis Welgelegen, bekend onder den naam van het Paviljoen in den Haarlemmerhout, gebouwd voor den bankier Henry Hope te Amsterdam, die zich later in Engeland vestigde en te Londen overleed. Het gebouw werd aangekocht door Koning Lodewijk Napoleon. Na diens afdanking, bij de inlijving van het Koninkrijk in het Fransche Keizerrijk, beschouwde Lodewijk Napoleon het steeds als zijn particulier eigendom, dat hem door het Domein onder de regeering van Koning Willem I betwist werd. Hierover is een langdurig proces gevoerd, eindigende met eene uitspraak ten nadeele van Koning Lodewijk. In het werk van Goetghebuer (1827) vindt men het plan met toelichtende beschrijving (pag. 46—47, plaat 67—68). Daaruit blijkt dat het gesticht is naar de teekening van den architect Triquetti, toenmaals consul van Sardinië te 's-Gravenhage, met de bestemming van Museum van Kunstwerken in het particulier bezit van den heer Henry Hope.

Bij den inval der Franschen in 1794 en de daarop gevolgde omwenteling, werd de kunstverzameling naar Engeland overgebracht, gevolgd door den eigenaar, die zich voorgoed in Engeland vestigde en aldaar overleed.

Volgens Goetghebuer zou een Belgisch architect Dubois van Termonde met de uitvoering belast zijn geweest. Ontbrak het aan Nederlandsche deskundigen?

In 1870 zijn de staande lantaarns boven de kunstzalen vervangen door schuinsch geplaatste lichtramen, in den geest van de dagverlichting der kunstzalen van Arti et Amicitia, volgens advies, door spreker op verzoek van den toenmaligen Minister Fock uitgebracht. Het bouwwerk heeft op mij steeds een aangenamen indruk teweeggebracht, en verdient mijns inziens wel te worden bestudeerd en in waarde gehouden, als een denkbeeld gevende van den Italiaanschen villabouw; de omgeving werkt bijzonder mede tot het indrukwekkend effect. De plattegrond heb ik ter verduidelijking als schetsteekening hierbij gevoegd.

Als besluit van mijne voordracht geef ik ter bezichtiging 2 reeksen platen van Vredeman Vriese; van 1563 en 1583:

1°. Perspectievische voorstellingen van gebouwen van buiten en van binnen gezien, welke belangrijk zijn voor de inrichting, ofschoon het moeilijk is uit te maken in hoeverre de fantasie van Vriese hier eene rol speelt.

2°. Perspectievische voorstellingen van tuinen en parken, met regelmatige planverdeelingen naar den smaak dier dagen (1583), geclasseerd naar de orden van architectuur.

Men kan er motieven voor uitwendige ordonnantiën van gebouwen uit putten, die tot de Nederlandsche Renaissance mogen gerekend worden te behooren. In hoeverre deze mag in betrekking staan tot de Bourgondische kunst, sedert het huis van Bourgondië in 1429 de grafelijkheid dezer landen heeft beërfd, zij aan het onderzoek van bevoegde navorschers aanbevolen. Ik heb van dien vermoedelijken invloed gelezen in de *Encyclopédie a' Architecture*, te Parijs verschijnende sedert 20 jaar geleden.

Dat de prachtlievende hertogen Philips en vooral Karel de Stoute op de zuidelijke Nederlandsche kunstontwikkeling invloed hebben uitgeoefend, kan, dunkt mij, aan geen redelijken twijfel onderhevig zijn.

A. N. Godefroy.
Hon. Lid van A. et A.

We brengen onzen lezers in herinnering, dat de teekeningen en platen, welke in bovenstaande voordracht genoemd worden, welwillend door den heer Godefroy tijdelijk zijn afgestaan ter expositie in het Genootschapslokaal. De Redactie.

(A. et A.) DE STADSSCHOUWBURG TE AMSTERDAM.

Indien de geschiedenis van den voormaligen Stadsschouwburg op het Leidscheplein genoegzaam bekend mag worden geacht — en we meenen dit te mogen

onderstellen na al hetgeen daarover in de laatste twee jaren werd geschreven — evenzeer komt het ons overbodig voor thans andermaal een uitvoerig relaas te geven van de bemoeiingen, welke der hoofdstad een nieuwen schouwburg hebben verzekerd.

Daarom zij hier dan ook alleen nog herinnerd, dat de schouwburg in den nacht van 20 Februari 1890 in vlammen opging; dat eenige invloedrijke Amsterdammers er ten slotte in slaagden het benoodigde kapitaal van negen ton gouds bijeen te brengen, waarna de „Stadsschouwburg-maatschappij Amsterdam" onder den rente-waarborg door de gemeente, in staat werd gesteld den grondslag te leggen voor een verwezenlijking van haar streven. De strijd over de plek, waar de nieuwe schouwburg zou verrijzen, stond echter ook toen nog elk begin van uitvoering in den weg, totdat ook het plan Wigman — om van minder sterk gesteunde voorstellen te zwijgen — van de baan was geraakt.

In de algemeene vergadering van 24 November j.l. kon de Voorzitter der „Stadsschouwburg-maatschappij", de heer G. A. baron Tindal, de welkome tijding brengen dat het ontwerp — dat in Februari werd opgedragen aan de architecten A. L. van Gendt, J. B. Springer en Jan Springer — geheel gereed was en in overleg met het Dagelijksch Bestuur der gemeente was vastgesteld.

In dezelfde bijeenkomst werd in algemeene trekken eene beschrijving gegeven van de plannen en tegelijk het uitzicht geopend dat het bestek binnen korten tijd zou gereed komen. Toen de begrooting later bekend werd, bleek echter dat de beschikbare bouwsom overschreden was, men zegt met 1.5 ton, zoodat op groote schaal bezuinigd diende te worden. Het oponthoud, hierdoor veroorzaakt, werd evenwel tot een minimum herleid, zoodat onlangs de blijde tijding kon gebracht worden dat de aanbesteding op den 2en verjaardag van den brand, dat is vandaag, zou plaats hebben.

De talrijke en op flinke schaal uitgevoerde bestekteekeningen geven gelegenheid om een vrij volledig overzicht van den bouw te krijgen, terwijl de dezer dagen gepubliceerde perspectiefteekening een denkbeeld geeft van het vermoedelijk effect der buitenordonnantie.

We zien hieruit in de eerste plaats dat de ontwerper is afgeweken van de traditioneele vormen, die langzamerhand den zoogenaamden schouwburgstijl in het leven geroepen hebben, en het zou ons niet verwonderen als er conservatieve bewonderaars van de klassieken gevonden worden, die eene zoodanige afwijking als ketterij brandmerken.

Ondanks de groote bezuinigingen, waardoor de gevels ook veel moesten missen, geven dezen door hun schilderachtig silhouet en welbestudeerde vormen een cachet aan het geheel dat ook door zijn oorspronkelijkheid een aangenamen indruk maakt. Daarbij komt, dat de gevels van roode baksteen zullen worden opgetrokken met eene, zij het ook spaarzame, toepassing van zandsteen, waarvan het kleureffect in goede harmonie met de architectuur belooft te worden.

De voorgevel wordt geflankeerd door twee ongeveer 30 meter hooge torens, die zooveel voorsprong hebben dat aan de zijden de toegangen voor voetgangers gemaakt konden worden; langs den voorkant is een doorrit voor rijtuigen.

Achter de tochtportalen voert een breede corridor langs de plaatsbureau's naar de centrale vestibule. Deze ligt onder het „parterre" en in het centrum van de schouwburgzaal. Ze is cirkelvormig en geeft links en rechts toegang tot de trappen naar de loges, baignoires, parterre, enz.

De bezoekers der hooger gelegen rangen vinden toegangen in de overhoeksche terugsprongen naast de beide torens.

Door de situatie van de vestibule onder het parterre, moet wel is waar meer dan anders van trappen gebruik worden gemaakt, maar met het oog op de beperkte ruimte geeft het een gelukkige oplossing aan moeilijkheden, door het plaatsgebrek veroorzaakt. Het parterre en ook de tooneelvloer liggen daardoor ongeveer 5 meter boven den beganen grond. Voor deze laatste heeft dit echter het voordeel dat de ruimte onder het tooneel eene voldoende hoogte heeft verkregen, zonder bijzondere grondwerken noodig te maken.

De schouwburgzaal heeft een hoefijzervorm en is in drie verdiepingen verdeeld.

De koningsloge ligt tegenover het tooneel, evenals in den vroegeren schouwburg; aan weerszijden daarvan, in de diagonaal-assen der zaal, zijn hoekloges tusschen kolommen, die tot het plafond doorgaan. Deze zijn de eenige onderlinge verbindingen der verdiepingen; de loges en gaanderijen zijn overigens geheel vrijdragend geconstrueerd, door middel van samengestelde ijzeren liggers. Achter de koningsloge ligt, aan den voorgevel, de foyer; buitendien is langs den zijgevel eene rookzaal geprojecteerd, waardoor de betrekkelijk geringe afmetingen van den foyer geen bezwaar zullen opleveren.

De orkestvloer ligt ongeveer 2 meter onder dien van het parket, zoodat de musici nagenoeg onzichtbaar zijn. Onder den vloer, die geperforeerd wordt, moet een omgekeerd gewelf als klankbodem dienen.

Het tooneel heeft een diepte van 18 meter bij een breedte van 25 M., terwijl de breedte der tooneelopening 11 M. bedraagt.

Het komt ons voor dat de trappenaanleg veel waarborgen geeft voor een gemakkelijke en snelle ontruiming van het gebouw. De breedte bedraagt 2 á 2.5 M.; ze zijn allen recht en gemakkelijk te bereiken. Ook de ligging der garderobes en de inrichting der retiraden en toiletten, deze laatsten aan de buitengevels, lijkt ons zeer doeltreffend.

Volgens het bestek moet den 1sten December van het volgende jaar het gebouw geheel gereed opgeleverd worden; we zullen dus binnen betrekkelijk korten tijd weder in het bezit van een Stadsschouwburg zijn. Dat die solieder dan de vroegere, de ommetselde „houten kast", belooft te worden, ligt voor de hand en de naam van Jan Springer onder de ontwerpers is ons een waarborg dat vooral de esthetika eene belangrijke plaats zal innemen in de waarde van het monument.

Met dit korte overzicht wenschen we voorloopig te volstaan, om later meer breedvoerig op het onderwerp terug te komen.

(A. et A.) FRAGMENTEN IV.

Op de laatste Multiplex-vergadering werd onder meer de a. s. wetsherziening besproken. D. Goût belastte zich met de taak om van het verhandelde een overzicht op te stellen. Toen zijn stuk inkwam, waren we niet weinig verrast te bemerken, dat alle gemoedelijke beschouwingen van de meest achtenswaardige onzer leden eenvoudig door hem genegeerd waren en hij de vrijheid genomen had slechts de opmerkingen van het roode element weer te geven.

Ziehier het door hem ingezondene:

Nieuw-Holland, 18 Febr. '92.

(„Ghij zult in dit gewest
een stad, Nieuw Holland, bouwen
En in gezonden lucht
en weelige landouwen
Vergeten al uw leet . . .
„*Gysbrecht van Aemstel*")

Waarde Redactie,

Er heeft zich hier ter stede een Vereeniging gecon-

stitueerd, welke zich ten doel stelt de belangen van de beoefenaren der Bouwkunst voor te staan, en hunne onderlinge ontwikkeling te bevorderen.

Een concept-reglement, door het voorloopig Bestuur opgemaakt, bevat aangaande deze nieuwe Vereeniging veel belangrijks, waarom ik u hier enkele aanhalingen toezend, die u zullen doen zien, dat men hier in Nieuw-Holland wil trachten al wat in ons land op dit gebied reeds is opgericht, ver in de schaduw te stellen. Wellicht kunnen enkele bijzonderheden van dienst zijn bij de te verwachten wetsherziening van uw Genootschap, en wie er meer belang in stelt, kan bij den Secretaris van bovengenoemde Vereeniging inlichtingen bekomen.

„De Vereeniging bestaat uit gewone leden en donateurs. Eere-leden en Eere-voorzitters zullen nimmer mogen worden benoemd.

„Het Bestuur bestaat uit vijf leden, die uitsluitend zorgen voor den goeden gang van zaken. Een Voorzitter, een Secretaris, een Penningmeester, een 2e-Secretaris en een Bibliothecaris. De Voorzitter heeft *geen* beslissende stem, en heeft, behoudens het goed leiden der vergaderingen en het eer-ophouden buiten de Vereeniging, niets méér in te brengen dan ieder ander lid. Telkens als het Bestuur onvoltallig is, worden, bij open stemming, en bij aanvang der vergadering, uit de aanwezigen, leden gekozen, die gedurende die bijeenkomst de functiën van de afwezige bestuursleden waarnemen. Zij zijn verplicht, in hun eigen tijd, het werk weder over te dragen en de vereischte inlichtingen te geven aan hen, wier plaatsen zij hebben ingenomen. Is het Bestuur geheel afwezig, dan wordt direkt overgegaan tot het kiezen van een nieuw Bestuur....

„Ieder lid mag zooveel voorstellen doen, als hem goeddunkt, en zoo lang praten als hij wil. De aanwezige leden zijn echter verplicht, de zaal te verlaten, zoodra zij zich vervelen. Trappen en applaudisseeren is steeds verboden.....

„Wenscht iemand als lid toe te treden, zoo moet hij, vóór de ballotage, hetzij door uitgevoerd- of studies en ontwerpen van ónuitgevoerd werk, hetzij door het houden van een voordracht met gelegenheid tot debat, blijk geven, de vereischte bekwaamheden te bezitten....

„Elk lid is verplicht, open en eerlijk voor zijn overtuiging uit te komen, en blijk te geven een vaste, eigen opinie te bezitten. Zoodra blijkt dat een lid in den loop van eenigen tijd van gedachten verandert en andere ideeën krijgt, is hij gehouden, duidelijk uiteen te zetten door welke invloeden en studies hij tot andere overtuiging gekomen is. Ieders overtuiging, mits degelijk gemotiveerd, wordt door de Vergadering gerespecteerd....

„Over voorstellen mag slechts mondeling gestemd worden, waarbij ieder lid verplicht kan worden, des gewenscht, kort en duidelijk zijn vóór of tégen te motiveeren; principes en gemoedsbezwaren worden daarbij niet als geldige redenen aangenomen. Bij stemmingen over personen geldt hetzelfde als voor zaken is bepaald....

„Als blijkt dat een lid, door te lage verdiensten of door gebrek aan werk, zijn contributie enz., niet kan betalen, wordt het verschuldigd bedrag over het overige aantal leden verdeeld....

„De Vereeniging schrijft jaarlijks een klein aantal prijsvragen uit, waarvan de eene helft zuiver practische onderwerpen zal behandelen, en de andere geheel ingericht zal zijn tot de bevordering der vrije studie.... Jury-leden en Jury-rapporten worden als onnoodig, onwaar, lastig en gevaarlijk, niet toegelaten.... Prijzen worden nimmer uitgereikt en belooningen niet gegeven, als zijnde de prijsvragen louter ten dienste der studie. De ingekomen antwoorden worden gedurende eenigen tijd tentoongesteld, als wanneer ieder lid zijn oordeel daarover vrij mag uitspreken, en elk deelnemer de bevoegdheid heeft het oordeel over zijn werk in te winnen van hem, aan wiens uitspraken *hij* de meeste waarde hecht. Introductie van niet-leden is in dat geval geoorloofd. Het succes, de op-prijsstelling en de meerdere of mindere bewondering van zijn werk door zijne medeleden, is voor den mededinger de belooning voor zijn moeite....

„De Vereeniging geeft een tijdschrift uit, gewijd aan kunst en practijk... Ieder lid heeft de vrijheid over zooveel pagina's te beschikken, als hem goeddunkt ... maar mag alleen iets mededeelen als hij wat te zeggen heeft, en mag tot het leveren van bijdragen niet worden uitgenoodigd of geprest. (Deze laatste zinsnede komt ook voor in het art., behandelende de Vergaderingen.) De Redactie is belast met de samenstelling en verdere regeling van het blad, dat niet méér dan éénmaal per week mag verschijnen. Het komt verder alléén uit als er stof ingeleverd is, en beslaat telkens zooveel vellen druks, als bij de Redactie zijn ingekomen. Bladvullingen en verslagen van andere Vereenigingen mogen niet worden opgenomen, en letter, formaat en papier, moeten aan de meest esthetische eischen voldoen...

„Alle nieuwe bouwwerken, zoowel hier als in de overige plaatsen van ons land, die aanspraak maken op eenige beoordeeling, worden gecritiseerd. Zij mogen alleen beoordeeld worden als „bouwwerk", en dus geheel afgescheiden van elke richting, stijl, van den persoon des bouwmeesters, van de meerder of minder ruime middelen waarover deze te beschikken had, en van alle verdere zaken die niets te maken hebben met de kunstwaarde van het geleverde werk.... Als blijkt dat een bouwwerk, hoe rijk en groot ook, is samengesteld uit motieven uit de boekenkast van den architect weggeloopen, mag het niet worden beoordeeld.... Vriendjes-critiek wordt nimmer opgenomen.

Tot zoover voor heden genoeg; wellicht schrijf ik u later meer van onze nieuwe Vereeniging.

Na collegiale groete,
D. Goût.

DE RENAISSANCE IN NEDERLAND.
1508—1620.

(Vervolg en slot van pag. 55.)

De toren der Nieuwe kerk te Haarlem doet zien, dat De Keij evenals zijn Amsterdamsche vakgenoot, het door Joost Jansz bij den bouw van den Oudekerkstoren in 1566 gegeven voorbeeld, ijverig bestudeerd heeft. Het benedendeel van den Haarlemschen toren is op dezelfde wijze door een lijst met consoles en een balustrade met obelisken afgesloten; de overgang tot het achtkant is echter anders, en geschiedt hier door vier vazen op pedestallen. De gebogen lijnen van den Amsterdamschen toren vindt men ook bij het werk van De Keij terug; de bekroning is hier echter geen tulpvorm, doch een opengewerkte obelisk.

In 1596 maakte De Keij een ontwerp voor het gemeenlandshuis te Leiden, dat bewaard gebleven, doch niet uitgevoerd is. Het vertoont hetzelfde karakter als de Vleeschhal. De rijkdom van ornement was ook hier op de toppen geconcentreerd, terwijl het benedendeel tamelijk eenvoudig was gehouden. Het uitgevoerde Gemeenlandshuis heeft een geheel ander aanzien; het is moeilijk hierin de hand van den Haarlemschen bouwmeester te herkennen. Wij zouden dan ook geneigd zijn, het ontwerp aan iemand anders toe te schrijven.

In den laatsten tijd heeft men uit het feit, dat De Keij dus een ontwerp voor een Leidsch gebouw heeft geleverd, willen afleiden, dat hij ook het ontwerp voor den in 1597 voltooiden gevel van het Leidsche raadhuis zou hebben gemaakt. Zoolang men daarvoor echter geen beter bewijs bijbrengt dan een aanteekening, betrekking hebbende op een naar De Keij gezonden stadsbode, wagen wij het aan het auteurschap van den Haarlemschen kunstenaar te twijfelen. Het detail toch van den Leidschen gevel heeft een geheel ander karakter dan dat te Haarlem; de Jonische pilasters, de cartels en de onderdeelen van den top hebben iets kleins, dat scherp contrasteert met de vlotte, bijna brutale details van het Haarlemsch gebouw.

Het bovendeel van den raadhuistoren te Leiden is van 1575 tot 1577 gemaakt; het benedendeel van dezen toren is nog uit de middeleeuwen afkomstig. De wijze, waarop hier de overgang van het vierkant tot het achtkant plaatsvindt, is tamelijk onbeholpen. Ook de detailleering is niet bijzonder fraai; eigenaardig is de Gothische bekroning, waarschijnlijk nog een herinnering aan den vroegeren bovenbouw van den toren.

De invloed van de bouwmeesters van dezen tijd beperkt zich niet tot de plaatsen alleen, waar zij werkzaam waren. De invloed van De Keyzer ziet men in de eerste plaats te Enkhuizen, dat in het begin der 17e eeuw een tijdperk van grooten bloei had. De Munt aldaar, van 1611, die thans als woonhuis dient, toont in de barokke krullen van den gevel overeenkomst met den gevel op de binnenplaats van het Oost-Indische huis, in 1606 door den Amsterdamschen stadsbouwmeester ontworpen. De gevel van het weeshuis, van 1615, en een gevel in de Nieuwe-Westerstraat, van 1617, vertoonen de krachtige, gekoppelde Dorische pilasters, die De Keyser bij zoo vele zijner gebouwen toepaste, en die men onder anderen ook aan het genoemde Oost-Indische huis kan waarnemen.

Geheel in het oosten des lands kan men zelfs nog De Keyser's invloed bespeuren. De toppen van de Boterwaag te Nijmegen toch, een gebouw in 1612 gesticht, zijn geheel in zijn manier, terwijl ook de wijze, waarop de pilasters naast de ramen geplaatst zijn, aan verscheidene Amsterdamsche woonhuizen uit die dagen herinnert.

Van den invloed der Haarlemsche bouwkunst van dien tijd is daarentegen slechts weinig in andere plaatsen te bespeuren. De hoofdwacht te Zwolle is misschien het eenige gebouw, waaraan men een herinnering van De Keij ziet; de pyramiden en de klauwstukken naast het dakvenster hebben hier echter lang zooveel elegance niet en de verhouding van onderbouw tot bovenbouw kan niet gelukkig genoemd worden.

Er blijven ons nu nog verscheidene gebouwen ter bespreking over, waarvan de bouwmeesters ten eenenmale onbekend zijn. Aan raadhuizen uit het laatst der 16e en het begin der 17e eeuw ontbreekt het niet. Onder de vroegsten noemen wij dat van Oudewater, van 1588, met een betrekkelijk eenvoudigen trapgevel en met frontons boven de vensters. De trapgevel heeft ook het hoofdmotief geleverd voor het in 1591 gebouwde raadhuis te Franeker. Daar het een hoekhuis is, kon de bouwmeester, door het combineeren van de trapgevels met een slanken toren, door betrekkelijk eenvoudige middelen een schilderachtig effect teweegbrengen. Boven de vensters zijn hier geen frontons; alleen het portaal is eenigszins rijker behandeld. Ook een derde raadhuis uit de zestiende eeuw, dat te Venloo, in 1595 voltooid, dankt zijn pittoresk effect minder aan de sierlijkheid of den rijkdom der gebruikte motieven dan wel aan de wijze, waarop de op zichzelf eenvoudige hoofdingang met een hooge stoep met twee ongelijke hoektorens en een zeer eigenaardigen top gecombineerd is.

Het raadhuis te Naarden, van 1601, bewijst eveneens welk een partij de bouwmeesters van dien tijd van het eenvoudige trapgevelmotief wisten te trekken. Hoewel hier alleen het poortje eenigszins rijker behandeld werd, levert toch het geheel een zeer behaaglijken aanblik op, waarbij het gemis aan symmetrie volstrekt niet hinderlijk is.

Het ontbrak ook echter niet aan rijkere werken. Zoo werd het in 1501 in Gothische vormen gebouwde raadhuis te Woerden, in 1614 van een verdieping voorzien, in gehouwen steen uitgevoerd; de top hiervan is in den loop der tijden verloren gegaan. Ook het tegenwoordige raadhuis te Hoorn kreeg in 1613 zijn fraaien gevel, waarbij niet minder dan drie topgevels tot sieraad zijn aangebracht. Door schilderachtige afwisseling van gebakken en gehouwen steen maakt deze gevel, rijk met voluten, pinakels, enz. versierd, een zeer behaaglijken indruk. Een eigenaardigheid is, dat hij niet langs een rechte lijn is opgetrokken; de beide helften zijn onder een stompen hoek met elkander geplaatst.

Het sierlijkste raadhuis uit deze periode is dat van Bolsward, in 1616 voltooid. Ook hier heeft de bouwmeester zich niet om symmetrie bekommerd, ja hij heeft zelfs, door de vensters niet allen op één hoogte te plaatsen, aan het geheel iets origineels weten te geven, dat bewijst, hoe geheel vrij van alle traditiën hij zich voelde. De Jonische driekwartzuilen, die op rijke consoles staan, zijn grootendeels gemetseld; aan de antieke verhoudingen heeft de kunstenaar zich niet gehouden, doch de hoofdgestellen ondergeschikt behandeld en het evenwicht hersteld door een slanke balustrade. Een rijzige toren volmaakt het geheel. Men heeft wel eens Hendrik de Keyser als de bouwmeester aangezien, en werkelijk zijn er ook sommige motieven aan het gebouw, bv. de vullingen boven de vensters en de grillige lijnen van den topgevel, die aan dien kunstenaar herinneren. Toch schijnt het ons, dat niet De Keyser zelf, maar een zijner meest begaafde doch onbekende volgelingen aan het werk is geweest.

Het zou mij te ver voeren, indien ik alle gebouwen van deze, aan fraaie scheppingen zoo rijke, periode besprak. Ik wil daarom besluiten, met eenige opmerkingen over den woonhuisbouw van dien tijd, waarin ook voor ons nog zooveel bruikbaars te vinden is.

De pogingen die gedaan zijn, om deze woonhuisgevels tot bepaalde groepen of scholen te brengen, zijn afgestuit op de groote verscheidenheid, die men erbij vindt en die met alle classificatie spot. Eenvoudige, alleen van gebakken steen kunstig gemetselde geveltjes bv. treft men aan te Enkhuizen, te Medemblik, te Schagen, te Edam, te Monnikendam, te Haarlem; nu zou men hieruit willen opmaken, dat deze gevelvorm een typisch Noord-Hollandsche was, doch dit is niet het geval, daar ook bv. te IJselstein, te Deventer, te Zutfen enz. dergelijke huisjes gevonden worden. Bij de gevels, waar ook gehouwen steen gebruikt is, onderscheidt Galland, in zijn bekend werk, een Noord- en een Zuid-Hollandschen bouwtrant. Als kenmerk van de Noord-Hollandsche richting beschouwt hij de pilasters, met of zonder kapiteelen, tusschen de vensters geplaatst. Nu komt dit motief in Noord-Holland wel veel voor, doch ook in de andere provinciën zijn er genoeg voorbeelden van aan te wijzen. De gevels van Hendrik de Keyser en die te Enkhuizen besprak ik reeds; men vindt dergelijke echter, om maar iets te noemen, ook te Zutfen, te Dordrecht, te Leiden, te Rotterdam (aan de Grootemarkt), te Gouda, enz.

De Zuid-Hollandsche richting zou haar kenmerk vinden in de door consoles gedragen bogen, zooals men bij sommige huizen te Dordrecht ziet. Ook de gevels te Oudewater, waarvan slechts één dit Dordrechtsche motief vertoont, worden zonder meer tot deze categorie gebracht terwijl zelfs het bekende huis aan de

Voorstraat te Utrecht, waarom blijkt niet, tot den Zuid-Hollandschen bouwtrant gerekend wordt.

Eindelijk wordt ook nog een Noord-Hollandsche bouwtrant zonder pilasters vermeld, en daartoe worden gebracht de Doelen te Alkmaar, het Rijnlandshuis te Leiden, doch ook het weeshuis te Buren en verscheidene gebouwen in Friesland. Men ziet dus hoe gevaarlijk het is, zich aan een dergelijke classificatie te wagen.

In het algemeen kan men van de woonhuisgevels in het laatst der 16e en het begin der 17e-eeuw zeggen, dat hun toppen in den regel van trappen voorzien zijn. Uitzonderingen op dezen regel komen voor bij verscheidene Amsterdamsche huizen, bij een huis te Monnikendam van 1619, bij de Munt te Enkhuizen, bij een huis aan den Brink te Deventer, het huis de Steenrots te Middelburg, enz. Smalle banden van gehouwen steen wisselen meestal met gebakken steen af. Het komt ook veel voor, dat kleine blokjes van gehouwen steen om de vensters en langs de zijden van de gevels zijn aangebracht. Deze banden en blokjes zijn nimmer breeder dan 0.12 M., wat aan de gevels een zekere fijnheid geeft, die men bij moderne navolgingen, waar veeltijds de dubbele breedte voor de banden genomen wordt, op onaangename wijze mist. In de wijze van bekroning der vensters heerscht groote verscheidenheid; soms ziet men eenvoudige strekscbe bogen, met meer of minder sierlijk bewerkte sluitsteenen, zooals bij vele huizen te Medemblik, te Enkhuizen, te Hoorn, enz. Bogen van allerlei vorm, al of niet door pilasters gedragen, komen ook als vensterbekroningen voor. Niet slechts halve cirkels, halve ellipsen en segmentbogen ziet men, maar ook zoogenaamde Tudor- en ezelsrugbogen. De vulling der boogvelden is al even verschillend. Soms loopt het metselwerk eenvoudig door, zooals o. a. aan een gevel te Medemblik, dan weer komen vlechtwerken in de bogen voor, hetzij met, hetzij zonder gebruik van gehouwen steen. Vlechtwerken van roode en gele gebakken steen, zooals die tegenwoordig zoo dikwijls gemaakt worden, zijn echter zeer zeldzaam. Vooral in Noord-Holland ziet men boven de vensters ook maskers, door ornement omgeven, die alleen het midden van het boogveld innemen. Voorbeelden van vlechtwerken worden o. a. te Oudewater gevonden; maskers treft men aan te Enkhuizen. Enkele malen komen ook schelpen in de boogvelden voor, bv. te Oudewater en te Leiden. Indien de bogen door pilasters gedragen worden, zijn die soms zeer klein en van geen bepaalde orde, zooals bij vele huizen te Dordrecht, doch meestal nemen zij de hoogte van een verdieping in, zijn dan gepaard en volgens de Dorische orde geprofileerd; op de klassieke proportiën is nimmer acht geslagen, doch men heeft steeds gezorgd, door den hals van het kapiteel weinig hoogte te geven, dat de pilasters niet gedrukt staan. Bij moderne navolgingen heeft men dit laatste dikwijls uit het oog verloren, en daardoor het effect bedorven. Meestal hadden de gevels een houten pui met luifel, die echter zelden bewaard zijn gebleven. Dikwijls is die pui zeer eenvoudig, doch soms, als te Oudewater en te Enkhuizen, met gesneden consoles versierd. Nu en dan komt het ook voor, dat geen pui in de bedoeling van den bouwmeester gelegen heeft. De ingang wordt dan door pilasters, met een kroonlijst, een fronton of iets dergelijks, versierd.

Ik meen u de studie onzer gevels uit dien tijd met aandrang te mogen aanbevelen; in afwachting van den nieuwen stijl, waarvan enkele enthousiaste jongeren reeds droomen, doch die misschien nog wel eenigen tijd op zich zal laten wachten, zult gij daar voorbeelden vinden, die vrij wat geschikter voor onzen tijd zijn, dan de buitenlandsche bouwwerken met afbeeldingen, waarmee men ons tegenwoordig overstroomt.

INGEZONDEN.

Amsterdam, 17 Februari 1892.

Aan
de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst
te *Groningen*.

In *De Opmerker* van 6 dezer lazen wij een verslag, uitgebracht door de Commissie voor materialenkennis, in uwe vergadering van 30 Januari l. l.

Wij meenen, dat de door genoemde Commissie besproken proeven met onze waterverf niet behoorlijk genomen zijn en dat dus de conclusie geheel onjuist is.

Vooreerst deelen wij u mede, dat verschillende deskundigen ons verklaard hebben dat de waterverf, voor binnen- of buitenwerk gebruikt en op de regenzijde aangebracht, zich tot nog toe gedurende meerdere jaren uitstekend gehouden heeft.

Bovendien zijn wij in staat, u de uitkomsten te toonen van werken, welke op verschillende plaatsen hiertelande met de waterverf zijn uitgevoerd en waardoor de verklaring der Commissie geheel wederlegd word.

Ten laatste moeten wij er nog op wijzen dat, waar de waterverf naar *behooren* gebruikt wordt, de kosten per M². zeker wel dubbel zoo hoog zijn als door uwe Commissie berekend werd.

Een en ander doet ons besluiten u in overweging te geven, nieuwe proeven te nemen, waarvoor wij u gaarne de benoodigde waterverf kosteloos zullen verschaffen.

Uw besluit hieromtrent tegemoet ziende, verblijven wij,
hoogachtend,
G. M. Boks & Cº.

VEREENIGING »ARTI ET INDUSTRIAE" TE 'S-HAGE.

Vergadering van Zaterdag 13 Febr. '92.

Na lezing en goedkeuring der notulen wordt door den Voorzitter medegedeeld dat van de openbare lezing moest worden afgezien, tengevolge van ongesteldheid van den heer Houtzagers.

Er is een vraag bij het flestuur ingekomen, luidende: »Op welke wijze moeten, om den meesten indruk te maken, de vlaggen in eene feestvierende stad worden aangebracht en wat is daarvan bekend uit vroegere eeuwen." Deze vraag is om advies in handen gesteld van de heeren Van Dekden, Berden en Kerling.

Door de rapporteurs S. Lankhorst en Lion wordt verslag uitgebracht over de hun in handen gestelde vraag betreffende de postzegels. Hun oordeel is, dat postzegels zeker tot de kunstnijverheid behooren en dat de nieuwe postzegels met den beeldenaar onzer jonge Koningin gerustelijk als onvoldoend van vorm en zonder smaak mogen worden beoordeeld. De kleur is ordinair, de gravure laat veel te wenschen over, de opvatting is klein en dat wel waar men bij het maken der beeltenis van een kind een allerschoonst effect had kunnen verkrijgen. Ware geen nieuw model, naar men gehoord had, onderhanden, de rapporteurs zouden verder willen gaan; nu zal men moeten afwachten wat komen zal. Waaraan de haast moet worden toegeschreven, om deze postzegels in omloop te brengen, is onbekend; blijkbaar heeft men de omraming van de oude postzegels behouden en het nieuwe beeld daarin geplaatst. Aan de autoriteiten mag niet worden toegeschreven dat zij uit zuinigheid dezen maatregel hebben genomen, die inderdaad weinig helpen zou. Het is echter een feit, dat men zich heeft blootgesteld aan de meening dat Nederland door de invoering van een zoo leelijk ding weinig smaak toont te bezitten in vergelijking met andere landen, waarvan sommige op dat gebied meesterwerken te zien geven.

Rapporteurs kunnen begrijpen dat het 12½ cents-postzegel in bescherming werd genomen, vooral omdat dit veel lichter van kleur is; zij zouden zelfs er zich geheel mede kunnen vereenigen indien de kleur nog zooveel lichter ware, dat van het postzegel niets te zien was.

De heer J. Kippel verkrijgt daarna het woord om nog eenige mededeelingen toe te voegen aan het rapport, dat in de vorige vergadering over het violetkleurige glas is uitgebracht.

De vergadering wordt daarop, na het houden eener kunstbeschouwing, gesloten.

Op die kunstbeschouwing zag men voorwerpen van huisvlijt of houtsnijkunst, vervaardigd door den heer J. Anteunissen te Dordt. Hoogst kunstvaardig en scherp zijn zij gesneden; de vormen der voorwerpen zijn in 't algemeen goed en niet gezocht, met uitzondering van enkelen. Het ornement komt overeen met datgene wat ons uit de Hollandsche houtsnijkunst bekend is. De verdeelingen toonen in 't algemeen dat de vervaardiger smaak bezit en dat hij dit werk lief heeft.

Curieus zijn de tentoongestelde antwoorden op de prijsvraag van Architectura te 's-Hage: een behangselpatroon, waarvan het ontwerp »A vapeur" bekroond werd. Dat de Jury dit ontwerp tot bekroning voorstelde, is misschien uit een artistiek oogpunt te begrijpen, indien de prijsvraag »eene decoratieve studie of zoo iets" geweest ware. Dat zij den 1en prijs toekende aan een patroon, dat geschikt is om door het voortdurend bekijken een krankzinnigengesticht te bevolken, is kras. De quaestie bij een prijsvraag is niet: »indien dit of dat anders ware, dan was de oplossing goed"; de jury moet beoordeelen wat er is.

Nog een ander ontwerp was in denzelfden artistieken geest behandeld; als patroon verdiende dit ook geen aanbeveling. Het ontwerp »Nous verrons" was een echt behangselpapiertje.

De heer M. Nooyen had het plaatwerk: »l'Exposition de 1889" tentoongesteld.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 'S-HAGE.

Vergadering van 12 Februari 1892.

Na lezing en goedkeuring der notulen wordt den leden kennis gegeven van de prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, en op het hart gedrukt daaraan mede te werken.

Door de Afdeeling zelve is uitgeschreven een prijsvraag voor een versierde convocatie-kaart. De leden worden uitgenoodigd daaraan deel te nemen, opdat spoedig de thans in gebruik zijnde kaart door eene, der Afdeeling waardige moge worden vervangen.

De heer C. H. Peters, rijksbouwmeester, plaatst zich daarop voor den katheder tot het houden eener lezing over *De kunst en de materie*, als vervolg op eene lezing, het vorige jaar gehouden.

Niet aan het grootsche en verhevene wil ik dezen avond wijden, — aldus leidde spreker zijn rede in, — maar ik wensch te spreken over het geringe, over een armen drommel, bij niemand in tel en door niemand ontzien, die op zichzelf onmachtig is tot datgene wat groot en grootsch is, maar die in coöperatie werkende een ontzaglijke kracht bezit; wel een arme drommel, maar toch van eene noblesse, die ontzag inboezemt, niet omdat hij uit hooge geboorte is voortgesproten, maar omdat hij uit kenmerkende daden is ontstaan; welke noblesse kan hooger zijn?

Er bestaat een motief om zich met hem bezig te houden, als men slechts bedenkt dat hij jaarlijks tot eene hoeveelheid van 800 millioen wordt voortgebracht en door zijn bestaan het brood geeft aan 160,000 menschen. Maar nog een ander motief bestaat, nl. zijn stamboom, die zich in de grijze oudheid verliest, want reeds 5000 jaren geleden waren er volkeren, aan Nederland gelijk, die slechts hem als bouwmateriaal bezaten en reinen arbeid met en door hem hebben voortgebracht.

Ons Nederlanders is eene erfenis gelegateerd van meer dan 50 eeuwen; hebben wij die erfenis aanvaard als een oneindig rijk legaat en hebben wij er ons voordeel mede gedaan? Wij bezitten een baksteen-architectuur zeldzaam rijk, zoo rijk, dat men uit geheel Europa optrekt om haar te zien; hebben wij met die gave gewoekerd evenredig aan haren rijkdom? Men spreekt over een nieuwen stijl, maar zijn er dan stijlen gemaakt? Volgt de stijl niet uit de materie, en zou, indien die rijke erfenis naar waarde ware geschat, niet reeds een nieuwe stijl aanwezig zijn? Waarom hebben onze ingenieurs voor de nietigste spoorwegbruggen ijzer als materiaal voor constructie genomen, terwijl men bogen met eene spanning van 40 M. zou kunnen overwelven met baksteen, en dat wel als men weet, dat alleen door zijn oxydatie het ijzer elken dag misschien een tienduizendste van zijn stabiliteit verliest, tengevolge waarvan wij in gestadigen angst zitten bij het sporen over ijzeren overspanningen — en men met baksteen-constructies, krachtens de ondervinding meer dan 50 eeuwen opgedaan, bijna onvergankelijk werk zou kunnen leveren. Onze ingenieurs, ze kennen de baksteen niet.

De geschiedenis der ceramiek is de geschiedenis der menschheid, zeide een beroemd geleerde.

Wij staan achter door onze zucht naar genot en gemak, wij staan achter bij de Egyptenaren, wier monumenten eeuwig zijn, bij de Grieken, die ons in vorm den meester waren, bij de Romeinen, die de noblesse in hunne werken op ons voor hadden.

De Egyptenaren waren meester van hun materiaal; welke rust en onvergankelijkheid is in den sphinx in zijn grootschheid uitgedrukt en met wat minimum van arbeid werd dat meesterwerk voortgebracht. Zij wijdden zich aan den arbeid en die arbeid was gewijd aan den dood, die het grootste moment van het aanzijn was. Daarom waren in hunne eeuwigdurende omhulling de overblijfselen der dooden weggesloten, en nimmer voorzeker hebben zij kunnen vermoeden, dat den 29 December 1891 eene mummie, het overblijfsel eener Egyptische schoone, voor 33 pond sterling te Londen zou worden verkocht.

De grootste vijand van den mensch is de mensch, en niets is bestand tegen den geest van onderzoek, den mensch eigen, die geene piëteit gevoelt voor de pogingen, eenmaal aangewend om de laatste rustplaats ontoegankelijk te maken. Reeds Cyrus gevoelde dit, toen hij op zijn graf liet beitelen: »Mensch, ik ben Cyrus, misgun mij mijn graf niet".

Wat de mensch voor het nageslacht wilde ontoegankelijk maken, werd geschonden; zelfs als de natuur die afsluiting verricht, bleek zij tegen den geest van onderzoek niet bestand te zijn. Hier bedekte lava en asch twee steden en onttrok ze aan het oog, ginds bedekt het slib der rivieren een heele landstreek met zijn steden en dorpen, daar verzwolg de zee een gedeelte der kust met al wat zij bevatte en onttrok een weelderige plantengroei een geheele streek aan het oog van den mensch en schenen al die landen voor den mensch verloren voor eeuwig; doch het stooten met een ploegijzer op eenig overblijfsel of het laag afloopen der ebbe bleek noodig om den mensch tot onderzoek aan te sporen, en zelfs datgene wat de natuur verborgen had, werd aan de wereld weergegeven.

De onderzoekingen en ontdekkingen hebben geleerd wat de baksteen beteekent, wat klei, leem en aardpek vermag, en de wijze, waarop van die materialen werd partij getrokken, verdient alle aandacht; waar stabiliteit ontbrak werd die vergoed door zwaardere constructie, waar de kleur achterbleef, trad bekleeding met glazuur, email en ceramiek te voorschijn. De oudste volkeren maakten faiencetegels en bedekten hunne leemconstructie; de Byzantijnen hadden hun glasmozaiek en Italië zijn marmermozaiek. Maar dat alles is slechts langzaam, zeer langzaam tot stand gebracht. Evenals de natuur eeuwen gebruikt tot voortbrenging van hare schatten, zijn eeuwen van poeste vlijt en voortdurend onderzoek noodig geweest om een stijl te scheppen in verband met het materiaal. Tusschen de Pelasgische muren en de monumenten van den Acropolis in al hunnen rijkdom zijn 11 eeuwen verloopen. Egypte had 20 eeuwen noodig om tot volmaaktheid te komen, Rome gebruikte daartoe acht eeuwen en zelfs Byzantium, dat voortbouwde op het voorgaande, gebruikte nog 2 eeuwen, vóór het meesterwerk der Byzantijnsche kunst werd voortgebracht.

Als Nederland ook eens 2 volle eeuwen besteedde om zijn materiaal aan het grootsche te wijden met de toepassing van terra cotta en andere producten van eigen bodem tot versiering, wie weet welke resultaten daarvan waren te verkrijgen.

De Romeinen bouwden nuttigheidshalve; van de baksteen maakten zij de kern en bekleedden die met marmer om te versieren; de Griek hielp hem in die versiering vooral waar zij moest uitmunten. Misschien is het daaraan toe te schrijven dat sommige Romeinsche monumenten, ontdaan van hunne bekleeding, een grootscher indruk maken dan opgetooid als zij waren in de eerste tijden van hun bestaan.

Eerst bij de Romeinen verkrijgt de gewelfbouw met baksteen beteekenis. In 't jaar 14 vóór Christus werd het onvergankelijk monument gesticht, dat het Pantheon heet. De koepel, vrij opgaande uit de rechtstandsmuren, die staan zonder een gemichten steun te hebben, mag misschien geëvenaard zijn, nimmer is hij in grootschheid overtroffen. Wel hebben later grootere overspanningen plaats gehad, als o. a. de koepel van den St.-Pieter doch deze was bijv. slechts te houden door een gordel van ijzer, waarin hij geklemd werd. De Romein was constructeur en leerde dan ook langzaam aan construeeren en de groote waarde van zijn baksteen kennen. De Griek detailleerde en versierde in hoofdzaak. De Romein was geboren staatsman en generaal, de Griek geboren artist en wijsgeer, beiden stonden op zichzelven daar, waar ze elkander hadden moeten aanvullen om het grootsche, gepaard aan het schoone, in de hoogste mate voort te brengen.

In het Byzantijnsch vinden we die samensmelting van constructie en kunst.

Constantijn, die in werkelijkheid groot was door zijn daden op staatkundig en op godsdienstig gebied, die na afbreking van alle overblijfselen van het door en door vermolmde Romeinsche Rijk een nieuw Rijk wilde stichten, gaf het aanzien aan de onovertroffen Aya Sophia te Byzantium of Constantinopel, het meest grootsche kunstproduct, dat ooit is voortgebracht en waarbij alle andere voortbrengselen van den koepelbouw slechts lepra zijn. De 35 M. spannende koepel zweeft als het ware op zijn 4 pijlers; alle andere bogen en gewelven zijn in dienst van dien eenen. De openingen, in den koepel aangebracht, zitten op eene juist berekende plaats om het gewicht van den koepel te ontlasten. Hier werd de grondslag gelegd voor de pendentifs, die later een zoo ingrijpend constructiedeel geworden zijn.

Na de Aya Sophia is nimmer dat goddelijke in eenig kerkgebouw bereikt. De Gothiek heeft stoute constructies gegeven, maar nimmer eene die grootscher was. Elke schoor, elke steun, elke schraagboog verraadt zwakheid, waarvan bij dit eenige monument geen sprake is.

Aan dit monument ontleenden de bouwmeesters, in dezelfde kunstperiode levende, hunne inspiratien en bouwden voort, doch overtroffen niet. Sinon, wiens werken getuigen van onvermoeiden arbeid, schonk het aanzijn aan niet minder dan 50 moskeeën voor het Vrijdagsch gebed, 100 moskeeën, 50 serails, 30 caravanserah, enz., allen geïnspireerd in hunne kunstuitingen door het grootsche monument, onder Constantijn de Groote in het leven geroepen.

Na het Byzantijnsch houden de oorspronkelijke solutien in zooverre op, dat in meerdere of mindere mate is na te gaan, waaraan zij ontleend zijn. De Gothiek vervormde en nam over, omgewerkt naar hare behoefte. Zij schiep grootere en hoogere gebouwen, maar die dientengevolge niet de stabiliteit bezaten van het voorgaande. Zij vond in hoogte, waar het grondvlak

minder werd, en dat was natuurlijk, omdat de gordel van versterkingen, die elke stad omsloot, zoo beperkt mogelijk moest zijn, wilde zij de verdediging dier versterkingen evenredig aan het aantal bewoners krachtig doen zijn Daaruit ontstond de omhoogstrevende gedachte in alle uitingen der Gothiek. De schoorboog hielp daartoe mede en grootsche scheppingen werden tot stand gebracht, maar de oorspronkelijkheid van het Byzantijnsch werd niet geëvenaard.

De baksteen moest echter op haar tijd wachten om ook, waar het de versiering betrof, tot haar recht te komen en dat deed zij geduldig, volkomen tevreden als de Romein haar tusschen lagen van andere gesteenten vertoonde. Korzelig werd zij echter als arcaturen en boogstellingen haar geheel op den achtergrond duwden. Eindelijk brak echter de tijd aan om zich in haar schoonheid te vertoonen, toen de oosterling het effect opmerkte, dat werd teweeggebracht wanneer zij, ontdaan van hare bekleedingen tusschen de lagen van natuurlijke gesteenten te voorschijn trad. Toen was de baan gebroken en trad zij in hare oorspronkelijke gedaante op den voorgrond. De H. Apostelenkerk te Thessalonica, de Moedergodskerk te Constantinopel en andere getuigen van de wijze, waarop de Byzantijnen die gedachte wisten uit te werken en met dat nietig materiaal wisten om te gaan.

Dit wekt echter geen verwondering, wanneer men weet hoe een volk met het materiaal dat het bezit weet te woekeren, getuige een gedeelte van Centraal Assyrië, waar een honderdtal steden en dorpen gevonden werden, die enkel en alleen over basalt als inlandsch materiaal hadden kunnen beschikken, en waar de woningen en openbare gebouwen, stallen en theaters met al hunne onderdeelen van basalt waren vervaardigd.

Toen het Byzantijnsche rijk door Theodorik, koning der Gothen, veroverd werd, kwamen de kunstschatten der Byzantijnen in handen van een vorst, die de kunsten beschermde en den rijkdom waard was, die hem toevloeide door zijn veroveringen. Uit een brief, door hem geschreven aan zijn bouwmeester Eleusis, blijkt hoe hoog de bouwkunst en hare beoefenaren door hem werden gewaardeerd en hoe hij het zich tot plicht rekende het bestaande in hooge waarde te houden, en in het nieuwe, dat werden tot stand gebracht, een kunstgevoel uit te drukken, zijner waardig.

Karel de Groote, eveneens een beschermer van kunsten en wetenschappen, huldigde eene andere gedachte. Hij bevroedde niet de grootschheid der scheppingen van de Romeinen en Byzantijnen, maar liet om zijn kunstgevoel te bevredigen de overblijfselen der bouwwerken weghalen om er zijn kasteelen mede te versieren. Hij bouwde ten deele voort op de monumenten, door Theodorik gesticht, en anderdeels op de erfenis hem nagelaten door een volk dat een belangrijken invloed op de bouwkunst heeft uitgeoefend nl. de Longobarden, die in 536 in Italie gezeteld waren met Pavia als hoofdstad. Dit volk, bezield door een eigen kunstleven en een diep gevoel voor kleur, legde den grondslag voor de Romaansche kunst; spreker verschilt hier met den heer Gugel, die den grond voor het Romaansch aan het Byzantijnsch ontleent. Ook zij konden grootendeels slechts over klei beschikken tot het stichten hunner monumenten en trokken van die materie partij, op eene wijze, als slechts de meesterhand weet in het leven te roepen.

Maar ook als grondleggers van de latere gilden of »bauhütten" waren hunne instellingen merkwaardig; zij verdeelden, naar den aard van het vak dat zij uitoefenden en de bekwaamheden die zij bezaten, de beoefenaren der bouwkunst in opzichter, meester en gezel, die elk hunne eigenaardige plichten te vervullen hadden en beschermd werden in het geheele rijk door de wetten, die voor hen waren in het leven geroepen. Karel de Groote bediende zich na zijne veroveringen van de vruchten, die deze instellingen hadden afgeworpen; hij liet de werklieden komen uit Italië en de paleizen te Aken, Nijmegen en Groningen werden door hem gesticht. Uit de overblijfselen der monumenten van die tijden, die nog veelvuldig voorkomen, blijkt de groote kunst der Longobarden, waar het betreft het gebruik maken van gehakken steen zoowel voor constructie als versiering. Geen regels hebben hen tot die hoogte gebracht, wel talent en onvermoeide ijver en taai geduld om te trachten het hoogste te bereiken, met het allereenvoudigste materiaal dat zij bezaten nl. de baksteen; èn door kleur èn door glazuur werden de effecten te voorschijn geroepen.

Uit al het voorgaande moge blijken wat een middel bij uitnemendheid tot constructie en versiering in de klei, verwerkt tot gebakken steen, gelegen is; een middel, dat misschien het ontstaan van een nieuwen stijl een stap verder zal brengen, indien talent, geduld en ernstig onderzoek als leidslieden dienen.

Vaag, zeer vaag is hiermede de inhoud van de hoogst belangwekkende, bestudeerde en leerrijke rede van den spreker medegedeeld; tot ongeveer halftwaalf had hij de aanwezigen aan zich geboeid en zeer zeker zal, moge spreker zijne studie in een derde lezing voortzetten, niemand van zijn toehoorders wegblijven.

De Voorzitter bedankte den heer Peters na de toejuiching der leden.

Vrijdag a.s., aldus werd door den Voorzitter medegedeeld, zijn de leden door den heer W. B. van Liefland uitgenoodigd een bezoek te brengen aan de in aanbouw zijnde gebouwen der Sporttentoonstelling te Scheveningen.

Plaatsgebrek is oorzaak dat verschillende berichten ditmaal niet opgenomen kunnen worden.

PERSONALIA.

— In Den Haag is in den ouderdom van 53 jaar overleden de heer H. J. Roeland, oud-hoofdingenieur van den Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatien plaats gehad:

Verleend: een tweejarig verlof naar Europa, wegens ziekte, aan den bouwkundig ambtenaar 1e klasse T. C. Colenbrander.

Overgeplaatst bij den waterstaat: van de residentie Kediri naar de residentie Sumatra's Oostkust, de opzichter 2e klasse R. Duijvetter; van de residentie Soerabaja naar de residentie Kediri, de opzichter 1e R. S. Metzelaar; van de residentie Semarang naar de hoofdplaats Probolingo, de ingenieur 1e klasse L. H. Slinkers; van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo naar de residentie Soerabaja, de opzichter 2e klasse J. J. Sterkenburg; van de residentie Soerabaja naar de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, de opzichter 2e klasse G. J. Beaupain;

Toegevoegd: aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, de benoemde adspirant-ingenieur E. J Bergmans; aan den chef der 3e waterstaatsafd., de ambtenaar ter beschikking E. Ch. Lantrius.

Benoemd: tot ingenieur 2e kl. de ingenieur 3e kl. G. P. M. H. de Pelser Berensberg en de ambtenaren op non-activiteit L. G. de Val en W. B. van Goor.

Geplaatst: Bij de exploitatie der Westerlijnen, de benoemde ops. 3e kl. H. Wessels.

Aanlegtijn Preanger—Tjilatjap: *Belast:* met het beheer der 3e sectie, de bouwkundig ambtenaar 1e klasse F. J. Nellensteijn.

ADVERTENTIEN.

Weekblad „De Opmerker".

Algemeene vergadering van aandeelhouders der **Maatschappij tot Exploitatie van „De Opmerker"**, op **Donderdag den 3 Maart 1892**, des namiddags te twee uren, in het gebouw *Musis Sacrum* te *ARNHEM*, tot behandeling der volgende punten:

1°. Balans met toelichting en verslag van Commissarissen, benevens winst- en verliesrekening over het afgeloopen boekjaar.

2°. Benoeming van een Commissaris tot voorziening in de vacature, ontstaande door de periodieke aftreding van den heer P. VAN DE ERVE Jz., te Breda.

3°. Voorstel tot verplaatsing van den zetel van de Vennootschap naar 's Gravenhage.

HET BESTUUR.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz
Steeds voorhanden
BALK-IJZER in verschillende profielen en lengten.
IJzen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

OPENBARE AANBESTEDING.

Door BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der gemeente *UTRECHT* zal, onder nadere goedkeuring van den Gemeenteraad, op **Zaterdag den 12den Maart 1892**, des namiddags ten **één uro**, in het openbaar, ten stadhuize worden **aanbesteed**:

Het maken van een Beursgebouw en van eene Fruithal met bijkomende werken op het plein Vredenburg te Utrecht.

Bestek en teekeningen liggen ter inzage aan het Bureau der Gemeentewerken, Achter Clarenburg, en zijn aldaar, zoomede ten Stadhuize (Afdeeling Financiën), en bij de Boekhandelaren VAN TERVEEN & ZOON op franco aanvrage te verkrijgen tegen betaling van *f* 5.— per stel (van 10 teekeningen).

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op **Maandag 29 Februari e. k.**, des voormiddags ten elf uro.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Directeur der Gemeentewerken, alwaar ook nog enkele détailteekeningen ter inzage liggen.

UTRECHT, 18 Februari 1892.

De Secretaris der Gemeente UTRECHT,
DE WATTEVILLE.

PERSPECTIEF
Stadsschouwburg Amsterdam.
Afdrukken in phototypie, grootte ongeveer 18×24, worden tegen toezending van een postwissel ad *f* 1.— franco door ondergeteekenden verzonden.
WEGNER & MOTTU
AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 8sten Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 565.

Het maken van privaten en waterplaatsen in het haltegebouw en het maken van een goederenbergplaats, met daarmede in verband staande werken op de halte MADE-DRIMMELEN.

Begroting *f* 1145.—.

De besteding geschiedt volgens § 54 van het bestek.

Het bestek ligt van den 15den Februari 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te ROTTERDAM, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 27den Februari 1892, des voormiddags te 11.30 ure.

UTRECHT, den 12den Februari 1892.

DE LINT & Co., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat
AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding

Op **Dinsdag den 8sten Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 566.

Het maken van twee steenkolenbergplaatsen met bijbehoorende werken op het station Utrecht.

Begroting *f* 10.800.—.

De besteding geschiedt volgens § 37 van het bestek.

Het bestek ligt van den 17den Februari 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te UTRECHT, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 29ste Februari 1892, des voormiddags te 11 ure.

UTRECHT, den 15den Februari 1892.

Herbesteden.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM* zullen **Zaterdag 27 Februari 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize

herbesteden:

Bestek N°. 2.

De levering franco Arnhem van 1600 M³ TROTTOIRBANDEN van Hardsteen.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der herbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 1 teekening tegen betaling van *f* 0.75, of nota van wijzigingen met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van *f* 0.25 per stel verkrijgbaar zijn.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den General Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik.
Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT, *Amsterdam*,
Prins Hendrikkade 14,
Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.
Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

Bekroond op vele Tentoonstellingen.
Ruim 200 attesten van overheidspersonen en groote firma's.
Meer dan 1000 prima referenciën.
In Nederland uitgevoerd:
Belangrijke bedekkingen voor VAN HOUTEN'S Cacaofabrieken te Weesp, enz.

Waterdicht Linnen voor bedekking.

Dekking zonder dakbeschot.

Bij gebruik van roeflatten met muuraansluiting.

Eenvoudigste houtconstructie met en zonder **dakbeschot. Binnenbekleeding** van fabrieken, **Gevelbekleeding, Bekleeding der onderzijde** van verzinkt ijzeren **daken** (tegen lekken), enz. enz.
Uitvoering met langjarige garantie voor duurzaamheid en vuurvastheid,
Monsters en Prijscouranten ter beschikking.
Dringende waarschuwing voor namaaksels, als: Anti-elementum, Tectolin, enz.
Uitvinder en eenige fabrikant:
WEBER-FALCKENBERG, Keulen en Weenen.
Depot en alleenverkoop voor **Nederland** en **Koloniën**,
FERD. ENGERS, Amsterdam, *Heerengracht 335.*

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voormaal te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,

aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.

Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main.
vorm. LUDW. ROTH.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
General Agent voor *Nederland* en *Koloniën:* T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.,** Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.,** Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALLS**

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

Bekroond: Dusseldorp 1880. Weenen 1880. — Gouden Medaille Amsterdam 1883. — Bekroond: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHANN ODORICO, Frankfort a/M.
FABRIEK VAN
Marmermozaïek en Terrazzo- en Granito-vloeren,
Glasmozaïek,
Kunstmarmer en **Cementuitvoeringen.**
Opgericht 1830.
Eenig vertegenwoordiger voor *Nederland*
FERD. ENGERS, Amsterdam,
Heerengracht n°. 335, bij de Oude Spiegelstraat.

JAN HAMER & Cº.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme- of slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. (1)
Vraag prijzen en referenties.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Plans en Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

CENTRAAL-VERWARMING
en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

ADAM'S
Ventiel-
GASMOTOREN
van ¼—150 p. k.
Goedkoopste Beweegkracht.
Franco toezending van **geïllustreerde Prijscourant** op aanvrage.
H. E. OVING Jr.,
Haringvliet 74, Rotterdam.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (Meuse).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Cº., te Arnhem.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 9. ZATERDAG 27 FEBRUARI 1892

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.VOWL.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia*, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ºn Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *tien gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, tot 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling tot 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. De *967e* gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 2 Maart a. s., des avonds om 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.

b. Bijdrage van den heer C. W. Nijhoff: „Eene kunstbeschouwing".

c. Keuze van prijsvragen voor 1892.

d. Verkiezing van een bestuurslid in plaats van den heer Jan Springer, die als zoodanig zijn ontslag heeft aangeboden.

e. Verkiezing van een Voorzitter.

2e. De heer Jan Springer heeft als Voorzitter van het Genootschap bedankt.

3e. In aansluiting met de in 1892 plaats te hebben herziening der Genootschapswet wordt heeren leden, die verandering in genoemde wet wenschen gebracht te zien, verzocht hiervan den 1e-Secretaris uiterlijk vóór 15 Maart a. s. in kennis te stellen en de wijzigingen, duidelijk omschreven en gemotiveerd, op te zenden.

4e. De eerste aflevering (jaargang 1892) van het plaatwerk *De Architect* zal bevatten:

73. Oude Beurs te Amsterdam, door A. N. Godefroy (tintdruk).
74. Voorgevel crematorium, door J. Stuijt.
75. Doorsneden crematorium, door J. Stuijt.
76. Woonhuis in de Vondelstraat, door Dr. P. J. H. Cuypers.
77. Detail in de Vondelstraat, door Dr. P. J. H. Cuypers.
78. Candelabre, door K. Sluijterman (tintdruk).

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

966e Vergadering van Woensdag 17 Februari 1892.

De waarnemende Voorzitter, de heer J. Ingenohl, opent de vergadering en verwelkomt in 't bijzonder het aanwezige eerelid, den heer A. N. Godefroy. De notulen worden gelezen en goedgekeurd. Vervolgens heeft de installatie plaats van den heer G. L. Tockamp Lammers als gewoon lid van het Genootschap. Hierop doet de Voorzitter namens het Bestuur mededeeling van een ingekomen schrijven van den heer Jan Springer, waarin deze bedankt als Voorzitter van het Genootschap. Dit schrijven had het Bestuur niet eerder ter kennisse van de leden gebracht, omdat het had gehoopt dat de heer Springer alsnog op zijn besluit om af te treden zou zijn teruggekomen, en omdat het de resultaten moest afwachten van de verschillende pogingen, in dien geest door bestuurs- en redactieleden bij hem aangewend. Deze pogingen bleken helaas vruchteloos te zijn, zoodat het Bestuur thans voorstelt over 14 dagen volgens de wet van het Genootschap, een nieuw Bestuurslid te kiezen.

De heer Zeeman verzocht nadere inlichtingen omtrent de reden van het aftreden des heeren Springer, waarop de waarnemende Voorzitter de verschillende bijzonderheden van particulieren aard, die aanleiding tot dat besluit hebben gegeven, aan de Vergadering mededeelt. Daarna verkreeg de heer J. G. van Gendt ALzn. het woord tot het houden zijner lezing over het Asphaleiatheater.

Spreker schetst het ontstaan der Asphaleia- (grieksch: „veilig") vereeniging te Weenen, na den brand van het Ringtheater, wier streven het was een theater te stichten, dat niet alleen aan alle esthetische en practische eischen zou voldoen, maar dat vóór alles volkomen brandvrij zou zijn. Als gevolg van die pogingen verrees het Asphaleia-theater. Spreker behandelt achtereenvolgens de verschillende veiligheidsmaatregelen, die bij den bouw van dit theater in acht werden genomen; het onverbrandbare materiaal, waaruit *alles*, de onvermijdelijke houten tooneelvloer en de coulissen uitgezonderd, is samengesteld, de hijdraulische machinis, de electrische verlichting, het brandscherm tusschen zaal en tooneel, den overvloedigen wateraanvoer, enz. enz., en hoe de behandeling der verschillende machines aan slechts twee personen, één boven- en één onder het tooneel behoeft te worden toevertrouwd, waardoor ook het gevaar voor brand en ongelukken

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

verminderd en het bedienend personeel tot een minimum beperkt wordt. Voorts wijst spreker nog op de technische en decoratieve verbeteringen, die in dit theater zijn aangebracht, hoe de geheele tooneelvloer 2 meter rijzen en dalen kan en hoe het achterdoek, als vaste horizon geschilderd en breeder dan het proscenium, daardoor een meer natuurlijk decoratief veroorlooft dan tot nog toe in de meeste theaters plaats heeft. Naar aanleiding dezer lezing vraagt de heer A. N. Godefroy of de nieuwe stadsschouwburg ook volgens dit systeem zal worden ingericht, waarop de heer Van Gendt antwoordt dat de beperkte geldmiddelen, waarover men te Amsterdam heeft te beschikken, zulk een kostbare tooneelinrichting niet veroorloven, maar dat overigens de verschillende maatregelen tegen brandgevaar van het Asphaleia-theater ook hier zullen worden toegepast. De Voorzitter zegt den heer Van Gendt namens de Vergadering hartelijk dank voor zijn belangrijke lezing, waarmede de aanwezigen door een luid applaus instemmen. Nadat nog eenige vragen uit de vraagbus eene zeer gemotiveerde hilariteit hebben verwekt en naar de Vragen-commissie worden gerenvoijeerd, sluit, niets meer aan de orde zijnde, de Voorzitter de vergadering.

Door eene vergissing kon dit verslag eerst heden geplaatst worden.
RED. A. et A.

(A. et A.) KUNST EN HERVORMING.

(EEN STUDIE).

Lezing, gehouden in de vergadering van Architectura et Amicitia op 15 April 1891, door W. C. BAUER.

„Want de meeningen en daden der menschen zijn geworden uit de meeningen en daden der menschen, die vóór hen geweest zijn."
Alberdingk Thijm.

De belangrijkheid van het tijdperk, dat wij heden doorleven en waarin wij gedwongen getuigen zijn van een wringen en woelen eener om hervorming vragende maatschappij, geeft ons het recht, denkende aan datgene wat ons zoo na is, onze kunst, te onderzoeken of deze evenzoo eene omwenteling zal tegemoet gaan, óf ongemoeid en kalm haar vreedzaam pad zal vervolgen.

De Historie antwoordt ons op deze onzekerheid, en zegt ons aan, dat een kalm en zacht voortschrijden, een lauw streven naar beter, doorgaans gevolgd door een onmachtig niet-kunnen, niet stand houden zal en ook niet bestaanbaar kan zijn, waar een geheele beschaving dringt naar eene grootsche hervorming.

Het is overbodig, en ook hier de plaats niet, uiteen te zetten de maatschappelijke neigingen van dezen tijd. Iedereen kent ze, en weet dat het einde onzer eeuw zich kenmerkt door een groote mate van humaniteitsgevoel; een streven naar waarheid en recht; en door het zich bewust worden van haar menschzijn van eene groote schare misdeelden, die, te lang verongelijkt, hare rechten komt opeischen. Deze stroomingen te samen zullen nieuwe toestanden in het leven roepen, en een nieuwe maatschappelijke orde van zaken daarstellen.

De kunst, die aan de hervormingen steeds haar vervorming en daardoor haar frischheid telkens opnieuw ontleende, onderging door de grootste wereldrevolutie, het ontstaan van het Christendom, een enorme wijziging.

„De architecten (1) en constructeurs van *dien* tijd volgden de tradities der Romeinen, zooals deze, steeds verbeterende, de overleveringen van hunne voorouders gevolgd hadden. Zij construeerden hunne monumenten naar den eisch van hunnen tijd, of liever zij vormden ze in overeenstemming met de veranderde godsdienstige ideeën.

Men vindt niet in eens uit, vooral niet in de architectuur; men ontdekt, vereenigt zekere vormen naar de idee van het oogenblik, vervormt ze onder het zich toeeigenen ervan, — maar een nieuwe architectuur wordt niet direkt uit een nieuwen socialen staat geboren.

Deze waarheid toont zich ook van af de eerste dagen der kerk. De burgerlijke basilieken, uitstekend geschikt tot de samenkomst van een groot aantal menschen, werden de vereenigingsplaatsen der ingewijden in de nieuwe leer, met niets anders dan het vervangen der emblemen van het verstervend heidendom door de beelden van de rijzende christenreligie.

De kerken, sedert de eerste eeuwen in zulk een groot aantal verrezen, zijn gebouwd op het plan der Romeinsche basilieken, met de noodige wijzigingen, geëischt door de sacramenteele kerkgebruiken; en zoo zij, later, zich onder Oosterschen invloed al vervormen, vindt men toch terzelfder tijd in het Westen, nog tot aan de elfde eeuw toe, de onuitgewischte sporen van een romeinsche traditie, als had het basiliek-plan de gewijde vormen, geordonneerd door de nieuwe leer van den Christus.

Er waren verscheidene eeuwen noodig om eene nieuwe kunst te stichten, omdat de christelijke godsdienst, geboren onder keizer Tiberius, dus in de schoonste tijden der Romeinsche beschaving, een groote zedelijke reactie deed ontstaan, die heftigen tegenstand en bloedige vervolging uitlokte. De eerste Christenen moesten zich verbergen, en het publiek leven bleef heidensch tot op den dag, dat Constantijn het Christendom als staatsgodsdienst deed afkondigen.

Van dien tijd vereenigden zich de Christenen in het openbaar, maar, van alles beroofd, vreesachtig ná zooveel ondervinding, moesten zij zich wel vergenoegen met, ter uitoefening van hunne dienst, een toevlucht te zoeken in de bestaande profane gebouwen.

Toen, na het recht verworven te hebben tempels op te richten voor hun erkenden godsdienst, hielden de christen-architecten nog langen tijd de algemeene disposition der heidensche gebouwen aan, de vormen navolgende waaraan zij gewoon waren, gebruik makende van de materialen, die onder hun bereik lagen en waarmede zij door traditioneele gewoonten vertrouwd waren geraakt, behoudende van de antieken wat hun nuttig was en er bijvoegende wat beantwoordde aan de nieuwe eischen, maar vóóral, ervan handhavende de grondbeginselen van constructie, door honderdjarige gewoonte geheiligd.

Wil men den oorsprong opspeuren der romaansche architectuur, dan moet men, behalve naar Rome, gaan naar het Oosten, en vooral naar Centraal-Syrië, dáár, waar in de eerste jaren van de tweede eeuw een buitengewone architecturale beweging was ontstaan, waarvan het effect zich tot in de VII^de^ eeuw uitbreidde. De ontdekkingen in Syrië openen geheel nieuwe gezichtspunten omtrent de christelijke kunst, en zijn van het hoogste gewicht, omdat zij van deze periode van de kunst in het Oosten iets aan het licht brengen. Zij verplaatsen ons te midden der christenwereld, en ontsluieren ons haar leven, niet dat verborgen leven der catacomben, niet dat nederig bestaan, eenvoudig, lijdende, zóó als het zich over het algemeen voordeed, maar een leven, breed en rijk, een leven in groote steenen huizen, uitstekend verzorgd en omringd door prachtige tuinen en vruchtbare wijngaarden; een maatschappij, waarvan nog tot ons spreken de grootsche kerken met hunne kolommen en torens, door de kracht van aardbevingen thans tot grandioze overblijfselen verminkt.

(1) „L'Architecture Romane" par Edouard Corroyer. (bibliothèque de l'enseignement des beaux-arts) Maison Quantin — Paris — 1888.

Constantinopel was ten tijde van de Ve tot de XIe eeuw een brandpunt van kunstbeschaving.

De kunst van teekenen was er in groot aanzien, niet alleen de habiliteit der hand, maar het *gevoel* voor vorm en kleur werden er hoog gehouden; de tradities der antieken werden er voortgezet, maar zich vervormend naar den nieuwen geest; de artisten brachten belangrijke kunstwerken voort, ten behoeve van een rijke, beschaafde en geletterde maatschappij, en onder aansporing en opwekking van eene hofhouding, welker smaak voor pracht en luister niet overtroffen is geworden.

Terzelfder tijd echter, dat de kunst in het Oosten aldus een groote vlucht nam, had het Westen te lijden onder de invallen der Barbaren, zoodat het verplicht werd meer aan zelfverdediging te denken dan aan den bloei van de architectuur; vandaar dat het zich tot het Oosten wendde om artisten, die mét de worstelingen, die vóór en na Charlemagne, Europa teisterden, het hunne ertoe bijbrachten, om den invloed van het Oosten te vergrooten, en de Byzantijnsche kunst invloed te doen krijgen op de westersche beschaving.

Het jaar 1000 was een beroemde datum in de historie der bijgeloovige verschrikkingen van de middeneeuwen.

Het was een algemeen geloof in de Xe eeuw, dat de wereld moest eindigen in het duizendste jaar der Incarnatie. De Kerk versterkte dit geloof met al hare macht, welke in die dagen verbazend groot was. De geestelijkheid verbreidde het uit berekening (volgens sommige kroniekschrijvers), of uit overtuiging (zooals de historici ons leeren). Zij behaalde er in alle geval allereerst groote voordeelen mede, want aanzienlijke giften werden verstrekt aan kerken en kloosters en de zondaars, die boete wilden doen voor hunne fouten, gaven al hunne bezittingen af, wachtende het einde der wereld.

Deze verschrikkelijke verwachting van het laatste oordeel werd versterkt door de onheilen, die het jaar 1000 vooraf gingen. Het scheen of de volgorde der jaargetijden was omgekeerd, of de elementen nieuwe wetten volgden; een vreeselijke pest, welke hier en daar uitbrak, deed het ergste vreezen.

Maar toen de fatale datum was verstreken, zonder zich te hebben gehouden aan de sombere voorspellingen, voelde de menschheid zich herboren en herleefd.

Haar eerste gevoel was een behoefte aan liefde tot, en een erkenning van dien God, die haar niet had vernietigd.

Ontelbare pelgrimstochten, voorloopers der kruistochten, werden toen naar heilige plaatsen ondernomen, naar het graf van Christus, en, in het Oosten zelf de bronnen van de christelijke kunst ontmoetende, stichtte men daarna in Europa de prachtigste gebouwen, als uitingen van het zoo groote godsdienstig geloof.

De Romaansche kunst is de meest verhevene kunstexpressie van alle volken, zij geeft de meest juiste idee terug van hunne beschaving, van de scheppende kracht van hun genie, en vooral omdat, in de religieuze gebouwen, *zij* het omstandigste heeft aangetoond, den aard van hunne hervormingen en van hun voortuitgang."

Doch de verheven christenreligie was een macht geworden, die de menschheid dwong naar een steeds volmaakter, altijd hooger verheerlijking van haren godsdienst, en hooger en verhevener, prachtiger en rijker, stichtte zij zich Godshuizen; *alles* voor den Christus, — *alles* voor de kerk, — altijd volmaakter, — altijd grootscher!

Maar de mensch kan niet naken tot God, en, al zijn innerlijke kracht tot de hoogste spanning opgevoerd, moest deze schoone kunst doen eindigen met een onvermijdelijken val.

Want (1) „de geestdrijverij, die torens meende te moeten zetten op de gebouwen, die opgericht werden ter eere van dezen of genen heilige, duurde niet lang genoeg om ze te voleinden, en de spits, die de geloovigen naar den hemel moet wijzen, rust gewoonlijk een paar omgangen te laag op de massive basis ...

„Men geve zich rekenschap van de grootsche opvatting der gebouwen in de ziel des bouwmeesters... van het geloof in de harten des volks, dat hem in staat stelde dat werk aan te vatten en voort te zetten ... van den invloed der denkbeelden, die zulke kolossen noodig hadden om als zichtbare voorstelling te dienen van het ongezien godsdienstig gevoel ..., en men vergelijke deze overspanning met de richting, die eenige jaren later het oogenblik deed geboren worden, waarop men het werk staakte.

„Zal men terug vinden in onze dagen, wat toen de kracht was van kerkvoogd en bouwheer? Ik geloof het niet. Geld zal wel te bekomen zijn, en hiervoor is steen en kalk te koop. Men kan den kunstenaar betalen, die een plan ontwerpt en den metselaar die de steenen legt. Maar niet voor geld te koop is het verdwaald en toch eerbiedwaardig gevoel, dat in een bouwontwerp een dichtstuk zag, een dichtstuk van graniet, dat luide sprak tot het volk, een dichtstuk in marmer dat daar stond als een onbewegelijk voortdurend gebed."

En het gevolg der kerkhervorming? „Te zelfder tijd (2) dat het protestantisme den wil en de logica versterkte, heeft het de verbeelding afgestompt en verzwakt.

„De zin voor hooger bouwkunst ging bij de menschen onder, naarmate zij in hun ijver voor het nieuwe dogma zich gewenden het katolicisme, welks beteekenis door de schuld zijner eigen priesters onverstaanbaar voor hen geworden was, als uit den booze en de roomsche eeredienst als poppenspel te beschouwen.

„Er kwam op het gebied der architectuur geen nieuwe geest over hen. Bouwden zij zelf een kerk, dan beproefden zij te vergeefs er een protestantsch stempel op te drukken, er zat geen stijl in, of alleen herinneringen en overblijfsels van de roomschen."

(*Wordt vervolgd.*)

(1) Multatuli, *Ideën*.
(2) C. Busken Huet, *In het land van Rembrandt*.

(A. et A.) FRAGMENTEN V.

„Heb je het nieuwe gebouw voor kantongerechtszaken al gezien op de Weteringschans?" vroeg me laatst een vriend ('n leek in 't vak). Tot mijn schande moest ik zijn vraag ontkennend beantwoorden. Ik stel anders nog al veel belang in alles wat er voor nieuws op bouwkundig gebied wordt geschapen; er is echter tegenwoordig zooveel te zien, dat men allicht een bouwwerk, hoe belangrijk ook, kan overslaan. Maar, dat ik in mijne nonchalance zóó ver gaan kon om een werk als bovengenoemd geheel te veronachtzamen, en dat nog wel een rijkswerk, zie, dat is toch wel wat te bar. Mijn eerste werk was dus, toen ik m'n vriend geloosd had, met snelle schreden naar de Weteringschans te gaan. Ik wist dat het bij het Leidscheplein staan moest, en, komende van de Leidschestraat, ging ik eerst, om een algemeen overzicht te hebben, aan de overzijde staan van de plek, waarop de tempel van Justitia moest opgericht zijn. Nu ben ik niet erg scherp van gezicht en het was dien dag tamelijk mistig; het is misschien daaraan te wijten, dat ik op de plaats,

waar ik een paleis dacht te zien, een blok arbeiderswoningen zag met nog iets daarnaast, wat veel had (naar ik meende) van een gesticht voor oude mannen en vrouwen, maar dan leelijker. Dat kon naar mijn gedachte niet het bewuste bouwwerk zijn.

„Zeg eens" zei ik tegen een voorbijgaanden werkjongen, „weet je me ook te vertellen, waar dat nieuwe gebouw voor het kantongerecht komt te staan?" Na zeer lang aarzelen wees dat jongmensch naar voornoemde huizengroep, waarbij hij me de voor mij totaal overbodige verklaring gaf, „dat er vroeger *het rooie dorp* was, maar dat dit nu verhuisd is naar den Amsterdamschen weg."

Dan hebben ze dit zeker vergeten mee te nemen, dacht ik, en, ofschoon ik den jongen maar half geloofde, nam ik toch het besluit naderbij te komen, meenende dat de mist mij parten speelde. Eerst echter zocht ik de achterzijde op, meenende, dat wat ik ervan gezien had, wel de achtergevel zijn kon, en het geheel door een gering misverstand, het achterste voor, op het bouwterrein geplaatst was. Aan de achtergelegen kade komende, kon ik echter in 't geheel niets bespeuren van een monumentaal gebouw, de reeds lang bestaande gevangenismuur stond daar, somber afsluitend, als altijd. Ik weer terug naar de Weteringschans; en ja, toen meende ik weer iets bekends terug te zien; zijn dat geen kralen? zijn dat niet de bekende gemetselde boogjes van 'n metselaar? en die naïeve allegorische vullinkies, zijn die niet uit onze officiëele bouwdoos ontsnapt? en dat stel topgevels, is dat geen rijks-model? hoezee! Ja, ik zie ze weer, schitterend in hunne lamlendigheid, als altijd. Het was me, alsof de bekende woorden van eenige jaren geleden mij in de ooren ruischten, gedragen door 'n windje, waaiende uit de Marnixstraat: *waarheid in vorm, oprechtheid in uitdrukking der bestemming, helderheid in samenstelling en versiering.*

Prachtig devies! Komt allen naar de Weteringschans .... en ziet en oordeelt. Wanneer, ja wanneer toch zal deze quasi-Nederlandsche kunst eens ophouden zich in 't openbaar te vertoonen. Amsterdam kreeg zijn Oost-Indisch huis uit 's Rijks steenbouwdoos; het geleek meer op 'n bierbrouwerij of iets dergelijks; maar met dit tweede geschenk zijn we ruim genoeg bedeeld; en dan, als straks de nieuwe schouwburg verrijzen zal in de onmiddellijke nabijheid .... o, bedek uw gelaat, Justitia, en omsluit den u onwaardigen tempel met eene schutting, volgeplakt met kleurige reclames, desnoods nog cacao-reclames. Ik zal er veel liever voorbij wandelen, dan voorbij zulk een grooten leugen, als men van uwen tempel gemaakt heeft; fi donc!!!

Maar wat zie 'k op dat houten schot boven den ingang; 'n zucht van verlichting ontsnapt mijn borst! Goddank, ik heb gedwaald, ik ben te voorbarig geweest! Geschilderd in vette blokletters lees ik: „Hulphuis van bewaring en Hulpstrafgevangenis". Allebei *hulp*gebouwen; ze gaan dus weer weg! alleen hebben de wijze mannen deze *hulp*gebouwen doen optrekken in een duurzamer materiaal dan gewoonlijk, opdat (naar 'k meen) met den zoo noodigen ernst en studie aan het samenstellen van het programma voor een prijsvraag zal gewerkt worden; een prijsvraag voor een nieuw kantongerecht. Wie weet? Dat zou uitstekend wezen, en je zult zien, dat het Gemeentebestuur de Regeering nog vóór is op dat gebied; 't zou me niets verwonderen, of je leest eerstdaags het programma van een prijsvraag in de dagbladen, voor het nieuw stedelijk museum, te plaatsen op de zeer spoedig te bebouwen museum-terreinen.

Ik maakte rechtsomkeer en wandelde welgemoed naar het „American", waar ik weldra verdiept was in „het Dagblad". Maar de verrassingen waren nog niet ten einde. Iedereen had gedacht, zooals ook in de dagbladen was geschreven, dat de wedstrijd voor handwerkslieden (je weet wel, waar die vroolijke vergadering van was in „de Vrije Gemeente", hm!) in nauw verband stond met de 50-jarig-bestaan-viering van de Maatschappij tot bevordering, enz. „Neen" zegt de vijftiger, „dat is geen zaakje van mij, *ik* weet er niets van; als je inlichtingen moet hebben, ga dan naar de veertiger, de Amsterdamsche afdeeling". De Secretaris deze afdeeling schrijft in „het Dagblad" (ik heb 't hier voor me): „De vijftiger slaat de plank geheel mis, we namen alleen maar het initiatief, vat-je; meer eer komt ons daarvan niet toe; daarbij hebben we het gelaten; de combinatie der verschillende vakvereenigingen, zie je, *dat* zijn nu eigenlijk de luidjes waar je moet wezen". Wie had dat ooit gedacht, dat noch Maatschappij, noch Afdeeling, de eer van het vaderschap zouden willen hebben.

Ik zal het maar eens aan Gosschalk vragen; hij zal het zeker wel weten.

JUNIOR.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S-HAGE.

Gewone Vergadering, van 17 Februari '92.

In deze vergadering werd kennis genomen van eenige ingekomen stukken, waaronder zich o. a. ook bevonden eenige zeer fraai uitgevoerde proeven van reproducties van de firma Roeloffzen en Hübner, te Amsterdam, waarna door den Voorzitter de diploma's werden uitgereikt aan den heer A. J. Sanders voor zijn ontwerp van een schouwburg en aan den heer C. L. Stal voor dat van een behangsel-patroon. Beide heeren werden hiermede door den Voorzitter hartelijk gelukgewenscht.

De heer J. Brouwer hield hierna eene hoogst belangrijke en interessante voordracht *over de droogmaking der Zuiderzee.* Uit de vele nota's, welke thans vanwege de Zuiderzee-vereeniging zijn verschenen, had spreker de noodige gegevens geput voor een zooveel mogelijk algemeen overzicht. De groote uitgebreidheid van het onderwerp eischte echter verreweg meer dan eenen avond, waarom door hem voor 't oogenblik alleen meer speciaal over de afsluiting der Zuiderzee werd gesproken. Op eene volgende vergadering zal hij de eigenlijke droogmaking der Zuiderzee behandelen. Met zeer veel aandacht werd deze voordracht gevolgd. Namens de Vergadering ontving de heer Brouwer van den Voorzitter een hartelijk woord van dank.

De kunstbeschouwing bestond uit eenige teekeningen van uitgevoerd werk van den heer A. W. van Malsen, een aantal studie-teekeningen van den heer A. J. Sanders en een portrait-teekening, crayon, van den W. L. Brückman.

Tevens werd deze kunstbeschouwing nog aangevuld door vele kaarten, enz., toepasselijk op de voordracht van den heer Brouwer.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 19 Februari 1892.

Voor de leden van de Afdeeling met hunne dames, trad Mr. N. de Roever, archivaris van Amsterdam, als spreker op, die tot onderwerp van zijn rede had gekozen: Wandelingen door Amsterdam in de 17e eeuw. Aan de hand van Dapper's beschrijving van Amsterdam, van 1663, en een serie fraaie gravures van Jacob van Meurs, wil spreker een beeld geven van de stad en het leven en de zeden in de 17e eeuw, maar acht het noodig vooraf den oorsprong en de ontwikkeling van de stad na te gaan.

De stad heeft haren naam ontvangen naar den dam, dien men in den Amstel deed leggen, en werd daarom genoemd Amsteldam of Amstelerdam of Amsterdam.

De juiste tijd, waarop dit plaatsvond, weet men niet met zekerheid; volgens Ter Gouw geschiedde dit in 1240; spreker meent evenwel dat Amsterdam ouder is, want in een beschrijving van iemand uit het jaar 1106 wordt gezegd dat langs het IJ reeds dijken waren aangebracht, een bewijs dus dat daarachter landerijen gelegen waren, die tegen het water beschermd moesten worden; het is waarschijnlijk dat tegelijkertijd ook de Amstel reeds was afgedamd.

De handel gaf aan dit plaatsje spoedig zulk een bloei, dat Heer Gijsbert van Amstel het noodig vond zich daar te vestigen en er een kasteel liet bouwen.

Langen tijd wist men niet waar dit kasteel heeft gestaan. In onze eeuw echter is het gelukt daaromtrent zekerheid te verkrijgen, en mag men aannemen dat het stond op de plek die nu binnen Amsterdam ligt, tusschen de Dirk-van-Hasseltsteeg en de Nieuwstraat, maar het besloeg met zijne grachten en omgeving natuurlijk een grooter ruimte.

Vlak tegenover dit kasteel, over het Damrak, dat toen de zeehaven vormde, was de oudste buurt (onze Warmoesstraat van den Vijgendam tot de Oude kerk) en aan het einde daarvan het eerste bedehuis, een houten kapel, later vervangen door de Oude kerk.

Rondom den Dam of Damme (nu den Vijgendam) stonden de huizen het dichtst opeen gedrongen, want aan het water was de nering en de opslag van de koopmansgoederen.

In weerwil van de groote uitbreiding van de stad hadden de straten nog geen officieele namen, maar werden meestal genoemd naar den persoon, die op den hoek van de straat woonde, zooals b. v. de Heintje-Hoeksteeg naar Heintje Hoek, een berucht zeeroover.

Toen in het laatst van de XVe eeuw de uithangteekens (die uit het zuiden kwamen) bij ons werden ingevoerd, ontvingen de straten dikwijls namen naar het uithangteeken van het hoekhuis, zooals b.v. de Romeinsche Armsteeg. In beide gevallen van benaming is het voorgekomen, dat bij verwisseling van uithangteeken of bewoner, ook de straat een anderen naam ontving.

Eene groote uitbreiding onderging de stad, toen zich bij de devote stemming, die in het laatste van de XIV en het begin van de XVe eeuw heerschte, vele broeder- en zustercolleges werden opgericht, hetgeen vooral plaats vond in de Nes.

Spreker behandelt nu de oude gebouwen van Amsterdam, waaronder in de eerste plaats de Oude kerk, welke in 1306 werd ingewijd (de toren zooals wij dien nu kennen is gebouwd in 1560) en daarna de Nieuwe kerk op den Dam. Deze kerk was oorspronkelijk zeer groot bedoeld, vooral wat betreft den toren; in het jaar 1645 brandde deze kerk gedeeltelijk af.

Niet minder oud is de Nieuwerijdskapel, genaamd de Heilige Stede. In 1345 gebeurde daar het mirakel, waardoor zulk een vloed van vreemdelingen de stad bezocht, dat men een nieuwen toegangsweg moest maken, de Heiligeweg; dit gaf ook aanleiding dat Keizer Maximiliaan in 1480 de stad bewoonde om zich door de Heilige Hostie van zijn kwalen te doen genezen.

Uit het midden van de XVe eeuw moet vooral als bouwwerk worden genoemd de ommuring van de stad.

Deze ommuring begon bij den Schreierstoren, die natuurlijk grooter was dan tegenwoordig. Van hieruit ging de muur naar de Sint-Antonispoort, die een der grootste stadspoorten was. Deze toren staat nog op Nieuwmarkt als een gedenkstuk der oudheid, alhoewel hij vele veranderingen heeft ondergaan.

Van de Sint-Antonispoort liep de muur langs den Kolveniersburgwal naar den toren Swijch Utrecht, waarvan een gedeelte nog in onzen tijd bestond, en vandaar langs de zuidrijde van de Doelenstraat tot het Rondeel, een zwaar fort, dat den Amstel bestreek en op dezelfde plek stond waar nu het hotel van dien naam staat. Den Amstel door middel van een brug overstekende, bereikte men den Regalierstoren, nu Munttoren, waarvan het ondergedeelte bleef behouden en waarop Hendrik de Keyser de fraaie spits bouwde; vandaar ging de muur naar een kleinen toren vóór den Heiligeweg, de Heiligewegspoort, en vervolgens naar den Jan-Roodenpoortstoren en bereikte daarna den Haringpakkerstoren.

Alle opgenoemde bouwwerken zijn natuurlijk slechts als de voornaamste te beschouwen, want er waren nog vele kleine muurtorentjes tusschen gevoegd. Binnen de stad waren vooral opmerkelijk de schutters-doelens.

Oorspronkelijk waren er twee, de hand- of span-, en de voet- of winddoelen, waarbij later nog kwam de kolveniersdoelen. De eerstgenoemde doelens waren gelegen aan den Singel aan beide zijden van het tuighuis, nu de Koninklijke stallen.

De kloosters in de stad waren, voor zoover is na te gaan, wel solide maar zeer kunsteloos gebouwd. Toen nu in het laatst van de XVIe eeuw alle kloosters in eigendom overgingen aan de stad, was men erop bedacht om de gebouwen zooveel als doenlijk was te behouden.

Het Sint-Lucien-klooster in de Kalverstraat werd ingericht tot Burgerweeshuis, het Margrieten-klooster in de Nes tot vleeschhal, en het Maria-Magdalena-klooster, eveneens in de Nes, tot lombard. Het Clarisse-klooster, gelegen in de Kalverstraat, werd tot rasphuis bestemd, want Amsterdam behoort tot een van de eerste steden die de verbetering van de bedelarij ter hand namen, en kreeg voor dit gesticht het uitsluitend recht al het verhout te raspen, ten behoeve van de ververs.

Voor de vrouwen die zich slecht gedroegen, werd het Sint-Ursela-klooster als spinhuis bestemd en daaraan toegevoegd het Dolhuis voor opname van krankzinnigen. Deze stichting behoorde geheel thuis in dien ruwen tijd; de patienten werden geplaagd en gesard en in de kermisweek voor 1 stuiver entree tentoongesteld om op deze wijze de onkosten van de verpleging te bestrijden.

Het Sint-Ceciliaklooster werd Prinsenhof, en herbergde als zoodanig vele vorstelijke personen, zooals Prins Maurits, Maria de Medicis en anderen.

Toen in de XVIIe eeuw het de gewoonte was, dat de vorstelijke personen die Amsterdam bezochten, hunnen intrek namen in herbergen (waaronder vooral vermaard de herberg »De Prins" en »De Zwarte Hond") werd het Prinsenhof verkocht aan de Admiraliteit, die het later weder ten behoeve van ons tegenwoordig stadhuis moest afstaan. De herinnering aan deze kloosters of instellingen is nu nog bewaard gebleven in enkele straatnamen, zooals het Klooster in de Kalverstraat, het »Gebed zonder eind", de St.-Luciensteeg, de Spinhuissteeg, de Prinsenhofsteeg en meer anderen.

Het heerenlogement (nu staat op de plek een deel van het gasthuis) was door de stad gebouwd om voorname bezoekers te doen herbergen.

Het Sint-Agnieten-covent werd ingericht tot doorluchte school en in 1632 als zoodanig geopend.

Het fraaie poortje is, evenals dat van het Burgerweeshuis in de Sint-Luciensteeg, eerst later aangebracht; beide poortjes hebben gediend tot in- en uitgang van den stadstimmertuin, die in de Doelenstraat was gelegen.

Wegens het vergevorderde uur moest deze belangwekkende rede worden afgebroken, hoe gaarne spreker ook nog op vele merkwaardigheden van Amsterdam had willen wijzen.

De Voorzitter betuigde zijnen hartelijken dank aan Mr. de Roever en sprak den wensch uit dat de leden nog dikwijls mochten kennis maken met sprekers schatkamer van herinneringen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. Thans zijn door het bestuur van *Arti et Industriae* de leden van de Vereeniging uitgenoodigd om vóór 10 Maart ontwerpen in te zenden voor nieuwe Nederlandsche postregels met de beeltenis van H. M. de Koningin. De behandeling van de teekening wordt geheel vrijgelaten. Het lid der Vereeniging, de heer A. J. Delboy, heeft zich welwillend beschikbaar gesteld, teekeningen, op groote schaal vervaardigd, photographisch te reproduceeren op het formaat van onze Nederlandsche postregels.

— De Raad van beheer der 's-Gravenhaagsche Schouwburgmaatschappij heeft een uitvoerig adres tot den Raad van Den Haag gericht, waarin het schouwburgvraagstuk andermaal wordt behandeld en ten slotte wordt verzocht:

1°. het bestaande gebouw gedurende het tijdvak, bij de oprichting der Maatschappij bepaald, in gebruik te mogen verkrijgen;

2°. machtiging te verleenen tot den bouw van een schouwburg, naar een der bij het adres gevoegde ontwerpen, desverlangd onder toezicht van de door den Raad aan te wijzen gemeente-deskundigen;

3°. te verleenen eene garantie voor rente en aflossing van eene door de Maatschappij te sluiten geldleening groot *f* 400,000 op de door den Raad te bepalen voorwaarden, en

4°. eene jaarlijksche subsidie van *f* 60,000 (welk bedrag ongeveer *f* 8000 minder is dan het gemiddelde cijfer, door de gemeente in de laatste jaren aan den schouwburg ten koste gelegd), waarbij de Maatschappij zich verplicht tot uitkeering aan de gemeente van 50 pct. der uit de exploitatie te behalen winsten.

— Op verlangen van den Minister van binnenlandsche zaken heeft de inspecteur van het middelbaar onderwijs een bezoek gebracht aan de Rotterdamsche Ambachtsschool, ten einde zich op de hoogte te stellen van het onderwijs en de werkplaatsen, met het oog op de toegezegde rijkssubsidie.

— De commissie van Nederlandsche en Belgische deskundigen, benoemd tot voorbereiding van eene overeenkomst tusschen beide landen voor den bouw eener sluis te Neuzen, is in de afgeloopen week bij eengekomen en heeft tot haren gemeenschappelijken voorzitter gekozen den heer J. F. W. Conrad, oud-inspecteur van den waterstaat.

— De 121e algemeene vergadering van de vereeniging van en voor Nederlandsche Industrieelen, ll. Donderdag alhier onder voorzitting van den heer Em. Koechlin gehouden, was gewijd aan het aanhooren en bespreken van het periodiek overzicht van den secretaris. Het was voornamelijk een terugblik op het verleden der Vereeniging, die nu haar dertigjarig bestaan mocht herdenken, en eene waardeering der jongst bekend geworden ontwerpen van herziening van zekere belastingwetten. Daaruit ontspon zich eene belangrijke bespreking, doch overigens werd de vergadering voornamelijk bezig gehouden door het aanhooren en overwegen van huishoudelijke aangelegenheden der Vereeniging, naar aanleiding der financieele mededeelingen van den Penningmeester.

De aanwezige leden betoonden zich verrast en vereerd met een schoone kunstplaat in net encadrement, voorstellende de 50-jarige industrieele loopbaan van haar medelid, den heer A. W. Scholten te Groningen (door deszen aan de Vereeniging geschonken) met eene keurige afbeelding der 24 fabrieken, welke die heer zoo hiertelande als in den vreemde heeft doen bouwen of aangekocht.

De in 1893 te houden tentoonstelling te Chicago besprekende, werd de noodzakelijkheid van het verleenen eener ruime subsidie van Rijkswege betoogd tot bestrijding der kosten aan defrooijementen der juryleden, waarop hier niet, als met de laatste tentoonstelling te Parijs te verkrijgen is geweest, op de milde bereidvaardigheid van heeren tentoonstellers zou mogen gerekend worden.

AMSTERDAM. Gelijk vorige jaren, zal ook dit jaar bij het eindigen van den cursus van de Avondteekenschool voor handwerkslieden alhier, eene tentoonstelling gehouden worden van werkstukken door de leerlingen vervaardigd, welke tentoonstelling voor een ieder toegankelijk is, en geopend zal zijn op 3 Maart, des avonds van 8 tot 10 uren, en 4 en 5 Maart, des avonds van 7 tot 10 uren, in het gebouw van de Ambachtsschool, Weteringschans te Amsterdam.

— Te Madrid zal van 15 September tot 15 November 1892, ter gelegenheid van de viering van de ontdekking van Amerika door Columbus, eene internationale tentoonstelling van schoone kunsten worden gehouden.

ROTTERDAM. Door de Commissie voor de plaatselijke werken, enz. alhier is, na voorafgaande beproeving, de levering van portland-cement voor den dienst 1892 gegund aan de firma Henri Huinck & Alex. Imhofe, te dezer stede.

— Aflevering 2 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

De militaire postduiven-stations der Europeesche Staten (met fig.). — Hoe diep dringt het licht in het water door? — In het land van Mark Twain (met fig.). — Het sneeuwklokje (met fig.). — Een observatorium op den top van den Mont-Blanc (met fig.). — Over den invloed der aardwormen op de vruchtbaarheid van den bodem. — Natuurkundige proeven (met fig.). — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie. — Vragenbus.

PERSONALIA

— Bij Koninklijk besluit is, met ingang van 1 April a. s., de hoofdingenieur der marine, adviseur voor scheepsbouw, A. J. H. Beeloo, op zijn verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen, behoudens toekenning van pensioen. Voorts zijn bevorderd:

1°. tot hoofdingenieur, adviseur voor scheepsbouw, de hoofdingenieur C. L. Loder, met bepaling dat hij gehandhaafd blijft in de hem opgedragen betrekking van chef der afdeeling Materieel, bij het Departement van Marine;

2°. tot hoofdingenieur, de ingenieur der 1e kl. G. Turk, met bepaling dat hij wordt toegevoegd aan den chef der afdeeling Materieel bij het Departement van Marine;

3°. tot ingenieur der 1e kl., de ingenieur 2e kl. K. F. Koning, en

4°. tot ingenieur der 2e kl., de adspirant-ingenieur L. J. K. van Waveren.

— In Ned.-Indië zijn benoemd tot ing. 3e kl. bij het mijnwezen, F. Beijerinck en S. J. Vermaes.

— Aan den heer B. Wijnveld, oud-hoogleeraar aan de Rijks-Academie van Beeldende kunsten te Amsterdam, is een pensioen verleend van *f* 1455.

VACANTE BETREKKINGEN.

Directeur-boekhouder van de gemeentelijke gasfabriek te Apeldoorn. Vaste jaarwedde *f* 1200, vrije woning of vergoeding van *f* 350 en eene veranderlijke jaarwedde naar mate van het gasgebruik, die in 1891 bedroeg *f* 264, benevens vrij gebruik van lichtgas en cokes. Adressen op zegel vóór 12 Maart e. k. franco bij den Burgemeester.

OPENBARE AANBESTEDING.

Door BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der gemeente *UTRECHT* zal, onder nadere goedkeuring van den Gemeenteraad, op **Zaterdag den 12den Maart 1892**, des namiddags ten **één uro**, in het openbaar, ten stadhuize worden **aanbesteed**:

Het maken van een Beursgebouw en van eene Fruithal met bijkomende werken op het plein Vredenburg te Utrecht.

Bestek en teekeningen liggen ter inzage aan het Bureau der Gemeentewerken, Achter Clarenburg, en zijn alsdaar, zoomede ten Stadhuize (Afdeeling Financiën), en bij de Boekhandelaren VAN TERVEEN & ZOON op franco aanvrage te verkrijgen tegen betaling van *f* 5.— per stel (van 10 teekeningen).

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op **Maandag 29 Februari e. k.**, des voormiddags ten elf ure.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Directeur der Gemeentewerken, alwaar ook nog enkele détailteekeningen ter inzage liggen.

UTRECHT, 18 Februari 1892.

De Secretaris der Gemeente UTRECHT,
DE WATTEVILLE.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van werken in zink en andere **metalen** te *Delft* beveelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink**.
2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament**.
3°. „ „ voor **jalousiekappen**.

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.

P. W. BRAAT.

Bouwterrein te VENLOO.

Aan den Roermondschen weg zijn eenige **goed gelegen BOUWTERREINEN** te koop, zeer geschikt voor den bouw van heerenhuizen.

Te bevragen bij den Mr. Timmerman H. VAN GASSELT, te *Venloo*.

Weekblad „De Opmerker".

Algemeene vergadering van aandeelhouders der **Maatschappij tot Exploitatie van „De Opmerker"**, op **Donderdag den 3 Maart 1892**, des namiddags te twee uren, in het gebouw *Maria Sacrum* te *ARNHEM*, tot behandeling der volgende punten:

1°. Balans met toelichting en verslag van Commissarissen, benevens winst- en verliesrekening over het afgeloopen boekjaar.

2°. Benoeming van een Commissaris tot voorziening in de vacature, ontstaande door de periodieke aftreding van den heer P. VAN DE EERVE Jz., te Breda.

3°. Voorstel tot verplaatsing van den zetel van de Vennootschap naar 's-Gravenhage.

4°. Voorstel tot het aanvragen der koninklijke bewilliging tot verlenging van den termijn van de plaatsing der aandeelen van de eerste serie.

HET BESTUUR.

Hollandsche IJzeren SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 14den Maart 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het CENTRAAL PERSONENSTATION te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

volgens Bestek N°. **515**: **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen AMSTERDAM—WINTERSWIJK en HILVERSUM—UTRECHT in 7 perceelen. Raming *f* 33060.**

volgens Bestek N°. **516**: **Uitvoeren van onderhoudswerken op het baanvak AMSTERDAM in 2 perceelen. Raming *f* 34480.**

volgens Bestek N°. **517**: **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen DEN HELDER—UITGEEST, HAARLEM—UITGEEST—VELSEN—IJMUIDEN en HAARLEM—ZANDVOORT. Raming *f* 20400.**

De bestekken zijn tegen betaling van *f* 2.— per exemplaar verkrijgbaar aan het CENTRAAL ADMINISTRATIEGEBOUW der Maatschappij aan het DROOGRAK te AMSTERDAM, bij den Portier, of op franco aanvraag **met toezending van het bedrag** aan het Bureau **Weg en Werken**, Kamer 154.

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken vermeld.

Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der **Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij** dd. 31 Januari 1885 (gewijzigde herdruk van 23 Januari 1891) die bovendien tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Administrateur.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag den 15den Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek **BM**

De levering van grindballast ten behoeve der spoorbanen van den voormaligen Nederlandschen Rhijnspoorweg.

De besteding geschiedt volgens § 12 van het bestek.

Het bestek ligt van den 23sten Februari 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.10.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) op den 8sten Maart 1892 des namiddags ten 2 ure.

UTRECHT, den 21sten Februari 1892.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.

J. L. BACON,

ELBERFELD.

Hoflieferancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en **brochuren** worden op *aanvraag gratis* geleverd.
Prima Referenten.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 12 Maart 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden**:

Bestek N°. 10.

De levering van GRINT, enz. van vervoermiddelen, en het verrichten van verschillende werkzaamheden ten behoeve van het onderhoud en den aanleg der wegen en straten.

Inschrijving voor één jaar en voor drie jaren.

Aanwijzing zal worden gehouden op Zaterdag 5 Maart a. s., 's voormiddags 11½ ure aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize; alwaar inlichtingen alle werkdagen tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven worden en het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van *f* 0.50 verkrijgbaar is.

Provincie Zuid-Holland.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 21sten Maart 1892**, des voormiddags te 11½ uren, zal, onder nadere goedkeuring, door den Voorzitter, of een der Leden van het College van Gedeputeerde Staten der Provincie *Zuid-Holland*, en in bijzijn van den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in *Zuid-Holland*, aan het lokaal van het Provincinal Bestuur te 's-GRAVENHAGE, worden **aanbesteed**:

Het maken van eene DUBBELE BASCULEBRUG met aansluitende KAAIMUREN, aan de Rotterdammer poort te Delft.

RAMING *f* 75,500.—.

Deze aanbesteding zal geschieden bij enkele inschrijving, overeenkomstig § 434 der Algemeene Voorschriften.

Het bestek ligt ter lezing aan het lokaal van het Provinciaal Bestuur van *Zuid-Holland* te 's-GRAVENHAGE, en is voorts, op *franco* aanvrage, tegen betaling der kosten, te bekomen bij den boekhandelaar firma GEBROEDERS VAN CLEEF, Spui n°. 28a, te 's-GRAVENHAGE en door zijne tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Nadere inlichtingen, ook omtrent de kosten der besteding, zijn te bekomen bij den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in *Zuid-Holland*, J. VAN DER VEGT, te 's-GRAVENHAGE, Bazarstraat n°. 21, terwijl aanwijzing in loco zal worden gehouden op Dinsdag 15 Maart te voren, des namiddags te half twee uur.

De Gedeputeerde Staten der Provincie Zuid-Holland,
FOCK, *Voorzitter*.
F. TAVENRAAT, *Griffier*.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 19 Maart 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden**:

Bestek N°. 6.

Het verrichten van BUITEN- en BINNENVERFWERKEN en van BEHANGWERKEN aan verschillende Gemeentewerken en gebouwen, in vijf perceelen.

Aanwijzing zal worden gehouden op Zaterdag 5 Maart a. s., 's namiddags 1½ ure, aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar inlichtingen alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven worden en het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegenbetaling van *f* 0.50 verkrijgbaar is.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

ZERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat
AMSTERDAM.

DE LINT & Co., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

Houtbereiding tegen bederf.

KYANISEERINRICHTING.

H. LENSINK,

ARNHEM,

levert pasklaar geky aniseerd (rot- en zwamvrij)

Rasterwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben enz. enz.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen.

H. E. OVING Jr., Rotterdam.

G. W. VAN DER WIEL & Co., ARNHEM versenden *franco*, op aanvrage per postwissel:

Gezegelde inschrijvingsbiljetten met couverten à	*f* 0.29	per	stuk
Lijsten volgens art. 11 der arbeidswet	„ 0.06	»	»
Verhuurbiljetten	» 0.05	»	»
Huurcontracten	» 0.55	» 10	stuks
Begrootingstaten	» 0.55	» 10	»
Kennisgevingen van ongelukken	» 0.17	» 5	»

MORLEY

harde, half harde, zachte,

uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (MEUSE).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.

BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

J. H. P. JANSE,

Marnixstraat 364
AMSTERDAM,

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dieksteenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.

Enig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Granietgroeven te LYCKEBY, WAXEWIK, ELFVERSHULT, EYNKIL en WIBIO.

Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLGAST en BERLIJN,

welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **Ie Portland-Cement** in vaten van 180 K^{a} en in zakken van 50 K^{a}. op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.

Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!

Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en Horlogemakers

moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met

HET LIJNTEEKENEN

als voorbereiding voor het Vakteekenen,

door **G. A. SCHOLTEN**, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.
Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door

Het Bouwkundig Weekblad

en de Heeren:

S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtsschool te *Rotterdam*.
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*.
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.

Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°. bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts *f* 2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

Bekroond op vele Tentoonstellingen.
Ruim 200 attesten van overheidspersonen en groote firma's.
Meer dan 1000 prima referenciën.
In Nederland uitgevoerd:
Belangrijke bedekkingen voor VAN HOUTEN'S Cacaofabrieken te Weesp, enz.
Waterdicht Linnen voor bedekking.

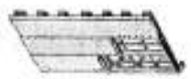
Dekking zonder dakbeschot.

Bij gebruik van meflatten met muuraansluiting.

Eenvoudigste houtconstructie met en zonder **dakbeschot. Binnenbekleeding** van fabrieken, **Gevelbekleeding, Bekleeding der onderzijde** van verzinkt ijzeren **daken** (tegen lekken), enz. enz.
Uitvoering met langjarige garantie voor duurzaamheid en vuurvastheid,
Monsters en Prijscouranten ter beschikking.
Dringende waarschuwing voor namaaksels, als: Anti-elementum, Tectolin, enz.
Uitvinder en eenige fabrikant:
WEBER-FALCKENBERG, Keulen en Weenen.
Depot en alleenverkoop voor **Nederland** en **Koloniën**,
FERD. ENGERS, Amsterdam, *Heerengracht 335.*

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Om.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALLS**

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
General Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Veiligheids-Liften
VOOR
Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,
VOOR
Personen, Goederen, Spijzen
ENZ.
Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst. (2)
Meer dan 100 alleen in Nederland geplaatst.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Dᶜ., te Arnhem.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 10. ZATERDAG 5 MAART 1892.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* . . . . . M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ᵉⁿ Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT ƒ 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ses guilders* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) ƒ 7.50 en Nederlandsch-Indië ƒ 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelvar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. Tot Bestuurslid is gekozen de heer A. Salm G.Bzn. te Amsterdam (in plaats van den heer Jan Springer, die als zoodanig heeft bedankt).

2e. Tot Voorzitter is gekozen de heer A. Salm G.Bz. (als voren).

3e. Tot Eerelid van het Genootschap is benoemd de heer Jan Springer.

Namens het Bestuur:
De te-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

967e gewone Vergadering van Woensdag 2 Maart 1892.

De Vice-voorzitter, de heer Jonas Ingenohl, opent de vergadering, waarna de notulen der vorige bijeenkomst worden voorgelezen en goedgekeurd. De Bestuursmededeelingen bevatten o. a. een schrijven van den heer Karel Muller, waarin deze mededeelt dat drukke bezigheden hem verhinderen de functie van 2e-Secretaris te blijven waarnemen, waardoor hij zich genoodzaakt ziet als zoodanig te bedanken.

Een bericht van de maatschappij „Arti et Amicitiae" hield in dat, door het benoemen van den heer H. W. Mesdag te 's-Gravenhage tot Regeerings-commissaris voor de afdeeling Schoone Kunsten op de aanstaande wereldtentoonstelling te Chicago, het gezamenlijk aanvragen eener regeeringssubsidie, waarbij ook het Genootschap zich had aangesloten, voorloopig als overbodig kan worden beschouwd.

Aan de orde werd nu gesteld de verkiezing van een Bestuurslid in plaats van den heer Jan Springer, die als Voorzitter van het Genootschap heeft bedankt. Bij de keuze van twee candidaten verkreeg de heer A. Salm G.Bz. dadelijk de vereischte meerderheid, terwijl bij eene herstemming voor den tweeden candidaat de heer G. van Arkel als zoodanig werd gekozen, terwijl de heeren H. G. Jansen, W. Kromhout Cz. en Paul J. de Jongh ieder eenige stemmen op zich vereenigden. Bij de eindstemming werd de heer A. Salm G.Bz. met groote meerderheid van stemmen tot Bestuurslid gekozen. Daarop volgde de keuze van een Voorzitter, die door de Vergadering uit het Bestuur moest worden benoemd. Bij stemming bleek dat de heer A. Salm G.Bz. vier-en-dertig van de twee-en-veertig stemmen op zich vereenigde, zoodat deze tot Voorzitter van het Genootschap was gekozen. De heer J. Ingenohl verkreeg 4 stemmen, de heer J. A. van der Sluijs Veer 3, terwijl 1 stem in blanco werd uitgebracht. Daar de heer Salm niet ter vergadering aanwezig was, stelde de Vice-voorzitter voor genoemden heer zoo spoedig mogelijk met zijne benoeming in kennis te stellen en sprak hij de hoop uit, dat de heer Salm genegen mocht zijn haar te aanvaarden.

De Vice-voorzitter neemt daarna het woord om de verdiensten van den afgetreden Voorzitter, den heer Jan Springer, in herinnering te brengen. Hij schetst de uitnemende talenten van den heer Springer, èn als kunstenaar èn als president van het Genootschap, en wijst erop hoe hij zich steeds met de belangen der vereeniging vereenzelvigd heeft. Den bloei, waarin het Genootschap zich mag verheugen en den goeden naam, die het in de bouwkundige wereld bezit, heeft het dan ook voor een groot deel aan zijn talentvollen voorganger te danken en allen zullen het, zegt spreker, met hem eens zijn, dat de heer Jan Springer een van de eminentste figuren zal blijven, die aan het Genootschap hunne krachten hebben gewijd en die wij ons steeds zullen herinneren, wanneer de geschiedenis van het Genootschap aan onze oogen voorbijtrekt. Het Bestuur heeft dan ook met algemeene stemmen besloten aan de Vergadering het voorstel te doen om den heer Jan Springer tot Eerelid van het Genootschap te benoemen en twijfelt er geen oogenblik aan of dit blijk van groote waardeering zal de algemeene goedkeuring der Vergadering wegdragen. Met een daverend applaus vereenigde deze zich met dit Bestuursvoorstel, zoodat de heer Jan Springer tot eerelid van het Genootschap was benoemd.

Vervolgens kwamen de in 1892 uit te schrijven prijsvragen in behandeling. Na stemming werden uit de door het Bestuur voorgestelde en door de leden aangevulde reeks van ontwerpen de volgende vijf gekozen: Eene protestantsche dorpskerk, eene monumentale brug over den Amstel, een

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

marquise van gesmeed ijzer, een hoofd voor een aan bouwkunst gewijd weekblad, een meubelstuk.

Aan het Bestuur werd verder overgelaten deze onderwerpen te rangschikken, de prijzen vast te stellen en, in vereeniging met de Commissie tot behandeling van bepaalde vakken en oplossing van vragen, de programma's op te stellen.

De Voorzitter stelt daarop de vraag of het niet wenschelijk is het Genootschap op het aanstaande architecten-congres der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst officieel te vertegenwoordigen. De heer H. G. Jansen vraagt daarop, of het Genootschap dan eene officieele uitnoodiging gekregen heeft.

De Voorzitter antwoordt ontkennend, maar gelooft dat officieele uitnoodigingen bij dergelijke congressen niet worden toegezonden. Hij zou het echter wenschelijk vinden het Genootschap er vertegenwoordigd te zien. De heer Jansen meent dat eene inschrijving als lid van het congres daartoe overbodig is, daar het Genootschap lid van de Maatschappij is en dus als zoodanig zich reeds van zelf kan laten vertegenwoordigen. Spreker stelt daarom voor het al of niet bijwonen van het congres aan het Bestuur, dat het Genootschap als lid vertegenwoordigt, over te laten, waarmede de Vergadering genoegen neemt.

Wegens het vergevorderde uur wordt de bijdrage van den heer C. W. Nijhoff niet gehouden en sluit de Voorzitter, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering.

(A. et A.) KUNST EN HERVORMING.

(EEN STUDIE).

(*Vervolg en slot van pag.* 73.)

Beschouwen wij thans de revolutie van het einde der vorige eeuw, die van 1789, de bloedige beginletter van een nieuw hoofdstuk in de groote wereldgeschiedenis, een hoofdstuk dat de menschheid, deze geheele eeuw al, bezig is vol te schrijven, en wellicht even belangrijk zal maken als dat der stichting van den christengodsdienst.

„De oorzaken (1) der revoluties, in de kunst zoowel als in de politiek, kan men opspeuren, eenvoudig door eene oppervlakkige beschouwing der feiten, óf, door door te dringen in de diepere lagen der samenleving.

Want de revoluties zijn als de oceaan; zij hebben hare onderzeesche stroomingen, die nu eens met geweld voortstuwend, dan zich matigend, aan de oppervlakte slechts een flauwe afspiegeling van hare beweging geven, woeste bewegingen die ontsnappen aan het geestesoog van den onwetende, maar helder en duidelijk zich vertoonen aan ieder die zoekt en nadenkt.

Op het eerste gezicht schijnt de Louis XVI geboren te zijn uitsluitend als reactie tegen het overdreven onnuttige, dat een groot deel der werken onder de regeering van Lodewijk XV kenmerkte. Deze reactie bestond dan ook werkelijk, maar een dieper blik, minder oppervlakkig, doet ons bij de voorgangers der kunsthervorming den invloed bespeuren van die onderzeesche strooming, die de oude maatschappij geheel en al naar eene radicale hervorming meesleepte.

De hervorming wekte in de kunst de teekenen van den nieuwen geest op, die de diepste diepte der oude maatschappij beroerde, en haar het leven kosten moest.

De Louis XVI kenmerkt zich vooral door een meer algemeene terugkeer tot de antieken. Het scheen dat de kunst, voorgevoelende de dramatische gebeurtenissen, die de naasthijzijnde toekomst zou brengen, de ziel der natie wilde voorbereiden, door het algemeen gevoel te verheffen, en de dapperen aan te moedigen, door hen in contact te stellen met de machtige overleveringen en heldhaftige herinneringen van de heldenvolkeren der oudheid.

Volgende op de „rocaille" der Louis XV, was de Louis XVI een huldiging, verplicht aan de Wijsheid en aan de Rede, in gevolg op eene periode van geesteloosheid en wansmaak. Het was de herstelling der orde na het feest.

Maar dikwijls, te laat of onvoldoende toegepast, vergemakkelijkten deze „herstellingen" de eindcrisis, in plaats haar tegen te houden. De hervorming der kunst, onder Lodewijk XVI, had in waarheid denzelfden onzekeren pas als de politieke hervorming, uitgelokt door dien ongelukkigen vorst, en alzoo dezelfde kansen.

Het zou zeer interessant zijn eens na te gaan, hoe de mannen der politiek en de artisten evenwijdig naast elkander, met dezelfde middelen en op dezelfde wijze, naar hun doel streefden. Noch de politicus, noch de artist, drongen door tot in het hart. De een gaf een zuivere afspiegeling van den ander, en de kunst drukte getrouw het karakter uit van de maatschappij, waartoe zij behoorde. Bij beiden waren de bedoelingen uitstekend, maar de ongeschiktheid, zwakte en verwijfdheid heerschten overal, en werkten verlammend op alles. Telkens zag men het verlangen naar het goede, maar nooit zag men de wetenschap voldoende, of de wil sterk genoeg, om al de heilige plichten te vervullen.

Het scheen dat men vergeten had dien eenvoudigen grondregel der mechanica: „la réaction est égale à l'action", en dat deze formule evengoed van kracht is bij het samenstel der sociale beweging. Men scheen niet te willen begrijpen dat, door de ingewortelde en oude kwalen van maatschappij zoowel als van kunst, met lapmiddeltjes te willen genezen, gelijk stond met aan de ziekte den tijd te geven te verergeren, en de crisis onvermijdelijk en vreeselijk te doen worden, — men weifelde, men aarzelde, en in dien tusschentijd stapelden zich de elementen van den naderenden storm op aan den horizont, tot eindelijk, aan den somberen en zwarten hemel, de bliksems losbrandden van de groote Revolutie.

Aan de actie van het ancien régime, antwoordde de reactie van den storm.

En in de politiek volgde inderdaad op den overmoed van despotisme en adel, overmoed van de vrijheid en van de massa.

In de maatschappij werd de voorstelling van eene klasse van bevoorrechten, ontwikkeld, elegant, verwend en braaf, verwisseld voor het beeld van eene volksmassa, energiek, enthousiast en brutaal.

In de kunsten was het contrast niet minder. De „Marseillaise" en het „Ça ira" verstikten of overschreeuwden, met hunne luidklinkende en losbarstende galmen, de lieve chansonnetten van de Kolijns en de Lisettes; de landelijke modellen en de herderinnetjes verdwenen ten naastenbij van de ateliers, of zagen zich wrekende in heroïke voorstellingen, als „Léonidas en Thermophyle" of in patriotische, zooals in „le Serment du Jeu de Paume"; terwijl in de architectuur de eigenzinnige vormen en lijnen, waarin uitsluitend de kromme en gebogen lijn had gedomineerd, geometrisch, droog en stijf werden, alsof de wijsheid van passer en liniaal moest volgen op de dwaze bewegingen van een al te vrij potlood.

De Louis XVI behield het midden tusschen twee uitersten; noch de overvloedige fantasie en decoratieve weelderigheid van het Rococo, noch de geometrische stijfheid en droge ornementiek uit de tijden der Republiek en van het Keizerrijk.

(1) César Daly, *Le style Louis XVI*, Revue générale de l'Architecture.

Men gevoelt er integendeel een gemakkelijk zich bewegende hand in; — maar waarom al de goede eigenschappen deze richting niet een langer leven verzekerden, — waarom zij zoo spoedig met die oude aristocratische en militaire wereld, welker laatste oogenblikken zij nog de noodige eer had bewezen, moest verdwijnen?

Het antwoord hierop is gemakkelijk.

In de kunst als in de politiek, wilden de reformators van het einde der achttiende eeuw, te veel aan de antieken ontleenen, en zagen zij de dingen van hun tijd niet natuurlijk, niet eenvoudig genoeg. Zij kenden daarenboven al heel slecht de ware antieken. In Frankrijk is men heden nog pas betrekkelijk korten tijd bezig den oorsprong en het karakter van den godsdienst, de wetten en instellingen der Grieksche en Romeinsche maatschappijen te bestudeeren. Maar men geloofde de antieken te kennen. Men bewonderde hun heldhaftig patriotisme, en wilde dat imiteeren, zonder te begrijpen, dat dit patriotisme der antieken uitsluitend bestond ten koste van alle individueele vrijheid. Men ontleende zelfs aan hen het begrip van individueele vrijheid, die zij echter nimmer hadden gekend, en die zij zeker als goddeloos van zich hadden gestooten, zoo men hun die had kunnen aanbieden.

De kunst der ouden was evenmin in overeenstemming met het genie van onzen tijd, en omdat de antieken kunstwerken hebben nagelaten, bewonderenswaardig omdat daarin kunst en geest ineenloopen, meende men dat het voldoende was hen te imiteeren, om algeheele voldoening te kunnen schenken aan het esthetisch gevoel en tegelijkertijd aan de neigingen van een modernen geest.

De achttien eeuwen van het Christendom en de heerschappij van nieuwe geslachten konden niet, zoo meende men, verhinderen, het heil der kunst te zoeken in een bijna slaafsche navolging der antieken.

Tijdens de Republiek is, bij de dwalingen eener halve geleerdheid, zich een hartstocht komen voegen, al zeer ongelukkig voor de mise-en-scène, en die te dikwijls de plaats in beslag nam van den openhartigen en eerlijken eenvoud van hart en verstand; — Brutussen en Cincinatussen verschenen in de clubs, — de Démosthenessen slingerden hunne bliksems midden in de volksvergaderingen, — mooie vrouwen wandelden, ontkleed „à l'antique", in de tuinen van de Tuilerieën; de legers vormden zich in legioenen, de Romeinsche adelaar kreeg een plaats op het vaandel, en de pijlbundel van den consul versierde de gebouwen; die geheele archeologie, al die zaken, geleend van de dooden, zij waren echter niet geschikt kracht en gezondheid aan de levenden te schenken.

De maatschappij van het einde der 18e eeuw werd geleid door twee stroomingen, waarvan de eene met zekerheid tot den vooruitgang leidde, maar waarvan de ander, steunende op een ver verleden, en haren oorsprong zoekend uit historische illusies en dwalingen, te machtig en te veel afwijkend van den weg der toekomst was, en uit dien hoofde geheel en al de beweging voor een juiste ontwikkeling van de moderne maatschappij, onder een drievoudig verdrag van Politiek, Socialisme en Kunst, vertraagde en tegenhield.

De nieuwe en hartstochtelijke terugkeer tot de middeneeuwen, op eene wijze, dat daardoor het evenwicht tegenover de buitensporige passie voor de antieken hersteld werd, heeft sterk bijgedragen tot de herstelling der moderner zienswijze, en heeft den vasten grond gelegd, waarop de artisten der toekomst zullen bouwen.

Thans is een nieuw politiek en sociaal tijdperk ingetreden. De maatschappij is gegrond op het algemeene recht, en niet op het voorrecht van enkelen; zij zoekt haar heil in de industrie en in de werkkracht, niet in den oorlog; de kunst van deze maatschappij zal zich hiernaar moeten richten. Zij zal zich moeten wenden tot het gevoel van het algemeen, niet tot dat van eenigen; zij zal steun zoeken bij de wetenschap, en de nieuwe voortbrengselen benutten, geschapen door de Industrie, in plaats van eene routine te volgen, en nuttige hulpmiddelen te verwerpen; en eindelijk zal zij zich richten tot het levend gevoel der Naties, in plaats van uitsluitend de oude tradities te volgen, die haar alleen voor geleerden en ingewijden verstaanbaar maken.

De ideeën die wij zien ontstaan, die wij zien groeien, en die richting geven aan Politiek en Socialisme, wij vinden ze terug bij de kunst. Deze wordt niet meer beheerscht door eene prachtlievende, oververfijnde beschaving; zij gaat niet meer gebukt onder de macht van een fanatiek geloof; zij wordt niet meer geïnspireerd door eene reine godsdienstige vereering, maar heeft zich, als de geheele samenleving, van al deze banden losgemaakt, en, zich de richting bewust, welke zij te volgen heeft, schrijdt zij voorwaarts, strevend naar datgene wat het Socialisme poogt te bereiken: de verheffing en vereering van het Individualisme.

De mensch, niet als een deel van het groote raderwerk, maar de mensch als een geheel, als een zelfstandig organisme, vrij van onnatuurlijken drang;

„.... zorg voor de onafhankelijke ontwikkeling van ieders beste eigenschappen;

.... liefde voor het groote en hooge in de menschen ziel;

.... en de erkenning van het persoonlijke."

(A. et A.) AVONDTEEKENSCHOOL VOOR AMBACHTSLIEDEN TE AMSTERDAM.

In de bovenzalen van de ambachtsschool aan de Weteringschans werd deze week eene tentoonstelling gehouden van het werk der leerlingen van den nu afgeloopen cursus.

Een globaal overzicht van het geëxposeerde doet al dadelijk zien, dat het programma sedert het vorige jaar is uitgebreid; voor wagenmakers is nu ook de gelegenheid opengesteld onderwijs te ontvangen; evenzeer is het de Commissie mogen gelukken een practisch ervaren docent voor scheepstimmerlieden aan de inrichting te verbinden.

De flink uitgevoerde details van timmerwerk nemen eene voorname plaats in en zijn ook zeer beziens-waard; er is trouwens weinig, waarvan dit niet gezegd zou kunnen worden. De leeraren kennen blijkbaar het groote geheim, het onderwijs zoodanig in te richten, dat de leerlingen zich met hart en ziel aan hun werk overgeven.

Evenals bij gelegenheid van de vorige tentoonstelling dezer inrichting zagen we met voldoening de niet alleen duidelijke en serieuse details van het timmerwerk, waaronder ook het meubelmaken gerekend wordt, maar ook de fraaie profileeringen en goede verhoudingen daarvan.

Behalve eene uitgebreide collectie machineteekeningen en ijzer- en steenconstructies, trekt vooral het teekenwerk der schilders de aandacht; die smaakvol geconcipieerde vlakornementen zijn voorzeker uiterst geschikte onderwerpen om goede begrippen van kleur, vorm en compositie ingang te doen vinden.

De hier tentoongestelde resultaten van den wintercursus geven den indruk, dat het onderwijs in goede handen is. We meenen dan ook den Directeur, den heer Jelsma, en zijn staf geluk te mogen wenschen met het verkregen succes.

(A. et A.) VEREENIGING „ST.-LUCAS."

In de kunstzaal van het Panorama is door de Vereeniging „St.-Lucas" eene kleine tentoonstelling geopend van het werk harer leden. Men vindt er schilderijen, schetsen, eenig beeldhouwwerk, benevens een paar bouwkunstige ontwerpen.

Hoewel de Vereeniging uitsluitend schijnt te bestaan uit jongere beoefenaars der beeldende kunsten en men dus allicht iets zou verwachten in den geest van het werk der „Vingtisten" of van de jonge Kunstclub in Den Haag, zoo bemerkt men toch bij de beschouwing van het ingezondene al spoedig, dat in dezen kring het zoeken naar nieuwe wegen minder dan elders aan de orde is. Werk, als het hier tentoongestelde van Hobbe Smith, zou op *iedere* expositie een goed figuur maken. Bijzonder werden wij aangetrokken door de studies en waterverfschetsen van Henri Wouters te Amsterdam; zijn habiele teekenmanier verraadt veel talent; van S. Moulijn uit Den Haag vermelden wij een zonnig landschap uit Drente en een bloemstuk, beide uitmuntend door fraaie kleur. Verder zijn de aquarellen van Arntzenius, eenige dierstudies van A. le Gras; de teekeningen van H. H. Cretier, de penteekeningen van Jan van Oort en van J. Gebhard, benevens de sculpturale studies van A. Hesselink, in verschillende opzichten eene beschouwing overwaard, zoodat we onzen lezers een bezoek aan deze tentoonstelling ten zeerste kunnen aanraden.

(A. et A.) FRAGMENTEN VI.

Een onzer ijverigste medewerkers, die ter vervulling van een hoog ambt naar elders werd geroepen, zendt ons onderstaand stukje als afscheid en herinnering aan de zoo zeer gezochte Multiplex-bijeenkomsten

MULTIPLEX.

Athene, Maart 1892.

Baque heeft gelijk; als je ziet dat de wagen van het spoor wil, dan moet je naar den rem beginnen om te zien. Och, och, wat zijn de tijden veranderd. Als ik me nog bedenk hoe rustig ons wagentje voortgleed, zachtjes zonder horten of stooten, je kondt er een dutje in doen, zonder onverwacht opgeschrikt te worden. En dat vertrouwen, dat de menschen in je stelden, dat het wel goed zou gaan, ze dachten er niet aan eens naar den weg uit te kijken, de rails lagen als onder een reitje. Maar het personeel was dan ook in den haak, daar niet van. Eigenlijk reden we altijd met twee wagentjes naast elkaar en op elk hadden we een koetsier. Er was toen nog zoo'n derde wagenmenner, die de zweep vasthield. Die sprong van den eenen wagen op den anderen om de beestjes in gelijken draf te houden, want als je zoo voortdurend de leidsels in je hand moet houden, dan wordt dat wel wat eentonig en dan is zoo'n aanjager nog zoo gek niet. Maar wat gebeurt er. Terwijl we daar zoo op ons gemak zitten te praten over koetjes en kaltjes, zien we op eenmaal onzen aanjager maar altijd van den eenen wagen op den anderen springen, we wisten ten laatste heelemaal niet meer waar hij eigenlijk met zijn beenen stond en daar begint hij me de beesten aan te zetten, dat hooren en zien je vergaat. Nou, als je als rustig en weldenkend burger zoo in eens uit je zalige tevredenheid wordt gehaald, dat is niet prettig. We kijken dan ook eens door de ruiten en houden mekaar aan de hand vast, want de wagen stootte als de weerga. Daar zien we op den hoek van de straat een groot gebouw, dat al nader en nader komt. Die drommelsche aanjager, wat wil die toch. Nou gaat hij me zoowaar op zij van den bok staan, met zijn eene been al buiten boord. Daar neemt hij een zetje. Zoowaar, hij springt van den wagen net voor de deur. Daar gaat ons in eens een licht op. We hadden er heelemaal niet aan gedacht, dat de slimmert er al meermalen op gezinspeeld had dat hij daar zijn intrek dacht te nemen. Daarom joeg hij dus zoo als een bezetene. Niet om ons wagentje vooruit te helpen, maar alleen om wat spoediger thuis te zijn. Jan, die op den bok stond, keek eens even om en zag den stumperd met een bebloede neus liggen. Hij was bij ongeluk even vóór de deur van den wagen gesprongen en met zijn neus tegen den muur gekomen. Nu, hij zal wel bijkomen, dachten we, en we reden maar zonder hem verder.

Daar waren er toch een paar, die nog medelijden met den vent hadden en die wilden er ook uit. Dat was nou wel wat jammer, want zij hadden bij hem op den bok gestaan en goed uitgekeken en de paarden gevoerd, maar ze wilden van geen schikken weten en daarom hielden we dan maar even op en lieten ze kalm uitstappen. Jan lei de zweep op de paarden en voort ging het, de andere wagen weer naast ons. Nu moesten er natuurlijk een paar van ons naar buiten, maar prettig was dat niet, want de wind woei je vlak in je gezicht en die andere wagen maakte het ons ook niet makkelijk; want als de rails soms wat nauw bij mekaar lagen, dan mocht de drommel weten hoe je de tuigen uit elkaar hield, maar goed of slecht, het ging dan toch. Ik herinner het me nog als den dag van gisteren. We dachten, jongen, jongen, nou zijn we dien aanjager kwijt en die andere snuiters waren toch ook niet mal, als dat maar goed gaat. We vertrouwden echter op Jan, den koetsier, en begonnen erover te denken wie naast hem zouden gaan staan. Maar dat liep toch beter af dan we gedacht hadden.

Daar had je vooreerst Baque, diezelfde van den rem, die nam de zweep in de hand. Dan die andere, die bij het geval nogal lawaai had gemaakt, die ging naast Jan staan om den weg te verkennen. En dan nog een paar om den bok vol te maken.

Maar Baque bemoeide zich in 't geheel niet met den bijwagen, zooals onze eerste aanjager dat had gedaan. Hij sloeg onze eigen paardjes genoeg om de ooren, dat ze huppelden dat het een aard had, maar als ze dan ook eens op zij sprongen en vlak voor den anderen wagen terecht kwamen, dan had je het lieve leven gaande. Intusschen reed ons karretje voort; binnen dutten we zoo langzamerhand weer in. Nou zou ik nog vergeten te vertellen, dat we dien andere ook al weer kwijt raakten, want die moest een anderen kant uit en toen dacht ik, laat ik dan maar op zijn plaats gaan staan. Bovendien wou ik toch eigenlijk den weg ook wel eens zien, want ik had, om je de waarheid te zeggen, al zoolang binnen zitten dutten, dat ik er stijve beenen van kreeg.

Ik was eerst wel wat bang voor Jan, want die stak zoo hoog boven me uit, dat ik me erg klein voelde, maar dat viel toch mee, niet dat klein voelen, maar dat naast Jan staan. Want ik wil het hier tusschen ons eerlijk bekennen, Jan was een beste vent. Hij liet de leidsels wel eens wat los hangen of gooide ze heelemaal op de paarden, of trapte je op je teenen, (want Jan had vreeselijke groote voeten) dat je wel een raar gezicht zou willen trekken, maar dat alles verdroeg je graag om zijn goeie eigenschappen. En dat moet me van mijn hart, als hij de leidsels weer te pakken nam, dan had je ook schik in hem. Dan voelde je je groot, omdat je naast hem stond en dan reed het wagentje ook wel zoo mooi als je maar verlangen kon.

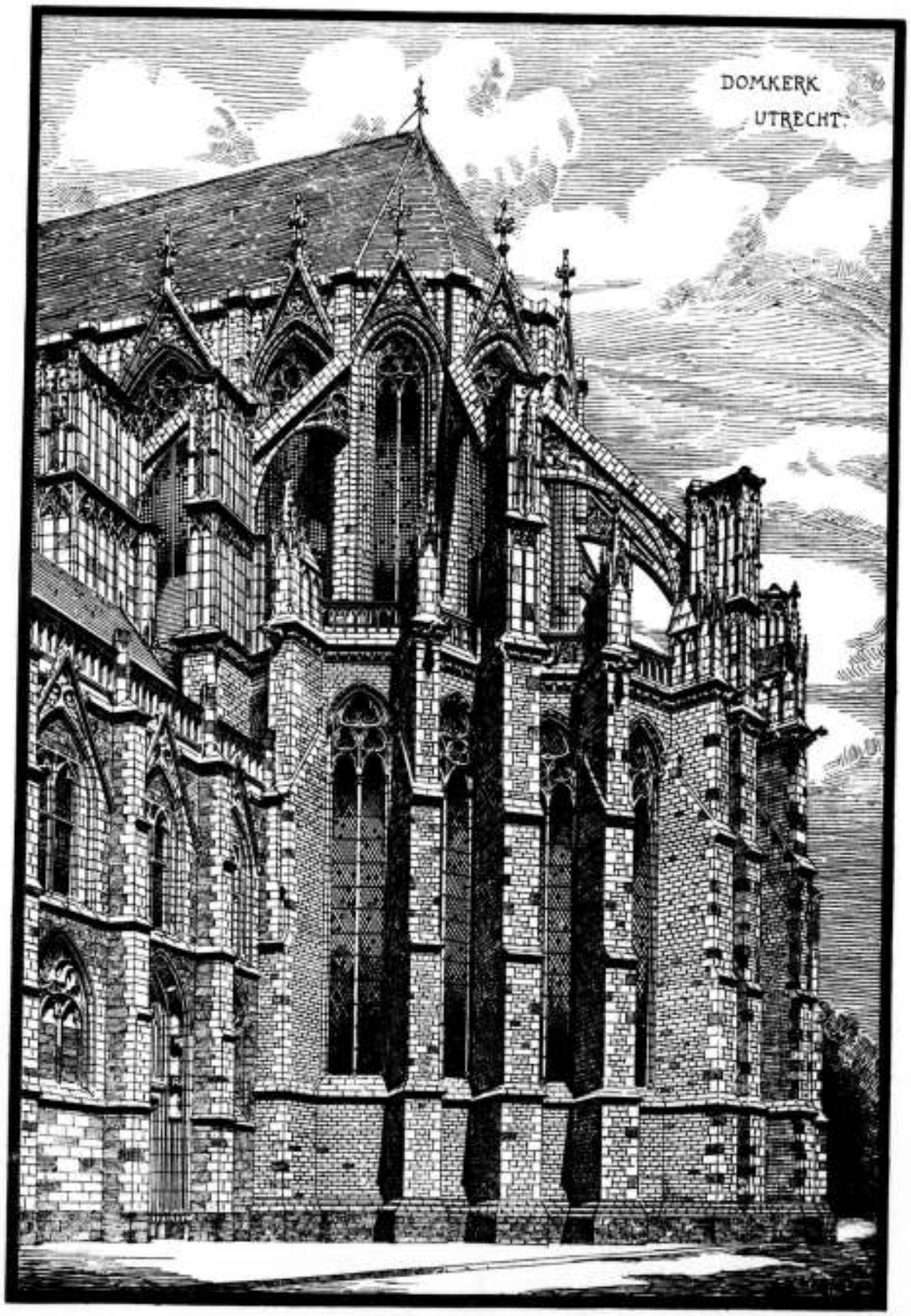

Photolith. van G. J. Therne, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892 N°10.

Nou zou ik nog een heeleboel over onze wederwaardigheden kunnen vertellen, maar ik wil kort zijn. Genoeg is het dus, om je te zeggen dat we onderweg wat nieuwe medereizigers opdeden. Daar had je E. Goût, die van de vogel-eend, je weet wel; dan D. Goût, die radikale, dan R. A. Gout, die een hart heeft als de put op den Elterberg, vervolgens Junior, die nog al op 's Rijks-steenbouwdoos gebeten schijnt te zijn, en meer anderen. Zoo langzamerhand raakte de wagen dan ook aardig vol.

Nu zou je denken, dat dit volkje zich, evenals wij vroeger, als eerbare en rustige burgers op de banken had gezet. Jawel, dat kan je begrijpen, ze waren nog niet binnen of ze begonnen al onrustig te worden. Eerst werden de ventilatieraampjes opengegooid, die wij, daar we bang voor kouvatten waren, netjes met stopwerf en papiertjes hadden dichtgeplakt. Toen begonnen ze op ons wagentje te vitten. In plaats dat ze op de lekkere, warme kussens gingen zitten, gooiden ze die dingen van de banken af, sprongen er zelf op en maakten een lawaai als een oordeel. En als ze nog maar op hun plaats waren gebleven, maar ze namen den heelen wagen in beslag, en als je niet oppaste dan trapten ze je de teenen van je voeten. Maar daar bleef het niet eens bij. Toen ze den heelen wagen ten onderste boven gehaald hadden, begonnen ze naar de assen te zoeken, haalden ieder zoo'n soort van pompslinger voor den dag en haakten die aan de raderen vast. En nu begonnen ze te pompen alsof ze de Zuiderzee moesten uitdiepen, tot het water hun langs het gezicht liep. Gelukkig gingen we net eene helling op en de beestjes hadden moeite om het karretje vooruit te krijgen. Ik dacht dus, nou, ze mogen daar binnen wat rumoerig zijn en niet veel respect voor je voeten hebben, maar ze helpen het wagentje intusschen mooi boven brengen. Maar Jan scheen het toch minder te bevallen, en dat kan ik me wel begrijpen ook. Want als je zoolang de leidsels hebt gehouden en de beestjes zijn de helling altijd overgekomen, dan kan je moeilijk verdragen dat er een paar komen, die je zoo ruw het werk uit de hand nemen, al is het voor den wagen ook nog zoo voordeelig. Jan begon dan ook al zuurder en zuurder te kijken en toen op een keer een van de onverlaten den slinger niet goed had gedraaid, pakte Jan hem beet (den slinger altijd) en brak hem doormidden.

Toen had je het spektakel aan den gang. Dat zou de pompmajoor wel eens willen zien, dat iemand aan zijn slinger kwam; daartoe had niemand het recht, dat was iemand in de oogen van de anderen en vooral van den jongen, die naast den wagen liep om de assen te smeren, compromitteeren enz. enz. Nou vonden wij zelf het ook wel wat erg, maar Jan had nu eenmaal vuur gevat en wilde van geen rede weten. En toen hij zich dan ook braaf had opgewonden, pakte hij de leuning en sprong van den wagen.

Dat was jammer, maar het was nu niet anders. Intusschen waren we boven op de helling gekomen en konden den nog af te leggen weg eens overzien. Eerst gaan we naar beneden, dan weer bergop, dan bergaf, en zoo maar voort. En de pompers werken maar door. D. Goût heeft er zijn jas al vast bij uitgetrokken. Is het dus wonder dat we, nu we den berg afgaan, naar den rem grijpen om den wagen in het spoor te houden. Is het wonder dat ik eens naar het achterbalkon kijk, waar Baque staat (ik had nog zoowaar vergeten te vertellen dat Baque er niet goed meer tegen kan den wind van voren te krijgen en nu achterop staat; Junior staat nu voor) om uit zijn trekken te lezen wat hij van de vaart denkt. Maar Baque staat er zoo kalm met de hand aan den rem om den juisten gang te houden, dat ik maar onbezorgd weer vooruit zie of er ook steentjes tusschen de rails liggen. 't Zal me eens verwonderen wie Jan nu zal vervangen.

Tot ziens. t. à. t.

Papamichalopoulos Sr.
Buitenlid en correspondent voor den Acropolis en omstreken.

BIJ DE PLAAT DER DOMKERK.

Het koor der Domkerk te Utrecht is een schepping uit de tweede helft der dertiende en het begin der veertiende eeuw. Men weet niet, van wien het plan afkomstig is. De plattegrond, die een kooromgang met zeer ondiepe kapellen vertoont, is gelijk aan dien van de Kathedraal te Doornik, zoodat wellicht een kunstenaar uit de Zuidelijke Nederlanden de ontwerper geweest is. De details zijn zeer edel en herinneren aan de beste voortbrengselen der Fransche Gothiek. Terwijl de vensters van de koorkapellen nog betrekkelijk eenvoudig behandeld zijn, vertoonen daarentegen de steunbeeren, luchtbogen en vensters van het hooge koor een grooten rijkdom van vormen. Onze lezers herinneren zich zeker nog den strijd, die voor een tiental jaren gevoerd werd over de vraag, of de koorkapellen al dan niet door tentdaken moesten worden afgedekt, welke vraag, o. i. terecht, door den bekwamen Dombouwmeester Nieuwenhuis in ontkennenden zin beantwoord is. Voor nadere bijzonderheden omtrent Utrechts hoofdkerk verwijzen wij naar de Nederlandsche bewerking van Lübke's Kunstgeschichte, in 1889 door de Maatschappij Elsevier uitgegeven en naar pag. 122 van den vorigen jaargang van dit blad.

A. W. Weissman.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S-HAGE.

Gewone Vergadering, van 2 Maart '92.

Na opening dezer vergadering werd de heer P. du Rieu Fzn., bouwkundig ingenieur te 's-Gravenhage, na ballotage als lid der Vereeniging aangenomen.

Mededeeling werd gedaan dat de heeren W. B. van Liefland, J. A. Houtman en B. L. Vogels Dolhain, als donateurs waren toegetreden.

Na behandeling van eenige ingekomen stukken, verkreeg de heer J. Brouwer het woord, tot voortzetting zijner voordracht over de droogmaking der Zuiderzee. Op onderhoudende wijze, evenals dit door spreker op de vorige vergadering geschiedde, werd door hem dit belangrijke onderwerp vervolgd en oogstte hij, na eindiging hiervan, den dank der Vergadering in.

De teekeningen van den nieuwen schouwburg, te Amsterdam, vormden de kunstbeschouwing.

Een nieuw soort deurdringer, systeem Meteor, door den heer J. H. Peppink ter berichtiging gesteld, trok zeer de aandacht.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 27 Februari 1892.

Deze bijeenkomst werd bij afwezigheid van den Voorzitter, gepresideerd door den heer K. Hoekzema, Vice-voorzitter.

Onder de ingekomen stukken bevond zich een schrijven van de heeren G. M. Boks en Cie. te Amsterdam, waarin deze, naar aanleiding van een verslag in *De Opmerker* van 6 Februari, j.l., zich beklaagden over het rapport, dat door de commissie voor materialenkennis over hunne waterverf was uitgebracht. Zij boden kosteloos monsters aan om de proeven op uitgebreider schaal te hervatten en beriepen zich op het gunstig oordeel van vele deskundigen. De Voorzitter verzocht de commissie de proeven nog eens te herhalen, om te zien in hoe verre de genoemde firma recht tot klagen had. De Commissie stelde zich hiertoe bereid en hoopte in een volgende vergadering hare bevinding mede te deelen.

De commissie voor het te houden ambachts-examen te 's-Gravenhage had eenige aanplakbiljetten overgezonden, welke hh. werkgevers ter opwekking in hunne werkplaatsen kunnen ophangen. Binnen een paar weken zouden er meer exemplaren worden toegezonden.

Na ballottage werd met algemeene stemmen als lid toegelaten de heer J. A. Huizinga.

Tot Juryleden voor de prijsvraag »gevel van een plattelandsgemeentehuis" werden de volgende vijf heeren verkozen: L. M. Moolenaar, K. Hoekzema, J. P. Hareu, J. van Gent en G. Nijhuis.

Daar er geene vragen te beantwoorden waren, ging de Vergadering over tot het bezichtigen der teekeningen van den nieuwen stadsschouwburg te Amsterdam. Deze droegen de bewondering der meeste aanwezigen weg. Ook hield men zich eenige genotvolle oogenblikken bezig met eene beschouwing van het prachtwerk »Piranesi, Römische Alterthümer", ingezonden door J. H. de Vries.

Behalve één vraag van huishoudelijken aard bevatte de vragenbus de volgende drie:

1°. In welken stijl en tijd is de A-toren gebouwd? Welke is zijne geschiedenis?

2°. Wat is de meest practische constructie voor een grondmuurtje onder een ijzeren hek, om tegen vorst bestand te zijn?

3°. Is het beslist noodzakelijk, dat eene paalfundeering beneden het waterpeil komt?

Op verzoek van den heer Switters zal het Bestuur pogingen in 't werk stellen om voor de leden dezer Vereeniging vrijen toegang tot het Museum van Oudheden te verkrijgen.

De heer De Vries vroeg de meening der leden over een nieuw artikel voor tusschenmuren, verkrijgbaar te Dordrecht en bestaande uit papier en gips. De Secretaris zal monsters aanvragen, om die eene volgende vergadering te kunnen toonen. Hierna werd de vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEIDEN.

Vergadering van 28 Februari 1892.

De 18re vergadering werd ingeleid door eene kunstbeschouwing der teekeningen van den nieuwen schouwburg te Amsterdam en van het voorgebouw van het station te 's-Gravenhage, door de zorg van het bestuur verzameld en langs de wanden van het lokaal tentoongesteld.

De voorwerpen op kunstindustrieel gebied, ingezonden door den heer Reinke te Leiden, waren vervaardigd in Duitschland. Zij bestonden uit een kastje, een tafel, een wandkastje en een étagère. De commissie van beoordeeling kon niet anders dan een gunstig rapport uitbrengen, doch liet daarbij uitkomen dat de constructie veel te wenschen overlaat en hierin de Hollandsche meubelen op den voorgrond staan.

Na lezing der notulen ging men over tot het behandelen der vragen, gesteld door het Bestuur der Maatschappij. De commissiën, die de beantwoording op zich genomen hadden, hebben zich flink van hare taak gekweten, vele nieuwe en goede punten besproken en uitstekende conclusiën getrokken. Enkele daarvan lokten veel discussie uit, waaronder die van verzekering van een in aanbouw zijnd huis wel op den voorgrond stond, en wel voornamelijk de vraag: moet de besteder of de aannemer verzekeren? De meeste leden waren vóór verzekering door den aannemer met eenige bepalingen, waardoor ook den besteder zekerheid wordt verschaft. Vele binnenlandsche maatschappijen passen deze wijze van verzekering toe. De polis komt dan op naam van den aannemer, doch wanneer door brand uitbetaling zou volgen, wordt de zaak echter in overleg met den besteder geregeld, en worden hem de uitbetaalde termijnen eerst vergoed.

Het antwoord op de vraag »kleuren van hout" lokte menige discussie uit. Verschillende middelen werden hiervoor aanbevolen.

Het gebruik van suiker en stroop werd voor metselwerken aangeraden, terwijl voor voegwerk werd aanbevolen turfasch door de kalk te doen; roggebloem en zoete melk kunnen ook onder de goede middelen gerekend worden.

Omtrent het resultaat van zink, hiertelande vervaardigd, kon de rapporteur niet anders dan een gunstig rapport uitbrengen. Deze tak van industrie staat even hoog als die in het buitenland; eene opwekking en aanmoediging tot meerdere toepassing van het Nederlandsche zink ontbrak daarom niet.

Omtrent de toepassing van scoria-bricks in plaats van Quenastkeien, werd door de commissie betoogd dat eerstgenoemde straatsteen alleen in vlakke straten toegepast kan worden; bij opritten van bruggen of in steile straten worden ze te spoedig glad. Vervolgens gaf het rapport o. m. nog aan dat Ben-ahieen Ourthekeien een goede en betrekkelijk goedkoope bestrating opleveren, terwijl de granietkei voor kleinere gemeenten zeer goed toegepast kan worden.

Op de vraag »welke vloer is voor trottoirs met 't oog op water- en gasleiding de beste" kan het antwoord kort zijn. Elke bevloering toch, die in zand kan gelegd worden, is zeker de meest practische, en hiervoor komen in aanmerking de verschillende soorten straatklinkers en de ijzeraardtegels.

Na dankzegging aan de rapporteurs ging de Voorzitter over tot het bespreken van droogmaken van kelders door middel van de waterleiding. Het toestel, injecteur genaamd, wordt door spreker op duidelijke wijze met schetsen op het bord verklaard, en berust op het ontstaan van luchtledig, wanneer het water van een nauwe naar een wijde buis wordt gedreven. De firma De Vries en Stevens te Leiden boden aan de proeven in hun magazijn te nemen; den volgenden dag maakten dan ook vele leden met het toestel kennis, maar het bleek dat meer dan tienmaal zooveel water noodig was dan de hoeveelheid welke verwijderd moest worden. De heer De Vries wil trachten een injecteur te vervaardigen, die minder water verbruikt.

BERICHT.

Tot ons leedwezen moeten ditmaal verschillende stukken worden ter zijde gelegd met het voornemen ze de volgende week op te nemen. Daaronder behoort de beschrijving van het Asphaleia-theater, waarvan de plaat bij dit nommer wordt toegezonden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De steenkolenmijnen, bekend als Ombiliënvelden op de westkust van Sumatra, — die zoolang het voorwerp waren van een strijd tusschen de Regeering en particuliere belanghebbenden, ten opzichte van de onderneming in exploitatie, — zullen eindelijk aan hare bestemming gaan beantwoorden. De Regeering zal die exploitatie in handen nemen en naar onze meening wordt zij door den heer IJzerman, hoofdingenieur der Staatsspoorwegen op Sumatra, goed ingelicht betreffende den weg die bij de exploitatie zal worden ingeslagen. Het is namelijk de bedoeling de ontginning der Ombiliënvelden aan te vangen op het voetspoor van de groote Duitsche particuliere steenkolenmijnen, met toepassing van al hetgeen de wetenschap en de practijk te dien opzichte als het meest voordeelig hebben leeren kennen.

De Regeering is erin geslaagd een in het Duitsch mijngebied zeer gunstig bekend persoon als Directeur-ingenieur aan de exploitatie der Ombiliënvelden te verbinden, namelijk den heer R. Pierre, geboren te Maastricht, die sedert een tiental jaren de leiding van verschillende belangrijke mijnbouwwerken in Westfalen heeft bestuurd. De benoeming van den heer Pierre als hoofd van deze belangrijke onderneming is ons te meer welkom, omdat wij in hem een landgenoot mogen begroeten en de vrees, omlangs van verschillende zijden geopperd, als zou het de bedoeling der Regeering zijn geweest deze zaak aan een buitenlandsch vakman toe te vertrouwen, niet bewaarheid is geworden.

— Voor de bureel-ambtenaren van den waterstaat is eene belangrijke beslissing genomen. Werden zij in het voorgaande jaar in eene vaste betrekking gebracht, thans is beslist dat de vroegere dienstjaren voor hun pensioen meetellen.

Tevens wordt nog gemeld, dat aan de opzichters van den waterstaat eene kleine bijdrage zal worden gegeven voor het houden van kantoor aan huis.

AMSTERDAM. Verschillende dag- en weekbladen hebben zich dezer dagen beijverd erop te wijzen, dat hiertelande veel langzamer dan in het buitenland gewerkt wordt; men had daarbij het oog op den tijd, dien de herbouw van den schouwburg te dezer stede zal vorderen en trad in eene vergelijking met de vlugge wijze, waarop dit met den schouwburg te Zurich, in September 1891 geopend, geschied is.

Voegt men aan deze bemerking de mededeeling dat de ijzeren dakstoelen boven het tooneel te Zurich dermate doorbaigen, dat de ijzerwerken der machinerie ontzet en onbruikbaar zijn, dan schijnt een weinig minder spoed toch wel de voorkeur te verdienen; daarbij komt, dat het zeer moeilijk zal zijn om in het gebouw, dat in gebruik genomen is, alsdoende verbeteringen aan te brengen.

LEIDEN. Werd in de vorige Gemeenteraadszitting het voorstel van Burg. en Weth. om een gedeelte gemeentegrond aan de Boommarkt af te staan, tot stichting van een gebouw voor den werkmansstand, verworpen — in de vergadering van Donderdag 3 Maart werd met algemeene stemmen besloten een stuk grond ter oppervlakte van p. m. 2000 M². buiten de voormalige Wittepoort, aan de grens der gemeente Leiden, te verkoopen aan de Vereeniging »de Practische Ambachtschool" voor de som van *f* 3 per M².

De koopsom zal moeten voldaan worden in jaarlijksche termijnen van *f* 2000, terwijl van het resteerende 4⅜ intrest moet betaald worden.

De aanbesteding van de nieuwe school met directeurswoning kan spoedig tegemoet worden gezien, daar, wanneer de school met September 1892 niet in gebruik is genomen, de toegezegde Staatssubsidie voor dit jaar zou vervallen.

Zie verder het bijvoegsel.

PERSONALIA

— Bij koninklijk besluit zijn bij het kadaster benoemd: tot landmeter 1e klasse P. Vierkant, thans 2e kl.; tot landmeter 2e klasse H. J. Molema, thans 3e klasse en tot landmeter 3e klasse P. C. Bekink, thans 4e kl.

— De ingenieur der 2e kl. Jhr. H. Rappard is overgeplaatst van 's Rijkswerf te Hellevoetsluis naar die te Amsterdam, en de adsp.-ingenieur J. van der Struijff, van laatstgenoemde werf naar die van Hellevoetsluis.

— De landmeter van het kadaster, P. W. G. Romijn, belast met den velddienst te Sneek, wordt met 1 Mei 1892 werkzaam gesteld voor den ambulanten dienst in de divisie Arnhem.

— Bij Koninklijk besluit is bevorderd tot ingenieur voor het stoomwezen der spoorwegdiensten, J. J. F. Pennink, thans adjunct-ingenieur.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zullen worden verplaatst de adsistent-ingenieur van den dienst der tractie Gischler, van Tilburg naar het hoofdbureau te Utrecht; de adsistent-ingenieur Franco, van Vlissingen naar Tilburg; en zal te Vlissingen als adsistent-ingenieur optreden de heer Van Engelenburg.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Civiel-ingenieur bij de verlegging van den Maasmond. Jaarwedde *f* 1000 à 1200. Adres aan het bureel van genoemde verlegging te 's-Bosch.

ADVERTENTIEN.

Aanbesteding.

De architecten VAN GENDT & NIERAAD, te ARNHEM, zullen op **Vrijdag 11 Maart 1892**, des voormiddags te elf uren, in het Centraalgebouw, te ARNHEM, in het openbaar **aanbesteden:**

Het bouwen van kantoorlokalen, met bovenwoning aan de Bergstraat te Arnhem, voor rekening van de heeren Prowein & C°.

De teekeningen liggen ter inzage in het lokaal van aanbesteding, terwijl aanwijzing in loco wordt gegeven op Woensdag 9 Maart, des namiddags te 2 uren.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen ten kantore der architecten voornoemd.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding

Op **Dinsdag den 15den Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 163.

Het maken en leveren van stalen tongbewegingen en Engelsche wissels.

De besteding geschiedt volgens art. 16 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3den Maart 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van de Heeren Sectie-Ingenieurs te MEIJEL en BREDA en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 1sten Maart 1892.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 19 Maart 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

Bestek N°. 6.

Het verrichten van BUITEN- en BINNENVERFWERKEN en van BEHANGWERKEN aan verschillende Gemeentewerken en gebouwen, in vijf percoelen.

Aanwijzing zal worden gehouden op Zaterdag 5 Maart a. s., 's namiddags 1½ ure, aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar inlichtingen alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven worden en het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegenbetaling van *f* 0.50 verkrijgbaar is.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 21 Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, zal in het Centraal-Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 501:

Het maken van een verbindingsspoor tusschen twee draaischijven ten oosten van de goederenloods en het verbreeden van het perron aan het zuidwestelijk gedeelte van het voorplein met bijbehoorende werken op het stations-emplacement Leiden. Raming *f* 2400.—.

Volgens bestek N°. 508:

Het maken van een haltegebouw aan den Loosduinschen weg te den Haag voor den stoomtramweg den Haag—Scheveningen. Raming *f* 9010.—.

Het bestek N°. 501 is tegen betaling van *f* 1.— en het bestek N°. 508 met teekening tegen betaling van *f* 2.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met overmaking van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in de bestekken is vermeld.

De Administrateur.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 21sten Maart 1892** des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse, (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 499 in twee perceelen:

Perceel I. Het maken van een aanbouw aan de ronde locomotievenlooda op het Centraalstation te Amsterdam. Raming *f* 3900.

Perceel II. Het vergrooten van de werkplaats en het maken van een magazijntje in de ronde locomotievenlooda op het goederen-stationsemplacement Amsterdam-Rietlanden. Raming *f* 1200.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met overmaking van het bedrag aan het bureau »Weg en Werken", kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.

DE ADMINISTRATEUR.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvraag gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 12 Maart 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

Bestek N°. 10.

De levering van GRINT, enz., van vervoermiddelen, en het verrichten van verschillende werkzaamheden ten behoeve van het onderhoud en den aanleg der wegen en straten.

Inschrijving voor één jaar en voor drie jaren.

Aanwijzing zal worden gehouden op Zaterdag 5 Maart a. s., 's voormiddags 11½ uur aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize; alwaar inlichtingen alle werkdagen tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven worden en het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van *f* 0.50 verkrijgbaar is.

Aanbesteding.

Dinsdag den 8sten Maart 1892, des namiddags ten 12 ure precies, zal in het American Hotel aan het Leidscheplein te Amsterdam worden aanbesteed:

Het bouwen van een Winkelgebouw met Bovenhuis op een terrein aan de Rozengracht te Amsterdam.

Het bestek met 3 teekeningen is tegen betaling van *f* 2.50 te verkrijgen bij de Amst. Boek- en Steendrukkerij v/h. ELLERMAN, HARMS & Co., Rokin 2, te AMSTERDAM.

C. B. POSTHUMUS MEYJES.
Architect.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Gemeenschappelijk station SCHIEDAM.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 21sten Maart 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal-Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden **aanbesteed** volgens bestek N°. 501½:

Het verlengen van den los- en laadweg en het maken van eene verhoogde los- en laadplaats op het gemeenschappelijk stationsemplacement te Schiedam. Raming *f* 8800.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met overmaking van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan, als in het bestek is vermeld.

De Administrateur.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.

J. L. BACON,
ELBERFELD.

Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.

Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.

Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.

Prima Referenzen.

Agenten voor elke provincie gevraagd.

Hollandsche IJzeren SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 14den Maart 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het CENTRAAL PERSONENSTATION te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

volgens Bestek N°. **515**: **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen AMSTERDAM—WINTERSWIJK en HILVERSUM—UTRECHT in 7 perceelen. Raming ƒ 33080.**

volgens Bestek N°. **516**: **Uitvoeren van onderhoudswerken op het baanvak AMSTERDAM in 2 perceelen. Raming ƒ 34480.**

volgens Bestek N°. **517**: **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen DEN HELDER—UITGEEST, HAARLEM—UITGEEST—VELSEN—IJMUIDEN en HAARLEM—ZANDVOORT. Raming ƒ 20400.**

De bestekken zijn tegen betaling van ƒ 2.— per exemplaar verkrijgbaar aan het CENTRAAL ADMINISTRATIEGEBOUW der Maatschappij aan het DROOGRAK te AMSTERDAM, bij den Portier, of op franco aanvraag **met toezending van het bedrag** aan het Bureau **Weg en Werken**, Kamer 134.

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken vermeld.

Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der **Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij** dd. 31 Januari 1885 (gewijzigde herdruk van 23 Januari 1891) die bovendien tegen betaling van ƒ 0.50 per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Administrateur.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen,

H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS en WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat
AMSTERDAM.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Kolonien*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-IJzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALHS**

Bekroond: Dusseldorp 1880. Weenen 1880. — **Gouden Medaille** Amsterdam 1883. — **Bekroond:** Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHANN ODORICO, Frankfort a/M.
FABRIEK VAN
Marmermozaïek en Terrazzo- en Granito-vloeren,
Glasmozaïek,
Kunstmarmer en **Cementuitvoeringen.**
Opgericht 18430.
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland
FERD. ENGERS, Amsterdam,
Heerengracht n°. 335, bij de Oude Spiegelstraat.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik,
Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten
met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

2o. het doen van voorzieningen aan militaire gebouwen, aldaar; ingekomen 11 bilj., als: J. B. Veenenbos ƒ 7384, L. Schoonenberg, ƒ 7360, J. Nieuwenburg, ƒ 7357, J. v. d. Elshout, Scheveningen, ƒ 7290, F. P. A. Laurentius, ƒ 7279, J. L. Werdes Jr., ƒ 7160, M. Donk, ƒ 7100, H. v. Oortmerssen, ƒ 7022, A. C. Paardekooper, ƒ 6900, W. P. Teeuwisse, ƒ 6790, W. Franken, ƒ 6390. Ram. ƒ 7000. De overigen te 's-Hage.

3o. het verplaatsen en wijzigen van eene barak tot verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten, aldaar; ingek. 6 bilj., als: L. Schoonenberg, ƒ 1886, F. M. Christiaanse, ƒ 1877, W. P. Teeuwisse, ƒ 1830, J. v. d. Elshout, Scheveningen, ƒ 1680, H. v. Oortmerssen, ƒ 1675, W. Franken, ƒ 1544. Ram. ƒ 1600 De overigen ald.

Alfen, 2 Maart: de uitbreiding der overdekte schoolspeelplaats bij de o. l. school; ingek. 10 bilj., als:

W. v. d. Bijl, Alfen,	ƒ 820
J. v. Eijk, Aarlanderveen,	» 790
G. v. Wieringen, idem	» 785
Fl. Stapper, Alfen,	» 782
G. v. d. Wal, Oudshoorn,	» 777
J. v. Lokhorst, Alfen,	» 764
Wed. H. J. Heeren, idem	» 755
Gijsb. Hengeveld, idem	» 746
L. Geesman, Oudshoorn,	» 737
W. Niekerk, Aarlanderveen,	» 737

Staande de aanbesteding bij loting gegund aan W. Niekerk.

Almelo, 2 Maart: het bouwen van een woon en winkelhuis, voor H. J. Vermeulen; ingek. 12 bilj., als: G. Nijhuis, ƒ 4099, E. Eshuis, ƒ 3993, F. Kuiper, ƒ 3983, K. M. Spoor, ƒ 3981, H. Westenberg, ƒ 3981, J. Fikkert, ƒ 3938, H. Witzand ƒ 3925, J. Kamphuis, ƒ 3799, J. Eshuis, ƒ 3740, E. Scholten & Zn., ƒ 3731, J. Grabben, ƒ 3731, Schreuder en Barneveld, ƒ 3677. Ram. ƒ 3854. Allen te Almelo. Gegund.

Breda, 2 Maart, onder beheer der genie: 1o. het herstellen der brandschade aan den stal »De affuitloods", te Breda; ingekomen 7 bilj., als: A. Verhagen, ƒ 4275, G. v. d. Velden, ƒ 4097, A. Dielen, ƒ 3963, W. J. Slechtriem, ƒ 3907, A. T. Mol, ƒ 3949, M. Bakkeren, Prinsenhage, ƒ 3937, Th. Kessel, ƒ 3927. Ram. ƒ 4200. De overigen te Breda.

2o. het inrichten van een vertrek in het hospitaal te Breda, voor het verplegen van lijders aan besmettelijke ziekten; ingekomen 6 bilj., als: A. Verhagen, ƒ 572, G. v. d. Velden, ƒ 545, M. Bakkeren, Prinsenhage, ƒ 540, Th. Kessel, ƒ 496, A. T. Mol, ƒ 496, A. Dielen, ƒ 475. Ram. ƒ 500. De overigen te Breda. Aan de minste inschr. gegund.

Bergschenhoek, 2 Maart: het bouwen van eene pastorie voor de Ned.-Herv. gemeente, aldaar; ingekomen 10 bilj., als:

J. Fillekes, Berkel,	ƒ 10,989
P. Vermeijden, Rotterdam,	» 10,972
J. C. de Groot, Kralingen,	» 10,808.80
W. Westdijk, Hillegersberg,	» 10 099
J. Pinxster, Schiedam,	» 9,990
H. G. Wagner, Hillegersberg,	» 9,610
H. Bentenhal, Bleiswijk,	» 9,599
G. v. Vliet, Bergschenhoek,	» 9,578
P. v. d. Berg idem	» 9,575
J. Bekker, Hazerswoude,	» 8,869

Bergen-op-Zoom, 2 Maart: het verrichten van herstellingen en vernieuwingen aan kazernegebouwen enz., aldaar: ingek. 4 bilj., als: A. E. v. d. Berg, ƒ 2890, J. Moerbeek, ƒ 2750, J. J. Hornstra, ƒ 2680, M. A. v. Loon, ƒ 2625. Ram. ƒ 2700. Allen te Bergen-op-Zoom.

Amsterdam, 3 Maart: het maken van een gebouw met kantoor, knechtskamer, woning, perrons, afsluithekken, twee bruggen en verdere daarbijbehoorende werken, op een terrein gelegen aan de Handelskade te Amsterdam, voor de naamlooze vennootschap »Vriesseveem", onder beheer van den archit. H. Moen G.Pz.; ingek. 18 bilj., als: E. H. Helle, ƒ 178,000, D. W. Veneman, ƒ 168,400, D. Schut, ƒ 163,900, R. Cruijff, ƒ 163,700, J. Voordendag, Dordrecht, ƒ 159,000, J. J. P. Thuring, ƒ 147,000, J. Koster, ƒ 143,470, W. H. Knipper en Vree, ƒ 142,000, J. H. Pinxter en H. v. d. Coolwijk, ƒ 141,900, H. J. Meekers, ƒ 139,976, H. Rietsnijder & Zn., ƒ 139,560, H. C. Berlus, ƒ 139,000, G. Been, ƒ 137,700, Timmer en Furstner, ƒ 137,572, J. H. Vos Jr. en J. Vos, Almelo, ƒ 137,400, A. Paans, ƒ 136,900, J. H. Bielwagen, Rotterdam, ƒ 129,850, G. Keij, idem, ƒ 127,450. De overigen te Amsterdam.

Bloemendaal (onder Loosduinen), 3 Maart: het bouwen van 4 paviljoens en 1 keukengebouw voor de vereeniging tot christelijke verzorging van krankzinnigen en zenuwlijders, onder beheer van den archit. E. G. Wentink, te Schalkwijk; ingek. 20 bilj., als:

M. en J. A. Houtman, 's-Hage,	ƒ 138,613
C. Schiere, Boornbergum,	» 131,475
G. Keij, Rotterdam,	ƒ 128,400
J. Weijs, Ambt-Vollenhove,	» 128,000
A. Naten, 's-Hage,	» 127,800
G. Varekamp, 's-Gravenzande,	» 127,000
W. P. Teeuwisse, 's-Hage,	» 126,600
M. v. d. Spek, Rotterdam, (met 3 maanden verlenging),	» 125,654
Jean Steffens, 's-Hage,	» 125,000
J. R. Paardekooper, idem	» 123,840
Fokke Aberson, Steenwijk,	» 123,800
J. Sienters, Haarlem,	» 123,000
K. J. Kalt, Beerenveen,	» 122 770
W. N. Ipenburg, Delft,	» 121,590
J. v. Ipenburg, idem	» 121,500
J. Pinxter, Schiedam,	» 121,170
J. de Boer & Zn., Steenwijk,	» 120,000
P. Leenders, Utrecht,	» 119,700
J. v. d. Elshout, Scheveningen,	» 118,589
Th. Gustenhoven Tilburg,	» 118,330
Wed. J. W v. d. Schoot, idem	» 117,897
Jac. Hoek Jr., Schiedam,	» 117,840
F. de Herder, Zwolle,	» 117,240
E. v. d. Woerd Jr., Deventer,	» 114,850
B. Hartman. Leeuwinen,	» 112,500
J. v. Rossum. idem	» 111,900
A. C. Paardekooper, 's-Hage,	» 110,500
J. v. Waart, Enkhuizen,	» 109,995
M. de lange, Harderwijk.	» 109,858
Wi. Timmer, Meppel,	» 105,890

Naarden, 3 Maart, onder beheer der genie: a. het uitbreiden van het garnizoenskleedingmagazijn te Naarden; b. het maken van een geweermakerswerkplaats, ten behoeve van de vesting-artillerie te Naarden; ingek. 4 bilj., als:

	a.	b.
H. J. Jurriens, 's-Graveland,	ƒ 1345	ƒ 1395
J. H. v. Asperen, Naarden,	1424	1498
A. Karssen, idem	1408	1334
M. P. v. Wettum, idem	1402	1560
Raming	1450	1500

Neuzen, 3 Maart: het maken van steenglooiingen op gedeelten van de Oost- en Westzeedijken (laatste gedeelte) te Neuzen, onder beheer der genie; ingek. 4 bilj., als:

D. de Doelder. Neuzen,	ƒ 12.797
H. Klaassen, Zaamslag,	» 12,450
J. de Bree Fz., Hoek,	» 11,885
A. Thelens Dz., Neuzen,	» 10,720
Raming	» 13,000

Reden, 3 Maart: a. het verbouwen van het schoolgebouw te Reden; b. het leveren en stellen van schoolmeubelen voor idem; ingekomen 3 bilj., als:

	a.	b.
B. Slotboom, Reden,	ƒ 3196	ƒ 399
H. Tounissen, idem		319
G. W. Kerkkamp, Brummen,		259
Raming	3263	372

Gegund aan de minste inschr.

Bergen-op-Zoom, 4 Maart, onder beheer der genie: 1o. het doen van verschillende voorzieningen tot het verkrijgen van meer ruimte in de kazerne het Groot-Arsenaal, aldaar; ingek. 7 bilj., als:

Verbraak,	te Bergen-op-Zoom,	ƒ 8475
Van Loon,	» idem	» 6248
Weijts,	» idem	» 6226
Scheffelaar,	» idem	» 6124
Hornstra,	» idem	» 6049
Moerbeek,	» idem	» 5790
Van den Bergh,	» idem	» 5674
Raming		» 6000

2o. het verbeteren van blokstal 2, aldaar; ingekomen 5 bilj., als:

Hornstra,	te Bergen-op-Zoom,	ƒ 1690
Van Loon,	» idem	» 1627
Van den Bergh,	» idem	» 1549
Bastiaansen,	» idem	» 1490
Asselbergs,	» idem	» 1380
Raming		» 1300

3o. het maken van een buitenmanege, aldaar; ingek. 4 bilj., als:

Hornstra,	te Bergen-op-Zoom,	ƒ 650
Van Loon,	» idem	» 612
Bastiaansen,	» idem	» 549
Gorren,	» idem	» 525
Raming		» 500

's-Bosch, 4 Maart: het maken en leveren van drie nieuwe brugschepen en het uitvoeren van bijbehoorende werken, ten behoeve van de schipbrug over de rivier de Maas te Hedel; minste inschr. W. E. Penning, te Kampen, ƒ 7777
Raming » 8900

's-Hage, 4 Maart: het onderhouden, herstellen, veranderen en uitbreiden van het post- en telegraafgebouw te Zierikzee; ingek. 2 bilj., als:

M. v. d. Linden,	te Zierikzee,	ƒ 3297
H. C. v. d. Ende,	» idem	» 3257
Raming		» 3725

Venlo, 4 Maart: het verbeteren van de bestaande en het maken van eene afzonderlijke cantine voor onderofficieren, aldaar, onder beheer der genie; ingek. 3 bilj., als:

F. Paes,	te Venlo,	ƒ 1498
M. v. Gasselt,	» idem	» 1294
H. v. Gasselt,	» idem	» 1215
Raming		» 1400

De minste inschr. is als aannemer aan den M. v. O. voorgedragen.

Delft, 4 Maart: het optrekken van het gebouwtje, bevattende de hulzenwasscherij en blikslagerij in de pyrotechnische werkplaatsen te Delft, onder beheer der genie; ingekomen 6 bilj., als:

D. J. Hostmger,	te Delft,	ƒ 1582
L. J. v. Vondeen,	» idem	» 1498
D. Buurman,	» idem	» 1405
W. F. C. Schaap,	» idem	» 1480
W. N. v. Ipenburg,	» idem	» 1443
A. Schaller,	» idem	» 1440
Raming		» 1500

Helder, 1 Maart: het doen van voorzieningen aan en bij militaire gebouwen in de stelling van Helder; ingekomen 8 bilj., als: D. de Vries, ƒ 1842, C. A. v. Neck, ƒ 1769, F. Mooreman, ƒ 1698, J. F. Philips, ƒ 1643, C. Schagen, ƒ 1640, W. de Jong, ƒ 1580, P. Spruit, ƒ 1548, H. Wijker, ƒ 1546. Ram. ƒ 1710. Allen te Helder.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

MAASTRICHT. Voor vervulling van de vacante betrekking van opzichter bij den Provincialen Waterstaat in Limburg zijn 26 aanvragen ingekomen.

ALBLASSERDAM. Aan den heer A. Nagteren werd, op verzoek, eervol ontslag verleend als opzichter over de Gemeentewerken. Tegen den zin van een paar leden van den Gemeenteraad, werd in de zitting van 25 Februari besloten, eene oproeping te doen voor een nieuwen opzichter.

— De spoorwegdirectie te Bromberg heeft gedurende eene reeks van jaren proefnemingen genomen met het Thomas-vloeijizer van de »Aachener Hütten Actien-Verein. Dit onderzoek strekte zich over niet minder dan 1706 beproevingen uit en leidde er toe dat dit ijzer, in concurrentie met het Siemens-Martin-vloeijizer, voor den bouw der grootste spoorwegbrug in Duitschland, die over den Weichsel bij Fordon, zal worden gebruikt.

— De heeren J. J. Bekker en A. D. van Seters & Cº., die indertijd aannemers zijn geweest van het maken van de grondwerken, de kunstwerken, den bovenbouw, de overgangs- en eenige andere werken voor het gedeelte Staveren—Sneek van den spoorweg Staveren—Leeuwarden, welk werk door hen overeenkomstig het bestek is voltooid en opgeleverd, hebben zich tot de Tweede Kamer gewend, met verzoek, eene gunstige beschikking van den Minister van Waterstaat op hunne aanvrage om uitbetaling van een hun nog toekomend bedrag van ƒ 40,638, benevens dat van den laatsten termijn, met de renten te willen bevorderen. Onder de uitvoering van het werk bleek, dat de grond, voor ophooging aangewezen, daarvoor ongeschikt was, waarom den aannemers werd gelast, daarvoor zand van elders aan te voeren. Dientengevolge is na afloop van het werk door de Directie een staat van meer en minder werk opgemaakt en door adressanten geaccepteerd tot een bedrag van ƒ 40 638. De Minister heeft echter bezwaar gemaakt dien staat goed te keuren, op grond dat die goedkeuring had moeten geschieden alvorens tot de uitvoering over te gaan, wat intusschen in casu niet doenlijk was. Noch de minister Van den Bergh in 1885, noch zijne opvolgers hebben de billijkheid der vordering van adressanten ontkend, doch allen hebben te kennen gegeven alleen wegens comptabele bezwaren niet aan hun verzoek te kunnen voldoen, terwijl zelfs de ambtsvoorganger van dezen minister een wetsontwerp had voorbereid voor de kwijting daarvan. Adressanten roepen daarom thans de tusschenkomst der Kamer in.

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Luchtpompventilators
EN
SCHOORSTEENKAPPEN
Systeem „BOYLE"
Duizenden met het meeste succes geplaatst.
Belangrijke Prijsverlaging.
Men zij tegen slechte en waardeloose imitatie gewaarschuwd. (3)

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz
Steeds voorhanden
BALK-IJZER in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

UNRUH & LIEBIG, Machinefabrikanten, Leipzig

leveren
hydraulische en mechanische
Veiligheidsliften
voor
Personen, Goederen en Bouwstoffen enz.
met
positieve zekerheid tegen valongelukken.

Zolderinrichtingen, Elevatoren,
Bandtransporten of Paternosterwerken,
Complete inrichting voor
GRAANMAGAZIJNEN.
met geheel nieuw systeem van Bekerwerken.
Eenig representant voor Nederland
THEOD. FERD. BIERHORST, Haarlem.

levert tevens voor **SILO'S** als lichte vuurvaste en goedkoope constructie:
BUITEN- en **BINNENMUREN, LUCHT-** en **STOFKANALEN** in dikte van 3 à 4 cM. naar systeem RABITZ. **VLOEREN** en **GEWELVEN** systeem MONIER.
Men vrage onder toezending van schetsen opgave van prijs.

Bekroond op vele Tentoonstellingen.
Ruim 200 attesten van overheidspersonen en groote firma's.
Meer dan 1000 prima referenciën.
In Nederland uitgevoerd:
Belangrijke bedekkingen voor VAN HOUTEN'S Cacaofabrieken te Weesp, enz.
Waterdicht Linnen voor bedekking.

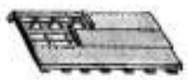

Dekking zonder dakbeschot. Bij gebruik van roeflatten met muuraansluiting.
Eenvoudigste houtconstructie met en zonder **dakbeschot. Binnenbekleeding** van fabrieken, **Gevelbekleeding, Bekleeding der onderzijde** van verzinkt ijzeren **daken** (tegen lekken), enz. enz.
Uitvoering met langjarige garantie voor duurzaamheid en vuurvastheid,
Monsters en Prijscouranten ter beschikking.
Dringende waarschuwing voor namaaksels, als: Anti-elementum, Tectolin, enz.
Uitvinder en eenige fabrikant:
WEBER-FALCKENBERG, Keulen en Weenen.
Depot en alleenverkoop voor **Nederland** en **Koloniën**,
FERD. ENGERS, Amsterdam, *Heerengracht 335.*

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **I. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°. op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.
HENRI HUINCK & ALEX. INHOFE, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.
Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT, *Amsterdam*,
Prins Hendrikkade 14,
Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.
Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (Meuse).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & C°., te Arnhem.

ASPHALEIA-THEATER TE WEENEN

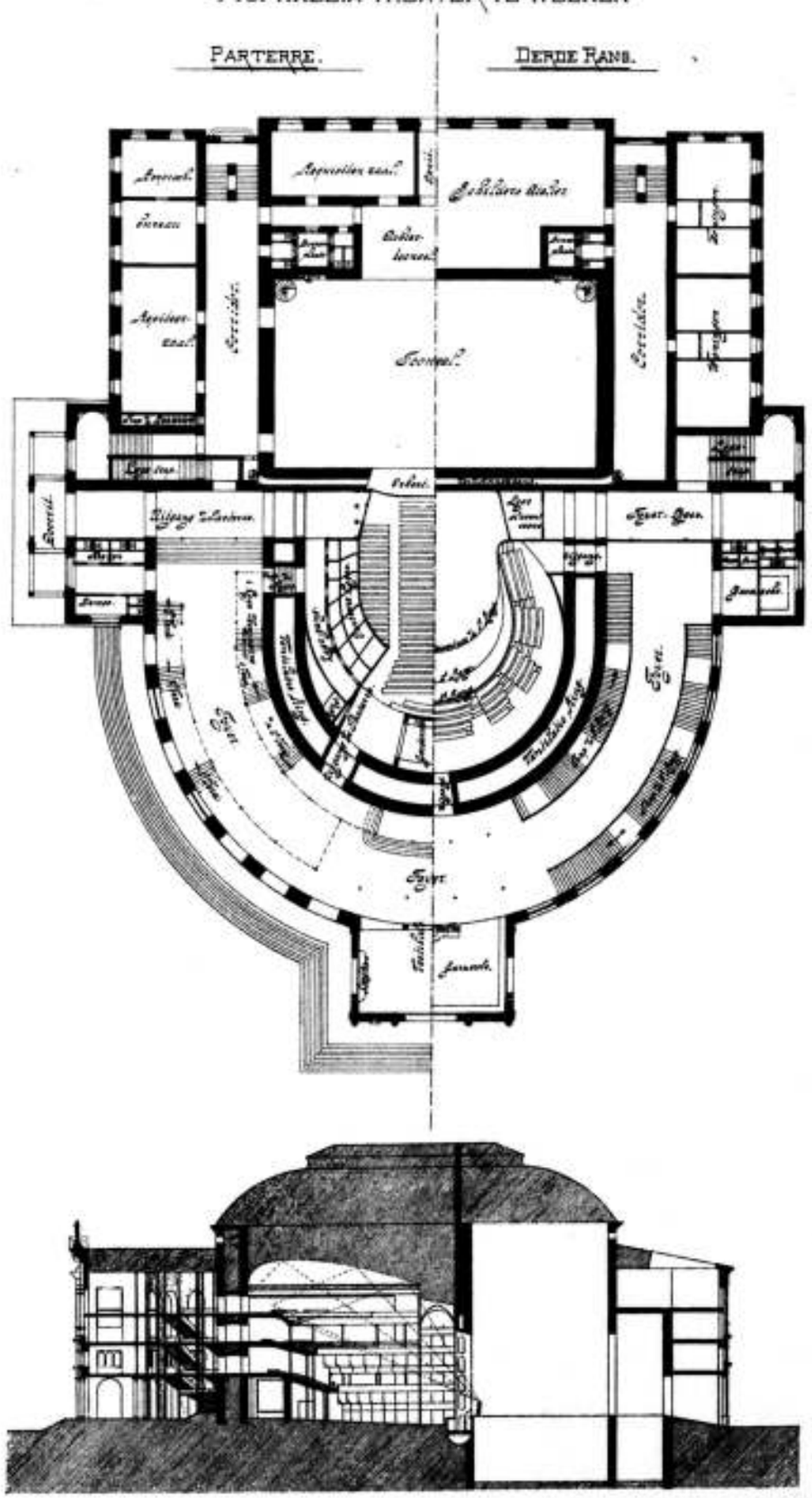

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892 N°10.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 11. ZATERDAG 12 MAART 1892

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.V.U.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia*. . . . . .
M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren
Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij constante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

(A. et A.) DE ASPHALEIA-SCHOUWBURG.

Voordracht,

gehouden door J. G. VAN GENDT A.Lz.

Met eene plaat. (*)

In Weenen heeft zich kort na de vreeselijke catastrophe van 8 December 1881, den brand van het Ringtheater aldaar, eene vereeniging van deskundigen gevormd, onder den naam „Asphaleia" (d. i. een grieksch woord, beduidende „volkomen zekerheid in elk opzicht"), die zich ten doel stelde een ontwerp te maken tot reorganisatie van de tegenwoordige schouwburginrichtingen, een ontwerp van een schouwburg, geheel en al aan de eischen des tijds beantwoordende, niet alleen op technisch, doch tevens op artistiek gebied. Voorzorgsmaatregelen tegen brandgevaar, doelmatige verwarming, ventilatie, acustiek, tooneelmachinerie, kortom alles, werd op de meest grondige wijze bestudeerd. De vrucht van dezen arbeid is de Asphaleia-schouwburg, waarvan in onderstaande regelen eene kleine beschrijving volgt.

Tegelijkertijd willen we den toestand nagaan, waarin vroeger de meeste schouwburgen verkeerden en nog menige schouwburg zich thans bevindt, ten spijt van de politievoorschriften, die zoo langzamerhand door de treurige ondervinding, bij de ettelijke schouwburgbranden der laatste jaren opgedaan, zijn ontstaan.

In de meeste gevallen zijn de veiligheidsmaatregelen zoodanig aangebracht dat ze voldoende zijn om het groote publiek eenigszins veiligheid te doen *zien*, maar intusschen volkomen ontoereikend om in oogenblikken van gevaar veiligheid te *verschaffen*. Wat helpt het ons bijv. bij brand, als we in de verte een olielamp zien branden en op hetzelfde oogenblik door het zich plotseling ontwikkelende kooloxydegas bedwelmd neerstorten; wat helpt ons dan een noodtrap of uitgang? Men leide hieruit evenwel niet af, dat deze maatregelen als ondoelmatig worden beschouwd; integendeel ze zijn ter verbetering der bestaande toestanden onontbeerlijk. De zekerheid dat *niemand* verbranden zal, zal men hierdoor nooit verkrijgen; wel dat niet meer zoo vele menschen zullen omkomen. Men zou bijvoorbeeld bij de beoordeeling van een naar politie-voorschriften verbeterden schouwburg kunnen mededeelen dat het aantal slachtoffers, bij eventueelen brand, vroeger op 350 geschat, thans tot 200 wordt teruggebracht. Bovendien baseert zich het meerendeel der aangebrachte maatregelen op de tegenwoordigheid van geest van enkele personen, doch wie kan zekerheid geven, dat zij te midden van uitbrekende vlammen de noodige kalmte niet verliezen zullen? Menige inrichting, die bij kalme behandeling goed hare diensten verricht, zal door zenuwachtig, overhaast optreden geheel en al weigeren dienst te doen.

Het beschilderen met onbrandbare verf, waarvan we in de buitenlucht of vochtige temperatuur menigmaal goede resultaten hebben gezien, heeft voor het decoratief minder waarde, wijl hout en linnen tot 50° Réaumur verhit worden, waardoor de verf loslaat en zich als poeder over het tooneel verspreidt.

De meeste schouwburgen berusten nog op dezelfde principes als die, waarnaar ze in de 17de eeuw werden gebouwd; alleen de onvermijdelijke veranderingen zijn toegepast en dikwijls op zoodanige wijze dat de toestand er eigenlijk door verergerd wordt. Zoo werd bijv. door aanbrenging van gas, in plaats van kaarsen of petroleum, de verlichting beter, doch het brandgevaar aanmerkelijk verhoogd, doordien de schouwburg evenals te voren voor een groot deel uit hout, linnen en andere licht brandbare materialen bleef bestaan. De zaal werd menigmaal vergroot, teneinde den toeschouwer eene ruimere plaats te verschaffen, hetgeen weer tengevolge had dat voor gangen, trappen enz. minder ruimte beschikbaar bleef; elke verandering was geene verbetering. Voorts treffen we menigmaal aan dat de gangen en trappen zoodanig zijn aangebracht, dat ze dienst doen voor 't geval de brand op het tooneel of in de zaal uitbreekt, doch wie beschrijft de verwarring, als juist deze gangen en trappen het eerst vuur vatten en waar blijft dan de menschenmenigte, daar aan de tooneelzijde in het geheel geene of zeer gebrekkige uitgangen zijn?

Hoe meer en van welke zijde ook wij de schouwburginrichtingen bestudeeren, des te meer juichen we het ontstaan der Asphaleia-vereeniging toe, die zich niet ten doel stelde middelen te bedenken, om (1)

(*) De plaat werd bij het voorgaande nommer verzonden.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

POLYTECHNISCHE BIBLIOTHEEK DELFT

geval van brand menschen te *redden*, want waar van redden sprake is, blijft steeds de mogelijkheid van omkomen, maar wel de beantwoording van het vraagstuk: *Hoe is het mogelijk een schouwburg samen te stellen, zoodanig dat er onmogelijk brand in kan ontstaan.*

Brandgevaar is wel het grootste doch niet eenige gevaar, aan schouwburgen verbonden. De tooneelinrichting op zichzelve levert eveneens, speciaal voor de tooneelspelers, machinisten en hen, die zich op het tooneel bewegen, groote gevaren op. Komt het niet menigmaal voor, dat een machinist van een slecht geconstrueerde loopbrug naar beneden stort of dat een haak of katrol losraakt en den een of ander doodt of ernstig verwondt, dat een tooneelspeler met een balkon, waarop hij staat, naar beneden valt, enz. Door de verhoogde eischen van het publiek wordt telkens eene nieuwigheid aangebracht, nu volgens het eene, dan volgens het andere systeem; alles hangt en staat kris en kras door elkaar; het bedienende personeel wordt daardoor het twee-, driedubbele van weleer, en een overzicht over het geheel ten laatste onmogelijk, waardoor het gevaar steeds grooter wordt. Bij spoorwegen vinden we een goed voorbeeld; op een klein station zal één wisselwachter voldoende zijn om de wissels te verleggen, ten einde den nu en dan komende trein op het juiste spoor te brengen, doch op een groot station zouden — indien bij de onophoudelijk komende treinen dit werk verdeeld was over verscheidene beambten — de grootste ongelukken ontstaan, doordien de een dan van den ander afhankelijk is, en eene vergissing of verzuim van den één, ook een fout bij alle anderen kan teweegbrengen. Eén persoon zou over al deze beambten geen overzicht hebben, reden waarom de stations zoodanig ingericht werden, dat het verleggen van alle wissels bediend wordt door één persoon, die van een verhoogd standpunt het geheele station kan overzien en alzoo in staat is, niet alleen naar zijn instructie, maar ook in onvoorziene gevallen naar omstandigheden te handelen. *Het streven der Asphaleia-vereeniging is eveneens de bediening der tooneelmachinerieën zooveel mogelijk in handen van één persoon te brengen.*

Beschouwen we nu uit een esthetisch oogpunt onze schouwburgen, dan komen we eveneens tot treurige ervaringen en blijkt de invoering van een nieuw systeem niet overbodig.

Een vluchtige blik daarom op de ontwikkeling der decoratie. We lezen omtrent het tooneel bij de Grieken het volgende:

„Bei den Griechen war die Theaterdecoration theils die Natur selbst, theils basirte sie auf der Convention. Das Theater des Dyonysos zu Athen z. B. hatte zum Hintergrunde auf der einen Seite den Felsen der Acropolis, auf der anderen das Meer, eine Decoration, wie sie herrlicher kaum je ein Maler hergestellt haben dürfte. Die Theatervorstellungen begannen vor oder mit Sonnenaufgang. Wen in Sophokles' „Elektra" des Orestes Begleiter sich an die aufgehende Sonne wendete, sprach er von einer wirklichen, nicht einer Theatersonne, und ebenso sprach der Wächter, mit dessen Monolog Aeschylos seinen „Agamemnon", eröffnette, wirklich zu den Sternen, die noch in der Morgendämmerung erglänzten. Es ist leicht zu ermessen, welchen Eindruck eine solche natürliche Decoration machen musste.

„Daneben beruhte jedoch die Decoration auf der Convention. Die Bühne wurde abgeschlossen von einer gemauerten Wand, in welcher drei Thore sich befanden. Was in einen Gemache spielen sollte, spielte sich innerhalb eines dieser Thore ab. Dabei bestand die Uebereinkunft, dass die vom Hafen oder der Stadt Kommenden von rechts auftraten, die von auswärts Kommenden von links. Ebenso war es conventionell, wenn der Chor, meistens des Volkes, in die Orchestra verlegt wurde, einen vertieften Halbkreis vor der Bühne, indes die Helden auf der Bühne, dem Logeion, und die Götter auf dem Theologeion, dem Dache des rückwärtigen Gebäudes, sprachen."

In de middeleeuwen geraakte dit gebruik geheel op den achtergrond; een soort decoratiën kwam in zwang, niet zoozeer om het een of ander voor te stellen, doch alleen om de plaats voor de acteurs aan te wijzen. Men moest zijne fantasie maar laten werken om zich een kamer, zaal of bosch te denken.

De uit de herdersspelen voortvloeiende opera's en balletten in Italië brachten verandering teweeg. Hierbij werd het zwaartepunt gelegd in decoratie en machinerie, doch op geheel andere wijze als tegenwoordig. Het streven bestond in hoofdzaak daarin, het publiek door vertooning van de allernieuwste wonderen te trekken; geestverschijningen, vliegende draken, feeën, enz., gaven den decoratieschilder overvloed van werk; van nabootsing der natuur was nog geen sprake en men dacht er niet aan den toeschouwer te doen vergeten, al was het voor één oogenblik maar, dat hij zich in een schouwburg bevond.

In de negentiende eeuw evenwel moet de decoratieschilder zoo goed als de tooneelspeler het werk van den dichter bestudeeren, ten einde in alle opzichten en kleinigheden weer te geven, wat hij (de dichter) bedoeld heeft; bedrieglijke nabootsing der natuur wordt hoofdzaak. Hoevele moeilijkheden ondervindt de schilder evenwel bij het streven naar dit doel, bij de primitieve inrichting van het tooneel, dat eigenlijk niet anders is dan een grondvlak, waarop men niet dan met groote moeite en omslag eene verhevenheid of diepte kan maken. Het eerste tooneel van het eerste bedrijf van Schiller's „Tell" bijv. kan onmogelijk weergegeven worden, zooals de dichter het bedoeld heeft. Het tooneel stelt voor een hoogen oever op een rots aan het Vierwaldtstättermeer. Daar de tooneelbodem naar achteren stijgt, ligt, dwaas genoeg, de waterspiegel veel hooger dan de oever. Tell in een boot steekt ver uit boven den aan den oever staanden visscher; een paar steenen, voor het meer gelegd, vrijwaren den oever voor overstrooming. De bocht van het meer, waarop Tell met Baumgarten uit de bocht naar achteren vaart, is onmogelijk voor te stellen.

Moet een berg geïmiteerd worden, dan is dit gewoonlijk door een geschilderd doek, waarachter een plank op jukken of schragen, waarop de acteur loopt en duchtig op moet passen om het evenwicht niet te verliezen. Hoe geheel anderen indruk zou evenwel zoo'n berg maken, indien hij evenals in natura niet alleen van links naar rechts, maar ook van voren naar achter, hellend was.

Het gebruikelijke voetlicht heeft ook groote nadeelen. Bij het nabootsen van invallende schemering bijv. ziet het publiek langzamerhand de lampen met horten en stooten neerdraaien, terwijl dit toch evenals in werkelijkheid geleidelijk moet geschieden.

De lampen mag men dus niet zien en bovendien vormen zij een soort barrière tusschen toeschouwer en acteur, welke laatste bijv. bij sterfscènen op den bodem voor 't parterrepubliek onzichtbaar is. Hoe onnatuurlijk eindelijk is het een gelaat van onderen af te verlichten.

Op esthetisch gebied dus valt ook veel te verbeteren. Op gelijke wijze zouden we de nadeelen van ventilatie, acustiek enz. kunnen opsommen, maar dit zou ons te ver voeren; een ieder heeft wel bij een of meer gelegenheden de gebreken van oude theaters opgemerkt, en meestal hebben we ons getroost met de gedachte dat het nu eenmaal zoo behoorde en niet anders kon gemaakt worden; doch waardoor onderging de schouwburg minder dan eenig ander gebouw verbetering? Dit moet voor een groot deel gezocht worden in de wel verbeterde, doch dikwijls minachtende opinie van het publiek over tooneel en tooneelspelers. Wel wordt tegenwoordig de tooneelspeler evenals ieder ander als lid der maatschappij beschouwd, doch veel meer bekommert men zich niet om hen en hunne helpers.

Tooneelscholen, ja dat zijn de eenige inrichtingen waar men iets voor het tooneel kan leeren, scholen voor schouwburgmachinisten zoekt men te vergeefs; hiervoor en voor het tooneel, zoo denkt het groote publiek, is men altijd nog goed genoeg. Zonder eenige theoretische kennis werkt dus het technische personeel, en evenmin als een gewone boer een stoomploeg zou uitvinden, kan een ontheoretisch machinist eene belangrijke verbetering van tooneelmachinerie aanbrengen.

Een aantal mannen, theoretisch ontwikkeld en bovendien volkomen vertrouwd, zoowel met de technische tooneelafdeeling als met de eischen der moderne kunst, hadden reeds lang, onafhankelijk van elkaar, verbeteringen van den slechten toestand op het oog. De Ringtheaterbrand gaf aanleiding dat ze zich aansloten en de Asphaleia-vereeniging in het leven riepen.

(*Wordt vervolgd.*)

(A. et A.) DE STADSGEHOORZAAL TE LEIDEN.

Nauwlijks is ons jongste monument begonnen zich aan de vergetelheid prijs te geven en zich te gewennen aan de plaats, die het in de gruwelkamer van de kunstwereld is aangewezen, of het dringt zich met een onwederstaanbare kracht weder op den voorgrond en trekt ditmaal bovendien de aandacht van hen, die er tot dusverre nog onverschillig voor mochten blijven.

De middelen, die nu voor reclame dienen, zijn dan ook van dien aard, dat ze eene nieuwe categorie belangstellenden in de zwakke zijde tasten, n. l. het korps belasting-betalende Leidenaars.

Het blijkt dan: „er moet geld bij"; veel geld zelfs, en nu niet alleen in figuurlijken zin, maar in den meest realistischen, en wat dit zeggen wil is eenigszins na te gaan wanneer we ons herinneren hoeveel moeite het gekost heeft om vrede te krijgen met het denkbeeld dat voor den herbouw van de verbrande stadszaal *f* 152,550 noodig zou zijn.

Na breedvoerige discussies is er toch genoegen mede genomen en werd dit bedrag in Mei 1890 door den Gemeenteraad beschikbaar gesteld, maar nu het gebouw voltooid is en betaald moet worden, blijkt er voor *f* 25000 meer werk gemaakt te zijn, en ziedaar Leiden in last.

De Commissie van financiën zag zich blijkbaar voor een fait accompli gesteld, althans zij adviseerde Donderdag j. l. den Gemeenteraad, hoewel met leedwezen, genoegen te nemen met den toestand en hare goedkeuring aan de rekening te hechten. Natuurlijk werd dit maar niet zoo dadelijk gedaan en waren de ontevredenheidsbetuigingen zeer ondubbelzinnig; er werd dan ook besloten eene commissie te benoemen om de oorzaak van het ongeval nader te onderzoeken en duidelijker en uitvoeriger den toestand te rapporteeren dan dit door den gemeente-architect was gedaan.

Dit rapport draagt de duidelijke sporen geschreven te zijn hetzij door of voor leeken in het bouwvak — we willen het laatste onderstellen, — maar dat is dan ook oorzaak dat er sommige verklaringen in voorkomen, die voor velen toch wat naïef zijn en nadere toelichting behoeven.

Het rapport van den gemeentearchitect begint dan met eene klacht over den vroegtijdig ingevallen winter van '90—91, waardoor met portland-cementspecie gemetseld moest worden om de groote zaal onderdak te kunnen brengen. De kosten, hieraan verbonden, bedragen *f* 396. Maar nu wordt bovendien nog ± *f* 600 in rekening gebracht voor het stoken ter beveiliging van het stucadoorwerk, schadevergoeding aan monteurs wegens oponthoud en langdurig extra toezicht, alsof 1° niet te voorzien was dat er in den wintertijd had gewerkt zou moeten worden om aan den opleveringstermijn te voldoen, waardoor portland-cementspecie noodig zou zija, en 2° de aannemer en niet de Directie voor het bevriezen der stucadoorwerken heeft te waken, door stoken enz.

Een van de voornaamste posten is echter die der verwarmingsinrichting. Hiervoor was uitgetrokken *f* 15000, met inbegrip der kanalen enz. Aan de firma Bacon werd de levering der toestellen voor eene warmwaterverwarming opgedragen voor de som van *f* 14000; er werd echter nog een bedrag van *f* 7700 besteed voor metselwerk van kanalen, waterdicht maken van den keldervloer en leidingen voor verscheluchtaanvoer.

Als pleister op deze wond wordt erop gewezen, dat de verwarmingstoestellen in Musis Sacrum te Arnhem ruim *f* 30000 gekost hebben en dat de thans gevolgde wijze van versche-luchtaanvoer — door kanalen — vrij wat beter is dan die, welke met behulp van een gasmotor tot stand gebracht wordt, aangezien dit toestel zooveel geraas maakt dat het tijdens muziekuitvoeringen moet stilstaan.

Zeer juist wordt hierbij verzwegen dat een automatische aanvoer ook veel goedkooper is dan een mechanische; de kosten zouden dan nog meer zijn opgedreven.

De risico van kosten wegens beschadigingen aan belendende perceelen, schijnt de Directie op zich genomen te hebben, althans hiervoor wordt *f* 3800 gevraagd.

De verrassingen van het bouwterrein in den vorm van buitengewoon veel oude beerputten en riolen, maakten extra voorzieningen noodig door middel van ijzeren koppelingen en draagbalken; hierbij komt dat de ijzeren binten voor de verdiepingen te licht *geschat* waren, waardoor ruim *f* 4400 meer noodig was voor ijzerwerk.

Ook aangaande het systeem Rabitz blijkt de bouwmeester hier ondervinding opgedaan te hebben. De vooraf door den agent van dit geheimmiddel opgegeven prijs bleek te laag te zijn, en het is weder de gemeente die moet bijpassen.

Voorts is eene overschrijding van nagenoeg alle hoeveelheden oorzaak van het hooge eindcijfer der bijrekening; zoo wordt o. a. voor meer zandsteen *f* 1400 opgegeven en een gelijk bedrag voor meer hardsteen gevraagd.

Als verklaring hiervoor wordt den grooten omvang van het bouwwerk opgegeven, waarbij als voorbeeld moet dienen, het eenige centimeters breeder maken van eene kozijnneut, wat voor een twintigtal gelijksoortige kozijnen een belangrijk stuk hardsteen meer heet te zijn.

Als hoofdoorzaak wordt gewezen op het ontbreken van den noodigen tijd om een degelijk bestek te maken, waardoor alle hoeveelheden geschat moesten worden; ongelukkigerwijze blijkt die schatting steeds te laag te zijn geweest, althans de medevallende posten zijn uiterst gering.

Ten slotte ontmoeten we de verzuchting dat het in Leiden geen gewoonte is om een flinken post voor onvoorziene werken uit te trekken, zooals bij Rijk en Provincie; de oorspronkelijke raming had dan wat hooger gesteld kunnen worden en de overschrijding was niet zoo in 't oog loopend geweest.

Leiden, Maart 1892. R.

(A. et A.) FRAGMENTEN VII.

„Wel wel, wat wordt die Artis-schouwburg mooi, hé!" aldus begroette me dezer dagen een van m'n jonge collega's. Ik meende een spotachtigen trek op z'n gelaat te ontdekken en was dus op m'n hoede.

„Ik bezit geen aandeelen A. S.", antwoordde ik, „en de vertooningen in die soort aangelegenheden vallen weinig in mijn smaak, ergo laat me die bouwerij koud."

„Ah, zoo; er is me toch verteld dat ge uwe hooge tevredenheid aan den bouwmeester hadt te kennen gegeven," vervolgde hij met denzelfden grijns en haalde tegelijk *De Amsterdammer* uit z'n zak, waaruit hij me een ingezonden stuk van den architect begon voor te lezen met een bijzonderen nadruk op de hiervolgende passage:

„..... Ik smaak de voldoening, dat alle deskundigen zoowel op technisch als théatraal gebied, die den schouwburg hebben bezichtigd, hun bewondering en onverdeelde goedkeuring nopens de constructie en de indeeling hebben te kennen gegeven."

„Vind je mij zoo theatraal?" beet ik hem toe, „of denk je soms dat ik alle halfvoltooide bouwwerken ga inspecteeren als tirailleur van onze uitnemende bouwpolitie?"

„Nu ja, maar 'n gebouw met kolommen...."

„Kolommen of geen kolommen, ze krijgen er mij niet in vóór alles klaar is, en liefst na de invitatie-voorstelling voor aandeelhouders en pers. Dit beschouw ik als 'n afdoende proefbelasting. Loopt dan alles goed af, dan acht ik den tijd gekomen voor 'n kalm en bezadigd oordeel, zooals men dat van mij, niet waar, hm! gewoon is. Maar steigers en ladders heb ik voor goed den oorlog verklaard, ik kan daar niet meer tegen en het woeste schouwspel van zoo'n werk in wording, bederft maar de illusie van later. Waartoe dient het ook als om de kans te loopen je hals te breken. Dat laat ik voor de apostelen van *waarheid in de constructie* over, die kunnen hier misschien heel wat stof tot vitterijen opdoen; maar laat ze zelf eens aan den gang gaan, dan geneeren ze zich nooit om het waarheidsrecept naar gelang van omstandigheden te wijzigen."

„Het schijnt toch wel", liet zich mijn tegenstander weer hooren, „dat de waarheid hier eindelijk een herberg gevonden heeft. Ze staat spiernaakt midden in het frontispice met 'n heelen zwerm aanbidders ter weerszijde, alles van portland; en een verdieping lager kan je de gemetselde kolommen zien, die op haar portland-bekleeding wachten en intusschen 'n bespottelijke illustratie van het waarheidsidee te zien geven. Gemetselde kolommen, ah, bah! Portland-cement! en alle verdere surrogaten, naar den duivel ermee! Voor mijn part had je vrind Papami... pa... of hoe de kerel heeten mag, het heele zoodje mee naar Athene genomen."

„Jonge vriend, laat ik je even wat zeggen", suste ik, „de naam van mijn beroemden vriend schijnt je even duister te zijn gebleven, als de beteekenis van zijne wijze woorden. Ik wil echter trachten in zijn geest en naar de mate van uw bevattingsvermogen u zijne stellingen te verklaren.

Mooi en niet mooi; waar en onwaar zijn frasen van geheel relatieve waarde. Nu er eenmaal Grieksche tempels voorhanden zijn en daarentegen de oude Grieken niet meer kunnen bekeerd worden, terwijl ieder toch toegeeft dat er nog wel iets goeds in hun werk te vinden is, nu is men getuige van het vermakelijke feit, dat beide partijen, de waarheidsmannen zoowel als de idealisten, beslag komen leggen op de erfenis, waarvan laatstgenoemden eeuwen lang ongestoord het vruchtgebruik hebben genoten.

De knappe advocaten, waarover de waarheidspartij beschikt, waren spoedig gereed met een geslachtslijst die hare afstamming in rechte lijn van de Grieksche meesters aantoonde; 't voornaamste werk hierbij was, om het waarheidsrecept wat te wijzigen of, beter nog, aan te vullen. Het bekende woord van Viollet-le-Duc *toute forme* etc. is al zóó uitvoerig omschreven, toegelicht en met excepties omkleed, dat niemand er meer vat op heeft en, zooals ik zeg, een handig rechtsgeleerde er alles uit maakt wat hij wil.

Nu wilt ge misschien nog beweren dat de Grieken, evenmin als onze oud-Hollanders, ooit geportland hebben; dat komt eenvoudig daardoor, dat ze het edele materiaal nog niet kenden. Andere stuc-bepleisteringen waren hun echter uitstekend bekend en ziedaar dus al een motief om het Grieksche genie ook in het door ons besproken werk te herkennen. Ik ga verder. Ge weet toch, of misschien weet ge het niet, dat de Grieksche monumenten uit den goeden tijd zijn afgewerkt met een angstvallige nauwkeurigheid, die onze begrippen eenvoudig te boven gaat. Het is echter gebeurd dat halfvoltooide monumenten eerst na eeuwen door een kunsteloos nageslacht weer zijn ontdekt en dat de nog niet behakte kolomschachten en muurvlakken door hen werden nagebootst in de meening dat zij daarmede slechts den klassieken smaak volgden. Op dezelfde wijze nu, als toen door een misverstand de rustica in de bouwkundige vormleer werd binnengehaald, zou iets dergelijks kunnen gebeuren, wanneer door een of andere catastrophe de voltooiing van den Artis-schouwburg belemmerd werd.

Tien tegen één, mijnheer", zoo besloot ik eenigszins opgewonden mijne rede, „dat uw achterkleinzoon, zoo hij het geluk had den onvoltooiden Bombachschen tempel op te graven, de fragmenten naar het Rijksmuseum bracht en zich haasten zou de vreemde, geheel nieuwe kolomvormen aan zijn eigen werken toe te passen en daarmede de lang verwachte reactie tegen de overdreven rustica-bewondering onzer Duitsche naburen inleidde."

Hij stond een oogenblik overbluft, doch zeide daarop gemelijk: „Ik zou toch wel eens willen weten, wie dan wel met *alle* technische deskundigen, afgezien nog van de theatrale, bedoeld worden. Ik denk voor 't naaste, dat er een soort van claque in het spel is, zooiets als bij de voltooiing van de Leidsche Gehoorzaal in het *Bouwkundig Weekblad*. Dat is ook zoo'n gebouw dat ieder die het ziet leelijk vindt, terwijl de couranten de uitgezochtste termen bijeenzoeken om het den goeden Leidenaars smakelijk te maken.

En nu moet er nog geld bij; 't zal me benieuwen wat ze daarvan wel zullen zeggen."

„Zwijg!" riep ik uit, „raak niet aan een monument, dat slechts eene waardige omgeving mist, om in Holland's Atheen te schitteren als het Parthenon op den Acropolis. Uw triviale uitdrukking „er moet nog geld bij" is voor mij slechts een bewijs te meer dat we hier met een meesterwerk te doen hebben. Deze eigenaardigheid heeft het werk met de meest beroemde werken van alle tijden gemeen, en het is aan trekjes zooals het flink-weg, zonder op geld te zien, verzwaren van neuten met anderhalven centimeter en het ontstaan van quaesties met Rabitz-agenten, dat men den waren artist proeft."

Ik ging op die wijze nog een poos voort, doch mijn toehoorder scheen voor ditmaal genoeg te hebben en blies den aftocht.

A. Baque.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. De 968e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 16 Maart a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a Mededeelingen van het Bestuur.

b. Bijdrage van den heer W. C. Bauer: *Kunst en Hervorming, II.*

c. Verkiezing van twee bestuursleden in plaats van de heeren Jan Springer en Karel Muller, die als zoodanig hebben bedankt.

d. Verkiezing van een Voorzitter.

2e. De heer A. Salm G.Bzn. heeft de benoeming tot Voorzitter van het Genootschap wegens private omstandigheden niet aangenomen.

3e. Als buitenlid is toegetreden de heer B. G. Markslag te Hengeloo.

4e. In aansluiting met de in 1892 plaats te hebben herziening der Genootschapswet wordt heeren leden, die verandering in genoemde wet wenschen gebracht te zien, verzocht hiervan den 1e-Secretaris uiterlijk vóór 15 Maart a. s. in kennis te stellen en de wijzigingen duidelijk omschreven aan bovengenoemd adres op te zenden.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

PRIJSVRAGEN.

Voorgevel van een Plattelandsgemeentehuis.

Op deze prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen en waarvan het programma voorkomt op pag. 398 van den vorigen jaargang, zijn 13 antwoorden ingekomen, onder de motto's: 1. „H. V. R." 2. XIX Eeuw. 3. Primula Veris. 4. M in een cirkel (figuur). 5. W. 6. Vroedschap. 7. Teekenhaak, passer en driehoek in een cirkel (figuur). 8. Aanzien doet gedenken. 9. De gustibus est disputandum. 10. Ja. 11. De gustibus non est disputandum. 12. N. B. 13. Trijntje.

HAAGSCHE KUNSTKRING.

Nadat eene expositie van etsen, gravures naar Dürer, Rembrandt enz. tal van belangstellenden deze meesterstukken had doen zien, bewonderen en koopen, en na afloop van een kunstavond, gegeven door de letterkundige afdeeling, zijn wij thans weder in de gelegenheid gesteld ons oordeel uit te spreken over eene tentoonstelling van werken van mevrouw Bilders van Bosse en Edgar Koning.

Van eerstgenoemde hebben wij reeds meermalen mooie werken gezien; laatstgenoemde daarentegen is ons nagenoeg vreemd. Geen wonder. Mevrouw Bilders van Bosse is eene artiste, die na lange studiën veel kon produceeren; Edgard Koning daarentegen is nog van jeugdigen leeftijd.

Een opmerkelijk verschijnsel is het, dat deze tentoonstelling ons geen groot contrast te zien geeft, en dit te meer wijl mevr. B. v. B. den Hollandschen, E. K. den Franschen bodem koos.

Want »Hollandsch" is mevrouw Bilders van Bosse. Geen vreemdeling zal ooit die prachtige studie kunnen maken, waar 't goudgeel graan, neergeslagen door wind en regen, met die diepgroene boomen, zich zoo ernstig afteekent tegen de zilverengrijsachtige lucht. Vol expressie is het moment teruggegeven, en de eenvoudige rijkheid der kleur maakt dit stukje tot een der beeindste van hare inzending.

'k Vermeen dat zulke studies, volkomen teruggevende wat men gezien en gevoeld heeft, niet gemakkelijk, door een schilderij ernaar te maken, zullen verbeterd worden; de toets is vol geestdrift, het moment innig gevoeld en doorleefd, en het herdenken van denzen gemoedstoestand zou misschien te kunstmatig worden geuit. Ik zeg »misschien", want mevrouw B. heeft ons ook compleete werken laten zien, — werken in elkander gedacht, vol beleid en studie verkregen, maar *te* veel was dit soms merkbaar.

Zeker is het, dat studiën als hier tentoongesteld (Molen te Heelsum en Korenschoven) frissche mededeelingen zijn van mooie natuurindrukken.

Enkele studiën missen de fijne atmosfeer, waarin de natuur met een artisten-oog waargenomen, tot het hart spreekt. De luchttrillingen gaan over alles en door alles, maken niet alleen de opvatting hoogst bociend, maar er wordt ook een innig verband gegeven, dat het geheel tot kunstwerk stempelt. 't Gevaar om daar toch frisch en krachtig te blijven, zal wel menig artist ondervonden hebben.

Zoo geeft mevrouw Bilders bij hare studien o. a. een eikeboom, te zwaar, te weinig »buiten". Wellicht heeft haar de kloeke vorm verleid of is het haar te doen geweest om eenvoudig het karakter terug te geven; misschien ook, behoort deze studie niet tot de laatste periode.

Tot de laatste periode nu, behoort ongetwijfeld de fraaie aquarel »Berkenbosch". Dat is het mooi teruggeven van reine, zuivere tonen; hier is eene openbaring gegeven van iets wat men »innig" moet zien en voelen om het zoo weer te geven. Vooral is in deze aquarel het licht en bruin mooi gevonden; er is niets te veel, niets te weinig; juist zijn de bepalingen van dien eersten berkenstam tegen den achtergrond, waar goud-achtig de lucht flikkert tusschen het koele blanke wit der sierlijk gevormde berken.

Hoogst belangrijk is de verzameling teekeningen met krijt, soms hier en daar, voor aanduiding, afgewisseld met wat kleur. Vooral de krabbel met het gezicht op het kasteel *Doorwerth* is machtig en geeft mij volkomen de begoocheling eener kleurstudie. Mevrouw Bilders heeft in haar kranige wijze van momenten te schetsen met zwart krijt, iets bereikt wat voor natuurbewonderaars goed te verstaan is. Alleen door smaak verouderde of niet »zelf" voelende menschen moeten hierin hiëroglifen zien.

Voor mij is het een genot dat mevrouw Bilders zoo onnoemlijk veel moois uit de natuur weet te halen en dit op zulk eene meesterlijke wijze weet weer te geven.

Dat ik een en ander in dit blad weergaf, was mij een behoefte.

Edgar Koning geeft mij den indruk alsof hij hetzelfde wat mevrouw Bilders doet in haar krabbels, wil geven in zijne studiën en schetsen, n. l. het mooi »even op schrijven". Jammer dat ik niet genoeg compleete werken van hem heb gezien of deze niet aanwezig zijn in den Kring, tenzij .... het stuk »een Slagerswinkel" als zoodanig moet aangemerkt worden. Als geheel heeft het mij bijzonder getroffen en vooral de delicate toonaard van dit onaangenaam onderwerp doet mij gelooven aan het ernstig streven van Edgar Koning.

Er behoort heel wat nadenken en kalm overleg toe om zoo'n afschuwelijk tooneel, volgens de impressie die men van de werkelijkheid ontvangt, tot een »kunstwerk" te maken. De verschillende stoffen en de aard van de belichting uit te drukken, zullen hooggewaardeerd blijven, vooral wanneer een stout licht en bruin 't geheel harmonieus maakt.

Hoogst aantrekkelijk zijn Edgar Koning's studies en schetsen van Parijs, maar om deze werken voortdurend mooi te vinden, zal er, naar ik vermeen, meer soliditeit van uitdrukking aan gegeven moeten worden. 't Is te los van uitvoering. Ik geloof zeker, dat wanneer Koning zijne mooie impressiën met meer liefde en zorg trachtte te uiten, hij zich werkelijk zou onderscheiden uit vele van zijn tijdgenooten.

Ik wijs slechts op de voerlieden, die voorbij een koffiehuis rijden. Wat zou dit stukje aangrijpender zijn, wanneer beter het eigenaardige was uitgedrukt van een geheimzinnige Parijsche straat, die tegen den avond hare verlichting ontsteekt.

De lucht moest onstoffelijker, daarentegen de huizen-massa massiever en de paarden met voertuigen meer karakteristiek zijn. En dan.... dan was het een juweeltje, terwijl het nu wat illustratief is; een deugd, die toch niet »te veel" uit schilderwerken mag spreken.

Dit kenmerkt Koning vooral in zijn krijtteekeningen.

Onmiddellijk pakt hij de hoofdzaak van het sujet; geestig, handig, knap zijn bijna alle lijntjes die hij trekt. Het gemakkelijk neerschrijven van wat hij zag en voelde, is hier als krijtkrabbel volkomen bereikt, maar ik ontdek het niet in zijn schilderwerken, waar ik meer kleur en toon, licht en bruin en geheel zou willen zien.

Men heeft mij gezegd dat Edgar Koning ons vaderland heeft verlaten. Voor zooverre dit noodig is om zijn blik te verruimen en kennis te nemen van een anderen bodem, is dit zéér te appreciëeren, maar toch zou een te lang verblijf in Frankrijk hem te veel van »onze" kunst verwijderen. Van »onze" kunst, die tot nu toe een heerlijke productie is geweest van den Hollandschen bodem, en die dit zal blijven, zoolang er nog mannen zijn met oog en hart trouw aan ons Hollandsch mooi, trouw aan de kunst van Rembrandt, Hals De Hoogh, Ruijsdael, Hobbema en eindelijk aan de Marissen, Mauve, Israëls en Bosboom.

Met een enkel woord willen wij hier nog bijvoegen dat na afloop dezer tentoonstelling, ons het genot te beurt zal vallen kennis te maken met werken van Steenwijk en van den helaas te vroeg gestorven Hanrath, terwijl daarna de werken van Vincent van Gogh ter expositie komen.

De Haagsche Kunstkring verdient in alle opzichten »aller" waardeering.

's-Gravenhage, Maart '92. R. H. D.

BERICHT.

Verschillende verslagen en berichten moeten ditmaal worden ter zijde gelegd.

ADVERTENTIEN.

Aanbesteding.

Het R. K. PAROCHIAAL KERKBESTUUR van den H. Nicolaas, te PURMEREND, is voornemens op **Woensdag den 23 Maart 1892**, voormiddags te 11 uren, in het lokaal van den Heer Th. SISTERMANS, publiek **aan te besteden:**

Het bouwen van een nieuwe R. K. Jongensschool, met verschillende daarbij behoorende Werken, Schoolbanken, IJzeren Hek, enz.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Architect H. P. VAN DEN AARDWEG, te PURMEREND, bij wien het Bestek met Teekening op franco aanvrage te verkrijgen is tegen betaling van *f* 2.—.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 5den April 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 571.

Het maken van eene waterbezorging en eenige diverse werken op het station BLERICK

Begrooting *f* 20100.—.

De besteding geschiedt volgens § 67 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den Maart 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te VENLO, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 29sten Maart 1892, des voormiddags te 10 ure

UTRECHT, den 9den Maart 1892.

HOLLANDSCHE IJZEREN SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 28sten Maart 1892** des namiddags ten 2 ure zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 503:

Het uitbreiden der los- en laadplaats op het stationsemplacement Den Haag. Raming *f* 19130.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier of op franco aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

Aanwijzing zal worden gedaan, als in het bestek is vermeld.

De Administrateur.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

Hollandsche IJzeren SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 28sten Maart 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het CENTRAAL PERSONENSTATION te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 518. **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen UITGEEST—AMSTERDAM, ZAANDAM—ENKHUIZEN, HOORN—MEDEMBLIK en LEEUWARDEN—STAVOREN, in 4 perceelen.**

Raming *f* 36670.

en volgens Bestek N°. 520. **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen AMSTERDAM—ROTTERDAM en SCHIEDAM—MAASSLUIS en op het gemeenschappelijk station ROTTERDAM—MAAS, in 7 perceelen.**

Raming *f* 59190.

De bestekken zijn tegen betaling van *f* 2.— per exemplaar verkrijgbaar aan het CENTRAAL ADMINISTRATIEGEBOUW der Maatschappij aan het DROOGBAK te AMSTERDAM, bij den Portier, of op franco aanvraag **met toezending van het bedrag** aan het Bureau **Weg** en **Werken**, Kamer 154.

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken vermeld.

Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der **Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij** dd. 31 Januari 1885 (gewijzigde herdruk van 23 Januari 1891) die bovendien tegen betaling van *f* 0,50 per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Administrateur.

Waterleiding te Almelo.

Aanbesteding.

Door den Ingenieur H. P. N. HALBERTSMA zal namens de Heeren Th. A. VAN DEN BROEK en G. W. VAN BARNEVELD KOOY Jr., in het openbaar te ALMELO worden **aanbesteed:**

Het bouwen van den WATERTOREN te Almelo, met de levering der benoodigde materialen, uitgezonderd de buisleidingen en het ijzeren reservoir, volgens bestek N°. 3.

Bestek en teekening zijn tegen betaling van *f* 2 van af 14 Maart verkrijgbaar aan het bureau van den Ingenieur voornoemd, Stationsweg 76 te 's-GRAVENHAGE, alwaar dagelijks voormiddags 10—12 ure inlichtingen zijn te bekomen.

Plaats en tijd van aanwijzing en besteding zullen nader worden bekend gemaakt.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 19 April 1892**, des namiddags ten 2 uur, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed in twee perceelen en in massa volgens bestek N°. 490.

Perceel I. **Het verbreeden van een gedeelte spoorweg, wijzigen van spoorinrichting en maken van een verhoogd perron met abri en bijkomende werken. Begrooting *f* 48500.**

Perceel II. **Het maken van een ijzeren Overkapping met bijbehoorende werken. Begooting *f* 27200.**

Een en ander op het stationsemplacement te Apeldoorn.

Het bestek met twee teekeningen is ad *f* 3.00 verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier of op franco aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, kamer N°. 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.

De Administrateur.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 22sten Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 568.

Het maken van gebouwen voor conducteurslocalen op de stations Boxtel en Breda met daarmede in verband staande werken.

Begrooting *f* 5100.

De besteding geschiedt volgens § 57 van het bestek.

Het bestek ligt van den 8sten Maart 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te BREDA, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18den Maart 1892, des voormiddags te 10 ure te BREDA en ten 1 ure te BOXTEL.

UTRECHT, den 5den Maart 1892.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,

Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,

aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.

Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar — Isoleerend.

Monsters Attesten Prospectus gratis.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 21 Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, zal in het Centraal-Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 501:

Het maken van een verbindingsspoor tusschen twee draaischijven ten oosten van de goederenloods en het verbreeden van het perron aan het zuidwestelijk gedeelte van het voorplein met bijbehoorende werken op het stations-emplacement Leiden. Raming *f* 2400.—.

Volgens bestek N°. 508:

Het maken van een haltegebouw aan den Looseduinschen weg te den Haag voor den stoomtramweg den Haag—Scheveningen. Raming *f* 9010.—.

Het bestek N°. 501 is tegen betaling van *f* 1.— en het bestek N°. 508 met teekening tegen betaling van *f* 2.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met overmaking van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in de bestekken is vermeld.

De Administrateur.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafstoenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën

VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Granietgroeven te LYCKEBY, WANEWIK, ELFVEHULT, EYNKIL en WIRBO.

Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,

te WOLGAST en BERLIJN.

welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* bevecht zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**

2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**

3°. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.

P. W. BRAAT.

Aangeboden!

Een verzameling van ongeveer **negenhonderd gedeeltelijk ingebonden bestekken Staatsspoorwegen.** Aanbiedingen franco onder N°. 266 aan DE JONGH'S Advertentiebureau, Koningstraat, ARNHEM.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Gemeenschappelijk station SCHIEDAM.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 21sten Maart 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal-Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden **aanbesteed** volgens bestek N°. 502:

Het verlengen van den los- en laadweg en het maken van eene verhoogde los- en laadplaats op het gemeenschappelijk stationsemplacement te Schiedam.

Raming *f* 8800.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met overmaking van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan, als in het bestek is vermeld.

De Administrateur.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 21sten Maart 1892** des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse, (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 499 in twee perceelen:

Perceel I. **Het maken van een aanbouw aan de ronde locomotievenloods op het Centraalstation te Amsterdam. Raming *f* 3900.**

Perceel II. **Het vergrooten van de werkplaats en het maken van een magazijntje in de ronde locomotievenloods op het goederen-stationsemplacement Amsterdam-Rietlanden.**

Raming *f* 1200.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met overmaking van het bedrag aan het bureau »Weg en Werken", kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.

DE ADMINISTRATEUR.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS en WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepsaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 28sten Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 513.

Het ophoogen en verbreeden van een terrein en het daarop leggen van sporen en wissels aan de Werkplaats te Haarlem.

Raming *f* 5950.—.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den portier of op *franco* aanvraag met overmaking van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.

DE ADMINISTRATEUR.

Houtbereiding tegen bederf.

KYANISEERINRICHTING.

H. LENSINK,
ARNHEM,

levert pasklaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben enz. enz.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

A. H. VAN BERGEN,
FABRIKANT TE
Heiligerlee, prov. Gron.
SPECIALITEIT IN
Nieuwe Constructie
BRANDSPUITEN.
TORENUURWERKEN
EN
LUIDKLOKKEN,
op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.
ANTWERPEN 1885. EEREDIPLOMA.
Gouden en Zilveren Medailles.

ROLLUIKEN
van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS,** Remscheid.
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & C°. Amsterdam.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

THEOD. FERD. BIERHORST, Haarlem.

FABRIKANT IN

Marmer-Mozaïk, Granito en Cementbeton.

Houten Parket-, Caoutchouc- Asphalt- en Antislaeolithvloeren.

Eenig Concessionair en Uitvoerder voor Nederland

VAN

vuurvaste, vrijdragende Plafonds, Wanden en Gewelven voor elke belasting.

Ventilatie-Kanalen, Omhulsel van IJzerconstructies, Complecte Silos en Kadoes, enz. Systeem RABITZ.

Geheele Zwembassins, Waterreservoirs en Leidingen, Trappen, Complecte Gebouwen, enz. Systeem MONIER.

Duurzaam Wandbekleedsel, zoo hard als steen, van Polychroom-Cement; zeer spoedig en voordeelig te beschilderen met waterverf.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,

in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen geheve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*

De Directeur, **W. PATON WALHS**

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-

HOEKMEET-

en andere

INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN,**

LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-IJzeren **PEILSCHALEN**

WEEGWERKTUIGEN.

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!

Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en Horlogemakers

moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met

HET LIJNTEEKENEN

als voorbereiding voor het Vakteekenen,

door *G. A. SCHOLTEN*, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.

Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door

Het Bouwkundig Weekblad

en de Heeren:

S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtschool te *Rotterdam*.
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*.
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.

Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°. bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts f 2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

JAN HAMER & C°.

Marnixstraat 402

AMSTERDAM.

CARRÉ'S

Luchtdruk waterreservoirs

voor het **oppompen, filtreeren en verdeelen** van water in gebouwen ter vervanging van de hoogwaterreservoirs.

MILDÉ'S Micro-telephonen.
CHUBB'S Patent-Kluisdeuren.
WOOD'S Stalinrichtingen.
GARVEN'S Weegwerktuigen.
WERKTUIGEN voor Verbeterde Boter- en Kaasbereiding.

Vraag prijsen en referentien. (4)

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Graveures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.

J. L. BACON,

ELBERFELD.

Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.

Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.

Ontwerpen, begrootingen en **brochuren** worden op aanvraag *gratis* geleverd.

Prima Referenzen.

Agenten voor elke provincie gevraagd.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen.

H. E. OVING Jr.,

Rotterdam.

MORLEY

harde, half harde, zachte,

uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (Meuse).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.

BRUSSEL

Rue du Progrès 35.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Co., te Arnhem.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTURA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.W.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT Jr.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* . . . . . M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT f 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) f 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8.—, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagmiddag aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Joh. G. Stemler Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. Tot bestuursleden van het Genootschap zijn gekozen de heeren H. G. Jansen en Th. L. D. Smeele, die deze benoeming hebben aanvaard

2e. Tot Voorzitter is gekozen de heer J. Ingenohl, die de benoeming heeft aangenomen.

3e De Bibliothecaris-archivaris brengt ter kennis van heeren leden dat hij op Zaterdag 26 Maart a. s. verhinderd zal zijn zitting in de bibliotheek te houden.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

968e Vergadering van Woensdag 16 Maart 1892.

De waarnemende Voorzitter, de heer J. A. v. d. Sluijs Veer, opent de vergadering.

Onder de ingekomen stukken bevond zich een schrijven van den heer A. Salm G.Bz., waarin deze tot zijn leedwezen verklaarde de benoeming tot Voorzitter van het Genootschap wegens private omstandigheden niet te kunnen aanvaarden.

Daarna beklom de heer W. C. Bauer het spreekgestoelte tot het houden zijner aangekondigde bijdrage. Spreker gaf een vervolg van zijn studie over „Kunst en Hervorming". In het eerste gedeelte van zijn rede behandelde spreker „onze eeuw", en maakt allereerst eene vergelijking tusschen de ontwikkeling van het sociale leven en van de kunsten, die beiden, doordat de hervormingsidee van het einde der vorige eeuw eerst door enkele grooten en langzamerhand meer algemeen begrepen worden, een nieuw tijdperk te gemoet gaan. In een overzicht van de eeuwgeschiedenis, werd aangetoond hoe men zich achtereenvolgens van alle stijlen der kunsthistorie had bediend en thans is geëindigd met dat waarmede men begonnen was: de Lodewijkstijlen.

Evenals de verschillende kunsten in deze eeuw haar groote voorgangers gehad hebben, zoo heeft de bouwkunst die gehad in den persoon van Violet-le-Duc. Na een paar redevoeringen aangehaald te hebben, van M. de Baudot, en van den directeur des Beaux-arts, besloot spreker het eerste gedeelte met eene aanhaling uit een artikel van Albert Verweij over de kunst in de negentiende eeuw.

In het tweede gedeelte had spreker zich ten doel gesteld, diegene van zijne hoorders, wien de „Entretiens" van Violet le-Duc nog onbekend mochten zijn, door enkele aanhalingen die betrekking hadden op zijn studie, daarmede eenigszins bekend te maken, ter opwekking tot de bestudeering van dit hoogstbelangrijk werk.

De schoone beschouwing van Violet-le-Duc over het zuiver begrip van kunst, werd eenigszins beknopt aangehaald, en verder eenige beweringen betreffende de ontwikkeling der kunsten bij de verschillende volkeren onder hunne respectieve regeeringsvormen, en eindelijk enkele raadgevingen, waarin de schrijver met ernst aandringt op een hoogere en betere opvatting van bouwkunstbeoefenen, met de waarschuwing dat, zoo de architect niet met zijn tijd medegaat en de medewerking van de wetenschap niet accepteert, de ingenieur alsdan zijn plaats zal komen innemen.

Naar aanleiding van bovengenoemde lezing ontstond eenig debat, waarin o. a. de heer W. Kromhout Cz. beweerde dat reeds het streven naar eene nieuwe kunstuiting in zich sluit dat de sporen ervan aanwezig moeten zijn en dus eene nieuwe kunst feitelijk reeds is ingewijd, daar zich een algemeene drang naar eene meer eenvoudige en primitieve uiting van kunstopvatting in het algemeen doet gevoelen. De heer Kromhout meende dat dit bij het begin van alle nieuwe perioden zoo is geweest en achtte het zeer wenschelijk hier eens met nadruk op te wijzen. De heer Paul J. de Jongh is het met den heer Kromhout niet eens. Spreker stemt toe dat er gezocht wordt, maar hij vindt de voortbrengselen dier zoekende richting zoo vaag dat men over hare toekomst nog moeilijk een oordeel kan vellen.

Aan de orde was nu de verkiezing van twee bestuursleden in plaats van de heeren Jan Springer en Karel Muller, die als zoodanig hadden bedankt. Tot candidaten werden gekozen de heeren H. G. Jansen, L. J. Rijnink, Th. L. D. Smeele en G. A. Zeeman.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. & A.

Bij de eindstemming verkregen de heeren H. G. Jansen en Th. L. D. Smeele de vereischte meerderheid en aanvaardden staande de vergadering de benoeming. Hierop volgde de verkiezing van een Voorzitter, die door de vergadering uit het Bestuur moest worden benoemd. Bij de stemming verkregen de heer J. Ingenohl 16, de heer H. G. Jansen 11, de heer C. W. Nijhoff 2 en de heer J. A. v. d. Sluijs Veer 2 stemmen, zoodat eerstgenoemde als zoodanig was benoemd. De heer Ingenohl, niet ter vergadering aanwezig, had zich bereid verklaard eene eventueele benoeming tijdelijk te willen aanvaarden.

In de vraagbus werden twee vragen gevonden, waarvan eene luidde: „In *De Ambachtsman* van 12 Maart j.l. komt een artikel voor over metselen tijdens vorst, en beveelt de schrijver aan gebruik te maken van ongebluschte kalk, die tijdens het metselen geblusscht moet worden, waardoor de ontstane warmte den invloed van vorst neutraliseert. Verdient deze wijze van metselen aanbeveling of niet?" Beide vragen werden in handen der Vak- en Vragencommissie gesteld.

Niets meer aan de orde zijnde, werd de vergadering door den waarnemenden Voorzitter gesloten.

(A. et A.) DE ASPHALEIA-SCHOUWBURG.

Voordracht,

gehouden door J. G. VAN GENDT A.Lz.

(*Vervolg en slot van bladz.* 89.)

Gaan we nu eens na in hoeverre het Asphaleia-theater aan de eischen voldoet, ten eerste ten opzichte van brandgevaar. Het Asphaleia-theater is *onverbrandbaar*; zoowel tooneel als toeschouwersruimte en annexen, als garderobes, enz., bestaan geheel uit metselwerk en metaal; zelfs voor de scheidingen der loges wordt onbrandbaar materiaal gebruikt. Alleen de tooneelvloer maakt eene uitzondering; deze is van hout, hetgeen onvermijdelijk is. De touwen van voorheen zijn vervangen door ijzertouw (Drahtseil), hetgeen bovendien minder aan slijten onderhevig is en meer draagkracht heeft, zoodat de kosten van aanbrengen gelijk blijven.

Een tweede waarborg tegen brandgevaar bestaat daarin, dat de overbrenging van kracht op alle machines door water geschiedt; van warmloopen eener machine dus geen sprake.

Als verlichting wordt de voorkeur gegeven aan de electrische.

Bij al deze inrichtingen is het uitbreken van brand dus hoogst onwaarschijnlijk en mocht niettegenstaande deze voorzorgen tooneelvloer of decoratie vlamvatten, zoo zorgt een overal aangebrachten watertoevoer voor oogenblikkelijk blusschen. Voorts is het tooneel door een dikken muur van de zaal gescheiden, waarin ijzeren verbindingsdeuren, en is boven de tooneelzoldering een beweegbaar groot luik voorhanden, dat zich opent, zoodra het gebruikelijke ijzeren brandscherm valt en waardoor de verstikkende dampen een uitweg kunnen vinden. Luik en scherm kunnen op verscheiden plaatsen, zelfs *buiten* het gebouw op straat, resp. geopend en neergelaten worden, zoodat vrees voor gevaar geen aanleiding zal geven dezen zekerheidsmaatregel te vergeten. Verder zijn communicaties tot en in de zaal zoodanig aangebracht dat ten allen tijde, zelfs bij eventueele paniek, het publiek zeer snel het gebouw kan verlaten.

Het Asphaleia-theater kan 21 à 2200 toeschouwers bevatten, waarvan 1750 zitplaatsen; het parterre bevat 550 plaatsen. De magazijnruimten zijn uit het theater verwijderd; slechts twee kleinere requisitenkamers hebben aan de achterzijde van het gebouw plaats gevonden; eveneens ligt hier, en wel boven het achtertooneel, de groote schilderzaal. Te zamen beslaan zij juist de tooneelbreedte, terwijl ze gelijktijdig den plattegrond van het gebouw naar de achterzijde afsluiten. Aan weerszijden van het tooneel is een breede gang, waardoor een doelmatige isoleering met de omringende vertrekken (repeteerzaal, bespreekbureau, woningen van schouwburgbeambten enz.) wordt verkregen. Aan de achterzijde ontbreekt deze maatregel en notabene juist bij de localiteiten, waaronder de schilderzaal, die een zeer belangrijk element voor brandgevaar bevatten. De toeschouwersruimte is meer origineel gedacht en in hoofdzaak de onmiddellijke en verdere omgeving daarvan. De zaal wordt over de geheele hoogte door een zoogenaamden „ventilatiering" ingesloten, een ringvormige holle ruimte, die door openingen in den wand met alle rangen in gemeenschap staat en eveneens bovendaks met de buitenlucht. Het ventilatieprobleem van de zaal heeft hier eene oplossing gevonden, die wel-is-waar zeer kostbaar is, maar als geheel volkomen beschouwd kan worden.

Even volkomen is het probleem der uitgangen opgelost, zoowel voor parterre, loges als galerijen en in verband daarmede het vraagstuk voor het aanbrengen van ruimten, die den bezoeker in tusschenpauzen een aangename verblijfplaats en in oogenblikken van gevaar een vluchtoord bieden. Deze ruimten zijn als groote ringvormige foyers, die den ventilatiering omgeven, geprojecteerd en dienen gelijktijdig als trappenhuis en corridor. Op iedere verdieping bij elken rang is zoo'n foyer voorhanden, die door drie groote deuren daarmede in verbinding staat en aan de andere zijde door een buitenmuur afgesloten wordt, waarin de noodige licht- en luchtopeningen. Het vierdubbele aantal personen der bijbehoorende rangen kan hier plaats vinden.

De door deze foyers gaande trappen zijn 2.50 M. breed en hebben geen plotselinge verandering van richting. Iedere rang heeft 4 zulke trappen, van andere rangen streng afgescheiden, dus niet minder dan 10 meter uitgang te zamen.

Van den foyer van het parterre voeren 13 uitgangen onmiddellijk naar buiten, n.l. 4 voor de parterre-bezoekers, en 9 voor de toeschouwers der overige rangen. Een druk op een knop is voldoende om alle uitgangen gelijktijdig te openen.

De zitplaatsen van het parterre zijn door twee loopgaden in 3 groepen verdeeld, die aan beide zijden direct met uitgangen in verbinding staan. Voorzorgsmaatregelen tegen paniek zijn dus dubbel en dwars genomen en met deze wetenschap kan men volkomen van het tooneelspel genieten en behoeft men niet meer met het eene oog naar het tooneel, met het andere naar de olielampen en nooduitgangen te kijken.

Door aanbrenging, ter weerszijden van het gebouw, van doorritten voor rijtuigen, is de gelegenheid ontstaan bij eene kleine zijvestibule garderobes en trappen naar de prosceniumloges te maken.

De wand, die tooneel en zaal scheidt, is op overdreven manier, 2 meter dik geprojecteerd; eigenaardig zijn hierin de lichtgangen, 6 hoog boven elkaar, die door een wenteltrap te bereiken zijn, en bij de tooneelopening de verlichtingstoestellen bevatten moeten. Bij gasverlichting is deze inrichting zeer doelmatig, bij electrisch licht eigenlijk overbodig.

't Tooneelbedrijf levert ook veel minder gevaren op. De hangende bruggen voor het vastmaken van schermen coulissen, enz. vervallen geheel, het nederlaten van decoratiestukken onder het tooneel geschiedt niet meer met touwen, dit is geheel uitgesloten, maar langs hydraulischen weg; en mocht een buis door roesten stukgaan, zoo zou het uitstroomen van 't water slechts een langzamen, geen plotselingen val ten gevolge hebben.

De grootste verbetering der Asphaleia ten opzichte

der machinerieën bestaat in 't centraliseeren van de leiding hiervan in handen van 2 personen, één voor de inrichtingen boven, één voor die onder 't tooneel, die van hun staanplaats een overzicht over de geheele afdeeling hebben en van hieruit iedere machine in werking kunnen brengen. Proeven, in deze richting genomen door overbrengen van kracht met riemen, faalden door het groote verlies aan kracht; bij overbrenging langs hydraulischen weg vallen alle bezwaren weg; geen brandgevaar, geen gedruis, geen krachtverlies en bovendien eene goedkoope inrichting, vooral in steden met waterleiding, daar de druk hiervan voldoende is. Is geen waterleiding voorhanden, zoo kan de motor, die 's avonds voor andere doeleinden, als ventilatie en electrisch licht, gebruikt wordt, overdag de noodige watermassa in een reservoir pompen.

Beschouwen wij nu het „podium" van het Asphaleia-theater. Dit is op iedere plaats en wel zonder eenige voorbereiding te openen. Ieder beweegbaar deel des vloers strekt zich uit over de geheele tooneelbreedte en is in deze richting in 3 deelen verdeeld. Ieder dezer deelen kan op zichzelf of tegelijk met de anderen, niet alleen naar beneden gelaten worden tot 5 M. diepte, maar tevens opgeheven worden tot een hoogte van 6½ M. Evenzoo kan de geheele tooneelvloer 2½ M. dalen en 4½ M. rijzen. Allerlei combinaties zijn natuurlijk mogelijk, zoodat trappen, balkons, bergen (door te laten hellen), schommelingen van een schip, huizen met verdiepingen enz., in een minimum van tijd kunnen opgesteld worden. De omslachtige, brandbare schragen en jukken, tegenwoordig in gebruik, vervallen dus geheel.

Door hier en daar aangebrachte openingen, gleuven in den vloer met kleppen afgedekt, knnnen decoratiestukken tot de hoogte van 8 M. naar boven gebracht worden.

Aan weerszijden van het tooneel is eveneens een gleuf over de geheele diepte, waaruit zijwanden te voorschijn kunnen komen, waardoor een geheel afgesloten ruimte wordt geformeerd. Tegelijkertijd dat een decoratie van onder naar boven komt, kan de gebruikte decoratie van het tooneel af naar boven getrokken worden, natuurlijk van onschatbaar nut bij tooverballetten, enz.

Nog twee gewichtige verbeteringen dienen genoemd te worden, die van den horizont en de verlichting. Steeds is 't gebruikelijk, zoowel bij gesloten ruimten, als bij open natuurgezichten, het tooneel in de breedte en in de hoogte naar achteren te verkleinen. De coulissen worden achter dichter in elkaar gezet dan voor. Voor gesloten ruimten is hier veel vóór te zeggen, terwijl echter het schuins oploopen van den tooneelvloer een verkeerde perspectief teweeg brengt. Bij natuurtafereelen is het geheel in strijd met de werkelijkheid. Wanneer men toch rondziet, zoo wordt het gezichtsvlak grooter, naarmate het verder van ons verwijderd is. De horizont is niet het smalste, doch breedste stuk van den gezichtshoek. Daarom is het achterdoek, de horizont, bij het Asphaleia-theater veel breeder dan de prosceniums-opening, beslaat n.l. bijna den geheelen achtermuur van het tooneel en is aan de hoeken flauw afgerond. Door coulissen wordt dus het oog niet gestoord, overal kan men heen zien, woestijn en heide behoeven niet meer alléén door boomen omzoomd te zijn; het wordt zelfs mogelijk de onmetelijkheid der steppe en der zee na te bootsen. Eveneens naar boven reikt het achterdoek zoo hoog dat de gebruikelijke recht afgezaagde wolken ieder op zichzelf, dus ongelijkmatig verlicht, kunnen vervallen; het achterdoek wordt gelijkmatig verlicht en men verkrijgt den werkelijken indruk van het firmament. Daar deze horizont steeds op zijn plaats blijft, is het zeer eenvoudig om een tuin of een straat voor te stellen, eenvoudig door boomstukken, huizen enz., uit de gleuven naarboven te laten komen. Voor beweegbare panorama's, voor het weergeven van verschillende luchteffecten is de horizont van groot nut.

Het voetlicht, uit den tijd der kaarsverlichting overgebleven, wordt door het gaslicht en 't electrisch licht geheel overbodig. Bij bestaande schouwburgen kan men het niet missen, daar de zij- en bovenverlichting te veel naar achteren aangebracht en dus het gelaat van den tooneelspeler, als hij voor op het tooneel staat, geheel in schaduw zou zijn. Door de eigenaardige inrichting met de bovengenoemde lichtgangen is de verlichting zoover naar voren gelegd, dat de tooneelspeler steeds voldoende is verwijderd, om dus in ieder geval van voren verlicht te worden.

Welke verbetering zou, bij gebruik van al 't bovenstaande, het hierboven genoemde tooneel uit Willem Tell ondergaan. De waterspiegel van het meer behoeft niet meer boven den oever uit te steken, men doet eenvoudig dat gedeelte van het podium, dat zee moet voorstellen, een paar voet zinken, men kan dan in het water afdalen, en behoeft er niet in te klimmen. De voorgeschreven bocht van het meer kan werkelijk weergegeven worden, door een gedeelte langs het meer te doen rijzen. Tell zou dan niet, zooals tegenwoordig, om naar den anderen oever te komen, zijn boot in de coulissen sturen, maar schuins naar achteren varen en eerst, als hij uit de bocht kwam, om den hoek draaien. Men krijgt dan den indruk van werkelijk overvaren.

De berg, waarvan de herder neerdaalt, zou niet alleen van rechts naar links, maar ook van voren naar achteren hellend zijn. In de verte zou men de Schwijzer bergen zien voorgesteld door losse decoratiestukken, die men uit de gleuven laat stijgen. Het horizontdoek zou den hemel vormen. De verduistering zou slechts achter de coulissen bewerkt worden; daar het voetlicht vervalt, ziet men slechts de werking, niet de oorzaak. Nog stijgt 't effect door de gelijktijdige verandering der lucht. De heldere hemel, bij het opgaan van het scherm zichtbaar, verdwijnt langzamerhand en donkere regenwolken trekken voorbij, niet steeds dezelfden, maar steeds van vorm veranderend, eenvoudig door schaduwen op het doek te werpen.

In de hoefijzervormige toeschouwersruimte, waarin de galerijen amphitheatersgewijs opstijgen, wordt in hoofdzaak het plafond geheel op nieuwe wijze geconstrueerd. Het overspant niet de parterreruimte, maar ook de galerijen, doordien het niet hierop, maar op de omringende muren rust. De galerijbezoeker zit dus nu veel aangenamer en kan het geheele tooneel overzien, waar hij ook zitten moge. Een betere ventilatie is hiervan ook het gevolg, die nog daardoor bevorderd wordt, dat het plafond uit ijzer en uit twee wanden bestaat. De onderste is gelijk een zeef, doorboord met talrijke gaten, waardoor 's winters afvoer van gebruikte, 's zomers aanvoer van versche lucht geschiedt. Doordien het plafond bovendien schelpvormig is, wordt de acustiek veel beter en de naklank verdwijnt geheel.

In hoofdzaak zijn dit de groote verbeteringen, die het Asphaleia-theater aanbiedt, terwijl ook alle details, als voor de schilderzaal, die zich boven het achtertooneel bevindt, van de magazijnen, kleedkamers, repeteerzalen, garderobes enz., grondig bestudeerd zijn.

De aanlegkosten zullen niet veel hooger zijn dan die van een tegenwoordig theater; de exploitatiekosten veel geringer. Reeds zal de assurantiepremie goedkooper zijn; de vaste horizont maakt het mogelijk met allerlei

losse decoratiestukken te werken, waardoor niet telkens een nieuw achterdoek behoeft geschilderd te worden; tal van coulissen, wolken enz. worden overbodig. De electrische verlichting wordt 75 pCt goedkooper; het tooneelpersoneel aanmerkelijk kleiner. Daarentegen worden de inkomsten hooger, daar het publiek natuurlijk de voorkeur zal geven aan een goed boven een slecht ingericht theater.

De tooneelinrichting van de Koninklijke Opera te Pest is geheel volgens het hydraulisch automatische, volkomen brandvrije systeem der Asphaleia vereeniging uitgevoerd. Den 27 September 1884 had de opening van dit gebouw plaats en dat de stoutste verwachtingen, die men van deze eerste proefneming had, overtroffen werden, blijkt duidelijk uit het attest van den Intendant Baron Friedr. Podmaniczky, waarin deze onder anderen mededeelt dat in verloop van één jaar niet minder dan negen en dertig opera's en zeven balletten geheel nieuw gemonteerd werden opgevoerd, dus gemiddeld 1 opera of ballet per week.

Het schip in „l'Africaine", dat anders den machinisten dagenlang werk geeft, wordt hier door zes personen in 5 minuten tijds klaar gemaakt. De exploitatiekosten werden hier tot 50% gereduceerd.

Eveneens behelst het attest over de tooneelinrichting van het theater te Halle a/d Saale niets dan lofredenen. Dit kwam in 1886 in gebruik.

Of na dien tijd nog andere theaters volgens dit systeem zijn geconstrueerd is mij onbekend, zeker is het, dat hier en daar naar aanleiding der studiën dezer vereeniging verbeteringen zijn aangebracht en het systeem gedeeltelijk toegepast is.

De brochure over de Asphaleia-schouwburg eindigt dan ook met den uitroep, aan alle slachtoffers van theaterbranden gericht: Ihr seid nicht umsonst gestorben, euer Tod hat dem Fortschritt eine Gasse gebahnt.

(A. et A.) FRAGMENTEN VIII.

Nieuw-Holland, Maart '92.

Waarde Mul.

Wat de tijden toch gauw gaan. Ik krijg daar een paar weken geleden van de Maatschappij te Amsterdam, een programma van het daar te houden Nationaal Congres voor Bouwkunst, en nu herinner ik mij alles weer levendig van toen wij hier ook eens zulk een congres hadden. Daar is wat afgepraat over bouwkunst, over beeldhouwkunst, over nijverheidskunst, maar het meest over kunst. En kranige sprekers hoor! Ze wisten het allen weergaas goed; en wat ze ons jongeren de ooren gewasschen hebben! de schrik is er bij mij nooit geheel uitgegaan.

Onze Vereeniging was toen pas opgericht, die nieuwe, waar ik je wel eens van geschreven heb, weetje wel? en dat scheen die heeren van het congres, omdat zij ouder waren in jaren of in ideeën, niet erg te bevallen. Dat jonge goed loopt te hard van stal, denkt niet verstandig na, is niet serieus, en, is 't nou waar of niet, dat moet je toch wezen wil je kunst maken? Verbeeld je kunst met lijntjes, die niet allen even dik zijn en die te ver zijn doorgehaald op je teekening. Ik weet van een bureau, waar je trekpen op een bepaalde maat werd gezet, en wee je gebeente als je met je vingers aan het schroetje kwam.

Op dat congres dan, werden curieuse onderwerpen behandeld. Men beweerde daar dat in de bouwkunst de invloed kenbaar was, je zag het duidelijk zeiden ze, van of je alléén leefde, óf dat je met iemand samenleefde. Ik vond het nog al een beetje onkiesch, en heb er het rechte nooit van kunnen snappen. Ze zullen het er in Amsterdam ook weer over hebben, dan moet je eens gaan luisteren; als je soms met iemand samenleeft, dan kun je wellicht ook er een bewijs voor aandragen.

Dan hadden ze het over het „artistieke eigendom", en dat maakte nu net een indruk alsof op een samenkomst van eenige arme stakkers, gesproken werd over de middelen die zullen worden aangewend om hunne bezittingen te verdedigen tegen den aanval van nog armer donders. Artistiek eigendom! Ze hadden liever moeten delibereeren hoe ze d'r ân moesten komen.

Maar het mooiste wat ik mij van die heele praterij herinner, is de gloed waarmede men oreerde over het ideale en het reëele in de kunst. Het ideale in kunst was niet te bereiken, beweerde er een. Nog al logisch. Jawel, zei een ander, als je maar over genoeg duiten te beschikken hebt, en een derde kwam vertellen dat de realiteit, weetje, de werkelijkheid, dat die niet gediend was van idealen, en dat de practijk, dat dat kunst was, en dat daar in den tegenwoordigen tijd niet genoeg aandacht aan geschonken werd, dat men maar mooie teekeningetjes maakte, met een kloddertje verf, en niet „luisterde" naar de vingerwijzing der ouden, en, en ...

Toen kwam er iemand vertellen dat kunst een en ondeelbaar was, en dat, als men ging redekavelen over het reëele en ideale in de kunst, men blijk gaf niet te weten wat kunst was. Die man werd niet beantwoord.

Verder weet ik er niet veel meer van, als een interessante verhandeling over ijzerconstructies, en eindelijk dat het heele congres, met zijn diners enz., een bom geld gekost heeft en net zooveel nut heeft gesticht als alle andere congressen voor en na ooit hebben gesticht of nog zullen stichten.

Nu, gegroet,

D. Goût.

MIJN JAARLIJKSCH BEZOEK AAN HET GEMEENTE-MUSEUM TE 'S-GRAVENHAGE.

Evenals het vorig jaar (zie n°. 7 van 14 Febr.' 91) willen wij ook thans een overzicht geven van hetgeen in het verstreken jaar, 't zij door aankoop, schenking of het in bruikleen afstaan, het stedelijk museum (hoek Korte Vijverberg) heeft verrijkt.

In de eerste plaats dienen vermeld te worden de beide ringen door Prins Willem V geschonken aan den heer Mr. R. van Olden, thesaurier-generaal van den Prins. Beide ringen zijn van goud: De eerste draagt een amethysten steen, waarin het borstbeeld is gesneden van Prinses Wilhelmina Frederika Louise, dochter van Prins Willem V, gehuwd met Carel August, Erfprins van Brunswijk. Deze steen is omzet met achttien brillanten van het zuiverste water en was een geschenk ter gelegenheid van bovengenoemd huwelijk. De tweede steen vertoont het borstbeeld van Willem V, gesneden in agaatsteen. Beide steenen, waarbij door den Directeur afdrukken in lak zijn gevoegd, zijn door bemiddeling van den heer P. van Doorninck in bruikleen afgestaan door den heer R. H. van Olden, kleinzoon van den thesaurier-generaal en notaris te Cheribon.

Het aanleggen van brandputten in deze gemeente, is ook het museum te stade gekomen. Bij het graven van zulk een put op de Voldersgracht, werd op ongeveer 1 5 M. diepte een lepel van roosjestin (het beste tin) ontdekt. De zeer dunne steel, iets korter dan de tegenwoordige modellen, is ongeschonden, terwijl de lepel zelf nagenoeg rond is.

Zéér eigenaardig is een gouden oorring uit de 16de eeuw, voorstellende een slang met de staart in den bek. De kop van de slang is fraai geëmailleerd. Dit zinnebeeld der eeuwigheid werd den 24en October des vorigen jaars gevonden op het Kerkplein, halverwege den westelijken gevel van het Raadhuis, bij welke gelegenheid men tevens op den muur stuitte, die in vroeger dagen het kerkhof begrensde. Hoewel een menigte doodshoofden en dito beenderen te voorschijn kwamen, heeft men deze wijselijk niet in het museum opgenomen.

Uit de nalatenschap van den beeldhouwer L. Roijer werd een min of meer beschadigd model in pleister aangekocht van het standbeeld van Koning Willem I op het Buitenhof, benevens een medaillon in pleister, voorstellende het uitreiken van den palm der overwinning aan de Kunst, door de stad 's-Gravenhage. Hierbij dient vermeld te worden, dat dit model heeft gediend voor den prijspenning die geschonken werd aan de eersten der Teeken-academie.

Nog wijzen wij op een statuet in gebakken aarde van Prins Willem de Zwijger, gemerkt L. Roijer 1842. Dit statuet, waarbij verschillende ontwerpen en afbeeldingen zijn gevoegd, welke gediend hebben voor bovengenoemd standbeeld op het Plein, mag met recht als een groote aanwinst worden aangemerkt. Een en ander is afkomstig van de veiling Bom.

Onder de voorwerpen die niet ontbloot zijn van kunstwaarde, behoort het sterk sprekend uithangbord: „De Spaansche boomgaard", afkomstig van de woning van den voormaligen vischhandelaar Legel op het Spui. Zijn wij goed ingelicht, dan is het bord geschilderd door een leerling van A. Schelfhout. De mand met bokking getuigt van goede opvatting.

Een decoratief schilderstuk „het Wapen van 's Gravenhage" en een houten schot met schilderwerk zijn niet onverdienstelijk.

In het jaar 1757 bracht W. A. Mozart met zijne familie eenigen tijd door in het huis, genaamd „het Hof van Utrecht". Hoewel nauwelijks tien jaar oud, liet zich deze later zoo beroemde musicus bij die gelegenheid hooren aan het Hof van den Prins en mocht zich daar in veel bijval verheugen. Ter herinnering aan dit feit is de buste van Mozart ten geschenke ontvangen en is haar een plaats gegeven op den schoorsteenmantel.

Een achttal stukken fijn bewerkte tufsteen zijn overblijfselen van het oude Raadhuis, vóór zijne restauratie.

Uit het huis, indertijd aan het Raadhuis getrokken, is een hardsteenen schoorsteenmantel afkomstig en een spiegel met geslepen rand. De lijst, style Louis XIV, is fraai gebeeldhouwd en verguld. Ook een paar ornementen „hoornen des overvloeds", geheel verguld, dankt men aan datzelfde huis.

De familie Bosboom gaf ten geschenke een glazen bokaal. Geruimen tijd maakte zij een deel uit van de kunstverzameling van het echtpaar Bosboom-Toussaint. Op de bokaal, gemerkt A. Schouman 1752, is een zittend vrouwebeeld met de attributen der schilderkunst afgebeeld. Op den voet lezen wij:

»Door 's Gravenhaags regerings gunst
Bloeij lang de Edele Schilderkunst."

Vroeger behoorde de bokaal aan de schilders-confrerie „Pictura", in 1656 opgericht als voortzetting van het St.-Lucasgilde, dat toen in handen van de huisschilders kwam, met wie de kunstschilders vroeger in dat gilde vereenigd waren.

Op het gebied van sport kunnen wij als aanwinst vermelden, 4 stokken op pieken, in nationale kleuren geverfd, weleer in gebruik bij het volksspel „Ringrijden", dat in die dagen in de Maliebaan plaats had.

Werpen wij thans een blik op nieuwe schilderijen en teekeningen. Van den bekenden landschapschilder L. J. Kleijn, die nog in ons midden leeft, werd aangekocht een gezicht op 's-Gravenhage Dit kleine schilderijtje, afkomstig van de auctie Van Doorn en Zn., bekoort door kleur en toon.

Belangstelling in het museum werd ook getoond door het afstaan van eene schilderij van J. van den Berg (1710), voorstellende eene oude vrouw, en een schilderij van de hand van J. A. Kruseman, zijnde eene bejaarde dame in Friesche kleederdracht, eene verwante van wijlen Mej. Meetsma in het Noordeinde, die het portret legateerde. Het is gedagteekend 1818.

Voor de schilderijen, die door de Vereeniging „Moderne kunst" worden aangekocht en onvervreemdbaar eigendom van het Museum zijn, worden hooge eischen gesteld. Uitsluitend „kunst" dient hierbij tot richtsnoer en als zoodanig werd aangekocht het bekende doek van wijlen onzen kunstschilder Artz „de terugkeer der kudde". Eene goed geslaagde reproductie van dit doek vinden wij in het Haagsche jaarboekje van dit jaar. Het portret van den schilder met kernachtig bijschrift is eraan toegevoegd.

Wij mogen niet verzuimen erop de wijzen dat de aanwinst in schilderijen zelden groot kan of zal zijn, omdat dit museum alleen datgene opneemt wat van Hagenaars afkomstig is, of betrekking heeft op de geschiedenis van Den Haag Aangekocht werden verschillende teekeningen van P. C. en J. E. la Farque, van Jan de Bisschop of Episcopius, A. de Haan, D. Verrijk, Pronk en anderen, benevens enkele goede portretten van de Oranjes.

Wij wijzen hierbij op de portretten van den Koning van Zweden en van zijne gemalin Prinses Louise der Nederlanden, dochter van wijlen onzen Prins Frederik.

Het weleer geopperd plan tot oprichting van een museum Oranje-Nassau moeten wij dan ook overbodig achten, bij de wetenschap dat het stedelijk museum dit vorstenhuis onder zijne tentoonstelling begrijpt.

Nog dienen vermeld, twee penteekeningen uit het laatst der 18e eeuw en met kleuren opgewerkt. Het zijn zoogenaamde bedriegers. In dien tijd vonden vele teekenaars er behagen in om verschillende papieren, boektitels, speelkaarten, assignatiën, brieven, loterijbriefjes enz. enz. op en door elkaar te schuiven en ze dan dikwijls zoo bedrieglijk na te teekenen, dat men geneigd zou zijn er iets af te nemen of uit te trekken.

Het portret van François Dunkler, dat verleden jaar door de zorgen van den heer A. J. Servaas van Rooijen uit vrijwillige bijdragen werd aangekocht, bracht Dr. C. W. Vinkhuijzen op het idee om aan het museum af te staan Dunkler's oorspronkelijke partituur van „Herinneringen aan de Citadel van Antwerpen". Het is een marsch voor militaire muziek, gecomponeerd bij gelegenheid der 25jarige feestviering.

In de vitrine van de groote benedenzaal vinden wij een omslag van een oud rekeningboek, uit het laatst der 17e eeuw. Het bestaat uit een mat-blauw fond met in goud gedreven bloemen, waartusschen een engel in zilver. Het is een specimen van het fabrikaat uit het „Goudleerhuis" (fabriek), dat weleer in het Westeinde stond.

Eene herinnering aan Johan van Oldenbarneveldt, die den 13en Mei 1619 op het Binnenhof werd onthoofd, vinden wij in een gedeelte eener admissie-acte van een notaris, uit het jaar 1615 en door hem onderteekend.

Van Nicolas Dawance, tourneur (kunstdraaier) à la Haye 1753, is een kistje met mathematische figuren afkomstig. Het is geheel in palmhout bewerkt naar het 11e en 12e boek van Euclide's grondbeginselen der wiskunde. In het buitenland aangekocht, getuigen deze figuren van veel kunstwaarde.

Op de aanwinst van het penningkabinet en van den

historisch-topographischen atlas dient met een enkel woord gewezen te worden. De heeren Wildeman, Van der Endt, De Stuers, Dr. Dompierre de Chaufepié, Molenaar, A. Mulder en C. H. Peters verrijkten den atlas met verschillende portretten, prenten, architectonische teekeningen, photographieën, costumes enz.

Hieronder verdienen de aandacht twee teekeningen van C. van Cuijlenburgh, die, hoewel Utrechtenaar, in het laatst van zijn leven te 's-Gravenhage werkte, en aldaar in 1827 overleed, vervolgens de Eutopiaansche jaarmarkt, een droom met prent, in 1841 bij den drukker en schrijver Van der Ven uitgegeven, en eindelijk een reeks afbeeldingen van uniformen der Hollandsche gardes en van andere soldeniers.

Wat de penningen betreft, schonk de heer Dr. C. W. Vinkhuijzen een fraai exemplaar op het overlijden van Koningin Anna Paulowna en de heer M. C. Wildeman een bronzen medaille op het overlijden van Prins Willem George Frederik te Padua, in 1799, eene afbeelding van het ruiterstandbeeld in brons, 1845, de watersnood-medaille van 1861 en eenige strooipenningen, terwijl aangekocht werden twee series gedenk- en strooipenningen op de veilingen van Stockum en Bom (Eberson) alsook de bronzen herinneringsmedaille aan het bezoek van den keizer. Hoewel die medaille in één woord „leelijk" is, behoort zij als herinnering in het Museum thuis.

Een mannequin, die zeer op zijn plaats zal zijn, zal dienen om de herinnering aan onze politiemannen uit vroeger dagen levendig te houden. Aan den ingang van het museum zal de mannequin, in de uniform van een agent 4e klasse, een goed figuur maken.

Deze kleeding heeft bestaan tot 1 Augustus 1888, op welken datum genoemde klasse overging tot het vaste corps der politieagenten. Vóór 1 Januari 1883 werden die agenten 4e klasse nachtwakers genoemd. Zij waren voorzien van een signaalhoorn; vroeger, vóór 1882, van een ratel, waarvan een exemplaar op het museum te zien is. Ook vindt men er een „klep", gedragen tot 1877.

Ten slotte meenen wij erop te mogen wijzen, dat bij den directeur het voornemen bestaat, om tijdens de a. s. Sporttentoonstelling te Scheveningen, in den Prentenstandaard alles op te nemen wat het museum op dat gebied bevat.

Op nieuw durven wij stadgenoot en vreemdeling op te wekken tot een bezoek aan bovengenoemd museum, overtuigd als wij zijn, dat het door zijn zuiver stedelijk karakter aller aandacht en sympathie ten volle verdient.

MORLEYSTEEN.

In het arrondissement Bar-le-Duc, departement la Meuse, vindt men de groeven van Terre de Morley, waarin de drie soorten Morleysteen, harde, halfharde en zachte, voorkomen. Deze steen bevat vele goede eigenschappen. De harde en halfharde Morley is vooral aan te bevelen voor ornementwerk; zij bevat geen keien of roestvlekken, noch zee- en rivierschilpen en is fijn en regelmatig van korrel. Door de dikte van haar leger, die 0.75 à 1 M. bedraagt en haar weerstandsvermogen is zij zeer geschikt voor werken, waar de steen aan groote drukking onderworpen is. Zij laat zich zeer goed zagen en kloven, hetgeen hieruit blijkt dat balkonplaten van harde of halfharde Morley van 7 M. lengte en 3 M. breedte, op eene dikte van 0.30 M. gekloofd kunnen worden. Reeds is de Morleysteen in ons land aan verschillende gebouwen, o. a. het Rijksmuseum, eenige gemeentescholen te Rotterdam enz. gebruikt. Ten overvloede vestigen wij de aandacht op het verslag van eene vergadering der Vereeniging tot bev. der Bouwkunst te Groningen, voorkomende in ons blad van 6 Februari jl., waarin deze steen met de beste soorten gelijkgesteld wordt.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van 3 Maart 1892.

Na opening der vergadering wordt medegedeeld dat de antwoorden op de door de Afd. in 't vorige jaar uitgeschreven prijsvraag ter beoordeeling aan de Jury zijn verzonden.

Hierna verkrijgt de heer T. A. Oostenbrug het woord tot het houden van zijn voordracht: »De materie in de Bouwkunst". In zijn inleiding verklaart spreker de moeilijkheid om een onderwerp te kiezen na al hetgeen wat daarover en over andere zaken op bouwkundig gebied reeds is gezegd; hij besloot daarom uit het rijke veld der materie speciaal het hout te behandelen. Na eerst de uitstekende eigenschappen als bouwmateriaal te hebben in 't licht gesteld, geeft spreker aan de hand van eene keurige collectie platen een overzicht van de toepassing van het hout voor het bouwen van woningen.

De eerste vaste woningen bestonden uit dicht naast elkander in den grond geslagen palen, die dienden om zich tegen de aanvallen van mensch en dier te verdedigen, zooals onbeschaafde boschbewoners ze heden-ten-dage nog bouwen. Naarmate de behoeften der volken toenamen, werden ook de woningen op meer doelmatige en betere wijze ingericht; men plaatste ze op een steenen voet, meer openingen voor lucht en licht werden aangebracht en de onderdeelen met smaak gerangschikt Van af den tijd dat er van architectuur voor die houten gebouwen sprake kan zijn, geeft spreker uitvoerige uitlegging en wijst op de inrichting en het kenmerk van de verschillende tijden, vooral wat de gevels en het detail betreft. Deze voordracht wordt met aandacht gevolgd, waarop de Voorzitter den spreker dank zegt voor de uitvoerige behandeling van een zoo belangrijk onderwerp.

Hierop verzoekt een der afdeelingsleden eenige inlichting betreffende de deelneming aan het te houden Congres en de a. s. feestviering van het 50-jarig bestaan der Maatschappij, en geeft zijne verwondering erover te kennen dat, terwijl de leden uitgenoodigd zijn om voor dat feest eene geldelijke bijdrage te geven, het nu blijkt dat zij geen recht hebben, althans geen voorrecht boven niet-leden, om dat congres bij te wonen.

De Voorzitter zet het doel en de strekking van die inteekening uiteen, waarna over deze zaak door verschillende leden van gedachte gewisseld wordt.

De inleider verklaart ten slotte, en velen stemden met hem in, dat, wanneer die bepaling vooraf was bekend geweest, hij niet op de lijst had ingeteekend.

De Voorzitter meent dat dit punt voldoende is toegelicht en sluit, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van 8 Maart 1892.

Na opening der vergadering worden de notulen voorgelezen en goedgekeurd.

Door het Bestuur van de Afdeeling is aan het Gemeentebestuur van Utrecht en aan de Directien van de Staats- en Hollandsche Spoorwegen het verzoek gericht om voortaan van de uit te voeren bouwwerken bestek en teekeningen te ontvangen, waarop goedgunstig is beschikt; in verband hiermede en met de reeds bij de Afd. in het bezit zijnde plaatwerken enz. werd een Bibliothecaris benoemd, waartoe werd verkozen de heer Alb. Nijland, die deze functie welwillend op zich nam.

Door de Vereeniging van eenige in den omtrek van Utrecht wonende steenfabrikanten was een schrijven aan de Afdeeling gericht om te bevorderen dat voor de gevels van monumentale en andere gebouwen, Utrechtsche steen gebruikt wordt, wijl naar de meening der fabrikanten deze steen de meest geschikte daarvoor is; dit verzoek werd niet ingewilligd, daar het verleenen van dergelijken steun niet op den weg der Afdeeling ligt. Tot afgevaardigden naar de Algemeene Vergadering werden benoemd de heeren J. T. Kok en Alb. Nijland.

Alsnu was aan de orde de vraag op het convocatiebiljet vermeld: »Wat is nuttig en noodig om den kunstsmaak van den werkman te verhoogen, in verband met de uitvoering van bouwwerken?" Deze vraag werd ingeleid door den heer W. de Jong. Spreker schetste de kennis en den toestand van den tegenwoordigen vakman en betoogde in verband hiermede de wenschelijkheid om het opkomend ambachtsgeslacht goed onderwijs te verschaffen in het teekenen naar stijl, het maken van werkstukken enz., zooals reeds op ambachtsscholen wordt gegeven.

De gevoelens der aanwezigen waren omtrent deze zaak zeer verdeeld, doch de meesten oordeelden, hoewel zij het goede onderwijs dat op die scholen reeds gegeven wordt, op prijs stellen, dat dit niet de eenige weg is tot opleiding van een goeden vakman, vooral omdat de a.s. ambachtsman na den schooltijd nog zeer veel zal moeten leeren om voor veel wat in het vak voorkomt bekwaam te zijn.

De in Juli te ondernemen kunstreis werd voorloopig bepaald naar Delft.

Verder werd de avond doorgebracht met bezichtiging van de plannen van den nieuwen schouwburg te Amsterdam en daarna de vergadering gesloten.

AFDEELING 'S-HAGE.

Vergadering van 11 Maart 1892.

Als leden worden aangenomen de heeren J. Vogel Dolhain, S. Wijn, J. Tempelaars, J. Ph. Roeser Ezn.

Behandeld worden daarop de vragen door het Hoofdbestuur gesteld. Op vraag X is een rapport uitgebracht van de heeren Lindo en Metrelaar, welk rapport na eenig debat wordt aangenomen ter opzending aan het Hoofdbestuur.

Op vraag I, handelende over studie op archeologisch gebied, is een verslag gegeven door de heeren J. W. H. Berden en Mialaret. De strekking van dat rapport is dat die studie binnen zekere grenzen aanbevolen wordt. Een debat brengt eenige kleine wijzigingen in dit rapport.

Op vraag VIII betreffende metselwerk in den winter antwoorden de rapporteurs dat zij geen ondervinding hebben van suiker of stroop in de specie en dat voor voegwerk roggebloem in de specie wel aanbeveling verdient

Vraag III, beantwoord door de heeren Du Rieu en Boerboom, handelt over verwarming en ventilatie. Een uitgebreid debat volgt bij de behandeling van dit verslag. Na eenige toevoegingen als het gevoelen der vergadering, wordt dit rapport aangenomen om te worden opgezonden aan het Hoofdbestuur.

De heer Reijnders heeft monsters van Japansch goudleer geëxposeerd; mooie patronen komen daarbij voor en de prijs komt overeen met de bekende imitatie van goudleer.

VEREENIGING »ARTI ET INDUSTRIAE" TE 'S-HAGE.

Vergadering van Zaterdag 12 Maart '92.

Na opening der vergadering brengt de heer P. du Rieu, 1e-Secretaris, het jaarverslag uit, dat onder dankbetuiging wordt goedgekeurd.

De heeren Berden en Meulders worden uitgenoodigd de rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1891 na te zien.

Vervolgens wordt besloten den eerstbepaalden datum van 31 Maart e. k. voor de dagvergadering te handhaven.

De Voorzitter geeft daarop een uitgebreid verslag van de geschiedenis van het tijdschrift, waarvan de 1e jaargang ter tafel ligt. Ondanks de zeer vele moeilijkheden, die zich voordeden na het uitgeven van het prospectus, is men thans zooverre dat met eenige hoop de toekomst nog worden tegemoetgezien.

Hij brengt dank aan allen, die medewerkten, en tevens gedenkt hij de welwillendheid en belangeloosheid der heeren Lankhout en Co., Mouton en Co. en Van den Heuvel & Zoon, voor het reproduceeren, drukken en binden. Krachtdadig steunden hem de heeren P. Du Rieu en G. H. Bauer Jr., waar het de uitgave en samenstelling betreft. Hij kon hier tevens de belangrijke mededeeling aan toevoegen, dat H.H. Majesteiten de Koningin en Koningin-regentes de uitgaaf met hare inteekening hadden vereerd.

De heer Van Nieukerken bedankt namens de Vergadering den Voorzitter voor de volharding, waarmede hij deze moeilijke taak ten uitvoer heeft gebracht. Hij wenscht hem daarmede geluk en tevens de Vergadering met haren Voorzitter die zoo krachtig den bloei van het tijdschrift weet te bevorderen.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S-HAGE.

Gewone Vergadering, gehouden 16 Maart '92.

Na eenige mededeelingen van het Bestuur werd overgegaan tot behandeling der ingekomen vraag: *Is er eenig practisch nut te verwachten van het afleggen van proeven van bekwaamheid?*

De heer J. J. van Nieukerken, architect alhier, die zich op verzoek van het Bestuur welwillend bereid had verklaard deze vraag in te leiden, deed in enkele woorden uitkomen hoe het beginsel van proefaflegging voor »meester" en »gezel" bijna geheel overeenkomt met de examens, welke in de tijden des gilden werden toegepast. Het grootste verschil bestaat v. n. hierin, dat men bij de gilden feitelijk gedwongen was een dergelijk examen af te leggen, terwijl het thans een ieder wordt vrijgelaten zich eraan te onderwerpen. Uitvoerig besprak hij de te verwachten gunstige resultaten dezer examens, die voor velen een grondslag zullen vormen tot verdere ontwikkeling in hun vak, hetgeen z. i. niet alleen zeer zal ten goede komen aan de vakken zelve, doch tevens aan hunne beoefenaars.

Een woord van dank viel den heer van Nieukerken voor deze uitvoerige toelichting ten deel.

In eene zeer levendige discussie over dit onderwerp, welke hierop volgde, werden nog vele opmerkingen gemaakt en bleek, dat bij velen eenige twijfel bestond omtrent de mogelijkheid tot samenstelling van juiste programma's der examens voor de verschillende ambachten.

Als conclusie dezer bespreking werd in stemming gebracht de volgende door den heer Van Nieukerken gestelde motie, waaraan vooraf door den heer Brouwer nog eene kleine wijziging was toegevoegd:

De Vergadering, gehoord de toelichting tot, en het daarna gevoerde debat over de vraag: »Is er eenig practisch nut te verwachten van het afleggen van proeven van bekwaamheid?" besluit, mede door onbekendheid der programma's, den uitslag af te wachten der proef, door de Vereeniging Arti et Industriae en de Nederl. Maatschappij tot bev. der Nijverheid, te nemen.

Met uitzondering van eenige leden die buiten stemming bleven, werd deze motie met algemeene stemmen aangenomen.

Een aantal teekeningen van uitgevoerde en onuitgevoerde werken van den heer E. F. Ehnle vormden de kunstbeschouwing.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. Volgens verschillende dagbladen moet Minister Tak ernstig voornemens zijn de uitgaven op de begrooting van Binnenlandsche Zaken voor »Kunsten en Wetenschappen" zooveel mogelijk te beperken.

Hieruit zou mede het telkens herhaald gerucht te verklaren zijn, dat de referendaris dier Afdeeling het voornemen heeft zijn ontslag te nemen. De onlangs bij de Afdeeling benoemde ingenieur zou dan met de leiding worden belast, die daardoor dan een meer uitsluitend technisch karakter zou krijgen.

— Wij vernemen dat, tengevolge van de minder gunstige toestanden der Deli-ondernemingen, de onderhandelingen tusschen Z. H. den Sultan van Deli en de firma G. H. Bauer en Zoon te 's-Hage, betreffende de decoratieve beschildering van het paleis te Medan, zijn afgebroken.

GRONINGEN. Uit de rekening van den Nieuwen Schouwburg over den dienst 1891, blijkt o. a., dat de balans sluit met een totaal bedrag van *f* 181,070.09. Onder het actief is opgenomen het saldo van de winst- en verliesrekening, groot *f* 770.09. Daar er bij 't begin van het dienstjaar een saldo was van *f* 101.21, heeft de schouwburg in '91 eene winst gemaakt van *f* 668.88. Het saldo van ruim *f* 770 komt uitstekend te pas voor den aankoop van decoratief enz.

De schouwburg werd gemiddeld bezocht door 435 personen, 't geen beteekent, dat gemiddeld 54$^{6}/_{10}$ pct. van de ruimte was bezet. In 't geheel kwamen in veertig voorstellingen 17,421 personen op. De derde rang had, wat men oppervlakkig niet zou zeggen en een goed teeken is, het meeste bezoek (3037 personen). Dan volgen de stalles (2969), 't parket (1779), de baignoires (1775), de loges tweede rang (1666), 't balkon en de loges eerste rang (1569 en 1505 personen). De loge d'avant scène 2e rang staat onderaan (68 personen).

ARNHEM. Verschillende berichten deelden het lot van eenige verslagen, die wegens gebrek aan ruimte in de beide laatste nummers niet konden worden opgenomen. Vandaar wordt eerst thans medegedeeld dat Donderdag 3 Maart onder voorzitterschap van den heer J. H. Leliman in het gebouw Musis Sacrum alhier de algemeene vergadering gehouden werd van aandeelhouders in de naamloze vennootschap *Maatschappij tot Exploitatie van De Opmerker, weekblad voor beeldende kunst en technische wetenschap.* De balans met de winst- en verliesrekening over het afgeloopen jaar werden goedgekeurd, waarna de heer P. van de Erve Jz., die volgens den rooster moest aftreden, als Commissaris herkozen werd. Op voorstel van het Bestuur werd besloten de koninklijke bewilliging te vragen tot verlenging van den termijn voor de plaatsing van de aandeelen der eerste serie tot 31 December 1893.

Ter vergadering waren 34 van de 47 aandeelen vertegenwoordigd; in het verslag, door den Directeur uitgebracht, werd erop gewezen dat de financieele uitkomsten beter werden en dat de voorzichtigheid gebiedt vooralsnog geen dividend uit te deelen, waarmede de Vergadering zich vereenigde. De zetel van de vennootschap zal in den loop van het jaar naar 's-Gravenhage worden overgebracht.

BREDA. De Gemeenteraad heeft besloten, opnieuw een crediet te openen en wel thans van *f* 2000, om de commissie voor de waterleiding in de gelegenheid te stellen het onderzoek naar een prise d'eau voort te zetten.

DEVENTER. De Gemeenteraad heeft Burg. en Weth. gemachtigd het maken van een hoogwaterreservoir enz. voor de aan te leggen drinkwaterleiding onderhands aan te besteden.

DORDRECHT. In de dezer dagen gehouden vergadering van Vak en Kunst werd door den Voorzitter medegedeeld, dat van de besturen der afdeeling van de Vereeniging van fabrieks- en handwerksnijverheid en van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een schrijven is ontvangen met verzoek om in zake den wedstrijd van *Arti et Industriae* samen te werken in dien zin, dat door de gecombineerde vereenigingen een bevoegd persoon worde uitgenoodigd om in eene publieke vergadering het belang van dien wedstrijd uiteen te zetten. Daartoe werd besloten.

Het Bestuur verzocht vrijheid om met het oog op de te houden tentoonstelling te mogen afwijken van een tweetal bepalingen der statuten betreffende de contributie en de entreegelden der leden en der begunstigers, welk verlof onder applaus werd verleend. Voorts werd het entreegeld voor de tentoonstelling vastgesteld en mededeeling gedaan van het reglement. Daaruit bleek, dat de tentoonstelling zal geopend zijn van 10 April tot 5 Mei, dagelijks van des morgens 10 tot des namiddags 5 uren. Voor het overige bevat het geen andere bepalingen, dan die welke in dat geval in den regel worden gemaakt.

Aangaande de tentoonstelling kan de Voorzitter nog mededeelen dat de mededinging de verwachting verre heeft overtroffen. Er zijn tal van inzendingen toegezegd.

Beeldhouwwerken in marmer en geboetseerd, meubelwerken, o. a. geheele ameublementen in stijl, tapijten, waaronder rijke Smirnasche, plafondschilderingen, smeed- en gietwerk, enz. Meer in het bijzonder verdienen de inzendingen van de kunstnijverheidsscholen te Amsterdam en Haarlem, en die van snijwerk uit Friesland, de aandacht; ook Dordrechts boutsnijklasse zond in.

Wat de oude kunst aangaat, is ingezonden de bekende Hindelooper kamer van den heer H. van Nieuwland te Rotterdam; antiek zilver- en goudwerk, porselein, kunstnaaldwerk, oude narresleden en sjeezen, verder eene antieke uurwerkmakerij; de gemeente Schoonhoven heeft eene groote collectie oude kunstnijverheid toegezegd, etc. etc.

Afdeeling IX, kunstvoorwerpen, betrekking hebbende op de geschiedenis van Dordrecht, belooft niet het minst belangrijk te zijn. Tusschen autoriteiten en particulieren bestaat er als het ware een wedijver, om belangrijke en zeldzame voorwerpen in te zenden.

De catalogus, die geïllustreerd zal zijn, is bijna gereed. Voor het houden van eene loterij is de koninklijke goedkeuring verkregen; de exploitatie daarvan is opgedragen aan den heer Nierstrasz te 's-Gravenhage. Als hoofdprijzen voor deze verloting zullen worden aangekocht 1e. een compleet ameuble-(stijl) en 2e. een dogcart.

Daarna hield de heer Van Workum eene lezing over den Grieksehen tempel, die door eenige teekeningen toegelicht en luide toegejuicht werd.

— Men schrijft uit Amsterdam aan de *Nieuwe Rott. Ct.*:

Dinsdag 29 Maart zal in de annalen onzer nationale kunst met een zwarte kool worden aangeteekend. Op dien datum komt eene der belangrijkste collectie schilderijen van oude meesters onder den hamer, het kabinet nl. van wijlen den heer Messchert van Vollenhoven, in leven Burgemeester van Amsterdam, waarbij gevoegd zijn een aantal schilderijen uit de nalatenschap van wijlen den heer C. H. A. van Engelenberg, oudburgemeester van Kampen. De verzamelingen telden respectievelijk slechts 27 en 24 stukken, maar men vindt er de beste stalen onder van de kunst van Dou, Dusaert, Houckgeest, Willem en Frans van Mieris, Ruisdael, Jan Steen, Ter Borch, Wil. van de Velde, Joh. Vermeer, Ph. Wouverman, Jan Wijnants, Van Everdingen, Aert van der Neer enz. Zulk een hard gelag voor ons Nederlanders is deze veiling, dat zelfs de auctionarissen — de heeren C. F. Roos en Cie — zich niet hebben kunnen weerhouden in de inleiding tot den catalogus de gemoedelijke verzekering te geven *que nous éprouvons quelque mélancolie de voir se disperser ces joyaux. Passeront-ils à delà de la frontière? Auront-ils à affronter le voyage vers un autre monde?* Zij voegen er terecht een woord van oprechte hulde bij aan de nagedachtenis der laatste bezitster, die door eenige der beste werken uit hare verzameling te legateeren aan de gemeente Amsterdam, o. a. een J. Ruisdael, een Van Ostade, een G. Metzer en J. van Huysum, verhoed heeft, dat de geheele verzameling misschien in handen van vreemden zal overgaan. Een groot aantal der schilderijen uit de collecties Messchert van Vollenhoven maakten het sieraad uit der in 1890 te 's-Hage door *Pulcri* georganiseerde expositie van oude kunst.

PERSONALIA.

Bij het personeel van den Provincialen Waterstaat in Limburg hebben de navolgende wijzigingen en benoemingen plaats gehad:

1e tot opzichter in algemeenen dienst de heer J. F. B. Tscharner, thans opzichter in den dienstkring Maastricht; 2e tot opzichter in den dienstkring Maastricht de heer L. H. A. Stassar, thans opzichter in den dienstkring Valkenburg en 3e tot opzichter in den dienstkring Valkenburg de heer J. B. H. Wishaupt, thans buitengewoon opzichter bij de werken tot verlegging van den Maasmoed te 's-Bosch.

— De heer E. O. Kerkhoven te Hoogeveen, is benoemd tot directeur der tramweg-maatschappij Groningen—Zuidlaren.

— Tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan de burgeravondschool te Deventer is benoemd de heer J. D. Gantvoort, aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adspirant-ing. der marine. Jaarwedde *f* 1000. Adres vóór of op 25 Maart a. s. aan den Minister van Marine.

— Oprichter-teekenaar, voor 6 maanden. Adres lett. R, boekh. Wenk en Birkhoff, Rotterdam.

ADVERTENTIEN.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 4 April 1892**, des namiddags ten **twee** ure, zal in het **Centraal-Personenstation** te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens Bestek N°. 519. **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen Dordrecht—Elst—Ressen-Bemmel, Amersfoort—Kesteren en Nijmegen—Kleef in 5 perceelen.**

Raming *f* 28532.—.

De bestekken zijn tegen betaling van *f* 2.— per exemplaar verkrijgbaar aan het **Centraal Administratiegebouw** der Maatschappij aan het **Droogbak** te AMSTERDAM, bij den **Portier**, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau **Weg en Werken** Kamer 154.

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken is vermeld.

Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der **Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij** dd. 31 Januari 1885 (gewijzigde herdruk van 23 Januari 1891) die bovendien tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Administrateur.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS van *ROERMOND* zullen op **19 April** ten 4 ure 's namiddags ten Stadhuize aldaar, in het openbaar aanbesteden:

Het maken, leveren en stellen van een Plaatijzeren Gashouderklok met bijbehoorende werken, op de Gemeente-Gasfabriek aldaar.

Bestek en teekeningen liggen van af 14 Maart ter inzage ten Kantore der Gasfabriek.

Het bestek is tegen inzending van *f* 0.40 bij den Directeur der Gasfabriek verkrijgbaar.

De Burgemeester en Wethouders,
get. L. GERADTS.
De Secretaris,
get. H. BELTJENS.

TEEKENTAFEL

te koop met **OPZETBAARBOVENBLAD** van 2 M. lengte bij 1.30 M. breedte, laden en koker voor teekeningen. Te bevragen onder letter Y aan het Bureau van *De Opmerker*, ARNHEM.

De DIRECTEUR der Gem. Gasfabriek te ARNHEM is voornemens op **Dinsdag den 29ste Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, in het openbaar, ten Kantore der fabriek,

aan te besteden:

Het maken van Fundeeringen voor nieuwe vuren in de Stokerij van de Gem. Gasfabriek en

Het maken van een Condensorgebouw achter de nieuwe stokerij met fundeering voor den condensor.

Het bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van *f* 1 te verkrijgen ten Kantore der fabriek.

De aanwijzing zal geschieden op Donderdag 24 Maart e. k., des voormiddags ten 10 ure.

Inlichtingen alle werkdagen van voorm. 10—12 en nam. 2—4 ure ten Kantore van den Architect A. R. FREEM, Boulevard N°. 10.

De Directeur,
J. BLOM Szn.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 4de April 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden **aanbesteed** volgens bestek N°. 522:

Het maken van een bijbouw aan de Locomotievenloods op het Gemeenschappelijk stationsemplacement Winterswijk met bijbehoorende werken.

Begrooting *f* 3300.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De Administrateur.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 19de April 1892** des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 512:

Het maken, leveren en opstellen van plaatijzeren liggers met koppelingen ter verstorking van de brug over de Poldervaart bij Schiedam. Begrooting *f* 6890.—.

Het bestek met teekening is tegen betaling van *f* 1.50 verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, kamer 154.

DE ADMINISTRATEUR.

MORLEY

harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (MEUSE).

ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 19 April 1892**, des namiddags ten 2 uur, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed in twee perceelen en in massa volgens bestek N°. 490.

Perceel I. **Het verbreeden van een gedeelte spoorweg, wijzigen van spoorinrichting en maken van een verhoogd perron met abri en bijkomende werken. Begrooting *f* 48500.**

Perceel II. **Het maken van een ijzeren Overkapping met bijbehoorende werken. Begooting *f* 27200.**

Een en ander op het stationsemplacement te Apeldoorn.

Het bestek met twee teekeningen is ad *f* 3.00 verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier of op franco aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, kamer N°. 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.

De Administrateur.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 28ste Maart 1892**, des namiddags ten 2 ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 513.

Het ophoogen en verbreeden van een terrein en het daarop leggen van sporen en wissels aan de Werkplaats te Haarlem.

Raming *f* 5850.—.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den portier of op *franco* aanvraag met overmaking van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.

DE ADMINISTRATEUR.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor
Nederland en Koloniën
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

Ministerie van Financiën.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag, 29 Maart 1892**, des namiddags te 12 uur, zal, onder andere goedkeuring van den Minister van Financiën, aan het gebouw van het Ministerie van Financiën, worden **aanbesteed:**

het onderhouden en herstellen van het Rijksgebouw te Leeuwarden, waarin de kantoren van de Hypotheken en het Kadaster zijn gevestigd, van den dag af waarop de aanbesteding wordt goedgekeurd tot en met 31 Maart 1895.

Het bestek ligt ter lezing aan het Ministerie van Financiën, aan de bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district te 's GRAVENHAGE, aan dat van het Provinciaal Bestuur van FRIESLAND en aan het kantoor van de hypotheken en het kadaster te LEEUWARDEN.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-GRAVENHAGE en door den Hoofdopzichter bij de Landgebouwen D. FOKKENS te LEEUWARDEN.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag, 22 Maart 1892, des namiddags te 1½ uur.

's-GRAVENHAGE, 2 Maart 1892.

Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal:
BARTSTRA.

HOLLANDSCHE IJZEREN SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 28ste Maart 1892** des namiddags ten 2 ure zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 503:

Het uitbreiden der los- en laadplaats op het stationsemplacement Den Haag. Raming *f* 19130.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier of op franco aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

Aanwijzing zal worden gedaan, als in het bestek is vermeld.

De Administrateur.

Hollandsche IJzeren SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Aanbesteding.

Op **Maandag den 28ste Maart 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het CENTRAAL PERSONENSTATION te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 518. **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen UITGEEST—AMSTERDAM, ZAANDAM—ENKHUIZEN, HOORN—MEDEMBLIK en LEEUWARDEN—STAVOREN, in 4 perceelen.**

Raming *f* 38570.

en volgens Bestek N°. 520. **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen AMSTERDAM—ROTTERDAM en SCHIEDAM—MAASSLUIS en op het gemeenschappelijk station ROTTERDAM—MAAS, in 7 perceelen.**

Raming *f* 59190.

De bestekken zijn tegen betaling van *f* 2.— per exemplaar verkrijgbaar aan het CENTRAAL ADMINISTRATIEGEBOUW der Maatschappij aan het DROOGBAK te AMSTERDAM, bij den Portier, of op franco aanvraag **met toezending van het bedrag** aan het Bureau **Weg** en **Werken**, Kamer 154.

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken vermeld.

Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der **Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij** dd. 31 Januari 1885 (gewijzigde herdruk van 23 Januari 1891) die bovendien tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Administrateur.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
ZERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat
AMSTERDAM.

„DE WATERVERF",

de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij

G. M. BOKS & Co. Amsterdam.

Verfwaren, silicaat, enz. enz.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar — Isoleerend.

Monsters Attesten Prospectus gratis.

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik.

Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
BALK-IJZER in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

Complete IJzeren
Gebouwen en Overkappingen,
H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

Verzekering tegen ongelukken.
Bericht aan fabrikanten, aannemers en allen, die werklieden in dienst hebben.
De Nederlandsche Vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen verschaft op bepaalde voorwaarden **20 percent** reductie op de verzekeringspremiën tegen ongelukken. Men adresseere zich daartoe aan den waarnemenden Secretaris der Vereeniging, den Heer F. VERSTIJNEN, v. Limburg Stirumstraat 3, DEN HAAG.
De Voorzitter der Vereeniging:
DR. J. TH. MOUTON.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur W. PATON WALLIS

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN,**
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-IJzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

Bekroond: Dusseldorp 1880. Weenen 1880. — Gouden Medaille Amsterdam 1883. — Bekroond: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHANN ODORICO, Frankfort a/M.
FABRIEK VAN
Marmermozaïek en Terrazzo- en Granito-vloeren,
Glasmozaïek,
Kunstmarmer en Cementuitvoeringen.
Opgericht 1830.
Eenig vertegenwoordiger voor *Nederland*
FERD. ENGERS, Amsterdam,
Heerengracht n°. 335, bij de Oude Spiegelstraat.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergetoekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **I° Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°. op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892, aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.
Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT, *Amsterdam*,
***Prins Hendrikkade* 14,**
Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.
Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

DE LINT & C°., Rotterdam,
ROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

CENTRAAL-VERWARMING
en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme- of slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. (1)
Vraag prijzen en referenties.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & C°., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap
A.V.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertenciën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia*. . . . . M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ses gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. De 969e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 30 Maart a. s., des avonds om 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.

b. Bijdrage van den heer J. Ingenohl: *De kunst en het publiek.*

c. Benoeming van eene Commissie voor de wetsherziening. (Volgens Art. 102 der Genootschapswet zal deze commissie bestaan uit zeven leden, waarvan 3 bestuurs- en 4 gewone leden.)

d. Kunstbeschouwing, te geven door den heer G. A. Zeeman.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

(A. et A.) KUNST EN HERVORMING. II.

(EEN STUDIE)
DOOR W. C. BAUER (1).

ONZE EEUW.

Omdat de meeningen en daden der menschen een gevolg zijn van de meeningen en daden der menschen die vóór hen geweest zijn, zal het sociale leven, trots alle tegenkanting die het in meerdere of mindere mate altijd wel zal moeten ondervinden, zich logisch blijven ontwikkelen, eenvoudig, als het groeien in de natuur.

Wanneer echter, zooals in het einde der vorige eeuw, geheel nieuwe ideeën door enkelen verkondigd worden en als onverwachts de wereld willen komen beheerschen, dan heeft de menschheid, dat is de massa, een ruim tijdsverloop noodig aleer zij die ideeën heeft begrepen en in toepassing kan brengen. De wet der traagheid is niet te overwinnen; en, evenals thans van het socialisme, is in het grootste gedeelte onzer eeuw, al had men ook den mond vol van „de zegeningen der Revolutie", door de menigte niet veel begrepen van wat die groote Hervorming gepredikt had. Men praatte de grooten na, bleef voortleven als vroeger en alleen, als werd opgedrongen, schikte men een beetje opzijde of wijzigde zijn ideeën wat. Nu een eeuw verloopen is, het begrijpen algemeener is geworden, het maatschappelijk bewustzijn wakker wordt, en door velen al weder wordt voortgewerkt aan de consequentie der hervormingsidee, kan men, op de afgeloopen eeuw neerziende, tamelijk wel bepalen welke de weg zal wezen, die in de naaste toekomst zal worden bewandeld.

Dit zal men ook kunnen ten opzichte van de kunst, eenvoudig door de kunstgeschiedenis van deze eeuw te overzien. Ook op dit gebied zijn door enkele grooten het eerst de hervormingsideeën begrepen en hebben de kleinen, voor zoover zij niet navolgden, de oude sleur gevolgd of, omdat zij toch gevoelden wát te moeten doen, zoekend en rondtastend en probeerend voortgeleefd.

Met de terugkeering tot de Romeinen, een noodzakelijk gevolg van de op Romeinsche leest geschoeide regeering van Lodewijk XIV, en vandaar van zelf tot de beoefening der Gricken, werd de eeuw begonnen. Onder Lodewijk XV en XVI was men doorgegaan, steeds overdrijvende, en bij de Republiek en bij het optreden van den modernen Caesar was de kunst, die de regeeringsvormen moest afspiegelen, noodzakelijk eene volging van die der Grieksche en Romeinsche staten, en, omdat zij moest voldoen aan de eischen van politiek en overheerschers, trok men, ten einde haar te kunnen doen beantwoorden aan haar doel, naar Griekenland en naar Rome om te bestudeeren wat daar aan grootsch nog overig was van de monumenten der oudheid.

Klassiek, dat was het wachtwoord! Het is geworden een *machtwoord*, dat door de geheele eeuwgeschiedenis heenklinkt, dat is aangeroepen als het hoogste, het éénig ware, het fundament van *alle* bouwkunst; en, sinds langen tijd gewoon de kunst te beschouwen als een voortbouwen met gewijzigde navolgingen van vroeger geleverde kunst, en dus verstoken van eigen stijl, nog duizelig van de opbruisende hervormingsideeën der Revolutie, wist men niet beter te doen dan datgene na te volgen, wat men schoons vond bij Grieken en Romeinen.

(1) Lezing gehouden in het Genootschap Architectura et Amicitia op 16 Maart 1892.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

Toen men geen eigen stijl meer had, en de artist archeoloog werd, wat bepaalde toen grenzen aan deze studie der ouden? Waarom juist Grieksch, waarom Romeinsch, toen men zag dat na Rome het groote Renaissance tijdperk was aangebroken? Had dit niet evenveel recht op bestudeering en navolging; men was nu toch in Italië? En waarom de Gothiek niet? Men had haar niet gewild, nu ja, maar had men haar wel grondig gekend?

En als Kleinduimpje stapte men met zevenmijlslaarzen de geheele wereldgeschiedenis door, van af de tijden dat er kunst ontstaan was. Waar de menschheid eeuwen voor noodig gehad had, dat kon men nu wel in even zoovele jaren; en deze eeuw schonk het zeldzaam schouwspel, dat de geheele kunsthistorie, met al haar stijlen, in één honderdtal jaren weder geheel werd nageleefd. Het was een groot geschiedkundig tooneelspel, dat op het 19e-eeuw-tooneel werd afgespeeld, met al de nagebootste mise-en-scène, al de gekopiëerde kostumes, een tooneelspel dat bij gaslicht geen onaardig effect zou maken, maar dat in de werkelijkheid een treurige getuigenis aflegt van de onmacht der menschen.

In Duitschland het eerst, en later in Frankrijk, werd de Gothiek en de kunst der middeleeuwen nagespeurd, en, daarin even logische beginselen vindend als in de klassieken, nagevolgd. Voor het meerendeel echter kwam dit de vervallen en meestal onvoltooide monumenten uit die tijden ten goede. In Noord-Duitschland, Munchen, Weenen en in Engeland, werd zij met meer liefde behandeld, en gaf, als altijd de zondebok, aanleiding tot menigen strijd.

Het meest heerschende dus was de Renaissance, uit Italië overgekomen. De Hoog- en Laat-Renaissance, die vooral in Florence werd nagegaan en bestudeerd, moesten nu de diensten bewijzen welke men voorheen van Romeinen en Gricken genoten had.

Maar men begon in te zien, dat dit baseeren op de klassieken en op de Renaissance uitliep, of doodliep, op een zuivere navolging van de monumenten, die in Grieksche en Romeinsche tijden en landen den roem hadden uitgemaakt van dien hen gewrocht hadden, doch in het noorden en in een geheel anders beschaafde maatschappij overgebracht, onbehaaglijk en vervelend waren. Men zocht, men gevoelde dit kon zóó niet, en peinsde; — maar — dáár — vlak voor hen, — hoe hadden zij zoo kunnen suffen, — daar stond het, daar stonden hunne nieuwe voorbeelden, rustig wachtende tot ook *zij* eindelijk eens een beurt kregen. Gevonden! gevonden! Eureka! Een nationale kunst, dát is de oplossing! En ver galmde het over alle grenzen van alle landen van Europa, en de echo herhaalde het schoone gemaakte-woord: een Nationale Kunst!

Daar trok men erop af; en geen topgevel was meer veilig, geen sluitsteentje, geen leeuwenkopje, geen kruiskozijn, werden gelaten in de zoete rust waarin zij, goedig glimlachend, gedurende een paar eeuwen op het rusteloos zoeken en mistasten van de menschen ónder hen hadden neergekeken. Zij werden bevoeld, betast, met de oogen verslonden, want o! zij waren zoo mooi; zij werden gekopiëerd, opgemeten, afgegoten; men liep met ladders en maatstokken, met ramen met ruitjes of met schetsboeken naar alle steden en dorpen waar mooie oude nationale kunst te vinden was, en kroop op daken en op torens, in kerken en binnenkamers; men kocht den menschen hunne kasten en huisraad het huis uit, om ze als heilige relieken te bewaren bij zich of ze op te stellen in de musea.

En de schrijvers trokken aan den arbeid om de nieuwe idee overal ingang te doen vinden; men werd bedolven onder jaartallen en geschiedkundige bijzonderheden, onder betoogen over het wáárom der diverse constructies, en vergast op strijdartikelen over de juiste namen der oorspronkelijke bouwmeesters, of over dat het eene land destijds de kunst van het andere land heeft afgekeken.

En men stuurde een nieuwen schat van plaatwerken de wereld in. De „nationale" Fransche, de Duitsche de Belgische, Engelsche, Deensche, Hollandsche nationale stijlen werden uitgeplozen, gedetailleerd, en de gebouwen afgebeeld en gephotografeerd den weetgierigen toegezonden, die steeds gretige koopers werden. Men wilde de nationale bouwstijlen leeren kennen, en daarna, op die kennis gebaseerd, een nieuwen nationalen stijl maken. Daarom toch was het te doen — Maar men zag niet in dat, al was men op weg naar het betere, men op deze wijze toch weder vervallen zou in de kwaal, waarom men vorige kunstuitingen had afgekeurd, en dat men bovendien minder waar zou worden, door veel wat daartoe niet behoorde, met de vlag van Nationale Kunst te dekken.

Men heeft geen rekening gehouden met de maatschappij van het einde dezer eeuw, met de politiek niet, en niet met de nijverheid, noch met den handel, of met de groote ontwikkeling van het verkeersleven, alle machtige faktoren die gericht zijn tégen nationaliteit; de veelzijdige ontwikkeling van den architect kán zich niet meer bepalen tot de kunst van eigen vaderland; de internationale handel stuurt hem de nationale stijlen van andere landen thuis, en het gemakkelijk verkeer voert hem over alle grenzen in Europa en over de geheele wereld heen; — onder hen, die het meest riepen om een nationale kunst, waren er velen die deden als menschen die er hoog over oreeren dat ieder volk zijn eigen taal moet hebben, en dan in het dagelijksch leven de taal spreken van een ander volk; en de enkelen die getrouw bleven aan hunne leus, zij konden de grootheid van de oorspronkelijke voorbeelden maar zelden bereiken; — en zoo is het gekomen dat de weg, die met zooveel geestdrift werd opgegaan, gebleken is niet te leiden naar het hooge doel dat men zich had voorgespiegeld.

Men had die schoone Renaissance uitingen der 16e en 17e eeuw met rust moeten laten, ze alleen moeten bestudeeren, zooals men alle kunsten die vóór ons geweest zijn, bestudeeren moet, maar ze niet moeten volgen, en vooral niet onwaardig kopiëeren; want van iemand dien men zeer lief heeft en hoog vereert, ziet men niet gaarne karikaturen!

Met den terugkeer tot dat waarmede men begonnen was, eindigde men toen dien reuzenzwaai door de kunsthistorie. De Lodewijk-stijlen werden weder opgehaald, en zoo had men den kring voltallig. Wat nu?

Zooals de toonkunst haar Wagner; zooals de dichtkunst haar Victor Hugo, haar Byron; zooals de letterkunde haar Flaubert, bij ons haar Multatuli en haar Huët heeft gehad; zooals de schilderkunst haar Milet en Daubigny, de beeldhouwkunst haar Rodin; — zoo kan de bouwkunst háár groote mannen aanwijzen, die vóór ons allen gevoeld hebben de groote hervormingsideeën; — en wat al die reuzen voor hunne kunsten geweest zijn, dat is Violet-le-Duc voor ónze kunst geweest.

„.... Reeds langen tijd geleden (1) heeft zich de hervormingsidee in onze kunst geopenbaard en enorme stappen zijn ten haren gunste gedaan door Henri Labrouste en Violet-le-Duc, twee figuren die men in het eerst getracht heeft van elkander gescheiden voor te stellen, maar die, in waarheid, op één en hetzelfde doel afgingen, zij het dan dat de wegen daartoe verkozen, verschillend waren. Thans, nu de werken van Violet-le-Duc beter bekend zijn, meer gewaardeerd, en men volle zekerheid heeft dat de meester nimmer gedroomd heeft van eene Renaissance der Gothische vormenspraak, thans heeft men óók beter den modernen ideeën-weg begrepen, waarlangs hij gezocht en getracht heeft de architecten te leiden, ten profijte van de toekomst. Ook vereenigt men thans hem en heel zijn school, met die van Labrouste, en rangschikt alle architecten die *vooruit* willen, onder den invloed te staan van die twee groote machtige personen der zoogenaamde rationalistische school.

Het is zeer zeker dat de hervormingsideeën, die ik hier verdedig ingevolge de leerstellingen van bovenvermelde meesters, de noodige verwarring hebben teweeggebracht in de architectenwereld, eene verwarring die zich evengoed openbaart bij hen, voor wier gewoonten die stellingen hinderlijk zijn en door wien dus deze leer wordt afgewezen, als bij hen die ze in principes aannemen en ze zoeken toe te passen; zoo'n hervorming is maar niet in éénen dag tot in de practijk toe doorgedrongen.

Het is overbodig te doen uitkomen welke reden de opposanten hebben, om zich tot wanhopens toe te blijven verzetten, maar wel is het hoognoodig een woord te zeggen met betrekking tot de voorvechters, die eigenlijk niet altijd de ideeën-orde begrepen hebben, en die ongelukkig niet voldoende gewapend waren om haar goed in toepassing te brengen.

Laten wij het bekennen, en de waarheid niet trachten te verbergen: meestentijds hebben de architecten die in principe de rationeele richting hebben aangenomen, dikwijls overdreven en gemeend de oplossing uitsluitend te zien in eene schijnbare toepassing der materialen. Enkelen hebben zelfs getracht hunne manier van bouwkunst-uitoefenen uit te leggen, zeggende: „wij maken decoratieve constructie" of „geconstrueerde decoratie". Woorden, niets dan woorden zonder zin! En de tegenstanders hebben druk geprofiteerd van die misslagen en niet minder van de wijze waarop men te dikwijls de quaestie, waarvan de grondidee misschien nog niet-eens algemeen genoeg begrepen is geworden, verkleinde."

(*Wordt vervolgd.*)

(1) A. de Baudot: „Cours d'Architecture Française au Trocadéro" (1890—1891) Encyclopédie d'Architecture, 3e Année.

(A. et A.) HET „TIJDSCHRIFT VAN *ARTI ET INDUSTRIAE.*"

Nadat verleden jaar eene proefaflevering van deze uitgave in wijden kring ter kennismaking werd rondgestuurd, verschijnt thans de geheele eerste jaargang, loopende over 1891.

Wij kunnen niets dan lof over hebben voor de zeer nette uitgave, door b.g. vereeniging bezorgd, waarvan de inhoud uitmunt door algemeene en juiste keuze der platen niet alleen, maar ook door den uitgebreiden tekst, door bevoegde medewerkers geleverd.

Deze eerste jaargang, in vier afleveringen, bevat de volgende platen.

1e Aflevering.

Pl. I. *Hamer* en *Truweel*, gebruikt door H. M. Koningin Wilhelmina bij de eerste-steenlegging van het nieuwe Buitengasthuis te Amsterdam;

Ontwerp en teekening van den Heer K. Sluijterman, uitgevoerd in de werkplaatsen der firma Hoeker en Zoon te Amsterdam.

Pl. II. *Voorschot* van crême-kleurig leder, bij dezelfde gelegenheid door H. M. de Koningin gedragen, geheel met de naald gewerkt op de Rijksschool voor kunstnijverheid, naar het ontwerp van den heer G. Sturm.

Pl. III. Lederen *boekband* met metaalbeslag, ontworpen door den architect P. J. H. Cuypers, voor de firma Enschedé en zonen te Haarlem, aangeboden aan H. M. Koningin Emma.

Pl. IV. *Traphalusters* met koperen lampen (uitgevoerd), ontworpen door den architect J. J. van Nieukerken te 's-Gravenhage.

2e Aflevering.

Pl. I. *Tegeltableau* „kerameia", ontworpen en geteekend door den heer A. Le Comte te Delft, vervaardigd in de bekende aardewerkfabriek „de porseleijne flesch" te Delft.

Pl. II. *Plafond-rozet* in eikenhout, ontworpen en uitgevoerd door den heer E. A. F. Bourgognon te 's-Hage.

Pl. III. *Deurbeslagen* van gedreven ijzer in het Museum van Kunstnijverheid te 's-Hage.

Pl. IV. *Consoles* in hout gesneden, uitgevoerd naar teekening en onder leiding van den heer P. J. den Hertog te 's-Hage.

3e Aflevering.

Pl. I. *Schoorsteen*, afkomstig van de hofstede „Auspicis et Telis", tusschen Velzen en Zandpoort; thans in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Pl. II. *Decoratieve paneelen*, aangebracht in het rooksalon aan boord van een onzer West-Indische mailbooten; ontworpen en uitgevoerd door den heer A. F. Gips te Bergen-op-Zoom.

Pl. III en IV. *Voorzittersstoel* in de zaal der Provinciale Staten van Drente, te Assen; ontworpen en geteekend door den heer J. W. H. Berden te 's-Hage.

4e Aflevering.

Pl. I. *Credence* (kastje met inlegwerk); ontworpen en uitgevoerd in eikenhout door de firma H. P. Mutters en Zn. te 's-Hage.

Pl. II en III. *Gevel-versiering* van terra-cottategels, aan de woning „Oud Leyerhoven", Vondelstraat te Amsterdam.

Pl. IV. *a* en *b*, spijskaarten, door den heer E. W. F. Kerling te 's-Hage;

benevens de volgende artikelen:

Een woord vooraf, door de Redactie.

Toelichting der platen, door de Redactie.

Iets over het ontstaan van „A. et I.", door de Redactie.

Wat is kunstnijverheid? door den heer H. L. Boersma.

Iets over het patroonteekenen, door mej. J. W. H. Naber te Amsterdam.

Uit Amsterdam, door W. C. B.

Naar aanleiding van Tentoonstellingen.

Bibliographie.

Iets over Consoles, door den heer P. J. den Hertog.

School of werkplaats? door den heer A. Le Comte.

De kunstnijverheid in Ned.-Indië, door Dr. Th. Ch. L. Wijnmalen.

Museum en school voor kunstnijverheid te Haarlem, door E. von Saher.

Museum en school voor kunstnijverheid te Utrecht, „Berbas", door P. d. R. Fzn.

De reproducties worden door verschillende firma's geleverd. Als zeer gelukt beschouwen we n°. I, de plaat in kleurendruk, waarvan voornamelijk de „fond" gelukkig is weergegeven.

Op enkele artikelen van den tekst hopen we nader terug te komen.

In „Een woord vooraf" merkt de Redactie met recht op, dat „in Frankrijk, Engeland, Duitschland en Oostenrijk, reeds sinds jaren tijdschriften bestaan, bepaald gewijd aan de beoefening en bekendmaking van de kunstindustrie, terwijl hetgeen als zoodanig tot dusverre

hiertelande werd uitgegeven, moet worden gezocht in tijdschriften van vereenigingen, die de boven omschreven bedrijven slechts als een onderdeel of als een nevenzaak van het gebied harer werkzaamheden kunnen beschouwen.

„Deze achterstand moet te meer verwonderen en hindert ons te meer als wij bedenken, hoe Nederland van ouds, speciaal op het gebied der kunstnijverheid, een naam heeft zóó roemvol, dat het in een adem genoemd wordt met de meest beschaafde landen van Europa."

Wij achten het een goed denkbeeld, dat bij deze uitgave hoofdzakelijk getracht zal worden om den stand *onzer tegenwoordige* kunstindustrie te doen kennen „.... aan hare gebreken en behoeften te gemoet te komen, maar ook hare verdiensten te doen waardeeren, die wij meenen dat meer zijn dan het algemeen weet of gelooft."

Deze taak zal niet zoo gemakkelijk zijn, want ongetwijfeld zijn er hoedanigheden in onze hedendaagsche kunstnijverheid, die voor het algemeen niet alleen, maar voor vele vakmannen zelfs, onbekend zijn.

We noemen slechts het zelfbewust optreden van vele takken onzer kunstnijverheid, dank zij de enkelen, die door hun voorgaan, tot deze ontwaking der zuivere kunstindustrie bijdroegen.

Deze enkelen in het ware daglicht te plaatsen, hún werk en dat hunner genooten aan te moedigen en bij het publiek bekend te maken, ziedaar wat we voor het „Tijdschrift" een moeilijke, doch schoone taak zouden achten.

Indien hierbij niet te veel plaats gegund wordt aan uitingen der gewone nakomertjes-kunstindustrie, behoorende tot een tijdperk, dat we reeds te boven zijn gekomen, twijfelen we geenszins, dat deze nieuwe uitgave door velen met geestdrift ontvangen zal worden.

Naar wij vernemen, werd het werk reeds vereerd met de inteekening van H. M. de Koningin-regentes en Koningin Wilhelmina.

W. Kromhout Cz.

(A. et A.) FRAGMENTEN IX.

Ik heb van de week een benauwden droom gehad. Mijne hersenen waren blijkbaar onder de nawerking van een sensatiebericht in de couranten, betreffende geweldige magnetische invloeden, waaraan onze planeet op den 28en Maart a. s. zou blootstaan, en die dezen dag tot de meest kritieke van de loopende eeuw zouden maken. Ook andere poespas, dien ik in den laatsten tijd gelezen had, mag erbij in 't spel zijn geweest, genoeg, mijne fantasie maalde mij de vreemdste tooneelen. Ik zag dan Amsterdam in vogelvlucht, maar toch duidelijk genoeg om alles wat voorviel goed waar te nemen, en het eerste wat mij trof was het Paleis voor Volksvlijt, dat met zijn geheele ijzermassa langzaam en statig opwaarts ging en eindelijk uit 't gezicht verdween. Op de plaats waar het gestaan had, ontdekte ik een enormen gedenksteen met het opschrift: „het was te goed voor deze wereld." Anderen gebouwen trof een minder gelukkig lot. Ik zag ze tegen elkaar bonzen en uit elkaar spatten, zeker van wege het ingemetselde ijzer hier en daar.

Het vreemdste schouwspel leverde echter de Gehoorzaal te Leiden op, die ik ook al in mijn droompanorama omvatte. Dit gebouw, waarbij zooals men weet vooral in de fundeering geen ijzer gespaard is, was in eene korte spanne tijds opgenomen en het onderste boven gekeerd, met medevoering van groote massa's staal in den vorm van oude beerputten en riolen, waarop het gebouw gefundeerd werd.

Dank zij de buitengewoon soliede constructie was zelfs na deze salto mortale niet het geringste scheurtje te ondekken.

Verschrikkelijk was echter de verwoesting in de nieuwe buurten. Hoewel deze toch vrijwel metaalvrij geacht werden, waren ze in minder dan geen tijd tot stof vergaan, zelfs de rooilijnen waren geheel weggewischt.

Aan het fragmentenhuisje achter het Rijksmuseum kon men hevige trillingen waarnemen, zeker wegens de soliede Hollandsche kap, die ook al van metaal bleek te zijn, doch die met haar ijzeren blokkeels, karbeels, hanebalken, nokplankjes, panlatten enz enz., de losgelaten elementen dapper weerstand bood; ze was blijkbaar te zwaar!

Overal in de stad zag men ijzeren brandkasten hare bezitters troosteloos achterlaten. Minister Pierson stond met een bundel belastingontwerpen onder den arm zijn ontsnapte prooi wanhopig na te staren.

Op het publiek maakte de catastrophe natuurlijk een overweldigenden indruk, de verwarring was onbeschrijflijk en op de Beurs heerschte een ware paniek, ondanks het buitensporig snel omhooggaan der metallieken en ijzerhoudende fondsen.

Enkele socialisten meenden van de situatie te profiteeren en maanden tot kalmte aan; ze verklaarden het verschijnsel als het begin van den socialistischen heilstaat.

In hun gevolg ontdekte ik o. a. eenige jongelui, van wie Baque laatst vertelde dat zij ijzeroplossingen voor inwendig gebruik toepasten.

Of het daarvan kwam of van opgewondenheid over hetgeen voorviel is moeilijk uit te maken, doch bij de minste beweging zag men ze de potsierlijkste luchtsprongen en buitelingen maken. Reizigers en agenten in ijzerwaren zag men met hun monsterkisten het luchtruim doorklieven, evenzoo de allernieuwste beschavingsartikelen, monitors, torpedo's, Kruppkanonnen, Amsterdamsche politieagenten, mannen van ijzer en staal en dergelijk moordtuig, dit alles ging in wilde vaart omhoog naar de planeten wier aantrekkingskracht zoo onwederstaanbaar was.

Alleen het metaal der toekomst, het aluminium, bleef beneden.

Ten slotte veranderde het tooneel plotseling in eene apotheose, waarbij men de geheele architectenwereld danspassen zag uitvoeren op de feestelijk geïllumineerde puinhoopen.

R. A. Goût.

(A. et A.) SYSTEEM RABITZ.

(*Ingezonden.*)

Geachte Redactie,

In een bericht uit Leiden geteekend R, voorkomende in n°. 11 van uw blad van 12 dezer, wordt o. a. gezegd dat de Rabitz-werken, voor een gebouw aldaar toegepast, door den agent van dit systeem, waarmede de steller mij bedoelen zal, niet voor den te voren opgegeven prijs zijn uitgevoerd, wat ik bepaaldelijk moet tegenspreken. Ofschoon voor genoemd gebouw oorspronkelijk vijfmaal zooveel Rabitzwerk voorgeschreven was, is een groot deel daarvan uit een bezuinigingsoogpunt niet uitgevoerd en hoewel het door mij gemaakte werk bij lange na niet zoo belangrijk was als voorgesteld, werd het toch voor den tevoren door mij aan den architect opgegeven prijs uitgevoerd en is mij hoegenaamd niets bijgepast.

Het werk heeft voor het bestemde doel uitmuntend voldaan en kan van bijpassen op mijn werk door den besteder geen spake zijn. De heer R., waarschijnlijk belust op een courantenbericht, heeft wel de klok hooren luiden, maar weet niet waar de klepel hangt.

Als hij het in *De Opmerker* van 30 Januari j. l. door mij gestelde bericht over „mortel en zijne toepassing als zelfstandig bouwmateriaal" goed gelezen had, zou hij hier niet spreken van een geheimmiddel; de hoofdzaak is en blijft dat mijn Rabitzwerk goed en solide is, en dit kan de heer R. niet tegenspreken.

U dankzeggende voor de toegestane ruimte verblijve

uw dw. dienaar

Theod. Ferd. Bierhorst.

Naar aanleiding van bovenstaand schrijven aangaande de toepassing van het systeem Rabitz in de nieuwe Stadsgehoorzaal alhier en de daaruit voortgevloeide financieele beslommeringen, zou ik kunnen volstaan met te herhalen dat mijne mededeelingen in *De Opmerker* van 12 dezer uit de officieele bronnen geput zijn. Wat ik dus met de klok en den klepel heb uit te staan, is mij niet recht duidelijk.

In het rapport van den gemeente-architect aan de Commissie van fabrikage, ter verklaring van het overschrijden der vastgestelde bouwsom, wordt het aandeel van het systeem-Rabitz als volgt uiteengezet:

„Het Rabitzwerk behoort tot de in het buitenland „gepatenteerde zaken en heette een geheim. De ver„tegenwoordiger voor Nederland voerde vóór de aan„wijzing verschillende onderhandelingen over den prijs, „welke ik op de aanwijzing mededeelde. Later kwamen „er quaesties over het al of niet afstukadooren voor „den opgegeven prijs, over vrijstaande en niet-vrij„staande Rabitzwanden, over verbindingsmiddelen van „de Rabitz-lambrizeering en de stijlen ter bevestiging „van den orkestwand. Het zou zeker onbillijk geweest „zijn de aannemers geheel de schade te laten lijden, „voortvloeiende uit minder juist opgeven van den le„verancier, en na langdurige onderhandelingen werd „het naar billijkheid den aannemers te vergoeden deel „in de extra kosten op ongeveer *f* 700 vastgesteld, „waardoor de schade, door de aannemers op dit Rabitz„werk geleden, nog *f* 1100 bleef bedragen."

Welke van de twee verklaringen nu de meest ware is, kan ik niet beslissen; dat er echter een misverstand of zoo iets is uit den weg te ruimen, is wel waarschijnlijk.

Mocht de heer B. daartoe lust gevoelen, dan zou ons Raadhuis daarvoor de aangewezen plaats zijn.

Leiden, 24 Maart 1892. R.

PAPIERSTUC.

Onder de vele nieuwe materialen, die tegenwoordig in den handel gebracht worden, behoort ook het papierstuc. Ofschoon het in Duitschland uitgevonden is, heeft het de aandacht van onze industrieelen getrokken en wordt het door de firma Bennewitz & C°. te Amsterdam vervaardigd; het dient hoofdzakelijk ter versiering van plafonds en wanden, en is bestemd om het gewone stucadoorwerk te vervangen. Door zijne geringe zwaarte en groote duurzaamheid verdient het boven andere materialen op dit gebied de voorkeur. De vervaardiging der ornementen geschiedt door handenarbeid; zij onderscheiden zich door groote buigzaamheid, scherpte van lijnen en ongevoeligheid voor verwisselingen van temperatuur, waardoor scheuren voorkomen worden. Een groot voordeel van het materiaal is dat het onmiddellijk, nadat het aangebracht is, beschilderd kan worden, terwijl de kleuren eene veel grootere mate van intensiteit behouden dan op gips. De ornementen en lijsten kunnen zeer gemakkelijk worden aangebracht, en daartoe wordt geen bijzondere kennis vereischt.

Naar onze meening zal het papierstuc weldra op groote schaal en vrij algemeen worden toegepast; wij raden de bouwkundigen aan een bezoek aan het kantoor der firma Bennewitz & Co. te brengen, met den rijken voorraad van monsters en modellen kennis te maken en een proef te nemen met de toepassing.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. In een dezer dagen gehouden vergadering van het bestuur van het Instituut van Ingenieurs met de besturen der K. v. K. te Amsterdam, Rotterdam en 's Hage is besloten, behoudens de goedkeuring van de Kamers en het Instituut, om op het in dit jaar te Parijs te houden internationaal congres voor binnenlandsche scheepvaart voor te stellen het volgende congres in 1894 te 's-Hage te houden. De voorbereidende werkzaamheden worden opgedragen aan het bestuur van het Instituut.

— Van wege de afdeeling „'s-Gravenhage" der Vereeniging tot bevordering van fabrieks- en handwerks-nijverheid in Nederland, wordt in de maand September a. s. eene tentoonstelling gehouden van photographie en aanverwante kunstnijverheid.

De voorwerpen zullen worden verdeeld in vier afdeelingen, als: 1° photographie, *a* vak-photographie, *b* amateur-photographie, 2° phototypie (lichtdruk), 3° photolithographie en phototypographie, 4° photogravure.

De tentoonstelling omvat alleen de voortbrengselen der bovengenoemde takken van kunstnijverheid. Photographie- en andere vervaardigings-toestellen worden slechts toegelaten op voorwaarden, door de commissie vast te stellen.

Buitenlandsche inzendingen strekken ter opluistering en blijven buiten mededinging, behoudens de bevoegdheid der commissie om aan zoodanige inzending eene onderscheiding toe te kennen.

Utrecht. Het verslag is verschenen van de eerste vergadering van den *Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland*, den 26en December 1891 hierterstede gehouden. Volgens de statuten, daarin opgenomen, tracht de bond zijn doel te bereiken door het houden van algemeene vergaderingen, minstens eens in 't jaar; het houden van tentoonstellingen en wedstrijden; het bevorderen van leerplannen en plaatwerken ten dienste van het ambachtsonderwijs; het geven van adviezen betreffende het ambachtsonderwijs.

Eene reeks van vragen is vastgesteld, die in volgende vergaderingen zullen worden behandeld. Voorzitter is de heer F. Lz. Berghuis te Arnhem; secretaris de heer E. Jelsma te Amsterdam.

— De beroemde bronsgieter en kunsthandelaar Barbédienne te Parijs, voor wiens uitstalkasten de vreemdelingen altijd zoo gaarne bleven staan, is Maandag in den ouderdom van 82 jaar overleden. Sedert 3 jaren had hij zich reeds uit de zaken teruggetrokken. Hij richtte in 1838 zijn bronsgieterij op in vereeniging met een werktuigkundige, Collas, die een middel had gevonden om beeldhouwwerken met mathematische juistheid te verkleinen. Nadat hij begonnen was met een zeer zorgvuldige en artistieke reproductie der antieke kunstwerken en belangrijke verbeteringen had gebracht in het kleuren van het brons, ging hij over tot het reproduceeren van nieuwere werken en op dat gebied zijn de Fransche beeldhouwers hem veel dank verschuldigd.

— Aflevering 3 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Paarlen en paarlvisscherij (met fig.). — Een bloem, die zich ook naar de omstandigheden wist te schikken (met fig.). — Sterrenkundig allerlei (met fig.). — Over de punten van overeenkomst tusschen den gastoestand en den opgelosten toestand van vaste stoffen (met fig.). — Natuurkundige proeven met eenvoudige toestellen (met fig.). — Thermo-electrische onderzoekingen en thermo-electrische zuilen (met fig.). — De crocus (met fig.). — De vaste en vloeibare stofdeeltjes in de wolken. — Een eenvoudige pompmachine (met fig.). — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie. — Antwoorden. — Vragenbus.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, zijn:

Ontslagen: op verzoek, eervol wegens ziekte, de opzichter 1e kl. B. A. Hildebrand; wegens tijdelijk intrekk. hunner betrekking in verband met de oprichting, bij wijze van proef, van de irrigatieafd. Brantas en Serang, eervol uit hunne betrekking, de hoofdopz. over de sluis-, kunst- en waterwerken in de resid. Soerabaja J. Steendam, de opz. over de waterwerken te Glapan (Semarang) J. C. Kreecke en de adsist.-opz. voor de sluis-, kunst- en waterwerken in de resid. Soerabaja H. F. Th. Boesch.

Belast: bij den Waterstaat en 's lands burg. openb. werken, met de waarneming der betrekking van opzichter 1e kl. J. Steendam voornoemd; opz. 2e kl. J. C. Kreecke voorn.; opz. 3e kl. A. F. Th. Boesch voorn.

— Tot directeur der Baarnsche gasfabriek is benoemd de heer H. E. Hoegsma, gemeente-architect te Baarn, thans waarnemend directeur.

PERSONALIA.

— Bij koninklijk besluit zijn, met ingang van 1 April 1892, benoemd tot lid van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten, E. D. Kits van Heyningen te Amsterdam, en E. H. Stieltjes te 's-Gravenhage.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië hebben de volgende mutatiën plaats gevonden: *Gesteld* ter beschikking van den resident van Soerabaja, de opz. 2e kl. C. P. Rosenquist; *toegevoegd* aan den chef der 4e waterstaatsafd., de opz. 1e kl. C. F. Pichel en de opz. 2e kl. A. D. Jansen; *overgeplaatst* van den algemeenen naar den gewest. dienst in de res. Soerabaja, de ing. 2e kl. J. T. P. J. Straatman; van de directie naar Kediri, de ing. 2e kl. W. B. van Goor; van Probolinggo naar Kediri de ing. 3e kl. E. Gerst; van Pekalongan naar de res. Cheribon de opz. 3e kl. W. E. Rocmers, van Sumatra's Westkust naar de res. Bantam, de opz. 3e kl. H. G. T. Boers; van Madoera naar Sumatra's Westkust de opz. 2e kl. C. J. Cohen; van Batavia naar Madoera de opz. 2e kl. P. Young; van Sumatra's Westkust naar Batavia de arch. 2e kl. M. J. IJserman; van Soerabaja naar Bagelen de opz. 2e kl. E. Ch. Verstteegh; van Semarang naar Biliton de opz. 3e kl. A. R. Kramer.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn benoemd:

Tot ingenieur 2e kl., de ing. 3e kl. B. M. Blijdenstein; tot ing. 3e kl. de adsp.-ing. F. C. Nauta en J. C. Voorduin; tot adsp.-ing. J. F. Quant en E. C. Lantzius; tot opz. 1e kl., de opz. 2e kl. J. G. Westenberg en B. A. Huijsers; tot opz. 2e kl., de opz. 3e kl. F. J. S. Micola von Fürstenrecht, J. J. van der Rest, W. H. Berkhemer Jr., D. D. Thedens en V. E. Roemers; tot opz. 3e kl. H. M. Toxopeus, H. van der Sande; H. Ludeling, C. Schermers, A. du Bois, S. J. Fisscher, J. H. Knoop Jr., J. D Th. Brunet de Rochebrune, C. van Zeventer, M. K. Lindhout, A. L. F. J. van den Dungen Gronovius, J. A. C. Groeneveijer, particulier, en Raden Soehoed Nosingo.

— Bij de Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië is *eervol ontslagen* de opzichter 2e kl. J. Wijsman; *werkzaam gesteld:* bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement, de ingenieur 2e kl. J. B. Hubenet, *belast:* met het doen der opnemingen voor eene spoorwegverbinding van Djember naar Banjoewangi, de tijdelijk ingenieur 1e kl. P. Richter; *toegevoegd:* aan den tijdelijk ingenieur 1e kl. P. Richter, de tijdelijk waarnemend adjunct-ingenieur 2e kl. J. Radersma en de tijdelijk teekenaar 1e kl. J. Schuitemaker.

— Bij de aanleglijn Preanger—Tjilatjap: *belast:* met het beheer der 2e sectie, met aanwijzing van Tassikmelaja als standplaats, de ingenieur 2e kl. S. Verweij.

— Bij koninklijk besluit van 15 Maart j.l. is een pensioen van *f* 3000 verleend aan den heer N. T. Michaelis, directeur belast met de leiding van de zaken der spoorwegen, en van *f* 2571 aan M. C. J. Piepers, Voorzitter van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten.

— Door den Minister van koloniën is de heer O. Albin Bernstein, monteur, gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om tijdelijk te worden werkzaam gesteld bij den locomotiefdienst van de Staatsspoorwegen op Java.

— Tot ingenieur bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is met ingang van 1 April benoemd de heer G. J. F. van Vrijberghe de Coningh, thans adj.-ingenieur 1e kl. bij dien dienst.

— Te Groesbeek is overleden de heer P. J. Seedenburg, oud Oost-Indisch hoofdingenieur.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Tijdelijk opzichter bij de gemeentewerken te Groningen. Adres, liefst in persoon, bij den directeur der gemeentewerken. (*Zie advert. in* n°. 13.)

— Gemeente-opzichter te Baarn. Jaarwedde *f* 900. Adres in persoon bij den Burgem. vóór 10 April (*Zie adv. in* n°. 13.)

ADVERTENTIEN.

OPZICHTER.

Een bekwaam **BOUWKUNDIG OPZICHTER** zelfstandig werken uitgevoerd hebbende, wenscht geplaatst te worden. Hoog salaris geen vereischte. Fr. Br. Lett. H 1481 aan Albert de Lange's Adv. bur. Amsterdam.

Teekenaar.

Een bekwaam bouwkundig **teekenaar**, k. v. perspectief en stijlleer, **ZOEKT PLAATSING**. Fr. br. lett. IJ aan den boekhandelaar J. C. BAX te Zaandam.

Waterleiding te Almelo.
Aanbestedingen.

Door den Ingenieur H. P. N. HALBERTSMA, zullen namens de Heeren Th. A. VAN DEN BROEK en G. W. VAN BARNEVELD KOOIJ Jr. in het openbaar te Almelo worden **aanbesteed**:

Bestek N°. 3.

Het bouwen van den WATERTOREN te Almelo, met de levering der benoodigde materialen, uitgezonderd de buisleidingen en het ijzeren reservoir.

Bestek N°. 5.

Het LEGGEN van de Gegoten IJzeren Buisleidingen.

Bestekken, het eerste met inbegrip van de teekening daarbij behoorende, zijn tegen betaling van *f* 2.— per stuk, verkrijgbaar aan het bureau van den Ingenieur voornoemd, Stationsweg 76 te 's Gravenhage, alwaar dagelijks voormiddags 10—12 ure inlichtingen zijn te bekomen.

Plaats en tijd van aanwijzing en besteding zullen nader worden bekend gemaakt.

Ook het bestek van het machine- en ketelgebouw met Schoorsteen te Wijnjeterp wordt binnen eenige dagen verkrijgbaar gesteld.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Kolonien*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding),
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

Tijdelijk opzichter bij gemeentewerken.

Burgemeester en Wethouders der gemeente Groningen maken bekend, dat bij de uitvoering van gemeentewerken **een tijdelijke, bouwkundige opzichter** kan worden aangesteld. Zij, die voor de aanstelling in aanmerking wenschen te komen, zullen zich, liefst in persoon, hebben te vervoegen tot den heer Directeur der gemeentewerken (Bureau Gedempte Zuiderdiep).

Groningen, 17 Maart 1892.

Burg. en Weth. voornoemd: BUCAILLE.
De Secretaris: A. PEKELHARING, f. s.

Gemeente-Opzichter.

Te Baarn wordt gevraagd een **Gemeente-Opzichter** op een tractement van *f* 900. Sollicitanten in persoon zich aanmelden bij den Burgemeester, op alle werkdagen tusschen 10 en 12 ure aan het Gemeentehuis te Baarn voor 10 April a. s.

OPENBARE
Aanbesteding.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Vrijdag den 8 April 1892**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar **aan te besteden:**

Het bouwen van eene SCHOOL aan de Ascendelftstraat.

Bestek, voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te Rotterdam, en zijn tevens voor *f* 1,— verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houtlaan* n°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld Timmerhuis. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Vrijdag* den 1 *April* 1892, des voormiddags te 11 uren.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
Aanbesteding.

Op **Maandag den 4 April 1892**, des namiddags ten **twee** ure, zal in het **Centraal-Personenstation** te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens Bestek N°. 519. **Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen Dordrecht—Elst—Roosen-Bemmel, Amersfoort—Kesteren en Nijmegen—Kleef in 5 perceelen.**

Raming *f* 28533.—.

De bestekken zijn tegen betaling van *f* 2.— per exemplaar verkrijgbaar aan het **Centraal Administratiegebouw** der Maatschappij aan het **Droogbak** te Amsterdam, bij den **Portier**, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau **Weg en Werken** Kamer 154.

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken is vermeld.

Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der **Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij** dd. 31 Januari 1885 (gewijzigde herdruk van 23 Januari 1891) die bovendien tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Administrateur.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (Meuse).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Plans en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dokstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RöHL, eigenaars van Granietgroeven te Luckeby, Wankwik, Elfvehult, Eynkil en Wirbo.

Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te Wolgast en Berlijn.

welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
Aanbesteding.

Op **Maandag den 4 April 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden **aanbesteed** volgens bestek N°. 522:

Het maken van een bijbouw aan de Locomotievenloods op het Gemeenschappelijk stationsemplacement Winterswijk met bijbehoorende werken.

Begroting *f* 3300.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De Administrateur.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 19de April 1892** des namiddags ten twee ure, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 512:

Het maken, leveren en opstellen van plaatijzeren liggers met koppelingen ter versterking van de brug over de Poldervaart bij Schiedam. Begroting *f* 6890.—.

Het bestek met teekening is tegen betaling van *f* 1.50 verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, kamer 154.

De Administrateur.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.
Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 26ste April 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek N°. 570.

Maken van de uitbreiding der locomotiefloods en dienstvertrekken en woning opzichter-machinist (voormalige N. R. S.), het uitbreiden der steenkolenbergplaats S.S. en eenige diverse werken op het station Arnhem.

Begroting *f* 34700.—.

De besteding geschiedt volgens § 77 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21ste Maart 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN te Nijmegen, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den April 1892, des voormiddags te 11 ure.

Utrecht, den 18den April 1892.

Houtbereiding tegen bederf.
KYANISEERINRICHTING.
H. LENSINK,
ARNHEM,
levert pasklaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben enz. enz.

ROLLUIKEN
van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS**, Remscheid.
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.

Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & C°. Amsterdam.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

THEOD. FERD. BIERHORST, Haarlem.

FABRIKANT IN

Marmer-Mozaïk, Granito en Cementbeton.

Houten Parket-, Caoutchouc- Asphalt- en Artielseolithvloeren.

Eenig Concessionair en Uitvoerder voor Nederland

VAN

vuurvaste, vrijdragende Plafonds, Wanden en Gewelven voor elke belasting.

Ventilatie-Kanalen, Onbuisel van IJzerconstructies, Complete Silos en Kuilen, enz. Systeem RABITZ.

Geheele Zwembassins, Waterreservoirs en Leidingen, Trappen, Complete Gebouwen, enz. Systeem MONIER.

Duurzaam Wandbekleedsel, zoo hard als steen, van Polychroom-Cement; zeer spoedig en voordeelig te beschilderen met waterverf.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,

in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*

De Directeur, **W. PATON WALBS**

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-

HOEKMEET-

en andere

INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN,**

LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**

WEEGWERKTUIGEN.

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!

Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en Horlogemakers

moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met

HET LIJNTEEKENEN

als voorbereiding voor het Vakteekenen,

door *G. A. SCHOLTEY*, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.

Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door

Het Bouwkundig Weekblad

en de Heeren:

S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtsschool te *Rotterdam*,
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*,
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.

Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°, bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts f 2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

G. W. VAN DER WIEL & C°., ARNHEM verzenden *franco*, op aanvrage per postwissel:

Gezegelde inschrijvingsbiljetten met couverten à	*f* 0.39	per	stuk
Lijsten volgens art. 11 der arbeidswet	„ 0.06	»	»
Verhuurbiljetten . .	» 0.05	»	»
Huurcontracten . .	» 0.55	» 10	stuks
Begrootingstaten . .	» 0.55	» 10	»
Kennisgevingen van ongelukken.	» 0.17	» 5	»

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.

J. L. BACON,

ELBERFELD.

Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.

Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.

Ontwerpen, begrootingen en **brochuren** worden op aanvraag *gratis* geleverd.

Prima Referenzen.

Agenten voor elke provincie gevraagd.

JAN HAMER & C°.

Marnixstraat 402

AMSTERDAM.

Veiligheids-Liften

VOOR

Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,

VOOR

Personen, Goederen, Spijzen

ENZ.

Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst. (2)

Meer dan 100 alleen in Nederland geplaatst.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* bereelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**
2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**
3°. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.

P. W. BRAAT.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen.

H. E. OVING Jr.,

Rotterdam.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & C°., te Arnhem.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT Bz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ses gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, al 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling à 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

(A. et A.) KUNST EN HERVORMING. II.

(EEN STUDIE)

DOOR W. C. BAUER.

ONZE EEUW.

(Vervolg van bladz. 107.)

„.... De (1) menschheid dankt aan de antieken en aan de middeleeuwen bewonderenswaardige monumenten, die, hoe verschillend in vorm zij zich voordoen, hun wezen verschuldigd zijn aan éénzelfde methode van samenstelling, die gebaseerd is op het beginsel van oprechtheid en logica, en die, afgescheiden hare meerder of minder ontwikkelde esthetische waarde onder de verschillende volkeren, voor het verleden de voornaamste bron van hare scheppende kracht is geweest. Tijdens deze groote kunsttijdperken heeft de architect, hoe ook het klimaat of de luchtstreek, hoe ook de materialen waren, steeds *geredeneerd* en zich door niets van den weg laten afbrengen, dien hij zich door het gezond verstand liet aanwijzen; hij gaat recht op zijn doel af, en komt er zoo logisch toe, de harmonie tusschen vorm en samenstel tot stand te brengen, en dat met zulk een volmaaktheid, dat men noch aan den antieken tempel, noch aan de Gothische kathedraal één enkelen architectonischen grondvorm zou kunnen wijzigen zonder het werk te bederven.

Zulke groote openbaringen hebben slechts korte tijden gekend, en de bouwkunst is in verscheidene tijdperken, in meerdere of mindere mate, ontaard geweest: maar, zóó als zij gehoorzaamde aan hare beginselen, heeft zij zich ingenieus en vindingrijk getoond.

Sedert de zeventiende eeuw heeft zij zich ongelukkigerwijze laten afbrengen van den weg, die door de antieken en in de middeleeuwen is gevolgd, en daardoor is deze kunst, te voren zoo levendig en zoo vruchtbaar, de dienares geworden van de weelderige ideeën die voldoen moesten aan een Lodewijk XIV.

Zeer zeker heeft de versiering van de paleizen der grooten de gelegenheid opengesteld voor grootsche manifestaties van de zijde van den schilder en den beeldhouwer, maar heeft de toen gevolgde weg niet een enormen slag toegebracht aan de bouwkunst zelf, en heeft in deze periode van navolgen, de artist, hoe hoog hij ook moge gestaan hebbe, niet verloren de gewoonte van onderzoek en van een in waarheid vruchtbare studie?

Ook is het heden niet meer alleen te doen, om den smaak van vorsten en grooten te bevredigen, in de democratische maatschappij waarin wij leven is het voor den architect niet uitsluitend, of liever slechts heel zelden weggelegd, dikwijls met een beetje talent en wat eigenwaarde, iets moois, naar den smaak van den dag, te leveren, en tot bevrediging van slechts één enkel persoon. Thans vormen de materieele en financieele eischen de basis van elk bouwkundig program. Zooals echter sinds langen tijd door de groote meerderheid de rol van de bouwkunst wordt opgevat, is absoluut in tegenstelling en in strijd met de methode, gevolgd door de antieken en de middeleeuwen.

Er zijn geen twee methodes te volgen in zake bouwkunst, en men moest, onder voorwendsel van iets moois te maken, den weg van logica en gezond verstand niet mogen verlaten; in allen geval, zóó voortgaande, is zichzelf een brevet van onmacht uitreiken, door het missen van alle originaliteit, en aan de andere zijde de deur openzetten voor de onvruchtbaarste en dwaaste verkwistingen.

Er ontwikkelt zich echter een zeer duidelijke reactie tegen de gewoonten, die gedurende een drietal eeuwen in de toepassing der architectuur ingeroest waren, en verscheidene architecten, de juiste en verstandige ideeën volgend, aangegeven door Labrouste en Viollet-le-Duc, toonen practische neigingen die zich iederen dag duidelijker uitspreken. Zij hebben echter een zwaren strijd te strijden, doch niet ineens den vorm, de esthetische moderne uiting kunnende vinden, zijn zij daarom nog niet ontmoedigd, en al ontbreekt het hun nog, hunne bekwaamheden aan monumentale bouwwerken te kunnen toonen, en al moeten zij zich houden binnen een onwettig getrokken grens, eens zal de dag voor hen aanbreken waarin de algemeene ideeën bij het publiek en in den boezem der architecten zich zullen gewijzigd hebben.

(1) „L'Architecture contemporaine", L'EXPOSITION UNIVERSELLE DE 1889, ouvrage publié sous le patronage du Ministre du Commerce, de l'Industrie et des Colonies.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

Er zijn overigens andere hervormings-elementen, die onvermijdelijk en gansch natuurlijk een beslissenden invloed uit zullen oefenen op bouwkunst-beoefening, dat zijn de materialen en de constructies die, dank de moderne wetenschap en industrie, komen regeeren en, langzaam aan, een ware omwenteling in den vorm der gebouwen zullen teweegbrengen.

De Tentoonstelling van 1889 heeft voornamelijk getoond hoeveel de constructeur partij kan trekken van die enorme metaalmassa's, die vergunden, zonder tusschen-steunpunten, groote ruimten te overdekken en verbazende hoogten te bereiken; doch men betwist, niet zonder reden, aan deze reuzenwerken het bezit van de noodige artistieke waarde.

Als deze critiek juist is, treft zij dan de richting zelve en den aard van de materialen, die, zooals sommige architecten beweren, zich niet zullen leenen tot monumentale doeleinden, om de magerheid der constructieve gedeelten? In geene deele! en zulke redeneeringen en critieken zijn niets dan een gevolg van een onware opvoeding en van een aan blindheid grenzende kleinheid-van-zien.

Gewoon niets anders te zien dan antieke ordonnantiën, en zich te oefenen in het verdraaien en vervormen daarvan, ziet men de kunst niet anders dan door deze expressie; dat is net zoo als onder Lodewijk XIV men de diepste verachting voor de Gothische bouwwerken koesterden; maar van deze misvatting is men teruggekomen, zooals men dit vroeg of laat zal doen van de zoo lichtvaardig geuite opinie over de metaal-constructies.

Men zou den architect heden niet den steen mogen toewerpen, want hij verkeert onder den invloed van een onware opleiding, waarvoor de aansprakelijkheid geheel valt op de huidige maatschappij, waarin de ideeën over kunst geheel verdraaid worden. Er moet een hervorming worden uitgelokt; zij komt wel langzamerhand, maar het is gemakkelijk haar komst te verhaasten, door in het onderwijs in de bouwkunst de hervormingen, die sedert langen tijd zijn aanbevolen en waarvan de noodzakelijkheid meer dan duidelijk is, in te voeren."

Hoe men in Frankrijk reeds de moderne begrippen heeft weten doen doordringen, bewijst o. a. het volgend uittreksel uit eene rede door den Directeur des beaux-arts, ten gelegenheid van de prijsuitdeeling aan de Ecole, het afgeloopen jaar gehouden, en welke rede in haar geheel is opgenomen in de Encyclopédie d'Architecture, het interessante tijdschrift, onder redactie van de heeren A. de Baudot, H. Chaine en Paul Goût. (Dit tijdschrift is het orgaan van de partij, die de richting, door Labrouste en Viollet-le-Duc het eerst aangegeven, volgt, en met veel energie streeft naar de verwezenlijking harer hervormings-ideeën).

„. . .(1) Breken met het verleden, dat is onze vaderen verloochenen, onze adelbrieven verscheuren; dat zou een der grootste fouten zijn, die onwetendheid, vooroordeel en ondankbaarheid ooit zouden kunnen bedrijven. Het gevoel voor traditie en de eerbied voor historie zijn der menschheid tot adel, en de eerste redenen van den vooruitgang.

Maar om onze vaderen waardig te zijn, moeten wij ons niet nederleggen bij wat zij ons hebben nagelaten, en op den weg blijven stilstaan, waarop zij hun tocht hebben aangevangen; wij moeten *zelf* iets voortbrengen en onze *eigen* historie maken. Zij zijn groot geweest, omdat zij zichzelf geweest zijn!

Het is bekend dat het leven de laatste twee eeuwen breeder is geworden, dat veel is verdwenen en veel is geboren, en dat nieuwe ideeën de wereld leiden en de rollen verdeelen.

Onze eer, van *onze* eeuw, is de hartstochtelijke liefde voor waarheid, rechtvaardigheid en vrijheid; de oude overheerschingen zijn verdwenen, de kunst neemt geen privilegiën meer aan, zoomin als de maatschappij verschil van klassen.

Wij gelooven dat kunst en geschiedenis weder de wegen van eertijds volgen, dat zij overal om ons zijn en, op het oogenblik dat onze eeuw eindigt, verdubbelen wij onze krachten om aan de eeuw die komende is het bewijs te leveren dat ook wij vrij en onafhankelijk werk gemaakt hebben, dat wij de nieuwe ideeën, door de Fransche Revolutie in de wereld geslingerd, hebben verwezenlijkt, en wij haar devies hebben ten uitvoer gebracht in kunst en maatschappij."

„De kunst der negentiende eeuw, in Europa.(2)

„Aan de achttiende eeuw kan men vragen hoe ze worden moest. In onzen tijd kan men zien hoe ze is of zal zijn.

„De achttiende eeuw is een tijd geweest van waarneming. Ze is een tijd geworden van gedachten. Ik geloof dat men uit deze twee waarheden de kunst kan voorspellen die geworden is; en de kunst die zal zijn . . .

„Daar waren menschen, die het leven rondom zich gezien hadden met onbedriegelijke oogen. Zij hadden de lijnen van hun verstand aanschouwd in natuur en maatschappelijke wereld. Zij hadden ze gemeten en beteekend, zoodat zij wijs waren geworden met de kennis van het groot en klein in de dingen der aarde.

„Maar toen braken de stokjes van Geloof en Wetenschap, waarop ze gesteund hadden bij het kijken. Toen sloeg op hun duizelend brein de gelijkheids-idee der Fransche philosophen, die strijdhamer der nieuwe gedachten-titanen, waar een heele maatschappij onder gruizelen zou.

„Toen begon in die organismen de strijd tusschen de nieuwe idee en de oude waarneming. Toen liepen zij rond met verwarde hoofden en ontstelde zielen, en konden het niet begrijpen, dat in al dat klein en groot hunner verstandige metingen alles gelijk was. Zij weenden erom en mijmerden erover, dat zonnestelsels niet meer waren dan stofjes, dat de mensch niet meer was dan een worm, . . . zij voelden zich zoo klein en bevangen van angst, dat zij zich droomden ver, ver te vlieden naar stille, groene dalen, waar altijd rust was.

„Zij waren te veel verwarde menschen om groote kunstenaars te zijn.

„Byron, Victor Hugo (en Viollet-le-Duc) waren de revolutionaire poëten der gelijkheid in de jaren der ongelijkheid. Zij waren in de maatschappij de revolutie der Idee, die belet werd in vervulling te gaan. Zij waren in de kunst de revolutie van kleur en beweging tegen de vaalheid en afgepastheid van het achttiende-eeuwsche klassicisme.

„Zij waren lieden, die met de Idee in het hoofd oreerden tegen de menschen en machten die de Idee niet wilden. Zij hadden al het misverstand en al de sanguiniteit van lieden die zich moe willen werken om de maatschappij om zich heen gelijk te maken aan hunne idealen, liever dan met de idee in de ziel blijde te zijn om het leven en te glimlachen tegen den tijd, die alles terecht brengen zal . . . en zoo liepen zij in opgewondenheid of teleurstelling, met hun taal bij zich, weg naar het Oosten, naar de Middeleeuwen, overal naar toe, waar het kleuriger en bedrijviger was dan in hun eigen vervelend land. Zij waren te veel opgewonden menschen om groote kunstenaars te zijn.

(1) Discours, prononcée par le Directeur des beaux-arts. Encyclopédie d'Architecture. (1890—'91.)

(2) Albert Verwey. „Toen de Gids werd opgericht." N. Gids. 1e Jaargang. 5e Afl.

„Maar de tijd is begonnen dat wij onze gedachten, als schoone menschen, die ze zijn, laten gaan in hun witte naaktheid: wij hebben geen tijd ze te kleeden en wij schamen ons hunner niet. Als zij toornig zijn mogen zij toornen, en zij mogen lachen, uitgelaten lachen als ze blij zijn, zonder gratie dan die van hun schoonheid, zonder conventie dan die van hun gevoel.

„Want, in waarheid, deze tijd is een tijd van hartstocht, meer dan een tijd van bepeinzing, en de gedachten der menschen vervloeken het te laten sollen met hun lichamen en gekleed te gaan in een modepak."

(Wordt vervolgd.)

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewoon lid is voorgesteld de heer M. Cornelisse Jr., door de heeren J. Koffieberg en J. F. W. Stom.

2e. Tot leden der Commissie voor de wetsherziening in 1892 zijn benoemd de heeren J. Ingenohl, H. G. Jansen, M. de Jongh, W. Kromhout Cz., C. W. Nijhoff, L. J. Rijnink en G. A. Zeeman, die deze benoeming hebben aanvaard.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

DE DROOGMAKING VAN DE ZUIDERZEE.

Het is ruim zes jaren geleden dat de Zuiderzeevereeniging werd opgericht door vertegenwoordigers der Besturen van provinciën en gemeenten, waarbij zich eenige vereenigingen van Landbouw, Handel, Nijverheid of Scheepvaart en tal van particulieren hadden aangesloten. Het onderzoek, door die Vereeniging ondernomen, werd door ervaren ingenieurs geleid en de algemeene belangstelling in deze zuiver nationale zaak werd meer en meer opgewekt door het achtereenvolgens verschijnen van een achttal verslagen, die alle blijk gaven van de nauwgezetheid, waarmede de onderzoekingen plaatsvonden. Deze zijn thans afgeloopen en het Bestuur heeft in een eindrapport het ontwerp der ingenieurs overgenomen, zoodat weldra in eene daartoe te beleggen vergadering de uitspraak der leden kan worden tegemoet gezien. De geheele zaak is met ernst en toewijding behandeld en men mag verwachten, dat er zich eene algemeene overtuiging omtrent de wijze van uitvoering gevormd heeft.

Volgens dit grootsche plan wordt eene oppervlakte van 360,000 hektare afgesloten door een dijk, loopende van de Noordhollandsche kust naar het tegenover liggende Westerland op Wieringen, en van daar naar Piaam op de Friesche kust, ongeveer halverwege Harlingen en Staveren. Over de kruin van den dijk, die 5 M. boven gewoon hoogwater ligt en 30,000 M. lang is, loopt een rijweg; op zijn binnenberm kan een spoorbaan gelegd worden, die tusschen Leeuwarden en Amsterdam een overtocht in drie uren mogelijk maakt.

In deze richting bestaat de bodem der zee uit harden zandgrond, volkomen in staat den zwaren dijk te dragen en alleen bij de aansluiting aan de kust aan weerszijden komt eene veenlaag van weinig dikte voor, waaronder weder zand. De richting van den dijk WZW-ONO brengt mede, dat hij door de deugdelijkste hulpmiddelen tegen het geweld van zee en wind beschermd moet worden, maar het grootste gevaar, waardoor het werk gedurende de uitvoering bedreigd wordt, is uitschuring van den grond. Zoodra de afsluiting aan weerskanten over zekere lengte tot stand gekomen is, bestaat de kans dat in het nog open gedeelte, door aandrang van water, geulen ontstaan, die de geweldige diepte van het nabijgelegen Tessel- of Marsdiep zouden kunnen krijgen en het voortwerken bijna onmogelijk maken. Om dit te voorkomen, wordt in het midden der afsluiting eene lengte van 16000 meter aangemerkt als „sluitstuk." Dit stuk wordt in twee helften van 7500 meter gedeeld door een eiland van 1000 meter, dat op het midden der afsluiting, bij den aanvang der werkzaamheden, gemaakt wordt en dienen moet voor verblijfplaats van werklieden, voor opslag van materialen en voor ligplaats van vaartuigen. Is het eiland in gereedheid gebracht, dan wordt over de uitgestrektheid van 7500 meter aan weerszijden eene 80 meter breede grondbezinking gestort, van genoegzaam weerstandsvermogen om uitschuring onmogelijk te maken. Daarna kan met de afsluiting doorgegaan en de dijk in zijn geheel opgetrokken worden. Hij bestaat uit een grondstuk, waarboven een rijzen dam wordt opgezonken tot de hoogte van laagwater. Langs dien dam wordt de dijk gemaakt, grootendeels uit zand, boven laagwater bedekt met eene kleilaag en beschermd door zinkstukken, steenstorting en steenglooiing.

In vergelijking met andere waterbouwkundige werken van onzen tijd, is de onderneming grootsch en toch worden met de hulpmiddelen, die de tegenwoordige techniek bezit, geen onoverkomelijke moeilijkheden voorzien.

Van de 360,000 op deze wijze afgesloten bunders zee zijn er ongeveer 240.000 voor inpoldering bestemd; eene uitgestrektheid, grooter dan Utrecht, Zeeland, Limburg of Drente. Van deze oppervlakte blijven, na aftrek van water- en landwegen en waardeloozen grond, 216,000 H.A. bruikbaar over, waaronder 190,000 H.A. zéér vruchtbare akkergronden.

De overschietende 120,000 bunders, grootendeels zand- of moeilijk te bereiken stukken bouwgrond, blijven water. IJsel, Zwartewater en alle andere tot dusver in de Zuiderzee mondende rivieren, vaarten en tochten stroomen daarin uit, evenals zij in overoude tijden het Flevo-meer gevoed hebben. Na de afsluiting, waardoor aanraking met de zee vermeden wordt, zal de watervlakte geleidelijk in een zoetwaterplas veranderen, waaraan de ontwerpers den naam van IJselmeer gegeven hebben. Diepte en breedte zijn voldoende om de vaart van binnenschepen toe te laten, zelfs met minder bezwaar dan op de Zuiderzee; de aan zee gelegen landerijen, die thans in droge tijden gebrek aan water lijden, worden uit het meer daarvan voorzien; de afvoer van overtollig water, bij hoogen stand der zee onmogelijk, kan op den aan weinig rijzing onderhevigen waterspiegel te allen tijde plaats vinden en opstopping van ijs komt op den uitgestrekten plas niet erger voor dan thans op de Zuiderzee. Wel is waar zal het bezinksel der afstroomende rivieren den bodem van het meer verhoogen, maar niet in hinderlijke mate, terwijl dit, indien zulks na verloop van vele jaren het geval dreigt te worden, door baggeren beteugeld kan worden. De zeedijken binnen de afsluiting, slechts aan den golfslag van een binnenwater blootgesteld, vorderen minder onderhoud dan toen de zee ze teisterde, waaruit, na aftrek van de kosten der instandhouding van den afsluitdijk, eene algemeene besparing van honderdduizend gulden 's jaars becijferd wordt. De visscherij in de kustplaatsen heeft opgehouden; de vangst in het zoete water is zonder beteekenis.

Het IJselmeer stort zijne wateren in de Zuiderzee door een sluizenstelsel van zes groepen, aan den Noordoostkant van Wieringen. Elke groep ligt honderd meter van de volgende verwijderd en telt vier openingen van 12.5 meter wijdte, samen 300 meter, waarnaast twee schutsluizen van 8 en 14 meter breedte voor de scheepvaart. Bij hoogen stand der zee, wordt

de waterloozing belet, maar het meer is uitgestrekt genoeg om de opstuwing, die nimmer langer dan drie etmalen aanhoudt, te bergen. Zelfs voor het geval de afvoer der rivieren buitengewoon aanzwelt, doorbraak en ijsbezetting den aandrang komen vermeerderen, harde wind op de kust de uitstrooming door de sluizen blijft belemmeren en in één woord alle kwade kansen op een oogenblik zóó samenloopen, dat daarvan in den loop der vroegere tijden nauwelijks een voorbeeld is aan te wijzen, blijkt de verhouding van meer, rivieren, waterkeeringen en land niet ongunstiger dan thans.

In verband met de ontworpen afsluiting, moet de aansluitende Friesche zeedijk van Piaam tot Harlingen eene verzwaring ondergaan, om weerstand te kunnen bieden aan de opstuwing en het beuken der golven bij Noordwesterstormen, nadat de afsluiting het afstroomen in de Zuiderzee onmogelijk heeft gemaakt. Bij stormen uit eene andere windstreek komt deze opstuwing niet voor, en noordelijker dan Harlingen laat zij zich niet meer voelen. Ook de tegenoverliggende Noordhollandsche dijk moet om soortgelijke reden eenigszins versterkt worden, en aan enkele Zuiderzee-havens zijn, in verband met den nieuwen toestand, eenige voorzieningen noodig. Ten behoeve der scheepvaart is van Harlingen naar Piaam, evenwijdig aan den Frieschen zeedijk, een kanaal gegraven, dat ten zuiden van den afsluitdijk door eene schutsluis in het IJselmeer stroomt. Door het eiland Wieringen heen is een breed waterloozingskanaal gemaakt, waarvan de uitgegraven zand-, klei- en leemgrond, met dien uit het Friesche scheepvaartkanaal, gebezigd kan worden voor het bouwen van den afsluitdijk; de klei op den bodem der zee, in den omtrek van Wieringen gebaggerd, is voor dijkbekleeding geschikt, nadat zij voldoenden tijd aan de lucht is blootgesteld geweest. De afsluitdijk en de rechtstreeks daarmede samenhangende sluis-, kanaal- en andere werken, kunnen in acht jaren worden uitgevoerd en de kosten worden geraamd: 1e voor den afsluitdijk, met inbegrip van twee millioen gulden voor het te maken eiland 27.7 millioen; voor de sluizen en het kanaal op Wieringen 8.7 millioen; voor het Friesche kanaal en ander bijwerk 1.8 millioen; voor toezicht en onvoorzien 3.8 millioen; te zamen twee-en-veertig millioen gulden, de onteigeningen, voorzoover die noodig zijn, daaronder gerekend.

Zoodra de beschreven afsluiting van de Zuiderzee zoover gevorderd is, dat het droogmaken kan worden begonnen, stelt men zich voor dit in vier deelen en onderstaande volgorde te doen, als A van Wieringen tot Medemblik, groot 21,700 H.A. (het z.g.n. Wieringermeer); B van Muiden tot den IJselmond, groot 57,000 H.A. (het Z.O. deel); C van Enkhuizen tot Uitdam, met eene ruime bocht naar het Oosten, groot 103,000 H.A. (Z.W. deel); D van het Zwartewater tot de Lemmer, waarbij Schokland en Urk ingesloten worden, groot 50,300 H.A. (het N.O. deel).

Het inpolderen dezer vier stukken geschiedt achtereenvolgens, om het werk geen oogenblik te doen stilstaan en het gereedmaken, verkoopen en in ontginning brengen der gronden geleidelijk te doen plaats hebben.

Volgens het ontwerp kan de afsluitdijk na zes jaren zoover gevorderd zijn, dat de stormvloeden zich daarachter niet meer doen voelen, en kan met het leggen van den ringdijk rondom het Wieringermeer aangevangen worden. Drie jaren later is deze gereed, en terwijl met het droogmaken van dit gedeelte wordt voortgegaan, wordt de indijking van het Z.O. deel onderhanden genomen. In het 19e jaar wordt aan het Z.W. deel, in het 24e aan het N.O. deel begonnen, en in het 32e jaar is de indijking, droogmaking en verkaveling van alle afdeelingen afgeloopen.

Uit de afzonderlijke plannen voor de vier droogmakingen, die in hoofdtrekken met elkander overeenstemmen, blijkt:

1e dat er, achter de droogmaking om, ringvaarten worden gegraven, waardoor Hoorn, Edam, Monnikendam, Naarden, Harderwijk, Elburg, Kuinre enz. in het bezit van waterwegen gesteld worden, die de vroegere, in vele opzichten gebrekkige zeehavens niet zullen doen terugwenschen.

2e dat er voor de drukke zeil- en stoomvaart op Amsterdam een waterweg van 1500 meter breedte ontworpen is tusschen het Z.O. en Z.W. deel;

3e. dat de vier droogmakingen elk op zichzelf worden gescheiden van het IJselmeer door een dijk; de totale lengte dier dijken bedraagt 171,500 M.

4e dat het land achter deze ringdijken wordt drooggemalen; de polders hebben geene eigen boezems en loozen door afwateringskanalen rechtstreeks in het IJselmeer. De waterloozing moet geregeld en in voldoende mate plaats vinden, daar gebreken tegen ontwatering na de droogmaking eene oorzaak was van veel teleurstelling. Om dit te voorkomen zijn de middelen tot afmaling voor de Zuiderzee-polders met ruime hand ontworpen en wel te zamen 14,010 P. K., tegen *f* 1200 aanlegkosten per paardekracht.

Voor het werk der landaanwinning is het een eerste vereischte, dat de gronden geleidelijk drooggelegd worden; komen er te groote uitgestrektheden te gelijk gereed, dan overtreft het aanbod van bouwland de vraag. Blijven de landen geruimen tijd in halfdrogen staat, dan verspreidt de drassige bodem uitdampingen heinde en ver, en koorts-epidemieën ontstaan, evenals na de uitmaling van het Haarlemmermeer Voor de landaanwinning is dientengevolge aangenomen dat niet meer dan 10,000 H.A. ieder jaar in geschikten staat voor ontginning zullen worden opgeleverd; elke afdeeling, door de uitwateringskanalen in onderdeelen gesplitst, wordt slechts zoover afgemalen als noodig is om een stuk van de verlangde afmeting ten naasten bij droog te doen vallen. Dit wordt met eene waterkeering omringd, daarna geheel drooggelegd en voor ontginning gereed gemaakt.

Wat daar buiten ligt, blijft met water bedekt, tot het op zijne beurt voor afmaling in aanmerking komt, en desnoods kan de droogmaking tot nog kleiner uitgestrektheden beperkt worden; naarmate het verkoopen echter langzamer gaat, wordt de schade door renteverlies over de reeds gedane uitgaven grooter.

Vergelijkt men het plan van de Zuiderzee-vereeniging met de vroegere ontwerpen, dan blijkt het dat het eerstgenoemde tot doel heeft om eene zoo groot mogelijke oppervlakte door afsluiting in een zoetwatermeer te veranderen; daardoor voor de aangrenzende landen de voordeelen van waterloozing, bevloeiing en vermindering van dijklasten te verwerven, en tevens eene rechtstreeksche spoorwegverbinding tusschen Friesland en Noord-Holland mogelijk te maken.

Wat nu de beschouwingen over koopkracht en kooplust aangaat, moet het terrein van veronderstellingen betreden worden, maar toch schijnt het niet gewaagd om aan te nemen dat jaarlijks 10,000 bunders eerste soort bouwgrond, door goede land- en waterwegen doorsneden, tegen den kostenden prijs van *f* 1100 per H.A. geregeld afnemers zullen vinden.

Het ontwerp is gebaseerd op eene uitvoering van bijzonder initiatief met staatshulp en onder staatstoezicht. Het leggen van den algemeenen afsluitdijk is een rijkswerk, dat ook na de voltooiing in eigendom, en onderhouden beheer bij het Rijk blijft. De omdijking, droogmaking, verkaveling en verkooping der aangewonnen gronden is het werk eener vennootschap, opgericht en bestuurd onder staatstoezicht, op wier aandeelen-kapitaal de Staat eene rente van 3½ percent waarborgt. De afsluitdijk met daarbij behoorende werken kost 42 millioen gulden; de rente daarvan is eene blijvende staats-uitgaaf. Het droogmaken der 216,000 bunders land wordt geraamd 138 millioen te zullen kosten. In de eerste dertien jaren doet de staat niets dan geld uitgeven, eerst voor het maken van den afsluitdijk, daarna het betalen der 3½ percent rente voor het werkkapitaal. In het veertiende jaar begint er uit de opbrengst der te verkoopen gronden een overschot te komen, dat aan den Staat wordt uitgekeerd zóó lang tot zijne voorschotten terug zijn betaald.

Als grondslag is daarbij echter aangenomen dat de afsluiting en droogmaking een offer van het Rijk waard is, dat op *f* 250 per droog te maken hectare wordt geschat, of over de 216,000 H.A. op 54 millioen gulden. De kosten van den afsluitdijk vertegenwoordigen daarvan *f* 195 per H.A. De overschietende *f* 55 zou dus bestemd zijn voor het waarborgen der rente, maar volgens de berekeningen zal dit cijfer niet bereikt worden en de rijks-hulp beneden de raming blijven.

Het is echter te voorzien dat er andere uitgaven zijn, aan welke het Rijk zich niet zal kunnen onttrekken. Zoo zal het gedeeltelijk verplaatsen, gedeeltelijk aan een ander bedrijf helpen der visschersbevolking, die door de droogmaking van haar middel van bestaan beroofd wordt, uitgaven vorderen die niet in het plan zijn opgenomen.

GEBRAND KUNSTGLAS EN LOODVERGLAZING.

Sedert eenigen tijd behoort onder de fabrikanten van gebrand kunstglas en loodverglazing ook de heer E. Stanino te Amsterdam. Naar men weet, breidt deze industrie zich in den laatsten tijd sterk uit en wordt het gebrand glas, behalve bij voorwerpen van huishoudelijken aard, ook toegepast voor de verlichting en versiering van trapportalen en dergelijken. Bij een bezoek, aan het atelier van genoemden heer gebracht, werd onze aandacht gevestigd op de vele verbeteringen, die deze industrie ondergaan heeft. Zoo wordt b. v. bij een venster, het gebrand glas in looden opsluiting afgewisseld met geslepen glas of glazen met verheven ornement, wat een aangenamen indruk teweegbrengt. Kleur en verdeeling der glazen kan men zelf bepalen of eene keuze doen uit de modellen en teekeningen, die in groote hoeveelheid voorhanden zijn. Raamhorren en beschilderde glazen, die tegenwoordig in woonkamers en salons aan de raamroeden opgehangen worden, zijn in rijke verscheidenheid aanwezig.

Aan de opsluiting van het glas door middel der looden roeden wordt groote zorg besteed; dat dit aan het fabrikaat zeer ten goede komt ligt voor de hand; meermalen toch zagen wij opsluitingen, die, zelfs op eenigen afstand gezien, alles behalve fraai waren en aan het geheel sterk afbreuk deden. Dit euvel is hier vermeden.

Behalve de verschillende artikelen voor den huizenbouw en voorwerpen van huishoudelijken aard, kunnen op het atelier ook kerkramen vervaardigd worden. De flinke wijze, waarop alles in het atelier van den heer Stanino bewerkt wordt, verdient een woord van lof.

PRIJSVRAGEN.

VOORGEVEL VAN EEN PLATTELANDSGEMEENTEHUIS.

Het rapport der Jury voor deze prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen en waarvan de motto's der dertien ingekomen antwoorden in *De Opmerker* van 12 Maart jl. werden medegedeeld, komt in het kort op het volgende neer.

N°. 1. *H. v. R.* Doordat de ontwerper blijkens zijne meening in het plan van het gemeentehuis een woning voor den concierge in een souterrain heeft gedacht en dit souterrain tevens in den gevel heeft uitgedrukt, heeft deze eene meerdere hoogte verkregen, dan naar het oordeel der Jury, volgens het programma wordt bedoeld. Het teekenwerk is goed uitgevoerd.

N°. 2. *XIX eeuw.* Dezen gevel acht de Jury niet geschikt voor een gemeentehuis ten plattelande. Hij heeft te veel het karakter van een stedelijk gebouw.

Het teekenwerk is niet onverdienstelijk.

N°. 3. *Primula Veris.* Evenals het vorige ontwerp voldoet het karakter van dezen gevel niet aan hetgeen men aan een gevel voor een plattelandsgemeentehuis wenscht toe te kennen.

Het teekenwerk is goed.

N°. 4. *M in cirkel* (figuur). Dit ontwerp is niet onverdienstelijk en beantwoordt beter dan de vorige ontwerpen aan de eischen van het programma. Het teekenwerk is zeer goed.

N°. 5. *W.* De stijl, waarin dit ontwerp is gedacht, is vrij goed volgehouden. De ontwerper is, wat het karakter betreft, vrij goed geslaagd. Ook het teekenwerk is zeer goed.

N°. 6. *Vroedschap.* Dit ontwerp maakt een zeer goeden indruk. Het teekenwerk is met zorg behandeld en uitgevoerd. De entree is goed gedacht. Het is een smaakvol geheel, dat als een zeer verdienstelijk werkstuk kan worden aangemerkt.

N°. 7. *Passer, driehoek en teekenhaak in een cirkel* (figuur). Dit ontwerp voldoet veel minder dan het vorige. De vervaardiger is er niet in geslaagd om het karakter juist weer te geven; de topgevels zijn niet gelukkig van opvatting. Het teekenwerk is overigens vrij goed.

N°. 8. *Aanzien doet gedenken.* Deze gevel is zeer sober van opvatting. De raamlichten vooral geven hem het karakter van een burgerwoonhuis. Het teekenwerk is goed.

N°. 9. *De gustibus est disputandum.* Dit ontwerp munt niet uit door goede verhoudingen. Men lette slechts op de zware topgevels en de ramen met hunne ronde lichten en sluitsteenen. Het teekenwerk is vrij goed.

N°. 10. *Ja.* De verhoudingen van dezen gevel zijn beter dan die van het vorige ontwerp. Wanneer de lichtopeningen wat ruimer waren opgevat, zou de indruk, dien deze gevel maakt minder massief en voor een plattelandsgemeentehuis meer passend zijn. Het teekenwerk is vrij goed.

N°. 11. *De gustibus non est disputandum.* Deze gevel is een der beste van de ingezondene. De landelijke stijl, waarin hij is gedacht kan in vele plattelandsgemeenten op zijn plaats zijn. Ook het teekenwerk is zeer goed en met zorg behandeld.

N°. 12. *N. B.* De indruk, dien deze gevel maakt, is niet aangenaam. Het kloosterachtige in stijl en uitdrukking maakt hem weinig geschikt voor een gemeentehuis ten plattelande. Het teekenwerk is vrij goed.

N°. 13. *Trijntje.* Ook deze gevel heeft het gebrek, dat hij evengoed voor een stadswoonhuis past. De toren met zijne dubbele lichten maakt geen aangenamen indruk. Het teekenwerk is goed.

Ofschoon niet alle ontwerpen eene gelijke aanspraak op eene loffelijke vermelding kunnen maken, meent toch de Jury in het algemeen hulde te moeten brengen aan alle mededingers voor de wijze waarop zij aan deze prijsvraag hebben gearbeid. Uit alle ontwerpen blijkt toch, en niet het minst uit het teekenwerk, dat met lust en ernst gestreefd is om het beste voor den dag te brengen. De Jury meent daarom te mogen voorstellen zoowel den prijs als de premie uit te reiken, en is eenparig van oordeel, dat de prijs gewonnen is door den ontwerper van ontwerp, ingezonden onder het motto *Vroedschap*, en dat de premie moet worden toegekend aan den ontwerper van den gevel, ingezonden onder het motto *De gustibus non est disputandum.*

Groningen, Maart 1892.

De Jury
J. VAN GENT.
J. P. HAZEU.
MOOLENAAR.
K. HOEKZEMA.
G. NIJHUIS.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 26 Maart 1892.

Na de opening door den Voorzitter, las de Secretaris eene missive voor van 't Bestuur van 't Museum van Oudheden te Groningen, waarin dit mededeelde geene termen gevonden te hebben, den leden van »Bouwkunst" gratis entree in het Museum toe te staan. Deze mededeeling voor kennisgeving aangenomen zijnde, kwam de beantwoording van vragen aan de orde. De vraag: »Wat is de beste constructie voor een grondmuurtje onder een ijzeren hek, om tegen vorst bestand te zijn?" werd namens de Commissie voor constructieleer beantwoord door den heer Van de Wind. De Commissie beval de volgende wijze van handelen aan: Men neme goede harde steenen, klinkers, make die goed schoon en ga dan het muurtje opmetselen met tras of portland-cement en met dezelfde

specie vlak invoegen. Dit antwoord achtten sommigen niet voldoende, daar er niet over de diepte der fundeering gesproken werd. Men zou het muurtje zoo'n diep fundament moeten geven, dat de onderlaag vorstvrij kwam te liggen. De heer Jansen c. a. bevalen een stortlaag van puin aan onder het metselwerk, daar deze het water laat doorzakken.

De vraag of eene paalfundeering noodzakelijk beneden 't waterpeil moest wezen, maakte hierop een punt van bespreking uit, ofschoon men het rapport der Commissie voor waterbouwkunde in eene volgende bijeenkomst zou afwachten. De heer Payens had bij eene herstelling aan de gasfabriek oude palen laten opgraven, welke 1.00 M. beneden den beganen grond zaten. De waterspiegel ligt daar 1.25 M. diep en nu was juist de kop van iederen paal over 25 c.M. hoogte totaal vergaan, wel een bewijs, volgens spr., dat de palen beneden 't waterpeil moesten zitten, daar de ondereinden in den besten staat verkeerden. De heer Kruizinga gaf in overweging ook vooral op de soort van grond te letten. Leemgrond laat geen water door; daarin zouden de palen dus hooger kunnen zitten.

Nadat twee leden als zoodanig waren toegelaten, werd een bestuursvoorstel om de huisschilders-vereeniging »Eendracht" alhier voor het te houden concours tusschen schilders uit de noordelijke provincien, geen patroons zijnde, financieel te steunen, aangenomen. Namens de Vereen. tot bev. der Bouwk. zullen voor de vijf verschillende afdeelingen 5 eereprijzen ad *f* 25 aangeboden worden.

De Secretaris las vervolgens een schrijven voor van de firma A. Koning & Zn. te Dordrecht, waarin deze te kennen gaf geen monsters van hare gips-cartonplaten te kunnen toezenden. Deze brief ging vergezeld van een prospectus, waarin de deugden van het artikel zeer geroemd werden. De Secretaris zou op voorstel van de Vergadering nog eene poging doen een monster van genoemde firma te verkrijgen. De heer Switters nam deze gelegenheid waar de rietplanken, bij hem te verkrijgen, aan te bevelen, daar deze goedkooper zijn en goed aan het doel beantwoorden.

De vragenbus bevatte de volgende twee vragen:

1 Op welke wijze kan men het best en het spoedigst oude verf van gehouwen steen verwijderen?

2 Welke is de beste constructie voor eene paalfundeering onder een steensmuur van een gebouw?

Het belangwekkendste deel der agenda was wel de tentoonstelling der 13 ingekomen ontwerpen op de prijsvraag: »een voorgevel van een plattelands-gemeentehuis" en het voorlezen van het rapport der Jury, dat in dit nommer is opgenomen. De prijs van *f* 25 met diploma der Vereeniging werd toegekend aan het ontwerp *Vroedschap*, vervaardigd door den heer A. van Elmpt te Groningen; de premie van *f* 10 met hetzelfde diploma verkreeg de heer E. J. Garrels, mede te Groningen, voor het ontwerp *De gustibus non est disputandum.*

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van 24 Maart 1892.

Na opening der vergadering werden de notulen gelezen en onveranderd goedgekeurd. Hierop doet de Voorzitter eenige mededeelingen omtrent den toestand der Afdeeling over het jaar 1891, waaruit blijkt dat de belangstelling steeds toeneemt, dat het ledental is geklommen tot 46, dat de vergaderingen vrij talrijk bezocht werden en dat ruimschoots uit het behandelde blijkt de ambitie, die er bij de leden bestaat door 't houden van voordrachten en het geven van kunstbeschouwingen de vergaderingen zoo nuttig en aangenaam mogelijk te maken.

Alsnu werd het woord gegeven aan den heer Dr. Arieas Kappers alhier, die welwillend op zich had genomen een spreekbeurt op een der vergaderingen te vervullen, waartoe tot onderwerp werd gekozen »Ambacht en Wetenschap". In zijne inleiding verklaart de spreker reeds van kindsbeen af veel belangstelling te hebben gehad in het ambacht en zich uit den aard van zijne betrekking daartoe steeds heeft aangetrokken gevoeld. Nu er in onzen tijd revolutie op elk gebied bestaat, wordt ook de strijd om het bestaan heviger; door dien strijd te verlichten en daardoor het lot van den ambachtsman te verbeteren, zal ook de stand van het ambacht op een hooger peil gebracht worden, doch daartoe moet de wetenschap te hulp komen.

Een fabrikant b.v., de man van het kapitaal, kan zich de hulpmiddelen die de wetenschap aanbiedt ten nutte maken door aan zijn fabriek ervaren technische personen te verbinden, wier taak het is telkens iets nieuws, iets beters uit te vinden; daardoor wordt hij in staat gesteld telkens een verbeterd fabrikaat te leveren. Van die hulpmiddelen van wetenschappelijk ontwikkelde personen blijft de ambachtsman verstoken. Hij beheerscht wel de stof, en veelal verdient hij lof voor de wijze van bewerking daarvan, maar hij werkt te veel naar bestaande modellen, oude voorschriften en oude recepten; het nuttig effect, door zijn ijver verkregen, laat te wenschen over, waardoor zijn werk niet beloond wordt. Hij kan niet concurreeren tegen fabriekswerk dat geimporteerd en geleverd wordt door een fabrikant die het in zijn macht heeft om het ambacht en de wetenschap steeds hand aan hand te doen gaan.

Het spreekwoord zegt: »onbekend maakt onbemind", want ambacht en wetenschap koman te weinig met elkaar in aanraking. Door het oprichten van ambachtsscholen wordt hierin reeds verbetering gebracht, maar den ambachtsman moet worden geleerd een zelfstandig oordeel te kunnen vellen en duidelijke verklaringen te kunnen geven aan zijn lastgever, die in vele gevallen op wetenschappelijk terrein nog minder bekend is dan de ambachtsman.

Met dankzegging aan den spreker voor hetgeen hij voor dezen avond ten beste had gegeven en aan de aanwezigen voor de opkomst, sloot de Voorzitter de vergadering.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 25 Maart 1892.

Een belangrijk, in 1889 te Weenen uitgegeven, boekwerk getiteld *Der Städte-bau* van Camillo Sitte, gaf den heer H. P. Berlage Nzn. stof voor eene interessante voordracht over Kunst in Stedenbouw, verduidelijkt door tal van fraaie photographieen en situatie-schetsen van pleinen-aanleg van sprekers hand.

Spreker had deze lezing reeds in December van het vorige jaar gehouden voor de leden van »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Het verslag daarvan is opgenomen in n°. 50, jaargang 1891, van dit blad.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. Ons land zal op het dezen zomer te Parijs te houden internationale congres voor binnenlandsche scheepvaart vertegenwoordigd worden door de heeren Conrad, lid der Tweede Kamer, en Deking Dura, hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Overijsel.

PURMEREND. Maandagavond jl. besloot de Gemeenteraad tot eigen exploitatie eener gasfabriek over te gaan. Op aanaanbieding van de naamlooze vennootschap: *de Purmerender gasfabriek*, heeft hij daartoe aangekocht de fabriek met directeurswoning, buizenleiding en al hetgeen verder tot de fabriek behoort, voor de som van *f* 16,000. Bovendien zal de Gemeente aan de vennootschap uitkeeren *f* 3000, wegens winstverlies over 9 maanden. De aanvaarding der fabriek is namelijk bepaald op 1 April 1893, terwijl de tegenwoordige concessie tot exploitatie zou zijn geeindigd einde December 1893.

AMSTERDAM. Dezer dagen wordt in de kunstzaal van het Panorama een tentoonstelling geopend der voornaamste werken van den Antwerpschen kunstschilder Henri Luijten.

MAARSEVEEN. De Gemeenteraad heeft, na de totstandkoming van een paardentramdienst Utrecht—Maarsen, 3% garantie toegezegd over een kapitaal groot *f* 5000.

PERSONALIA

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatiën plaats gehad:

Verleend: een tweejarig verlof naar Europa, wegens ziekte, aan den architect 1e kl. bij den Waterstaat en 's lands burgerl. openb. werken C. van der Bijl, en aan den opzichter 3e kl. bij den dienst der Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust J. Jansen.

Benoemd: tot opzichter 1e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerl. op. werken, de opz. 2e kl. I. K. C. Feh. Bij het kadaster in Nederlandsch-Indië tot landmeter 2e kl., de landmeter 3e kl. A. Ch. V. Kriesfeld; tot landmeter 3e kl. de adj.-landmeter 1e kl. J. G. van Angelbeek; tot adj.-landmeter 1e kl. de adj.-landmeter 2e kl. E. J. Victor; tot adj.-landmeter 2e. kl., de adj.-landmeter 3e kl. W. F. H. Broers; tot opzichter 2e kl. de opzichter 3e kl. C. Badert; tot opzichter 3e kl. J. C. Swaab, daartoe gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië.

— Uit een twintigtal kandidaten voor de betrekking van tijdelijk leeraar in het handteekenen aan de ambachtsschool te Arnhem, op eene jaarwedde van *f* 900, werd benoemd de heer Roelof Stroth, adsistent-leeraar aan de teekenschool voor kunst-ambachten te Amsterdam.

— Op de voordracht voor directeur-boekhouder der gasfabriek te Apeldoorn zijn geplaatst de heeren W. Joustra, gasdirecteur te Wormerveer, J. Adriaans, idem te Winschoten en W. H. Morren te Lochem.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Tijdelijk opzichter bij de gemeentewerken te Groningen. Adres, liefst in persoon, bij den directeur der gemeentewerken. (*Zie advert. in n°.* 13.)

— Gemeente-opzichter te Baarn. Jaarwedde *f* 900. Adres in persoon bij den Burgem. vóór 10 April (*Zie adv. in n°.* 13.)

— Dijkbaas aan het waterschap Groede en Baanst. Jaarwedde *f* 800. Adres vóór 16 April aan het bestuur van gen. waterschap te Groede (Zeel.)

ADVERTENTIEN.

Teekenaar.

Een bekwaam bouwkundig **teekenaar**, k. v. perspectief en stijlleer, **ZOEKT PLAATSING**. Fr. br. lett. IJ aan den boekhandelaar J. C. BAX te ZAANDAM.

Waterleiding te Almelo.
Aanbestedingen.

Door den Ingenieur H. P. N. HALBERTSMA, zullen namens de Heeren Th. A. VAN DEN BROEK en G. W. VAN BARNEVELD KOOIJ Jr. op **Zaterdag 16 April** in het café LUDEKING, te ALMELO in het openbaar worden **aanbesteed:**

Bestek N°. 2.

Het maken van het MACHINE- en KETELGEBOUW te WIERDEN met SCHOORSTEEN, WONING van den Machinist en ZUIGPUT, onder bijlevering der benoodigde materialen, uitgezonderd de gegoten ijzeren putringen.

Bestek N°. 3.

Het bouwen van den WATERTOREN te Almelo, met de levering der benoodigde materialen, uitgezonderd de buisleidingen en het ijzeren reservoir.

Bestek N°. 5.

Het LEGGEN van de Gegoten IJzeren Buisleidingen.

Ieder bestek afzonderlijk zoowel als de twee eerste, en alle drie bestekken gecombineerd.

Bestek N°. 2 met inbegrip van 2 teekeningen is van af Zaterdag 9 April verkrijgbaar tegen betaling van *f* 3.

Bestek N°. 3 met inbegrip van 1 teekening dadelijk tegen betaling van *f* 2. en Bestek N°. 5 zonder teekening dadelijk tegen betaling van *f* 2 verkrijgbaar aan het bureau van den Ingenieur voornoemd. Stationsweg 76 te 's Gravenhage, alwaar dagelijks voormiddags 10—12 ure inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing zal geschieden Dinsdag 12 April, en wel voor bestek N°. 5 namiddags 1 uur, samenkomst CAFE LUDEKING, voor Bestek N°. 3 ten 2 ure, samenkomst op het bouwterrein van den Watertoren en voor Bestek N°. 2 ten half vier ure, samenkomst op het bouwterrein der pompwerken.

Gevraagd prijsopgave

voor vrachtvrij levering Arnhem:

Voor 1154 stuks **Paaltjes** van Potit Granièt de l'Ourtho, lang 0.80, zwaar 15 × 15 centimeter, over 0.25 behakt, kop vlak behakt, voorzien van op te geven nummer, hoog 6 centimeter.

Adres: TIJS VOLKER, *Dordrecht.*

Maatschappij van Steengroeven.
L. DUMONT & Co.
te LIGNY (België).

Natuurlijke **PETIT GRANIT** van Ecaussines.

Ruwe en **gezaagde STEENEN** alle afmetingen.

Behakte STEENEN in alle vormen.

KEIJEN. — KALK.

Inrichting verbonden met den Spoorweg.

Bouwterrein te VENLOO.

Aan den Roermondschen weg zijn eenige **goed gelegen BOUWTERREINEN** te koop, zeer geschikt voor den bouw van heerenhuizen.

Te bevragen bij den Mr. Timmerman H. VAN GASSELT, te *Venloo.*

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 11den April 1892**, zal 's morgens ten half twaalf uur in het Logement DE ZWAAN bij W. JONGK te *RAALTE*, publiek worden aanbesteed:

HET BOUWEN VAN

Woon- Winkel- en Pakhuis,

voor rekening van den Heer G. H. EMMERS.

Bestek en teekeningen liggen in bovengenoemd Hôtel ter inzage, alwaar ook bestekken à *f* 1 en een stel teekeningen à *f* 2.50 verkrijgbaar zijn.

Aanwijzing 's morgens ten 10 uur op den dag der besteding.

Inlichtingen geeft G. A. EBBERS te Raalte.

Het GEMEENTEBESTUUR van *DUSSEN*, zal op **Dinsdag den 12 April 1892**, des namiddags ten 3 ure, ten Raadhuize aldaar

AANBESTEDEN:

Het bouwen eener Onderwijzerswoning in den Marinpolder te Dussen, met bijlevering van alle daartoe benoodigde bouwstoffen.

Bestek en plan liggen ter lezing ter Secretarie te DUSSEN. Aanwijzing in loco op den dag der besteding, ten 9 ure des voormiddags. Nadere inlichtingen geeft de heer M. VAN GOOL, Bouwkundige te WOUDRICHEM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 26sten April 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 572.

Het wijzigen en uitbreiden van het Hoofdgebouw en eenige bijkomende werken op het station DEURNE.

Begroting *f* 3400.—.

De besteding geschiedt volgens § 52 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten April 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te VENLO, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den April 1892, des voormiddags te 10 ure.

UTRECHT, den 28sten Maart 1892.

Marmer-Mozaïk-Vloeren,

Schoon, solide en billijk in prijs, met inbegrip van ondervloer (geheel gereed) van af *f* 5 de M². H. H. Architecten worden gaarne monsters en teekeningen gezonden.

Attesten ter inzage,
GEBR. OSINGA, Apeldoorn.

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en **T-IJzer** en

Steeds voorhanden

BALK-IJZER in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen,

H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Plans** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor
Nederland en Koloniën
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

MORLEY
ha rde, half harde, zachte,

uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (MEUSE).

ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik.
Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten
met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

DE LINT & Co., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS en WERKTUIGEN.
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT, *Amsterdam*,
Prins Hendrikkade 14,
Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.
Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Gzn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALHS**

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS**, Remscheid.
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co. Amsterdam.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.
Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main. vorm. Ludw. Roth.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Luchtpompventilators
EN
SCHOORSTEENKAPPEN
Systeem „BOYLE"
Duizenden met het meeste succes geplaatst.
Belangrijke Prijsverlaging.
Men zij tegen slechte en waardeloose imitatie gewaarschuwd. (3)

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Dz., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap
A.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT Jcz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*.,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, tot 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling tot 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Joh. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. De 970e gewone vergadering van het Genootschap zal gehouden worden op Woensdag 13 April a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.
Agenda:
a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Ballotage van den heer M. Cornelisse Jr. als gewoon lid. Voorstellers de heeren J. Koffieberg en J. F. W. Stom.
c. Bijdrage van den heer Fred. Stieltjes: „Edisons phonograaf", opgeluisterd door proeven.
d. Bespreking der in 1892 te houden excursie.
e. Kunstbeschouwing van den heer W. Hoeker.

2e. Als buitenlid is toegetreden de heer J. W. van Leeuwen te Utrecht.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

„ARCHITECTURA ET AMICITIA."

969e Vergadering van 30 *Maart* 1892.

Nadat de Voorzitter, de heer J. Ingenohl, de vergadering had geopend, werden de notulen der vorige bijeenkomst voorgelezen en goedgekeurd. Daarna heette de Voorzitter de nieuwe Bestuursleden, de heeren H. G. Jansen en Th. L. D. Smeele, welkom aan de bestuurstafel. Wat den heer Jansen betrof, de Voorzitter kon volstaan met de hoop uit te spreken, dat deze ook in zijne nieuwe functie zoude blijven wat hij steeds was geweest: één van de krachtigste steunpilaren van het Genootschap, waaraan dan ook zeker niemand, die den heer Jansen kende, zal twijfelen. En den heer Smeele, hoewel in het Genootschap minder bekend, beval de Voorzitter met warmte de belangen der Vereeniging aan en verwachtte dat door eene eendrachtige samenwerking van het geheele Bestuur met de leden de vele werkzaamheden, die het jaar 1892 met zich zal brengen, naar aller tevredenheid en op de beste wijze tot een eind zullen worden gebracht.

Wat zichzelf betrof wenschte de heer Ingenohl op te merken dat hij zich niet als de aangewezen persoon beschouwde om als Voorzitter van „Architectura et Amicitia" op te treden, maar dat hij, in overeenstemming met de andere Bestuursleden, gemeend had voor eene eventueele benoeming niet te mogen bedanken, daar de Genootschapszaken eischen dat het Bestuur voltallig zij. De heer Ingenohl wenschte daarom zijne keuze meer als tijdelijk beschouwd te zien, maar gaf niettemin de verzekering dat hij, zooveel hij dat vermocht, zijne krachten aan het Genootschap zou wijden. Spreker sprak daarbij de hoop uit dat allen zich zullen aangorden om den bloei van onze Vereeniging te helpen bevorderen, opdat dit jaar als een der meest bloeiende in onze annalen zal kunnen geboekt worden.

Onder de mededeelingen bevond zich een schrijven van „Amstels Bouwkring", waarin het Bestuur dezer Vereeniging de medewerking van het Genootschap verzocht, om van het Amsterdamsche Gemeentebestuur te verkrijgen dat het zetten van werk- en kalkloodsen weder als vroeger zoo weinig mogelijk belemmerd worde, daar tegenwoordig de vergunningen hiertoe zooveel mogelijk worden beperkt. Op eene vooreloopige vergadering van „Amstels Bouwkring" op 30 Maart j. l. gehouden, waar de heer H. G. Jansen als afgevaardigde van het Genootschap tegenwoordig was, werd dit punt ter sprake gebracht en door den heer C. Muijsken, afgevaardigde van de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" voorgesteld om, vóór men tot verdere handelingen overging, te wachten tot eene aanvrage tot plaatsing van werk- en kalkloodsen bij het werk bepaald geweigerd was geworden en daarna de zaak nader te bespreken. Het Bestuur van „Amstels Bouwkring" had dit voorstel goedgekeurd en zou het Genootschap, zoodra zich een bepaald feit had voorgedaan, nader van de zaak op de hoogte stellen. Van de Vereeniging „Arti et Industriae" te 's-Gravenhage was een schrijven ontvangen, waarbij de toezending van den compleeten 1en jaargang van het aan kunstnijverheid gewijde tijdschrift dezer Vereeniging werd bericht en een beroep op de medewerking van het Genootschap aan deze uitgave werd gedaan.

Aan de orde was nu de bijdrage van den heer J. Ingenohl, getiteld *de kunst en het publiek*. Spreker

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. & A.

behandelde in deze lezing de verhouding van den kunstenaar tot het publiek en omgekeerd van het publiek tot den kunstenaar. Na erop gewezen te hebben hoe in de letterkunde, de muziek en de schilderkunst het publiek het schoone der nieuwere kunstuitingen langzamerhand heeft moeten leeren waardeeren door er voortdurend op te worden gewezen, toonde spreker aan hoe noodzakelijk het is dat ook in de bouwkunst het publiek beter worde voorgelicht, daar nog steeds de architectuur het recht derft dat de andere kunsten reeds sinds lang bezitten, namelijk om in de groote bladen geregeld besproken te worden. De heer Ingenohl zag hierin en ook in het houden van kleine architectuur-tentoonstellingen het middel om bij het publiek langzamerhand wat meer belangstelling voor de bouwkunst op te wekken en paal en perk te stellen aan de makelaars- en speculatie-architectuur, die helaas maar al te veel bij het publiek in trek is en onze schoone steden meer en meer in eene smakelooze huizenmassa zal veranderen. Spreker wekte daarom zijne hoorders op om in alle deelen goede architecten te zijn, daar het publiek niet alleen recht heeft op een mooi, maar vooral ook op een goed huis. Om dus het publiek te winnen is het noodig te leeren inzien, dat tusschen de kunst om een fraaie teekening te maken en een fraai plan naar den eisch uit te voeren nog een lange weg ligt, maar dat juist op dezen weg het middel te vinden is om den architect en het publiek tot elkaar te brengen.

Naar aanleiding van deze bijdrage volgde eenig debat, waarin o. a. de heer C. W. Nijhoff met waardeering sprak over de architectuur-beoordeelingen van den heer H. P. Berlage Nz., in *De Portefeuille*, en de artikelen, getiteld „Nieuw Amsterdam", in *De Amsterdammer* verschenen. De heer H. G. Jansen merkte daarna op dat het bespreken (critiek uitoefenen) van bouwwerken in de bladen groote bezwaren zal opleveren, daar de redacties ongaarne minder goede beoordeelingen zullen opnemen over bouwwerken, toebehoorende aan personen, waaraan ze allicht verplichtingen hebben. Daaraan zal het dan ook wel te wijten zijn dat alles wat maar gefabriceerd wordt tot in het belachlijke toe wordt opgevijzeld door verslaggevers, die blijkbaar niet het minste begrip van kunst hebben. De heer W. Kromhout vraagt of het niet mogelijk zou zijn belangrijke lezingen in de nieuwsbladen te doen opnemen, het publiek zou hierdoor allicht eenige betere denkbeelden over kunst verkrijgen. Ook zou volgens de heeren H. G. Jansen en J. Ingenohl het houden eener jaarlijksche kleine architectuur-tentoonstelling, waar het publiek vrijen toegang heeft, dit doel zeer zeker bevorderd worden.

Op voorstel van den Voorzitter worden deze denkbeelden het Bestuur met het oog op de aanstaande wetsherziening, ten zeerste aanbevolen.

Hierop volgde de keuze eener Commissie voor de wetsherziening, die volgens de wet uit zeven leden behoort te bestaan, waarvan drie bestuurs- en vier gewone leden. Bij de stemming verkregen de heeren J. Ingenohl, H. G. Jansen en C. W. Nijhoff als bestuursleden en M. de Jongh, W. Kromhout Cz., L. J. Rijnink en G. A. Zeeman als gewone leden de vereischte meerderheid en aanvaardden alle staande de vergadering deze benoeming.

De kunstbeschouwing, die den avond besloot en door den heer G. A. Zeeman ten beste werd gegeven, bestond uit eene zeer fraaie collectie photographieën naar oude Italiaansche schilder- en beeldhouwwerken, welke verzameling de belangstelling overwaard was.

Nadat de Vice voorzitter, de heer H. G. Jansen, den spreker, en de Voorzitter den kunstgever van den avond den dank der Vergadering hadden overgebracht voor het gesmaakte kunstgenot, werd de vergadering, niets meer aan de orde zijnde, gesloten.

(A. et A.) KUNST EN HERVORMING. II.

(EEN STUDIE)

DOOR W. C. BAUER.

(*Vervolg van bladz.* 115.)

VIOLLET-LE-DUC. (*)

„. . . . Ik zoek, vóór alle dingen, de waarheid, en zoo men mij één verwijt kan maken, dan is dat van tot geen enkele school te behooren. Natuurlijk een uitstekend middel om dadelijk iedereen tegen zich te hebben, want in onzen tijd duldt men slechts specialiteiten, en kan zich niet goed begrijpen dat een wijsgeer, een artist of een letterkundige zich in een breeden kring kan bewegen, gewoon als men is elkeen op te sluiten in een nauwe ruimte, waaruit te ontvluchten een groot waardeverlies in de oogen van publiek tengevolge zou hebben. Wanneer tegenwoordig een artist blijk geeft eenige voorliefde voor het een of ander te bezitten is hij direct geklassificeerd, geëtiketteerd zou ik haast zeggen, en men raadpleegt en acht hem slechts als bekwaam, zoolang hij zich bedient van wat hij als zijn voorkeur getoond heeft. Zoo hij al protesteerde tegen de grenzen die de algemeene opinie rondom zijn kennis en smaak heeft getrokken, men zou hem niet willen gelooven; zijn tegenstanders, of die zich als zooiets beschouwen, haasten zich bij de eerste poging tot toenadering hem terug te dringen in zijn cirkeltje, want ieder gelooft er belang bij te hebben het deel van zijn naaste zoo klein mogelijk te houden, gereed het schadelijk en inhalig te verklaren zóó als het grooter begint te worden. Zulke gevoelens schijnen mij hoogst verkeerd toe voor het belang van wetenschap en kunst, en zeer onrechtvaardig tegenover de betrokken personen.

. . . Schrijvende over architectuur zal ik het waarom opsporen van *iederen* vorm, want iedere vorm heeft zijn rede; de oorsprong der verschillende grondstellingen en haar logisch gevolg aantoonen; en doen uitkomen welk profijt wij heden-ten-dage kunnen trekken uit de kunst der ouden; — want de kunsten versterven niet, hare beginselen blijven waar door alle eeuwen heen, de mensch is altijd dezelfde; mogen zijn zeden en gewoonten al veranderen, zijn geest verandert niet; zijn redeneeringsvermogen, zijn instinct en zijn gevoelen komen nog, als vóór twintig eeuwen, uit dezelfde bron voort; hij heeft nog dezelfde driften en dezelfde passies, en de verschillende talen waarin hij zich uitspreekt, dienen hem voortdurend nog dezelfde ideeën te kunnen uiten, de voldoening van dezelfde behoeften te kunnen eischen.

Ik vind het noodig hier met nadruk te zeggen, dat ieder die vermeent dat ik leerstellingen verkondig voor de eene richting voordeeliger dan voor een andere, schromelijk dwaalt; ik laat die zorg aan hen, die, vermeenende de belangen der kunst te verdedigen, meestentijds slechts gehoorzamen aan momenteele hartstochten.

Ik beoog een ander doel: de kennis van het ware, het uiteenzetten der onwankelbare beginselen van onze kunst in hunne verschillende toepassingen bij onderscheidene volkeren. Ik zal niet concludeeren ten gunste van enkele vormen en ten koste van andere, ook zal ik niet zeggen: „Nu hebt ge gehoord!... kies nu." Want dat is geen conclusie trekken, en iedere leer vraagt, wil zij profijtelijk zijn, zoo niet een gevolgtrekking, dan toch eene richting, een methode, en een professor die alle wegen aanwijst zonder ons den waren te toonen, met bewijzen dat het de eenig goede weg is, dat is geen professor; zoo een sticht verwarring en duisternis in de geesten van hen die waren gekomen om orde en klaarheid te zoeken.

(*) Uit de „Entretiens sur l'Architecture par Viollet-le-Duc" (Paris A. Morel et Cie. 1872).

Maar deze weg behoeft geen wagenspoor te zijn; hij kan breed en vrij zijn voor allen, opdat een ieder hem kan volgen naar zijne neiging, zijn ingevingen of eigen genie. Deze weg, de eenig goede, de eenig vrije, de eenige die niet leidt tot teleurstellingen, is die welke steeds is aangegeven door de menschelijke rede en gevolgd is onder de meest verschillende uitingen, door alle artisten van de beste tijdperken uit de oudheid de moderne tijden.

. . . Wij leven gedurende een paar eeuwen op banale frazen, wij houden voor onbetwistbare en onomstootelijke waarheden, woorden die luchtig daarheen zijn geworpen door mannen van geest, maar vreemd aan studie of toepassing der kunst, en welke woorden herhaald worden door vele generaties van onverschilligen.

Er zijn van die ideeën, als bakersprookjes, die de eeuwen nazeggen zonder den waren zin ervan op te sporen, en komt ge dan eindelijk eens zeggen: „maar m'n lieve menschen, ge dwaalt, ge hecht aan een woord een zin dien het niet moet hebben", dan werpt men u den banvloek naar het hoofd. Ge zoudt kunnen verzekeren dat uwe intenties ten dien opzichte zuiver waren, de waarheid kunnen betuigen van uwe beweringen, ge zoudt het gezond verstand kunnen aanroepen, bewijzen leveren, — maar het zou u niet baten: „vervloekt!" zal men u blijven toeroepen. Een paar eeuwen geleden had men u en uwe boeken verbrand; thans verbrandt men niet meer, maar men laat u doorgaan voor een gevaarlijk man, voor een hinderlijk, een scherp en onaangenaam mensch, voor een kwelgeest.

Een ieder heeft zijn vasten zetel in het gebied van kunst en wetenschap en wil liefst niets veranderd zien, hoe ook de nieuwe ideeën die opkomen, zijn mogen. Gij kunt desnoods honderd pagina's volschrijven om te bewijzen dat gij gelijk hebt, er is slechts een pagina voldoende om u te doen gevoelen dat gij dwaalt. Maar wij kunnen zeggen dat al deze tegenkantingen ontstaan zijn door het gebrek aan een duidelijke verklaring van wat men te verstaan heeft onder kunst.

. . . Wij kennen vier kunsten: muziek, architectuur, sculptuur en schilderkunst. Wat betreft de dichtkunst en tooneelspeelkunst, zij gaan noodzakelijk samen met de muziek. De mensch heeft spoedig bemerkt dat het woord en de teekens geen middelen waren, voldoende genoeg om alle sentimenten van zijne ziel uit te drukken en hij heeft gezocht zijne ontroering mede te doelen door aan zijn stem zekere reflecties te geven, een klankmaat die zijn gedachten vlugger kon kenbaar maken. Dit was reeds kunst, van deze klankmaat tot melodie is de weg slechts kort, en de muziek is geboren.

Een hut maken, uit boomtakken, behoort tot de kunst niet; dat is voldoen aan eene materieele behoefte; maar zich een woning delven in een steenglooiing, deze onderaardsche ruimte in vertrekken van verschillende afmetingen verdeelen naar aantal en gewoonte der bewoners, pijlers laten staan om het plafond te schragen, aan het boveneinde dier pijlers een grooter oppervlak geven, enz., dat is reeds kunst.

. . . . De kunst is een natuurdrift, een behoefte van den geest, die, om zich verstaanbaar te maken, verschillende vormen bezigt. Maar er is slechts Kunst zooals er is Rede, zooals er is Wijsheid, zooals er is Passie. De kunst is een eenige bron, die zich uitstort in verschillende kanalen; de orateur, de dichter, de musicus, de architect, de schilder, de beeldhouwer, zoeken slechts verschillende expressies van een éénig gevoel, dat zetelt in de ziel van ieder begaafd mensch.

De kunsten werken op de zinnen, en de zinnen doen langs verschillende wegen dezelfde indrukken geboren worden. Zoo zal b.v. het zien van smart, de klank van smart, en de voorstelling van smart, éénzelfde gevoel te voren roepen: het medelijden. Wie onder ons heeft niet, ten minste eenmaal in zijn leven, hetzij bij het hooren van een gedicht of een muziekstuk, bij het zien van een monument, een bas-relief of een schilderij, zekere emoties ondervonden gelijk aan die van het gevoel van grootheid, van droefenis, van angst, trotschheid, vreugde, hoop of berouw? Het schijnt zelfs dat hoe meer de kunsten zich verwijderen van natuurnabootsing, hoe meer zij geëigend zijn in de ziel sommige intieme koorden aan te raken, waarvan de daardoor opgewekte klank een lange en diepe impressie nalaat. De wijze waarop een redenaar zich uit, één enkel gebaar zelfs, één muzikale fraze, de aanblik van een monument, kunnen een zoodanige ontroering der zenuwen teweegbrengen dat de tranen ons in de oogen schieten, dat een gevoel van koude of warmte ons bevangt, zonder dat het mogelijk is dit sentiment te kunnen beschrijven. Dit sentiment, dat is onze artistieke natuurdrift, aangeraakt door een der vele uitingen van kunst.

Het geluid van de zee, het ruischen van den wind, het opgaan en de ondergang der zon, de aanblik van een woud, de duisternis, het licht, wekken in der menschen ziel gevoelens op, als droomen onafhankelijk van onzen waren staat, die wij poëtische gevoelens noemen. Deze sensaties zijn zóó, omdat zich aan den zuiver physischen indruk buiten ons ontstaan, gedachten van ons-zelf paren. Het ruischen der golven is een geluid waarvan wij allen de oorzaak kennen; waarom luisteren wij daar uren naar? Waarom maakt op ons dit geluid een eigenaardigen indruk, die noch de smart is, noch de vreugd, noch het ongeduld, of de verveling? Omdat deze groote harmonie in onzen geest sentimenten ontwikkelt, welke zich, om het zoo eens uit te drukken, in een latenten toestand bevonden. Gaande door de taal van den musicus, zal de kunst u kunnen doen herinneren aan de harmonie der golven, en uw geest zal dadelijk de gedachten terugvinden die hem bezig hielden toen gij dwaaldet aan de oevers der zee; hij schildert u het grootsche schouwspel der onmetelijke ruimte, gij gelooft de frissche strandlucht weder te ademen, en, zoo gij gedurende de uren dat gij geluisterd hebt naar de baren, onder den indruk van eene gelukkige of van eene ongelukkige gebeurtenis zijt geweest, zoo zult ge terugvinden, de muziek hoorende, het gevoel van deze vreugde of van deze smart.

Laat in eene lage uitgestrekte ruimte, een krypte, met tallooze korte ineengedrongen pijlers, een mensch binnentreden. Hij zal, ofschoon hij rechtop erdoor kan gaan, het hoofd buigen: er komen in zijnen geest sombere gedachten, hij gevoelt een zekere innerlijke beklemming, een verlangen naar licht en lucht; — doe dezen mensch binnentreden in een monument waar de gewelven zich tot op eene groote hoogte verheffen, badend in licht en ruimte: hij zal zijn blikken opheffen, zijn beeld zal de verheven ideeën afspiegelen die zich in de borst komen opdringen.

Vraag een blindgeborene welke idee hij heeft van de roode kleur, hij zal u antwoorden: „het rood, dat is de klank van den trompet."

(*Wordt vervolgd.*)

„ARCHITECTURA ET AMICITIA."

PRIJSVRAGEN.

Door het genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam worden voor het jaar 1892/93 de volgende prijsvragen uitgeschreven:

a. 1e Algemeene prijsvraag:
Eene monumentale brug over eene rivier.
Prijs *f* 100. Premie *f* 40.
Tijd van inlevering: 27 Februari 1893.
b. 2e Algemeene prijsvraag:
Eene Protestantsche dorpskerk.
Prijs *f* 75.
Tijd van inlevering: 30 Januari 1893.
c. 3e Algemeene prijsvraag:
Eene marquise van gesmeed ijzer.
Prijs *f* 50.
Tijd van inlevering: 19 December 1892.
d. 1e Gewone prijsvraag:
Een buffet voor een eetzaal.
Prijs *f* 40.
Tijd van inlevering: 7 November 1892.
e. 2e gewone prijsvraag:
Een hoofd voor een aan bouwkunst gewijd weekblad.
Prijs *f* 25.
Tijd van inlevering: 26 September 1892.

Algemeene bepalingen.

De deelneming aan de algemeene prijsvragen staat voor alle leden van het Genootschap open. De gewone prijsvragen zijn slechts voor de gewone leden bestemd. (Art 64 der Genootschapswet.)

De ontwerpen moeten vóór of op den datum van inlevering, voor de verschillende prijsvragen hierboven genoemd, vrachtvrij worden gezonden aan het adres van den heer C. W. Nijhoff, 1e-Secretaris van het Genootschap „Architectura et Amicitia", American-hotel te Amsterdam.

Alle ontwerpen moeten vergezeld zijn van een verzegelden naambrief, met vermelding van het motto, waaronder het project is ingezonden, en tevens voorzien zijn van een geheim teeken, tegen opgave waarvan het ontwerp later aan den vervaardiger zal worden teruggegeven. Daarenboven moet aan elke inzending een correspondentie-adres worden toegevoegd, om zoo noodig met den ontwerper in briefwisseling te kunnen treden.

De naam van den ontwerper mag op de teekeningen niet voorkomen.

Wanneer aan bovenstaande bepalingen niet wordt voldaan, zullen de ontwerpen niet voor eene beoordeeling in aanmerking kunnen komen.

De behandeling der teekeningen is bij elk programma afzonderlijk beschreven

Aan de Jury wordt het recht toegekend om, ingeval geene volledige bekroning plaats vindt, de beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen tusschen die ontwerpen, welke volgens haar oordeel op eene dergelijke belooning aanspraak kunnen maken.

PROGRAMMA'S.

1e Algemeene prijsvraag:

Eene monumentale brug over eene rivier.

Men vraagt het ontwerp van een monumentale brug, dienende voor personen- rijtuig- en tramverkeer.

De rivier wordt geacht op het te overbruggen punt ± 110 meter breed te zijn. De brug moet een breedte van ongeveer 20 meter hebben, met inbegrip van de trottoirs die ieder ± 3 meter breed moeten zijn.

De gemiddelde waterstand is 0.50 — AP., de hoogte der beide oevers 0.60 + AP., terwijl de vrije doorvaarthoogte van de middelste brugopening minstens 3.30 meter van uit den waterspiegel moet bedragen. De helling der wegen mag ten hoogste 1 op 50 zijn. Er moeten een of meer beweegbare gedeelten worden ontworpen, hetzij draaiend of basculeerend; de vrije doorvaartwijdte mag hier niet minder bedragen dan 10 meter.

De indeeling der vaste overspanningen wordt vrijgelaten, eveneens de keuze der materialen en de architectonische versiering.

Er wordt gevraagd:

1e een horizontale doorsnede boven de waterlijn en een bovenaanzicht der brug (beiden kunnen zich tot de halve lengte bepalen), op de schaal van 1 à 200.

2e een zijaanzicht en de noodige verticale doorsnede op schaal 1 à 100.

3e details van de architectonische versiering en van de constructie op de schaal 1 à 20.

De constructie van de beweegbare gedeelten behoeft niet in onderdeelen te worden aangegeven.

De teekeningen moeten in zwarte-inktlijnen zijn uitgevoerd, behalve de detailteekeningen, waarvan de behandeling wordt vrijgelaten.

2e Algemeene prijsvraag.

Eene Protestantsche Dorpskerk.

De kerk wordt verondersteld te liggen op een vrij pleln.

Het gebouw moet bevatten:

a. Een hoofdingang en de noodige zijingangen, alle voorzien van tochtportalen.

b. De kerkruimte met ± 800 zitplaatsen.

c. De predikstoel met verhoogden vloer voor de doopplechtigheid, een doophek, enz.

d. Eene consistoriekamer met aparten ingang van buiten en toegang tot de kerkruimte.

e. Een orgel met aparte blaasbalgruimte. Langs het orgel moet eene galerij worden aangebracht; verdere galerijen worden niet gebezigd. Het orgel moet buiten de kerkruimte om, bereikbaar zijn.

f. Privaten, bergplaatsen voor stoven, kachels, brandstoffen enz.

Verlangd worden:

De noodige plattegronden (ook eene van het plafond) op de schaal van 1 à 200, met aanduiding der stoelen, kerkbanken, doorgangen, kachels enz.

Een voorgevel en een zijgevel of een voorgevel en een perspectievisch aanzicht van het geheel.

Twee doorsneden over de meest belangrijke gedeelten.

De gevels en doorsneden op de schaal van 1 à 100.

Eene buiten- en eene binnentravee op 1 à 20.

De stijl van het gebouw en de behandeling der teekeningen worden vrijgelaten.

3e Algemeene prijsvraag.

Eene marquise van gesmeed ijzer.

Er wordt gevraagd het ontwerp voor eene marquise van gesmeed ijzer, die zich bevindt tegen het voorspringende 10 M. breede middengedeelte van een kleinen schouwburg, boven de toegangen of den toegang van de vestibule. De afmetingen, waarmede moet worden rekening gehouden, zijn de volgende:

De hoogte (dagwijdte) der ingangen is 4.5 M., terwijl de onderkant van den zich daarboven bevindenden cordon 1.30 M. hooger is gelegen.

De constructie, hoewel vrijgelaten, moet zoodanig zijn dat de steunpunten niet op den openbaren weg komen en de passage voor rijtuigen en voetgangers alzoo niet belemmerd worde.

Verlangd worden: Een vooraanzicht (met decoratieve aangeving der gevelordonnantie) en een dwarsdoorsnede schaal 1 à 20.

Een zijaanzicht schaal 1 à 10.

De behandeling der teekeningen moet in zwarte-inktlijnen geschieden.

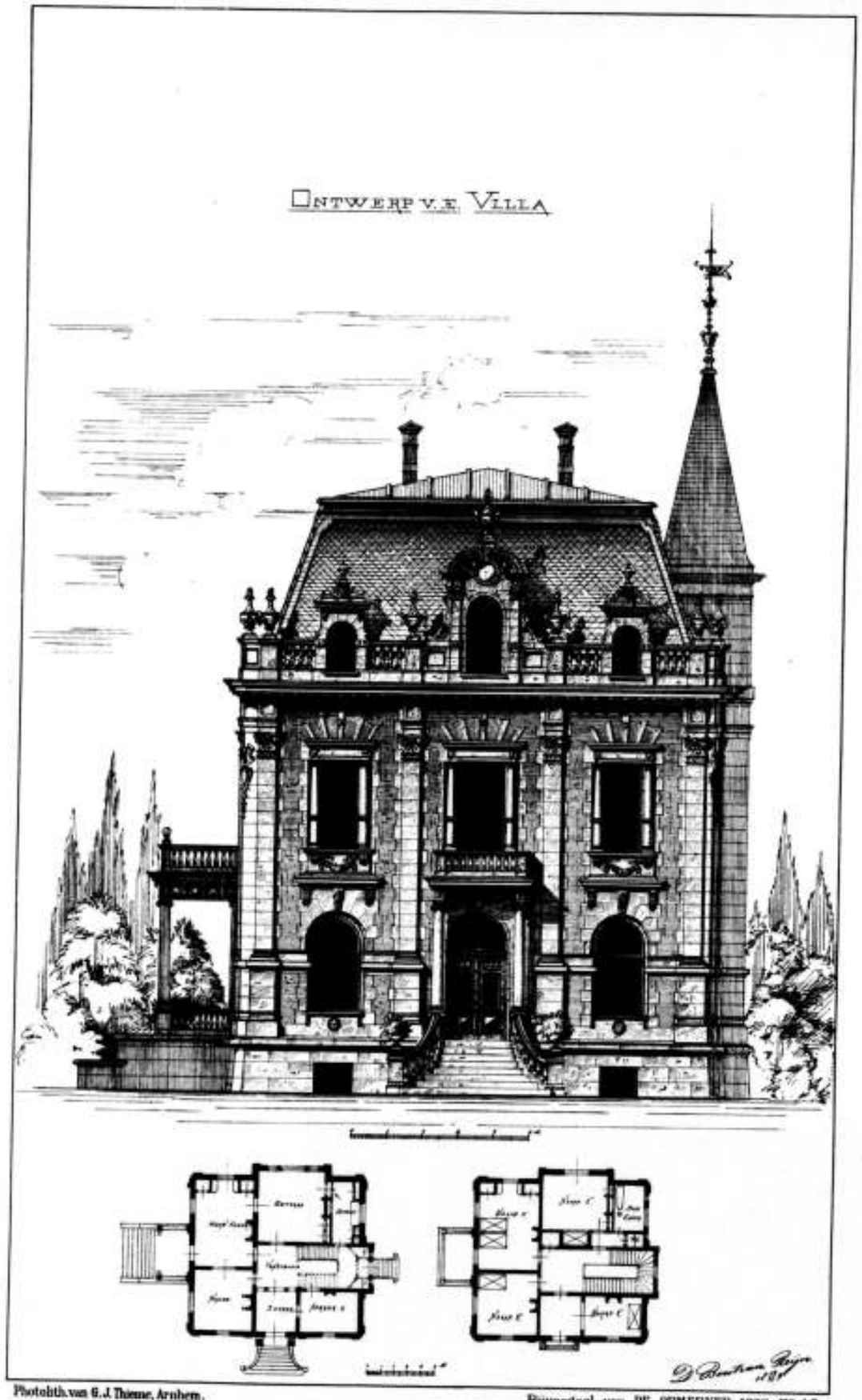

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892. N° 15.

1e GEWONE PRIJSVRAAG:

Een buffet voor een eetzaal.

Men vraagt het ontwerp van een buffet met gesloten onderkasten, staande in een eetzaal tegen een wand lang 7 M. en hoog 4.50 M. Rondom langs de wanden der kamer loopt eene lambrizeering, terwijl zich aan beide zijden van den bedoelden wand eene deur bevindt.

Verlangd worden: Een vooraanzicht met omgeving van den wand, een zijaanzicht en eene doorsnede op de schaal van 1 à 10.

De stijl van het meubelstuk en de behandeling der teekeningen worden geheel vrijgelaten.

2e GEWONE PRIJSVRAAG.

Een hoofd voor een aan de Bouwkunst gewijd weekblad.

Er wordt gevraagd een vignet voor een weekblad gewijd aan de bouwkunst. De grootte van dit vignet moet ongeveer zijn 10 bij 20 c.M. of grooter in dezelfde verhouding van lengte en breedte.

De bestemming van het ontwerp moet in de teekening liggen uitgedrukt, terwijl eene open ruimte gespaard moet worden voor den naam van het weekblad.

Mocht de voorkeur worden gegeven aan een ontwerp, waarvan de titel zelf het hoofdmotief der versiering uitmaakt, dan kan voor dezen titel het opschrift van het weekblad *De Opmerker* genomen worden.

Het teekenwerk moet geheel met de pen worden uitgevoerd.

Aldus opgemaakt door de commissie ter behandeling van bepaalde vakken en ter oplossing van vragen.

Amsterdam, 19 Maart 1892.

De 2e-Secretaris:
TH. L. D. SMEELE.

Namens het Bestuur,
De 1e-Secretaris:
C. W. NIJHOFF.

BIJ DE PLAAT.

Bijgaande gevelstudie is, wat de opvatting betreft, geïnspireerd op de periode der Renaissance gedurende de 18e eeuw.

Er is gestreefd naar een waardig aanzien van het geheel.

Als voornaamste materialen zijn berg- en baksteen aangewend.

D. BOEST VAN REIJN,
Leerling der Rotterdamsche Teekenacademie.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ROTTERDAM.

Vergadering van Donderdag 31 Maart 1892.

In de zaal waren tentoongesteld de plannen van den stadsschouwburg te Amsterdam, de fruithal en de Universiteit te Utrecht en van de hofbank voor de kerk te Apeldoorn. Dit alles trok zeer de aandacht van de leden.

De notulen werden onveranderd goedgekeurd. De heer A. W. Meijneken nam, bij afwezigheid van den heer Van der Goes, het secretariaat waar.

Vraag I, in handen gesteld van de heeren A. W. Meijneken en J. Verheul Dzn., werd niet behandeld tengevolge van een voorstel der Afdeeling Amsterdam om het land in districten te verdeelen om daarna de verschillende rapporten in een eindrapport samen te voegen.

Vraag III werd beantwoord door den heer C. H. Huijgen, civiel ingenieur, speciaal voor verwarming en ventilatie, te Rotterdam. De heer Huijgen beweert dat geen beslist antwoord op deze vraag kan worden gegeven. Het vraagstuk moet van alle zijden bekeken worden en de ingenieur hier hand aan hand gaan met den architect. Welke eischen worden er gesteld? Hoe is de inrichting? Wat is de bestemming van het gebouw? enz. Evenmin als men in het algemeen kan beweren dat ijzer in ieder geval boven houtconstructie of omgekeerd verkozen moet worden, zoo kan ook niet vooraf gezegd worden: dit of dat stelsel is het beste. De omstandigheden en toestanden moeten door den ingenieur *van ervaring* aan ieder stelsel getoetst worden en vooral de prijs is een gewichtige factor. De verwarming geschiedt op 2 wijzen, 1e door lucht, 2e door straling. Straling is voor vereenigingslokalen onbruikbaar. Er blijft dus over luchtverwarming door caloriferes of door pijpen. Bij ieder stelsel moet versche lucht aangevoerd en verbruikte lucht afgevoerd worden. Sterk verwarmde lucht aan te voeren is niet goed, integendeel het verwarmend oppervlak moet zoo groot en verspreid mogelijk zijn en daarbij moet de bestemming — of 't bijv. een kerk of een schouwburg is (*dit zijn twee uitersten*) — in het oog gehouden worden. In de kerk komt men met dikke warme kleederen, in den schouwburg komen sommige dames gedecolleteerd. Waar men electrisch licht gebruikt, is natuurlijk stoomverwarming aangewezen omdat men daar een stoommachine heeft.

Wat de ventilatie betreft, dient opgemerkt, dat de aanvoer komt door het ondergedeelte der muren en de afvoer door het bovengedeelte (en daarenboven door de toevallige openingen van deuren en ramen). Er is dus een neutrale zône, waar de lucht in stilstand is. Bij woonvertrekken is 't in den regel voldoende dat er een aanvoer- en een afvoerkanaal besta. Beiden zijn gemakkelijk en met weinig kosten aan te brengen. Het aanvoerkanaal kan tusschen 2 binten betimmerd en het afvoerkanaal ter zijde van den schoorsteen gemaakt worden, liefst met 2 openingen, een onder en een boven. De aanvoerkanalen dienen minstens 500, de afvoerkanalen 400 □ c.M. oppervlak te hebben. Groote kanalen zijn noodig omdat de lucht anders te veel snelheid heeft, waardoor tocht ontstaat. Die snelheid mag niet meer bedragen dan 2 meter per seconde.

Het bovenstaande is slechts een dor uittreksel van het hoogst belangrijke rapport, hetwelk de heer Huijgen aan het Bestuur afstond ter opzending naar Amsterdam.

Vraag IV werd beantwoord door den heer H. Cramer. Hij stelde voor, bij in aanbouw zijnde huizen in eens het volle bedrag te verzekeren, en wel omdat de kans bestaat, dat men, als de waarde is vermeerderd, vergeet om den post te verhoogen. De aannemer moet z. i. de verzekering ten genoegen en ten name van den bouwheer sluiten en den polis aan den bouwheer geven.

De heer Fol beweerde dat de aannemer bij brand de aangewezen schatter van den bouwheer moet zijn, daar hij, zoolang de bouw duurt of nog in onderhoud zal zijn, aansprakelijk is voor eene goede eindoplevering. Na eenige discussie werd besloten deze clausule alsnog bij het rapport te voegen. De heer Cramer doet nog uitkomen dat de bouwheer alléén uit de assurantie-penningen mag bestrijden het bedrag, hetwelk reeds aan den aannemer betaald is. Het overige moet hij onmiddellijk aan den aannemer uitkeeren. Het ingehouden bedrag komt daarna in handen des aannemers naarmate hij de schade zal hebben hersteld.

Vraag V en VI waren in handen gesteld van de heeren J. F. van der Schilden en W. J. Jansen, mrs. schilders te Rotterdam. Als beste kleurmiddel voor blank eikenhout werd genoemd de oude werkwijze: behandeling met heet water om de vezels te doen opwellen en daarna te bestrijken met zoogenaamd »oud eikenhijts". Deze methode is echter slecht voor het hout en kostbaar. Zij geeft echter eene schoonere natuurlijke kleur, dan de thans algemeen in zwang zijnde manier om hout in een goed gesloten kast aan ammoniak-damp bloot te stellen. Het wordt daarna in de was gepoetst, juist als bij de andere werkwijze. Men heeft 't nu echter niet zoo juist in de hand om de kleur te bepalen en er is nog al oefening noodig om te weten hoeveel ammoniak gebruikt en hoelang het hout berookt moet worden. Een voordeel daarbij is dat het hout droog blijft.

Op vraag VI gaf de heer Jansen te kennen dat parketvloeren minder op het gebied van den huisschilder voorkomen. Zijne ondervinding daarvan is, dat wanneer ze slecht gelijmd zijn, zij uit elkander springen. In 't begin raadt hij aan harde was, later slappe was met een weinig siccatief. Ook heeft hij goed resultaat gezien van groene zeep met water, waarna den volgenden dag, na goede droging, de vloer met was, liefst met borstels, ingewreven wordt. De heer Nijenhuis raadt af om parketvloeren met water te behandelen, want hierdoor laat de lijm los.

Wanneer ze vuil zijn, kunnen ze het best met een weinig terpentijn schoongemaakt worden. Daarna moeten ze met zwaar beladen borstels (4 à 5 kilo's) in de was geboend worden. De parketvloeren in het Museum Boijmans, gelegd door tusschenkomst van den heer Bierhorst te Haarlem, worden op deze wijze behandeld en houden zich uitstekend, niettegenstaande het museum op Zon- en feestdagen in allerlei weersgesteldheid door vele personen wordt bezocht. De heer Braat bracht de opgeplakte parketvloeren ter sprake. De heer Meijneken maakte gewag van de 8 à 10 m.M. dikke parketvloeren met groef en ijzeren messing, in den handel gebracht door de firma De Lint & Co. De heer Mr. C. Mirandolle vroeg of het hout voor parketvloeren niet altijd kunstmatig gedroogd wordt, waarop de heer Verheul toestemmend antwoordde. De heer Huijgen deelde nog mede dat de droging geschiedt door versche verwarmde lucht.

Vraag VII, gesteld in handen van de heeren Mr. C. Mirandolle en L. J. Nijenhuis, werd beantwoord bij monde van eerstgenoemde, die meedeelt dat gedeeltelijke creosoteering 10 à 50%

beter indringt dan geheele. Het desinfectievermogen tegen paalworm is bekend. Ook bij langs- en dwarsliggers der Amsterdamsche Omnibusmaatschappij is het resultaat zeer gunstig gebleken. De heer Croll, Directeur der Nederlandsche Stoombootmaatschappij, verklaarde dat schoeiingpalen die 10 jaren dienst deden, en de heer Stok, architect te Rotterdam, dat muurplaten 20 jaren geleden bereid en gelegd, nog gaaf en hard waren. Ook was eene schoeiing van 175 meter lengte langs de Maas, in 1873 gesteld, nog ongedeerd. De heer Leijds, eerstaanwezend ingenieur v/d Staatsspoorwegen, verklaarde, dat hout van locomotievenloodsen op het Centraal-station te Amsterdam, zich sinds 1882 voortreffelijk houdt.

In 1882 is aan de Protestantsche kerk te Fijenoord de fundeering boven den laagsten waterstand gelegd met goed resultaat. Wat de hoeveelheid aangaat achtte hij 250 liter per M³. voldoende. Ook beval hij aan het hout, liefst gereed gemaakt, aan de fabriek *tijdig* op te zenden.

De heer Fol vroeg of de bouwpolitie uitzondering maakt bij gebruik van gecreosoteerd fundeeringhout en alsdan toestaat de fundeering hooger te leggen. De heer Mirandolle antwoordde ontkennend, maar vroeg of 't niet op den weg ligt van de Afdeeling zich te dien opzichte bij adres tot den Gemeenteraad te wenden. De Voorzitter stelde voor die vraag op een volgende vergadering te behandelen

De heer Beijderwellen vroeg hoe te handelen bij inkepingen, pennen en gaten, waarop de heer M. antwoordde dat 't na de bewerking, voldoende is het nieuwe en kopsche hout met warme creosootolie voldoende te drenken. Reeds bij indringing van 2 à 3 c.M. diepte kunnen geen kiemen van planten en insecten voortwoekeren.

Vraag IX, gesteld in handen van de heeren Van der Linden, Cuijlitz en Braat, werd beantwoord door den heer Braat. Deze zeide dat het zink van den eenigen Nederlandschen fabrikant, den heer Hamburger te Utrecht, kan wedijveren met buitenlandsch fabrikaat. Alle ministeriën stellen het gelijk aan het buitenlandsche. Het Dep. v. Marine zelfs nog met 1% daarboven. De heer Cuijlitz releveerde dat het zink hier alléén geplet wordt. Het zink van Stollberg, Vieille Montagne, Hamburger en anderen is meerendeels goed. Eene 10-jarige ondervinding bij de dakbedekking van de gebouwen der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij te Haarlem pleit hiervoor. De stempel van den pletmolen, niet van de mijn, komt op het zink voor. Het zink moet zuiver geraffineerd en goed tegen drijven en hameren bestand zijn, dat is hoofdzaak.

Vraag X. Scoria-bricks zijn volgens den heer Nijenhuis aan te bevelen, echter niet voor druk verkeer met zwaar beladen wagens. Ze zijn zeer gelijkmatig van afmetingen en zuiver aaneensluitend. Voor hellingen zijn ze niet aan te raden. Op het einde van dit jaar zal een nieuw fabrikaat worden bekend gemaakt. Quenast-, Lessines-, Fauconval- en Grèskeien zijn lager in prijs, doch slijten nogal. In Engeland heeft men er een 15-jarige gunstige ondervinding van. Te Rotterdam liggen ze aan de Wijnhaven bij de kerk en tuschen den Doele en het Delftsche-poortplein. Niedermendiger lavakeien zijn stroef, maar slijten veel. De scoria-bricks zijn 20 × 9 c.M. bovenoppervlak. Voor trottoirs worden goed gesorteerde harde grijze baksteenen aangeraden met het oog op opgravingen. Ook wordt is den laatsten tijd veel gebruik gemaakt van asphalt en pavés.

De Voorzitter bracht dank aan de rapporteurs en voor de belangstelling in deze vergadering aan den dag gelegd.

Niets meer aan de orde zijnde, werd de vergadering gesloten.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S-HAGE.

Gewone Vergadering, gehouden 30 Maart '92.

Door den heer D. Klinkert werd in deze vergadering eene lezing gehouden over: »De Arabische kunst, als uitvloeisel der leer van Mohamed, — vooral beschouwd ten opzichte van hare ontwikkeling in Egypte."

In een uitvoerig geschiedkundig overzicht der leer van Mohamed en diens persoon, en van den invloed dezer leer op de kunst en hare snelle verbreiding over andere landen, deed spreker het groote en innige verband uitkomen, dat bestaat tusschen dezen godsdienst en de voornaamste kunstuitingen der Arabieren. Hij besprak de ontwikkeling der Arabische kunst in 't algemeen en in 't bijzonder in Egypte. Na eenige bijzonderheden vermeld te hebben omtrent de eischen, voortvloeiende uit de Mohammedaansche leer, voor de samenstelling en inrichting van het heiligdom der Arabieren, en eene beschrijving gegeven te hebben van enkele moskeeën, als de Kaäba te Mekka en de moskee te Medina, waarin zich het graf van den profeet bevindt, ging hij over tot bespreking van de ontwikkeling en bloei der Arabische kunst in het oude rijk der Pharao's. Hierbij gaf hij een schoone en uitvoerige beschrijving van enkele der oudste en voornaamste moskeeën en verbond daaraan nog eenige beschouwingen omtrent de algemeene ontwikkeling dier kunst.

Voor deze belangrijke studie verwierf de heer Klinkert den dank der Vergadering.

De Voorzitter deelde mede, dat het op deze vergadering ter bezichtiging gestelde plaatwerk: Charles Garnier, *Observatoire de Nice*, door den heer Garnier aan de Vereeniging was geschonken.

De heer A. W. van Malsen had ter kunstbeschouwing aangeboden: Prisse d'Avennes, *L'Art Arabe d'après les monuments du Caire*.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

MEPPEL. In de op den 2e dezer gehouden Raadsvergadering is besloten, dat de Gemeente voor ƒ 15,000 zal deelnemen in het aandeelenkapitaal voor den aanleg eener drinkwaterleiding, waarvoor indertijd concessie werd verleend aan de heeren Th. A. van den Broek en G. W. van Barneveld Kooy Jr., te Amsterdam.

PERSONALIA.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatien plaats gehad:

Benoemd: tot opz. 2e kl. bij den waterstaat, de opz. 3e kl. F. H. Coedesius.

Tijdelijk in dienst gesteld: als buitengewoon opziener bij den dienst van het mijnwezen A. Weber.

— Bij Koninklijk besluit is de heer M. G. de Gelder, scheepsbouwkundig, werktuigkundig en civiel-ingenieur, met den 1e Mei a. s., benoemd tot adspirant-ingenieur der marine en geplaatst bij 's Rijks werf te Amsterdam.

— De heer W. Joustra te Wormerveer is benoemd tot directeur der gasfabriek te Apeldoorn.

ADVERTENTIEN.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

Bouwterrein te VENLOO.
Aan den Roermondschen weg zijn eenige **goed gelegen BOUWTERREINEN** te koop, zeer geschikt voor den bouw van heerenhuizen.
Te bevragen bij den Mr. Timmerman H. VAN GASSELT, te *Venloo*.

Aanbesteding.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 23 April 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize
aanbesteden:
Bestek N°. 11.
Het verrichten van vernieuwingen aan het Rivierbad.
Raming ƒ 8500.
Aanwijzing zal worden gehouden op Zaterdag 16 April a. s., 's namiddags 1½ ure aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize; alwaar inlichtingen gegeven worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur, en bestekken met gezegelde inschrijvingsbiljetten en 4 teekeningen tegen betaling van ƒ 1 per stel verkrijgbaar zijn.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.
Aanbesteding.
Op **Dinsdag den 26ste April 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:
Bestek N°. 574.
Het maken van de grond- en kunstwerken, het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels, en het verrichten van eenige andere werkzaamheden, ten behoeve van de uitbreiding van het station GRONINGEN.
Begrooting ƒ 101500.—.
De besteding geschiedt volgens § 78 van het bestek.
Het bestek ligt van den 6den April 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te GRONINGEN en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 1.00.
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten April 1892, des voormiddags te 10.30 ure.
UTRECHT, den 4den April 1892.

GEWIJZIGD BERICHT!
Waterleiding te Almelo.
Aanbestedingen.
Door den Ingenieur H. P. N. HALBERTSMA, zullen namens de Heeren Th. A. VAN DEN BROEK en G. W. VAN BARNEVELD KOOLI Jr. op **Donderdag 21 April** 's namiddags ten 1 ure in het CAFE LUDEKING, te ALMELO in het openbaar worden **aanbesteed:**
Bestek N°. 2.
Het maken van het MACHINE- en KETELGEBOUW te WIERDEN met SCHOORSTEEN, WONING van den Machinist en EUIGPUT, onder bijlevering der benoodigde materialen, uitgezonderd de gegoten ijzeren putringen.
Bestek N°. 3.
Het bouwen van den WATERTOREN te Almelo, met de levering der benoodigde materialen, uitgezonderd de buisleidingen en het ijzeren reservoir.
Bestek N°. 5.
Het LEGGEN van de GEGOTEN IJZEREN BUISLEIDINGEN.
ieder bestek afzonderlijk, zoowel als de bestekken N°. 2 en N°. 3 samen gecombineerd.
De bestekken zijn verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 2.— per stuk aan het bureau van den Ingenieur voormeld, Stationsweg 76 te 's Gravenhage, alwaar dagelijks voormiddags 10—12 ure inlichtingen zijn te bekomen.
Aanwijzing zal geschieden Woensdag 13 April namiddags, en wel voor **Bestek N°. 5** ten 1 ure, samenkomst CAFE LUDEKING, voor **Bestek N°. 3** ten 2 ure, samenkomst op het bouwterrein van den Watertoren, en voor **Bestek N°. 2** ten half vier ure, samenkomst op het bouwterrein der pompwerken.

Waterleiding van Zwolle.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ZWOLLE* zijn voornemens op **Zaterdag 23 April 1892**, des namiddags één uur, in het openbaar ten Raadhuize
aan te besteden:
De levering van GEGOTEN IJZEREN BUIZEN en HULPSTUKKEN, ten behoeve van de gemeentelijke waterleiding (tot een gezamenlijk gewicht van 2.200000 Kilogram).
Bestekken zijn verkrijgbaar à ƒ 1 per exemplaar ter drukkerij van DE ERVEN J. J. TIJL te ZWOLLE en ten kantore van den heer J. SCHOTEL, ingenieur te ROTTERDAM, bij wien nadere inlichtingen zijn te bekomen.
De inschrijvingsbiljetten kunnen tot het uur der aanbesteding ten raadhuize worden ingeleverd.
Burgemeester en Wethouders voormeld,
VAN NAHUIJS, *Burgemeester*.
J. M. BUSER, *Secretaris*.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (MEUSE).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van werken in zink en anders metalen te *Delft* beveelt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in **lood, zink en koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.
Tegen betaling van ƒ 2.— zullen *franco* worden toegezonden:
1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood en zink.**
2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters en balusters** met **zinken ornament.**
3°. „ „ voor **jalouziekappen.**
Bij bestellingen van minstens ƒ 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.
J. W. BRAAT.

Complete IJzeren
Gebouwen en Overkappingen.
H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS en WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
ZERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding),
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.
Aanbesteding.
Op **Dinsdag den 3de Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:
Bestek N°. 567.
Het maken van een gebouw voor conducteurskamer met magazijn op het stationsemplacement met daarmede in verband staande werken en het maken van een doorgang en het plaatsen van leuningen in het hoofdgebouw te EINDHOVEN.
Begrooting ƒ 2150.—.
De besteding geschiedt volgens § 45 van het bestek.
Het bestek ligt van den 6den April 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te VENLO en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten April 1892, des voormiddags te 11 ure.
UTRECHT, den 4den April 1892.

Houtbereiding tegen bederf.
KYANISEERINRICHTING.
H. LENSINK,
ARNHEM,
levert paskaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben enz. enz.

ROLLUIKEN
van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS**, Remscheid.
Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & C°. Amsterdam.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

PORTLAND-CEMENT.
De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **1e. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.
Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,

in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*

De Directeur, **W. PATON WALHS**

A. H. VAN BERGEN,
FABRIKANT TE
Heiligerlee, prov. Gron.
SPECIALITEIT IN
Nieuwe Constructie
BRANDSPUITEN.
TORENUURWERKEN
EN
LUIDKLOKKEN,
op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.
ANTWERPEN 1885. EEREDIPLOMA.
Gouden en Zilveren Medailles.

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
CARRÉ'S
Luchtdruk waterreservoirs
voor het **oppersen, filtreeren** en **verdeelen** van water in gebouwen ter vervanging van de hoogwaterreservoirs.
MILDE'S Micro-telephonen.
CHUBB'S Patent-Kluisdeuren.
WOOD'S Stalinrichtingen.
GARVEN'S Weegwerktuigen.
WERKTUIGEN voor Verbeterde Boter- en Kaasbereiding.
Vraag prijzen en referentien. (4)

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN,**
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-IJzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!

Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en Horlogemakers

moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met

HET LIJNTEEKENEN
als voorbereiding voor het Vakteekenen,

door *G. A. SCHOLTEN*, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.
Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door
Het Bouwkundig Weekblad
en de Heeren:
S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtsschool te *Rotterdam*,
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*,
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.
Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°. bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts f 2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dek-steenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.
Eenig Agent voor Nederland en Kolonien
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Graniet-groeven te LYCKEBY, WARENWIK, ELFVEHULT, ETNKIL en WERBO.
Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLGAST en BERLIJN,
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Kolonien*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Dn., te Arnhem.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 16. ZATERDAG 16 APRIL 1892.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.V.A.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren
Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *een gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, tot 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling tot 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewoon lid is aangenomen de heer M. Cornelisse Jr.

2e. Als gewoon lid is voorgesteld de heer C. Th. Sparringa, door de heeren M. de Jongh en C. L. van Kesteren.

3e. De 1e aflevering 1892 van het plaatwerk „de Architect" is aan heeren inteekenaren verzonden.

4e. De Penningmeester brengt ter kennis van heeren leden dat hij in den loop dezer week zal overgaan tot het innen der jaarlijksche contributiën van buiten- en kunstlievende leden en der halfjaarlijksche contributie van gewone leden.

5e. In het Genootschapslokaal liggen ter bezichtiging de ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een „voorgevel van een plattelands raadhuis", door de „Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst" te Groningen uitgeschreven.

6e. SCHETSCLUB.

Aan heeren Leden der Schetsclub wordt medegedeeld dat op Maandag 18 April en de daarop volgende zomermaanden geene schetsbijeenkomsten meer zullen worden gehouden.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

„ARCHITECTURA ET AMICITIA."

970e Vergadering van 13 April 1892.

Nadat de Vice-voorzitter, de heer H. G. Jansen, de vergadering had geopend, werden de notulen der vorige bijeenkomst gelezen en onveranderd goedgekeurd.

Onder de Bestuursmededeelingen bevond zich een schrijven van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, met mededeeling dat die Vereeniging dit jaar hare jaarlijksche excursie naar Antwerpen zal houden, en tevens vermeldende dat de Vereeniging „Architectura" te 's-Gravenhage als doel harer excursie Wageningen had gekozen; zij noodigde het Genootschap uit, aan hare excursie deel te nemen.

De Voorzitter stelde voor dezen brief te behandelen bij de bespreking der excursie.

Alsnu gaf de heer Jansen het woord aan den heer Fred. Stieltjes, die de vergadering in kennis zou stellen met Edison's grootste uitvinding: „de phonograaf".

Allereerst gaf de heer Stieltjes eene beknopte beschrijving van de inrichting en werking van het toestel, om daarna over te gaan tot het ten gehoore brengen van verschillende muzikale voordrachten. In aangename opvolging gaf het toestel eenige clarinet- en trompetsolo's ten beste, die, met een trechter in de zaal gericht, zeer helder ten gehoore werden gebracht, om vervolgens over te gaan tot eene concert-aria, gezongen door eene Parijsche operazangeres, waarop onmiddellijk het applaus van het daarbij aanwezige publiek volgde. Voorts kon men een welluidend hondenduet genieten, benevens voordrachten op een doedelzak en andere instrumenten.

De voordracht van „de goudzoeker en de boterham" van den Schoolmeester, indertijd voorgedragen door den heer Frans Boersma, kon door zes heeren te gelijk, met de gutta-percha slangen aan het oor, worden genoten, evenals een gedeelte der bekende „Revue" van den komiek Solzer, waarbij Solzer's ontboezemingen over „het broodje met kaas", groote hilariteit verwekten.

Eenige cornet-à-piston-solo's, geblazen door den heer Blom van Weezel, werden daarna in den phonograaf opgenomen, om eenige oogenblikken later door het toestel te worden weergegeven. De heeren J. J. P. Thüring en J. F. W. Stom verrijkten daarna het toestel met eenige zang- en piano-voordrachten, die eveneens zeer getrouw werden nagebootst.

De Voorzitter bracht den heer Stieltjes den dank der Vergadering voor zijne zeer interessante bijdrage, ondersteund door een daverend applaus der aanwezigen.

De Voorzitter stelde verder voor de kunstbeschouwing van den heer Hoeker, wegens het vergevorderde uur, tot een volgende vergadering te verdagen.

Alsnu was aan de orde de ballotage van den heer M. Cornelisse Jr., voorgesteld door de heeren J. Koffieberg en J. F. W. Stom. De uitslag der stemming was dat de heer Cornelisse met algemeene stemmen als gewoon lid is aangenomen.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

De Voorzitter deelde daarop mede dat het Bestuur van oordeel was, dat Antwerpen, als doel der dit jaar te houden excursie, niet geschikt is, wegens den grooten afstand van Amsterdam, zoodat, wil men den tocht op één dag maken, er te veel tijd voor reizen verloren gaat. Het Bestuur vestigde echter de aandacht op Leiden.

Bij de hierover volgende stemming werd Leiden gekozen als doel der excursie.

Niets meer aan de orde zijnde sloot de Voorzitter de vergadering, onder mededeeling dat als gewoon lid is voorgesteld de heer C. Th. Sparringa, door de heeren M. de Jongh en C. L. van Kesteren.

(A. et A.) KUNST EN HERVORMING. II.

(EEN STUDIE)

DOOR W. C. BAUER.

VIOLLET-LE-DUC.

(Vervolg en slot van pag. 123.)

Er bestaat dus een intieme betrekking tusschen de diverse kunst-expressies. Waarom? Dat komt omdat deze uitingen ontleend zijn aan éénzelfde bron; en de artistieke volken zijn die, welke in eenzelfde mate de verschillende talen der kunst begrepen hebben. Hij is geen architect, die, luisterende naar een aria of een gedicht, bij de beschouwing van een beeldhouwwerk of een schilderij niet even spoedig indrukken ontvangt, als die welke een monument op hem maakt.

Groot was hij, die het eerst in éénzelfde ruimte de verschillende uitingen van kunst durfde samenbrengen, om daardoor op de menigte eenzelfde gevoel te voorschijn te roepen en als het ware van die diverse uitingen een soort symfonie te vormen. Hoe hebben de Grieken dat begrepen! en welke emoties wisten zij op te wekken te midden van dat begaafde volk. En hebben wij niet uit de tijden dichter bij ons, de herinnering bewaard van deze concerten der kunsten, van hunnen invloed op de menigte? Waren de middeleeuwen hiervan onkundig toen zij zich kerken bouwden waarin de aanblik der imposante ceremoniën, de muziek en de stem van den redenaar, de geesten schenen te leiden naar éénzelfde gedachte?

De kunst is: het vormgeven aan eene gedachte, en de artist: hij die den vorm scheppende, bereikt dat deze zelfde gedachte daardoor bij zijne medemenschen ontstaat.

Een volk is geen artist indien de kunst zich niet meester maakt van *alle* vormen, door zijn handen of door zijn verstand voortgebracht.

De meest delicate natuurdrift in den mensch is de kunstdrift, want hij bezit haar, zóó als hij kan zien en gevoelen; haar te ontwikkelen is ten allen tijde eene moeilijke taak, maar vooral te midden van eene beschaving als de onze die zich aanmatigt ieder individu te leiden volgens zekere vastgestelde begrippen en doctrinaire leerstellingen. Men leidt de kunst niet, men kan alleen zorgen voor een atmosfeer, gunstig voor hare ontwikkeling (*).

Wij hebben echter tegenwoordig één gebrek, en waarvoor wij geen geneesmiddel zouden weten: wij komen te laat. De ouden hebben ons ontstolen, doordat zij vóór ons geweest zijn, ideeën, eenvoudig en schoon, maar die wij waarschijnlijk óók gehad zouden hebben. Wij kunnen niet, zooals zij, alles tot een eenig stelsel terugvoeren. Onze rol van artist is zeer moeilijk. Wij hebben een oneindige vracht oude voor-

(*) *Kunst* doet' geen lessen uit. Dat maakt haar grootheid klein,
Zij sticht, streelt, en verheft, maar langs haar eigen wegen.
Geef haar een atmosfeer ruim, warm, verlicht en rein:
Zij zingt haar eigen lied, en wordt heel de aard ten zegen.
God schiep de Waarheidsvrucht; maar ook de Schoonheidsroos,
Veracht de *Kunst* dus niet, en wees niet godeloos.

ALB. THIJM.

oordeelen en oude gewoonten die ontleend zijn aan een doode beschaving; en terzelfder tijd hebben wij onze behoeften, onze gewoonten, onze moderne zeden. Evenwel rest ons het vermogen van redeneeren zooals de ouden dat hadden, en ook een beetje het vermogen van te gevoelen, en door middel van deze beide machten moeten wij het schoone zoeken. Ik ben overtuigd dat men den smaak van onze generatie kan ontwikkelen en volmaken door de menschen te wennen aan redeneeren.

Smaak krijgen is niets anders dan de gewoonte van het goede en schoone aannemen, maar om het schoone aan te nemen, moet men het kunnen vinden, dat is het kunnen uitzoeken; daartoe maken wij gebruik van ons redeneeringsvermogen.

Dat men uit de mindere civilisatie van sommige volken tot de mindere beschaafdheid hunner kunst kan besluiten, gelooven wij niet. Het is, over kunst sprekende, niet de vraag of de eene periode uit de geschiedenis der menschheid meer of minder beschaafd was dan een ander tijdperk, maar het is de vraag of zij meer of minder gunstig was voor den bloei der kunsten. Het is zeker dat de takken van beschaving niet alle tegelijk groeien; de staatsinstellingen, de wetenschappen, kunsten en letteren ontwikkelen zich niet evenwijdig. Was dit het geval, dan zouden, omdat onze staatsinrichting, onze wetenschappelijke ontdekkingen hooger staan dan die der zeventiende eeuw, bijvoorbeeld onze moderne drama's en onze tooneelstukken beter moeten zijn dan de treurspelen en comedies van Racine en Molière; onze schilders zouden de Italiaansche schilderschool der zestiende eeuw ver achter zich laten, want Julius II ging niet per spoor, en Karel de Vijfde had geen telegraaf tot zijnen dienst om zijne bevelen naar alle hoeken van zijn uitgestrekt gebied te zenden. Het is de *aard* der beschaving en niet de *trap* van beschaving die een kunsttijdperk voortbrengt.

De kunsten hebben zich kunnen ontwikkelen, óf verstierven, onder elken socialen vorm: onder de theocratische regeering der Egyptenaren, onder de beweeglijke en grillige heerschappij der Grieken, onder het bestuur der Romeinen, onder de republiek van Italië en onder het feodale juk der middeleeuwen. Wat men noemt *de wijze van regeeren*, heeft dus volstrekt geen invloed op de kunsten. Deze ontwikkelen zich wanneer zij nauw zijn verbonden aan de zeden van het volk, waarvan zij alsdan de oprechtste uiting zijn, — verminderen wanneer zij zich verwijderen van die zeden, vormen in dat geval een staat apart, en langzaam ziet men ze verdwijnen en zich opsluiten in scholen, zich afzonderen en eene taal aannemen die niet de taal van het volk is. In dit geval is de kunst als een vreemdeling, die men somtijds ontvangt zonder zich met zijn intiem leven in te laten.

Kunst kan slechts leven als zij vrij is in hare uitingen en alleen onderworpen aan haar beginsel: zij sterft als haar beginsel miskend wordt en hare uitingen tot slaven worden.

De kunst verdween bij de Grieken, toen het volk zijn genie zag onderdrukken door het bestuur der Romeinen; de kunsten in de middeleeuwen volgen pas voor pas de zeden der volken te midden waarvan zij zich ontwikkelden; in de zestiende eeuw deelden zij in de groote intellectueele bewegingen van die tijden: onder Lodewijk XIV zijn zij nog de levendige uitingen der toenmalige zeden, maar waren evenals die zeden een uitzondering, een soort theatrale voorstelling, die eindigde met de regeering van dien vorst.

Ik behoor niet tot hen die voor het heden wanhopen

en een spijtigen terugblik naar het verleden werpen; dat verleden is gepasseerd: maar het moet met zorg worden onderzocht; niet om het te doen herleven maar om het te kennen. Ik kan niet goedkeuren dat men de navolgingen der vormen van de kunsten der ouden, van de volken der middeleeuwen, van de academies onder Lodewijk XIV eerbiedigt, juist omdat de oorspronkelijke vormen de expressies waren van de zeden dier tijden, en omdat onze zeden der negentiende eeuw niet gelijken op die der Grieken of Romeinen: maar de beginselen die de artisten uit die tijden hebben geleid blijven altijd waar, zijn altijd dezelfde en zullen nooit veranderen, zoolang de menschen uit dezelfde stof zijn vervaardigd. Onderzoeken wij dus, en laten wij ons bedienen van de rede opdat die ons geleide, aangezien deze macht ons is gelaten te midden van den modernen chaos.

En antwoorden wij aan hen die ons zullen toevoegen: „Neemt eene nieuwe kunst, die van onzen tijd zijn zal": Maakt eerst dat onze tijd niet zij een samenstel van overleveringen van de antieken, van invloeden van den geest van het Christendom, van den langen strijd der middeleeuwen, tusschen het genie der volken en de overblijfselen der barbaren-overheersching, van de voortdurende protesten van ondergeschikten tegen feodale onderdrukking. Maakt dat wij de Kerkhervorming vergeten, die enorme massa kennis en oordeel. Maakt dat wij niet zijn de kinderen van onze ouders. Maakt dat de eeuw van twijfel niet besta, dat alle overleveringen niet worden ondermijnd door dezen twijfel, en alle leerstelsels niet worden omvergeworpen; wijst ons om den voet op den grond van het oude Europa te kunnen zetten, één plek die niet bedekt is door eene ruine; geeft ons eene staatsinstelling uit één stuk, zeden en gewoonten die niet vastgehecht zijn aan het verleden, wetenschappen die niet de consequenties zijn van onze voorgangers. Maakt eindelijk dat wij alles zullen kunnen vergeten wat vóór ons geweest is:

Dan zullen wij een nieuwe kunst hebben, en wij zullen maken wat nog nimmer is gezien!

Want is het den mensch moeilijk iets te leeren, nog moeilijker is het hem, te vergeten.

Door ons toe te leggen op de studie van de zeden en gewoonten van onzen tijd, ons nationaal karakter te beschouwen, zal het mogelijk zijn onze kunst te doen wijken uit het droevige spoor waar wij haar iederen dag meer in de modder zien wegzinken. Maar om tot een degelijk resultaat te komen moeten wij den moed hebben te bekennen dat het tegenwoordig onderwijs onvoldoende is, dat de oudheidkenners die schrijven en spreken over architectuur, geen architecten zijn, en dat de architecten die dit beoefenen, niet voldoende ervaren zijn in de geschiedenis en de zeden der volken uit de oudheid en uit de middeleeuwen.

Wij zouden wellicht eene eigen kunst hebben, als wij maar wisten wat wij zijn en wat wij van onzen tijd kunnen vragen.

Weinige eeuwen toonen zooveel wetenschappelijke vorderingen van onbetwistbare waarde. Zullen onze architecten, evenals hunne groote voorgangers, zich beijveren hunne toevlucht te nemen tot die bron van verjonging?

Neen;.. zij geven er de voorkeur aan, den benoodigden invloed van de wetenschap op de kunst te ontkennen, en onzen monumenten een bastaard-stijl te geven.

Eh bien! indien zij erin volharden op die wijze het licht te negeeren; aan de wetenschap de medewerking te weigeren die deze haar aanbiedt, dan hebben de architecten afgedaan en is hunne rol uit; dan begint die van de ingenieurs, dat is de rol van de mannen die zich hebben gegeven aan de constructie, en die de zuiver wetenschappelijke kennis zullen verlaten om, afgeleid van die wetenschappen en gebaseerd op de noodzakelijkheden door dezen tijd opgelegd, eene nieuwe kunst te componeeren!"

(A. et A.) DE NIEUWE DUBBELTJES.

Zooeven kregen wij een van de lang verwachte dubbeltjes te zien, met den beeldenaar van Koningin Wilhelmina.

Hoewel wij niet verwend zijn in dit opzicht, is dit werkstuk van 's Rijks munt toch zoo beneden alles dat wij er niet over kunnen zwijgen.

Ten eerste is het kopje, de gelijkenis daargelaten, slecht van teekening en slecht gemodelleerd; zonder eenigen smaak is het als een uitgeknipte pleister op de munt geplakt; verder is het omschrift „Wilhelmina Koningin der Nederlanden" slecht verdeeld en slordig uitgevoerd; de letters vallen bijna allen voorover, zelfs het kartelrandje is ongelijk.

Als verontschuldiging zullen wij maar aannemen, dat men bevreesd is geweest iets te maken dat nog mooier was dan de nieuwe postzegels, die dan minder gunstig zouden afsteken.

Het is wel treurig dat van deze gelegenheid voor 's Rijks munt om eens iets moois te maken zoo slecht gebruik is gemaakt

Wij voor ons prefereeren de oude dubbeltjes, waar meestal in het geheel niets op te zien is.

HET KONINKLIJK KABINET VAN PENNINGEN EN GESNEDEN STEENEN TE 'S-GRAVENHAGE.

Tot de musea die het minst worden bezocht, behoort zeer zeker het bovengenoemd Kabinet, waarvan het aantal bezoekers gemiddeld slechts 255 per jaar bedraagt.

Met het oog op het groote vreemdelingenverkeer, dat de Residentie vooral dit jaar — dank zij de Sporttentoonstelling te Scheveningen — te wachten staat, en ter wille van de vele stadgenooten die sedert het optreden van den nieuwen directeur, het Kabinet in het Voorhout stilzwijgend voorbijliepen, willen wij in korte woorden een en ander mededeelen.

Toen in Juli 1889 de heer A. A. Looijen met het beheer over het kabinet werd belast, wist hij bij den Minister Mackay te bewerken dat in den toestand der lokalen groote verbeteringen werden aangebracht, terwijl daarenboven het ameublement de noodige opfrissching onderging.

Al de werken over numismatiek, die zich in de Koninklijke Bibliotheek bevonden, werden in eene daartoe vervaardigde groote boekenkast in een der lokalen van het Penningkabinet bij elkander geplaatst.

Van af het oogenblik zijner optreding is de directeur onafgebroken werkzaam geweest met de aanwezige schatten zoodanig te ordenen dat het publiek ze kan overzien zonder nadere uitlegging te behoeven.

Eene reeks der fraaiste historische medailles, chronologisch gerangschikt, ligt thans met opschrift in nette cartons ter aanschouwing voor allen, die belangstellen in de numismatiek, op eene wijze waardoor hij veel lof inoogstte zoowel van Nederlandsche als van buitenlandsche numismaten. In zijn bijna driejarig directoraat heeft hij ruim 10500 penningen en munten geïnventariseerd, gecatalogiseerd en op deze wijze beschreven. Inventaris en catalogus ontbraken geheel.

Dat voor dit reuzenwerk tientallen van jaren zullen noodig zijn, zal een ieder gaarne toestemmen die een weinig bekend is met den rijken inhoud dezer verzameling.

Toch moeten wij erkennen dat er nog veel ontbreekt.

Zelfs de Nederlandsche historiepenningen, provinciale en stedelijke munten zijn niet compleet, terwijl er onder de historiepenningen valsche stukken worden gevonden, die men in een Koninklijk kabinet niet zou verwachten.

Het streven van den tegenwoordigen directeur is dan ook om deze rubrieken zooveel mogelijk aan te vullen en te trachten echte exemplaren te verkrijgen, in plaats van valsche afslagen, die zoozeer het Kabinet ontsieren.

De verzameling werd vermeerderd door een groot aantal belangrijke stukken, die meestal door aankoop werden verkregen, terwijl slechts enkele geschenken werden aangeboden.

Door ruiling werden geen stukken verkregen en de machtiging daartoe ook niet aangevraagd, omdat de heer Looyen eerst de doubletten wil bijeenverzamelen en beschrijven.

Hoogst zeldzame stukken, zij het ook voor hooge prijzen, hebben de verzameling vergroot en zijn zoodoende voor het vaderland behouden.

Moge het den bekwamen en ijverigen directeur gegeven worden zijn werk nog vele jaren op deze wijze voort te zetten, dan zal zeker deze verzameling, te weinig bekend en bezocht, tot haar recht komen.

Wij voegen hierbij eene opgave van de belangrijkste stukken die sedert 1889 zijn aangekocht of verkregen.

Gedenkpenningen.

1566. Zilveren penning ter eere van Joost Damhouder geslagen.
1619. Gouden penning op den dood van Oldenbarneveld.
1625. Koperen penning op het huwelijk van Frederik Hendrik met Amalia van Solms. Echte slag.
1669. Zilveren penning op het overlijden van Catharina Dirkx Crul.
1672. Gegraveerde zilveren penning op het opbreken van het beleg van Groningen. Voorz. gezicht op de stad en de belegeringswerken, met het opschrift: »Belegering van Groningen." Keerz. de dubbele arend, gedekt door de Keizerlijke kroon; op de borst des arends het wapen van Groningen; in de klauwen houdt hij een kleed, waarop gegraveerd is: »Groningen is belegert van de Ceulse en Munsterse volkeren den 9 July en verlaeten den 17 Augusty." Terrijde van den arend het jaartal 16—72.
1677. Gegraveerde zilveren penning op den dood van Jodocus Lodensteijn, predikant te Utrecht.
1679. Zilveren penning op den vrede te Nijmegen.
1689. Zilveren gegraveerde penning op het overlijden van Daniel van Henghel, laatst predikant te Utrecht
1740. Uitmuntend gegraveerde penning op het overlijden van P. Cossart te Rotterdam, zilver.
1751. Zilveren penning op de zilveren bruiloft van Frederik van der Leijen en Margaretha van Aken. Geschenk van wijlen Mr. H. Vollenhoven.
1757. Een dito penning op de zilveren bruiloft van H. Speciaal en M. J. de Visscher.
1775. Zilveren penning op de zilveren bruiloft van Bartholomeus Loewenich en Maria van der Leijen. Geschenk van wijlen Mr. H. Vollenhoven.
1793. Bronzen penning op het vijftigjarig huwelijk van C. Potgieter en A. Groenevelt.
1796. Bronzen penning op het mannoedig gedrag van den Engelschen zeekapitein Trollope voor Hellevoetsluis.
1889. *Eenigst* in goud geslagen exemplaar van den penning op het vijftigjarig bestaan der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij.

Vroedschaps-, Gilde- Armenpenningen enz.

1751. Penning van het schaatsen-, leesten- en klompenmakersgilde te Amsterdam.
1739. Broodloodje der Gereformeerde diaconie te Amsterdam. Het brood boven het jaartal.
Z. j. Avondmaalspenning van Delft. Op de voorz. het Lam Gods met het opschrift: »Voor de communicanten van Delft"; op de keerz. een negenregelig opschrift.

Nederlandsche munten.

Gelderland.

1336—1343. Groot van Reinoud II, als heer van Gelderland. Deze munt is gevonden buiten Hattem op den Gaasberg en geschonken door den heer A. H. L. de Bel, predikant te Wateringen.

Nijmegen.

Z. j. Gouden dukaat van Karel V. Voorz.: Carol: v. Roma Imp.: Aug.: Keerz. Insign.: ur° imp. Novim.
Z. j. St.-Stephanusdaalder, waarin met »kleine" letters: Insignia vibis Imperialis Noviomagen.
1619. Achtstuiverstuk. Voorz.: S. Stephany - Proto. Ma. Het staande beeld van Stephanus met palmtakken in de rechterhand, ter zijde van het beeld 16-19. Keerz.: het gekroonde stadswapen met het opschrift: Monet. No. Imp. Civi. Novima. 8. s.

HET RIJKS-MUSEUM EN DE CRITIEK

In *Nederland* van April '92 schrijft A. J., handelende over Alberdingk Thijm en daarbij Dr. Cuypers en het Rijks-museum besprekende, het volgende, dat o. i. in hooge mate de belangstellende kennismaking van alle ernstige lezers verdient:

Een ontstemmenden indruk maakt het, verslaggevers van nieuwsbladen, die zelven nimmer in Kunst of Letterkunde iets hebben ten beste gegeven, tegen Cuypers' stijl te hooren uitvaren met woorden en meeningen, die zij in vertrouwelijk verkeer van jeugdige bouwmeesters hebben vernomen en geenszins door studie of persoonlijke nagedachte zich hebben verworven.

Het geeft onwillekeurig een lachwekkende impressie zich een nieuwsblad-verslaggever te denken, die tegenover het kolossale Rijks-museum gaat staan om dat op zijn gemak zonder eenige terughouding te bespotten. Men kan niet nalaten daarbij te denken aan een Parijschen straatjongen, die een langen neus maakt tegen de Notre-Dame, aan een hondje, dat den rijk met sterren geëmailleerden majestueusen koepel van een zomernacht-firmament aanblaft.

Dergelijke onomwonden spot, uitgesproken tegen kunst- of letterkundige werken, komt ons voor slechts in twee gevallen verdedigbaar te zijn, slechts in twee gevallen niet in de eerste plaats den spotter zelf bijna onherstelbaar belachlijk te maken: vooreerst indien de spotschrijver zelf eene grootsche kunstconceptie in zich omdraagt, indien hij zelf een kunstenaar is, die zijne opvatting van kunst en schoonheid tegenover de andere stelt, die zoo begeesterd is door zijn eigen groote schoonheidsliefde, dat hij niet nalaten kan tegen die andere strijdvoerend op te treden; vervolgens (zooals het b v. met Huet en Multatuli het geval was) indien de spotschriften zoo diep, zoo fraai, zoo goed gesteld zijn, dat zij zelve satyrische kunstwerken zijn en als zoodanig reeds recht van bestaan hebben, of wel doorwrochte verhandelingen, die waarde hebben als bijdragen tot de kunsttheorie of de kunst-geschiedenis.

Maar personen, die slechts beschikken over eene alledaagsche vaardigheid om het polemisch talent van anderen na te bootsen, in haastig opgestelde dagblad-bijdragen te hooren gescheren over bouwwerken, die niet in alle opzichten welgeslaagd mogen zijn, maar in elk geval het bestaan eener eerbiedwaardige schoonheidsbegeerte en eener bewonderenswaardige werkkracht bij hun maker bewijzen, — is eene minder aangename gewaarwording voor ieder, die het goed meent met de kunst van zijn land, en die voorschriften van den goeden smaak behartigd wil zien.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING: LEIDEN EN OMSTREKEN.

Vergadering van 31 Maart 1892.

De aankondiging op het convocatie-biljet dat de heer Dr. W. N. du Rieu over »Gothiek in Normandie" zou spreken, had vele leden naar het vergaderlokaal gelokt. De wanden van het lokaal waren wederom met teekeningen van uit te voeren of uitgevoerde werken van den laatsten tijd versierd. Men zag o. a. de ontwerpen van het Universiteitsgebouw, het Beursgebouw en de Fruithal te Utrecht, het Archiefgebouw (met details) te Leiden, de R.-K. kerk te Woerden, het Vereenigingsgebouw voor werklieden »Ons huis" en het nieuwe Weeshuis, beide te Amsterdam.

Na de lezing der notulen gaf de Voorzitter het woord aan den spreker. Deze ving aan met de mededeeling dat de Gothiek hem steeds het meeste aantrekt, en dat hij daarom zijn laatste reis door Normandie heeft gemaakt, omdat, zooals bekend is, de Gothiek aldaar hoog staat en door den smaakvollen geest der Franschen zeer ontwikkeld is.

Nadat de heer Du Rieu de welwillendheid der leden had ingeroepen, daar hij geen architect is en zich dus als leek in zijne uitdrukkingen wel eens kon vergissen, ving hij zijne wandelingen aan bij de kerk van den H. Maurits te Rijssel; de kerk te Amiens, een meesterstuk van Gothiek, hersteld door Viollet-le-Duc, is tusschen 1220 en 1228 gebouwd, heeft in den voorgevel 150 beelden en in het midden een Christusbeeld, dat bijna een te goedig uiterlijk heeft; in deze kerk, die 143 meter lang is en ook inwendig er zeer elegant uitziet, treft men 126 pilaren aan. Van Amiens naar Rouaan gaande, deelde spreker mede dat in laatstgenoemde stad veel, in hout gesneden, Gothische gebouwen gevonden worden. Het parlementsgebouw aldaar, in de 16e eeuw voltooid, geeft het beste bewijs dat zich de Gothische stijl ook uitmuntend voor burgerlijke gebouwen leent; ook getuigde dit, zeide de heer Du Rieu, het door den Leidschen gemeente-architect ontworpen archiefgebouw. De kathedraal te Rouaan met hare edele façade en de kerk der Benedictijnen passeerden de revue.

De abdijen te Caën, bestemd voor mannen en vrouwen en in de 12e eeuw gesticht door Lodewijk de Vrome en zijne gemalin, werden vervolgens onder de aandacht gebracht, waarna de Notre Dame te Parijs behandeld werd. Spreker leidde de leden naar de kathedraal te Reims, naar de kapel van St.-Louis te Dreux en de grafkapel van de prinsen van Orleans, om na de kerk te Nancy besproken te hebben, de reis te vervolgen naar Le Mans, Chartres, Tours, Angers, Poitiers, Bordeaux, Toulouse, Marseille en Clermont Ferrand. Uit al deze plaatsen werd het uit- en inwendige der kerken besproken, om in 't bijzonder te wijzen op een der zalen in het hospitaal St.-Jean te Angers, een juweeltje van Gothische bouwkunst, die ingericht is voor een museum, waarvan wij Hollanders zeer zeker afgunstig kunnen zijn.

Van al die gebouwen liet de heer Du Rieu, tijdens zijne improvisatie, eene prachtige collectie photographieën rondgaan.

De Voorzitter, de heer Van Ruyven, dankte den heer Du Rieu en beval de Afdeeling voor het vervolg bij hem aan.

Na eene opwekking aan de leden om aan de tentoonstelling bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Maatschappij deel te nemen, worden tot afgevaardigden en plaatsvervangers voor de Mei- en Septembervergaderingen der Maatschappij, respectievelijk benoemd de heeren Van Achterbergh en Van Ruyven en de heeren Kok en Van Driel. Het traditioneele wetenschappelijk of zomeruitstapje werd naar Amsterdam vastgesteld, en wel op 27 of 28 Mei a. s., waar alsdan het congres en de tentoonstelling der Maatschappij zal gehouden worden.

In de bus werd gevonden de volgende vraag:

»Is het aanbevelenswaardig in het buitenland bewerkte hardsteen bij bouwwerken toe te passen? Welke voordeelen biedt de in het binnenland bewerkte steen aan? Wat is het financieel verschil?" De heeren Mulder, Kok en Roem verklaren zich bereid, in een volgende vergadering hierover rapport uit te brengen, waarna de vergadering gesloten wordt.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van 9 April 1892.

Na lezing en goedkeuring der notulen, deelt de Voorzitter den uitslag mede van de prijsvraag voor een kaart als bewijs van lidmaatschap. Er zijn 7 antwoorden ingekomen en uit het Jury-rapport, dat voorgelezen wordt, blijkt dat geen der ontwerpen tot de voorgestelde belooning wordt voorgedragen; het ontwerp »Penny" wordt echter als het beste aanbevolen en voorgesteld dit te beloonen met *f* 10, tot aanmoediging voor den ontwerper.

De tentoongestelde inzendingen leveren het duidelijk bewijs van de juistheid der beoordeeling. Hoogstens middelmatig zijn de beste der ontwerpen. De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde belooning van *f* 10 voor het ontwerp »Penny".

Als leden der Afdeeling worden aangenomen de heeren Jurriaan Kok en P. R. van Jaarsveld.

Daarna wordt gerapporteerd over de vragen 2—4 en 9, door het hoofdbestuur der Maatschappij gesteld. De 2e vraag betreft de eischen van een Protestantsch kerkgebouw en aanwijzing van een vorm uit de oorspronkelijk als Protestantsche kerken gestichte gebouwen, die als voorbeeld voor dezen tijd gelden kan.

Op vraag 4 wordt een antwoord uitgebracht, dat eene formule bevat, op te nemen in bestekken voor de verzekering voor een in aanbouw zijnd gebouw tegen brandschade. De aanbesteder is daarin aangewezen om op zijn naam de verzekering te sluiten. Op vraag 9, de kwaliteit betreffende van hiertelande vervaardigd zink in vergelijking met het zink, merk »vieille montagne", wordt door de heeren Claus, P. Smit en Joh. Mutters ieder op zichzelven een rapport ingediend. De gevoelens van de twee eerstgenoemden zijn met elkander in strijd en laatstgenoemd rapport bewandelt den middenweg.

Daar, waar een afkeurend oordeel uitgesproken wordt over een Nederl. fabrikaat, wordt in het belang der Nederlandsche nijverheid, welke daardoor wordt geschaad, de wensch geuit, dat de Afdeeling zich tot het Hoofdbestuur wende met het verzoek, een nauwkeurig onderzoek te willen doen instellen naar de kwaliteit van binnenlandsch vervaardigd zink, opdat men duidelijk weet of dit fabrikaat in kwaliteit met het buitenland al of niet kan concurreeren.

Een uitvoerig zakelijk rapport van de heeren Kriens en Van Tol werd over vraag 7 uitgebracht betreffende het resultaat van gecreosoteerd hout, dat voor constructies boven water gebruikt werd. Zeer gunstig werd over dat preparaat gerapporteerd en een, twintig jaren in den grond gelegen hebbend stuk hout als bewijs overgelegd.

De Commissie voor het opmeten en in teekening brengen van oude gebouwen enz. wordt uitgenoodigd de aandacht te schenken aan het hek in de Koninklijke bibliotheek alhier.

Als doel van de a. s. kunstreis wordt voorloopig bepaald Nijmegen.

VEREENIGING »ARTI ET INDUSTRIAE" TE 'S-HAGE.

Vergadering van Zaterdag 9 April '92.

Na lezing en goedkeuring der notulen, brengt de Voorzitter nogmaals den dank aan hen, die medegewerkt hebben de laatst gehouden kunstbeschouwing met dagvergadering een zoo goed succes te bezorgen.

Op de vraag door de leden van Arti tot inzending van ontwerpen voor een postregel, in verband met het afkeurende oordeel, laatst in een rapport over de tegenwoordige postzegels uitgesproken, deelde de Voorzitter mede, dat ingekomen waren 3 ontwerpen voor een nieuwen postegel, welke door het Bestuur waren gezonden aan den Minister van W. H. en N., met verzoek, bij eventueele vervaardiging van nieuwe postzegels aan deze ontwerpen de aandacht te schenken, omdat de tegenwoordige postzegels uit een artistiek oogpunt Nederland's kunstvol verleden onwaardig zijn.

Van den Minister was thans het antwoord ontvangen, dat voorloopig nog niet tot verandering der bestaande postzegels zou worden overgegaan, maar dat, bij eventueele wijzigingen na verloop van tijd, aan de toegezonden modellen de aandacht zou worden geschonken en van de gegeven wenken zou worden gebruik gemaakt.

De vervaardigers waren de heeren J. W. H. Berden van twee ontwerpen en de heer T. A. Gips van één ontwerp.

Van den Eere-voorzitter der Vereeniging Jhr. Mr. de Stuers was, als blijk van sympathie, eene bijdrage ontvangen voor de uitgifte van het tijdschrift. Het eerelid Le Comte had zijn warme sympathie met die uitgave betuigd en de heer Hingst was ingeschreven als donateur der Vereeniging.

De Vereeniging zal zich doen vertegenwoordigen op de tentoonstelling der zustervereeniging »Vak en Kunst" te Dordrecht en op het Congres van de maatschappij van Bouwkunst, in Mei van dit jaar te houden te Amsterdam.

De Voorzitter wijst de leden verder op de laatst ter bezichtiging gestelde werkstukken, 1e. van het Atjeh-monument in de werkplaats van den heer Van Roon, waarvan de heer Van Delden de ontwerper was, en 2e. van het ameublement, in de fabriek der heeren Mutters vervaardigd, voor den sultan van Deli.

Bij afwezigheid van den heer Mialaret wordt het rapport over Haagsch porselein en aardewerk voorgelezen door den Secretaris.

Dit rapport, niet op de dagvergadering behandeld, moest een geheel uitmaken met het historisch gedeelte over dit onderwerp, door den heer Servaas van Rooyen op de dagvergadering voorgelezen en door hem afgestaan aan een andere vereeniging (waarschijnlijk abusief, omdat de vraag door de vereeniging Arti et Industriae gedaan was, en de heer Van Rooyen de beantwoording dier vraag had op zich genomen, wat het historisch gedeelte betreft).

Het technisch gedeelte van den heer Mialaret was een uitgebreide zaakkundige studie, waaraan geen tijd gespaard was. Vele bezitters van oud-Haagsch porselein waren bezocht en hunne voorwerpen bezichtigd, en daarnaar dit rapport samengesteld. Een overzicht van de vervaardiging van porselein en aardewerk in de 16e en 17e eeuw ging vooraf.

Het Haagsche porselein verdeelden de rapporten in 3 groepen: 1° dat met gladde effen vormen, versierd met een los bloempje, landschapje, faisanten en dergelijken; 2e de tafelservicien, die zich in groote verscheidenheid voordoen, sommige met randen die zeer decoratief behandeld zijn, veelal in rococostijl; door de verzamelaars wordt in deze groep groote waarde gehecht aan de versiering met landschappen en vogels. De 3e groep, omvattende verschillende artikelen, als vazen, pullen, inktkokers, potten enz.

In elke groep werden door den rapporteur de voorwerpen omschreven, die in het bezit zijn van verschillende verzamelaars, en de merken waarmede deze voorwerpen voorzien waren.

Ten slotte werd beloofd later bij voortzetting der studie dit rapport te vervolgen.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester werden goedgekeurd.

De heer Boerma had een groot aantal boek- en plaatwerken over mode ter bezichtiging aangeboden, naar aanleiding der lezing over »kunst en mode", door den heer Van Nieukerken op de dagvergadering gehouden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

ZWOLLE. De schilderijtentoonstelling, dezer dagen geopend, telt 127 nommers, waarvan 100 nommers tot de nieuwe kunst gerekend kunnen worden; de overigen zijn van Overijselsche schilders uit vorige eeuwen. De eereplaats wordt ingenomen door de stukken van den heer J. L. Kleyn, ontwerpen voor den toren te Dillenburg. Er zijn verder een 7-tal stukken van Jhr. E. van Heemskerk van Beest, een 12-tal van H. J. Valkenburg, een 7-tal van Jhr. mr. C. Storm van 's Gravesande en een 4-tal van Th. de Bok. Onder de oude kunst vindt men stukken van Ter Borch, Avercamp, Hendrik ten Oever, e. a.

— In de Maandag j.l. gehouden vergadering van den Raad is vastgesteld de instructie van den directeur der gemeentelijke waterleiding, terwijl besloten is tot benoeming van een directeur over te gaan op een traktement van *f* 1600.

ASSEN. De Gemeenteraad droeg Burgemeester en Wethouders op een onderzoek in te stellen naar de kosten van aanleg en exploitatie eener waterleiding, alvorens een definitief besluit hieromtrent te nemen.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië is de adspirant-ingenieur R. van den Broek bevorderd tot ingenieur 3e klasse en werd den opzichter 2e kl. A. H. van Biebber, wegens ziekte, een tweejarig verlof naar Europa verleend.

Voorts zijn benoemd: tot ingenieur 1e kl. bij den Waterstaat, de ingenieur 2e kl. A. C. Nieuwenhuijs; tot ing. 2e kl., de ing. 3e kl. A. Sijthoff; tot ing. 3e kl., de adsp.-ing. J. H. Faber.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, zijn, met ingang van 1 Mei a. s., bij den Rijkswaterstaat bevorderd tot opzichter 1ste kl., L. Koot, thans 2de kl.; tot opzichter 2de kl., A. D. G. ten Doesschate, thans 3de kl., en tot opzichter 3de kl., W. ten Bosch, thans 4de kl.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der waterleiding te Zwolle. Jaarwedde *f* 1600. Adres den Burg. vóór 9 Mei. (*Zie advert. in n°.* 16.)

— Dijkopzichter voor het hoogheemraadschap „de Vijfheerenlanden". Jaarwedde *f* 1400. Adres vóór 15 Mei aan den Dijkgraaf te Leksmond.

ADVERTENTIEN.

Sollicitanten worden opgeroepen voor de betrekking van

DIRECTEUR

der waterleiding te Zwolle,

op een jaarwedde van *f* 1600.

Aangifte bij den Burgemeester vóór 9 Mei 1892 met gezegelde verzoekschriften.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den 29 April 1892**, des namiddags ten 2 ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 524.

de levering van gegoten ijzer ten behoeve van de Centrale Werkplaats te Haarlem gedurende 1 Mei 1892 tot ultimo April 1893, in 5 perceelen.

Het bestek is tot *f* 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het Bureau Tractie en Materieel, Kamer N°. 191, in voornoemd gebouw.

Inlichtingen worden van 25 tot 27 April 1892 verstrekt door den Chef der Centrale Werkplaats te HAARLEM, waar ook de modellen en de aard van het gietwerk in oogenschouw kunnen genomen worden.

De Administrateur.

Bericht aan H.H. Aannemers.

Grèskeien van de Ourthe.

ALPHONSE LAPAILLE

Exploitant van Steengroeven,

Poulseur-België.

Waterleiding van Zwolle.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ZWOLLE* zijn voornemens op **Zaterdag 30 April 1892**, des namiddags één uur, in het openbaar ten Raadhuize **aan te besteden:**

Het bouwen van den Watertoren met hoogreservoir.

Bestek en teekening liggen ter visie te ZWOLLE ter gemeente-secretarie en te ROTTERDAM ten kantore van den Ingenieur J. SCHOTEL, en zijn te bekomen tegen *f* 2.50 per stel ter drukkerij van DE ERVEN J. J. TIJL te ZWOLLE en bij den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal plaatshebben op Zaterdag 23 April a. s., des vamiddags te 2½ uur. De inschrijvingsbiljetten kunnen tot het uur der aanbesteding ten Raadhuize worden ingeleverd.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
VAN NAHUIJS, *Burgemeester.*
J. M. BUSER, *Secretaris.*

De DIRECTEUR der GEMEENTELIJKE GASFABRIEK te *ARNHEM* is voornemens op **Donderdag den 28 April 1892** des namiddags ten 2 ure in het openbaar ten kantore der fabriek

AAN TE BESTEDEN:

a. **Het bouwen van een zuiverhuis met fundeeringen voor drie zuiverkisten en het overdekken van eenen gang tusschen het oude en nieuwe zuiverhuis op het terrein der fabriek.**

b. **Het maken van eene gemetselde fundeering voor twee ijzeren kolenloodsen en het verplaatsen van twee houten kolenloodsen op een terrein grenzende aan de Salmiakfabriek.**

Bestek *a* met twee teekeningen is tegen betaling van *f* 1.50 en bestek *b* tegen betaling van *f* 0.80 te verkrijgen ten kantore der fabriek.

Aanwijzing op Donderdag 21 April voormiddags 11 ure.

Inlichtingen alle werkdagen van voormiddags 10—12 en namiddags 2—4 ure, ten kantore van den architect A. R. FREEM Boulevard N°. 10.

De Directeur
J. BLOM Szn.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding

Op **Dinsdag den 3den Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 575.

Het maken, leveren en opstellen van den bovenbouw eener draaischijf van 14.50 M. middellijn op het station GRONINGEN.

Begrooting *f* 5480.—.

De besteding geschiedt volgens § 35 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den April 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te GRONINGEN en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten April 1892, des voormiddags te 10.30 ure.

UTRECHT, den 7den April 1892.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den 29 April 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het koffiehuis van J. G. KUSTER te KRIMPEN a/d IJSEL door den Architect NICO C. KLOOT, te BRUSSEL, namen zijne Heeren J. OTTO en A. J. OTTO JZN. te KRIMPEN a/d IJSEL in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het bouwen van twee heerenhuizen te Krimpen a/d IJsel.

Bestek en drie stuks teekeningen zijn van af Dinsdag 19 April tegen betaling van *f* 2.50 verkrijgbaar ter kantoor-boekhandel J. P. BLADERGROEN, Nieuwehaven 155 ROTTERDAM.

Aanwijzing in loco geschiedt op Maandag den 25 April 1892 des namiddags ten twee ure. Terwijl nadere inlichtingen zijn te bekomen aan het bureau van den Architect voornoemd, Rue des Poissonniers 22 BRUSSEL.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 2den Mei 1892** des namiddags ten 2 ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 496. **Het maken van eene tijdelijke locomotievenloods met waterbezorging en takkenbossenloods en van een houten bijbouw aan de bestaande locomotievenloods met bijbehoorende werken op het gemeenschappelijk station Rotterdam (Maas) in twee perceelen.**

Raming voor beide perceelen *f* 21800.—.

Volgens bestek N°. 497. **Het vergrooten van de binnenlandsche goederenloods met uitbreiding van de kantoren in die loods op het gemeenschappelijk stationsemplacement Rotterdam (Maas).**

Raming *f* 13000.—.

Elk bestek is tegen betaling van *f* 1.50 verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in de bestekken is vermeld.

DE ADMINISTRATEUR.

Aanbesteding.

Op **Vrijdag 22 April** e. k. 's middags 2 uur in het Stations-koffiehuis van VAN WELY te LEEUWARDEN van:

Het bouwen van een FABRIEK, PAKHUIS, enz. te WOMMELS, Provincie Friesland, voor de NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VOOR KAAS- EN ROOMBOTERFABRIEKEN, gevestigd te Harlingen.

Het bestek met 2 teekeningen is tegen toezending van **f 2.50** verkrijgbaar bij den Architect

A. BREUNISSEN TROOST
te SNEEK.

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*,

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.

Steeds voorhanden

BALK-IJZER in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

Aanbesteding.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 23 April 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize

aanbesteden:

Bestek N°. 11.

Het verrichten van vernieuwingen aan het Rivierbad.

Raming *f* 8500.

Aanwijzing zal worden gehouden op Zaterdag 16 April a. s., 's namiddags 1½ ure aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize; alwaar inlichtingen gegeven worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur, en bestekken met gezegelde inschrijvingsbiljetten en 4 teekeningen tegen betaling van *f* 1 per stel verkrijgbaar zijn.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 30 April 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

Bestek N°. 5.

Het verrichten van eenige herstellingen en vernieuwingen aan verschillende Gemeentegebouwen en Scholen, in twee perceelen.

Raming 1e perceel *f* 7340.—.
Raming 2e „ „ 5100.—.

Bestek N°. 17.

De levering van gegoten-, gesmeed- en getrokken ijzer aan:

Perceel I Schragen voor de schipbrug; plantsoenbankpooten, en brandladderafdaken.
Perceel II 40 kelderluiken.
Perceel III 42 kachels.
Perceel IV 500 syphons met luikjes.

Aanwijzing zal worden gehouden op Donderdag 21 April a. s., 's namiddags 1½ ure, aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar inlichtingen gegeven worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur, en bestekken met gezegelde inschrijvingsbiljetten verkrijgbaar zijn, als bestek N°. 5 tegen betaling van *f* 0.50 en bestek N°. 17 met 2 teekeningen tegen betaling van *f* 0.75.

Aanbesteding.

Het Bestuur der Vereeniging »De Ambachtsschool", zal op **Zaterdag 30 April** e. k. in de bovenzaal van het »*Café Neuf*", ten drie ure precies in het openbaar **aanbesteden:**

Het bouwen van een Ambachtsschool met bewaarderswoning op een terrein aan de Kamperstraat.

De bestekken zijn van Dinsdag 19 April e. k. af, tegen betaling van *f* 1 per ex. te verkrijgen bij de boekhandelaars DE ERVEN LOOSJES aan de GED. OUDEGRACHT, terwijl de zes stuks teekeningen, voor zoover de voormad strekt, zullen te bekomen zijn tegen betaling van *f* 1.50 per stel bij het Bestuurslid JACQUES LEIJH, Kl. Houtweg 15.

Plaatselijke aanwijzing zal geschieden op Zaterdag 23 April e. k., des namiddags ten één ure door evengenoemd Bestuurslid, bij wien tevens de noodige inlichtingen te bekomen zijn.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der besteding, des middags vóór 12 ure in bovengenoemd Café worden bezorgd, waarvoor eene bus zal zijn geplaatst.

Na 12 ure worden geene biljetten meer aangenomen.

HAARLEM, 12 April 1892.

Het Bestuur voornoemd:
P. KLEIWEG DIJSERINCK,
Voorzitter.
G. L. VAN LENNEP,
Secretaris.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag den 3den Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 573.

Het wijzigen en uitbreiden der goederenloods met daarmede in verband staande werken op het station GRONINGEN.

Begrooting *f* 49800.—.

De besteding geschiedt volgens § 66 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den April 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te GRONINGEN en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 27sten April 1892 des namiddags ten 11 ure.

UTRECHT, den 7den April 1892.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 3den Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 576.

Het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw op het station TEGELEN.

Begrooting *f* 1600.—.

De besteding geschiedt volgens § 32 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den April 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te VENLO en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten April 1892 des namiddags te 2 ure.

UTRECHT, den 9den April 1892.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS en WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat

AMSTERDAM.

Waterleiding van Zwolle.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ZWOLLE* zijn voornemens op **Zaterdag 23 April 1892**, des namiddags één uur, in het openbaar ten Raadhuize

aan te besteden:

De levering van GEGOTEN IJZEREN BUIZEN en HULPSTUKKEN, ten behoeve van de gemeentelijke waterleiding (tot een gesamenlijk gewicht van 2.200000 Kilogram).

Bestekken zijn verkrijgbaar à *f* 1 per exemplaar ter drukkerij van DE ERVEN J. J. TIJL te ZWOLLE en ten kantore van den heer J. SCHOTEL, ingenieur te ROTTERDAM, bij wien nadere inlichtingen zijn te bekomen.

De inschrijvingsbiljetten kunnen tot het uur der aanbesteding ten raadhuize worden ingeleverd.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
VAN NAHUIJS, *Burgemeester.*
J. M. BUSER, *Secretaris.*

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.

J. L. BACON,

ELBERFELD.

Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruisen en Duitschen Keizer.

Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.

Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.

Prima Referenzen.

Agenten voor elke provincie gevraagd.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen,

H. E. OVING Jr.,

Rotterdam.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Plans** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik.

Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren PEILSCHALEN
WEEGWERKTUIGEN.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co. Amsterdam.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

PORTLAND-CEMENT.
De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K^{g} en in zakken van 50 K^{g}, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.
Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALHS**

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT, *Amsterdam*,
***Prins Hendrikkade* 14,**
Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.
Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

DE LINT & Co., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor
Nederland en Kolonien
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (Meuse).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

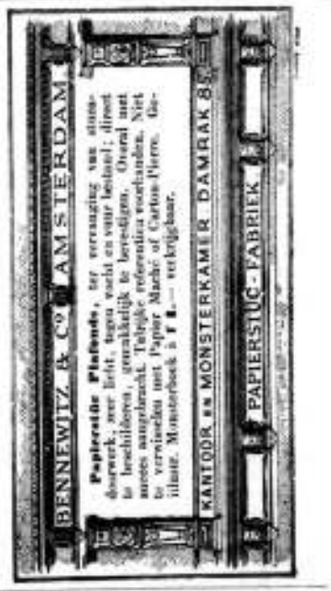

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme- of slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. (1)
Vraag prijzen en referenties.

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & Co., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Drieknngenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH. Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT f 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ses gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) f 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. Aan heeren leden wordt medegedeeld dat de 971e gewone vergadering, in plaats van op Woensdag 27 April a. s., zal gehouden worden op Woensdag 4 Mei a. s.

2e. De Penningmeester brengt ter kennis van heeren leden dat hij in den loop dezer week zal overgaan tot het innen der jaarlijksche contributiën van buiten- en kunstlievende leden en der halfjaarlijksche contributie van gewone leden.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

(A. et A.) TENTOONSTELLING VAN OUDE EN NIEUWE KUNSTNIJVERHEID, SAMENGESTELD DOOR DE VEREENIGING „VAK EN KUNST" TE DORDRECHT.

Het feit van haar vijfjarig bestaan heeft de vereeniging „Vak en Kunst" te Dordrecht willen herdenken door eene tentoonstelling van oude en nieuwe kunstnijverheid in het gebouw „Kunstmin" aldaar te organiseeren. Dit plan is zeer zeker in hooge mate toe te juichen en voor den omvang, waarmede het op touw is gezet en uitgevoerd, verdient „Vak en Kunst" zeer zeker allen lof. Eene vergelijking van wat ons land vroeger aan kunstnijverheid heeft opgeleverd met hetgeen thans op dit gebied wordt voortgebracht, kon niet anders als zeer interessant zijn, en hetzij deze vergelijking al of niet in het voordeel van het hedendaagsch geslacht uitviel, leerzaam zou ze in elk geval wezen, zoo voor onze historische- als onze vakkennis De afdeeling oude kunstnijverheid, die in de bovenzalen gehuisvest is, kunnen we niet anders als hoogst belangwekkend noemen. Door de welwillendheid van eenige particulieren en antiquairs is eene keurige en uitgezochte collectie oudheden bijeengebracht, die zoo om hare kunstwaarde als hare zeldzaamheid eene belangstellende beschouwing overwaard is. Welk een beschaafden kunstsmaak, welke nooit verminderende aantrekkelijkheid bezitten die tal van kasten, stoelen en tafels uit het bloeitijdperk onzer nationale kunst, welk een gevoel voor vorm en kleur spreekt uit die bekleedingen, garnituren en waaiers, uit dat porselein, glas- en aardewerk, hoe meesterlijk zijn die bekers en schotels, luchters en kandelaars, hoe smaakvol die honderden snuisterijen, te veel om te noemen. De heeren Jac. Schotel J.R.zn. te Dordrecht en anderen, die deze eenige collectie oude kunstnijverheid tijdelijk hebben afgestaan, verdienen hiervoor den oprechten dank van het publiek, dat daardoor in de gelegenheid is gesteld er zich een beeld van te vormen wat de nijverheid vermag, wanneer de kunst haar de hand reikt. Behalve deze zaal vol merkwaardige oudheden heeft de heer H. P. de Kat van Hardinksveld een kamertje apart ingericht, dat in zijn soort een juweeltje mag genoemd worden.

De zeer schoone schouw, de kast, de tafel met stoelen, de borden en glasrekken en het interessante klokje vormen met het overige huisraad een staalkaart van het beste wat onze zeventiende eeuw vermocht voort te brengen, zoodat dit kleine hoekje der tentoonstelling als een der merkwaardigste afdeelingen ervan kan beschouwd worden.

Minder trekt ons de Hindelooper kamer aan, waarin wel is waar, zooals ook gemeld wordt, alles echt is, en die uit eenige duizenden stukjes in elkaar is gezet, maar die we als merkwaardigheid hooger stellen dan als kunstvoortbrengsel. Dat neemt niet weg dat er tal van kostbare en zeer schoone onderdeelen in zijn, zooals o. a. de Delftsche tegels aan den wand en het echt Delftsch op de kasten. Maar de geheele inrichting, zooals trouwens bij alle Hindeloopensche kamers, heeft iets kouds, waartoe waarschijnlijk de bewoners, groot en klein, in hunne zeer fraaie en interessante, maar stijve kleeren wel het meest zullen bijdragen. Tusschen deze Hindelooper kamer en het vertrekje van den heer De Kat van Hardinksveld bevindt zich een corridor, waarop tal van photographische inzendingen, benevens eenige proeven van pennekunst geëxposeerd zijn, terwijl aan het eind de heer J. L. Schouten, ingenieur te Delft, een paar welgeslagen proeven van gebrand glas heeft tentoongesteld. Daar het niet ons doel is een verslag van al het geëxposeerde te geven, maar we slechts

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

willen aanstippen wat onze aandacht bijzonder getrokken heeft, begeven we ons naar de groote zaal, waar al dadelijk de zeer uitgebreide inzending der Kunstnijverheidschool te Haarlem onze aandacht vraagt. Van al de verschillende klassen dezer school zijn hier proeven van bekwaamheid in handteekenen, decoratieschilderen, boetseeren, plaatsnijden enz. tentoongesteld, die een goed denkbeeld geven van het onderwijs dat deze inrichting den leerlingen verstrekt. Vooral enkele stillevens trokken ons bijzonder aan door juiste vormen en uitnemende kleurverdeeling.

De Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam heeft eveneens het werk harer leerlingen tentoongesteld en oogst daarmede terecht een groot succes. De zeer schoone verzameling studies naar kunstvoorwerpen en de fraaie collectie schetsen op het gebied van decoratieve schilderkunst munten uit door zuivere teekening en schoone kleureffecten. Bijzonder merkwaardig is de afdeeling kunstnaaldwerk, die ons uitnemende proeven van borduurwerk te zien geeft. Onwillekeurig komen ons bij het aanschouwen van dezen hoogst artistieken arbeid de handwerkjes voor den geest, waarmede de dochters van goede huize haar tijd dooden, en dringt zich de wensch bij ons op dat het toch een meer en meer algemeen gebruik mocht worden bij het aankomend geslacht, om een deel der abstracte wetenschappen te laten plaats maken voor de ontwikkeling van smaak en kunstgevoel.

Klein, maar merkwaardig, is de inzending houtsnijwerk, die de heer Frederik van Eeden van verschillende houtsnijders heeft tentoongesteld. Bijzonder trok ons hierbij aan een paneeltje met monniken, dat door eene treffende, ware wijze van voorstellen een groote mate van persoonlijkheid en kunstvaardigheid bij den maker doet veronderstellen. Ook tal van messenheften, met staande leeuwen als eindpunt, zijn met groote behendigheid uitgevoerd en verraden veel gevoel voor vorm en verdeeling. Voor we de bovenzalen verlaten bewonderen we nog de fraaie reproducties van teekeningen en aquarellen door de firma Mouton en Co. te 's-Gravenhage, passeeren een paar fraaie oude sjeezen en arresleden en begeven ons naar beneden, waar de afdeeling moderne kunstnijverheid gehuisvest is, om straks nogmaals naar boven te gaan en in den foyer de afdeeling „Historie van Dordrecht" te bezichtigen. Voor de hedendaagsche kunstnijverheid zijn de groote zaal, het tooneel en de nevenzalen geheel in beslag genomen, terwijl men zelfs den indruk krijgt dat de plaats nog vrij beperkt was. De hoofdreden hiervoor ligt dunkt ons in het feit, dat de commissie der tentoonstelling het begrip kunstnijverheid zeer ruim heeft genomen en veel, zeer veel heeft toegelaten, wat hiermede eigenlijk niets heeft uit te staan en eenvoudig tot de nijverheid kan gerekend worden. Ook schijnt de grens tusschen eigen fabrikaat en buitenlandsch werk niet scherp getrokken te zijn, waaraan het dan ook waarschijnlijk is toe te schrijven dat we b. v. haarden ontmoeten met buitenlandsch gefabriceerd ornement, maar door landskinderen naar welgevallen in elkaar gezet. Over het geheel genomen zal dan ook wel niemand willen beweren, dat de benedenzalen ons een beeld der moderne kunstnijverheid te aanschouwen geven en we beschouwen dit gedeelte der expositie dan ook verreweg als het minst geslaagde. Hoewel we gaarne gelooven dat de brandkasten ijzersterk zijn en bestand tegen alle mogelijke vuur-, val- en inbraakproeven, dat de rijtuigen aangenaam in het gebruik zullen zijn, de pianino's overheerlijk van toon, de badkuipen zonder weerga, zoo kunnen wij toch niet ontkennen dat de kunst bij al deze voorwerpen al zeer weinig op den voorgrond is getreden.

En dan de rieten stoelen, closets, waschtafels, theebussen, karngereedschappen, kolenbakken en speeldoozen! Zelfs de pendules, klokken, drankreservoirs, verrekijkers, balschoenen, breukbanden, barometers en heeren-kleederen kunnen ons hart niet verwarmen, zoo gaarne als we gelooven dat alles het beste in zijn soort is. Iets anders is het met de meubelen. Hier is tenminste een trachten om kunst en nijverheid hand in hand te doen gaan: edoch over het algemeen met zeer gering resultaat. Wel hebben de vervaardigers allen de pretensie kunstvoortbrengselen te scheppen, maar over het algemeen zijn ze daar ditmaal zeer onvoldoende is geslaagd. Zonderen we enkele inzendingen uit, o. a. een kamertje van C. H. Eckhart te Rotterdam, dat, bij al zijne overvolheid en coquetterie, een beschaafde hand verraadt, dan kunnen we voor het tentoongestelde, zoo wat het ontwerp als het detail betreft, weinig lof hebben. Het meubelmakersvak verkeert tegenwoordig in eene zeer bijzondere positie. Iedereen richt zich in naar stijl. Ge kunt geen meubelwinkel meer voorbijgaan of ge ziet parodieën op Oud-Hollandsche, Vlaamsche of Duitsche meubeltjes van Italiaansch noten- of Amerikaansch eikenhout. En de meubelmaker zelf, de man, die zich vroeger tevreden stelde met den naam van solied werk te maken, hij is kunstenaar geworden. Geen stijl, waarin hij u geen ameublement levert, van af het Oud-Hollandsch tot de Lodewijken. Het ongelukkigste is dat het publiek aan deze alwetendheid gelooft en zich zonder argwaan aan den meubelmaker overgeeft. Daarom verheugen we ons in het feit, dat de door „Vak en Kunst" uitgeschreven tentoonstelling de gelegenheid tot vergelijken geeft, dat ze oude en nieuwe kunstnijverheid naast elkaar zet, zoodat zij, die zich nog niet te hoog achten iets aan te nemen, hunne tekortkomingen kunnen leeren inzien. En dat dit hoog noodig is blijkt hier opnieuw. Dat, zonder het minste gevoel voor wat waarlijk schoon is, toepassen van motieven, die helaas door boek- en plaatwerken voor ieder voor 't grijpen liggen, dat klakkeloos overnemen van hoofdvormen, dat brutaalweg toepassen van alle mogelijke details zonder ze te kennen, te gevoelen of te kunnen waardeeren, is naar onze bescheiden meening een zeer gevaarlijk verschijnsel, dat den kunstsmaak van het publiek steeds meer van de wijs zal brengen en zal leiden tot eene aanmatigende, dwaze halve-stijlen-kennis, waarbij rijp en groen door elkaar wordt gehaspeld en de ware kunst wordt miskend. We zouden dan ook de heeren meubel-inzenders den welgemeenden raad willen geven om vooral veel naar de bovenzalen te gaan en door voortdurende beschouwing der heerlijke voortbrengselen van oude kunstnijverheid hun smaak, zoo het niet reeds te laat is, weder in het goede spoor te voeren.

In het midden der groote zaal staat het ontwerp voor eene statue der gebroeders De Witt, door Professor Leenhoff. De houding der beide De Witten is zeer fraai en de geheele groep maakt een diepen indruk. Ook trof ons in een der zijkamertjes een groot schoorsteenstuk van tegels uit de fabriek Rozenburg te 's-Gravenhage dat uitmunt door fraaie teekening. Aan de andere zijde der groote zaal is eenig kunstsmeedwerk tentoongesteld door G. J. Vincent en Co. te Schiedam, waarvan vooral een groote bladrooster de aandacht verdient.

Ook de paneelen van den beeldhouwer Den Hertog te 's-Gravenhage zijn zeer merkwaardig.

Verder zijn er tal van inzendingen, als decoratieve paneelen, tapijten, stoffen, bouwmaterialen, terra-cotta ornementen, huisraad, enz. enz., dat ons geene aanleiding tot nadere beschouwingen heeft gegeven.

Als een geheel afzonderlijk deel der tentoonstelling is de afdeeling „Historie van Dordrecht" aan te merken. Wij vinden hier tal van voorwerpen die, hetzij direct op de stad of hare burgers betrekking hebben, hetzij ermede indirect in verband staan. Zoo o. a. eenige oude kaarten, op het Dordrecht der 16e, 17e en 18e eeuwen betrekking hebbende, schilderijen en platen, gezichten op Dordrecht of gebeurtenissen de stad betreffende, eene uitgebreide collectie aquarellen van de voornaamste merkwaardige bouwwerken, een serie platen van de Dordsche koorbanken, een kolossale zeer schoone eikenhouten schouw, die aan Jan Terwen wordt toegeschreven, vele bouwkundige fragmenten, eene groote collectie portretten van beroemde Dordtenaren, eene serie platen en gravures, gewijd aan de gebroeders De Witt, eene uitgebreide en zeer fraaie verzameling gedenkpenningen enz. enz. Tot de geschiedenis der stad Dordrecht behoorde eigenlijk ook het gouden vaatwerk, dat in de groote kerk aldaar wordt bewaard, maar dat door heeren kerkvoogden ongaarne uit handen werd gegeven en daarom voor de bezoekers der tentoonstelling in de kerk zelve te bezichtigen is. Onwillekeurig komt men er dan tevens toe de interessante plaats met zijn oude geveltjes nogmaals te doorkruisen en te genieten van het vele, wat in de oude Merwestad nog van vroeger tot ons is overgekomen.

We willen ons hierin echter thans niet langer verdiepen maar volstaan met te verwijzen naar *De Opmerker* n°. 29, jaargang 1888, waar bij gelegenheid eener Genootschaps-excursie naar Dordrecht de merkwaardigheden en al hare bijzonderheden staan vermeld.

N.

PROEVEN VAN BEKWAAMHEID IN HET AMBACHT.

De commissie, door de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Nijverheid en de vereeniging Arti et Industriae, te 's-Gravenhage, benoemd in het belang der veredeling van het ambacht, heeft de opgaven publiek gemaakt van de vereischten tot het verkrijgen van een bewijs van bekwaamheid als „meester" en als „gezel" in het timmeren, het huisschilderen, het huissmeden, het meubelmaken en het koperwerken. In het laatst der maand December zal te 's-Gravenhage de gelegenheid worden gegeven tot het afleggen van proeven ter verkrijging van deze bewijzen van bekwaamheid. De candidaten moeten minstens vier jaren in het vak hunner keuze werkzaam geweest zijn; zij moeten zich schriftelijk vóór 1 November aanmelden aan het adres van den Secretaris der commissie, den heer J. J. van Nieukerken, architect, Elandstraat 48 te 's-Gravenhage.

Om toegelaten te worden moet elke candidaat overleggen:

1e. Een geboortebewijs.

2e. Een bewijs van goed gedrag, afgegeven door of vanwege het hoofd der gemeente, waar de candidaat woonachtig is. Voor bijzondere gevallen kan hiervan vrijstelling worden verleend.

3e. Een voldoende verklaring zijner patroons, waaruit blijkt, dat de candidaat minstens *vier* jaren in het vak zijner keuze practisch is werkzaam geweest.

4e. Een nauwkeurige opgaaf van zijn adres.

De beoordeeling van elken candidaat zal plaats hebben door het geven van punten voor elk der genoemde onderdeelen. Het kan dus voorkomen dat de candidaat een gering aantal punten voor eenig onderdeel verkrijgt, doch daarentegen uitmunt in andere onderdeelen. Verkrijgt hij nu bijeengeteld het aantal punten dat als minimum bepaald is ter verkrijging van den graad van „meester" of van „gezel" en is bovendien zijn algemeene kennis van het vak voldoende, dan wordt hem het diploma toch uitgereikt.

Desgewenscht kan een meer speciaal onderzoek naar bekwaamheid in een of meer hoofddeelen van het vak geschieden. Voldoende bekendheid met de overige deelen van het vak, om den graad van „meester" of „gezel" te kunnen erlangen, blijft echter een vereischte.

In het diploma zal elk deel genoemd worden, waarin de candidaat voldoende blijken van bekwaamheid heeft gegeven, met vermelding der hem daarvoor toegekende punten.

Candidaten voor den graad van „meester" zijn van het afleggen der proef in de *practijk* vrijgesteld, indien zij vooraf het diploma voor „gezel" verworven hebben.

Het materiaal benoodigd voor het maken der werkstukken, wordt verstrekt door de Commissie en de gemaakte werkstukken blijven haar eigendom.

De programma's, bevattende de vereischten tot het verkrijgen van een bewijs van bekwaamheid als *meester* en *gezel* in de bovengenoemde vakken, zijn bij den Secretaris verkrijgbaar, die zich ook tot het geven van nadere inlichtingen bereid verklaart.

De deskundigen, belast met het onderzoek, zijn:

In het timmervak: C. H. Peters, rijksbouwmeester, H. L. Boersma, directeur der ambachtsschool te 's-Gravenhage, J. P. Lorrie, mr. timmerman en aannemer, H. Fles, onderwijzer aan de ambachtsschool; in de theorie: H. L. Boersma, E. F. Ehnle, architect, Voorzitter der vereeniging *Architectura*, P. C. Moinat, leeraar aan de ambachtsschool te 's-Gravenhage.

In het huisschilderen: Joh. Stortenbeker, W. A. Kramer, J. ter Maten Sr., G. H. Bauer Jr., M. Nooyen, huis- en decoratieschilders; in de theorie: Dr. L. Bleekrode, leeraar aan de hoogere-burgerschool met driejarigen cursus, H. L. Boersma, E. F. Ehnle en P. C. Moinat.

In het huissmeden: C. H. Peters; J. H. A. Mialaret, hoofdleeraar aan de Academie van beeldende kunsten; L. C. Franses en J. F. Klerkx, mrs. smeden; M. van Eldik, onderwijzer in het smeden aan de ambachtsschool; in de theorie: H. L. Boersma, E. F. Ehnle en P. C. Moinat.

In het meubelvak: H. P. Mutters Jr., S. Amiabel Jr., W. C. van Eest, meubelfabrikanten; E. W. F. Kerling, hoofdleeraar aan de Academie van beeldende kunsten, afdeeling nijverheid, J. J. van Nieukerken, architect; in de theorie: H. L. Boersma, E. F. Ehnle en P. C. Moinat.

In het koperyak: C. H. Peters, E. W. F. Kerling, N. B. Logher, H. B. van Wijk en J. B. Caron, de drie laatstgenoemden koperwerkers; in de theorie: Dr. L. Bleekrode, H. L. Boersma, E. F. Ehnle en P. C. Moinat.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

Deze week werd in een der bijgebouwen van het Rijksmuseum onder voorzitterschap van den heer W. B. G. Molkenboer de 12de algemeene vergadering gehouden van de Nederlandsche vereeniging voor teekenonderwijs.

Na een kort woord van opening door den Voorzitter, verkreeg de Secretaris het woord om het jaarverslag uit te brengen. Hieraan ontleenen wij het volgende: het ledental der vereeniging onderging eene kleine vermeerdering; zij bestaat thans uit twee ereleden, 11 donateurs en 199 gewone leden. De inkomsten bedroegen ± *f* 1166, en de uitgaven *f* 983. Voor het volgend jaar is de begrooting in ontvangst en uitgaaf opgemaakt tot een bedrag van *f* 872. Verder wordt in het verslag een woord van hulde gebracht

aan den heer W. Smit te Nijmegen, mede-oprichter van den Bond, die zijnen werkkring is ontvallen.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester werden hierop goedgekeurd.

Vervolgens werden de heeren W. B. G. Molkenboer, B. W. Wierink en B. J. Bouwmeester, als bestuurderen herkozen.

Alsnu kwam aan de orde de behandeling van eenige vraagpunten: *a.* „Wat kan de Vereeniging doen om gelijkstelling te verkrijgen van het teekenen met de andere leervakken aan middelbare scholen en daarmee gelijkstaande inrichtingen?" Hierbij heeft de Vereeniging voornamelijk op het oog het verhoogen van het salaris en den stand der teekenleeraren. Besloten werd aan alle leeraren in het teekenen hiertelande een biljet ter invulling te zenden, waarin opgave wordt verzocht van salaris en aantal werkuren. Hieruit zullen de noodige gegevens worden geput, om de onbillijke verdeeling der jaarwedden onder de aandacht van autoriteiten te brengen.

b. „Wat kan de Vereeniging doen om het teekenen meer populair te maken?" De inleider van dit vraagpunt, de heer Bouwmeester, wijst erop, dat de teekenschool te 's-Hertogenbosch, hoewel eene populaire inrichting genoemd, nog niet wordt bezocht door 1/6 der schoolgaande jongens. Hieruit leidt spr. af, dat de meerderheid der ouders niet is bewust van het groote nut van het teekenonderwijs. De inleider stelt eindelijk voor een opstel samen te stellen, waarin de ouders worden opgewekt hunne kinderen teekenen te laten leeren. Deze artikelen zouden dan kunnen worden gezonden aan de meest gelezen bladen, om zoo in ruimen kring verspreid te worden.

De heer Heusse wijst op het belang van leerplicht, waardoor de leerlingen meer tijd tot teekenen zouden krijgen. Een der bestuurderen geeft als propagandamiddel aan het houden van populaire voordrachten over het teekenen.

De heer Meerwald stelt voor de Vereeniging adhesie te doen hechten aan een adres dat door het *Nederlandsch Onderwijzersgenootschap* zal worden gericht aan de Regeering om aan te dringen op leerplicht. Dit voorstel werd als propaganda-middel met luid applaus begroet.

Hierop noodigde de Voorzitter de aanwezigen uit de verschillende studies te bezichtigen, die door de leerlingen der Rijksnormaalschool, de gemeentelijke Teekenschool te Edam en de Teekenschool voor meisjes te Groningen waren ingezonden. Met veel belangstelling maakte men met deze merkwaardige proeven kennis.

Toen kwam aan de orde punt *c*: „Bestaat er reden om naast de Vereeniging voor teekenonderwijs nieuwe vereenigingen op te richten?" De oorzaak van dit vraagpunt ligt in de oprichting der Vereeniging van Amsterdamsche Teekenonderwijzers. Enkele grieven werden geuit en ten slotte besloot de vergadering vriendschappelijk te zullen samenwerken met de nieuwe vereeniging.

Vervolgens werd besloten pogingen aan te wenden om van rijkswege gipsornementen voor het teekenonderwijs te verkrijgen.

Punt *d*: „Wat is er te doen tegen het verschijnsel, dat leerlingen van den gegoeden stand minder belang stellen in het teekenonderwijs dan toekomstige werklieden?" — werd als volgt beantwoord:

Men moet den leerlingen de teekenles begeerlijk en aantrekkelijk maken.

De heer Molkenboer is het volstrekt niet eens, dat de leerlingen van den minderen stand meer belang stellen in het teekenonderwijs dan die van den hoogeren stand. Op de hoogere-burgerscholen bestaat soms veel meer ambitie dan op de z. g. armenscholen. Tot een resultaat in deze quaestie kwam men echter niet.

De volgende algemeene vergadering der Vereeniging zal te Rotterdam worden gehouden.

Verder stelde het bestuur voor in het volgend jaar een prijsvraag uit te schrijven voor een teekening in zwart als omslag voor het maandblad. De prijs hiervoor bedraagt *f* 50. De mededinging zal slechts voor leden openstaan.

Na een woord van dank werd de vergadering gesloten.

BOND VAN DIRECTEUREN VAN AMBACHTSSCHOLEN (*).

In de te Ambachtsschool aan de Weteringschans te Amsterdam is de tweede algemeene vergadering gehouden van den »Bond van directeuren van Ambachtsscholen in Nederland", onder voorzitterschap van den heer F. Berghuis, uit Arnhem.

De Voorzitter herinnerde eraan, dat dit feitelijk de eerste algemeene vergadering van den Bond was. Hij meende dat het op de meeste vergaderingen zakelijk was om zooveel en zoo kort mogelijk zaken af te doen. Deze vergadering moet zich echter op een ander standpunt stellen, en de te bespreken zaken van alle kanten bezien.

Behalve 's-Hage en Leeuwarden zijn alle directeuren van ambachtsscholen aangesloten. Na mededeeling van ingekomen stukken kwam aan de orde:

Bespreking van de wenschelijkheid om te trachten, om zooveel mogelijk eenheid in het onderwijs aan de verschillende ambachtsscholen te bekomen.

Dit punt werd ingeleid door den heer J. J. Harte uit Breda.

Deze betoogde de noodzakelijkheid om het ambachtsonderwijs zoo na mogelijk aan te sluiten bij de werkplaats en het zoo practisch mogelijk te doen zijn, d. w. zeggen ook bij het teekenonderwijs de wijze van werken op de werkplaatsen nabij te komen en meer op practijk dan op al te mooie teekeningen te letten. Eenvormigheid van de onderwijs-programma's op alle scholen kwam hem daarbij wenschelijk voor en wat b. v. het timmervak betreft de methode van den heer Jelsma, directeur der Ambachtsschool te Amsterdam, te volgen.

De Voorzitter wees op de belangrijkheid van deze vraag, die voorloopig slechts in het algemeen kan behandeld worden en later in details te bespreken zal zijn, wanneer de Bond volgens zijne roeping meer en meer paedagogische vraagstukken zal behandelen.

De heer Van Essen wees op een mogelijk misverstand, dat zou kunnen ontstaan bij 't publiek alsof er geen eenvormigheid bij het Ambachtsonderwijs bestond. De programma's van de verschillende ambachtsscholen verschillen niet zeer veel.

Hij stelde verder de vraag of het werken naar voorbeelden op de ware grootte geen bezwaar kan opleveren.

De heer Van Achterberg, van Leiden, meende dat de inleider wel wat eenzijdig was, indien hij het timmeren als hoofdvak beschouwde en een opleiding van den directeur als timmerman van zoo groot belang achtte. Algemeene kennis der bouwvakken achtte hij voor directeuren een eersten eisch. In Rotterdam en Leiden bv. hadden de smeden en schilders de meerderheid, zoodat men niet kon spreken van een hoofdvak.

Met den heer Van Essen was hij het eens, getuige de tentoonstellingen te Haarlem, dat het practisch onderwijs op de verschillende scholen niet veel verschilde.

De inleider wees op een misverstand. Hij had niet van het timmeren als hoofdvak op de school gesproken, doch dat bij het bouwvak in de practijk het timmeren een hoofdvak is.

De Voorzitter merkte op dat, om een algemeen leerplan te verkrijgen, men zich voorloopig bij hoofdzaken moest bepalen. Bij het onderwijs zelf bleef er verscheidenheid genoeg over.

De ambachtsscholen waren op verschillende wijze onder verschillende besturen en directeuren ontstaan en gegroeid.

De directeur kwam aanvankelijk, om het zoo uit te drukken, van den kouden grond. De overeenstemming, die er reeds heerschte, mocht dan ook als een gelukkig verschijnsel beschouwd worden, om tot eenheid omtrent een leerplan te geraken. Met het oog op de subsidiëering door de Regeering was dat ook wenschelijk. Om tot dat doel te geraken wees de heer Lit van Amsterdam op de wenschelijkheid om van elke school een rooster der werkzaamheden over te leggen en daaruit het algemeene plan vast te stellen.

Over de wenschelijkheid van een algemeen leerplan was men het eens en in verband daarmede stelde de heer Jelsma voor om een commissie te benoemen tot het ontwerpen daarvan.

De Voorzitter en ook andere sprekers wezen erop dat men rekening moest houden met de nieuwe vakken, die weldra op de ambachtsscholen onderwezen zullen worden. Men mocht niet vergeten dat er geen sprake van kon zijn, vooral niet bij de Regeering, om te spreken van een Ambachtsschool, maar dat onder ambachtsonderwijs verstaan behooren te worden alle vakken.

(*) Wegens plaatsgebrek moest dit stuk de vorige week blijven liggen.

De heer Jelsma gaf zelfs zijn voornemen te kennen om in verband met de door een kleermakersvereeniging gevraagde subsidie aan den Raad, zich, zoodra hij tijd had, met die vereeniging in verbinding te stellen ten einde te trachten ook dat vak aan de school te onderwijzen.

De meening werd nog uitgesproken, dat in de toekomst de *vakschool* op den voorgrond zou treden, vooral op enkele plaatsen, waar een bepaald vak domineerde.

Tot leden der commissie voor het ontwerpen van een concept-leerplan werden benoemd de heeren: Berghuis, van Arnhem; Jelsma, van Amsterdam; Lantinga, van Rotterdam; Van Essen, van Utrecht; Harte, van Breda, en Van Achterberg, van Leiden.

Het leerplan zal omvatten alle vakken, die op een z. g. *volle* ambachtsschool onderwezen worden, terwijl de commissie wordt uitgenoodigd om voorstellen te doen omtrent andere gewenschte vakken.

De commissie zal zich hebben te bepalen tot de practische vakken en wat de theoretische vakken betreft, tot het volgende programma: rechtlijnig en vakteekenen; handteekenen; handteekenen, toegepast op het ambacht; lager en meer uitgebreid lager onderwijs; stoomwerktuigkunde; materialenkennis en boetseeren.

Omtrent de vraag: »hoe moet een gebouw voor een ambachtsschool ingericht zijn voor een honderdtal leerlingen om aan de redelijke eischen van ruimte, hygiène enz. te voldoen?", gesteld door den heer H. L. Heijkoop te Gorichem, werd beslist, dat een commissie, bestaande uit de heeren Van Essen, Van Achterberg en Lantinga, een rapport zou uitbrengen, wat tevens als antwoord kon dienen voor den vrager.

De quaestie of het aanbeveling verdient, dat aan leerlingen van ambachtsscholen overgangs- en eind-examens worden afgenomen, zal door de commissie met het ontwerpen van een concept-leerplan worden overwogen.

Een bespreking werd daarna gehouden over het aantal lesuren.

Algemeen was men 't erover eens, dat een groot aantal schooluren èn voor de leerlingen èn voor de onderwijzers afmattend waren en dat een klein aantal uren opgewekt onderwijs beter vruchten afwierp dan lange leertijden, waarbij de jongens de laatste uren vermoeid waren.

Men was eenparig van oordeel dat, waar het Rijk een achturigen arbeidsdag voor een jongen voorschreef, men hem ook niet langer dan 8 uur op school moest houden. De uren zou men bepaald willen zien van 8—12 en van 2—6 uren.

Niet algemeen was men het eens over een kleine pauze in den middag. In Amsterdam en Rotterdam wordt geen pauze gehouden. De Rotterdamsche directeur meende dat het schadelijk voor het onderwijs was, omdat jongens zich te veel inspannen en niet direct op streek waren voor het onderwijs.

De heer Jelsma van Amsterdam echter, ofschoon geen pauze houdende, was er toch voor, indien, zooals in Arnhem, er een plaats voor was. In de laatste plaats werkte een pauze van 10 minuten, waarin de jongens zich konden ontspannen, uitstekend.

Als motie werd op voorstel van den heer Van Essen aangenomen: *De Bond van directeuren van Ambachtsscholen in Nederland, acht het, na gehoorde discussie, noodzakelijk, met het oog op degelijk onderwijs, de lessen te doen plaats hebben van 8—12 en van 2—6 uur.*

Door den heer Adr. van Achterberg werd vervolgens betoogd, dat de ambachtsschool wel degelijk een opleidingsschool voor aanstaande opzichters *kan* zijn. Hij zou zelfs wenschen dat in de examen-commissies voor opzichters, door de Maatschappij van Bouwkunst gehouden, een directeur van een ambachtsschool zitting had.

De Voorzitter wees erop, dat der ambachtsscholen het verwijt wel eens trof, dat zij vooral opzichters vormden. Daar was aanvankelijk wel wat van aan, doch in de laatste jaren was dit niet het geval. Bovendien was de vorming van opzichters en werkbazen toch hoogst noodig.

Men had moeten beginnen met inrichtingen tot opleiding van werkbazen en opzichters en daarna van werklieden. Dat was nu eenmaal zoo niet en nu kon men het de ambachtsschool niet ten kwade duiden, dat goed onderwezen jongens, waar wat in zat, opzichters werden.

Het resultaat van deze bespreking was, dat de wenschelijkheid werd uitgesproken, dat opzichters, voor zij zich daartoe geheel bekwaamden, eerst de ambachtsscholen volgden, zoolang er geen betere opleidingsschool voor hen was.

Aan de orde kwam vervolgens:

a. Hoe kan men aan hen, die zich voorbereiden willen voor leeraar in een der practische vakken, de gelegenheid openstellen zich te bekwamen?

b. Op welke wijze kan men eenige zekerheid bekomen, dat sollicitanten bekwaam zijn in hun vak en tevens voldoende algemeen ontwikkeld zijn, om als onderwijzer op te treden?

c. Zou dit te verkrijgen zijn door een examen te doen houden en tevens een diploma beschikbaar te stellen?

Deze belangrijke vragen werden ingeleid door de heeren Van Achterberg en Van Essen.

De eerste wees erop, hoe moeielijk het was om goede leeraren te verkrijgen, die practisch en theoretisch geschikt waren en tevens paedagogische bekwaamheden bezaten, en van hoeveel belang het was om niet alleen goede directeuren, maar vooral ook goede leeraren te verkrijgen.

Nu het ambachtsonderwijs aan de orde is, achtten de inleiders het wenschelijk, dat men aan hen, die leeraar hoopten te worden, eenigszins den weg zou wijzen om zich te bekwamen.

De heer Van Essen meende dat men als eerste eisch moest stellen dat de leeraren in alle opzichten boven de leerlingens behooren te staan, ook in geestelijke ontwikkeling, wat niet altijd het geval is.

Nu de Regeering zich met het ambachtsonderwijs bemoeit en de inspecteur van onderwijs Van Eyk een onderzoek instelt, zou het niet tot de onmogelijkheden behooren dat ook voor het ambachtsonderwijs een inspecteur benoemd werd en in de toekomst een Rijks-examen zou worden ingesteld.

Voorloopig zou hij tot die betere toekomst een examen willen doen houden door den Bond. Een programma voor dat examen was reeds door beide heeren ontworpen en werd in discussie gebracht.

Van verschillende kanten vond men, hoezeer men ook algemeen ontwikkelde leeraren wenschelijk achtte, het programma te hoog van eischen en vreesde men daarmee geen door en door practische mannen te zullen krijgen.

In de toekomst echter, meende men, moest men tot een dergelijken eisch komen en vertrouwde men dat een zekere categorie menschen zich voor het programma zou gaan bekwamen.

De heer Lantinga van Rotterdam wees erop, dat men vooral het oog moest houden op sommige leerlingen die, wanneer zij eenige jaren in de practijk geweest waren, wellicht zeer bruikbaar zouden zijn voor leeraren. Zoo had hij thans een oud-leerling als adsistent aangesteld, die zeven jaar in de practijk was geweest en van wien hij hoopte, na een jaar studie als adsistent, een goed leeraar te zullen krijgen.

Met het oog op de verschillende beschouwingen werd den ontwerpers verzocht het programma zooveel mogelijk te vereenvoudigen en op een volgende vergadering een nieuw programma voor te stellen. Aan de beide voorstellers werd de heer Berghuis nog als derde lid in de commissie benoemd. De wenschelijkheid werd met algemeene stemmen aangenomen.

Nog werd de wensch uitgesproken, dat voor goed onderwijs de klassen over het algemeen niet grooter behoorden te zijn dan 20 leerlingen.

Na eenige huishoudelijke besprekingen werd de vergadering gesloten.

De jaarvergadering zal in 't laatst van Mei te Breda gehouden worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-HAGE. Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is bepaald, dat de commissie belast met het afnemen der examens B volgens de artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), voor het jaar 1892 zitting zal houden te Delft, en zijn benoemd tot lid en voorzitter dier commissie Dr. P. Zeeman, hoogleeraar aan de Polytechnische school, en tot leden Dr. F. J. P. van Calker, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen, J. A. Snijders C.Jzn., Dr. G. J. Legebeke, J. M. Telder en H. Cop, hoogleeraren aan Polytechnische school, P. Tetar van Elven, G. J. Morre, J. A. van der Kloes, A. E. Rahusen, Dr. R. Sissingh en Dr. W. D. Gratama, leeraren aan de Polytechnische school, en J. C. Kluyver, leeraar aan de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam, die zich te Delft zullen vereenigen op zoodanigen tijd, als hun nader door den Voorzitter zal worden medegedeeld.

— Burgemeester en Wethouders hebben den Raad voorgesteld, het winstaandeel van den directeur der gemeentegasfabriek over 1891 te bepalen op *f* 1500.

BOLSWARD. De Gemeenteraad heeft niet aangenomen het aanbod van den Minister van Binnenlandsche Zaken om voor eene restauratie van het monumentale Raadhuis een subsidie van *f* 1000 tot *f* 1500 in eens aan te nemen zonder uitzicht op meer, en dan nog wel onder de bepaling, dat de restauratie moet worden uitgevoerd onder rijkstoezicht. Het dagelijksch Bestuur zal nu eerlang met voorstellen bij den Raad komen.

PERSONALIA

— Bij koninklijk besluit van 22 dezer is aan W. Ide Jr. ontslag verleend uit zijne betrekking van opzichter 2e kl. voor het stoomwezen.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatien plaats gehad:

Verleend: een tweejarig verlof naar Europa, wegens meer dan 15 jaren onafgebroken dienst, aan den opzichter 1e kl. bij den waterstaat Th. H. Gaston.

Door den directeur der burgelijke openbare werken: *aangewezen* als chef van de irrigatie-afdeeling Serang (standplaats Demak, Semarang) de ingenieur 1e kl. A. W. Hein; als chef van de irrigatie-afdeeling Brantas (standplaats Kediri) de ingenieur 2e kl. W. B. van Goor.

Benoemd: tot architect 1e klasse, de waarnemend architect 2e klasse H. J. van Beek; tot architect 2e klasse, de

ambtenaar op nonactiviteit M. J. IJserman; tot opzichter 1e kl., de ambtenaar P. Koot; tot opzichter 2e klasse, de ambtenaar H. Lafontaine.

— Met 1 Juni zullen de adspirant-ingenieurs van het stoomwezen D. W. Gijswijt te 's-Bosch en D. Okhuysen te Rotterdam onderling van standplaats verwisselen.

— Aan den heer E. H. Stieltjes is, wegens zijn benoeming tot lid van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten, op zijn verzoek met 1 Mei a. s. door het Bestuur der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs eervol ontslag verleend als redacteur van het weekblad *De Ingenieur*, onder bijzondere dankbetuiging voor de vele en belangrijke diensten, door hem van de oprichting af tot heden aan dat blad en daardoor aan de Vereeniging bewezen.

— Tot ingenieur, chef van dienst van de Zuid-Nederlandsche Stoomtramweg-maatschappij, is benoemd de heer F. van Wessem, ingenieur, die tevens de plaats zal vervullen van den heer A. Gieben, secretaris bij die Maatschappij.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië is de heer A. J. A. Engelkamp benoemd tot opzichter 3e klasse.

— De heer L. C. de Rooij, gemeente-architect te Apeldoorn, heeft zijn ontslag aangevraagd.

— In de vergadering van 19 dezer benoemde de Raad van Baarn den heer S. Hofs tot gemeente-opzichter. Op de voordracht van B. en W. waren in alphabetische orde geplaatst: C. van Asperen, opzichter bij het Depart. v. Justitie te Amsterdam, G. van Heelsbergen, opzichter bij de publieke werken te Amsterdam; S. Hofs, opzichter bij de gemeentewerken te Arnhem; C. Jansen, tijdelijk opzichter bij de gemeentewerken te Arnhem; W. A. de Jong, gemeente-opzichter te Dordrecht; J. W. Verweij, idem te Gorkum en A. Vrijburg, idem te Oosterwolde.

ADVERTENTIEN.

Aanbesteding.

Raming ƒ 29274.

De DIRECTEUR der Gemeentelijke Gasfabriek te ARNHEM is voornemens op **Dinsdag den 10de Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, in het openbaar, ten Kantore der fabriek, **aan te besteden:**

Het maken van eene heifundeering met bijkomende grondwerken voor eenen telescoop-gashouder, van 40 M. diameter op een terrein bij de Gemeentelijke Gasfabriek.

Bestek met teekening is tegen betaling van ƒ 1 te verkrijgen ten Kantore der fabriek.

Aanwijzing op Maandag 2 Mei, namiddags ten 2 ure.

Inlichtingen alle werkdagen van 's voormiddags 10—12 uur, en 's namiddags 2—4 ure ten Kantore van den Architect A. B. FREEM, Boulevard N°. 10.

De Directeur,
J. BLOM Szn.

MORLEY

harde, half harde, zachte,

uit de **eenige** in die steenecort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (MEUSE).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.

BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 2den Mei 1892** des namiddags ten 2 ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 496. **Het maken van eene tijdelijke locomotievenloods met waterbezorging en takkenbossenloods en van een houten bijbouw aan de bestaande locomotievenloods met bijbehoorende werken op het gemeenschappelijk station Rotterdam (Maas) in twee perceelen.**

Raming voor beide perceelen ƒ 21900.—.

Volgens bestek N°. 497. **Het vergrooten van de binnenlandsche goederenloods met uitbreiding van de kantoren in die loods op het gemeenschappelijk stationsemplacement Rotterdam (Maas).**

Raming ƒ 13000.—.

Elk bestek is tegen betaling van ƒ 1.50 verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in de bestekken is vermeld.

DE ADMINISTRATEUR.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den 29 April 1892**, des namiddags ten twee ure, zal in het koffiehuis van J. G. KUSTER te KRIMPEN a/d IJSEL door den Architect NICO C. KLOOT, te BRUSSEL, namens de Heeren J. OTTO en A. J. OTTO Jz. te KRIMPEN a/d IJSEL in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het bouwen van twee heerenhuizen te Krimpen a/d IJsel.

Bestek en drie stuks teekeningen zijn van af Dinsdag 19 April tegen betaling van ƒ 2.50 verkrijgbaar ter kantoor-boekhandel J. P. BLADERGROEN, Nieuwehaven 153 ROTTERDAM.

Aanwijzing in loco geschiedt op Maandag den 25 April 1892 des namiddags ten twee ure. Terwijl nadere inlichtingen zijn te bekomen aan het bureau van den Architect voornoemd, Rue des Poissonniers 22 BRUSSEL.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag den 4 Mei a. s.**, des morgens te 11 uur, zal in het Koffiehuis van den Heer J. T. VAN POORTEN aan den Brink te DEVENTER door de Firma NOURY en VAN DER LANDE worden **AANBESTEED:**

Het bouwen van een PAKHUIS met MACHINEGEBOUWEN en STOOMSCHOORSTEEN op de Handelskade aldaar.

Bestek en teekeningen liggen van af Donderdag den 28 dezer ter inzage in genoemd Koffiehuis.

Aanwijzing in loco Donderdag 28 dezer des namiddags te 4 uur en op den dag der besteding des morgens te 10 uur.

Gedrukt bestek en teekeningen à ƒ 4 en informatiën zijn op franco aanvrage te bekomen bij den Architect

G. TE RIELE WZN.,
te DEVENTER.

De DIRECTEUR der GEMEENTELIJKE GASFABRIEK te *ARNHEM* is voornemens op **Donderdag den 28 April 1892** des namiddags ten 2 ure in het openbaar ten kantore der fabriek

AAN TE BESTEDEN:

a. **Het bouwen van een zuiverhuis met fundeeringen voor drie zuiverkisten en het overdekken van eenen gang tusschen het oude en nieuwe zuiverhuis op het terrein der fabriek.**

b. **Het maken van eene gemetselde fundeering voor twee ijseren kolenloodsen, en het verplaatsen van twee houten kolenloodsen op een terrein grenzende aan de Salmiakfabriek.**

Bestek *a* met twee teekeningen is tegen betaling van ƒ 1.50 en bestek *b* tegen betaling van ƒ 0.80 te verkrijgen ten kantore der fabriek.

Aanwijzing op Donderdag 21 April voormiddags 11 ure.

Inlichtingen alle werkdagen van voormiddags 10—12 en namiddags 2—4 ure, ten kantore van den architect A. B. FREEM Boulevard N°. 10.

De Directeur
J. BLOM Szn.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen **Zaterdag 30 April 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden**:

Bestek N°. 5.

Het verrichten van eenige herstellingen en vernieuwingen aan verschillende Gemeentegebouwen en Scholen, in twee perceelen.

Raming 1e perceel ƒ 7340.—.
Raming 2e „ „ 5100.—.

Bestek N°. 17.

De levering van gegoten-, gesmeed- en getrokken ijzer aan:

Perceel I Schragen voor de schipbrug; plantsoenbankpooten, en brandladderafdaken.
Perceel II 40 kolderluiken.
Perceel III 42 kachels.
Perceel IV 500 syphons met luikjes.

Aanwijzing zal worden gehouden op Donderdag 21 April a. s., 's namiddags 1½ uur, aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar inlichtingen gegeven worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur, en bestekken met gezegelde inschrijvingsbiljetten verkrijgbaar zijn, als bestek N°. 5 tegen betaling van **ƒ 0.50** en bestek N°. 17 met 2 teekeningen tegen betaling van **ƒ 0.75.**

Burgemeester en Wethouders
DER
Gemeente UTRECHT

brengen bij deze ter algemeene kennis, dat door den Raad der Gemeente is besloten de gelegenheid open te stellen tot het **indienen van PRIJS-AANBIEDINGEN voor den aankoop van de gezamenlijke blokken bouwterrein** op het Park „HET HOOGELAND" te UTRECHT of van gedeelten daarvan.

Plattegrond-teekening van het terrein met opgave der blokken en de voorwaarden van bebouwing zijn op franco aanvrage kosteloos te verkrijgen aan het bureau der Gemeentewerken ACHTER KLARENBURG, terwijl nadere inlichtingen worden verstrekt door den Directeur der Gemeentewerken.

Namens Burgemeester en Wethouders:
De Secretaris,
DE WATTEVILLE.

Waterleiding van Zwolle.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ZWOLLE* zijn voornemens op **Zaterdag 30 April 1892**, des namiddags één uur, in het openbaar ten Raadhuize **aan te besteden:**

Het bouwen van den Watertoren met hoogreservoir.

Bestek en teekening liggen ter visie te ZWOLLE ter gemeente-secretarie en te ROTTERDAM ten kantore van den Ingenieur J. SCHOTEL, en zijn te bekomen tegen **ƒ 2.50** per stel ter drukkerij van DE ERVEN J. J. TIJL te ZWOLLE en bij den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal plaatshebben op Zaterdag 23 April a. s., des namiddags te 2½ uur. De inschrijvingsbiljetten kunnen tot het uur der aanbesteding ten Raadhuize worden ingeleverd.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
VAN NAHUIS. *Burgemeester.*
J. M. BUSER, *Secretaris.*

Houtbereiding tegen bederf.

KYANISEERINRICHTING.

H. LENSINK,
ARNHEM,

levert pasklaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)

Rasterwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben enz. enz.

DE LINT & Co., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS en WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat
AMSTERDAM.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den 29 April 1892**, des namiddags ten 2 ure, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 524.

de levering van gegoten ijzer ten behoeve van de Centrale Werkplaats te Haarlem gedurende 1 Mei 1892 tot ultimo April 1893, in 5 perceelen.

Het bestek is ad ƒ 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het Bureau Tractie en Materieel, Kamer N°. 191, in voornoemd gebouw.

Inlichtingen worden van 25 tot 27 April 1892 verstrekt door den Chef der Centrale Werkplaats te HAARLEM, waar ook de modellen en de aard van het gietwerk in oogenschouw kunnen genomen worden.

De Administrateur.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOTYPOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Phototypographie** voor de reproductie van **Plans en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

Sollicitanten worden opgeroepen voor de betrekking van

DIRECTEUR

der waterleiding te Zwolle,

op een jaarwedde van ƒ 1600.

Aangifte bij den Burgemeester vóór 9 Mei 1892 met gezegelde verzoekschriften.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.

J. L. BACON,
ELBERFELD.

Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.

Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.

Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.

Prima Referenzen.

Agenten voor elke provincie gevraagd.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* beveelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van ƒ 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**
2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**
3°. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens ƒ 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.

P. W. BRAAT.

ROLLUIKEN

van **Staal** of van **Hout** worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

Nieuw! Prijs compleet slechts ƒ 2.50. Nieuw!

Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en Horlogemakers

moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met

HET LIJNTEEKENEN

als voorbereiding voor het Vakteekenen,

door *G. A. SCHOLTEN*, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.

Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door

Het Bouwkundig Weekblad

en de Heeren:

S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtsschool te *Rotterdam*.
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*.
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.

Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°. bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts ƒ 2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar — Isoleerend.

Monsters Attesten Prospectus gratis.

Complete IJzeren
Gebouwen en Overkappingen.
H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Veiligheids-Liften
VOOR
Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,
VOOR
Personen, Goederen, Spijzen
ENZ.
Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst. (2)
Meer dan 100 alleen in Nederland geplaatst.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & C°. Amsterdam.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren PEILSCHALEN
WEEGWERKTUIGEN.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALHS**

PORTLAND-CEMENT.
De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K^{g} en in zakken van 50 K^{g}, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.
HENRI HUINCK & ALEX. INHOFE, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.
Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dek-steenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.
Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RöHL, eigenaars van Granietgroeven te LYCKEBY, WANEWIK, ELFVEKHULT, EYNEL en WIBRO.
Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLGAST en BERLIJN,
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

THEOD. FERD. BIERHORST, Haarlem.
FABRIKANT IN
Marmer-Mozaïk, Granito en Cementbeton.
Houten Parket-, Caoutchouc- Asphalt- en Antiekolithvloeren.
Eenig Concessionair en Uitvoerder voor Nederland
VAN
vuurvaste, vrijdragende Plafonds, Wanden en Gewelven voor elke belasting.
Ventilatie-Kanalen, Omhulsel van IJzerconstructies, Complete Silos en Kuilen, enz.
Systeem RABITZ.

Gekeele Zwembassins, Waterreservoirsen Leidingen, Trappen, Complete Gebouwen, enz.
Systeem MONIER.
Duurzaam Wandbekleedsel, zoo hard als steen, van Polychroom-Cement; zeer spoedig en voordeelig te beschilderen met waterverf.

G. W. VAN DER WIEL & C°., ARNHEM verzenden *franco*, op aanvrage per postwissel:
Gezegelde inschrijvingsbiljetten met couverten à . . . . . *f* 0.29 per stuk
Lijsten volgens art. 11 der arbeidswet . . . „ 0.06 „ „
Verhuurbiljetten . . „ 0.05 „ „
Huurcontracten . . „ 0.55 „ 10 stuks
Begrootingstaten . . „ 0.55 „ 10 „
Kennisgevingen van ongelukken. . . . . „ 0.17 „ 5 „

Gedrukt bij G. W. van der Wiel & C°., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT Mzn.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, telkens bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIËN, 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling à 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

De 971e gewone vergadering van het Genootschap zal gehouden worden op Woensdag 4 Mei a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.

b. Installatie van den heer M. Cornelisse Jr. als gewoon lid.

c. Ballotage van den heer C. Th. Sparringa als gewoon lid. Voorstellers: de heeren M. de Jongh en C. L. van Kesteren.

d. Bijdrage met kunstbeschouwing van den heer C. W. H. Verster uit Leiden: *Over miniatuurkunst en heraldiek.*

e. Kunstbeschouwing, te geven door den heer W. Hoeker.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

BOUWKUNDIG TEEKENONDERWIJS VOOR (A. et A.) HANDWERKSLIEDEN.

Het is juist niet naar aanleiding, maar toch in verband met de in Maart j.l. gehouden tentoonstelling van het werk der Avondteekenschool voor handwerkslieden in het gebouw der 1e Ambachtsschool te Amsterdam, dat wij eenige regelen wenschen te wijden aan het teekenonderwijs voor handwerkslieden, waaraan in den laatsten tijd meer en meer de aandacht wordt geschonken. Het zal wel boven alle twijfel verheven zijn dat teekenen voor den ambachtsman eene nuttige kennis is, die hem bij de beoefening van zijn handwerk van groot voordeel kan zijn. Wat toch gemaakt moet worden dient eerst geteekend, en hoewel nu de personen die teekenen, en zij die het geteekende uitvoeren, gewoonlijk niet dezelfde zijn, zoo neemt dit toch niet weg dat zij, die de teekeningen in werkelijkheid omzetten, ze dienen te begrijpen en om dit te kunnen doen, moeten ze zelf hebben geteekend. Daar komt nog bij dat een goed werkman eene constructie moet kunnen uitslaan, op de plank zetten, zooals de timmerlieden zeggen, dat wil zeggen met behulp van gegevens op kleine schaal de constructie in al hare onderdeelen op de ware grootte op den vloer of op een schot of plank overbrengen. Ook hiervoor is teekenvaardigheid noodig niet alleen, maar moet de werkman eenvoudige teekeningen kunnen lezen, dat is zonder lang zoeken de bedoeling van den ontwerper kunnen begrijpen, hetgeen hij alweer niet verkrijgt zonder zelf gelijksoortige constructies in teekening te hebben gebracht. Is dus teekenen den werkman van groot nut in het practische leven, waaraan wel niemand — een enkel stijfhoofdig ambachtsman van den ouden stempel misschien uitgezonderd — zal twijfelen, over de wijze waarop het teekenonderwijs aan den handwerksstand dient gegeven te worden, is men het lang niet eens geweest en vóór het op de tegenwoordige leest was geschoeid, zijn er heel wat woorden gevallen. Aan welke eischen behoort dan het bouwkundig teekenonderwijs voor handwerkslieden te voldoen? (We wenschen ons ditmaal, om niet te uitgebreid te worden, slechts tot het bouwkundige gedeelte te bepalen, hoewel veel van hetgeen hierover gezegd zal worden ook op de andere teekenvakken betrekking heeft.)

In het algemeen zouden we, dunkt ons, die vraag alzoo kunnen beantwoorden: Het bouwkundig teekenonderwijs behoort zóó te zijn dat het den werkman tot *een meer volmaakt handwerksgezel* vormt dan hij zonder dit onderwijs zou geworden zijn. Slechts dan, als het onderwijs aan den stand van den werkman ten goede komt, heeft het reden van bestaan, slechts dan kan het zijn nut hebben, is het als een weldaad voor de arbeidende klasse te beschouwen. Gaat het verder, dan loopt het zijn doel voorbij, dan vormt het geen goede werklieden maar slechte teekenaars, dan kweekt het ijdelheid en aanmatiging en ontevredenheid, waar het bescheiden en gelukkig had moeten maken, dan verliest het aan grondigheid en degelijkheid wat het aan schijnvertooning en overdrevenheid wint.

Het is niet onbelangrijk het bouwkundig teekenonderwijs voor ambachtslieden van vroeger en thans met elkaar te vergelijken en te zien in hoeverre thans aan de door ons gestelde eischen wordt beantwoord. Wie het vroeger nuttig oordeelde zijn vakkennis op de avondteekenschool uit te breiden, vond hiervoor gelegenheid door zijn hart op te halen aan het eindeloos

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

nateekenen van een aantal voorbeelden, die jaar in jaar uit voor dat doel dienst deden. (Op een avondteekenschool in eene provincie-hoofdstad is het voorgekomen, dat een iets meer dan middelmatig ontwikkeld leerling een grove fout in een voorbeeldje ontdekte dat gedurende een twaalftal jaren door alle leerlingen was nageteekend, zonder dat ooit een enkele erop gestuit was, terwijl ook geen der beide leeraren er ooit aanstoot aan hadden genomen. Historisch.) Zoo werden in systematische volgorde houtlasschen, kappen, trappen, vensters, deuren, platte-gronden, gevels, doorsneden enz. enz. op papier gebracht. Ook aan de schoone kunsten werd geofferd door het vervaardigen van eenige poorten met kolommen en hoofdgestellen volgens de orden van Vignola.

Had men dit alles doorgemaakt en daarbij nog de kunst van het wasschen geleerd, dan kon men bij de mededinging naar den prijs van het ontwerp van een of ander op te geven gebouw een brevet van bekwaamheid verwerven in den vorm van eene medaille en was daarmede aan het eindpunt gekomen van wat het onderwijs te geven had. Of de gelukkige prijswinners veel geprofiteerd hadden? Of ze knappere werklieden waren geworden, hun vakkennis hadden vermeerderd, een beter constructief inzicht hadden gekregen, een eenvoudig maar degelijk begrip van schoon en onschoon hadden opgedaan? We gelooven dat hun geheele vooruitgang meer schijn dan werkelijkheid was. Zeer zeker hadden ze eenige teekenvaardigheid verkregen, er waren er zelfs, die heel aardig een geveltje in kleur konden wasschen, maar wat zegt dat! Ze waren handwerkslieden en zouden het misschien altijd blijven; wat gaven hun dan die fraaie nagemaakte plaatjes. Begrepen zij thans beter wat hun vroeger duister was geweest, hadden zij moeten zoeken naar oplossingen, die hun nog slechts onduidelijk voor den geest stonden? Hadden zij nu een eenvoudig klaar begrip van constructie, konden ze een enkel zuiver profiel op ware grootte zetten? Neen, hun verstand had geslapen, want ze hadden nagevolgd, gekopiëerd tot in het oneindige, mooie prentjes hadden ze gemaakt, maar hun vakkennis aangevuld hadden ze niet, meer ontwikkelde, betere handwerkslieden waren ze niet geworden.

Men begon dan ook de gebreken van het tot nu toe gegeven teekenonderwijs langzamerhand in te zien en onderwierp het aan eene algeheele hervorming, waarbij het doel van het onderwijs in de eerste plaats op den voorgrond werd gesteld. Had men tot nu toe den jongen handwerkslieden geleerd teekeningetjes te vergrooten, ragfijne lijntjes te zetten, mooie gekleurde plaatjes te maken, nu schonk men zijne aandacht aan eene duidelijke en aanschouwelijke voorstelling van het te behandelen onderwerp, aan eene op groote schaal uitgevoerde ontleding der meest belangrijke onderdeelen van eene constructie. Hadden de leerlingen vroeger steeds voorbeeldjes naast zich gehad, die ze ongemerkt gedachteloos navolgden, nu maakte de onderwijzer een schetsvoorbeeld al pratende met zijne discipelen, zette dus met een enkele lijn op papier of bord, wat hij hun meteen mondelings verklaarde, het verder aan de leerlingen overlatende om de uitwerking verder te voltooien, zich desnoods eenige malen te vergissen, om, zelfdenkende en voortdurend op de gemaakte fouten gewezen, eindelijk tot eene oplossing te komen. Het voordeel van deze wijze van onderricht-geven springt, dunkt ons, dadelijk in het oog.

De leek moge aan de prentjes van vroeger eenige waarde hechten, de man van het vak, vooral hij, die bekend is met het ambachtsonderwijs en den ambachtsman, zal er weinig voor geven en ze als klatergoud beschouwen.

De serieuze en eerlijke onderwijzer, wien alle schijnvertooning tegenstaat, die minder let op snelle maar bedrieglijke vorderingen dan op de wijze waarop een werkstuk gemaakt is en begrepen, weet maar al te zeer hoe weinig de jonge handwerksgezel van een nageteekend plaatje profiteert, kent maar al te goed den eigenaardigen verderflijken prikkel, dien het maken van een schijnbaar mooie, maar uiterlijk waardelooze teekening op den nog weinig ontwikkelden leerling maakt. Hij zal dus uit alle macht de alom verbreide zucht, vooral bij jonge timmerlieden aanwezig, naar het vervaardigen van zoogenaamde mooie teekeningen trachten te bedwingen, en hen zoeken te overtuigen dat de eenvoudigste constructie, juist voorgesteld, goed begrepen, naar behooren opgelost en breed maar netjes uitgevoerd, oneindig veel meer tot hunne ontwikkeling bijdraagt dan het geesteloos en gedachteloos namaken van een schijnbaar fraaie teekening, die een ander voor ons heeft bedacht. Bij eene dergelijke opvatting van het onderwijs zal men onwillekeurig op een bezwaar stuiten; het is de moeilijkheid om bij eene dusdanige eenvoudige inrichting van het leerplan de belangstelling der leerlingen gaande te houden. Het is nu eenmaal een wel-is-waar verkeerd, maar toch algemeen verspreid begrip bij de leerlingen, dat men al of niet knapper is naarmate men een meer of minder ingewikkeld onderwerp in teekening mag brengen. Wie een plannetje teekent, staat bovenaan en ziet al vrij laag neer op hen die zich met trappen, kappen, deuren of vensters moeten tevredenstellen. En toch, hoe verkeerd is deze opvatting. Het is niet de vraag wat men teekent, maar hoe men het teekent. Het schijnt voor den jongen werkman zeer moeilijk te zijn het onderscheid tusschen beide zaken zich duidelijk voor den geest te stellen. Vraag er b.v. een nieuwen leerling eens naar, wat hij (stel dat hij al teekenonderwijs heeft genoten) alzoo van teekenen verstaat. Tien tegen een dat hij u antwoordt dat hij reeds zoowat van alles heeft geteekend. Pardon, zegt ge, het kan me minder schelen wat ge geteekend hebt dan wat ge ervan verstaat. De jongen begrijpt u natuurlijk niet: hoe kan het in iemands gedachte opkomen te meenen dat hij niet zou verstaan wat hij al eens gedaan heeft. Hij heeft al de zaken die ge hem opnoemt vroeger toch reeds gemaakt, hij zal ze u meebrengen als ge er nog langer aan durft twijfelen.

Nu zegt ge eindelijk: ik twijfel er ook geen oogenblik aan, maar doe mij nu eens het genoegen een enkel proefstukje voor me te maken, zonder voorbeeld natuurlijk, en ge geeft hem een of andere eenvoudige constructie op, b.v. een kap, trap, houtlasch of iets dergelijks. Ge zult echter tot uwe ontgoocheling ontwaren dat van de hoog opgevijzelde wetenschap weinig overblijft en als ge uwen leerling daarop attent maakt, zal hij u allicht antwoorden: nu ja, maar zóó heb ik het ook nooit gedaan. Geeft ge hem de vrijheid het dan maar te doen zooals hij het wél heeft gedaan, dan komt er gewoonlijk ook al bitter weinig van terecht (de uitzonderingen niet te na gesproken). Hoe komt dat?

Wij gelooven dat de leerling zich van zijn eigen weinige kennis niet bewust was, dat hij in zijne onwetendheid waarlijk geloofde dat hij alle zaken, die hij eenmaal geteekend had, reeds verstond. Dat het dus niet zijne bedoeling was u beet te nemen, maar hij waarlijk ter goeder trouw dwaalde.

De jonge ambachtsman toch, die zijne avonduren besteedt om zijne vakkennis uit te breiden, die zich niet ontziet om na een vaak vermoeienden dag gedurende een paar uren de teekenpen ter hand te nemen, alleen met het doel iets meer te worden, hooger in zijn vak te stijgen, bezit reeds uit den aard der zaak in zich

den drang om door noeste vlijt en serieuzen arbeid een handwerksgezel in den besten zin van het woord te worden. Het kan er hem dus alleen om te doen zijn om vooruit te komen, om meer degelijke wetenschap te bezitten dan hij tot nu toe heeft vergaard, om een beteren en klaarderen blik te leeren slaan in de geheimen van zijn vak. En toch wil hij de zaken, die hij nog slechts ten halve kent, reeds achter zich beschouwen, gevoelt hij geen behoefte om tot de kern der dingen door te dringen, wil hij zich reeds wagen op een pad, dat nog niet voor hem geëffend is. De aanleidende oorzaak hiervan moet, dunkt ons, gezocht worden in het feit, dat hetgeen de jonge handwerksman van teekenen geleerd heeft, zijne belangstelling niet heeft opgewekt, dat hij eenvoudig heeft aangenomen wat zijn leermeester hem heeft voorgezegd, zonder over den aard der zaken verder na te denken. En het is juist die belangstelling, die wonderen verricht, die alles, zelfs het eenvoudigste werk, belangwekkend maakt, die den leerling met ongekenden ijver aan het werk zet, zelfs daar, waar harde woorden noch straffen meer kunnen baten. Het is die belangstelling, die den leerling niet doet rusten voor en aleer hij alles uit eene zaak heeft gehaald wat er uit te halen valt, voor hij dus de zaak in den grond begrepen heeft en wat men waarlijk heeft begrepen, vergeet men zoo licht niet weer.

Hoe kan nu de onderwijzer de belangstelling der leerlingen opwekken en gaande houden?

In de eerste plaats moet hij daarvoor menschenkenner zijn. Zooveel menschen, zooveel zinnen. A. gevoelt zich aangetrokken tot hetgeen B. vervelend vindt. Ieder mensch heeft zekere neigingen voor bepaalde zaken, die, zoo zij goed zijn, dienen te worden aangemoedigd. Het zou zonder twijfel verkeerd zijn allen over een kam te willen scheren zonder op ieders persoonlijke eigenaardigheden te letten, en één bepaald leerplan voor allen consequent te willen doordrijven. Moet dan de onderwijzer een ieder maar laten doen wat hij wil? In geenen deele, maar dat is ook volstrekt niet noodig. Alles is belangwekkend, wanneer het slechts op de meest volmaakte wijze tot stand wordt gebracht. Onderzoek dus naar welke richting de geest uwer leerlingen zich het meest voelt getrokken, zie het ongemerkt te weten te komen, het verloochent zich nooit en begin met hen, op het terrein waarin zij belang stellen, aan het werk te zetten. Bij elke pennestreek, die zij doen, zullen zij hunne onmacht gevoelen, zullen zij uw raad inwinnen, zullen zij bemerken dat ze hunne krachten overschat hebben. Indien de opgegeven onderwerpen hun dan worden uitgelegd, verklaard, liefst met een voorbeeld in natura erbij, zoodat de leerlingen werkelijk begrepen hebben, wat uit hunne antwoorden en nog meer uit hunne vragen zal blijken, dan zullen ze met vernieuwden ijver aan het werk gaan, want niets is aangenamer dan iets, wat men goed begrepen heeft, op papier te brengen. En onwillekeurig zal men van dit eene proefstuk op daaraan voorafgaande komen, die noodwendig gekend moeten worden om tot een klaar begrip van het onderhavige te komen. Zoo zullen de leerlingen het verband tusschen de verschillende werkstukken leeren inzien, beseffen hoe het een uit het ander voortvloeit en onwillekeurig zichzelf afvragen of er nog meer zaken zijn die hun duister voor den geest staan om in alle opzichten een klaar beeld van het behandelde te verkrijgen. Maar om tot dit resultaat te komen, zal de leeraar zelf grondig moeten begrijpen wat hij doceert, zal hij, wars van allen eigenwaan, zijn onderwijs moeten beschouwen als eene voortdurende leerschool voor zichzelven. Men behoeft juist nog niet heel veel ingenomenheid met zichzelf te bezitten om bij het geven van teekenonderwijs aan handwerkslieden zijn krachten te overschatten.

(Wordt vervolgd.)

(A. et A.) VRAGENBUS.

Vraag. Wat zijn goede regels voor eene fraaie verdunning van kolomschachten?

Antwoord. Voor verdunning van kolomschachten zijn mij geene andere regels bekend als de twee bekende wijzen der voormalige ordeboeken. De eene wijze geeft als resultaat een elliptischen boog, de andere eene conchoide.

Omtrent de wijze van toepassing dient opgemerkt te worden, dat men gewoonlijk één derde gedeelte der hoogte (van beneden af) cilindrisch, dus zonder verdunning, maakt, tenminste bij kolommen aan bouwwerken van den tegenwoordigen tijd. Bij meubels brengt men dikwerf van beneden af tot op een derde der hoogte eene zwelling aan en vandaar tot aan het boven-astragal eene vermindering, waardoor de schacht op eene flesch gelijkt en naar mijn gevoel een onaangenamen indruk maakt.

Men kan de conchoidale lijn van de basis af, zonder rechtstand, doen beginnen, zooals o. a. bij de Grieksche kolomschachten, die geen rechtstand hebben, maar eene gebogen lijn vertoonen over de volle hoogte der schacht. Of deze wijze van verdunnen bij eene elliptische lijn voldoet, kan ik niet verzekeren.

Bij de toepassing van de elliptische booglijn kan men de trekvlakken vlakker of bochtiger maken door de middellijn van den hulpcirkel te verkleinen of te vergrooten. Het hierbij gevoegde schetsje zal de wijze van bewerking genoegzaam verduidelijken.

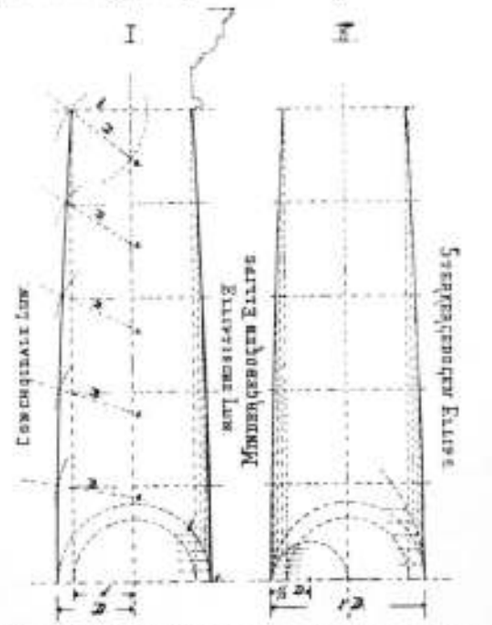

Over het verschil van beloop zal een uitslag op de ware grootte alleen kunnen doen oordeelen. Maar zeker is het dat men op de aangegeven wijzen onderscheidene kromme lijnen verkrijgt, die naar het oordeel van den architect meer of minder geschikt voor het beoogde doel zullen zijn. A. N. Godefroy.

Vraag. Is het noodig om bij zandsteen-constructies koperen doken te gebruiken? Zoo ja, waarmede moeten

die dan worden aangegoten: met lood, tin of zwavel?

Antwoord. Het gebruik van koperen doken bij zandsteen-constructies is niet noodzakelijk; alleen in het geval dat een buitengewoon groote horizontale druk op de dook wordt uitgeoefend zou het raadzaam zijn dit metaal toe te passen. Het aangietings-materiaal zou tin moeten zijn.

Gewoonlijk bezigt men looden doken, welke met hetzelfde materiaal worden aangegoten. Bij den bouw van „de Hoogesluis" te Amsterdam o. a. zijn overal looden doken gebruikt.

Ook goed gegalvaniseerd ijzer levert als dookmateriaal geen bezwaar op. Men drage dan echter zorg niet met zwavel aan te gieten en late de kalk niet met het zink in aanraking komen, daar beide stoffen op dit metaal inwerken.

In het buitenland worden ook wel doken van been toegepast, waarvoor men dan de zoogenaamde mergpijp van de koe gebruikt, die op de vereischte lengte in stukken gezaagd en met lood aangegoten wordt.

L. J. RIJNINK.

EENE AUSTRALISCHE HOUTSOORT (JARRAH-HOUT).

De Minister van Buitenlandsche Zaken vestigt in de *Ned. St.-Ct.* van 29 Maart jl. de aandacht van belanghebbenden op het volgende van den consul-generaal der Nederlanden te Melbourne ontvangen bericht.

Eene Australische houtsoort, welke in de laatste jaren in toenemende mate naar Europa wordt uitgevoerd, is het zoogenaamde „Jarrahtimber", afkomstig van de Eucalyptus Masginata, waarvan uitgestrekte wouden is West-Australië voorkomen.

Dit hout is bijzonder geschikt voor bouwwerken onder den grond of onder water en voor dezulke, die afwisselend aan den invloed van water en lucht zijn blootgesteld, als: bruggen, havenhoofden, pieren enz., in wateren met afwisselend getij en schijnt vooral daarom de aandacht van belanghebbenden in Nederland wel te verdienen.

Wat de qualiteiten van het jarrah-hout aangaat, zoo leest men het navolgende in het „Report on the Forest Resources of Western-Australia", van de welbekende autoriteit op het gebied der botanie van Australië, Baron sir Ferd. von Mueller.

„De wouden van het niet-tropisch gedeelte van West-Australië beslaan een oppervlakte gelijk aan die van geheel Groot-Brittannië, en het is bijzonder gelukkig voor de kolonie dat over die groote uitgestrektheid van boschland hoofdzakelijk een soort Eucalyptus (de Jarrah) groeit, welke ten opzichte van de duurzaamheid van haar hout door geen boomsoort in eenig ander deel van de wereld overtroffen wordt.

„Het hout heeft groote vermaardheid verkregen; vooral wanneer het afkomstig is van heuvelachtige streken, gekapt wanneer de sappen het minst werkzaam zijn en daarna zorgvuldig gedroogd, blijkt het bestand tegen het boren van Chelurd, Terredo en Termites; het is daarom vooral geschikt voor werven, pijlers, spoorwegliggers en alle soorten van werken onder den grond, en is eveneens van belang als een der meest duurzame houtsoorten voor het bouwen van schepen. Locaal wordt het ook veel gebruikt voor vloeren, balken, sparren en meubelen; hoewel hard, laat het zich gemakkelijker bewerken dan het hout van de E. loxophleba of de E. redunca. Het hout van de heuvels is donkerder, taaier en zwaarder dan dat van de vlakten. Het gewicht van goed gedroogd hout bedraagt gemiddeld omstreeks vier en zestig pond per kubieken voet. Er zijn stammen gemeten die eene lengte hadden van tachtig voet van af den grond tot den eersten tak, en een omvang van twee-en-dertig voet, vijf voet boven den grond."

Deze gunstige getuigenis van Baron von Mueller wordt door de practijk bevestigd. Zoo werd het oudste gedeelte van het havenhoofd te Freemantle ongeveer 20 jaren geleden op jarrah-pijlers gebouwd en deze zijn thans nog geheel gaaf, terwijl de pijlers van karrihout (eene andere West-Australische houtsoort afkomstig van de Eucalyptus diversicolor) welke eenige jaren later voor de uitbreiding van het havenhoofd gebezigd werden, bijna geheel doorgevreten zijn; op de „Great Southern Railway", die Albany in het Zuiden van West-Australië met Pesth verbindt, is men bezig de leggers van karri-hout door jarrah te vervangen, aangezien het karri geheel door witte mieren verwoest is, wier aanvallen het jarrah-hout blijft weerstaan.

In een rapport van den havenmeester te Freemantle wordt omtrent het jarrah-hout het volgende gezegd:

„Het is buitengewoon bestand tegen de werking van bijna alle vernielende oorzaken, waaraan hout onder den grond en onder water is blootgesteld.

Als pijlers en hoofden, als planken van zeeschepen zonder bekopering of andere bescherming is het gebleken eene hooge duurzaamheid te bezitten. Ik heb onlangs pijlers opgenomen, die minstens 35 jaren onder water geweest waren; het hout is dun, maar geheel gaaf en vrij van insecten, niettegenstaande de plaats zwermt van „Teredos."

Ook voor den bouw van een der grootste havenhoofden hier te Melbourne, dat van Williamstown, werden jarrah-pijlers gebezigd.

Naar gezegd, wordt het in de laatste jaren ook naar Europa uitgevoerd, naar ik meen tot nu toe uitsluitend naar Londen, waar het o. a. gebruikt wordt door de Thames Conservancy. Laatstelijk zijn belangrijke orders uit Londen ontvangen voor houten blokken voor bestrating.

Lloyd's schat de duurzaamheid van het hout voor scheepsbouw op twaalf jaren en plaatst het nummer *drie* op eene lijst van ongeveer zestig verschillende houtsoorten.

De prijzen zijn:

gezaagd hout, geschikt voor bruggen, werven en dergelijke, tot op eene lengte van 35 à 40 voet (10 à 12 M.), van 90 sh. tot 100 sh. per lading van 50 kubieke voeten (*f* 38 à *f* 42 per M³);

ronde palen 30 à 50 voet (9 à 15 M.) lang, bij 12 à 16 duim (0.25 à 0.40 M.) dik aan het dunste einde, van 1/3 tot 3/6 per voet (*f* 2.50 à *f* 7 per M.), naarmate van de lengte;

planken voor dekken van bruggen, werven enz. 80 sh. per lading van 50 kubieke voeten (*f* 34 per M³), alles vrij aan boord te Freemantle;

palen tot eene lengte van 70 voet (21.3 M.) kunnen geleverd worden, doch tegen speciale prijzen;

vracht naar Londen is tegenwoordig ongeveer 50 sh. per 50 kubieke voeten (± *f* 21 per M³); waarschijnlijk zouden tegen dienzelfden prijs schepen naar eene Nederlandsche haven te charteren zijn.

Mochten monsters verlangd worden, dan is de consul-generaal bereid zijn tusschenkomst ten deze te verleenen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van 13 April 1892.

Na opening der vergadering en de gebruikelijke lezing der notulen, deelde de Voorzitter mede dat de vergadering, op 23 Maart jl. uitgeschreven, wegens de geringe opkomst der leden niet is doorgegaan.

Het jaarverslag van den Secretaris werd goedgekeurd en als afgevaardigde naar de Meivergadering der Maatschappij gekozen de heer Scheltema, terwijl de heer Boerbooms als zijn plaatsvervanger werd aangewezen.

De commissie, benoemd voor het uitbrengen van een rapport op de door het Hoofdbestuur gestelde vragen, was verhinderd geworden aan haar voornemen gevolg te geven. Bij monde van een der leden sprak zij hiervoor haar leedwezen uit.

Daarna gaf de heer Berghuis eene kunstbeschouwing. Deze bestond in de eerste plaats uit een Duitsch werk over het aanbrengen van gordijnen en draperieen. Vervolgens kwam aan de beurt het prachtwerk *Renaissance, Italienne, 47 Photographies d'après les dessins originaux des Architectes, pensionnaires de l'Académie de France à Rome.* Ten slotte werd berichtigd de eerste aflevering van een werk, betrekking hebbende op de kunstvoortbrengselen in het Museum van kunstnijverheid te Haarlem.

Na dankzegging aan den heer Berghuis, werd besloten nog eene vergadering in Juni te houden om het dezen zomer te houden uitstapje te bespreken.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

BRUSSEL. Kort na het overlijden van den burgemeester Anspach werd alhier onder toezicht en bescherming van het Gemeentebestuur eene inschrijving geopend met het doel om een monument ter herinnering aan den overledene op te richten.

Hierdoor werd eene som van ongeveer 80000 francs bijeengebracht, waarna aan twee welbekende Brusselsche kunstenaars, de architect Janlet en de statuaire Paul Devigne, werd opgedragen een project te maken. Het terrein, dat tot nu toe wordt ingenomen door de Augustijner kapel die voor postkantoor dienst doet, werd voor den bouw aangewezen; aangezien het echter destijds te voorzien was dat die kapel nog lang zou moeten blijven staan, werden de ontwerpen opgeborgen en de uitvoering voor onbepaalden tijd uitgesteld.

Daar het nieuwe postkantoor nu zijn voltooiing nadert en het oude dus spoedig afgebroken zal kunnen worden, hebben de ontwerpers de zaak weder te berde gebracht en de volledige plannen bij het Gemeentebestuur ingediend.

De onregelmatigheid van het terrein heeft den ontwerpers veel moeilijkheden bezorgd. Men weet dat het punt van samenkomst der Boulevards de la Senne en du Nord niet is gelegen in de as van den Boulevard d'Anspach. Na het verdwijnen van het tijdelijk postkantoor zal dat zeer in 't oog loopen en volgens de ontwerpers een misstand geven, die door het op te richten monument moet worden weggenomen.

Het gedenkteeken zal bestaan uit eene portiek van grooten omvang, waarop eene buste van Anspach, bekroond door een genius. Het voetstuk zal verscheidene meters boven de straat gelegen zijn en het geheel omgeven door een monumentalen trappenaanleg.

Volgens een globale begrooting zal de uitvoering van het project, zooals het nu is, ongeveer 1.5 millioen francs kosten, zoodat de voorhanden bouwsom voorloopig nog onvoldoende is om het monument zonder vereenvoudiging tot stand te doen komen.

In de *Neue freie Presse* wordt de aandacht gevestigd op een ouderwetsch pleintje, gelegen tusschen den Hofburg en het ministerie van buitenlandsche zaken, als uiterst geschikt voor den bouw van een kleinen Hof-schouwburg, wat zeer wenschelijk zou zijn, omdat de thans bestaande wel is waar prachtig, maar zeer onpractisch is. Met dit artikel wordt weer de quaestie van het Burgtheater op het tapijt gebracht, welke, hoe dikwijls ook door de intendance ter zijde geschoven, toch op den duur zich gehoor verschaffen zal. Het tegenwoordige theater is te groot, men kan er van verschillende plaatsen niet goed zien en hooren. De overleden directeur Forster achtte het noodig dat de geheele 4e gaanderij zou weggebroken en er bovendien nog eenige andere ingrijpende veranderingen gemaakt zouden worden, welke zooveel zouden kosten dat er bijna een nieuw voor gezet zou kunnen worden. Het gevolg van dit alles is echter voortdurende ontevredenheid bij de artisten en bij publiek. Voor de acteurs is het werkelijk eene wanhopige zaak dat hunne stemmen te zwak blijken te zijn in het conversatiestuk, waarin het Weener Hof-theater juist zoo bijzonder placht uit te munten, waarvan het gevolg is voor het publiek dat het volgen van het stuk te veel inspanning kost en daardoor het innige contact tusschen spelers en toehoorders verloren gaat. Dan komt daarbij dat de prijzen veel te hoog zijn, zoodat het volkomen verklaarbaar is dat de gunst van het publiek zich meer en meer naar het Volkstheater wendt met zijn „gemüthliche" zaal en zijn betrekkelijk lage entrees.

Voor de intendance is het zeker een hard gelag te erkennen dat de nieuwe schouwburg, die 7 millioen gekost heeft, niet aan het doel beantwoordt, en daarom heeft ze ook alle ongunstige geruchten en alle plannen van herbouw ten sterkste ontkend. Maar daardoor kan ze het feit niet te niet doen dat publiek en artisten ontevreden zijn, dat de inkomsten, niettegenstaande de hoogen prijzen, verminderen, en de exploitatie van het dure gebouw op den duur te kostbaar blijkt. Men zegt dat het tekort van dit jaar 70 á 80,000 fl. bedraagt, terwijl het Burgtheater vroeger aanzienlijke overschotten opleverde. Juist de geldquaestie zal dan ook ten slotte de intendance wel tot ingrijpende maatregelen dwingen. Men kan voor 700,000 fl. een allerliefsten kleinen schouwburg voor het blijspel en conversatiestuk bouwen; den tegenwoordigen hofschouwburg zou men dan kunnen gebruiken voor het treurspel, voor de klassieken, als Shakespeare, Schiller en anderen en voor de opera comique die ook al wegens de te groote zaal in de Opera nimmer tot haar recht komt. Waarschijnlijk zal nog wel zeer veel tijd verloopen, vooraleer de intendance dezen radicalen maatregel nemen zal, maar eenmaal zal zij toch wel, zij het ook niet gaarne, dien weg op moeten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. In October 1890 werd, door den heer E. Brandsma, winkelier en grossier in thee alhier, een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp reclame-kaart.

Behalve de door de twee, uit kunstschilders en deskundigen bestaande jury's toegekende prijzen, kende de heer Brandsma zelf een prijs toe aan het ontwerp van de heeren E. S. Witkamp en N. van der Waay. Dit ontwerp is als reclame-kaart aangenomen en de reproductie daarvan is opgedragen aan de heeren S. Lankhout en Co., te 's-Hage. De plaat werd gedrukt in 14 kleuren en de fijnste nuances der teekening zijn getrouw weergegeven.

De plaat stelt een jong Chineesch meisje voor, staande achter een theetafeltje die van een daarop staand thee-servies een gevuld kopje heeft opgenomen en dat aanbiedt.

De plaat zal, in de winkels opgehangen, haar doel niet missen en de aandacht vestigen op het product, door den heer Brandsma in den handel gebracht.

— Door den heer T. Sanders, ingenieur bij de Circum Etnea Spoorwegmaatschappij, is bij het nederleggen dezer betrekking de volgende brief geschreven aan de heeren Wettendorp & Co. te Amsterdam:

Amsterdam, 25 April 1892.

Mijne Heeren!

Op uwe vraag, aan mij gedaan, welke de stand der werken was, toen ik Catania verliet, is het mij aangenaam u het volgende te kunnen antwoorden.

De grondwerken waren voor 9/10 deel gereed; de tunnels voor 2/3 deel.

De kunstwerken van gehouwen steen en metselwerk zijn gereed, met uitzondering van kleine onbeteekende werken. Met den ijzeren bovenbouw van bruggen en viaducten was daarentegen nog geen begin gemaakt.

Van de dwarsliggers is ongeveer de helft geleverd.

Van de stalen rails waren voorhanden 1100 ton, of ongeveer één vijfde der benoodigde hoeveelheid.

Het grootste deel hiervan is gebruikt voor het leggen der sporen tusschen Cibali en Paterno; dit weggedeelte is in exploitatie voor het transport van materialen.

Met den bouw der stationsgebouwen, remise en werkplaatsen was nog geen begin gemaakt; enkele wachthuisen waren gereed.

Van het rollend materieel waren aanwezig drie locomotieven.

De staat van al het gemaakte en geleverde werk was, in het algemeen, uitstekend te noemen.

Het is mij aangenaam eene zoo gunstige verklaring, omtrent het geleverde werk, te kunnen afleggen, nu ik, ten gevolge van het door mij genomen ontslag, niet langer aan den Circum-Etnea spoorweg verbonden ben.

Vertrouwende hiermede aan uw verlangen te hebben voldaan, hoogachtend, enz.

— Naar men vernoemt, zullen de buitengewone opzichters van den Waterstaat, waaronder er velen zijn die, eveneens als de opzichters in het vaste korps, groote districten hebben, langzamerhand opgeruimd worden, waarmede een districtsvergrooting van de opzichters in het vaste korps gepaard zal zijn. Wanneer deze laatsten hunne werkzaamheden niet afkunnen of wanneer nieuwe werken onder hun toezicht uitgevoerd worden, zullen gedurenden den duur dier werken aan hen worden toegevoegd buitengewone opzichters, waarvan de bezoldiging op *f* 50 's maands is vastgesteld. (*N. R. C.*)

— In den wedstrijd voor een standbeeld voor wijlen den heer J. H. Brand, president van den Oranje-Vrijstaat, waaraan door vele Engelsche, Belgische en Nederlandsche beeldhouwers en bouwkundigen werd deelgenomen, is door de commissie van beoordeeling de premie van *f* 1200 aan het ontwerp van den heer J. W. Best Jr., beeldhouwer te Amsterdam, toegekend. De vervaardiging van het monument werd mede den heer Best opgedragen.

BERICHT.

Tot vermijding van oponthoud wordt beleefdelijk verzocht alle voor De Opmerker bestemde stukken te adresseeren aan *De Administratie van De Opmerker te Arnhem*, zonder bijvoeging van den naam van den redacteur-uitgever

— Aflevering 4 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

De taal der apen (met fig.). — De ranonkelachtigen (met fig.). — Een nieuw systeem van lichte kompasrozen, samengesteld en beschreven door Dr. P. J. Kaiser. — Phosphorus (met fig.). — Christophorus Columbus (met fig.). — De cacao. — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie. — Verbeteringen. — Vragenbus.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indie is:

Toegevoegd: aan den chef der irrigatieafdeeling Serang met Demak als standplaats, de opzichter 1e kl. C. F. Smith; met Dempet als standplaats, de opzichter 2e kl. Ch. van Aaken; met Rembang als standplaats, de benoemde opzichter 3e kl. H. M. Texopeus; met Semarang als standplaats, de ben. opz. 3e kl. J. A. C. Groenemeijer; met Poerwodadi als standpl. de ben. opz. 3e kl. A. L. F. J. van den Dungen Gronovius; met Glapan als standpl., de waarn. opz. 2e kl. J. C. Kreecke. Voorts aan den chef der irrigatie-afd. Brantas: met Modjokerto als standpl., de ing. 3e kl. E. Gerst en de opz. 2e C. P. Rosenquist; met Kediri als standpl., de opz. 1e kl. A. W. Andriesse; met Malang als standplaats, de opzichter 1e kl. A. A. Pasman; met Djombang als als standplaats, de opzichter 2e kl. W. H. Guldenaar; met Bangil als standplaats, de opzichter 2e kl. P. van der Bijl; met Toeloeng-Agoeng als standplaats, de benoemde opzichter 3e kl. Radhen Soehoed Nosingo; met Blitar als standplaats, de benoemde opzichter 3e kl. J. D. Th. Brunet de Rochebrune; met Lengkong als standplaats, de waarnemend opzichter 1e kl. J. Steendam; met Ngandjoek (Kediri) als standplaats, de waarnemend opzichter 3e kl. H. F. Th. Boesch.

Gesteld: ter beschikking van den resident van Soerabaja, de opzichter 2e kl. G. Koene.

Overgeplaatst: van Soerabaja naar Modjokerto, de opzichter 2e kl. J. A. Schiotling; van Sumatra's Westkust naar Probolinggo, de architect 1e kl. F. J. F. Martij; van de Preanger-Regentschappen naar Sumatra's Westkust, de opzichter 2e kl. B. W. van de Kamer; van Sumatra's Westkust naar de Preanger-Regentschappen, de opzichter 2e kl. H. F. Meeng; van Cheribon naar Madoera, de opzichter 3e kl. M. R. Wollrabe; van Pekalongan naar Kedoe, de opzichter 2e kl. F. H. Cordesius; van Batavia naar de Lampongsche districten, de opzichter 2e kl. J. C. Dekker; van den gewestelijken dienst in de residentie Batavia naar de directie, de adspirant-ingenieur E. A. van Arcken.

Bepaald: Dat de ingenieurs 2e kl. P. Th. L. Grinvis Plaat en B. M. Blijdenstein, de opzichters 1e kl. J. H. Davidsz en Mas Aboekassan Almodirono en de opzichters 2e klasse Th. Heijmau en J. H. W. de Rooze, allen geplaatst bij de irrigatieafdeeling Serajoe, bij hun korps worden teruggevoerd.

— Bij de staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust zijn gedetacheerd de benoemde opzichters 3e kl. C. van Zeventer en M. K. Lindhout; bij den aanleg van staatsspoorwegen op Java, de benoemde opzichter 3e kl. J. H. Knoop Jr.

— Aan den architect 1e klasse bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië M. C. A. Seijfarth is, wegens vijftienjarigen onafgebroken dienst, een tweejarig verlof naar Europa verleend.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is, met ingang van 1 Mei, benoemd tot opzichter van 's Rijks Waterstaat 4e klasse J. Kooreman, te Arnhem.

VACANTE BETREKKINGEN.

Teekenaar bij het kadaster. Inlichtingen bij den ingenieur-verificateur te Groningen, tot wien gegadigden zich moeten wenden met een op zegel geschreven en aan den Minister van Financiën gericht adres.

— Opzichter en teekenaar. Adres lett. H, boekh. Hoveker en Zn., Amsterdam. (*Zie advert. in n°.* 18.)

ADVERTENTIEN.

F. W. VAN GENDT J.Gz.
Ingenieur-architect te Arnhem,
verhuisd naar 's-GRAVENHAGE,
Van-Speijkstraat, 117.

Gevraagd:
een Teekenaar en een Opzichter.
Brieven fr. lett. H aan de boekh. HOVEKER & ZOON, AMSTERDAM.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
AANBESTEDING.
Op **Maandag den 16de Mei 1892** des namiddags ten 2 uro, (Greenwichtijd) zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 521:
Het ophoogen en verbreeden van het noordwestelijk gedeelte van het stationsemplacement Haarlem en het aldaar leggen van sporen en wissels.
Begrooting ƒ 2800.
Het bestek is tegen betaling van ƒ 1,— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, kamer 154.
Aanwijzing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.
DE ADMINISTRATEUR.

Aanbesteding.
BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der gemeente RIJSWIJK c. a. brengen hiermede ter openbare kennis, dat door hen op **Zaterdag den 7 Mei aanstaande**, des voormiddags ten 10 uro, in het openbaar zal worden aanbesteed:
De levering van 200 M³ gewone Onderhoudsgrint.
De levering zal in de maand Junij eerstkomende moeten plaats hebben, op de loeplaatsen die bij de aankomst der Grint zullen worden aangewezen, nadat de Grint zal zijn goedgekeurd.
De inschrijvingsbiljetten zullen uiterlijk op bovenvermeld uur ter Secretarie bezorgd moeten zijn.
Alle kosten van haven-, lig- en meetgelden zijn voor rekening des aannemers, de levering moet geschieden geheel vrij op den wal.
De besteding geschiedt bij enkele inschrijving per M³.
Rijswijk, den 14 April 1892.
De Secretaris, W. A. LAURENSE. *De Burgemeester*, M. VAN DIS Jz.

Calamiteuse Waterschap Walzoorden.
Aanbesteding.
Het BESTUUR DER WATERKEERING VAN HET CALAMITEUSE WATERSCHAP WALZOORDEN, zal op
Zaterdag den 14 Mei 1892,
des namiddags half twee ure, in het logement bewoond door JAN FRANCIES ADRIAANSENS te *WALZOORDEN*, gemeente Hontenisse, in het
openbaar aanbesteden:
Het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1893 van de Aarde-, Kram-, Rijs- en Glooiingwerken aan de waterkeering van bovengenoemd Calamiteuse Waterschap.
Begrooting ƒ 10,276,87.
Het bestek ligt ter inzage in het locaal der vergadering van het Dijksbestuur en ten kantore van den Secretaris-Ontvanger, en is van af den 19 April op aanvraag, tegen vooruitbetaling van een gulden verkrijgbaar bij evengenoemden Secretaris-Ontvanger.
De aanwijzingen zullen door het Dijksbestuur bijgestaan door zijnen Waterbouwkundigen-Ambtenaar, geschieden op Zaterdag den 7 en Dinsdag den 10 Mei e. k. telkens des voormiddags 10 uro, aanvangende aan de Dijkbazenwoning, zullende buitendien geen andere aanwijzing plaats hebben.
HONTENISSE, den 21 April 1892
Het Bestuur voornoemd,
A. HOMBACH, *Voorzitter*.
COLLOT D'ESCURY *Secretaris-Ontvanger*.

De GEMEENTE 's-GRAVENPOLDER zal
Aanbesteden:
De levering van 185 kub. Meters ONDERHOUDSGRINT, vrij op den wal te Hoedekenskerke.
Inschrijvingsbiljetten worden ingewacht vóór of op den 14de Mei e. k.
's-GRAVENPOLDER, 22 April 1892.
J. BISSEEUW, *Burgemeester*.
D. P. PRUMERS, *Secretaris*.

AANBESTEDING.
Op **Woensdag 11 Mei** e. k. 's morgens 9½ uur, in het **Wapen van de Zijpe**, aan de Schagerbrug van:
Het leveren van 2700 M³ Grind in 1892 en 1893, in de Zijpe,
waarvan het bestek, 14 dagen te voren, zal ter lezing liggen en à 25 cents verkrijgbaar zijn in bovengenoemd logement en ter secretarie van de Zijpe te *ALKMAAR*.
K. BIERSTEKER, Dijkgraaf.
A. P. BURGER, Secretaris.

Het goedkoopste adres
van **cementsteenen zuiver dichte Water-, Beer-,** en **Welputten,** alsmede van **Bielen** en **Duikers** (voor *Polders* en *Waterschappen*), **Varkenstroggen, Paardekribben, Mazalehgegels** en **Terrazzovloeren,** is bij
SMIT BOTTENBERG & C°.,
te Oud-Beierland.

Bouwterrein te VENLOO.
Aan den Roermondschen weg zijn eenige **goed gelegen BOUWTERREINEN** te koop, zeer geschikt voor den bouw van heerenhuizen.
Te bevragen bij den Mr. Timmerman H. VAN GASSELT, te *Venloo*.

Waterleiding van Zwolle.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ZWOLLE* zijn voornemens op **Zaterdag 14 Mei 1892**, des namiddags één uur, (locale tijd) in het openbaar ten Raadhuize
aan te besteden:
Bestek n°. 4.
Het maken van de Gebouwen en het uitvoeren van grond- en andere werken voor het Pompstation en de prise d'eau in de Heerder heide.
Bestek en teekening liggen ter inzage te ZWOLLE ter Gemeente-Secretarie en te ROTTERDAM ten kantore van den Ingenieur J. SCHOTEL en zijn te bekomen tegen ƒ 2.50 per stel ter drukkerij van DE ERVEN J. J. TIJL te ZWOLLE en bij den Ingenieur voornoemd.
Aanwijzing op het terrein zal plaats hebben op Dinsdag 10 Mei 1892 des voormiddags na aankomst van den lokaaltrein ten 10.38 (Greenwich-tijd) te WAPENVELD.
De inschrijvingsbiljetten kunnen tot het uur der aanbesteding ten Raadhuize worden ingeleverd.
Burgemeester en Wethouders voornoemd,
VAN NAHUIJS, *Burgemeester*.
J. M. BUSER, *Secretaris*.

Burgemeester en Wethouders
DER
Gemeente UTRECHT
brengen bij deze ter algemeene kennis, dat door den Raad der Gemeente is besloten de gelegenheid open te stellen tot het **indienen van PRIJS-AANBIEDINGEN voor den aankoop van de gesamenlijke blokken bouwterrein** op het Park „HET HOOGELAND" te UTRECHT of van gedeelten daarvan.
Plattegrond-teekening van het terrein met opgave der blokken en de voorwaarden van bebouwing zijn op franco aanvrage kosteloos te verkrijgen aan het bureau der Gemeentewerken ACHTER KLARENBURG, terwijl nadere inlichtingen worden verstrekt door den Directeur der Gemeentewerken.
Namens Burgemeester en Wethouders:
De Secretaris,
DE WATTEVILLE.

Complete IJzeren
Gebouwen en Overkappingen,
H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

Bericht aan H.H. Aannemers.
Grèskeien van de Ourthe.
ALPHONSE LAPAILLE
Exploitant van Steengroeven,
Poulseur-België.

Aanbesteding.
Raming ƒ 29274.
De DIRECTEUR der Gemeentelijke Gasfabriek te ARNHEM is voornemens op **Dinsdag den 10den Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, in het openbaar, ten Kantore der fabriek, **aan te besteden:**
Het maken van eene heifundeering met bijkomende grondwerken voor eenen telescoop gashouder, van 40 M. diameter op een terrein bij de Gemeentelijke Gasfabriek.
Bestek met teekening is tegen betaling van ƒ 1 te verkrijgen ten Kantore der fabriek.
Aanwijzing op Maandag 2 Mei, namiddags ten 2 ure.
Inlichtingen alle werkdagen van 's voormiddags 10—12 uur, en 's namiddags 2—4 ure ten Kantore van den Architect A. E. FREEM, Boulevard N°. 10.
De Directeur,
J. BLOM SZN.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1846.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en **T-IJzer** enz.
Steeds voorhanden
BALK-IJZER in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en **brochuren** worden op aanvraag *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS en WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat
AMSTERDAM.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-IJzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik.
Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

PORTLAND-CEMENT.

De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **P. Portland-Cement** in vaten van 180 K^{g} en in zakken van 50 K^{g}, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voormaal te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.

Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

Proefstation voor Bouwmaterialen
KONING & BIENFAIT, Amsterdam,
Prins Hendrikkade 14.
Mechanisch, Chemisch onderzoek van Metalen.
Bepaling der breekkracht, weerstand tegen doorbuiging van **Profielijzer** en **Staalijzer, Rails** enz.
Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

Het Portland-Cementwerk Heidelberg
vorm. Schifferdecker & Söhne, Heidelberg,
levert **1a. PORTLAND-CEMENT** in steeds gelijke uitstekende kwaliteit en **fijnste maling.**
Jaarlijksche productie ruim 450,000 vat.

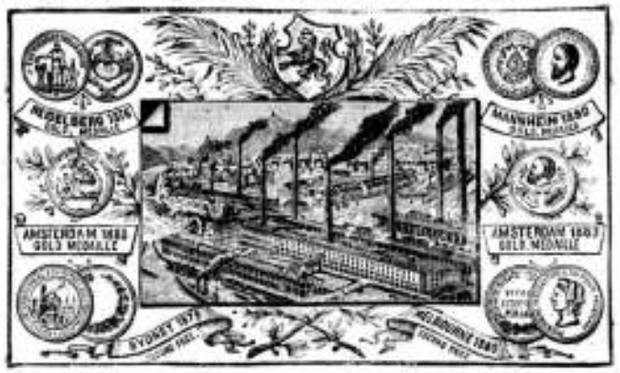

Vertegenwoordiger voor export en magazijnhouder
FERD. ENGERS, Amsterdam,
Heerengracht 335.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & C°. Amsterdam.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALSH**

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van **TERRE DE MORLEY** (Meuse).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

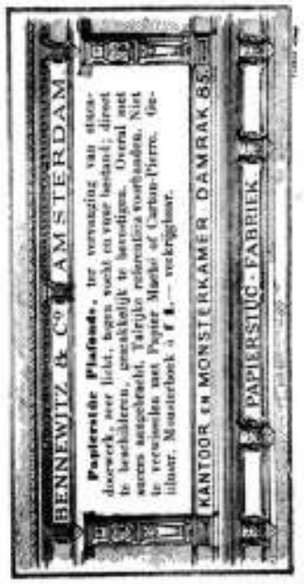

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Luchtpompventilators
EN
SCHOORSTEENKAPPEN
Systeem „BOYLE"
Duizenden met het meeste succes geplaatst.
Belangrijke Prijsverlaging.
Men zij tegen slechte en waardelooze imitaties gewaarschuwd. (3)

Gedrukt bij J. W. van der Wiel & C°., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.VUM.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT Mz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, tot 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling tot 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Joh. G. Stemler Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. Als gewoon lid is aangenomen de heer C. Th. Sparringa.

2e. Als gewoon lid is door de heeren H. G. Jansen en C. W. Nijhoff voorgesteld de heer K. Sluijterman en door het Bestuur voorloopig als zoodanig aangenomen.

3e. Volgens het door de heeren Prof. E. Gugel, A. C. Bleijs en J. R. de Kruijff ingediende en door het Bestuur goedgekeurde rapport van beoordeeling der in 1891 door het Genootschap uitgeschreven prijsvragen, zijn voor geheele of gedeeltelijke bekroning de volgende ontwerpen aangewezen.

a. Ontwerp van een hotel in eene hoofdstad:

Prijs: Motto *Apollo*, ontwerper de heer K. M. Kuijk te Amsterdam.

Premie: Motto *Schets*, ontwerper de heer W. van Boven te Amsterdam.

b. Ontwerp van een gedenkzuil voor een eeuwfeest:

Prijs: Motto *Scientia Dogma Vincit*, ontwerper de heer C. N. van Goor te Rotterdam.

c. Opmeting van een oud-Hollandsch poortje:

Als bekroning wordt, hoewel het ontwerp niet aan de gestelde eischen voldoet, voorgedragen motto *X*.

d. Ontwerp van een Schouw:

Prijs: Motto *A. B.*, ontwerper de heer Paul J. de Jongh te Amsterdam.

4e. Den ontwerper van het motto *X* (opmeting van een oud-Hollandsch poortje) wordt verzocht het Bestuur verlof te geven tot het openen van den bij dit ontwerp behoorenden naambrief en hiervan den 1e-Secretaris in kennis te willen stellen.

5e. Het Juryrapport der in 1891 door het Genootschap uitgeschreven prijsvragen zal in het volgend nummer worden opgenomen.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

„ARCHITECTURA ET AMICITIA."

971e Vergadering van 4 Mei 1892.

De Vice-voorzitter, de heer H. G. Jansen, opent de vergadering. Onder de mededeelingen bevond zich o. a. het Juryrapport der in 1891 uitgeschreven prijsvragen, dat in zijn geheel werd voorgelezen en waaruit bleek dat de volgende bekroningen zijn toegekend:

Een hotel in eene hoofdstad; prijs: motto „Apollo", premie: motto „Schets."

Een gedenkzuil voor een eeuwfeest; prijs: motto „Scientia dogma vincit."

Een opmeting van een oud-Hollandsch poortje; voor bekroning voorgedragen: motto „X".

Een Schouw; prijs: motto „A. B."

De Voorzitter deelde mede dat het Bestuur zich met het rapport had vereenigd en verzocht den 1e-Secretaris den heeren Prof. E. Gugel, A. C. Bleijs en J. R. de Kruijff, die als Juryleden waren opgetreden, den dank der Vergadering voor hunne bemoeiingen over te brengen.

Een schrijven van den voormaligen Voorzitter van het Genootschap, den heer Jan Springer, hield in dat deze meende het hem aangeboden eerelidmaatschap niet te kunnen aanvaarden.

De Voorzitter verleende daarna het woord aan den heer C. W. H. Verster, heraldicus te Leiden, tot het houden zijner aangekondigde bijdrage. De heer Verster stelde het op hoogen prijs, door het Genootschap „Architectura et Amicitia" te zijn uitgenoodigd om eene voordracht te houden. Spreker wenschte zich echter in eene Vereeniging, waar de architectuur steeds uit den aard der zaak op den voorgrond treedt, niet op dit gebied te wagen, maar zich dezen avond meer bepaald te beperken tot de miniatuurkunst en de heraldiek en ten slotte het een en ander te berde te brengen over den invloed der Gothiek op de moderne kunsten. De heer Verster wees erop, hoe in de beeldende kunsten, vooral tegenwoordig, twee richtingen elkaar bekampen, waarvan o. a. een merkwaardig voorbeeld geeft de pennestrijd tusschen de heeren A. C. Loffelt en Jan Veth (*Amsterdamsch Weekblad* van 1 Mei 1892), waarin de oudere en de nieuwere kunstrichting met elkaar in het strijdperk treden. Daarop haalde spreker, als een

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

bewijs dat een voorstander der nieuwere school wel zeer deugdelijk het schoone in het werk van bejaarde kunstenaars waardeert, het sobere artikel aan van de heer Jan Veth, geschreven naar aanleiding van Jozef Israëls' portret van Willem Roelofs (*Nieuwe Gids*, laatste aflevering). Van de miniatuurkunst sprekende, begon spreker met na te gaan hoe in den beginne de arbeid van hen, die zich met de vervaardiging van handschriften bezighielden, geheel in één hand was; hoe één persoon zoowel het handschrift vervaardigde als de miniaturen en randen die het versierden.

De studie der schoone kunsten beperkte zich toen nog geheel tot de kloosters en de beoefening ervan werd zelfs door de conciliën voorgeschreven. In de 13e eeuw werden de werkzaamheden, aan het vervaardigen van handschriften verbonden, verdeeld. Men kende toen den teekenaar en den schrijver, illuminator (illumineerder) en scribtor. Meestentijds werden eerst de handschriften geleverd, en deze daarna door den illumineerder van miniaturen en versieringen voorzien. Een enkele maal volgde men ook den tegenovergestelden weg en volgde het werk van den schrijver na dat van den teekenaar. In 1292 telt men te Parijs 12, in 1300 15 illuminators. Evenals vele Parijsche handwerkslieden, waren zij meest in dezelfde straat gevestigd: de „Rue Boutebrie", die naar hen „Rue des Enlumineurs" werd genoemd. Zij woonden in de buurt der perkament-bereiders en boekhandelaren, zoodat alle bedrijven, die zich de vervaardiging van het boek ten doel stelden, in dezelfde wijk gevonden werden.

In 1383 was het versieren van handschriften een afzonderlijk ambacht en vormden zij, die zich daaraan wijdden, een gilde. De groote schilders uit dien tijd in Italië, Vlaanderen en Frankrijk achtten het niet beneden zich handschriften met hun kunst te verrijken. Er vormden zich zelfs geheele families van illumineerders, waarvan spreker o. a. noemde de families Van Eijck en Horembault. Het meerendeel der teekenaars bleef echter onbekend, daar slechts enkelen hunne werken met hun naam merkten.

Spreker voerde zijne toehoorders daarna in het atelier van een verluchter uit de 15e en 16e eeuw, beschreef den kunstenaar te midden zijner hulpmiddelen en gaf een overzicht van de wijze waarop deze zijn arbeid verrichtte. Als een staaltje hoeveel moeite de artisten zich getroosten om de beste recepten te verkrijgen voor de bereiding der verven, haalde spreker het voorbeeld aan van Jean le Bègue te Parijs, die, om zijn boek over illumineerkunst te kunnen samenstellen, zich niet ontzag reizen naar de groote steden van Italië te maken, om, met de aldaar verkregen inlichtingen een werk te scheppen, dat aan volmaaktheid weinig te wenschen overlaat. Over de kostbaarheid der met zooveel zorg samengestelde manuscripten laat zich oordeelen, als men vernoemt dat het getijdeboek van Anna van Bretagne met 153 livres betaald werd. Het prachtige misboek van den hertog van Berry kostte 4000 livres, terwijl een dezer boeken door den tegenwoordigen eigenaar met 25000 frs is betaald.

Spreker ging daarna over tot de bespreking van den invloed der Gothiek op de hedendaagsche kunst. In de eerste plaats vermeldde de heer Verster als zoodanig „Carloz Schwaabe", die de illustratie leverde in de „Revue illustrée" bij l'Evangile de l'Enfance" van Catulle Mendes. In de tweede plaats „Walter Crane", den schepper van de boekjes „Flora's feast" en „the Tourney of the Lily and the Rose".

Ten derde den graveur „Thomas Birnböck", wiens geniale stempels in buitengewoon fraaie was- en lakafdrukken aanwezig waren en waarvan spreker een levensbericht gaf, en eindelijk „A. Derkinderen", in wiens streven de heer Verster ons een blik liet slaan door de voorlezing van het artikel van den heer A. de Graaf: „Gemeenschapskunst" (*Nieuwe Gids*, jaargang 1892), betrekking hebbende op Derkinderen's laatste scheppingen: „de stichting van 's-Hertogenbosch".

De wanden van het Genootschapslokaal waren versierd met eene zeer uitgebreide en schoone verzameling miniaturen van de 7e tot het begin van de 17e eeuw (The illuminated books of the middle-ages), in chronologische volgorde opgesteld. Bijzonder merkwaardig waren verder twee unica, door Prof. Acquoy te Leiden afgestaan en één oorspronkelijk manuscript van Ds. van Druten te Rijnsburg. Vervolgens de miniaturen uit de kronieken van Froissart uit het Kunstnijverheidsmuseum te Haarlem, eene uitgebreide verzameling zegels van Birnböck (hierboven reeds genoemd), die door de meesterlijke Gothische architectuur in zeer hooge mate de aandacht trokken, de illustraties van Schwaabe, twee boekjes van Walter Crane, een gedrukt boek van 1499 door den heer J. Toorop afgestaan, photographieën van oudkerkelijke kunst naar Memling en eindelijk eene uitgebreide verzameling gipsafgietsels en heliogravures van Gothische kathedralen uit het Kunstnijverheidsmuseum te Haarlem.

Op heraldisch gebied waren o. a. aanwezig platen uit de *Graveurzeitung* en *Heraldische Meisterwerke* (afbeeldingen uit de tentoonstelling te Berlijn 1882). De Voorzitter brengt den heer Verster dank voor zijne hoogst interessante bijdrage en de belangrijke kunstbeschouwing, die spreker daaraan heeft verbonden.

De Voorzitter spreekt den wensch uit, dat de heer Verster het Genootschap meermalen met eene bijdrage zal willen vereeren en richt tevens tot den spreker het verzoek om zijne bijdrage voor het weekblad te willen afstaan. De heer Verster is hiertoe gaarne bereid en houdt zich in het aandenken van het Genootschap aanbevolen. Op deze lezing volgde eenig debat, waaraan o. a de heeren J. H. Leliman, M. de Jongh en W. Kromhout Cz. deelnamen. De heer Leliman bracht daarna nog het aftreden van den heer Jan Springer als Voorzitter ter sprake en bracht den heer S. hulde voor de uitstekende wijze, waarop deze gedurende tal van jaren het Genootschap geleid had. Daarna deelde de heer Leliman mede dat hij aan het Genootschap ten geschenke wilde geven eene beschrijving van het stadhuis te Leiden, wellicht interessant met het oog op de aanstaande excursie naar genoemde plaats.

Als gewoon lid werd daarop geballoteerd de heer C. Th. Sparringa en met algemeene stemmen als zoodanig aangenomen. De Voorzitter deelde mede dat de kunstbeschouwing van den heer W. Hoeker, wegens het vergevorderde uur, zou worden uitgesteld, en sloot, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering.

(A. et A.) KUNST EN PUBLIEK.

door JONAS INGENOHL. (*)

Toen ik, een paar maanden geleden, een bezoek bracht aan de kunstzaal van het Panoramagebouw, waar het groote werk van Derkinderen was tentoongesteld, werd ik, behalve door het thans reeds beroemde doek van dien artist, ook nog door iets anders van geheel anderen aard getroffen, oppervlakkig beschouwd van zeer weinig belang, maar wat mij toch aanleiding gaf, hier in de vergadering het woord tot u te richten. Het was de houding van het publiek tegenover het geëxposeerde, die in 't bijzonder mijne aandacht trok. Wij weten, dat het werk van Derkinderen, à prima vista, geen machtigen indruk op den toeschouwer maakt,

(*) Lezing gehouden in de vergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia" op Woensdag 30 Maart 1892.

maar dat men zich eerst langzamerhand, door aandachtige bestudeering der onderdeelen, onder den indruk begint te gevoelen van de gedachte in het pieuse brein van den denker-schilder ontstaan, die gedachte, zoo eenvoudig, zonder het minste effectbejag weergegeven. Het kan zijn, dat men niet meer gewoon is aan eenvoudig werk van hedendaagsche schilders, maar blijkbaar hadden velen der binnenkomenden eene geheel andere impressie verwacht, want duidelijk was teleurstelling te bespeuren op de goedige trekken van vele Amsterdammers, die, men kon het hun aanzien, maar niet konden begrijpen, waar dat mooie dan eigenlijk te vinden was. Zij stonden daar in verlegenheid, het werk niet kunnende mooi vinden en niet durvende leelijk noemen. Enkelen waagden het in de raisonneerende zaal te fluisteren: „Ronduit gezegd, valt het mij niet meè, 't is zoo flets, zoo monotoon, het schijnt niet af; geen sprekende voorgrond, geen wijkende achtergrond; zoo'n schilderij heb ik nog nooit gezien".....

„Ja, zie je", was het antwoord, „dat is wel zoo, maar daar zit nu juist het mooie in; ik geef je toe, dat het verbazend flets is en toen ik binnenkwam, dacht ik dat het aan mijne oogen lag, ik zag bijna niets; ik wreef ze eens uit, maar het heeft niet veel geholpen. Maar je begrijpt wel, dat dit juist de bedoeling van den schilder is geweest, want dat wazige is overal volgehouden."

Heb je dat stuk van Willem du Tour in *De Amsterdammer* gelezen, — niet? Nu, daarin kan je lezen waarom dit schilderwerk juist zoo moet zijn en niet anders; het is het eigenaardige, de persoonlijke opvatting van een denkend kunstenaar, gepaard aan een diepgevoelde studie van een religieus-historisch belangrijk feit. Ja, goed, goed, mooie woorden, maar kon datzelfde nu niet wat duidelijker worden geschilderd; hebben de oude meesters dan ook niet diep gevoeld en religieus geschilderd; je moet toch beginnen met het te kunnen zien.... en wat dat stuk van Du Tour betreft, ik heb het niet gelezen, maar dat zal wel in den geest zijn van de beschrijving van Veth, die heb ik even ingekeken: daarin heet alles even mooi, alsof hier een groot wonderwerk is geleverd. Och maar je moet ook anders eens hooren; het zal mij benieuwen wat V. d. K. in het *Nieuws* er van schrijft. . . „Och wat, V. d. K., die vindt het natuurlijk niets, maar dat moet je niet rekenen, die is nog van den ouden stempel en begrijpt niets van de tegenwoordige kunstrichting onzer jonge schilders." — „Zoo, hoe weet ge dat?" — „Ja dat zegt men." — Jawel, maar wie zijn die „men", zijn dat de jonge schilders niet zelf? En wat die oude stempel betreft, als die wat beduidde, zou ook dit werk niets waard zijn, want misschien is er over 10 jaren weer een andere stempel, en zoo zou men maar altijd nieuw en anders dan gewoon moeten zijn; maar onzin, een werkelijk kunstwerk zal altijd kunst blijven; door alle eeuwen heen zal Rembrandt's werk zich staande houden, trots alle nieuwe richtingen en verouderde stempels en als ik dit werk nu daarbij vergelijk.... „Och wat", zei de ander „dat is heel wat anders, onmogelijk met elkander te vergelijken. En denkt ge dan dat Rembrandt's werk zoo maar dadelijk door iedereen werd mooi gevonden? Die werd evenmin door zijne tijdgenooten begrepen, zoo zelfs dat, na zijn dood, zijn inboedel voor schuld werd verkocht."

„Nu ja", lachte de ander, „dit zal met de beste onzer schilders wel niet gebeuren, maar in de 18e eeuw waren er ook nog geen dagbladen en weekbladen, die reclame maakten voor de nieuwe richting, — en thans? Nu hebben de hedendaagsche schilders meer kans hun roem te overleven dan hun tijd vooruit te zijn, want er wordt natuurlijk en juist door hun eigen voorbeeld, altijd maar weer naar iets nieuws, iets anders verlangd en dat is op den duur toch niet vol te houden. En dan die strijd in de pers! de eene criticus vindt het geleverde goddelijk mooi, de andere verbazend leelijk; wat moeten wij arme leeken nu? wij worden in het beetje kunstgevoel dat wij bezitten nog zoo heen en weer geslingerd, dat men werkelijk bevreesd wordt iets mooi of leelijk te vinden."

Hoe moeten wij, het publiek, wien het toch wordt aangeboden, het werk nu aanvaarden? wij, die ons door de pers moeten laten voorlichten? Wordt de kunst door dien strijd, die als polemiek misschien wel interessant is, maar soms ook in een onverkwikkelijk schelden ontaardt, werkelijk gebaat? „Zeker", was het antwoord, „want het gevolg ervan is, dat daardoor de belangstelling van het publiek wordt wakker geschud, zonder welke de kunst nu eenmaal niet bestaan kan".....

Meer vernam ik niet; de tentoonstelling werd voor dien dag gesloten en ieder ging zijns weegs, maar ik dacht na over hetgeen ik gehoord had; de laatste woorden van den een en het woord „reclame" van den ander hadden mij getroffen.

Reclame in de kunst, waarom eigenlijk niet, als zij tot het goede doel kan leiden, de belangstelling van het publiek te prikkelen. Het is niet anders; de groote menigte moet nu eenmaal worden gewezen op hetgeen zich door bijzondere eigenschappen boven het alledaagsche verheft en dat is ook natuurlijk. In een koopstad als de onze, waarin de handelaar opgaat in beursnoteering en winstberekening en het jagen naar materieele voordeelen dikwijls het egoïsme bij het individu tot den hoogsten trap voert; in een tijd bovendien, waarin de sociale vraagstukken al meer en meer op den voorgrond staan, uitsluitend verbetering zoekende in de verhouding van kapitaal tot arbeid, daar kan het wel niet anders of de zachtere gevoelens van den mensch worden al meer en meer op den achtergrond gedrongen en wordt hoe langer hoe minder plaats toegekend aan de factoren in het maatschappelijk zieleleven als godsdienst, humaniteit, kunst. Toch worden allerwege kerken gebouwd; toch wordt ontegenzeglijk veel aan liefdadigheid gedaan en toch hoort men algemeen beweren dat ook de kunst weer vooruitgaande is. Men zou dus hieruit kunnen opmaken dat juist het zieleleven tegen het ego van onzen tijd overwinnende is, als het niet was dat de oorzaken van dat zich meer openbarende gemoedsleven aan bedenking onderhevig waren en ook hier niet eene — zij het ook eene voor de bedoeling zeer noodzakelijke — reclame ten grondslag lag.

Immers het vele bouwen van kerken voert ons niet tot het bewijs, dat de godsdienstzin bij het volk vermeerderende is, wèl dat men dien zin wil aankweeken en daarvoor worden dikwijls geene opofferingen gespaard, en wordt soms alles in beweging gebracht om het doel te bereiken.

Zoo worden dikwijls in de kleine plaatsen van ons land reusachtige kerken gesticht, niet juist omdat zij bepaald reeds in eene dringende behoefte moeten voorzien, maar omdat men, door de gelegenheid zoo ruim mogelijk open te stellen, de schare tot zich wil trekken, en wij moeten bekennen dat dit systeem met goed gevolg wordt toegepast door de mannen die aan het hoofd staan der groote, uitmuntend georganiseerde kerkelijke partijen. Want, wanneer deze bewering onjuist was en elke kerk zou haar ontstaan te danken hebben aan de behoefte, dan zou het in den laatsten tijd verrezen groote aantal kerken getuigenis afleggen van den algemeenen godsdienstzin bij het volk, en het vereischt toch werkelijk geen betoog dat juist deze tijd zich kenmerkt door geringe appreciatie van datgene wat aan het geloof ten grondslag ligt.

Ook voor de weldadigheid moet reclame worden ge-

maakt en ook dit geschiedt met goed gevolg. Het collecteeren aan de huizen; het plaatsen van offerbussen op de meest in het oog loopende plaatsen; het oproepen in de dagbladen en het openen van een algemeenen liefdadigheidsdag voor „Liefdadigheid naar Vermogen" zijn allen goedgekozen middelen om den mensch te herinneren aan de noodlijdende broeders en zusters en zijne meewarigheid voor hen in te roepen.

Ook deze middelen treffen doel, en ofschoon het er nog verre van is dat, zelfs met de meest bescheiden eischen, ook maar een van ons allen werkelijk liefdadig naar vermogen kan worden genoemd, zal ook hier het „frappez toujours" niet tevergeefs zijn en langzamerhand de menschen dwingen of liever gewennen meer aandacht te schenken aan iets, waarmede wij ook zonder opwekking moesten zijn vervuld en ook zeker meer vervuld zouden zijn, als de dagelijksche beslommeringen van allerlei aard ons er den tijd toe lieten. En dit laatste is ook volkomen van toepassing op mijn derden factor voor het gemoedsleven: de kunst. Kunst is geen levensbehoefte en dus geen vraagstuk, waaraan men in den strijd om het bestaan gedwongen wordt de aandacht te wijden; vooral nu niet, nu het einde dezer eeuw de overwinning viert van stoom en electriciteit, waardoor het grootst mogelijk materieel effect in den kortst mogelijken tijd wordt verkregen.

Door dat snelle leven, dat ons dwingt om de telkens opnieuw opduikende vragen van den dag het oor te leenen en ons in het gareel doet loopen van datgene wat men vooruitgang noemt, wordt de kunstzin bij het volk gedrukt en zal de kunstenaar zijn werk niet begrepen zien, omdat kunstzin, evenals religie, weldadigheid enz., wil zij niet door bloedarmoede lijden aan verwording, door krachtige opwekkende middelen moet worden gevoed. Toch kan de kunstenaar zonder het publiek niet leven en is dus waardeering van zijn werk een eerste voorwaarde voor zijn bestaan. Die waardeering is echter niet op te dringen en kan niet worden afgevraagd, maar moet worden aangekweekt, aangekweekt door hen, wier maatschappelijke positie gedoogt ook aan iets anders te denken dan aan den god rijksdaalder, voor wie dus de levensstrijd in de maatschappij gemakkelijk is of niet bestaat. Op die menschen rust de moreele verplichting de maatschappij in den ruimsten zin te verbeteren, niet juist door het stoffelijke voorop te stellen en door verdeeling van goederen een toch maar tijdelijke gelijkheid te scheppen, maar ook, en dit in de eerste plaats, door den zedelijken grondslag van het maatschappelijk gebouw als de eenig mogelijke door eene degelijke constructie te versterken. En dit vooropstellende, komen wij er vanzelf toe de kunst als een belangrijk onderdeel der sociale quaestie te beschouwen, omdat zij het volk verheft en veredelt en kunstzin, evenals godsdienstzin en weldadigheidszin, uitsluitend behoort tot het geestelijk leven, waarbij het beter-ik van den mensch op den voorgrond komt, weldadig en verwarmend werkend op het individu en bijgevolg ook op de gansche maatschappij.

Ieder die daartoe in de gelegenheid is, moet dus zijn steentje bijdragen om den nog altijd sluimerenden kunstzin bij het groote publiek wakker te schudden en dat dit met volharding kan geschieden, leeren ons zoowel de schilder- als de toonkunst, de beide kunsten waarvan men met grond kan getuigen dat zij, althans wat algemeene belangstelling betreft, vooruitgaande zijn. Toen eenige jaren geleden Joh. M. Coenen de zoogenaamde klassieke concerten in het Paleis voor Volksvlijt invoerde, was er bij de leden (ik herinner het mij nog goed) nog maar bitter weinig belangstelling voor de Donderdagavonden, aan de meesterwerken van oude en jongere toondichters gewijd. De balletten en de Zondagavondmuziek vielen meer in den smaak en Zondagsmiddags mocht alleen van 1—2 uren voor de kleine schaar belangstellenden klassieke muziek worden gegeven. De concertavonden werden toen meer beschouwd als een amusement, waarbij gezellige kout onder een glas bier hoofdzaak was, dan wel om zuiver kunstgenot te schenken. „De klassieke concerten, och men moest daarbij zoo stil zitten en kon niet eens een wandelingetje door de zaal maken", het was te stijf, te vervelend.

Coenen was er echter de man niet naar, zich naar dat wanbegrip te schikken, maar volhardde erin „de parels voor de zwijnen te gooien", en het moet tot zijn eer gezegd, zijne volharding bracht hem eindelijk het schoone resultaat, dat de klassieke concerten niet alleen burgerrecht verkregen, maar hier zelfs onmisbaar werden, zóó zelfs, dat men nu, na langen strijd, den man, die door zijn energiek doorzetten, de overwinning behaalde op het drieste, kunstlooze publiek, die de klassieke muziek invoerde en populair maakte, niet meer goed genoeg acht de executanten te leiden en een ander de vruchten laat plukken van het grootendeels door hem gezaaide.

Van gelijke volharding getuigt ook de oprichting en de instandhouding van het Concertgebouw en het glorieus bestaan van de Wagnervereeniging.

De Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, een deftige en uit den aard der zaak conservatieve maatschappij, kantte zich ongeveer 10 jaren geleden nog sterk tegen de nieuwe Wagneriaansche richting, een fout, die ten nadeele der Maatschappij zelve uitliep, want daardoor ontstond scheuring en als consequent gevolg, de oprichting der Wagnervereeniging, die, door een kundig, energiek man geleid, weldra een ongekend succes bereikte. Vóór tien jaren liet Wagner het Amsterdamsche publiek nog koud en nu, dank zij de wilskracht van één vereerder, is men het vrijwel algemeen eens, dat van alle concerten, die hier worden gegeven, die in de Wagnervereeniging de meeste beteekenis hebben, het meeste kunstgenot schenken, en is het aantal aanvragen om te mogen medewerken zoo verbazend groot, dat bekwame dilettant-zangers en zangeressen sinds jaren als candidaat op de daarvoor bestemde lijst op plaatsing staan te wachten. Zoo heeft dus Verhulst, de groote tegenstander van de Wagnermuziek, juist door zijne negeering daarvan, de meest denkbare reclame voor die richting gemaakt en is dus juist hij als de onwillekeurige oorzaak van de hedendaagsche Wagnervereering te beschouwen, iets wat wel niet in zijne bedoeling zal hebben gelegen. Hij begon met af te breken, wat — althans voor het publiek — nog niet was opgebouwd; liet zich kennen als tegenstander van eene richting, die nog niet algemeen bekend was, waarover het publiek dus geen oordeel kon vellen, en meer was niet noodig om de nieuwsgierigheid en de zucht naar kennismaking bij datzelfde publiek te prikkelen. De belangstelling werd weldra algemeen en Mr. Viotta ruimschoots in de gelegenheid gesteld, de schoonheid van „de nieuwe richting" op de meest onbekrompen wijze aan het publiek te toonen.

(*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAGEN.

Op de door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen zijn onder onderstaande motto's de navolgende antwoorden ingekomen, als:

A. Ontwerp van een Café-Restaurant.

1. Bellevue.
2. E. G. B.
3. H. L. en J.
4. Jongeling met anker.
5. 11 Juli.
6. Kraantje lek.
7. Memento mori.
8. Nil desperandum.
9. Prosit.
10. Silhouette.
11. Tollens.
12. Frarra Dio poverta.
13. Trois fontaines.
14. Twee in cirkel.
15. Wapen.

B. Ontwerp van een Getuigschrift.

1. A. B.
2. Agatha.
3. Elka.
4. Flora.
5. Holland.
6. Im Grünewald ist Holzauktion.
7. Khem.
8. Minerva.
9. Proeve.
10. Regina.
11. Vereeniging.
12. Wilhelmina.
13. X (portefeuille).
14. X (rol).
15. IJzer.
16. Zwart op Wit.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 30 April 1892.

Bij de opening deelde de Voorzitter mede dat ingekomen waren de volgende stukken:

1. Eene dankbetuiging van de Huisschilders-vereeniging »Eendracht en Nut" alhier voor de ruime geldelijke bijdrage ten behoeve van den te houden wedstrijd tusschen huisschildersknechts.
2. Het jaarverslag van het Museum van Oudheden te Groningen, welk verslag in de bibliotheek zal geplaatst worden.
3. Nadere programma's, enz. voor het te houden ambachtsexamen te 's Gravenhage, toegezonden van wege »Arti et Industriae" aldaar.

Als nieuwe leden werden voorgesteld de heeren D. Bekkering en M. de Ridder, die beide met algemeene stemmen werden aangenomen.

Terwijl een paar vragen nog niet beantwoord konden worden, was dit wel het geval met de vraag: »Wat is de beste en goedkoopste constructie voor eene paalfundeering onder een steensmuur van een gebouw?" De heer Ph. Hendriks bracht hierover rapport uit, namens de commissie voor constructieleer. Het rapport luidde in 't kort als volgt: De beste wijze van paalfundeeren voor een steensmuur is zeker, dat men de palen op afstanden van 0.75 M. à 1 M. inheit in 2 rijen, zoodanig, dat de voet van het metselwerk geheel door de palen wordt ondersteund. Heeft men nu deze palen van kespen voorzien, dan brengt men hierover den fundeeringsvloer met schuifribben aan, waarop verder het metselwerk wordt geplaatst, vooral zorgende, dat het houtwerk beneden den laagsten waterspiegel wordt geplaatst. De palen moeten recht van stuk zijn en zuiver te lood worden ingeheid. Kromme palen moeten worden afgekeurd.

Men kan ook aardbogen aanbrengen, die van kesp tot kesp reiken en heeft dan dit voordeel, dat men aanmerkelijk in materiaal — metselwerk — kan besparen, zonder dat de constructie hieronder lijdt. Eene andere wijze van fundeeren is, dat men na kespen te hebben geplaatst, direct hierover aardwelven slaat, die men met zuiver zand aanvult. Brengt men nu verder over deze bogen metselwerk aan, dan moet men ervoor zorgen met deze welven niet te na bij de hoeken te komen.

De eerste wijze van fundeeren heeft dit voordeel, dat het geheel meer geleidelijk draagt en meer weerstand tegen verschuiving kan bieden. In het algemeen wordt bij paalfundeeringen de meest mogelijke zorg aanbevolen met het oog op mogelijke grondverschuivingen, enz. De zuinigheid moet hier in overeenstemming zijn met de groote verantwoordelijkheid van den ontwerper.

Over dit rapport ontspon zich een zeer levendige discussie, voornamelijk over den te nemen afstand tusschen de palen in verband met toepassing van gemetselde bogen. De Voorzitter e. a. durfden dien afstand gerust grooter nemen, b. v. 1.40 M. zooals in Amsterdam, en bij 't toepassen van bogen veel grooter, daar de tusschenstaande palen niets te dragen hadden, mits de kespen maar stevig genoeg waren.

De heer D. Edzards liet een drietal monsters *adamant* zien, prijzen *f* 1.50 en *f* 2.— de M². franco Amsterdam. In de werkplaats van den heer Wachtendorf kon men zich verder overtuigen van den uitslag der hiermee genomen proeven.

Vervolgens reikte de Voorzitter den heer A. van Elmpt, als prijswinnaar der onlangs uitgeschreven prijsvraag, den prijs ad *f* 25 met een diploma der Vereeniging over, onder het uitspreken van een hartelijken gelukwensch. Na applaus der aanwezigen, bedankte de heer Van Elmpt voor de hem toegekende onderscheiding. De heer E. Garrels, premiewinnaar was niet tegenwoordig; hem zal de premie (*f* 15) met diploma worden toegezonden.

Het Bestuur stelde daarna voor, uit een drietal onderwerpen eene keure te doen voor een volgende prijsvraag. Op verzoek van den heer A. van Elmpt werd er nog aan toegevoegd een poortje voor een of andere stichting.

Uit de vier onderwerpen: een rustieke brug, een kiosk, een omheining met inrijhek voor eene villa en een poortje voor een gesticht, werd met eene kleine meerderheid het eerste gekozen.

De kunstbeschouwing van »Die Architectur der Neuzeit" bleef om het late uur achterwege. Aan den wand hingen eenige platen uit »De Architect" ter bezichtiging.

De heer N. Kruizinga bracht een nieuw artikel ter tafel, nam. vitrit, dienende voor lambriseeringen, enz. bij wijze van tegels. Het is in 't wit en zwart verkrijgbaar, resp a *f* 5 en *f* 6 de M².

De heer D. Edzards liet nog een nieuwen ventilator voor kamers, enz. zien, welke zeer eenvoudig en doelmatig scheen. De kleinste soort (11 c.M. middell.) kwam op *f* 2.50 en de grootste (25 c.M. middell.) op *f* 5.50.

Na den leden een warmen en voordeeligen zomer gewenscht te hebben, sloot de Voorzitter deze bijeenkomst.

De volgende vergadering zal worden gehouden in September.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Leiden en Omstreken.

Vergadering van 28 April 1892.

Waren de vorige bijeenkomsten door tal van leden bezocht, de 183e vergadering spande de kroon. Een veertigtal leden was naar het gewone vergaderlokaal gekomen om, na de gewone bijeenkomst, deel te nemen aan de huishoudelijke of feestelijke vergadering, die het eerstdaags te vieren vijftigjarig bestaan der Maatschappij tot grondslag had. De Feestcommissie, in een der vorige vergaderingen benoemd, had de zaal toepasselijk versierd door het aanbrengen van schoone geschilderde cartouches, prijkende met de namen Hendrik de Keijser, Jacob van Campen, Vredeman de Vries en Lieven de Key, terwijl de namen Praktijk, Theorie, Aesthetica en Constructie, eveneens op cartouches geschilderd, rondom het vaandel der Afdeeling te vinden waren. Als hulde aan de Maatschappij had het Bestuur der Afdeeling de uitgave »Oude gebouwen" langs de wanden tentoongesteld.

Nadat het vele schoone in oogenschouw was genomen, opende de Voorzitter de vergadering, werden de notulen gelezen, de programma's voor de vereeniging »Arti et Industriae" tot het afleggen van proeven van bekwaamheid voor handwerksliedenrondgedeeld en daarna vraag VII van het hoofdbestuur, over houten parketvloeren, behandeld.

De rapporteur, de heer G. v. Driel, gaf een uitvoerig overzicht van de wijze van leggen van verschillende parketvloeren en was door ondervinding tot de overtuiging gekomen dat goede ventilatie onder de vloeren een eerste vereischte is, voornamelijk bij parketvloeren, die gelijkgroods worden aangebracht. Hetzelfde geldt voor de z. g. parquets-tapis. Worden die voor eene bovenverdieping gekozen, dan zal, zooals bekend, is, minder gevaar voor optrekken van vocht bestaan, en dus het loslaten van de opgelijmde deelen tot een minimum beperkt worden.

Voor het reinigen van parketvloeren, die niet gelijmd maar met veeren in elkander gewerkt zijn, gebruikt men om het eerste vuil weg te nemen een warme, zuivere zeepsop zonder soda; boent vervolgens den vloer op met een mengsel, gekookt van 1 KG. gele was, ½ KG. witte was, 5 liter water, 14 gram potasch en ½ liter spiritus. Nadat dit mengsel met een zwaren borstel in den vloer is gewreven, wordt, na herborstelen, de vloer met een schoonen wollen lap nageboend.

Het schoonmaken van parquet-tapis-vloeren geschiedt door lappen en borstels in terpentijn te drenken en stevig in den vloer te wrijven, om vervolgens het geheel op te boenen met gele was, aangemaakt met terpentijn.

Hierna werd behandeld de vraag uit de brievenbus, luidende: »Wat verdient de voorkeur bij toepassing van een pannedak met beschieting:

a. de tengels aan te brengen op elken naad of om den ander;
b. bestaat er bezwaar om de tengels op beide delen vast te spijkeren, dus aan weerszijden van den naad;
c. wat heeft de ondervinding omtrent *a* en *b* geleerd?"

Het antwoord, mede door den heer Van Driel namens eene commissie uitgebracht, meldde voor sub *a*, dat tengels op iederen naad vereischt worden, daar zij anders wel weggelaten kunnen worden omdat het doel: afvoer van water door de naden niet bereikt wordt. Aangaande sub *b* moet aangenomen worden dat droge delen gebruikt worden, dus het z. g. overeen-weer-spijkeren geen schade doet; trouwens doet een tengel, op één deel gespijkerd, geen nut, daar de tengel zal kromtrekken en dus het water in de naden der delen zal dringen.

Als prijsvraag voor 1892 werd volgens uitgeschreven: *Een stoombrandspuithuis met bewaarderswoning.* Als mededingers worden uitgenoodigd alle bouwkundigen, in Rijnland woonachtig. De eerste prijs bedraagt *f* 25, de tweede *f* 10, beide met het getuigschrift der Afdeeling.

Daarna kwam aan de orde de keus voor een zomeruitstapje; het bezoeken van Amsterdam tijdens het Congres der Maatschappij, in de vorige vergadering bepaald, kon geen algemeene

sympathie verwekken, waarom het Bestuur Hoorn met Enkhuizen en Antwerpen voorstelde. Laatstgenoemde plaats werd gekozen.

Nadat nog een drietal nieuwe leden was aangenomen, vergastte de heer J. van Dam, die als kunst- en decoratieschilder alhier een goeden naam heeft, de leden op een uitstapje naar Parijs en Pompeji. Door keurige lichtbeelden liet hij ons een aangename reis maken, waarbij de heer Jesse als gids medeging. Van elk stadsgezicht werd eene beschrijving gegeven. Het welverdiend applaus op de verrichtingen van den heer Van Dam en op de daarbij passende uitleggingen van den heer Jesse, was zeker welverdiend.

Hierna werd de vergadering gesloten om haar na eene kleine pauze weder te openen.

De Voorzitter, de heer C. R. van Ruyven, stond van zijn zetel op en zeide o. m. dat hij overtuigd was dat de leden feestelijk gestemd waren om het halve eeuwfeest der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te vieren. Spreker zou zich van eene beschrijving der levensgeschiedenis van de Maatschappij op dit oogenblik onthouden, daar hij dan zou moeten wijzen op al hetgeen door de Maatschappij in die 50 jaren was tot stand gebracht; hij wenschte alleen in herinnering te brengen dat de Maatschappij werd opgericht in 1842, op initiatief van een twaalftal wakkere mannen.

Op 17 December 1841 had de eerste samenkomst plaats, op 26 Januari 1842 de goedkeuring van het reglement, op 12 Februari 1842 de benoeming van een Bestuur, en op 27 December 1842 de eerste algemeene vergadering.

Aan wat stormen werd in die halve eeuw niet krachtig het hoofd geboden, de vele plaatwerken, door haar uitgegeven, het woord, door haar tot de buitenwereld gevoerd, toonen van werkkracht en onverdroten energie.

Wanneer de waarde van dit alles erkend wordt, dan moeten wij hoogachting voor de Maatschappij krijgen, want in dit alles treedt zij met ons in de gelederen voor de beoefening en bevordering van een kunst, welke wij liefhebben. Die kunst, ons kind, onze Benjamine, ze is de edelste onder de kunsten.

Bezield met die gedachten, vieren wij heden het gouden feest onzer Maatschappij. Moge het waar zijn dat de mensch na een leeftijd van 50 jaar den terugweg gaat, dus bergaf, — wij wenschen voor de Maatschappij dat zij bergopwaarts en immer hooger moge gaan om in die hooge, reine lucht nog krachtiger te worden.

Welnu, M. H., vervolgde de Voorzitter, laat ons met dien wensch in 't hart, bij onze feestviering vervuld zijn: met dankbaarheid en voldoening over het verleden, tevredenheid in het tegenwoordige, vol moed en vertrouwen voor de toekomst. Daardoor wordt onze feeststemming verhoogd en noodig ik u allen uit ons feest te openen door staande met mij aan te heffen: »Lang leve de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst".

't Behoeft nauwlijks gezegd, dat een daverend »Lang zal ze leven", op de bezielende en krachtige woorden van den Voorzitter volgde.

De heer Knuttel bracht daarna, als lid van het Hoofdbestuur, aan de Afdeeling den dank van dit Bestuur over.

Hij achtte zich gelukkig het feit te kunnen constateeren, dat Leiden's Afdeeling onder hare zusteren in de eerste gelederen stond en gaf de verzekering dat Leiden der Maatschappij meest beminde dochter was.

De Voorzitter vervolgde met een toost uit te brengen op de Beschermvrouw, H. M. de Koningin-Regentes, waarop het »Wien Neerland's bloed" begeleid door piano-muziek, werd gezongen.

Tusschen de verschillende toosten in, werden door de jongere leden onderscheidene voordrachten ten beste gegeven. Velen daarvan werden op kranige wijze ten gehoore gebracht en met groot genoegen aangehoord.

Een welverdiend woord van hulde aan de Feestcommissie mag niet ontbreken. Zij toch heeft zoowel voor geestelijk als lichamelijk genot uitstekend zorggedragen.

Lang na middernacht sloot de Voorzitter de laatste vergadering van het seizoen, eene vergadering, die lang in herinnering zal blijven en getuigt van de goede verstandhouding der leden onderling.

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van 5 Mei 1892.

Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige bijeenkomst opende de Voorzitter de vergadering en stelde de leden in kennis met het rapport der Jury omtrent de in het vorige jaar door de Afd. uitgeschreven prijsvraag voor het leveren van ontwerpen van een Post- en Telegraafkantoor met vereenigden dienst.

Hieruit bleek dat aan het ontwerp van den heer S. B. Gelders te Leeuwarden de prijs en aan het ontwerp, ingezonden door den heer R. A. de Groot te Bergum, de premie was toegekend; terwijl een tweede ontwerp, eveneens door den heer De Groot ingezonden, loffelijk vermeld werd.

De verschillende plannen waren in de vergaderzaal tentoongesteld en werden door de aanwezigen met belangstelling bezichtigd.

Hoewel moet worden erkend dat door de inzenders met veel ambitie voor deze prijsvraag is gearbeid, was het werk van verscheidene plannen beneden het middelmatige; ook in het rapport der Jury, waarin elk plan op uitvoerige wijze afzonderlijk is beoordeeld, wordt erop gewezen dat het gegeven onderwerp voor de deelnemers over 't algemeen te zwaar was.

Alsnu wordt aan de orde gesteld de behandeling der door de Commissiën ingezonden antwoorden op de door de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst gestelde vragen.

Omtrent vraag VII wordt gezegd dat het creosoteeren van hout aanbeveling verdient voor onderdekken van bruggen, beschoeiingen, fundeeringen boven den waterstand enz.; bij ondervinding is gebleken dat gecreosoteerde dwarsliggers voor spoorwegen, veel langer dienst kunnen doen; van de dwarsliggers, o. a. voor 30 jaren gelegd, zijn na nog 80 % aanwezig en de afgekeurde hebben daarna ruim 8 jaren dienst gedaan voor beschoeiingen. Bij het creosoteeren wordt echter als eisch gesteld dat het hout zoo droog mogelijk zij en dat het werk wordt verricht onder strenge controle van de directie.

Het antwoord op vraag IX luidt gunstig voor het hier-te-lande vervaardigde zink.

Het antwoord op vraag VI lokte nog al discussie uit omtrent het onderhoud der vloeren; vrij algemeen was men van oordeel dat het schoonhouden met water voor parketvloeren is af te keuren.

Ten slotte wordt door den Voorzitter met een passend woord den prijs en de premie aan de bekroonden uitgereikt, waarop de vergadering werd gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. De Minister van Waterstaat heeft aan den rijksbouwmeester C. H. Peters opgedragen plannen te ontwerpen voor een nieuw stationsgebouw te Nijmegen. Voor het maken van deze plannen is eene som van *f* 7000 uitgetrokken.

UTRECHT. De heer Jhr. J. F. C. de Pesters, eerstaanwezend ambtenaar, chef der 1e afdeeling van den dienst van tractie een materieel der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, herdacht j.l. Zaterdag den dag, waarop hij 25 jaar geleden bij genoemde Maatschappij in dienst trad.

LEEUWARDEN. Van de ingezonden ontwerpen voor de in het jaar 1891 door de Afd. Leeuwarden uitgeschreven prijsvraag zijn bekroond: de heer S. B. Gelders te Leeuwarden met den prijs en de heer A. R. de Groot te Bergum met de premie.

PERSONALIA.

— In Ned.-Indië is *tijdelijk belast:* met de waarneming der betrekking van adsp.-ingenieur bij den Waterstaat en 's lands burg. openb. werken, de civ.-ingenieur A. J. J. van Dreveldt. *Benoemd:* Bij den waterstaat: tot opzichter 1e kl., de opz. 1e kl. B. W. van de Kamer; tot opzichter 2e kl., de opzichters 3e kl. A. L. Wiessner en J. N. Sleebos; tot opzichter 3e kl. A. Meijboom en J. Dogterom, en de tijdelijke opz. L. E. Hornung, J. A. den Hartog, W. F. H. Cramer en L. C. van Bergen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar voor ongeveer 9 maanden, bekend met ijzerconstructie. Salaris *f* 85 's maands. Adres lett. SV., Alg. Adv.-bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. *(Zie advert. in n°.* 19).

ADVERTENTIEN.

Complete IJzeren
Gebouwen en Overkappingen.
H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

Bouwkunde.

Een net JONGMENSCH, in **timmeren** bedreven, thans **teekenaar** op een belangrijk werk, zoekt door oplevering van het gebouw weder plaatsing. Hoog salaris geen vereischte. Fr. br. onder n°. 256 Boekhandel FIRMA PULL, APELDOORN.

Opzichter-Teekenaar.

Gevraagd voor den duur van ongeveer 9 maanden een **Opzichter-Teekenaar**, bekend met **ijzeroonstructie.** Bezoldiging *f* 85.— 's maands.

Br. fr. lett. S. V. a/h Alg. Adv. Bureau A. DE LA MAR AZN., AMSTERDAM.

Gewijzigde Advertentie.

Waterleiding van Zwolle.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ZWOLLE* zijn voornemens op **Zaterdag 14 Mei 1892**, des namiddags één uur, (locale tijd) in het openbaar ten Raadhuize

aan te besteden:

Bestek n°. 4.

Het maken van de Gebouwen en het uitvoeren van grond- en andere werken voor het Pompstation en de prise d'eau in de Heerder heide.

Bestek en teekening liggen ter inzage te ZWOLLE ter Gemeente-Secretarie en te ROTTERDAM ten kantore van den Ingenieur J. SCHOTEL en zijn te bekomen tegen *f* **2.50** per stel ter drukkerij van DE ERVEN J. J. TIJL, te ZWOLLE en bij den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal plaats hebben op **Woensdag 11 Mei 1892** (en niet op Dinsdag 10 Mei, zooals in de vorige advertentie is aangekondigd), des voormiddags, na aankomst van den localentrein ten 10.38 (Greenwich-tijd) te WAPENVELD.

De inschrijvingsbiljetten kunnen tot het uur der aanbesteding ten Raadhuize worden ingeleverd.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
VAN NAHUIJS, *Burgemeester.*
J. M. BUSER, *Secretaris.*

Aanbesteding.

De architecten G. J. VAN GENDT en C. M. G. NIERAAD, te ARNHEM, zullen op **Donderdag 12 Mei 1892**, des voormiddags ten 11 ure, in het Centraalgebouw aldaar in het openbaar **aanbesteden:**

Het afbreken van het perceel genaamd »Het Oog in 't Zeil", op den hoek van de Rijnkade en het Roermondsplein te Arnhem en het aldaar opbouwen van een koffiehuis met bovenwoning.

De teekeningen liggen ter visie in het bestedingslokaal, terwijl aanwijzing in loco wordt gegeven op Dinsdag 10 Mei 1892, des voormiddags ten 11 ure.

Bestekken zijn verkrijgbaar, ad 50 cents, ten kantore der architecten, Bakkerstraat 70, waar tevens de noodige inlichtingen zijn te bekomen.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 24sten Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 577.

Het maken van eene goederenloods voor opslag van aan de Ned. Bank verpande goederen, met bijbehoorende werken op het station ENSCHEDE.

Begrooting *f* 25800.—.

De besteding geschiedt volgens § 61 van het bestek.

Het bestek ligt van den 2den Mei 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE te ZUTPHEN en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur vooroemd.

Aanwijsing op het terrein zal geschieden den 17den Mei 1892 des middags te twaalf ure *(West Europeesche tijd).*

UTRECHT, den 29sten April 1892.

Inschrijving

op

Dinsdag 31 Mei 1892,

IN HET

Timmerhuis te Rotterdam,

naar de levering van

Gegoten IJzeren

Buizen, Hulpstukken

en toebehooren, tot een gezamenlijk gewicht van 501101 K.G.

De voorwaarden liggen, op de gewone dagen en uren, ter lezing op het bureau voor de Plaatselijke Werken enz. in het Timmerhuis en zijn, met de daarbij behoorende teekeningen, tegen betaling van *f* **0.50**, verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE EN ZOON, Boekdrukkers aan den Houttuin n°. 73.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 16den Mei 1892** des namiddags ten 2 ure, (Greenwichtijd) zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek N°. 521:

Het ophoogen en verbreeden van het noordwestelijk gedeelte van het stationsemplacement Haarlem en het aldaar leggen van sporen en wissels.

Begrooting *f* 2600.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, kamer 154.

Aanwijsing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.

DE ADMINISTRATEUR.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Plans** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat

AMSTERDAM.

Houtbereiding tegen bederf.

KYANISEERINRICHTING.

H. LENSINK,

ARNHEM,

levert jaskaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)

Rasterwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben enz. enz.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor
Nederland en Kolonien
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien:* T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.

„DE WATERVERF",

de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij

G. M. BOKS & Co. Amsterdam.

Verfwaren, silicaat, enz. enz.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* bevoelt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.
Tegen betaling van *f* 2.— zullen *francs* worden toegezonden:
1°. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**
2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**
3°. „ „ voor **jalousiekappen.**
Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.
P. W. BRAAT.

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
CARRÉ'S
Luchtdruk waterreservoirs
voor het **oppersen, filtreeren** en **verdeelen** van water in gebouwen ter vervanging van de hoogwaterreservoirs.
MILDE'S Micro-telephonen.
CHUBB'S Patent-Kluisdeuren.
WOOD'S Stalinrichtingen.
GARVEN'S Weegwerktuigen.
WERKTUIGEN voor Verbeterde Boter- en Kaasbereiding.
Vrang prijzen en referenties. (4)

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel-** en **Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug-** en **Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.,** Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.,** Beekstraat F 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALSH.**

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN,**
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

PORTLAND-CEMENT.
De ondergeteekenden hebben de eer te berichten, dat zij leveren **I°. Portland-Cement** in vaten van 180 K° en in zakken van 50 K°, op **strengste** keur aan de **laagste** prijzen uit den voorraad te *Rotterdam* of rechtstreeks van de fabriek per spoor of per schip, en voor den verkoop in Nederland en zijne Koloniën tot Vertegenwoordigers zijn aangesteld de H.H.
HENRI HUINCK & ALEX. INHOFE, Rotterdam,
Contractanten der gemeente Rotterdam, Dienst 1892,
aan wien men alle orders en prijsaanvragen gelieve te richten.
Portland-Cement Fabrik Karlstadt a/Main, vorm. Ludw. Roth.

CENTRAAL-VERWARMING en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hofleverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en **brochuren** worden op aanvraag *gratis* geleverd.
Prima Referenten.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!
Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en **Horlogemakers**
moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met
HET LIJNTEEKENEN
als voorbereiding voor het Vakteekenen,
door **G. A. SCHOLTEN**, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.
Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door
Het Bouwkundig Weekblad
en de Heeren:
S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtsschool te *Rotterdam*.
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*.
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.
Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°. bevat 200 bladzijden tekst, 36 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts** *f* **2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN,** speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.
Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Granietgroeven te LUCKEBY, WANEWIK, ELFVEHULT, EYNKIL en WIBBO.
Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLGAST en BERLIJN,
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

Gedrukt bij J. W. van der Wiel & Dᶜ., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTURA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vijzelstraat 40, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden uit wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *tien gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

JURYRAPPORT
DER DOOR ARCHITECTURA ET AMICITIA IN 1891 UITGESCHREVEN PRIJSVRAGEN.

Aan

Heeren Bestuurderen van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Ingevolge het vertrouwen, ons door u geschonken, om de antwoorden te beoordeelen op de prijsvragen, welke door het Genootschap voor het jaar 1891 zijn uitgeschreven, hebben wij de eer u hierbij onze bevinding mede te deelen.

Op de 1e algemeene prijsvraag: Een hotel in in een hoofdstad, zijn ingekomen *vijf* antwoorden, met de motto's: *A. B. C., Apollo, Metropole, Schets, E. A. S.*

Wij kunnen ze in twee hoofdsoorten verdeelen, al naar gelang de geprojecteerde gebouwen den hoofdtoegang in het midden d. i. aan den hoek van het plein hebben (wat naar onze meening de *betere* oplossing is), of wel dien hoofdtoegang in het midden van een der vleugels, i. c. van den pleingevel vertoonen.

Tot de eerstgenoemde soort behooren de 3 ontwerpen *A. B. C., Schets* en *E. A. S.*

A. B. C. Distributie. Het ontwerp onderscheidt zich door een ingewikkelde planverdeeling. Gezocht zijn de onregelmatige grondvormen der hoofdvertrekken — conversatie-, ontbijt-, biljart- en leeszaal — waardoor de indruk der binnen-ordonnantie niet weinig wordt geschaad.

In het sousterrein is de toegang tot de lokalen voor den dienst, door de ruimte bestemd voor de verwarmingstoestellen, niet practisch.

Ook de toegangen door middel van de diensttrappen aan de binnenplaats zijn gebrekkig. De gangen zijn niet direct verlicht, garde-manger en provisiekamer wat groot; ook zijn de afmetingen van de hoofdkeuken in verhouding tot de spoelkeuken wat overdreven. Daarentegen zijn de koffer-bergplaats en de bergplaats voor brandstoffen veel te klein ontworpen. Bergplaatsen voor zilver en porselein zijn slecht gelegen.

De ingang van het hotel op den hoek is goed gedacht, maar de entree wordt door de trap benadeeld.

Een goede verbinding tusschen de hoofdlokalen van het parterre ontbreekt ten eenenmale. Ook op deze verdieping is de toegang tot de diensttrappen bekrompen. De eetzaal is goed gelegen, maar te groot. De gangen zijn onvoldoende verlicht. Ook is het een gebrek, dat lees- en biljartzaal geen directe toegangen hebben. De afstand van de keuken tot de ontbijtzaal is te groot; privaten en toiletkamers, vlak voor de eetzaal, zijn ongunstig gesitueerd.

In de beide bovenverdiepingen laat de vorm van gangen en logeerkamers te wenschen over; de diensttrappen zijn slecht gelegen en slecht toegankelijk; de afmetingen van sommige logeerkamers zijn bekrompen.

Constructie. Onder de vele gebreken welke dit ontwerp uit een constructief oogpunt aankleven, is wel een der voornaamste, dat zoowel de gangmuren als de scheidingsmuren op gewapende binten moeten rusten, wat bij een spanning van ± 12 meter nog al wat zeggen wil. Het grootste deel van het hotel zweeft in de lucht. Zelfs is bij de distributie der zolderverdieping te weinig rekening gehouden met de verdeeling der verdieping daaronder.

Niet minder dan vier zalen in het parterre hebben bovenlicht, wat ook al geen aanbeveling verdient. De hoogte van het parterre (7 M.) en van de eerste verdieping (4.5 M.) komen ons voor, ietwat overdreven te zijn.

Het lag voor de hand om de achtzijdige vestibule met een koepel of kloostergewelf te overdekken, en 't is dus vreemd, dat de ontwerper door de keuze van een andere constructie zoowel de binnen- als de buitenordonnantie heeft geschaad.

Buiten-ordonnantie. De gevels in Gothischen stijl zijn vlug geteekend, doch de ordonnantie mist eenheid. Hinderlijk noemt een der beoordeelaars de hooge en plompe schilddaken boven de vestibule; naar zijne meening kon een *ongunstiger* silhouet bezwaarlijk verkregen zijn. De piakels in de hoofdverdieping zijn weinig gemotiveerd.

De potloodschets der travee is vlug geteekend; voor een hotel schijnt het gekozen karakter minder gewenscht.

Binnen-ordonnantie. De travee van de eetzaal, in potlood geschetst, behoort tot de beste onderdeelen van het ontwerp.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

Motto *Schets*. Distributie In het sousterrein ontbreekt de spoelkeuken; overvloedig ruim zijn daarentegen de kelders aangelegd. De eetkamer voor het personeel en de linnenkamer zijn te ver van de keuken gelegen; de provisiekelder en de garde-manger slechts door de groote keuken toegankelijk.

In het grondplan zijn af te keuren de ver inspringende hoeken bij de aansluiting van de beide vleugels en de middenpartij. Op enkele uitzonderingen na vormen de vertrekken in het parterre een goed geheel en zijn goed geplaatst, maar van de dames- en rooksalon kan dit niet gezegd worden, evenmin als van de privaten; eene omwisseling van de dames- en heerenprivaten schijnt gewenscht, wanneer ten minste de ontwerper erop blijft staan dat de dames slechts in den eenen vleugel, de heeren in den anderen dito terecht kunnen: een onpractisch voogdijschap, naar onze bescheiden meening.

De eetzaal ligt goed, maar is niet fraai van vorm.

Het project geeft alleen de plattegronden van sousterrein, parterre en één bovenverdieping. Aangezien de drie bovenverdiepingen slechts 63 logeerkamers kunnen bevatten, moeten de overige op zolder gelegen zijn. Het bebouwde grondvlak is in dit ontwerp dan ook het kleinst.

Constructie. Ofschoon het gebouw met zijn drie boven- en twee zolderverdiepingen te hoog wordt, bestaan er tegen de constructie geen overwegende bezwaren. De verdiepingshoogten zijn goed gekozen. Slechts had de parterre-verdieping met ± 6 M kunnen volstaan, omdat de eetzaal toch afzonderlijk ligt en geen invloed hoeft te hebben op de rest.

Buiten-ordonnantie. Op de minder gelukkige samenstelling der middenpartij met de inspringende hoeken ter wederzijde van de zeshoekige entree is reeds gewezen. De combinatie van de beide topgevels met den koepeltoren is lang niet fraai.

De zuinig aangebrachte lichtopeningen tusschen de breede muurpenanten geven aan de ordonnantie een zwaar en eenigszins somber voorkomen. De blindbogen van de 2e verdieping zouden wij liever in de 1e verdieping geplaatst hebben: de verdeeling in verticale richting, die nu al te sprekend is, zou hierdoor winnen. Het geheel draagt niet het karakter, dat voor een hotel gewenscht is.

De kleine gevelteekeningen zijn wat grof behandeld; verdienstelijk is de detailteekening der travee.

Binnen-ordonnantie. Verdienstelijk is ook de detailteekening van de eetzaal. Zij geeft een goeden dunk van des ontwerpers talent.

Motto *E. A. S.* Distributie. De plattegronden munten uit door eenvoud en beknoptheid; behoudens enkele uitzonderingen zijn de lokalen goed gerangschikt.

De entree op den hoek is een voordeel voor de distributie zoowel als voor de buiten-ordonnantie.

De gangen in het sousterrein zijn niet te best verlicht.

De hoofdzalen hebben regelmatige vormen en goede verhoudingen, maar geen onderlinge gemeenschap.

De woning van den chef op de 1e verdieping heeft geen afzonderlijken toegang: alles moet door 't hotel.

Het bureau van den chef ligt wat geïsoleerd, minder geschikt is ook de service gelegen.

Van een der twee diensttrappen, die beter aan den buitenmuur zou gelegen zijn, had dan ook beter kunnen partijgetrokken worden om den hoofdgang te verlichten.

In de eetzaal kunnen geen 100 personen plaats nemen.

In de bovenverdiepingen is het vereischte aantal logeerkamers beschikbaar; de alcoven zijn goed gedacht, behalve in de kamers voor hooge gasten; sommige logeerkamers zijn te smal.

Constructie. Door de eenvoudige grondvormen van het gebouw en het opgaan van de hoofd- en scheidingsmuren is een soliede en goedkoope samenstelling verkregen. Het sousterrein is wat laag van verdieping (2.5 M.), vooral met het oog op de groote keuken en de koffiekeuken. De hoogten der andere verdiepingen (5.5, 3.8, 3.4 en 3 M.) schijnen ons doeltreffend gekozen.

Buiten-ordonnantie. De kleine gevelteekeningen maken over het algemeen een goeden indruk. Het algemeen aspect van den voorgevel is bevredigend; ook de travee als geheel beschouwd, maar de vormen en verhoudingen van sommige details: balkons, dakvensters, balustraden, laten veel te wenschen over. De profileeringen, de ornementeele en figurale details zijn zeer zwak en onvoldoende.

Binnen-ordonnantie. De wandversiering van de groote eetzaal is verreweg de minste van al de ontwerpen.

Ter beschouwing blijven thans over de beide ontwerpen *Apollo* en *Metropole*, welke den hoofdtoegang *niet* in het midden van het gebouw hebben.

Motto *Apollo*. Distributie Het gebouw is ingesloten zonder tuin; het ontwerp getuigt van een onbekrompen opvatting, die den ontwerper in staat stelt om de eischen van het programma in sommige opzichten te overschrijden. Zoo laat hij aan de eetzaal — naar het voorbeeld van vele groote moderne hotels — een ruime overdekte binnenplaats voorafgaan en breidt hij de distributie met eenige ongevraagde lokalen uit. En om de eetzaal ook voor feestzaal geschikt te maken is daaraan een ruimte voor een orkest toegevoegd.

Door een en ander wordt de aanleg vrij ingewikkeld: zoo hebben wij vijf grootere en kleinere binnenplaatsjes geteld.

In het sousterrein moet de eetkamer voor het personeel dichter bij de keuken liggen.

De verbinding der keukens door de aanrechtkamer met de groote zaal is goed. Ook ten aanzien van de zalen aan de straat is de keuken goed geplaatst.

In het parterre vormen vestibule en hoofdtrap een flink en goed geheel. Nadeelig voor den dienst is de niet in 't midden van het gebouw gelegen entree. Ook is die entree te klein. Personen- en goederen-liften zijn ter wederzijde van de entree goed geplaatst.

Garderobe en uitpakkamer zijn te klein. De vorm der conversatie-zaal is door hare ligging op den hoek eenigszins verbrokkeld. De aangewezen plaats voor biljart- en rookzaal is door de ongevraagde salons voor private diners ingenomen; hierdoor liggen lees-, biljart-, rook- en conversatiezaal wat ver van elkander, biljart- en rookzaal zijn min gunstig verlicht. De privaten zijn goed geplaatst en verdeeld doch nauwlijks voldoende in aantal.

Sommige logeerkamers zijn te ver van de hoofdtrap gelegen; het gevraagde aantal is niet geheel compleet, maar hoewel sommige kamers wat te groot zijn, hebben ze een goede verhouding en zijn goed verlicht.

Constructie. Gemis aan eenvoud in de planverdeeling is ook voor de constructie geen voordeel. Maar het ontwerp is vrij van de grove gebreken die andere ontwerpen aankleven. In verhouding tot andere plannen zijn er maar weinig muren à faux portant. De verdiepingshoogten schijnen ons toe goed gekozen te zijn.

Buiten-ordonnantie. De kleine gevelteekeningen zijn vaardig behandeld. Maar gemis aan eenheid is het gebrek der ordonnantie. De gevels hebben een eentoonig silhouet; en door opeénvolging van telkens afwisselende traveeën is veeleer het karakter van een blok woonhuizen verkregen.

De met sepia opgewerkte potloodschets van de travee is verdienstelijk geteekend.

Binnen-ordonnantie. Ook de travee van de eetzaal is smaakvol gedacht en kunstvaardig behandeld.

Motto *Metropole*. Distributie. De planverdeeling van dit project is minder beknopt en de bebouwde oppervlakte veel grooter dan van de meeste andere ontwerpen. Desniettemin zijn sommige hoofdvertrekken, bijv. de conversatiezaal, te klein van afmeting. Ook in dit plan wordt de dienst geschaad door den hoofdtoegang in het midden van een der vleugels te plaatsen. Afgezien van dit gebrek is de distributie wel doordacht en niet onverdienstelijk.

Op de verdeeling van het sousterrein valt weinig aan te merken.

In het parterre was de ontwerper door de plaatsing van den hoofdingang verplicht om ten behoeve van het verkeer onevenredig veel ruimte aan de gangen op te offeren. De corridors hebben ongeveer 108 M. lengte en beslaan bij een breedte van 3 M. een oppervlakte van niet minder dan 324 M. Ook de eetzaal kon kleiner zijn. Eenigszins bevreemdend is het dat aan conversatie-, rook- en leeszaal dezelfde afmetingen zijn gegeven. Behalve de conversatiezaal heeft ook de ontbijtzaal een zeer bescheiden grootte en heeft geen gelukkige verhoudingen. Jammer is het dat de voornaamste vertrekken aan de straat in plaats van aan het plein zijn gebracht. Voor een hotel is de biljartzaal te groot; ook ontbreekt daar een buffet, waarvoor de plaats gemakkelijk zou te vinden zijn met opoffering van den overbodigen toegang naar het terras.

Een enkele groote trap schijnt te weinig voor zulk een uitgestrekt gebouw, en de entrée is wat te klein.

Op de bovenverdiepingen zijn de logeerkamers goed verdeeld en goed van afmetingen, doch meerendeels te ver van de hoofdtrap gelegen.

Constructie. De samenstelling van het gebouw is ver van eenvoudig en goedkoop. Zoo is het niet-opgaan der buitenmuren van de biljartzaal een fout. Heeft men tot die verwerpelijke constructie zijn toevlucht genomen om aan de logeerkamers n°. 16—20 een betere verhouding te kunnen geven, dan ware het beter geweest hieraan alcoven toe te voegen.

De verdiepingshoogten zijn naar onze bescheiden meening wat te groot, zoodat ook te dien aanzien zonder nadeel voor de binnen- en buitenordonnantie een niet onaanzienlijke besparing van bouwkosten had kunnen worden bereikt. Een hoogte van 6 M. zou voor het parterre voldoende zijn geweest en ook dan nog had men de woning van den chef in een entresol kunnen brengen. Ook de overige verdiepingen hadden een halven meter minder hoogte kunnen hebben.

Buiten-ordonnantie. In tegenstelling met een der beoordeelaars, die de gevels wat sober en nuchter van karakter vond, achtten de anderen het rustige rythmische aspect veeleer een voordeel boven sommige andere ontwerpen, die veel te veel afwisseling van vormen vertoonen.

Maar de vensters der bovenverdiepingen schijnen te dicht boven elkander geplaatst, de afstand bedraagt niet meer dan een meter.

Binnen-ordonnantie. De kleurenschets van de eetzaal is met een zekeren chic gedaan, maar wat bont.

Na aldus de vijf verschillende ontwerpen voor een hotel met aandacht beschouwd en ontleed te hebben, moeten wij de conclusie trekken, dat geen hunner door zijne in het oog springende verdiensten voor bekroning als aangewezen is.

Desniettemin vermeenen wij u te mogen voorstellen om aan het ontwerp onder het motto *Apollo* den uitgeloofden prijs van *f* 100 toe te kennen, omdat *alleen dit plan* — naar onze opvatting — voldoet aan het programma, hetwelk voorschrijft dat de overige zijden van het *hotel* (*niet* van het *terrein*) door bebouwde terreinen moeten omgeven zijn.

Daarbij heeft het grondplan veel goeds, al verkiezen wij den hoofdingang op den hoek. De hoofdzalen maken met trap en toegang een fraai geheel. Het teekenwerk is duidelijk en goed.

Voor de premie ad *f* 25 bevelen wij het project motto *Schets* u aan, méér om de goede planverdeeling dan om de buiten-ordonnantie.

Op de 2e algemeene prijsvraag: een Eere-diploma is geen antwoord ingekomen.

Op de 3e algemeene prijsvraag: een Gedenkzuil voor een eeuwfeest, zijn ingekomen 4 antwoorden met de motto's: *Wie weet*, *Es war ein Traum*, *Vivat* en *Scientia dogma Vincit*.

Es war ein Traum voldoet niet aan 't programma qua teekenwerk, maar qua opvatting naar onze meening het meest.

Wie weet heeft een loffelijke perspectievische teekening, maar de zuil en hare bekroning, zoowel als de verhoudingen, het silhouet en de architectonische details kunnen ons geenszins bevredigen.

Vivat kan niet ernstig in aanmerking komen.

Aan *Scientia dogma Vincit* eindelijk gunnen wij den uitgeloofden prijs van *f* 75, uithoofde van het verdienstelijk teekenwerk, al is voor ons de symboliek zoo sprekend niet, als zij den ontwerper duidelijk schijnt te zijn. De zuil is ook te zeer overladen met kleine motieven, en mist hierdoor eenvoud en distinctie; terwijl het silhouet eentonig wordt door de enkele golvende lijn.

Op de 1e gewone prijsvraag: de opmeting van een oud-Hollandsch poortje (het poortje van het Huis van Bewaring aan den Heiligenweg) kwamen drie antwoorden in, onder de motto's: *Contre la force etc.*, *X in een krans* en *A. Z.*

De voorwaarden van deze prijsvraag schijnen ons toe eenigermate met elkaar in strijd te zijn. Of vormen een perspectievisch aanzicht en details van de voornaamste onderdeelen op 1 á 20 te samen een volledige *opmeting*?

A. Z.: heeft aan het programma voldaan, maar is slecht geteekend.

X is grootendeels opmeting en perspectief tegelijk, en aangezien *Contre la force*, ofschoon niet onverdienstelijk geteekend, in het geheel geen opmeting geeft, komt *X* ons voor, naar verhouding de beste inzending te zijn, ofschoon het bij gebrek aan de gevraagde details niet geheel aan het programma beantwoordt.

Wanneer heeren Bestuurderen tegen deze afwijking van het programma geen overwegend bezwaar maken zouden wij daarom de teekening *X* tot bekroning wenschen voor te dragen.

Op de 2e gewone prijsvraag: Een schouw, zijn vier antwoorden ingekomen, met de motto's: *Hard gaat ie*, *AB*, *Oost West thuis best*, en *Studie*.

Hard gaat ie wil ons niet bevallen. De hoofdvorm is verbrokkeld, de details zijn onbestemd, de overal aanwezige kraal is leelijk, de teekening is onzeker.

Oost West thuis best is het eenige ontwerp dat de gevraagde doorsnee geeft. Maar de verhoudingen zijn verre van fraai. De verdeeling van de kamerhoogte in twee nagenoeg gelijke deelen is bepaald verwerpelijk.

Overigens is de stijl goed doorgevoerd, doch er heerscht overlading van motieven.

De kroonlijst van den mantel is niet constructief. De haard is ongeschikt voor het stoken met open vuur.

Een Studie is te grootsch opgevat voor de afmetingen

van de zaal. Abstract beschouwd bevat het denkbeeld veel goeds, en zou, op grooter afmetingen aangelegd, als van een ridder of banketzaal, tot een fraaie oplossing kunnen leiden.

AB: is verreweg het beste project. Het is eenvoudig maar goed geteekend, meer practisch dan de anderen, strookt, wat opmeting en verhouding betreft, met de opgegeven grootte van de zaal, en is fraai gedetailleerd. Niet duidelijk is de plaats van het uurwerk.

De haard is zeer goed voor open vuur geschikt.

Voor den uitgeloofden prijs van *f* 25 kunnen wij dit ontwerp met vrijmoedigheid aanbevelen.

De Commissie van beoordeeling

Amsterdam, *Delft*, 28 April '92. A. C. Bleijs, E. Gugel, J. R. de Kruijff.

(A. et A.) KUNST EN PUBLIEK.

door Jonas Ingenohl.

(*Vervolg van pag.* 156.)

De kunst, die ten onzent het hoogst staat, is ongetwijfeld de schilderkunst. Met dit hoog staan wordt nu niet bedoeld dat reeds bewezen zou zijn, dat al wat tegenwoordig door de jongeren van eenigen naam wordt geproduceerd, blijvende kunstwerken zijn; evenmin dat de zoogenaamde nieuwe, de impressionistische richting, de richting ook meer voor de naaste toekomst zal blijken te zijn; de beoordeeling daarvan valt buiten onze competentie. Met dit hoog staan bedoel ik dat zij zich niet alleen in eene steeds stijgende belangstelling bij ons publiek mag verheugen, maar ook dat zij meer dan de andere kunsten, „naar buiten" werkt en ook in het buitenland op onze tegenwoordige schildersartisten de aandacht is gevestigd en zij daar reeds goeden naam hebben gemaakt. Dit laatste is begrijpelijk. De schilderkunst is uit den aard der zaak de meest geschikte om zich in het buitenland te laten bezien: een schilder kan met weinig moeite en kosten bereiken wat voor een componist meestal onoverkomelijke bezwaren oplevert. Natuurlijk gemakkelijker is het, eene schilderij naar eene tentoonstelling te zenden dan een symphonie of opera in het buitenland uitgevoerd te krijgen. Onze eerste toonkunstenaars mogen zelfs van geluk spreken als hunne werken in ons land nu en dan worden ten gehoore gebracht, maar het behoort tot nu toe vrijwel tot de onmogelijkheden, om die in het buitenland te laten genieten. De schilderkunst heeft dus daarom altijd een grooten sprong voor, en nu is het bewezen dat de grootste reclame voor den Nederlandschen artist bestaat in de waardeering zijner werken in het buitenland en het voor zijn roem oneindig meer beteekent, als zijne schilderij op eene buitenlandsche tentoonstelling wordt aangekocht, dan wanneer hem dit hier op Arti ten deel valt, maar toch wordt voldoende gezorgd voor een steeds stijgende belangstelling bij het Nederlandsche publiek en dit doen de jongere schilders zelf. Men moge in hunne couranten-artikelen de dikwijls opgeschroefde, gezwollen stijl en taal verschillend beoordeelen, juist die eigenaardige schrijftrant geeft iets pikants aan die artikelen en is voor velen de saus waarmede tentoonstellingsverslagen moeten bereid zijn, om ze te kunnen slikken. Velen van hen weten de pen vaardig te voeren en maken de den lezers geboden kost niet saai of vervelend. Maar wat bepaald onze bewondering moet wekken, is de eendracht, het aaneengeslotene in hunne beschouwingen van het werk eens kunstbroeders. Bij hen geen verdeeldheid in het kamp, geen kibbelarij over kleinigheden; geen jaloezie. Uit hunne hartstochtelijke pennen vloeien, los van alle conventie, te voren nooit vernomen, eigengemaakte taalvormen, die zij noodig achten omdat zij onze officieele taal te arm, te weinig zeggend vinden, om in gewone termen de hoogte van hunne waardeering voor het werk eens kunstbroeders te kunnen uitdrukken. Wel is die waardeering niet algemeen en staat daar lijnrecht tegenover de beoordeeling of liever veroordeeling van hen die tot de meer behoudende kunstpartij behooren, maar juist *dat* geeft hun aanleiding zich aaneen te sluiten en als één man op te komen voor de nieuwe richting, krachtig, welsprekend en in het openbaar; niet de persoon *zelf*, maar het werk dat beoordeeld wordt, niet schermend voor eigen kliek, maar over eigen kunst en eigen gevoel, dat niet genoeg wordt begrepen om algemeen te worden gewaardeerd. En zoo kom ik ook hier tot de conclusie, dat het succes der Breitneriaansche richting voor een groot deel zijn oorsprong vindt in de pogingen der tegenstanders om haar te verkleinen; tegenstanders die eens het brevet van hoogste autoriteit bezaten en door niemand werden tegengesproken omdat niemand ze durfde tegen te spreken: de mannen van „Arti," die, evenals de mannen van „Toonkunst," het bewijs van hun allesweten reeds alleen vonden in hunne positie als bestuurslid van eene de kunst bevorderende Maatschappij en die positie — door eene nieuwere richting — met klimmende onrust al meer en meer in gevaar zien. Die heerschappij staat thans te vervallen en velen van de behoudende richting hebben hun roem dan ook reeds lang overleefd, natuurlijk, omdat een officieel geprotegeerde kunst nu eenmaal niet kan bestaan, wat ook reeds in de bouwkunst is bewezen; omdat de kunst niet het eigendom van het kijkende, betalende publiek is, maar van het geestelijk leven van den individueelen mensch, die *zijn* gevoelen, *zijn* denken en *zijn* fantaseeren in penseel- of notentaal vermag uit te drukken; en evenmin als de eene mensch de andere dadelijk zal begrijpen en een blik in diens gemoedsleven zal kunnen werpen, als hij hem nooit te voren heeft ontmoet, omdat de een nu eenmaal anders denkt en gevoelt dan de ander — maar het voor dat medegevoelen noodig is, elkanders levensgeschiedenis, temperament enz. te kennen, evenmin zal een artist — en dat is ook een mensch — dadelijk worden begrepen, maar moet hij zich, door aldaar in *zijn* taal te spreken, zijn geestesklanken al meer en meer voor ieder verstaanbaar trachten te maken. En thans is de nieuwe richting krachtig genoeg — en dat alleen door eigen energie en volharding — krachtig genoeg om met gerustheid de toekomst te zien aankomen; de basis is hecht, het daarop op te trekken gebouw kan nog door henzelven worden bedorven, door anderen niet meer.

De bouwkunst is nog lang niet in die gunstige positie en het is de vraag of zij er ooit in zal komen. Wel wordt niet verzuimd om, voor elk gereed gekomen bouwwerk — speciaal als het den bouw of de verbouwing van een winkelhuis betreft — de loftrompet te steken en elke leverancier krijgt daarvan zijn deel, maar die soort reclame is zeer laag bij den grond, omdat daarbij nooit quaestie is van gezonde critiek, maar alleen van eene introduceering van de winkelzaak bij het publiek. Voor dat doel moet natuurlijk alles worden opgehemeld en wordt de kunst aan de materieele belangen van den eigenaar opgeofferd. Het zijn dan ook meestal onbevoegden die daarbij de pen voeren, zoodat wij hierbij niet langer behoeven stil te staan.

Maar eene geregelde critische bespreking van de werken onzer hedendaagsche bouwkundigen wordt hier geheel en al gemist, want de vakbladen, waarin dat geregeld plaats vindt, komen niet onder de oogen van het courantenlezend publiek. In de groote bladen komt echter zoo iets slechts sporadisch voor en wanneer dit eene enkele maal gebeurt, is het nog zelden een artistiek ontwikkeld vakman, die daarbij de pen voert en toch moest dit laatste juist regel zijn. Er wordt hier genoeg gebouwd en verbouwd om stof te hebben voor eene geregelde behandeling en ons vak is toch meer dan eenige andere kunst eene publieke zaak, of liever moest dat zijn. In *De Opmerker*, het *Bouwkundig Weekblad*, enz. worden meestal door bevoegden de belangrijkste tot stand gekomen werken besproken, maar de meesten die dit lezen, hebben reeds vóór dien tijd hunne opinie daarover gevestigd en zijn het eens of niet eens met den schrijver, maar laten de gevestigde meening door hem niet varen. Integendeel, dikwijls geven die artikelen aanleiding tot een soort van twistgeschrijf tusschen twee vakmannen, waarbij zich dan soms nog een derde voegt, om over nietszeggende conventioneele kleinheden, waarmede de ware kunst niets te maken heeft, tot groote verveling van de lezers eindeloos te kibbelen. Het publiek echter leest die bladen niet en dat is, wat dat kibbelen betreft, maar gelukkig ook, want zoo iets is allerminst geschikt om reclame te maken voor het goede, dat in het nieuw geleverde werk is te vinden.

Onze schilders doen dat beter; elk belangrijk artistiek werk wordt in de meest gelezen dagbladen uitvoerig door de schilders zelven besproken, door mannen dus die het werk kunnen begrijpen en hun gevoelen aan het publiek kunnen doen kennen. Daarbij wordt dan ook niet gevit op kleinigheden, die met de geuite kunst niets te doen hebben, maar alleen de hoofdzaak behandeld, nl. of en waarom het werk artistiek hoog staat. Dat is de manier om zijne kunst hoog te houden, om eerbied bij het publiek voor het geproduceerde af te dwingen en om gaandeweg meer belangstelling voor het vak te verkrijgen.

Ongeveer 10 jaren geleden scheen het dat men op den goeden weg was. Tamelijk geregeld werd toen in het weekblad *De Amsterdammer* ook de bouwkunst besproken en die artikelen vielen in den smaak van het publiek, een vaardige pen was toen aan het woord. Wel werd er veel bespottelijk gemaakt en getuigde die critiek niet altijd voor de waardeering van het werk des kunstbroeders, maar dikwijls waren de zetten waar en was de vorm geestig en vooral dit laatste behaagde den lezers. Juist de manier van schrijven deed het hem hier. Maar de ellenlange betoogen in de vakbladen, maken dat ze soms voor de vakmannen zelven niet zijn te genieten, laat staan voor de niet-bouwkundigen, die om verklaarbare reden gaarne iets pikants — op welk gebied dan ook — onder de oogen krijgen, en dat is het succes van de *Nieuwe Gids*, dat is ook het succes onzer nieuwe schilders; de wijze waarop iets wordt besproken is altijd pakkend, altijd om den vorm zelven reeds de moeite van het lezen waard. Natuurlijk vervalt men op die wijze zeer spoedig in overdrijving, maar dat behoort nu eenmaal tot de reclame of liever zij is het doel ervan. Ook hier geldt het weer, dat een interessant verteld sprookje den toehoorder meer zal interesseeren dan een ellenlang betoog van onomstootelijke waarheden, omdat de prikkel van het nieuwe, en daaraan is juist in dezen tijd het meest behoefte, daarbij wordt gemist en onze gedachtengang daarvoor in een richting wordt geleid, wat op verveling moet uitloopen. Nog versch ligt ons onze expositie, bij gelegenheid van het 35-jarig bestaan van het Genootschap, in het geheugen en ook het succes daarmede behaald. Het Genootschap heeft daarmede eene groote reclame gemaakt, de belangstelling van het publiek was algemeen. Nu zijn tentoonstellingen van bouwkundige teekeningen niet erg aantrekkelijk, te omdat, al is het ontwerp nog zoo goed, de manier van teekenen toch zeer droog kan zijn, maar hoofdzakelijk ,omdat de menschen er niets van begrijpen. Dat was ook de meening van het toenmalig Bestuur en terecht werden de schilders, evenals als andere kunstgenooten uitgenoodigd, door hunne inzendingen de expositie op te luisteren.

De vlag moest dus de lading dekken en de toeleg gelukte uitstekend. Alleen was de vlag kostbaarder dan de geheele lading, dank zij de onbekrompen wijze waarop de schilders ons adsisteerden. Wat eerst hoofdzaak was, werd bijzaak: de afdeeling bouwkunst, toch eigenlijk de hoofdafdeeling, stond in belangstelling bij de kijkers ten achter bij de afdeeling schilderkunst. „Natuurlijk — zal men zeggen, — dat was te verwachten." Juist, maar toch viel daarbij nog iets anders op te merken dan het gewone feit dat schilderijen meer belangstelling trekken dan bouwkundige teekeningen.

Breitner was een der voornaamste inzenders en maakte de tentoonstelling „iets bijzonders", hij en Dijsselhof waren de helden van den dag. De eerste hoofdzakelijk door zijne naaktstudien, de ander met zijne treffende wijze van schetsen. In de eerste dagen kwam het publiek er niet druk, het liep er geen storm: „O, die tentoonstelling blijft nog wel een tijd open." Maar langzamerhand veranderde de meening, de belangstelling begon te komen en ten laatste was het succes zoo groot dat het ons allen speet, dat de toch reeds met een week uitgestelde sluiting eindelijk moest plaats hebben, omdat het gebouw niet langer disponibel was.

Waardoor was die plotselinge belangstelling ontstaan, die ten laatste de expositie op ieders lippen deed zweven, zelfs zoo dat zij als een evenement in de kunstwereld kon worden genoemd? Dat hadden wij hoofdzakelijk te danken aan de verschillende meeningen, die omtrent het ingezondene werden geuit. Ph. v. E. en anderen begonnen in de dagbladen deze Breitner-expositie, zooals zij door sommigen werd genoemd, hemelhoog te verheffen en wezen, alweer in hunne eigenaardige veelzeggende taal, op de voor een niet-artist onbegrijpelijke maar naar hunne meening buitengewoon hooge eigenschappen van dat weergegeven vrouwelijk naakt.

Maar behalve dat was er nog iets nieuws, iets heerlijks: de schetsen van Dijsselhof, die met hare prozaïsche voorstellingen van alen, palingen en andere visschen, zoo weergaloos artistiek waren gedaan, dat daaruit sprak de openbaring van een innig voelende kunstenaarsziel, die zich zelf in los daarheen geworpen strepen en kleuren had weergegeven. De strijd bleef niet uit: V. d. K. kwam in het *Nieuws van den Dag* op tegen die naar zijne meening sterk overdreven verafgoding van al wat door Breitner was geschilderd; het tentoonstellen van die vrouwefiguren moest hij afkeuren omdat eene schilderij, om aan het publiek te worden aangeboden, geacheveerd moest zijn en deze stukken niets dan losse schetsen waren, zonder of met een onmogelijken achtergrond, en blijkbaar in de grootste haast vervaardigd. Ook de houding der figuren was hier en daar niet begrepen en onartistiek: het teekenwerk slordig enz., in een woord, het was onzin om dergelijk werk te exposeeren en de schilder had beter gedaan door die dingen bij de andere studieschetsen in de portefeuille te laten rusten. Dat was sterk gesproken, maar ook het andere was niet schroomvallig geuit en zoo was als van zelve weer de strijd ontstaan tusschen de vóór- en tegenstanders van de nieuwere richting, waarvan Breitner als eerste profeet en als de hier meest in 't oog loopende vertegenwoordiger van die richting, aller oogen tot zich trok. Door dien strijd was het succes ervan verzekerd; want de belangstelling werd erdoor geprikkeld. Elk beschaafd Amsterdammer wilde zich persoonlijk overtuigen van den indruk van het aangebodene; ieder kwam gewapend met de herinnering aan die critie-

ken zijne nieuwsgierigheid bevredigen. Of nu per slot van rekening het publiek den eenen of anderen beoordeelaar gelijk heeft gegeven, daarvan zullen wij wel nooit iets te weten komen, maar dat is ook de vraag niet, want de kunstenaar schildert niet voor het publiek, maar voor zichzelf, de vraag is dus maar alleen of hij wordt begrepen. Maar het is een feit dat het publiek, juist door dergelijken strijd, als het ware wordt opgevoed in de kunst en zelf langzamerhand de uitingen van een geheel zelfstandig, persoonlijk kunstenaar zal leeren begrijpen, wanneer het gedrongen wordt te gaan zien. En die drang was hier ontstaan door het ophemelen van de eene, het afbreken van de andere zijde. En zoo kregen ook wij ons deel van de openbare nieuwsgierigheid, ook onze teekeningen werden oplettend bekeken, het doel werd bereikt: het belangrijkst gedeelte van de viering van het 35-jarig bestaan van het Genootschap slaagde uitstekend. Hieruit valt te leeren hoe goed het is, als de beoefenaars der verschillende kunstvakken de handen ineenslaan, om samen op te treden tegenover het nog altijd onverschillige en daardoor onwetende publiek, want op die wijze is het alleen mogelijk — wat ons vak betreft — de menschen te doen begrijpen dat bouwkunst nog iets anders is dan bouwkunde, of het weten hoe een huis moet worden gemaakt.

(Slot volgt.)

PRIJSVRAGEN,

UITGESCHREVEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Op de algemeene nationale Eere-prijsvraag voor het ontwerpen van een **vorstelijk verblijf** in de nabijheid eener groote stad, uitgeschreven ter herdenking van het vijftig-jarig bestaan der Maatschappij, zijn de volgende elf antwoorden ingekomen, te weten:

1. Alle 9	9 teeken.	met	memorie.
2. Or-ange	5 »	»	»
3. Palace	9 »	»	»
4. Rex (in cirkel)	11 »	»	»
5. E (in cartouche)	13 »	»	»
6. Een hond en een aap (fig.)	8 »	»	»
7. Saxa loquuntor	8 »	zonder	»
8. 1842—1892	9 »	met	»
9. X	8 »	zonder	»
10. Beel	9 »	met	»
11. Studie	10 »	»	»

Het bestuur der Maatschappij maakt bekend, dat de uitslag van de Prijsvragen, uitgeschreven in 1891, als volgt is:

1e. Prijsvraag. Ontwerp voor een Zomer-schouwburggebouw. Ingekomen 6 antwoorden.

De Jury heeft gemeend geen **eersten prijs**, noch een **tweeden prijs** te kunnen toekennen, maar met den **derden prijs**, zijnde de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij, te moeten bekronen het ontwerp met het motto: »Es irrt der Mensch so lang er strebt", van den heer Jan Stuyt, te Amsterdam.

Eervolle vermeldingen zijn toegekend aan het ontwerp met het motto: 3, en dat het motto: »L'étude n'a pas de fin."

IIe Prijsvraag. Ontwerp voor een gebouw voor tropische planten. Ingekomen 2 antwoorden.

De Jury heeft den **eersten prijs** niet toegekend; met den **tweeden prijs**, zijnde de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij, heeft zij bekroond het ontwerp met het motto: »Eenvoud", van den heer Nic. Nelis, te Haarlem.

IIIe Prijsvraag. Ontwerp voor een bovenlicht voor een trapportaal. Ingekomen 1 antwoord.

De Jury heeft dit antwoord, met het motto: »Moloch", ten volle bekroond met den uitgeloofden prijs, zijnde de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij.

Ontwerper is de heer F. J. Bremmer Hz., te Amsterdam.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 6 Mei 1892.

Bij afwezigheid van den Voorzitter wordt de vergadering geopend door den Vice-voorzitter, den heer H. P. Berlage Nzn.

Door den heer Arn. A. M. Bruning, Secretaris van de Afdeeling, wordt een verslag gegeven van de jaarlijksche algemeene vergadering van Voorzitters en Secretarissen der verschillende afdeelingen. Tot afgevaardigden van de Afdeeling voor de Mei- en Septembervergaderingen van de Maatschappij worden door het Bestuur gekozen de heeren H. Moen G.Pzn. en J. E. van der Pek.

De antwoorden op de vragen, door het Bestuur van de Maatschappij gesteld, worden alsnu gelezen en na dankzegging aan de rapporteurs besloten deze aan het Hoofdbestuur op te zenden.

Eene commissie, bestaande uit de Bestuursleden, de heeren J. N. Landré en Arn. A. M. Bruning, welke was uitgenoodigd om de opening bij te wonen van de tentoonstelling van teekeningen van leerlingen der timmerlieden-vereeniging »Concordia inter nos," brengt bij monde van eerstgenoemde rapport uit, waarin met lof wordt gesproken over de resultaten van het onderwijs en de wensch wordt kenbaar gemaakt dat het der Vereeniging gelukke moge eene rijkssubsidie te verkrijgen om dat onderwijs meerdere uitbreiding te geven.

Door het Bestuur wordt nog medegedeeld dat de tentoonstelling van werkstukken van handwerkslieden op 19 Mei zal worden geopend en dat de leden van de Afdeeling vrijen toegang hebben tot de tentoonstelling.

Ten slotte stelde de heer P. F. Laarman eene prachtige collectie photographieen ter bezichtiging van Sicilie en Spanje en gaf daarbij op onderhoudende wijze eene toelichting.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het Metropolitaansch bestuur, van plan over te gaan tot de restauratie van het koor der Domkerk te Keulen, heeft tot adviseur benoemd den architect Dr. P. J. H. Cuypers te Amsterdam.

Als uitslag van een concours viel den heer Mengelenberg te Utrecht de onderscheiding te beurt, van zijn ontworpen plan voor een bronzen deur voor den Dom ten uitvoer te mogen brengen.

— Te Antwerpen is een nieuwe kunstkring tot stand gekomen, *L' Association pour l' Art*, stichting van eenige néo-impressionisten, als Henry van de Velde, en eenige letterkundigen, als Max Elskamp, auteur van een onlangs verschenen, symbolistisch dichtbundeltje, *Dominical*. Reeds aanvang Mei opent de kring zijn eersten salon te Antwerpen, naar alle waarschijnlijkheid in het *Paleis voor Nijverheid*. Daar zullen werken te zien zijn van de meest uiteenloopende richting: impressionisten en néo-impressionisten, néo-idealisten en naturalisten, symbolisten en prae-raphaelieten. Kamerlingh Onnes, Verster, Toorop en Israels Jr. behooren o. m. tot de *invités*.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-HAGE. Door de heeren A. van Delden, Jurriaan Kok, J. T. A. Mialaret, G. Brouwer en P. du Rieu, is eene afdeeling »Architectuur" opgericht van den Haagschen Kunstkring.

De aanneming van leden geschiedt bij uitnoodiging.

AMSTERDAM. Onder dagteekening van 4 Mei j.l. heeft het Centraal Bestuur van het Algemeen Ned. Werkliedenverbond aan de Ministers, hoofden van Departementen, Gedeputeerde Staten, Gemeente-, Polder- en Waterschapsbesturen een adres gericht betreffende een minimum loon en maximum werktijd.

— Het Congres voor bouwkunst, bij gelegenheid der viering van het 50-jarig bestaan der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst alhier op 27 en 28 Mei te houden, zal Vrijdag 27 Mei des morgens te elf uren in Stroucken geopend worden door den Voorzitter, den heer C. Muijsken, waarna de Minister van Binnenlandsche Zaken, Eere-voorzitter van het Congres, het woord zal voeren.

De feestrede zal worden gehouden door Prof. Dr. A. Pierson.

Op de algemeene vergadering, Zaterdagmiddag te houden, zullen voordrachten gehouden worden door de heeren: C. Muijsken, »De bouwkunst en de bouwmeesters van de 19e eeuw." — J. W. C. Tellegen, »Overheidsplicht en gezondheidstoestanden in steden", en F. H. van Malsen, »Arbeidsraden scheidsgerichten."

De sectie-vergaderingen worden Vrijdag en Zaterdag gehouden. Verschillende onderwerpen zullen hier worden behandeld.

— Evenals voor ettelijke jaren te Dinksperloo, schijnen thans muurschilderingen te zijn ontdekt in de Gereformeerde (voorheen Katholieke) kerk te Groenloo.

PERSONALIA

— Bij Koninklijk besluit zijn, met ingang van 20 Mei 1892, bij den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten benoemd tot Rijksingenieur voor de spoorwegen:

Jhr. O. J. A. Repelaer van Driel, Jan Schroeder van der Kolk, beiden sectie-ingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen, en W. de Man, ingenieur van het hoogheemraadschap Delfland.

PERSONALIA.

— De heer I. P. Blok, thans opzichter bij het aanleggen der grintwegen in de watering Cadzand te Cadzand, is benoemd tot buitengewoon opzichter bij 's Rijks Waterstaat aan de werken bij het kanaal van Zuid-Beveland te Hansweerd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter 2e kl. voor het stoomwezen, jaarwedde *f* 800. Adres vóór 1 Juni bij het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, met overlegging van de stukken vermeld in de *St.-Ct.* N°. 107.

— Teekenaar. Salaris *f* 80 à *f* 90 's maands. Adres motto »Teekenaar" bureau *De Opmerker* Arnhem. *(Zie advert. in n°.* 20.)

— Opzichter-teekenaar. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. H. B., bureau van *De Opmerker* Arnhem. *(Zie advert in n°.* 20.)

ADVERTENTIEN.

Wordt gevraagd om onmiddellijk in dienst te treden een

Opzichter-Teekenaar,

volkomen vertrouwd met het uitvoeren van **terrein-opnemingen** en **waterpassingen**, het vervaardigen van **situatie-teekeningen** en **bestekken** en het uitvoeren van **grondwerken**. Salaris naar bekwaamheid. Franco brieven met aauwkeurige omschrijving van vroegeren werkkring te richten aan het Bureau van dit blad onder letters H.B.

Teekenaar

Gevraagd, grondig bekend met **uitvoering van groote gebouwen**. Daur der betrekking vermoedelijk 2 à 3 jaren; traktement *f* 80.— à *f* 90.— 's maands. Brieven franco motto „**Teekenaar**", bureau *Opmerker*, Arnhem.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

CENTRAAL-VERWARMING
en VENTILATIE.
J. L. BACON,
ELBERFELD.
Hoëeverancier van Z. M. den Koning van Pruissen en Duitschen Keizer.
Meer dan 5000 toestellen aller stelsels in werking.
Ontwerpen, begrootingen en brochuren worden op aanvraag *gratis* geleverd.
Prima Referenzen.
Agenten voor elke provincie gevraagd.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

HERBESTEDING

Op **Dinsdag den 24ste Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. BM.

De levering van grindballast ten behoeve der spoorbanen van den voormaligen Nederlandschen Rijnspoorweg.

De besteding geschiedt volgens § 12 van het bestek.

Het bestek ligt van den 16den Mei 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.10.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) op den 17den Mei 1892 des namiddags ten 2 ure.

UTRECHT, den 9den Mei 1892.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
BALK-IJZER in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

Complete IJzeren
Gebouwen en Overkappingen,
H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

OPENBARE
AANBESTEDING.

Op **Woensdag den 8sten Juni 1892**, des namiddags te 2 uren (Plaatselijke tijd), zal, in het gebouw van het Departement van Justitie te 's-GRAVENHAGE, in het openbaar bij enkele inschrijving worden **aanbesteed:**

Het verbouwen van het Paleis van Justitie aan de Prinsegracht te Amsterdam.
Raming *f* 244.500

Het bestek N°. 17 met 18 daarbij behoorende teekeningen is van af 18 Mei 1892 franco verkrijgbaar, tegen betaling van *f* 5,25, bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui N°. 28a, te 's-GRAVENHAGE.

Het bestek met daarbij behoorende 18 bestekteekeningen, voorts 50 detailteekeningen, benevens monster en modellen, liggen op alle werkdagen, van af 19 Mei 1892 tot 8 Juni 1892, ter kennisneming in een der lokalen van het Paleis van Justitie te Amsterdam van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 8 uur (Plaatselijke tijd).

AANWIJZING zal aldaar plaats hebben, op Zaterdag 28 Mei en Zaterdag 4 Juni 1892, telkens des namiddags te 3 uren (Plaatselijke tijd).

INLICHTINGEN zijn inmiddels verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Departement van Justitie te 's-GRAVENHAGE.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal:
P. J. VAN BEIJMA.

's-GRAVENHAGE, 12 Mei 1892.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS en WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
ERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & C°. Amsterdam.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*.
De Directeur, W. PATON WALSH

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-

HOEKMEET-

en andere

INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,

LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**

WEEGWERKTUIGEN.

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik.

Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN

KONING & BIENFAIT, *Amsterdam*,

Prins Hendrikkade 14,

Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.

Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Trass, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan eenig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders** uit alle corden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs, Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven.**

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel, etiket** en **fabriekamerk**, welke allen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men leze de waardeerende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Ambachtsman"* d.d. 8 Febr. 1890 en in het *„Bouwkundig Weekblad"* d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1854.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Kolonien*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

A. H. VAN BERGEN,
FABRIKANT TE
Heiligerlee, prov. Gron.
SPECIALITEIT IN
Nieuwe Constructie
BRANDSPUITEN.
TORENUURWERKEN
EN
LUIDKLOKKEN,
op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.
ANTWERPEN 1885. EEREDIPLOMA.
Gouden en Zilveren Medailles.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme of slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. (1)
Vraag prijzen en referenties.

Gedrukt bij J. W. van der Wiel & Co., te Arnhem.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 21. ZATERDAG 21 MEI 1892

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

Architectura et Amicitia

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, *Arnhem*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *vier gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIËN, al 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *Arnhem* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. Als vervaardiger van het ontwerp „Motto X" (opmeting van een oud-Hollandsch poortje, prijsvragen 1891) heeft zich bekendgemaakt de heer M. Lauweriks te Amsterdam.

2°. Heeren inteekenaren op het plaatwerk „De Architect", die van woonplaats veranderen, wordt beleefd maar dringend verzocht hiervan opgave te doen aan den heer J. A. van der Sluys Veer, Jan-Steenstraat 79, Amsterdam.

Mochten enkele inteekenaren de 1e aflevering 1892 van genoemd plaatwerk nog niet ontvangen hebben, dan gelieven zij zich tot bovengenoemd adres te wenden.

3°. Stukken, de Redactie van Architectura et Amicitia betreffende, gelieve men in het vervolg te adresseeren: Vondelkade 185 Amsterdam.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

BOUWKUNDIG TEEKENONDERWIJS VOOR HANDWERKSLIEDEN.

(A. et A.) *(Vervolg en slot van pag.* 147).

De jonge handwerksman is over het algemeen in de beoordeeling van zijn onderwijzer zeer beleefd. Hij zal dezen, wanneer hij een enkele maal antwoorden geeft die geen steek houden, zelden op zijne dwalingen oplettend maken, maar er het zijne van denken, vooral wanneer hij weet dat zijn leermeester geen tegenspraak duldt. Maar de achting voor zijne meerderheid heeft hij dan verloren, want zoo zijn onderwijzer altijd gelijk meent te hebben, zal hij gretig elke kleine vergissing als eene welkome gelegenheid aangrijpen om er zich met zijn makkers vroolijk over te maken en daardoor het gezag van den leeraar naar beneden halen. Er is voor den onderwijzer dan ook maar één weg om de leerlingen aan zijne meerderheid te doen gelooven en dat is, dat hij zonder de minste aanmatiging zijne degelijke kennis aan hen mededeelt, zonder daarom aan zijn eigen onschendbaarheid te gelooven; dat hij steeds een open oor heeft voor de opmerkingen, die de leerlingen hem, zoo hij ze niet afwijst, openhartig zullen mededeelen; dat hij zich niet te groot acht om begane dwalingen te erkennen en een ander volkomen de eer van een beter inzicht gunt. En wanneer hij mocht denken dat eene dergelijke opvatting van lesgeven zijn prestige zal schaden dan vergist hij zich ter dege. De jonge handwerkslieden bemerken zeer spoedig of iemand de zaken die hij vertelt in den grond weet of niet; in het eerste geval hebben zij volkomen vertrouwen, al bekent de onderwijzer wel eens ongelijk; in het tweede geval zal geene houding, hoe ook, indruk op hen maken en zal de leeraar het vertrouwen zijner leerlingen nimmer genieten. We gelooven dat in dit opzicht nog dikwijls te kort wordt geschoten, dat er leeraren zijn, die meenen aan hun prestige verschuldigd te wezen dat hunne leerlingen onvoorwaardelijk accepteeren wat ze hun vertellen. Durft één van hen aan de juistheid der beweringen twijfelen, oppert hij bezwaren, meent hij andere oplossingen te kunnen voorslaan, dan wordt hij voor eigenwijs en eigenzinnig uitgemaakt. Het laat zich hooren dat uit dergelijke opvattingen scheeve verhoudingen geboren worden, dat een leerling, die een zekere opvatting in zijn hoofd heeft en meent dat deze goed is, midden in zijn gedachtengang wordt gestuit, dat in zijn hoofd zich een verward begrip van goed en niet goed zal vastzetten en hij zal eindigen met te volgen, maar met weerzin, dus zonder belangstelling. Daarom zal de leeraar ervoor hebben te waken de bestaande begrippen niet bot af te breken en er de zijne voor in de plaats te zetten. Hij zal, zoo in de opvattingen der leerlingen goede elementen verscholen zijn, deze moeten opsporen en in den geest, waarin deze zich ontwikkeld hebben, verder moeten werken. Zijn zijne eigen opvattingen verreweg beter, dan zal hij deze naast de andere stellen, ze laten uitwerken en eenvoudig, klaar en duidelijk den leerling op het betere in deze oplossingen wijzen. De leerling zal dan vanzelf tot een beter begrip van goed en niet goed komen en het beste behouden.

We komen thans aan een tweede punt, dat bij het teekenonderwijs voor handwerkslieden van het grootste belang is, dat is de keuze der te behandelen onder-

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

werpen. Waar we ons voorloopig tot het bouwkundig teekenen bepalen, waarbij de meeste leerlingen jonge timmerlieden zijn, daar gelooven we dat vóór alles slechts die onderwerpen behandeld dienen te worden die de leerlingen in het practische leven telkens zullen hebben uit te voeren.

Om een juist begrip van bouwkundig teekenen te verkrijgen, zal de leerling moeten beginnen met het leeren hanteeren der teekeninstrumenten. Eene uitstekende gelegenheid hiertoe biedt de uitwerking op zoo groot mogelijke schaal van de meest eenvoudige meetkundige opgaven die zich later in de practijk zullen voordoen. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de bewijzen der opgaven achterwege kunnen blijven, daar deze allicht tot verwarring in de eenvoudige kennis der constructiën aanleiding zouden geven. Wanneer een leerling eenige malen zonder voorbeeld met behulp van eene voor zijne oogen gemaakte schets eene dergelijke constructie heeft geteekend, dan zal hij er onwillekeurig belang in gaan stellen en haar onthouden, en door deze opgaven wat uit te werken, zal met de noodige vaardigheid in het teekenen het begrip dezer eenvoudige meetkundige opgaven zich in het hoofd van den leerling vastzetten. En wanneer nu later in de practijk deze constructiën voorkomen en de vroegere teekenleerlingen, desnoods met behulp der eenmaal gemaakte teekeningen, ze tot een gunstig einde brengen, dan zullen ze hun een blijvend hulpmiddel zijn bij de verdere beoefening van hun vak. Heeft de leerling de noodige vaardigheid in het hanteeren der teekeninstrumenten verkregen en daarbij een begrip der meest voorkomende meetkundige opgaven, dan kan hij overgaan tot het eigenlijke vakteekenen. Als aanvangspunt hiervoor worden gewoonlijk de houtlasschen genomen, wat zonder twijfel juist is, daar de leerling, vóór hij een begrip zal kunnen krijgen over de samenstelling der onderdeelen, eerst een overzicht zal moeten hebben van de wijze, waarop de deelen dezer onderdeelen aan elkaar verbonden dienen te worden. Deze houtlasschen late men zoo mogelijk op de ware grootte teekenen; niets is bedrieglijker dan eene dergelijke teekening op verkleinde schaal. Daarbij zorge de onderwijzer steeds een voorbeeld in natura op de ware grootte bij de hand te hebben; een enkele blik op het stuk zelf komt het voorstellingsvermogen, waar het te kort schiet, oneindig meer te hulp dan honderd uitleggingen op papier. Is het aantal leerlingen niet te uitgebreid, dan late men ook hier de geteekende voorbeelden achterwege. Wanneer de leerling zelf zijne teekening moet verdeelen, zelf naar zijne eerste lijnen moet zoeken, dan zal hij niet in de gelegenheid zijn ook maar iets op papier te zetten wat hij niet heeft begrepen. Bovendien kan de leeraar met een enkele streep immers zijne bedoeling kenbaar maken en de geheele verdere uitwerking aan de leerlingen overlaten. Het zou, dunkt ons, verkeerd zijn het aantal lasschen grooter te nemen dan voor de dagelijks voorkomende gevallen noodig is. Het laten teekenen van combinaties, die misschien voor den knutselaar belangwekkend kunnen zijn, maar den practischen ambachtsman geen voordeel aanbrengen, is slechts tijdverlies en verhoogt de belangstelling niet. Wanneer na de houtverbindingen de bouwkundige onderdeelen aan de beurt komen, is het naar onze meening steeds weer zaak om vooral eenvoudig te blijven. Zoowel bij kappen, trappen, kozijnen, vensters, deuren als bij lambrizeeringen, kasten, plafonds enz. enz., zal men steeds moeten trachten de beste constructies met de eenvoudigste middelen te bereiken. Wij gelooven dat de methode zeer juist is om eerst een ontwerp op verkleinde schaal (b.v. 1 à 5 of 1 à 10) in enkele lijnen in potlood te laten zetten, het daarna tijdelijk te laten rusten om op ware grootte de meest belangrijke details te vervaardigen en pas, nadat hierbij alle moeilijkheden zijn opgelost, de eerste teekening verder af te werken. Deze methode heeft verschillende voordeelen. Ten eerste komt veel, wat op verkleinde schaal niet recht duidelijk kan worden aangegeven, bij een uitslag op ware grootte op den voorgrond en zullen dus ongerechtigheden, die zich in eene kleine teekening laten bedekken, bij het detailleeren niet straffeloos kunnen passeeren. Ten tweede heeft de leeraar de gelegenheid om bij het teekenen der onderdeelen zijne opmerkingen te maken, desnoods variatiën op hetzelfde thema te laten vervaardigen om het vóór en het tegen der verschillende oplossingen in het licht te stellen. Ten derde zullen de leerlingen, zoo zij alreeds in de practijk werkzaam zijn, zooals vele leerlingen der avondteekenscholen, zich opvattingen of aanwijzingen van anderen herinneren, die hun bij het ontleden van eene constructie te binnen schieten en waaraan zij verschillende vragen kunnen verbinden. Eindelijk zal de onderwijzer in het bijzonder kunnen letten op de profileering der lijstwerken en door het voortdurend laten teekenen van zuivere en smaakvolle profielen ongemerkt bij den leerling een begrip van schoon en onschoon opwekken. Daarbij oefent de leerling zich, zooals reeds boven is aangemerkt, voortdurend in het op de plank zetten van constructiën, eene wetenschap, die hem, bij het helpen uitvoeren van bouwwerken, van onberekenbaar nut zal zijn. Op deze wijze kunnen de meest voorkomende bouwkundige onderdeelen worden behandeld, waarbij in het oog moet worden gehouden dat zelf denken en zelf doen bij den leerling steeds op den voorgrond moeten staan. Wanneer de leeraar een schets maakt, slechts in enkele lijnen, en de zwaarten van het hout hierin schrijft, benevens de hoofdmaten van de constructie, dan heeft de leerling alles wat hij wenschen kan om te beginnen, en zal hij, in verband met hetgeen zijn onderwijzer hem mondelings heeft medegedeeld of aan een voorbeeld in natura heeft aangewezen, zijne opvattingen van het gehoorde aan het papier kunnen toevertrouwen. Dan zal elke lijn óf verantwoord kunnen worden óf geen reden van bestaan hebben en de leerling zal misschien juist niet snel, maar zeer zeker met succes werken. We zijn thans genaderd tot het derde punt, dat we bij de bespreking van het bouwkundig teekenonderwijs voor handwerkslieden wenschen te bespreken, namelijk de behandeling der teekeningen.

Ook wederom hier gelooven wij dat de hoofdvoorwaarde is eenvoudig en duidelijk te blijven, dat het zaak is alle effectbejag te vermijden en steeds te zorgen dat de teekeningen hare waarde ontleenen aan den inhoud en niet aan het uiterlijk. We willen daar natuurlijk niet mede zeggen dat de uitvoering verwaarloosd kan worden. In geenen deele. Maar de teekeningen mogen nooit de pretensie van prenten, vooral niet van gekleurde prenten maken, maar moeten vóór alles zijn zeer net en breed uitgevoerde bouwkundige constructiën. Er moeten natuurlijk kleuren in eene teekening zijn om de materialen te onderscheiden, maar deze moeten zoo weinig mogelijk de aandacht trekken, ze zijn slechts middel, geen doel.

Maar al te zeer is de leerling geneigd de waarde van eene teekening in de vertooning aan den wand te zoeken. Daarom is het verkeerd aan deze opvatting voet te geven, maar moet de leerling leeren begrijpen dat de innerlijke waarde van zijn werk niet door effectbejag verhoogd wordt, dat eene sobere, breede, maar nette wijze van voorstellen voor hem de aangewezene en bovendien de snelste en het best op het doel aansturende weg is om zijn vakkennis te vermeerderen.

Wanneer we thans na deze meer algemeene beschouwingen het bouwkundig teekenonderwijs voor handwerkslieden, zooals het hier-te-lande gegeven wordt, nader beschouwen, dan vinden we onwillekeurig een punt van aanknooping in de bij den aanvang van dit opstel genoemde tentoonstelling van het werk der Avondteekenschool aan de 1e Ambachtsschool te Amsterdam. Want daar deze expositie wel een van de meest uitgebreide op dit gebied zal zijn geweest, en ze uitging van een onzer eerste inrichtingen van ambachtsonderwijs, mag ze ook vrij wel beschouwd worden een beeld te geven van den stand van dit onderwijs in ons vaderland. Vertegenwoordigd waren de volgende vakken: bouwkundig teekenen, meubel-teekenen, werktuigkundig teekenen, handteekenen, decoratieschilderen, houtschilderen, boetseeren en, hoewel nog zeer in opkomst, scheepsbouwkundig teekenen. De tentoonstelling gaf ons den indruk dat de nieuwere opvattingen van het onderwijs hier zeer op den voorgrond zijn getreden.

Er is geheel gebroken met den ouden sleur van prentjes maken en voorbeeldjes kopiëeren, overal is aan het doel van het onderwijs de meeste aandacht geschonken. Over het algemeen kregen we de overtuiging dat er door de leerlingen met veel belangstelling is gewerkt, dat dus de onderwijzers het geheim bezitten om deze belangstelling op te wekken en gaande te houden en we beschouwen dit als een der grootste voordeelen van de methode die gevolgd wordt. Wat de behandelde onderwerpen betrof, deze eigenden zich (enkele teekeningen, waarover straks meer, zonderen we uit) uitstekend voor hen, die zich voor dit onderwijs aanmelden, en aan de wijze waarop de teekeningen waren uitgevoerd, kan de lof niet onthouden worden. We zagen in de afdeeling bouwkunst uitnemende proeven van rechtlijnig teekenen, die getuigden van een met de uiterste zorg gegeven onderwijs in het hanteeren der teekengereedschappen. De meergevorderden hadden de meest belangrijke constructies op groote schaal ontwikkeld, waardoor de leerlingen een zeer duidelijk beeld kregen van de wijze waarop deze constructies in de practijk worden uitgevoerd en op alle details oplettend konden worden gemaakt. Bij het werk der meestgevorderden zouden we echter eene opmerking willen maken; het het is deze, of hier geen overdrijving in het spel is. Zoo zagen we van enkele leerlingen op zeer groote schaal uitgevoerde ontwerpen van erkers, schouwen, winkelpuien enz, alles zeer rijk (meermalen overladen) behandeld, soms zelfs van ornement voorzien. Gaat het onderwijs hier niet te ver? Het is toch duidelijk dat deze ontwerpen niet van de leerlingen zelf zijn, dat ze niet eens naar enkele gegevens gemaakt zijn, maar eenvoudig vergroot, dat de details hun stuk voor stuk door den onderwijzer zijn voorgeteekend, dat ze dus den geheelen cursus (de uitgebreidheid der teekeningen wettigt de veronderstelling dat er maanden op gewerkt is) niets anders hebben gedaan dan machinaal namaken wat de leeraar hen voordeed. Bovendien dringt zich de gedachte bij ons op of deze leerlingen, die toch zeker ook wel handwerkslieden zullen zijn, geen verkeerd begrip van hun eigen kennis zullen krijgen, of ze niet in de meening zullen gaan verkeeren dat ze reeds een mate van vakkennis bezitten die hun nog volstrekt niet eigen is, of ze dus wel vrij van aanmatiging zullen blijven en niet eenigszins laag gaan neerzien op hun medevakgenooten, die misschien evengoede werklieden, misschien zelfs betere zijn, maar nog niet zulke groote zaken hebben (na-) geteekend. Wij gelooven dat hier de uiterste grens van wat het teekenonderwijs voor handwerkslieden geven mag, bereikt, zoo niet al overschreden is.

Het meubelteekenen verkeert uit den aard der zaak in eene eenigszins andere verhouding als het bouwkundige teekenen. Een timmerman moet vóór alles een juist begrip van constructie hebben, wat bij den meubelmaker minder het geval is. De timmerman zet de onderdeelen eener samenstelling op logische wijze in elkaar (ten minste zoo behoort het), de meubelmaker vraagt naar geen logica, hij lijmt alles aaneen, slechts met het doel het gewenschte uiterlijk te verkrijgen. Is dus bij eerstgenoemde constructie hoofdzaak en wordt, als vanzelf daaruit voortspruitende, aan den goeden vorm de noodige aandacht geschonken, bij den meubelmaker is de vorm hoofddoel en wordt de constructie slechts in verband daarmede behandeld.

Het werk der leerlingen in het meubelteekenen liet aan goede vormen weinig te wenschen over, terwijl ook de constructie, waar het te pas kwam, op de teekeningen was aangegeven. We zouden dus voor deze afdeeling niets dan lof hebben, ware het niet dat we ook hier overdrijving meenden te bespeuren. Het is mogelijk dat we dwalen, maar we vroegen ons onwillekeurig af of we ook wellicht te doen hadden met het werk van een met groote werkkracht en veel smaak begaafden onderwijzer, die in alles, volgens ons veel te veel, de hand had gehad. Zouden de leerlingen voor de waarlijk fraaie, maar voor hen veel te hoog liggende ontwerpen van kastjes, rustbanken, buffetten, stoelen enz. waarlijk iets gevoeld hebben, of zouden ze eenvoudig den hoofdvorm hebben vergroot en de door den leeraar neergeschreven details de noodige malen herhaald hebben. We vreezen het laatste. We gelooven dat ook hier de laatste grens van wat ambachtsteekenonderwijs geven mag, bereikt is en dat deze wijze van meubelteekenen, hoeveel begaafdheid ze ook bij den onderwijzer verraadt, voor handwerkslieden niet de vruchten zal afwerpen die men er zich van voorstelt. Voor het oogenblik mag ze misschien de belangstelling der leerlingen opwekken, wellicht zelfs een buitengewone prikkeling hebben door de aantrekkelijkheid der groote, waarlijk fraaie teekeningen, maar voor het vervolg kan slechts ontgoocheling het gevolg zijn, daar het onderwijs boven de krachten der leerlingen gaat en deze slechts ontnuchtering zullen ondervinden wanneer ze later tot de ware kennis van hun wetenschap komen.

Nemen we onze beschouwingen over het bouwkundig teekenonderwijs voor handwerkslieden, zooals het aan de genoemde avond-ambachtsschool gegeven wordt, thans bijeen, dan gelooven we dat de gang van onderwijs in de hoogste mate onze belangstelling verdient en tot uitstekende resultaten zal leiden, maar dat de schatting, wat een handwerksman aan teekenonderwijs dient te genieten, nog wordt overdreven en het onderwijs nog zou winnen, wanneer vóór alles en bij alles de eenvoud werd betracht. En dat dit werkelijk, zonder aan de belangrijkheid der ontwerpen iets af te doen, wel kan, bewijzen de vele met zorg op groote schaal geteekende constructies, die onzes inziens voor den werkman veel interessanter en veel nuttiger zijn dan de veel te hoog liggende composities, die misschien voor een oogenblik de ijdelheid zoowel van den leeraar als van den leerling kunnen streelen, maar voor het verkrijgen van degelijke constructieve kennis en een eenvoudig begrip van schoon weinig waarde vertegenwoordigen. We houden er ons echter van overtuigd dat ook door hen, die geroepen zijn dit onderwijs te leiden, deze meening gedeeld zal worden en dat het langzamerhand meer en meer geheel aan zijn doel zal gaan beantwoorden, maar dat het eenvoudig onmogelijk is het volmaakte met één slag te bereiken. De resultaten ten minste, die genoemde jongste tentoonstelling ons te zien heeft gegeven,

wijzen hierop en we kunnen dan ook niet nalaten onze groote sympathie uit te spreken over de mannen, die de hervorming van het ambachtsonderwijs hebben aangedurfd en reeds nu op zulke schoone resultaten kunnen wijzen. N.

(A. et A.) KUNST EN PUBLIEK.

door JONAS INGENOHL.

(*Vervolg en slot van pag.* 157.)

Onze kunst, die eene der rijkste kon zijn, is in de oogen van het publiek de armste. Men begrijpt, dat een schilder, een beeldhouwer, een componist artisten moeten zijn, om met weinig materieel iets verhevens te scheppen, maar niet, althans lang niet genoeg, dat een combinatie van steen, hout en ijzer ook een persoonlijk gevoeld kunstwerk kan zijn, waarbij lijnen en kleuren hoofdzaak, en kostbaar materieel bijzaak is.

Men weet dat een gebouw een zekeren stijl moet bezitten, maar wat een stijl eigenlijk is en waaraan hij is te herkennen, zoover gaat het begrip in die „men" niet. Voor een groot deel is dat laatste dan ook begrijpelijk.

Bijna al wat hier in den laatsten tijd is gebouwd, kenmerkt zich door volslagen gemis aan stijl en dat zou misschien zeer goed zijn, wanneer met opzet naar iets nieuws, iets origineels werd gestreefd; doch daarvan geen spoor, men noemt brutaalweg Fransche, Duitsche of Hollandsche Renaissance, wat daarmede niets gemeen heeft en niets anders is dan eene opeenstapeling van uit diverse plaatwerken gehaalde motieven, waarbij dan nog de combinatie de grootste onkunde verraadt. En het zijn niet altijd de revolutiebouwers, die zich daaraan schuldig maken; in de meeste gevallen hebben die heeren daarvoor geen tijd en geen geld. Was dit het geval, dan zou het publiek nog wel onderscheid leeren zien tusschen den architect en den beunhaas, maar het zijn zij, die gerekend kunnen worden tusschen die beiden te staan, mannen, die zich niet geneeren een hoog patent als architect te betalen en overvloed van werk hebben: het zijn de architecten-makelaars, welken laatsten titel zij noodig hebben om aan werk te komen. Het woord makelaar geeft altijd vertrouwen bij het publiek, 's mans vak is huizen taxeeren, dus die heeft er verstand van. Zij zijn 's Maandagsavonds in Frascati te vinden en ook dadelijk bij de hand als er ergens brand is — bijna even gauw als de Brandweer — om zich voor den wederopbouw te recommandeeren. Van eenige esthetische ontwikkeling is natuurlijk geen sprake; zij hebben genoeg teekenen geleerd om een trapwrong te kunnen uitslaan en het metselverband gebrekkig te kennen, maar overigens zijn het in de eerste plaats handelsmannen, die bij hunne directie als architect van het werk, tegelijk als agenten optreden — hoewel niet openlijk — en een en ander zelf leveren. „Ziet u mijnheer, dan is u zeker goede, soliede waar te krijgen voor uw geld". Als zij geen werk hebben, gaan zij maar zoolang voor zichzelven bouwen en verhuren de woningen als de tijd gunstig is of stoppen ze anders maar zoo gauw mogelijk in de veiling. Het publiek heeft dikwijls nog liever met hen te doen dan met heusche architecten en niet altijd ten onrechte, omdat zij vóór alles practisch zijn en weten hoe met elk der klanten in zijn soort om te gaan, waardoor zij spoediger het vertrouwen weten te winnen dan de artisten-bouwmeesters, bij wie veelal eene gemakkelijke practische inrichting bijzaak, en een fraaie, dure gevel, waaraan de bewoner niets heeft, hoofdzaak is. Door die makelaars-architecten, die Sleurs van de Villa Silberstein, wordt echter de kunst in ons vak in miscrediet gebracht; niet alleen omdat zijzelven er niets voor gevoelen, maar meer nog omdat het publiek, gaarne practisch en goedkoop bediend, als het ware huiverig is om zijne belangen aan den artist-bouwmeester toe te vertrouwen. „Het wordt te duur", klaagt men, „en het zou dan wel mooi worden, maar een goed droog huis is toch meer waard dan dat het enkel mooi is en dat mooie is er toch gauw genoeg afgekeken". Het is maar al te waar dat die klachten niet altijd ongegrond zijn en dat in de laatste jaren artistieke woonhuizen zijn verrezen met mooi geplaveide maar vochtige sousterrains en met ramen en deuren, mooi van teekening maar slecht van constructie, zoodat de kamers soms door de tocht onmogelijk zijn te verwarmen, en daarentegen niet-artistieke huizen van soliede constructie en goede verdeeling, waarin de eigenaar-bewoner met genoegen zijne dagen slijt.

Zoo zijn er ook artisten, die het vak in miscrediet hebben gebracht, ja er zijn zelfs vermogende, aanzienlijke burgers, die dikwerf getoond hebben het met de kunst goed te meenen en er veel voor over te hebben, maar die, na eenmaal met een artist-bouwmeester te doen te hebben gehad, de verklaring uitten, nimmer meer iets aan een architect te zullen opdragen, omdat zij zich door hem bedrogen achtten. Dat bedrog behoeft nu juist niet ter kwader trouw te zijn, maar is meer het natuurlijk gevolg van nonchalance voor practische indeeling, goede constructie en duurzame materialen, allen zaken waarom vele artisten zich niet druk maken. Waarom niet? Ook dat is eenigszins begrijpelijk. Wie zijn het in den regel, die bouwkundige prijsvragen winnen en de hoogste onderscheidingen op tentoonstellingen behalen? Het zijn de jongere bouwkundigen, die, evenals hunne collega's, de schilders van den nieuweren tijd, anders en vaardiger teekenen dan de oudere kunstbroeders en door hunne artistieke ontwerpen ontzaglijk veel op hen voor hebben. Toch zijn de noten de muziek niet en het ontwerp het gebouw niet, en evenals een slechte onvolledige opvoering de schoonste compositie volkomen kan doen vallen, heeft ook het fraaiste ontwerp niets te beduiden, als het onoordeelkundig, door in de practijk onervaren handen wordt uitgevoerd. Het publiek wordt dus ook hier op een dwaalspoor geleid, wanneer het iemand laat bouwen, *omdat* hij vele prijsvragen heeft gewonnen en het moet dan later tot eigen schade ondervinden, dat eene mooie teekening maken en een goed huis bouwen twee verschillende zaken zijn, ja bijna twee verschillende vakken. Maar daarom juist is ons vak ook zooveel moeilijker dan eenig ander kunstvak, daarom moeten wij bouwkundigen meer dan anderen in de eerste plaats het vertrouwen van het publiek zien te winnen, door alles wat het gebouw betreft, tot in de kleinste bijzonderheden toe, met hart en ziel te behandelen en niet, zooals dikwijls gebeurt, wanneer er bezuinigd moet worden, dit trachten te vinden in minder duurzaam materieel, dunnere muren of lichtere balklagen, maar in de veelal overtollige buitenversieringen, die de artistieke waarde van het gebouw toch niet verhoogen. Voor ons, bouwkundigen, is maar één gezonde reclame voor het vak mogelijk: het bouwen van een goed huis, waarvan wij, rekening houdende met licht, lucht, bodem en windstreek, overtuigd kunnen zijn, dat de bewoners er genoeglijk en gezond in zullen kunnen leven en wie dan tevens esthetisch is ontwikkeld, zal zonder verhooging van kosten, en al zijn de ten dienste staande middelen nog zoo bescheiden, er ook tegelijk een mooi huis van kunnen maken. Wie zoo bouwt, wint het publiek voor zich en voor ons vak; het vertrouwen zal op die wijze voor den artist-bouwmeester terugkeeren. Wij moeten als het ware concurreeren tegen de eigenbouwers en dat

niet door alleen door onze meerdere esthetische eigenschappen voorop te stellen, iets wat er van zelf toch wel bij komt en waarvoor het publiek nog maar bitter weinig oog heeft, maar door te laten uitkomen dat wij bouwen *kunnen* en met die geestelijke ontwikkeling toch ook de practijk ten volle meester zijn. Studie en ernst gaan dus hand aan hand en eerst wanneer het publiek ervan overtuigd is, dat aan onze artisten-bouwmeesters met vertrouwen een kapitaal kan worden ter hand gesteld om deugdelijk te verwerken — en die overtuiging kan niet dan met de ondervinding komen — eerst dan mogen wij met grond verwachten dat de menschen zich warm zullen maken om de kunst in het vak en zich niet meer zullen inlaten met de makelaars-architecten, die daarvan geen begrip hebben, maar bekend staan om hunne soliede wijze van bouwen en hun zaakkundig optreden. Vooral dit laatste maakt hen bij het publiek gezien. Zij weten vooraf wat een woonhuis, zus of zóó ingericht, zal kosten en wijken in de uitvoering niet van het oorsponkelijk plan af, waardoor dus tegenvallende bijrekeningen worden vermeden en de vrede tusschen patroon, architect en aannemer blijft bewaard.

De artist-bouwmeester daarentegen weet dikwijls zelf niet wat hij wil en verandert soms gedurende den bouw dan nog dit en dan weer dat, zoodat eindelijk van zijn oorspronkelijk ontwerp maar weinig meer is overgebleven. Daartoe heeft hij volgens art. zooveel van zijn bestek het recht, maar het hinkende paard — hier de verrekeningstaat — komt achteraan en het eind is onaangenaamheid, hetzij dat de patroon of wel dat de aannemer de dupe van de historie wordt. Ik weet een voorbeeld dat men bij den bouw van een particulier woonhuis reeds lang aan het metselen van de fundeering was en de bouwmeester het toen met zichzelf nog niet eens was, in welken stijl het zou worden gebouwd. De aannemer bleef dat negeeren van de bestekteekeningen rustig toezien, maar diende later een ellenlange bijrekening in, die den patroon als koud water op het lijf viel en hem de verzuchting ontlokte: „dat is eens, maar nooit weer, ik moet van die heeren artisten niets meer hebben". Wij kunnen erop aan, dat, als die mijnheer weer ooit eens iets bouwen laat, hij dan zeker zijn toevlucht neemt tot een makelaar-architect, bij wien hij voor minder geld en met minder onaangenaamheden terecht kan. „Het huis wordt dan wel zoo mooi niet", zal hij denken, „maar ik heb bij ondervinding dat mooi synoniem is met duur en lastig en daarom moet het nu maar heel gewoon en soliede worden; de huurders zullen er niet minder graag in wonen". Wij moeten toegeven dat tegen dergelijke redeneering weinig is in te brengen en de man van zijn standpunt, het standpunt van koopman, financier of wat hij moge zijn, volkomen gelijk heeft, maar jammer is het dat met die opinie de bouwkunst in 't algemeen een gevoelige slag wordt toegebracht, want is zoo'n patroon een invloedrijk man, dan zal hij dien invloed zeker niet aanwenden om zijne aanzienlijke bekenden aan te sporen artistiek te bouwen, maar hun integendeel waarschuwen voor datgene wat hij zelf heeft ondervonden. Nu is het zeker waar dat een artist vrij moet zijn in de keuze zijner vormen en materialen, maar er behoort nu eenmaal zekere takt voor om met het publiek om te springen, vooral wanneer (zooals het in ons vak zoo vaak voorkomt) de werkgever voor zoo weinig geld mogelijk, zooveel mogelijk gedaan wil hebben. Maar wanneer aan een schilder een doek wordt besteld en vooraf omtrent den prijs wordt overeengekomen, zal het zeker geen artist in het hoofd komen, bij aflevering meer geld te vragen, omdat hij de schilderij nu en dan heeft moeten veranderen of gedeeltelijk overschilderen. Evenzoo kan iemand, die bouwen laat, verlangen dat de architect zich aan zijne begrooting zal houden; precies is dat natuurlijk niet mogelijk, maar bijrekeningen die $^1/_5$ van de geheele bouwsom bedragen, door de schuld van den architect — en daar zijn voorbeelden van — getuigen óf van nonchalance óf van onbekwaamheid van den leider. Het is de leelijkste fout die wij maken kunnen, want daardoor brengt men zoowel zichzelf als het geheele vak in een kwaden reuk. En als men nu overweegt of de bouwkunst al of niet vooruitgaande is, dan is men geneigd de ontwikkeling te toetsen aan uiterlijk schoone of belangrijke artistieke binnenbetimmeringen en dat is voor het begrip van kunst ook volkomen juist, maar het woord bouwkunst heeft voor de practijk een veel wijdere strekking, die, behalve nog constructie, materialenkennis enz., ook wel degelijk coulant werken en spaarzaamheid bevat.

In die beteekenis is den voor alles verantwoordelijken bouwmeester een zware taak op de schouders gelegd en is het ontwerp de hoofdzaak niet, maar de uitvoering bijna alles. Teekenen is middel maar geen doel, en wie artistiek teekenen als hoofdzaak beschouwt, om met lijnen en kleuren, assen en vegen, die men in het uitgevoerde werk nooit te zien krijgt, succes bij prijsvragen te behalen, hij streeft dat doel voorbij en ziet door de boomen het bosch niet.

Zoo iemand kan uitmuntend kunstteekenaar zijn, maar bouwmeester, d. w. z. meester, leider van den bouw, niet; hij zal bij eventueele opdracht voor uitvoering, datgene, waarbij de werkgever het meeste belang heeft, moeten overlaten aan den eersten den besten opzichter, die hem naar welgevallen zal kunnen bedotten, terwijl hij zelf — de bouwmeester — toch de verantwoordelijke persoon blijft.

Om het publiek dus voor goed voor onze zaak te winnen is studie en ernst noodig om onze denkbeelden naar eisch — en dat woord omvat *alles* wat ons vak betreft — te kunnen uitvoeren, en nog iets: aaneensluiting onderling en waardeering voor het werk van anderen. Niet vitten op hunne kleine tekortkomingen, of strijden over een al of niet begrepen stijlvorm van onderdeelen, maar, zooals de jongere schilders ons leeren, het publiek wijzen op de schoonheden van de uitgevoerde werken van de vakgenooten en daarop zoolang wijzen totdat het publiek ten laatste begrijpt wat bouwkunst is. Eendracht is macht en strijd in de gelederen is de ontbinding van het leger.

(A. et A.) WEDSTRIJD VOOR HANDWERKSLIEDEN EN LEERLINGEN TE AMSTERDAM.

In tegenwoordigheid van den Burgemeester van Amsterdam, den heer Vening Meinesz, en andere autoriteiten en tal van genoodigden werd de tentoonstelling in het Paleis voor Volksvlijt met een openingsrede van den Voorzitter der tentoonstelling, den heer I. Gosschalk, met eenige plechtigheid geopend.

De tentoonstelling, waarvoor de orkestzaal, eenige nevenzalen en de gaanderijen zijn in beslag genomen, maakt door de groote verscheidenheden der inzendingen, welke grootendeels met smaak zijn geëtaleerd, een goeden indruk.

We hopen de volgende week een en ander nader te bespreken.

VEREENIGING »ARTI ET INDUSTRIAE" TE 'S-HAGE.

Vergadering van 14 Mei 1892.

Na lezing en goedkeuring der notulen en mededeeling van enkele punten van ondergeschikten aard, geeft de Voorzitter een overzicht van de laatste voorvallen op het gebied der kunstnijverheid. De tentoonstelling van het ontwerp van een vorstelijk verblijf voor de ramen van het huis Goupil en Co.,

vervaardigd door den heer C. Kromhout; de werkstukken van den heer E. W. F. Kerling, bestemd ter inzending op de tentoonstelling van Bouwkunst, en de tentoonstelling van werkstukken van leerlingen der Academie en dito van de Ambachtschool passeeren de revue.

Als werkend lid wordt de heer P. Amiabel met algemeene stemmen aangenomen.

Als plaats voor de zomer-excursie in de eerste week van Augustus wordt Utrecht aangewezen.

Voor de bibliotheek zijn eenige boekwerken ingekomen en het is ook reeds gelukt een ruiling van het tijdschrift van Arti met eenige buitenlandsche tijdschriften tot stand te brengen.

Door medewerking van den heer Molkenboer zijn de bekroonde reclame-biljetten, op de prijsvraag van den heer Brandsma ingezonden, tentoongesteld. Beide heeren waren ter vergadering aanwezig. Door de zorgen der heeren Boerma en Bauer waren meerdere reclame-biljetten geëxposeerd, waarvan sommigen zeer artistiek waren behandeld. De heer G. H. Bauer Jr. gaf eene daarop toepasselijke bijdrage, die zeer interessante bijzonderheden bevatte en met groot genoegen werd aangehoord.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-HAGE. Bij de op 16 Mei gehouden openbare verkooping van het electrisch station aan den Hofsingel alhier, de concessie enz., zijn daarvan uitsluitende eigenaren geworden de heeren Siemens en Halske te Berlijn en te 's Gravenhage, voor de som van *f* 375,000. Zij zullen de zaken natuurlijk voortzetten.

— De heer IJzerman, hoofdingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Indië, en als zoodanig belast met den aanleg van den spoorweg van Padang naar het Ombilien-kolenveld, heeft van zijn verblijf hierte-lande gebruik gemaakt om eenige mijnopzichters te engageeren, die bij de exploitatie van die kolenvelden zullen dienst doen. Over eenige weken zal hij met zijn personeel naar Indië terugkeeren, ter aanvaarding der exploitatie.

AMSTERDAM. Het Bureau van publieke werken zal een ernstig verlies lijden door de benoeming van den heer F. J. Lugt tot directeur van de *Electra*, in de vacature ontstaan door het betreurd overlijden van Jhr. J. Hartsen. De heer Lugt staat bekend als een der flinkste gemeenteambtenaren, die juist voor de behartiging van de belangen der gemeente bij de electrische verlichting gewichtige diensten kon bewijzen. (*D. v. N.*)

'S-BOSCH. Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant hebben aan de Staten dier provincie ter vaststelling aangeboden een ontwerp tot nadere regeling van het pensioen der opzichters van den Provincialen Waterstaat. Blijkens het ontwerp wordt het pensioen berekend op een zestigste deel van de gemiddelde jaarwedde, die de opzichter gedurende de laatste zestig maanden voor zijn ontslag heeft genoten, met dien verstande, dat het pensioen het twee derde zijner jaarwedde tot een maximum van duizend gulden niet mag te boven gaan.

— Aflevering 5 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

De rekenmachine van Thomas van Colmar (met fig.). — Een kleine watermotor (met fig.). — De cacao (met fig.). — De appelachtigen. — Christophorus Columbus (met fig.). — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie. — Antwoorden.

PERSONALIA.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatiën plaats gehad:

Verleend: een tweejarig verlof naar Nederland, wegens ziekte, aan den ing. 2e kl. bij het kadaster, D. A. Berkhout en den ing. 2e kl. bij den Waterstaat P. Th. G. Plaat; een tweejarig verlof naar Europa, wegens meer dan 12 jaren onafgebroken dienst, aan den inspecteur 2e kl. voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen A. F. G. Mallinckrodt; een tweej. verlof naar Europa wegens ziekte: aan den archit. 2e kl. bij den waterst. en 's lands burg. openb. werken G. C. J. Bruins.

Overgeplaatst: van de res. Palembang naar de res. Madioen, de opz. 1e kl. D. van Marion; van den algem. naar den gewest. dienst in de res. Soerabaja, de opz. 2e kl. C. P. Rosenquist; van Celebes en Onderhoorigheden naar de res. Tegal, de architect 1e kl. H. J. van Beek; van Sumatra's Westkust naar de res. Pekalongan, de waarn. architect 2e kl. J. P. van Roosmalen; van de res. Japara naar het gouv. Celebes en Onderhoorigheden, de opz. 1e kl. C. P. Franken; van de res. Batavia naar de res. Japara, de opz. 1e kl. L. P. Luijks; van de res. Preanger-regentschappen naar de res. Besoeki, de opz. 3e kl. C. Bakker; van de res. Bantam naar het gouv. Celebes en Onderhoorigheden, de opz. 2e kl. K. A. Trouwerbach.

Toegevoegd: aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas: met aanwijzing van Malang als standplaats, de adspirant-ingenieur, F. Th. Engel; met aanwijzing van Modjokerto als standplaats, de opzichter 2e kl. J. A. Schiotling; aan den chef der irrigatie-afdeeling Serang, met aanwijzing van Patti als standplaats, de ingenieur 2e kl. B. V. E. Houthuijzen; aan den chef der 1e Waterstaatsafdeeling, met aanwijzing van Soekarama als standplaats, de benoemde opzichter 3e klasse J. C. Swaab en de tijdelijk waarnemend adspirant-ingenieur A. J. J. van Dreveldt; aan den chef der 3e Waterstaatsafdeeling, de adspirant-ingenieur J. F. Quant.

Geplaatst: in de res. Soerabaja, de benoemde opz. 3e kl. G. van de Beek; in het gouv. Sumatra's Westkust, de benoemde opz. 1e kl. J. F. L. N. Fransz; in de res. Batavia, de benoemde opz. 3e kl. A. J. A. Engelkamp.

Bepaald: dat de ing. 1e kl. J. L. Pierson, de ing. 3e kl. H. van Gelderen, C. F. Stoel en F. J. W. van Rossum; de opz. 1e kl. J. H. van der Sterr; de opz. 2e kl. G. N. Luyke; de opz. 3e kl. W. C. van der Spek, C. Swarthof, H. de Vries en P. K. van Gemert, allen geplaatst bij de opnemingen in het belang der verbetering van de bevloeiing der Solo-vallei, bij hun korps worden gevoerd à la suite.

Bij den dienst der Staatsspoorwegen op Java: *Benoemd:* tot onderopzichter 2e kl., de tijdelijk onderopzichter 2e klasse A. Ch. Boudier. *Gedetacheerd:* bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement, de onderopzichter W. P. Rosel. *Toegevoegd:* aan den chef der opnemingen ten behoeve van eene spoorwegverbinding tusschen Blitar en Malang, de tijdelijk ingenieur 2e klasse J. André de la Porte.

— Tot directeur der gasfabriek te Steenbergen is benoemd de heer W. F. A. Smeets.

— Bij Kon. besluit is Jhr. J. P. E. Hoeufft, tegen 1 Juli aanstaande, eervol ontslag verleend als Rijksbouwmeester. Zoo men weet, is Jhr. Hoeufft benoemd tot bouwkundig adviseur des Kon. paleizen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Teekenaar. Salaris *f* 80 à *f* 90 's maands. Adres motto »Teekenaar" Bureau *De Opmerker* Arnhem. (*Zie advert. in n°.* 21.)

— Uitstekend bouwkundig teekenaar. Adres lett. F. G. Bureau van *De Opmerker*. (*Zie advert. in n°.* 21).

— Opzichter-teekenaar. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. H. B., Bureau van *De Opmerker* Arnhem. (*Zie advert in n°.* 20.)

— Bekwaam bouwk. opzichter-teekenaar, voor den aanleg eener geheele drinkwaterleiding. Adres lett. W. T., Bureau van *De Opmerker*. (*Zie advert. in n°.* 21.)

ADVERTENTIEN.

Aanbesteding.

Op **Donderdag 2 Juni** zal door den Architect H. G. JANSEN, namens zijn lastgever worden **aanbesteed**:

Het bouwen van twee woonhuizen op een terrein aan de Van Baerlestraat te Amsterdam.

Het bestek met twee teekeningen is van af Maandag 23 Mei ad *f* **1.50** per stel verkrijgbaar bij den portier van het American Hotel, Leidscheplein AMSTERDAM.

De DIRECTEUR der Gem. Gasfabriek te ARNHEM is voornemens op **Donderdag den 2 Juni 1892** des namiddags ten 2 ure in het openbaar ten Kantore der fabriek

aan te besteden:

Het maken van eene salmiakfabriek met fundeeringen voor de toestellen, en het maken van een tijdelijk exhaustergebouwtje.

Bestek met teekening van de Salmiakfabriek is tegen betaling van *f* **1** te verkrijgen ten kantore der fabriek, terwijl bestek en teekening van het exhaustergebouwtje aan de fabriek ter inzage ligt.

Aanwijzing op Vrijdag 27 Mei, voormiddags 11 ure.

Inlichtingen alle werkdagen, van 's namiddags 12—1½ uur ten kantore van den architect A. R. Freem, Boulevard N°. 10.

De Directeur
J. BLOM Szn.

AANBESTEDINGEN.

Het Bestuur van den NOORDER IJ-POLDER zal op **Dinsdag den 7 Juni 1892**, des namiddags te 1 uur, op het Raadhuis te AMSTERDAM, in het openbaar bij enkele inschrijving **aanbesteden**:

1°. **Het onder profil brengen en tegen goltslag voorzien van het buitentalud van een gedeelte dijk van den Noorder IJ-Polder.**

2°. **Het hard maken van een gedeelte weg in genoemden Polder.**

De aanwijzing in loco zal geschieden op **Woensdag 1 Juni 1892**: voor het sub 1° genoemde werk des voormiddags te 11½ uur, te beginnen aan Zijkanaal H en voor het sub 2° genoemde werk des namiddags te 1½ uur.

Bestekken en voorwaarden liggen ter lezing aan de Secretarie van den Polder, op het Raadhuis Kamer N°. 77 (afdeeling Financiën), terwijl nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij den opzichter der Polders (Kamer N°. 98, ten Raadhuize voornoemd), bij wien tevens de voorwaarden dezer aanbesteding op francs aanvrage, en tegen betaling van 35 cents per exemplaar van het Bestek sub 1° vermeld, en van 25 cents voor dat sub 2° genoemd, verkrijgbaar zijn.

Bouwterrein te VENLOO.

Aan den Roermondschen weg zijn eenige **goed gelegen BOUWTERREINEN** te koop, zeer geschikt voor den bouw van heerenhuizen.

Te bevragen bij den Mr. Timmerman H. VAN GASSELT, te *Venloo*.

TERSTOND GEVRAAGD EEN
UITSTEKEND
Bouwkundig Teekenaar.

Bekendheid met het maken van **bestekken** en **begrootingen** strekt tot aanbeveling. Adres onder letters F. G. aan het Bureau van dit blad.

Voor den aanleg eener geheele **DRINKWATERLEIDING** wordt ten spoedigste op een flink salaris **gevraagd**, een

Bekwaam Bouwkundig
Opzichter-Teekenaar,

een behulpzaam te zijn bij het maken der **bestekken** en **teekeningen** en daarna het werk uit te voeren.

Brieven onder letters W. T. aan het Bureau van dit blad.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag 7 Juni** e. k. des namiddags te 2 uur (Amsterd. tijd) zal namens den Hoog-WelGeb. Heer Mr. G. C. D. R. Baron VAN HARDENBROEK in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te *UTRECHT* **aanbesteed** worden:

Het bouwen van een HEERENHUIS op de reeds gemaakte fundeering, op de Nieuhoff onder de gemeente Bunnik.

Gedrukte exemplaren van het bestek met 12 teekeningen zijn te verkrijgen à *f* 5.— per stel, en liggen ter inzage in genoemd gebouw, alsmede bij den Architect ALB. NIJLAND te UTRECHT.

Aanwijzing op het terrein op Maandag 30 Mei, des namiddags te 2 uur (Amsterd. tijd).

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* beveelt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* **2.**— zullen *francs* worden toegezonden:

1°. **Catalogus** van **ornamenten in lood en zink.**
2°. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters met zinken ornament.**
3°. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* **30.**— worden de twee gulden gerestitueerd.

J. W. BRAAT.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal **Zweedsch** en **Noorsch Graniet, ruw, bekalt, geprofileerd** en **gepolijst** voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dokstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Granietgroeven te LUCKEBY, WANEWIK, ELFVEHULT, ETNSIL en WIBRO.

Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLGAST en BERLIJN,
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 31ste Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 578.

Het uitbreiden der steenkolenbergplaatsen S. S. met bijbehoorende werken op het station ROTTERDAM-FEIJENOORD.

Begrooting *f* **6700.—.**

De besteding geschiedt volgens § 63 van het bestek.

Het bestek ligt van den 12den Mei 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te ROTTERDAM en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 23ste Mei 1892, des voormiddags te 11 uur (*West Europeesche tijd.*)

UTRECHT, den 7den Mei 1892.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 31ste Mei 1892**, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 579.

Het maken van een gebouw voor trein- en arbeiderspersoneel op station ZEVENAAR.

Begrooting *f* **2710.—.**

De besteding geschiedt volgens § 47 van het bestek.

Het bestek ligt van den 16den Mei 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN te NIJMEGEN en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25ste Mei 1892, des voorm. ten 10.30 uur (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 13den Mei 1892.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *francs* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikan **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.**

Teekenaar

Gevraagd, grondig bekend met **uitvoering van groote gebouwen.** Duur der betrekking vermoedelijk 2 à 3 jaren; traktement *f* 80.— à *f* 90.— 's maands. Brieven franco motto „**Teekenaar**", bureau *Opmerker*, Arnhem.

OPENBARE
Aanbesteding.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Vrijdag den 10 Juni 1892**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize alsdaar **aan te besteden:**

Het MAKEN van VIJF FILTERS op het terrein der DRINKWATERLEIDING achter de Oude Plantage.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te ROTTERDAM, en zijn tevens voor *f* 2,— verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers *Hoogstein* n°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld Timmerhuis. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag* den 24 *Mei* 1892, des voormiddags te 11½ uur op het terrein der *Drinkwaterleiding*.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

Complete IJzeren
Gebouwen en Overkappingen,
H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

Verzekering tegen ongelukken,

Bericht aan fabrikanten, aannemers en allen, die werklieden in dienst hebben.

De Nederlandsche Vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen verschaft op bepaalde voorwaarden **20 percent** reductie op de verzekeringspremiën tegen ongelukken. Men adresseere zich daartoe aan den waarnemenden Secretaris der Vereeniging, den Heer F. VERSTIJNEN, v. Limburg Stirumstraat 3, DEN HAAG.

De Voorzitter der Vereeniging:
DR. J. TH. MOUTON.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en **Prijsopgaven** worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS en WERKTUIGEN.
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam*
1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Ozn.**, Beekstraat *F* 62 te *Arnhem*
De Directeur, **W. PATON WALSH**

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
KONINKLIJKE FABRIEK van
WATERPAS-
HOEKMEET-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN**
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **PEILSCHALEN**
WEEGWERKTUIGEN.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co. Amsterdam.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

Nieuw! Prijs compleet slechts f 2.50. Nieuw!
Architecten, Aannemers, Opzichters, Timmerlieden, Schrijnwerkers, Smeden, Machinisten, Loodgieters, Zinkwerkers, Ververs, Metselaars en Horlogemakers
moeten vooral niet verzuimen kennis te maken met
HET LIJNTEEKENEN
als voorbereiding voor het Vakteekenen,
door *G. A. SCHOLTEN*, Architect en Leeraar Middelbaar Onderwijs te *Tiel*.
Dit belangrijke werk is o. a. zeer aanbevolen door
Het Bouwkundig Weekblad
en de Heeren:
S. LANTINGA Az., Directeur van de Ambachtsschool te *Rotterdam*.
Dr. D. G. CRAMER, Directeur der H. B. School te *Zutphen*.
J. A. MONDT, Leeraar M. O. teekenen te *'s Hage*, en
J. DE JONG Hz., Leeraar a/d H. B. School te *Zwolle*.
Het werk bestaat uit drie deelen kl. 4°. bevat 200 bladzijden tekst, 26 afzonderlijke platen en 240 figuren tusschen den tekst, en kost **slechts f 2.50.** Uitgave van D. MIJS te *Tiel*.

JAN HAMER & C°.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Veiligheids-Liften
voor
Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,
voor
Personen, Goederen, Spijzen
ENZ.
Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst. (2)
Meer dan 100 alleen in Nederland geplaatst.

Houtbereiding tegen bederf.
KYANISEERINRICHTING.
H. LENSINK,
ARNHEM,
levert pasklaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben enz. enz.

Gedrukt bij J. W. van der Wiel & C°., te Arnhem.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTURA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap
A.V.U.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel platgeslagene en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

(A. et A.)

ALGEMEENE ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN VOOR HET UITVOEREN EN ONDERHOUDEN VAN WERKEN TEN BEHOEVE VAN BESTUREN EN PARTICULIEREN.

Onder bovenstaanden titel is dezer dagen vanwege de „Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs" een boekje uitgegeven dat bestemd is om als handleiding te dienen bij het opmaken van bestekken of waarnaar in bestekken verwezen kan worden, zooals dat gedaan wordt met de Algemeene Voorwaarden die vanwege het Rijk worden uitgegeven.

Om deze voorschriften te ontwerpen werd een Commissie van vijf ingenieurs benoemd krachtens machtiging der Algemeene Vergadering van 27 Augustus 1887, waarna in de Algemeene Vergadering van 18 Juli 1891 het resultaat definitief werd vastgesteld. Het schijnt dus dat de Commissie niet overhaast is te werk gegaan, waardoor we een waarborg hebben dat het ontwerp à tête reposée is gemaakt en de vrucht is van kalm overleg, terwijl we mogen onderstellen dat het besef van de noodzakelijkheid om bovenbedoelde voorschriften samen te stellen, zeker in voldoende mate bij de ontwerpers aanwezig zal zijn geweest om hen er ernstig naar te doen streven iets werkelijk bruikbaars te leveren.

Zooals uit den titel reeds te zien is, worden alleen administratieve voorschriften gegeven. Voor de technische zullen dus de bekende „Algemeene Voorwaarden", behalve die van het bestek nog moeten dienst doen, tot tijd en wijle het noodig geacht wordt de A. V. in haar geheelen omvang te herzien.

Hoewel er veel in het boekje wordt voorgeschreven dat naleving verdient, bevat het toch ook bladzijden die, hetzij niet duidelijk genoeg zijn of tot miskenning van de goede bedoelingen der ontwerpers aanleiding kunnen geven. Veel hiervan ware voorkomen als het wat minder slordig geredigeerd was geweest.

Zoo zien we dan op de eerste bladzijde een hoofdstuk over de wijze van betaling, waarin met geen enkel woord over betalen gesproken wordt en slechts het model van een inschrijvingsbiljet wordt aangegeven. § 3 heeft tot hoofd „gunning" en bevat ook 't een en ander aangaande dit onderwerp. Er wordt echter voorgeschreven dat slechts uit de laagste drie inschrijvers eene keuze gedaan wordt of, als hiertegen bezwaren bestaan, eene herbesteding zal plaats hebben, met uitsluiting van genoemd drietal.

Welk nut deze bepaling heeft, is ons niet duidelijk; meermalen toch gebeurde het dat een werk werd opgedragen aan n°. 4 of 5 der laagste inschrijvers zonder dat er eenige aanleiding bestond voor eene herbesteding.

De borgtocht van den aannemer, welke zakelijk of persoonlijk zijn kan, wordt vastgesteld op tien procent der aannemingssom; den aannemer wordt echter geen zekerheid gegeven dat er voldoende fondsen bij de Directie aanwezig zijn, terwijl bovendien alle op of bij het werk aangevoerde bouwstoffen, zoodra zij zijn goedgekeurd, eigendom des bestéders worden.

Bij de „termijnbepalingen" wordt gezegd dat de dagen welke in geen geval tot termijnsverlenging aanleiding geven, zijn de Zon- en algemeen erkende Christelijke feestdagen en de verjaardagen van het hoofd van het Koninklijk stamhuis. Andere verjaardagen en de Israëlietische feestdagen worden niet genoemd, of geven die soms wel tot termijnsverlenging aanleiding?

Termijnsverlenging wegens onwerkzaam (!) weder, geschiedt met een aantal dagen, variëerende van hoogstens 2 (in den zomer) tot hoogstens 8 (in den winter.)

Tot straf voor handelingen in strijd met het bestek, wordt gebruik gemaakt van kortingen; deze kunnen worden toegepast, opgelegd of verbeurd; waarschijnlijk zal de aannemer, wanneer hij te kiezen heeft, liever die dingen verbeuren dan op zich toegepast zien.

Waar zoovele voorschriften zijn op te volgen, is ook veel gelegenheid tot geschil, vandaar wellicht dat het laatste hoofdstuk geheel aan dit artikel gewijd is. Door het eigenaardig standpunt dat de heeren ingenieurs hier blijken ingenomen te hebben, komen wij ook met hen, door dit hoofdstuk vooral, in geschil. In de eerste plaats wordt er een in 't oog loopend onderscheid gemaakt tusschen „deskundigen" en „scheidsmannen", die aangewezen worden om geschillen uit den weg te ruimen. Alle geschillen, zoo lezen we, tusschen den besteder en den aannemer of hunne vertegenwoordigers, worden in alle gevallen waarin de wet zulks vereischt,

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. & A.

looft, onderworpen aan de uitspraak van twee „deskundigen", terwijl die geschillen worden onderworpen aan „scheidsmannen" in alle gevallen waarin de wet zulks veroorlooft en de uitspraak van „deskundigen" geheel of gedeeltelijk niet rechtsgeldig zoude zijn.

Het onderscheid tusschen een deskundige en een scheidsman wordt nader omschreven door de bepaling dat men, om laatstgenoemde functie te bekleeden, moet zijn: rijks- of provinciaal ingenieur, officier van de genie, ingenieur van een waterschap, ingenieur van eene spoorwegmaatschappij, directeur van gemeentewerken, gemeentearchitect, of in het bezit van eenig technisch staatsdiploma, of doctor in de rechten of in de rechtswetenschap, terwijl voor beide betrekkingen geweerd worden zij, die persoonlijk belang bij het werk hebben of in bloedverwantschap tot in den vierden graad aan een der partijen bestaan. Eene benoeming, waarbij dit is uit het oog verloren, wordt als niet gedaan beschouwd, nochtans zien we bepaald dat de beslissing der deskundigen als wet geldt, zelf al was één of waren beiden ingevolge 't bovenstaande niet benoembaar. Welke waarde de functie van een niet-benoemden wetgever heeft, is dus niet zoo dadelijk te beantwoorden met: geene.

Verder lezen we dat, ingeval de deskundigen niet tot eene beslissing kunnen komen, de meest gereede partij eenig lid der rechterlijke macht uitnoodigt twee nieuwe deskundigen te kiezen. Zulk een deskundige is echter niet zeker van zijn positie, want aan bovengenoemd lid der rechterlijke macht zien we het recht toegekend een of beide door hem benoemde deskundigen: 1° te herroepen en te vervangen. 2° bij sterven te vervangen. Hoe nu zoo'n rechter twee deskundigen moet herroepen niet alleen, maar bovendien nog vervangen, weten we niet en wellicht is er juridische handigheid voor noodig om de kunststukken te volbrengen.

Bij het werken met „scheidsmannen" schijnt men die moeilijkheden niet te verwachten, er is althans niet in voorzien. Misschien komt dit door de beperkende bepalingen aangaande deze functionarissen.

We moeten het echter eene grove onbillijkheid noemen, dat slechts autoriteiten als bovengenoemd tot scheidsman aangewezen kunnen worden en het ligt voor de hand, dat het tot moeilijkheden aanleiding geeft. Door zulk exclusivisme worden geheele categoriën personen geweerd, die als 't ware aangewezen zijn om, in gevallen als hier bedoeld, hun stem te laten hooren. Welke waarborg geeft het uitoefenen van een hoofdambtenaarsbetrekking, of erger nog, het bezit van een technisch Staatsdiploma, voor het niet alleen onpartijdig, maar, en vooral, zaakkundig optreden en billijk oordeelen van een scheidsman? Hoe dikwijls toch, komt het voor, dat zich in de practijk geschillen voordoen, zoowel op technisch als ander gebied, waarvoor eene commissie van scheidsmannen, samengesteld op de voorgestelde wijze, totaal incompetent moet geacht worden? Het komt ons voor dat het esprit de corps der voorschriften-redacteuren, hier eene te groote rol gespeeld heeft en dat het spoedig blijken zal dat er naast de officiëele scheidsmannen ook officieuse benoemd moeten worden.

Resumeerende komen we tot de conclusie dat het boekje, zooals 't daar ligt, niet in eenige behoefte voorziet, en zoolang we geen betere handleiding ter beschikking hebben, geven we er de voorkeur aan, de Rijks Algemeene Voorwaarden als evangelie te beschouwen, vooral nu de Regeering, blijkens eene correspondentie in *De Amsterdammer*, een open oog schijnt te hebben voor de gebreken die de A. V. aankleven, en ook genegen is er verbetering in te brengen.

(A. et A.) BETONSTORTING.

Bij de werken voor de nieuwe zeesluizen te IJmuiden doet zich een vreemd geval voor.

Wanneer men het kanaal langs wandelt en een blik werpt in den kolossalen fundeeringput, dan ziet men de taluds voor een groot deel bedekt met stukken geelgrauwe steen, die veel overeenkomst vertoonen met de bekende tufsteen; het geheel maakt dan ook meer de indruk van een steengroeve dan van een sluis in wording.

Daar het vrij onwaarschijnlijk mag heeten dat daarter-plaatse de bodem zoo geheel andere bestanddeelen zou bevatten dan de zand-, veen- of kleilagen die men overal elders in Holland aantreft, zoo ligt het vermoeden voor de hand dat deze harde massa haar ontstaan te danken heeft aan de vroeger gemaakte fundeeringwerken die nu, bij het maken van den bovenbouw, ontbloot zijn geworden.

Men zal zich wellicht herinneren dat indertijd door den heer Van der Kloes in het technisch weekblad *De Ambachtsman* met nadruk is gewaarschuwd geworden tegen de hier gevolgde wijze van betonstorten.

De storting is geschied z. g. in het natte. De betonlaag, ter dikte van ongeveer 2 meter, werd over de geheele lengte der schutkolken en sluishoofden door middel van houten kokers in het water gestort en de oppervlakte daarna met zand belast. Waarschijnlijk is nu door de werking van het water de trasspecie van het nog niet versteende beton omhoog gewerkt en in aanraking gekomen met de opgebrachte zandlaag, waardoor de zandsteenachtige massa ontstond, die later, na de droogmaling van den put, moest worden afgegraven, terwijl natuurlijk de onderliggende betonstukken het verbindende materiaal misten.

Is dit vermoeden juist — de aanwezigheid in zoo enorme hoeveelheid van bovengenoemde formatie is moeilijk anders verklaarbaar — dan zou de betrouwbaarheid van de fundeering ernstig moeten betwijfeld worden; bovendien heeft men te kampen met wellen, die, wegens het opvoeren van zand, tot verzakking aanleiding kunnen geven en onderloopschheid kunnen veroorzaken.

Van onzen waterstaat mag echter verwacht worden dat de kapitale werken, die voor den bovenbouw nog moeten uitgevoerd worden, niet zullen voortgezet worden, dan nadat de soliditeit van de fundamenten in alle opzichten verzekerd is.

(A. et A.) EENE TENTOONSTELLING.

Sedert eenige dagen wordt het oog van het flaneerend publiek in de Kalverstraat aangetrokken door eene expositie van bouwkunst, iets wat tot dusver zeer zelden voorkwam.

De heer W. Kromhout Czn. n.l. heeft in de etalageruimte van de firma Jansen en Zonen zijn ontwerp voor een vorstelijk verblijf tentoongesteld. Uit de bijbehoorende toelichting ontleenen we het volgende: „Bij de samenstelling van dit ontwerp is als basis het programma aangenomen, verleden jaar door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst vastgesteld"; hierop volgt eene beschrijving der plattegronden.

Dat de heer K. besloot niet in te zenden vindt zijn oorzaak daarin, dat hij zich niet kon vereenigen met de ook naar onze meening onbillijke bepaling in het programma dat de bekroonde ontwerpen het eigendom blijven der Maatschappij.

Wel-is-waar zijn de aan de medailles toegevoegde geldelijke premiën niet bekrompen te noemen, en zullen daarom waarschijnlijk niet alle inzenders het gevoelen des heeren K. deelen, zeker is het toch o. i. dat *geen* der inzenders zijn ontwerp zal willen afstaan voor den derden prijs, een bronzen medaille, zonder meer.

Van de opvatting der architectuur zegt de heer K. nog in het slot zijner toelichting: „Zonder in een bijzonderen stijl gedacht te zijn, vertoonen de vormen — wanneer men er een historischen stijl in zoeken wil — een mixture van laat-Gothisch met ietwat Renaissance, benevens vormen, die door het accepteeren van ijzer als een der voornaamste materialen, niet onmiddellijk tot een *stijl* behooren."

We hopen dat eene expositie als deze, in het openbaar, door vele van dien aard moge gevolgd worden, opdat daardoor de sympathie van het publiek voor de kunst der architecten in grootere mate moge worden opgewekt.

(A. et A.) WEDSTRIJD VOOR HANDWERKSLIEDEN EN LEERLINGEN TE AMSTERDAM

Zooals wij reeds berichtten, werd de tentoonstelling, betrekking hebbende op b. g. wedstrijd, verleden week door den Burgemeester van Amsterdam feestelijk geopend.

Reeds geruimen tijd te voren was het Comité werkzaam geweest, het welslagen van dezen wedstrijd — begonnen op initiatief der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst — door het inroepen van steun bij gemeenten en particulieren, te verzekeren.

De vraag bleef over, of de werkman zich geroepen zou gevoelen aan dezen wedstrijd zijne krachten te besteden; eene vraag, die door velen ontkennend werd beantwoord.

De uitslag wijst op minder medewerking, dan gehoopt werd, en — het aantal handwerkslieden van Amsterdam en omliggende plaatsen in aanmerking genomen, zou men zelfs mogen beweren, dat een zeer klein deel ervan zich ertoe aangetrokken gevoelde.

Waaraan deze terughouding toe te schrijven? Verschillende redenen dringen zich aan ons op. In de eerste plaats de ongewoonte. Zoolang niet elke drie jaren een dergelijke wedstrijd plaats heeft en de handwerkslieden *hun* „drie-jaarlijksche tentoonstelling" missen, zoolang zal naar onze meening elk plotseling opkomende wedstrijd door impopulariteit schipbreuk lijden.

Immers — indien deze wedstrijden populair waren — zou het Paleis van Volksvlijt nauwelijks den schat handenarbeid kunnen herbergen!

Een ander deel van den werkenden stand — en niet het kleinste deel — vergelijkt — vóór mede te werken — de opofferingen, welke het zich getroosten moet, met de voordeelen, die het behalen kan.

De voordeelen dezer wedstrijden — de heer Gosschalk zeide dit reeds in zijn openingsrede — zijn:

1e „Deze wedstrijden brengen den werkman als *individu* meer op den voorgrond".

2e. „Zij dragen bij tot verheffing en veredeling van den arbeid, tot versterking van de liefde voor het vak."

3e. „Zij helpen den werkman vooruit te komen en der buitenlandsche mededinging het hoofd te bieden".

4e. „Zij toonen aan wat de levende strijdkrachten der plaatselijke nijverheid vermogen, zoowel haar zwakheden als haar goede eigenschappen in het licht stellend, prikkelend tot inspanning"

Welnu, deze schoone woorden konden waar zijn, doch....

Dat deze wedstrijden den werkman als individu meer op den voorgrond brengen, is waar. Doch dit vraagt de werkman niet in de eerste plaats. In onzen tijd, waarin de ambachtsstand terecht naar voren en naar boven dringt en het gelijkheidsbeginsel hoe langer zoo sterker doet gelden, is het den werkman onaangenaam een wedstrijd uitgeschreven te zien, die — hoe ook vermeden — het karakter draagt van naar beneden ziende protectie. De ontwikkelde werkman vraagt dergelijke wedstrijden niet; zoolang deze niet het uitvloeisel zijn van eigen initiatief, beschouwt hij ze als een liefhebberijwerkje van hooger geplaatsten, die het met zijnen stand *goed meenen* wel-is-waar, doch niet het radicaal, noch de macht bezitten, aan de ware eischen van den ambachtsstand tegemoet te komen.

Wat baat het den werkman, dat hij als individu meer naar voren treedt, indien dit een zuiver moreel voorrecht blijkt? Zoolang het heerschende stelsel van werk geven het uitvloeisel blijft van concurrentie, van aanbestedingen en naar werk jagen der patroons, zoolang dus elkeen er belang bij heeft, dat de werkman voor weinig geld werkt, zal dit op den voorgrond treden van den werkman als individu, slechts een sieraad zijn, waarmee hij zich eenigen tijd tooien kan, doch dat blijken zal geen nut af te *kunnen* werpen.

Neem de kluisters, die alle handwerk omklemd houden, weg en de „verheffing en veredeling van den arbeid en liefde voor het vak" zal van zelve — zelfs zonder stimulant — volgen.

Dat het Comité dit alles beseft en doordrongen is van de nooden van den werkmansstand, bewijzen de woorden van den heer I. Gosschalk in zijne openingsrede, waar hij o. a. als *zijn* overtuiging uitspreekt dat slechts van uit de studeerkamer der geleerden verbetering te verwachten is.... „Slechts verdwaasden en kinderen spelen met den bliksem"....

En toch... men ziet het gevaar, men voelt het naderende onweer en.. men schrijft halve wedstrijden uit!

Het lichaam deugt niet, doch men schrikt voor geleidelijke amputatie, men gebruikt balsems en kalmerende oliën.

Zoo'n balsem is deze wedstrijd. Men moet hulde brengen aan het Comité voor de groote moeite, welke het zich getroostte, om toch iets voor den werkman te willen doen. Deze uitnemende intenties ziende, moet het te meer verwondering wekken, dat niet meerdere en hoogere prijzen bestemd werden voor de bekroonde werkstukken — *dit* ten minste zou nog menigen werkman verlokt hebben zich met anderen te meten. Waren stad en land niet verplicht dezen wedstrijd — eenmaal dat men steunen wilde — dit op flinke, ruime schaal te doen?

Dit in verband gebracht met het feit, dat, bij de feestelijke opening, de inzenders — dit zijn de handwerkslieden, die de werkstukken leverden, waaruit de tentoonstelling bestaat — op de galerij een plaats vonden en genoodigden, juryleden, autoriteiten, enz. op alle plaatsen beneden beslag legden, benevens het betrekkelijk hooge entreegeld dat van de tentoonstelling geheven wordt, waardoor slechts weinige werklieden er gebruik van kunnen maken, brengen ons tot de overtuiging dat het Comité niet alles kòn doen om aan zijne goede intenties consequent uitvoering te geven.

(Wordt vervolgd.)

NATIONAAL CONGRES VOOR BOUWKUNST.

Ter gelegenheid van de viering van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd Vrijdag, den 27 dezer, het door de Maatschappij uitgeschreven nationaal Congres gehouden in de feestelijk met groen en draperieën gedecoreerde groote zaal van „Maison Stroucken" te Amsterdam.

Nadat de Eere-voorzitter Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, Minister van Binnenlandsche Zaken, en de eere-

leden, de heeren C. Lelij, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Mr. S. A. Venning Meinesz, burgemeester van de hoofdstad, L. Serrurier, wethouder van publieke werken aldaar, Prof. Dr. A. Pierson, hoogleeraar aan de Universiteit, J. F. W. Conrad, Voorzitter van den Raad van Bestuur van het koninklijk Instituut van Ingenieurs, en A. J. Voorduin, kolonel-ingenieur, commandant in het tweede genie-commandement, benevens hunne dames, in een sierlijk daartoe ingericht salon door het Bestuur der Maatschappij waren ontvangen en op de estrade hadden plaats genomen, nam de architect-ingenieur C. Muijsken, Voorzitter van het Congres, het woord. Spreker heette allen op feestelijke wijze welkom en bracht in het bijzonder den beiden Ministers dank voor hunne tegenwoordigheid, deelde der vergadering zijne benoeming tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw mede en wees erop dat deze onderscheiding, hem te beurt gevallen, een bewijs was van de sympathie der Regeering voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Na het applaus der aanwezigen vervolgde de heer Muysken zijne rede, bracht den Burgemeester en den Wethouder van P. W. dank voor hunne belangstelling om de opening van het Congres bij te wonen en richtte het woord tot de heeren Conrad en Voorduin, die mede aan de roepstem hadden gehoor gegeven, om ten slotte den Minister van Binnenlandsche Zaken uit te noodigen het Congres te openen.

De heer Tak van Poortvliet achtte het een eer zich onder de leden van het Congres te mogen scharen, uitte den wensch dat de deelneming daaraan niet alleen genoegen, maar ook vruchten zou afwerpen en verklaarde het Congres geopend.

Prof. Dr. A. Pierson betrad alsnu het spreekgestoelte tot het uitspreken der feestrede ter herdenking van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij; spreker wees erop dat de feestelijke stemming harer leden, de gelukwenschen harer vrienden gerechtvaardigd waren door haar vijftigjarig bestaan zelf, omdat een maatschappij, die vijftig jaren heeft doorleefd, het recht heeft er te zijn. Een maatschappij bestaat geen vijftig jaren als de noodzakelijkheid van haar zijn niet gebleken is.

Waaraan heeft de Maatschappij het te danken dat zij dit vijftigjarig bestaan achter den rug heeft? Spreker is een Saul onder de profeten en niet in staat de vraag volledig te beantwoorden en toch is hij niet geheel onvoorbereid, daar het Bestuur hem in staat heeft gesteld eenigen tijd met de Maatschappij te leven en uit de Bouwkundige Bijdragen den geest en het karakter van haar werkkring te leeren kennen.

De lauweren, die de Maatschappij heeft verdiend, teekenen haar; haar optreden was gewoon en zonder pretentie: de Maatschappij zag bij hare oprichting geen heil in het uitoefenen van invloed op het publiek, dat men zich in dezen tijd van propaganda, ja van apostolaat, nauwelijks kan voorstellen. Dit was iets aristocratisch in haar karakter, waardoor zij lof verdient, te meer omdat zij zich later nooit angstvallig heeft gehouden aan een eenmaal aangenomen program. Zij is als van zelf invloed gaan uitoefenen door de belangrijkste vragen, die de bouwkunst raken, ernstig te bespreken, zonder ooit partij te kiezen. Wel werd een levendige polemiek gevoerd, maar men streed met open vizier, ridder tegen ridder, elk een verschillend beginsel verdedigend, en dit is haar grootste eeretitel geweest.

Zoo trok de Maatschappij geen partij in de strijdvraag omtrent het bouwkundig onderwijs; zij maakte niet uit af dit al of niet in klassieken geest moest gegeven worden, omdat niet gezegd kan worden wat hier de weg der waarheid is. Het classicisme, dat eigenlijk neerkomt op de bestudeering der opvattingen omtrent de bouwkunst van den Romein Vitruvius, was het zeker niet. De Maatschappij bond zich aan geen formule, maar maakte zich tot de groote arena, waarin strijd over de verschillende beginselen kan worden gevoerd; dit was het middel om belangstelling te wekken en daardoor verdiende de Maatschappij een vijftigjarig leven.

De bouwkunst was een verwaarloosde, een vergeten kunst en daartegen heeft de Maatschappij gezegd: „ik zal u tot eere brengen". Zij heeft dat tot stand gebracht, maar de belangstelling is nog niet algemeen, want schilderkunst en muziek hebben het leeuwendeel. Onze litteraire bladen zijn zoo goed als onverschillig voor de bouwkunst en tot op zekere hoogte ook de dagbladen, die kolommen vol schrijven over tentoonstellingen van schilderijen en muziekuitvoeringen, doch slechts zelden een oordeelkundige beschrijving van een fraai gebouw geven. Die onverschilligheid is in hooge mate teleurstellend, maar dit is altijd zoo geweest, zelfs in het heerlijke Griekenland. Zeiden niet de ingezetenen van Athene, toen allerlei schoone gebouwen in hun midden verrezen, tot Perikles, dat hij van hun stad een „courtisane" maakte, een deerne, met allerlei nuttelooze sier omhangen? Het is een fabel, dat de kunst in Griekenland uit het volk was geboren.

Na aldus geschetst te hebben waarom de herdenking van het vijftig-jarig bestaan een feest is voor de Maatschappij, noemde spreker haar ook een feestdag voor den architect. Deze Maatschappij heeft den architect, die eeuwen lang geïgnoreerd en verwaarloosd werd, op den voorgrond gebracht. Kent men de bouwmeesters van de groote gewrochten der oudheid, zelfs van de middeleeuwsche Gothiek? Het gaat zelfs zoo ver dat men die kunstenaars, die b.v. behalve schilders ook bouwmeesters waren — spreker noemde Raphaël — alleen als schilders kent.

Eerst in onze eeuw begint men den bouwkunstenaar meer te waardeeren; de belangstelling in hem zal grooter worden, indien men, evenals bij schilders en dichters, in het gebouw een stuk zieleleven van den bouwheer ziet. De architect moet philosoof zijn; hij moet het verleden met het heden verbinden, dat verleden geheel in zich opnemen en het vervormen naar zijn geest. De architect moet bij uitnemendheid de man zijn om ons te doen gevoelen, dat alles wat het voorgeslacht heeft voortgebracht, niet verloren is, maar ook voor de toekomst kan dienen.

Hartelijk wenscht spreker daarom ten slotte de Maatschappij geluk en misschien heeft hij haar een verrassing bereid; waar zij meende één feest te vieren, viert zij een dubbel: het feest der Maatschappij en het feest van den architect.

Nadat de Voorzitter van het Congres Prof. Pierson voor zijne feestrede hulde heeft gebracht, verzocht hij den Minister van Binnenlandsche Zaken de medailles uit te reiken voor de uitgeschreven prijsvraag voor een vorstelijk verblijf in de nabijheid eener groote stad. De elf daarop ingekomen antwoorden waren in handen gesteld van eene Jury, bestaande uit de heeren A. N. Godefroy, J. H. Leliman, Dr. P. J. H. Cuypers, A. W. van Dam, Prof. E. Gugel, C. Muijsken en J. F. Klinkhamer, en volgens het door haar uitgebracht rapport werden de navolgende belooningen toegekend:

de eerste prijs, verguld-zilveren medaille en *f* 300 aan den heer C. N. van Goor te Rotterdam;

de tweede prijs, zilveren medaille en *f* 150 aan de heeren G. Brouwer Jr. en J. Limburgh te 's-Gravenhage en

de derde prijs, bronzen medaille, aan den heer Jan Stuijt te Amsterdam.

De Eere-voorzitter van het Congres reikte de belooningen uit aan de heeren Van Goor en Stuijt, ter vergadering aanwezig.

De Voorzitter deelde mede dat door den heer C. T. J. Louis Rieber, Secretaris van de Maatschappij, een gedenkschrift is vervaardigd, waarvan exemplaren aan den Eere-voorzitter en Eereleden werden aangeboden, en voorts dat een plaatwerk van 42 lichtdrukken van bouwwerken, uitgevoerd door leden van de Maatschappij, zal worden uitgegeven, waarvan de Koningin-Regentes de opdracht heeft aanvaard.

De bijeenkomst wordt daarop gesloten en eene pauze gehouden.

Over de werkzaamheden van het congres wordt naar het volgende nommer verwezen.

BOEKAANKONDIGING.

Handboek voor bouwkundigen. Onze betimmeringen. Naar het Hoogduitsch voor Nederland bewerkt en vermeerderd door F. Lz. Berghuis, Directeur van de Ambachtsschool en van de Gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden te Arnhem. Leiden, A. W. Sijthoff.

Het denkbeeld om dit oorspronkelijk Duitsche werk voor Nederland te bewerken, is naar onze meening eene goede gedachte. De eerste aflevering ligt voor ons en wij kunnen niet anders dan lof hebben voor de flinke wijze waarop de zaak is aangepakt. De platen zijn duidelijk en de tekst is zelfs voor den meest eenvoudigen timmerman verstaanbaar. De platen — zegt het prospectus —, meerendeels op flinke grootte uitgevoerd en die ook de details op zeer duidelijke wijze aangeven, zullen door vorm, profileering en constructie uitmunten boven die in andere werken over bouwkunde. Vele van de in dit werk behandelde samenstellingen zijn betrekkelijk weinig algemeen bekend,

Het werk zal bevatten: Het materiaal. — Het gereedschap. — De houtverbindingen. — Plinten, lambrizeeringen, behang- en schotwerk. — Deuren en poorten. — Vensters, ramen en kozijnen. — Vensterluiken en blinden. — Zolder- en plafondbekleeding. — Privaatbetimmering. — Houten trappen. — Beslagwerk. — Sloten.

Het werk wordt uitgegeven in groot quarto-formaat en is compleet in 12 afleveringen, elk van ± 4 vel druks. Bij inteekening is de prijs slechts 50 cents per aflevering.

BERICHT.

De Administratie van *De Opmerker* heeft de eer mede te deelen dat het Bureau van dit blad met ingang van Maandag den 30en Mei a. s. verplaatst is naar *'s-Gravenhage, Van-Speijkstraat 117.*

Ter voorkoming van oponthoud verzoekt zij beleefdelijk alle stukken, de Redactie, Administratie en Expeditie betreffende, aan genoemd adres te zenden.

Het Bureau der Redactie van Architectura et Amicitia blijft natuurlijk Vondelkade 185, Amsterdam.

De Administratie voornoemd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

UTRECHT. In de Zaterdag jl. alhier gehouden Vergadering der *Vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen* hield de heer H. P. Maas Geesteranus eene voordracht over krachtsoverbrenging der electriciteit.

Na de pauze deed de heer W. F. D. van Ollefen eenige mededeelingen betreffende het schoonmaken van stoomketels door petroleum en omtrent het omzetten van zandstrookplaten onder een ponswerktuig.

Ten slotte stelde de heer J. D. van der Made een vraag over eene mededeeling in het tijdschrift *Engineering* betreffende voorzieningen, welke noodig zouden zijn gebleken in de gekoperde dubbeling van het Engelsche oorlogschip *Rainbow*, waarop door den heer J. S. van Veen werd gewezen op de talrijke moeilijkheden, om eene goede aansluiting van de koperen bekleeding te verkrijgen.

Tot Bestuurslid werd gekozen de heer H. Stolp, te Amsterdam, terwijl met algemeene stemmen besloten werd tot toelating van 7 nieuwe leden.

Na afloop der vergadering werd een bezoek gebracht aan 's Rijks Munt, waarbij de leden werden rondgeleid door den muntmeester en onderhebbend personeel.

Als plaats voor de volgende vergadering werd Rotterdam aangewezen.

MAASTRICHT. De restauratie der gevels van het stadhuis nadert hare voltooiing; het hardsteenen lijstwerk, dat op vele plaatsen erg beschadigd was, is thans waar noodig vernieuwd en ook aan het opkappen van de gebeeldhouwde zandsteen is de meeste zorg besteed. Jammer dat de restauratie hierbij voorloopig gestaakt en het sierlijke torentje, dat er zeer gehavend uitziet, niet onderhanden genomen zal worden; het op de begrooting uitgetrokken crediet schijnt daarvoor niet toereikend te zijn.

Ook de schoone plafondschilderingen in het groote voorportaal verkeeren in een erbarmelijken toestand; overdreven kunstgevoel zal men overigens den Maastrichtschen Gemeenteraad nooit verwijten; de onooglijke muziektent, die nog steeds het Vrijthof, die schoone wandelplaats, ontsiert, strekt daarvan tot bewijs; de plannen om ze, in verband met eene ter plaatse aan te brengen fontein, te vernieuwen, bestaan reeds sedert het jaar 1887, maar de uitvoering laat nog steeds op zich wachten.

DORDRECHT. Alhier is eene Vereeniging „Oud Dordrecht" opgericht. Deze Vereeniging stelt zich ten doel, alles wat betrekking heeft op oude kunst en kunstnijverheid van Dordrecht te verzamelen en te rangschikken. Mr. S. van Gijn, van wien het initiatief in deze zaak is uitgegaan en die de vergadering waar tot constituceering der Vereeniging werd besloten, presideerde, betoogde als zijne meening, dat het in de eerste plaats het streven der Vereeniging moest zijn, een museum voor Dordrechtsche kunst en geschiedenis te verkrijgen.

Om velen de toetreding tot de Vereeniging mogelijk te maken, is de contributie bepaald op *f* 2.50. Stichter der Vereeniging is hij, die in eens *f* 250 geeft.

— Men schrijft uit 's-Hage aan het *Dagblad voor Nederland*:

Nadat hierop reeds 200 dakwijks en sedert 200 langen tijd tevergeefs was aangedrongen, heeft de tegenwoordige Minister van W. H. en N. dan eindelijk eene commissie benoemd om de algemeene voorschriften in zake de uitvoering van waterstaatswerken te herzien. Uiterlijk 1 Juni a. s. moeten de voorstellen tot daarin aan te brengen wijzigingen bij genoemden minister zijn ingekomen. Voor zooverre ik van het behandelde kennis heb kunnen nemen, heeft men bij dezen vrij omvangrijken arbeid vooral ook rekening gehouden met recht en billijkheid; factoren, die in de nog bestaande, 12 September 1882 vastgestelde, voorschriften maar al te veel buiten aanmerking zijn gebleven. Zoo luidt o. a. het artikel, behandelende de geschillen tusschen den aannemer en de directie: „Wanneer tusschen de ingenieurs, of bij hunne afwezigheid: tusschen de opzichters en de aannemers eenig verschil omtrent het werk ontstaat, verblijft de uitlegging daarvan aan de directie, waarnaar de aannemers zich moeten gedragen, *behoudens nader beroep op den Minister*. De aannemer is intusschen gehouden het werk voort te zetten. Bij niet-voldoening hieraan kan de directie art. 467 toepassen, d. i. voor rekening van den aannemer in de voortzetting voorzien". De Staat heeft dus al het recht aan zijne zijde, wijl de aannemers zich in dergelijke gevallen niet kunnen beroepen op art. 621 van het wetboek van burgerlijke rechtsvordering. Voor den Minister, die dus tot nu toe steeds moet afgaan op de adviezen zijner ambtenaren, bezorgde deze toestand veel last, zoodat het eene gelukkige gedachte mag worden genoemd, dat de, met de herziening van bovengemelde voorschriften belaste commissie de wenschelijkheid uitspreekt om bij voorkomende geschillen soms ook de tusschenkomst van arbiters in te roepen. Zij heeft zich reeds tot verschillende bevoegde deskundigen gewend om hun advies hierover.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

BRUSSEL. Dezer dagen is men bezig om op de balustrade van het Palais des Beaux-arts, aan de zijde van de Rue de Ruijsbroek, de standbeelden te stellen, die de uitwendige decoratie van het gebouw moeten voltooien. Reeds nu kan men zich eene voorstelling maken van het effect dat deze galerie en plein air zal teweegbrengen.

De beste beeldhouwers van België hebben hun talenten aan dit belangrijke werk besteed. Dillens, de decorateur bij uitnemendheid, is de auteur van de figuren die de Vlaamsche kunst en de Duitsche kunst personifieeren; Devillez is de auteur van Assyrische kunst en Romeinsche kunst; De Tombay Egyptische kunst en Grieksche kunst; Desenfans Fransche kunst en Hollandsche, en Samain eindelijk, personifieerde de Italiaansche en de Spaansche kunsten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De heer B. Kraijs, scheepsbouwkundig ingenieur van Delft, thans woonachtig te Petersburg, Gr. Morskaja 38, maakt in een schrijven aan den Secretaris van het Koninklijk Instituut van ingenieurs, zijne landgenooten en mede-ingenieurs attent op de prijsvraag voor den bouw van eene brug over de Newa en stelt zich ter beschikking, voor zoover hij hun in deze van eenigen dienst kan zijn.

(*De Ingenieur*).

— Het vierde Internationale Spoorwegcongres zal te Petersburg van 20 Augustus tot 3 September worden gehouden.

Zaterdag, 20 Augustus, is bestemd voor eerste samenkomst, vorming van bureau's enz., terwijl des avonds de leden bij den Minister van Openbare Werken zullen worden ontvangen.

De volgende dag is bestemd voor een uitstapje per stoomboot naar de reede van Cronstadt en ontvangst van de leden ten stadhuize door het Gemeentebestuur.

De werkzaamheden zullen verder worden afgewisseld met tochtjes naar Tsarkoe Selo en Pavlovsk, naar de eilanden, naar Peterhof, waar zij van wege den Czaar zullen worden ontvangen, terwijl het Congres zal worden besloten met een banquet, vanwege den Czaar in het Winterpaleis aangeboden.

Na het einde van het Congres zullen tochten worden ondernomen naar Finland, Moscou en Nischni-Novgorod.

PERSONALIA.

— De ingenieur 3e klasse van den Rijkswaterstaat J. P. Wijtenhorst zal, met ingang van 1 Juni, dienst doen als arrondissements-ingenieur te Vlissingen.

— De heer Van Kerkwijk, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, is benoemd tot vertegenwoordiger van de Nederlandsche Regeering op het internationaal Spoorwegcongres, dat 20 Aug. a. s. te St.-Petersburg wordt geopend.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatiën plaatsgehad:

Verleend: een tweej. verlof naar Nederland, wegens meer dan 15 jaren onafgebrokendienst, aan den hoofdingenieur 2e kl. bij den Waterstaat en 's lands burgerl. openb. werken H. E. van Ilerckel;

Benoemd: tot architect 1e kl. bij den Waterstaat en 's lands burg. openb. werken, de ambtenaar op non-activiteit P. de Schrijver, laatst. die betrekking bekleed hebbende, thans ter beschikking van den directeur der burgerl. openb. werken.

Bij den Waterstaat en 's lands burgerl. openb. werken: tot opzichter 1e kl., de opzichters 2e kl. T. Wind, W. H. Guldenaar, J. F. H. van Leeuwen en J. C. Dekker, de tweede gedetacheerd bij de irrigatie-afd. Brantas en als zoodanig gevoerd *à la suite* van zijn korps; tot opzichter 2e kl., de opzichters 3e kl. C. H. Bergamin M. J. Brusch en M. R. Wollrabe; tot opzichter 3e kl., E. G. B. ten Brink en T. Bijkerk, daartoe gesteld ter beschikking van den gouv.-gen. van Ned.-Indië.

— De heer C. Muysken, Voorzitter der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, is benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar voor minstens 6 maanden. Minimum salaris *f* 70 's maands. Adres onder n°. 504 aan De Jongh's advertentiebur. Arnhem.

— Adsistent-leeraar in het lijnteekenen en adsistent-leeraar in het hand- en ornementteekenen, beiden aan de Ambachtsschool te Rotterdam. Adres vóór 5 Juni aan den Directeur.

— Directeur ambachtsschool Haarlem. Jaarwedde *f* 2000. Adres vóór 15 Juni bij den Secretaris der Vereeniging 'de Ambachtsschool" (*Zie advert in n°* 22).

ADVERTENTIEN.

Bij J. B. WOLTERS te Groningen is verschenen:

HANDBOEK VOOR WATER-EN BURGERLIJKE BOUWKUNDE,

DOOR

F. Lz. BERGHUIS,

Directeur der Ambachtsschool te Arnhem.

Met 737 Figuren.

Prijs *f* 30.00.

KERKVOOGDEN DER NED. HERV. GEMEENTE VAN WAGENINGEN zijn voornemens op **Donderdag 9 Juni** a. s. des namiddags ten 2 ure, in 2 ps reeelen

aan te besteden:

Het leveren en stellen van 10 gegoten ijzeren Kerkramen en het verrichten van verf- en reparatiewerken.

Het bestek ligt ter visie in de Consistoriekamer.

Aanwijzing op Vrijdag 3 Juni a. s., 's namiddags ten 2 ure, door den Architect S. BITTERS.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van SCHIEDAM zullen op **Donderdag 9 Juni 1892, nam. 2 uro,** ten Raadhuize in het openbaar

aanbesteden:

Het VERNIEUWEN van een gedeelte KAAIMUUR aan de Nieuwe Haven, tusschen de Willemsbrug en de Varkenssluis aldaar.

Bestek en teekening zijn tegen betaling van **50 cents**, op de Secretarie der gemeente verkrijgbaar.

Aanbesteding.

Door de Bouwkundigen WOUTERLOOD & BERKELAAR te SCHIEDAM, zal op **Dinsdag 14 Juni a. s.**, ten verzoeke van den WelEd. Heer JOH. C. J. VERSCHURE Czn. te *OOSTERHOUT*, prov. N.-B., in het Café 'de Beurs" worden

aanbesteed:

Het amoveeren van een WONING en het bouwen van een HEERENHUIS.

Bestek en teekeningen zijn verkrijgbaar à *f* 3.—, bij H. J. MOONEN, Boekhandelaar te OOSTERHOUT en bij de Bouwkundigen WOUTERLOOD & BERKELAAR, te SCHIEDAM, door welke laatsten tevens inlichtingen verstrekt worden.

Aanwijzing op het Terrein, op den dag der Aanbesteding, 's voormiddags ten elf uur.

N.B. Bestek en teekening liggen ter inzage in het Café 'de Beurs", OOSTERHOUT.

Aanbesteding.

Op **Dinsdag 7 Juni** e. k. des namiddags te 2 uur (Amsterd. tijd) zal namens den Hoog-WelGeb. Heer Mr. G. C. D. R. Baron VAN HARDENBROEK in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te *UTRECHT* **aanbesteed** worden:

Het bouwen van een HEERENHUIS op de reeds gemaakte fundeering, op de Nieuhoff onder de gemeente Bunnik.

Gedrukte exemplaren van het bestek met 12 teekeningen zijn te verkrijgen à *f* 5.— per stel, en liggen ter inzage in genoemd gebouw, alsmede bij den Architect ALB. NIJLAND te UTRECHT.

Aanwijzing op het terrein op Maandag 30 Mei, des namiddags te 2 uur (Amsterd. tijd).

UNRUH, & LIEBIG Machinefabrikanten, Leipzig

leveren

hydraulische en mechanische

Veiligheidsliften

voor

Personen, Goederen en Bouwstoffen enz.

met

positieve zekerheid tegen valongelukken.

Zolderinrichtingen, Elevatoren,

Bandtransporten of Paternosterwerken,

Complete inrichting voor

GRAANMAGAZIJNEN.

met geheel nieuw systeem van Bekerwerken.

Eenig representant voor Nederland

THEOD. FERD. BIERHORST, Haarlem.

levert tevens voor SILO'S als lichte vuurvaste en goedkoope constructie: BUITEN- en BINNENMUREN, LUCHT- en STOFKANALEN in dikte van 3 à 4 cM. naar systeem RABITZ. VLOEREN en GEWELVEN systeem MONIER.

Men vrage onder toezending van schetsen opgave van prijs.

De DIRECTEUR der Gem. Gasfabriek te ARNHEM is voornemens op **Donderdag den 2 Juni 1892** des namiddags ten 2 ure in het openbaar ten Kantore der fabriek

aan te besteden:

Het maken van eene salmiakfabriek met fundeeringen voor de toestellen, en het maken van een tijdelijk exhaustergebouwtje.

Bestek met teekening van de Salmiakfabriek is tegen betaling van *f* 1 te verkrijgen ten kantore der fabriek, terwijl bestek en teekening van het exhaustergebouwtje aan de fabriek ter inzage ligt.

Aanwijzing op Vrijdag 27 Mei, voormiddags 11 ure.

Inlichtingen alle werkdagen, van 's namiddags 12—1½ uur ten kantore van den architect A. R. Freem, Boulevard N°. 10.

De Directeur
J. BLOM S.zn.

AANBESTEDINGEN.

Het Bestuur van den NOORDER IJ-POLDER zal op **Dinsdag den 7 Juni 1892**, des namiddags te 1 uur, op het Raadhuis te AMSTERDAM, in het openbaar bij enkele inschrijving **aanbesteden**:

1°. **Het onder profil brengen en tegen golfslag voorzien van het buitentalud van een gedeelte dijk van den Noorder IJ-Polder.**

2°. **Het hard maken van een gedeelte weg in genoemden Polder.**

De aanwijzing in loco zal geschieden op **Woensdag 1 Juni 1892**: voor het sub 1° genoemde werk des voormiddags te 11½ uur, te beginnen aan Zijkanaal H en voor het sub 2° genoemde werk des namiddags te 1½ uur.

Bestekken en voorwaarden liggen ter lezing aan de Secretarie van den Polder, op het Raadhuis Kamer N°. 77 (afdeeling Financiën), terwijl nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij den opzichter der Polders (Kamer N°. 98, ten Raadhuize voornoemd), bij wien tevens de voorwaarden dezer aanbesteding op franco aanvrage, en tegen betaling van 35 cents per exemplaar van het Bestek sub 1° vermeld, en van 25 cents voor dat sub 2° genoemd, verkrijgbaar zijn.

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.

Steeds voorhanden

BALK-IJZER in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen

van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*

T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS en WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

Directeur „Ambachtsschool"

HAARLEM.

Gegadigden voor bovengenoemde betrekking, waaraan een salaris van *f* 2000 's jaars verbonden is, worden verzocht hunne stukken franco in te zenden vóór of op uiterlijk 15 Juni aanst. bij den tweeden ondergeteekende, bij wien ook de Instructie op aanvrage te verkrijgen is.

Het Bestuur der Vereeniging 'de Ambachtsschool" te HAARLEM.

P. KLEIWEG DYSERINCK, *Voorzitter*.

G. L. VAN LENNEP, *Secretaris*.

Adres: Dreef 4.

PHOTOLITHOGRAPHIE, PHOTOZINCOGRAPHIE en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

ASPHALTE VAN VAL DE TRAVERS

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,

in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan **THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld.**, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10, *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer **H. G. KNOOPS C.Czn.**, Beekstraat F 62 te *Arnhem*

De Directeur, W. PATON WALSH

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor wetenschappelijk gebruik.

Bekroond voor Waterpas-, Hoekmeet- en andere instrumenten met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1860 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikan WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*: T. G. TISSOT Jr., AMSTERDAM.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS-

HOEKMEET-

en andere

INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,

LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren PEILSCHALEN

WEEGWERKTUIGEN.

„DE WATERVERF",

de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij

G. M. BOKS & C°. Amsterdam.

Verfwaren, silicaat, enz. enz.

Proefstation voor Bouwmaterialen
KONING & BIENFAIT, Amsterdam,
Prins Hendrikkade 14.
Mechanisch, Chemisch onderzoek van Metalen.
Bepaling der breukkracht, weerstand tegen doorbuiging van **Profielijzer** en **Staafijzer, Rails** enz.
Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan eenig ander;
is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders** uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.
wordt door tal van **Ingenieurs, Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven.**
wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel, etiket** en **fabrieksmerk**, welke allen wettig zijn gedeponeerd.
wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men leze de waarleerende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *»Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1888; in de *»Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Ambachtsman"* d.d. 8 Febr. 1890 en in het *„Bouwkundig Weekblad"* d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

Het Portland-Cementwerk Heidelberg
vorm. Schifferdecker & Söhne, Heidelberg,
levert **In. PORTLAND-CEMENT** in steeds gelijke uitstekende kwaliteit en **fijnste maling.**
Jaarlijksche productie ruim 450,000 vat.

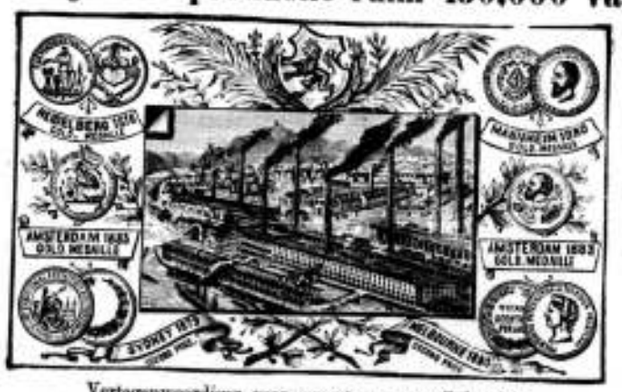

Vertegenwoordiger voor export en magazijnhouder
FERD. ENGERS, Amsterdam,
Heerengracht 335.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar — Isoleerend.
Monsters Attesten Prospectus gratis.

DE LINT & Co., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

Complete IJzeren
Gebouwen en Overkappingen.
H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Luchtpompventilators
EN
SCHOORSTEENKAPPEN
Systeem „BOYLE"
Duizenden met het meeste succes geplaatst.
Belangrijke Prijsverlaging.
Men zij tegen slechte en waardeloose imitaties gewaarschuwd. (3)

G. W. VAN DER WIEL & Co., ARNHEM versenden *francs*, op aanvrage per postwissel:

Gezegelde inschrijvingsbiljetten met couverten à	ƒ 0.29	per	stuk
Lijsten volgens art. 11 der arbeidswet . . .	„ 0.06	»	»
Verhuurbiljetten . .	» 0.05	»	»
Huurcontracten . .	» 0.55	» 10	stuk
Begrootingstaten . .	» 0.55	» 10	»
Kennisgevingen van ongelukken.	» 0.17	» 5	»

Gedrukt bij J. W. van der Wiel & Co., te Arnhem.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 23. 4 Juni 1892.

A.V.U.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*, en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT ƒ 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) ƒ 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8,—, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per jaar, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

(A. et A.)

DE SPORT-TENTOONSTELLING TE SCHEVENINGEN.

Hoewel sedert enkele dagen geopend, doen de weinige artikelen, die blijkbaar in haast bijeengebracht zijn, nog niet aan een tentoonstelling denken. Ettelijke weken moeten nog verloopen eer alles aangevoerd en opgesteld zal zijn; zelfs is de bouw nog op enkele punten onvoltooid.

Als gewoonlijk kunnen we ook thans niet de optimistische beschouwingen deelen der bladen, waar deze in hunne verslagen betreffende de opening van het gebouw, vaak in uitgezochte bewoordingen, een oordeel vellen over de kunstwaarde van het geheel. Zoo lazen we o. a. in een Haagsch blad: „De voorgevel draagt een fraai decoratief karakter", waar volgens onze overtuiging moest staan: De voorgevel draagt een karakterloos decoratief en is zelfs, als decoratie opgevat, zonder eenig karakter, want — op welken grond is bijv. geen gebruik gemaakt van de karakteristieke vormen, waartoe het hout zich zoo bijzonder leent? Waarom van de opvatting „hout" afgeweken om eene imitatie van zandsteen te geven?

Waarvoor die geheele bergsteen-architectuur, waarvan de voegen groef en messing, en de steenen niets dan planken zijn? Het schijnt, dat — wanneer er sprake is van bouwkunstige decoratie —, men alle gezonde eischen van materiaal etc. over het hoofd mag zien, om iets te maken dat quasi „monumentaal" moet heeten.

Deze opvatting zien we ook hier gehuldigd. De voorgevel — 'n caricatuur van den hoofdgevel der Antwerpsche tentoonstelling, doch vrij opgevat — als caricatuur nl. — bestaat uit een hoefijzervormigen hoofdtoegang uit planken samengesteld, doch van sluitsteenen voorzien; boven dezen boog een barok-attiekachtige bekroning, van onharmonische lijn-begrenzing; hierboven de Faam: 'n gezwollene maagd van enorme afmetingen, ecraseerend de attiek, bedreigend de houten sluitsteenen van den grooten ingangsboog. Ter linker- en rechterzijde twee steenen torens van hout met houten bekroningen van steen.

Uit de voorflanken dezer torens beneden, voorstevens van visschers-vaartuigen met tuigaadje en ankers; dit benedengedeelte zeer zwaar bekroond door enorme frontons, die als regenschermen zich aan alle kanten uitspreiden en waarboven de spitsjes ontevreden uit komen gluren; op deze frontons heele kleine griffioenen, lachende over de plaats, die zij innemen. Het geheel omwoekerd met decoratief schilderwerk. Eenige meters verder terugspringend, ook aan weerszijden, de steenen sluitmuur van hout voor de zijgaanderijen, waarin toegangen, overhuifd door een half-cirkelvormig plateau op Dorische zuilen van hout, die heel lief zijn, doch het ongeluk hebben te ver van elkander te staan, waardoor zij een dun effect maken.

Tusschen dezen absis-vormigen toegang en de besproken torens bestaan vlakke tusschenpartijen, die de functie hebben de hoofdpartij aan de zijvleugels te verbinden. Deze zijn zeer „decoratief" opgevat, liever gezegd zeer losbandig, met de steenen strekken, bogen en geschilderde pancelen.

De zijgevel strekt zich 255 M. uit en bestaat uit blokwerk in planken uitgevoerd, met pilasterverdeeling.

De inwendige ruimte is volmaakt in harmonie met het uitwendige; geen plekje is er waar het oog met welgevallen op rust. Alleen in den tuin, die halfcirkelvormig omgrensd wordt door een galerij, waarin winkels, café's en bazaars zijn opgericht, ziet men met genoegen het Noorsch jachthuis, dat met zorg is gemaakt, terwijl de rangschikking der verschillende café's, winkels etc. doet vermoeden, dat dit gedeelte van het gebouw — voltooid — er gezellig zal uitzien.

Het doet ons leed, dat de architect van het geheel — de heer Van Liefland te 's-Gravenhage — geen smaakvoller gebouw heeft weten te plaatsen op dit bij uitstek dankbare terrein, waar weldra duizenden badgasten zich verdringen zullen en van wie het spijtig is te moeten voorzien, dat zij, in hun vaderland teruggekeerd, zullen getuigen: De zee is er schoon, de natuur lieflijk, het badhuis goed, de muziek uitstekend, de schilderkunst hoog, maar de architectuur..... Het is te hopen, dat zulke vreemdelingen, behalve een souvenir van de sport-tentoonstelling, nog vele andere photo's van Hollandsche gebouwen zullen medenemen.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

NATIONAAL CONGRES VOOR BOUWKUNST,

gehouden 27 en 28 Mei 1892 te Amsterdam.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst organiseerde bij gelegenheid van de viering van haar vijftigjarig bestaan een congres, waarvan de feestelijke opening op Vrijdag 27 Mei jl. in het voorgaande nommer besproken werd. Aan dat verslag sluit zich het onderstaande van de sectie-vergaderingen en der algemeene vergadering geleidelijk aan.

VRIJDAG 27 Mei 1892.

Na de plechtige opening van het congres werd eene pauze ingesteld en te ruim twee uren hadden de vergaderingen in de sectiën: *Kunst*, *Constructie en Sociale vraagpunten* plaats.

SECTIE I. KUNST.

Voorzitter: Prof. E. Gugel.

Deze vergadering werd druk bezocht, o. a. door Prof. Pierson en den voorzitter van het Congres, terwijl de minister Tak van Poortvliet aan de bestuurstafel had plaats genomen. Na een kort woord tot opening gaf de Voorzitter het woord aan Jhr. H. C. J. M. Van Nispen tot Sevenaer, die een voordracht hield over het *ideaal der kunst, met betrekking tot de maatschappelijke orde.*

Spreker zeide een edel onderwerp te zullen behandelen, waardoor veel goeds, ook voor den socialen toestand, tot stand kan worden gebracht en besprak achtereenvolgens het bestaan, het wezen en de werking van het ideaal.

Sprekers betoog strekte in hoofdzaak tot het voorstellen van het ideaal der kunst als een vast en eenig einddoel. Men kon dat ideaal zien, zonder het te begrijpen; het zien is door natuurlijke krachten te bereiken, maar om het te begrijpen is bovennatuurlijke kracht, de goddelijke openbaring, noodig. In den eikenboom kan men het ideaal van eenheid en samenstelling ten duidelijkste vertegenwoordigd zien, maar zoo het den mensch door de openbaring niet gegeven wordt, den boom als schepping van het Opperwezen ten volle te kennen, is het hem niet gegeven het in den boom uitgedrukte éénige ideaal te *begrijpen*. Dat ideaal kan dus niet subjectief zijn en niet bereikt worden door de uitdrukking van een eigen wil of eigen gevoel van den kunstenaar.

De rede strekte voornamelijk om te betoogen dat de werkman, die door de liefde van het ideaal bezield is, liefde voor zijn werk koestert, niet alleen om materieele winst arbeidt, maar in den arbeid zelf genoegen smaakt en daardoor de maatschappelijke orde helpt in stand houden. De architecten, die de welvaart en 't genot van den werkman grootendeels in handen hebben, spoorde hij aan het ideaal in de kunst hoog te houden.

Deze toegejuichte rede lokte op het hoofdpunt bedenking uit bij de heeren A. Pierson en Armand Sassen. De eerste vroeg nadere toelichting der stelling, dat door het ideaal te eerbiedigen in de kunst, dat der maatschappelijke orde bewaard zou blijven; spreker was van meening dat de samenkoppeling van het begrip ideaal, in dit redeverband, met de orde in strijd is. Ook de heer Sassen ontkende het verband tusschen een streven naar het ideaal in de kunst en in de maatschappelijke orde. Na repliek van den inleider werd het woord gegeven aan den heer J. R. De Kruijff, die *het verband tusschen bouwkunst en kunstnijverheid, en de meest gewenschte betrekking tusschen hare wederzijdsche beoefenaars, behandelde*. Spreker kwam tot de volgende conclusies:

1. De bouwmeester van een woning zij tevens de raadgever bij hare volledige inrichting tot een gezellig verblijf, maar is geenszins de man om al het huisraad te detailleeren

Het meubelen-in-stijl, tot in bijzonderheden overgelaten aan den teekenaar-architect, is niet bevorderlijk aan de gezonde ontwikkeling van het kunstambacht

2. Het niet in-stijl-meubelen, mits onder beschaafde leiding, kan toch een harmonisch geheel vormen.

Maar in den toestand van overgang, waarin bouw- en versieringskunst verkeeren, is het advies van den bouwmeester een waarborg, die tegen grove afdwaling behoedt'

Deze stellingen toelichtende, gaf spreker als zijne meening te kennen, dat het ideaal zou wezen, dat den beoefenaar der nijverheid volle vrijheid wierd gelaten op zijn terrein. Architecten zijn licht tot het conventioneele geneigd en houden zich aan vaste stijlen Gelukkig! voegt spr. er bij. Hij is geen bewonderaar van de stijlloosheid, waarin sommige moderne architecten vervallen. Het conventioneele ontstaat uit het volgen van een overeengekomen, een historischen stijl, die boven den invloed staat van den wisselvalligen modesmaak. Laat ons dus, als bouwmeesters, niet te zeer afwijken van de vaste wetten der schoonheid. Bij een muziekstuk, een gedicht, een schilderij kan men meer speelruimte laten aan de opwelling van het oogenblik. Vervelen ze ons, wij kunnen ze vergeten of in een hoek zetten. Een gebouw moeten wij dulden, zoo lang als het niet afgebroken wordt of in puin valt. Maar die neiging naar het conventioneele, welke spreker bij den architect in bescherming neemt, is een bezwaar waar het de kunstnijverheid geldt. De architect zal zijne kamers in stijl willen meubelen, gelijk hij op elk ontwerp zijn architectonischen stempel zal drukken, en dit acht spreker een gevaar ten nadeele der ontwikkeling van onze kunstnijverheid. Het meubelen in stijl is eene overbodige luxe. Oud-Hollandsch, Renaissance, Gothiek het is alles niet meer van onzen tijd. Wij denken en gevoelen anders dan zij, van wier geestesrichting de stijl een uitvloeisel was. Door onze kunstnijverheid te dwingen oude stijlen te reproduceeren, maakt men haar dood. Laat de schrijnwerker, de timmerman zijn eigen smaak raadplegen, zijn ornement scheppen uit hetgeen hij zelf om zich ziet en mooi vindt in de natuur. Ook op onze ambachtsteekenscholen volgt men tegenwoordig de methode om de leerlingen zelf hun ornementen uit bloemen en diervormen te laten styliseeren. Spreker erkent, dat de werkman over het algemeen niet het standpunt bereikt heeft, dat hij zich als ideaal stelt: ambachtsman en kunstenaar in één persoon vereenigd. En onder deze omstandigheden moet aan den architect het recht gegeven worden om te waken voor eene smaakvolle en met het karakter van zijn gebouw overeenstemmende stoffeering, in afwachting dat de tijd kome, dat de kunstnijverheid zich naast de architectuur kunne ontwikkelen, zonder door de laatste te worden beheerscht. Deze beschouwingen lokten van verschillende zijden tegenspraak uit. De heer Muijsken herinnerde aan hetgeen juist architecten als Semper en Viollet-le-Duc voor de herleving der kunstnijverheid hebben gedaan, en zou het ten zeerste betreuren als de wenk des inleiders om niet meer in stijl te meubelen ingang mocht vinden. Hij wenschte aan den architect het volle recht verzekerd te zien om ook de inwendige inrichting van zijn gebouw naar zijn beste inzicht te mogen regelen. De heer Frowein trachtte uit de historie der kunstnijverheid aan te toonen, dat deze altoos nauw verband heeft gehouden met de architectuur. De vrijheid, welke de heer De Kruijff den ambachtsman schenken wil, heeft deze nimmer bezeten. Door alle tijden heen, werkte hij naar het model, dat hij het beste vond en dat door een artist geconcipieerd was. Na repliek van den inleider werden zijne stellingen in stemming gebracht en door de meerderheid goedgekeurd.

De heer G. E. V. L. van Zuylen sprak daarna nog over: *„den artistieken eigendom"* en ging na wat op dat gebied reeds in binnen- en buitenland was te berde gebracht.

In het Nederlandsche wetsontwerp wordt daaromtrent gezegd: Het werk van den architect wordt, zoodra het voltooid is, gemeen goed; de teekenaar, photograaf of schilder neemt het als onderdeel van landschap of stadsgezicht in zijn arbeid over.

Op het congres der *Association littéraire et artistique* te Parijs werd daarentegen ook voor de architectonische voortbrengselen bij meerderheid van stemmen octrooi geëischt, maar bij het congres te Neuchâtel kwam men na langdurige bespreking niet tot overeenstemming. Het onlangs bij den bouw van het stadhuis te Woerden gebeurde doet zien, dat de zaak ernstige overweging verdient.

En daarom dringt spr., hoewel hij overtuigd is, dat de aansluiting der architectuur bij de andere schoone kunsten op dat gebied zeer lastig gaat, erop aan, dat de bouwkunstenaars zich aansluiten bij de beweging in het buitenland, opdat men des te spoediger tot klaarheid kome.

Zijne conclusie luidde: „Evenzeer als een octrooiwet, bestaat er in ons land behoefte aan een wet tot bescherming van den artistieken eigendom. Het verdient aanbeveling voor allen, die in deze zaak belangstellen, om zich aan te sluiten bij hen, die eene internationale bescherming, ook van den aristieken eigendom, op het oog hebben.

Die conclussie werd met algemeene stemmen aangenomen.

De Voorzitter sloot daarop de vergadering.

SECTIE II. CONSTRUCTIE.

Voorzitter Dr. P. J. H. Cuypers.

In de openingsrede deelde de Voorzitter mede, dat hij met bijzonder veel genoegen de leiding dezer sectie op zich had genomen, omdat de constructie op dit congres een eerste plaats inneemt. Wel is in de bouwkunst de kunst onafscheidelijk van de constructie, doch de regelingscommissie bracht deze twee onderwerpen afzonderlijk in behandeling om in korten tijd tot meer vruchtbare resultaten te komen. Het doel der bouwkunst is immers het beschutten der menschelijke familiën. De kunstenaar nu geeft in de eerste plaats gehoor aan zijn dichterlijke ingevingen. De constructie moet hem hierbij te hulp komen om hem goed, waar en schoon te doen bouwen.

In de eerste plaats moet men bij het bouwen in het oog houden dat de verschillende materialen: steen, hout en ijzer op andere wijze moeten worden gevormd. Vervolgens lette men erop, dat de verschillende soorten van één materiaal op zeer verschillende wijzen moeten worden geconstrueerd om tot practische resultaten te komen. Vroeger was de hoofdzaak in de schoone bouwkunst het maken van indruk op den toeschouwer door groote massa's en breede lijnen. Gelukkig is deze tijd voorbij; de jeugdige bouwkunstenaars zijn er thans van overtuigd dat de bouwkunst een ernstige, degelijke, noodzakelijke kunst is en niet een uiting van het dikwijls ziekelijke kunstgevoel. Reden en verstand moeten hierbij samenwerken met het gevoel; slechts dan kan men komen tot scheppingen, zooals de Voorzienigheid die toepast op al haar creaties.

Vervolgens nam de heer N. M. Koning het woord om in den breede zijne denkbeelden uiteen te zetten over: *„De resultaten en het nut van het onderzoek van bouwmaterialen."* Omdat de materialen producten zijn der industrie, staat men steeds bloot aan vergissingen van den werkmam en daarom mag men nooit verzuimen een onderzoek in te stellen, temeer wanneer men nagaat welke gevolgen kunnen voortkomen uit slechte bouwartikelen.

Ten slotte kwam spreker tot de volgende conclusies:

1. Het onderzoek van bouwmaterialen is noodzakelijk en het werken met onderzocht materiaal mogelijk, zelfs bij kleinere werken.

2. Het onderzoek kan alleen afdoende geschieden door daarmede vertrouwde personen en met volledige hulpmiddelen.

3. In de meeste gevallen kan daarom alleen op daarvoor goed ingerichte proefstations de keuring afdoende geschieden.

4. Contrôle-proeven kunnen in sommige gevallen op de werken genomen worden.

5. Het resultaat van het algemeen worden van het onderzoek van bouwmaterialen is, dat de inferieure qualiteiten minder zullen worden aangeboden en de zekerheid van bouwconstructies meer gewaarborgd is.

Na den heer Koning kreeg de heer J. W. C. Tellegen het woord om de *„keuring van bouwmaterialen in verband met het onderwijs aan de Polytechnische School"* te behandelen.

Spreker kwam in de eerste plaats tot het resultaat dat de Staat een proefstation voor bouwmaterialen dient op te richten en in stand te houden, omdat de Staat dan beter recht zal hebben de verschillende materialen af te keuren. Zulk een vast station zal niet meer geld kosten dan thans, nu zooveel geld wordt uitgegeven voor gebrekkige proefnemingen ten behoeve van de verschillende departementen en dit station zich ook belasten kan met onderzoekingen voor particulieren. Het proefstation zou volgens spreker te Delft gevestigd en met de Polytechnische school verbonden moeten worden; het moet mede dienstbaar gemaakt worden aan de opleiding van artillerie- en genie-officieren, van opzichters en van anderen, die niet in staat zijn het onderwijs aan die school mee te maken.

De inkomsten van het proefstation moeten gestort worden in 's Rijkskas, evenals dit het geval is met de proefstations voor den landbouw.

Ten slotte wees spreker erop, dat zijn optreden geen oorzaak vond in het wantrouwen van de bestaande proefstations en van den man, die tegenwoordig in dit vak les geeft aan de Polytechnische School.

De heer M. Sijmons uit Rotterdam stelt voor het voorstel tot oprichting van Rijksproefstations op de aanstaande algemeene vergadering der Mij. nog eens ter sprake te brengen, om daardoor met kracht bij de Regeering te kunnen aandringen op het stichten hiervan.

De heer Knuttel ziet meer voordeel in burgerlijke proefstations, omdat men hier spoediger zal worden geholpen dan door ambtenaren. Het Rijk kan dan zijn eigen proefstations behouden.

De heer Sijmons wijst erop, dat alleen de Staat zich de groote kosten kan getroosten, die het aanschaffen van de noodzakelijke, dure proefinstrumenten vorderen.

Behoudens eenige aanmerkingen worden de stellingen van den heer Tellegen aangenomen; de Voorzitter wees erop, dat allen het daarmede eens zijn dat de Staat naast de bestaande proefstations een eigen station moet stichten.

In eene uitvoerige rede behandelde de heer Joseph Th. J. Cuypers de aangekondigde voordracht *een algemeen woord over constructie in de bouwkunst.*

Spreker komt tot de volgende conclusiën:

1. Het is wenschelijk de grondbeginselen van ijzerconstructies, in eenvoudige termen geformuleerd, te verspreiden onder alle bouwkundigen, en vooral te brengen onder het bereik van opzichters, die niet in de gelegenheid zijn geweest een uitgebreid onderwijs te volgen.

2. De studie der ijzerconstructies moet een gunstige terugwerking oefenen op het goede inzicht in samenstellingen van hout en van steen.

3. Samengestelde ijzerconstructies mogen alleen tot steun dienen van zeer veerkrachtige bouwdeelen.

4. Cement-ijzer (systeem Monier) biedt niet alleen als wand en zolder gebezigd, maar ook als dragend bouwdeel, groote voordeelen aan.

De heer Sijmons sprak hierna over de stelling: „Centrale verwarming — in het algemeen die door middel van lagen druk — verdient, behoudens in grootere vrijstaande gebouwen, zooals voornamelijk kerkgebouwen, de voorkeur boven elk ander stelsel".

Spr. komt tot de volgende conclusiën:

Het is aanbevelenswaardig de stoomkachels zooveel mogelijk in de te verwarmen ruimten te plaatsen.

De verwarming mag niet door uitstraling maar door buitenlucht, welke langs stoomkachels strijkt, worden verkregen.

Ter wille van eene eenigszins regelmatige luchtververwisseling moet de afvoer van de bedorven lucht in verhouding worden gebracht tot de noodige hoeveelheid verwarmde buitenlucht, waarvan de warmtegraad in overeenstemming met de buitenlucht moet kunnen worden geregeld.

Door een der aanwezigen werd in overweging gegegeven door de Maatschappij populaire boeken te doen uitgeven, om de bouwconstructie ingang te doen vinden bij minder theoretisch ontwikkelden, waarop de heer Cuypers Jr. hoopt, dat de Mij. gelegenheid zal vinden tot een dergelijke uitgave over te gaan.

Nadat de president in het kort de verschillende sprekers heeft bedankt en nog een der heeren een terugblik heeft geworpen op het vijf-en-twintigjarige feest der Maatschappij, sloot de voorzitter de bijeenkomst.

Sectie III. Sociale Vraagpunten.

Voorzitter Prof. Mr. B. H. Pekelharing.

In deze afdeeling voerde de heer Dr. E. Wintgens uit Maastricht het woord over de vraag: „Wat kan in het belang van den arbeider gedaan worden tot bevordering van goede woningen?" Met behulp van statistische gegevens toonde de spreker den invloed aan, dien de huisvesting uitoefent op den algemeenen levensduur van den mensch, waarbij hij kortelijk wees op de zedelijke en economische zijde van het onderwerp. Daarna behandelde hij de vraag: „Is de Staat in het algemeen bevoegd langs den weg der wetgeving in den woningsnood te voorzien? en zijn de „woonverhoudingen" onder den arbeidenden stand bij ons te lande van dien aard, dat een ingrijpen van den wetgever gerechtvaardigd is?" Sprekers antwoord op de tweede vraag luidt bevestigend, waarbij hij zich beroept op de vele enquêtes, die den ellendigen toestand der arbeiderswoningen ook ten onzent hebben aangetoond, terwijl hij ook de eerste vraag toestemmend beantwoordde, met erop te wijzen, dat beperking van de vrijheid, die een „woningswet" noodzakelijk moet medebrengen, in het algemeen belang dient te worden toegelaten, een beginsel trouwens, dat men reeds vertegenwoordigd vindt in de onteigeningswet, de epidemiewet, de arbeidswet, de wet op de maatregelen ter verzekering van de veiligheid enz., de wet op de stoomwerktuigen enz. Op voetspoor van Engeland beval hij respectieve en preventieve maatregelen in een woningswet aan. Hij kwam tot de volgende conclusie:

Een Rijkswet op de arbeiderswoningen is noodzakelijk voor duurzame bestrijding van den woningsnood der arbeidende klasse. Naast bepalingen, welke in bepaalde gevallen verbetering of afbraak, na onteigening, van bestaande arbeiderswoningen voorschrijven, moeten tevens minimum eischen — zoo noodig naar plaatselijke gesteldheid te regelen — omtrent bodem en fundeering, hoogte der gebouwen, toevoer van lucht, licht en goed drinkwater, afvoer van fecaliën en ander vuil, kubieken inhoud en toestand van muren, daken, rookgeleidingen, omgeving enz, worden vastgesteld, waaraan nieuw te bouwen woningen dienen te beantwoorden. Het toezicht op de huisvesting der arbeidende klasse worde gehouden vanwege den Staat, die zich tot taak stelt den bouw van arbeiderswoningen indirect te bevorderen.

In verband met deze zelfde vragen sprak de heer G. E. V. L. van Zuijlen over: „Wettelijke bepalingen tot het opruimen van oude en niet aan de maatschappelijke eischen voldoende woningen". Hij trad in een uiteenzetting van den toestand in onze groote steden, met name in Amsterdam, waar nog 3000 kelderwoningen waren. Het voorbeeld van Oostenrijk en Engeland werd door hem aangeprezen, op 't voetspoor van welke landen wettelijke bepalingen in 't leven geroepen moesten worden om het afbreken en opruimen van niet aan de hygiënische en maatschappelijke eischen voldoende buurten of gebouwen, zonder stoornis voor het algemeen belang, mogelijk en verplichtend te maken.

Naar aanleiding dezer rede wees de heer Heldt op het feit, dat de arbeiders in Amsterdam de voorkeur blijven geven aan de krotten in de oude boven de betere woningen in de nieuwe stad. Wat daartegen te doen? Onteigening leek hem de goede weg. Een paar sprekers klaagden over vochtigheid, slechte rioleering en bekrompen ruimte in de nieuwe woningen. Een amendement van den heer Heldt, den wensch uitdrukkende om de onteigening door de gemeenten in 't belang van den bouw van arbeiderswoningen te vergemakkelijken, werd na eenige discussie ingetrokken.

De heer P. Smitt merkte op, dat men niet alleen het oog moet vestigen op de oude woningen, maar ook op de nieuwe. Spr. geeft een schets van een zeer slechte nieuwe woning door hem betrokken, en die door zijn geneesheer een „krot" werd genoemd. Daarop moest veel beter toezicht worden gehouden.

De heer G. van Duivenbode, afgevaardigde van de timmerliedenvereeniging *Door eendracht verbetering*, meende dat niet alleen toezicht moet worden gehouden op de woningen, maar ook op hen, die op het bouwen toezicht houden en die zelf bouwen Het eigen bouwen acht hij in den regel een zedeloozen boel en de hypotheekhouders weten niet, waarop zij geld geven. Op dit alles moeten wettelijke bepalingen in het leven worden geroepen.

De heer B. Noppen, afgevaardigde van dezelfde vereeniging, is niet tegen het eigen bouwen, mits de werkman maar zelf zal bouwen. Deze kan aangeven hoe er gebouwd moet worden. De rentabiliteit acht spr. verzekerd. Gebouwen, zooals hij zich voorstelt, kunnen vijf percent opbrengen, mits zulk een blok woningen maar uit een centraal punt gezamenlijk verlicht en verwarmd zal worden, en verder baden en algemeene waschinrichtingen worden aangebracht. Dan kan het geld van den kapitalist zegen afwerpen en wanneer de arbeider dan klaagt, dan is het zijn eigen schuld. (*Toejuichingen.*)

De heer Van Zuylen beantwoordt de vorige sprekers. Wat de heer Smitt heeft gezegd, zal morgen in sectie II worden behandeld; spr. wijst er echter op, dat indien er een wet komt als de Engelsche, een woning, als door den heer Smitt wordt bewoond, zou worden afgekeurd. Er is geen sprake van oude of van nieuwe woningen, maar van bewoonbaarheid.

Spr. zou geen voorstander zijn van onmiddellijke staats- of gemeentehulp om woningen te verschaffen. Alleen zou de Staat bij onteigening moeten zorgen, dat de bewoners onder dak kwamen.

Ook Dr. E. Wintgens sprak in gelijken geest.

Hij achtte ook met den heer Noppen dat het mogelijk is woningen te bouwen, die een rente van vijf percent kunnen afwerpen.

De conclusiën van beide sprekers werden daarna zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Ten slotte voerde de heer P. Smitt het woord over „de wenschelijkheid eener wettelijke bepaling omtrent den duur van den arbeidsdag".

Spr. gelooft niet, dat deze vraag op dit feest een wanklank zal zijn. Onder de congresleden vindt hij toch vele mannen, die steeds belang hebben gesteld in het lot van den werkman.

De geschiedenis nagaande van de verhouding tusschen patroon en arbeider, in het bijzonder te Amsterdam, wijst hij erop dat, hoewel het loon eenigszins verhoogd werd, men geen bepaling omtrent den duur van den arbeidsdag heeft kunnen verkrijgen. De invoering stuitte af op tegenwerking van den arbeider en op verzet van de zijde der patroons en particulieren.

Spr. erkent, dat de vergadering niet in deze den doorslag kan geven, maar juist omdat de bouwvakken zooveel handen noodig hebben, vraagt spr. steun bij de mannen, die dit congres hebben belegd en bijwonen.

Trouwens wat nuttig is voor den een, is tevens goed voor den ander; indien eens een beweging wordt uitgelokt zal dat ten nutte komen aan allen.

De vraag of de invoering van zulk een wet mogelijk is, beantwoordt spr. bevestigend.

De wet op den vrouwen- en kinderarbeid toont dit aan. Zwitserland en Australië bezitten reeds zulke wetten en wat nu in andere landen mogelijk is, kan ook mogelijk zijn in Nederland. Directe verbetering is noodzakelijk en aleer zulk een wet wordt ingevoerd, dient reeds het particulier initiatief de hand aan den ploeg te slaan, en daartoe roept hij de hulp der congresleden in. De werkeloosheid toch wordt van dag tot dag grooter en spr. heeft het zich tot plicht geacht om dit, waar dan ook, te verkondigen.

Namens de Timmerliedenvereenigingen verzoekt spr. den leden van het Congres om een adres, door die vereenigingen aan de Regeering gericht en waarin wordt gewezen op de toenemende werkeloosheid en betere regeling van den arbeidstijd wordt gevraagd, door hun adhesie te steunen. Spr. concludeert, dat het particulier initiatief onmachtig blijkt te zijn en dat daarom staatshulp dient ingeroepen te worden.

De heer Armand Sassen wijst op de conclusie van den heer Treub, die morgen zal worden toegelicht. Het eerste deel maakt eenigszins een onderdeel uit van de conclusie van den heer Smitt en daarom komt het spr. voor dat het beter is, nadat de heer Treub zijn conclusie heeft toegelicht, ook te stemmen over de conclusie van den heer Smitt.

De heer De Groot meent, dat het moeilijk is den werkman te verbieden langer te werken dan hij wil, en toch is hij voor beperking van den duur van den arbeidsdag. Daarom stelt hij de volgende motie voor:

„Het Congres, van oordeel dat er bepalingen dienen gemaakt te worden op den duur van den arbeidsdag, stelt voor dezen vast te stellen op acht uur. Hiervoor wordt alleen verlenging toegestaan voor bedrijven niet schadelijk voor de gezondheid en dan met een verhooging van 25 percent per uur."

De heer Wintgens merkt op, dat als men een arbeidsdag wil regelen, dit altijd internationaal zal moeten geschieden, anders zouden in Nederland door verhooging van loon, meer werkkrachten toevloeien, waardoor men de kans loopt nog grooter werkeloosheid te krijgen.

De heer J. van Veen, afgevaardigde van de timmergezellen-vereeniging *Concordia Inter Nos*, treedt ook in de geschiedenis der pogingen van de werklieden om hooger loon en een regeling van den arbeidsdag te verkrijgen. Gelukt is dit niet, en men zal de hulp van den Staat moeten inroepen. Hij stelt echter ook voor om de debatten tot morgen te schorsen.

De heer Treub merkt op, dat de conclusiën, door hem genomen, iets geheel anders zijn dan de heer Smitt wil. O. a. meent spr. dat wij nog niet rijp zijn voor een achturigen arbeidsdag, maar wel dat de toestanden zoodanig zijn dat een wettelijke optreding tot regeling van den arbeidsdag zeer wenschelijk is.

Met den heer Wintgens kan spr. niet meegaan; diens opmerking was zeer algemeen en brengt ons in deze quaestie eigenlijk niet veel verder.

De heer Passtoors, afgevaardigde van den *R. K. Volksbond*, bestrijdt de motie-De Groot, omdat men alsdan zou krijgen een normalen arbeidsdag met overwerk. De hoogere betaling daarvoor gegeven, zou de arbeiders van den wal in de sloot helpen.

De heer Armand Sassen merkt op, dat èn de heer Treub èn de heer Smitt van de conclusie uitgaan, dat de sociale krachten niet voldoende voorzien in den toestand van den werkman en daarom willen regeling van den arbeid. Dit principe wil de heer Smitt meer generaal, de heer Treub meer partieel zien toegepast.

Daarom blijft spr. erbij, dat het logisch is morgen eerst te stemmen over de conclusie-Treub en daarna over de conclusie-Smitt.

De heer Noppen dient alsnu de volgende motie in:

„Het Congres is van oordeel dat een zelfstandig optreden van de architecten en de werklieden de wettelijke regeling dient vooraf te gaan".

De heer F. H. van Malsen is van gevoelen, dat het particulier initiatief zeer zeker mogelijk is, getuige wat er reeds op verzekeringsgebied is gedaan.

De heer C. H. Kouw (algem. Nederl. werkliedenverbond) acht ook een korteren arbeidsdag noodig. De toepassing heeft reeds daarvan de gunstige gevolgen doen zien. Echter kan hij nog niet inzien, dat de werkeloosheid daardoor zooveel minder zou worden.

De heer J. van Veen treedt nogmaals in een beschouwing over de noodzakelijkheid der regeling van den arbeid en doet een beroep op de hulp der Vergadering.

De heer J. W. Smit (Ned. R.-K. Volksbond) herinnert eraan, dat in Amsterdam nog arbeiders zijn, die 52 uur achtereen werken. Hij wil niet, zooals een vroegere spreker, den arbeidsdag vaststellen op 8 uur, maar toch meent hij, dat het door hem genoemde cijfer ten hoogste pleit voor een wettelijke regeling.

De heer Noppen bepleit nog eenmaal de zaak en zegt dat de quaestie zal opgelost worden als de architect zich met den werkman vereenigt om de werkeloosheid te bestrijden.

De conclussie van den heer Smitt, schriftelijk ingediend, luidt thans:

„Wettelijke regeling van den arbeidsdag is wenschelijk."

De Voorzitter meent dat daaraan zou kunnen aansluiten de motie van den heer Noppen.

De heer J F. W. Conrad is van meening dat stemming over conclusiën en motiën de sectie niet veel verder zal brengen. Hij acht het wenschelijk, nu de *Maatschappij voor Bouwkunst* weer vijftig jaar voor de borst heeft, dat zij spoedige en krachtige stappen doet, die kunnen medewerken tot oplossing van het sociale vraagstuk.

Hij doet in dien geest een voorstel.

De heer Heldt meent dat alles te zeggen is voor de beknopte conclusie van den inleider, die de vergadering tot niets bindt, daar zij een beginsel uitspreekt zonder in onderdeelen te treden. Verder steunt nij de motie—Noppen.

De heer Conrad acht het na het gehoorde beter dat

over zijn voorstel eerst morgen, na den heer Treub gehoord te hebben, zal gestemd worden. De heer Van Malsen ondersteunt dit gevoelen en acht het alleen op dit congres, uitgaande van de *Maatschappij voor Bouwkunst*, mogelijk een conclusie in dien geest te nemen.

De heer H. A. van Beuningen stelt nu een motie voor om in deze bijeenkomst geen beslissing te nemen, maar eerst de besprekingen van morgen af te wachten.

De heer Smitt wijst erop dat door het debat thans het beginsel: „hervorming van werktijd is noodig" in deze vergadering is erkend. Hij wil zich bij het voorstel van den heer van Beuningen neerleggen, omdat hij niets anders kan doen, zoo hem morgen nog het woord wordt verleend.

De heeren Heldt en Noppen achten het echter noodig, dat over de conclusie-Smitt zal worden gestemd.

De motie-Van Beuningen wordt thans met groote meerderheid aangenomen.

(*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAGEN.

EERE-PRIJSVRAAG VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Op deze prijsvraag zijn elf antwoorden ingezonden. De jury, bestaande uit de heeren A. W. van Dam, Dr. P. J. H. Cuypers, J. H. Leliman, A. N. Godefroy, Prof. E. Gugel, C. Muijsken en Jacob F. Klinkhamer, kende met algemeene stemmen den eersten prijs toe aan het ontwerp, onder het motto: *Saxa loquuntur* door den heer C. N. van Goor te Rotterdam ingezonden. Den tweeden prijs behaalden de heeren G. Brouwer Jr. en Joh. Limburg te 's-Gravenhage en de derde prijs werd den heer Jan Stuyt te Amsterdam toegekend.

De drie ontwerpen, die in het rapport van de jury loffelijk vermeld worden, zijn van de heeren J. G. van Gendt A.I.z. te Amsterdam, Stok en Molenbroek te Rotterdam en H. Bonda Bz. te Amsterdam.

BERICHT.

Het Bureau van DE OPMERKER is thans gevestigd te 's-Gravenhage, Van Speijkstraat 117.

Telegram-adres: OPMERKER Haag.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Deze week is de zesde Kunsttentoonstelling te Munchen geopend door den Prins-Regent, in tegenwoordigheid van een aantal genoodigden

Onder de Nederlanders werden, behalve de heer J. H. L. de Haas, gemachtigde der Nederlandsche schilders, opgemerkt de heer en mejuffrouw Van de Sande Bakhuijzen en de heeren Sadée en Terstreg De Nederlandsche afdeeling behoort tot de fraaist gearrangeerde en beslaat twee zalen met 120 schilderijen en twee keurig ingerichte kabinetten voor aquarellen.

Volgens de Nieuwe Rotterdamsche Courant werd een *Binnenhuis* van Albert Neuhuijs door den Prins-Regent aangekocht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. De commissie, opgetreden om den kunstschilder David Bles, ter gelegenheid van zijn zeventigjarig feest een hulkblijk te geven, heeft aan het Rijk, ter plaatsing in 's Rijks Museum te Amsterdam, ten geschenke aangeboden het op een voetstuk geplaatst marmeren borstbeeld van dien schilder, geleverd door den beeldhouwer Bart Van Hove te Amsterdam.

Aan de commissie is de dank der Regeering betuigd.

— In de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs, den 9en dezer alhier te houden, zal door den Raad van Bestuur een voorstel worden gedaan, om aan de heeren Koning en Bienfait te Amsterdam eene gelddelijke bijdrage toe te kennen in het belang van hun proefstation voor bouwmaterialen Voorts zal door den hoogleeraar J. M. Telders het vraagstuk besproken worden om te Delft een proefstation voor bouwmaterialen te vestigen.

— Woensdag 1 dezer werd de Internationale Sport-tentoonstelling te Scheveningen op plechtige wijze geopend.

— Woensdag jl. herdacht de heer J. A. Weinberg, hoofdopzichter bij de landsgebouwen in het 2e district alhier, den dag, waarop hij vóór 25 jaren als buitengewoon opzichter in 's Rijks dienst trad.

— Bij de firma Prins, Spuistraat alhier, was deze week geëxposeerd het vaandel van de Hoornsche schietvereeniging „St. Sebastiaan", ontworpen door den heer J. Brouwer, architect alhier

Het vaandel, dat van groote originaliteit bij den ontwerper getuigt en wat uitvoering betreft een eervolle plaats inneemt onder de voortbrengselen van het Nederlandsche handwerk, maakt door zijn schoon gekozen en levendige kleuren een zeer aangenamen indruk.

Het borduurwerk is uitgevoerd door de firma Van Oven, terwijl de heer E. van Brakel het smeedwerk en de heer Stortenbeker het schilderwerk vervaardigden.

AMSTERDAM. In het gebouw der Rijksacademie voor beeldende kunsten zijn de werken, door de heeren P. Pander en H. F. Goovaerts, op hun studiereizen in Italië geduirende het jaar 1891 vervaardigd, kosteloos ter inzichtiging gesteld van Maandag 7 tot en met Zondag 12 Juni.

ZWOLLE. Door B. en W. is een aanbeveling opgemaakt voor de benoeming van directeur der in aanleg zijnde gemeentelijke waterleiding. Daarop zijn geplaatst de heeren: 1 H. A. M. Roelants IJz., directeur der waterleiding te Leuven; 2. J. van Unnik, hoofdopzichter gemeentelijke waterleiding te Enschedé, en P. J. Kapteijn, ingenieur te Amsterdam.

DEVENTER. Den laatsten dag der Meimaand is de eerste steen gelegd voor de waterleiding. De wethouder, Mr. A. Van Delden, en de burgemeester, Baron Van Heemstra, hielden daarbij aanspraken

— De arbiters in het geschil tusschen de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en de linker Rijnsche Spoorwegdirectie te Keulen, in zake de gemeenschappelijke verhouding der lijn Kleef Zevenaar, zijnde de heeren professor T. M. C. Asser, te Amsterdam, en professor Endemann, te Bonn, hebben als derden scheidsman gekozen Mr. F. B. Coninck Liefsting, Vice-president van den Hoogen Raad.

BOLSWARD. Van 3 tot 6 October zal hierterstede een gastentoonstelling worden gehouden

PERSONALIA.

— Aan den waarn. architect 2e klasse bij den Waterstaat in Nederlandsch Indië J. A. C. Hamilton is, wegens meer dan 15 jaren dienst, een tweejarig verlof naar Europa verleend

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn *overgeplaatst*: van de res. Tegal naar de res. Amboina, de opz. 1e kl. A. A. Lammers; van de res. Bezoeki naar de res Tegal, de opz. 1e kl. J. C. W. F. Ditmarsch; van de res. Bantam naar de res Semarang de architect der 2e kl. J. B. Lont; van het gouv. Sumatra's Westkust naar de res. Bantam, de waarn. archit. 2e kl. J. P. Van Roosmalen; van de res Semarang naar de res. Pekalongan, de archit. der 2e kl. A. W. Abels

Voorts is eervol uit 's lands dienst ontslagen de waarn. opz. 2e kl. bij den waterstaat enz. J. H. van der Landen.

In de plaats van wijlen den heer J. J. Kips, is met ingang van 1 Juni benoemd tot afdeelingchef bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht: de heer L. J. de Sonnaville, sectie ingenieur te Zutfen

Als sectie-ingenieur te Zutfen zal optreden de heer D. Molenaar, thans als zoodanig te Groningen werkzaam, die aldaar zal vervangen worden door den heer A. J. Buis, ingenieur aan het Centraalbureau S. S. te Utrecht.

— Bij koninklijk besluit zijn bij den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten benoemd, tot opzichter-teekenaar, J. H. Henstöft en J. F. van der Vlis.

— De heer H. Boerger, civiel-ingenieur te Joure (Fr.), is benoemd tot inspecteur-generaal over de fabrieken in binnen- en buitenland van wijlen den heer W. A. Scholten te Groningen, thans geëxploiteerd door den heer J. E. Schulten.

— De Gemeenteraad van Deventer heeft benoemd tot directeur der waterleiding den heer A. C. Niemuijer, directeur der gasfabriek aldaar, en zijn jaarwedde vastgesteld op f 800. Tegelijkertijd werd zijn wedde als directeur der gasfabriek met f 300 verhoogd en gebracht op f 2500.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Dagelijksch opzichter over de werkzaamheden van een kabweg in de gemeente Hilvarenbeek. Adres het Gemeentebestuur.

ADVERTENTIEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op ***Dinsdag den 21sten Juni 1892***, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

Bestek N°. 580.

Het maken van het Hoofdgebouw met daarmede in verband staande werken op het station VLISSINGEN (haven).

Begroeting f 322.500.—.

De besteding geschiedt volgens § 82 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten Juni 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie Ingenieur H. VAN DER KUN te BOSDA en is op *franco aanvraag* (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 2.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 11 Juni 1892, ten 12.— 's middags (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 31sten Mei 1892.

Aanbesteding.

Op ***Dinsdag 14 Juni e. k.*** des voormiddags ten **12 ure,** zal in het Poolsche Koffiehuis aan de Zuidblaak te *ROTTERDAM*, door den Architect A. v. d. BOGERT, namens de Heeren H. v. d. BRINK, e. s., in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het bouwen van VIJF HUIZEN, waarvan de benedenhuizen zijn ingericht als volgt: één voor Bakkerij, één voor Winkelhuis, één voor Pakhuis en twee voor Woonhuizen, aan de Sumatraweg te Rotterdam.

Bestek en teekeningen zijn van af Donderdag 2 Juni verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— ter Kantoor Boekhandel J. P. BLADERGROEN, Nieuwe Haven 153, Rotterdam.

Aanwijzing in loco geschiedt op Dinsdag 7 Juni, des voormiddags ten 11 uur, terwijl dagelijksch tusschen 12 en 2 ure inlichtingen zijn te bekomen bij den Architect voornoemd, Schiedamschen Dijk 142.

AANBESTEDING.

Door de Bouwkundigen WOUTERLOOD & BERKELAAR te SCHIEDAM, zal op ***Dinsdag 14 Juni a. s.*** ten één uur, ten verzoeke van den WelEd Heer JOH. C. J. VERSCHURE Czn. te *OOSTERHOUT*, in het Café „de Beurs", worden

aanbesteed:

Het amoveeren van een WONING en het bouwen van een HEERENHUIS.

Bestek en teekeningen zijn verkrijgbaar à f 3.—, bij H. J. MOONEN, Boekhandelaar te OOSTERHOUT en bij de Bouwkundigen WOUTERLOOD & BERKELAAR, te SCHIEDAM, door welke laatsten tevens inlichtingen verstrekt worden.

Aanwijzing op het Terrein, op den dag der Aanbesteding, 's voormiddags ten elf uur.

N.B. Bestek en teekeningen liggen ter inzage in het Café „de Beurs", OOSTERHOUT.

Aanbesteding.

HURGEMEESTER en WETHOUDERS van HAARLEM zullen op ***Donderdag 16 Juni 1892*** des namiddags te **2** ure, in het openbaar ten Raadhuize aanbesteden in ***drie perceelen***:

Het bouwen van eene school voor Lager Onderwijs, het maken van eene woning voor den bewaarder op een terrein aan de Parklaan bij de Hootmarkt te Haarlem, benevens het maken en leveren van de voor die school benoodigde meubelen.

De voorwaarden liggen ter lezing ter Gemeente-Secretarie op alle werkdagen van voren, 10 tot zeven 4 uur terwijl alsmr van Vrijdag den 3den Juni e. k. af gedrukte exemplaren zijn te bekomen tegen betaling van f 0.50 per stuk alsmede van de teekeningen tegen betaling van f 1.50 per stel

Plaatselijke aanwijzing zal geschieden des Zaterdags vóór de besteding des namiddags te 2 uren door den Architect over de werken en gebouwen der Gemeente bij wien tevens tusschen den dag der aanwijzing en dien der besteding des morgens tusschen 10 en 12 uren de nodige inlichtingen zijn te verkrijgen aan het Bureau van Gemeentewerken (Prinsenhof N°. 1)

De bus waarin de inschrijvingsbiljetten om aangenomen te kunnen worden, moeten worden gestoken is ter Gemeente Secretarie op alle werkdagen van des voorm. 10 tot 's nam. 4 uren beschikbaar. ***uiterlijk tot des middags 12 uur van den dag der besteding.***

HAARLEM, 31 Mei 1892.

E. A. IORDENS,
De Secretaris,
A. A. LAND.

KERKVOOGDEN DER NED. HERV. GEMEENTE van WAGENINGEN zijn voornemens op ***Donderdag 9 Juni*** a. s. des namiddags ten 2 ure, in 2 perceelen

aan te besteden:

Het leveren en stellen van 10 gegoten ijzeren Kerkramen en het verrichten van verf- en reparatiewerken.

Het bestek ligt ter visie in de Consistoriekamer. Aanwijzing op Vrijdag 3 Juni a. s., 's namiddags ten 2 ure, door den Architect S. BITTERS.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van SCHIEDAM zullen op ***Donderdag 9 Juni 1892***, om **2** ure, ten Raadhuize in het openbaar

aanbesteden:

Het VERNIEUWEN van een gedeelte KAAIMUUR aan de Nieuwe Haven, tusschen de Willemsbrug en de Varkensluis aldaar.

Bestek en teekening zijn tegen betaling van **50 Cents**, op de Secretarie der gemeente verkrijgbaar.

Aanbesteding.

Zaterdag den **11e Juni 1892**, des namiddags ten **12** uren precies, zal in het Amerikaan Hotel aan het Leidsche Plein te Amsterdam worden aanbesteed:

Het Verbouwen van de perceelen Huidekoperstraat Nr. 25 en 27 te Amsterdam.

Het Bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van f 2 te verkrijgen bij de Amst. Boek- en Steendrukkerij v/h ELLERMAN HARMS & Co. Rokin 2.

C. B. POSTHUMUS MEYJES.
Architect

Architecture privée.

TE KOOP aangeboden, zoo goed als nieuw, 1ste, 2de en 3de Serie, te zamen **6** deelen, in portefeuille met stempelbanden; heeft gekost **f 420.—**. Aanbeveling overbodig. Prijsaanbiedingen onder lett. **G** aan den Kantoorbediende. BLIKMAN & SARTORIUS, *Rokin* 17, *Amsterdam*.

Het Bureau der Architekten

J. STOK & ZOON,

wordt **15 Juni** a. s. **verplaatst** naar

VISCHSTEEG No. 7.

Rotterdam.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen.

H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

MORLEY

harde half harde, zachte,

uit de **eenige** in die steenzoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (MEUSE).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland

BRUSSEL

Rue du Progrès 35.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegoten ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

J. H. P. JANSE,

Marnixstraat 364

AMSTERDAM.

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten**, etc. etc.

Zeeuw Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & ROHL, eigenaars van Graniet-groeven te LYCKEBY, WANEVIK, ELFVEHULT, ENSKIL en WIBRO.

Steenhouwerijen, Zaag en Slijperijen,
te WOLGAST en BERLIJN,
welke reeds tal van Graniet-werken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar. — Isoleerend.
Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

ASPHALTE van VAL DE TRAVERS.
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug- en Dakbedekkingen, Betonfundeeringen enz.
Voor Inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld., Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10 te *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer H. G. KNOOPS C.Czn., Beekstraat F 62 te *Arnhem*.
De Directeur: **W. PATON WALSH.**

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant WILHELM TILLMANNS, **Remscheid.**
General Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr**, *AMSTERDAM.*

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402,
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme** of **slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. (1)
Vraag prijsen en referenties.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* bereelt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.
Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:
1e. Catalogus van **ornamenten** in **lood** en **zink**.
2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trap-balusters** en **balusters** met **zinken ornament**.
3e. „ „ voor **jalousiekappen**.
Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.
F. W. BRAAT.

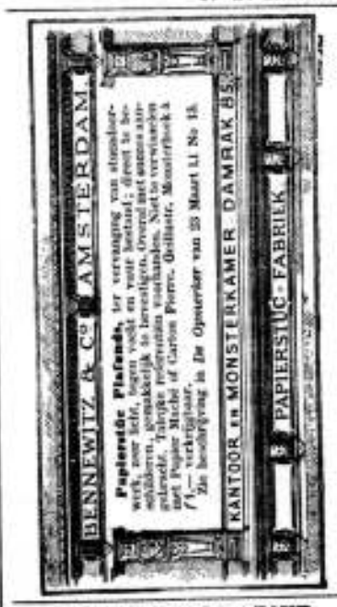

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Tenkeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de uiterste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Masterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben, enz. enz.

Gedrukt bij de Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN al 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling al 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

A. et A.)

CONGRES-INDRUKKEN.

..... Ik had met de viering van het 50-jarig jubilé der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst verwacht nu eens een echt klassiek feest te zullen zien en bijwonen, waar het classicisme, het academisme, hoogtij vieren zouden, en ben tot de ervaring gekomen dat er tot mijne groote vreugde een geheel andere geest heerscht en er door de Maatschappij een nieuwe frissche stroom is begonnen te waaien. Het classicisme, het conventioneele heeft afgedaan en moet als overal plaats maken voor het rationalisme, één met socialisme, — societeit, — maatschappij. .....

Die woorden door den nestor der anti-classicisten, onophoudelijk jaren lang aangevallen door zijn tegenpartij, die den scepter voert waar men heden feest vierde, uitgesproken in eene stemming en eene omgeving waarin alle knellende officieele banden en plichtplegingen hunne macht hebben verloren en de mensch, overstelpt van indrukken, zijn gemoed lucht kan geven en vrij en ridderlijk zijn gevoel uitstorten, waren als een weerklank van half uitgesproken gedachten van velen die het congres en feest hadden bijgewoond.

De waarde van eene officieele feestrede kennen wij allen; zoo'n rede is een aaneenschakeling van courtoisie en gedwongen huldebrengen aan de daden, door den jubilaris in diens afgelegde levensbaan verricht. Het gaf hier reeds dadelijk den indruk dat de redenaar, niet geheel bekend met zijn te verheerlijken onderwerp, was gekomen om als een loyaal man zijn eigen ideeën te verkondigen, ideeën zooals wij die van Alard Pierson kennen, een man die met zijn tijd weet mode te gaan en de meest geavanceerde kunstopvatting huldigt.

De redenaars op het congres wedijverden erin de nieuwste stellingen op het gebied van kunst en constructie te verkondigen en zoo noodig met kracht te verdedigen, en waar het onderwerpen gold van socialen aard, daar wendde men zich, wanneer in eigen kring geen krachten waren, tot mannen, die als de ijverigste strijders voor de belangen van den werkman bekend staan.

Was dat alles ernst? of moest men denken aan „words, words" en aan „mode"?

Voor zooveer het de redenaars in de sectiën betrof, zal van dit laatste wel geen sprake zijn geweest en wij kunnen zeker aannemen dat redevoeringen als die van de heeren Joseph Cuypers, Kerkhoff, Berlage, Treub, als ernstige woorden te beschouwen zijn, door hen gesproken met de vaste voornemens in hunne werken en daden overeenkomstig hunne verkondigde ideeën te handelen, en het is te hopen dat er onder hunne toehoorders velen geweest zijn, bij wien die woorden dieper zijn doorgedrongen dan tot het oor. Afgaande echter op de stemmingen over de conclusies en de schaarste, dikwijls geheele afwezigheid van eenig debat, moest men vooral in de afdeeling *Kunst* wel eens tot de overtuiging komen dat allen het met de sprekers eens waren, en dat was, gevoegd bij de schrikkelijk slechte opkomst, vooral van hen die hadden moeten komen protesteeren tegen de, toch vooruit bekend gemaakte conclusiën, voor de sprekers onaangenaam, en hatelijk en laf van hen, die door hunne werken en daden toonen andere meeningen te huldigen. Op die sectie-vergaderingen ontbrak de noodige ernst en heerschte onverschilligheid en courtoisie in hooge mate.

Hoe geheel anders was dit in de afdeeling „Sociale vraagpunten", dank zij de tegenwoordigheid van mannen, die niet waren gekomen zooals zoovele onverschilligen, voor wie een uitstapje naar Amsterdam, het vooruitzicht van ontmoeting van in-langen-tijd-niet-geziene-kennissen, of het aangename en het „voorname" van als lid of afgevaardigde eens een congres bij te wonen, het hoofdmotief van hunne tegenwoordigheid was, maar die daar stonden als ernstige menschen en als zoodanig hunne zaak verdedigden, niet genegen zich door groote woorden en mooie beloften met een kluitje in het riet te laten sturen. Het waren zij, die steeds, waar en door wien ook het sociale vraagstuk ter bespreking wordt gekozen, op de wallen verschijnen, omdat alleen *zij* als belanghebbenden en als zoodanig met de toestanden *het beste* bekend, het meeste recht van spreken hebben en begrijpen niet te mogen dulden, dat buiten *hen* om, over hen gesproken en gericht zal worden.

Het was vernederend voor hen, toen de Voorzitter bij de sluiting van het congres hen dankte voor hunne

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

„waardige houding"! Als de leden van de Maatschappij een voorbeeld aan die „houding" hadden genomen, het congres had heelwat meer nut gesticht.

Of, door een der belangrijkste punten die moeten dienen om een begin te maken met de oplossing der sociale quaestie, in de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ter sprake te brengen, het door de werklieden gewenschte gevolg zal hebben? Wij zijn voorloopig zoo vrij het niet te gelooven.

..... „Ieder uwer is voor-zich het er mede eens, dat onze eischen billijk zijn en dat er aan tegemoet gekomen moet worden, — maar gij allen-te-zamen mist den moed wat gij als billijk erkent te helpen verwezenlijken. „Wij hebben nu twee dagen lang veel mooie woorden gehoord, er is zoo hoog gesproken, dat wij er niet meer „bij" konden, maar nu vragen wij, als we morgen voor onze medewerklieden verschijnen, hun dan *daden* in plaats van woorden te kunnen voorleggen. Doet thans wat, mijne heeren! laat de Maatschappij van Bouwkunst thans toonen dat het haar ernst is met haar congres en van heden af alles in het werk stellen om binnen den kortst mogelijken tijd onze nu gestelde wenschen te bevredigen en dat, als zij 50 jaar, neen — 25 jaar ouder is geworden, zij zal kunnen getuigen met al haar kracht te hebben medegewerkt aan de verwezenlijking van wat thans nog zoovéle idealen voor ons zijn!....."

D. G.

(A. et A.)

FRAGMENTEN. X. (*)

Het leek wel of mijn laatste ontboezeming doel getroffen had. Mijn woelige confraters lieten lang niets van zich hooren; tot inkeer gebracht, zoo meende ik, door de ernstige vermaningen die in een oogenblik van diep plichtbesef mijn pen ontvloeid waren. Ik ging reeds zwanger van plannen voor een nieuw voetstuk voor Amicitia, de zoo lang miskende jonkvrouw die ons zaaltje versiert, en was voornemens een ruim crediet aan te vragen voor noodige reparatie en een nieuw goudbrons kleedje voor de arme maagd, toen ik uit de Parijsche politierapporten gewaar werd, dat onder de tallooze arrestanten van de eerste Meidagen, die wegens gebrek aan bewijs weer vrijgelaten werden, zich ook enkele delinquenten bevonden, luisterende naar den naam van Goût. Weg was mijn zoete waan en of ik al toornde op het gebrek aan moed en doortastendheid van de magistraten der Fransche Republiek, zoo moest er toch op maatregelen van tegenweer gezonnen worden voor 't waarschijnlijk geval dat ze na afloop der buitenlandsche „werkzaamheden" ons weer met een bezoek zouden vereeren.

Ik liet dus hun spoor volgen en jawel, na terloops Luik even te hebben aangedaan, waren ze bijtijds weer hier om de plechtige opening der tentoonstelling van den ambachtswedstrijd met hunne tegenwoordigheid op te luisteren. Hier was men echter op zijne hoede. Heeft het domme publiek misschien niet begrepen wat er voor een leger van over de tweehonderd juryleden en een daaraan geëvenredigd kader van centrale, uitvoerende en andere commissies hier te doen was, — ons, wien het vergund werd een blik achter de schermen te werpen, dwong de uitstekende organisatie een glimlach van voldoening af. Met een prettig gevoel van veiligheid ontwaakte de filantroop in me en monsterde ik ditmaal met naar boven ziende protectie, de dankbare en gedweeë rijen galerij-bezoekers en vergeleek ze in den geest met de muitende horde, die me indertijd in 't gebouw der Vrije Gemeente zoo'n doodschrik op 't lijf had gejaagd.

Dezelfde zegevierende blijdschap straalde door in de rede van den Voorzitter; een enkele bliksemflits, waarmede ze gekruid was, deed de weinige malcontenten, die mogelijk door de linieën heengeslopen waren, het hart in de schoenen zinken Was hier dus het gevaar afgewend, nieuwe zorg baarden de feesten, ter gelegenheid van de gouden bruiloft van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, op touw gezet. Den goeden oudjes was het maar niet aan 't verstand te brengen dat onder hetgeen men haar kroost pleegt te noemen, veel adderengebroedsel huist, gereed om de oudelui op straat te zetten, zoo gauw er maar eens een enkele den moed zou hebben de spits af te bijten. Ze troosten zich met de gedachte, dat die woelwaters nog maar eene kleine minderheid vormen, doch bedenken te weinig dat de breede — en in dit gezelschap buitengewoon breede — middenmassa geformeerd wordt, deels door behoudsmannetjes, die bij ieder gevestigd gezag zweren, maar er nooit een hand voor zullen uitsteken, en deels door uitgebrande vulkanen: menschen die in jeugdige onbezonnenheid hunne roode theorieën van de daken hebben gepredikt en nu devotelijk het beste deel verkozen hebben en een goed plaatsje onder den preekstoel zijn machtig geworden. Voegt men daarbij nog de vlottende bevolking, de lui van „tracht naar het goede en erken het goede in anderen", dan noem ik daar al een heel leger dat in tijden van gevaar geen cent waard is en door een enkel ondernemend man in wanorde wordt gebracht. Men zal zeker in het algemeene jubelkoor dezen dissonant van den gemoedelijken A. Baque wel het allerminst verwacht hebben, doch ware vriendschap uit zich niet altijd en voornamelijk in vormelijke plichtplegingen.

Van mijn voortdurende belangstelling kan zich echter de feestvierende Maatschappij verzekerd houden en ik bied haar bij deze, zij het misschien wat laat, mijne oprechte gelukwenschen aan.

Doch keeren wij tot onze Goûts terug. Ik behoefde niet lang te zoeken; ze zwierven al een paar dagen te voren in den omtrek van het Leidscheplein rond, kennelijk met het doel de plaatselijke gesteldheid terdege op te nemen, alvorens de operaties te beginnen. De begroeting was niet al te warm: ik kreeg den indruk dat ik wel gemist kon worden.

„Allen naar het Congres he?" begon ik mijn verhoor. „Wij gaan er ten minste heen, we nemen ieder een sectie voor onze rekening en laten ze eens probeeren om ons op een galerij te stoppen!", klonk het uitdagend. Dit herinnerde me dat ik voor mezelf nog kiezen moest, en spoedig ook; om ten minste één onderwerp goed in me op te nemen. Maar de andere secties dan? het een is al belangrijker dan het andere. Dit maakte me zoo zenuwachtig, dat ik ten slotte niemendal heb gehoord en me nu moet behelpen met hetgeen het gemelde driemanschap mij wel heeft willen meedeelen.

Van hen bemerkte ik dan — want *zij* zijn er geweest, op het Congres en op het feest — dat zij zich kostelijk geamuseerd hadden. Dit kwam me al verdacht voor, want — zoo vroeg ik mezelven af — hoe is het mogelijk dat 'n feest der „Maatschappij" in hun smaak kan vallen; kan de Maatschappij iets geven, waarmede deze radicalen genoegen nemen; óf zou hun — zoo vroeg ik me verder, nà die laatste arrestatie te Parijs, de moed zoodanig in de schoenen gezonken zijn, dat ook zij het beste deel gekozen hebben en nu applaudisseeren bij elke uiting dier braven? — kunnen zij — die alles verwerpende Goûts — genoegen scheppen in het ongetwijfeld zuiver klassieke feest, dat de „Maatschappij" aangericht heeft en waarin zij al haar ziel moet hebben uitgestort?

Ik bemerkte alras dat noch het een noch het ander oorzaak was van hun blijdschap, doch dat het geheele feest en ook het Congres door hen beschouwd wordt als een succes voor hunne opvattingen, ja, zij beweerden zelfs dat het geheele feest eigenlijk op ons zaaltje had behooren gegeven te worden en daar meer gegoûteerd zou zijn, dan in het gezelschap van oudjes, die het zich zouden kunnen aantrekken, want, zeide R. A. Goût o. a. met zijn sappig glimlachje: „je begrijpt toch dat het niet pleizierig is voor die luidjes, bij „oude wijven" vergeleken te worden, en dat hebben ze gedaan, waarachtig dat hebben ze."

De beide andere „Goûts" vonden voornamelijk het afscheid van Dr. P. J. H. Cuijpers uitstekend. Wat dat precies geweest is, weet ik nog niet, maar dit is zeker, dat *zij* erin groeiden. E. Goût beweerde, dat het een historisch-architectonisch événement was, 'n groote terechtstelling van alle „muisjes, die tot heden zoo behaaglijk aan de „knip" knabbelden.

Ook over het Congres waren ze erg tevreden. „Jongens, jongens — zeiden ze — wat heeft die sociale kwestie 'n duw vooruit gekregen, en de hygiène-kwestie en de kunstkwestie, want nu weten we dat kunst subjectief is, doch tusschenbeiden objectief moet zijn, ter wille der maatschappelijke orde, en"... kortom, ze hadden heel veel genoegen gehad, wat me ook al weer verdacht voorkwam, zeker zijnde dat 'n spoedige ontgoocheling m'n deel zou zijn.

Ik hoop in de volgende week hierop terug te komen, wanneer zij — die Goûts — me althans de pen niet uit de hand nemen, want ze schenen me erg schrijflustig te zijn.

A. Baque.

(*) Gebrek aan plaatsruimte was oorzaak dat dit stuk de voorgaande week niet kon worden opgenomen.

NATIONAAL CONGRES VOOR BOUWKUNST,

gehouden 27 en 28 Mei 1892 te Amsterdam.

(*Vervolg en slot van bladz.* 190.)

ZATERDAG, 28 MEI 1892.

SECTIE I. KUNST. In deze sectie werd het woord gevoerd door den heer F. M. L. Kerkhoff over *den invloed der ijzerconstructie op de hedendaagsche bouwkunst*, waarbij spreker deed uitkomen dat het ijzer meer en meer wordt toegepast, daar het zich gemakkelijk doet bewerken en voor verschillende samenstellingen zeer geëigend is. Terwijl in vroegeren tijd getracht werd de ijzerconstructie aan 't oog te onttrekken, beijvert men zich thans haar in het gezicht te brengen en als noodzakelijk gevolg daarvan moet rekening gehouden worden met de nieuwe lijnen en vormen. De toepassing der ijzerconstructiën doet een groote verandering in de bouwkundige ontwerpen tegemoet zien.

De heer H. P. Berlage Nz. behandelde de vraag: *Is het schoone in de kunst ideaal of reëel, subjectief of objectief?* en kwam tot de conclusie dat het schoone in de kunst subjectief is. Zij is dit als een uiting van door verschillende personen ontvangen indrukken van onderscheiden aard en ook de indruk op den beschouwer is subjectief, daar dezelfde kunstrichting op verschillende individuën eene uiteenloopende impressie teweegbrengt, die van het voorstellingsvermogen afhankelijk is.

Ook de vorm is subjectief en men is nog geen kunstenaar, al is men met groote vakkennis begaafd; het valt moeilijk de grens te trekken tusschen vakkennis en kunst en de moderne kunstenaars verwaarloozen het métier, waarin hun voorgangers juist zoo hoog stonden. Ware de kunstvorm niet subjectief, dan zou er nooit strijd over kunstuitingen ontstaan.

Na het aannemen der door den heer Berlage gestelde conclusie, hield de heer A. A. Vorsterman van Oyen beschouwingen over *de heraldiek in de Nederlandsche bouwkunst*, tot toelichting waarvan een aantal afbeeldingen uit het heraldisch archief te 's-Gravenhage langs de wanden waren gehangen; in den aanvang zijner rede overhandigde spreker aan den Voorzitter der sectie een exemplaar van de door hem geschreven »Geschiedenis van het Vorstenhuis van Waldeck-Pyrmont" als een geschenk voor de boekerij.

De heer Vorsterman van Oyen schetste het nauwe verband tusschen de heraldiek en de bouwstijlen en den invloed der eerste, sedert de 12de eeuw, op de bouwkunst. Stamwapens werden door de architecten dikwijls als ornement toegepast en nog heden geschiedt dit, maar het is jammer dat daarbij zoo dikwijls naar slechte voorbeelden wordt gewerkt. Sedert het optreden der renaissance-kunst in Italië is de beoefening der wapenkunde zeer toegenomen, getuige de talrijke voorbeelden, die uit dien tijd nog zijn overgebleven, maar het smaakvolle werk geraakte met den rococo in verval en het heraldisch teekenen is in den laatsten tijd weder vooruitgegaan. Spreker lichtte met eenige voorbeelden toe, dat architecten dikwijls naar slechte aanwijzingen werken en verklaarde dat ook schilders en graveurs veel onooglijk werk op dit gebied leverden.

Spreker eindigde met den wensch, in de conclusie neergelegd „het is wenschelijk dat, bij het aanbrengen van wapens in de bouwkunst, meer naar zuiver heraldieke modellen gewerkt worde", welke conclusie met algemeene stemmen werd aangenomen.

Op eene vraag van den heer Leliman naar een goed handboek over wapenkunde, deelde de heer Vorsterman mede, dat de goede werken uit vroegere tijden niet meer te verkrijgen waren, maar dat hij een werk als het bedoelde onder handen had, dat spoedig het licht zou zien.

De heer Jurriaan Kok sprak *over het uitschrijven van prijsvragen door openbare besturen* en wees op het feit, dat vele Rijks- en Provinciale gebouwen naar eenzelfde model zijn ontworpen, waaruit het verwijt ontstaat, dat de Regeering bij het bouwen een eenzijdige richting volgt, waaraan door het uitschrijven van prijsvragen wijziging kan worden gebracht. De conclusie, door den heer Kok genomen, luidde: „In het belang van de ontwikkeling der kunst is het een dringende eisch des tijds dat voor de uitvoering van belangrijke bouwwerken door den Staat, de Provincie of Gemeentebesturen, openbare of besloten wedstrijden worden uitgeschreven"; zij vond weinig tegenspraak, en hoewel enkelen zich daartegen verklaarden met het oog op de geringe resultaten, die prijsvragen dikwijls opleveren, werd de conclusie ten slotte door de Vergadering aangenomen.

SECTIE II. CONSTRUCTIE. In de eerste plaats kreeg de heer D. E. C. Knuttel het woord om *Het onderwijs in hygiëne aan architecten* te behandelen. Daar de oplossing der sociale quaestie in den zin van opheffing der ellende volgens spr. nimmer zal worden bereikt, komt het hem voor dat men goed doet zijn aandacht vooral te wijden aan het vergrooten van de draagkracht der menschen tegenover ontberingen, overmatige inspanning en teleurstelling en al wat verder het geluk kan vergallen. Niemand nu zal tegenspreken, dat de gezondheid de voornaamste factor is van die draagkracht en daardoor van het menschelijk geluk.

Op het gebied der hygiëne staat Nederland nu vrij wel ten achter bij andere landen. Het is dus niet te verwonderen, dat voor ingenieurs en architecten nog geen sprake is geweest van hygiëne, omdat gezondheidstechniek hiertelande nog een onbekend vak is. In ons land ziet

men in de geneesheeren nog te veel de eenige hygiënisten, hetgeen geheel onjuist is, want de meeste geneesheeren bemoeien zich volstrekt niet met de algemeene hygiëne.

Intusschen is het niet onaardig op te merken, hoe men langs een omweg toch tot openbare gezondheidszorg komt. De tegenwoordig zoo algemeen betoonde belangstelling in het lot van den werkmansstand, heeft meer het oog op de arbeiderswoningen doen slaan. Men wenscht terecht dat deze gezond zullen zijn, gezond gebouwd op zuiveren bodem enz.

Doch, met de erkenning van het recht op een gezonde woning voor den werkman, moet men ditzelfde recht voor ieder burger erkennen en daarmede tevens veroordeelen de meeste bouwverordeningen. Tot dit inzicht gekomen, zal men den technicus den eisch stellen aan de hoogere eischen uitvoering te geven en verontwaardigd zal men de schouders ophalen over gemeente-bouwmeesters, rijksingenieurs of particuliere architecten, die met de eischen niet vertrouwd zijn en de opgedragen taak niet naar wensch kunnen uitvoeren.

Daarom moeten op de scholen de grondslagen worden gelegd voor de hygiëne, waarop men later kan voortbouwen. Vandaar dat spr. tot de volgende conclusie kwam:

„Waar de voldoening aan de eischen der hygiëne veelal voor een groot deel afhangt van den technicus, speciaal van den architect, behoort bij diens opleiding aan dezen tak van wetenschap een plaats te worden gegeven."

De heer G. E. V. L. van Zuylen behandelde vervolgens: *De toepassing der hygiëne bij den bouw van goedkoope woonhuizen.* Dit leidde hem tot de volgende conclusie:

„Zoowel bij den bouw van nieuwe goedkoope woonhuizen als bij het verbeteren van reeds bestaande, moet eene wijze toepassing der wetten van de gezondheidsleer op den voorgrond staan.

„Het hoofddoel moet echter steeds blijven om te bouwen en te verbeteren voor een minimum-geld en zuinigheid in alle opzichten mag dus niet worden uit het oog verloren.

„Ook schoonheidszin en daaruit voortvloeiende gepaste versiering zijn natuurlijk zelfs bij den eenvoudigsten bouw niet uitgesloten, doch in gevallen waar financieele ondernemingen het toegeven aan alle eischen te zamen zouden in den weg staan, daär moet het schoone en artistieke wijken voor het nuttige en hygiënisch doelmatige".

In zijne rede gaf de heer Van Zuylen de voorkeur aan kazernewoningen boven kleine woningen, omdat aan de eerste meer zorg kan worden besteed, maar de heeren Bekaar, Knuttel en de Voorzitter verschilden hierin met den inleider. Zij wenschten voor den arbeider liever kleine eigen woningen voor 1 of 2 gezinnen, buiten de stad. Deze kleine woningen kunnen ook kunststukken zijn. De werkman heeft daarop evenveel recht als de kapitalist.

Nadat nog verschillende heeren over de conclusiën van de heeren Knuttel en Van Zuylen van gedachten hadden gewisseld, werden de stellingen met algemeene stemmen aangenomen; met dien verstande dat de woorden *het schoone en artistieke*, waarvan in het slot der conclusie gesproken wordt, veranderd worden in *de versiering*.

De heer J. F. Klinkhamer sprak alsnu over *„De belangrijkheid van kleine onderdeelen van het woonhuis, met het oog op de hygiëne"*.

Spreker kwam tot de volgende conclusie: „Het is zeer wenschelijk: 10. dat men meer dan tot dusverre over het algemeen geschiedt, de aandacht vestige op de „huisleidingen";

„20. dat het maken van grondgewelven of andere grondlucht werende constructies onder alle niet onderkelderde ruimten verplichtend worde gesteld".

In de discussies over deze stellingen werd voornamelijk de attentie gevestigd op het nut van het Liernurstelsel.

Na eenig debat werden de conclusiën aangenomen, in dier voege gewijzigd dat in het punt 2, achter het woord „grondgewelven" werd ingevoegd: „of andere grondlichtkeerende constructiën, ter beoordeeling van B. en W".

Ten slotte was nog aan de orde de voorlezing van eene mededeeling van den heer G. J. Morre, *„over de wijze van het geven van onderwijs in constructie der onderdeelen van gebouwen bij classicaal onderwijs*, vergezeld van een stel autographiceën, welke een plaatsje in de bibliotheek der Maatschappij zullen innemen. Met het oog op het vergevorderde uur werd besloten het stuk niet voor te lezen, maar alleen in het verslag op te nemen.

Sectie III. Sociale Vraagpunten. In de tweede vergadering der sectie leidde Mr. W. F. Treub *het opnemen van bepalingen omtrent arbeidsduur en loon in bestekken* in.

Spr. wees daarbij op den te langen arbeidsduur van een groot deel der arbeiders, waardoor hun productief vermogen afneemt en zij zelven te vroeg oud worden. Langzamerhand nu dringt het besef door dat dit een nationaal verlies is, en wordt ook om andere redenen meer gelet op middelen tot verandering.

Alvorens te vragen of de voordeelen eener regeling grooter zijn dan de nadeelen, merkt spr. op dat de overheid, waar zij een werk doet uitvoeren, met een particulier gelijk staat. Maar toch mag zij haar taak als draagster van het gezag niet uit het oog verliezen en moet zij voor het welzijn van de geheele maatschappij waken. Van daar dat zij geroepen is in deze het voorbeeld te geven.

De algemeene bezwaren zijn slechts twee in getal: 10. dat inbreuk wordt gemaakt op de contractsvrijheid, een bezwaar dat slechts dogmatisch is. In de tweede plaats vreest men verslapping van de energie van den werkman, maar de ondervinding in landen waar een regeling bestaat, leert dat deze vrees ijdel is.

Ernstiger bedenking is, dat men door bepaling van den arbeidstijd den werkman belet een voldoend loon te verwerven, waarom met beperking van den duur, verhooging van loon gepaard moet gaan.

Hoe hoog het loon moet zijn, om den werkman in staat te stellen een gezin van gemiddelde grootte te onderhouden, is niet onder algemeene cijfers te brengen en hangt van plaatselijke omstandigheden af.

Een bezwaar is, dat voor minder bekwame en oude werklieden geen plaats is in het stelsel, maar ook dit geldt thans evenzeer.

Spr. bestrijdt verder de stelling: dat door loonsverhooging minder werk aan de markt zal komen en zegt dat economische wetten niet alleen gevonden kunnen worden door economische regels te stellen. Bovendien geldt het bezwaar zeker niet daar, waar de overheid als werkgever optreedt. Ook weerlegde spr. het bezwaar dat de paupers nog meer zullen stroomen naar de steden waar het stelsel is aangenomen, o. a. door erop te wijzen dat de aannemer geen belang meer zal hebben werklieden van elders te doen komen, zoodat een hoofdoorzaak voor de werkeloosheid in groote steden verdwijnt.

Ten slotte kwam spr. op eenige practische bezwaren en op de middelen tot contrôle. Deze laatste, zoo erkent spr., is niet afdoende als patroon en werkman samenzweren, maar toch zal ondanks dit bezwaar de werking van het stelsel veel goed doen. Spr. conclusie luidde als volgt:

„1. Door het opnemen van bepalingen omtrent arbeidsduur in hunne bestekken voor bouwwerken, behooren de openbare besturen er zooveel mogelijk voor te waken, dat van de werklieden, die indirect in hun dienst zijn,

geen overmatig lange arbeid wordt gevorderd, en dat dezen worden betaald volgens een loonstandaard, welke voldoende rekening houdt met de behoeften van een in normale omstandigheden verkeerend arbeidersgezin.

„2. De openbare besturen zullen daardoor ook direct een invloed ten goede kunnen oefenen op den toestand van arbeiders, die in dienst zijn van particulieren.

„3. Vele der bezwaren, welke bestaan tegen het maken van wettelijke regelingen omtrent arbeidsloon en arbeidsduur, gelden niet tegen de sub 1° bedoelde bepalingen; hierbij kan met den bijzonderen aard van elk werk beter rekening worden gehouden.

„4. Voor de behoorlijke toepassing van de sub 1° bedoelde bepalingen is een scherpe contrôle van de zijde der arbeiders zelven onmisbaar.

„5. Elke poging om door bepalingen, als sub 1° worden bedoeld, plotselinge, sterke afwijkingen van bestaande toestanden in het leven te roepen, zal op teleurstellingen uitloopen; ook hier moest het streven op geleidelijke verbetering gericht zijn."

De heer J. W. C. Tellegen stelt als nu over hetzelfde onderwerp de volgende conclusiën:

„1. Het geven van voorschriften in bestekken betreffende den arbeidstijd is wenschelijk, zoowel in het belang der werklieden, als in dat van het toezicht hebbend personeel en ter verzekering van eene deugdelijke uitvoering van het werk.

„2. Het geven van voorschriften in bestekken betreffende het uit te keeren loon is in strijd met het hier te lande geldend stelsel van aanbesteding.

„3. Besteksbepalingen, waarbij het leveren van arbeiders tegen een bepaald loon wordt voorgeschreven (zoogenaamd vermomd eigen beheer), zijn af te keuren. In plaats van de werklieden door een aannemer te doen leveren, dient de werkgever hen direct in zijn dienst te nemen.

„4. In het belang der werklieden is het wenschelijk zooveel mogelijk de aanbesteding te beperken tot de levering der materialen, en het verwerken der materialen in eigen beheer te doen geschieden."

Spr. toont aan dat er reeds voorschriften bestaan voor den arbeidsdag, o. a. de voorschriften van de Zondagswet. Niet alleen dienen er voorschriften gegeven te worden in het belang van den werkman, maar ook van hen, die toezicht houden.

De tweede conclusie acht hij gerechtigd, omdat steeds het streven is geweest om zoo goedkoop mogelijk ter markt te gaan, zooals de gemeentewet voorschrijft door het gelasten van openbare aanbesteding.

Het stelsel van aanbesteding komt daarop neer, dat een aannemer opgedragen wordt, een werk onder zekere voorwaarden te verrichten, hem echter vrij latende in het uitkeeren van het loon. Het geheele stelsel, in Nederland in gebruik, zou vervallen, wanneer men inzage moet nemen van de boeken der aannemers en daartoe zal men toch moeten komen, indien een vast loon wordt voorgeschreven. Men zal zeggen dat dan ook niet verzekering tegen ongelukken moet worden voorgeschreven; dit is waar, de verzekering zal van het loon worden afgehouden tenzij de gemeente zelf de verzekering op zich neme, zooals de gemeente Utrecht eenige weken geleden dan ook reeds gedaan heeft, welke daad, volgens spr., zeer is toe te juichen en tot een gezonden toestand voert.

De ingenieurs moeten weten hoe de bouwstoffen zijn, maar niet, wat den werklieden betaald wordt. Als mensch moge dit het geval zijn, maar niet als ontwerper van het bestek.

Verder zegt spr. dat er nog geen besteksbepalingen bestaan, die een goede regeling omtrent het loon voorschrijven, welke gehandhaafd kunnen worden. Ook de heer Kerdijk kwam in het *Sociaal Weekblad* na een vrij uitgebreid onderzoek tot een zeer mager resultaat.

Bij de derde conclusie zegt spr. dat hij een vroolijk oogenblik heeft gehad, toen vóór eenige weken de bepalingen omtrent de landsgebouwen in het leven werden geroepen. De meesten, behalve de heer Kerdijk, die verder zag, liepen erin. Het geheele stelsel komt neer op het verkrijgen van eenige goed vertrouwbare werklieden, hetgeen spr. in bijzonderheden aantoont.

Deze werklieden zijn eigenlijk rijksambtenaren, maar hebben geen recht op pensioen; dit is een systeem bij het Rijk, dat meer gevolgd wordt. De aannemer betaalt die werklieden, maar krijgt van den betaalmeester daarvoor zijn geld terug; voor het voorschieten van geld rekent de aannemer natuurlijk rente. Die toestand bestond vroeger ook in Arnhem, maar spr. heeft niet gerust aleer daaraan een einde werd gemaakt en de werklieden in dienst der gemeente beschouwd werden als ambtenaren met recht op pensioen.

De vierde conclusie acht spr. geheel in het belang der werklieden te zijn. Men kan van het stelsel van openbare aanbesteding zooveel mogelijk afwijken. Al de bestekken van onderhoud bij de gemeente acht spr. ongezond. Veel kan in eigen beheer geschieden en in sommige gemeenten geschiedt dit dan ook reeds met groot succes.

Ook bij het Rijk kan veel in eigen beheer plaats vinden, als men maar niet in contact komt met de Algemeene Rekenkamer. Spr. wijst o. a. op de uitvoering der baggerwerken te IJmuiden. Hij meent dat het Rijk de werktuigen van den aannemer zou kunnen overnemen en de werklieden en opzichters tot staatsambtenaren zou kunnen maken.

De heer Heldt sluit zich bij dit laatste aan, maar toont aan dat dit voor particulieren niet opgaat. Verder betoogt spr. dat controle op het uitgekeerde loon wel mogelijk is, als de hand gehouden wordt aan het voorschrift tot het houden van betaallijsten, welke door de werklieden moeten worden afgeteekend.

Mr. Cohen Stuart verdedigt de waarde van enkele door Mr. Treub betwiste theoretische bezwaren. Verder wijst hij op wel degelijk bestaand verschil tusschen overheid en particulieren, waardoor deze laatsten geroepen zijn voor te gaan in plaats van de overheid. Deze laatste toch doet meest productieve werken uitvoeren en dan nog van anderer geld.

De heer W. C. Metzelaar betoogt, dat opneming en handhaving van bepalingen betreffende loon en werktijd wel mogelijk zijn.

Daarna treedt hij in eenige beschouwingen over het stelsel van aanbesteding. Spr.'s conclusie was dat het althans hoogst wenschelijk is een proef te nemen, en is daarom voor aanneming der conclusie-Treub, al zou hij daarin eenige wijziging verlangen.

De heer Smitt (inleider der vraagpunten van gisteren), beantwoordt verschillende sprekers en verklaart daarbij o. a., dat juist de aanbestedingen der overheid de markt drukken, door het zoeken van de goedkoopste markt.

Ten slotte beveelt hij het hier besproken belang dringend aan in de medewerking van de leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en verzoekt hun de verlangde bepalingen in de bestekken op te nemen.

De heer Tutein Nolthenius ontkent dat architect en ingenieur daarop veel invloed hebben, waarna de heer Van Malsen weder een tegengestelde meening verdedigt.

Na verschillende opmerkingen en repliken werden nog eenige gewijzigde conclusies voorgesteld, benevens een motie-Tellegen om geen conclusie te nemen. Daartegen kwam eerst de heer Smitt en vervolgens de heer Tutein Nolthenius in verzet, waarop de motie verworpen werd.

Met overgroote meerderheid werd hierop een motie

Smitt aangenomen, luidende: „De Vergadering verklaart het wenschelijk dat de arbeidsdag wettelijk wordt geregeld, en is tevens van oordeel, dat de wettelijke regeling in de ambachtsnijverheid door zelfstandig optreden van de ingenieurs en de werklieden wordt voorbereid".

Het verhandelde op de algemeene vergadering zal in het volgende nommer worden opgenomen.

(A. et A.)

CHICAGO'S TENTOONSTELLING.

De verdeeling der wandoppervlakte voor het hangen der schilderijen ingezonden door de verschillende natiën in het gebouw voor Schoone Kunsten op de wereldtentoonstelling te Chicago, is geregeld als volgt:

Natie	Wandlengte	Wandoppervlakte
Vereenigde Staten	2475 voet	34636 vierk. voet.
Frankrijk	2082 „	33393 „ „
Duitschland	1438 „	20400 „ „
Groot-Brittannië	1401 „	20325 „ „
Oostenrijk	866 „	11564 „ „
België	835 „	12318 „ „
Italië	810 „	12410 „ „
Nederland	658 „	9337 „ „
Rusland	534 „	7725 „ „
Noorwegen	550 „	8462 „ „
Spanje	550 „	7807 „ „
Zweden	497 „	7005 „ „
Denemarken	272 „	3930 „ „
Japan	206 „	2913 „ „
Canada	193 „	2895 „ „
Mexico	125 „	1500 „ „

In de oppervlakte aan Groot-Brittannië en andere koloniebezittende mogendheden toegewezen, is ook de ruimte begrepen voor de inzendingen uit die koloniën. Van de oppervlakte aan Frankrijk toegestaan, gaat 4192 voet af voor de expositie van Fransche meesterwerken, welke door Amerikaansche verzamelaars zijn aangekocht.

Bij het berekenen der bovengenoemde oppervlakte is aangenomen voor hoogtemaat boven de lambrizeering 15 voet, uitgenomen in enkele galerijen en paviljoens, waar die hoogte 12 voet is. De lambrizeering is in alle zalen 30 inches boven den vloer.

Eenige der inzendingen nemen wandoppervlakte in voor schilderijen in olieverf, aquarellen, decoratie en architectuur; eenige der kleinere afdeelingen echter zijn alleen bestemd voor schilderijen in olieverf. De vier groote galeries in het schip en de zijvleugels zijn bestemd voor de collecties beeldhouwwerken en monumentale decoraties, alsook voor de architectuur-inzendingen van alle landen, met uitzondering van die waarvoor plaatsruimte bij de schilderij-collecties zijn aangevraagd.

Het gebouw van den Staat New-York zal een der gerietlijkste en sierlijkste worden van alle gebouwen der tentoonstelling. De afmetingen zijn 97 bij 193 voet, en het geheel is begroot op 80000 à 100000 dollars. De parterre zal bevatten ruime corridors, een informatiebureu, postkantoor, pakkamer, een open plein en een groote receptiezaal voor dames. De volgende etage zal bevatten een groote hall of auditorium, groot 42 bij 80 voet, eene algemeene receptiezaal en eenige vertrekken voor de pers. Het uitwendige is ontworpen in Italiaansche Renaissance.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

65e Algemeene Vergadering van 30 Mei 1892.

De vergadering was niet druk bezocht, hetgeen in hoofdzaak aan het pas afgeloopen tweedaagsch feest was toe te schrijven. Na de openingsrede en de gewone huishoudelijke werkzaamheden, werd overgegaan tot de benoeming van twee bestuursleden, in de plaats van de heeren J. R. de Kruijff, die herkiesbaar, en Th. G. Schill, die niet herkiesbaar was. Eerstgenoemde werd herkozen, terwijl in de plaats van den heer Schill gekozen werd de heer Ed. Cuypers. Beiden namen de benoeming aan.

Vervolgens werden de bekroningen uitgereikt voor de in 1891 uitgeschreven prijsvragen, waarna de heer J. H. Leliman eene rede hield, waarin hij hulde bracht aan de vele afgestorvenen, voor de diensten door hen aan de Maatschappij bewezen. De levenden werden echter niet vergeten. Zoo werden de heeren J. F. Metzelaar, de Ministervan Binnenl. Zaken Mr J. P. R. Tak van Poortvliet, Prof. Dr. A. Pierson en Dr. G. Galland te Berlijn tot eerelid benoemd.

De vergadering werd daarna gesloten.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De Belgische beeldhouwer Armand Cattier is overleden. De beelden van Lycurgus en van Demosthenes in het Paleis van Justicie te Brussel zijn van den overledene.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De minister van Waterstaat heeft den heer Welcker, hoofdingenieur van 's Rijkswaterstaat te Zwolle, benoemd tot gedelegeerde voor Nederland op het in Juli a. s. te Parijs te houden 5de internationale congres voor binnenlandsche scheepvaart. Ook de heeren Conrad, oud-hoofdinspecteur van den Waterstaat, lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, en Deking Dura, hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Overijsel, zullen Nederland en zijn Regeering op dat congres vertegenwoordigen.

— De *Haagsche Kunstkring* heeft gevolg gegeven aan het voornemen om een afdeeling „Kunstnijverheid" te stichten. In een voorloopig bestuur hebben zitting genomen de heeren Th. de Bock, te 's Gravenhage, Willem Hoeker, te Amsterdam en C. W. H. Verster, te Leiden. Het plan bestaat, vanwege deze afdeeling over eenigen tijd een heraldische tentoonstelling op kleine schaal te houden, welke gepaard zal gaan met een Oranjetentoonstelling.

HAARLEM. In de maand Juli zal op het Museum van Kunstnijverheid alhier eene tentoonstelling gehouden worden voor het werk der leerlingen van de Grootheertogelijke Badensche school voor Kunstnijverheid te Karlsruhe, die onder de beste in Duitschland kan gerangschikt worden.

Daarentegen zullen eenige werkstukken der School voor kunstnijverheid te Haarlem gedurende de maand Augustus in het Kunstnijverheidsmuseum te Karlsruhe worden tentoongesteld.

— De commissie van het Museum van kunstnijverheid heeft het plan opgevat, dezen zomer van 15 Juli tot 15 Augustus eene tentoonstelling te houden van in ons land vervaardigde zilversmidswerken. Zij heeft het voornemen, naast enkele oude stukken die haar reeds zijn toegezegd, ook eene verzameling werken van levende meesters, goud- en zilversmeden bijeen te brengen.

Met deze tentoonstelling beoogt zij voornamelijk de nationale industrie te steunen, door de werken onzer zilversmidskunst in ruimeren kring bekend te maken en het kunstlievend publiek te doen zien, wat in ons land vervaardigd kan worden.

De commissie zal zich voor het bijeenbrengen dezer tentoonstelling wenden tot de gunstigst bekende meesters in het zilversmidswak, en hun verzoeken eenige der door hen vervaardigde kunstwerken benevens ontwerpen en teekeningen gedurende genoemden tijd aan het Museum te willen toevertrouwen.

(A. et A.) HAARLEM. Sedert den 20sten Mei is alhier een tentoonstelling van moderne schilderijen geopend in „Felix-Favore, bijeengebracht door het genootschap „Kunst zij ons doel".

Zeer vele schoone stukken vinden wij daar bijeen, waaronder enkelen, die reeds bij vorige gelegenheden werden geëxposeerd, en welker waarde zien slechts hunne waarde verhoogt. Toerop vinden we in twee zeer uiteenloopende stukken vertegenwoordigd: nl. „De Theems" bij de London Bridge, 'n prachtig, breed schilderij, en zo „Donkere wolken" mooi, doch vreemd door de eigenaardige techniek.

Van Breitner de schilderij „In de sneeuw", die we bij Wisseling reeds zagen in de Kalverstraat, en „Regen en Wind", geheel op zijn krachtige, frissche wijze behandeld. Verder zeer mooie schilderijen van Maris, Bauer, Neuhuys, Thorn Prikker, Mesdag — Van Hoaten Van Looij, Wenckebach, Verster, Kamerlingh Onnes en anderen, die tot een tocht naar Haarlem ten zeerste uitnoodigen.

LEIDEN. Het Gemeentebestuur heeft met Rijnland onderhandeld over de vraag of het mogelijk zou zijn door uitmaling van water te Katwijk verbetering te brengen in den toestand der Leidsche grachten; de mogelijkheid is erkend en Rijnland heeft zich onder zekere voorwaarden bereid verklaard te malen, mits de kosten ad f 200 per stmaal door de gemeente worden betaald. Het gemeentebestuur heeft aan Dijkgraaf en Hoogheemraden verzocht nadere inlichting te vragen tot het doen dezer betaling bij wijze van proef.

GROESLOO. De muurschilderingen onlangs in de kerk der Hervormde gemeente ontdekt, blijken volgens het getuigenis van den rijksambtenaar door de Regeering gezonden, van eenige kunstwaarde te zijn. Zij stellen de twaalf apostelen in levensgrootte voor, en zijn op doek ten deele overgebracht.

(*N. R. Ct.*)

PERSONALIA.

— Bij kon. besl. zijn benoemd: tot officier in de orde van Oranje Nassau, E. Gugel, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft; tot ridder in die orde, F. J. Nieuwenhuis, architect der gemeente Utrecht.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch Indië hebben de volgende mutaties plaats gehad:

Toegevoegd: aan den chef der 5e waterstaatsafdeeling ten einde werkzaam te zijn bij de opnemingen ter verbetering der bevloeiing door de Sampanrivier, de opz. 1e kl. N. T. E. de Jongh.

Geplaatst: in de res. Madioen de benoemde opz. 3e kl. C. G. B. ten Brink; in de res. Batavia de benoemde opz. 3e kl. Tj. Bijkerk.

Ontslagen: de opzichter 2e kl. J. N. Sleebos.

— De heer F. A. Hoefer zal op 1 Juli a. s. aftreden als administrateur der Bell telephoonmaatschappij en als directeur der Maatschappij voor tijdaanwijzing te Rotterdam. In eerstgenoemde betrekking wordt hij vervangen door den heer F. Hudig, oud-eeresecretaris. In de vacature van directeur der Mij. voor tijdaanwijzing is nog niet voorzien.

— De buitengewoon opzichter van den waterstaat J. G. Baumann herlacht den 5den Juni den dag, waarop hij vóór 25 jaren in 's Rijks dienst trad. Gedurende dit tijdvak bleef hij steeds bij de werken aan de Nieuwe Merwede geplaatst.

VACANTE BETREKKINGEN

— Bij den dienst van den Waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië kunnen eenige adsp. ing. worden geplaatst. Zij die in aanmerking wenschen te komen, moeten zich bij gezegeld adres wenden tot het Departement van Koloniën. De bezoldiging bedraagt f 250 's maands. Voor verdere bijzonderheden zie men de *Staatc Ct* no. 130.

ADVERTENTIEN.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op ***Donderdag den 30sten Juni 1892***, des namiddags ten **2** ure (Plaatselijke tijd), zal, in het gebouw van het Departement van Justitie te 's Gravenhage, in het openbaar bij enkele inschrijving worden **aanbesteed**:

Het bouwen van een eet- en verblijfzaal en daarmede verband houdende werken, ten behoeve van het Rijksopvoedingsgesticht voor jongens „de Kruisberg" nabij Doetinchem.

Raming f 14.200.

Het bestek N°. 18 met 2 daarbij behoorende teekeningen, is franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars te 's Gravenhage, tegen betaling van f 10.

Het bestek en de daarbij behoorende teekeningen, ligt met enige detail-teekeningen ter inzage in een der locaties van het Rijksopvoedingsgesticht bovengenoemd, op alle werkdagen van des voormiddags 8 ure tot des namiddags 8 ure.

Aanwijzing zal aldaar plaats hebben op Maandag den 27sten Juni 1892, des namiddags ten 2 ure, (Plaatselijke tijd).

Inlichtingen zijn inmiddels verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Departement van Justitie te 's-Gravenhage.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

's-Gravenhage, 9 Juni 1892. f

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ARNHEM, zullen **Maandag 27 Juni 1892**, 's voormiddags **11½** uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize

aanbesteden:

BESTEK N°. 18.

Het leveren van Hout voor balken en dekplanken, voor de schipbruggen te Arnhem en te Westervoort.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van **f 0,50** verkrijgbaar is.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen.

H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

DE LINT & C°., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie

en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN KONING & BIENFAIT, *Amsterdam.*

Prins Hendrikkade **14.**

Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.
Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar. — Isoleerend.

Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

„DE WATERVERF",

de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor **Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij**

G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*

Verfwaren, silicaat, enz enz.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
General Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

Greve's Loodwit

is BETER DEKKEND, FIJNER, WITTER en BETER KLEURHOUDEND dan enig ander;
is bekroond door den NEDERL. SCHILDERSBOND, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van ERVAREN SCHILDERS uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.
wordt door tal van INGENIEURS, GEMEENTE ARCHITECTEN en andere AUTORITEITEN in hunne bestekken VOORGESCHREVEN
wordt, tot WAARBORG van ECHTHEID, ZUIVERHEID en GOED GEWICHT, NOOIT anders afgeleverd dan in vaten voorzien van ZEGEL, ETIKET en FABRIEKSMERK, welke allen wettig zijn gedeponeerd.
wordt steeds op de STRENGSTE KEUR geleverd; derhalve nooit certificaat van oorsprong.

Men leze de waardeerende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Ambachtsman"* d.d. 8 Febr 1890 en in het *„Rotterdamsch Weekblad"* d.d. 5 Dec 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-,

Hoekmeet-

en andere

INSTRUMENTEN,

voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**

Weegwerktuigen.

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

ASPHALTE van VAL DE TRAVERS.

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,

in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel-** en **Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug-** en **Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10 te *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer H. G. KNOOPS C.Dzn, Beekstraat F 62 te *Arnhem*.

De Directeur: **W. PATON WALSH.**

JAN HAMER & Co.

Mariaxstraat 402,

AMSTERDAM.

CARRÉ's Luchtdruk waterreservoirs

voor het **oppersen, filtreeren** en **verdeelen** van water in gebouwen tot vervanging van de hoogwaterreservoirs. (4)

MILDé's Micro-telephonen.
CHUBB'S Patent-Kluisdeuren.
WOOD'S Stalinrichtingen.
GARVEN'S Weegwerktuigen.

WERKTUIGEN voor Verbeterde Boter- en Kaasbereiding.

Vraag prijsen en referenties.

A. H. VAN BERGEN,

FABRIKANT TE

Heiligerlee, prov. Gron.

SPECIALITEIT IN

Nieuwe Constructie

BRANDSPUITEN,

Torenuurwerken

EN

LUIDKLOKKEN,

op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.

ANTWERPEN 1885. EEREDIPLOMA. Gouden en Zilveren Medailles.

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*

Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en **T-IJzer** enz.

Steeds voorhanden

Balk IJzer in verschillende profielen en lengten

Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

RAAM-HEK.

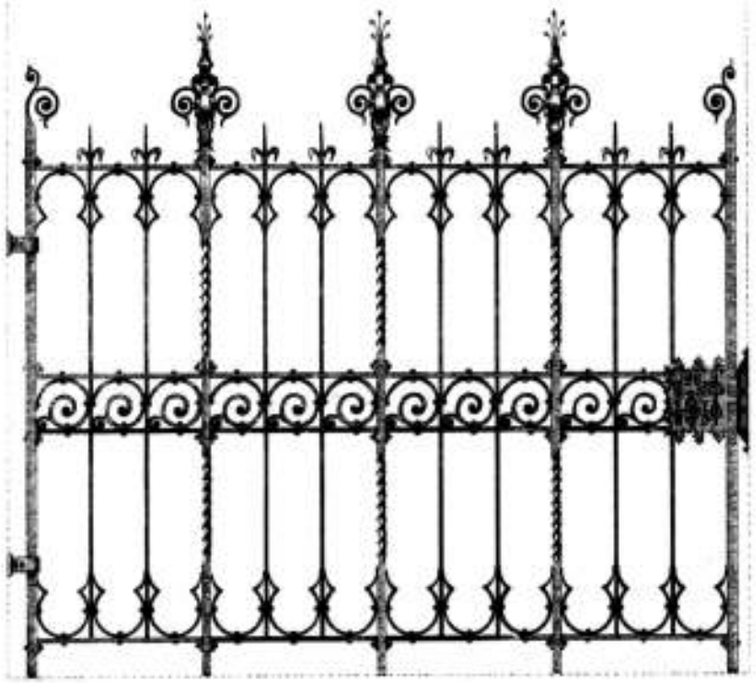

TRAPLEUNING.

HUISGEVAAK.

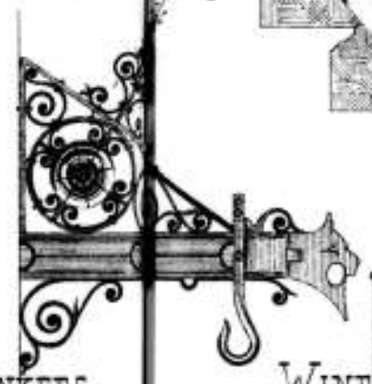

DEURHEKJE.

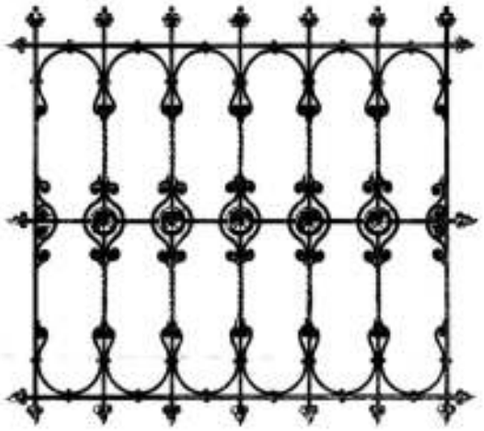

GESMEED-IJZERWERK.

DETAIL-SLUITPLAAT.

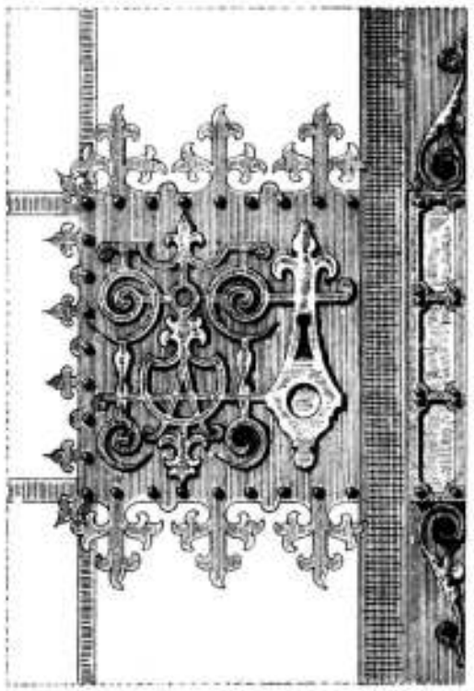

HUISSCHEL MET DETAIL.

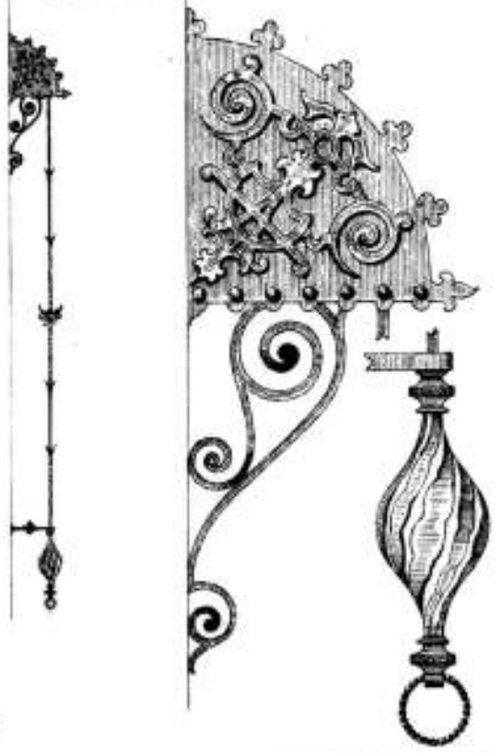

GEVEL-ANKERS

HENGSEL.

WINDVAAN.

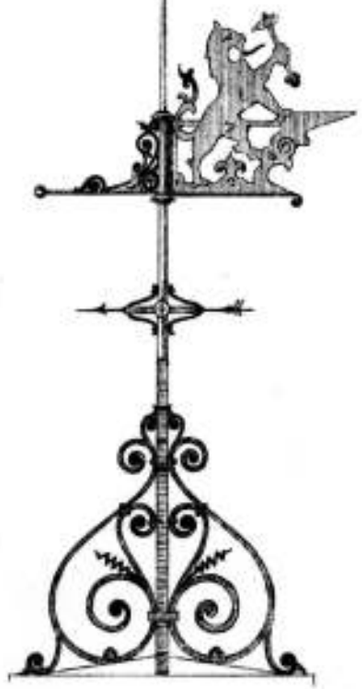

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 25. ZATERDAG, 18 Juni 1892.

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.V.U.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH. Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*, en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *vier gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8.—, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

(A. et A.) BIJ DE PLAAT.

In het voorjaar 1891 werd ondergeteekende de verbouwing opgedragen van het perceel Lijnbaansgracht 290 te Amsterdam. De eigenaar en bewoner, de heer S. H. Stakebrand, mr. smid aldaar, stelde er prijs op van het gesmeed-ijzerwerk aan den voorgevel iets meer te maken dan dit bij den gewonen huisbouw gewoonlijk het geval is. Daar echter al de ijzeren versieringen door gewone, hoewel kundige, smidsknechts vervaardigd zouden worden, moest het gebied van het kunst-smeedwerk vermeden worden, en werden door ondergeteekende de eenvoudige werkstukken ontworpen, die op bijgaande plaat zijn afgebeeld en die onder leiding van den eigenaar van het perceel door zijne knechts met de meeste zorg en veel liefhebberij werden uitgevoerd.

De voorgevel zelf was niet voor reproductie geschikt, daar hij met bestaande onderdeelen moest worden opgetrokken en van een ontwerp dus geen sprake kon zijn.

Amsterdam. C. W. NIJHOFF,
Architect.

WEDSTRIJD VOOR HANDWERKSLIEDEN EN LEERLINGEN TE AMSTERDAM.

(A. et A.) II.

De tentoonstelling, aan dezen wedstrijd verbonden, geeft ons een beeld van de meerdere of mindere vaardigheid, door handwerkslieden in verschillende vakken bereikt. Over het algemeen zou men mogen beweren, dat de Hollandsche werkman de techniek van zijn vak wel verstaat, doch blijkbaar niet genoeg in de gelegenheid komt, flink met fraai te doen samengaan. Zoolang er gewerkt wordt naar teekeningen, zooals in den gehouden wedstrijd het geval is, kan er geen sprake zijn van eigen opvatting en zijn de goede vormen, die men hier en daar tegenkomt, te danken aan de architecten, welke zich met de samenstelling der teekeningen belast hebben. Waar echter den werkman vrijheid gelaten werd in de keuze van zijn te maken voorwerp, zooals in den vrijen wedstrijd, ontmoeten we zooveel bizarre dingen, dat de vraag bij ons opkomt, of wel ooit iets van den artist in den Hollandschen werkman komen zal?

Er bestaat een enorme zin voor knutselarij, voor het kleine, het aardige: zich openbarende in postzegel-figuren, kopieën naar schilderijen, modellen op kleine schaal van alle mogelijke zaken, etc., maar betrekkelijk weinig lust voor dingen, die een ernstige studie vereischen, waarbij teekening en uitvoering elkaar de hand moeten reiken. En toch wordt er waarlijk genoeg geteekend en worden verscheidene jonge krachten door verschillende scholen afgeleverd, die zich slechts in het handwerk te lanceeren hebben om dit tot kunst te verheffen. Doch het handwerk is helaas in discrediet geraakt; maar weinigen van aanleg en talent voelen er zich onweerstaanbaar door aangetrokken, om het dan te verheffen tot iets meer dan techniek.

Onder de vele kasten, stoelen en tafels bijv., die we daar zien, vinden we geen enkel *meubel*, doch wel diverse allergewoonste vormen, die we van alle meubelmagazijnen te zien krijgen en gemeenlijk behandeld zijn overeenkomstig de eischen van de een of andere stijlperiode.

In de meeste voorwerpen vinden we den architect terug, hetgeen o. i. niet heilzaam werkt op de ontwikkeling der kunstindustrieën. De werkman zelf zou zijne ontwerpen moeten maken; zoolang dit niet geschiedt, zal hij — werkende naar eene teekening, waarvan de auteur niets met het handwerk te maken heeft — iets inférieurs leveren. En dit is te bereiken door zijn natuurlijk schoonheidsgevoel niet te verstikken in stijlbegrippen; hij zou terug moeten gaan tot de origine van het te maken voorwerp, de voorwaarden opzoeken, waaraan het moet voldoen, om deze dan met behulp van de te bewerken stof tot uitdrukking te brengen.

Is daartoe stijl noodig? Neen; dus ook geen architect, want deze werkt zooveel mogelijk in „stijl"!....

Van den architect naar den timmerman, is de sprong niet te groot. De werkstukken door dezen en door den metselaar ingezonden, verdienen aller aandacht. Van e.g. zijn voor den gebonden wedstrijd eenige kwarten van trappen ingezonden, die uitmunten door goede bewerking, zoomede eenige duiventillen in grenenhout, die op eigenaardige wijze de zaal versieren en door hun vorm, al het geëxposeerde domineeren. Werkstukken als deze, achten we uitnemend geschikt om

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

den werkman naar teekening te leeren werken, aangezien alle samenstellende stukken aangegeven moeten worden in projectie en het menigmaal lastig is, deze te ontcijferen.

Onder de deuren bevindt zich eene, die in alles den ernstigen en zijn vak door en door kennenden werkman verraadt. Geheel gemaakt om uit elkander genomen te worden, met een juistheid van bewerking, die een meubelmaker eer zou aandoen, staat zij ver boven een andere dergelijke inzending, waarvan de bewerker blijkbaar nog niet goed met zijn zoet-blokschaaf kan omgaan. Ook de boekenkasten van grenenhout zijn zeer goed gemaakt.

Onder de werkstukken, die we liever niet gevraagd zouden zien, behoort o. a. de ronddraaiende lambrizeering. Gaarne zouden we wenschen, dat deze „truc" verloren ging óf — zoo mogelijk — dat dergelijke vraagstukken nimmer meer door architecten verlangd werden.

De vraag voor de metselaars luidde:

„Nis in een muur van ijselsteenen, in een kist opgemetseld, het geheel behakt, ongeschuurd en ongevoegd."

Verschillende proeven van bewerking zijn hierop ingezonden, waarvan enkelen uitmunten door goede oplossingen. Naar onze meening heeft de inzender van n°. 706 de steenen naar het middelpunt te veel verkapt, iets dat 705 vermeden heeft, met eerst een stervormige versiering in het hart te maken, waaromheen de steenen beter aansluiten.

Een der besten, zoo niet de beste, is n°. 703, waarvan de steenen met de uiterste zorg bijgeslepen zijn en voegen hebben, die als met een trekpen zijn getrokken.

De lood- en zinkwerkers zijn vertegenwoordigd door eenige nokbekroningen, spitsen, ontvangers en — last not least — een geheel zinken dakkapel, met zandsteenprofielen. Dezen inzender zouden wij wat meer liefde voor zijn materiaal toewenschen; immers, wanneer een zinkwerker het goed met zijn vak meent en zijn zink als een deugdelijk materiaal beschouwt, moest hij in de eerste plaats niet alleen overeenkomstig de eischen daarvan werken, maar ook de vormen en profielen daarnaar inrichten. Waar de architect (?) zoo menigmaal vóórgaat in het ordonneeren van geheele zinken topgevels etc., zou het juist niet onaardig geweest zijn, indien hij hier van een zinkwerker een lesje had kunnen ontvangen. Menig bouwmeester ontvangt hier zijn straf, bij het zien van een werkstuk, dat zijn onzinnige-materialen-blindheid in het leven riep. Een zinken dakkapel heeft alleszins reden van bestaan, maar dan moeten de vormen ook op zink berusten en niet den schijn hebben alsof deze van steen waren bedoeld.

Zouden ook de bouwmeesters, die zooveel schijn helpen tot stand brengen, met een schijn-honorarium tevreden zijn? Immers neen! Welnu, gij die u architecten noemt en zooveel zink reeds in steen omwerktet, gaat naar den inzender van b. g dakkapel en koopt hem dat product af, met de belofte hem in het vervolg beter te zullen voorgaan. Zegt hem, dat ook gij — architecten — dwalen kunt en gemeenlijk dwaalt, opdat deze eerlijke werklieden niet langer u beschouwen als hunne voorgangers, hetgeen blijkbaar nadeelig werkt op hunnen arbeid!

(*Wordt vervolgd.*)

(A. et A.)

DE STEENLEGGING TE UTRECHT.

Het Universiteitsgebouw te Utrecht verrijst met gestadigen voortgang uit den grond en heeft zich, heel oneerbiedig, volstrekt niet gestoord aan het voornemen van de kleine Vorstin om den „eersten steen" te komen leggen. Als gedenksteen fungeert daarom thans de sluitsteen van de archivolte boven den hoofdingang, welk steentje daartoe versierd is met een allerliefst krul-W.tje.

De plechtigheid van het plaatsen van den topsteen der hoofd-entrée kon tevens dienen als hulde aan de onlangs door de architecten gemaakte wijziging in den gevel. Zooals toch uit de oorspronkelijke teekeningen blijkt (*zie De Opmerker* van 18 Juli 1891) verhief zich in den inspringenden hoek van het gebouw een diagonaalsgewijs-geplaatste, sterk vóórspringende toren, waardoor te verwachten was dat aan beide zijden tegen de gevels, donkere scherpe hoeken zouden ontstaan, en de plaatsing van een toren op *die* wijze noodwendig misstand geven zou. Dit scheen de ontwerper ook bijtijds te hebben ingezien, ten minste men vernam eensklaps dat de toren zou vervallen en het avant-corps zou eindigen boven de hoofd-entrée; dat dientengevolge de daarboven terugspringende schuine hoek met eene topvormige versiering zou worden bekroond, en op de samenkomst van de beide nokken van het gebouw een dakruiter van belangrijke hoogteafmeting geplaatst zou worden; eene verandering, die de aannemingssom met 5000 gulden zou verhoogen.

De geheel wit-steenen topversiering, die thans is ontworpen, is blijkens een geëxposeerde teekening gedrukt en zwaar, en bederft daardoor weer veel van wat is goedgemaakt.

De versieringen tot de ontvangst der hooge gasten, in de stad en op het terrein aangebracht, zijn bijzonder geslaagd, dank zij de opvatting van den Directeur der gemeentewerken, de heer F. J. Nieuwenhuis, dat vorstelijke personen vorstelijk ontvangen moeten worden en... dat een artistiek uitwerken en eene goede uitvoering van zijne daartoe gevormde plannen moest worden opgedragen aan iemand, die met den noodigen smaak en gevoel voor kleur begaafd is.

De heer G. L. M. Steffelaar, architect te Utrecht, met dit werk belast, heeft getoond voor deze niet gemakkelijke taak berekend te zijn geweest en de Bisschopsstad heeft niet het minst aan hem eene versiering te danken gehad, waarop zij met recht trotsch mocht zijn. Behalve een paar ere-entrées aan het begin der stad en eenige goed geslaagde feestmasten en tribune, bestond de versiering hoofdzakelijk uit een koninklijk paviljoen, op het bouwterrein opgericht. Breede monumentale trappen, rijk met planten en bloemen versierd, leidden naar den ongeveer 4 meter boven de straat gelegen vloer van dit paviljoen, waarvan de voorzijde zich als een halven zeshoek voordeed, terwijl de achterzijde uit twee dikke wanden bestond, sluitende tegen de beide voorgevels van het gebouw. Aan de voorzijde een hoofdopening en aan beide zijden twee kleinere, rijk gedrapeerd met zware lichtblauwe en rose draperieën, opgenomen door rose en gouden koorden, rozetten en kwasten. Aan beide zijden der hoofdopening donkerroode en blauwe lange fluweelen vaandels, versierd met palmtakken, en boven in het midden het wapen met kleine vlaggentropee. Pilasters en kroonlijst in lichte kleuren geschilderd, en het geheele gebouw gedekt met een moorschen koepel, met breede horizontale gouden en lichtblauwe strepen, een hoogte bereikende van ongeveer 15 meter boven de straat. Op het eerste bordes in den wand onder de hoofdopening een groote halfcirkelvormige nis met donkerroode fond, gevuld met een schat van bloemen.

Zooveel mogelijk was het bonte helle vlaggedoek vermeden, evenals alle decoratief schilderwerk en waren pilaster- en hoekvullingen door levende palmen, eiken- en lauriertakken en kransen gevormd. Het inwendige, dat aan tachtig zitplaatsen ruimte bood, was langs de wanden bespannen met wit doek, waarop verticale blauwe streepen, tegen het plafond van blauw met goude sterren, rose draperieën. Het gedeelte onder den koepel langs de vier stijlen met moorsche draperieën en de koepel inwendig weder met wit, blauw en rose, in het midden afhangend eene bloemenmand. Het geheel maakt uit- en inwendig een weelderigen indruk, en doet den ontwerpers alle eer aan.

B.

(A. et A.)

DE A. S. „DRIEJAARLIJKSCHE".

De commissie, door de Gemeente uitgenoodigd voor het organiseeren der a. s. zeven-en-dertigste openbare tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters, welke in September te Amsterdam gehouden zal worden, heeft hare circulaire reeds verzonden. In deze circulaire roept zij den steun in van kunstenaars, kunstvrienden en kunstvereenigingen, opdat ook deze tentoonstelling evenals de vorigen krachtig zal kunnen bijdragen tot waardeering van den arbeid des kunstenaars en tot opwekking bij het algemeen van den zin voor het schoone.

Wij zouden hierbij nog eene opwekking kunnen voegen tot de bouwkunstbeoefenaren in 't bijzonder. Immers hier wordt hun eene uitstekende gelegenheid geboden het publiek van de schilder- en beeldhouwwerken ook naar *hun* werk te leiden, waardoor *hunne* kunst beter gekend en wellicht gewaardeerd zal worden, iets wat ongetwijfeld veel moet bijdragen tot de werkelijke bevordering der bouwkunst.

Het is daarom te wenschen dat deze tentoonstelling eene gunstige uitzondering zal maken op de vorigen, wat betreft het vertegenwoordigd zijn van architectuur-inzendingen en dat zij eene keurcollectie zouden te zien geven, getuigende van groote werkkracht en van nieuwe, frissche ideeën op het gebied van bouwkunst.

De commissie, onder voorzitterschap van den heer Vening Meinesz, maakt in hare circulaire de bepalingen bekend betreffende het inzenden van kunstwerken, van welke bepalingen wij hieronder die laten volgen, welke direct belang hebben voor inzenders van bouwkundige werken.

De tentoonstelling omvat kunstwerken op het gebied van de Schilder-, Teeken-, Bouw-, Beeldhouw- en Graveerkunst en der Lithographie, vervaardigd zoowel door binnen- als door buitenlandsche levende kunstenaars.

De tentoonstelling zal worden geopend den 5den September 1892 en gesloten den 10den October daaraanvolgende, behoudens de bevoegdheid der Commissie om haren duur uiterlijk met drie weken te verlengen.

De inzenders worden verzocht de kunstwerken, welke allen worden ingewacht tusschen Donderdag 4 en Zaterdag 13 Augustus daaraanvolgende, te adresseeren: „aan de Commissie voor de tentoonstelling van Kunstwerken van levende Meesters in 1892 te Amsterdam, gebouw der Tentoonstelling." Des middernachts tusschen 13 en 14 Augustus zal het bureau onherroepelijk worden gesloten en alles wat later komt zal worden afgewezen.

De inzendingen behoeven niet vrachtvrij te geschieden, daar de kosten door de commissie zullen worden gedragen. Na afloop der tentoonstelling worden de werken zoo spoedig mogelijk aan den inzender op diens kosten teruggezonden; de commissie zal, zooveel in haar vermogen is, trachten deze kosten zoo gering mogelijk te maken.

Schilderijen, teekeningen en prenten moeten van lijsten voorzien zijn. Desverkiezende echter kunnen teekeningen en prenten opgezet en achter glas zonder lijst worden ingezonden.

Van ronde of ovale omlijstingen moet de buitenrand der lijst een rechthoekigen vorm hebben.

Iedere inzending, voor de tentoonstelling bestemd, moet vergezeld gaan van een brief, waarin duidelijk vermeld staan de naam, voornaam en woonplaats van den maker, benevens een korte beschrijving van het onderwerp, geschikt om in den catalogus te worden opgenomen.

Deze mededeelingen moeten der commissie franco worden toegezonden.

Deze beschrijving met den naam van den maker, moet ook voorkomen op de achterzijde van het kunstwerk.

Bij beeldhouwwerken moet deze op een daarvoor geschikte plaats staan.

Hun, die wenschen in te zenden kunstwerken van meer dan 3 vierk. meter oppervlakte, of van buitengewone proportie, wordt verzocht vooraf daarvan kennis te geven aan de commissie, met opgave der maten.

Door het Gemeentebestuur worden zes gouden stedelijke medailles, ieder ter waarde van 100 gulden, beschikbaar gesteld, ter bekroning van zulke op de tentoonstelling aanwezige kunstwerken, welke van uitnemend talent getuigen. Kunstenaars, die voor hunne werken niet wenschen mede te dingen naar deze medailles, moeten zulks bij de inzending schriftelijk mededeelen.

Deze bekroning zal geschieden door een Jury van zeven leden, waarvan drie door het stedelijk Bestuur en vier door de kunstenaars wier werken worden tentoongesteld, zullen worden benoemd. Deze laatsten worden daarom uitgenoodigd bij hun inzending tevens de opgave te voegen van vier door hen gewenschte Jury-leden.

Kunstwerken van leden der jury en van hen, die bij vroegere stedelijke tentoonstellingen alhier bekroond werden, blijven buiten mededinging. Het feit van niet-mededinging wordt op het ingezonden kunstwerk aangegeven.

NATIONAAL CONGRES VOOR BOUWKUNST,

gehouden 27 en 28 Mei 1892 te Amsterdam.

(*Vervolg en slot van blads.* 198.)

Algemeene Vergadering.

De algemeene vergadering van het Congres werd te ruim twee uren geopend. De Voorzitter, de heer C. Muijsken, gaf in de eerste plaats den secretarissen der drie sectiën gelegenheid tot het uitbrengen van rapport omtrent het verhandelde.

De heer Mr. H. Verkouteren werd daarna alsnog in de gelegenheid gesteld om zijn voordracht te houden over het ontwerp: „*In hoeverre kan de politieverordening zorgen, dat er niet alleen goed maar ook schoon worde gebouwd?*", waartoe hedenmorgen in de derde sectie wegens het vergevorderde uur geen gelegenheid meer was.

Spr. wees in de eerste plaats op de bepalingen in de Duitsche bouwverordening betreffende den welstand, gaf een overzicht dier bepalingen en vroeg zich af: zijn dergelijke bepalingen ook mogelijk in ons land? Hij achtte dit niet het geval te zijn zonder verandering of aanvulling van de gemeentewet. Deze beperkt het terrein van den gemeentelijken politiewetgever tot de eischen voor de openbare orde, zedelijkheid en gezondheid.

Welstand, wordt rondweg gezegd, is geen openbaar belang; hij beriep zich daartoe op Thorbecke's ministerieele missive van 1874 en op het K. besluit van 1863, *Stb.* 132. Verandering echter is wenschelijk. Ook de eischen der esthetica moeten tot hun recht komen.

Daartoe moet een uitzonderingsrecht geschapen worden voor voorname, bepaald aangewezen gemeenten. De gemeentewet scheert alle gemeenten over één kam en spr. acht dit een ongelukkig systeem.

Wat overbodig is in een dorp, is onmisbaar in steden.

als Amsterdam en Den Haag. Zulk een uitzonderingsrecht bestaat ook elders. Spr. wees op de voorbeelden, die Parijs, Londen, Weenen, Munchen en Berlijn gegeven hebben.

Eenige hoofdbeginselen van bouwpolitie moeten bij de rijkswet worden vastgesteld en daarbij moet op de eischen van den welstand ten minste voor de voorname gemeenten worden acht gegeven.

Spreker formuleerde zijne meening in de volgende uitingen:

1. De tegenwoordige gemeentewet laat niet toe, dat de gemeentelijke politie-verordening voorschriften bevatte betreffende den openbaren welstand.

2. Een uitzonderingsrecht op dat punt, alleen voor de aanzienlijke gemeenten, is echter zeer gewenscht.

3. Politie-voorschriften zullen evenwel altijd een uiterst gebrekkig middel zijn om te bewerken, dat er schoon worde gebouwd.

4. De gemeente moet daarom liever in de eerste plaats een goed voorbeeld geven, en vervolgens bij den verkoop van bouwterrein de noodige voorwaarden stellen. De Rijks-wetgever bepale bovendien, dat de bouwkunst, evenals de geneeskunde, slechts door bevoegden en bekwamen mag worden uitgeoefend en vergunne de onteigening per zône".

Ten slotte moet de uitoefening der bouwkunst niet meer aan ieder vrijstaan; uitoefening daarvan moet, evenals de geneeskunst, aan bevoegden worden toegestaan en politiebepalingen omtrent den welstand, zooals die in andere landen worden aangetroffen, zullen dan grootendeels overbodig worden.

De heer J. W. C. Tellegen, hield daarna een voordracht over *Overheidsplicht en gezondheidstoestanden in steden.*

Spreker bracht onder de aandacht, hoeveel den architecten op het gebied der hygiëne nog te doen overblijft, wijdde uit over het goede door sommige gemeentebesturen in die richting tot stand gebracht, en over de nalatigheid op andere plaatsen merkbaar; hij zette verder uiteen, welke reorganisatiën in de wetgeving en de uitvoering der bestaande wetten ter bevordering van den gezondheidstoestand vereischt werden. Bij de bespreking der sociale vraagpunten werd volgens hem te weinig op den gezondheidstoestand onder de werklieden-klasse gelet; hij zal gaarne medewerken om den werkman meer vrijen tijd, meer gelegenheid tot verkeer in eigen gezin te verzekeren, maar gelooft dat dit alles den werkman niet zal baten, zoo hij in een ongezond huis, in een ongezonde omgeving blijft werken. Daarom dus moet ook door hen, die naar verbetering van het lot der arbeidende klassen streven, getracht worden nieuwe maatregelen tot waarborg van een bevredigenden gezondheidstoestand in het leven te roepen.

De heer F. H. van Malsen besprak daarop *„Arbeidsraden en Scheidgerechten"* en gaf als zijne meening te kennen dat eene dergelijke inrichting door particulier initiatief en niet door de wet moet worden tot stand gebracht. Spreker begrijpt zelfs niet, hoe in een land als het onze — waar altijd de gilden zoo krachtig en met zooveel goeden uitslag zijn opgekomen voor hun rechten en vrijheden — geroepen kan worden om Regeeringshulp. De Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst is geroepen om vóór te gaan. De architecten toch, die haar samenstellen, kunnen bij elk werk, dat zij ondernemen, den maatschappelijken toestand van hun onderhebbende werklieden beheerschen, in de hand werken. Deze Maatschappij heeft reeds den stoot gegeven aan de werklieden-verzekering; zoo moet zij ook arbeidsraden oprichten. Die raden moeten de voelhorens worden voor den architect; hem moeten zij voorlichten en op de hoogte houden van de toestanden. De scheidsrechters moeten uitsluitend ingenieurs of architecten zijn. Mocht het eenmaal zoover komen, dat de arbeidsraden in de zeden zijn doorgedrongen, dan eerst zou de wetgever kunnen optreden.

Ten slotte hield de heer C. Muijsken een voordracht over de bouwkunst en de bouwmeesters van de 19e eeuw en zette uiteen waaraan, volgens zijn oordeel, beiden hebben te beantwoorden.

Alvorens de vergadering te sluiten, werd den heer Heldt het woord gegeven om namens zijne medeafgevaardigden-werklieden een woord van dank uit te spreken voor de gelegenheid, hun gegeven om hier verschillende zaken van algemeen belang te bespreken en hunne denkbeelden mede te deelen. Zulke gelegenheden moeten volgens spreker meermalen aangeboden worden; hij hoopte dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst op den weg der bespreking van sociale toestanden zal voortgaan, tot bereiking van het doel, de vereeniging van kapitaal en arbeid. Mogelijk zal de tijd dan spoedig aanbreken, dat men zich in het buitenland zal afvragen: Hoe is men er in het kleine Nederland zoo uitnemend in geslaagd langs den weg van vrede, den strijd tusschen kapitaal en orde te beslechten?

De heer J. H. Leliman herinnerde eraan, dat hij van het jaar 1842 af, de eer had lid te zijn der Maatschappij voor Bouwkunst, en dat deze steeds de belangen der arbeiders heeft betracht. Zij heeft meegewerkt tot verhooging van het loon, tot het stichten van ambachtsscholen. Verder sprak hij de beste wenschen uit voor den bloei der Maatschappij en herhaalde daartoe dezelfde woorden, door hem gesproken bij gelegenheid van het feest, dat de Maatschappij 25 jaren geleden vierde.

Nadat de heer Conrad namens het Koninklijk Instituut van Ingenieurs nog het woord gevoerd had, bracht de Voorzitter den dank der vergadering aan de verschillende sprekers, vooral aan de werklieden, voor de degelijke taal door hen gesproken en voor de waardige houding, door hen gedurende het Congres aangenomen.

Met een gevoel van overtuiging, dat door dat tweedaagsch samenzijn het doel waarnaar gestreefd werd, is bereikt, sloot spreker het Congres.

COÖPERATIEF BOUWEN.

De heer De Clercq, voorzitter eener coöperatieve bouwvereeniging te Haarlem, leidde Zaterdag jl. deze zaak in op eene vergadering der Afd. „Amsterdam" van den *Bond van Nederlandsche Onderwijzers.* Op eene onderhoudende en bevattelijke wijze wist de spreker de voordeelen ervan in 't licht te stellen. In 't kort kwam zijne rede hierop neer:

Stel dat een 20-tal personen zich vereenigen om gezamenlijk huizen te bouwen. Ze leenen een kapitaal, dat groot genoeg is om den bouw en alle verder te maken kosten te dekken, en dat als hypotheek tegen 4 pCt. gemakkelijk verkregen kan worden. Nu moet elk jaar betaald worden: 4 pCt. van 't kapitaal, 1 pCt. (bijv.) van 't kapitaal voor aflossing, belasting, straatgeld, kosten van eventueele reparaties, enz., alles wat ruim te berekenen. Dit bedrag wordt omgeslagen naar rato van de waarde der perceelen, die ieder bewoont. Het zal dan blijken, dat de som, die ieder te betalen heeft, minder bedraagt dan de huur, die hij anders voor hetzelfde perceel zou moeten opbrengen. Dit is mogelijk door de groote voordeelen, die aan de coöperatie verbonden zijn.

In de eerste plaats is men ervan verzekerd, dat alle perceelen bewoond blijven. Terwijl een huisheer de huur moet verhoogen met het oog op de mogelijkheid, dat een gedeelte zijner woningen blijft openstaan, kan deze factor bij coöperatie vervallen.

In de tweede plaats wordt in gewone omstandigheden de huur verhoogd om slechte betaling van sommige huurders te neutraliseeren. Bij coöperatie is dit niet noodig, daar men geen personen als lid behoeft op te nemen, die niet als soliede bekend staan.

Eindelijk komt buiten coöperatie een gedeelte der huur ten bate van den huisheer, terwijl hier alles door de coöperanten onderling geregeld wordt, en er dus niemand is, die uit de huur moet worden bezoldigd. (Dit voordeel bestaat niet voor coöperatieve winkelvereenigingen en dergelijke.)

Verder hebben de deelnemers het voorrecht, dat de huur niet opgeslagen kan worden, wat anders in groote steden door asphalteering enz. gemakkelijk plaats vindt, en bovendien wordt hun woning langzamerhand hun eigendom. Immers, als het kapitaal is afgelost, gaat de vereeniging uit elkander en de leden hebben verder slechts de belasting te betalen.

Men zou ook coöperatief huizen kunnen overnemen, wat echter om voor de hand liggende redenen minder aanbevelenswaardig is. Wat het verkrijgen van 't kapitaal betreft, hiervoor kan men 't best bij een hypotheekbank terecht. Daar de coöperatiewet de leden dwingt tot publiciteit bij hunne ondernemingen, en hun de verplichting oplegt, zich onderling voor elkaar aansprakelijk te stellen, heeft de bank weinig risico. 't Heeft der vereenigingen tot nog toe dan ook weinig moeite gekost, haré leeningen tot een bedrag van 100 % volteekend te krijgen. 't Zou zelfs aanbeveling verdienen, een coöperatieve hypotheekbank op te richten, uitsluitend ten dienste van zulke bouwvereenigingen, als men nagaat, dat gewone hypotheekbanken reeds 20 % en meer aan dividend kunnen uitkeeren.

Na deze algemeene beschouwingen, die de spreker met verscheidene voorbeelden uit de practijk verduidelijkte, eindigde hij met een uitgewerkt coöperatieplan, speciaal voor Amsterdamsche toestanden.

De rede werd met blijkbare instemming ontvangen. Nadat door eenige aanwezigen inlichtingen waren gevraagd, die door den spreker met bereidwilligheid gegeven werden, deelde de Voorzitter mede, dat reeds een vereeniging tot het vormen eener bouwcoöperatie was opgericht, waaromtrent de heer L. de Groot, 1e Van-Swinden 47, desgevraagd inlichtingen zal verstrekken. Hiermede werd de vergadering gesloten.

(*Amsterdammer, D. v. N.*)

DE GEEST DES TIJDS

Dezer dagen las ik onderstaande annonce in *Het Vaderland* en het kwam mij niet onvlenstig voor de aandacht der architecten daarop te vestigen. Wellicht toch valt deze wijze van reclame in den smaak:

Ontwerpen met bestek en begrooting
voor HUIZEN, VILLA's, enz.,
geleverd in korten tijd en tegen overeengekomen prijs. Eenige ter inzage.
VAN SLUIJTERS, 26 Sumatrastraat, 's Hage.
P.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De commissie, door den Minister van Waterstaat benoemd tot het ontwerpen van nieuwe algemeene voorwaarden voor de uitvoering van Rijks-werken, is met haar taak bijna gereed, zoodat deze belangrijke arbeid spoedig het licht zal zien.

— In *De Ingenieur* van 11 Juni no. 24, geeft de heer H. Wakkie, oud-hoofdingenieur van den waterstaat in N.-I. en vroeger eerst-aanwezend ingenieur in de residentie Soerabaia: *Beschouwingen betreffende het ontwerpen voor den aanleg van eenen dam in het Westgat van Soerabaia, van Oedjong Piring naar het Djamoean rif, straat Madoera.*

De slotsom luidt als volgt:

Aan het slot van mijne beschouwingen gekomen, herhaal ik mijne conclusie in de vergadering van het Kon. Instituut van ingenieurs van 10 April 1888 uitgesproken en die gegrond is op mijne ondervinding gedurende negen jaren te Soerabaia opgedaan, in welken tijd ik als eerstaanwezend ingenieur belast was met de werken aan het marine-etablissement en het in goeden toestand houden van de rivier de Kalie Mas, namelijk:

1o. Dat het plan tot verlegging van den Sòlo-mond naar de grenzen van Rembang losgemaakt worde van de voorgenomen combinatie met de werken voor de irrigatie van de Solovallei.

2o. Dat de verlegging ten spoedigste en voor alles in uitvoering moet komen, zóó dat de slibtoevoer, waaraan thans en tijdens het werk geen andere richting gegeven kan worden, tot een minimum van tijd beperkt wordt.

3o. Dat het noodige verricht moet worden om den stroom van het slibhoudende rivierwater zooveel mogelijk van het bestaande vaarwater verwijderd te houden door afsluiting van de afzijgers die ontstaan en door de bank willen dringen om in het vaarwater te komen.

4o. Dat door bewaking en leiding van den mond naar Oedjong Pangka, de schade, die nog eenigen tijd aan het vaarwater zal worden toegebracht door aangroeiing der banken, tot zoo kleine afmetingen als mogelijk moet worden teruggebracht; en

5o. Dat het bouwen van den dam als onmat en gevaarlijk voor de toekomst achterwege moet blijven en de natuur gedurende enkele jaren nog aan zich zelve moet worden overgelaten, behoudens het hierboven voorgestelde.

Is de vijand, de slibtoevoer, door verlegging van den Sòlomond naar de grenzen van Rembang verdreven, dan eerst en niet vroeger zal de tijd gekomen zijn om na te gaan wat gedaan kan worden om den toegang naar Soerabaia door het Westgat te verbeteren, hetzij in het tegenwoordige vaarwater, hetzij in een ander beoosten het Djamoean-rif.

De economische belangen van Soerabaia zullen dan het meest bevoordeeld en gediend zijn en de offers, die uit de schatkist gevorderd worden, tot een minimum beperkt blijven en hiertoe zal noodzakelijk aangewend te zijn.

— In haar memorie van antwoord op het voorloopig verslag over de tractaten betreffende den industrieelen eigendom, verklaart de Regeering, dat Nederland ten opzichte van een octroóiwet zijn vrijheid van handelen behouden heeft, maar dat de vorige Regeering wel de zedelijke verplichting op zich heeft genomen zulk een wet in te dienen. Blijven wij in gebreke, dan zullen wij uit de Unie moeten treden. De Regeering acht het mogelijk de aan zoodanige wet klevende moeilijkheden tot een minimum terug te brengen.

— De navolgende studenten der Polytechnische School zijn tot hunne practische vorming gedurende de zomermaanden door den Minister van waterstaat, handel en nijverheid als buitengewoon opzichter aangesteld: de heeren J. A. Kalff en W. F. O. Schaaije, bij het bouwen van eene schutsluis met bijbehoorende werken te Ymuiden; J. Huringhuizen bij het leggen van een dam langs het vaarwater in het open Y buiten den afsluitdijk bij Schellinkwoude; P. J. Fritzlin bij het bouwen van een stoomgemaal te Schellinkwoude; S. Mulder en J. M. Stoop bij het maken van het zuidelijk deel der werken binnen den Merwededijk te Gorichem; de heeren P. J. Ott de Vries en W. A. E. van Gesau, bij de normaliseeringswerken van de rivier de Waal; E. J. Kist, bij de werken van den Neder-Rijn en de Lek; C. M. Frijlinck, bij de werken van den Gelderschen IJssel; J. J. Hoogenboom, bij de werken van de rivier de Maas; J. C. van Reigersberg Versluys en S. J. H. van Embden, bij de werken van den Rotterdamschen Waterweg en R. Blok bij de werken voor den aanleg van den Spoorweg Rotterdam Hoek-van-Holland.

AMSTERDAM. De Nederlandsche vereeniging voor localaalspoorwegen en tramwegen hield jongstleden Dinsdag, onder leiding van den heer K. H. Schadd, hare twee-en-twintigste algemeene vergadering in het lokaal *Eensgezindheid.*

Uit de mededeelingen van het bestuur bleek, dat het in 't afgeloopen jaar de Regeering had gewezen op de wenschelijkheid der afschaffing van de rijkstollen en van het opheffen van den accijns voor zout, dat dienen moet tot bereiding van de vloeistof, waarmede in den winter bij sneeuw en voest de rails besproeid worden. Hierop is bij het ontwerp van wet gelet.

De rekening over het afgeloopen jaar werd daarna vastgesteld tot een bedrag van f 1902.71, aanwijzende een te kort van f 129.42 dat echter gedekt wordt door f 800 aan effecten. De begrooting, aanwijzende in ontvangst en uitgaaf een bedrag van f 1504.42, werd vervolgens goedgekeurd.

De heeren C. F. Loder en S. Hamelink die aan de beurt van aftreding waren, werden tot leden van het bestuur herkozen; voorts werd besloten dat de volgende algemeene vergadering te Utrecht zal gehouden worden.

Door verblijf in het buitenland was de heer J. W. Nierstrasz verhinderd aan zijn voornemen tot het bespreken der „electrische trams" gevolg te geven; die voordracht werd door den heer Dufour gehouden.

DELFT. Voor de examens B 1ste ged. en het geheele overgangsexamen der rijks polytechnische school hadden zich aangemeld 75 cand., allen leerlingen dier school. Vóór of gedurende de examens trokken zich 5 candidaten terug.

Voor het ex., 1ste ged. B, slaagden de heeren:

(Art. 61, 62 64): H. Bierevelt, Jhr. H. A. E. van der Does de Bije, G. de Graeff, U. van 't Hoogerhuijs, J. H. Hulshoff, J. W. Mester, E. A. J. H. Molderman, J. G. Ravenek, Ph. J. Stok, L. F. Texeira de Mattos, J. P. van Vlissingen.

(Art. 64): H. van Berckel, A. van Driel van Wagening, J. P. Hachehoen, F. James, J. B. Krantz, H. Lohr, A. K. M. Martis, G. L. Piek, P. van Ranswijck, J. A. Ronkes, H. Suijver, G. van Tienhoven van den Bogaard, A. D. R. Verbeek, A. de Zwaan.

(Art. 64, 65): E. Middelburg, F. A. Neeb.

Voor het geheele ex. B de heeren:

(Art. 61, 62, 64): Cd. H. Bijl, J. J. L. Bourdrez, J. Bruins, M. van

den Ende W. G. C. Gelinck, A. Th. de Groot, R. van Harencarspel, F. B van Heunekeler, J. J. S van Leeuwen, M. A van Oort, P. Perelaer W F O. Schaalje

(Art. 63, 64): J A. Mazel Jhr. M. Rappard.

(Art 64): W. J. de Bordes, C. Bosman, P. van Braam van Vloten, J. van der Breggen W. H. van Deuten H D. P Heiser, J F. H Koopman, M. Middelberg, C. Penning, W. B Slotboom Sr., A A van der Steur. H J Thal Larsen, H. F Thijssen, J. van Tubergen

(Art. 65): H J Beijnman

— Wij vestigen de aandacht op een advertentie in verschillende dagbladen voorkomende, waarbij ontwerpen met prijsopgave en omschrijving gevraagd worden van twee verplaatsbare houten loodsen, bestemd tot logies van troepen en op te stellen in forten in de nabijheid van Paramerend

Elk dier loodsen, inwendig (binnen de stijlen gemeten) ongeveer lang 30, breed 10, hoog onder de binthalken 3 meter, moet worden voorzien van een houten vloer, beschoten pannen dak en van de noodige deuren en glasramen; de loodsen moeten uitwendig worden geverfd, en voor 15 Augustus e. k. ter bewoning gereed en zoodanig ingericht zijn, dat zij gemakkelijk uit elkaar genomen kunnen worden, om elders te worden opgesteld

Aanbiedingen worden ten spoedigste, en in elk geval vóór 28 Juni a. s., vrachtvrij ingewacht op het Genie-bureau te Amsterdam.

UTRECHT. Deze week werd in eene vergadering van *Kunstliefde* verslag uitgebracht, waaraan wij ontleenen dat het Genootschap eene schilderij heeft aangekocht van T. de Veer, een Utrechtsch schilder, die in 1640 geloofd heeft. De schilderij werd aan het Utrechtsch museum te koop aangeboden door den directeur van het Museum Boymans. Het stuk stelt voor „de aanbidding der herders".

Ontvangen werd als een geschenk van de erven van mevrouw Royaards een stuk van Jan Bijlard, ingelijkt een Utrechtsch schilder van ongeveer denzelfden tijd. Dit stuk had deel uitgemaakt van eene wandschildering in het huis der overledene, waar het met 5 schilderingen van Hals eene zaal versierde. Het stelt Venus en Adonis voor, levensgroot Men zal het stuk in orde laten maken, daar het eenigermate geleden heeft.

Voorts blijkt uit het verslag, dat de vernieuwde aandrang van de zijde van het Genootschap tot verschaffing van eene betere gelegenheid voor tentoonstellingen en museum aanleiding heeft gegeven, dat B. en W. en de commissie voor het gebouw van kunsten en wetenschappen plannen en teekeningen hebben doen vervaardigen, die naar het oordeel van het bestuur beantwoorden aan de te stellen eischen.

— De Utrechtsche Waterleiding-maatschappij deelt over het afgeloopen jaar 6 pct. dividend uit.

HAARLEM. Wij deelden reeds mede, dat door den heer E. von Saher in het Museum van Kunstnijverheid een cursus zal gegeven worden in stijl- en ornementleer voor de beoefenaars der verschillende ambachten, die proeven van bekwaamheid wenschen af te leggen ter verkrijging van een diploma als meester of gezel; deze lessen kunnen ook worden bijgewoond door hen, die niet voornemens zijn genoemde proeven van bekwaamheid af te leggen.

De cursus is kosteloos en zal vermoedelijk in de maanden Juli en Augustus en zoo noodig in September, Woensdagavonds na 7 uren, gegeven worden.

Zij, die deezen cursus wenschen te volgen, kunnen zich daartoe elken dag, tusschen 10 en 4 uren, voor 1 Juli aanmelden bij den Custos van het Museum van Kunstnijverheid alhier.

LEIDEN De Gemeenteraad heeft besloten proeven te nemen met de verversching van het water in de stadsgrachten door middel van het stoomgemaal te Katwijk en daartoe een crediet van f 2000 aan het dagelijksch bestuur verleend. Uit de gewisselde stukken blijkt dat de kosten van het stoomgemaal op f 200 per etmaal berekend worden.

BREDA. De Minister van financiën heeft aan den heer Leonard A. Springer, tuinarchitect te Haarlem opgedragen het maken van een plan voor een park op de geslechte vestingwerken tusschen den Ginnekenschen weg de Singelgracht de Loopschans en de begraafplaats Tot verkrijging van de benoodigde grondspecie voor ophooging van dit laag gelegen terrein moet een vijver worden gegraven; wordt deze omgeven door grasvelden en beplantingen, dan kan een schoon geheel verkregen worden en zullen de opgehoogde deelen als bouwterrein gretig koopers vinden.

— Het gedenkteeken voor Bernard Ter Haar zal 5 Juli op het kerkhof te Rozendaal worden onthuld.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit van 11 Juni 1892 zijn bij het kadaster benoemd: tot landmeter 1e kl. A. Veenhuijsen, thans 2e kl.; tot landmeter 2e kl. F. H van der Linde van Sprankhuisen, thans 3e kl; tot landmeter der 3e kl P W Goetmakers, thans 4e kl.

— Als gedelegeerden der Exploitatie-maatschappij zullen op het spoorwegcongres te St. Petersburg optreden de heeren J. L. Cluijsenaer, directeur-generaal, en Nivel, secretaris.

— De „Société française des habitations à bon marché" heeft onze landgenoot, den kolonel G. E. V. L. van Zuijlen alhier, een bronzen medaille geschonken, wegens de medewerking, door hem als correspondent dier Maatschappij verleend.

— Tot opzichter 2e kl. van de werkplaatsen bij de expl. van de Staatsspoorw. in Ned.-Indië is benoemd de onderopz. A. J. F. Hehlermisse.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is bepaald, dat de adspirangen van den Rijks-waterstaat, W. F. Draijvesteyn, met ingang van 1 Juli zal worden gesteld onder de beveelen van den hoofdingenieur voor de rivieren, ten einde te worden toegevoegd aan den ingenieur in het 6de rivierarrond., ter standplaats Rotterdam.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn:

Overgeplaatst van de residentie Tegal naar de res. Batavia, de opzichter 2e kl. W. H. Berkhemer Jr.; van de res Tegal naar de res. Amboina, de opzichter 1e kl. A A Lammers; van de res. Semarang naar Karang-Anjar, ten einde als chef der irrig. afd Serajoe op te treden, de ing. 2e kl. L. G. de Val; van de res. Cheribon naar de res. Semarang, de ing. 1e kl. G. Oosting; van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden naar de resid. Cheribon, de architect 1e kl. H. J. van Beek; van de resid. Probolinggo naar de resid. Besoeki, de opzichter 1e kl. D. D. Thedens; van de resid Besoeki naar de resid. Tegal, de opz 1e kl. J. C. W. F. Hitmarsch; van de resid. Semarang naar de resid. Pekalongan, de architect 2e kl. A. W. Abels; van de resid. Bantam naar de resid. Semarang, de architect 2e kl. J. B. Lont; van het gouvernement Sumatra's Westkust naar de resid. Bantam, de waarnemend architect 2e kl. J. P. van Roosmalen.

Toegevoegd aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling, de benoemde opzichters 3e klasse J. Ingetreven en J. A den Hartog; aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, de ingenieur H. J. Verdam; aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, de opz 1e kl V H Abell en W. F. E. de Jongh.

Geplaatst de aanvolgende aanlangs benoemde opzichters 3e klasse: H. L. E. Hoenung in de resid. Semarang, A Meyboom in de resid. Bantam, L. C. van Bergen in de resid. Bagelen, E van der Veble in de resid. Probolinggo, M K Lind hout in het gouvernement Sumatra's Westkust, E G. B. ten Brink in de resid. Madoera Tj. Bijkerk in de resid Batavia.

Aangenomen als gecommitteerde bij de Droogdokmaatschappij Tandjong Priok, de werktuigkundige, W. J. Tjassens Keiser.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java is *belast* met het doen van opnemingen van een spoorwegverbinding tusschen de residentiën Batavia en Bantam de ingenieur 1e klasse J M. Sweep

Toegevoegd aan den chef der opname van de lijn Batavia-Bantam de opzichter 3e klasse E. A. Roijer en de onderopzichter 1e klasse L. Stalelman. *Gedetacheerd* bij de opnemingen voor eene lijn Soerabaia Tarik de onderopz 3e kl. R F. M Hartman en *belast* met de waarneming van chef der 4e afd. bij de Oosterlijnen, de amlt. op nonact. K. H. Schuseler.

— In Nederlandsch-Indië zijn benoemd tot inspecteur 3e klasse voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen, de adsp.-ingenieurs werktuigkundige 2e kl. W. J. F. de Rijk, en tot tijdelijk adsp.-ing werktuigkundige 2e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen, de ingenieur G J. Hupkes

ADVERTENTIEN.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van 's HERTOGENBOSCH zullen op **Donderdag 30 Juni 1892** v. m. 10 uur in het openbaar

aanbesteden:

1°. Onderhouden van den grooten weg van 's Bosch naar Best, gedurende 1892 en 1893.

2°. Vernieuwen eener houten brug in genoemden weg, nabij Boxtel.

Bestekken ter lezing op het *Gemeentehuis* en na 20 Juni respectief à f **0.30** en f **0.55** verkrijgbaar bij den Ingenieur Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft.

Aanwijzing voor beide werken Vrijdag 24 Juni e. k voor dat sub 1° v. m 10 uur (bijeenkomst Station Best) en voor dat sub 2°, n. m. 3 uur.

AANBESTEDING.

Namens de *NEDERL. ZUIVELFABRIEK* te KAMPEN zal op **Maandag 27 Juni e. k.** worden **aanbesteed:**

Het bouwen van een Melkinrichting met bovenwoning, kantoren, kelders, enz. bij genoemde fabriek aan het Graafschap te Kampen.

Het Bestek met teekeningen en gevolddetail zal van af *Maandag* 20 *Juni* e. k ter inzage liggen in de Melkinrichting ald *Oude Straat* te KAMPEN en in het Hotel *„Van der Berg"* te APELDOORN.

Het bestek is van af dien datum tegen betaling van f 0.40 te verkrijgen bij den ondergeteekende en aan genoemde Melkinrichting te KAMPEN.

Aanwijzing in loco zal gehouden worden op Vrijdag 24 Juni e. k., 's morgens ten 11 uur.

De Architect
J A WIJN.
APELDOORN.

HAARLEMMERMEERPOLDER.

DIJKGRAAF en HEEMRADEN van den *HAARLEMMERMEERPOLDER* zullen op **Saterdag** den **16en Juli** e. k des middags ten **12** ure ter Polder-Secretarie in het **lokaal van Staats** aan den *Jansweg* te HAARLEM, in het openbaar en bij enkele inschrijving

aanbesteden:

Het maken en opstellen van een stalen Stoomketels met een ijzeren stoomkast en verder toebehooren, voor het stoomtuig Lijaden nabij HALFWEG.

Het bestek met teekeningen is op *franco* aanvrage, tegen betaling van f **2.–**, verkrijgbaar ter Polder-Secretarie voorzoend.

Aanwijzing in loco op Zaterdag den 2en Juli des namiddags te 2 ure

Inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Ingenieur des polders te Haarlem.

HAARLEM, 16 Juni 1892.

Dijkgraaf en Heemraden voorzoend:
J. W. M. VAN DE POLL, *Dijkgraaf.*
G. C. EVERWIJN LANGE, *Secretaris.*

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **5den Juli 1892** des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK Nº. 583.

Het maken van gebouwen en inrichtingen en daarmede in verband staande werken, ten behoeve van de centrale werkplaats op het station UTRECHT.

Begroeting f 93000.—.

De besteding geschiedt volgens § 97 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den Juni 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 2.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 27sten Juni 1892, ten 11.— ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 10den Juni 1892.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ARNHEM, zullen **Saterdag 25 Juni 1892**, 's voormiddags **11½** uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize

aanbesteden:

BESTEK Nº. 18.

Het leveren van Hout voor balken en dekplanken, voor de schipbruggen te Arnhem en te Westervoort.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van f **0.50** verkrijgbaar is.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Vrijdag den 1 Juli 1892,** des namiddags ten 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het maken van een RIJZEN DAM langs de noordzijde van het Boereagat met bijbehoorende werken

Bestek voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te Rotterdam en zijn tevens voor f 1,50 verkrijgbaar bij Wed. P VAN WAESBERGE en ZOON, Boekdrukkers *Hoetbuis* Nº. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan genoemd *Timmerhuis* De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Vrijdag* den 17 *Juni* 1892, des voormiddags te 11½ uur te beginnen aan het Oostplein bij den *Stads-Karrewagtel.*

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in een daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar. — Isoleerend.
Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, *Remscheid.***
Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr**, *AMSTERDAM.*

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma's Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegold ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die soortsoort bestaande gieterijen van TERRE DE MORLEY (MEUSE).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM.
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, gepruilleerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Deksteenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten,** etc. etc.
Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Graniet-groeven te LUCKERT, WANEWIJK, ELFVEDULT, ENNKIL en WIBRO.
Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLDAST en BERLIJN,
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben.

DE LINT & Cº., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* beveelt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in **lood, zink** en **koper** en voorts ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.
Tegen betaling van f 2.— zullen *franco* worden toegezonden:
1e. **Catalogus** van **ornamenten** in lood en zink.
2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**
3e. „ „ voor **jalousiekappen.**
Bij bestellingen van minstens f 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.
F. W. BRAAT.

BOUWTERREIN.
Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN* TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

OPENBARE VERGADERING

UITGESCHREVEN DOOR

de Kiesvereeniging *AMSTERDAM*, de Vereeniging *AMSTELS BOUWKRING* en de aannemers-societeiten *DE VEREENIGING* en *DE EENHEID*

op Donderdag den 23 Juni 1892,

des avonds te 8 uren,

in het lokaal **FRASCATI** te *Amsterdam*,

ter bespreking van *de voordracht van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam en het rapport van de Raadscommissie betreffende* **de uitgifte van gemeentegronden in erfpacht.**

INLEIDER: MR. E. J. C. GOSELING,
Advocaat te Amsterdam.

Entree **10** cents.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek VAN

WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

ASPHALTE van VAL DE TRAVERS.
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel-** en **Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug-** en **Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.

Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ld, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10 te *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer H. G. KNOOPS C.Ozn, Beekstraat F 62 te *Arnhem*.

De Directeur: **W. PATON WALSH.**

THEOD. FERD. BIERHORST, Haarlem.
FABRIKANT IN
Marmer-Mozaïk, Granito en Cementbeton.
Houten Parket-, Caoutchouc, Asphalt- en Antielaeslithvloeren.
Eenig Concessionair en Uitvoerder voor Nederland
VAN
Vuurvaste, vrijdragende Plafonds, Wanden en Gewelven voor elke belasting.

Ventilatie Kanalen, Ombinkel van Metrenstructies, Complete Silos en Kalen, enz. Systeem RABITZ.

Gehcele Zwemhassins, Waterreservoirs en Leidingen, Trappen, Complete Gebouwen, enz. Systeem MONIER.

Duurzaam Wandbekleedsel, zoo hard als steen, van Polychroom-Cement;
zeer spoedig en voordeelig te beschilderen met waterverf.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Veiligheids-Liften
VOOR
Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht.
VOOR (2)
Personen, Goederen, Spijzen
ENZ.
Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst.
Meer dan 100 alleen in Nederland geplaatst.

Complete IJzeren
Gebouwen en Overkappingen.
H. E. OVING Jr.,
Rotterdam.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Hasterwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben, enz. enz.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

* VLW.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Ad ts' voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8 , beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plant, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

PROEVEN VAN BEKWAAMHEID IN HET AMBACHT.

In het nommer van 23 April jl. werden op bladz. 139 eenige mededeelingen gedaan omtrent de vereischten tot het verkrijgen van een bewijs van bekwaamheid als *meester* en als *gezel* in het timmeren, het huisschilderen, het huissmeden, het meubelmaken en het koperwerken. Uit die mededeelingen bleek dat de programma's opgesteld, de verschillende commissiën voor het onderzoek der candidaten benoemd en nadere inlichtingen te verkrijgen zijn bij den heer J. J. van Nieukerken, architect te 's-Gravenhage en secretaris der commissie, die in het belang der veredeling van het ambacht is opgetreden. In het laatst der maand December zal het eerste examen worden gehouden, waartoe de candidaten zich vóór 1 November schriftelijk moeten aanmelden.

Kan het verwondering baren dat naar den uitslag van dat eerste examen met belangstelling wordt uitgezien? Ons inziens in geenen deele, te meer daar het twijfelachtig blijft of werkelijk, door het afgeven der bewijzen van bekwaamheid, een schrede op den goeden weg wordt gedaan. Ook in Duitschland ontstond vóór een paar jaren beweging ten gunste der herleving van het oude gildewezen en in Januari 1890 werd een wet aangenomen, waarin de vrijheid tot uitoefening van eenig handwerk afhankelijk werd gesteld van een bewijs van bekwaamheid, hetwelk moest worden ingediend alvorens vergunning tot uitoefening van eenig beroep te kunnen verkrijgen.

De Bondsraad had tot vóór korten tijd geene beslissing genomen en de voorstanders van het ontwerp verkeerden in de verwachting, dat de behandeling alleen werd vertraagd door een grondig onderzoek naar de motieven, die voor eene wettige regeling dezer zaak zouden pleiten. Eindelijk is de beslissing gevallen, maar niet naar genoegen der voorstanders. De Bondsraad heeft het ontwerp verworpen, niet uit gebrek aan gezindheid om bevorderlijk te zijn aan de verheffing van den handwerksstand, maar eenig en alleen wegens de overtuiging, dat het ontwerp niet kon worden beschouwd als een geschikt middel ter bereiking van dat doel. Afgezien van de zeer twijfelachtige waarde der vroegere bewijzen van bekwaamheid, waarvan bejaarden nog wel uit vroeger tijd weten te verhalen, is het voor de uitvoering van zoodanigen maatregel een vereischte dat de verschillende beroepen en bedrijven streng uit elkaar worden gehouden, hetgeen in onzen tijd, nu verscheidene takken van bedrijf zoo in elkaar grijpen, onmogelijk zou zijn. Ook wat de ondervinding daaromtrent reeds sinds eenige jaren in Oostenrijk heeft geleerd, kan alleen strekken om iedereen van dergelijke maatregelen af te schrikken. In alle geval, de Bondsraad ziet voor het handwerksbedrijf geen heil in terugkeer tot het oude gildewezen, maar daarmede is niet gezegd dat de bondsregeeringen zich willen onthouden van handelingen in het belang van het bedrijf. Integendeel, ter bevordering daarvan worden wetsvoorstellen gereed gemaakt.

Met deze feiten voor oogen verdient het waardeering dat het afgeven der bewijzen van bekwaamheid eene zaak is, waartoe particulieren het initiatief hebben genomen. Zijn de uitkomsten van dat onderzoek eenmaal bekend en is aan de leemten, die zich waarschijnlijk in de practijk zullen voordoen, tegemoet gekomen, dan eerst is het oogenblik gekomen om de zaak bij de wet te regelen.

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

TOT BESCHERMING VAN DEN INDUSTRIEELEN EIGENDOM.

Het wetsontwerp tot goedkeuring van internationale overeenkomsten tot bescherming van den industrieelen eigendom is dezer dagen in de Kamers van Koophandel te Amsterdam en Rotterdam besproken. Te Amsterdam was door eene commissie uit haar midden een conceptmissive aan de Tweede Kamer opgesteld, waarin zij de meening uitsprak dat, niettegenstaande alle daartegen aangevoerde bezwaren, de wetsvoordracht op zichzelf dient beschouwd te worden. Van dat standpunt uitgaande, adviseert zij tot goedkeuring, echter onder dit voorbehoud, dat een eventueel in te dienen octrooiwet op zichzelf moet beoordeeld worden, afgescheiden van deze overeenkomsten en van die, in 1883 gesloten, en dat het lidmaatschap der *Industrieele Unie* tot het tot stand brengen eener dergelijke wet niet bindt.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen R. et A.

POLYTECHNISCHE SCHOOL

Te Rotterdam deelde de voorzitter in de zitting van Dinsdag jl. mede, dat het volgende schrijven aan den betrokken minister was toegezonden.

„*Rotterdam*, 18 Juni 1892.

„De Kamer heeft de eer zich tot Uwe Excellentie te wenden naar aanleiding van het aanhangig wetsontwerp tot goedkeuring van internationale overeenkomsten tot bescherming van den industrieelen eigendom. Wij wenschen namelijk onze stem te verheffen tegen sommige bezwaren, die in het voorloopig verslag der Tweede Kamer gemaakt zijn. Het is toch voor onze industrieelen van het hoogste belang dat hunne fabrieksmerken beschermd worden in het buitenland. Niet alleen opdat men hunne merken in het buitenland niet ongestraft kunne namaken, maar, indien Nederland niet toetreedt tot die overeenkomst, loopen zij gevaar dat hun merk, dat gunstig in een vreemd land bekend is, door een buitenlandschen concurrent daar gedeponeerd wordt, zoodat deze er dan het uitsluitend recht op verkrijgt en de Nederlander zijn goed niet meer onder eigen merk zou mogen importeeren. Wel zouden misschien met verschillende landen afzonderlijke overeenkomsten kunnen gesloten worden, maar in den tusschentijd loopen de Nederlandsche industrieelen het boven omschreven gevaar, en dit kan voor hen eene levensquaestie zijn. Het voordeel voor onze industrie, wanneer de vreemde merken hier geen bescherming genieten, is daarenboven kleiner dan het schijnt, daar die namaak dan toch alleen in ons land en onze koloniën zou kunnen verkocht worden, en niet uitgevoerd naar de landen, waar die vreemde merken wel zijn ingeschreven.

„Daarenboven wenschen wij te wijzen op het verkeerde, indien Nederland niet zou toetreden tot eene dergelijke internationale regeling; het bevorderen van internationale regelingen op dergelijke punten — het is zeer juist in het voorloopig verslag uiteengezet — is in het belang der kleinere staten, terwijl het ook, volgens onze bescheiden meening, voor Nederland eene verkeerde politiek zou zijn de grootere rijken tegen zich in te nemen door zich in eene zaak als de bedoelde op een geïsoleerd standpunt te stellen.

„Het is op deze gronden dat wij er prijs op stellen Uwe Excellentie als onze meening kenbaar te maken, dat wij zeer hooge waarde hechten aan het toetreden van Nederland tot de internationale Vereeniging tot bescherming van den industrieelen eigendom."

De Vergadering hechtte aan dit schrijven hare goedkeuring.

SPROKKELINGEN.

Onze hoofdstad wordt opnieuw met een plan van moderniseering bedreigd; de heeren A. W. de Flines en J. F. von Glahn hebben getracht in een lijvig vlugschrift, door kaarten toegelicht, propaganda te maken voor hun denkbeeld tot het maken van een rechtstreekschen verkeersweg tusschen het Centraalstation en het Rijksmuseum. Daarvoor is het noodig de huizen aan den Vijgendam te slechten en het Rokin te dempen, ten einde zoodoende den stationsboulevard te kunnen doortrekken. Het ligt verder in het plan om laatstgenoemden boulevard ter hoogte van het gebouw der Nederlandsche Bank door een weg van 25 meter breedte met de Spiegelstraat in verbinding te brengen, waardoor de Kalverstraat en het zoogenaamde Klooster doorsneden en zoowel het Singel als de Heerengracht overbrugd moeten worden.

Er is in Amsterdam reeds zooveel gesloopt en gemoderniseerd, dat het tijd wordt de sloopingswoede te stuiten; door al die zoogenaamde verfraaiingen en verbeteringen der verkeerswegen wordt het eigenaardige, het pittoreske weggenomen en met weemoed rust het oog op tal van gedempte grachten en de nieuwe ijzeren bruggen, die de zoogenaamde *sluizen* hebben vervangen. Al is het verkeer met rijtuigen en trams hierdoor vergemakkelijkt, het cachet is verloren gegaan en het aantrekkelijke, dat Amsterdam den vreemdeling aanbood, bestaat grootendeels niet meer.

Ook bij dit ontwerp worden de voordeelen van een rechtstreekschen verkeersweg breed uitgemeten en wordt de aanleg van een electrische trambaan bepleit, maar deze kan tot stand komen, zonder dat het noodig is daarvoor tal van huizen af te breken, waarbij alleen de eigenaars dier panden voordeel hebben. Den voorstanders van rechtstreeksche verkeerswegen wordt in overweging gegeven de hoofdstad met rust te laten en de te dempen Zuiderzeevlakte tot het arbeidsveld van hunne overpeinzingen te kiezen.

Te Groningen werd, bij het uitreiken van het vaandel aan de burger-eerewacht, die zich bij gelegenheid van het jongste bezoek der Koninginnen georganiseerd had, door Freule van Panhuijs eene in elk opzicht uitstekende toespraak gehouden. Wij kunnen ons niet weerhouden den aanhef van die rede af te schrijven, waarin een enkel woord aan *de genie* gewijd wordt:

„Dames en Heeren"

„Toen mij de vereerende opdracht werd gedaan een kort woord te spreken bij de ceremonie der aanbieding van het vaandel aan de burger-eerewacht, die bij de aanstaande heuglijke komst der koninginnen dienst zal doen, heb ik daaraan gehoor gegeven in het vertrouwen op veler toegevendheid. Ontbreken mij de krachten, mij van die taak te kwijten op eene wijze, schitterend als het vaandel zelf, uwe feestvreugde vulle aan, wat aan mijn woord ontbreekt.

„Veelbeloovend zijn de feestdagen, die de Junimaand ons brengen zal, gedenkdagen, waardig om met een roode letter in den Groninger almanak te worden vermeld.

„Gruno's stedemaagd bereidt zich voor, groot zomertoilet te maken. Zullen de confectiemagazijnen van Drente's dennebosschen haar daarbij ten dienste staan, hoeveel te meer zal zij zelve in haar verjongingskleed, prijkende met het liefelijk garneersel van bloem en heester, de oogen der vorstelijke bezoeksters trekken!

„Welk een aanblik, als straks de koninklijke trein het station komt binnenstoomen!

„Hoe geheel anders zal het dan zijn als in de dagen van weleer, toen Gruno's stedemaagd in haar benepen en hoekig keurslijf was gekneld, gedwongen te eerbiedigen wat de genie, die op 't punt van den goeden smaak in 't allerminst een genie was, haar voorschreef en onthield."

't Heeft altijd mijne bevreemding gewekt dat de vergaderingen van de gemeenteraden zoo weinig bezocht worden. De lezing der verslagen van het daar verhandelde leidt onwillekeurig tot de gedachte of zij, die dikwerf ingespannen arbeid verrichten, niet goed zouden doen daar ontspanning te zoeken; is men het daarmede eens, dan moet vooral den bouwkundigen worden aanbevolen de raadszittingen bij te wonen, daar geen onderwerp met meer vuur behandeld wordt dan dat, waarbij de bouwkunst op eenigerlei wijze betrokken kan worden. De meerderheid legt dan een duit in het zakje, de lachspieren komen in beweging en men is bijna geneigd de raadsvergaderingen onder de publieke vermakelijkheden te rangschikken. 't Is waar, ook in deze hangt veel van de agenda en van den loop der besprekingen af, zoodat niet a priori kan worden uitgemaakt of men zich bij de raadszitting amuseeren zal, maar dit staat vast, dat het aanhooren van het debat aantrekkelijker is dan de lezing van het verslag, waarin het verhandelde in korte trekken

en veelal met weglating van de meest pikante gezegden wordt terug gegeven.

In den Raad te 's-Hertogenbosch kwam den 15den Juni het voorstel ter tafel om eene nieuwe brug over den Dommel te bouwen en in de daarop gehouden discussie werd door den Wethouder Van der Steen een der leden verweten, dat zijn zonderlinge wijze van debatteeren aanleiding gaf tot het vermoeden dat hij er pleizier in had dringend noodige werken tegen te houden. Daarop volgden berekeningen over het verschil in prijs van ijzeren en eikenhouten liggers, besprekingen over de meerdere deugdzaamheid van eiken- boven dennenhout en werd volgens het verslag, voorkomende in de *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant* van Zaterdag 18 Juni jl., door een der leden het volgende in het midden gebracht: „In plaats van de vroeger gebruikte „bouten en krammen, gebruikt men tegenwoordig bij „ijzeren liggers eenvoudig flinke taaie spijkers, die men „krom slaat en die denzelfden dienst bewijzen". Dit advies scheen de medeleden niet te bevredigen, daar een ander lid onmiddellijk repliceerde en het aangegeven middel prulwerk noemde.

Het bovenstaande strekke om het wenschelijke en het vermakelijke van het bijwonen van dergelijke samenkomsten in het daglicht te stellen en de bouwkundigen aan te moedigen om de zittingen van den Raad getrouw bij te wonen.

PRIJSVRAGEN.

HET BOUWVAK IN EEN AANSTAANDE WET OP DEN ARBEID.

De Vereeniging „Amstels Bouwkring" te Amsterdam schreef in het voorgaande jaar eene prijsvraag uit voor het samenstellen van een hoofdstuk, in het bijzonder het bouwvak betreffende, voor eene Nederlandsche wetgeving op den arbeid. Eene verkorte inhoudsopgave van het programma werd in *De Opmerker* van 18 Juli 1891 medegedeeld en een zestal antwoorden zijn ingekomen, waaromtrent in het rapport van de Jury het onderstaande wordt medegedeeld:

„Hoewel het gehalte der ingekomen antwoorden niet gelijk was, bleven alle ver beneden de eischen, die uit den aard der zaak moesten gesteld worden om voor een bekroning in aanmerking te komen.

„Geen der inzenders had zich voldoende rekenschap gegeven hetzij van den omvang, hetzij van de moeilijkheden van het ontwerp.

„De Jury, haar gevoelen motiveerende, vond dan ook geen vrijheid een der ingekomen antwoorden ook maar in de verte geheel of gedeeltelijk voor prijs of premie in aanmerking te doen komen.

„Het doet der Jury leed, dat de loffelijke poging van „Amstels Bouwkring" zoo weinig vruchtdragend is geweest. Zij hoopt daarom dat de Vereeniging, die getoond heeft zoo groot een belang te stellen in het gewichtige onderwerp, zich door het aanvankelijk ongunstige resultaat van haar pogen niet zal laten afschrikken, maar dat zij haar prijsvraag — zij het met enkele wijzigingen — opnieuw zal uitschrijven en niet zal rusten voor ze een antwoord heeft ontvangen, dat den aanzienlijken prijs, die door haar is uitgeloofd, waard is."

AMEUBLEMENT VOOR KLEINE WONINGEN.

De overheid te Berlijn heeft zich tot de daar gevestigde schrijnwerkers gewend met uitnoodiging om mede te dingen naar het vervaardigen van ameublement voor tweeërlei soort van kleine woningen. De kosten daarvan mogen voor eene woning, bestaande uit woonkamer, slaapkamer en keuken, de som van 600 mark niet overtreffen en voor eene woning van twee woonkamers, slaapkamer en keuken het bedrag van 1300 mark niet te boven gaan. Bij de mededinging wordt volkomen vrijheid gelaten in houtsoort en teekening, en evenzoo in de keuze, het aantal en de soort der te leveren meubelen, mits daarbij opgave wordt gedaan van de eenheidsprijzen. Bij de beoordeeling zal op solide uitvoering, practische bruikbaarheid en smaakvollen vorm der onderdeelen en eenheid van het geheel gelet worden. Er worden prijzen van 1000 600 en 300 mark uitgeloofd, waarvan het aantal zal worden vastgesteld, zoodra het aantal bekend is der mededingers, die zich vóór 2 Juli e. k. moeten aanmelden; de inzendingen moeten den 25 Augustus d. a. v. geschieden, waarna ze in het openbaar tentoongesteld zullen worden in het park aan het Lehrterstation. De Jury bestaat uit elf leden, waaronder 5 schrijnwerkers of meubelfabrikanten, een lid van het bestuur der kunstnijverheidschool te Berlijn, de directie der ambachtsschool aldaar, een lid van den Gemeenteraad, een lid van het stedelijk bestuur en 2 leden van het comité der tentoonstelling. De uitslag van deze belangwekkende prijsvraag wordt met spanning tegemoet gezien.

DE NIEUWE ELECTRISCHE KRAAN AAN DE WILHELMINAKADE TE ROTTERDAM.

Omtrent dit allerbelangrijkste onderdeel van de havenwerken te Rotterdam ontleenen wij aan het weekblad *De Ingenieur* het onderstaande artikel van den ingenieur H. A. van IJsselsteijn, die met de uitvoering van dit grootsche denkbeeld belast was.

Den 11den Juni l.l. had, met goed gevolg, de beproeving plaats van de nieuwe electrische kraan te Rotterdam.

Ofschoon er zeker later van dit werktuig wel een meer uitvoerige beschrijving zal verschijnen, geloof ik, dat een korte mededeeling omtrent het zoo belangrijke feit van het welslagen der beproeving niet in dit blad mag ontbreken.

Een electrische havenkraan behoort toch tot de groote zeldzaamheden, ja tot vóór zeer korten tijd was zulk een werktuig nog niet vervaardigd.

Tot goed verstand der zaak, zij het mij vergund even te herinneren welke redenen aanleiding hebben gegeven tot het aanschaffen dezer kraan.

De nieuwe Wilhelminakade en de kaden langs de Rijnhaven moesten, uit den aard der zaak, met hefwerktuigen worden voorzien, evenals zulks sedert jaren met de oudere havens aan den Linker Maasoever het geval was.

Reeds in 1890 werd door den directeur der gemeentewerken een plan gemaakt voor een nieuwe hydraulische inrichting aan de Wilhelminakade, welke door een buisleiding zou verbonden worden aan het bestaande hydraulische pompstation bij de Entrepôthaven. De te bouwen inrichting zou dan zoowel de nieuwe kade moeten bedienen als de bestaande hefwerktuigen moeten voorzien, terwijl de bestaande machine in gewone tijden als reserve zou moeten dienen. Toch meende men toen nog geen uitvoering aan deze plannen te moeten geven, zonder zich eerst op de hoogte te hebben gesteld van de nieuwste wijzen van krachtsoverbrenging, daar aan de toepassing van hydrauliek eenige bezwaren voor onze havens verbonden waren. Immers in den tijd, dat men te Rotterdam de hefwerktuigen het meest noodig heeft, in den winter, is het zeer moeilijk het water in de leidingen der hydraulische inrichting ontdooid te houden.

Ter verbinding van het nieuwe pompstation met het oude, zou een zinker moeten gelegd worden door de spoorweghaven, bestaande uit buizen welke aan een drukking van 50 atmospheeren zouden moeten weerstand bieden. Dit zou een hoogst moeilijk en kostbaar werk geweest zijn.

Bovendien eischt het buizennet in onzen bodem een voortdurend toezicht en onderhoud.

Eindelijk is het bij hydrauliek moeilijk de kracht tot eenige hoeveelheid op te zamelen. Daardoor moet ook, indien één werktuig in dienst gesteld wordt, de centrale inrichting arbeiden, hetgeen de exploitatie zeer kostbaar maakt.

Toen dan ook het vraagstuk omtrent de electrische verlichting door den directeur der gemeentewerken in studie moest genomen worden, stelde hij zich de vraag of wellicht de verlichting niet op rationeele wijze met de krachtsovereenbrenging zou te verbinden zijn. Op een reis, in het najaar van 1890 door hem, in gezelschap van den directeur der gasfabrieken en der handelsinrichtingen ondernomen, waaraan ook de ondergeteekende de eer had deel te nemen, werd deze quaestie nader onderzocht.

Het resultaat was, dat men het volgende plan op den voorgrond stelde.

Aan de gasfabriek zou een centraal-station tot opwekking der electriciteit gebouwd worden. Van hier uit zouden leidingen gelegd worden naar twee accumulatoren-stations, één in het centrum der oude stad, in de nabijheid der Passage, en één aan de Wilhelminakade.

Het eerste onderstation zou voornamelijk voor verlichting, het tweede voor krachtsoverbrenging dienen.

Daardoor zou men de machines, welke des nachts voor verlichting dienen, over dag ten behoeve van de hefwerktuigen op Fijenoord kunnen laten werken. Dit plan werd met warmte door de commissie der drie directeuren verdedigd, doch dezen hadden één bezwaar. Ofschoon zij, op verschillende plaatsen, zeer welgeslaagde voorbeelden van krachtsoverbrenging gezien hadden, zooals bij den ondergrondschen spoorweg te Londen en in verschillende fabrieken, was toch nog nergens een electrische havenkraan te ontdekken geweest.

Volgens ingewonnen bericht, was ook in Amerika zulk een werktuig nog niet gemaakt. Geen wonder, dat men eenigszins huiverig was tot een plan te besluiten voor electrische krachtsoverbrenging, indien men niet geheel zeker was, dat de daarbij behoorende hefwerktuigen aan de daarvoor te stellen eischen zouden voldoen.

Er werd dus voorgesteld eerst één electrische kraan te bestellen en tot na den uitslag van de daarmede te nemen proef met een beslissing over de andere plannen te wachten.

Door de welwillendheid van den Directeur-Generaal der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, kreeg men, voor de te nemen proeven, de beschikking over het vóór twee jaren door die Maatschappij gebouwde electrische centraal-station, dat dient tot verlichting van het goederenstation op Fijenoord.

De beide daar aanwezige machines zijn sterk genoeg om een kraan te drijven.

Aldus werden, in de maand Juni van het vorige jaar, aan verschillende fabrikanten plannen en prijsopgaaf gevraagd voor de levering van zulk een werktuig.

De uitslag van deze onderhandsche inschrijving was, dat aan de firma Haniel en Lueg te Dusseldorp de levering der kraan werd opgedragen, voor de som van f 14,200.

Uit den aard der zaak was er, ook na de indiening der voorloopige plans, nog veel tijd noodig eer de details van zulk een geheel nieuw werktuig gereed waren, zoodat de oplevering der kraan eerst dezer dagen kon geschieden.

Bovengenoemd centraal-station ligt op een afstand van 1½ K.M. van de plaats, waar de kraan is opgesteld. Door kabels is de motor aan de dynamo's verbonden.

Volgens de dezerzijds gegeven voorschriften, staat de kraan op een hoog onderstel, waaronder twee spoorwegwaggons zich naast elkander kunnen bewegen, zoodat de radstand der kraan 9.1 M. is en de poort de hoogte heeft van het gewone profiel van vrije ruimte. De kraan kan over de geheele lengte der Wilhelminakade over rails worden voortbewogen.

Is de electrische aanleg aldaar voltooid, dan zal er, op afstanden van 25 M., gelegenheid worden gemaakt om een buigzaam paar electrische draden aan het leidingsnet te verbinden.

Door middel van klemmen, kan de kraan aan de rails worden bevestigd, doch ook zonder deze voorzorg is zij in evenwicht.

De straal, dien de last beschrijft bij het ronddraaien, is 11 M. Het maximum-gewicht van 1,500 K.G. moet, in 25 seconden, 18 M. hoog kunnen worden gelicht, terwijl de last in denzelfden tijd moet kunnen draaien.

De inrichting van de kraan is, in hoofdzaak, als volgt:

Een motor van 21 paardekrachten maakt, indien hij met zijn maximum snelheid loopt, 720 omwentelingen per minuut en doet, door een radoverbrenging van 1 op 20, een horizontale as bewegen. Bij het gebruiken der kraan, blijft de motor, en dus ook laatstgenoemde as, voortdurend in beweging. Op deze as bevinden zich 4 conische wrijvingskoppelingen, die elk aan een conisch rad verbonden zijn. Twee dezer laatste kunnen beurtelings werken op het horizontale rad, dat de verticale draaias doet bewegen.

De beide andere conische raderen werken beurtelings op het rad van de horizontale trommel, welker as loodrecht op de hoofdas geplaatst is, en waarop de staaldraad gewonden is, aan welks uiteinde de last hangt. Wat nu het raderwerk, dat de draaiing teweegbrengt, betreft, zoo kan één handel òf de op de hoofdas geplaatste wrijvingskoppeling verbinden met een der rondsels, waardoor een draaiing in de eene rij plaats heeft, òf beide wrijvingskoppelingen ontschakelen, waardoor de kraan stilstaat, òf de andere koppelingen verbinden, waardoor zij in de tegenovergestelde richting draait.

Een zelfde inrichting dient om de trommel, waarom het staaldraad gewonden is, links of rechts te doen draaien, voor het heffen of dalen van den last. Om dan echter den stilstand te verkrijgen moet er een rem aanwezig zijn. Deze is zelfwerkend, d. w. z. een gewicht aan een hefboom, werkende op een wrijvingsriem, doet de remming plaats hebben. Moet de last òf geheven worden òf snel dalen, dan wordt door hetzelfde handel, dat bovengenoemde wrijvingskoppelingen doet bewegen, welke op de trommel werken, het bovengenoemd gewicht der rem opgeheven en daardoor deze losgemaakt. Door dit handel dus in verschillende positie te plaatsen, kan de last geheven worden, stilstaan of dalen, hetzij dat deze daling geschiedt door de rem even te laten glippen en dus door de zwaartekracht plaats heeft, hetzij dat ze geschiedt door de daartoe bestemde wrijvingskoppeling in te schakelen. Dit laatste kan plaats moeten hebben, indien er geen of een zeer lichte last aan den haak hangt en men dezen snel wil laten omlaag gaan.

Om te voorkomen, dat, bij eenig gebrek in het raderwerk, de last snel zou vallen, is er aan de trommel een zekerheidsrem aangebracht. Beweegt deze zich toch zeer snel, dan wordt door de middelpuntvliedende kracht een rem in werking gebracht, waardoor oogenblikkelijk stilstand intreedt.

De beide handels zijn, in tegenstelling der gewone inrichtingen, handraderen, welke een schroef in beweging brengen, die een moer op of neer doet gaan, waardoor de verschillende wrijvingskoppelingen worden uit- of ingeschakeld.

Een derde handrad, boven de beide andere geplaatst, dient voor het regelen der weerstanden. De motor is een seriemotor, en door het in- of uitschakelen der weerstanden kan deze met verschillende snelheden loopen.

Op die wijze is het mogelijk den last met alle mogelijke snelheden, onder de bovengenoemde grens te doen rijzen en dalen.

Aldus is in hoofdzaak het bewegingswerk der kraan beschreven. Bij de thans genomen proeven voldeed zij uitstekend, zij het ook, dat, uit den aard der zaak, eenige details van werktuigkundigen aard zullen moeten worden gewijzigd. Zoo maakt bijv. de raderoverbrenging van 1 op 20, waarbij het kleine rad 700 omwentelingen per minuut maakt, tamelijk veel geruisch. Dit zal men o. a. kunnen voorkomen door deze raderoverbrenging door een wormwiel te vervangen.

De motor werkt met circa 110 Volts.

Deze spanning is aldus moeten bepaald worden in overeenstemming met het bestaande centraal-station. Wanneer later de definitieve aanleg zal gemaakt worden, is het plan om de spanning niet onaanzienlijk te verhoogen. Dan zal dus de motor weder moeten worden vervangen. Met het oog hierop, is een zoo snel loopende motor, wegens de mindere kostbaarheid, gekozen, ofschoon anders, voor een dergelijk werktuig, een zich langzamer bewegende motor de voorkeur zou verdienen.

Ingrijpende proeven omtrent het stoomverbruik zijn nog niet geschied; daarvoor is een zelfregistreerende ampère-meter noodig, welke nog niet is aangekomen. Het is echter te verwachten, dat dit verbruik beneden de raming zal blijven. Later hoop ik van deze proeven wel een en ander mede te deelen.

Aldus staat ons nu deze kraan ter beschikking om over de electrische krachtsoverbrenging een rijke ervaring op te doen. Bovendien zal deze nog kunnen vermeerderd worden met de ondervinding, die in dezen tijd met dergelijke werktuigen te Hamburg wordt verkregen.

Tegelijkertijd met Rotterdam, werd toch ook aldaar het besluit genomen proeven te nemen met electrische hefwerktuigen; daartoe werden er twee kranen besteld, één bij de firma Nagel & Kemp en één bij de Allgemeine Electricitäts-Gesellschaft.

Beide zijn sedert korten tijd in werking. Indien er dan later meerdere kranen moeten besteld worden, kan ook met de daar opgedane ondervinding te rade worden gegaan.

Door het welslagen dezer proef, is een groote stap nader gedaan tot de uitvoering der plans, welke moeten strekken èn tot het geven van gemeentewege van electrisch licht aan particulieren, èn tot de electrische krachtsoverbrenging op Fijenoord.

Komen deze plans, die binnen zeer korten tijd aan de autoriteiten zullen worden ingediend, tot verwezenlijking, dan zal Rotterdam de eerste stad ter wereld zijn, waar aldus op rationeele wijze, het verstrekken van het licht met de electrische krachtsoverbrenging op groote schaal vereenigd is.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. Aan heeren leden wordt bekendgemaakt dat de jaarlijksche zomerexcursie naar Leiden zal plaats hebben op Zondag 7 Augustus a. s.

Hun, die aan deze excursie deel willen nemen, wordt verzocht hiervan den 1e Secretaris, American Hôtel Amsterdam, in kennis te willen stellen.

Nadere bijzonderheden, de excursie betreffende, zullen tijdig in de mededeelingen worden opgenomen.

De vereeniging „Architectura" te 's-Gravenhage zal zich te Leiden bij het Genootschap aansluiten.

2e. De 2e en 3e afleveringen, jaargang 1892, van het plaatwerk De Architect, die weldra het licht zullen zien, zullen bevatten:

79. Centraal Station te Amsterdam, uitgang Koninklijk Paviljoen.
80. Ontwerp voor een Tentoonstellingsgebouw. } C. N. van Goor.
81. Dito.
82. Oude Meelhal te Amsterdam. A. N. Godefroy.
83. Oud Woonhuis Heerengracht. id.
84. Ontwerp voor een Villa. J. Vormer.
85. Badhuis met Voorlezerswoning te Amsterdam. C. W. Nijhoff.
86. Winkel- en Woonhuis in de Kalverstraat te Amsterdam. „
87. Details van het Rijksmuseum. H. J. M. Walenkamp.
88. Winkel- en Woonhuis op de Heerengracht te Amsterdam. A. C. Bleijs.
89. Schetsen van vazen en bekers. K. Sluijterman.
90. Linnenpersen. O. Leeuw.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. Nijhoff.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De schouwburg te Sydney is door brand vernield; omtrent de oorzaak van het onheil is niets bekend en gelukkig zijn geene persoonlijke ongelukken te betreuren.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Bij de in dit jaar te houden eindexamens der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers, alsmede bij de theoretische en eindexamens der Rijksschool voor Kunstnijverheid en der daartoe behoorende klasse voor kunstaardewerk zal, volgens beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken als deskundige optreden Jhr. E. W. F. van Riemsdijk, onderdirecteur van het Nederlandsch Museum, en tot plaatsvervangend deskundige de heer N. van der Waay, hoogleeraar aan 's Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

De tentoonstelling van photographie en aanverwante kunstnijverheid, uitgaande van de Haagsche afdeeling der Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid, zal van 21 Augustus tot 6 September gehouden worden in de feestzaal van de Internationale Sporttentoonstelling te Scheveningen. Gedurende den duur dezer Photographietentoonstelling is door het Comité der Sporttentoonstelling voor de leden der Haagsche afdeeling van Fabrieks- en Handwerksnijverheid op vertoon van hun bewijs van lidmaatschap een verlaagde entree vastgesteld.

De wenschelijkheid om hare plannen en denkbeelden in zeer ruimen kring bekend te maken, en daardoor de Natie in de gelegenheid te stellen er zich een oordeel over te vormen, heeft de Zuiderzee-vereeniging geleid tot het besluit om eene volksuitgave het licht te doen zien, die voor zeer geringen prijs voor ieder verkrijgbaar wordt gesteld. Een technisch overzicht van het vraagstuk van Prof. J. M. Telders, daartoe welwillend beschikbaar gesteld; de economische beschouwingen van het Bestuur, en eene groote kaart van Nederland, waarop de afsluiting met de verschillende bedijkingen en polders in kleuren zijn gedrukt, kan worden verkregen door ieder die daartoe dertig cents of zes blauwe postzegels voor elk begeerd exemplaar aan de firma E. J. Brill te Leiden de uitgevers der Zuiderzee-vereeniging, doet toekomen. De verzending geschiedt van af Maandag 27 Juni e. k.

— Bij Kon. besluit is eene commissie ingesteld, belast met de bevordering van de belangen van de Nederlandsche nijverheid en den Nederlandschen handel en landbouw, bij gelegenheid der in 1893 te Chicago te houden internationale tentoonstelling.

In deze commissie zijn benoemd: tot lid en voorzitter, Mr. M. Mees, te Rotterdam; tot leden de hh. B Heldring en G. M. Boissevain, tot secretaris, Jhr. S. van Citters, adjunct-commies bij het Ministerie van Waterstaat, handel en nijverheid. Als commissaris der Nederlandsche regeering is aangewezen de heer G. Birkhoff Jr. consul der Nederlanden te Chicago.

Amsterdam. Nadat de gemeenteraad Woensdag gedurende geheime zitting vergaderd was geweest, werd behandeld de voordracht van Burg en Wethouders, om aan de Duinwatermaatschappij te gedoogen over te gaan tot het draineeren en verdiepen der oude kanalen en het aanleggen van eene tweede leiding in het terrein ten zuiden van het Noordzeekanaal, alle welke werken noodig worden geacht om de maatschappij in staat te stellen aan hare concessionecle verplichtingen te voldoen. Bij de beraadslaging over dit onderwerp waarmede eene uitgave van 6½ millioen gulden gemoeid is, opperde de heer Van Lennep het denkbeeld om met de directie der maatschappij nader in overleg te treden, teneinde te onderzoeken welke werken er noodig zouden zijn om voldoenden druk in de leiding te verkrijgen.

De heer Luden verklaarde zich tegen de voordracht als een te krachtige maatregel van pressie, waartoe hij meende dat men het recht miste.

Van andere zijde werd geadviseerd het gebruik van het Vechtwater te bevorderen en het duinwatergebruik door verbruikspalingen te beperken, terwijl de heeren Heemskerk en Heineken met kracht tegen de Maatschappij wilden optreden. Met 28 tegen 3 stemmen verklaarde de Raad zich

tegen het denkbeeld van den heer Van Lennep en met 30 tegen 3 stemmen voor de voordracht.

— Zaterdag 18 deezer, werd hierterstede de algemeene vergadering gehouden van aandeelhouders der Ned. Zuid-Afrikaansche Spoorw.-mij., waarin het verslag over het jaar 1891 met de balans en de winst- en verliesrekening werden overlegd. Deze laatste rekening sluit met een batig saldo van f 615.000, hetwelk in staat stelt tot een uitkeering op de 8000 aandeelen der 1e, 3e en 4e serie van een dividend van f 60 en op de 3000 aandeelen der 2e serie van f 45. Uit het verslag bleek dat aan de rentabiliteit niet getwijfeld behoeft te worden, zoodra de lijn tot Pretoria voltooid is.

Hulde werd gebracht aan den grooten ijver en de toewijding van den hoofdingenieur W. Verwey Azn. en van den chef der exploitatie C. W. Verloop.

— In eene op Donderdag jongstleden gehouden openbare vergadering, uitgeschreven door *Amsterdam*, *Amstels Bouwbelang* en de aannemers-societeiten *De Vereeniging* en *De Eendracht*, is door Mr. Egbert J. G. Goseling eene bespreking gehouden over de voordracht van Burgemeester en Wethouders en het rapport der raadscommissie betreffende de uitgifte van gemeentegronden in erfpacht. Bedoeld rapport is eveneens vergezeld van een ontwerp-erfpachtscontract, waaraan de gansche commissie, hoewel op sommige punten niet eenstemming denkend, heeft medegewerkt. Nadat de spreker het juridisch onderscheid tusschen koop en erfpacht had aangewezen, vergeleek hij de voordracht van Burg. en Weth. met het ontwerp der raadscommissie.

Boven de regeling van den duur van het recht in de voordracht (50 jaren), stelde hij die van het ontwerp op 55 jaren. Het principieel onderscheid tusschen beide ontwerpen komt neêr op de verschillende vaststelling van den termijn van betaling van den canon; de voordracht eischt voormatetaling, het ontwerp verdert het storten van eene waarborgsom. In verband met dit punt deed hij de wenschelijkheid uitkomen om, bij beide stelsels, voorzichtig te zijn bij de keuze der personen, met welke men in zee gaat. Boven de expropriatie bij achterstalligheid van betaling van den canon — volgens de voordracht — stelde hij de bepaling in het ontwerp, dat er openbare veiling van den opstal zal gehouden worden.

Na eene verdere vergelijking van verschillende andere artikelen en waarbij bleek dat hij de voorkeur aan het ontwerp der raadscommissie gaf, kwam hij tot het besluit dat het in erfpacht uitgeven van gemeentegronden, alhans als proefneming de voorkeur verdient boven den verkoop dier gronden. De belangen van den erfpachter en der gemeente worden volgens hem in het ontwerp der commissie voldoende geregeld.

Bij de discussie, die daarop plaats had, verdedigde de heer Slier de meening dat de uitgifte in erfpacht den bouw belemmeren zal, doordien er minder gemakkelijk geldgevers gevonden zullen worden. Van andere zijde vreesde men speculatie in erfpachts-terreinen.

De heer Goseling vreesde geen belemmering van den bouw en beriep zich te dien aanzien op Baarn, waar zooveele huizen met hypotheek bezwaard zijn en op erfpachtgrond staan. Speculatie in erfpachten kan best voorkomen worden door eene bepaling dat geen erfpachtsgronden mogen worden overgedragen dan zoolat zij door den aanvankelijken erfpachter bebouwd zijn.

Met eene dankbetuiging aan den spreker — eene motie werd niet aangenomen — en enkele opmerkingen, sloot de voorzitter de vergadering. (*N. R. C.*)

(A. et A.) AMSTERDAM. Door de heeren A. W. de Flines en J. F. van Glahn is eene brochure uitgegeven, getiteld: „de Amsterdamsche boulevards", waarin het plan wordt uiteengezet voor een nieuwen verbindingsweg tusschen het Centraalstation en het Rijksmuseum.

Hiertoe wordt voorgesteld, het Damrak en het Rokin te dempen, de Spiegelstraat te verbreeden en door te trekken tot aan het te dempen Rokin en langs dezen nieuwen weg eene electrische tram aan te leggen. Het is de bedoeling der schrijvers eene beweging in het leven te roepen tegen de stelselmoor uitbreiding en slecht begrepen verbetering der verkeerswegen, waardoor onherstelbare ontsiering der stad wordt teweeggebracht.

Het boekje is voorzien van een plattegrond van Amsterdam en eene situatie van den ontworpen weg en bevat voorts vele illustratiën betreffende de bebouwing der museumterreinen, de electrische tram enz.

— De heer A. E. Braat te Rotterdam, hoofdvertegenwoordiger van het portland-cement „Jonson en Co" heeft dezer dagen den uitslag van drie beproevingen van dit cement bij circulaire medegedeeld. Het onderzoek, door drie proefstations ingesteld naar monsters, uit verschillende ladingen genomen, heeft goede resultaten opgeleverd.

ARNHEM. Kerkvoogden der Nederduitsch-Hervormde kerk hebben het voornemen gegrepen in het werk te stellen om eene som bijeen te brengen tot restauratie van het koor der Eusebiuskerk. Zij hopen die gelden te bekomen van allen, die er prijs op stellen een historisch monument, zijn oorsprong waardig, in stand te houden en stellen zich voor den steun van den Staat en van de Gemeente te vragen.

ALKMAAR. Voor de nieuw op te richten ambachtsschool met bijdragen van rijk, provincie en gemeente en bijzondere bijdragen, stond de Gemeenteraad eene jaarlijksche bijdrage van *f* 2500 toe en besloot tevens te voorzien in de noodige localiteiten voor die school.

BREDA. Naar men vernomt, is door den heer Schotel, architect-ingenieur te Rotterdam, thans een nieuw plan tot aanleg eener drinkwaterleiding aan het gemeentebestuur ingediend, waarbij de Amer als *prise d'eau* wordt beschouwd.

LEEUWARDEN. Deze week had alhier de algemeene vergadering plaats der Vereeniging van gasfabrikanten. Een vijftigtal leden was aanwezig. De heeren François en Salomons werden bij acclamatie als redacteuren van het maandschrift *Het Gas* herbenoemd. Tot Voorzitter werd voor het jaar 1893 gekozen de heer W. J. Brender à Brandis, te Haarlem. Voorts werd de heer Salomons herkozen als secretaris en tot lid van het bestuur de heer François, terwijl tot Vice-voorzitter, in plaats van den heer Brender à Brandis, benoemd werd de heer E. Breemssen Troost te Sneek.

DELFT. Den laatsten dag dezer maand zal de benoeming plaats hebben van een ingenieur voor het hoogheemraadschap Delfland. Op de voordracht zijn geplaatst de heeren:

1. A. H. W. van der Vegt, ingenieur van het waterschap Schouwen in Zeeland.

2. J. Groenestaal Jz., adj.-ingenieur bij den aanleg van het kanaal Amsterdam–Merwede.

APELDOORN. De voordracht voor gemeente-architect bestaat in alphabetische volgorde uit de heeren H. Vrijburg, gemeente-architect te Oost-Stellingwerf; J. A. Wijn, architect en G. De Zeeuw, opzichter, beiden alhier.

— Aflevering 6 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Preyer te Utrecht) bevat:

Het oude en het nieuwe huiskruid (*met fig.*). — Christophorus Columbus (*met fig.*). — Nieuwe proeven bij het onderwijs in de natuurkunde, door Dr. J. C. van Deventer. — Fabrikage van aluminium en aluminiumlegeeringen (*met fig.*). — De reclamemachine van Thomas van Colmar (*met fig.*). — Natuurkundige proeven met een voudige toestellen (*met fig.*). — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij Koninklijk besluit is S. J. Vermaes, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat, te Leeuwarden benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

— De heer Schram de Jong, directeur der gemeentewerken te Groningen en de heer E. Rieptsma, directeur der ambachtsschool alhaar, zijn benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd: P. Smits Az. te Venloo tot buitengewoon opzichter bij de werken tot voortzetting der verbetering van de Maas bij Maastricht; L. Zwiers te Eemnum tot buitengewoon opzichter bij de uitvoering van baggerwerken in het Noordzeekanaal (tot 1 Januari 1893) en W. J. Ragut JPz. tot buitengewoon opzichter bij de normaliseeringswerken van de Nieuwe Merwede (tot 1 Februari 1893.)

Door den Minister van Koloniën zijn gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië de heer P. H. R. Pierre om tijdelijk te worden benoemd tot ingenieur-directeur der exploitatie van het Onderlijn kolenveld alhaar en de heeren E. Deucke, G. Bonjarski en E. Heidrich, om tijdelijk te worden benoemd tot buitengewoon opziener 2de kl. bij den dienst van het mijnwezen daar te-lande.

— De Gemeenteraad te Zwolle benoemde in zijne zitting van 20 dezer den heer J. van Urnik tot directeur der waterleiding. De benoemde, thans hoofdopzichter bij de waterleiding te Enschede, stond op de voordracht met de heeren H. A. M. Roelants IJz., directeur der waterleiding te Leuven, en P. J. Kapteijn, ingenieur te Amsterdam.

— Wegens het bedanken van den heer I. R. Brants is met ingang van 1 Juli tijdelijk tot directeur der Nederl. Heide-maatschappij benoemd de heer H. J. Lovink, adjunct-directeur.

— In de algemeene vergadering van aandeelhouders der Noordbrabantsche Stoomtramweg-maatschappij is benoemd tot directeur de heer L. Christ, te Tilburg.

— Bij den waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn benoemd tot *architect der 2de klasse*, de opzichters te klasse L. P. Luijks, J. H. van der Steer C. P. Franken en J. C. W. F. Dibmarsch; tot *opzichter 1e klasse*, de opzichters 2e klasse J. J. Sterkenburg, C. P. Rosenquist en P. Young; tot *opzichter 2e klasse* de opzichters 3e klasse A. G. den Hartog, W. A. B. David en L. V. R. Beckveld.

ADVERTENTIEN.

HH. Architecten.

Een bekw. **Bouwkundige** zoekt plaatsing als **OPZICHTER** of **TEEKENAAR** of **beiden**. Franco Br. onder Lett. O. A. Gem. Bellefrante, Wagenstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den 19den **Juli** 1892, des namiddags ten 2 ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK Nº. 182.

Het maken van grondwerken en het leggen en wijzigen van sporen en wissels met bijkomende werken voor de uitbreiding van het stations-emplacement LAGE-ZWALUWE.

Begroeting *f* 31900.—.

De besteding geschiedt volgens § 41 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten Juni 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten Juli 1892, ten 10,— ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 23sten Juni 1892.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den 19den **Juli** 1892, des namiddags ten 2 ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK Nº. 182.

Het maken van grondwerken en het leggen en wijzigen van sporen en wissels met bijkomende werken voor de uitbreiding van het stations-emplacement LAGE-ZWALUWE.

Begroeting *f* 31900.—.

De besteding geschiedt volgens § 41 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten Juni 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten Juli 1892, ten 10,— ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 23sten Juni 1892.

DE LINT & Cº., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den 12den **Juli** 1892 des namiddags ten 2 ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK Nº. 581.

Het maken van grondwerken en het leggen en wijzigen van sporen en wissels met bijkomende werken voor de uitbreiding van het stations-emplacement ELST.

Begroeting *f* 36800.—.

De besteding geschiedt volgens § 45 van het bestek.

Het bestek ligt van den 16den Juni 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 5den Juli 1892, ten 10,— ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 13den Juni 1892.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag** den 2den **Juli** 1892, des namiddags ten 2 ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

BESTEK Nº.

Het leveren van EIKEN WISSELHOUT ten behoeve van de Staatsspoorwegen (in seven perceelen.)

De besteding geschiedt volgens art. 13 van het bestek.

Het bestek ligt van den 23sten Juni 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.30.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 22sten Juni 1892.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van Etten brengen ter kennis van belanghebbenden dat door hen op **Maandag den 4 Juli** p. s. des voormiddags ten **11** uur ten Gemeentehuize in het openbaar zal worden

aanbesteed:

De verbouwing en vergrooting van de Openbare school te Ederveen,

volgens bestek en teekening, welke van af den 30 Juni a. s. ten Gemeentehuize ter inzage zullen liggen en voor belanghebbenden verkrijgbaar zijn tegen betaling van *f* 0.50.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op Zaterdag den 2 Juli a. s. des voorm. ten 11 uur.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Vrijdag** den **8 Juli 1892**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize alhaar aan te besteden:

Het BOUWEN van eene SCHOOL nabij de Tollenaarstraat.

Bestek voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te Rotterdam en zijn tevens voor *f* 1,— verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE en Zoon, Boekdrukkers *Hoofdstuis* Nº. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Vrijday* den 1 *Juli* 1892, des voormiddags te 11 uren.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in een daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

G. W. VAN DER WIEL & Cº., ARNHEM verzenden *franco* op aanvraag per postwissel:

Gezegelde inschrijvingsbiljetten met couverten à	*f* 0.20	per	stuk
Lijsten volgens art. 11 der arbeidswet	„ 0.06	„	„
Verhuurbiljetten	„ 0.05	„	„
Huurcontracten	„ 0.35	„	10 stuks
Begrootingsstaten	„ 0.55	„	10 „
Kennisgevingen van ongelukken	„ 0.17	„	5 „

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen.

H. E. OVING Jr.,

Rotterdam.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar. — Isoleerend.

Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

Proefstation voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT, Amsterdam,

Prins Henddrikkade 14.

Mechanisch, Chemisch onderzoek van Metalen.

Bepaling der breekkracht, weerstand tegen doorbuiging van **Profielijzer** en **Staafyzer, Balie**, enz.

Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

„DE WATERVERF",

de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij

G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*

Verfwaren, silicaat, enz. enz.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1866** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Bemerkeld.**

Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr**, *AMSTERDAM.*

Onderlinge Verzekeringmaatschappij tegen de geldelijke gevolgen van Ongelukken,

te 's-Gravenhage.

Directeuren de Heeren: F. VERSTYNEN en WITTE HOOGENDIJK.

Commissarissen de Heeren: Dr. J. TH. MOUTON, G. KNUTTEL, F. H. VAN MALSEN, Voorzitter en leden van het Bestuur der Ned. Vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen; Jonkhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER, Mr. H. B. GREVEN, D. W. STORK, Voorzitter en Commissarissen van het Algemeen Nederlandsch Werklieden-fonds; J. H. M. CRAMER, J. E. SCHOLTEN en W. PRINZEN Fzn.

Sluit **collectieve Verzekeringen** tegen billijke premie en op voorderlige voorwaarden voor Werklieden in fabrieken en werkplaatsen en bij aangenomen werken; alsmede **individueele Verzekeringen** van verschillenden aard. Zij bestaat **85%** der winst ten bate der deelnemers.

Kantoor: Westeinde 33, te 's-Gravenhage. AGENTEN gevraagd.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten,

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan eenig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders**, uit alle steden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven**.

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel, etiket** en **fabrieksmerk**, welke allen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men lese de waardeerende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Ambachtsman"* d.d. 8 Febr 1890 en in het *„Rotterdamsch Weekblad"* d.d. 5 Dec 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten,
Landmeter-, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

ASPHALTE van VAL DE TRAVERS.
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend,
in groote verscheidenheden, voor: **Rijwegen, Trottoirs, Lawn-Tennis-Courts, Kelders, Winkel-** en **Magazijnvloeren, Gangen, Muur-, Brug-** en **Dakbedekkingen, Betonfundeeringen** enz.
Voor inlichtingen gelieve men zich te adresseeren aan THE NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd, Passage Wijnand Fockink, kamer 9 en 10 te *Amsterdam* en voor *Arnhem* bij den Heer H. G. KNOOPS C.Ozn., Beekstraat F 62 te *Arnhem*.
De Directeur: **W. PATON WALSH.**

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Luchtpompventilators
EN
SCHOORSTEENKAPPEN
Systeem „BOYLE"
Duizenden met het meeste succes geplaatst.
Belangrijke Prijsverlaging.
Men zij tegen slechte en waardelooze imitaties gewaarschuwd. (3)

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Binkerstraat
AMSTERDAM.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Bohlen & Co. te Wenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

AMSTERDAM, datum postmerk.

H. H.

Wij nemen hiermede de vrijheid uwe attentie te vestigen op het zoogenaamde **„PAPIERSTÜC".** In nevensgaande korte beschrijving zullen wij trachten UEd. met de voordeelen van ons fabrikaat bekend te maken.

Hopende, dat deze kennismaking UEd. zal bewegen er een proef mede te nemen,

hebben wij de eer te zijn,

UEd. dienaren,

BENNEWITZ & Co.

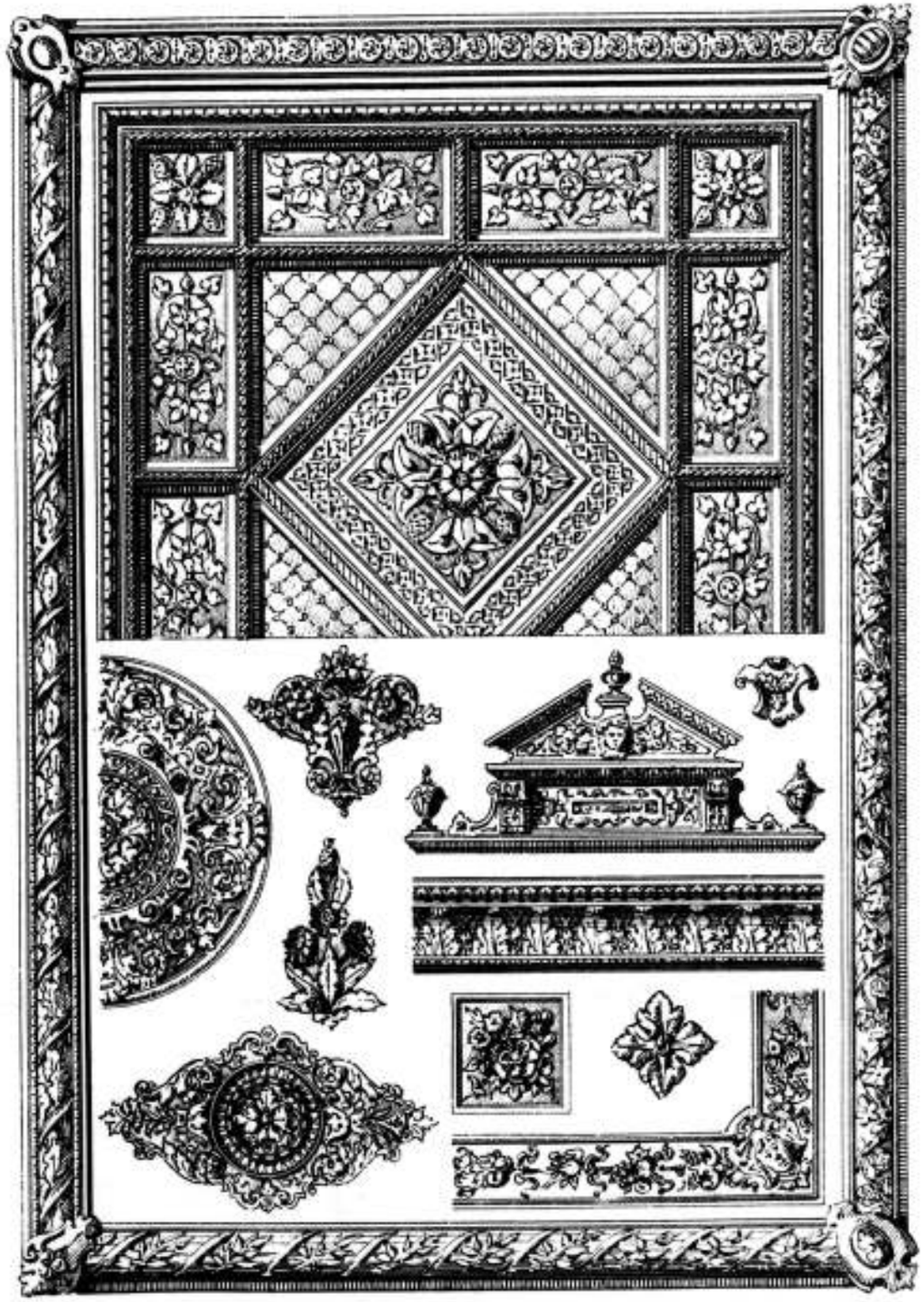

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 27. ZATERDAG, 2 Juli 1892.

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

ABNW.1

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1sten Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *10 gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8.—, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

PRIJSVRAGEN.

RAPPORT DER JURY BETREFFENDE DE PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

1e Prijsvraag: EEN CAFÉ-RESTAURANT.

(*Ingekomen 15 antwoorden.*)

Trarra Diopoverta. Er is geen goede verbinding tusschen kelder en begane-grondverdieping van het restaurant naar den kelder. De plaats van den kelder ware verkieslijker onder de groote zaal geweest in plaats van onder de woning. Ook is de afscheiding van het toilet naar heeren- en damesretirade niet gemaakt.

De gevelordonnantie is gebrekkig door te weinig samenhang tusschen de verschillende deelen.

Memento movi. De geheele conceptie is zoo slecht en de behandeling der teekeningen zoo gebrekkig, dat geenerlei waarde aan dit ontwerp kan worden toegekend.

Kraantje lek. Het plan der begane-grondverdieping is goed; de wijze van overbouwing der bovenverdieping over de groote zaal verdient afkeuring. In het sousterrain is de ligging der brandstoffenbergplaats ongunstig; het inbrengen van biervaten in den bierkelder is lastig.

De gevels zijn wat architectuur betreft niet onverdiendienstelijk, doch te gezocht pittoresk. Het teekenwerk, ofschoon wat wild, is vrij goed.

XI Juli. De opvatting der plattegronden is eigenaardig, maar niet onverdienstelijk. Het is jammer dat de opbouw niet aan die eigenschap der planverdeeling beantwoordt.

De gevels zijn ordinair en niet, zooals men van een dergelijk gebouw verwachten mag; afkeuring verdient de ligging der trap voorbij een gevelvenster ter wille der symmetrie. De doorsnede is onvolledig. Het teekenwerk is vrij goed.

Geteekend wapen. Vertoont een rijk ontwikkelde plattegrond, grootsch gedacht, doch die, ondanks de groote verdiensten, tot onpractische bewoning aanleiding geeft, zooals blijkt uit de kamers der kasteleinswoning op de eerste verdieping en uit de indeeling van het sousterrain.

Ook in de gevels kleven aan de grootsche opvatting groote gebreken; de torens en de samenhang der gevels onderling toch zijn niet zeer gelukkig. De constructie zou eene ernstige bestudeering vereischen, is in vele opzichten onuitvoerbaar, zooals o. a. de kap der groote zaal. Het detail is niet overeenkomstig de opvatting en slecht van architectuur.

De ontwerper heeft het karakter van een café-restaurant geheel uit het oog verloren en daarvoor een kasteel in de plaats gesteld.

Silhouette. De plattegronden zijn niet bestudeerd, het geheel getuigt van te weinig kennis voor eenige onderscheiding.

Prosit. In de planverdeeling is geen zakelijk verband tusschen de kasteleinswoning en de dienstvertrekken, waardoor de dienstregeling bemoeilijkt wordt. De zaal is ongunstig behandeld en ongunstig gelegen, wat uitzicht betreft. Toch is de symmetrische oplossing van het plan niet zonder verdienste en geeft aanleiding tot een goed karakter der gevels. De architectonische conceptie is beschaafd; alleen laat de detailleering, wat profileeringen en dergelijken betreft, te wenschen over. Het teekenwerk is correct.

E. G. B. Het onderwerp ging ver boven de krachten van den ontwerper.

H. L. en J. Het ontwerp is van zeer geringe waarde.

Trois fontaines. Een verdienstelijk ontwerp, logisch ingedeeld en van goede conceptie. Jammer dat de keuken alleen door bovenlicht wordt verlicht.

De gevels zijn goed, eenvoudig en beantwoorden aan de bestemming; alleen is de behandeling van het achtergebouw minder fraai.

Het geheel is vaardig en artistiek geteekend, het detail met zaakkennis behandeld.

Tollens. Een goede plattegrond. Jammer dat de privaten geen voldoende lucht verkrijgen en slecht zijn gelegen met het oog op den gemeenschappelijken toegang; de gangen zijn ook niet gunstig. De gevels zijn verdienstelijk; alleen, men vraagt van welke materialen enkele deelen vervaardigd moeten worden.

De voor- en achtergevel loopen in karakter te veel uiteen. De frischheid van opvatting geeft echter groote verdiensten aan het geheel.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

POLYTECHNISCHE SCHOOL DELFT

2. De ontwerper heeft blijkbaar geen genoegzame opleiding genoten; het plan is zwak, de gevels missen het karakter van een café.

Nil desperandum. Een zeer onvoldoend plan, vooral wat de dienstregeling betreft; de verbinding tusschen keuken en dienstkamer wordt geheel gemist.

De gevels, hoewel op zichzelf niet onverdienstelijk, missen echter geheel het karakter van een café. Onbegrijpelijk is het waartoe een toren dient van 42 meter hoogte, met het uiterlijk van een kerktoren.

Bellevue. Het plan op zichzelf is niet onverdienstelijk. Echter is de verdeeling der zaal met het oog op verschil in hoogte niet gelukkig. De privaten zijn bekrompen, een enkele is slechts verlicht en onvoldoende. Uit een constructief oogpunt is de verdeeling der kamers op de eerste verdieping niet zeer gelukkig. De gevels zijn beschaafd van opvatting, maar missen het karakter van café; zij doen meer aan een villa denken, ook het geheel, wat aanleg betreft.

Het teekenwerk is artistiek en met zorg behandeld.

Figuur met anker. Het plan, ofschoon practisch, mist architectonische opvatting; ditzelfde gebrek bestaat in alle gevels en detail.

De Jury stelt in verband met bovenstaand rapport voor, den eersten prijs toe te kennen aan het ontwerp „Trois fontaines"; aan het ontwerp „Bellevue" den tweeden prijs en verder aan de ontwerpen „geteekend wapen" en „Tollens" eene eervolle vermelding.

2de Prijsvraag: EEN GETUIGSCHRIFT.

(Ingekomen 16 antwoorden.)

De Jury besloot bij eerste schifting de volgende ontwerpen ter zijde te leggen:

Agatha, Elka, Flora, Wilhelmina en *Minerva*" om hun gebrek aan artistieke waarde, zoowel wat conceptie als wat teekenwerk betreft.

De ontwerpen *Khem, X* (in cirkel), *AB, Vereeniging* en *Regina* hebben kwaliteiten, doch zijn ongeschikt voor het doel.

Vereeniging. Is meer een hoofd van een blad, dan een diploma; het is te veel een opeenstapeling van ornementen zonder hoofdgedachte; het mist rust.

Khem. Is onduidelijk, mist de bedoeling, is van aanzien arm.

X (in cirkel) Hoewel in gedachte niet slecht, is in detailleering onbeduidend, de figuur mist een decoratieven omtrek, de randversiering is kleingeestig.

AB. en *Regina.* De een, een realistische, de andere, eene idyllische voorstelling van „Bouwkunst en Vriendschap." Beiden doen meer aan lithografischen arbeid denken in de teekening van het ornement, dat dor en gemaniereerd, zonder karakter is.

Het eigenlijk diploma is bijzaak geworden.

Over bleven na tweede schifting de ontwerpen: *Holland, Im Grünewald ist Holzauktion, Ijzer, X, Proeve* en *Zwart op wit.*

Holland. Is een zeer artistiek ontwerp, eenvoudig van opvatting, juist van gedachte en zeer schoon van behandeling. Het geheel getuigt van veel distinctie in de compositie en het meesterschap in de behandeling van den vorm; het is origineel van gedachte en met weinig middelen tot stand gebracht, de bedoeling is juist begrepen in de overheersching van het getuigschrift, en de ondergeschikte plaats der emblemen juist gevoeld.

X en *Ijzer.* In conceptie staat het eerste boven het laatste door den eenvoud der motieven. De rand is slordig bewerkt.

Im Grünewald ist Holzauktion is een verdienstelijk geteekend ontwerp. Jammer dat het geheel rust mist door overlading van kleine motieven; de duidelijkheid en de distinctie gaan hierdoor te loor, ook is het geheel niet opgevat in het juiste karakter aan graphische kunst te stellen; het is te veel gedenksteen.

Zwart op Wit. Is een goed geteekend ontwerp, ook in het karakter der graphische kunst. Echter is in de compositie van het geheel aan het eigenlijke getuigschrift een te geringe plaats gegeven in verhouding tot de emblemen, waardoor ten eerste te weinig open plaats voor inscriptie en ten tweede iets onrustigs is ontstaan.

Proeve. Hoewel getuigend van een waardige hand, mist het geheel compositie en is te fragmentarisch.

In verband met bovenstaand rapport stelt de Jury voor, aan het ontwerp: „Holland," dat ver bovenaan staat zoowel om de opvatting als uitvoering, die voor reproductie zeer geschikt is, den prijs toe te kennen en aan de ontwerpen „Zwart op Wit" en „X" eene eervolle vermelding.

De Jury:

Henri Evers.
H. P. Berlage.
Van Nieukerken.

Bij opening der naambrieven is gebleken dat voor de prijsvraag *Café-restaurant* ontwerpers zijn:

Motto *Trois fontaines* (1e prijs), de heer P. F. van Goor te Brussel.

Motto *Bellevue* (2e prijs), de heeren J. G. van Gendt ALz. en J. C. D. di Gazar, te Amsterdam.

Motto *Wapen* (figuur) (eervolle vermelding), de heer J. van Reijendam Cz. te Amsterdam.

De ontwerper van het met den prijs bekroonde *Getuigschrift*, motto *Holland*, is de heer A. F. Gips, te Bergen-op-Zoom; de ontwerper van *Zwart op Wit* (eerv. vermelding), de heer H. J. M. Walenkamp te Weesp.

De namen der overige bekroonden zijn nog niet bekend.

VEREDELING VAN HET AMBACHT.

Directeuren der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid ontvingen van de Commissie tot veredeling van het ambacht eene missive, vermeldende hare verrichtingen en vooruitzichten, en waarin tevens de Maatschappij wordt verzocht, hare medewerking en steun opnieuw te verleenen. Hoewel dit verzoek te laat is ingekomen om volgens art. 64 en 66 der wet, in de algemeene vergadering te worden behandeld, achten directeuren de zaak van zoo groot belang, dat zij aan de algemeene vergadering voorstellen, het verzoek der Commissie in behandeling te nemen volgens art. 88 der wet, wanneer drie vierden der stemmen zich daarvoor verklaren.

Na hetgeen bij voorkomende gelegenheid reeds omtrent de handelingen der bovengenoemde Commissie is medegedeeld, laten wij hier uit hare missive nog het een en ander volgen.

Over gebrek aan medewerking had de Commissie bij deze eerste poging geen reden tot klagen. Van den kant van verschillende vereenigingen werden ernstige pogingen aangewend om de zaak te steunen, door het verspreiden van programma's onder patroons en werklieden. In Deventer, Dordrecht, Groningen, Leeuwarden en Leiden en andere plaatsen werden aanzienlijke hoeveelheden verspreid. De afd. Utrecht der Vereeniging tot bevordering van Fabricks- en handwerksnijverheid stelde *f* 100 beschikbaar voor reis- en verblijfkosten van aankomende meesters en werklieden, die met gunstig gevolg aan de proefaflegging zouden deelnemen. De afd. Dordrecht van

diezelfde Vereeniging hield eene gecombineerde vergadering met andere vereenigingen om tot deelneming op te wekken. Het departement Nieuweramstel der Maatschappij tot nut van 't Algemeen trachtte onderwijs gratis te doen verstrekken aan werklieden, die zich voor het afleggen eener proef wilden aanmelden en combineerde zich daartoe met verschillende particulieren. De conservator van het Kunstnijverheidsmuseum te Haarlem wenschte deze zaak te steunen, door het openen van een cursus in de onderdeelen der theorie van de ambachten voor patroons en voor werklieden. Van corporatiën en particulieren werden grootere en kleinere giften ontvangen tot ondersteuning en aanmoediging, terwijl de directie der Haagsche Ambachtsschool hare werkplaatsen gratis voor de Commissie beschikbaar stelde en vele malen hare bestuurskamer voor de vergaderingen van deskundigen en van de Commissie ten gebruike gaf.

Voor die talrijke blijken van medewerking is de Commissie dankbaar en zij zou zichzelf voldaan achten, indien zich in de toekomst geen bezwaren voordeden, waardoor het welslagen van deze proefneming zoude mislukken. Een van die bezwaren is gebrek aan financiën.

De som, waarover door de Commissie kon worden beschikt, bedroeg *f* 200. De bijdragen van particulieren en corporatiën beliepen *f* 27.50 Tot heden werd uitgegeven *f* 292.52, zoodat er reeds een tekort is van *f* 65.02.

De vereeniging *Arti et Industriae* beloofde voor dit jaar weder *f* 100, indien althans door de Maatschappij een gelijk bedrag voor het doel werd beschikbaar gesteld. Nu behoeft het wel geen betoog, dat met een zóó gering bedrag tot de uitvoering van het plan, d. i. tot het instellen van een onderzoek naar de bekwaamheid van hen, die zich zullen aanmelden, niet kan worden overgegaan, ook al is dat aantal zeer gering. In aanmerking nemende dat het meerendeel daarvan uit min- en onvermogenden zal bestaan, mag er niet aan gedacht worden van hen eenige betaling te vragen voor het gebruik van materialen, noch voor het uit te reiken bewijs van bekwaamheid. Voor velen zal het de draagkracht reeds te boven gaan, wanneer zij eenige dagen zonder verdienste blijven moeten en voor velen zal eene uitgaaf voor reis en verblijf eene reden zijn, om van de proefaflegging af te zien, zooals reeds gebleken is uit brieven, die de Commissie heeft ontvangen. Naar het oordeel der Commissie is derhalve van den kant der deelnemers aan het onderzoek geenerlei tegemoetkoming te verwachten.

De te maken onkosten zullen waarschijnlijk betrekkelijk groot zijn. Voor al de verschillende vakken moeten de materialen worden aangeschaft, en sommige voorloopig in gereedheid worden gebracht.

Voor de meubelmakers o. a. is dit niet gering te achten, daar een compleet werkstuk, volgens de verklaring der deskundigen, door elken deelnemer moet vervaardigd worden. Voor de koperwerkers zal eene werkplaats moeten gezocht worden, daar aan de Haagsche Ambachtsschool dit vak niet wordt beoefend. Verwarming en verlichting der lokalen, secretariaat, drukloonen, materialen, gereedschappen, diploma's, dat alles te zamen genomen leidt tot de conclusie, dat het benoodigd bedrag vooreerst, zelfs niet bij benadering, is op te geven, en dat dit voornamelijk zal afhangen van het aantal deelnemers. Na September van dit jaar, wanneer namelijk de aanvragen tot deelneming zullen ingekomen zijn, kan eerst eene raming van kosten worden opgemaakt.

Ware het niet dat door de Ned. Maatschappij ter bevordering van nijverheid en de Vereeniging *Arti et Industriae* het initiatief in deze zaak was genomen en dat het der Commissie toeschijnt dat het stelsel, waarmede thans eene proef zal worden genomen, van zeer wijde strekking is en veel belooft voor de verheffing van het ambacht en zijn beoefenaren, en dat het te betreuren zoude zijn als de Maatschappij en de vereeniging *Arti et Industriae*, de volvoering daarvan niet in eigen handen zouden kunnen houden, dan zou de Commissie zich zeker reeds tot andere corporatiën hebben gewend met een ernstig en dringend verzoek om ondersteuning op financieel gebied.

Nu echter de vereeniging *Arti et Industriae* weder dadelijk *f* 100 voor dit jaar uit hare beperkte kas beschikbaar heeft gesteld, vraagt de Commissie aan de Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, haar weder *f* 100 voor dit jaar te willen toestaan. Maar bovendien meent zij te mogen verzoeken, haar tevens een crediet te verleenen van *f* 500 voor de eigenlijke uitvoering.

Mocht dit crediet haar worden verleend, dan bestaat bij haar het plan, nogmaals eene uitnoodiging te richten tot verschillende corporatiën, om niet alleen haren moreelen steun te blijven verleenen, maar ook gelden beschikbaar te stellen om restitutie te verleenen van reis- en verblijfkosten van onbemiddelde ambachtslieden, die met goed gevolg proeven van bekwaamheid zullen hebben afgelegd.

Voorts wijst de Commissie op een ander bezwaar en zij acht het een gelukkig verschijnsel, dat dit bezwaar zich voordoet, omdat eruit blijkt, dat onder de ambachtslieden eene strooming is waar te nemen in den geest als door de beide corporatiën en de Commissie wordt bedoeld.

Van verschillende kanten namelijk werd haar gevraagd, en wel voornamelijk door aankomende patroons en werklieden, hun den weg te wijzen, zich de kundigheden te verschaffen, die tot het gunstig afleggen van eene proef worden vereischt, of hun de boeken te noemen waaruit zij de noodige theoretische kennis zouden kunnen opdoen. De eerste vraag kon, voor zoover Haarlem betreft, voldoende beantwoord worden; voor andere gemeenten moest de Commissie het antwoord schuldig blijven. Wat de tweede vraag betreft, boeken op te geven, waaruit a. s. patroons en werklieden de noodige kundigheden zouden kunnen opdoen, moest de Commissie, zoowel als hare deskundigen, die daarover werden gehoord, zich onmachtig verklaren een voldoend antwoord te geven. Die boeken zijn er niet; wat er op dat gebied is, is te vaag, te onvolledig of niet in overeenstemming met de eischen, die voor de opleiding in een vak moeten worden gesteld.

De Commissie onthoudt zich van eenig voorstel daaromtrent te doen; doch de wetenschap dat deze leemte bestaat, acht zij eene belangrijke uitkomst van het streven in die richting, waarop zij met ernst en aandrang de aandacht vestigt.

VERHARDING EN BESCHERMING VAN ZACHTE KALKSTEEN, ZANDSTEEN, KALK- EN CEMENTMORTELS, enz.

De zachte kalksteen biedt, van het standpunt van den architect beschouwd, tegenover de harde steensoorten vele voordeelen en de architectuur te Parijs en Weenen met hare prachtige gebouwen had nimmer zulk eene hooge vlucht genomen als de tertiaire kalk uit de omstreken van Parijs en die van het Donaubekken haar daartoe niet de middelen verschaft had.

Deze steen is goedkoop, het vervoer ervan gaat niet met moeilijkheden gepaard en de bewerking is, vooral voor versieringen, gemakkelijk. Zij kan op de verlangde maten aan de groeve gezaagd worden en de verdere bewerking ervan in de façade geschieden.

Ofschoon het weerstandsvermogen tegen druk der zachte kalksteensoorten voor gewone bouwwerken voldoende is, hebben zij toch de volgende nadeelen: zij zijn poreus en slurpen daardoor veel water uit de lucht en den mortel op; een gevolg daarvan is dat zij spoedig bevriezen en scheuren. Andere soorten zijn grof van korrel, slaan uit en begroeien met mos, kortom allen hebben het *nadeel*, dat een gevolg is van hun *voordeel*: juist omdat zij zacht zijn, bezitten zij te weinig weerstandsvermogen tegen invloeden van buiten en door de vereenigde werking van regen, wind, kneuzingen en stooten verslijten zij spoedig. Al deze nadeelen verdwijnen echter door het gebruik van een zeer merkwaardige chemische stof, door den heer L. Kessler te Clermond-Ferrand uitgevonden. Het middel berust op eene zeer eigenaardige werking eener bepaalde soort van zouten, genaamd het fluo-silicaat, of korter het *fluaat*, zoodat men het gebruik dezer stof gevoeglijk met den naam van *fluateeren* zou kunnen bestempelen.

De behandeling bestaat hierin, dat de zachte steen in eene oplossing van fluo-silicaat gedrenkt wordt. Zoodra het fluaat in de steenmassa gedrongen is, ondergaat het eene geheele omkeer; het verandert n.l. zelf in steen, die noch door water, noch door atmosferische invloeden, van welken aard ook, aangetast kan worden. De stof hardt en dicht tegelijkertijd de steen.

De chemische reactie is zoo diepingrijpend en zoo absoluut werkzaam, dat zij de kalksubstantie van gedaante doet veranderen en in eene stof omzet, die veel meer weerstandsvermogen bezit en met kiezel overeenkomt.

De verharding der steen, zooals zij tot heden plaats vond, n.l. met behulp van alkali-silicaat of eene bestrijking met waterglas, is bekend. Van het standpunt van den chemicus beschouwd, was dit geene oplossing van het vraagstuk, want — aldus redeneerde men — om een steen te harden, is het noodzakelijk hem met werkelijke steen te doordringen, d. w. z. met eene substantie, waarop de regen geen vat heeft en die geene hygroscopische zouten bevat. Nu bevorderen de waterglas-oplossingen wel het binnendringen van kiezelzuur, dat in hoofdzaak het verhardende materiaal en een werkelijke steen is, maar zij zetten tevens de deur open voor het toetreden van koolzure alcaliën, kali- en natronzouten, die het gesteente hygroscopisch maken en alles aantasten wat ermede in aanraking komt. Keim heeft beproefd deze alkalizouten onoplosbaar te maken, door de oppervlakte met kiezelfluorwaterstofzuur te behandelen. Hij trachtte op deze wijze kali en natron in een gering oplosbaar silicaat te veranderen, maar deze poging bleek vruchteloos; vooreerst toch dringt het kiezelfluorwaterstofzuur niet in den steen, maar wordt al spoedig door de kalk aan de oppervlakte opgelost; de kalk verhindert nl. het doordringen van het zuur.

Voorts zou, al kon het kiezelfluorwaterstofzuur in den steen dringen en het alkali in fluo-silicaat omzetten, dit weinig helpen, omdat bij koude de alkali-fluosilicaten evengoed door de kalk opgelost worden als de silicaten zelf; het resultaat is ten slotte hetzelfde, want de alkaliën komen vrij, zijn bijgevolg weder oplosbaar en worden door het koolzuur, in de lucht aanwezig, in carbonaat veranderd.

Een ander nadeel der alkali-silicaten is, dat zij de kleur der steenen donkerder maken en op de oppervlakte bruine vlekken te voorschijn brengen.

Het gebruik van waterglas is nog minder aan te raden. Het doet den steen het gevaar loopen, dat hij door de vorst afschilfert. De verklaring hiervan is eenvoudig. Door het opdrogen verandert dit silicaat in een vernis, dat voor water geheel ondoordringbaar is en een groot weerstandsvermogen heeft. Wanneer dit vernis zich aan de oppervlakte van den steen vormt en deze aan de vorst blootgesteld wordt, dan hoopt zich het in den steen aanwezige water, onder het vernis als ijs op, zonder daar doorheen te kunnen dringen, waarvan het gevolg is, dat het vernis eraf springt maar tegelijkertijd een schilfer van den steen medeneemt. Deze en dergelijke nadeelen zijn dikwijls oorzaak dat, zooals men in de wandeling zegt, het waterglas de steenen opeet.

Men ziet dat het gebruik van dit middel gevaarlijk is. Behalve de bovengenoemde nadeelen, heeft de onoplosbaarheid van gedroogde alkali-silicaten nog het gebrek, dat zij de voorwerpen in de omgeving bevlekken, vooral het verfwerk van deuren en vensters en vensterruiten. Deze vlekken kunnen niet verwijderd worden. Voorts hebben deze silicaten geen enkele practisch-technische eigenschap. Zij zijn zelfs in kokend water onoplosbaar en kunnen alleen onder een bepaalden stoomdruk opgelost worden; deze wijze van oplossing is echter zeer kostbaar en valt niet onder ieders bereik. Zij kunnen daarom slechts in opgelosten toestand geleverd worden, waarbij zij minstens 2 à 3 deelen water bevatten. Bovendien is het transport ervan duur, want de oplossing zet zich langzamerhand zelfs in hermetisch gesloten vaten af; deze afzetting wordt gevormd door het kiezelzuur, ongetwijfeld het nuttige bestanddeel, terwijl ten slotte alleen het alkali, de schadelijke substantie, overblijft. Is het materiaal aan de lucht blootgesteld, dan zet zich het kiezelzuur, door de werking van het koolzuur, natuurlijk nog spoediger af. Ten slotte bevriest de oplossing even spoedig als water, waardoor het vat springt. Het is daarom niet te verwonderen, dat het gebruik van waterglas slechts weinig opgang maakte en dat allen die van tijd tot tijd deze stof in de bouwpractijk trachtten in te voeren, genoodzaakt waren de samenstelling ervan geheim te houden en het onder vele nieuwe namen, zooals silexor, petrosilex, petrogen, enz., aan den man te brengen.

In den laatsten tijd is men weer met een nieuw middel te voorschijn gekomen, n. l. het bariet-procédé, dat den steen met bariet-water drenkt. Het bariet is iets meer oplosbaar dan kalk, maar niet oplosbaar genoeg om de poriën van de steenen genoegzaam te vullen; het bevordert, evenals de kalk, de vorming van een carbonaat, en in de lucht trekt het koolzuur aan. Dit carbonaat is echter niet zoo hard als kiezel en vormt aan de oppervlakte der steenen vliesjes. Voorts is het bariet duurder dan de fluo-silicaten en kan in de lucht niet bewaard worden; het werkt stekend op de huid en bijtend op borstels, wol, zijde enz.; alles wat ermede in aanraking komt, bevlekt het. Ook is het een hevig vergif.

In tegenstelling met de silicaten, die de steenen aan het gevaar van bevriezen blootstellen, van welk gevaar zij vóór de bestrijking bevrijd bleven, zijn de fluaten juist oorzaak dat de steenen niet bevriezen kunnen. De onderzoekingen van professor Hauenschild en de proeven met Berner zandsteen, laten daaromtrent geen twijfel.

Zij verharden binnen vier-en-twintig uren alle zachte kalksteen of zandsteen met een kalkachtig bindmiddel, zoodat men onmiddellijk het bereikte resultaat beoordeelen kan. Zij verminderen de poreusheid en het opslorpingsvermogen der steenen en geven hun dezelfde dichtheid van harde steenen. Men kan bovendien de steen slijpen en polijsten met dezelfde hulpmiddelen, die men bij het slijpen en polijsten van marmer gebruikt.

Het probleem een middel te vinden, die zachte kalk- en zandsteen al hare oorspronkelijke goede eigenschappen tot na hare bewerking liet, nl. gering gewicht, gemakkelijk zagen, snel en regelmatig behakken en haar onmiddellijk daarna de tot-nog-toe ontbrekende vast-

heid, hardheid en duurzaamheid te geven, is eindelijk door toepassing der fluaten opgelost.

Al deze eigenschappen der fluaten komen ook aan den dag bij de toepassing ervan op mortels, die bij hunne verharding koolzure kalk bevatten, zoo ook bij de meeste cementen en daarom worden in het buitenland de fluaten voor kalk- en cementbepleisteringen, cementriolen en kunstzandsteen reeds veelvuldig gebruikt.

VITRIT.

In *De Opmerker* van 15 December 1891 werd over dit materiaal een en ander medegedeeld. In aansluiting daarmede kunnen wij thans, nu met deze bouwstof nader kennis gemaakt is, berichten dat het zijn weg in de bouwpractijk ongetwijfeld vinden zal, vooral wat betreft de in verschillende kleuren vervaardigd wordende glazen bekleedingstegels. De kleine en kleurige bekleedingssteenen en platen vormen met hunne zuivere vormen, als wit, zwart, bruin, lila, opaal, ivoorgeel, rood, groen en donkerblauw, en scherpe kanten een voortreffelijk bouwmateriaal. Behalve deze kleuren, kunnen ook alle anderen geleverd worden. Daar het glas met oxyde gekleurd wordt, is de kleur onvergankelijk. Voor het geval levendige kleurcontrasten verlangd worden, kan de glasschijf van den steen met eene dunne laag glas van andere kleur overdekt worden. Het op de steenen aangebrachte ornement kan mat op glanzend of omgekeerd geblazen worden. De platen kunnen tot eene grootte van ¼ M² geleverd worden, terwijl het materiaal zich bijzonder leent tot bekleeding van corridors, badkamers, zwembassins, keukens, stallingen, restauraties, operatiezalen en dergelijken. De bekleedingssteenen komen per 1000, in wit, zwart, of bruin, op ongeveer 90 mark; voor andere kleuren wordt de prijs 110 mark.

HOLLANDSCHE IJZEREN SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

In de op 27 Juni j. l. gehouden vergadering werd het jaarverslag over 1891 ter kennis gebracht van aandeelhouders; wij ontleenen daaraan de volgende bijzonderheden:

De uitkomsten der exploitatie zijn zóo ongunstig, dat men moet teruggaan tot de eerste jaren van het bestaan der Maatschappij om dergelijke resultaten te vinden. De oorzaak hiervan ligt niet in de nieuwe spoorwegregeling — deze beantwoordde aan het doel — maar gedeeltelijk daarin, dat zij niet geheel is ingevoerd. Als andere redenen voert het verslag aan, de vermeerdering van uitgaven voor schadevergoeding aan vervoerders, wagenhuur, extra-loonen en de herstelling van rollend materieel; vervolgens door de noodzakelijkheid de exploitatie, door invoering van nachtdiensten, vermeerdering van personeel, materieel enz., zoodanig te verbeteren dat daarop geen aanmerking kan worden gemaakt; door het voortdurend stijgen der prijzen, in het bijzonder van steenkool, en van de loonen bij inkrimping van werktijd.

De kosten van brandstof in 1889 ƒ 8.15 per 100 treinkilometer, hebben in 1891 ƒ 11.95 bedragen, hetgeen over de in dat jaar doorloopen treinkilometers eene meerdere uitgaaf van ongeveer ƒ 300,000 beduidt. Eene derde en voornaame oorzaak der hoogere uitgaven ligt in de vermeerdering van het aantal treinen, waartegenover voor de Mij. niet het voordeel staat van hoogere vrachtprijzen; integendeel, van de zijde der Regeering wordt steeds aangedrongen op het verlagen van vrachtprijzen. Indien op dezen weg wordt voortgegaan, kan het niet uitblijven, dat de financieele toestand der Mij. bedenkelijk wordt. De inkomsten zijn niet gestegen in verhouding tot de uitgaven; de opbrengst der hoofdlijnen per treinkilometer daalde tot ƒ 1.45, een cijfer, belangrijk lager dan in eenig jaar te voren.

Ten aanzien van de exploitatie-rekening bepaalt het verslag zich tot de opmerking dat zij, zoowel wat uitgaven als wat ontvangsten aangaat, met die van 1890 niet te vergelijken is. Gedurende het geheele jaar 1891 toch waren 146 K.M. spoorweg meer in exploitatie en 149 K.M. in medegebruik. De geheele lengte der door de Maatschappij geëxploiteerde tramwegen is 41.884 K.M.; de exploitatie daarvan heeft een nadeelig saldo opgeleverd van ƒ 1739.72½ tegen eene winst van ƒ 21,451.25½ in 1890.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Met betrekking tot het onlangs bij den Raad ingekomen verzoek van de Timmerlieden- en Modelmakers-vereeniging „Vooruitgang zij ons streven", hebben B. en W. den Raad in overweging gegeven om aan die vereeniging te antwoorden:

1o. dat niet voor inwilliging vatbaar is haar verzoek om den timmerlieden, die door langdurige werkeloosheid genoodzaakt waren hunne kleedingstukken in de Stadsbank van Leening te verpanden, daarvan weder kosteloos in het bezit te doen stellen;

2o. dat geen termen bestaan voor eene toezegging ten aanzien van het verzoek om een werkdag voor de werklieden der gemeente te bepalen op 10 uur en het loon op 25 ct. per uur

3o. dat wat aangaat het verzoek tot machtiging der bouwpolitie om streng toe te zien dat op werkplaatsen en particuliere werken voldoend drinkwater en reine privaten aanwezig zijn en in stand blijven, dit vermoeden zal worden aan de commissie voor de strafverordeningen met het verzoek te overwegen, of te dezen aanzien bepalingen kunnen worden in het leven geroepen welke het voorhanden hebben van goed drinkwater en reine privaten bij werken waarborgen.

— Bij de Tweede Kamer is ingekomen een ontwerpwetsvoorstel voor de stichting van eene nieuwe Koopmansbeurs te Amsterdam; het strekt om te verklaren dat het algemeen nut de onteigening vordert voor de stichting eener nieuwe koopmansbeurs, aan het gelempte en verder te dempen Damrak te Amsterdam, daar het gemeentebestuur de beschikking moet krijgen over eenige perceelen tusschen het Damrak en de Warmoesstraat. De Minister van Waterstaat is van meening, dat de stichting van een nieuw beursgebouw te Amsterdam werkelijk door het algemeen belang wordt gevorderd.

— Op dit oogenblik wordt in de bovenzalen van den Haagschen kunstkring een tentoonstelling van herstelde grafvazen gehouden, die in de hoogste mate de aandacht trekken zal. Binnen een paar dagen wordt zij geopend; zij zal slechts een week duren. Onmiddellijk daarna volgt een tentoonstelling van Belgische kunst, die te zien geweest is in de „Association pour l'Art" te Antwerpen. Eindelijk komt er den 16den Juli in de benedenzalen een expositie van aquarellen en teekeningen van de werkende leden van den Kunstkring zelven.

— De Rijkscommissie voor de verzameling en ruiling van reproductiën van kunstvoorwerpen maakt bekend dat afgietsels van kunstvoorwerpen uit vroegeren tijd verkrijgbaar zijn tegen de in de prijslijst genoteerde prijzen. Aan besturen van hoogere burgerscholen, burgerscholen, Rijkskweekscholen en door het Rijk of de gemeenten gesubsidieerde scholen voor teeken- en ambachtsonderwijs worden op schriftelijke aanvrage zoodanige afgietsels als geschikt zijn voor het teekenonderwijs kosteloos verstrekt. Voor de prijslijst en verdere inlichtingen wende men zich tot den heer Fr. D. O. Obreen, secretaris penningmeester der Rijkscommissie voornoemd (Rijksmuseum te Amsterdam). Vrijstelling van port is verleend aan bedoelde Rijkscommissie ter eene zijde met de besturen van musea, teeken-, kunstnijverheid en ambachtsscholen ter andere zijde.

De „eere-medaille voor bouwkunst" van den *Salon* in de *Champs Elysées* te Parijs is toegekend aan den heer Cordonnier voor zijn plan van een nieuwe Beurs te Amsterdam, waarvoor hij, gelijk men weet, ook bij de prijsvraag alhier bekroond werd.

— De heer A. W. Andenach te Beuel a/Rh. vestigt, in dezen drukken bouwtijd, opnieuw de aandacht op zijne asphaltisolerplaten. Naar bekend is, verhinderen deze het opstijgen van vocht uit den bodem in de opgaande muren. Genoemde heer verklaart zich gaarne bereid tot het zenden van monsters enz.

— De mededeeling van sommige bladen als zou de heer Knuttel, gemeente-architect te Leiden, ernstig in aanmerking komen ter vervulling der vacature van Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, ontstaan door het met ingang van 1 Juli a. s. verleend eervol ontslag aan den heer Hoeufft, heeft zich bewaarheid.

AMSTERDAM. Er moet kans bestaan, dat er alsnog eene prijsvraag wordt uitgeschreven voor een plan voor het postkantoor te Amsterdam, te bouwen op het door afbraak vergroote terrein van het tegenwoordige. Het „officieele" in Gothischen stijl ontworpen plan, schijnt niet de goedkeuring van den Minister van waterstaat, handel en nijverheid te hebben verworven. (*N. R. C.*)

— De fontein voor het Paleis voor Volksvlijt, gebouwd voor rekening der Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer, is Vrijdagmiddag ingewijd met een dubbel concert voor en in het Volkspaleis. De heer Martin Wolff bracht dank aan het gemeentebestuur en hulde aan de

technische ambtenaren der gemeente, waarop de wethouder Mr W. van Lennep dankte namens het gemeentebestuur.

— De voor eenige jaren gebouwde Parkschouwburg, met bijbehorend terrein eene oppervlakte van ruim 22 aren beslaande, is met het oog exploitatie daarvan dienende meubilair de voorgaande week voor f 120,000 ingezet en wel, naar men vernomen, door de Antwerpsche Bank die de grootste en eerste hypotheekhoudster is. Uit de voorwaarden van verkoop blijkt dat jaarlijks voor grondlasten, straatgeld, waterleiding en huur van gemeentegrond ruim f 1700 moet worden betaald. Bij den toeslag op Woensdag jongstleden werd geen enkel bod gedaan en het gebouw toegeweezen aan den makelaar J. Blankaart Jhzn. voor genoemde som van f 120,000.

ROTTERDAM. Naar wij vernemen, zijn er gronden, gelegen aan het Stationsplein D. F. alhier, door eenige heeren aangekocht voor het bouwen van een ijzeren circus, teneinde in te richten voor concertgebouw.

Binnen eenige dagen zal met deze bouw een aanvang gemaakt worden naar den plannen van den ingenieur A. Hartogh Az. alhier.

(*N. R. C.*)

HAARLEM. Zaterdag, 25 dezer, werd alhier een vergadering gehouden van inschrijvers voor de staalwaterbron, ter bespreking van het denkbeeld, om — nu het kapitaal van f 200.000 niet is bijeengebracht — de zaak toch door te zetten en vasthoudende aan het primitieve plan om de leiding te zijner tijd naar Haarlem te brengen, inmiddels te beginnen met het water in de Haarlemmermeer te exploiteeren.

Na eenige besprekingen werd een verklaring in dien geest door de aanwezigen onderteekend, wier inschrijvingen een bedrag van f 87.000 vertegenwoordigen.

Thans vernemen wij, dat de Kon. bevilliging op het ingezonden ontwerp van de acte van oprichting is verleend.

DELFT. Een algemeen gracht ingezetene, de civiel-ingenieur de heer P. A. Korevaar, is alhier op 67-jarigen leeftijd overleden.

Dat zijn bekwaamheden op technisch gebied hoog werden geschat, blijkt wel het best uit het feit, schrijft de *Delftsche Opmerker*, dat hem van heinde en ver werd opgedragen goldergemalen te bouwen; hij heeft er dan ook niet minder dan 74 gezet, soms 9 in een jaar, waarvan een te Bazel, benevens 7 waterraderen; ook bracht hij 9 droogmakingen tot stand, en diverse andere werken. Zoo heeft hij indertijd te Schwinemünde bij Stettin een meer droogemaakt. De overledene was Secretaris-penningmeester van den Abt-woudschen Polder en lid van het Kon. Instituut van Ingenieurs.

— Voor de gedurende Juni gehouden eindexamens der Polytechnische School hadden zich aangemeld 60 candidaten en bevonden voor het Technologen-examen voor het 2e gedeelte 11 en voor het 1e gedeelte 9 candidaten. Van deze 60 candidaten trokken zich vóór of gedurende het examen 5 terug.

Geslaagd voor C art. 61: de hh. F. C. H. M. Dubbelman, J. Homan van der Heide, W. de Hoog, E. H. Karsten, E. van Konijnenburg, A. B. van Loon, L. L. graaf van Randwijck, O. E. Rappard en B. van Rees;

C art. 64: de hh. A. Beyan, A. Elberts, W. K. van Erven Dorens, M. van Faber, R. de Kat, M. F. Onnes, J. J. R. de Weistein Pfister, A. F. van Seters en P. M. Verhoeckx;

C art. 65: de hh. J. Kruyt en C. J. M. Wertheim;

C art. 62 (architect): de heer A. A. van Aarssen;

C art. 67 (scheepsbouwkundig ingenieur): de heer H. H. Versteeg;

B. art. 60 (technoloog 2e en 3e gedeelte): de heeren U. J. Heeres v. Voss, C. W. Moeth en H. A. Rouffaer;

B. art. 60 (technoloog 2e gedeelte): de heeren H. Bauke, J. Bleeker, J. C. Bos, J. M. Forstner, D. A. Kamperdijk, A. R. v. Linge, P. J. van der Meulen, S. W. H. Westerbaan Muurling, W. Nierneijer, L. Schaap en W. L. Sluyterman van Loo;

B. art. 60 (technoloog 1e gedeelte): de heeren A. van Delden, J. A. A. M. van Loon, Jhr. J. W. Six en L. G. Yllegenthart.

ZAANDIJK. In tegenwoordigheid van de oprichters, den Raad en de correspondeerende leden in de Zaanlanden, is door den Voorzitter van het bestuur, den heer J. J. Honig, „De Zaanlandsche Oudheidkamer" geopend en aan allen, die tegenwoordig waren, een exemplaar ter hand gesteld van den catalogus der „Verzameling betreffende de Zaanlanden, ontworpen en bijeengebracht door Jacob Honig Janszoon Junior", samengesteld door den archivaris, den heer G. J. Honig.

De belangrijke schenking door den heer J. J. Honig gedaan en door de gemeente aanvaard, is thans geplaatst in lokalen van het gemeentehuis en voortaan te bezichtigen tegen een matig entree. De catalogus is reeds voor geringen prijs verkrijgbaar. Het aantrekkelijke van een bezoek aan de Zaanstreek is door de opening dezer oudheidkamer verhoogd geworden en de hoop is gewettigd, dat zij op het gemeenschapsgevoel in de geheele Zaanstreek een weldadigen invloed moge uitoefenen. De burgemeester beantwoordde den schenker met een toepasselijk woord, terwijl de directeur op de woningen nabij het gemeentehuis blijk gaf van de belangstelling der ingezetenen in deze stichting, welke den grondslag vormt voor een later „museum-Honig".

— Aan eene correspondentie uit de *N. Rott. C.* ontleenen wij het volgende:

Ter gelegenheid van de viering van het 50jarig bestaan der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is van de hand des heeren C. T. J. Louis Rieber, bouwkundig ingenieur en algemeen secretaris der Maatschappij, een gedenkschrift verschenen. Blijvende waarde erlangt dit boekdeel, doordat de schrijver in aansluiting met de lotgevallen der Maatschappij, gedurende het tijdperk 1842 tot 1892, een blik werpt op den stand en de ontwikkeling der bouwkunst in het algemeen, ten onzent, van het begin der 19de eeuw tot heden — en daardoor tegelijk eene leemte aanvult in onze kunstgeschiedenis, en aan de bouwkunst de haar te lang reeds bestreden plaats teruggeeft in het groot geheel der schoone kunsten.

De eerste poging, die gedaan werdom de eens zóó bloeiende bouwkunst uit haar diep verval op te heffen, dagteekent van het jaar 1819, door de oprichting eener vereeniging, die den naam verkreeg van „Maatschappij tot aanmoediging der Bouwkunde". Stichter was de heer J. van Straaten, een toen 38 jarig bouwmeester, uitblinkende in ijver en kennis. Deze maatschappij zocht hare kracht in het uitschrijven van prijsvragen, het uitgeven van plaatwerken met de bekroonde ontwerpen en het in het licht geven van geschriften. Eene der gewichtigste daden was het uitschrijven in 1820 eener prijsvraag van dezen inhoud: „Hoedanig moet een leerboek der bouwkunde ingericht zijn, zoowel wat inhoud als vorm betreft, om het tot eene beknopte, doch tevens duidelijke en volledige handleiding te doen strekken voor den Nederlandschen architect en werkman?" Reeds het in één adem noemen van architect en werkman is kenschetsend voor de opvatting der architecturale kunst in het begin dezer eeuw.

Naar aanleiding dezer prijsvraag werd bekroond eene verhandeling van C. de Puydt, architect te Charleroi, eene verhandeling, die behalve de historische beteekenis, welke zij bezit, menige opmerking bevat, voor de practische bouwkunde ook in onzen tijd niet zonder waarde.

Zeer te prijzen valt de methode, door den heer Rieber bij het samenstellen van zijn gedenkschrift gevolgd, te prijzen, omdat hij met groote piëteit de mannen herdenkt, die, de ongunst der tijden ten spijt, beide wat betreft het genis aan gelegenheid tot opleiding van bouwmeesters en het gebrek aan artistiek inzicht bij het publiek, de tradities der kunst in het bouwvak hebben weten te handhaven. „Wanneer" zegt de schrijver - „de beste banner scheppingen in onzen tijd slechts zeer matig worden geneerd, dan is het meerendeels, omdat zij niet voldoende genoeg bekend of niet met de noodige aandacht zijn beschouwd. Welken invloed een beter onderwijs en vervuiming van den blik door reizen en zien hebben geoefend", schrijft hij verder, „kan men ontwijfen aan de werken van de architecten, die in het laatst der vorige en den aanvang dezer eeuw hunne opvoeding te Parijs of te Rome hebben genoten", en dan volgen beschouwingen over werken, ontworpen en uitgevoerd door T. Fr. Suys (1783 1861), in 1820 benoemd tot hoogleeraar in de bouwkunde aan de Academie te Amsterdam, bouwmeester o. a. van de Mozes-en-Aäronkerk; J. de Greef, in 1784 te Dordt geboren, die o. a. het Instituut Soestdijk vergrootte; J. D. Zocher, bekend als de ontwerper van de Beurs te Amsterdam, de Van Lusterens, eveneens Zocher, behalve bouwmeesters, ook tuinarchitecten, Christiaan Kramm, bouwmeester van het paleis van justitie te Utrecht enz. enz.

Een feit van niet minder beteekenis voor de herleving der bouwkunst als het verschijnen der verhandeling van C. de Puydt is het in 1843 door de Maatschappij van fraaie kunsten en wetenschappen bekroonde prijsantwoord van D. D. Büchler, op de vragen: „welke de reden is van de weinige vorderingen der bouwkunst in ons vaderland en welke de middelen zijn om haar hooger op te voeren."

Na de waarde van dit geschrift te hebben in het licht gesteld, komt de heer Rieber tot de aanwijzing van het ontstaan der „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", die in 1842 uit de tijdens de woelige jaren van 1830 en volgende tot werkeloosheid gedoemde „Maatschappij tot aanmoediging der Bouwkunde" ontsproot. Aan de geschiedenis der tegenwoordige maatschappij is na verder het geschrift gewijd. Het onderwerp verdeelde de schrijver in elf hoofdstukken: stichting der Maatschappij; levensbeschrijvingen van eenige der stichters met hunne portretten; het doel der Maatschappij enz. enz.

Het komt ons voor, dat de heer Rieber zijne stof zeer gelukkig heeft ingedeeld en behandeld. Zonder te uitvoerig te worden, mocht hij eene volledigheid bereiken, die zijnen arbeid tot een standaardwerk verheft voor allen die belang stellen in de geschiedenis der bouwkunst van deze eeuw.

— Wij vestigen de aandacht op de brochure „Antwoord op de tabel van de Naaml. vennootschap *„Nid en Kuyell"*, door Gerhardt Herfeldt te Andernach, overgedrukt uit *De Amsterdammer*. In deze brochure komt de heer Herfeldt op tegen de wijze, waarop genoemde portland cementfabriek de deugdelijkheid van haar materiaal aanprijst ten koste van dat trasmortel. De heer Herfeldt hoopt dat de ingenieurs, architecten en bouwkundigen, bij het gebruik dier tabel wel zoo goed zullen zijn het door hem daartegen aangevoerde in aanmerking te nemen.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besl. zijn, met 1 Juli, benoemd tot opzichter der 3e kl. voor het stoomwezen F. Vaas te Helmond en H. J. Hendrikse te Vlissingen.

Bij Koninklijk besluit is, met ingang van 16 Juli a. s., de heer D. E. C. Kuttel te Leiden benoemd tot Rijksbouwmeester.

— In Nederlandsch-Indië zijn bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken:

Benoemd: tot opzichter 1ste klasse P. J. van der Ham; tot opz. 2de kl. Th. Heijman en P. van Heijningen; tot opz. 3e kl. W. C. van der Spek, J. Walter en W. M. Joedaan; tot opz. 3e kl. J. J. Habeck, L. Stadelman, W. H. F. Ottlieb, J. Halbisch, K. P. Tuijtman, Ch. Butin Bik, K. G. H. N. Thörig, W. A. Th. Ziesel en A. B. C. Kolmus.

Overgeplaatst: van de res. Batavia naar het gouv. Sumatra's Westkust de opz. 3e kl. A. J. A. Engelkamp; van de res. Madioen naar de res. Soerabaja de opz. 3e kl. Th. C. J. Vogelenzang; van de res. Banjoemas naar de res. Pasoeroean de opz. 1e kl. A. N. Pieters; van de res. Bezoeki naar de res. Bantam de opz. 3e kl. J. W. Couvengel.

Toegevoegd: aan den chef der 3e waterstaatsafd. voor de opnemingen en werken ter verbetering van de bevloeiing uit de Manggisleiding in de Kali-Tangsi (res. Kediri) de opz. 3e kl. W. A. Th. Ziesel; aan den chef der 4e waterstaatsafd. voor de opnemingen ter verbetering der bevloeiing in de afd. Magetan der res. Madioen de opz. 3e kl. Ch. Butin Bik; aan den chef der 5e waterstaatsafd. voor de opnemingen ter verbetering der bevloeiing uit de Sampeanrivier (res. Besoeki) de opz. 3e kl. P. K. Van Gemert; aan den chef der werken en opnemingen aan de Solorivier de opz. 3e kl. W. F. H. Ottlieb.

Geplaatst: in de res. Batavia de opz. 3e kl. J. Halbisch, in de res. Tegal de opz. 3e kl. K. F. Tuijtman, in de res. Soerabaja de opz. 3e kl. A. B. C. Kolmus, in de res. Banjoemas de opz. 3e kl. J. J. Habeck.

Gedetacheerd: bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java de opzichters 3e kl. K. G. H. N. Thörig en L. Stadelman, met bep., dat de laatstgen. werkzaam zal zijn bij de opnemingen ten behoeve eener spoorwegverbinding tusschen de res. Batavia en Bantam.

— De heer J. Kater Tz., hoofdingenieur van den Provincialen waterstaat in Groningen, is benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

— Tot directeur der Maatschappij „Griendtsveen", te Helenaveen, is benoemd de heer J. C. van de Bloopoary, te Geldermalsen.

— Tot directeur der waterleiding te Almelo is benoemd de heer S. Brandenburg te Oude schoot (Fr.).

— Tot ingenieur van het hoogheemraadschap van Delfland is door de vereenigde vergadering van dijkgraaf, hoogheemraden en hoofdingelanden benoemd de heer J. Groeneveldt Jzn., adjunct-ingenieur bij den aanleg van het kanaal Amsterdam–Merwede, te Gorinchem. De benoemde stond no 2 op de voordracht.

De heer J. M. Van Visser, directeur der IJssel-stoomtramweg-maatschappij, is tevens benoemd tot directeur der stoomtramweg maatschappij Gouda–Bodegrave, ter vervanging van den heer J. E. T. Langeler, die tegen 1 Juli eervol ontslag heeft bekomen.

ADVERTENTIEN.

Polder „PRINS ALEXANDER."

AANBESTEDING.

DIJKGRAAF en HEEMRADEN van genoemden Polder zijn voornemens om op **Zaterdag 16 Juli 1892** des middags ten **12** ure, in het Algemeen Verkoophuis aan het Oostwestplein te Rotterdam, bij enkele inschrijving **aan te besteden**:

a. **Het onderhoud van den dag der gunning tot 15 Juli 1893 der KUNSTWERKEN behoorende aan den Polder.**

b. **Het onderhoud van den dag der gunning tot 15 Juli 1893, van Gedeelten STRAAT- en GRINTWEG, DIJKEN en de ROTTEKADE van den Polder.**

Aanwijzing der bovengenoemde werken zal worden gedaan voor die onder letter *a* genoemd op *Maandag* 11 *Juli* 1892, des voormiddags te 11 uren, te beginnen aan de Schutsluis in de Ringvaart onder Nieuwerkerk aan den IJssel; voor die onder letter *b* genoemd op *Woensdag* 13 *Juli* 1892, des voormiddags te 11 ure, te beginnen aan het voormalige Soedjuverhuat aan de Rotte, voor den Nesseplein.

Bestekken, bevattende de voorwaarden van aanbesteding, zijn te verkrijgen, van af *Vrijdag* 1 *Juli* 1892, ten kantore van den Secretaris Penningmeester des Polders te Kralingen (Oostzeedijk A 8 bij de Dijkstraat), tegen betaling van *f* **0.25** voor ieder exemplaar, terwijl nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Hoofdopzichter van den Polder te Kralingen.

Dijkgraaf en Heemraden voornoemd,

De Secretaris, N. P. JONGKINDT. *De Dijkgraaf,* D. P. VAN CAPPELLEN.

AANBESTEDING

Kon. West-Indische Maildienst.

Op **Donderdag 7 Juli 1892**, des middags te 3 ure, zal in het café *De Roode Leeuw* (Vijgendaan) worden aanbesteed:

Het bouwen van een KANTOORGEBOUW aan de DE RUIJTERKADE te Amsterdam, met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek met 8 teekeningen is ad *f* **2** per stel te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van HOLDERT & Co., Keizersgracht 324.

Inlichtingen geeft de Ing.-Architect A. L. VAN GENDT te Amsterdam.

Openbare Aanbesteding.

Op **Woensdag den 13 Juli 1892**, des voormiddags ten 11 ure, zal door den Heer A. A. KOLFF A. Qzn., Beursplein no. 42, te Rotterdam, in het Koffiehuis van den Heer VAN OUN AKKER, aan het Kralingscheveer, worden **aanbesteed**:

Het maken van een Haven met Havenbeschoeiing en Steenglooiing, en het daarachter ophoogen van het terrein, langs den rechteroever van de Nieuwe Maas, gelegen ten oosten aan de uitwateringshaven van den Prins Alexander Polder aan het Kralingscheveer, met het maken van een Aanlegsteiger.

Op Woensdag den 6 Juli 1892, des voormiddags ten 10 ure, zal de noodige aanwijzing ter plaatse worden gedaan.

Het bestek voor zoover voorhanden is op *franco* aanvrage en tegen betaling van *f* 1.— te bekomen ter Stoomdrukkerij firma GEBR. SCHOLTJAARDT, Rotterdam.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van Ede brengen ter kennis van belanghebbenden dat door hen op **Saturdag den 16 Julij** a. s. des voormiddags ten **11** uur ten Gemeentehuize inschrijvingen zullen worden ontvangen

voor de levering van nieuwe schoolmeubelen en kagchels en verandering van bestaande schoolmeubelen voor de school te Ederveen,

volgens bestek en voorwaarden, van af den 7 Juli a. s. ter inzage ten Gemeentehuize en bij den bouwkundige L. VAN ZOELEN Hzn. te Ede.

Aanwijzing op het terrein op Zaterdag den 2 Julij a. s. des voorm. ten 11 uur

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van EDE brengen ter kennis van belanghebbenden dat door hen op **Saturday den 9 Julij** a. s. des voormiddags ten **11** uur ten Gemeentehuize in het openbaar zal worden

aanbesteed:

De verbouwing en vergrooting van de Openbare school te Ederveen,

volgens bestek en teekening, welke van af den 30 Julij a. s. ten Gemeentehuize ter inzage zullen liggen en voor belanghebbenden verkrijgbaar zijn tegen betaling van *f* **0.50**.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op Zaterdag den 2 Julij a. s. des voorm. ten 11 uur.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

Hilversumsche IJzergieterij en Machinefabriek

ENSINK & Co.,

GROFSMEDERIJ.

Bruggenbouw. Kapconstructies.

Gietwerken voor het Bouwvak.

Installaties voor Fabrieken.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

MORLEY

harde, half harde, zachte,

uit de **eenige** in die steenoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (MEUSE).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.

BRUSSEL

Rue du Progrès 35.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

B. H. CLERCX, Boxtel.

in ***EIKENHOUT, DWARSLIGGERS***, voor normaal Spoor en Tramwegen, bestgen ***EIKEN PALEN, HEIPALEN*** in alle lengten, ***PERKOENPALEN*** en alle ***BESTEKHOUT.*** Ruime Voorraad en Concurreerende prijzen.

Complete IJzeren

Gebouwen en Overkappingen.

H. E. OVING Jr.,

Rotterdam.

Onderlinge Verzekeringmaatschappij tegen de geldelijke gevolgen van Ongelukken,
te 's-Gravenhage.
Directeuren de Heeren: F. VERSTYNEN en WITTE HOOGENDIJK.
Commissarissen de Heeren: Dr. J. Th. MOUTON, G. KNUTTEL, F. H. VAN MALSEN, Voorzitter en lid van het Bestuur der Ned. Vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen; Jonkhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER, Mr. H. B. GREVEN, D. W. STORK, Voorzitter en Commissarissen van het Algemeen Nederlandsch Werklieden-fonds; J. H. M. CRAMER, J. E. SCHOLTEN en W. PRINZEN Pzn.
Sluit **collectieve Verzekeringen** tegen billijke premie en op voordeelige voorwaarden voor Werklieden in fabrieken en werkplaatsen en bij aangenomen werken; alsmede **individueele Verzekeringen** van verschillenden aard. Zij bestaat 85% der winst ten bate der deelnemers.
Kantoor: Westeinde 31, te 's-Gravenhage. AGENTEN gevraagd.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers
Onbrandbaar. — Isoleerend.
Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van WATERPAS-,

Hoekmeet- en andere INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
General Agent voor Nederland en Kolonien: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*
Verfwaren, silicaat, enz enz.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* bereidt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar ieders te geven teekening.
Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:
1e. **Catalogus** van **ornamenten** in lood en zink.
2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalu-tere** en **balusters** met **zinken ornament.**
3e. „ „ voor **jalousiekappen.**
Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.
F. W. BRAAT.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten,** etc. etc.
Eenig Agent voor Nederland en Kolonien
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Granietgroeven te LUYKERT, WANDRIE, ELEVEHULT, EVNKIL en WERRO.
Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLHAST en BERLIJN,
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402,
AMSTERDAM.
CARRÉ's Luchtdruk waterreservoirs
voor het **opperen, filtreeren** en **verdeelen** van water in gebouwen tot vervanging van de hoogwaterreservoirs. (4)
MILDé's Micro-telephonen.
CHUBB'S Patent-Kluisdeuren.
WOOD'S Stalinrichtingen.
GARVEN'S Weegwerktuigen.
WERKTUIGEN voor Verbeterde Boter- en Kaasbereiding.
Vraag prijzen en referentiën.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaargekyaniseerd(rot enzwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben, enz. enz.

DE LINT & Co., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins aan.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Kolonien*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst- en Techynische Wetenschap
A.M.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT Jr.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *10 gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8 , beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een herhaalnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. Aan heeren leden wordt bekend gemaakt, dat de jaarlijksche zomerexcursie zal plaats hebben op Zondag 7 Augustus a. s., en dat de plaats van bestemming Leiden is. De tocht zal plaats hebben per stoomboot, terwijl nadere bijzonderheden, de excursie betreffende, tijdig in de mededeelingen zullen worden opgenomen.

Hun, die aan deze excursie willen deelnemen, wordt verzocht hiervan den 1ste-Secretaris, American-hotel te Amsterdam, in kennis te willen stellen.

De Vereeniging Architectura te 's-Gravenhage zal zich te Leiden bij het Genootschap aansluiten.

2°. De Bibliothecaris-archivaris, de heer J. C. D. di Gazar, brengt ter kennis van heeren leden dat de portefeuilles van den leescirkel, ingevolge art. 85 der wet, Maandag en Dinsdag, 18 en 19 Juli a. s., zullen worden opgehaald, en dat de circulatie gedurende acht dagen zal zijn gestaakt.

3°. Heeren inteekenaren op het plaatwerk „De Architect" wordt verzocht alles, wat de redactie van het plaatwerk betreft, te adresseeren aan den heer W. Kromhout Cz., Reguliersgracht 120, en alles, wat de administratie aangaat, aan den heer J. A. van der Sluis Veer, Sarphatipark 15, beiden te Amsterdam.

Namens het Bestuur,
De 1ste-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

WEDSTRIJD VOOR HANDWERKSLIEDEN TE AMSTERDAM.

(A. et A.) III.

De inzendingen op den wedstrijd tusschen smeden, kunnen we — wat de techniek betreft — als geslaagd beschouwen. Gaarne zouden we echter wat meer „handwerk" willen zien, nl. datgene in de bewerking, waarin de hamerslag te herkennen valt en in oude smeedwerken zoo onbevangen te voorschijn komt.

Het zwaartepunt der bewerking wordt o. i. te veel in de vijl gezocht. Bijna angstvallig wordt elke onregelmatigheid hiermede geëffend, waardoor al het geëxposeerd smeedwerk — op enkele uitzonderingen na — het karakter draagt van machinewerk.

De ontwerpen, voor deze gebonden wedstrijden vervaardigd, geven trouwens tot deze wijze van bewerking wel eenige aanleiding, daar er meer gestreefd is naar aardige combinaties en lijnenspel, dan naar karaktervolle uitdrukking van materiaal.

Zoo o. a. het ontwerp voor een sigarenkastje. Niet onjuist was de opmerking van een bezoeker, die beweerde, dat deze kastjes, gephotographeerd zijnde, zonder schaal en bijstaande voorwerpen, waardoor eene schaal te herkennen zou zijn, evengoed den indruk zoude kunnen geven van een erker, uithouw of ander bouwkunstig detail.

Een sigarenkast met deurtjes, op dezelfde wijze gepaneeld als een gewone deur, zou kunnen zijn; met pilasters ter weerszijden die een kroonlijst dragen, waarop weder een schelpdakje voorkomt, kan in geen geval als *sigarenkast* goedgekeurd worden. Het best begrepen ontwerp in dit opzicht, is de duiventil. Zou het hieraan te danken zijn, dat zoovele timmerlieden zich tot de uitvoering hebben laten verlokken?

De inzending der steenhouwers kunnen we stilzwijgend voorbijgaan, daar geen enkele inzending aanspraak maken kan op goede artistieke opvatting en uitvoering.

Beter voldoet de inzending der koperwerkers, waaronder enkele lampen, standaards en ketels voorkomen, die èn wat vorm betreft èn bewerking, zeer de aandacht trokken. Intusschen blijft ook hier de opmerking van toepassing die we bij het smeedwerk opperden, dat ook de vijl een te groote rol in deze werken heeft te vervullen gehad.

Uit inzendingen van geheel anderen aard, bestond de lange middenzaal.

Reeds in een vorig artikel wezen we op het vele gekunstelde, dat hier voorkwam. Slechts weinig ernstigs werd hier ontmoet.

Den heer Merkesteijn, die in deze zaal tal van dierenstudies, vermoedelijk naar platen en prenten exposeerde, zouden we opmerkzaam willen maken, dat „Artis" beter gelegenheid biedt tot het maken van dierestudies, dan voorbeelden, die nooit datgene kunnen aanbieden, wat een kunstenaar behoeft.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initiaal der A. et A.

Met de achterzaal begint de tentoonstelling der verschillende teekenscholen, die op de galerijen wordt voortgezet.

Behalve de Rijksschool voor kunstnijverheid, de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers, de school voor kunstambachten, waren bijna alle scholen vertegenwoordigd. Zoo de Quellinusschool, de Industrieschool van de Maatsch. voor den werkenden stand, de te en ze Ambachtsscholen, de teekenschool van „Concordia inter nos", de avondschool voor volwassenen, de St. Joseph's-gezellen vereeniging, en de teekenschool van den R.-K. Volksbond. Eene vergelijking tusschen het werk dezer scholen te maken, gaat bezwaarlijk, daar allen onder verschillende programma's werken. Het is de geest van het werk, die ons doet uitmaken welke school volgens gezonden grondslag werkt en welke niet. Zoo handhaven de Ambachtsschool en de Industrieschool den goeden indruk, dien vorige tentoonstellingen reeds achterlieten.

De eerstgen. school blijft zich steeds beijveren in haar practisch gedeelte, ook zuiver practisch te blijven, terwijl in het teekenen groote vooruitgang te bespeuren valt in de keuze der onderwerpen. Met het grootste genoegen zagen we o. a. de afdeeling „proeven van eigen samenstelling", waarbij den leerlingen gelegenheid gegeven wordt, composities te maken met behulp van eenvoudige natuurmotieven.

Het handteekenwerk van beide scholen voldoet eveneens zeer goed, en geen gering contrast vormt het, hierbij het teekenwerk te zien der St.-Joseph's-gezellen vereeniging, eveneens in de achterzaal opgesteld.

Bij het bezien dezer collectie teekeningen, vraagt men zich af, of hier geen rétrospectieve inzending bedoeld is, om te doen zien hoe nu twintig jaren geleden teekenonderwijs gegeven werd. Bouwkundige teekeningen en handteekenwerk wedijveren om dit vermoeden op te wekken. Alles staat beneden de eischen welke tegenwoordig aan goed teekenonderwijs mogen gesteld worden.

Het bouwkundig teekenwerk mist er alle cachet, met een vormenspraak, die ons aan de waterstaats-gothiek-periode doet herinneren, terwijl bij het handteekenwerk nog geheel de oude methode gevolgd wordt, waarbij men alle heil verwachtte van het natcekenen van mooie prenten.

Wij achten dit bedenkelijk, daar het hier de opleiding geldt van jongelui, die evenveel recht hebben op goed onderwijs, als anderen, die betere inrichtingen bezoeken.

Ook het werk der andere scholen, welke op de galerij waren geëxposeerd, deden den wensch bij ons ontstaan, dat er eindelijk eens eene regeling tot stand kome, waardoor niet elke corporatie haar teekenonderwijs kan inrichten naar eigen opvatting.

Teekenonderwijs is evengoed volksopvoeding als alle ander onderwijs, wellicht nog in veel sterker mate en het is ons niet bekend of er eenig toezicht bestaat op de wijze waarop aan sommige inrichtingen dit onderwijs gegeven wordt. Het liefhebberen in teekenonderwijsinrichtingen wordt zoodoende een *gevaar* voor de ambachts-jeugd.

De tentoonstelling is thans gesloten. In verband met hetgeen we reeds in vorige artikelen zeiden, is het te hopen, dat dergelijke gelegenheden om nader met het werk van den ambachtsstand kennis te maken, zich meer mogen voordoen. Maar dan op ruimer schaal en onder gunstiger voorwaarden!

(A. et A.) FRAGMENTEN. XI.

Als in den zomer hagelsteenen als duivenеieren vallen, een noordwester briesje uw hoofddeksel grachtwaarts voert, wanneer de couranten gevuld zijn met berichten over het mislukken van den aardappelen-oogst en ons zelfs komen vertellen dat het traditioneele oranjezonnetje van tijd tot tijd dienst weigert, op oogenblikken dat Fries en Hollander uitgaan om hunne vorstinnen te begroeten en druipnat thuis komen, als we lezen dat een welbeklant bouwmeester failliet gaat, terwijl de kunsttempel, waar hij nog slechts enkele weken te voren onder bloemen begraven werd, een harden strijd om het bestaan voert, . . . dan behoeft men, geloof ik, nog geen verstokte pessimist te heeten om zich met bezorgdheid af te vragen: Waar moet dat heen?

Welke nieuwe rampen zal de dag van morgen weer brengen? Waarmede zullen de vertoornde goden ons nog verder bezoeken, nadat zij ons veldgewas en onze kunstenaars reeds tot hunne prooi verkozen?

Als antwoord op deze verzuchting viel me toevallig een boekske in 't oog, [1]) dat al een paar dagen op mijn schrijftafel gezworven had, en welks coquet titelplaatje een belofte scheen te behelzen van ontspannende lectuur — voor denkende koppen, zooals men weet, even noodig als brood. De eerste bladzijden verslond ik letterlijk: zelden kreeg men, zelfs van onze eerste poëten, eene zoo breed opgezette en in details uitgewerkte introductie te genieten. Hier geen sombere Novemberavond in Londen, oftewel een puffheete middag in een of ander dorp, waar niemand ooit geweest is, of andere even afgezaagde inleidingen, waarop een gewoon romanschrijver op de eerste bladzijde al zijn kruit verschiet, om gedurenden den geheelen verdere loop van 't verhaal het weer en het seizoen maar aan de fantasie van den lezer over te laten. Neen, deze auteur begint met een flink en tegelijk hoog dichterlijk beeld te schetsen van de natuur in hare diverse fazen, om daarna . . . . ja, zoover ben ik nog niet; ik wil eerst den lezer een proefje geven van den stijl, die mij zoo bekoord heeft, en dezen hem bij het schrijven van eventueele *Opmerker*-artikelen als model aanbevelen.

We lezen dan van de lente bijv.: „In het voorjaar, als de eerste zonnewarmte het groen als uit den grond te voorschijn roept en de gezwollen boomknoppen vochtig glanzend glinsteren in het eerste lentelicht.

„Als de vogels zich zingend paren en hoogtij vieren, na hun wederkomst uit warmere gewesten. Als het water, den winterboei ontvliedend, voortkabbelt, en kleine, glimmende golfjes zilver-schitteren in de eerste zonneglans. Alles herlevend, ontluikend als de blondlokkige kleine, de blauwe kijkers lachend in de nieuwe wereld blikkend, de mollige handjes grijpend uitstrekkend naar dat heerlijke nieuwe leven: — de lente". Zoo gaat het door tot het hartje van den winter: „Wit-grijs is de kleur, die het al bedekt", enz.

Men voelt dadelijk de voordeelen van dit stelsel; de lezer is direct thuis; wat de auteur ook verder vertellen mag, hij heeft slechts even te duiden op wit-grijs, roze of zachtblauw om de gewenschte stemming op te wekken. Nu verder de intrige; — maar daar zie ik cijfers en datums, het woord „Handelsblad", ... ik begin verwoed de bladzijden om te slaan, totdat ik tot de ontdekking kom in handen gevallen te zijn van een *stadsverfraaier*. Op de laatste bladzijden blijkt hij allen poëtischen omhaal overboord te hebben geworpen. We vinden daar kolommen cijfers om van te duizelen, met woorden als: transporteeren en debet, riolen en bestrating, kortom een overgang van poëzie tot het gruwelijkste proza, die alleen kan rijpen in het brein van een 19de eeuwschen hervormer.

Doch laten we, nu we er toch al half zijn ingeloopen, het boekje even doorzien. In de eerste plaats natuurlijk boulevards, dan nog meer boulevards en eindelijk

[1]) De Amsterdamsche boulevards, door A. W. de Flines en J. F. von Glahn.

electrische trams om de wandelaars, die langs die breede wegen mochten dwalen, er zoo gauw mogelijk van af te helpen.

In korte woorden wil de schrijver (of liever schrijvers, er zijn er twee) van het Centraal-station langs Damrak en Rokin het nog restende water aanplempen, waarbij natuurlijk het oude hoekje bij de Beurssteeg moet verdwijnen, en vervolgens van af het Rokin ter hoogte van de Bank zijn boulevard doortrekken, dwars door de Kalverstraat, door de Kloosters, over het Singel, de Heerengracht (notabene midden door het mooiste deel van de „bocht") en vervolgens, de Spiegelstraat volgende, *linea recta* op het Museum aan.

Er staat nog veel meer in de brochure, o. a. hoeveel het kost, maar teleurstelling over mijn verloren avond is oorzaak, dat ik voor heden niet verder in details zal treden. Alleen zou ik den liefhebbers van electrische trams in bedenking willen geven of hun smaak voor grootestadslucht niet met mijn behoudenden zin voor oud-Amsterdamsch schoon zou zijn te combineeren door bijv. ten behoeve van genoemd vervoermiddel, tunnels te maken onder grachten, sluizen of waar ze maar willen; ze kunnen dan aan de beide uiteinden van de lijn de gedrukte bogen van het Museum, zoowel als de dito ingangen van het Centraal-station voor tunnelmondingen inrichten, wat met het karakter dezer openingen niet te zeer in strijd zou zijn, dunkt me.

R. A. Goür.

DE FLUO-SILICATEN.

Van verschillende zijden werd ons deze week gevraagd waar de fluo-silicaten, waarvan de eigenschappen en het gebruik in het vorige nommer beschreven werden, te verkrijgen zijn. Het is ons onbekend of deze stoffen reeds in ons land in den handel gebracht zijn; de firma L. Kessler en Co. te Clermont-Ferrand (Frankrijk) vervaardigt deze stoffen echter in het groot en in verschillende soorten en tot haar zou men zich dus kunnen wenden. Het gebruik dezer middelen heeft zich in Frankrijk buitengewoon snel verbreid, maar ook in Italië en Zwitserland wordt meer en meer de aandacht op deze stoffen gevestigd. De jongste onderzoekingen van prof. Tetmajer te Zürich hebben tot de kennismaking met het materiaal dan ook sterk aangespoord. Prof. Tetmajer en Prof. Hauenschild te Berlijn hebben trouwens eenstemmig verklaard, dat de fluaten van Kessler volkomen op den naam van hardings- en beschermingsmiddelen bij uitnemendheid aanspraak kunnen maken.

Daar Kessler nu onlangs weder nieuwe verbindingen voor hydraulische en niet-hydraulische mortels, en ook voor gips en terra-cotta vervaardigd heeft, wordt door Prof. Hauenschild de bijzondere aandacht der technici in Duitschland en Oostenrijk op deze fluaten gevestigd. In zijne chemisch-technische inrichting te Berlijn N., Reinickendorferstr. 4, zijn de fluaten tot dezelfde prijzen als bij Kessler & Co. verkrijgbaar. Men kan zich dus ook tot dezen technicus om inlichtingen enz. wenden.

Wij meenen onzen lezers geen ondienst te doen door over de toepassing der fluo-silicaten bij kalk- en cementbepleistering nog een en ander mede te deelen.

Elke bepleistering, die met vette of hydraulische kalk gemaakt is, kan men door fluateering verharden. Het verdient aanbeveling de bepleistering eerst onder den invloed van water en koolzuur te laten uitwerken, alvorens men fluateert. Daardoor wordt de bepleistering harder, zij geeft niet meer af, neemt geen water meer op en wordt ook taaier. Een dergelijke bepleistering kan men slijpen en, wanneer kalkzand of kalksteenmeel in plaats van scherp zand ervoor gebruikt is, ook polijsten.

In den laatsten tijd tracht men met hydraulische kalk eene decoratieve bepleistering te maken, die op bedrieglijke wijze het kenmerk van gehouwen steenen nabootst. Wanneer men nu deze bovendien nog fluateert, dan is de overeenkomst met werkelijke steen volkomen.

Hetgeen hierboven omtrent gladde bepleisteringen medegedeeld werd, geldt ook voor ruwe bepleisteringen. Het is echter in beide gevallen noodzakelijk dat de gansche dikte der bepleistering tot op de steen met fluaat doortrokken wordt, wil men althans niet de kans loopen dat zij door de afwisselende werking van water en vorst, evengoed alsof zij niet gefluateerd is, loslaat. Deze opmerking geldt ook voor cementbepleisteringen.

De eigenschappen van cement en voorwerpen uit cement vervaardigd, ondergaan door het fluateeren eene verandering. Het meest verspreide gebruik dat bij dit materiaal van fluaat gemaakt wordt, is het bestrijken der oppervlakte, ten einde het voor beschildering met olieverf geschikt te maken.

Zooals bekend is bevatten alle cementen bijtende alkaliën. De werklieden, die dit materiaal verwerken, ondervinden daarvan meermalen pijnlijke bewijzen. Deze alkaliën beschadigen niet alleen de menschelijke huid, maar zijn ook oorzaak, dat verf, en voornamelijk olieverf, op versche cementvlakken niet hecht. Om dit nadeel zoogenaamd te verhelpen, gebruikte men vroeger een middel, dat weinig doel trof; men waschte n.l. de gevels met zoutzuur of zwavelzuur om de alkaliën te verzadigen, zoogenaamd te neutraliseeren. De werking dezer zuren wordt daartoe echter niet alleen bepaald; zij verzadigen ook de kalk en analyseeren meer of minder diep de oppervlakte. Tengevolge daarvan vormen zich onder de oppervlakte oplosbare en hygroscopische zouten, die de verf benadeelen.

Voorts brengen deze zuren de huid en de kleederen der werklieden in gevaar en niet zelden ook het uiterlijk aanzien van den gevel.

De eenige middelen daartegen, die doel treffen, zijn de fluo-silicaten, speciaal het magnesia-fluo-silicaat, dat hoofdzakelijk voor cement in aanmerking komt. Het fluaat analyseert hoegenaamd niet het cement, maar vermeerdert zelfs de sterkte en hardheid, en maakt het cement nog meer ondoordringbaar. De alkaliën maakt het onoplosbaar, in plaats van met deze hygroscopische zouten te vormen en geeft dikwerf aan de bepleisterde vlakken een kleur van gelijken toon. Voor dit doel is het fluaat een zeer eigenaardig middel

Het is echter niet uitsluitend om de kleur te doen, als men bij cementbepleisteringen enz. de fluo-silicaten gebruikt, maar ook om de verharding.

De voorwerpen, uit cement van beste qualiteit met zorg vervaardigd, zijn ondoordringbaar voor water en nemen daarom het fluaat slechts aan de oppervlakte op; voor dergelijke voorwerpen is het fluateeren dus niet bepaald noodzakelijk, voorzoover dit althans alleen groote dichtheid en verharding beoogt, maar hoogst gewenscht is het gebruik der fluaten ter vermijding van scheuren, wanneer deze althans werkelijke droogscheuren zijn. Hoe spoediger hier gefluateerd wordt, des te zekerder is de uitwerking. Maar bovendien komt slechts zelden, zoowel bij snelbindende cementen, n.l. Romeinsche cement, als bij langzaam-bindende cementen, zooals slakkencement en portland-cement, die te lang gelegen heeft, deze hooge graad van ondoordringbaarheid voor. Het gebeurt ook menigmaal dat sommige minder goed aangemaakte partijen poreuser zijn dan het overige deel van den gevel. In dit geval geeft eene drenking met fluaat van voldoende verdunning volkomen homogeniteit en tegelijk eene kleur in denzelfden toon. In Frankrijk, Italië en Zwitserland gebruiken de cement-

kunststeenfabrikanten daarom reeds sedert jaren de fluaten van Kessler. Zij bespoedigen de verharding en vermeerderen de hardheid der oppervlakte, kanten en hoeken.

De gebruiksaanwijzing bij cement-bepleisteringen is als volgt: Zoodra het cement droog is, wordt het door middel van een borstel met magnesia-fluaat van voldoende verdunning bestreken tot het verzadigd is. Het fluaat moet genoegzaam verdund zijn om gemakkelijk en diep in het cement te kunnen doordringen. Magnesia-fluaat van 20° is in den regel voldoende; gaat het indringen met bezwaren gepaard, waarvan men zich vooraf door eene proef moet overtuigen, dan moet men het met gelijke deelen water verdunnen, want het is juist van belang de alkaliën zoo diep als mogelijk is te verzadigen; juist zij zijn oorzaak van de analyseering der olie bij olieverfwerk. Daarna laat men de oppervlakte ongeveer twaalf uren drogen; is deze droog, dan onderzoekt men met de tong of het cement, dat in den regel witachtig geworden is, den eigenaardigen smaak van het fluaat heeft. Men kan ook vochtig blauw lakmuspapier nemen, dat men door middel van kurk of eene andere droge stof van neutrale reactie op de gefluateerde vlakte drukt. Is er voldoende gefluateerd, dan moet het papier rood worden. Bespeurt men geen zuren smaak of wordt het papier niet rood, dan moet opnieuw gedrenkt worden, totdat de reactie intreedt. Vervolgens wordt de oppervlakte goed afgewasschen en zoodra zij droog is, kan zij onmiddellijk met olieverf beschilderd worden. Volgt men deze aanwijzingen op, dan houdt de olieverf onfeilbaar. Voor het geval men het cement alleen wil verharden, dan zijn deze voorzorgsmaatregelen niet zoo noodzakelijk.

Bij cement, dat voor stuc gebruikt wordt, neme men in plaats van scherp zand, kalkzand of eene andere weeke substantie, als zwaarspaat, marmergruis, vlocispaat enz. Is het stuc dan met fluo-silicaat gehard, dan kan men het slijpen en polijsten. Dit stuc is voor decoratieve doeleinden zeer geschikt; het heeft het voordeel dat het afgewasschen kan worden en het is niet gevoelig voor weersinvloeden.

Naar de berekeningen van den Franschen architect André geeft het gebruik dezer fluaten eene groote besparing van kosten. Voor Parijs is deze besparing gelegen in de omstandigheid dat men bij fluateering zonder eenig bezwaar eene zachte steensoort voor gevels gebruiken kan, waar zonder deze bewerking eene hardere steensoort genomen zou moeten worden. Deze besparing bedraagt 30 à 60 procent der aankoop- en bearbeidingskosten, al naar gelang van eenvoudige of rijke bewerking. Daarbij is aangenomen dat de vierkante meter gevel een gemiddeld bedrag van 2 francs aan fluateering kost, terwijl deze prijs in werkelijkheid bij de meest gebruikte steensoorten, zooals *Banc royal de Courson*, op niet meer dan 1 franc komt.

Eene maatschappij tot exploitatie van steengroeven te Bern, die de fluateering in Zwitserland op groote schaal ingevoerd heeft, berekent de kosten dezer bewerking bij driemaal bestrijken op circa 1 franc per M², waarbij 270 gram magnesia-fluaat in kristallen verbruikt wordt. Zij maakt daarbij de opmerking dat voortaan alle sterk vooruitspringende bouwdeelen, als lijsten enz., van hetzelfde materieel als dat van de vlakke deelen gemaakt kunnen worden, waardoor het gebruik van harde maar tevens dure steen overbodig wordt. Ook te Berlijn zullen de bouwkosten door de toepassing der fluaten eene beduidende vermindering ondergaan, omdat de steenhouwersloonen daar zeer hoog zijn en het verschil der kosten van bewerking tusschen weeke Fransche kalksteen en harde zandsteen daar nog aanzienlijker is dan te Parijs. In gelijke mate zullen Weenen en Budapest met hare zachte Leithakalk den invloed ervan ondervinden en vooral zal de fluateering daar ten goede komen aan de prachtige monumentale gebouwen, die tot heden van den invloed der buitenlucht veel te lijden hadden maar in het vervolg van blijvenden duur zullen zijn. De fluateering van met cement bepleisterde gevels eischt 50 gram magnesia-zout per M², hetgeen op eene uitgaaf van 9 à 10 cent komt te staan.

HET UTRECHTSCH MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID.

Aan het jaarverslag van deze Vereeniging, in de algemeene vergadering van 30 Mei jl. uitgebracht en thans in druk verschenen, ontleenen wij de volgende bijzonderheden over het jaar 1892/93.

In de eerste plaats werd hulde gebracht aan de nagedachtenis van den heer C. G. L. Koolemans Beijnen, die sedert de opening van het museum het secretariaat met toewijding waarnam tot September 1891, toen hij die betrekking op raad van zijn geneesheer moest neerleggen. In de door zijn dood ontstane vacature werd voorzien door de benoeming van den heer Jacob Duijvis, terwijl het secretariaat, sinds het bedanken van den heer Koolemans Beijnen, door den ijverigen directeur P. J. Houtzagers wordt waargenomen. Het Bestuur bestaat uit de heeren: H. A. van Beuningen, *Voorzitter*; Mr. P. Verloren van Themaat, *Onder-voorzitter*; J. G. Brouwer Nijhoff, *Penningmeester*; J. W. Schuhart, Jacob Duyvis, A. J. Nijland, Jan Wevers Bettink, F. J. Nieuwenhuis en J. H. Brom Gzn., allen *Commissarissen*; P. J. Houtzagers, *waarn. Secretaris en Directeur*.

De financieele toestand is niet gunstig, daar verscheidene leden de stad verlieten of door den dood aan de Vereeniging ontvielen tengevolge waarvan het aantal begunstigers tot 20 en dat der leden tot 158 terugliep. Het Museum wordt door de Provincie, de Gemeente en verschillende maatschappijen gesteund en had in het afgeloopen jaar een onvoorziene bate, toen „de Utrechtsche kunstkring" bij haar ontbinding de helft van het batig saldo en een dertigtal boekwerken aan de Vereeniging vermaakte. Er zijn pogingen aangewend om eene Rijkssubsidie, voornamelijk ten dienste van het onderwijs, te verkrijgen.

Het Museum is weder verrijkt met eenige belangrijke stukken, voornamelijk gipsafgietsels van fragmenten van oude bouwwerken in Utrecht en voorwerpen, van andere inrichtingen door ruiling tegen voormelde afgietsels verkregen, waaronder kapiteelen, kraagsteenen en beslagwerk uit de Domkerk te Utrecht, stukken uit de Notre Dame te Parijs, eenige Byzantijnsche, Romaansche en Duitsche-Renaissance zaken, een afgietsel van de Madonna van Neurenberg, een afgietsel van een zeer rijk met beeldsnijwerk versierde Oud-hollandsche schoorsteenkap of mantel, eenige oude kanten en stoffen, Hollandsch smeedwerk uit den Gothischen en Renaissance-tijd, afgietsels van 2 kapiteelen, een basement uit de St.-Paulus-abdij, enz.

De uitbreiding der bibliotheek maakte het aanschaffen van een derde kast noodzakelijk en van verschillende zijden werden voorwerpen in bruikleen of ten geschenke ontvangen, waaardoor het aanzien van het museum steeds verhoogd werd. In het afgeloopen jaar bedroeg het aantal bezoekers 2800.

Het onderwijs op den avondcursus wordt naar waarde geschat; het aantal leerlingen wordt grooter en dit is voor een deel te danken aan de in September gehouden tentoonstelling van het werk der leerlingen, maar grootendeels aan het feit, dat den oud-leerlingen vele werkzaamheden en bekroningen ten deel vielen, waardoor het belang van goed onderricht meer en meer wordt ingezien. Aan het einde van den cursus werd een wedstrijd voor een *getuigschrift* uitgeschreven, waaraan vier leerlingen deelnamen; de antwoorden hadden verdienste, maar geen hunner in voldoende mate om eene bekroning te wettigen, zoodat de vervaardiger van 't ontwerp „Streven naar beter" werd uitgenoodigd het onder toezicht van een der leeraren te verbeteren en over te teekenen. Gelukkiger was de Vereeniging met een *bewijs van lidmaatschap*, dat onder leiding van den directeur door den leerling J. L. de Roos ontworpen werd. Het verslag bevat eenige mededeelingen omtrent de werken, waaraan de meest gevorderden der 26 leerlingen deelnamen, wijdt daarna een enkel woord aan den dagcursus voor dames en doet een beroep op den steun der medeburgers om het Bestuur in staat te stellen de uitgaven te bestrijden, die aan vergrooting der lokalen verbonden zijn.

Uit de begrootingen voor het dienstjaar 1892/1893, die bij dit verslag gevoegd zijn, blijkt dat de uitgaven van het Museum uit *f* 1185.83 en die voor het onderwijs uit *f* 1845.58 moeten bestreden worden.

PRIJSVRAGEN.

EEN ONTWERP VOOR EEN STOOMBRANDSPUITENHUIS MET VERBLIJF VOOR DEN BRANDWEERPOST, UITGESCHREVEN DOOR DE AFD. LEIDEN EN OMSTREKEN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEV. DER BOUWKUNST.

Het ontwerp moet bevatten:

Eene remise voor de stoomspuit met bergplaats voor gereedschappen en werktuigen.

Een lokaal voor den brandweerpost, waarin britsen voor 6 man kunnen geplaatst worden.

Een stal voor twee paarden met hooizolder.

Een slangentoren tot het drogen der slangen.

Er worden verlangd:

De plattegronden, 2 doorsneden en een vóór- en een zijgevel op $^1/_{50}$ en een travee van den voorgevel op $^1/_{10}$.

De behandeling der teekeningen is vrijgelaten.

Als prijzen worden uitgeloofd:

Voor het in de eerste plaats ter bekroning in aanmerking komend antwoord, het getuigschrift der Afdeeling met *f* 25.

Voor het in de tweede plaats ter bekroning in aanmerking komend antwoord, het getuigschrift der Afdeeling met *f* 10.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. De mededinging aan deze prijsvraag is opengesteld voor alle bouwkundigen in de provincie Zuid-Holland.

Art. 2. Alle ontwerpen moeten vóór of op 31 December 1892 vrachtvrij bij den Secretaris worden ingezonden.

Art. 3. Alle stukken moeten met een motto geteekend zijn en vergezeld gaan van een brief, bevattende den naam van den ontwerper.

Art. 4. Het in de eerste plaats bekroonde ontwerp blijft het eigendom der Afdeeling.

Art. 5. De ingezonden antwoorden worden in handen gesteld van een Jury buiten de provincie Zuid-Holland woonachtig.

Namens de afdeeling voornoemd,
C. R. VAN RUIJVEN, *Voorzitter*.
ADR. J. VAN ACHTERBERG, *Secretaris*.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

In het vroegere Parijsche stadhuis was eene eeuwtal met een plafond van Eugène Delacroix. Rondom het groote plafond waren dertien panneelen, voorstellende de werken van Hercules. Dat alles is in 1871 verwoest.

Nu echter heeft de stad Parijs de dertien schetsen dezer panneelen weten machtig te worden; de schets voor het middenplafond bestaat niet meer. De stad is eveneens in het bezit gerakt van eene kopie, gemaakt door Andrieu, een leerling van Delacroix, en heeft daardoor eene schets van al het schoons, dat in het *Salon de la Paix* van het verwoeste stadhuis was te zien. Deze kunstschatten zullen geplaatst worden in het museum van Auteuil.

— Volgens verschillende mededeelingen heeft de Fransche ministerraad besloten in 1900 eene wereldtentoonstelling te houden, terwijl eene gemengde commissie uit den magistraat en de raadsleden te Berlijn tien millioen mark beschikbaar wil stellen voor een wereldtentoonstelling te dier plaatse, onder uitdrukkelijke voorwaarde dat de tentoonstelling vóór of uiterlijk in 1898 plaats hebbe. Voor dit denkbeeld wordt te meer geijverd, omdat de rijkskanselier thans bij de bondsregeeringen aanvraag heeft gedaan om haar gevoelen omtrent de zaak te kennen te geven. Daarentegen blijkt het echter, dat velen, die zich tot nog toe voor het Berlijnsche plan hadden verklaard, tengevolge der berichten uit Frankrijk aan het weifelen zijn geraakt. Alles hangt na voornamelijk af van de vraag, of de groot-industrie met allen ernst ten behoeve van het Berlijnsche plan optreedt en voor de verwezenlijking daarvan de noodige opofferingen wil doen. Te München is eene groote vergadering van industrieelen gehouden, die met algemeene stemmen heeft verklaard: dat het Rijk, onder acht te geven op Frankrijk, in 1898 eene tentoonstelling moet doen houden en dat een terugwijken in die zaak geen gunstigen indruk in Zuid-Duitschland zou maken.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Deze week is het eerste volks- en schoolbad aan den Zuid-buitensingel met eenige plechtigheid geopend. De voorzitter van het bestuur, Dr. Ruysch, had de leiding daarvan op zich genomen en wijdde een welsprekend woord aan het feit dat de residentie het door Lassare, den vader der volksbaden, opgeworpen probleem tot een begin van oplossing heeft gebracht. Het gebouw werd opgericht naar het ontwerp van den architect W. B. van Lierland, die zijn talenten geheel belangeloos heeft beschikbaar gesteld en de toestellen aan leidingen werden geleverd door den heer C. A. Huigen te Rotterdam, vertegenwoordiger van het „Eisenwerk Kaiserslautern." In het gebouw vindt men 18 cellen voor schoolbaden en 12 cellen voor volksbaden, met afzonderlijken toegang voor de beide sexen en alles is naar de nieuwste stelsels ingericht. De kosten van deze bescheiden, naar schoone inrichting, hebben niet meer dan f 12.150 bedragen en het bouwterrein werd door den heer Cocksop ten geschenke gegeven.

— De heer R. van Diggelen, hoofdingenieur van de Maatschappij IJzergieterij „De Prins van Oranje", vierde onder talrijke blijken van belangstelling zijn 70en verjaardag.

Was het voor den waardigen jubilaris een aangename verrassing de fabriek met vlaggen getooid en als in feestdos te zien — niet minder trof hem het prachtige bloemstuk, een geschenk van al de werklieden.

De Vereeniging van ambtenaren en werklieden, aan de fabriek verbonden, onder de zinspreuk „Samenwerking tot Genoegen", had een eigenaardig huldeblijk bedacht: het bestond uit een fraai uitgevoerde photographie met aller portret, in kostbare lijst.

De Eere-voorzitter dier Vereeniging, de heer J. J. van Coevorden, overhandigde dit souvenir in tegenwoordigheid van al de leden aan den feestvierende, onder een hartelijke welgemeende toespraak. Ook van zijn zijde vergat hij er een souvenir bij en bracht hij hulde aan de groote verdiensten van den jubilaris, hopende dat het diens gegeven mocht zijn nog jarenlang zijn betrekking met eere te blijven vervullen.

(*Vad.*)

— De commissie, bij Kon. besluit van 16 Juni 1892 no. 60 benoemd tot bevordering van de belangen van de Nederlandsche nijverheid en den Nederlandschen handel en landbouw, bij gelegenheid der in 1893 te Chicago te houden internationale tentoonstelling, noodigt allen, die voornemens zijn inzendingen op die tentoonstelling te doen, uit, daarvan zoo spoedig mogelijk kennis te geven aan den secretaris der commissie, Jhr. S. van Citters, Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid te 's-Gravenhage, onder opgave van den aard en omvang hunner inzending en van de daarvoor noodige plaatsruimte in M².

HAARLEM. Het bestuur van het Koloniaal Museum heeft zich tot de Provinciale Staten en het Gemeentebestuur gewend om subsidie te bekomen. Na hebben Gedeputeerde Staten de inwilliging van dit verzoek afhankelijk gemaakt van het toestaan eener even groote som door de gemeente, waarop laatstgenoemde eene subsidie van f 1000 voor den tijd van 5 jaar heeft toegestaan onder voorwaarde dat die som ook door de Staten zal worden gegeven. In dezen stand van zaken is het waarschijnlijk dat het Koloniale Museum zich in het verkrijgen van beide subsidiën zal mogen verheugen.

LEEUWARDEN. In de voorgaande week werd op initiatief van den heer Joh. Schuil, electro-technicus alhier, onder leiding van den heer J. J. van Rijn, leeraar aan 's Rijks H. B. S. alhier, eene vergadering gehouden, om plannen te beramen, en, zoo mogelijk, eene maatschappij op te richten, tot het electrisch verlichten van die stad uit één centraal station.

In die vergadering heeft de heer G. Groeneveld, lid der firma Groeneveld, Van der Poll en Co., te Amsterdam, de technische zijde der zaak behandeld en eene globale berekening gegeven, omdat deze niet nauwkeurig is te maken, zoolang men niet weet, welke voorwaarden het gemeentebestuur eventueel zal stellen zal aan de aan te vragen concessie. Hij berekent voor gebouw, met kabels enz., machine voor 1500 gloeilampen van 16 p.k., eene reserve machine van pl. m. 1000 lampen, benevens eene accumulatoren batterij, waarmee 150 gloeilampen 10 à 12 uren kunnen branden, een bedrag van 80 à 100 mille. De exploitatiekosten bedragen f 22.000, met inbegrip van rente en afschrijvingen. 1000 gloeilampen, gemiddeld 4 uren brandende à 2 ct., brengen f 29.000 op.

De meeste aanwezigen teekenden eene lijst van belangstelling voor eene nadere vergadering.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn *benoemd* tot ingenieur 1e kl. J. K. E. Triebart, thans 2e kl.; tot ingenieur 2e kl. H. van Gelderen en C. F. Stoel, thans 3e kl.; tot ingenieur 3e kl. E. A. van Arcken, F. Th. Engel en S. C. P. van Musschenbroek, thans adsp.-ing. en tot adsp.-ing. H. Ch. J. Strengnaerts.

— Bij genoemd korps zijn op verzoek *eervol ontslagen*, wegens ziekte, de opzichter 2de kl. P. H. Briët en de waarn. opz. 3de kl. H. F. Th. Boesch; en zijn *benoemd* tot opzichter 2de kl. J. Vreudenburgh, thans 3e kl., en tot opzichter 3e kl. A. Mirabet, daartoe gesteld ter beschikking. Voorts is *verleend* een tweejarig verlof naar Europa, wegens ziekte, aan den opz. 1e kl. J. W. van de Graaff.

De opz. 2e kl. bij het mijnwezen in Ned.-Indië J. Koch is, op verzoek, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

— Door den Minister van Koloniën is de heer M. Dittrich gesteld ter beschikking van den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, om tijdelijk te worden benoemd tot buitengewoon opzichter der 1e kl. bij den dienst van het mijnwezen daar te lande.

Tot gemeente-architect van Apeldoorn is *benoemd* de heer G. de Zeeuw, aldaar. Met den benoemde waren de heeren H. Vrijburg, gemeente-architect te Oost-Stellingwerf en J. A. Wijn, architect te Apeldoorn, op de voordracht geplaatst. In verband hiermede heeft de heer G. de Zeeuw bedankt voor de betrekking van leeraar aan de ambachtsschool te Rotterdam, waartoe hij mede dezer dagen benoemd werd.

— De ingenieur A. J. G. Vitringa is benoemd tot ingenieur bij den dienst van weg en werken bij de Staatsspoorwegen in Rumenië.

— De adsp. ing. H. L. van Hooff wordt met ingang van 15 Juli, onder de bevelen gesteld van den hoofding. in het 1ste distr., ten einde te worden toegevoegd aan den arrondissements-ing. te Nessen.

ADVERTENTIEN.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING

Op **Maandag den 25 Juli 1892**, des middags ten half twee uur (*Greenwichtijd*) zal in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) van het Central Personenstation te Amsterdam worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 495.

(*Voor rekening van den Staat der Nederlanden*) met 4 teekeningen:

Het verrichten van eenige werken tot wijziging en voltooiing van het Centraal stationsgebouw te Amsterdam. Begrooting ƒ 21000.

Volgens bestek N°. 530.

Het verlengen van de spoorstaven op de draaischijven en het verplaatsen van rookvangers en stootbalken in de locomotievenloodsen op de stations Hilversum, Utrecht-Maliebaan, Amersfoort-Centraal, Kesteren en Winterswijk met bijbehoorende werken. Begrooting: perceel I ƒ 7520, perceel II ƒ 2180.

De bestekken zijn tegen betaling van ƒ 2.— voor bestek N°. 495 en van ƒ 1.— voor bestek N°. 530, verkrijgbaar van den 18n Juli a. s. af, aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te Amsterdam bij den Portier, of op *franco* aanvrag, met toezending van het bedrag, aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De dag der aanwijzing is in de bestekken vermeld.

De Administrateur.

OPENBARE VERKOOP
om uit onverdeeldheid te geraken.

De Notaris **RUSSEL** te *Echt* zal op **Maandag 11 Juli**, ten **10** ure voormiddag, op verzoek der erfg. van den heer Jos. Reuten, ter herberge van J. Van Neer, aan de kerk te *Pey*

Publiek Verkoopen:

Een **huis** met **stalling**, **pannenfabriek** en **erf**, gelegen te *Pey* — Echt, — aan den Rijksweg in de onmiddelijke nabijheid van het station Echt, met **6** ovens en bijbehorende gereedschappen, kadaster Sectie C, N°. 4230, 4232, groot 30 A. 90 cA.

Eene **pannenfabriek** met de daarbij behoorende gereedschappen en daarachter gelegen **bouwland** en **7** ovens, op 100 meter afstands van eerstgenoemde fabriek gelegen, Sectie C, n°. 4224, 4226, 4445, 4448, groot 87 A. 65 cA.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

op **Zaterdag**, den **23sten Juli 1892**, des namiddags ten **3** ure (*Greenwichtijd*) in de wachtkamer IIe kl. van het station Meppel van:

BESTEK C.

Verrichten van herstellingen aan de gebouwen, kunstwerken en verdere werken behoorende tot de lijnen Zwolle—Leeuwarden en Meppel—Groningen in 7 perceelen.

Het bestek ligt van den 16den Juli 1892 ter lezing aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur te Meppel en is op franco aanvrang aan genoemd bureau te bekomen tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Meppel, 9 Juli 1892.

Burgemeester en Wethouders van Ede brengen ter kennis van belanghebbenden dat door hen op **Zaterdag den 16 Juli** a. s. des voormiddags ten **11** uur ten Gemeentehuize inschrijvingen zullen worden ontvangen

voor de levering van nieuwe schoolmeubelen en kagchels en verandering van bestaande schoolmeubelen voor de school te Ederveen,

volgens bestek en voorwaarden, van af den 7 Juli a. s. ter inzage ten Gemeentehuize en bij den bouwkundige L. van Zoelen Hzn. te Ede.

Aanwijzing op het terrein op Zaterdag den 2 Julij a. s. des voorm. ten 11 uur

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag** den **16den Juli** 1892, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

BESTEK BO.

Het maken en leveren van stalen tongbewegingen met toebehooren voor spoorstaven van 40 KG. per M.

De besteding geschiedt volgens art. 18 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den Juli 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. Beunke te *Utrecht* en is op *franco* aanvrag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den 4den Juli 1892.

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-,

Hoekmeet-

en andere

INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Gemailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**

Weegwerktuigen.

Ervaren Bouwkundig Opzichter

gevraagd. Traktement ƒ 70 à ƒ 80 maandelijks. Franco brieven met afschriften van getuigschriften en opgave van uitgevoerde werken, onder letters C. F. bureau *Opmerker*, 's Hage.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

DELINT & C°., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.

Staaf-, Plaat-, Band-, Buck- en T-IJzer enz.

Steeds voorhanden

Balk IJzer in verschillende profielmaten lengten

Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. Bindler & Co. te Wenen, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijne inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de laagste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag** den **16den Juli 1892**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK BP.

Levering van onwendbare puntstukken van gegoten staal en van bevestigde contrarails ten behoeve van de Staatsspoorwegen.

De besteding geschiedt volgens § 20 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Juli 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. Beunke te *Utrecht* en is op *franco* aanvrag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den 6den Juli 1892.

Het Portland-Cementwerk Heidelberg

vorm. Schifferdecker & Söhne, Heidelberg.

levert **Ia. PORTLAND-CEMENT** in steeds gelijke uitstekende kwaliteit en **fijnste maling.**

Jaarlijksche productie ruim 450,000 vat.

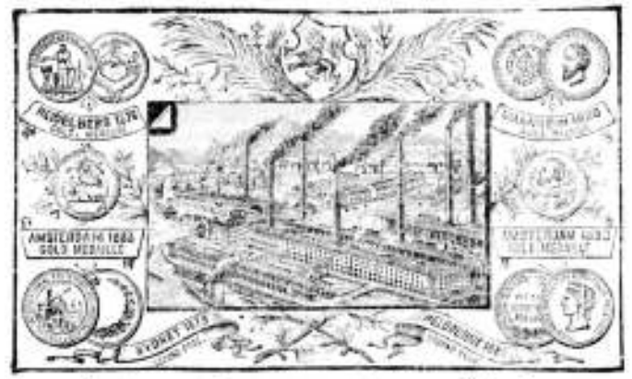

Vertegenwoordiger voor export en magazijnhouder

FERD. ENGERS, Amsterdam,

Heerengracht 333.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten,

Greve's Loodwit

is beter dekkend, fijner, witter en beter kleurhoudend dan enig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schilders-bond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders**, uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvrag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven.**

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel, etiket** en **fabrieksmerk**, welke allen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** gelezen; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men lese de waardeerende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Weegschaal"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Ambachtsman"* d.d. 8 Febr 1890 en in het *„Bouwkundig Weekblad"* d.d. 5 Dec 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

ROLLUIKEN

van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

General Agent voor *Nederland en Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr.** *AMSTERDAM.*

Onderlinge Verzekeringmaatschappij tegen de geldelijke gevolgen van Ongelukken,

te 's-Gravenhage.

Directeuren de Heeren: F. VERSTYNEN en WITTE HOOGENDIJK.

Commissarissen de Heeren: Dr. J. Th. MOUTON, G. KNUTTEL F. H. VAN MALSEN Voorzitter en leden van het Bestuur der Ned. Vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen; Jonkhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER, Mr. H. H. GREVEN, D. W. STORK, Voorzitter en Commissarissen van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenfonds; J. H. M. CRAMER, J. E. SCHOLTEN en W. PRINZEN Fzn.

Sluit **collectieve Verzekeringen** tegen billijke premie en op voordeelige voorwaarden voor Werklieden in fabrieken en werkplaatsen en bij aangenomen werken; alsmede **individueele Verzekeringen** van verschillenden aard. Zij betaalt **85%** der winst ten bate der deelnemers

Kantoor: Westeinde 33, te 's-Gravenhage. AGENTEN gevraagd.

Tentoonstelling te Scheveningen.

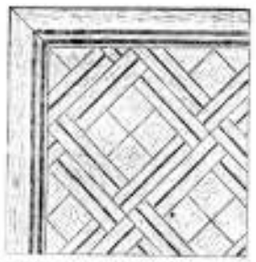

ETALAGE
bij den doorgang naar de tijdelijke exposities.

Rijke en eenvoudige parkets van Eiken- en Beukenhout.
zooals het Dessin hiernaast.
van af f 5.— per M².

THEOD. FERD. BIERHORST, Haarlem.
FABRIKANT IN
Marmer-Mozaïk, Granito en Cementbeton.
Houten Parket, Caoutchouc, Asphalt en Hautgranietvloeren.
Eenig Concessionair en Uitvoerder voor Nederland
VAN
vuurvaste, vrijdragende Plafonds, Wanden en Gewelven voor elke belasting, 45 mM. dik.

Kanalen voor Ventilatie en verwarming. Omhulsel van IJzerconstructies, Complete Silo's en Kuilen, enz. Systeem RABITZ.

Gietijzer Zwembassins, Waterreservoirs en Leidingen, Trappen, Complete Gebouwen, enz. Systeem MONIER.

VOORDEELEN:
Zekerheid tegen **BRANDGEVAAR**, vrij van **SCHEUREN- VOCHT, HUISZWAM**. Het weert **ONGEDIERTE** en voorkomt **MIASMEN** en **CONTAGIEN**.
Groote besparing van ruimte. Spoedige opdroging.
Vrijdragende wanden kunnen reeds na 2 à 3 weken worden behangen of beschilderd.
Dunne en droge **ISOLEERWANDEN** tegen vochtige muren.
Vlakke en gewelfde plafonds voor elke overspanning, in alle vormen, zoowel onder als boven vuurvast.
Lichte warmte- en geluidwerende muren, ook in hoekige vormen, 3 à 5 cM. dik.
NB. Men vrage onder toezending van tekening of schetsen, speciale opgave van kosten.
HOUTGRANIET in verschillende kleuren, tegen vuur en weer bestand material, voor waandbekleedsel, plinten, vloeren op hout alsook op steenonderlaag.
HOUTGRANIET is eene onder zéér hooge drukking daargestelde chemische verbinding van zaagsel tot eene zeer harde en vaste massa, die alle **voordeelen** van het hout met die van steen bezit, zonder de nadeelen van **beide** te hebben. Houtgraniet is volkomen **onveranderlijk** van volume, neemt geen vocht op, werkt niet en is ongevoelig voor temperatuurverhoogingen; wordt vervaardigd in platen tot een vierk. Meter, van af 6 mM. en dikker.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar. — Isoleerend.
Monsters, Attesten, Prospectus gratis

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT, *Amsterdam.*
Prins Hendriklaan 14.
Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.
Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Strenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402.
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme** of **slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard (1)
Vraag prijzen en referenties.

A. H. VAN BERGEN,
FABRIKANT TE
Heiligerlee, prov. Gron.
SPECIALITEIT IN
Nieuwe Constructie
BRANDSPUITEN,
Torenuurwerken
EN
LUIDKLOKKEN,
op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.
ANTWERPEN 1885. EERE-DIPLOMA.
Gouden en Zilveren Medailles.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.M.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ten gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8.—, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN zal 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij constante betaling zal 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

ROOKVRIJE VERBRANDING.

In de 115de algemeene vergadering van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid is het verslag ingekomen der commissie voor de rookvrije verbranding. Dit stuk is van den volgenden inhoud:

Reeds in ons rapport van 18.. mochten wij concludeeren tot het voorstel, dat de Maatschappij zich zou wenden tot alle gemeentebesturen welke hiertelande gasfabrieken exploiteeren, om hen te doordringen van de overtuiging, dat de verkrijgbaarstelling van goed en in overvloed beschikbaar lichtgas uit een hygiënisch en maatschappelijk oogpunt de krachtigste aanbeveling verdient.

Zal toch de luchtverontreiniging door het ontwijken van de rookgassen, welke dagelijks in de atmosfeer zich verspreiden, krachtig beperkt worden, dan dient allereerst eene brandstof onder het bereik van het publiek gebracht te worden, die niet alleen als krachtig en zindelijk verwarmingsmiddel, maar ook als hoegenaamd geen rookverspreidende brandstof onder het bereik van de geheele burgerij gebracht, tot besparing meewerkt. Daartoe is het in de meeste gemeenten van eenigen omvang verkrijgbaar lichtgas het zeer voor de hand liggend middel.

Hoe komt het dan, dat de toepassing daarvan nog zoo uiterst beperkt is? Het antwoord ligt in verschillende oorzaken, doch hoofdzakelijk in de volslagen onbekendheid van het publiek met eene goede toepassing van lichtgas als brandstof. Deze onkunde wordt gehandhaafd ten eerste door de sleur, 2° door de meestal volkomen ontbrekende gelegenheid om de toestellen te leeren kennen en beproeven, 3°. door het bij velen diep ingeworteld begrip, dat lichtgas een artikel van weelde is, dat men slechts gebruikt, waar het voor verlichting niet gemist kan worden, maar dan reeds naar de meening des publieks zoo kostbaar is, dat aan gebruik voor verwarming en koken niet anders gedacht kan worden, dan wanneer het wellicht kan dienen om een schoorsteen en daardoor belasting te besparen. Deze tegenzin is soms zoo sterk, dat zij den ijver verflauwt van hen, die van het tegendeel overtuigd, in de eerste plaats geroepen zijn, de toepassing te bevorderen, in zulk eene mate, dat na mislukking van de eerste beproeving met eene of andere kachel of kookhaard, van herhaalden aandrang wordt afgezien.

Persoonlijk is iedere gasfabrikant de aangewezen man om de toepassing van zijn product voor verwarming te bevorderen; hij is tot die fabrikage geroepen en behoort dus voor bevordering van zijn debiet allereerst te zorgen. Ongelukkig wordt hij hierin veelal belemmerd. Hier door zijn streven om de aan zijne handen toevertrouwde onderneming zoo gemakkelijk mogelijk baten te doen afwerpen voor de gemeentekas, daar door zijn vruchteloos streven om door lagen prijs zijn product onder het bereik der geheele burgerij te brengen, elders door het zonderling systeem van zijn bestuur om toch vooral niets te ondernemen, wat de particuliere belangen van verwarmingstoestellen verkoopende neringdoenden zou kunnen schijnen te schaden.

Wil men dus lichtgas voor verwarmingsdoeleinden en dus als rookverspreidende brandstoffen vervangend middel ingang doen vinden, dan moet gewaakt worden 1°. tegen de zucht der gemeentebesturen om door hooge gasprijzen de creditzijde der budgetten te verbeteren of door oplegging van zeer hooge concessierechten den concessionarissen verkoop van gas tegen voor het groote publiek bereikbare prijzen onmogelijk te maken, en 2°. hun gewezen worden dat verkoop tegen voor ieder betaalbare prijzen van een afdoend en gezond verwarmings- en verlichtingsmiddel strekken moet en zal om de welvaart van de geheele burgerij, dus ook die der gemeentekas, te verhoogen. Behalve dit hoofdvoordeel wordt zijdelings door vermeerdering van gasdebiet natuurlijk meegewerkt tot vermeerdering der ontvangsten voor bij de bereiding vrijkomende nevenproducten.

Verlaging der gasprijzen, b.v. tot 5 cent per M³., is echter op zichzelf nog niet voldoende tot bevordering van den verkoop van gas voor verwarming. Men moet het publiek in het gebruik daarvan zoowel voor licht als warmte onderwijzen; daarvoor moet aanvankelijk de gasverkooper althans verhuurder worden van de hem als beste, voordeeligste en in toepassing gemakkelijkste toestellen, opdat ieder ingezetene naar gelang van zijne levensbehoeften tot beproeving zoo gemakkelijk mogelijk

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

kunne overgaan; want heeft hij eenmaal goed beproefd, en heeft de gasfabriek hem steeds voldoend gas beschikbaar gesteld bij die proef, zoo is hij spoedig door ervaring overtuigd, dat deze brandstof aan zijne hoogst gestelde eischen in alle opzichten voldoet.

Daartoe schaffe de gasfabrikant zich die toestellen aan, bepale door meting van elk toestel afzonderlijk het gasverbruik, overtuige zich van het nuttig effect, dat met elk toestel door hem beschikbaar gesteld, kan bereikt worden, en na eenige teleurstelling in den aanvang zal het succes zóó volledig zijn, dat de aanvankelijk schijnbaar in zijne nering bedreigde medeburger, die eertijds kolen- en cokeskachels verkocht en daarna het debiet ziet verminderen, zelf leert inzien, hoe zijn belang als neringdoende medebrengt eveneens die door beproeving gebleken practische gasverwarmingstoestellen verkoopbaar te stellen. Dan is het in het belang van den gasfabrikant dezen bondgenoot zooveel mogelijk te helpen.

Vooroordeel te bestrijden is zeer zwaar, doch die strijd wordt aanmerkelijk verlicht, waar alle factoren zooveel doenlijk tot samenwerking worden gebracht om den bevooroordeelde te overtuigen.

De gasprijs is hiertelande in handen van de gemeentebesturen; hun plicht is het lichtgas zooveel doenlijk bereikbaar te stellen voor allen, de nuttelooze en rookverspreidende verspilling van steenkolen zooveel mogelijk te bestrijden.

Gelukt hun dit voor verwarming, zoo volgt hetzelfde succes bij de kleine industrie door invoering van gasmotoren, en eindelijk stellen zij, door grootere gasproductie geleidelijk gevoerd tot grootere cokesproductie, eene tweede brandstof beschikbaar, die eveneens krachtig bevorderaar wordt tot de rookverdrijving uit de atmosfeer.

Angstvallig vasthouden aan hooge gasprijzen is derhalve buiten of liever tegen het belang der gemeentebesturen; bevordering van onbezwaarde concessiën met voorgeschreven lage gasprijzen is bevordering van het welzijn der gemeente.

Bevestiging dezer stellingen door numerieke opgaven achten wij voor gemeentebesturen geheel overtollig. Inderdaad zijn zij, zoowel als de onder hun toezicht werkende directeuren, daarmede volkomen bekend. Op initiatief van enkele directeuren is vooral in kleinere gemeenten reeds veel op dit gebied gedaan, doch juist de grootste gemeenten, die door een reeds vrij uitgebreid debiet van gas voor verlichting tegen stijve prijzen de ontvangsten zien stijgen, en dus niet geprikkeld worden tot sterke debietvermeerdering, werken het minst in de hierboven verdedigde richting mede, terwijl juist in die bevolkingscentra de rook het meest bijdraagt tot bederf van de atmosfeer, waarin wij moeten leven. Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage verkoopen het gas tegen zulke hoog gestelde prijzen, dat allereerst de gemeentehuishouding daarvan belangrijke baten trekt.

Aldaar en elders ten krachtigste mede te werken tot verkrijgbaarstelling van goedkoop lichtgas, achten wij een der eerste plichten van de maatschappij.

Dit rapport werd na een korte toelichting door het lid der commissie, den heer M. Symons, in handen gesteld van directeuren, die dienaangaande overleg zullen plegen met de commissie.

HAARLEM-ZANDVOORT SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Het verslag, door den heer Eduard J. J. Kuinders, civiel-ingenieur te Amsterdam, in zijne kwaliteit van Directeur dier Maatschappij over het jaar 1891 uitgebracht in de gewone algemeene vergadering van 12 Juli j.l., luidt als volgt:

Onder overlegging van de balans en de winst- en verliesrekening over het boekjaar 1891, heb ik de eer aan de Vergadering het volgende over het afgeloopen jaar mede te deelen:

Aanleg. Het kapitaal, op aanleg uitgegeven, komt op de hierbij gevoegde balans voor ten bedrage van ƒ 589,121.13, even als op het einde van 1890.

Vernieuwingsfonds. In 1891 is van dit fonds voor de bestrating der toegangswegen van Station Zandvoort uitgegeven ƒ 624. Door bijvoeging van de op dit fonds in 1891 gekweekte rente, ten bedrage van ƒ 302.17, wijst de vernieuwingsfondsrekening op 31 December 1891 een voordeelig saldo aan van ƒ 10,069.66 van welk bedrag ƒ 876 in effecten zijn belegd, en ƒ 9193.66 in deposito zijn gegeven.

Reservefonds. Met de daarop in 1891 gewonnen rente à ƒ 12.25 komt de reservefondsrekening op de balans voor ten bedrage van ƒ 417.

Exploitatie. Gedurende het jaar 1891 hebben de ontvangsten, voortspruitende uit de exploitatie door de H. IJ. S. M., bedragen ƒ 47337.52 of ƒ 5569.12 per kilometer per jaar.

Deze ontvangsten zijn afkomstig van:

a. het personenvervoer	ƒ 40209.01
b. het goederenvervoer	„ 4782.13
c. huur van gedeelten van stationsgebouwen en terreinen	„ 1252.81
d. aankondigingen, recognitiën en diverse kleine ontvangsten	„ 133.47
e. telegraaf	„ 960.09
Totaal	ƒ 47337.52

Volgens het met de H. IJ. S. M. gesloten exploitatie-contract, moet over 1891 van dit bedrag aan haar worden uitgekeerd:

1°. voor exploitatiekosten	ƒ 34000.—
2°. voor storting in de vernieuwingsfondsen van den weg, het rollend materieel en den roerenden inventaris	„ 6000.—
	„ 40000.—
zoodat eene som van	ƒ 7337.52

ten bate der H. Z. S. M. beschikbaar is.

De gezamenlijke ontvangsten der H. Z. S. M. bedroegen dus over 1891:

1°. uit exploitatie door de H. IJ. S. M.	ƒ 7337.52
2°. de in 1891 gekweekte rente, verminderd met de rente aan het Vernieuwingsfonds en het Reservefonds toekomende	„ 279.56
terwijl het op nieuwe rekening gebrachte saldo van 1890 bedroeg	„ 234.44
Totaal	ƒ 7851.52

Hiervan aftrekkende het cijfer der uitgaven van de H. Z. S. M. in 1891, voor administratiekosten, patentrecht over het dividend van 1890 en diversen, groot

„ 2095.73

is er in het afgeloopen jaar een voordeelig saldo verkregen van ƒ 5755.79

Heeren Commissarissen zullen u voorstellen om daarvan als dividend uit te keeren een bedrag van ƒ 5400 of ƒ 9 per aandeel en het overblijvende op nieuwe rekening over te brengen.

Statistieke opgaven. Het aantal vervoerde reizigers gedurende het jaar 1891 bedroeg 178117 personen.

Aan goederen zijn vervoerd:

Bagage	59,000 Kg.
Bestelgoederen	250,000 „
IJlgoederen	100,000 „
Vrachtgoederen	3,090,000 „
Totaal	3,499,000 Kg.

MAXIMUM ARBEIDSDUUR.

De besturen der timmerlieden-vereenigingen: „Door Eendracht Verbetering", „Concordia Inter Nos" en den „Kath. Volksbond, afdeeling timmerlieden en meubelmakers, St.-Jozef", allen te Amsterdam, hebben het onderstaande schrijven aan architecten gericht:

Mijne Heeren.

De verschillende Vereenigingen van timmergezellen te dezer stede, daartoe door middel van gedelegeerden vertegenwoordigd, nemen de vrijheid u in kennis te stellen met hun verzoek betreffende regeling van den arbeid der gezellen.

Immers, de tijden zijn veranderd. Meende men voor eenige jaren, dat elke poging, gedaan om den arbeid onder regels te stellen, revolutionnair werd geheeten, thans zijn daaromtrent in vele kringen de gevoelens veranderd. Wij wijzen o. a. dan ook op de conclusie, genomen op het Congres der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bij gelegenheid van haar 50-jarig feest, luidende:

„Het Congres acht de wettelijke regeling van den arbeidsduur wenschelijk en is tevens van oordeel, dat die wettelijke regeling in de ambachtsnijverheid door een zelfstandig optreden van den ingenieur en den werkman moet worden voorbereid."

U te wijzen, dat bedoelde conclusie het uitvloeisel was van ernstige overwegingen, gemaakt door mannen, wier inzicht door de maatschappij zoowel als door de regeering op hoogen prijs werd gesteld, achten wij overbodig. Evenzoo zal men het overbodig vinden voor u te betoogen, dat de regeling van den arbeid een dringende zaak wordt

Veel woorden daartoe te verspillen achten wij een geheel overbodige zaak en bepalen ons thans alleen u het volgende in overweging te geven, n.l. om al uwe macht aan te wenden of uw invloed te gebruiken om den arbeidsduur der gezellen onder uw beheer zoodanig te beperken, dat hoogstens 10 uren per dag worde gewerkt.

Onnoodig is het daarbij te wijzen, dat zoodoende het loon der gezellen naarmate de verkorting van arbeidsduur zou moeten stijgen, een gevolg, dat op de handhaving der algemeene orde een zeer gunstigen invloed zou hebben.

Bovenstaande overwegingen brachten ons ertoe, u beleefd uit te noodigen dit verzoek in overweging te willen nemen, en zou het ons aangenaam zijn uw antwoord op deze circulaire te willen vernemen aan onderstaand adres vóór 1 Augustus a.s.

TIJHUISSEN, *Secretaris.*
Jan-van-der-Heijdenstraat 234.

NIEUWE KRACHTMACHINES.

Bij het steeds toemend verbruik van machinekracht heeft zich in de laatste jaren meer en meer de behoefte doen gevoelen voor gemakkelijk verplaatsbare machines, die in het bereik vallen van den klein-industrieel, tevens naar machines die onafhankelijk zijn van gasfabriek of waterleiding, inrichtingen die in de meeste kleinere plaatsen van ons land ontbreken.

Groote machinefabrikanten, zoowel in Engeland als in Duitschland, hebben gepoogd dit probleem op te lossen, door het vervaardigen van zoogenaamde petroleum-motoren, doch veelzijdige bezwaren, als:

a. zeer gecompliceerde constructie;
b. het gebruik van benzine of andere licht ontvlambare oliën in plaats van petroleum;
c. ontsteking door electriciteit;
d. kostbaarheid in aanschaffing en in verbruik, omdat die licht ontvlambare oliesoorten minstens viermaal duurder zijn dan de gewone lamp-petroleum;
e. onbruikbaarheid dier motoren, zoodra de temperatuur onder het vriespunt komt,

waren allen oorzaak, dat die motoren weinig ingang vonden.

Na langdurige studiën gelukte het den ingenieur E. Capitaine een werkelijken petroleum-motor samen te stellen, die als eene voltooide machine een grooten invloed uitoefent op de nijverheid, en het den kleineren fabrikant mogelijk maakt om de concurrentie tegen de grootere fabrieken vol te houden. Is eenmaal de petroleum-motor zoo algemeen bekend als nu de stoommachine, dan zal het gebruik ervan algemeen worden, aangezien de kosten zoowel in aanschaffing als in verbruik belangrijk minder zijn dan die der stoommachine. De petroleum-motor verbruikt slechts voor 2½ à 3 cent petroleum per uur en per effectieve paardekracht.

De Capitaine's petroleum-motor is geheel zonder gevaar, juist omdat slechts gewone petroleum wordt verbruikt. Hij is eenvoudig van constructie, kan overal opgesteld worden, heeft geen oppassing noodig, is steeds dadelijk in gang te zetten, en is eene regelmatige en vertrouwbare drijfkracht. Dit alles, maar wel het meest dat slechts gewone petroleum als grondstof wordt gebruikt, zal er veel toe bijdragen, de machine algemeen ingang te doen vinden.

De werking der Capitaine's petroleum-motoren verschilt niet veel van die van de bekende gasmotoren, behalve dat de aansluiting aan de gasleiding uit den aard der zaak natuurlijk onnoodig is.

De afkoeling van den cylinder geschiedt door een ventilateur-koelapparaat, eveneens door den ingenieur Capitaine geconstrueerd. De werking van dit toestel is hoogst eenvoudig. Eene kleine hoeveelheid water, welke steeds circuleert, is voldoende om den cylinder behoorlijk af te koelen.

Doordat zich dus de petroleum-motor geheel vrij heeft gemaakt van de banden, waaraan de gasmotor gekluisterd ligt, is een geheel nieuw veld voor hem open. Niet alleen kan de motor, op een wagen gemonteerd, dienen ter vervanging van de locomobile, maar ook in vaartuigen wordt hij in plaats van de stoommachine gebruikt.

De stoomketel, de groote ruimte noodig voor kolenvoorraad, de rookende schoorsteen zijn dan onnoodig.

In kleine booten zijn de Capitaine's petroleum-motoren in het buitenland reeds veel in gebruik, zelfs in lichterschepen, waarbij dan de motor naar verkiezing de schroef of het hefwerktuig bewegen kan.

Door de firma E. & W. Bouwman, te Rotterdam, werd dezer dagen de eerste schroefboot met petroleum-motor in Nederland aangevoerd.

De boot, gebouwd op de scheepswerf van J. Kratzenstein, te Hamburg, heeft eene lengte van ruim 9 meter, is 2.30 meter breed en heeft een diepgang van ca. 1 meter. Zij is voorzien van eene kleine voorkajuit, en wordt gedreven door een Capitaine's petroleum-motor van vier effectieve paardekrachten.

Bij genomen vaarproeven op de Elbe is gebleken, dat zij vast op het water ligt, zeer gemakkelijk stuurt en uit volle vaart, op ca. eene bootslengte, tot stilstand kan worden gebracht. De gemiddelde snelheid, welke met deze boot bereikt werd op de Elbe, was ca. 3½ meter per seconde.

Deze petroleum-motor-boot, *Vriesseveem* genaamd, van Hamburg naar Rotterdam verzonden per s.s. *Stoomvaart* en door de kraan aan de Willemskade gelicht en weder te water gelaten, wordt in gebruik genomen door de naamlooze vennootschap *Vriesseveem*, voornamelijk om dienst te doen tusschen den vasten wal en de aan de boeien liggende stoomschepen.

Het vaartuig voer na het te water laten bijna onmiddellijk met eigen kracht naar de *American Petroleum Company* te Charlois in 12 minuten.

Volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, waaraan wij dit bericht ontleenen, is de werking der zeer beknopte machine hoogst gemakkelijk en kan de kracht op eenvoudige wijze geregeld worden. Bij het stuurrad kan de man aan het roer de vierbladige schroef, die vooruitwerkt, ontkoppelen en eene tweede schroef voor de achteruitslaande beweging in werking stellen. Deze ontkoppeling kan ook geschieden, als uit de hand met den helmstok achter gestuurd wordt.

Het vaartuig luistert uitmuntend naar het roer en heeft gemiddeld eene vaart gemaakt van acht mijlen met een petroleumverbruik van twee liter per uur per vier paardekrachten der machine. Van rook of hinderlijke petroleumlucht is niets te bespeuren. Voor in het vaartuig is een petroleum-reservoir, waarin voor 10 dagen voorraad is om te verbruiken en die langs eene pijp naar de machine loopt.

PRIJSVRAGEN.

DIPLOMA.

In de dezer dagen gehouden algemeene vergadering van de Maatschappij ter bevordering van Nijverheid werd het voorstel behandeld van directeuren om eene prijsvraag uit te schrijven van een nieuw diploma voor de bekroningen dier maatschappij. Omtrent dit voorstel was het advies ingewonnen van de commissie voor het Museum van Kunstnijverheid, en daar dit behoudens eenige opmerkingen omtrent de afmetingen en de redactie, alleszins gunstig luidde, werd het voorstel aangenomen. In verband met een bemerking van het departement Leiden werd besloten een tweeden prijs uit te loven, zoodat en eene gouden en eene zilveren medaille zullen worden toegekend. Te zijner tijd hopen wij het programma voor dezen wedstrijd mede te deelen.

DE KUNST IN DIENST DER RECLAME.

In het trapportaal van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem wordt thans eene zeer bijzondere tentoonstelling gehouden op het gebied der reclame.

Eene kleine uitgezochte verzameling Fransche en Duitsche plakkaten hangen daar in bonte mengeling naast elkander en het is eigenaardig de verschillende richtingen op te merken, welke de beide genoemde landen op dit gebied der kunst volgen.

Naast de ernstige, serieus geteekende plakkaten der Duitsche tentoonstellingen, vinden wij de luchtige, vroolijke, door humoristische teekening en tintelende kleuren de aandacht trekkende composities van den Franschen teekenaar Cheret en de met landschappen en stadsgezichten versierde plakkaten van Fraipont. Het is alsof de nationale karakters der beide volken zich weerspiegelen in hunne opvatting van reclame-maken.

De opening der tentoonstelling van zilverwerken is op verlangen van eenige belangstellenden tot 1 Augustus verdaagd.

VEREENIGING TER BEVORDERING VAN DE BELANGEN DES BOEKHANDELS.

Den 18den dezer wordt, bij gelegenheid van het vijf-en-zeventigjarig bestaan der Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, in het Paleis voor Volksvlijt eene internationale tentoonstelling geopend, die ongetwijfeld de belangstelling van het publiek zal trekken. Uit een verslag, aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* ontleend, blijkt dat de zaak groot wordt opgevat en de deelneming, zoowel door het buitenland als door het binnenland, aan hooge verwachtingen beantwoordt. Overal — in hoofd- en bijzalen — zijn de handen aan het werk. Hier worden toonbanken ineengezet en met doek overtrokken voor de uitgebreide inzending van den Nederlandschen uitgeversbond, bestaande uit de meest bekende firma's — er tegenover verrijst een ruim getimmerte, waarin de uitgeversmaatschappij *Elsevier* haar geïllustreerd maandschrift zal exposeeren, benevens eene keuze uit de oorspronkelijke teekeningen en proefstukken der illustratiën. In de nabijheid heeft de firma Sijthoff een appartement doen inrichten om hare uitgaven te etaleeren. Een en ander beslaat de oostzijde van de groote zaal, waar, op het tooneel, door de heeren Frederik Muller en Co. een retrospectieve tentoonstelling wordt gehouden, een overzicht gevende der boek- en plaatdrukkunst van den vroegsten tijd tot heden. De zeldzaamste drukken, uit de XVe eeuw van Aldurs, Jac. Bellaart, Jac. van Breda, Nic. Jenson enz., uit de XVIe eeuw van Cora, Claesz, Plantijn, Stephanus e. a., uit de XVIIe eeuw van Blaeu, Elzevier, de koninklijke drukkerij van Lodewijk XIV, enzoovoorts tot op onze eeuw toe — zullen er te bewonderen zijn, naast voorbeelden van boekversiering door bindwerk, te beginnen bij de middeleeuwen en eindigende bij hetgeen in de onze merkwaardigs geleverd is. Geheel de westzijde der groote zaal wordt ingericht tot machine-galerij. Uit den aard der zaak is het hier 't buitenland — en met name Duitschland — dat het leeuwenaandeel der ruimte beslaat. Hand-, trap- en snelpersen, van allerlei grootte en constructie, zullen hier in werking zijn. Aan de firma Corn. Koning Jr. te Amsterdam is opgedragen het leveren en stellen van drijfwerk tot het in beweging brengen der verschillende werktuigen door electrische beweegkracht. De eerste zijzaal aan de tuinzijde wordt ingeruimd aan de plaatdrukkerij, photochemigraphie enz.

Zullen de Duitsche machines ter tentoonstelling de overhand hebben — de Franschen zullen vooral door hunne uitgaven den luister der expositie verhoogen. De groote uitgevers te Parijs (*Cercle de la librairie*) en de *Association de la Presse* ontzien moeite noch kosten om de eer van hun land op te houden. Geheel de zijzaal, op het Frederiksplein uitziende, wordt door de firma Vos en Le Grand op waarlijk smaakvolle wijze ingericht voor de Fransche boekverzameling, die in keurige vitrines wordt uitgestald. De wanden worden gereserveerd voor prenten en proefafdrukken uit de geïllustreerde tijdschriften.

Colin, Hachette, Hetzel, Firmin-Didot, Larousse, Le Vasseur, Masson, Ollendorff, Plon enz. enz., de eerste uitgevers van Parijs, hebben het beste en fraaiste uit hunne magazijnen naar Amsterdam gezonden. De bovengalerijen van het paleis — de geheele ruimte van het gebouw wordt door de expositie gevuld — zijn ter beschikking gesteld: 1°. van de middelnijverheid met betrekking tot het boekwezen, o.a. wordt er een bibliotheek-betimming geëxposeerd, verder lessenaars, boekenkasten enz., 2°. voor de hoogstbelangwekkende inzending van het Genootschap *Natura Artis Magistra*. Zij bestaat uit eene uitgebreide collectie handschriften, boeken, grondstoffen, schrijfgereedschappen, nog heden ten dage of voorheen bij de volken van den Indischen Archipel in gebruik. De waarde dezer inzending wordt niet weinig verhoogd door de toelichting, de gedeeltelijke vertaling der vreemde schriften, de aanwijzing van den oorsprong en het gebruik der voorwerpen, die in den catalogus bij elk nommer gevoegd is. Ook heeft de heer Pleijte, de bekwame conservator van het Ethnographisch Museum van *Artis*, in eene lezenswaardige inleiding een historisch overzicht der collectie in haar geheel gegeven. De verzameling telt de volgende afdeelingen: landkaarten, grondstoffen, schrijfgereedschap, brieven en handschriften op bamboe, palmblad, boombast, papier, beschreven rotan-reepen, boekbanden.

De Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, die met voldoening mag terugzien op hetgeen zij gedurende haar 75-jarig bestaan ten bate van den Nederlandschen Boekhandel heeft verricht, kon zeker op geen waardiger wijze haar drievierde eeuwgetij feestelijk gedenken dan door de inrichting dezer tentoonstelling, die leerrijk voor den vakman en uitermate belangwekkend voor den leek zal blijken te zijn.

PROEVEN VAN BEKWAAMHEID IN HET AMBACHT.

De Voorzitter van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, Dr. D. de Haan, vond bij het openen der 115e algemeene vergadering en het daaraan verbonden congres gelegenheid de proeven van bekwaamheid in het ambacht te bespreken. Het programma, opgemaakt door de commissie, die door de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid en de vereeniging Arti et Industriae te 's-Gravenhage benoemd werd en ten doel heeft om, door het instellen van proeven van bekwaamheid, het ambacht te veredelen, werd in verschillende nommers van het weekblad der Maatschappij besproken. Verdeeld over eenige verschillende ambachten, geeft het programma duidelijk aan wat zal gevraagd worden van hen, die een bewijs willen erlangen van bekwaamheid als meester of gezel. Erkennende, dat de ambachten in ons land groote behoefte hebben aan verbetering en opheffing uit de sleur, waarin veelal gewerkt wordt, wil men langs dezen weg trachten het verkrijgen van goed en sierlijk werk, door bekwame handen, te bevorderen. Maar, heeft men gezegd, ja, hebben zelfs enkelen met schrik uitgeroepen, dan komen wij weder tot den tijd der gilden terug; dien verderfelijken tijd van weleer, die nu gelukkig tot het verledene behoort, zal men weder in het leven trachten terug te roepen, dien tijd van bekrompenheid en dwingelandij. Dit zal het geval niet zijn. Wij willen niet terug op den weg van het verledene om ons in alles te schikken naar dat wat vroeger was. Maar wel mag het goed zijn, van hetgeen dat achter ons gelegen is het goede over te nemen en in practijk te brengen; bij al het verderfelijke en verkeerde, dat vooral in den loop der tijden daaraan kleefde, was er toch oorspronkelijk zeer veel goeds in die oude gilden, zoodat de vergelijking van wat de commissie tot veredeling van het ambacht beoogt met die gilden, wel verre van af te schrikken, zeer goed en juist kan zijn. De Voorzitter wees erop, dat toen in vroegere tijden, met name in de 12e en 13e eeuwen, zoowel hierlande als overal elders, de rechtstoestanden onzeker waren, en men in tijden van nood slechts hulp en steun kon verwachten van eigen kracht, en waar die maar al te dikwijls te kort schoot, van de hulp van gelijk- en goedgezinden, daar openbaarde zich al spoedig de drang naar het oprichten van vereenigingen, aan vaste bepalingen onderworpen, waarbij men zich kon aansluiten, waar men in tijden van gevaar persoonlijk hulp aan de medeleden had te verleenen, maar ook daarentegen zeker was hulp te verkrijgen, wanneer de nood drong en persoon of gezin en have gevaar liepen; een niet te versmaden voorrecht in die tijden van willekeur en overheersching door adel en geestelijkheid. Het is duidelijk, dat, waar de behoefte om zich te zaam te verbinden ontstaan was, in de eerste plaats zij den weg der vereeniging bewandelen, die door de beoefening van het zelfde handwerk of dezelfde neringen meer bijzonder met elkaar in aanraking kwamen en dezelfde belangen hadden. Ziedaar de kiem gelegd voor het ontstaan der gilden. De tijd van het oprichten der eerste gilden is niet met zekerheid te bepalen; volgens enkele geschiedvorschers zou er reeds in 1200 een gild van lakenkoopers te Dordrecht bestaan hebben, wat echter weder door anderen wordt tegengesproken. Zeker is het, dat in 1277 de wolwerkers in Dordrecht voorrechten bezaten. Het wandsnijders- of lakenkoopersgild te Dordrecht is het oudste bekende gild dat bij name genoemd is, terwijl mede in het laatste gedeelte der dertiende eeuw te Utrecht, Deventer en eenige andere voorname koopsteden, gilden werden opgericht. In de noordelijke gewesten, van wat nu ons koninkrijk is, waren die gilden ongeveer op dezelfde wijze ingericht en op dezelfde leest geschoeid. Slechts zij, die het poorterrecht eener plaats bezaten, konden in de te dier plaatse bestaande gilden worden opgenomen. Ten einde zooveel mogelijk zekerheid te hebben, dat slechts bekwame mannen tot het gild werden toegelaten, was bepaald dat ieder, voordat er van opname onder de broeders sprake kon zijn, een bepaald aantal, soms vier of meer, leerjaren moest medegemaakt hebben, en, met name in de handwerkersgilden, een proefstuk moest hebben vervaardigd, ter keuring en tot genoegen van de overlieden van het gild, waarin de leerling wenschte opgenomen te worden, en welke proef tot maatstaf kon strekken van de bekwaamheid en het doorzicht van den leerling. Maar dan ook, wanneer zij eenmaal in het gild waren opgenomen, hadden de gildebroeders het recht om, met uitsluiting van ieder ander, het handwerk of het bedrijf van het gilde uit te oefenen, terwijl zij tevens zorgden dat ieder die, geen gildebroeder zijnde, zich verstoutte om het hun toekomend werk te doen, naar het spraakgebruik van die tijden beunhaas genoemd, in boete werd geslagen, of wel ter poorte werd uitgezet. De leden van ieder gild, de gildebroeders, kozen jaarlijks hunne overlieden of dekens, meestal onder goedkeuring van den stedelijken magistraat, ofwel de overlieden werden door den magistraat benoemd op voordracht van de gildebroeders. Deze overlieden beheerden de geldmiddelen, en hadden het bestuur over het gild.

Zij waren het die de broeders tot het houden van gewone en buitengewone vergaderingen, in het gildehuis, bijeenriepen. Behalve bij de opname in het gild, moesten de broeders jaarlijks eene vastgestelde som, hier en daar jaarzang genaamd, opbrengen. Die gelden strekten natuurlijk ter bestrijding van noodzakelijke onkosten, maar ook om in geval van ziekte of gebrek ondersteuning te kunnen geven aan de broeders, terwijl ook menigmaal de begrafeniskosten voor rekening van de gildekas kwamen. Eindelijk moest de kas het noodige verstrekken voor den jaarlijkschen maaltijd, die, te dien tijde vooral, bij geen gezelschap of vereeniging ontbrak. Ten einde zekerheid te verkrijgen voor hunne instellingen volgens de toen heerschende begrippen, had ieder gild een stichtingsbrief, hetzij door den graaf of landheer, hetzij door den stedelijken magistraat uitgegeven en bezegeld.

In zeer korte trekken is dit het beeld van wat de gilden in de eerste tijden na hun ontstaan waren, toen zij zonder bijoogmerken zich alleen toelegden op het uitoefenen en verbeteren van het ambacht. Het waren toen werkelijk zeer nuttige en heilzame inrichtingen, die de huns inziens onbevoegden weerden en vervolgden bij de uitoefening van het beroep, een uitvloeisel van de begrippen dier tijden, maar die daarentegen ook nauwlettend zorgden dat slechts bekwame nieuwe krachten, die de zaken niet achteruit brachten, werden opgenomen. Waren de gilden op dien goeden weg blijven doorgaan, behoudens natuurlijk de wijzigingen, die de veranderde inzichten en veranderde tijden medebrachten, en hadden zij zich

steeds uitsluitend ertoe bepaald om het werk dat zij deden zoo goed mogelijk te doen, en dat werk vooruit te brengen, dan zouden wij ook nu nog met die gilden en hun weldoordacht en goed uitgevoerd leerlingstelsel, hunne proefaflegging, hunne hulpkas ingeval van ziekte of nood, ingenomen kunnen zijn, behoudens altijd de wijziging hunner inrichting overeenkomstig de tegenwoordige begrippen en inzichten. Maar dat heeft zoo niet mogen zijn. Langzamerhand in aanzien gestegen, zoowel hier en daar door persoonlijken invloed van overlieden of gildebroeders, als weer elders door de macht van hunne rijkdommen, begonnen de gilden zich ook buiten hun eigenlijk arbeidsveld te bewegen. In de eerste plaats trachtten zij invloed uit te oefenen op de regeering. Waar zij in de eerste tijden hunne macht en gezag uit handen van de landsregeering of stedelijken magistraat ontvingen, die hunne rechten en plichten voorschreef, daar trachtten zij, na verloop van tijd, de geheele regeering, vooral der steden, in hunne handen te krijgen en dat deze pogingen lang niet altijd te vergeefs waren en bleven, leert de geschiedenis van Utrecht, waar de gilden gedurende eenigen tijd, telken jare de stedelijke regeering benoemden niet alleen, maar waar zij ook wisten te verkrijgen, dat niemand het burgerrecht dier steden konde bekomen, die niet bij een of ander gild was ingeschreven. En daar verder slechts zij, die in het bezit van burgerrechten waren, tot regeeringsbetrekkingen konden benoemd worden, zal het wel duidelijk zijn, dat zeer velen, die niets met het ambacht of de nering te doen hadden, ja, zelfs edelen, zich de opneming in een of ander gild getroostten, omdat zoodoende alleen de weg naar de begeerde ambten openstond.

Daarmede waren de gilden als bewaarplaatsen van bekwaamheid in het ambacht, of geschiktheid voor het bedrijf, veroordeeld, want het zal ieder duidelijk zijn, dat, waar men de deuren van het gildehuis zoo wijd opende, van het vasthouden aan een leertijd en het afleggen van een goed proefstuk geen sprake meer kon zijn. In de plaats van bekwaamheid of kunstvaardigheid kwam de macht van het gild. Rijkdommen werden bijeengebracht, en die schatten hebben ook het hunne gedaan om de bezitters te gronde te brengen. Waar in den beginne bij de instelling der gilden slechts sprake was van één maaltijd 's jaars, dat goede gebruik onzer vaderen, waarop de geschillen werden uit den weg geruimd en twisten werden afgedronken, daar komen, bij het toenemen van middelen, de slempartijen en feesten hunnen intocht houden. Vele gilden hielden, behalve het jaarfeest, ook nog andere zoogenoemde „eerlicke maaltyden en collations", waaraan ook soms de vrouwen deelnamen; uitstapjes, in sjeesen, phaëtons, of per schuit, naar buiten, waar de dag in gezelschap van de echtgenooten der broeders in vroolijkheid werd doorgebracht, natuurlijk ten koste, maar minder ter bevordering van de ware belangen van het gild, behoorden niet tot de zeldzaamheden. Als een voorbeeld uit vele dient, dat in de 16e eeuw voor de leden van het Comansgild te Amsterdam een maaltijd moest worden aangerecht, die twee dagen duurde en waarvan de spijslijst bewaard is gebleven.

Eenmaal op den weg, boven in korte trekken uiteengezet, gekomen, moest natuurlijk het ingenomen standpunt gehandhaafd worden, het kostte wat het wilde. Middelen, niet te verdedigen, werden gebruikt om te blijven waar en wat men was, en daarmede was dan ook het vonnis over het gildewezen geveld, en het is alleszins begrijpelijk en te verdedigen, dat men getracht heeft zich van de buitensporigheden der gilden te ontdoen. Niet door de gilden weder in hunnen ouden, zuiveren vorm te herstellen, dit toch was door de bandeloosheid en uitspattingen der gildebroeders bijna altijd en overal onmogelijk geworden, maar door de gilden eenvoudig op te heffen en af te schaffen, nalatende eene zeer gewettigde, weinig verkwikkelijke herinnering van wat zij in de laatste twee eeuwen van hun bestaan gedaan hadden.

Waar men nu de pogingen van de *Maatschappij tot bevordering van Nijverheid* en *Arti et Industriae* om het ambacht uit het verval, waarin 't is geraakt, op te heffen, wil vergelijken met de gilden, zoo doe men dat, in gedachten eeuwen achteruitgaande, bij het begin en den werkelijken bloeitijd van die instellingen; dan is die vergelijking juist en zonder bezwaar te aanvaarden. Het zal dan duidelijk worden dat, evenals toentertijd, zoo ook nu, door deze aflegging van proeven van bekwaamheid door de mannen, die het werk moeten ontwerpen en daarstellen, groot nut kan worden gesticht, zoowel door het achteruitbrengen van onbekwaamheid als door het opwekken van lust naar studie en gezonde ontwikkeling. De commissie, die nu tot u komt met de vraag om verdere hulp, heeft den eersten stoot gegeven, en waar zij voor de oplossing van tal van bezwaren en moeilijkheden, aan nieuwe zaken eigen, die zich op haren weg voordoen, geplaatst is, mag zij met voldoening wijzen op de verblijdende teekenen, waaronder b. v. ook de vraag behoort, van verschillende kanten gedaan, waar men de noodige kundigheden kan opdoen, die tot het met goed gevolg afleggen van eene proef worden gevorderd. De vraag of men met deze zaak wel in onzen tijd zoude zijn, kan dus achterwege blijven.

De rede van den Voorzitter werd met belangstelling aangehoord en, na het uitspreken daarvan, ontbrak het hem niet aan toejuichingen.

Met leedwezen moet ten slotte melding gemaakt worden van de beslissing, door de algemeene vergadering genomen op een verzoek van wege de commissie tot veredeling van het ambacht, om het subsidie der Maatschappij ad *f* 100 voor dit jaar te vernieuwen en haar bovendien een crediet te openen van *f* 500.

Daar het verzoek te laat was ontvangen om aanspraak te kunnen maken nog in deze algemeene vergadering te worden behandeld, deed de Voorzitter bij stemming uitmaken, of men ten deze van den regel zou afwijken en de Vergadering raadplegen of de door de wet geopende gelegenheid zou worden aangegrepen. Daartoe waren echter $^3/_4$ der aanwezige stemmen benoodigd, maar de meerderheid verklaarde zich tegen de behandeling van het voorstel. Alvorens de uitslag dezer stemming bekend was gemaakt, had Rotterdam medegedeeld dat het zich vergist had, en na het bekend worden van den uitslag der stemming, herhaalde het departement zijne mededeeling, waarop de Voorzitter aan de Vergadering het voorstel deed om bij nieuwe stemming uit te maken of er zou worden overgestemd. Toen dit was aangenomen ontbrak een halve stem aan de vereischte meerderheid van $^3/_4$, waardoor het voorstel buiten behandeling moest blijven.

Wij hopen dat deze tegenspoed de commissie tot veredeling van het ambacht niet zal ontmoedigen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Minister van waterstaat, handel en nijverheid, brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in den loop der maand September voor de vervulling der betrekking van adspirant-ingenieur van 's Rijks waterstaat een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben.

Tot dit onderzoek worden toegelaten Nederlanders, die een volledig examen als civiel-ingenieur hebben afgelegd aan de Polytechnische school te Delft, mits zij op 1 Januari e.k. niet ouder zijn dan 28 jaar.

Ter opleiding tot de betrekking van opzichter der telegraphie, kunnen na vergelijkend onderzoek in de maand November a. s., drie adspirant-opzichters worden toegelaten op een maandgeld van 50 gulden.

Deze asp.-opzichters kunnen na een diensttijd van minstens twee jaren, dingen naar de betrekking van opzichter der telegraphie tweede klasse, aan welke betrekking aanvankelijk eene jaarwedde van *f* 1000 is verbonden. Aangifte vóór 15 Oct. a. s. bij het departement van W. H. en N. bij een op zegel geschreven verzoek. Voor nadere bijonderheden zie men de *Staatscourant* n°. 163.

Amsterdam. Het preadvies van B. en W. om, ten behoeve van een te stichten museum van voorwerpen ter voorkoming van ongelukken en ziekten in fabrieken, het vroeger scheikundig laboratorium geheel of gedeeltelijk kosteloos beschikbaar te stellen en eene subsidie van *f* 3000 per jaar voor dat museum uit te trekken, ondervond bij enige leden van den Gemeenteraad bestrijding en werd door Dr. P. J. H. Cuijpers ernstig verdedigd. Ten slotte werd het voorstel in tweeën gesplitst en in stemming gebracht, waarbij het kosteloos beschikbaar stellen van het laboratorium werd goedgekeurd en de subsidie met 15 tegen 12 stemmen afgestemd.

Rotterdam. De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" zal op Zondag 17 en Maandag 18 dezer, van 's morgens 10 tot 's middags 4 uren, in de Academie aan de Coolvest ter bezichtiging stellen: *a.* de antwoorden, ingekomen op de door deze Vereeniging uitgeschreven prijsvragen, en *b.* de voornaamste antwoorden op de in 1891 uitgeschreven prijsvragen van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Een bezoek aan deze inderdaad belangrijke tentoonstelling, waarop men vrijen toegang heeft, wordt ten zeerste aanbevolen.

Dordrecht. Ter bestrijding van de kosten, vallende op het instellen van den cursus voor handwerkslieden, welke zich willen bekwamen voor de proeven van bekwaamheid als gezel in eenig vak, is door het departement Dordrecht der Maatschappij tot nut van 't algemeen, een subsidie van *f* 50 verleend. Met dit subsidie en dat van *Volksonderwijs* is het benoodigde bedrag ten halve gedekt, terwijl men gegronde verwachting heeft, dat het dagelijksch bestuur dezer gemeente ten behoeve van den cursus een gemeentelokaal zal beschikbaar stellen.

— De tweede aflevering van *Onze bekleedingen*, naar het Hoogduitsch voor Nederland bewerkt en vermeerderd door F. Lz. Berghuis, is verschenen. Behalve het vervolg van hoofdstuk II, het gereedschap, bevat deze aflevering hoofdstuk III, de houtverbindingen en het begin van hoofdstuk IV, handelende over houten bevloering.

Leiden. De Gemeenteraad heeft na eene geheime zitting van twee uren den heer D. E. C. Kuntel, gemeentearchitect, eervol ontslag verleend met 1 Aug. „met voorbehoud van alle rechten, die de gemeente tegenover den architect mocht kunnen doen gelden." Deze clausule geldt natuurlijk de nog steeds aanhangige quaestie over de bijrekening van de stadszaal (*f* 24.000 boven de begroting), die nog altoos in onderzoek is.

Gouda. Den 8sten Juli ll. had alhier een vergadering plaats van belanghebbenden, waarin is besloten tot de oprichting van „de Nederlandsche Aanneming-maatschappij" eene naamloose vennootschap, die hierteplede gevestigd zal worden.

Het doel der vennootschap is:

1o. Het aannemen en uitvoeren van werken op het gebied van water-, burgerlijke- en vestingbouwkunde, enz., zoo wel bij contracten van openbare aanbesteding als onderhands aan te nemen.

2o. Het drijven van handel in zaken uit het sub a voortvloeiende.

In genoemde vergadering werd het ontwerp der statuten behandeld en besloten dit aan de Koninklijke goedkeuring te onderwerpen. Voorts werden de commissarissen en de directeur benoemd en voor een belangrijk bedrag in het maatschappelijk kapitaal van honderdduizend gulden ingeschreven.

Belanghebbenden en zij, die nog in de tweede helft van het maatschappelijk kapitaal zouden wenschen deel te nemen, kunnen zich tot het bekomen van inlichtingen wenden tot den heer C. J. C. Hoogendijk te Bergen-op-Zoom.

Baarn. Woensdag j. l. is eene deputatie uit het bestuur van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, bestaande uit de heeren C. Muijsken, Jacob F. Klinkhamer en C. T. J. L. Richer, door H. M. de Koningin-Regentes op Soestdijk in particuliere audientie ontvangen, ter aanbieding van het album met photographieën naar uitgevoerde bouwwerken van de leden der Maatschappij, uitgegeven ter gelegenheid van haar vijftigjarig bestaan en waarvan de opdracht door H. M. werd aanvaard.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is aan H. J. Brusse, opzichter van den rijkswaterstaat te kl., een pensioen verleend van *f* 1072.

Tot directeur der gemeente-gasfabriek te Rosendaal is benoemd de heer D. H. van der Werf, adjunct-directeur aan de gasfabriek te Hilversum.

— Bij kon. besluit van 12 Juli j. l., zijn benoemd tot opzichter der telegraphie van de 1ste klasse J. Richards, P. J. Dietz, H. F. van Erkel en G. Schibl, allen thans opzichter der 2de klasse.

ADVERTENTIEN.

Ondertrouwd:

B. A. BONGERS,

Leeraar Handteekenen en de Penjc.

EN

A. P. G. STERKENBURG.

's Gravenhage, 14 Juli 1892.

AANBESTEDING.

op **Dinsdag 26 Juli a. s.**, des namiddags om drie uur, in het Hotel „DE MORIAAN", in de Nieuwstraat te Kampen, van:

Het bouwen van een vrijstaand WOONHUIS, nabij de Hoogere Burgerschool te Kampen, voor den heer Jules van Hasselt aldaar.

Bestek en teekeningen zullen ter visie liggen in bovengenoemd Hotel en in het Hotel „DE ZON", aan de Groote Markt te Zwolle, van af Dinsdag 19 Juli a. s. Aanwijzing op het bouwterrein den dag van aanbesteding, des namiddags om een uur. Gedrukte bestekken ad *f* 0.50 per exemplaar en dito teekeningen ad *f* 2 per stel van 3 stuks, zijn van af 19 Juli a. s. op *franco* aanvrage te verkrijgen ten kantore van ondergeteekende.

S. J. H. TROOSTER Hlzn.,
Zwolle, 9 Juli 1892. Architect.

GEVRAAGD om *direct* in dienst te treden een

OPZICHTER

om gedurende 3 maanden werkzaam te zijn bij de uitvoering van bestellingen aan kademuren en bruggen. Salaris *f* 50 per maand. Zich te vervoegen schriftelijk vóór 21 Juli a. s., met vermelding van vroegere werkzaamheden, bij den GEMEENTE-ARCHITECT te *DELFT*.

Verzekering tegen ongelukken.

Verlicht aan fabrikanten aannemers en allen die werklieden in dienst hebben.

De Nederlandsche Vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen verschaft op bepaalde voorwaarden 20 percent reductie op de verzekeringspremien tegen ongelukken. Men adresseere zich daartoe aan den waarnemenden Secretaris der Vereeniging, den Heer F. VERSTIJNEN, v. Limburg Stirumstraat 3, DEN HAAG.

De Voorzitter der Vereeniging:
Dr. J. Th. MOUTON.

ZEELAND.

TE KOOP, *HOOGERWAARD's OEFENFERDEDIGING IN ZEELAND* 1886 voor *f* 25.— en *KEPPER's ENCYCLOPEDY* 1890 voor *f* 5.— beiden *ongebruikt*.

Franco brieven lett. H. bureau *„Opmerker"*.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING

Op **Maandag den 25 Juli 1892**, des middags ten half twee ure (*Greenwichtijd*) zal in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse ingang Vestibule van het Centraal Personenstation te Amsterdam worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 495.

(*Voor rekening van den Staat der Nederlanden*) met 4 teekeningen:

Het verrichten van eenige werken tot wijziging en voltooiing van het Centraal stationsgebouw te Amsterdam. Begrooting *f* 21000.

Volgens bestek N°. 530.

Het verlengen van de spoorstaven op de draaischijven en het verplaatsen van rookvangers en stootbalken in de locomotievenloodsen op de stations Hilversum, Utrecht-Maliebaan, Amersfoort-Centraal, Kesteren en Winterswijk met bijbehoorende werken. Begrooting: perceel I *f* 7520, perceel II *f* 2180.

De bestekken zijn tegen betaling van *f* 2.— voor bestek N°. 495 en van *f* 1.— voor bestek N°. 530, verkrijgbaar van den 13den Juli a. s. af, aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam bij den Portier, of op *franco* aanvrag, met tuszending van het bedrag, aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De dag der aanwijzing is in de bestekken vermeld.

De Administrateur.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M

Mack's Gipsplanken

zeker mogelijk eene **spoedige daarstelling** van Plafonds, Echte Schaïlaurevé, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc.
Voortreffelijke Isoleering van Dakon en vochtige muren. **Onbrandbaar.**
Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., *Beursplein.*

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar. — Isoleerend.
Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten,
Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.
Weegwerktuigen.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*
Verfwaren, silicaat, enz enz.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de eenige in die steensoort bestande groeven van TERRE DE MORLEY (Meuse).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd rot en zwamvrij)
Mastenwerken, Schuttingen,
BRONBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

JAN HAMER & Co.
Warnixstraat 402
AMSTERDAM.
Veiligheids-Liften
VOOR
Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht.
VOOR (2)
Personen, Goederen, Spijzen
ENZ.
Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst.
Meer dan 200 alleen in Nederland geplaatst.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor boekwerken enz. tendienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van werken in zink en andere metalen
te *Delft* bereidt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in lood, zink en koper en vooral ook voor Kunstsmeedwerken naar iedere te geven teekening.
Tegen betaling van *f* 2.— zullen *francs* worden toegezonden:
1e. Catalogus van ornamenten in lood en zink.
2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren trapbalusters en balusters met zinken ornamenten.
3e. „ „ voor jalousiekappen.
Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.
F. W. BRAAT.

DE LINT & Co., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle GRANIETSOORTEN, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, gepolijst en gepolijst voor Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken voor Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten, etc. etc.
Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Granietgroeven te Lyckebt, Wanewik, Elvebult, Eynkil en Wibro.
Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te Wolgast en Berlijn,
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTURA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT Jr.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en *id.*, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1e Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—), beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN à 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een herhalingsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling à 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Aan heeren deelnemers aan de Genootschapsexcursie naar Leiden, op Zondag 7 Aug. a. s., wordt bekend gemaakt, dat het uur van vertrek is bepaald op half-negen precies. De ligplaats van de stoomboot, die de deelnemers zal overbrengen, zal de volgende week worden bekend gemaakt, alwaar de tochtgenooten zich op het aangegeven uur zullen verzamelen. Ook de terugtocht zal tegen negen uren des avonds per stoomboot plaats hebben. De kosten, aan deze excursie verbonden, worden geraamd op pl. m. *f* 7.50 per hoofd (het diner ingesloten, echter zonder wijn). Heeren leden, die aan genoemde excursie wenschen deel te nemen, wordt verzocht hiervan den 1e-Secretaris, American-hotel te Amsterdam, in kennis te willen stellen. De vereeniging „Architectura" te 's-Gravenhage zal zich te Leiden bij het Genootschap aansluiten.

Namens het bestuur,
De 1e-Secretaris,
C. W. NIJHOFF.

(A. et A.) ONBEVOEGDE CRITIEK.

In het nommer van den 16e April namen we een stukje over uit het tijdschrift „Nederland", waarin opgekomen werd tegen de oppervlakkig afbrekende wijze, waarmede nieuwsblad-verslaggevers tegen Cuypers' stijl uitvaren „met woorden en meeningen, die zij in vertrouwelijk verkeer van jeugdige bouwmeesters hebben vernomen en geenszins door studie of persoonlijke nagedachte zich hebben verworven".

In den laatsten tijd hadden velen herhaaldelijk gelegenheid zich daaraan opnieuw te ergeren. Sedert nl. in het Amsterdammer Weekblad de rubriek „Plastische kunst" geregeld door den heer E. W. Moes gevuld wordt, is deze soort litteratuur met een apostel verrijkt, zooals Nederland nog nooit heeft zien opstaan, 'n apostel vol gloeiende verontwaardiging over de richting, die gemeenlijk „de officieele bouwstijl" genoemd wordt en in welker uitingen hij niets ziet dan ultramontaansch fanatisme! Onder „plastische kunst" moet men blijkbaar verstaan de kunst, om op de hardnekkigste wijze alles af te breken, wat maar op middeneeuwsch gelijkt, omdat alléén Dr. Cuypers en het zwarte spook der Rijksbureau's hunne vormen uit die periode ontleenen. Hoewel ons sterk makend, dat de heer Moes niet het geringste begrip heeft van het schoon der Renaissance-stijlen, slaat hij telkens als een losgelaten duiveltje op het aambeeld zijner ongemotiveerde middeleeuwen-verachting, wanneer hij hier of daar een rijkshand beschermend over een ruïne ziet uitsteken.

Sprekende over de kapel op het Valkhof streelt het *hem*, dat de Commissie voor geschiedenis en kunst te Nijmegen naar een buitenlandsch architect is gegaan om diens advies in te winnen over eventueele restauratie.

Dit advies luidt: *niet* te restaureeren. „Slechts noodzakelijke herstellingen, om verder verval tegen te gaan, zouden aangebracht mogen worden. En de Commissie besloot dezen raad niet in den wind te slaan". Als mededeeling onder de rubriek „Plastische kunst" is dit nog al raisonnabel, want, niet waar? 'n kapel heeft relief, is dus plastisch, behoort dus onder deze rubriek.

Maar nu komt eene beschouwing:

„Laten we eens onderstellen, dat de Commissie in plaats van zich tot dezen buitenlander te wenden, („in plaats van" sic! de Nederlandsche regeering om advies gevraagd had" (dwaasheid, dergelijke adviezen vraagt men nooit aan de regeering), „dan ware de kapel reddeloos verloren geweest" (bom!). Zonder bezwaar zou ze dan in den een of anderen middeleeuwschen bouwstijl (Romaansch of Flamboyant of... Byzantijnsch?, misschien ook wel „style Empire") weer opgebouwd worden, en als vervalschte oudheid zou de kapel een ereplaats innemen in de groote reeks vervalschte monumenten" (groote reeks, groote woorden), die ons land van Noord tot Zuid al bezorgd zijn. (Nu geraakt de plastische schrijver geheel in de war; want doelende op oude monumenten, spreekt hij nu over de laatste „officieele" gebouwen, die hem met hun netwerk van lisenen het oog verduisteren). „Der commissie komt de innige dank (ach, hoe innig) toe van allen, die het wel meenen (*ik* ben „allen" en „allen" ben *ik* en die niet mét „allen" is, is niets), „met het behoud van wat in ons kleine landje is overgebleven, zoowel om het behoud van de kapel

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

in 't bijzonder, als vooral, (hip, hip) en dit is van zéér groote (hip) beteekenis, omdat zij hier vóórgegaan is in het zelfstandig optreden (hoerah!). Van Nijmegen begint de victorie!! hip, hip, hip, hoerah!!

(*Wordt vervolgd.*)

TENTOONSTELLING VAN BOEKHANDEL EN AANVERWANTE VAKKEN TE AMSTERDAM.

(A. et A.) Bij gelegenheid van het 75jarig bestaan der Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels, werd Maandag j.l. in het Paleis voor Volksvlijt eene tentoonstelling geopend van boekhandel en aanverwante vakken.

De officieele opening zal eigenlijk 1 Augustus plaats hebben, maar aangezien juist datgene, wat voor het groote publiek aantrekkelijkheid bezit, n. l. de machinerieën, in het zeldzame geval verkeeren van het eerst gereed te zijn, is de toegang voor bezoekers reeds nu opengesteld en kan men een overzicht verkrijgen van het geheel.

Voorloopig is hiervan nog weinig bijzonders te vermelden; later, als de decorateurs gereed zijn, hopen we aanleiding te vinden tot nadere beschouwingen.

Voor het diploma, dat den bekroonden inzenders zal worden uitgereikt, is door het bestuur der Vereeniging een besloten prijsvraag uitgeschreven, waartoe een twaalftal uitnoodigingen, meest aan schilders, zijn gedaan.

De ingezonden schetsontwerpen zijn op de galerij geëxposeerd, in afwachting van een bezoek der jury. Deze bestaat uit de heeren Allebé en Dake, hoogleeraren aan de Academie van beeldende kunsten en den architect Dr. P. J. H. Cuypers, en zal in den loop der volgende week hare taak aanvaarden. Naar het bekroonde schetsontwerp, moet de vervaardiger hiervan eene penteekening maken, geschikt voor photolithographische reproductie.

Deze laatste bepaling schijnt voor sommige ontwerpen wel wat bezwarend, wijl ze, als penteekening behandeld, heel wat anders te zien zullen geven dan nu als potlood-, penseel- of krijtschets en hoewel de jury met de noodige onbevangenheid zal oordeelen, moet de ongelijksoortige wijze van behandeling der ontwerpen hare taak wel eenigszins bemoeielijken.

HET LIERNURSTELSEL.

In *De Opmerker* van 12 December 1891 deelden wij den inhoud mede van het adres, waarin de heer C. T. Liernur den Gemeenteraad van Leiden verzocht hem concessie te verleenen voor de toepassing van zijn stelsel in die gemeente. Nadat de gemeentearchitect, de heer Knuttel, op dit verzoek gunstig geadviseerd had, werd het adres in handen gesteld van het Bestuur der Vereeniging tot bevordering der volksgezondheid aldaar, welk lichaam in onderstaand schrijven aan Burg. en Weth. een geheel ander advies geeft.

„Naar aanleiding van uw schrijven van den 23n Febr. l.l. n°. 171, onderwerp: *Liernurstelsel*, heeft het Bestuur der Vereeniging tot bevordering der volksgezondheid te Leiden, de eer u zijnen dank te betuigen voor de hem geboden gelegenheid omtrent deze voor onze gemeente zoo gewichtige quaestie, zijn officieel gevraagd advies te geven.

„Nadat uw schrijven met bijlage bij de leden ter bestudeering was rondgezonden, heeft het Bestuur vergaderd ten einde daarover van gedachten te wisselen. Als resultaat zijner beraadslagingen heeft het thans de eer u te adviseeren den Raad onzer gemeente af te raden gunstig te beschikken op de aanvrage van den heer Liernur. Het zij ons vergund dit advies nader toe te lichten.

„Wanneer een gemeente met een maatschappij een contract sluit, waarbij wordt overeengekomen, dat de maatschappij aan de gemeente tegen geldelijke vergoeding bepaalde diensten zal bewijzen, is natuurlijk winstbejag het hoofddoel der maatschappij. In vele gevallen kan echter door een behoorlijk opgemaakt contract worden verkregen, dat de belangen van gemeente en maatschappij samengaan. Of dit nu mogelijk is, waar het geldt de verwijdering en verwerking van menschelijke fecaliën, betwijfelen wij ten sterkste.

„Wanneer, op welke wijze dan ook, fecaliën van vele duizende menschen op één plaats zijn bijeengebracht, rijst de groote vraag: wat er nu verder met deze steeds aangroeiende stinkende massa moet gedaan worden. Sommigen zijn van meening, dat men er met voordeel poudrette of ammonium-sulfaat uit kan vervaardigen, terwijl *wij* van oordeel zijn, dat dergelijke producten, *wanneer alle onkosten der vervaardiging in rekening worden gebracht*, meer zullen kosten dan zij op de markt waard zijn. Zeer leerzaam is ten dezen opzichte de ervaring in Londen opgedaan. Algemeen is bekend dat Londen, een stad met een bevolking als van geheel Nederland, al zijn vuil (fecaliën, huis- en fabriekafval, straatvuil, enz.) wegspoelt langs twee groote cloaken, die aan den rechter en linker Theems-oever stroomafwaarts loopen. Aan het einde der cloaken zijn stations, waar in onderaardsche kelders met behulp van chemische middelen alles wat neergeslagen kan worden, wordt neergeslagen. Het heldere water wordt in de Theems gelaten en de neerslag overgevoerd in schepen, die zich naar de Theems-monding begeven en daar hun inhoud in het water storten.

„Deze wijze van handelen wordt gevolgd als *verreweg de minst kostbare*, nadat men met alle hulpmiddelen die der Engelsche industrie ten dienste staan, uit het bezinksel mestkoeken had vervaardigd. Wat nu technisch wèl, maar financieel niet kan, als Engelschen op groote schaal werken, zal volgens onze overtuiging, op een schaal van één op honderd naar Leiden overgebracht, geen betere resultaten opleveren. De Maatschappij zal financieel het best af zijn, als zij weinig fecaliën verzamelt en omgekeerd zal Leiden, dat de onkosten draagt, niet geholpen zijn als het vuil niet overal en volledig wordt verwijderd. Daarom zouden wij raden dat,

als besloten wordt in geheel Leiden het Liernurstelsel in te voeren, dan ook de gemeente zelve de exploitatie in handen moet nemen.

„De vraag rijst dan of wij vrijheid vinden op maatregelen aan te dringen, om daartoe over te gaan.

„Om tot een antwoord te geraken, denken wij ons een toestand, waarin het Liernurstelsel, zooals het thans wordt voorgesteld, over geheel Leiden in volle werking is. Welk verschil zou er dan zijn met dien waarin wij thans verkeeren? Dit verschil: dat onze fecaliën niet meer voor een groot deel (misschien wel voor het grootste deel) in den bodem en voor het overige deel in de grachten terechtkomen. Het vuil, nu in den bodem aanwezig, blijft echter in dien bodem, terwijl bodem en grachten bij voortduring verontreinigd worden met massa's vuil, afkomstig van de straten, uit de huizen, uit varkenskotten en last not least uit fabrieken. Als men deze massa's kon vergelijken met hetgeen Leiden's inwoners gezamenlijk aan fecaliën produceeren, zou men tot het besluit komen, dat er door het Liernurstelsel slechts voor een klein deel verbetering was gekomen en dat een behoorlijke rioleering van Leiden dan evenals nu onmisbaar is.

„Wanneer hygiënische maatregelen worden beraamd, dient men rekening te houden met hetgeen mogelijk is. Elk ziet in dat wij den vervuilden bodem niet schoon kunnen maken, tenzij men de geheele stad wilde afbreken en vele meters diep den bodem ging uitgraven en wegbrengen, om daarna alles met zuivere specie aan te plempen en daarop een nieuw Leiden te bouwen. Wij zullen wèl doen het vuil in onzen bodem te laten waar het is, hetgeen, voor zooverre men thans over dergelijke zaken kan oordeelen, uit een hygiënisch oogpunt ook niets geen bezwaar maakt, mits er zoo min mogelijk in geroerd worde (wat van zelf wordt nagelaten) en men geen water uit den bodem meer gebruike als drinkwater voor den mensch; een eisch waaraan reeds voldaan wordt, sedert onze voortreffelijke duinwaterleiding onbesmet en onverdacht water binnen het bereik van den armste gebracht heeft.

„Zal men dan zeggen dat de hygiënische toestand van Leiden zoo hopeloos slecht is, dat men geen kans ziet, zelfs niet door het brengen van groote financieele offers en door toepassing van hetgeen wetenschap en techniek ter beschikking stellen, verbetering te verkrijgen?

„In geenen deele! In de eerste plaats is de gezondheidstoestand, hoewel voor verbetering vatbaar, niet meer zoo slecht als hij in vroeger jaren, d. w. z. vóór het in werking zijn der duinwaterleiding was. Toen onze vereeniging in 1873 in haar adres aandrong op *volledige* invoering van het Liernurstelsel, d. w. z. niet enkel afvoer van fecaliën, maar volledige afvoer van alle vuil, leverde de bevolking van Leiden een groot contingent zieken en dooden aan tebris typhoïdea, het gevolg van infectie door drinkwater, dat kiemen dier ziekte bevatte. Daarin is nu juist door de duinwaterleiding groote verbetering gekomen.

„Wil men over den gezondheidstoestand oordeelen, dan heeft men noodig te kennen twee zaken, die gemeenlijk worden aangeduid met de namen: mortaliteit en morbiliteit. De mortaliteit van Leiden is bekend en thans niet ongunstig; de morbiliteit laat zich niet onder cijfers brengen. Het veiligst is in dezen de ervaring der medici te hulp te roepen. Welnu, alle medici zullen u zeggen, dat de bevolking van Leiden een belangrijk verlies lijdt aan levenslust en werkkracht ten gevolge van chronische malaria.

„Sedert de vroegste tijden weet men, dat een moerassige bodem en stilstaand water, maar vooral het wroeten in dien bodem de gevallen van malaria doen toenemen en verergeren. Nu kan niemand verzekeren, dat het mogelijk zou zijn om Leiden vrij van malaria te maken, maar wat wel mogelijk schijnt, is den hygiënischen toestand hier aanzienlijk te verbeteren.

„Wij zijn van oordeel dat men hoe eer hoe beter moet ontwerpen: een behoorlijk stelsel van rioleering voor Leiden, dat men grachten, die voor de scheepvaart gemist kunnen worden en die stilstaand, vervuild water inhouden, moet dempen of overwelven, dat men in overleg met en met behulp van het Waterschap van Rijnland moet trachten in de te behouden grachten meerderen aanvoer van versch en meerderen afvoer van bedorven water te krijgen. De verbinding met de zee is er en een machtig stoomwerktuig staat gereed om hulp te bieden. Kan men tevens huiseigenaren verplichten zelve verbetering aan te brengen, des te beter.

„Wij merken verder nog op, dat als een behoorlijk rioolstelsel voor geheel Leiden is vastgesteld, men de uitvoering van het werk bij gedeelten zou kunnen doen plaats hebben.

„Ten slotte herhalen wij dat de hier genoemde verbeteringen even noodig blijven, al ware het Liernurstelsel, zooals het thans wordt voorgesteld, over geheel Leiden in werking. Daarom zouden wij dan ook raden het antwoord op de vraag: of de fecaliën afzonderlijk volgens de thans voorgestelde methode—Liernur zullen verwijderd worden te verdagen, tot dat Leiden behoorlijk gerioleerd is en wij van de meest stinkende grachten verlost zijn. Blijkt dan nog het Liernurstelsel voor afzonderlijken afvoer van fecaliën noodig, zoo zal de Gemeente het in eigen exploitatie moeten nemen en zal het voordeel verkregen worden, dat Leiden tijd gewonnen heeft en niet voor de geheele wereld de kosten van dure proefnemingen heeft te betalen.

Voor het Bestuur der Vereeniging tot Bevordering der Volksgezondheid:

TH. H. MAC GILLAVRY,
Voorzitter.

J. G. VAN DER SLUIJS,
Secretaris."

De gemeente-architect, wien bovenstaand rapport om bericht in handen werd gesteld, deelt in het aan burgemeester en wethouders uitgebracht advies mede, dat het tegenwoordig bestuur van de Vereeniging voor de volksgezondheid eene andere meening is toegedaan dan het vroegere, maar dat hij niet overtuigd is dat zijn advies ten gunste van het stelsel onjuist zou wezen; integendeel, nu hij gedwongen werd nogmaals de argumenten pro en contra te wegen, versterkte zich de overtuiging, dat de adviezen, in 1873 en 1874 door de Vereeniging uitgebracht, hun waarde nog niet verloren hebben.

De conclusiën der gezondheidscommissie zijn nu:

a. dat een afvoerstelsel, dat alle vuil wegvoert, de voorkeur verdient boven het Liernurstelsel, dat niet voldoende in volledigen afvoer zou voorzien;

b. dat, mocht het Liernurstelsel voor Leiden worden toegepast, aanleg en exploitatie van gemeentewege de voorkeur zouden verdienen, boven uitgave van een concessie aan eene maatschappij.

Nu zal niemand aan de gezondheidscommissie willen betwisten dat afvoer van alle vuil eener stad beter is dan van een deel. De vraag is echter: is de meest gewenschte toestand te bereiken? is die te betalen? is *het meerdere* dat verkregen wordt de offers waard?

De heer Knuttel brengt in het midden, dat hij slechts kan gissen op welke wijze het nieuw rioolstelsel zal ontworpen worden. Twee zeer verschillende inrichtingen dringen zich op den voorgrond: 1° aanleg van een behoorlijk geconstrueerd rioolnet, afvoerende op de grachten met daaraan verbonden krachtdadige waterverversching, 2° een spoelrioolstelsel met chemische zuivering en wegvoering van het neergeslagen vuil. Waarschijnlijk zal het tweede bedoeld worden; de ingenomenheid met het Londensche rioolstelsel doet dit vermoeden. En dan rijst de vraag of de commissie zich wel rekenschap heeft gegeven van den tijd, voor het maken en het uitvoeren van een dergelijk rioolplan benoodigd, en van de daaraan verbonden kosten, zoo van aanleg als exploitatie.

Toen de concessie-aanvrage van den heer Liernur den gemeente-architect werd in handen gesteld, bepaalde hij zich tot het pneumatische stelsel, waarvan de doorvoering sinds 1871 gewenscht werd; daarbij kwam dat sedert 1869 niet meer over het spoelstelsel gerept werd en het tonnenstelsel veroordeeld was, terwijl ook door B. en W. in de gemeenteverslagen de wenschelijkheid van uitbreiding van het Liernurstelsel betoogd werd. Nu echter de gezondheids-commissie van heden een andere meening is toegedaan dan die van 1873 en 1874 en zich daarbij beroept op het stelsel van Londen, moet erop gewezen worden, dat evenveel voorbeelden *voor* als *tegen* een dergelijk rioolstelsel zijn aan te voeren, om de zeer eenvoudige reden dat ieder rioolstelsel slechts bij bepaalde toestanden aanbeveling verdient.

Nu zijn die voor Londen en Leiden zeer verschillend. In laatstgenoemde plaats zou de aanleg meer bezwaren ondervinden en de exploitatie duurder zijn dan te Londen:

1°. Wat den aanleg betreft: In Londen heeft men hoogteverschil (verhang) in de straten, te Leiden nagenoeg niet; in Londen is men in veel gunstiger positie wat het grondwater betreft; te Leiden zouden de vele grachten, welke toch niet alle kunnen worden gedempt, tot groote moeilijkheden bij de kruisingen met het rioolnet aanleiding geven.

2°. Wat de exploitatie betreft. Door het gebrek aan verhang moet kunstmatig voor voldoende doorspoeling gezorgd worden; het chemisch gezuiverde water kan te Londen loozen op de Theems, waar tengevolge van eb en vloed een sterke stroom gaat, terwijl men in Leiden zou moeten loozen op een boezem, waarover men niets te zeggen heeft en waarop van beduidenden stroom geen sprake is; te Londen kan men het vaste vuil op weinig kostbare wijze naar zee brengen, terwijl men te Leiden met de wegvoering zeer verlegen zou zijn

Deze laatste omstandigheden zouden niet slechts de moeilijkheden en kosten der exploitatie doen stijgen, ook de gebreken van het stelsel zouden zich doen gevoelen. In weerwil van de zorgvuldige behandeling der afvoerstoffen en de gunstige plaatselijke omstandigheden, geeft het stelsel te Londen aanleiding tot ernstige klachten van de plaatsen, die in de nabijheid liggen van den mond der sewers. Ook de chemische neerslag van de fécale stoffen geeft geen waarborg dat het afgetapte vocht vrij is van schadelijke parasieten en bacteriën.

Deze beide omstandigheden zijn misschien van minder beteekenis bij een rivier, die het water snel naar zee voert, doch verdienen overweging bij loozing op een boezem, waarop slechts van tijd tot tijd een zwakke stroom gaat.

De commissie zegt verder dat in Londen de beschreven behandeling der fecaliën gevolgd wordt als zijnde de minst kostbare, nadat op allerlei wijze beproefd was uit het bezinksel mestkoeken te maken. Hierbij zij opgemerkt dat juist die bekende moeilijkheid om het verzamelde rioolvocht te splitsen in een onschadelijk filtraat en een verkoopbaren neerslag, gaandeweg het spoelstelsel veroordeeld heeft voor alle plaatsen, waar niet over een bevloeiingsveld of een snelstroomende rivier kan beschikt worden. Het is echter gewaagd hieruit te besluiten dat ook de volgens het stelsel van Liernur verzamelde stoffen niet met voordeel te verwerken zijn. Om een juist oordeel te vellen moeten aanleg- en exploitatiekosten van een spoelstelsel in de *Leidsche* omstandigheden vergeleken worden met de toepassing van het Liernur-stelsel voor Leiden en hoewel het resultaat, naar de overtuiging van den gemeente-architect, niet twijfelachtig kan wezen, dient het maken van een volledig plan voor een nieuw rioolstelsel vooraf te gaan. Dit zal veel tijd en geld kosten en jaren zouden verloopen eer een behoorlijk stelsel (welk dan ook) zou kunnen ingevoerd worden.

Is, hetgeen de commissie wenscht, zoo overwegend beter dan wat de invoering van het Liernurstelsel verschaffen kan, om daardoor een uitstel van eenige jaren te rechtvaardigen? De commissie meent van ja, blijkbaar in het vertrouwen dat voor krachtige grachtverversching zal worden gezorgd en in den bodem zeer weinig zal worden geroerd. Eene grachtverversching op flinke schaal wordt te kostbaar en eenigszins afdoende verversching is bij het tegenwoordig rioolstelsel niet te verkrijgen, terwijl het niet roeren in den bodem een absolute onmogelijkheid is.

Rijnland verklaarde zich bereid tegen den kostenden prijs, d. i. ƒ 200 à ƒ 250 per dag, te spuien, maar verbindt daaraan de voorwaarde, dat het spuien slechts dan mag geschieden, als de toestanden in het hoogheemraadschap dit toelaten; het is dus niet zeker dat gespuid kan worden als dit voor de gemeente wenschelijk is. De vraag blijft of de stroom zoo sterk zal wezen dat het bezinken en aanzetten der stoffen zal worden voorkomen, laat staan bezonken stoffen zullen meégevoerd worden.

De commissie erkent dat Leiden's bodem zeer vervuild is, en geeft den raad daarin niet te roeren, maar dit is niet op te volgen; dagelijks toch zijn de werklieden van waterleiding, gasfabriek en rioleering gedwongen den grond onderste boven te keeren, en herhaaldelijk worden voor nieuwe leidingen en riolen de straten over aanzienlijke lengten opgegraven, terwijl voor het nieuwe en door de commissie gewenschte rioolnet overal een radicale opgraving moet geschieden, ruimer en dieper dan voor een Liernurnet noodig is.

Al wordt het drinkwater sinds den aanleg van de waterleiding niet meer verontreinigd, levert de vervuilde en steeds meer vervuilende bodem gevaar op, niet alleen voor den gezondheidstoestand in het algemeen, maar ook voor sommige besmettelijke ziekten.

In November 1874 schreef het bestuur der Vereeniging tot bevordering der volksgezondheid: *Wij zijn er ver af om het groote belang b.v. eener duinwaterleiding voor onze stad te willen ontkennen, maar moeten er toch ook op wijzen dat zelfs niet de meest ruime aanvoer van drinkwater ons van den schadelijken invloed, voortspruitende uit den erbarmelijken toestand van het rioolstelsel, geheel of zelfs grootendeels zou kunnen vrijwaren*". Ook van v. Pettenkofer is het bekend dat hij, hoewel natuurlijk het gewicht van goed drinkwater niet geringschattend, voortdurend strijd voert tegen de „Trinkwasserfanatiker".

Al is te Leiden de typhus sinds den aanleg van de waterleiding afgenomen, moet men voorzichtig zijn de verbetering *uitsluitend* aan de waterleiding toe te schrijven; de omstandigheid dat het waterpeil constanter en lager geworden is, kan daarop van invloed zijn. Volgens v. Pettenkofer ging de typhus in Munchen van 1860—1880 gelijkmatig op en neer met den grondwaterstand.

Te Londen, waar het goede rioolstelsel bodemverontreiniging voorkomt, mag men zich in een laag sterftecijfer verheugen, hoewel de waterleidingen volstrekt geen bijzonder goeden naam hebben.

De gemeente architect wil, op het gezag der gezondheidscommissie, aannemen dat Leiden zijn veelvuldige typhus-gevallen overwonnen heeft door de duinwaterleiding, maar hecht eraan de waarschuwende stem van v. Pettenkofer niet in den wind te slaan en aan de bodemvervuiling paal en perk te stellen.

Het hoofdbezwaar van de commissie tegen het Liernur-stelsel bestaat daarin, dat niet alle stedelijk vuil wordt opgenomen door het buizennet, dat *bodem en grachten bij voortduring verontreinigd worden met massa's vuil, afkomstig van de straten, uit de huizen, uit varkenskotten en last not least uit fabrieken.*

De heer Knuttel beschouwt de vier deelen van het bezwaar ieder afzonderlijk en geeft in overweging de fabrieken en varkenskotten, de stallen en slachthuizen daaronder begrepen, aan het pneumatische net te doen aansluiten. Wat de verwijdering van het vuil uit de huizen aangaat, wordt naar de teekeningen verwezen, die de heer Liernur bij zijn concessie-aanvrage heeft overgelegd. Welk stelsel van rioleering men ook volge, nimmer kan al het straatvuil in het rioolnet worden opgenomen; het op de straten zwervend vuil moet door straatvegers worden weggevoerd en de straatkolken zijn zoodanig ingericht dat het vuil, door regen- of besproeiingswater medegevoerd, in die kolken bezinkt en dagelijks daaruit wordt geschept. Het straatvocht, bestaande uit regen,- sproei- en schrobwater, voert vuil van de straat mede en wel gedeeltelijk in fijn verdeelden of opgelosten

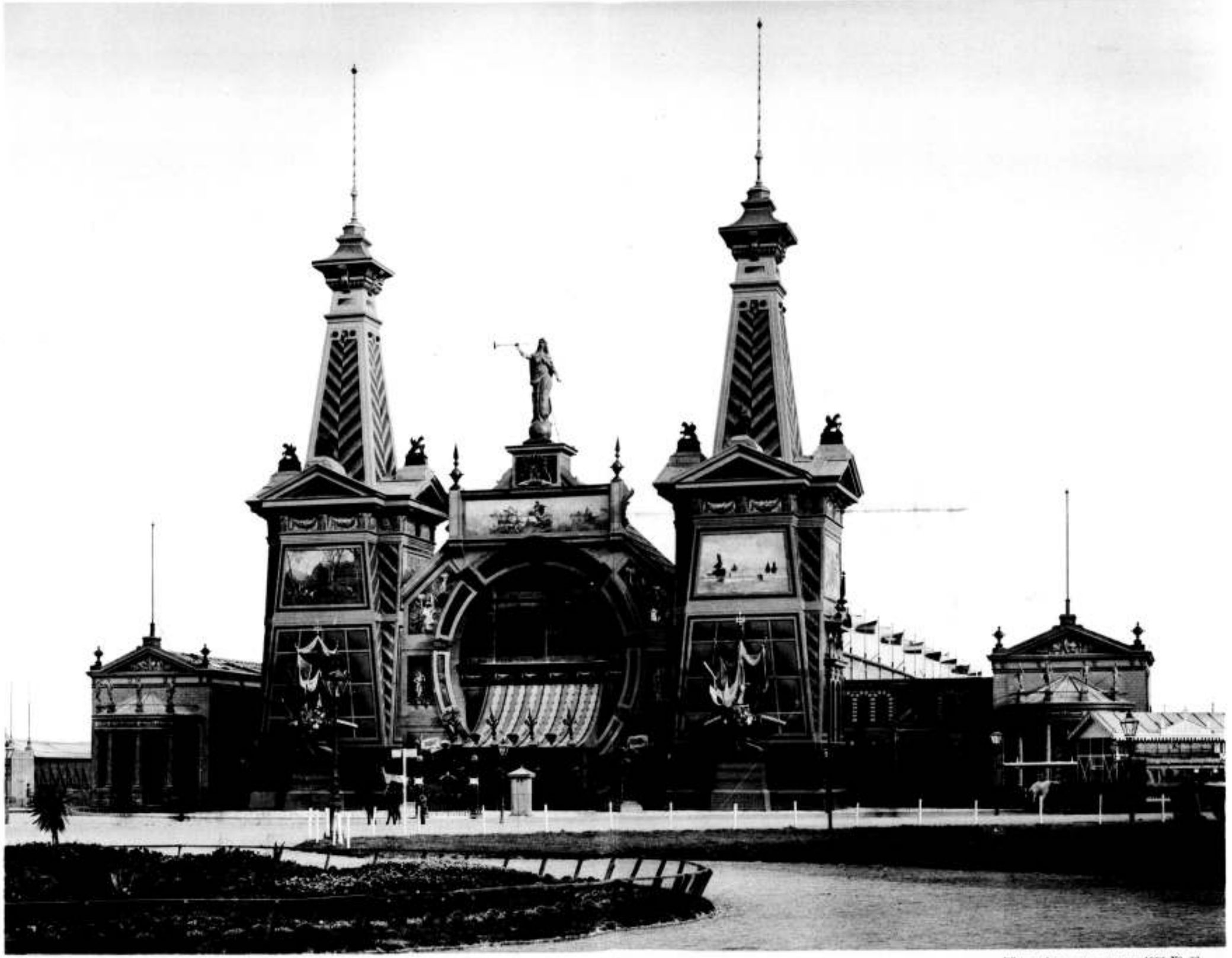

Lichtdruk van Smith & Beyer, Haarlem.

Bijvoegsel van DE OPBRENGER 1892 N°. 30.

INTERNATIONALE SPORTTENTOONSTELLING SCHEVENINGEN.

toestand, zoodat het niet in de kolken bezinkt. Of de hoeveelheid en den aard van dat vuil zoodanig zijn, dat het overwegenden invloed mag hebben op de keus van een rioolstelsel, schijnt aan twijfel onderhevig, vooral als men daarbij nagaat, hoe het straatvocht langs de grachten steeds naar het publieke water afloopt en welke diensten de bekende nooduitlaten bij het spoelstelsel moeten doen; daardoor toch wordt de inhoud der riolen bij zware regenbuien op de publieke wateren afgevoerd.

De gemeente-architect acht het hoofdbezwaar van de commissie niet overwegend en weet voor de Leidsche toestanden geen beter stelsel dan dat van Liernur, waarvoor pleiten: de mogelijkheid van spoediger invoering en vooral de mindere kosten van aanleg en exploitatie dan van een goed werkend spoelstelsel.

Kostbare proefnemingen zijn onnoodig, sedert het bestaande net in Amsterdam reeds veel meer menschen bedient dan Leiden inwoners telt. Wordt volgens de raadgeving van de commissie Leiden eerst behoorlijk gerioleerd en daarna overwogen of de fecale stoffen volgens de methode-Liernur zullen verwijderd worden, dan worden grootere uitgaven gevorderd.

De vraag van eigen exploitatie of concessie is van ondergeschikt belang. Aanleg en exploitatie van gemeentewege bieden voordeelen aan; trouwens de heer Liernur zelf heeft geschreven dat de goedkoopste weg zou zijn zelf het rioolplan uit te voeren, daar de gemeente goedkooper kapitaal kan verkrijgen dan een consortium voor een dergelijk nieuwe zaak Nu staat daartegenover dat een dergelijke koopmanszaak door ambtenaren bezwaarlijk met voordeel gedreven kan worden. De gezondheidscommissie vreest dat de exploitant, wien het om zooveel mogelijk winst te doen is, en wien de geringe waarde der feces geen winst belooft, die feces onvoldoende zal verzamelen, maar zijn de kostbare inrichtingen eenmaal gemaakt en in bedrijf gebracht, dan kan slechts voortdurende toevoer van grondstof dit kapitaal rendabel maken. Onvoldoende verzameling is niet denkbaar, want het buizennet is nauw en dicht en laat niet toe, evenals andere riolen, om ze als bewaarplaats van fecaliën te gebruiken. Tegen de nadeelen van algeheele werkstaking van den exploitant kan een goed contract de noodige waarborgen verschaffen, en het weghalen der feces kan even goed geschieden door een concessionaris als door de gemeente.

Daar zij niet licht besluiten zal een dergelijk groot kapitaal aan rioleering te besteden, is de uitgifte eener concessie tot aanleg en exploitatie eener pneumatische rioleering het eenige middel dat overblijft om Leiden zoo spoedig mogelijk een goed rioolstelsel te verschaffen.

Aan het slot van zijn rapport maakt de heer Knuttel nog een paar opmerkingen; de eerste betreft de meening der Commissie dat een spoelstelsel bij gedeelten kan worden aangelegd en de uitgaven zoodoende over jaren verdeeld worden.

Dit geldt voor ieder stelsel, maar het minst voor het spoelstelsel in een horizontale, laaggelegen stad, waar de spoeling kunstmatig moet geschieden; daarbij zal men het hoofdriool en het gemaal met stoomwerktuig enz. van den aanvang af moeten maken. De gezondheidscommissie van 1873 wees er reeds op, dat juist het Liernurstelsel desverlangd meer stuksgewijze kan worden aangelegd. Voordeelig zou het echter bij geen enkele inrichting zijn.

De tweede bemerking slaat op den wensch der Commissie om sommige grachten te overwulven. Ieder die belang stelt in den toestand van een overwulfde gracht, vatte de gelegenheid aan de Langebrug door te varen om zich een denkbeeld te vormen van wat onder rioolhuid verstaan wordt, en van den invloed, die feces op metselwerk hebben.

Wij zien verlangend uit naar het besluit, dat de Gemeenteraad van Leiden in deze belangrijke zaak zal nemen.

DE INTERNATIONALE SPORT-, VISSCHERIJ- EN PAARDENTENTOONSTELLING TE SCHEVENINGEN.

(MET TWEE PLATEN.)

De gebouwen voor de Internationale Sport-tentoonstelling te Scheveningen beslaan eene bebouwde oppervlakte van ongeveer 22000 centiare, terwijl de tuin eene grootte heeft van bijna 7000 vierkante meter. Voegt men bij deze oppervlakte van 29000 M² de ruimte, door de sportterreinen, paardenstallen, lawntennisbanen enz. ingenomen, dan verkrijgt men een geheel van 7 hektare.

De gebouwen zijn op een zeer heuvelachtig terrein opgericht; op enkele plaatsen werden diepten van 9 M. gevonden en door de helling van de Parklaan ligt de achterzijde der gebouwen 4 meter lager dan de vloer van den hoofdingang.

De terreintoestand bracht mede de gebouwen op Jukwerken te plaatsen, die op afstanden van 2 meter opgericht en onderling met trekplaten, schoren en bintbalken gekoppeld zijn; voor den onderbouw, die geheel op zichzelf staat, daar ook de bovenbouw van uit den zandbodem is opgetrokken, werden duizend stère hout verwerkt.

In het laatst van December 1891 werd met den bouw begonnen en op den daarvoor bepaalden tijd van 1 Mei jongstleden werd het geheel opgeleverd. Houdt men daarbij rekening met den guren winter, waarin sneeuw en hevige stormen aan de orde van den dag waren en den beschikbaren tijd van 20 weken, waarin ongeveer vijf duizend kubieke meters hout moesten verwerkt worden, dan moet erkend worden dat er met buitengewonen ijver gewerkt is en dat Amerikaansche spoed en doortastendheid gevorderd werden om het geheel reeds den 1en Mei voltooid te kunnen afleveren.

Het geheel is ontworpen en uitgevoerd naar de plannen van den architect W. B. van Liefland te 's-Gravenhage en de oprichting der gebouwen geschiedde krachtens eene onderhandsche overeenkomst, door het Comité der Internationale Sport-, Visscherij- en Paardententoonstelling met voormeemden architect en den heer H. F. de Baan te Scheveningen gesloten.

KUNSTBETOOGING TE ANTWERPEN.

Het komiteit van den bond *Antwerpen vooruit* zond ons dezer dagen onderstaand bericht, waaraan gaarne plaatsruimte verleend wordt.

„Dit jaar zal te Antwerpen eene der schoonste kunstbetoogingen plaats hebben.

„De Belgische Akademie van Oudheidkunde, te Antwerpen gevestigd, richt met de medewerking der machtigste Maatschappijen dezer stad, eenen *Historischen Stoet* in, in den aard van dengene van 1561.

„Ten jare 1561, had de Rederijkkamer „De Violiere", ter gelegenheid van een Landjuweel, hare Nederlandsche Zusters tot eenen prijskamp, waarvan de prijs uit eene Zilveren Vaas bestond, uitgenoodigd.

„Veertien Rederijkkamers hadden dezen oproep beantwoord en hadden eenen zinnebeeldigen stoet gevormd, waarvan de pracht nooit te voren geëvenaard geweest was.

„Ooggetuigen, wier getuigenissen gelukkiglijk bewaard gebleven zijn, hebben van dezen stoet eene zoo juiste beschrijving opgemaakt, dat men dezen luisterrijken en eigenaardigen ommegang in 1892 in gansch zijne historische echtheid zal kunnen nabootsen.

„Veertien der grootste Antwerpsche Maatschappijen hebben het zich ten taak gesteld, elk eene der Rederijkkamers van 1561 voor te stellen.

„Eene hevige mededinging prikkelt hen en ieder hunner heeft den ijver aller harer leden ingeroepen.

„Men kan van nu af verzekeren dat, dank zij de toewijding van allen, de uitslag de beste verwachtingen zal overtreffen.

„De burgers van Antwerpen zullen zelf de rijke kleedingen, welke hunne voorouders droegen, aantrekken; en de lieve jonkvrouwen van 1561 zullen, door hunne niet min bevallige afstammelingen, vertegenwoordigd worden.

„De Meesters der Antwerpsche Schilderschool, en onze meest bevoegde Muziekmeesters besturen zelf de toebereidsels der versiering en van het muzikale gedeelte.

„Het Leger, de Burgerwacht, de Handelsnatiën, de bestuurlijke ambtenaars verleenen hunnen bijstand aan de pogingen der inrichters.

„Van nu af aan kunnen wij mededeelen dat de stoet zal bestaan uit: 45 zinnebeeldige wagens, door de forsche paarden der Handelsnatiën getrokken, 40 muziekkorpsen, 500 ruiters en 2000 personaadjes.

„De kosten van dit historisch feest zullen de 300,000 frank te boven gaan.

„De uitgangen van dezen, in zijn aard eenigen omgang, zijn bepaald op den 14den, 16den en 21sten Augustus 1892. Langshenen den doortocht zullen groote treden opgericht worden, om den vreemdelingen toe te laten eene gunstige plaats, buiten het gedrang, te vinden.

„De Bestuurleden van den Bond „Antwerpen Vooruit" stellen zich nu reeds ter beschikking dergenen, welke inlichtingen zouden wenschen te bekomen nopens het verblijf der vreemdelingen te Antwerpen, of over inrichtingsbijzonderheden.

„Ter gelegenheid van dezen stoet zullen er waarschijnlijk bijzondere treinen van Basel, Straatsburg, Parijs, Amsterdam, Rotterdam, Aken, enz. ingericht worden.

„Wij raden ieder liefhebber van een grootsch en indrukwekkend schouwspel, dringend aan, deze herleving van het verleden te gaan bijwonen, in eene stad, welke met de meeste zorgen, de herinneringen en de overleveringen ervan bewaard heeft."

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. Bij beschikking van den Minister van binnenlandsche zaken is bepaald: dat de commissie, belast met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschen te verkrijgen tot het geven van middelbaar onderwijs in hand- en rechtlijnig teekenen en boetseeren, voor het jaar 1892 zitting zal houden te Amsterdam;

is aan die commissie tevens opgedragen het examineeren van hen, die in 1892 de akten van bekwaamheid verlangen voor het handteekenen, bedoeld in art. 65*bis* der wet tot regeling van het lager onderwijs;

en zijn benoemd: tot lid en voorzitter dier commissie: W. B. G. Molkenboer, directeur der rijks-normaalschool voor teekenonderwijzers, te Amsterdam;

tot leden:

L. Beirer, leeraar aan de rijks-normaalschool voor teeken-onderwijzers en aan de rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;

J. Behrens, directeur der gemeentelijke teekenschool te Roermond;

F. Lz. Berghuis, directeur der ambachtsschool en der burgeravondschool te Arnhem;

G. W. Brons Middel, leeraar aan de rijks hoogere burgerschool te Meppel en teekenonderwijzer aan de rijksnormaallessen te Meppel en te Hoogeveen;

J. Cardinaal, werktuigkundig ingenieur, leeraar aan de rijks hoogere burgerschool en aan de burgeravondschool te Tilburg;

H. A. C. Dekker, teekenonderwijzer aan de rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem, woonachtig te Amsterdam;

Bart van Hove, directeur der kunstnijverheidsteekenschool *Quellinus* te Amsterdam;

J. D. Huibers, leeraar aan de rijks-normaalschool voor teekenonderwijzers en aan de rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;

E. Jelsma, directeur der ambachtsschool te Amsterdam;

J. K. de Kruyff, directeur der rijksschool voor kunstnijverheid en leeraar aan de rijks normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

J. C. C. Legner, leeraar aan de rijks hoogere burgerschool en aan de burger-avondschool te Utrecht;

M. J. Lens, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool en aan de burger-avondschool te Utrecht;

J. H. A. Mialaret, hoogleeraar aan de academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage;

F. J. Schikkinger, teekenonderwijzer aan openbare lagere scholen te Amsterdam;

N. Steflaar, leeraar aan de academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage;

B. W. Wierink, directeur der industrieschool van de maatschappij voor den werkenden stand en leeraar aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam.

— Dezer dagen is door bemiddeling van het consulaat te Budapest aan Josef Israëls verzonden de groote gouden medaille, welke op de verleden jaar te Pest gehouden tentoonstelling aan hem is toegekend. Israëls verwierf de eenige gouden medaille, welke voor niet-Oostenrijksche kunstenaars was uitgeloofd.

's-BOSCH. De voordracht voor de benoeming van eenen directeur aan de koninklijke school voor sierlijke en beeldende kunsten luidt als volgt: 1°. Julien Donij, ingenieur-architect en leeraar aan de Universiteit van Leuven; 2°. P. J. den Hertog, leeraar aan de Academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage.

— Aflevering 7 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: De tand-spoorweg op Sumatra (*met fig.*). — Christophorus Columbus (*met fig.*). — De Strophantus (*met fig.*). — Verwilderde kinderen. — Een rekenkundige aardigheid. — Een eenvoudige methode tot het vervaardigen van afbeeldingen van natuurvoorwerpen, door Dr. H. W. Heinsius. — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn:

Benoemd: tot ingenieurs 2de kl., de ingenieurs 3de kl. P. J. Bertel, E. Gerst, T. J. W. van Rossum, F. M. E. L. Kerstens en F. H. van Kooten; tot ingenieur 3de kl., de adspirant-ingenieurs W. H. Kloppenburg, D. A. Koster, J. F. Quant en E. J. Bergmans; tot adspirant-ingenieur H. Oostinjer. Voorts tot opz. 2de kl., de opz. 3de kl. G. van der Beek; tot opz. 3de kl. W. Polman, daartoe gesteld ter besch. van den gouv.-generaal.

Overgeplaatst: Van Sumatra's Oostkust naar Soerabaja, de ingenieur 2de kl. J. F. de Gijselaar; van Tegal naar Soerabaja, de ingenieur 2de kl. F. J. van Oppen; van Batavia naar Sumatra's Oostkust, de ingenieur 3de kl. E. L. M. Kerstens, ten einde als eerstaanwezend ingenieur op te treden; van de directie naar de residentie Batavia, de ingenieur 3de kl. E. A. van Arcken; van Batavia naar Soerabaja, de adspirant-ingenieur F. H. Kloppenburg; van den algemeenen naar den gewestelijken dienst in de residentie Probolingga, de opzichter 2de kl. C. H. Bergamin; van Batavia naar Sumatra's Oostkust, de opzichter 3e kl. T. Sijberk; van Samarang naar Sumatra's Westkust, de opz. 1ste kl. J. C. A. Torri; van Celebes naar Samarang, de opz. 3de kl. L. M. J. Koermans; van Batavia naar Celebes en onderhoorigheden, de opz. 3de kl. A. J. A. Engelkamp; van Madioen naar Soerabaja, de opz. 3de kl. Th. C. H. J. Vogelenzang; van Banjoemas naar Pasoeroean, de opz. 1e kl. A. N. Pieters; van Besoeki naar Bantam, de opz. 3e kl. J. W. Coorengel.

Toegevoegd: Aan den chef der 4de waterstaatsafdeeling voor de werken aan de Brantas-Porong en Soerabaja-rivieren, de ingenieur 2e kl. J. F. P. J. Straalman; aan den chef der 5e waterstaatsafdeeling voor de opnemingen te Pekalen de opzichter 3de kl. S. J. Weg Hzn.; aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, met Ngandjook als standplaats, de opzichter 3de kl. A. B. C. Kolmus; aan den chef der 3de waterstaatsafd. de opz. 2de kl. W. A. Th. Ziesel; aan den chef der 4de waterstaatsafdeeling de opzichter 3e kl. Ch. Butin Blk; aan den chef der 5de waterstaatsafdeeling de opz. 3de kl. P. K. van Gemert; aan den chef der werken en opnemingen aan de Solo-rivier, de opzichter 3de kl. W. H. F. Oethuis.

Geplaatst in de residentie Batavia, de opzichter 3de kl. J. Hallisch; in de residentie Tegal, de opzichter 3de kl. K. F. Tuijnman; in de residentie Soerabaja, de opzichter 3de kl. A. B. C. Kolmus; in de residentie Banjoemas, de opzichter 3de kl. J. J. Habeek; bij de directie, de opzichter 3de kl. A. Missilet.

Gedetacheerd: bij den aanleg van staatsspoorwegen op Java, de opzichters 3de kl. K. G. H. N. Thörig en L. Stadelmann.

Belast met de waarneming der betrekking van hoofdingenieur 2de kl. en tijdelijk geplaatst bij de directie, de adsistent op non-act. J. Schalij.

— Tot gemeente-architect te Dirksland is benoemd H. M. Roodhaal, op een jaarwedde van . . . . *f* 100.

— Tot leeraar aan de burgeravondschool te Deventer is benoemd de heer P. J. C. Loumans, ingenieur bij de Exploitatie-maatschappij, standplaats Zwolle.

— De heer C. J. van der Plank te Amersfoort is benoemd tot adsistent-directeur der gemeentegasfabriek te Hilversum.

ADVERTENTIEN.

De DIRECTEUR der GEMEENTELIJKE GASFABRIEK te Arnhem is voornemens op **Vrijdag 5 Augustus** des namiddags ten 2 ure, in het openbaar ten kantore der Fabriek

aan te besteden:

Het amoveeren van pl. m. 32 Meter kolenloods, het metselen van een gevel in de resteerende kolenloods, het ophoogen van het terrein en het bouwen van een gebouw voor Meters en Regulateurs op een terrein aan de Gasfabriek te Arnhem.

Bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van *f* 2,— te verkrijgen ten kantore der fabriek, terwijl de teekening van de kolenloods alaar ter inzage ligt.

De aanwijzing zal geschieden op Maandag 1 Augustus, des voormiddags ten 11 uren.

Inlichtingen alle werkdagen van voormiddags 10—12 en namiddags 2—4 uur, ten kantore van den architect A. B. FREEK, Driekoningenstraat n°. 4.

De Directeur:
J. BLOM Jzn.

Plan teekening van de Gebouwen der Internationale Sporttentoonstelling Scheveningen.

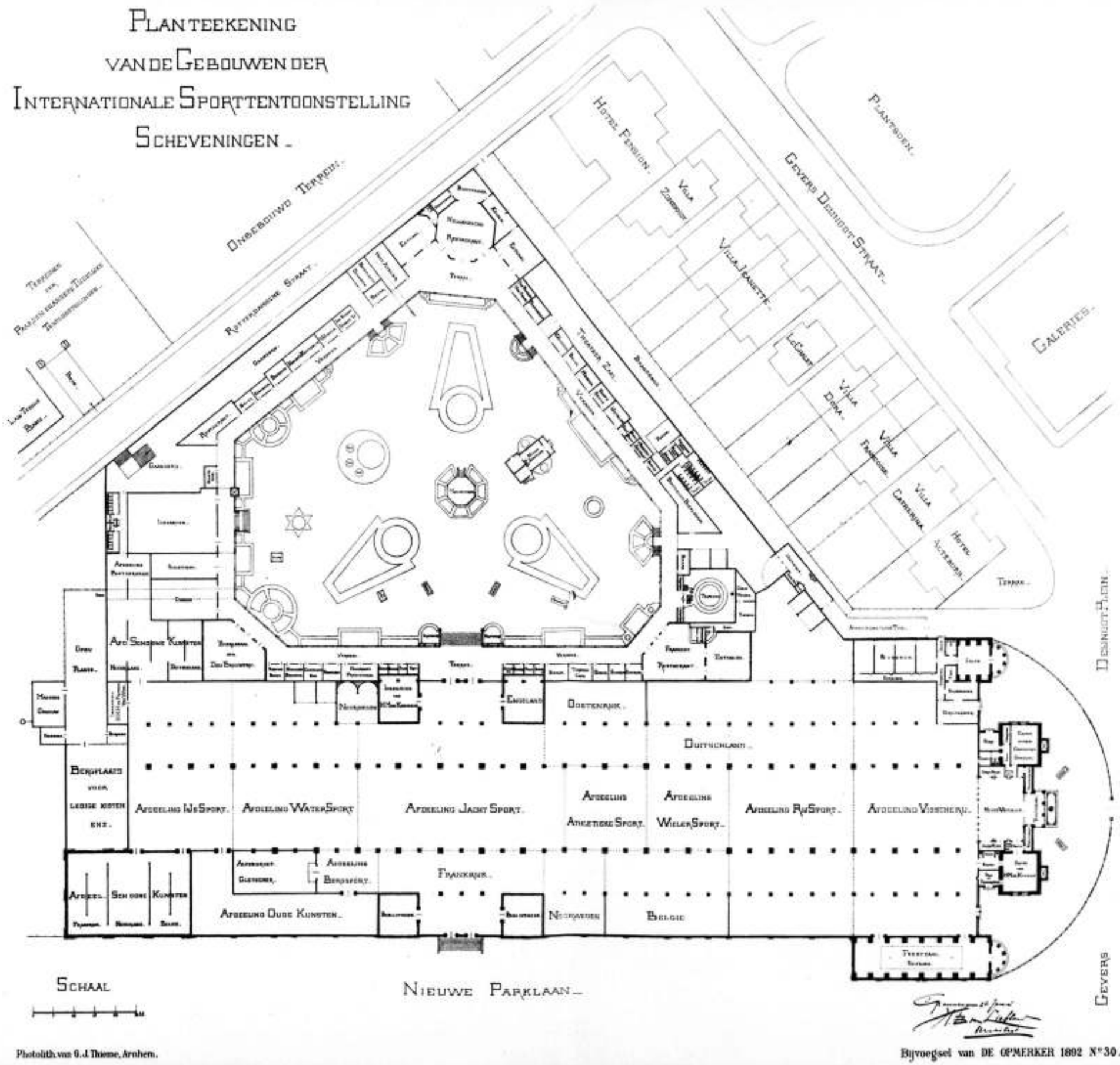

Photolith. van G. J. Theme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892 N°30.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den 9den **Augustus 1892**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK N°. 584.

Het maken van een hoofdgebouw en bureaugebouw en eenige diverse werken, ten behoeve van de uitbreiding van het station BLERICK.

Bogroting ƒ 27500.—.

De besteding geschiedt volgens § 75 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den Juli 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Venlo*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 1sten Augustus 1892, ten tien ure voormiddag. (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 14den Juli 1892.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING

Op **Maandag den 8n Augustus 1892**, des namiddags ten half twee uur (*Greenwichtijd*) zal in het Central Passenger-station te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 507.

Het verbreeden en ophoogen van het stationsemplacement, wijzigen en uitbreiden van de spoorinrichtingen en maken van twee gebouwen voor centrale wisselbediening met verdere bijbehoorende werken op het goederenstation Amsterdam — Rietlanden. (Raming ƒ 130 000.)

(*Voor rekening van den Staat der Nederlanden*) en volgens bestek N°. 531.

Het maken van ophoogingen en afgravingen op de baan en stationsemplacementen, het leggen en verleggen van sporen en wissels, het wijzigen en uitbreiden van afsluitingswerken en het maken en plaatsen van afdeelingswerken ten behoeve van het inrichten van den locaalspoorweg Apeldoorn-Deventer-Wierden tot gewonen spoorweg. Raming ƒ 35000.

De bestekken zijn tegen betaling van ƒ 1.50 per exemplaar verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag, met toezending van het bedrag, aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De aanwijzing wordt gedaan op dag en uur als in het bestek vermeld.

De Administrateur.

Verhuisd

NAAR

Driekoningenstraat No. 4

A. R. FREEM,

Architect

ARNHEM.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*

T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

G. W. VAN DER WIEL & Cie, ARNHEM verzenden *franco* op aanvrage per postwissel:

Gegomde inschrijvingsbiljetten met couverten à	ƒ 0.29	per stuk
Lijsten volgens art. 11 der arbeidswet	„ 0.06	„ „
Verkaarbiljetten	„ 0.05	„ „
Huurcontracten	„ 0.55	„ 10 stuks
Begrootingsstaten	„ 0.55	„ 10 „
Kennisgevingen van ingelukken	„ 0.17	„ 5 „

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Vrijdag** den **12 Augustus 1892**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize alsdaar aan te besteden:

Het BOUWEN van eene SCHOOL aan de Van Spaanstraat.

Bestek voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te Rotterdam, en zijn tevens voor ƒ 1.— verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE en ZOON, Boekdrukkers *Hoofdstr* n°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Vrijdag* den 5 *Augustus* 1892, des voormiddags te 11 uren.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar. — Isoleerend.

Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

Proefstation voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT, Amsterdam,

Prins Henddrikkade 14.

Mechanisch, Chemisch onderzoek van Metalen.

Bepaling der breekkracht, weerstand tegen doorbuiging van **Profielijzer** en **Staafgoer, Balk**, enz.

Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

„DE WATERVERF",

de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor

Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij

G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*

Verfwaren, silicaat, enz. enz.

„ONZE BOUWMATERIALEN"

van de Heer J. A. VAN DER KLOES, *Leeraar a/d Polytechnische School te Delft*, **TE KOOP gevraagd.** Brieven *franco* onder lett. H. K. met opgaaf van prijs, bureau dezes.

Geschiedenis in de bouwstijlen

van den Heer E. GUGEL, *Hoogleeraar a/d Polytechnische School te Delft*, **TE KOOP gevraagd.** (laatste uitgaaf). Brieven franco onder letter H. K., met opgaaf van prijs, bureau dezes.

Uit de hand Te Koop EENE SERRE

in natuurlijk opgetrokken, en **gesmeed ijzeren koepelkap**, lang 12.80, breed 7 en hoog 9 M. binnenwerks. Voorzien van centrale **verwarming, grot** en **waterpartij**. Te bevragen bij den Architect W. IBONIG te *VELP* bij *Arnhem*.

BOUWTERREIN.

Aan de **Hoermondsche straat** en hoeken de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN* TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT alsdaar.

ROLLUIKEN

van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **Garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, *Remscheid.***

Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M

Mack's Gipsplanken

zeker mogelijk voor **spoedige daarstelling** van Plafonds, Lichte Scheidsmuren, Insolerte vloeren, Muurbekleding etc.

Voortreffelijke Isoleering van Dakes en verhitte muren. **Onbrandbaar.**

Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., *Breestraat.*

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten,

Greve's Loodwit

is beter dekkend, fijner, witter en beter kleurhoudend dan enig ander;

is bekend door den **Nederl. Schilders-bond.** Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders,** uit alle steden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven.**

wordt, bij **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht,** nooit anders afgeleverd dan in zakken voorzien van **zegel etiket** en **fabrieksmerk,** welke alleen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men kan de waardevolle artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Aubachtsman"* d.d. 8 Febr 1890 en in het *„Boerderij Weekblad"* d.d. 5 Dec 1891;

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning

FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-, Hoekmeet- en andere INSTRUMENTEN,

voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN**

Weegwerktuigen.

JAN HAMER & Co.

Marnixstraat 402

AMSTERDAM.

Luchtpompventilators

EN

SCHOORSTEENKAPPEN

Systeem „BOYLE"

Duizenden met het meeste succes geplaatst.

Belangrijke Prijsverlaging.

Men zij tegen slechte en waardeloose imitaties gewaarschuwd. (3)

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzeren.

Steeds voorhanden

Balk IJzer in verschillende profielen en lengten

Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabiek. van Gebr. Heijkant & Co. te Werxem, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de uiterste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

DE LINT & Co., Rotterdam,

GROENENDAAL 99.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

GEVANGENIS-POORTJE.

HEILIGEWEG AMSTERDAM.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892. N°31.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 31. ZATERDAG, 30 Juli 1892.

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.M.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8 , beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STUHLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

ZOMEREXCURSIE 7 Aug. 1892.

Aan heeren deelnemers aan de zomerexcursie naar Leiden op Zondag 7 Augustus a.s., wordt bekend gemaakt dat het uur van vertrek is bepaald op 8½ uur des morgens. De stoomboot, die de deelnemers zal overbrengen, *heeft als ligplaats „de Overtoom" bij de Nassaukade.* Ook de terugtocht zal per stoomboot geschieden, echter over den Amstel. De kosten, aan deze excursie verbonden, worden geraamd op f 7.50 per persoon, inclusief het diner (echter zonder wijn).

Heeren leden, die nog aan genoemde excursie wenschen deel te nemen, gelieven zich aan te melden bij den 1e-Secretaris, American Hotel, te Amsterdam.

De Vereeniging „Architectura" te 's-Gravenhage zal zich te Leiden bij het Genootschap aansluiten.

Namens het Bestuur.
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

HET POORTJE VAN HET VOORMALIG TUCHTHUIS AAN DEN HEILIGENWEG TE AMSTERDAM

(BIJ DE PLAAT.)

(A. et A.) Bijgaande plaat is het resultaat van eene prijsvraag voor eene opmeting door het Genootschap uitgeschreven, waarvoor de heer M. Lauweriks den eersten prijs verwierf. Van de wording van het tuchthuis maakt Wagenaar melding in zijne beschrijving van Amsterdam (Deel III pag. 250), waarin we zien dat: „Schepenen zwaarigheid maakten om sommige kwaaddoenders overmids hunne jonkheid, capitaal te straffen en dat zulks gelegenheid gaf tot een besluit, om een huis, tot castijement van dezelven, te stigten, en daartoe te nemen het Clarissen klooster; 't liep egter nog eenigen tijd aan, eer het tugthuis tot stand gebragt was. In April des jaars 1595, was het volbouwd".

Ten aanzien van den bouw wordt Hendrik de Keijser als vermoedelijk bouwmeester genoemd, ofschoon er geen melding van gemaakt wordt in de „Architectura Moderna" van S. de Bray.

Het blijkt uit eene plaat van den graveur Van Meurs, voorkomende in de Beschrijving van Amsterdam van Dr. Olfert Dapper en uit die van Filips von Zesen, beiden uitgekomen in 1663—64, dat de bekroning van die poort oorspronkelijk heeft bestaan uit een gebogen fronton met het stadswapen in het midden, geflankeerd door twee leeuwen rustende op de getoogde kroonlijst.

Op eene plaat, uitgegeven door P Schenk (uitgever uit het laatst der 17e en het begin der 18e eeuw, opvolger van Nicolaas Visscher) komt de beeldgroep voor die nu nog het poortje bekroont, en waarvan de behandeling der figuren herinnert aan de groep boven de Gasthuispoort, in 1736 door Jan van Logteren uitgevoerd, waardoor de mogelijkheid bestaat, dat ook de groep aan de Heiligenwegpoort door dienzelfden beeldhouwer gemaakt is; echter wordt ook wel de groep beelden toegeschreven aan den beeldhouwer Ziezenis, die de groep boven de Oudemanhuispoort op den Kloveniersburgwal uitgevoerd heeft. Bevreemdend echter is het, dat onze stedebeschrijver Wagenaar ervan zwijgt, terwijl Van Logteren bij het Gasthuispoortje met name genoemd wordt.

(A. et A.) ONBEVOEGDE CRITIEK.

II.

In hetzelfde nummer van het Weekblad „de Amsterdammer" (n°. 784) gaat de heer Moes voort, vuur en vlam te spuwen tegen alles, wat herinnert aan Rijksarchitectuur. Niet dat wij deze soort bouwkunst in allen deele verdedigen willen, doch we wenschen van onze kunst geen partijquaestie te zien gemaakt; daarvoor staat ze te hoog, te hoog zeker, om speelbal te worden in handen van schrijvers in plastische kunst-rubrieken, die hunne artikelen uitsluitend distilleeren moeten uit verspreide meeningen, brochures en courantengeschrijf, die alles bij elkander nog tot geen gezond oordeel over plastiek kunnen leiden.

„Het geeft onwillekeurig een lachwekkende impressie", schreef A. J. verder in *Nederland*' van April '92, „zich een nieuwsblad-verslaggever te denken, die tegen„over het kolossale Rijksmuseum gaat staan, om dat „op zijn gemak zonder eenige terughouding te bespotten.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

„Men kan niet nalaten daarbij te denken aan een Pa„rijschen straatjongen, die een langen neus maakt tegen „de Notre-Dame, aan een hondje, dat den rijk met „sterren geëmailleerden majestueusen koepel van een „zomernachts-firmament aanblaft".

De heer Moes strekt zijne aanvallen verder uit dan het Rijksmuseum. Want schoon of onschoon kent hij niet, ziet hij niet, het zijn de personen die hij attaqueert, en al waren deze personen op het punt een nieuwe Notre-Dame te stichten, of 'n monument dat het nageslacht ons benijden zou, zijn pen zou in „de Amsterdammer" voorgaan te waarschuwen tegen zoo'n vernieuwde poging eener hem antipathieke partij om iets schoons te leveren. De „kunst"-zijde der zaak doet hem niets, het is voor hem alles partij-politiek of zoo iets. En als echt politiker maakt de heer Moes zich ook associaties, het komt er niet op aan uit welken achterhoek deze komen, mits ze maar aan het heilige doel beantwoorden: embêter Dr. Cuypers, zijne kunst en die zijner geestverwanten.

Waarlijk — schreef hij — de toekomst ziet er minder donker uit dan nog kort geleden. (Moes over de „toekomst" van plastische kunst!) „Er zijn ook nog andere gegevens, om dit met vertrouwen te kunnen constateeren". Hm! En welke gegevens zijn deze, meent ge? Niet meer of minder dan het feestnummer van het *Bouwkundig Weekblad!* Moes! Moes! wat zijt gij naïef, om 'n feestnummer met zijn gezellige parodieën op alles en nog wat, aan te halen als argument voor uw hoop op 'n betere toekomst! Zie hier de impressie, welke velen met den heer Cuypers deelden, toen hij op genoemd feest eens hartelijk uit, ongeveer de volgende woorden sprak (zie Opmerker van 11 Juli): „Ik had met de viering „van het 50-jarig jubilé der Maatschappij tot bevordering „van Bouwkunst verwacht nu eens een echt klassiek „feest te zullen zien en bijwonen, waar het classisisme, „het academisme, hoogtij vieren zouden, en ben tot „de ervaring gekomen dat er tot mijne groote vreugde „een geheel andere geest heerscht en er door de „Maatschappij een nieuwe frissche stroom is begonnen „te waaien. Het classisisme, het conventioneele heeft „afgedaan en moet als overal plaats maken voor het „rationalisme, één met socialisme, — societeit, — „maatschappij...."

Zie, *dit* geeft hoop op de toekomst, want het is één met de nieuwe richting in schilderkunst, beeldhouwkunst en letterkunde, waartegen gij u toch niet verzet, niet waar? en och, al wildet ge u daartegen verzetten, ge zoudt ras bemerken dat ge in de groote evolutie, die zich thans accomplisseert in de kunsten, slechts 'n ouwerwetsche toeschouwer waart, die beter deed 'n tochtje te maken met de trekschuit. Doch laten we lezen wat ge verder over genoemd feestnummer schrijft:

„Behalve dat in dit geestig samengesteld nummer den „draak wordt gestoken met de ongelukkige richting in „den tegenwoordigen officieelen bouwstijl in Nederland" (het B. W. deed beter den draak te steken met de tegenwoordige „ongelukkige" richting in de „plastische" critiek) „vinden we er zoovele hatelijkheden in" (hu, wat groeit ge daar weer) „speciaal gericht aan het adres „van de beruchte afdeeling „Kunsten en Wetenschappen", „dat ook hieruit blijkt, dat er uitzicht op verbetering bestaat, „want (en nu krijgen we dan toch 'n krachtig argument) „het nummer is geredigeerd door architecten van naam". Hoort ge, lezers „door architecten van *naam!*" En wilt ge weten wie deze witte raaf geweest is? We zullen hem niet noemen, daar hij de eerste zijn zou, om met zoo'n qualificatie verlegen te zitten; want zijn naam schiet juist uit den grond en kan nog geen ongezonde moeslucht verdragen om welig op te groeien. Maar van *naam*, in vergelijking met de namen, die gij aanvalt, zijn deze architecten *niet!*

Na het Bouwk. Weekblad, krijgen we de „Kölnische Zeitung", waarin waarschijnlijk 'n professor het woord voert, welk citaat ons te vervelend is om het aan te halen. We vergunnen ons evenwel op te merken dat indertijd in hetzelfde blad stukjes geplaatst waren van tegenovergestelde strekking, van een professor, die onder geleide van wijlen Alberdingk Thijm, den grootsten lof over het museum uitbazuinde.

Het zou ons ook niet verwonderen, wanneer genoemd artikel der „Kölnische" door den heer Moes of 'n gedienstig vriend is geïnspireerd, om zoodoende in de gelegenheid te zijn eigen afbraak te citeeren en dit te geven als opinie uit het buitenland. Bij 'n goede organisatie zulker gedienstigheden visa-versa, kunnen we spoedig ook te Brussel, Parijs en Londen arlekijntjes geplaatst krijgen, die gehoorzamen aan een ruk uit Amsterdam. De heer Moes heeft dan slechts aan zijne draadjes te trekken, om naar verkiezing het rechter- of linkerbeentje dezer mannetjes in de hoogte te doen gaan of hen te dwingen den ondergang te profeteeren der Nederlandsche bouwkunst. We krijgen dan 'n telegraphisch-architectonisch-plastisch bureau Moes & Co.! Och, Moes, wat zult ge het dan druk krijgen!

'n Paar weken geleden is een nieuwe associé opgedoken in den persoon van den heer Knuttel, ex-gemeentearchitect van Leiden, thans Rijksbouwmeester.

Onze lezers meenen we reeds genoegzaam op de hoogte te hebben gebracht van 's heeren Knuttel's artistieke eigenschappen — men leze onze stukjes over de Leidsche gehoorzaal en diverse „fragmentjes" — om te beseffen dat het korps Rijksbouwmeesters nu juist niet verrijkt kan genoemd worden door deze nieuwe benoeming. Maar deze gehoorzaal is quasi klassiek, hetgeen den heer Moes blijdschap genoeg geeft om te juichen over de opneming van dezen klassisist-renaissancist onder de Rijksbouwmeesters.

Ook heeft deze heer eens iets gerestaureerd, tegen het advies van den Referendaris van Schoone Kunsten en ziedaar de heer Knuttel gelanceerd in den bond Moes & Co. Maar nu vragen wij, met welk recht de heer Moes zoo driest meent op te mogen treden? Wat deed hij, wat heeft hij zelf gedaan? Is hij kunstenaar, met eigen schoonheidsidée, die hij verdedigt, ruimte geeft en hoog houdt, waardoor hij kunstuitingen, anders dan de zijne, niet naast zich kán dulden? Ware dit zoo, hij zou minstens dankbaar zijn dat door Cuypers een eind gemaakt is aan de zotte steenen gedrochten, die men ons vóór zijn tijd als producten van bouwkunst wilde opdringen. Hij zou erkennen — evenals wij dit doen — dat zijn sterk optreden een zeer heilzamen invloed gehad heeft op de vormenspraak, die wij thans kennen en waardeeren. Doch neen, niets van dit alles, deze heer Moes heeft geen kunst-aspiraties, begrijpt niets, noch van architectuur, noch van sculpture, noch van schilderkunst. Hij weet data, namen van auteurs, de namen hunner werken, schift de soorten, classificeert ze in rubrieken, ontdekt oudheden, meent belang te moeten stellen in hunne geschiedenis; wil op grond van deze data en geschiedkennis spreken over kunst en tuimelt daardoor vanzelf in den grooten poel, waarin reeds zoo menig dilettant — van meer aplomb nog — geduikeld is. Had hij een greintje gevoel voor bouwkunst o. a., dan zou hij bijv. wat meer respect toonen voor het Rijksmuseum, dat, hoewel het wellicht te verbeteren is, toch daar staat als een schitterende uiting van eigen schoonheidsbegrip, waarvan elk detail lacht met 's heeren Moes' donquichotterie, elke steen sterk genoeg is om zijn lansje voor goed te breken.

Maar dan, mijnheer Moes, waar bemoeit gij u dan toch mee? Wie heeft u geroepen om critieken te vellen over *kunst*? Catalogiseer, maak geschiedkundige betoogen over het ontstaan van.... schilderijlijsten, schrijf boeken vol over Rembrandt, Quellinus, Van Kampen, wanneer ze geboren zijn, wanneer gehuwd, wanneer gestorven, maar blijf thuis met uwe beschouwingen over bouwkunst en ..... „plastische kunst", waarvan ge *niets* weet!

Wezenlijk, mijnheer Moes, het is een ernstige raad, dien wij u geven, en — zoo ge u te hoog gevoelt hem aan te nemen, — denk dan nog om het blad, waarin ge schrijft. Want wezenlijk, het is zoo pijnlijk!

PRIJSVRAGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het programma van de prijsvragen, door de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst uitgeschreven, is bekend gemaakt en in het *Bouwkundig Weekblad* van 23 Juli opgenomen. De eerste vraag betreft het *ontwerp voor een vrijstaanden predikstoel met doopbek en banken voor doopouders en kerkbestuur, in eene Protestantsche kerk*, volgens eene bij het programma gevoegde situatie gegroepeerd. Behalve het algemeene plan op de schaal van 1 à 100, worden de voor-, zij- en achteraanzichten van den predikstoel, het vooraanzicht van het doopbek en eene verticale doorsnede op de schaal van 1 à 20 en een der voornaamste details op $^1/_4$ der ware grootte verlangd. De mededinging staat voor alle Nederlanders open en er worden drie prijzen uitgeloofd, als de *vergulde-zilveren*, de *zilveren* en de *bronzen medaille* der Maatschappij, allen met het daarbij behoorende getuigschrift.

Een getuigschrift, ten dienste van de afdeelingen der Maatschappij, om te worden uitgereikt aan de bekroonden wegens prijsvragen, door de afdeelingen uit te schrijven, is het onderwerp van de tweede vraag. Er worden ontwerpen gevraagd van 40 bij 60 cM. grootte en geschikt voor photographische reproductie op een blad van 28 bij 35 cM. Ook voor de beantwoording van deze prijsvraag worden alle Nederlanders uitgenoodigd; de eerste prijs bestaat uit de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens *f* 100, en de tweede prijs uit de bronzen medaille met het getuigschrift.

Voor mededinging naar de derde prijsvraag, *een blikseminsleider met windvaan voor een landhuis*, worden alleen de leden van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst uitgenoodigd. Voor het beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij.

Antwoorden op bovenstaande drie prijsvragen worden vóór of op den 23 December 1892, des middags twaalf uren, vrachtvrij ingewacht aan het Bureau der Maatschappij te Amsterdam. De commissie van beoordeeling der ontwerpen bestaat uit de heeren J. Verheul Dzn., A. le Comte, Jos. Th. J. Cuypers, Henri Evers en C. B. Posthumus Meyjes.

GIPSPLANKEN.

Onder de vele nieuwe bouwmaterialen, die tegenwoordig in den handel gebracht worden, behooren ook de riet- en gipsplanken.

Reeds vroeger vestigden wij de aandacht op dit materiaal dat, naar bekend is, ook hiertelande vervaardigd wordt. Thans brengt de firma A. & O. Mack te Ludwigsburg (Wurtemburg), onder de benaming „Mack's Gipsplanken" een fabrikaat in den handel, dat binnen zeer korten tijd in Duitschland, Oostenrijk, Italië en Amerika in ruime mate in toepassing gebracht is en zeer goed aan het doel beantwoordt.

Door deskundigen wordt dit materiaal, zoowel uit een technisch als uit een gezondheids-oogpunt, als een belangrijke vooruitgang beschouwd. Deze gipsplanken hebben het karakter van houten planken en worden gewoonlijk vervaardigd in eene lengte van 2½ M. bij 25 cM. breedte en dikte van 2 tot 12 cM. Zij bestaan hoofdzakelijk uit eene geprepareerde gipsmassa, vermengd met andere bindende en lichte stoffen, welke door een evenredige en met zorg aangebrachte bijvoeging van riet versterkt zijn. Door deze bestanddeelen verkrijgt het geheel groote veerkracht en lichtheid, terwijl het bovendien een slechte geluid- en warmtegeleider is.

Bestaat daaraan behoefte, dan kan de keerzijde van de gipsplanken met asphaltpapier voorzien worden, waardoor het weerstandsvermogen tegen hitte, koude en vocht nog vermeerderd wordt.

De gipsplanken sluiten hol en dol in elkaar, wat de stevigheid van het verband natuurlijk zeer bevordert; zij laten zich als hout spijkeren en op elke verlangde maat afzagen, zoodat het gebruik ervan uiterst gemakkelijk is. Het fabrikaat is uitstekend geschikt voor plafonds, beschieting van zolderkamers, bekleeding van trappenhuizen en stallingen, voor separatiemuren, isoleering van daken, gegolfd-ijzeren gebouwen, ziekenhuizen enz.

Een voordeel der gipsplanken is dat zij in elk jaargetijde kunnen worden aangebracht,; zij zijn onmiddellijk droog en, volgens het onderzoek aan het kon. proefstation van bouwmaterialen te Berlijn, onbrandbaar.

In een door de firma Mack uitgegeven catalogus zijn de uitgevoerde constructies met gipsplanken geïllustreerd en worden de groote doelmatigheid en voordeelen van dit materiaal uitvoerig betoogd. Wij twijfelen dan ook niet of het zal ook hiertelande steeds meer en meer toepassing vinden.

De gipsplanken zijn in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst tentoongesteld.

DROOGMAKING VAN DE ZUIDERZEE.

In de noot, geplaatst onder onderstaand ingezonden stuk, overgenomen uit *De Ingenieur* van 23 dezer, worden andere dag- en weekbladen uitgenoodigd het in hunne kolommen op te nemen. Wij hebben gemeend aan dit verzoek te moeten voldoen.

Aan de Redactie van „De Ingenieur".

Mijnheer de Redacteur!

Aangenaam zou het mij zijn indien u deze regelen wildet opnemen in uw blad, dat door zijne algemeene verspreiding in technische kringen aan de uitvoering van mijn denkbeeld de meeste kans van slagen aanbiedt.

Met belangstelling en spanning is zeker door velen, doch vooral door het groote aantal belanghebbenden bij de groote werken in ons vaderland, het streven en werken der Zuiderzee-vereeniging gevolgd.

Nu dat streven en werken in tal van belangrijke onderzoekingen, nota's en beschouwingen een vasten vorm heeft verkregen en aan het hoofd van het Departement van Waterstaat, H. en N. de ingenieur staat, die aan dat alles dien vorm heeft gegeven, zou nu de tijd niet gekomen zijn dat de vele honderden direct belanghebbenden, van af de ingenieurs, de opzichters, de nijveren en handelaars tot de werklieden toe, door een adresbeweging aan de Hooge Regeering en de beide Kamers der Staten-Generaal aandringen om dit grootsche werk, waarmee het bestaan en de welvaart van die allen en nog velen meer ten nauwste verbonden is, door de spoedige indiening en goedkeuring van een wetsontwerp tot een begin van uitvoering te brengen?

De waarschuwing van professor Telders in zijne redevoering (zie bladz. 63 der volksuitgave): dat binnen

enkele jaren, wanneer de nu onderhanden zijnde groote werken voltooid zijn, er geen honderden maar duizenden werkeloozen in alle rangen en standen der maatschappij zullen komen, is niet overdreven.

Wat moet er van die allen worden? van de ambtenaren hoog en laag die door jaren lange uitvoering van groote werken een schat van kennis en ervaring verwierven en zich in de gelegenheid gesteld zagen daardoor in het onderhoud van zich en de hunnen te voorzien; van al de kooplieden, handelaars, fabrikanten en aannemers die door hun leveringen, fabrikaten en uitvoeringen voor zichzelven en tallooze werklieden het brood verdienen? daarbij nog in aanmerking nemende dat in ons land groote kapitalen aan hulpmaterieel voor de uitvoering van dergelijke werken zijn vastgelegd, welker waarde bij gebrek aan werk tot de waarde van afbraak wordt teruggebracht.

Zonder mij in staatkundige of staathuishoudkundige beschouwingen te verdiepen, die ik gaarne aan meer bevoegden overlaat, komt het mij voor dat het tot stand brengen van dit grootsche werk minstens evenveel, misschien zelfs veel meer zal tegemoet komen aan de bevrediging van de maatschappelijke nooden van ons volk, dan de oplossing van de kiesrechtquaestie e. d.

Ik hoop dat na de eerste schrede van Minister Pierson, Minister Lelij de tweede zal zetten om met dit wetsontwerp op practische wijze voor een deel in deze nooden te trachten voorziening te vinden.

Het zijn goede vrienden des volks, die het nuttigen arbeid en een eerlijk verdiend stuk brood bezorgen.

Mocht de overweging van het bovenstaande, waarvan de waarheid, zoo ik veronderstel, door niemand betwist zal worden, invloedrijker personen dan schrijver dezes bewegen een adres, als door mij bedoeld wordt, op het touw te zetten, dan zal de steun van allen, naar ik zeker vertrouw, hun niet ontbreken.

Met beleefde dankzegging voor de verleende plaatsruimte, met de meeste hoogachting

U Ed. Dw.,

J. H. DE VRIES,

buitengew. opzichter bij het kanaal Amsterdam–Merwede.

Gorichem, 18 Juli 1892.

Volgens loopende geruchten bestaat er uitzicht tot instelling eener staatscommissie voor het ontwerp betreffende de droogmaking der Zuiderzee; is dit het geval, dan zou er wellicht spoedig een begin van uitvoering aan het grootsche plan gegeven kunnen worden.

FLUATEN VAN KESSLER.

Van den heer J. W. Molijn, ingenieur te Gouda, ontvingen wij onderstaand schrijven:

Naar aanleiding der bespreking over fluaten in n°s. 27 en 28 van dezen jaargang, heb ik de eer u mede te deelen, dat alle inlichtingen door mij als vertegenwoordiger der firma Kessler verstrekt worden.

Daar het in de eerste plaats noodig was dat de verschillende steensoorten, die hiertelande gebruikt worden, onderzocht en de voordeeligste wijze van fluateering daarvan vastgesteld werden, zijn de monsters naar de fabriek opgezonden. Het resultaat van dat onderzoek zal binnenkort bekend gemaakt kunnen worden.

VAKLITTERATUUR.

Van *Onze betimmeringen*, handboek voor bouwkundigen (uitgave van A. W. Sijthoff te Leiden) is de derde aflevering verschenen. Behalve het vervolg van hoofdstuk IV, handelende over houten bevloering, bevat deze aflevering hoofdstuk V, plinten, lambrizeeringen, behang- en schotwerk, en het begin van hoofdstuk VI, deuren en poorten.

Schaduwleer. Eenige bladzijden over het aanbrengen van licht- en schaduwtinten in projectievische en perspectievische teekeningen, is de titel van een werkje van den heer B. J. Bouwmeester Jr. te 's-Hertogenbosch, dat dezer dagen door de Erven H. van Munster en Zoon te Amsterdam werd uitgegeven. Blijkens het voorwoord is de schrijver uitgegaan van de meening dat de beoefenaar van projectieleer en perspectief, die deze wetenschappen door de nieuwste goede werken heeft leeren kennen, slechts eene kleine aanleiding noodig heeft om de verkregen kennis toe te passen. Volgens schrijver moeten deze bladzijden beschouwd worden als eene aanleiding tot zelfstudie en als inleiding voor het *Leerboek voor de Schaduwleer*, dat weldra het licht zal zien.

Het werkje bevat 3 platen en is voor 60 cent verkrijgbaar gesteld.

VARIA.

In een (nieuw) boek over Viollet-le-Duc en Alphand verhaalt de heer Massillon Rouvet aangaande den eerste eene vermakelijke geschiedenis. Viollet-le-Duc maakte in Juli 1870 eene reis door Zwitserland en besteeg den Mont-Blanc. Hij bevond zich op 2900 M. hoogte, op den gletscher van Schwarzemberg, door eene koord verbonden met den gids Baptiste. De gids had met goed geluk een sprong gedaan; toen Viollet-le-Duc wilde springen, viel hij in de kloof, die, boven zeer nauw, beneden wijd, en 100 M. diep was. Hij hing aan het touw, maar de gids voelde dat hij met elke poging om zijnen meester omhoog te trekken, zelf voet verloor. Bovendien sleet het touw op de scherpte van het ijs. — Heb je een gezin? vroeg Viollet-le-Duc. — Eene vrouw en kinderen, antwoordde de gids. — Goed, zeide Viollet-le-Duc, pas op dan, ik zal het touw doorsnijden. En sneller dan hij het gezegd had, had hij aldus gedaan. Hij viel — maar 12 M. lager was er een uitspringend stuk ijs, waarop hij terecht kwam. Hij was nu voorloopig buiten gevaar — echter met 88 M. diepte onder zich, zittende op ijs en aldoor waterdroppels op zich krijgende, die dadelijk bevroren en hem tot ijs dreigden te maken. Zoo zat hij daar meer dan drie uur lang, daar de gids hulp moest gaan halen om hem te verlossen. En wat deed hij, al dien tijd? Hij had zijn album uit den zak gehaald en teekende bladen vol studies. En toen hij later een boek over den Mont-Blanc had geschreven, kon men daar lezen: „*Ayant eu la fortune de tomber dans une crevasse de fond*" ..... (*N. R. C.*)

DE OPENING VAN HET MERWEDE-KANAAL.

De Amsterdammer, Dagblad voor Nederland, wijdt in het nummer van Zaterdag 30 dezer, een hoofdartikel aan de opening van het Merwede-kanaal, waarin gewezen wordt op de feesten, die daarbij in de volgende week zullen gehouden worden. Terecht wordt daarbij gezegd dat het plan tot deze feestviering voor de Nederlandsche natie een verrassing zal zijn; levendig toch staat het alle belanghebbenden voor den geest, dat het kanaal door de Geldersche vallei de aangewezen weg voor den Amsterdamschen handel was en met het oog daarop laat de schrijver zich als volgt uit:

„Wie had ooit kunnen denken, dat de Amsterdamsche handel nog eens uit onbeklemde borst zou juichen over deze zegepraal van Utrecht en van Rotterdam, de beide centra der oppositie tegen het voorgestelde kanaal door de Geldersche vallei? Amsterdam heeft moord en brand geroepen indertijd — en o. i. had het er alle

reden toe, — toen men om Rotterdam te sparen en om Utrecht te believen, het niet den *kortsten* maar den *langsten* weg naar den Rijn had opgedrongen, en dat ditzelfde Amsterdam nu dol van pret, de Koninginnen noodigt om de officiëele openstelling van dien langsten weg naar Keulen, tot iets onvergetelijks te maken, eerlijk gezegd, ook wij hadden daarop niet gerekend. Ons zou het niet verwonderd hebben, indien de hoofdstad het aan Utrecht had overgelaten den heer Roëll te verzoeken, als teestredenaar op te treden en met de Utrechtsche, de Gorkumsche en de Rotterdamsche Kamers van Koophandel een cantate te zingen op *den langsten weg*.

Nu Amsterdam een feest organiseert, waarvoor de gemeenteraad *f* 5000 toestond, om de Rijnvaart via Gorkum als een zegen voor Amsterdam te verheerlijken, moet in de waardeering van het Merwede-kanaal een groote ommekeer zijn gekomen. De vraag wordt zelfs gedaan of eene opmeting misschien geleerd heeft dat de weg van Amsterdam naar den Rijn over Vreeswijk en Gorkum niet langer is dan die over Doodewaard, zoodat thans aan Amsterdam de mededinging met Rotterdam in den transitohandel inderdaad mogelijk is geworden.

De schrijver verlangt dat de ten feeste inviteerende Kamer van Koophandel te Amsterdam alle twijfelaars inlicht door het publiceeren van een vergelijkenden staat van kosten voor de Rijnvaart van Keulen op Amsterdam, per schip of per last. Blijkt daaruit dat Amsterdam met het Merwedekanaal een Rijnvaart kan verkrijgen, dan zal elk Amsterdammer de vlag willen uitsteken; is de Kamer van koophandel niet in staat die zekerheid te geven, wat moet er dan van het feest gezegd worden?

Het slot van het artikel geeft daarop het volgende antwoord:

„Dan, men duide ons deze overtuiging niet ten kwade, dan verkeert dat feest in strijd met het gevoel van eer en waardigheid dat het jong Amsterdam niet mag ontbreken. Dan is het een zwakheid, op den dag, dat door daden onze liefste wensch ons is ontzegd, den gevel te tooien met het oud-Hollandsch dundoek, dat zinnebeeld van wil, van macht en geestkracht; dan ga men liever stil zijn weg en zuchte bij zichzelve: O Amsterdam, jij groote stad, 'k wou dat je meer courage had, — of zwere niet te zullen rusten vóór deze stad haar recht verkregen heeft; niet een verbinding met het stedeke Gorichem, maar met het groote Duitsche land.

„Op iets in dezen geest hadden wij gehoopt, ook van onzen Gemeenteraad en van onze Kamer van Koophandel. Een plechtige vergadering, een plechtig protest, en een plechtige belofte, van nooit tevreden te zullen zijn met deze gift der Danaërs zagen wij tegemoet; een nieuwen eisch, krachtiger dan ooit om een echt Rijnvaartkanaal, dien hadden wij bij de opening van het Merwedekanaal van onze autoriteiten verwacht.... Maar een feest?!

„O, Amsterdam, gij zijt dan wel geknakt! Hoe moet uw kracht gebroken zijn, om met een blij gezicht in zulk een neêrlaag te berusten; ja zelfs uw Koninginnen te noodigen uit het trotsche Raadhuis op den Dam dien dag te treden om op een stoombootje aan de De-Ruyterkade te gaan, ten einde van dit vernederend schouwspel getuige te wezen. Toe, zeg dat feest nog af!"

BERICHT.

Op de vele aanvragen om toezending van een exemplaar van *De Opmerker* n°. 30, is dienende dat dit nommer, bevattende den voorgevel van de Sporttentoonstelling te Scheveningen in lichtdruk, en den plattegrond in photolithographie, zoolang de voorraad strekt, tegen toezending van het bedrag van *f* 0.40 verkrijgbaar is.

De Administratie.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De Minister van binnenlandsche zaken brengt ter kennis van hen, die het examen van geexamineerd en bekwaamd landmeter wenschen af te leggen, dat zij zich daartoe vóór 25 Augustus schriftelijk bij het Departement van binnenlandsche zaken moeten aanmelden, met overlegging van de getuigschriften of *diplomata*, bedoeld in art. 4 van het koninklijk besluit van 18 Juli 1865 (*Staatsblad* n°. 87), zooals het is gewijzigd bij dat van 30 Juni 1882 (*Staatsblad* n°. 78).

— De commissie, bij Kon. besluit van 16 Juni, benoemd tot bevordering van de belangen van de Nederl. zijverheid en den Nederl. handel en landbouw, bij gelegenheid der in 1893 te Chicago te houden tentoonstelling, verzoekt allen, die voornemens zijn inzendingen op die tentoonstelling te doen en de commissie nog niet met hun voornemen in kennis stelden, alsnog ten spoedigste daarvan mededeeling te doen aan den secretaris der commissie, jhr. S. Van Citters, Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid te 's-Gravenhage, onder opgave van den aard en omvang hunner inzending en van de daardoor noodige plaatsruimte in M^2.

(*St.-Cr.*)

— De Vereeniging „Architectura" alhier zal Zondag 31 dezer, van 's morgens 9 tot 's namiddags 6 uren, in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, ter bevichtiging stellen:

a. de antwoorden, ingekomen op de vanwege door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen; en

b. de voornaamste antwoorden, ingekomen op de door het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam uitgeschreven prijsvragen.

De toegang is vrij.

AMSTERDAM. Door het bestuur der Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst zijn de volgende onderscheidingen toegekend op de tentoonstelling van bouwkunst, 1892:

de zilveren medaille voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp van een uitgevoerd bouwwerk aan den heer A. C. Bleijs, te Amsterdam, voor zijne inzending teekeningen naar uitgevoerde bouwwerken;

de bronzen medaille voor de beste en daartoe waardig gekeurde teekening van een bestaand oud Nederlandsch gebouw aan den heer A. N. Godefroy, eerelid der Maatschappij, te Amsterdam, voor zijne inzending teekeningen naar gevels van oude gebouwen te Amsterdam en elders;

eene buitengewone bronzen medaille aan den heer E. W. F. Kerling, te 's-Gravenhage, voor zijne inzending teekeningen op kunstnijverheidsgebied.

De medaille voor teekeningen naar uitgevoerde bouwwerken werd niet toegekend.

De inzendingen der bestuursleden, de heeren Ed. Cuypers, D. F. C. Knattel en J. Verheul Dzn., bleven buiten beoordeeling, daar het bestuur de jury uitmaakte; ook de inzending van den heer P. J. Houtzagers bleef op diens verzoek buiten mededinging.

— Tot Ned. leden van de jury der Buckhandelstentoonstelling in het Palais voor Volksvlijt te Amsterdam zijn benoemd: de heeren P. Van Son, Deventer; P. A. M. Boele van Hensbroek, Den Haag; D. Enzlin en Mr. Joh. Enschedé, Haarlem; J. L. Beijers, C. L. Dake, L. A. de Flines, J. H. Hulsmit, W. B. G. Molkenboer, P. Ch. Smit, P. Smidt van Gelder, Amsterdam; Aug. Belinfante, Den Haag, F. De Stoppelaar, Leiden, en H. A. M. Roelants, Schiedam.

De buitenlandsche leden zijn: E. Plon, H. Odent, A. le Vasseur, Léon Gruel, A. Gauthier-Villars, F. Champenois, H. Bulin, Abel Goubaud en Armand Colin, te Parijs; Hugo Fritzsche en Otto Harrassowitz, te Leipzig; Heinr. Riharth, te Berlijn; J. Tyssen Bruxelles, te Brussel en F. Payot, te Lausanne. De heer A. Templier (Librairie Hachette & Cie) is representant de la Division Française.

— Toen ten vorigen jare Mr. Pierson en Mr. Van Tienhoven als ministers waren opgetreden, werd al spoedig voor beide verdienstelijke Amsterdamsche burgers een hulpbetuiging bezaard. Hunne beeltenis zou tot eene blijvende gedachtenis aan de stad worden geschonken.

Thans zijn de portretten, door mej. Therèse Schwartze geschilderd, gereed: Op 2 Augustus zullen zij in de aula der Universiteit aan het dagelijksch bestuur worden aangeboden. In de Senaatskamer dier universiteit zullen zij voortaan naast de portretten van nuwele andere geleerden, die den luister van het Amsterdamsch hooger onderwijs hebben vermeerderd, eene plaats vinden. Bekend is, hoe de Amsterdamsche hoogeschool vooral aan het beleid van Mr. Van Tienhoven, den even ongedachten als snellen bloei, waarvoo zij van hare oprichting af kwam, heeft te danken; terwijl Mr. Pierson als buitengewoon hoogleeraar haar het prestige van zijn naam en zijne gaven heeft gelecnd.

's-HERTOGENBOSCH. In de avondvergadering, Vrijdag 22 dezer door den Gemeenteraad gehouden, werd de heer Julius Dony, ingenieur-architect en leeraar aan de Universiteit te Leuven, tot directeur der koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten alhier benoemd. Juist naar aanleiding van die benoeming was de uitslag zeer gemoeid; op de voordracht toch, den Raad voorgelegd, kwamen slechts twee namen voor, als: 1^e. genoemde heer J. Dony en 2^e. P. J. den Hertog, leeraar aan de Academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage. Volgens de loopende geruchten waren aanvankelijk drie candidaten op de aanbeveling geplaatst, maar had de Minister van Binnenlandsche zaken, aan wiens goedkeuring de voordracht onderworpen is, een der namen geschrapt en nu was de onbekendheid met den eersten candidaat oorzaak dat een paar leden van den Gemeenteraad het voorstel deden de voordracht terug te zenden en daarop drie candidaten te plaatsen. Ongelukkigerwijze bejaalden zij zich niet tot dit voorstel, maar van der leden voegde daaraan toe, dat de heer Julius Dony een Belg is, die vóór eenige jaren de oude gasfabriek te 's-Hertogenbosch heeft helpen afbreken, en dat hij mogelijk wel de rechte man is om aan het hoofd der school geplaatst te worden, maar dat het afbreken eener oude fabriek geen voldoende aanbeveling geeft. Daarbij komt dat de titel van professor in België z. i. van weinig beteu-

kenis is, wijl men dan spraakt van *professeuren de dents, de billard* etc.

Hierop volgde een krachtig protest, waarbij gewezen werd op de proeven van bekwaamheid, door den candidaat overgelegd, waarin de heer J. Dony met 12 van de 16 stemmen gekozen werd; op den heer Den Hertog waren 2 stemmen uitgebracht en een tweetal briefjes kwamen ongevouwd uit de bus.

— Door Provinciale Staten van Noordbrabant is in de jongste zomerzitting eene aanmerkelijke verbetering gebracht in de pensioenen der opzichters van den provincialen waterstaat. Bij besluit van 1879 was bij 30-jarigen diensttijd het pensioen vastgesteld voor een opzichter der 1e klasse op *f* 600, 2e klasse op *f* 500 en 3e klasse *f* 400. Thans is bepaald, dat het pensioen voor ieder jaar dienst berekend wordt op een zestigste deel van de genoemde jaarwedde, die de opzichter gedurende de laatste zestig maanden voor zijn ontslag genoten heeft, met dien verstande dat het pensioen het tweederde der jaarwedde tot een maximum van duizend gulden niet mag te boven gaan.

Haarlem. Behoudens nadere goedkeuring van den minister van binnenlandsche zaken, is door het bestuur der ambachtsschool tot directeur benoemd de heer Frans van Erkel, hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Amsterdam.

Almelo. Deden de uitvoerige onderzoekingen en boringen ten behoeve der waterleiding alhier, voor een paar jaren door den ingenieur H. P. N. Halbertsma te 's-Gravenhage verricht, verwachten, dat het water der in aanbouw zijnde waterleiding uitstekend zoude zijn, de uitkomsten van een der reeds gemaakte artesische putten heeft deze verwachting niet beschaamd.

Niet alleen is het water, dat in overvloedige hoeveelheid door den put wordt gegeven, koel, helder en kleurloos, zuiver en aangenaam van smaak, maar ook het scheikundig onderzoek op last der gemeente Almelo door den heer Dr. C. J. Kisselaïa verricht, toonde aan dat het water uitstekend is te noemen.

De artesische putten, die een diepte van 25 tot 30 M. bereiken, laat de Directie met haar hoofdopzichter door eigen personeel uitvoeren; de constructie van den put is zoodanig, dat het water kristalhelder uit den bodem te voorschijn treedt en geen ijzertrie meer behoeft, hetgeen aan de zuiverheid en de frischheid van het water zeer ten goede komt.

Amsterdam. Naar wij vernemen bestaat bij eenige ingezetenen het plan om, ten gerieve van de marktgangers op het Waterlooplein, een gedeelte van dat plein tot markthal in te richten.

Door den architect, den heer E. M. Rood, is een plan ontworpen, dat reeds bij B. en W. is ingediend. In de toelichting wordt medegedeeld, dat de voor die uitvoering benoodigde gelden ongeveer *f* 175,000, zeker zullen worden verkregen, daar reeds kapitalisten van invloed hun instemming met het plan hebben betuigd en hunne medewerking hebben toegezegd.

Aan het stuk is bovendien een lijst met meer dan honderd namen van marktiers toegevoegd, waarin groote sympathie met het plan wordt betuigd.

Volgens het ontwerp zal het gebouw — dat de ontwerpers zich denken óf op het verhoogde voetpad tusschen den Zwanenburgwal en de Houtkoopersdwarsstraat óf op het gedeelte tusschen de Nieuwe- en Aaronskerk en de Houtkoopersdwarsstraat — ongeveer 2400 M² groot en omgeven zijn door een open luifgalerij, ter breedte van $3\frac{1}{2}$ M.

Langs deze galerij is dan plaats voor 42 met glas afgesloten winkeltjes, ter grootte van ± 9.5 M² met eene hoogte van ± 3.8 M.

Boven deze winkeltjes bevinden zich de binnengalerijen, waar plaats is voor minstens 60 uitstallingen en welke door middel van 4 ijzeren trappen ter breedte van ongeveer $1\frac{1}{2}$ M., kunnen bereikt worden.

Op den begane grond is plaats voor ± 80 uitstallingen, die alle afgesloten kunnen worden.

Tusschen de uitstallingen zijn in de lengte van de hal hooipaden gehouden, ter breedte van 2 M., terwijl over de breedte een looppad is gehouden van ongeveer $3\frac{1}{2}$ M. Aan de noordzijde (tramlijn) is een doorgang, evenals aan de zuidzijde, elk ter breedte van ± 3.50 M.

Aan de oost- en westzijden bevinden zich de hoofdtoegangen, elk ter breedte van ongeveer 4 M. Deze en de hierboven genoemde toegangen zullen 's avonds worden afgesloten door ijzeren hekken.

Bij de hoofdtoegangen bevinden zich de trappen naar de galerijen, evenzoo de vertrekken voor politie, marktmeesters, opzichters en administrateur.

Het gebeel zal zoo mogelijk electrisch verlicht en in elk geval van gas- en waterleiding voorzien worden, zoodat de markters bij elke weersgesteldheid, ook 's avonds en op zon- en feestdagen, in een gebeel afgesloten gebouw hunne waren te koop kunnen aanbieden.

Bij de hoogtebepaling van het gebouw is rekening gehouden met die van de omliggende perceelen. De hoogte zal 12 M. worden. De omliggende perceelen zullen dus geen hinder hebben van het gebouw, daar een gewoon huis van twee verdiepingen, in den zoo genoten, reeds hooger is en de straat tusschen de markthal en de huizen lang genoeg breedte behoudt.

De luifgalerij zal bestaan uit gegoten-ijzeren kolommen, op sokkels van Escaussijnsche steen, en het gebeel, evenals de luifgalerij boven de winkels en de groote kap, met zink afgedekt worden.

Voor flink daglicht wordt gezorgd door toepassing van beweegbare glazen zijtentdaken.

Alle vloeren zullen bestaan uit ijzeren balken, waartusschen gewelven, met asphalt bedekt, terwijl voor een goeden waterafvoer is gezorgd.

De winkeltjes aan de luifgalerij zullen voorzien zijn van borstweringen van Escaussijnsche steen, waarop teakhouten winkelraam en opschuifraamen, zoodat ook tot op één meter buiten den winkel kan worden uitgestald.

De stijl van het gebouw zal zijn Hollandsche Renaissance en in hoofdzaak worden opgetrokken van ijzer, met lak en natuurlijke steen.

Ten slotte zij hier vermeld, dat omtrent het plaatsen van een sierlijk privaatgebouw langden Zwanenburgwal besprekingen zullen plaats hebben. Zulk een gebouw toch is daar bepaald noodig, daar en publiek en koopliedon hun toevlucht tot een of ander café moeten nemen, 't welk zeker niet de voordeeligste weg voor hen is.

(*Bouwk. Ws.*)

PERSONALIA.

— De heer P. M. Verbeeck te 's-Hertogenbosch is benoemd tot adsistent-leeraar aan de Polytechnische School te Delft.

— Door den Minister van Binnenl. Zaken is aan G. J. Schalp, op zijn verzoek, met ingang van 1 Aug. ervol ontslag verleend als landeigendom opzichter bij den dienst van een laboratorium voor grondonderzoek en anorganische scheikunde te Utrecht.

— Door den Minister van Koloniën is de heer C. J. M. Werthem gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot ingenieur 3e kl. bij den dienst van het mijnwezen aldaar.

— Tot ingenieur-administrateur van de Leeuwarder waterleiding-maatschappij is, in plaats van den heer Levert, onlangs overleden, benoemd de heer K. J. Kuijch van Dijkeren, tot dusver technisch ambtenaar bij de Utrechtsche waterleiding-maatschappij en sedert Sept. 1891 eerstgenoemde betrekking te Leeuwarden waarnemende.

— Bij Kon. besl. is Mr. J. Ph. Van Bosse, voorzitter van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten, met 1 Juli 1892 benoemd tot Regeeringe-commissaris bij de Billiton-maatschappij in Nederland.

— De uitslag van het te Amsterdam door beeftigen der rijks-normaalschool voor teekenonderwijzers afgelegd eindexamen is als volgt: 11 cand. namen daaraan deel, te weten 7 dames en 4 heeren, allen behoorende tot de afdeeling A (handteekenen). Geslaagd zijn de dames A. L. Coorengel, van Koepang; J. A. Heintges en A. E. H. Heymans, van Amsterdam; J. G. M. de Jong, van Westzaan; G. Kets, van Rozendaal; J. M. C. A. Nuysink, van Kendalpayah en A. J. Scheuer, van Rotterdam; benevens de heer A. H. J. Molkenboer, van Leeuwarden.

— Aan het eindexamen der afdeeling voor kunstnijverheid van de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam, werd deelgenomen door drie candidaten, die allen geslaagd zijn, met zaam de dames: A. E. L., van Assendelft, geboren te Rotterdam; W. C. F. H. Greuls, geb. te Amboina, en E. Greuls, geb. te Saparoea.

— De gemeenteraad van 's-Hertogenbosch heeft benoemd tot directeur der koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten aldaar den heer Julien Dony, ingenieur-architect en beeraar aan de Universiteit te Leuven.

— De civiel-ingenieur K. Pringle, tijdelijk adjunct-ingenieur bij den alg. Dienst van 's Rijks waterstaat (afd. Herziening der Rivierkaarten), is door het Ministerie van Elzas-Lotharingen benoemd tot ingenieur bij het Rijn-Rhônekanaal, standplaats Mühlhausen.

— Uit de 357 sollicitanten voor de betrekking van administrateur der Nederlandsche Heidemaatschappij werd door het Dagelijksch Bestuur gekozen de heer J. G. Noot, burgemeester van Gieten.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië is de opzichter 3e kl. G. H. Stoutbeek op verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen; voorts werd ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken gesteld, ten einde dienst te doen als opzichter 3e klasse bij den waterstaat, L. Korthals.

— De heer J. M. Edmundsbürfer, directeur der Nieuwerasterlesche waterleiding, is alaar overleden.

ADVERTENTIEN.

Getrouwd:

B. A. BONGERS,
Leeraar Handteekenen en de Perspr.
EN
A. P. G. STERKENBURG.

die, mede namens wederzijdsche Betrekkingen, hartelijk dank betuigen voor de vele bewijzen van belangstelling bij hun Huwelijk ontvangen.

's-Gravenhage, 27 Juli 1892.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stereotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd rot en zwamvrij:
Mastenwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING

Op **Maandag den 8e Augustus 1892**, des namiddags ten half twee uur (*Greenwichtijd*) zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 307.

Het verbreeden en ophoogen van het stationsemplacement, wijzigen en uitbreiden van de spoorinrichtingen en maken van twee gebouwen voor centrale wisselbediening met verdere bijbehoorende werken op het goederenstation Amsterdam—Rietlanden.
(Raming *f* 130,000.)

(*Voor rekening van den Staat der Nederlanden*) en volgens bestek N°. 341.

Het maken van ophoogingen en afgravingen op de baan en stationsemplacementen, het leggen en verleggen van sporen en wissels, het wijzigen en uitbreiden van afsluitingswerken en het maken en plaatsen van afdeelingswerken ten behoeve van het inrichten van den locaalspoorweg Apeldoorn-Deventer-Wierden tot gewonen spoorweg.
Raming *f* 35000.

De bestekken zijn tegen betaling van *f* 1.50 per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te Amsterdam bij den Portier of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag, aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De inzage wordt gedaan op dag en uur als in het bestek vermeld.

De Administrateur.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **15e Augustus 1892** des namiddags ten half twee uur (*Greenwichtijd* zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed, volgens bestek No. 533.

De levering van 824^{C34} kub Meters met chloorzink bereide eikenhouten voor wissels.

Het bestek is tegen betaling van *f* 0.75 te verkrijgen aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te Amsterdam bij den Portier of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De Administrateur.

Voor Handelaars in
BOUWMATERIALEN.

Eene lading Gips, in vergissing naar NIJMEGEN gezonden, is **dadelijk** tot **billijken prijs** te koop. Belangstellenden gelieven zich omtrentelijk te wenden tot de

Actien-Gesellschaft für Monier-Bauten
vorm. G. A. WAYSS & Co.
BERLIN N.W. Alt-Moabit 97.

Aanbesteding.

Op *Vrijdag den* 12*den Augustus*, des middags ten 12 uur, zal de Zeerwaarde Heer J. M. van Ekeren Dobbius, door Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid den Bisschop van Haarlem belast met den heer ezner R. K. Kerk, Pastorie en aanhoorigheden voor de nieuw op te richten Parochie van het Allerheiligste Hart van Jezus, in één der localen van het Hotel d'Angleterre, Wagenstraat 22, te *'s-Gravenhage*, in het openbaar aanbesteden:

DEN BOUW EENER
R.-K. KERK
MET
Sacristy, Catechismuskamers
EN
PASTORIE,

een en ander overeenkomstig de daarvan door den Architect W. B. van Leeuwen ontworpen teekeningen. Details en opgemaakt bestek.

Inlichtingen en aanwijzing worden dagelijks van 9—12 en 2—4 ten kantore van den Architect verstrekt.

De teekeningen, details enz. liggen dagelijks van 9—4 uur in één der localen van voormeld Hotel ter inzage, en zijn dezelve tegen den prijs van *f* 15 per stel met bestek, of bestek afzonderlijk tegen *f* 2, ten kantore van den Architect, Bezuidenhout No. 23 te 's-Gravenhage, verkrijgbaar.

MARINE.

De Vice-Admiraal, Directeur en Commandant der Marine te Amsterdam, zal op **Woensdag** den **10e Augustus 1892**, des voormiddags ten **elf** uur, in het openbaar **aanbesteden** de levering van:

N°. 1. **700 M³. TEAK-BALKEN.**
N°. 2. **2,200,000 K.G. ENGELSCHE STEENKOLEN (Cardiff).**

De voorwaarden, waarnaar de aanbesteding zal geschieden, liggen ter lezing aan het Departement van Marine te 's-Gravenhage, bij de Directie der Marine te Amsterdam, Willemsoord en te Hellevoetsluis, ter griffie van de Provinciale Besturen, uitgezonderd dat van de provincie Zuid-Holland, en ter Secretarie van de Gemeentebesturen te Rotterdam en te Dordrecht, en zijn, op *franco* aanvrage, à *f* **0.20** per exemplaar, te verkrijgen bij den Magazijnmeester der Marine te Amsterdam.

De inschrijvingsbiljetten, voor elk bestek afzonderlijk, ingericht overeenkomstig Art. 5 der Algemeene Voorwaarden, zullen, behoorlijk gesloten, moeten worden ingeleverd ter griffie van de Directie der Marine te Amsterdam vóór of uiterlijk op den dag der bestelling, des voormiddags ten elf uren.

De Vice-Admiraal voornoemd,
Mr. LEOD.

Amsterdam, 25 Juli 1892.

Aanbesteding.

De **Rotterdamsche Melkinrichting** zal **aanbesteden** op *Woensdag* 10 *Augustus* 1892, des namiddags 2 uur, in haar lokaal Noordsingel No. 1 te Rotterdam:

Het BOUWEN van PAARDEN- en VEESTALLINGEN met bijbehooren, op het open terrein Sectie A No. 3850, gelegen aan den Blommerdijkschen Weg te Hillegersberg, ten Westen van hare Zuivelfabriek.

Bestek en teekeningen en details liggen van af 25 Juli a. s. ter inzage in bovengenoemd lokaal, alwaar bestek en teekeningen à *f* **1.50** per stel zijn te bekomen.

Inlichtingen worden van af dien datum gegeven door de Architecten T. L. KANTERS & Zn., Witte de Withstraat 34, Rotterdam.

Raming *f* 27046.

De Directeur der Gemeentelijke Gasfabriek te Arnhem is voornemens op **Vrijdag 5 Augustus** des namiddags ten 2 uur, in het openbaar ten kantore der Fabriek

aan te besteden:

Het amoveeren van pl. m. 32 Meter koleuloods, het metselen van een gevel in de resteerende koleuloods, het ophoogen van het terrein en het bouwen van een gebouw voor Meters en Regulateurs op een terrein aan de Gasfabriek te Arnhem.

Bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van *f* 2.— te verkrijgen ten kantore der fabriek, terwijl de teekening van de koleuloods aldaar ter inzage ligt.

De aanwijzing zal geschieden op Maandag 1 Augustus, des voormiddags ten 11 uren.

Inlichtingen alle werkdagen van voormiddags 10—12 en namiddags 2—4 uur, ten kantore van den architect A. B. Feith, Driekoningenstraat n°. 6.

De Directeur:
J. Blom Jzn.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **15e Augustus 1892** des namiddags ten half twee uur (*Greenwichtijd*) zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 327:

Het maken van ijzeren ramen met vlechtdraad en daarbij behoorende werken in de lantaarn der stationsoverkapping op het Centraal Personenstation te Amsterdam.
Raming *f* 14660.

(*Voor rekening van den Staat der Nederlanden.*)

Het bestek met 2 teekeningen is aal *f* **1.50** verkrijgbaar in het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te Amsterdam bij den Portier of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

Aanbesteding.

Namens zijn principaal zal ondergeteekende op **Maandag** den **8en Augustus 1892**, des namiddags om 1 uur, in het hotel „DE BOZENBOOM" te *Bussum*, in het openbaar **aanbesteden**:

HET BOUWEN VAN EENE VILLA in het „Spiegel" (bij den „Vijverberg") te Bussum, met inbegrip van alle bouwstoffen, arbeidsloonen, transporten en verdere onkosten.

Het bestek en twee teekeningen liggen ter inzage in genoemd hotel, alwaar tevens een stel teekeningen, tegen betaling van *f* **0.25**, verkrijgbaar is.

Nadere inlichtingen ten kantore van ondergeteekende (Blokker, tusschen Enkhuizen en Oo., Amsterdam), des voormiddags van 10—12 uur.

C. W. NIJHOFF,
Architect.

TE KOOP:

de jaargangen **1884** tot en met **1891** van **DE OPMERKER**, voor *f* **1.20** per jaargang. Alle jaargangen zijn geheel compleet, in zoo goed als nieuw Brieven *franco*, onder letters W. O. aan het bureau van dit blad.

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.

Mack's Gipsplanken

maken mogelijk eene **spoedige daarstelling** van Plafonds, Echte Scheidsmuren, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc.

Voortreffelijke Isoleering van Daken en vochtige muren. **Onbrandbaar.**

Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., *Breestraat.*

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-,

Hoekmeet-

en andere

INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten,

Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**

Weegwerktuigen.

„DE WATERVERF",

de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor

Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij

G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*

Verfwaren, silicaat, enz. enz.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Goudn.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar. — Isoleerend.

Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

General Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr**, *AMSTERDAM.*

J. H. P. JANSE,

Marnixstraat 564

AMSTERDAM.

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noorsch Graniet, ruw, behakt, gepraalleerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkoeringen, Dek-steenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten** etc. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën

VAN KESSEL & ROHL eigenaars van Graniet-groeven te LUCKERT, WARENDE, ELFTE BUUT, EYNDE en WIDDIS.

Steenhouwerijen, Zaag en Slijperijen,

te WORMER en BERLEIN,

welke reeds tal van Graniet-werken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben

MORLEY

harde half harde, zachte,

uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (Belgie).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland

BRUSSEL

Rue du Progrès 35.

DE LINT & Co., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

JAN HAMER & Co.

Marnixstraat 402.

AMSTERDAM.

D's Patent

WINDEN, LIEREN en KRANEN,

(Handy Hoists),

Enkel en dubbel werkende.

Sterk. Goedkoop.

Vraag onze geïllustreerde prijscourant. (4)

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1858.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen

van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven

worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*

T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van werken in zink en andere **metalen** te *Delft* bevelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar indiene te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1e. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**

2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**

3e. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.

F. W. BRAAT

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 32. ZATERDAG, 6 Augustus 1892.

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.M.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ten gulden* per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) *f* 3.50 en Nederlandsch-Indië *f* 8.—, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN àl 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling àl 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

(A. et A.) 10 UUR WERKEN.

De circulaire, door eenige werklieden-vereenigingen aan heeren architecten toegezonden (zie Opmerker van 16 Juli ll.), zal door velen terzijde gelegd zijn met een vage overweging: daar kunnen wij niets aan doen, wij kunnen zulke ingrijpende bepalingen zoo maar niet in onze bestekken opnemen, de juiste formule voor de oplossing van deze vraag is nog niet gevonden, laat ons daarop wachten, en dan .... Ja, en dan, gedrongen door de noodzakelijkheid, maar juist tijdig genoeg om den schijn te geven van welwillendheid jegens den werkman, zullen de gevraagde bepalingen in de bestekken verschijnen. Het Rijk en de Gemeente zullen moeten voorgaan, aleer van den particulieren architect eenige tegemoetkoming te verwachten is.

Het is echter te begrijpen dat de werkman zich met zulk een circulaire tot de architecten richt; de besprekingen op het „architecten-congres" over deze belangrijke quaestie, moeten hem den indruk gegeven hebben dat de architect gereed staat hem te helpen; en hij zal er vast op gerekend hebben dat de Maatschappij t. b. v. bouwkunst, de wenschelijkheid geconstateerd hebbende, dat eene wettelijke regeling van loon en arbeidsduur, door het zelfstandig optreden van de ingenieurs (architecten) en de werklieden moet worden voorbereid, dit schrijven, ten minste bij hare leden, met warmte zou steunen en niets verzuimen om met de noodige samenwerking te trachten, iets positiefs tot stand te brengen.

Maar die samenwerking, in onzen tijd een levensvoorwaarde voor elke onderneming, zal de werkman bij de architecten niet vinden; die bestaat in voldoende mate bij de arbeiders zelven, en als *zij* alle onderlinge verdeeldheden wilden op zijde zetten en ter bereiking van hun eenparig streven zich vast aaneensloten, dan behoefden zij zich niet te vernederen om met angstvallige verzoeken aan te kloppen bij hen, wien het niet gegeven is deze quaestie flinkweg op te lossen. Met de architecten zullen de arbeiders niet veel verder komen dan tot betuigingen van instemming en mooie beloften tot medewerking, tot een blufferig streven naar veredeling van het ambacht of een schoolmeesterig vragen naar proeven van bekwaamheid zonder daarbij de verzekering te geven, dat zij even vurig zullen strijden om dien bekwamen werkman een *behoorlijk* bestaan te verzekeren en éérst de noodzakelijke verbeteringen, door den werkman gevraagd en vóór alles noodig om hem in staat te stellen zich te ontwikkelen en *uit liefde voor zijn vak* zich te bekwamen, te helpen tot stand brengen.

Mochten er, wat zeer te hopen is, architecten zijn die zullen trachten op hunne werken de gewenschte wijzigingen in te voeren, dan is het nog te voorzien dat de bouwheer, goedkoop en vooral haastig werk eischende, zich ertegen zal verzetten; en de huidige positie van het meerendeel der architecten is van dien aard, dat juist dat „goedkoop en vlug" een levensquaestie voor hen is. In dit geval kunnen zij den arbeider broederlijk de hand reiken; hem helpen is hun onmogelijk.

Vóór 1 Augustus verwachten de betrokken Vereenigingen antwoord op hun schrijven. Daar echter onder de architecten over deze circulaire niet het minste overleg heeft plaats gehad en zelfs de Maatschappij t. b. v. Bouwkunst zich houdt als had zij zich nooit met het arbeidersvraagstuk ingelaten, zal de te verwachten oogst uiterst schraal zijn.

De arbeiders zullen thans zelf kunnen bepalen, welke waarde er te hechten is aan beloften en streven van hen, die zich als hunne *vrienden* opwerpen. Er zijn thans *daden* gevraagd, met *woorden* kan men er zich dus niet afmaken! G.

Hoewel dit stukje geschreven werd voor *De Opmerker* van den 30sten Juli, waarin het door bijzondere omstandigheden niet meer geplaatst kon worden, blijft de inhoud nog actueel genoeg — voornamelijk nu het ons gebleken is dat de vergadering in „Geelvinck" *niet* voor de pers toegankelijk was, zoodat niets nog bekend is omtrent de daar gehouden besprekingen — om het thans te plaatsen. RED.

WATERLEIDING TE ROTTERDAM.

Het voorstel, onlangs door Burgemeester en Wethouders van Rotterdam ingediend, omtrent wijziging der verorde-

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

ningen op het beheer der drinkwaterleidingen, is van den volgenden inhoud:

„Sedert geruimen tijd is door ons College de vraag overwogen, op welke wijze een wetenschappelijk onderzoek van het water der gemeentelijke drinkwaterleidingen behoort te worden ingericht. Tot in het jaar 1890 waren de heeren Schalkwijk en Pennink alhier met het geregeld scheikundig onderzoek van het leidingwater belast, terwijl ook wijlen de heer Dr. F. J. Dupont, als voorzitter der Gezondheids-commissie, zich daarmede bezig hield, van wien wij meermalen belangrijke rapporten daaromtrent mochten ontvangen.

„In het vorige jaar heeft de Gezondheids-commissie erop aangedrongen, dat de chemische en bacteriologische contrôle van het drinkwater zou worden voortgezet, en zich bereid verklaard, indien haar het daartoe vereischte crediet werd verleend, zoodanig onderzoek onder hare leiding te doen plaats hebben, waarvan de strekking zou zijn om de noodige gegevens te verzamelen voor eene juiste beoordeeling der hoedanigheid van het drinkwater, en om, indien de noodzakelijkheid daarvan mocht blijken, tevens de middelen op te sporen, die tot verbetering zouden kunnen leiden.

„Omtrent de briefwisseling, aangaande deze zaak door ons met de Gezondheids-commissie gevoerd, hebben wij het advies der Commissie voor de drinkwaterleidingen ingewonnen. Het nut van een geregeld, systematisch onderzoek ten volle erkennende, wenscht die Commissie evenwel het beoogde doel op andere wijze te bereiken; zij verklaart niet overtuigd te zijn van de noodzakelijkheid om eene scheiding te brengen in het beheer der drinkwaterleidingen, door de onderzoekingen van het water, die daartoe uit den aard der zaak behooren, aan een andere commissie op te dragen, en zij geeft er de voorkeur aan, een ambtenaar, aan de directie der drinkwaterleidingen verbonden, met die taak te belasten. Daar echter in de thans bestaande organisatie van het beheer der drinkwaterleidingen, vastgesteld bij verordening van den 20 Mei 1886, zulk een ambtenaar niet is opgenomen, geeft de Commissie in overweging, deze regeling te herzien, waartoe zij ons een ontwerpverordening heeft doen toekomen.

„Daarbij is voorgesteld, het personeel bij deze administratie uit te breiden met een ambtenaar, aan wien het boven omschreven wateronderzoek kan worden opgedragen, die tevens met het beheer der inrichting bij de Oude Plantage en met de dagelijksche leiding der filtratie kan worden belast, — een en ander onder verantwoordelijkheid van den Directeur der drinkwaterleidingen — en die, met den titel van adjunct-directeur, zou kunnen worden aangewezen om den Directeur bij afwezigheid of ontstentenis te vervangen.

„Daarenboven acht de Commissie eene vermeerdering van het personeel der controleurs bij hare administratie gewenscht; aan deze ambtenaren is opgedragen het verrichten van de noodige opmetingen en het beschrijven der abonnementen voor waterlevering, het onderzoek der particuliere leidingen, het opsporen van frauduleuse handelingen, het aflezen der watermeters enz., en met het oog op de gestadige uitbreiding der contracten voor waterlevering is de noodzakelijkheid eener reorganisatie van dien tak van dienst gebleken. Daarin wenscht de Commissie te voorzien door de aanstelling van eenen hoofd-controleur, die, onmiddellijk staande onder den Directeur, het toezicht op die werkzaamheden zal hebben uit te oefenen.

Ten slotte maakt de Commissie van de gelegenheid gebruik om eenige verhoogingen voor te stellen van de minima en van de maxima der traktementen van het personeel, in dienst bij de drinkwaterleidingen, ten einde die wedden meer in overeenstemming te brengen met hetgeen aan ambtenaren bij andere takken van dienst, zooals bij de afdeeling plaatselijke werken en bij de gemeente-gasfabrieken, is toegekend.

„Wij hebben ons met deze voorstellen kunnen vereenigen. Op den voorgrond stellende dat een geregeld wetenschappelijk onderzoek van het water bij de gemeentelijke drinkwaterleidingen niet mag ontbreken, is ons College van oordeel, dat vóór alles de directie dier inrichtingen in staat gesteld moet worden, zelve over den noodigen wetenschappelijken bijstand en hulpmiddelen ten behoeve der fabrikage te beschikken, waarvoor de aanstelling van een daarvoor bijzonder aangewezen persoon, tegelijk bacterioloog en scheikundige, onder toezicht en verantwoordelijkheid van den Directeur der drinkwaterleidingen, onontbeerlijk is. Mocht het later wenschelijk blijken om bovendien een nadere contrôle, afgescheiden van het beheer der drinkwaterleidingen, in het leven te roepen, dan houden wij ons voor, daaromtrent opnieuw in overleg te treden met de Gezondheidscommissie, wier ten deze betoonde bereidwilligheid door ons op hoogen prijs wordt gesteld.

„Ook de voorgestelde uitbreiding van het personeel bij de drinkwaterleidingen en de verhooging van bezoldiging achten wij met het oog op de vermeerdering der werkzaamheden bij die administratie gerechtvaardigd; behoudens eene wijziging in de bepaling van sommige traktementen, hebben wij het voorstel der Commissie overgenomen."

Het bij dit voorstel overgelegd ontwerp van Burg. en Weth. bevat voornamelijk de volgende bepalingen:

De directeur wordt in zijn beheer bijgestaan:

a. voor het administratieve gedeelte: door een boekhouder; eerste klerken; tweede klerken; een hoofdcontroleur; controleurs; adjunct-controleurs; een bode en verder tijdelijk personeel voor schrijfwerk enz.

b. voor de exploitatie: door een adjunct-directeur; een hoofd-machinist; machinisten; adsistent-machinisten; een opzichter en verder personeel.

De bezoldigingen zijn als volgt: directeur *f* 3000 à *f* 4000; adjunct-directeur *f* 1500 à *f* 2500; boekhouder *f* 1400 à *f* 1800, met vrije woning, vuur en licht of *f* 300 verhooging van bezoldiging; eerste klerken *f* 950 à 1350; 2e klerken *f* 400 à *f* 900; hoofd-controleur *f* 1200 à *f* 1800; controleurs *f* 850 à *f* 1100; adjunct-controleurs *f* 600 à *f* 800; bode *f* 7 à *f* 10 per week; hoofd-machinist *f* 1250 à *f* 1650, met vrije woning, vuur en licht, of *f* 2.30 per week; machinisten *f* 850 à *f* 1100, met vrije woning, vuur en licht, of *f* 2.30 per week; adsistent-machinisten *f* 600 à *f* 800, met vrije woning, vuur en licht; opzichter *f* 500 à *f* 700. De belooning van het overige personeel wordt door den Directeur, onder goedkeuring van Burgemeester en Wethouders, vastgesteld.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING VAN BOUWKUNST.

Afdeeling Utrecht.

Excursie naar Delft op 27 Juli 1892.

Begunstigd door schoon weder, begaf zich op Woensdag jl. een vier-en-twintigtal leden naar Delft, ten einde aldaar eenige merkwaardigheden te bezichtigen en verder het nuttige aan het aangename te paren.

Te ongeveer halfelf aangekomen, werd onder geleide van den heer Limburg het eerst de Polytechnische school bezichtigd. Na de ontvangst in de zoogenaamde Prinsenzaal, werden wij rondgeleid en omtrent vele bijzonderheden, als: modellen, teekeningen en andere hulpmiddelen, het onderwijs betreffende, ingelicht; de bezichtiging van die inrichting was dan ook wel de

moeite waard, en op allen maakte de school een uitstekenden indruk.

Daarna werd een bezoek gebracht aan het glasschildersatelier van den heer Schouten; ook hier werden we welwillend ontvangen en ingelicht omtrent alle bijzonderheden van het beschilderen, bakken of branden van het glas. Het atelier van den schilder prijkt met vele voorwerpen van oude kunst, die zeer groote waarde hebben voor navolging van teekening en kleur. Aan genoemden heer is het beschilderen van een der ramen van een kerk te Amsterdam opgedragen, waarvan wij den uitslag, die eene zeer omvangrijke afmeting had, op ware grootte te zien kregen.

Vervolgens werd de gist- en spiritusfabriek bezichtigd. De fabriek binnentredende, werden de leden ontvangen en rondgeleid door den heer Knuttel, chef van de afdeeling voor de belangen van het personeel, enz., die ons allereerst een algemeen overzicht van de fabriek en het fabrikaat gaf en daarna elke zaak in het bijzonder naging en van alles eene zeer duidelijke verklaring gat, althans schrijver dezer heeft er het volgende van kunnen leeren.

De spiritus, waarvan de fabrikage in vele opzichten gelijk staat aan die van alcoholische dranken, wordt in hoofdzaak gestookt uit mais, rogge of gerst, welke granen naar mate van hunne hardheid, eenigen tijd, bijv. een à tweemaal vier-en-twintig uren in eenen daartoe ingerichten ijzeren bak, of bakken, met water worden geweekt, om daarna, ten einde het water te doen uitzakken, op steenen vloeren te worden gestort. Door het vocht en de inmiddels verkregen warmte begint het graan of de mais te ontkiemen en vormt zich een zeker suikergehalte. Vervolgens wordt het gebracht op de eestvloeren, die bestaan uit eene vierkant bemetselde ruimte, waarin een 5-tal beweegbare ijzeren vloeren boven elkander geplaatst is; het graan, dat eerst op den bovensten vloer gebracht is, wordt van lieverlede naar beneden gestort; op den ondersten vloer wordt het aan zeer droge en warme lucht, waarmede de eestruimte gevuld wordt, blootgesteld. Daarna wordt het weder uitgestort op steenen vloeren, om te bekoelen en de zoogenaamde „knaphardheid" te verkrijgen.

Deze bewerking geschiedt om de verdere ontkieming, waarmede het verlies van het gewonnen suikergehalte zou gepaard gaan, te voorkomen.

Het graan is thans in den toestand van mout en tot malen gereed, dat, met walsen, aan de fabriek geschiedt; met toevoeging van water wordt het meel in bakken gebracht, waarin machinale roertoestellen het tot een beslag vormen; in dien staat blijft het weder in andere bakken eenige uren rustig staan, tot de noodige gisting bereikt is, waarna het in ketels tot het kookpunt wordt verhit; de opstijgende dampen, door koud water afgekoeld, vormen in hoofdzaak het vocht, dat als spiritus bekend is.

De gist uit deze bereiding voortkomende, wordt van nadeelige bestanddeelen gezuiverd, droog geperst, en daarna verpakt.

De geheele bewerking, zoowel het malen van het mout als het vervoeren van een en ander door transportkokers of buizen, het beslaan, de gistpersing met verpakking, de opvoering van water en graan, enz. enz., geschiedt door stoom, met machines van de nieuwste vinding; de geheele fabriek is op grootsche schaal ingericht, en maakt den indruk van op uitstekende wijze bestuurd te worden.

Maar al wordt ook alles door stoomkracht gedreven, toch zijn zeer vele werklieden noodig, voor wier welzijn voortreffelijk gezorgd wordt.

In de nabijheid van de fabriek zijn op een fraai aangelegd terrein, met boomen en heesters beplant, straten aangelegd met een tachtigtal grootere en kleinere woningen, waarbij eigen winkel, concertzaal, schoollokalen, muziektent in het park bij een vijver enz.; de geheele aanleg geeft blijk van orde en groote zorg voor de werklieden.

Den heer Knuttel werd hartelijk dank gezegd voor zijn welwillend geleide; na voor den inwendige mensch gezorgd te hebben begaf zich het gezelschap naar de tegelfabriek van den heer Labouchère; met bewondering werden de tegels, vazen en andere voorwerpen van kunst en smaak, die aldaar worden vervaardigd, in oogenschouw genomen.

Ten slotte werd nog een bezoek gebracht aan de kerken, met grafkelder, enz., en daarna naar 's Hage gestoomd, waar men zich aan een gemeenschappelijken maaltijd in Café Riche vereenigde en vervolgens in opgewekte stemming huiswaarts keerde.

GEDENKBOEK VAN DE KEUZE-TENTOONSTELLING.

Tegen het einde van dit jaar zal bij de firma C. M. van Gogh te Amsterdam in het licht gegeven worden een „Gedenkboek der keuzetentoonstelling van hedendaagsche schilderkunst", gehouden in Arti et Amicitiae te Amsterdam.

Het zal minstens een twintigtal etsen, lithographieën en houtgravures bevatten, van de hand der heeren Breitner, Deysselhof, Karsen, Roland Holst, Toorop, Jan Veth, W. Witsen en Ph. Zilcken, terwijl buitendien een vijftigtal der overige werken, tusschen den tekst in penteekeningen van de hand des heeren Hart Nibbrig en eenige anderen, zal worden gereproduceerd.

Met den tekst van dit boek heeft Jan Veth zich belast, terwijl Derkinderen de leiding van het decoratief uitdossen van het boek op zich nam.

FEESTTOCHT VAN AMSTERDAM NAAR VREESWIJK.

Hoewel reeds sedert eenigen tijd verschillende gedeelten van het Amsterdam-Merwedekanaal in gebruik zijn genomen en o. a. het kanaalvak Amsterdam—Nichtevecht den 15ten Aug. 1891 voor de scheepvaart werd geopend, besloot de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam thans de opening van het Amsterdam-Merwedekanaal eenigszins feestelijk te doen plaats hebben.

De Amsterdam-sche Gemeenteraad nam een besluit om een bijdrage van f 5000 te verleenen voor de feestelijke opening, wanneer ook van andere zijden belangstelling getoond en medewerking verzekerd werd.

Aan deze voorwaarden is in ruime mate voldaan. Een zeer groot aantal autoriteiten en vertegenwoordigers van den Nederlandschen handel verklaarde het feest te zullen bijwonen en verleende ruimen geldelijken steun en H. M. Koningin Wilhelmina en H. M. de Koningin-Regentes werden uitgenoodigd de feestelijke openstelling van den nieuwen waterweg van Amsterdam naar den Rijn met haar tegenwoordigheid op te luisteren. Hiertegen werd echter van de zijde der Regentes eenig bezwaar gemaakt, omdat er nog geen sprake was van de opening van het geheele Amsterdam-Merwedekanaal, maar slechts van een gedeelte, maar de uitnoodiging werd aangenomen om deel te nemen aan een „feesttocht van Amsterdam naar Vreeswijk" door het reeds voltooide kanaalgedeelte.

Om deze voor Amsterdam zoo gewichtige gebeurtenis eenigszins te begrijpen, geven we een kort overzicht van de geschiedenis van deze vaartverbetering.

In vorige eeuwen moesten de schepen, die in Amsterdam voor den Rijn bestemd werden, den weg volgen van

ningen op het beheer der drinkwaterleidingen, is van den volgenden inhoud:

„Sedert geruimen tijd is door ons College de vraag overwogen, op welke wijze een wetenschappelijk onderzoek van het water der gemeentelijke drinkwaterleidingen behoort te worden ingericht. Tot in het jaar 1890 waren de heeren Schalkwijk en Pennink alhier met het geregeld scheikundig onderzoek van het leidingwater belast, terwijl ook wijlen de heer Dr. F. J. Dupont, als voorzitter der Gezondheids-commissie, zich daarmede bezig hield, van wien wij meermalen belangrijke rapporten daaromtrent mochten ontvangen.

„In het vorige jaar heeft de Gezondheids-commissie erop aangedrongen, dat de chemische en bacteriologische contrôle van het drinkwater zou worden voortgezet, en zich bereid verklaard, indien haar het daartoe vereischte credict werd verleend, zoodanig onderzoek onder hare leiding te doen plaats hebben, waarvan de strekking zou zijn om de noodige gegevens te verzamelen voor eene juiste beoordeeling der hoedanigheid van het drinkwater, en om, indien de noodzakelijkheid daarvan mocht blijken, tevens de middelen op te sporen, die tot verbetering zouden kunnen leiden.

„Omtrent de briefwisseling, aangaande deze zaak door ons met de Gezondheids-commissie gevoerd, hebben wij het advies der Commissie voor de drinkwaterleidingen ingewonnen. Het nut van een geregeld, systematisch onderzoek ten volle erkennende, wenscht die Commissie evenwel het beoogde doel op andere wijze te bereiken; zij verklaart niet overtuigd te zijn van de noodzakelijkheid om eene scheiding te brengen in het beheer der drinkwaterleidingen, door de onderzoekingen van het water, die daartoe uit den aard der zaak behooren, aan een andere commissie op te dragen, en zij geeft er de voorkeur aan, een ambtenaar, aan de directie der drinkwaterleidingen verbonden, met die taak te belasten. Daar echter in de thans bestaande organisatie van het beheer der drinkwaterleidingen, vastgesteld bij verordening van den 20 Mei 1886, zulk een ambtenaar niet is opgenomen, geeft de Commissie in overweging, deze regeling te herzien, waartoe zij ons een ontwerp-verordening heeft doen toekomen.

„Daarbij is voorgesteld, het personeel bij deze administratie uit te breiden met een ambtenaar, aan wien het boven omschreven wateronderzoek kan worden opgedragen, die tevens met het beheer der inrichting bij de Oude Plantage en met de dagelijksche leiding der filtratie kan worden belast, — een en ander onder verantwoordelijkheid van den Directeur der drinkwaterleidingen — en die, met den titel van adjunct-directeur, zou kunnen worden aangewezen om den Directeur bij afwezigheid of ontstentenis te vervangen.

„Daarenboven acht de Commissie eene vermeerdering van het personeel der controleurs bij hare administratie gewenscht; aan deze ambtenaren is opgedragen het verrichten van de noodige opnemingen en het beschrijven der abonnementen voor waterlevering, het onderzoek der particuliere leidingen, het opsporen van frauduleuse handelingen, het afkezen der watermeters enz., en met het oog op de gestadige uitbreiding der contracten voor waterlevering is de noodzakelijkheid eener reorganisatie van dien tak van dienst gebleken. Daarin wenscht de Commissie te voorzien door de aanstelling van eenen hoofd-controleur, die, onmiddellijk staande onder den Directeur, het toezicht op die werkzaamheden zal hebben uit te oefenen.

Ten slotte maakt de Commissie van de gelegenheid gebruik om eenige verhoogingen voor te stellen van de minima en van de maxima der traktementen van het personeel, in dienst bij de drinkwaterleidingen, ten einde die wedden meer in overeenstemming te brengen met hetgeen aan ambtenaren bij andere takken van dienst, zooals bij de afdeeling plaatselijke werken en bij de gemeente-gasfabrieken, is toegekend.

„Wij hebben ons met deze voorstellen kunnen vereenigen. Op den voorgrond stellende dat een geregeld wetenschappelijk onderzoek van het water bij de gemeentelijke drinkwaterleidingen niet mag ontbreken, is ons College van oordeel, dat vóór alles de directie dier inrichtingen in staat gesteld moet worden, zelve over den noodigen wetenschappelijken bijstand en hulpmiddelen ten behoeve der fabrikage te beschikken, waarvoor de aanstelling van een daarvoor bijzonder aangewezen persoon, tegelijk bacterioloog en scheikundige, onder toezicht en verantwoordelijkheid van den Directeur der drinkwaterleidingen, onontbeerlijk is. Mocht het later wenschelijk blijken om bovendien een nadere contrôle, afgescheiden van het beheer der drinkwaterleidingen, in het leven te roepen, dan houden wij ons voor, daaromtrent opnieuw in overleg te treden met de Gezondheids-commissie, wier ten deze betoonde bereidwilligheid door ons op hoogen prijs wordt gesteld.

„Ook de voorgestelde uitbreiding van het personeel bij de drinkwaterleidingen en de verhooging van bezoldiging achten wij met het oog op de vermeerdering der werkzaamheden bij die administratie gerechtvaardigd; behoudens eene wijziging in de bepaling van sommige traktementen, hebben wij het voorstel der Commissie overgenomen."

Het bij dit voorstel overgelegd ontwerp van Burg. en Weth. bevat voornamelijk de volgende bepalingen:

De directeur wordt in zijn beheer bijgestaan:

a. voor het administratieve gedeelte: door een boekhouder; eerste klerken; tweede klerken; een hoofdcontroleur; controleurs; adjunct-controleurs; een bode en verder tijdelijk personeel voor schrijfwerk enz.

b. voor de exploitatie: door een adjunct-directeur; een hoofd-machinist; machinisten; adsistent-machinisten; een opzichter en verder personeel.

De bezoldigingen zijn als volgt: directeur *f* 3000 à *f* 4000; adjunct-directeur *f* 1500 à *f* 2500; boekhouder *f* 1400 à *f* 1800, met vrije woning, vuur en licht of *f* 300 verhooging van bezoldiging; eerste klerken *f* 950 à 1350; 2e klerken *f* 400 à *f* 900; hoofd-controleur *f* 1200 à *f* 1800; controleurs *f* 850 à *f* 1100; adjunct-controleurs *f* 600 à *f* 800; bode *f* 7 à *f* 10 per week; hoofd-machinist *f* 1250 à *f* 1650, met vrije woning, vuur en licht, of *f* 2.30 per week; machinisten *f* 850 à *f* 1100, met vrije woning, vuur en licht, of *f* 2.30 per week; adsistent-machinisten *f* 600 à *f* 800, met vrije woning, vuur en licht; opzichter *f* 500 à *f* 700. De belooning van het overige personeel wordt door den Directeur, onder goedkeuring van Burgemeester en Wethouders, vastgesteld.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING VAN BOUWKUNST.

Afdeeling Utrecht.

Excursie naar Delft op 27 Juli 1892.

Begunstigd door schoon weder, begaf zich op Woensdag jl. een vier-en-twintigtal leden naar Delft, ten einde aldaar eenige merkwaardigheden te bezichtigen en verder het nuttige aan het aangename te paren.

Te ongeveer halfelf aangekomen, werd onder geleide van den heer Limburg het eerst de Polytechnische school bezichtigd. Na de ontvangst in de zoogenaamde Prinsenzaal, werden wij rondgeleid en omtrent vele bijzonderheden, als: modellen, teekeningen en andere hulpmiddelen, het onderwijs betreffende, ingelicht; de bezichtiging van die inrichting was dan ook wel de moeite waard, en op allen maakte de school een uitstekenden indruk.

Daarna werd een bezoek gebracht aan het glasschildersatelier van den heer Schouten; ook hier werden we welwillend ontvangen en ingelicht omtrent alle bijzonderheden van het beschilderen, bakken of branden van het glas. Het atelier van den schilder prijkt met vele voorwerpen van oude kunst, die zeer groote waarde hebben voor navolging van teekening en kleur. Aan genoemden heer is het beschilderen van een der ramen van een kerk te Amsterdam opgedragen, waarvan wij den uitslag, die eene zeer omvangrijke afmeting had, op ware grootte te zien kregen.

Vervolgens werd de gist- en spiritusfabriek bezichtigd. De fabriek binnentredende, werden de leden ontvangen en rondgeleid door den heer Knuttel, chef van de afdeeling voor de belangen van het personeel, enz., die ons allereerst een algemeen overzicht van de fabriek en het fabrikaat gaf en daarna elke zaak in het bijzonder naging en van alles eene zeer duidelijke verklaring gat, althans schrijver dezer heeft er het volgende van kunnen leeren.

De spiritus, waarvan de fabrikage in vele opzichten gelijk staat aan die van alcoholische dranken, wordt in hoofdzaak gestookt uit maïs, rogge of gerst, welke granen naar mate van hunne hardheid, eenigen tijd, bijv. een- à tweemaal vier-en-twintig uren in eenen daartoe ingerichten ijzeren bak, of bakken, met water worden geweekt, om daarna, ten einde het water te doen uitzakken, op steenen vloeren te worden gestort. Door het vocht en de inmiddels verkregen warmte begint het graan of de maïs te ontkiemen en vormt zich een zeker suikergehalte. Vervolgens wordt het gebracht op de eestvloeren, die bestaan uit eene vierkant bemetselde ruimte, waarin een 5-tal beweegbare ijzeren vloeren boven elkander geplaatst is; het graan, dat eerst op den bovensten vloer gebracht is, wordt van lieverlede naar beneden gestort; op den ondersten vloer wordt het aan zeer droge en warme lucht, waarmede de eestruimte gevuld wordt, blootgesteld. Daarna wordt het weder uitgestort op steenen vloeren, om te bekoelen en de zoogenaamde „knaphardheid" te verkrijgen.

Deze bewerking geschiedt om de verdere ontkieming, waarmede het verlies van het gewonnen suikergehalte zou gepaard gaan, te voorkomen.

Het graan is thans in den toestand van mout en tot malen gereed, dat, met walsen, aan de fabriek geschiedt; met toevoeging van water wordt het meel in bakken gebracht, waarin machinale roertoestellen het tot een beslag vormen; in dien staat blijft het weder in andere bakken eenige uren rustig staan, tot de noodige gisting bereikt is, waarna het in ketels tot het kookpunt wordt verhit; de opstijgende dampen, door koud water afgekoeld, vormen in hoofdzaak het vocht, dat als spiritus bekend is.

De gist uit deze bereiding voortkomende, wordt van nadeelige bestanddeelen gezuiverd, droog geperst, en daarna verpakt.

De geheele bewerking, zoowel het malen van het mout als het vervoeren van een en ander door transportkokers of buizen, het beslaan, de gistpersing met verpakking, de opvoering van water en graan, enz. enz., geschiedt door stoom, met machines van de nieuwste vinding; de geheele fabriek is op grootsche schaal ingericht, en maakt den indruk van op uitstekende wijze bestuurd te worden.

Maar al wordt ook alles door stoomkracht gedreven, toch zijn zeer vele werklieden noodig, voor wier welzijn voortreffelijk gezorgd wordt.

In de nabijheid van de fabriek zijn op een fraai aangelegd terrein, met boomen en heesters beplant, straten aangelegd met een tachtigtal grootere en kleinere woningen, waarbij eigen winkel, concertzaal, schoollokalen, muziektent in het park bij een vijver enz.; de geheele aanleg geeft blijk van orde en groote zorg voor de werklieden.

Den heer Knuttel werd hartelijk dank gezegd voor zijn welwillend geleide; na voor den inwendige mensch gezorgd te hebben begaf zich het gezelschap naar de tegelfabriek van den heer Labouchère; met bewondering werden de tegels, vazen en andere voorwerpen van kunst en smaak, die aldaar worden vervaardigd, in oogenschouw genomen.

Ten slotte werd nog een bezoek gebracht aan de kerken, met grafkelder, enz., en daarna naar 's Hage gestoomd, waar men zich aan een gemeenschappelijken maaltijd in Café Riche vereenigde en vervolgens in opgewekte stemming huiswaarts keerde.

GEDENKBOEK VAN DE KEUZE-TENTOONSTELLING.

Tegen het einde van dit jaar zal bij de firma C. M. van Gogh te Amsterdam in het licht gegeven worden een „Gedenkboek der keuzetentoonstelling van hedendaagsche schilderkunst", gehouden in Arti et Amicitiae te Amsterdam.

Het zal minstens een twintigtal etsen, lithographieën en houtgravures bevatten, van de hand der heeren Breitner, Deysselhof, Karsen, Roland Holst, Toorop, Jan Veth, W. Witsen en Ph. Zilcken, terwijl buitendien een vijftigtal der overige werken, tusschen den tekst in penteekeningen van de hand des heeren Hart Nibbrig en eenige anderen, zal worden gereproduceerd.

Met den tekst van dit boek heeft Jan Veth zich belast, terwijl Derkinderen de leiding van het decoratief uitdossen van het boek op zich nam.

FEESTTOCHT VAN AMSTERDAM NAAR VREESWIJK.

Hoewel reeds sedert eenigen tijd verschillende gedeelten van het Amsterdam-Merwedekanaal in gebruik zijn genomen en o. a. het kanaalvak Amsterdam—Nichtevecht den 1sten Aug. 1891 voor de scheepvaart werd geopend, besloot de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam thans de opening van het Amsterdam-Merwedekanaal eenigszins feestelijk te doen plaats hebben.

De Amsterdamsche Gemeenteraad nam een besluit om een bijdrage van f 5000 te verleenen voor de feestelijke opening, wanneer ook van andere zijden belangstelling getoond en medewerking verzekerd werd.

Aan deze voorwaarden is in ruime mate voldaan. Een zeer groot aantal autoriteiten en vertegenwoordigers van den Nederlandschen handel verklaarde het feest te zullen bijwonen en verleende ruimen geldelijken steun en H. M. Koningin Wilhelmina en H. M. de Koningin-Regentes werden uitgenoodigd de feestelijke openstelling van den nieuwen waterweg van Amsterdam naar den Rijn met haar tegenwoordigheid op te luisteren. Hiertegen werd echter van de zijde der Regentes eenig bezwaar gemaakt, omdat er nog geen sprake was van de opening van het geheele Amsterdam-Merwedekanaal, maar slechts van een gedeelte, maar de uitnoodiging werd aangenomen om deel te nemen aan een „feesttocht van Amsterdam naar Vreeswijk" door het reeds voltooide kanaalgedeelte.

Om deze voor Amsterdam zoo gewichtige gebeurtenis eenigszins te begrijpen, geven we een kort overzicht van de geschiedenis van deze vaartverbetering.

In vorige eeuwen moesten de schepen, die in Amsterdam voor den Rijn bestemd werden, den weg volgen van

Amsterdam uit over de Zuiderzee naar de Vecht te Muiden, van hier langs deze rivier naar Utrecht en vervolgens door den Vaartschen Rijn tot aan Vreeswijk aan de Lek om langs die rivier den Boven-Rijn te bereiken.

Slechts de kleinere schepen konden de Zuiderzee vermijden en voeren langs den Amstel en verder binnendoor naar Vreeswijk.

Onder Koning Willem I werd in 1822 ter verbetering van den waterweg van Amsterdam naar den Rijn tot het graven van de Keulsche vaart besloten, waardoor die stad met de Lek werd verbonden en in 1825 werd door het graven van het Zederikkanaal de kortste verbinding met de Waal verkregen.

De sluizen hadden een doorvaartwijdte van 8 meter en veroorloofden een diepgang voor de schepen van 2.10 M.

Hoewel oorspronkelijk beantwoordende aan de eischen, die voor een geregelde scheepvaart noodig waren, voldeden noch de doorvaartwijdte, noch de ligging der slagdorpels aan de voorwaarden, die tegenwoordig gesteld worden voor een goede communicatie te water van de hoofdstad des lands met Duitschland.

De Keulsche vaart, op verschillende plaatsen te nauw, bezat bovendien zeer sterke krommingen, die de vaa van de langere schepen en sleeptreinen bijna onbruikbaar maakten.

Verschillende projecten tot verbetering van den waterweg van Amsterdam naar den Rijn werden bestudeerd en voorgesteld.

Door Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, toen Minister van Waterstaat, werd een wetsontwerp ingediend tot verbetering van het geheele kanalennet in ons Vaderland en bij koos ten behoeve van Amsterdam de richting door de Geldersche vallei naar den Neder-Rijn.

Met 40 tegen 39 stemmen werd echter den 20n Mei 1879 artikel 1 van dit wetsontwerp door de Tweede Kamer verworpen, waarop de Regeering het geheele wetsontwerp introk.

Jhr G. J. C. Klerck diende een nieuw wetsvoorstel in en bij de wet van 29 Juli 1881 werd eindelijk besloten tot den aanleg van een kanaal — „Het Amsterdam-Merwede-kanaal" — waarbij zooveel mogelijk de oude richting gevolgd werd, voornamelijk op grond, dat de kosten van dit project minder waren dan die van het andere en dat de tijd, waarin het voltooid zou kunnen worden, veel geringer was en dus de handel reeds spoediger zich zou verheugen in een beteren waterweg.

Globaal berekend, zouden 12 millioen gulden, in 4 jaren tijds verwerkt, benoodigd zijn om het geheel te voltooien.

Dit oorpronkelijk vastgestelde plan werd ten slotte gewijzigd en verbeterd door aanneming van de aanvullingswet van 15 Mei 1884 (voorstel-Rutgers van Rozenburg).

Het kanaal, waarvan het beginpunt werd gekozen in den afsluitdijk bij Schellinkwoude, bestaat uit:

1o. de voorhaven bij Zeeburg in het open IJ bij de Stads-Rietlanden te Amsterdam;

2o. het kanaalpand van de dubbele schutsluis bij Zeeburg tot die bewesten Utrecht.

Bij de wet van 1884 werd beslist, dat het Vechtpand zou vervallen en het kanaal van Nichtevecht tot Utrecht langs de oostzijde van den voormaligen Rijnspoorweg tot nabij Zuilen, op Amstellands boezempeil, zou worden doorgetrokken. (Lengte 37 kilometer.)

3o. het kanaalpand van de schutsluis bewesten Utrecht tot die te Vreeswijk. (Lengte 10 kilom.)

4o. de voorhavens aan de Lek te Vreeswijk en Vianen, ter weerszijden van deze rivier.

5o. het kanaalpand van de schutsluis te Vianen tot de Merwedesluis te Gorichem (Lengte 21½ kilom.) en

6o. de voorhaven aan de Merwede te Gorichem.

Het kanaal en de bijbehoorende werken behooren in eigendom aan en zijn in beheer en onderhoud bij het Rijk. Het is 72 kilometer lang. De minimum bodembreedte is 20 meter, de minimum diepte 3.10 meter. De sluizen hebben een doorvaartwijdte van 12 meter en een schutlengte van 120 meter.

De draaibruggen voor gewoon verkeer hebben een vrije doorvaartopening van 14 meter.

Verder zijn er 4 spoorwegbruggen, waarvan drie vast zijn, met een spanning van respect. 79.50, 98.70 en 64.30 meter. De onderkant der liggers ligt 6.50 meter boven den waterspiegel.

De 4e brug is een dubbele draaibrug, waarvan de afmetingen overeenkomen met die van de bruggen voor gewoon verkeer.

Hoewel reeds vele afsnijdingen en verbeteringen van het kanaalgedeelte Vianen—Gorichem aan de scheepvaart ten goede komen, zijn de werken te Vianen en te Gorichem in de nabijheid der rivieren nog niet zoover gevorderd, dat de nieuwe verbinding van de Lek met de Merwede in den loop van dit of mogelijk zelfs van het volgend jaar verwacht kan worden; de feesttocht werd derhalve heden slechts ondernomen van Amsterdam naar Vreeswijk.

Door een groot aantal genoodigden, waaronder een 60 tal uit Duitschland, was de uitnoodiging van de Kamer van Koophandel aangenomen.

De Kamers van Koophandel te Duisburg, Dusseldorf en Crefeld werden door haar voorzitters, die te Keulen en Elberfeld door haar onder-voorzitters en de Kamers te Ludwigshaven, Mannheim, Coblenz, Bonn, Heilbron en Wezel door leden vertegenwoordigd. Verder telde men onder de genoodigden den Duitschen gezant, Graaf von Rantzau, en de heeren Van Diesen, inspecteur van den Waterstaat, Leemans en Wellan, hoofdingenieurs, enz. enz.

Ook de Minister van buitenlandsche zaken, de oud-burgemeester van Amsterdam, Mr. G. van Tienhoven, benevens de Minister van waterstaat, de heer C. Lely, met den secretaris-generaal De Bosch Kemper en den administrateur van den waterstaat, den heer Koster, namen aan den feesttocht deel.

Ten einde oponthoud te voorkomen en dadelijk na aankomst der Koninginnen te kunnen doorgaan, waren de civiele en militaire autoriteiten uitgenoodigd bij de aankomst van Hare Majesteiten niet aan het station tegenwoordig te zijn, maar zich om halfelf uur te verenigen op den Steiger naast de kettingboot aan de De-Ruyterkade.

Te elf uren kwamen Hare Majesteiten per extra-trein te Amsterdam aan. Zij werden er begroet door 51 kanonschoten, terwijl een eerewacht, bestaande uit een compagnie van het 7e reg. infanterie op volle sterkte, met het regiments-vaandel en de muziek op het perron geschaard stond. Onmiddellijk na aankomst begaven de vorstinnen zich per rijtuig naar de fraai versierde feestboot en werd koers genomen over het IJ, langs de Handelskade naar het Merwede-kanaal.

De tocht begon met de boot van de havenpolitie voorop, daarop de „Ceres" met de standaardvlag in top, op welk stoomschip zich bevonden de Koninginnen, de Ministers, de Burgemeester van Amsterdam, de leden van de Kamer van Koophandel enz.; daarna kwam de boot met de vertegenwoordigers der dagbladen, met de muziek van het 5e rigiment uit Amersfoort en van het 7e uit Amsterdam, en verder de booten met de andere genoodigden.

Bij het voorbijgaan der stoomvloot paradeerden de matrozen van het wachtschip in het want. De schepen waren alle in vlaggentooi en er werd een eeresaluut ge-

lost uit een schip, in het Koninginnendok opgenomen. Een kolossale menschenmassa was tot aan Zeeburg toe langs de kaden aanwezig en de daar zijnde polderjongens salueerden met de schop op, zittende in een baggeraak.

Wanneer een kanaal in gebruik genomen is, zijn vele kunstwerken en voornamelijk die, welke den ingenieur de meeste moeite en zorg verschaffen, aan het oog van den voorbijganger onttrokken. Zoo is het ook met het nieuwe kanaal; de twee schutsluizen nabij den St-Antoniedijk te Amsterdam en de daarbij gelegen syphon, gebouwd in een terrein, waar door toepassing van zandstorting op ruime schaal eerst de bodem verbeterd moest worden, schijnen thans, van de booten uit beschouwd, zeer eenvoudige zaken.

Wie echter het voorrecht had een drietal jaren geleden deze kunstwerken te bezichtigen onder de leiding van den toenmaligen sectie-ingenieur, den ingenieur van den Waterstaat 1e klasse J. Kluit (een paar jaar geleden helaas overleden), stond verbaasd over de resultaten dezer grondverbetering en over de daarin gebouwde kunstwerken. Met alle recht mag eere gebracht worden aan de ingenieurs en aannemers, die zooveel moeilijkheden wisten te overwinnen en met zulk een gunstig resultaat.

De syphon beoosten het stoomgemaal te Zeeburg onder het kanaal door dient voor de loozing van het vuile water der stad Amsterdam op de Zuiderzee. Het werk bestaat uit twee gemetselde hoofden in de kanaaldijken op een onderlingen afstand van 34.20 M., waartusschen 9 ijzeren kokers liggen met den bovenkant op 0.60 M. onder den kanaalbodem.

Daar begint het eigenlijke kanaal en dus begon ook heden daar de kanaaltocht.

Te Nichtevecht voegden zich nog 2 stoombooten met feestgenooten bij de flottille.

Op de militaire inundatie-sluis aldaar stond de burgemeester in ambtsgewaad en aan het station Loenen—Vreeland stonden de schoolkinderen met Oranje-sjerpen om. Te Nieuwersluis zongen de jongens van de Pupillenschool bij het voorbijvaren van de Kon. stoomboot het Wien Neerlandsch Bloed, gelijk te Zuilen schoolkinderen dat volkslied aanhieven.

De Utrechtsche schutterijmuziek speelde aan de schutsluis, bewesten Utrecht. Tijdens het schutten werden aan de Regentes verschillende autoriteiten voorgesteld, o. a. de sectie-ing. van het Merwede kanaal, de heer Kemper, de hoofd-ing. van den Waterstaat in Noord-Holland en verschillende leden van de Kamer van Koophandel te Amsterdam. Langs de kanaaloevers tot Utrecht zag het zwart van de menschen; van daar af ging de boot met de muziek erop voorop. Alle schepen en gebouwen waar men langs kwam, waren met vlaggen versierd. Te halfvier werd te Jutfaas de torenklok geluid en de straatweg langs het kanaal was geheel versierd; ook het kasteel Rijnhuize van den heer Van Hardenbroek was sierlijk getooid; op de gemeentegrens stond de Gemeenteraad.

Om 4 uur kwam de stoet te Vreeswijk aan. Op het sluishoofd was een smaakvolle troonhemel met baldakijn gemaakt, waarin 2 fauteuils en 7 stoelen voor het gevolg van HH. MM. stonden. In de nabijheid was een tafeltje met de electrische geleiding voor de onthulling. De Burgemeester hield een toespraak en de heer Cordes sprak daarop het volgende:

Het zij mij vergund Uwe MM. eerbiedig dank te zeggen, dat het u behaagd heeft dezen tocht door het voltooide gedeelte van het Merwede-kanaal te ondernemen en dat het aan de Kamer van Koophandel te Amsterdam vergund werd dien tocht op feestelijke wijze te doen geschieden.

Het is bekend, dat door Uwe Majesteit de Koningin-Regentes steeds levendig belang gesteld wordt in alles wat bevorderlijk kan zijn aan den bloei van den Nederlandschen handel, maar ik mag er bij deze gelegenheid wel op wijzen hoezeer er tevens door Uwe M. naar gestreefd wordt die belangstelling ook bij onze geliefde Koningin te wekken en te bevorderen.

Door het bezoek heden aan dit kanaal zal, naar ik mij vlei, bij Uwe MM. de overtuiging verlevendigd worden, dat onze Hollandsche waterbouwkundigen mannen zijn, die met eere mogen worden genoemd, maar ik zou het op hoogen prijs stellen indien aan dit bezoek tevens wijding kon worden gegeven door een daad van H. M. de Koningin. Indien daartegen dus bij Uwe MM. geen bezwaar bestaat, dan zou ik eerbiedig willen verzoeken erin toe te stemmen, dat aan deze sluis de naam gegeven worde van Koninginnen-sluis, en wanneer die naam door Uwe MM. wordt goedgekeurd, dan zij deze doop een blijvende herinnering aan de zeer gewaardeerde tegenwoordigheid van Uwe MM. te dezer plaatse.

Thans trad de Minister van waterstaat, de heer Lely, naar voren, om aan Hare Majesteiten de vergunning te vragen de groote sluis van Vreeswijk geopend te mogen noemen, en toen H.M. de Koningin-Regentes daartoe minzaam verlof had gegeven — Hare Majesteit de Koningin eerbiedig uitnoodigde door eenen druk op eenen electrischen knop, den steen die daarvan kond zou doen, te onthullen. Koningin Wilhelmina voldeed hierna aan het verzoek, waarop de steen, waarboven een fraaie mantel was geplaatst, zichtbaar werd en het opschrift vertoonde: „*Koninginnesluis, 4 Augustus 1892*".

Luide toejuichingen barstten los. Nog een oogenblik — waarin de Koningin-Regentes den heer Cordes en de naaste omgeving bedankte voor de ontvangst — en de vorstinnen begaven zich in de gereedstaande hofrijtuigen, om zich door Vreeswijk en Jutfaas naar Soestdijk terug te begeven.

DE SPORTTENTOONSTELLING TE SCHEVENINGEN.

Dank zij de ruime opvatting der beteekenis van het woord *sport*, vinden de bouwkundigen op de sporttentoonstelling, die thans te Scheveningen gehouden wordt, een en ander dat op het vak betrekking heeft. Wij stellen ons voor de verschillende inzendingen op dit gebied na te gaan en met een enkel woord te bespreken.

Onze aandacht wordt aan den ingang van het tentoonstellingsgebouw al dadelijk getrokken door een granito-vloer met versierde hoekstukken en een net afgewerkt medaillon in marmer-mozaïek, waarop emblemen van de jacht zijn voorgesteld. Ofschoon men bij natuurlijke steen niet die macht over de kleuren heeft zooals bij glasmozaïek het geval is, heeft de fabrikant dezer vloeren, de heer Theod. Ferdinand Bierhorst te Haarlem, het bewijs geleverd dat een effectvol geheel kan verkregen worden. Behalve verschillende zeer goed afgewerkte monsters van mozaïek wordt een nieuw artikel tentoongesteld en wel het zoogenaamde *houtgraniet*. Dit bestaat uit eene verbinding van mineralen met zaagsel, die onder zeer hoogen druk wordt tot stand gebracht en, volgens een uittreksel van het onderzoek, op het proefstation van bouwmaterialen te Berlijn ingesteld, voldoet het aan alle eischen, die aan een sterk en solied bouwmateriaal mogen gesteld worden. Het zoogenaamde houtgraniet is ongevoelig voor temperatuurs-invloeden, wordt niet aangetast door zuren of loogen en dient voor het maken van vloeren, wandbekleedingen, plinten, traptreden en dergelijken; het wordt vervaardigd in platen tot een meter grootte, terwijl de dikte van 6 tot 20 mM. varieert. Wat nu de bevestiging aangaat moet opgemerkt worden, dat dunne platen van 6 tot 10 mM. met schroeven

of spijkers op bestaande houten vloeren kunnen gelegd worden. Zijn de vloeren gedeeltelijk versleten of ingeloopen, dan neemt men dikkere platen van 12 à 14 mM. en de nog dikkere platen van 15 à 20 mM. worden in eene asphaltmassa of wel in een kit van vernis op beton of op platte lagen geplaatst.

Zeer practisch bleken ons de tegels van dit materiaal, groot 50 bij 50 cM, van boven glad geslepen en van onder met een soort asphalt-vernis bestreken, die op ijzers bevestigd worden. Deze ijzers liggen weer in een betonmassa met ijzervlechtdraad (systeem Rabitz); de tegels, 4 à 5 cM dik, zijn zeer geschikt om direct in mortel te worden gelegd, iets, wat ieder bekwaam metselaar kan doen.

Bijzonder wordt dit materiaal ook aanbevolen voor traptreden, voor welk doel strooken ter dikte van 10 à 11 mM. op gewoon hout bevestigd worden door spijkers of schroeven; voor veel beloopen trappen neemt men 12 à 14 mM. dikke treden; zij zijn ook zeer doelmatig om op uitgeloopen traptreden bevestigd te worden; onder de strooken kan dan een geprofileerd lijstje worden aangebracht. Op traptreden van zandsteen of cement, die vooraf van de noodige uitdiepingen zijn voorzien, worden de treden op ingelaten houten klosjes bevestigd.

Bij de doorgang tot de tijdelijke tentoonstelling vinden wij verder een zeer keurig en net afgewerkte étalage van verschillende modellen en systemen van parketvloeren; behalve op het parquet-hydrofuge, dat reeds vroeger in *De Opmerker* is beschreven, meenen wij in het bijzonder te moeten wijzen op het parket op in verband bewerkten ondervloer bevestigd, dat direct op balken, zonder houten ondervloer gelegd kan worden; voor rijkere ingelegde dessins en randen biedt dit stelsel vele goede eigenschappen; het geeft waarborg tegen lostrekken en de soliditeit is tal van jaren op de proef gesteld. Ook voldoet het aan alle eischen der versiering.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Bij de bisschoken te Mainz te houden algemeene vergadering van Duitsche katholieken, zal eene tentoonstelling worden gehouden, welke niet alleen politici belang zal inboezemen, maar ook hen, die boven de politieke en religieuse verdeeldheden staan. Een tentoonstelling namelijk van christelijke kunst. De voorbereiders behooren niet tot de bewonderaars der neo-mystieke kunst van Von Uhde. Wellicht, schrijft men aan de *Frankf. Ztg.*, is het juist hun streven, den kunstenaars te toonen, welke soort van kunst door de kerk wordt verlangd. Officieel wordt aangekondigd, dat de tentoonstelling in de eerste plaats tegen de „Kunstfabrieken" is gericht.

— Uit Nauplia in Griekenland wordt bericht, dat er 33 graven uit den voorhistorischen tijd zijn gevonden op een plek, waar men vroeger reeds eene soortgelijke ontdekking deed. Het zijn zg. mykaenische graven, in welke men ook kunstvoorwerpen, o. a. potten, heeft gevonden.

Het (Duitsche) blad, waarin wij deze tijding lezen, bericht tevens, dat de Grieksche regeering niet talmt het den opgravers te Delphi moeilijk te maken, die, naar men weet, daar arbeiden voor rekening der Fransche regeering.

— Uit Aken wordt opgemerkt dat voor een zeer belangrijk bouwwerk aldaar, de nieuwe *Gravenhalle*, Morleystein gebruikt wordt. De bouw staat onder beheer van eene commissie van architecten uit Berlijn en Aken.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. Door de heeren Bos c. s. is concessie aangevraagd voor den aanleg van eene stoom- of electrische tramlijn van Nieuwenmarkt (Amstelstijk) langs den Amstel via Onderkerk tot Uithoorn en terug, tot vervoer van passagiers en goederen.

Breda. Tot dezer waren de betrekkingen van gemeente-architect en directeur der gemeentereiniging vereenigd in den heer G. Limers. Deze heer heeft thans tegen 1 Januari a.s. ontslag uit laatstgenoemde betrekking gevraagd, wegens de vele werkzaamheden aan beide betrekkingen verbonden.

Zutfen. De Gemeenteraad heeft de concessie voor den aanleg en de exploitatie van een tolephoonnet verleend aan de heeren C. J. van Baeren en C. Henny.

Gouda. Een comité, bestaande uit de heeren C. G. van der Post, L. Burgerslijk, J. J. Prins, H. Enno van Gelder en F. Th. Lafeber, heeft het voornemen opgevat om van 9 tot 20 Oct. a.s. in de zaal *Kunstuin* van de societeit *Our Genoegen* eene tentoonstelling te houden van gastoestellen tot verlichting, verwarming en drijfkracht. Aanvragen worden ingewacht tot 24 Aug. a.s. bij den secretaris van het comité, den heer F. Th. Lafeber.

De Gemeenteraad besloot een crediet van hoogstens *f* 300 voor deze tentoonstelling toe te staan.

— Het Hoogheemraadschap van Delfland is met dat van Schieland tot overeenstemming gekomen omtrent eene afscheiding van beider bezittingen en heeft aan de gemeente 's-Gravenhage gevraagd een deel der kosten, geraamd op 1½ ton, voor aanleg van werken, buiten kosten van bediening en onderhoud, voor hare rekening te nemen, wegens het hooge belang dat 's-Gravenhage heeft bij den regelmatigen toevoer van rivierwater voor de gracht-verversching.

— De Vereeniging voor handel en nijverheid in Den Haag heeft zich bij particulier schrijven gewend tot de heeren K. van Hasselt en Jhr. Mr. J. C. M. van Riemsdijk, gedelegeerden, respectievelijk van de Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatschappij en van de Maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen ter vergadering van den *Verein Deutscher Eisenbahnen*, ten einde, speciaal met het oog op de belangen van den Nederlandschen handel, hunne medewerking te verkrijgen ter invoering van den Midden-Europeeschen tijd.

PERSONALIA.

— Bij koninklijk besluit is met ingang van 1 Augustus de heer J. A. Hoore, gep. ingenieur 1e kl. van de mijnen in Nederl.-Indië, thans woonende te Luik, aangewezen om den ingenieur der mijnen bij dienst afwezigheid of ontstentenis te vervangen.

— De heer J. L. P. Lapre, opzichter 1e kl. bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië, is eervol uit 's lands dienst ontslagen.

— De heer H. Toorenvliet, hoofdambtenaar bij de plaatselijke werken te Rotterdam, herdacht den dag, waarop hij vóór 40 jaren in dienst der gemeente trad.

— Bij koninklijk besluit van 30 Juli jl. no. 3 is benoemd tot ridder der orde van Oranje-Nassau de heer Th. A. M. Rays, chef der exploitatie van den Staatsspoorweg op Sumatra.

— De heer Du Boy, vroeger werkzaam ten bureele van den hoofdingenieur der Holl. Spoorweg-mij. te Haarlem en vervolgens hoofdopzichter van de afd. „wagenbouw" der Ned. Fabr. van Werktuigen en Spoorwegmaterieel te Amsterdam, is benoemd tot adsistent van den chef van dienst der Ned. Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij.

— De heer A. J. Bouwcester, architect aan het bureau der bestrating te Amsterdam, vierde zijn 25 jarig ambtsjubile en ontving vele bewijzen van belangstelling.

— De civiel-ingenieur P. J. Kapteijn te Amsterdam is benoemd tot ingenieur bij de verbetering der kanalen in Elzas-Lotharingen, standplaats Straatsburg.

— Bij Koninklijk besluit is benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau, P. H. Kemper, ingenieur der 4de klasse van den Rijkswaterstaat.

— Door den Minister van Koloniën zijn de heeren J. Homan van der Heide en L. L. graaf Van Randwijck gestuurd ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en de burgelijke openbare werken daarheene.

— De gepensionneerde kolonel der genie van het Oost-Indisch leger Van Zuylen, is benoemd tot officier van het Legioen van eer.

— De heer A. Elink Sterk, ingenieur van den Haarlemmermeerpolder, herdacht 5 Vrijdag zijne 25 jarige dienstvervulling.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd tot adjunct-ingenieurs bij den dienst van weg en werken: de heeren L. M. Burnet Lyon, G. W. van Heukelom en F. van der Goot, allen te Utrecht.

— De heer A. L. de Bruijn Kops, oud-hoofdingenieur van den waterstaat, is den 4den dezer op 65-jarigen leeftijd te Arnhem overleden. Eene zeer korte ziekte, waarbij hij ook voor enkele jaren werd aangetast, maakte plotseling een einde aan zijn nuttig en vroeger zoo werkzaam leven.

— De heer J. van Dorp-Sr. vierde zijn 50-jarig jubilé als opzichter van de drooggemaakte polders van Bleiswijk en Hillegersberg.

ADVERTENTIEN.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op ***Maandag*** den **15e** ***Augustus 1892*** des namiddags ten half twee ure (*Greenwichtijd*) zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 527:

Het maken van ijzeren ramen met vlechtdraad en daarbij behoorende werken in de lantaarn der stationsoverkapping op het Central Personenstation te Amsterdam.

Raming *f* 14600.

(*Voor rekening van den Staat der Nederlanden.*)

Het bestek met 2 teekeningen is ad *f* **1.50** verkrijgbaar in het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te Amsterdam bij den Portier of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 134.

De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

Aanbesteding.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van Haarlem, zullen op ***Donderdag den 18de Augustus 1892*** des namiddags ten 2 ure in het openbaar ten Raadhuize aanbesteden:

Het maken van eene brug met gemetselde landhoofden, overwelving en vleugelmuren, over den Schotersingel ter vervanging van de bestaande Kennemerbrug te Haarlem.

De voorwaarden liggen ter lezing en de teekening ter inzage, ter gemeente-secretarie op alle werkdagen van voorm. 10 tot nam. 4 uur, terwijl alsdan van ***Vrijdag*** den 12e Aug. e. k. af gedrukte exemplaren van de voorwaarden zijn te bekomen tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Plaatselijke aanwijzing zal geschieden des *Zaterdags voor de bestelling* des voormiddags te 10 uur, door den architect over de werken en gelaarven der gemeente, bij wien tevens tusschen den dag der aanwijzing en dien der bestelling, des voormiddags tusschen 10 en 12 uur de nodige inlichtingen zijn te verkrijgen aan het Bureau van gemeentewerken ***Prinsenhof no. 1.***

De hen, waarin de inschrijvingsbiljetten en aanwijzingen te kunnen worden, moeten worden gestuurd, is beschikbaar ter gemeente-secretarie op alle werkdagen van des voormiddags 10 tot 's nam. 4 uur, *uiterlijk tot den middag 12 uur van den dag der bestelling.*

Haarlem, 4 Augustus 1892

E. A. JORDENS.
De Secretaris,
P. v. d. EIJK.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING

Op ***Maandag den 22e Augustus 1892,*** des namiddags ten half twee ure (*Greenwichtijd*) zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek N°. 532.

Het maken van Zeven Steenen Wachterswoningen aan den Spoorweg Apeldoorn-Deventer-Wierden, met bijbehoorende werken.

(Begrooting *f* 13500.)

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— te verkrijgen aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te Amsterdam bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag, aan het bureau Weg en Werken, Kamer 134.

De dag der aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

Bekendmaking.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van Gouda maken bekend dat op den **18den Augustus a.s.** des voormiddags te ***elf uren,*** in het openbaar in het Gemeentehuis aldaar zal worden ***aanbesteed:***

het verharden met boomklinker van ± 5700 M. langte VOETPAD, ter breedte van 0.36 M.,

waarvan de aanwijzing zal plaats hebben op **12 Augustus 1892,** voormiddags te 9 uren.

Bestek en voorwaarden van aanbesteding zijn op franco aanvraag verkrijgbaar ter Secretarie voor *f* 0.30 per exemplaar.

Gouda, den 2 Augustus 1892.

Burgemeester en Wethouders voornoemd.
GERRITSEN.
De Secretaris
J. G. MEIJER Jr.

Aanbesteding.

Op Vrijdag den 12den Augustus, des middags ten 12 ure, zal de Zeereerwaarde Heer J. M. VAN ERVEN DORENS, door Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid den Bisschop van Haarlem belast met den bouw eener R. K. kerk, Pastorie en aanhoorigheden voor de nieuw op te richten Parochie van het Allerheiligste Hart van Jezus, in één der boelen van het Hotel D'ANGLETERRE, Wagenstraat 22, te *'s GRAVENHAGE*, in het openbaar aanbesteden:

DEN BOUW EENER

R.-K. KERK

MET

Sacristy, Catechismuskamers

EN

PASTORIE,

een en ander overeenkomstig de daarvan door den Architect W. H. VAN LEEUWEN ontworpen bestekken, détails en opgemaakt bestek.

Inlichtingen en aanwijzing worden dagelijks van 9—12 en 2—4 ure kantoor van den Architect verstrekt.

De teekeningen, détails enz. liggen dagelijks van 9—4 uur in één der boelen van voormeld Hotel ter inzage, en zijn deselve tegen den prijs van *f* 15 per stel niet bestek, of bestek afzonderlijk tegen *f* 2, ten kantore van den Architect, Bezuidenhout No. 23 te 's-Gravenhage, verkrijgbaar.

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.

Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.

Steeds voorhanden

Balk IJzer in verschillende profielen en lengten

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie

en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvraag gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

AANBESTEDING.

REGENTEN van het NED. GASTHUIS VOOR BEHOEFTIGE EN MINVERMOGENDE OOGLIJDERS, zijn voornemens, om op **Zaterdag 20 Augustus 1892** des namiddags ten 2 ure, in het *Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen* te Utrecht, **aan te besteden:**

Het bouwen van het Ned. Gasthuis voor behoeftige en minvermogende Ooglijders.

Raming *f* 130.000.

Bestek en teekeningen zijn op *franco* aanvraag à *f* 3.— per stel, te bekomen bij den Architect D. KRUIJF, *Willeroomsestraat* te Utrecht, door wien ook nadere inlichtingen worden verstrekt.

Aanwijzing op Donderdag 11 Augustus 1892, des namiddags ten 1 ure, op het terrein, gelegen aan de *Biltsteegstraat* nabij de Rijksverfmiddelschool te Utrecht.

Namens het College van Regenten,
De Voorzitter,
Th. W. ENGELMANN.
De Rentmeester-Secretaris,
DAVID HAGAY.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op ***Maandag*** den **15e** ***Augustus 1892*** des namiddags ten half twee ure (*Greenwichtijd*) zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed, volgens bestek No. 533:

De levering van 824/854 kub. Meters met chloorzink bereide eikenhouten voor wissels.

Het bestek is tegen betaling van *f* **0.75** te verkrijgen aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te Amsterdam bij den Portier of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 134.

De Administrateur.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van 's-Hertogenbosch zullen ***Donderdag 18 Augustus 1892***, v.m. 10 ure in het openbaar

HERBESTEDEN:

Uitvoeren van verschillende straatwerken en rioleering.

Bestek ter lezing op het Gemeentehuis en à *f* **0.25** verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft. Aanwijzing **12 Augustus** e. k. v. m. 10½ ure (Bijeenkomst Kruiskerk.)

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

REKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

„DE WATERVERF",

de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij

G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*

Verfwaren, silicaat, enz. enz.

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.

Mack's Gipsplanken

maken mogelijk eene **spoedige daarstelling** van Plafonds, Echte Scheidsmuren, Inschietvloeren, Muurbekleeding etc.

Voortreffelijke Isoleering van Daken en vochtige muren. **Onbrandbaar.**

Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., *Beursplein*.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten,

Greve's Loodwit

is beter dekkend, fijner, witter en beter kleurhoudend dan eenig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders**, uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven**.

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel etiket** en **fabrieksmerk**, welke alleen wettig zijn gebezigd.

wordt steeds op de **strengste keur** gecleerd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men leze de waarlijkerende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Ambachtsman"* d.d. 8 Febr 1890 en in het *„Rotterdamsch Weekblad"* d.d. 5 Dec 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

General Agent voor Nederland en Kolonien: **T. G. TISSOT Jr.** *AMSTERDAM.*

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar. — Isoleerend.

Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-, Hoekmeet- en andere INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**

Weegwerktuigen.

JAN HAMER & Co.

Marnixstraat 402.

AMSTERDAM.

DÜRKOPP's Patent nieuwe **geruischlooze**

Gas- en Petroleummotoren

Denkbaar eenvoudigste en soliedste constructie, hoogst elegante en nette afwerking. (5)

Dagelijks in werking te zien.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

DE LINT & Co., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins aan.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen van gegalvaniseerd gegolf ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Kolonien*

T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.N.W.G.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.

Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*, en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1sten Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ses gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent Jon. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

(A. et A.)

A. N. GODEFROY.

1822—1892.

Ons eerelid, de heer A. N. Godefroy, herdacht deze week zijn 70ste verjaardag, en wij grijpen deze gelegenheid dankbaar aan om in 't openbaar een woord van hulde en waardeering te wijden aan een man, die in alle vakkringen, bij oud en jong in de kunst, evenzeer geacht en gezien is.

Wij zullen hier geen uitvoerige biografie van den jubilaris laten volgen, doch bepalen ons ditmaal tot de vermelding van zijne voornaamste werken, als daar zijn: het Yachtclubgebouw te Rotterdam, het Binnengasthuis en het Diaconieweeshuis aan de Stadhouderskade te Amsterdam, bouwwerken die om hunne uitstekende inrichting, zoowel als om hunne soliede constructie en deftige ordonnantie geroemd worden.

Herhaalde malen werd de heer Godefroy ook van regeeringswege uitgenoodigd om, hetzij als jurylid bij prijsvragen, of tot het uitbrengen van adviezen in gewichtige quaesties, zijn veelomvattende kennis ten algemeenen nutte aan te wenden.

Wij, leden van A. et A., zijn hem vooral dank verschuldigd voor de vele hoogst interessante bijdragen door hem op onze vergaderingen gehouden. Een spreekbeurt door den heer Godefroy te vervullen, wordt steeds met bijzondere belangstelling tegemoet gezien, overtuigd als men is een even onderhoudend als leerzaam causeur te zullen hooren.

Diverse opnamen van oude of niet meer bestaande bouwwerken, die voor deze verhandelingen tot onderwerp van studie hadden gediend, zijn reeds in ons plaatwerk „De Architect" opgenomen, waarvan wij eerlang nog eenigen hopen te doen volgen. Het is ons daarom een beboefte om nevens de meer officiëele hulde, die hem dezer dagen ten deel viel, den geachten jubilaris op deze plaats, en namens alle leden van Architectura et Amicitia een hartelijken gelukwensch toe te roepen, en hem nog een reeks van jaren tot onze honoraire leden te mogen rekenen.

(A. et A.) DE EXCURSIE.

Daar kwamen ze, groepsgewijs, met een expressie van aanstaande lol op het gelaat. Het waren de tochtgenooten voor de excursie van het Genootschap, die aldus in het kalme morgenuur „de Zondagsrust" verstoorden; klaarblijkelijk tot niet groote stichting der heeren brugopwippers, wier *vlugge* en nauwgezette plichtsvervulling een bron van ongeduld werd voor de opvarenden van het havenbootje, waarmede de tocht gemaakt en van af de Nassaukade via de Baarsjes werd aangevangen. Minder spoedig dan verwacht was, werd dan ook de Overtoomsche sluis bereikt; de wet der traagheid bleek echter ook hier moeilijk te overwinnen.

Begunstigd door het heerlijkste weder stoomde de boot de Wetering in en al spoedig was Amsterdam alleen in silhouet zichtbaar. Onze aandacht, eerst geheel in beslag genomen door het verrassende van het ons omringende landschap, werd al spoedig gereclameerd voor een ongewoon verschijnsel op het achterdek. Gezeten op een op de lantaarn opgerichte tabouret, vormde onze onschatbare voorzanger als het ware den top van een driehoek, wiens beide opstaande zijden gevormd werden door de hem dicht omringende tochtgenooten, op wier gelaat het was te lezen welken diepen indruk de galmen des geachten zangers in hunne harten naliet, „Apollonia zijt gij", klonk het over de wateren, en weerkaatste het langs de schilderachtige oevers, tot niet gering genoegen der eenzame bewoners. Zoo werd de tocht onder gezelligen kout langs het schilderachtige Aalsmeer voortgezet, totdat te ongeveer één uur Leiden, het voorloopig doel van den tocht, in het gezicht kwam.

Al spoedig ontdekten eenige scherpzienden de vriendentronies onzer geest- en van af daar tochtgenooten, verzameld op de eerste Leidsche draaibrug. De brug werd opengedraaid, de boot legde aan en na het uitvoeren van eenige gymnastische sprongen waren de excursianten vereenigd, en was het een wisselen van vriendschappelijke begroetingen, dat het een aard had; nieuwe kennis werd gemaakt, oude hernieuwd, en het was alsof een nieuw leven ons allen bezielde, toen wij even daarna voet aan wal zetteden. Leiden: „Lugdunum Batavorum",

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

„Rembrand", „Lucas", „Jan van Leiden" zweven ons voor den geest, maar wij vermeien ons niet al te zeer in het verleden, daar een houten poortje, bij welker constructie niet op de afmetingen der hedendaagsche jongere architectuur-beoefenaren schijnt gelet te zijn geweest, al onze aandacht voor het tegenwoordige vraagt. Het schilderachtige, elke Hollandsche stad in het bijzonder eigen, ontbreekt ook Leiden niet en al spoedig zijn we, na het Heilige-Geest-weeshuis en het noordelijk transept der Hooglandsche kerk te hebben bewonderd, den Burg genaderd, vanwaar we een klein panorama der stad genieten en ons gemakkelijk orienteeren kunnen.

Spoedig echter waren we verzadigd van het schoon, dat de Burg biedt en ging het in gezwinden pas naar het raadhuis.

Dit gebouw is een der beste voortbrengselen van onzen bouwstijl uit de zeventiende eeuw. Samengevoegd uit verschillende particuliere woningen, waarvan een der eerste aankoopen in 1320 plaats had en later vele andere volgden, werden daaraan in 1392 en 1413 belangrijke vertimmeringen gedaan. In 1481 richtte een buskruit-ontploffing enorme schade aan.

Het gebouw werd hersteld, doch de gevel en de toren werden na het beleg weder grootendeels veranderd, aanmerkelijk verfraaid en in 1597 voltooid in den vorm, zooals wij dien thans zien. Het ontwerp van de laatste verbouwing wordt aan Lieven de Key toegeschreven; van 1885 tot 1887 is de voorgevel met niet geringe moeite ontdaan van de dikke lagen verf, waarachter de natuurlijke steenkleur en de fijne geledingen van lijst- en beeldhouwwerken verborgen waren, en zijn voor de enkele beschadigde deelen nieuwe ingebracht.

We traden, na het groote bordes te zijn beklommen, het gebouw binnen en werden getroffen door witgekalkte muren en gebinten in de voorhal; hierna kwamen we in de oude Schepenkamer, welke nog voor een groot gedeelte in haren ouden vorm is bewaard gebleven. Hierin is een schoorsteenstuk van Karel de Moor; de kolommen en consolen van dezen schoorsteen schijnen niet bij het overige deel der betimmering te passen en tegenwoordig wordt dit vertrek gebruikt als bibliotheek. Na dit vertrek werden nog bezichtigd de trouwzaal en de raadzaal met een schoorsteenstuk van Jan Lievens en bijgeschilderde gobelins, waarna het raadhuis werd verlaten.

Na nog een schoolgebouw in 19e-eeuwschen stijl bewonderd te hebben, bevonden wij ons, geruggesteund door nog een spiksplinternieuw product van hedendaagsche architectuur, vis á vis het schoone Gemeenlandshuis van Rijnland. Nadat de gevel was bezichtigd, traden we dit gebouw, hetwelk in 1578 voor *f* 1800 door het Hoogheemraadschap van Rijnland werd aangekocht, binnen; in 1596 werd het huis verbouwd en van den tegenwoordigen gevel voorzien naar het ontwerp van Lieven de Keij.

Nadat in de vestibule de verschillende modellen van sluizen en bruggen waren bezichtigd, kwamen we in de groote vergaderkamer, welke in 1878 in den oorspronkelijken stijl werd teruggebracht: aan den schoorsteen is een schilderstuk van Jan Lievens, de wand daartegenover is versierd door een schilderij van Van Everdingen, voorstellende graaf Willem II, overgebracht uit het huis Swanenburg te Halfweg. Behalve nog een portret van Willem III, Koning van Engeland, wordt in dit vertrek de Henzbeker in een kast bewaard.

Het geheele gebouw wordt nog overdekt door een oorspronkelijke oud-Hollandsche kap. Van uit een zolderraam kan hij, die zulks noodig acht, gelegenheid vinden de tegenoverliggende Gehoorzaal ook in haar bovenste onderdeelen te bestudeeren.

Verzadigd door zooveel oud schoons en gedegouteerd door zooveel nieuw leelijks, namen wij de wijk naar het station, vanwaar de gereedstaande stoomtram in een ommezien in beslag genomen, spoedig met zijn *kostbaren* last naar het strand der zee snelde, om binnen een half uurtje de excursianten in het schilderachtige Katwijk-aan-Zee af te zetten.

Het algemeen verlangen naar de zee deed ons misschien de schoonheden van de nieuwe Protestantsche kerk niet genoeg waardeeren. Naar zee was de leus en het duurde ook niet lang of de architectonische Spes Patriae spartelde tot niet gering onderling genoegen in de golven. Groot was de toevloed van liefhebbers voor deze verjongings-methode. (Och ware er in de conventioneele orde der dingen een zoo radicale afspoelings-methode te vinden.)

Op het afgesproken uur was men op de bovenzaal van het badhotel vereenigd aan den welvoorzienen disch en was het oogenblik aangebroken, dat door menigen gloeienden toost en kranige speech de vriendschapsbanden nauwer werden toegehaald en met een krachtigen dronk werden bezegeld.

De juichende menigte onder de vensters aan de landzijde, de prachtige ondergaande zon en de zee aan de andere, het levendige tafereel der opgewekte en ambulante dischgenooten binnen; dit alles te zamen vormde niet een der minst schilderachtige gedeelten van dezen aan afwisseling zoo rijken tocht, en menigeen zal het dan ook betreurd hebben, dat zoo spoedig het uur geslagen was, dat ons naar de stoomtram riep, waarmede we, omstuwd door de juichende Katwijksche jeugd, den terugtocht aanvaardden. Langs Rijnsburg en Oegstgeest was Leiden spoedig bereikt, en door de Zondagsdrukte der woelige straten werd de wandeling volbracht naar de in de haven liggende stoomboot. Nadat allen verzameld waren, werd onder luid gejuich der afscheidnemende Hagenaars, onder het geschitter en gekmetter der inmiddels afgestoken vuurwerken, de terugvaart aangevangen; die schilderachtige vaart waar, begunstigd door het heerlijkste weder, beschenen door de lieflijke maan, zich tafereelen aan ons oog ontrolden, die niet spoedig uit het geheugen zullen worden gewischt. Zacht doorkliefde de boot de spiegelgladde wateren.

Doch hoe schoon fantastisch de grillige oevers zich voordeden, verscheidenheid behaagt, en het was goed gezien van onzen wakkeren hofmeester-bode, ons de aangename muziek van ontkurkt-wordende flesschen te doen hooren.

Spoedig waren de glazen gevuld en was op het achterdek een gezellige kring gevormd, waar menige aardige mop het gezelschap in schaterlachen deed uitbarsten. Soms deed ook plotseling een uitbarsting van schitterlicht van een het luchtruim inborrenden of op het dek smorenden vuurpijl, luide hoera's weerklinken in den stillen nacht en de welverdiende hulde werd der ijverige vuurwerkcommissie niet onthouden.

Mocht tegen halfeen, een zachte regen ons het gezellige vooronder doen opzoeken, ook daar bleef de uitstekendste stemming heerschen, dank zij o. a. geïmproviseerde brommende vliegen, oudewijven- en violoncelsolo's, moppen en mopjes. En was de nieuwe dag reeds tot in het derde uur gevorderd, toen we op de Nassaukade voet aan wal zetten, voor velen was nog te vroeg een einde gekomen aan deze excursie, die nog eens te meer het bewijs leverde, dat: bestaat de naam van het Genootschap uit twee deelen, het laatste deel voor velen geen zinledig woord of holle klank is.

B. W. S.

EEREBLIJK AAN PROF. MOLESCHOTT.

Aan de *Nieuw Rotterdamsche Courant* ontleenen wij de volgende mededeelingen omtrent de drie ontwerpen voor een eere-diploma, door de Nederlandsche Maatschappij van Geneeskunde aan professor Moleschott toegelacht, als gelukwensch op zijn zeventigsten verjaardag en thans tentoongesteld in den kunsthandel van E. J. van Wisselingh & Co. in Kalverstraat te Amsterdam.

Het zijn teekeningen van G. W. Dijsselhof, T. Nieuwenhuis en Lion Cachet, de voorlaatste een vriend, de laatste een leerling des eersten. Geen wonder dat in de ontwerpen zekere geestverwantschap merkbaar is, die echter een eigen opvatting bij de drie kunstenaars niet uit-sluit. Iets dat aan alle drie gemeen is, is de ernstige bedoeling, die hunnen arbeid stempelt tot kunst. Zij hebben niet gezegd: een diploma is maar een diploma en we zullen wel gauw een ding in elkaar flansen. Zij hebben werk gegeven, dat gelijk henzelven en den man voor wien het bestemd is, vereert, werk, dat met den maatstaf van serieuze kunst wil zijn gemeten.

Bij den eersten indruk is men geneigd het ontwerp van den heer Nieuwenhuis te verkiezen. Het treft door groote distinctie van zacht inéénvlociende kleurnuancen, die als fond dienen voor eene bloemversiering, waarvan de strekking — in keuze der bloemen en compositie beiden — aan het begripsvermogen der beschouwers geene zware eischen stelt. In den breeden rand, die den tekst van het diploma omsluit, zijn fijn gerankte veldkruiden aangebracht, die, uiterst delicaat van kleur en teekening, eene wondere bekoring oefenen. De teekening van Dijsselhof heeft op het eerste oog iets stijfs van kader. In de omlijsting is geheel gevolgd de bekende randversiering van oude perkamenten. Ik geloof, dat Dijsselhof hiertoe door een juist inzicht geleid is, krachtens het deftigstrenge karakter; dat een diploma voor het beoogde doel eigen behoort te zijn. Ik wil zeggen: zou de teekening van Nieuwenhuis ook in een boudoir niet misstaan, die van Dijsselhof is op hare plaats alleen in het ernstig studeervertrek eens geleerden. Het is niet doenlijk, door eene beschrijving een indruk te geven van de artistieke en tegelijk oordeelkundige ineenzetting van Dijsselhof's randversiering. Zij kenmerkt zich door eigenschappen, die men in al zijn werk terugvindt. Geen bloemkelk, geen blad, geene bijzonderheid in de verdere versiering, die niet juist ter plaatse is. Het een vloeit uit het ander voort, van onderdeel tot onderdeel kan men de zinrijke bedoeling des kunstenaars volgen. Uit eene gedachte ontsproten, is het een werk, dat ontleding vraagt en de moeite der ontleding rijk beloont.

Het derde ontwerp, van Lion Cachet, is zeer bijzonder. Zijn de beide voren besproken diploma's op perkament, Cachet heeft eene teekening op zijde geleverd en aan het diploma door het langwerpig formaat het karakter gegeven van eene banier. De teekening is de strengste der drie en zoogenaamd gebatikt, in de manier der Javaansche doeken. Er is zeer veel vernuft aan de compositie ten koste gelegd en ook hier moet men de vastheid bewonderen, waarmede de vormen zijn gestyliseerd en het geheel is opgebouwd. Daar kan niets af, daar behoeft niets bij. Het is een compleet stuk, de triomf der consequentie.

Er moet mij ten slotte eene vraag van het hart. Niemand zal, dunkt ons, over deze ontwerpen zonder respect spreken. Maar er zijn toch bedenkingen, met name tegen het ontwerp-Cachet. Is er niet iets tegenstrijdigs in, iets dat vloekt, om een zoo door en door modern geleerde als Moleschott te huldigen door de aanbieding van een diploma, gelijk men er alleen verwachten zou van een Javaansch opperhoofd? Hoe dit zij, het is een zeer heuglijk teeken, dat men voor ontwerpen van diploma's niet langer zich behelpen wil met het vervelend werk van handwerkscalligrafen, maar heil gaat zoeken bij de *kunst*.

Het verheugt ons te kunnen mededeelen, dat elk der drie ontwerpen voor het prof. Moleschott aan te bieden erediploma, eene bestemming heeft gekregen.

Het op witte zijde gebatikte kunstgewrocht van den heer Lion Cachet is aangekocht door een bekend schilder, terwijl de teekening van den heer T. Nieuwenhuis het eigendom is geworden van een verzamelaar, wiens inzending op de onlangs gesloten keuze-tentoonstelling zeer de aandacht heeft getrokken.

Door het hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der geneeskunst is de oorkonde gekozen, die de heer G. W. Dijsselhof heeft vervaardigd.

Nog gedurende enkele dagen zullen de kunstwerken bij de firma v. Wisselingh & C°., Kalverstraat 194, ter bezichtiging zijn; eene opdracht, behoorende bij het album der deelnemers in het, voor genoemden hoogleeraar bestemde, nationale huldeblijk en geteekend door den bekenden calligraaf, den heer Anthonie Grevenstuk, is thans aan de collectie toegevoegd.

HET MERWEDE-KANAAL.

De feestelijke opening op den 4den Augustus jl. van het van Amsterdam tot Vreeswijk loopende deel van het Merwede-kanaal, wordt in het jongste nommer van de *Deutsche Bauzeitung* met een enkel woord besproken. Daarin wordt erop gewezen dat het nieuwe kanaal, waarvan de helft feestelijk werd ingewijd, dienen moet om de scheepvaartbeweging tusschen de hoofdstad van Nederland en den Rijn te verbeteren; de oude waterweg liep door den Amstel, de Vecht, den zoogenaamden Vaartschen Rijn, het Zederik-kanaal en de Linge, waardoor Amsterdam met Gorkum aan de Merwede verbonden werd en in dezen weg, die de lengte had van 84 kilometer, werden zeven sluizen gevonden. Met recht werd geklaagd over de ongunstige bochten en de onregelmatige waterstanden van Vecht en Linge, terwijl het oponthoud bij een vijftal lage spoorwegbruggen en het hooge bedrag van tollen, die door sommige waterschappen en gemeenten geheven werden, voortdurend aanleiding tot bemerkingen gaf. Het nieuwe kanaal, dat door de Lek in twee deelen, elk met twee panden, gesplitst wordt, heeft eene gezamenlijke lengte van 71,3 kilometer; een deel van den vroegeren waterweg is behouden, maar het gebruik der rivieren of stroomen met open nedergaande waterstanden is vermeden. De breedte van het kanaal bedraagt 20 M. in den bodem en 32 M. op den waterspiegel; de sluizen hebben 120 M. lengte bij 12 M. breedte en de onderslagdrempels liggen 3,10 M. onder den lagen waterstand van het kanaal. Volgens het Duitsche vakblad was het onmogelijk grootere afmetingen te verkrijgen, en valt het onder deze omstandigheden te betwijfelen of Amsterdam met goed gevolg aan de mededinging van Rotterdam het hoofd zal kunnen bieden.

In ons nommer van 30 Juli jl., bladz. 253, werd een artikel van *De Amsterdammer, Dagblad voor Nederland* en handelende over de opening van het Merwede-kanaal overgenomen, waarin de schrijver zijne bevreemding te kennen gaf, dat Amsterdam aanstalten maakte om feest te vieren. Uit het bovenstaande blijkt, dat ook in het buitenland geene groote waarde aan het Merwede-kanaal gehecht en de gedachte gedeeld wordt, dat Amsterdam daarvan weinig vruchten zal plukken.

WEDSTRIJD VOOR HANDWERKSLIEDEN EN LEERLINGEN.

In een bijeenkomst, die een strikt huisboudelijk karakter droeg, werden Zondag jongstleden in het *Nut* te Am-

sterdam, de 322 bekroningen in den wedstrijd voor handwerkslieden uitgereikt. De heer I. Gosschalk, Eerevoorzitter van het comité, sprak de bekroonden toe en heette namens het uitvoerend comité de aanwezigen welkom.

Spr. stelde in het licht, waarom het comité deze plechtigheid op een Zondag moest doen plaats vinden. Hij zelf en zijne medeleden in het comité waren groote voorstanders van Zondagsrust ..... maar de wetenschap, dat in de zomerdagen de arbeid der werklieden des morgens vroeg begint en des avonds laat eindigt, en de omstandigheid dat het vergaderen in zoo grooten getale en in een besloten vertrek op een zomeravond zich slecht verdraagt met de hitte van het gaslicht, deed het besluit nemen, de bekroonden op 'n Zondagmiddag bijeen te roepen. En waarom waren alleen de bekroonden uitgenoodigd? Omdat men hier, waar onderscheidingen zouden worden gegeven, als in een goed gezin, den een niet achter wilde zetten bij den ander. De heer Gosschalk wenschte de bekroonden daarop van gansch harte geluk en hoopte, dat het ereblijk, in den wedstrijd verdiend, zou strekken tot verheffing van den arbeid, den werklieden moed zou geven in tijden van tegenspoed, hun levensweg zou helpen effenen en tot verbetering van ieders maatschappelijke verhoudingen zou bijdragen. Bij de verguld-zilveren, zilveren en bronzen medailles en de diploma's, het werk van prof. Sturm, hoogleeraar aan de Kunstnijverheidsschool, waren prijzen in geld gevoegd tot tegemoetkoming in de gemaakte kosten; of zoo het geld daartoe niet besteed behoefde te worden ..... moeder de vrouw zou er dan wel weg mee weten!

Wie niet juist met een eersten prijs ging strijken, mocht zich niet teleurgesteld gevoelen, maar in zijn bekroning een prikkel zoeken tot deelneming aan een nieuwen wedstrijd.

Twee leden der centrale commissiën voor wedstrijden in Nederland, de heeren Van Malsen en Elias, reikten daarop de eerediploma's uit, terwijl verder burgemeester Vening Meinesz de medailles en getuigschriften aan de overwinnaars overhandigde.

(*D. v. N.*)

DE SPORTTENTOONSTELLING TE SCHEVENINGEN.

Daar verschillende dagbladen in den loop der week de volledige lijst der onderscheidingen, door de Jury aan de inzenders op de Sporttentoonstelling toegekend, hebben medegedeeld, ligt het minder op den weg van dit weekblad, dat zich meer bepaald op het gebied der bouwkunst beweegt, om de namen van dit groote aantal gelukkigen in zijne kolommen op te nemen. Het heeft bevreemding gewekt, dat de Jury op zoo onbekrompen wijze is te werk gegaan en het bestuur van de tentoonstelling zal eene groote uitgave moeten doen als zij de ruim 400 uitgeloofde medailles, waarvan niet minder dan 138 in goud, in natura aan de rechthebbenden ter hand stelt. Wellicht zal de meer gebruikelijke weg gevolgd en den bekroonden slechts een getuigschrift gezonden worden, waaruit blijkt welke onderscheiding hun is ten deel gevallen.

Onderstaande staat geeft een overzicht van de diploma's, medailles en eervolle vermeldingen, door de Jury toegekend.

De catalogus vermeldt 1405 inzendingen, waaraan toegekend werden:

81	eerediploma's . . . . of	5.76	pCt.
138	gouden medailles . . . . „	9.82	„
198	zilveren „ . . . . „	14.1	„
87	bronzen „ . . . . „	6.19	„
60	eervolle vermeldingen. . „	4.27	„
564	onderscheidingen . . . . „	40.14	pCt.

Groep.	OMSCHRIJVING VAN DE GROEPEN.	Eere-diploma's.	Medailles in			Eervolle verm.	Totalen.
			Goud.	Zilver.	Brons.		
A.	Boeken, gravures, photographieën, enz.	2	11	12	11	9	45
B.	Kleederen, sportcostumes, enz.	4	3	10	2	—	19
C.	Rijtuigen en zadels, hoefbeslag, stallen, enz.	2	13	11	8	3	37
D.	Wapens, munitie, vallen, tropeeën	2	5	4	—	1	12
E.	Tenten, hondenvoeding, hokken voor vogels, enz.	—	2	2	—	—	4
F.	Jachtproducten, kampbenoodigdheden en fantasie-artikelen.	14	12	21	15	6	68
G.	Wielersport, machines en onderdeelen	2	3	2	2	3	12
H.	Pleziervaartuigen, jachten, cano's, zeilvaart, teekeningen, enz.	2	1	5	3	4	15
I.	Athletieke sport, gymnastiek, kleederen, schermkunst . .	—	3	4	1	—	8
J.	Visscherij, gedroogde, gezouten, gerookte visch, enz. . .	3	10	10	1	7	31
K.	IJsport-zeilschepen, sleden, enz.	3	4	7	2	2	18
L.	Dranken, likeuren, gecons. producten, parfumerieën . . .	14	12	10	4	6	46
M.	Ameublementen	11	10	23	10	2	56
N.	Goudsmeedwerk, gouden en zilveren werken, enz. . . .	3	6	14	5	2	30
O.	Geneesmiddelen, hygiëne, reddingstoestellen	1	1	7	—	1	10
P.	Alpinisme	2	3	8	6	9	28
Q.	Schoone kunsten	10	31	29	16	2	88
R.	Palissaden, tourniquets, draagbaar spoorwegmaterieel . .	3	4	10	1	3	23
	Speciale groep: tuin	1	4	9	—	—	14
	Te zamen	81	138	198	87	60	564

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van 11 Augustus 1892.

Na opening der vergadering werden de notulen gelezen en onveranderd vastgesteld.

Aan de orde zijn de bij het bestuur ontvangen antwoorden op de nog te behandelen vraagpunten. Omtrent vraag II heeft de Commissie zich om inlichtingen gewend tot de verschillende gemeente-architecten in de Prov. Friesland; de ingekomen berichten zijn ter vergadering aanwezig, eenige met schetsteekeningen toegelicht. De meeste der daarin genoemde kerken zijn echter niet speciaal als Protestantsche kerken gebouwd en, de vraag beantwoordende, weet de Commissie geen Protestantsch kerkgebouw aan te wijzen dat reeds een honderdtal jaren oud is.

Na eenige besprekingen werd de Commissie echter verzocht naar een tweetal kerken een nader onderzoek te doen en het rapport met de resultaten daarvan te completeeren.

De Commissie voor 't beantwoorden van vraag III zette in haar rapport de voordeelen uiteen, verbonden aan eene centrale verwarming, zonder de stelsels aan te wijzen welke in verband met een doeltreffende ventilatie de voorkeur verdienen. Boyle's luchtpompventilator werd aanbevolen boven den archimedischen ventilator.

Omtrent vraag IV werd uitvoerig gediscussiëerd, nadat de Commissie had gerapporteerd dat bedoelde verzekering door den aanbesteder dient te geschieden; ten slotte werd het voorstel van den Voorzitter aangenomen om dit rapport op te zenden.

Vraag VIII werd beantwoord alleen wat het bij sub. 1 genoemde betreft; eenige genomen proeven, zijnde een 8-tal steenen, twee aan twee met kalkmortel, vermengd met een weinig siroop, aan elkander gemetseld, waren op de vergadering aanwezig. Van deze zijn er twee in de maanden Januari en Februari bij vriezend weer op een dak gelegd en nadat de dooi was ingevallen eraf genomen. De steenen bleven aan elkander gehecht, de specie had eene behoorlijke hardheid gekregen en blijkbaar niets van de vorst geleden. Andere proeven waren in de kamer bewaard, om het onderscheid te doen zien van wat met dezelfde specie geschiedde bij metselwerken, niet aan den invloed van het weder blootgesteld.

De aanwezigen waren het met de commissie eens dat siroop voor metselwerken in den winter uit te voeren, aanbeveling verdient,

Bij vraag X was men van meening dat over scoriaebricks, door de weinige jaren dat zij voor bestrating worden gebruikt, nog geen bepaald oordeel kan worden uitgesproken, terwijl voor bestrating van trottoirs de gebakken steen voor de meest practische wordt gehouden.

In de zaal was het uitgegeven plaatwerk van de Mij. tentoongesteld en werd den leden gelegenheid gegeven kennis te nemen van het gedenkboek. De heer V. d. Werff had een tweetal kachels, genaamd de Salamandre, geexposeerd, die om de vele voordeelen en de elegante vormen met belangstelling werden bezichtigd.

Nadat de Voorzitter de commissieleden voor de behandeling der vraagpunten had dankgezegd, werd de vergadering gesloten.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De tentoonstelling te Chicago geeft verschillenden kunstenaars gelegenheid van hunne talenten te doen blijken. Zoo werd den te Egmond-aan-den-Hoef wonenden Amerikaanschen schilder Gari Melchers de vervaardiging opgedragen van twee groote doeken, die den ingang van het tentoonstellingsgebouw moeten versieren, en gaf de stad Chicago den Amerikaanschen beeldhouwer Hesekiel de opdracht tot het maken van een beeld van Columbus. Ook de Italiaansche kolonie te New-York heeft een dergelijk beeld door Gaetano Russo doen vervaardigen, maar dit schijnt de aandacht meer te trekken door zijn kolossale grootte van 24 meter dan wel door de schoonheid van het geheel.

— Te Munchen werd de kunstschilder J. H. L. de Haas voor Nederland als lid der jury van de internationale kunsttentoonstelling gekozen. Het succes, door de Nederlandsche Schilderschool behaald, is ook dit jaar groot.

Eerste gouden medailles werden toegekend aan Tholen, Ter Meulen en Dake, en tweede gouden medailles aan Marguerite Roosenboom, De Zwart en David Oijens.

Wegens vroeger te Munchen behaalde onderscheidingen, bleven buiten mededinging: Apol, Bloemers, Bisschop, De Bock, Du Chattel, mevr. Grandmont-Donders-Hulsrecht, Gabriël, De Haas, Israëls, Klinkenberg, J. Maris, W. Maris, Mesdag, Neuhuijs, P. Oijens, Roelofs, Sadée, Van de Sande Bakhuijzen, Hubert Vos en Weisenbruch. Er bleven dus slechts een veertigtal mededingende Nederlandsche schilders over, die circa 150 schilderijen, teekeningen en etsen hadden ingezonden.

Als men weet, dat de catalogus der tentoonstelling 2850 nummers telt, dan begrijpt men dat de strijd zwaar is geweest; met Oostenrijk is Nederland het eenige land dat drie eerste medailles behaalde.

— De commissie voor het gedenkteeken Jan van Beers heeft de inschrijvers en de Vlaamsche liberale maatschappijen uitgenoodigd tot de onthulling van het gedenkteeken op Maandag 15 dezer, te 11 uren 's ochtends, in het stedelijk Park te Antwerpen. Men vereenigt zich aan het Koninklijk Athenaeum, ten einde zich van daar, met de commissie, stoetsgewijze naar het Park te begeven. Het gedenkteeken bestaat uit een arduinen kolom, waartegen 's dichters bronzen medaillon, bekroond door een bronzen genius, bevestigd is. Het heeft een hoogte van 5.3 M. en draagt het opschrift: „Aan Jan van Beers, zijne vereerders uit Noord en Zuid."

— Julien Dillens heeft een groot beeld gemaakt, voorstellende *La Paix des Religions* en sedert lang was er sprake, dat de Belgische Regeering dit beeld in brons zou doen uitvoeren, maar thans is vast besloten, dat zulks niet zal geschieden. De wegering der Regeering is volgens de *Indépendance* gegrond op het groote bedrag der kosten: 340.000 francs!

— Te Wiesbaden zal een nieuwe schouwburg naast de nieuwe colonnade worden gebouwd naar het ontwerp van de Weenet architecten Fellner en Helmer. Het gebouw zal niet meer dan 1.500.000 mk. mogen kosten en voor Sept. 1894 voltooid moeten zijn.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in den loop der maand September a. s. voor de vervulling der betrekking van adspirant-ingenieur van 's Rijks waterstaat een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben.

Tot dit onderzoek worden toegelaten Nederlanders, die een voldoend examen als civiel-ingenieur hebben afgelegd aan de Polytechnische school te Delft, mits zij op 1 Januari e.k. niet ouder zijn dan 28 jaar.

Het onderzoek betreft: de theoretische en toegepaste mechanica en de kennis van werktuigen; de kennis van bouwstoffen, gebruikelijk zoowel voor bouwkundige als waterbouwkundige werken; de waterbouwkunde; de burgerlijke bouwkunde, voor zooveel betreft de constructie van eenvoudige gebouwen; het landmeten en waterpassen; het administratief recht betreffende den waterstaat; het situatie-, cement- en handteekenen, benevens het teekenen van voorwerpen tot de waterbouwkunde behoorende, waarvoor overlegging van behoorlijk gewaarmerkte teekeningen gevorderd wordt.

Zij die zich aan het vergelijkend onderzoek wenschen te onderwerpen, moeten vóór 1 September a. s. daarvan aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid doen blijken bij op zegel geschreven adres, bevattende: opgave van naam, voornaam en woonplaats. Daarbij moeten worden overgelegd:

1°. het bewijs van de candidaat is Nederlander en dat hij op 1 Januari 1893 niet ouder is dan 28 jaren;

2°. eene schriftelijke verklaring van een geneeskundige, wiens handteekening door den burgemeester zijner woonplaats moet zijn gewaarmerkt dat de candidaat een gezond lichaamsgestel en geene voor den ingenieursdienst hinderlijke gebreken heeft;

3°. een getuigschrift van goed zedelijk gedrag, afgegeven door of vanwege het gemeentebestuur zijner woonplaats; en

4°. het diploma van civiel-ingenieur.

Voorts kunnen de candidaten daaraan toevoegen bewijsstukken betreffende practische ervaring en geschiktheid.

AMSTERDAM. Dinsdag j.l. werd in het gebouw van de Maatschappij van den Werkenden Stand de buitengewone vergadering gehouden van aandeelhouders in de Duinwater-maatschappij, onder het voorzitterschap van Mr. W. v. d. Vliet; vertegenwoordigd waren 6478 oude en 4326 nieuwe aandeelen, uitbrengende 829 stemmen. Met algemeene stemmen werd besloten tot: 1°. het uitvoeren der werken door Burg. en Weth., dato 23 Juni 1892, voorgeschreven; 2°. het uitschrijven eener geldleening van hoogstens *f* 3.000.000, en 3°. het verzoeken aan Burg. en Weth. om gunstig te willen besluiten op de aanvraag der Duinwater-maatschappij in dato 12 Sept. 1891, tot het toestaan der levering van Vechtwater in de huizen als werkwater.

— In de Donderdag j.l. gehouden buitengewone algemeene vergadering van aandeelhouders der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, is het in de vorige vergadering verhaagde voorstel behandeld en werd dientengevolge besloten, den directeur-generaal te machtigen, de overeenkomst met den Staat te sluiten, betreffende het overnemen van den Zuid-Oosterspoorweg. Vertegenwoordigd waren 229 aandeelen, uitbrengende 30 stemmen.

ROTTERDAM. Het bestuur der afdeeling „Rotterdam" van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst heeft besloten, in het gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, aan de Coolvest alhier (dantoe welwillend beschikbaar gesteld), eene tentoonstelling te houden van de ontwerpen, ingekomen op de door de Maatschappij, ter eere van haar 50-jarig bestaan, uitgeschreven ere-prijsvraag, voor een vorstelijk verblijf in de nabijheid van eene groote stad. Daaraan zal de bekende verzameling, bestaande uit 42 platen van bouwwerken, uitgevoerd door leden der Maatschappij, worden toegevoegd.

Deze tentoonstelling zal plaats hebben den 13en, 14en en 15en Augustus, en wel de opening op Zaterdag 13 Augustus, des namiddags te 2 uren, toegankelijk voor de leden der afdeeling en genoodigden.

— Door eenige vakvereenigingen hierteplaatse worden pogingen aangewend om te komen tot de oprichting van eenen Arbeidsraad. Ten einde een denkbeeld te geven hoe het voorloopig bestuur zich voorstelt, dat dergelijke Raad moet ingericht zijn, heeft het aan vakvereenigingen, werkgevers, werklieden, enz. de concept-statuten doen toekomen, zoals zij voorloopig zijn vastgesteld in een vergadering van vertegenwoordigers van een dan hier gevestigde vakvereenigingen.

Aan deze concept-statuten is het volgende ontleend:

De Arbeidsraad stelt zich ten doel: a. den toestand der werklieden, in deze gemeente, zooveel mogelijk te verbeteren; b. te waken voor de belangen der werklieden; c. geschillen tusschen werklieden en werkgevers zoo mogelijk te voorkomen of te verefferen.

Werklieden zijn zij, die voor een vooraf bepaald loon, arbeid ten behoeve van een ander verrichten.

Werkgever is ieder, die voor een vooraf bepaald loon, arbeid te zijnen behoeve laat verrichten.

Om tot genoemd doel te geraken, tracht de Raad gegevens te verzamelen, waaruit de toestand der werklieden kan worden bepaald, als opgaven omtrent loon, zooveel volstrekt als betrekkelijk, omtrent duur van den arbeid, omtrent de inrichting van werkplaatsen, omtrent de verhouding van werkgevers en werklieden onderling, enz.

De Raad wijst op gebreken, waar hij deze opmerkt en tracht door een beroep te doen op de wetgevende lichamen, daarin verbetering te brengen.

De Raad richt een arbeidsbeurs op; de Raad doet uitspraak in geschillen tusschen werkgevers en werklieden.

Het bestuur vormt een centraal bureau van arbeid; richt vragen en doet mededeelingen aan vereenigingen en personen over zaken, genoemd in artikel 2 sub a.; belast zich met het in ontvangst nemen van aanvragen om en mededeelingen van werk; — belast zich met het onderzoek van grieven, zoowel van de zijde der werkgevers als van die der werklieden en doet daarna uitspraak (zie art. 6).

Het bestuur is verplicht bij onderzoek van een geschil, minstens 3 werkgevers en minstens 3 werklieden behoorende tot het vak, waarbij het geschil bestaat, te hooren, alvorens uitspraak te doen. Na uitspraak zijn beide partijen zedelijk verplicht zich te gedragen overeenkomstig de beslissing.

Verlangt een zeker aantal bestuursleden, (dit aantal te bepalen bij huishoudelijk reglement) dat de beslissing worde uitgemaakt bij referendum van vakgenooten, of van allen, behoorende tot den Raad, dan wordt dit gehouden.

Na beslissing van het bestuur kunnen beide partijen of kan één der partijen in beroep komen bij eene vergadering van vakgenooten, behoorende tot den Raad, of bij eene vergadering, waartoe worden opgeroepen alle personen, behoorende tot den Raad.

Besluiten van het bestuur, of van eene vergadering van vakgenooten, of van eene vergadering van den geheelen Raad, zijn bij eerste stemming niet geldig, indien zij niet genomen zijn met $^2/_3$ der stemmen van het aantal, dat uitgebracht wordt, indien alle rechthebbenden aanwezig zijn; wordt dit aantal niet verkregen, dan wordt de vergadering voor hoogstens 8 dagen verdaagd, dan is $^2/_3$ der aanwezige stemmen beslissend; wordt ook dit aantal niet verkregen, dan wordt de vergadering weder verdaagd voor hoogstens 8 dagen en dan beslist de volstrekte meerderheid.

GRONINGEN. De grandezaan Zuillaren—Groningen is Woensdag feestelijk gevaand en ingewijd. Den heer Plomp, ingenieur der Maatschappij, werd dank gebracht voor de bij den aanleg verbeende diensten.

BREDA. De Gemeenteraad besloot in zijne vergadering van 6 dezer met ingang van 1 Januari een directeur van de gemeentereiniging te benoemen op een tractement van f 700 en eene veranderlijke behooring tot een minimum van f 300, onder verplichting een rijtuigje hongacht van f 1500 te stellen.

In die zitting werd aan de firma Ribbink, van Bork en Co. concessie verleend voor den aanleg en de exploitatie eener tabdraagerlijn.

TEXEL. Voor het maken eener tweede haven heeft de Gemeenteraad een subsidie toegestaan van f 10.000. Zijn Provincie en Rijk gemeen de zaak gelukkig te stemmen, dan zal bij het Nieuwe Schild de nieuwe haven worden aangelegd.

DORDRECHT. Het Museum heeft van mevr. de wed. Dr. J. C. van Deventer-Baskes Huet twee interessante schilderstukken in bruikleen ontvangen: een portret van Conrad Baskes Huet, door Jozef Israëls, en een portret van Dr. Ch. M. van Deventer, door Jan Veth.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openb. werken in Nederlandsch-Indië is vervolmaakt de opnichter der 1e kl. E. E. Nieuhuis en ingenieur 2e kl. J. W. P. Vrijburgen een tweejarig verlof naar Europa verleend wegens ziekte.

— Met ingang van November a. s. is de heer Meyer, adjunct-ingenieur der tractie te Tilburg, verplaatst naar de centrale werkplaats te Utrecht en komt in zijne plaats de heer Gansemans, thans adjunct-ingenieur der tractie te Utrecht.

— De heer H. H. Herlofs, directeur der gasfabriek en van de gemeentewerken te Tilburg, is Donderdag jongstleden door zeer bezwaarde getroffen en onmiddelijk overleden.

— De heer J. A. Dijk, gedurende 28 jaren beeraar in het bouwkundig teekenen aan de gemeente-teekenschool te Eindhoven, heeft op zijn verzoek, wegens vermindering der gezichtsorganen, een eervol ontslag bekomen onder dankbetuiging voor den besteden ijver en de gewichtige diensten, in die betrekking bewezen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— 1 opzichter over de gemeentewerken te Helder. Salaris f 900, met uitzicht op verhooging tot f 1100. Adres vóór 20 Aug. aan den Burgemeester. (*Zie advert. in nº.* 33.)

— Directeur der gemeentereiniging te Breda. Jaarwedde f 700 met een veranderlijk inkomen tot een minimum van f 300. Adres den Burgvóór 1 Sept.

ADVERTENTIEN.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam*
1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op ***Maandag*** den **29ⁿ *Augustus* 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Hersteltijd*) zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 535.

Het leveren van 25 000 platte eikenhouten en 15.000 platte grenenhouten dwarsliggers gekeept en met Chloorzink bereid.

Het bestek is ad f **1.00** verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De Administrateur.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van VEENENDAAL zullen op ***Vrijdag* 26 *Augustus*** e.k. des namiddags te een uur aanbesteden op gevogde inschrijving-biljetten:

1°. **Het bijbouwen van drie schoollokalen.**

2°. **Het leveren van de benoodigde schoolmeubelen.**

3°. **Het leveren en leggen van eene klinkerbestrating aan de Lage Kant.**

Bestekken en teekeningen liggen van af heden ter visie op de secretarie, terwijl aanwijzing van de verschillende werken zal plaats hebben op Vrijdag 26 Augustus e.k. des voormiddags 11 uur.

VEENENDAAL, den 12 Augustus 1892.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag*** den **23ste *Augustus*** 1892, des namiddags ten **2** uur (*Hersteltijd*), zal het Centraal bureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Marnixlaan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 585.

Het leggen van langere spoorstaven op de draaischijf van 13.50 M. middellijn en daarmede in verband staande werken, en het verplaatsen van de rookvangers en stootbalken in de locomotievenloods H. IJ. S. M. op het gemeenschappelijk station ZUTFEN.

De besteding geschiedt volgens art. 29 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den Augustus 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Marnixlaan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Zutfen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraal bureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den Augustus 1892, des 10 uur voormiddag. (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 6den Augustus 1892.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te ***Venloo*** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op ***Maandag den 22e Augustus 1892***, des namiddags ten half twee uur (*Greenwichtijd*) zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek Nº. 534.

Het maken van Zeven Steenen Wachterswoningen aan den Spoorweg Apeldoorn-Deventer-Wierden, met bijbehoorende werken.

(Begroeting f 13500.)

Het bestek is tegen betaling van f 1.— te verkrijgen aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag, aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De dag der aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

AANBESTEDING.

REGENTEN van het NED. GASTHUIS VOOR BEHOEFTIGE EN MINVERMOGENDE OOGLIJDERS, zijn voornemens, om op ***Zaterdag 20 Augustus 1892*** des namiddags ten 2 uur, in het *Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen* te UTRECHT, ***aan te besteden***:

Het bouwen van het Ned. Gasthuis voor behoeftige en minvermogende Ooglijders.

Raming f 130.000.

Bestek en teekeningen zijn op *franco* aanvraag ad f 3.— per stel, te bekomen bij den Architect D. KRUIJF, *Witterumsestraat* te UTRECHT, door wien ook nadere inlichtingen worden verstrekt.

Aanwijzing op Donderdag 11 Augustus 1892, des namiddags ten 1 uur, op het terrein, gelegen aan de *Biltsestraatweg* naby de Rijkswerkmanswoningen te UTRECHT.

Namens het College van Regenten,
De Voorzitter,
Th. W. ENGELMANN.
De Rentmeester-Secretaris,
DAVID RAGAY.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaargekyaniseerd rot en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

A. H. VAN BERGEN,
FABRIKANT TE
Heiligerlee, prov. Gron.
SPECIALITEIT IN
Nieuwe Constructie
BRANDSPUITEN,
Torenuurwerken
EN
LUIDKLOKKEN,
op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.
ANTWERPEN 1885. EERDIPLOMA.
Gouden en Zilveren Medailles.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van werken in zink en andere metalen te *Delft* bezeft zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunsteemeedwerken** naar ieders te geven tekening.

Tegen betaling van f 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1e. Catalogus van ornamenten in lood en zink.
2e. „ „ „ voor gietyzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornamenten**, voor **jalousiekappen**.
3e. „ „ „

Bij bestellingen van minstens f 30.— worden de vrije gulden gestelleerd.

F. W. BRAAT.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM.
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, gepreciseerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafstoenen, Gedenkstoenen, Altaren, Naamplaten**, etc. etc.

Enig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Graniet-groeven te LUIKERW, WANEWIJK, ELAVEREET, EYNERE en WIJDES.

Steenhouwerijen, Zaag en Slijperijen,
te WOLDAVE en BERLEIJN,
welke reeds tal van Graniet-werken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben

OPZICHTER.

Ter assistentie van den Gemeente-Bouwmeester te Helder en om deze bij ontstentenis te kunnen vervangen, wordt gevraagd:

Een ervaren en ontwikkeld **OPZICHTER** over de gemeente-werken, op emolumenten van f 900, met uitzicht op een verhooging tot f 1100 per jaar.

Onder overlegging van bewijzen van bekwaamheid en goed zedelijk gedrag, kunnen sollicitanten zich schriftelijk of in persoon aanmelden bij den Burgemeester te HELDER, voor of uiterlijk op den 20 Augustus 1892, bij wien tevens nadere inlichtingen zijn te bekomen.

HELDER, 6 Augustus 1892.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die steenkool bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (MEUSE).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar. — **Isoleerend.**
Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

Houtgraniet, een haast onverslijtbaar, tegen vuur en weer bestand materiaal,

voor wandbekleedsel, plinten, traptreden en vloeren, zoowel op hout als op steen onderlaag.

Houtgraniet is eene onder zeer hooge druk, daargestelde chemische verbinding van zaagsel en mineralen, tot eene zeer harde en vaste massa, welke de natuur van hout heeft en toch is *het water, zelfs door lang koken niet oplosbaar is.* **De kleuren** van het material zijn: natuurkleur, licht geel, donker geel, eikenkleur, granietkleur rood, zwartgrijs.

Houtgraniet wordt vervaardigd in platen van 6 m/M. en dikker tot 26 m/M. tot één Vierkante Meter grootte.

Houtgraniet is volkomen onveranderlijk van volume, bijna onverslijtbaar, neemt geen vocht op en is ongevoelig voor temperatuursinvloeden.

Houtgraniet bezit alle voordeelen van het hout en die van steen, zonder de nadeelen van beide te hebben.

Houtgraniet is niet zoo koud als steen, en bij zijn overwegend gehalte aan houtstoffen, bezit het 't warmtegevoel als hout.

Houtgraniet kan men zoo als hard hout bewerken, dus zagen, boren, draaien en uitsnijden; het kan beschilderd worden als hout.

Voor vloeren is houtgraniet overal aan te bevelen, waar zij veel beloopen en men een warmen bodem hebben wil, het slijt niet, geeft geen stof af, is zeer gemakkelijk schoon te houden, neemt geen miasmen op, en blijft aanhoudend gesloten. Als wandbekleedsel heeft houtgraniet die groote voordeelen dat het zoowel op hout als op metselwerk kan worden bevestigd en vooral als bekleeding van liftkokers een ontstane brand niet voortplant.

Voor **plinten** of **deklijsten** worden stroken van 10 tot 20 m/M. dikte met een klein profiel geleverd.

Bij gebruik van **houtgraniet** voor *traptreden* kunnen zulke in dikte van 10 à 11 m/M. op gewoon hout bevestigd worden door spijkers of schroeven; voor veel beloopen trappen neemt men 12 à 14 m/M. dikke treden, deze dikte is ook zeer doelmatig om op uitgekapten traptreden bevestigd te worden, zooals door de teekening hiernaast aangeduid wordt, voor onder de traptreden van **houtgraniet** kan dan een geprofileerd lijstje worden aangebracht.

Voor op zandsteen of cement traptreden die te voren van de noodige nisdrijpingen voorzien worden, worden de treden op aan te voren ingelaten houten klosjes bevestigd.

Deze toepassing is zeer practisch, daar op deze wijze gelegde treden zeer aangenaam te beloopen zijn, het onderhoud zeer gemakkelijk is, de treden kunnen uitgewisseld worden, betgeen bij uitgeloopen zandsteentrappen, niet alleen niet te doen, maar ook zeer onooglijk is.

Houtgraniet is vooral vruchtbig toegepast voor vloeren in ziekenhuizen, gestichten, scholen, kazernes, kerken, post- en stationsgebouwen, magazijnen, fabrieken, restaurants, en vooral in badkamers.

Bijzonder doelmatig kan **houtgraniet** op houten vloeren door spijkers of schroeven bevestigd worden en wel in dikte van 6 tot 14 m/M.

Zwaardere platen, van 15 tot 17 m/M. hebben voldoende draagkracht om op richels of latten op afstanden van 25 tot 35 m/M. gelegd en bevestigd te worden, kleinere tegels van 15 tot 25 m/M. worden ook op beton of platte lagen in asphalt of kit van verais gelegd. Strooken van 40 bij 10 — 50 bij 12 of dergelijken, kunnen in kiezr van eikenhout, zooals parket gelegd en later in de olie gezet of geverniet worden. Voor direct in mortel te leggen lever ik **Houtgraniet-tegels,** die van onder met asphalt bestreken op cement, van ingelegd Rabits of Mozaiekwerk voorzien, gemeenlijk 40 à 45 m/M. dik zijn.

Eindelijk kan **houtgraniet** kan ook omgeven worden met rijke en eenvoudige randen van **Marmer.-Mozaïk** of **Parket** waardoor een schoone vloer verkregen wordt.

Getuigschriften over uitgevoerde werken, ook proefverbaal van het proefstation voor Bouwmaterialen te Berlijn, worden op wensch gratis gezonden. Jarenlange ondervinding heeft de duurzaamheid bewezen.

THEOD. FERD BIERHORST, Haarlem.

Fabrikant in Marmermozaïek, Granito- en Cementbeton, Houten Parket-, Cautchouc-, Asphalt- en Houtgranietvloeren.

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.

Mack's Gipsplanken

maken mogelijk eene **spoedige daarstelling** van Plafonds, lichte Scheidmuren, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc.

Voortreffelijke Isoleering van Daken en vochtige muren. **Onbrandbaar.**

Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., *Droogbl.*

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-,

Hoekmeet-

en andere

INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN

Weegwerktuigen.

JAN HAMER & Co.

Marnixstraat 402, AMSTERDAM.

Amerik. Lucht- en Stofzuigers

WING'S PATENT

Voor het verwijderen van **warme** of **slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard (1)

Vraag prijscn en referentien.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma's Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen

van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*

T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

DE LINT & Co., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.W.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Voudelstraat 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *tien gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een herhaalnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent Joh. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1. In het Genootschapslokaal zijn tentoongesteld de ingekomen antwoorden op de door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen van een „Café-restaurant in een openbaar wandelpark" en een „Diploma voor bovengenoemde Vereeniging."

2. De 2e en 3e afleveringen, jaargang 1892, van het plaatwerk *De Architect*, zijn aan beeren inteekenaren verzonden. Van den 1ste en 2de jaargang zijn nog exemplaren voorradig, zoodat nieuwe abonné's zich alsnog het volledige werk kunnen aanschaffen. Zij, die op bovengenoemde uitgave van het Genootschap „Architectura et Amicitia" wenschen in te teekenen, gelieven zich te wenden tot den heer J. A. van der Sluijs Veer, Sarphatistraat 15 te Amsterdam.

Namens het Bestuur,
De 1e Secretaris:
C. W. NIJHOFF.

DE KONINKLIJKE SCHOOL VOOR NUTTIGE EN BEELDENDE KUNSTEN TE 's-HERTOGENBOSCH.

In de *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant* komt een ingezonden stuk voor over de benoeming van den heer Julien Dony tot directeur der Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's-Hertogenbosch. Dat stuk, dat tot opschrift draagt: naar aanleiding van een Bossche benoeming, is van den volgenden inhoud:

Uwe algemeen bekende onpartijdigheid, mijnheer de Redacteur, stelt mij waarborg, dat UEd. eenige regelen in het belang van den Nederlandschen teekenonderwijzer niet zult weigeren.

Deze onderwijzer ziet zijne belangen ernstig bedreigd door hetgeen in uwe gemeente onlangs is geschied. Hoe nu? Wij, Nederlanders, zouden met vlijt en hoop ons toeleggen op het onderwijs, wij zouden acten halen waarmee wij hier op onzen vaderlandschen bodem mogen onderwijs geven op middelbare scholen, en degenen, die geroepen zijn de belangen hunner medeburgers in bescherming te nemen, Nederlandsche autoriteiten, zouden zoo maar zonder eenige gegronde reden ons allen een klap in het aangezicht mogen geven!

Men zal mij antwoorden, dat men geheel vrij is, dat niemand recht heeft om rekenschap te vorderen. Die redeneering houdt bij nader bezien geen steek. Wie toch, mijne heeren Bestuurderen der Kon. School van 's-Hertogenbosch, wie toch mijnheeren leden van den Gemeenteraad, gaven u een mandaat? Het waren leden van hetzelfde Nederlandsche volk, aan welks jongelingschap wij verbonden zijn en die wel zeker niet wenschen dat op hunne kinderen door ulieden wordt toegepast, hetgeen u op de beste der onzen hebt gedaan.

In onze dagen van den moeilijken strijd om het bestaan mag men toch zeker wel verwachten — ik spreek niet van eischen — dat de Nederlandsche autoriteiten den landgenoot niet ontmoedigen en niet verbitteren.

Want verbitteren is het woord!

Verbittert hebt gij den Nederlandschen teekenonderwijzer en mismoedigd tevens.

Waar zou het heen als in andere gemeenten van ons vaderland met dezelfde ongegrondheid als hier de Nederlanders werden geweerd.

Moeten wij soms gaan dingen naar de posten en betrekkingen in België? Zijt verzekerd, dat men het daar beter kent de belangen der medeburgers te behartigen! Als een onzer het zou durven bestaan daar de hand naar een betrekking uit te steken, dan zou de geheele Belgische pers in 't harnas komen en de wanden der Kamer te Brussel zouden weerklinken van een luid protest.

Alleen kan zoo iets op *ons* „dierbaar plekje grond, waarop ik werd geboren", gebeuren. Of is het soms onjuist wat ik in ons Maandblad van Augustus (*) lees? Ziehier wat daaraan geschreven wordt:

'S-HERTOGENBOSCH. In de zitting van 22 Juli jl. heeft de Gemeenteraad tot Directeur der Kon. School voor nuttige en beeldende kunsten benoemd den heer Julien

(*) Zie het kortst uitgekomen Maandblad, gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland, blads. 29.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

Dony, ingenieur-architect, leeraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven, eerste candidaat op de voordracht van het Bestuur dier school. De tweede candidaat was de heer P. J. den Hertog, leeraar aan de Ambachtsschool en aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. Bij die benoeming deed zich het merkwaardige geval voor, dat de candidaten in openbare zitting werden besproken en dat daar zelfs harde woorden vielen. En waarom? Welnu, omdat twee raadsleden Dr. Roosenburg en de heer Van den Bergh de bekrompenheid zoo ver dreven van maar niet dadelijk te willen inzien dat 1°. iemand met den titel van Professeur in België, van zelf heel wat hooger staat dan een Nederlandsch leeraar; 2°. dat daar, waar tegen de candidatuur van den heer A. J. der Kinderen met recht was aangevoerd, dat hij, als man van 33 jaar veel te jong was om een goed directeur te kunnen zijn, dit niet als bezwaar kan gelden tegen een buitenlander, die 29 jaren telt; 3°. dat gelukkiglijk de inzichten omtrent de organisatie, die voor de school noodig is om haren beroemden bloei te handhaven, sedert korten tijd zijn gewijzigd, want bij de besprekingen van het nieuwe leerplan der school, voor een paar jaren in den Bosschen Gemeenteraad gehouden, werd de vrees geopperd dat deze kunstinstelling te veel op een Polytechnische school zou gaan gelijken, en nu reeds blijkt het, dat het broodnoodig is om twee architect-ingenieurs aan deze school te verbinden; 4°. dat de hulp, verleend bij het afbreken van een oude gasfabriek, het aanknoopen van relaties onder de élite der Bossche burgerij en het schrijven van kunstkritiek als „ingenieur et professeur diplomé" toch heel wat anders wil zeggen dan maar simpelijk een teekenaar en schilder te zijn als Der Kinderen, die bij de vacature in October v. j. onbegrijpelijkerwijze n°. 1 op de voordracht stond, maar nu in 't geheel niet vernoemd is.

't Is waarlijk vreemd, dat het den twee heeren niet onmiddelijk duidelijk was, dat tegenover een man, die in België aan aanstaande ingenieurs de beginselen (*sic!*) van het handteekenen onderwijst, een ander candidaat, die ruim tien jaar in het kunstonderwijs doorbracht, evenmin op de voordracht tehuis behoorde, al is het dan ook dat sommige betweters of zoogenaamde bevoegden den grooten bloei van een der best georganiseerde teekenscholen in Nederland, voornamelijk aan zijn kennis en werkzaamheid toeschrijven. En dan nog te willen beweren dat twee volle dagen tijds, te korte termijn is om de stukken van 18 candidaten in te zien en de informaties in te winnen, die deze twee heeren meenden noodig te hebben alvorens hun stem te kunnen uitbrengen.

Nog een interessant debat had er plaats over het al of niet Katholiek zijn der twee candidaten van de voordracht. Dr. Roosenburg zei, dat er nu als 't ware geen keuze overbleef, omdat slechts een der twee candidaten Katholiek was. Daarop richtte zich de heer Mr. Alfons van Ryckevorsel hoog op in 't zadel en deed eenige forsche slagen naar het hoofd van dien spreker. Dat de jurist den medicus niet begrepen had, doet er niets toe; de flinke frasen door hem uitgestooten, werden terecht beloond door de toejuichingen van de vox Dei op de publieke tribune, die het juiste onderscheid wel kent tusschen verstandige taal en geschetter.

Gelukkig heeft de Voorzitter spoedig een eind gemaakt aan al die oppositie en ten slotte waren 12 van de 16 raadsleden het eens met het Bestuur der school en met Burgemeester en Wethouders van 's-Hertogenbosch, nl. dat, niettegenstaande men beweert, dat er in de 15 laatste jaren hiertelande veel is geschied tot verbetering van het teekenonderwijs, er toch werkelijk onder de vier millioen Nederlanders nog niet één te vinden is van genoegzaam inzicht in zake de practische richting, aan een teekenschool te geven, om aan het hoofd te kunnen staan van dezen koninklijken kunststempel.

Zoodra de Vereeniging St.-Lucas weer, door een luisterrijk diner te geven, opnieuw een daad zal volbrengen waardoor aanmoediging en bevordering der schoone kunsten krachtig zullen zijn gesteund, wanneer daar dan ook weer leeraren zullen mogen aanzitten, zullen zeer zeker op de gewone wijze — evenals voor een circus — de paradepaarden even moeten buitenkomen. D. w. z. dan zal er gewezen worden op die lange reeks namen van illustre mannen, die in de laatste veertig jaren aan de Koninklijke School de eerste passen leerden op den glibberigen weg der kunst, dan zal gewezen worden op de groote verdiensten van Van Gemert, Hezenmans, Slager, Molkenboer, Josselin de Jong, Van der Geld en Der Kinderen, maar die, hoe verschrikkelijk hoog zij ook staan, met hun zevenen toch nog niet een gasfabriek zouden kunnen afbreken.

Voor de eer uwer stad, M. de redacteur, voor de eer van Nederland hoop ik, dat indien er onjuistheden of onwaarheden in dit stuk staan, zelfs al is er maar eenige overdrijving der feiten, dat dan óf een uwer stadsbestuurderen óf een uwer raadsleden dit in het volle licht stelle, dan zal ik zorgen, dat ook in andere bladen in den lande, en het eerst in ons Maandblad, de Bossche correspondentie, die ik hierboven aanhaalde, op krasse wijze worde tegengesproken.

Doch indien dit niet mogelijk is, dan zal men het met mij eens zijn, dat niet voor niemendal de Nederlandsche onderwijzers zeer zijn verontwaardigd en diep gegriefd.

Hunne belangen en die hunner vrouwen en kinderen staan hier op 't spel.

Men moet zelf ambtenaar en vader zijn om zulks te beseffen!

Een lid der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs.

Z.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN WATERLEIDINGEN IN NEDERLAND.

Aan het verslag, uitgebracht op de algemeene vergadering van de in het hoofd dezer genoemde maatschappij, den 28 April 1892 gehouden, ontleenen wij dat de vier in werking zijnde waterleidingen de volgende sommen opbrachten, als:

Alkmaar	ƒ 18,973.29
Gorinchem	15,070.66
Sliedrecht	10,323.49
Zaanland	26,954.91
Te zamen	ƒ 71,322.35

De buitengewoon vroege en lange vorst gaf aanleiding tot bijzondere onkosten voor herstelling en vernieuwing van verschillende deelen van het buizennet. Het ongerief van vorst deed zich het sterkst te Sliedrecht gevoelen, waar bijna het geheele buizennet bevroor, zoodat de ontdooiing en het herstel een arbeid van ruim zes maanden vorderde. Er zijn maatregelen genomen om bij het weder intreden van zulk een winter, zooal niet geheel dan toch voor een aanmerkelijk deel, soortgelijke onheilen te voorkomen.

Tengevolge van een en ander bereikten de exploitatiekosten het hooge cijfer van ƒ 45,781.93, terwijl de winst- en verliesrekening een winst van ƒ 39,494.32 aanwijst en het dividend op ƒ 27 per aandeel kan worden vastgesteld.

Volgens het verslag worden de werken, machines, gebouwen en buisleidingen goed onderhouden en bevinden zij zich in uitstekenden toestand.

VERKOOP VAN BOUWTERREIN.

Woensdag jongstleden werden een negental kavels bouwterrein, allen liggende op de voormalige vestinggronden te Groningen, door het Bestuur der Domeinen in het openbaar in veiling gebracht. In weerwil dat ze flinke sommen konden opbrengen, werden slechts vier kavels gegund, waaruit men tot de gevolgtrekking komt dat het Domeinbestuur door eene nog hoogere schatting geleid werd.

In deze veiling waren de volgende perceelen begrepen, als:

1°. een bouwterrein aan den Radesingel van 12 meter frontbreedte bij ruim 33 M. diepte, 397 M² oppervlakte beslaande, waarvoor ƒ 5960, overeenkomende met ƒ 15 per centiare, geboden werd.

2°. een daaraan belendend perceel van 9 M. frontbreedte en eveneens ruim 33 M. diep, ter oppervlakte van 299 M², dat ƒ 4750, overeenkomende met bijna ƒ 16 per centiare, kon opbrengen.

3°. een perceel op den hoek der nieuwe Oosterstraat en den Radesingel, met frondbreedten respectievelijk van 26 en 25 meter en 7.03 are oppervlakte. Voor dezen kavel werd niet meer dan ƒ 8710 geboden of wel ƒ 12 39 per M²; de omstandigheid, dat dit bouwterrein grootendeels uit opgehoogden grond bestaat, is daarbij ontegenzeggelijk van invloed geweest.

4°. een villaterrein van 30 meter breedte en 16 are, 70 centiare grootte aan den Heeresingel, waarop slechts één en uitsluitend tot woning dienend gebouw van niet meer dan 16 meter front en geen grooter oppervlakte dan 240 M². mag geplaatst worden. Deze kavel bracht 12 duizend gulden op, zijnde ongeveer ƒ 7.20 per M².

5°. een kavel van 12 meter breedte en 382 centiare grootte aan den Praediniussingel, die ƒ 5200 of ƒ 13.61 per Centiare kon gelden;

6°. een daarachter gelegen stuk grond van 10.25 M. breedte aan den Ganzefortsingel en slechts 151 M². grootte, bracht ƒ 1660 op, overeenkomende met een middenprijs van elf gulden per M²;

7°. een kavel van 12 M. breedte, belendende aan dien, onder 5 genoemd, en mede aan den Praediniussingel gelegen, ter oppervlakte van 371 M², waarvoor ƒ 5340 of wel ƒ 14.40 per centiare geboden werd;

8°. een daarachter gelegen kavel, belendende aan den onder 6 genoemden, van 9.5 meter frontbreedte aan den Ganzefortsingel en 155 M². beslaande, kon ƒ 1610 gelden, makende gemiddeld ƒ 10.38 per centiare;

9°. een bouwterrein van 352 M². oppervlakte, aan drie zijden door den publieken weg begrensd en gelegen aan de Westerhavenstraat, bracht ƒ 6250 op, zijnde gemiddeld ƒ 17.75 per vierkanten meter.

De kavels, onder 1, 2, 4 en 9 genoemd, werden gegund en de kavels 3, 5, 6, 7 en 8 opgehouden. Er werd alzoo voor een bedrag van ƒ 28,960 verkocht en voor een som van ƒ 22,520 ingehouden.

BOSCHBEPLANTING OP DE NEDERLANDSCHE ZEEDUINEN.

De Nederlandsche Heidemaatschappij heeft een zeer omvangrijk verslag uitgebracht over de boschbeplanting op de Nederlandsche zeeduinen. Zij voldeed daarmede aan eene opdracht, haar in 1890 bij missive van de Ministers van Waterstaat, H. en N. en Financiën verstrekt, waarbij haar werd gevraagd, „haar gevoelen te doen kennen over het belangrijke vraagstuk van dennenaanplant op de Nederlandsche zeeduinen, vergezeld van die beschouwingen en voorstellen, waartoe de overweging daarvan aanleiding mocht geven".

Het onderzoek der daartoe aangestelde commissie heeft geleid tot de overtuiging, dat de Staat de duinen behoort te beplanten, als daartoe in veel gunstiger stelling dan bijzondere personen. De rol, die de duinstrook in ons land heeft te vervullen, is oneindig gewichtiger dan die van de andere door de commissie beschouwde duinen. Het is toch hier de eenige wering, die het lage deel van ons land tegen de Noordzee kan beschermen en van noord tot zuid hangt van haar behoud het bestaan af van een zeer groot gedeelte van het vaderland. Het goed beheer van het duin als zeewering is dus wel een der meest gewichtige Regeeringsplichten. Van dit beheer dient de beplanting der Rijksduinen met bosch een onderdeel te worden. Zij kan toch als duurzamer en veel betere bevestiging van de duinen van het grootste gewicht worden, ook voor het behoud der duinen als zeewering; met groot voordeel kan zij achtereenvolgens nagenoeg de geheele helmbeplanting vervangen en de belangrijke jaarlijksche uitgaven daarvoor doen ophouden. De uitbreiding der boschbeplanting met inkrimping der helmbeplanting, dient dus te staan onder hetzelfde beheer, dat de duinen als zeewering moet onderhouden, en is vooral later de regeling van den opstand der bosschen voor het geheele duin en zijne omgeving van zoo overwegenden invloed, dat die ook steeds onder diezelfde administratie dient te blijven.

Om het duinrapport volledig te maken, moest er een bepaald cultuurplan bij overgelegd zijn, doch daarvoor ontbreekt de opdracht en de aanwijzing van de plaats van aanleg. In verband hiermede en met het oog op de kosten is dit nagelaten tot de bijstand der maatschappij opnieuw door de Regeering mocht gevraagd worden: „dan zal zij die nieuwe taak met bijzondere voorliefde aanvaarden en trachten die ook tot een goed einde te brengen."

Na voorloopige opneming worden in het rapport als het meest geschikt om met bosch te worden beplant de elf volgende vakken genoemd. (Een volledig onderzoek, ook van servituten en van verpachtingen, zal echter in volgorde der laatste vakken allicht wijziging noodzakelijk maken).

In de 1e plaats het duinvak bij Schoorl, 1780 H.A. groot.

In de 2e plaats, en op zich zelve het schoonste van alle vakken, de lange en breede duinstreek onder Katwijk, Wassenaar en 's-Gravenhage, groot ruim 1700 H.A.

Als 3e vak wordt de groote duinstreek langs de Noordzee op Tessel aangewezen, 3360 H.A. groot.

Het 4e beplantbare vak is dat bij Noordwijk, ruim 800 H.A.

Het 5e in de duinen bij Haamstede, 875 H.A.

De 6e plaats wordt toegekend aan de duinen op Terschelling 4000 H.A.

De 7e aan die op Vlieland, ruim 1300 H.A.

De 8ste aan het vak bezuiden den Nieuwen Waterweg, ongeveer 700 H.A.

De 9e aan die bij Petten, 270 H.A.

De 10e aan die van Huisduinen, 270 H.A.

De 11e aan de westduinen bij Scheveningen, 190 H.A.

Deze elf duinvakken beslaan eene oppervlakte van ruim 16,000 H.A., en daarvan is, volgens het verslag „zonder twijfel het grootste deel met goed gevolg met bosch te beplanten". Om de juiste daarvoor in aanmerking komende grootte te bepalen, is nader onderzoek noodig. Het ligt echter geenszins in de bedoeling, den raad te geven, deze duinvakken tegelijk te beplanten. Integendeel, de duinbeplanting moet eerst geleerd worden, en de geschiedenis van de beplantingen elders bewijst, dat men ook daar eerst langzamerhand meer op ervaring gegronde kennis verkreeg. Naar onze overtuiging, zoo gaat het verslag voort, zoude het wenschelijk zijn, dat de Staat zich aanvankelijk beperkte tot het beplanten van één duinvak, en wel dat van

Schoorl, dat daarover een opzichter of dainplanter werd aangesteld, die in het duin zelf werd geplaatst. Het dient een man te zijn die eenige theoretische opleiding heeft ontvangen, doch bovenal die zelf den arbeid leidt en die reeds eenige practische ervaring bij den aanleg van bosschen heeft verkregen. Een boschbaas dus, die bijvoorbeeld de boschbouwschool te Frederiksoord heeft bezocht.

Nu zal een dergelijk ambtenaar, vooral in den aanvang als de ervaring nog ontbreekt, voor vele moeilijke vragen staan; ook zal aan eischen moeten voldaan worden waartoe hij niet in staat is, en daarom zal het wenschelijk zijn dat de Nederlandsche Heidemaatschappij worde belast met het gedeelte van den arbeid, dat door den opzichter nog niet zelfstandig kan worden uitgevoerd. In overleg met dezen kan zij zorgen voor de opmaking van kaarten, plannen en begrootingen, hulp en advies geven bij de keuze der houtsoorten, bij de voorbereiding van den grond, den aanleg der kweekerij en zoovele andere eischen, aan welke de opzichter, althans in den eersten tijd, niet zal kunnen voldoen.

Voor die taak zal de Maatschappij zeer zeker met groote voorliefde hare krachten ter beschikking stellen van de Regeering, om ook het hare toe te brengen tot bereiking van het groote doel, dat is: de strook woestijn, die nu den strandbewoner van den polderbewoner scheidt, te herscheppen in een vaste wering tegen het water en eene beschermende wering tegen den wind. (*Ingenieur.*)

AFSLUITING EN DROOGLEGGING DER ZUIDERZEE.

Het is een gelukkig verschijnsel dat de afsluiting en droogleggingvan de Zuiderzee meer en meer belangstelling wekt. Op de algemeene vergadering van de *Geldersch—Overijselsche Maatschappij van Landbouw*, deze week te Doesburg gehouden, luidde het laatste punt op de agenda als volgt:

„De afsluiting en drooglegging der Zuiderzee, naar de plannen der Zuiderzeevereeniging. Hunne beteekenis voor Nederland in het algemeen en voor de provinciën Gelderland en Overijsel in het bijzonder".

In te leiden door den heer H. C. van der Houven van Oordt te Apeldoorn.

De Voorzitter deelde mede dat genoemde heer door treurige familieomstandigheden verhinderd was de inleiding op zich te nemen en verzocht den heer H. M. Hartog uit Apeldoorn zich daarmede te belasten. De heer Hartog stelde op den voorgrond dat hij in deze quaestie niet was ingegroeid zooals de heer Van der Houven van Oordt, maar verklaarde zich bereid aan de uitnoodiging gevolg te geven. Uit de inleiding ontleenen wij de volgende bijzonderheden, en wel in de eerste plaats dat het denkbeeld der droogmaking meer dan een halve eeuw oud is; er werd gewezen op de plannen Stieltjes en Beijerink, van eene staatscommissie in 1877 en een wetsvoorstel van Buma van 1866, om te doen uitkomen dat het eene zaak is, die reeds eene vrij groote voorbereiding gekregen heeft.

De kosten van droogmaking zijn berekend op 148 millioen gulden, die van den afsluitdijk op 42 millioen. Na de droogmaking krijgt men aan uitstekende kleigronden 190,000 HA. Het maken van den afsluitdijk vereischt 9 jaar en de droogmaking 23 jaar. De kosten per HA. zullen zijn zonder renteverlies *f* 880 en met renteverlies bij verkoop van 5000 HA. per jaar *f* 1053.

Als het rijk den afsluitdijk betaalt, kost de bodem, berekend naar 190.000 H.A. best vruchtbaar land, *f* 850 per HA. en de gebouwen *f* 250 per H.A. Alzoo als boerderij 1100 per HA.; de pachtprijs kan dan gesteld worden op *f* 65 à *f* 70 per HA. De eventueele winst zou verdeeld kunnen worden tusschen den Staat en de te vormen maatschappij.

Vervolgens betoogde spreker het belang van eene vennootschap boven rijksdroogmaking, af wel eigen exploitatie als overgang na de droogmaking. Het 2e gedeelte van zijne taak was de beteekenis te schetsen voor Nederland in het algemeen en voor Gelderland en Overijsel in het bijzonder.

Voor de volkswelvaart achtte hij het van groote beteekenis; er is overvloed van werkkrachten, die dan werk zullen vinden. De grond zal nieuwen rijkdom voortbrengen en de gunstige terugwerking voor den landbouw in geheel Nederland zal groot zijn.

Doch er zijn nog vele andere voordeelen aan verbonden; ongeveer 50 uren gaans zeedijken zullen teruggebracht worden tot onderhoud van eenen nieuwen dijk, die maar 5 uur lang is.

De afwatering van den IJsel, de Eem, enz. zal oneindig veel verbeterd worden; bij tegenwind wordt thans de afwatering dier rivieren belemmerd, terwijl na de droogmaking der Zuiderzee de afwatering zal geschieden in een binnenmeer met een constant peil.

De scheepvaartbeweging zal ook verbetering ondergaan. Op het nieuw aangewonnen land zullen allerlei beroepen kunnen worden uitgeoefend, door een aantal personen uit de steden, die nu een sober bestaan voortslepen.

En wat betreft het belang van Gelderland en Overijsel, moet gewezen worden op: 1e de verbeterde afwatering, 2e het vervallen van het onderhoud van 50 kilometer dijk. (Alleen de verbetering van den Drontherdijk is geraamd op *f* 462,000, dat dan kon vervallen; de kosten van gewoon onderhoud van dijken heeft van 1860—1867 in Gelderland bedragen *f* 120,460 of wel per jaar *f* 4426 en in Overijsel *f* 1,223,610 of per jaar *f* 71,474.) 3°. beter beveiliging van de zeestranden, waartoe thans zelfs een reglement noodig is. 4°. haven- en vaartverbetering. 5°. bloei van de z. g. doode steden. (Aangezien in den nieuwen polder nog geen plaatsen liggen, zullen dan de tegenwoordige steden aan de zee een middelpunt worden van verkeer). 6°. betere scheepvaartcommunicatie.

De voordeelen voor Nederland zijn: verbeterde waterlossing; constant peil op de binnenzee; Vechtgebied geen stoomgemaal; IJmuiden minder spuien; Noordzeevloeden zetten de rivieren niet meer op; korter spoorwegverbinding naar Friesland enz.

Doch er staan ook nadeelen tegenover. Voor de visscherij zal het nadeelig zijn (dat dit echter niet altijd het geval is, bleek in 1888, toen de opbrengst van de vischvangst *f* 1,089,000 bedroeg en de kosten daarvan *f* 1,316,600 beliepen). De meerdere hoeveelheid boter en kaas, die aan de markt zal worden gebracht, staat echter in geen vergelijk met de visch die gevangen wordt.

Meerdere argumenten tegen de droogmaking worden geuit, maar meerendeels hebben deze geen zin. Zoo zijn er lieden, die zich beklagen dat de drooglegging der Zuiderzee het maken van roei- en zeiltochtjes zal beletten.

Een tweetal vragen zijn nog de behandeling waard.

Ten eerste. Wanneer elk jaar 1000 H.A. aan de markt worden gebracht, waar zijn dan de landbouwers met het bedrijfskapitaal om die te exploiteeren? De eerste jaren zal de grond minder geschikt zijn voor grasland, en moet dan voor bouwland worden gebezigd, en dan is in den aanvang een groot bedrijfskapitaal noodig. Jonge landbouwers zijn er genoeg, maar het bedrijfskapitaal is enorm verminderd, en het kon wel eens te gering zijn om die 190,000 HA. in cultuur te brengen.

Eene 2e vraag is: Is het bij de daling van de prijzen der landbouwproducten in een land, waar geen protectie bestaat, wel wenschelijk zooveel land te ontginnen, wanneer men elders in het land even goede gronden kan krijgen. Zal men daartegen kunnen concurreeren?

Welke gewassen zullen zij moeten verbouwen. Vlas, meekrap, suikerbieten, bessenteelt enz. geven niet de gewenschte voordeelen.

De „Economische Beschouwingen" en 8 nota's van de Zuiderzee-commissie werden daarop besproken.

Na er nog op gewezen te hebben dat exploitatie door eene naamlooze vennootschap verreweg de voorkeur verdient, omdat dan de administratie veel beter gevoerd zal kunnen worden dan door den Staat, nam de discussie een aanvang.

De heer W. baron van Nagell, vroeg hoe de menschen aan den mest moeten komen en welke mest het moet zijn, waarop de heer Hartog antwoordde: noch stalmest, noch kunstmest. Die drooggemaakte gronden bevatten een enormen schat van plantenvoeder en kunnen geen bemesting verdragen.

De heer Van der Sijp uit Wamel geloofde, dat, wanneer de drooggemaakte gronden langzaam aan de markt worden gebracht, men er niet veel van zal merken, en vermindering der waarde van oude gronden er niet het gevolg van zal zijn.

De heer Dr. Prins wees op een ander nadeel. Wij hebben nu aanslibbing en bevloeiing. Zeer zeker zal sterke oppositie komen van den kant der eigenaars met vraag naar schadevergoeding. Als voornaamste argument is gewezen op behoefte aan arbeid. Maar zullen dan elders in het land de loonen niet nog meer stijgen, en dan is de oude boer er nog slechter aan toe.

De heer Hartog antwoordde: wat de aanslibbing betreft, ik weet niet of daar schadevergoeding voor zal gegeven worden; die eigenaars zijn geen eigenaars van de Zuiderzee, en er zijn maar enkele stukken, die op deze wijze bemesting ontvangen.

De heer Vrijland zou gaarne zien dat de droogmaking van de Regeering uitging.

De heer Hartog achtte het beter: eerst droog laten maken door het Rijk en dan een vennootschap.

De heer Van Diggelen besprak de vraag, of diepe bemaling wel wenschelijk is in een nieuwen zeepolder?

De heer Mr. Sickesz zeide: dat het punt voornamelijk op de agenda is gebracht met het oog op de belangen van Gelderland en Overijsel. Hij geeft in overweging, zoo er eene staatscommissie wordt benoemd, het dagelijksch bestuur diligent te verklaren, opdat dit alsdan terstond eene commissie kan benoemen, die de belangen van Gelderland en Overijsel in dezen ter kennis van die staatscommissie kan brengen. De zaak wordt dan practisch opgevat.

De vergadering vereenigde zich met dit voorstel.

Het verdient opmerking dat verscheidene landbouwers op deze vergadering het woord hebben gevoerd. Dat er belangstelling bestaat bewijst trouwens het feit, dat de *Kölnische Zeitung* dezer dagen een eerste artikel over de droogmaking der Zuiderzee bevatte en daarbij een kaartje tot toelichting gaf.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Bij het toekennen der bekroningen op de internationale kunsttentoonstelling te München is de bouwkunst weer stiefmoederlijk bedeeld. Aan geen enkel ontwerp is de hoogste onderscheiding te beurt gevallen. Slechts drie medailles der 2e kl. zijn uitgereikt, en wel aan de heeren Raes, te Brussel, J. G. Raschdorff, te Berlijn (voor het ontwerp van den Berlijnschen Dom) en Schachner te Weenen.

— Ten einde in het jaar 1894 te Milaan eene internationale electrotechnische tentoonstelling te kunnen openen, hebben zich een aantal technici en industrieelen vereenigd en een comité gevormd om de tentoonstelling voor te bereiden.

De tentoonstelling wordt geheel ondersteund door particuliere krachten, die van de zijde der Regeering geenerlei subsidie ontvangen zullen. Aanvragen enz. zijn te richten aan het „Comitato promotore dell esposizione internationale di elettrotecnica", Via Unione 9, Milano. Het programma der tentoonstelling is als volgt:

1°. opwekking van electriciteit;

2°. transformatoren, accumulatoren;

3°. electrische motoren in hunne toepassingen, in het bijzonder met betrekking tot personen- en goederenvervoer, evenals voor industrieele doeleinden, landbouw en mijnwezen, electrische verlichting, toepassing der electriciteit tot opwekking van warmte, electrolyse enz.

4°. telegraaf- en telephoonwezen, electrisch signaalwezen in zijne toepassing op spoorwegen, mijnwerken, scheepvaart en andere oogmerken;

5. meetinstrumenten voor industrieele en wetenschappelijke oogmerken;

6. toepassing der electriciteit in de geneeskunde en chirurgie.

7. ruwe en bewerkte materialen voor electrotechnische toepassingen (blanke en geïsoleerde geleiders, isolatoren, isolatie-middelen, koker, enz.);

8. bijzonder voor electro-technische oogmerken bestemde water-, stoom-, gas-, petroleum- en lichtmotoren;

9. electrische keermiddelen;

10. geschiedkundige apparaten, wetenschappelijke curiositeiten;

11. electrotechnische literatuur;

12. ontwerpen van uitgevoerde en ontworpen electrische inrichtingen — rekenkunstige uitkomsten daarvan.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Het comité, opgetreden om aan de nagedachtenis van den Nederlandschen toonkunstenaar Joh. J. H. Verhulst hulde te brengen, heeft aan het Rijk, ter plaatsing in 's Rijks museum, ten geschenke aangeboden het op een voetstuk geplaatste marmeren borstbeeld van dien kunstenaar, geleverd door den beeldhouwer Johan Keller te 's-Gravenhage.

Dit kunstwerk zal verlaag in het Museum tentoongesteld worden en aan het comité is de dank der regeering betuigd.

— Door den civiel-ingenieur Lisse is een voorstel aan de regeering ingediend om het ontwerp tot indijking en droogmaking van het Hoornsche Hop en de Gouwe tot stand te brengen. Hij vraagt daartoe eene premie van *f* 250 per drooggemaakte hektare, op welke voorwaarde volgens zijne verklaring de verschaffing van het daartoe gevorderde kapitaal zal worden gegarandeerd.

— Bij koninklijk besluit is eene commissie ingesteld tot het houden van een vergelijkend onderzoek naar de bekwaamheid van candidaten voor de bekleeding van adspirant-ingenieur van den waterstaat, bestaande uit de heeren: G. van Diesen, hoofdinspecteur van den waterstaat, als voorzitter; A. van Hoeff, hoofdingenieur van den waterstaat in het 11de district; H. E. de Bruyn, hoofdingenieur belast met den algemeenen dienst van den waterstaat; Dr. G. J. Legebeke, hoogleeraar aan de Polytechnische school; Dr. C. A. Scheltema, hoogleeraar aan de Polytechnische school; E. R. van Nes van Meuwerk, ingenieur van den waterstaat der 2de klasse te 's-Gravenhage; Mr. N. J. van IJsselsteyn, hoofdcommies bij het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid; H. F. Beijerman, ingenieur van den waterstaat der 2de klasse te 's-Gravenhage, tevens secretaris.

AMSTERDAM. Het bestuur der Duinwatermaatschappij heeft zich tot den Gemeenteraad gewend met een adres, waarin het op den voorgrond stelt dat de genoemde maatschappij, zonder voor het oogenblik gebruik te willen maken van alles wat uit een technisch of rechtskundig oogpunt zou zijn aan te voeren tegen de aanschrijving van B. en W., betreffende het maken van verschillende werken, al het mogelijke zal doen om aan die aanschrijving gevolg te geven. De noodige maatregelen daartoe zijn genomen. Op 1 Sept. a.s. zal met de werken worden aangevangen en met den meesten spoed worden doorgewerkt om, zoo eenigszins mogelijk, op de bepaalde tijdstippen gereed te komen.

Evenwel mag zij den Raad niet ontveinzen, dat in tweeërlei opzicht teleurstelling mogelijk, ja zelfs waarschijnlijk is; ten eerste wat betreft het tijdig gereed komen der werken; ten tweede wat de financieele krachten der maatschappij aangaat. De gestelde termijnen zijn te kort. De commissie van onderzoek in zake de duinwaterleiding acht zelve 3½ jaar noodig, terwijl de aanschrijving minder dan 2 jaar laat. De kosten zijn geraamd op *f* 2,322,925, maar het bestuur der Maatschappij vreest, dat een grooter bedrag zal worden vereischt. Doch aangenomen dat de raming zal blijken juist te zijn, dan mag het bestuur niet verhelen, dat op 't oogenblik uit de opbrengst van vroegere leeningen slechts een bedrag van ruim 1 millioen gulden in kas is, dat voor deze werken kan worden besteed.

Er komt dus *f* 1,322,925 te kort. In gewone omstandigheden zou de Maatschappij dit bedrag kunnen verkrijgen door uitgifte van obligatiën; hare inkomsten zijn ruim voldoende om, na voltooiing der opgelegde werken, in rente en aflossing der reeds uitgegeven en nog uit te geven obligatiën te voorzien, indien zij à pari en tegen eene rente van niet hooger dan 4 pct. kunnen uitgegeven worden. Doch bij het publiek heeft zich de overtuiging gevestigd, dat de Gemeenteraad het in zijn macht heeft de obligatiën der Maatschappij waardeloos te maken en eene meerderheid van den Raad er niet tegen zou opzien van die macht gebruik te maken. Voor die vrees bestaat volgens adressante wel geen reden, maar wat baat dit tegenover het geldbeleggend publiek?

Adressante erkend volmondig, dat zij, wat het duinwater betreft, niet heeft kunnen voldoen aan art. 6 harer concessie; doch reeds sedert 1888 was zij zich bewust dat, zonder wijziging der concessie, afdoende verbetering buiten en boven haren macht lag. Zij heeft dit ook steeds tegenover B. en W. erkend, en komt thans tot den Raad met het verzoek de concessie in dier voege te wijzigen, dat het Vechtwater ook in de duinen worde toegelaten.

Op bovenstaande en andere gronden, welke uitvoerig worden uiteengezet, richt adressante tot den Raad het verzoek:

1°. de uit te geven obligatiën, zoo wat rentebetaling als aflossing be-

treft, te garandeeren, of te besluiten, dat de gemeente zelve de sommen, voor de door B. en W. opgelegde of nog anders op te leggen werken benoodigd, aan aanzienlijke leene tegen eene rente van 3½ pCt. of, bijaldien de gemeente hare geldleeningen alsdan tegen een hoogeren of lageren koers sluit, tegen dien koers, met eene aflossing in 50 jaar;

2°. de haar verleende concessie in dier voege te wijzigen, dat zij bevoegd zal zijn te hunnen koste in de woningen der gebruikers van duinwater, Vechtwaterleiding aan te brengen.

ALKMAAR. De gemeenteraad heeft besloten de gasfabriek uit te breiden; de daarvan verbonden uitgaven worden op eene som van ƒ 90.000 geraamd.

— Aflevering 4 van *Oude Schimmeringen*, kamillosch voor bouwkundigen, door F. L. v. Berghuis (uitgave van A. W. Sijthoff te Leiden) bevat het vervolg van „Deuren en poorten".

PERSONALIA.

— Door den Minister van Koloniën is de heer O. E. Reppard gesteld tot beschikking van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, om te worden benoemd tot adjoint-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken aldaar.

— De heer A. J. Groenen, opzichter bij den Provincialen Waterstaat in Gelderland, heeft tegen 1 September a. s. zijn verzoek ontslag uit laatstgemelde betrekking gevraagd.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn benoemd tot opzichter 3de kl. L. Kortlals en C. Swaneveld, daartoe gesteld ter beschikking van den gouverneur-generaal, en is laatstgenoemde toegevoegd aan den chef der 3de waterstaatsafdeeling. Verder zijn *overgeplaatst* van de res. Semarang naar het gouv. Sumatra's Westkust de opz. 3de kl. H. Ludeling; van het gouv. Sumatra's Westkust naar de res. Batavia de opz. 2de kl. C. J. Cohen.

— De civiel-ingenieur bij de Exploitatie-maatschappij, standplaats Zwolle, P. J. C. Lommen, heeft zijne benoeming tot leeraar aan de burgeravondschool te Deventer niet aangenomen.

— De landmeter van het kadaster F. Bos, belast met den velddienst te Winschoten, is met 1 November werkzaam gesteld te Maastricht.

De navolgende adspirant-landmeters zijn werkzaam gesteld bij de hernattingen: Th. L. Kwisthout te Roermond met 1 September bij die van Susteren, A. N. Hamelberg te Maastricht en H. R. Pijls te Eindhoven met 1 November bij die van Veenendaal.

De teekenaars van het kadaster J. M. te Cleuq en E. J. van Erkel, thans werkzaam te Zutfen, zijn met 1 September werkzaam gesteld op het bureau van den ingenieur-verificateur van het kadaster te Amsterdam.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutaties plaats gehad:

Benoemd: bij den waterstaat tot opz. 1e kl. de amb. op non-activiteit C. Vroedenburgh, de opz. 2e kl. G. van der Voort en P. van der Bijl; tot opz. 2e kl. de opz. 3e kl. J. C. van Rheeden; tot opz. 3e kl. de werkleus F. E. Wolff.

Overgeplaatst: van Soerabaja naar Salatiga, res. Semarang, de ing. 3e kl. J. G. Bertsch; van de res. Bezoekisch naar de res. Bantam, de opz. 1e kl. C. G. J. Gersen; van de res. Batavia naar de res. Bezoekisch, de opz. 1e kl. E. Kembertij; van de res. Sumatra's Oostkust naar de res. Soerabaja, de ing. bl. J. F. de Gijselaar; van de res. Tegal naar de res. Soerabaja, de ing. 2e kl. P. J. van Oppen; van de res. Batavia naar de res. Sumatra's Oostkust, de ing. 3e kl. F. M. E. L. Kerstens; van de directie naar den gewest. dienst in de res. Batavia, de ing. 3e kl. E. A. van Arcken; van de res. Batavia naar de res. Soerabaja, de ingen. 3e kl. W. H. Klopper jenburg; van de directie naar Tegal, ten einde op te treden als chef der 2e waterstaatsafd. de wnm. hoofding. 2e kl. J. Schalij; van den algemeenen naar den gewest. dienst in de res. Kediri, de opz. 1e kl. W. H. van Posteren; van de res. Malioen naar de res. Madoera, de opz. 1e kl. J. K. C. Fehr; van den algemeenen naar den gewest. dienst in de res. Probolinggo, de opz. 2e kl. C. H. Bergmann; van Blitar naar Modjokerto, de opz. 3e kl. J. D. Th. Brauer de Rochebrune; van Toeloeng-Agoeng naar Kediri, de opz. 3e kl. Raden Soehoed Nosiago.

Toegevoegd: Aan den chef der irrigatieafdeeling Brantas, standplaats Ngandjoek, de opzichter 3e klasse A. B. C. Kolmus; aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling de ingenieur 2e klasse H. M. Blijdenstein, de benoemde adspirant-ing. H. Oostinjer en de benoemde adspirant-ing. H. Ch. J. Strengaerts; aan den chef der irrigatieafdeeling Serajoe de ing. 3e kl. J. H. Faber; aan den chef der 3e waterstaatsafd. de opzichter 2e kl. F. H. Cardesius; aan den chef der 4e waterstaatsafd. en geplaatst te Modjokerto, de ing. 2e kl. J. T. P. J. Senatman; aan den chef der 5e waterstaatsafd. de opzichters 3e kl. A. Minthet en S. J. Weg Ibra.

Geplaatst: in de resid. Batavia, de herbenoemde opzichter 1e kl. C. Vreedenburgh, in de resid. Cheribon, de benoemde opz. 3e kl. W. Polman; in de resid. Batavia, de benoemde opz. 3e kl. L. Koethals.

Belast: met het dagelijksch toezicht op den spoorweg Tegal-Balapoelang, de opz. 2e kl. W. M. Jordaan.

Bij de staatsspoorwegen op Java *benoemd:* tot opz. 2e kl. bij de exploitatie de ambtenaar op non-act. H. Kooper; tot tijdelijk onderopz. 1e klasse bij den zanleg G. J. H. Kreen. *Toegevoegd:* aan den chef der spoorwegopnemingen Batavia—Buitenzorg, de ben. opz. 2e kl. H. Kooper. *Goedgekeurd:* tijdelijk, bij de afd. spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement, de tijdelijk ing. 2e kl. J. W. Post. *Belast:* tijdelijk, als chef, met het beheer der spoorwegopname Blitar—Malang, de tijdelijk ingen. 2e kl. J. André de la Porte.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ervaren en practisch bouwkundige, goed op de hoogte met teekenwerk en administratie bij de uitvoering van belangrijke bouwwerken. Adres lett. A. Z. aan het bureau van dit blad (*Zie advert. in no.* 34).

— Bouwkundig teekenaar, voor een burgerwerk. Adres lett. DV, boekhandel F. H. J. Bekker, Amsterdam. (*Zie Advert. in no.* 34.)

— Directeur der gemeentereiniging te Breda. Jaarwedde ƒ 700, met een veranderlijk inkomen tot een minimum van ƒ 300. Adres den Burg. vóór 4 Sept.

ADVERTENTIEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Verkoop van 3 gebruikte derde klasse rijtuigen en 13 open goederenwagens met daaronder staande assen en wielen en 49 stellen assen met wielen.

In de Centrale Werkplaats te UTRECHT zijn aanwezig 3 derde klasse rijtuigen, 13 open goederenwagens met daaronder staande assen en wielen, en in de Centrale werkplaats te TILBURG 49 stellen assen met wielen, die bij inschrijving zullen worden verkocht.

De inschrijvingsbiljetten moeten den 8 September 1892 vóór 12 uur 's middags bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Centrale Dienst, 1e Afdeeling, ingekomen zijn.

Nadere inlichtingebenden ontrent deze voorwerpen en den verkoop derzelve worden op franco aanvrage door H. H. Ingenieurs, Chefs der werkplaatsen te UTRECHT, resp. TILBURG, verstrekt.

Wordt gevraagd

terstond een **bouwkundig TEEKENAAR** (bekwaam detailleerder) voor een burgerwerk. Franco br. met opgave van verlangd salaris onder letter D. V. Boekhandel F. H. J. BEKKER, *Singel* 564, AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **30ste Augustus 1892**, des namiddags ten **2** uur (*Utrechtsche tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK Nº. 586.

Het wijzigen van het domanepark en het maken van een losplaats voor petroleum op het station GRONINGEN.

Begrooting ƒ 1580.—

De besteding geschiedt volgens § 32 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den Augustus 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. J. 40/38 te *Groningen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 23sten Augustus 1892, ten 10 uur voormiddag (*West Europeesche tijd.*)

UTRECHT, den 11den Augustus 1892.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 12 September 1892** namiddags ten 1½ (*Greenwichtijd*) zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek nº. 534.

Het maken van den onderbouw en het maken, leveren en opstellen van den bovenbouw eener draaischijf van 15.50 M. middellijn met bijbehoorende werken op het stations-emplacement Apeldoorn, in twee perceelen. Raming onderbouw ƒ 4210, bovenbouw ƒ 5550.

Het bestek is ad ƒ 1.— per exemplaar verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te Amsterdam bij de Portier of op franco aanvrage met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken kamer 154.

De aanwijzing wordt gedaan als in het bestek wordt vermeld.

De Administrateur.

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning

FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 19de September 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*) zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek Nº. 529.

Het maken van een gebouw ten Oosten van en aansluitende aan de stelplaats, een gebouw en een traverse ten westen van de schilderswerkplaats en vergrooten van de veerensmederij, alles met daarbij behoorende werken, op het terrein van de werkplaatsen te Haarlem.

Raming ƒ 203000.

Het bestek met 6 teekeningen is van den 23n Augustus af ad ƒ 3.— verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

Journal für Gasbeleuchtung.

Een of meerdere jaargangen van dit te München verschijnend weekblad worden **TE KOOP GEVRAAGD**. Verzoeke opgave der jaargangen en van den prijs te zenden onder letter X Y Z, aan het Bureau van „De Opmerker" te 's Gravenhage.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting **van G. J. THIEME, te Arnhem.**

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van Hh. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. tevens die van Hh. Uitgevers en op het **Stereotype-inrichting** voor Hh. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar. — Isoleerend.

Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-,

Hoekmeet- en andere

INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**

Weegwerktuigen.

Proefstation voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Prins Henddrikkade 14.

Mechanisch, Chemisch onderzoek van Metalen.

Bepaling der breukkracht, weerstand tegen doorslaging van **Profielijzer** en **Staafgoer, Balk**, enz.

Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.

Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en **T-IJzer** enz.

Steeds voorhanden

Balk IJzer in verschillende profielen en lengten

Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Geke, Bienfait & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANA STER Hoefnagels.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **29n Augustus 1892** des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*), zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 536:

Het maken van een bijgebouw voor wagencontrôle en verblijf voor conducteurs ten noordwesten van het Hoofdgebouw op het gemeenschappelijk stationsemplacement Winterswijk met bijbehoorende werken.

Raming ƒ 2900.

Het bestek is ad **ƒ 1.00** verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.

De Administrateur.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **29n Augustus 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*) zal in het Central Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 535.

Het leveren van 25 000 platte eikenhouten en 15.000 platte grenenhouten dwarsliggers gekeept en met Chloorzink bereid.

Het bestek is ad **ƒ 1.00** verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De Administrateur.

„DE WATERVERF",

de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor **Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij**

G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*

Verfwaren, silicaat, enz enz.

Het Portland-Cementwerk Heidelberg

vorm. Schifferdecker & Söhne, Heidelberg.

levert **Ia. PORTLAND-CEMENT** in steeds gelijke uitstekende kwaliteit en **fijnste maling**.

Jaarlijksche productie ruim 450,000 vat.

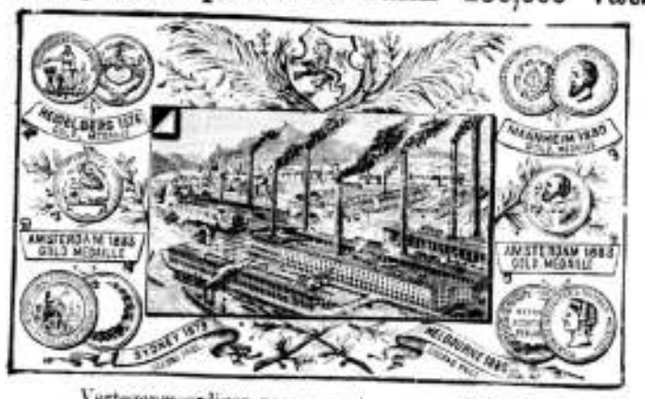

Vertegenwoordiger voor export en magazijnhouder

FERD. ENGERS, Amsterdam,

Heerengracht 335.

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.

Mack's Gipsplanken

zullen mogelijk eene **spoedige daarstelling** van Plafonds, lichte Scheidsmuren, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc. **Belangrijke Besparing in Ruimte.** **Voortreffelijke Isoleering** van Dekens en vochtige muren. **Onbrandbaar. Goedkoop.**

Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., Drogisten.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten,

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan enig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders**, uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven**.

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel etiket** en **fabriekamerk**, welke alleen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; deswegen het certificaat van oorsprong.

Men lees de waardevolle artikels over dit loodwit in het „*N. v. d. Dag*" d.d. 31 Jan. 1887; in de „*Huis- en Decoratieschilder*" d.d. 1 Mei 1887; in de „*Ingenieur*" d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de „*Schilder*" d.d. 1 Mei 1889; in de „*Opmerker*" d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de „*Ambachtsman*" d.d. 8 Febr. 1890 en in het „*Bouwkundig Weekblad*" d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1880** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr**, *AMSTERDAM*.

JAN HAMER & Co.

Marnixstraat 402

AMSTERDAM.

Veiligheids-Liften

VOOR

Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht.

VOOR

Personen, Goederen, Spijzen

EN Z.

Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst.

Meer dan 200 alleen in Nederland geplaatst.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen van gegalvaniseerd gegoten ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Kolonien*

T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

DELINT & Co., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins aan.

Ter drukkerij der Vereenigde „Het Vaderland".

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 35. ZATERDAG, 27 Augustus 1892.

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.M.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, door Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *tien gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie *f* 7.50), bovendien bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIËN 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een herhalingsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

1°. In het Genootschapslokaal zijn tentoongesteld de ingekomen antwoorden op de door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven prijsvragen voor een „*Café-restaurant in een openbaar wandelpark*" en een „*Diploma voor de Vereeniging B. en V.*"

2°. De 2e en 3e afleveringen, jaargang 1892, van het plaatwerk: „De Architect" zijn aan heeren inteekenaren verzonden. Zij, die op bovengenoemde uitgave wenschen in te teekenen, gelieven zich te wenden tot den heer J. A. van der Sluijs Veer, Sarphatipark 15, Amsterdam. (*)

Namens het Bestuur,
De 1ste-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

(*) N. B. In het vorig nommer stond abusievelijk Sarphatistraat 15, dit moet zijn *Sarphatipark* 15.

SPROKKELINGEN.

Meermalen heeft het een punt van overweging uitgemaakt en hebben belangrijke discussiën plaats gehad over de vraag of de Gemeentebesturen eene waterleiding voor eigen rekening moeten exploiteeren dan wel daarvoor concessie verleenen. Voor den onpartijdigen beoordeelaar wordt het meer en meer een uitgemaakte zaak, dat eigen exploitatie de voorkeur verdient. Dit wordt vooral duidelijk als men zich de moeite geeft het adres te lezen, dat het Bestuur der Duinwatermaatschappij te Amsterdam tot den Gemeenteraad gericht heeft en waarin ootmoedig het verzoek gedaan wordt:

1°. *de uit te geven obligatiën, zoo wat rentebetaling als aflossing betreft, te garandeeren of te besluiten, dat de gemeente zelve de sommen, voor de door B. en W. opgelegde of nog op te leggen werken benoodigd, aan adressante leene tegen eene rente van 3½ pCt. of, bijaldien de gemeente hare geldleeningen alsdan tegen een hoogeren of lageren koers sluit, tegen dien koers, met eene aflossing in vijftig jaar;*

2°. *de haar verleende concessie in dier voege te wijzigen, dat zij bevoegd zal zijn te haren koste in de woningen der gebruikers van duinwater, Vechtwaterleiding aan te brengen.*

Er behoort weinig doorzicht toe door dit verzoek tot de conclusie te komen, dat de Duinwatermaatschappij zich in eene minder benijdenswaardige positie bevindt. In het adres, tot den Raad der hoofdstad gericht, geeft zij als haar voornemen te kennen dat de verschillende werken, door B. en W. bevolen, met 1 September e. k. zullen worden aangevangen en „pour le besoin de la cause" voegt zij daaraan toe, dat zij voor het oogenblik geen gebruik wil maken van alles wat uit een technisch of rechtskundig oogpunt daartegen zou zijn aan te voeren. De Maatschappij neemt eene welwillende houding aan, maar heeft een paar bezwaren. De eerste betreft het tijdig gereed komen der werken, waarvoor naar hare meening eene te korte tijdruimte is toegestaan, en de tweede heeft betrekking op hare financieele krachten; zij vreest dat zich bij het publiek de overtuiging heeft gevestigd dat de Gemeenteraad het in zijn macht heeft de obligatiën der Maatschappij waardeloos te maken en eene meerderheid van den Raad er niet tegen zou opzien van die macht gebruik te maken. Adressante legt echter een pleister op die wonde door hare verklaring, dat voor die vrees wel geen reden bestaat, maar dat dit niet baat tegenover het geldbeleggend publiek.

De onaangename gevolgen van het verleenen eener concessie voor waterleiding worden hier blootgelegd: de Maatschappij moet erkennen, dat zij aan de bepalingen der concessie niet heeft kunnen voldoen en nu het Gemeentebestuur eindelijk gebruik maakt van zijn recht om afdoende maatregelen te bevelen, worden geldelijke bezwaren geopperd. Onzes inziens is het wenschelijk dat de Raad geldelijke hulp verleent, maar zich daarbij het recht voorbehoudt, de exploitatie der waterleiding op aannemelijke voorwaarden over te nemen.

Al gaat dit met een geldelijk verlies gepaard, moet de Gemeenteraad den moed hebben daartoe te besluiten; eene waterleiding, die in de eerste plaats strekken moet om aan verschillende belangen der gemeente te voldoen, mag niet aan eene maatschappij worden toevertrouwd, te meer nu de ondervinding op overtuigende wijze heeft aangetoond, dat de exploitatie door de gemeente met voordeel kan worden gedreven. Rotterdam, 's-Graven-

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen R. et A.

hage, Nijmegen en meer andere steden strekken tot voorbeeld en vele plaatsen, waar eigen exploitatie is of weldra zal worden ingevoerd, kunnen deze stelling beamen. Daarentegen ontbreekt het niet aan voorbeelden tot waarschuwing om exploitatie aan derden toe te vertrouwen: Arnhem heeft te kampen met eene gebrekkige drukking, en te Groningen zal, na de mislukte pogingen om de waterleiding aan de gemeente te verkoopen, aan verbetering gedacht worden.

Alles te zamen vattende blijft het een feit, dat elk gemeentebestuur alles moet in het werk stellen om de waterleiding in eigen beheer te behouden of te verkrijgen; de reden daarvoor ligt voor de hand, want de gemeente is de grootste belanghebbende en de verschillende concessiën, al worden zij met zorg overwogen en geredigeerd, geven aanleiding tot tal van moeilijkheden, waarbij alleen de rechtsgeleerden profiteeren.

Nu het eene uitgemaakte zaak is dat de eerstvolgende wereldtentoonstelling niet te Berlijn gehouden zal worden, geeft de *Deutsche Bauzeitung* van den 20sten dezer maand haar leedwezen te kennen over het door den Keizer genomen besluit, waardoor de illusiën van vele architecten en ingenieurs in rook vervlogen zijn. Het opschrift van dit artikel, luidende: Das Ende der deutschen Weltausstellungs-Träume, geeft reeds een denkbeeld van den inhoud.

Ongetwijfeld werden tal van ingenieurs en architecten door het keizerlijk besluit onaangenaam aangedaan, daar velen hunner zich reeds bezig hielden met de voorbereiding van de groote onderneming. Eene wereldtentoonstelling geeft aanleiding tot het oplossen van tal van vraagstukken en het ligt voor de hand dat de Duitsche vakgenooten van verlangen brandden om te doen zien, wat zij op dit gebied te voorschijn konden brengen. Te Berlijn was men reeds druk bezig met het onderzoek naar een goed terrein voor het oprichten der verschillende gebouwen en een paar prijsvragen waren uitgeschreven, waardoor men tot de oplossing van deze moeilijke vraag hoopte te geraken.

De schrijver van het bedoelde artikel wijst op de teleurstellingen en den vergeefschen arbeid; hij wanhoopt aan het houden eener wereldtentoonstelling te Berlijn en is van meening dat het tegenwoordige geslacht weinig kans heeft deze gebeurtenis te beleven. Hij geeft den raad om afscheid te nemen van alle verwachtingen, die zich in droomen hebben opgelost en den dagelijkschen arbeid met nieuwen ijver op te vatten.

Schrijver erkent ten slotte dat het wellicht beter is zich in de omstandigheden te schikken en geene tentoonstelling te houden, tenzij men overtuigd is dat zij in allen deele zal slagen. Om dat doel te bereiken moeten mannen aan het hoofd staan, die eene scheppende werkkracht in grooten mate kunnen ontwikkelen en het valt te betwijfelen of deze door de Regeering zouden worden aangezocht; waarschijnlijk zou de keuze vallen op hen, die in het vraagstuk der wereldtentoonstelling als raadslieden van den Rijkskanselier optraden en in dat geval is het maar goed, dat er geene wereldtentoonstelling gehouden wordt.

't Gaat wel langzaam, maar toch wint de meening veld, dat steden van eenige beteekenis over een abattoir moeten kunnen beschikken. De heeren M. L. Schroot en A. P. van Dam A.Wz., beiden architecten te 's-Gravenhage, hebben bij het Gemeentebestuur der residentie concessie aangevraagd voor het stichten en exploiteeren van een abattoir. Het Bestuur heeft de navolgende bepalingen voorgesteld: 1°. het abattoir wordt gebouwd op een door Burg. en Weth. goed te keuren plaats; 2°. de inrichting zal geschieden naar de nieuwste en beste methode, onder dien verstande, dat Burg. en Weth. er vooraf hunne goedkeuring aan verleenen; 3°. de prijs van het slachten en stallen zal vastgesteld worden in overleg met B. en W., waarvoor als maatstaf genomen zal worden het thans vigeerende tarief te Amsterdam of te Rotterdam; 4°. alle vergunningen voor het hebben van slachtplaatsen zullen moeten worden ingetrokken zoodra het abattoir gereed is; 5°. na verloop van dertig jaren wordt de geheele inrichting vrij en kosteloos aan de gemeente overgedragen.

Naar men vernemt zal, voor het geval de voorloopige concessie verleend mocht worden, tot het maken van een ontwerp worden overgegaan, zoodra het aan te wijzen bouwterrein de goedkeuring van den Raad heeft mogen verwerven.

Al hebben B. en W. de aanvrage om concessie goedgunstig ondersteund, blijft het de vraag of deze zienswijze door den Raad zal worden gedeeld. Meer en meer wordt de opinie gevestigd, dat een gemeentebestuur uiterst voorzichtig te werk moet gaan bij het verleenen van concessies en dat eigen beheer in tal van gevallen de voorkeur verdient. Bezwaren tegen den bouw van een abattoir van gemeentewege bestaan er niet; het geld kan door de gemeente goedkooper verkregen worden dan door eene particuliere maatschappij en op het gebied der slachthuizen is reeds zooveel ondervinding opgedaan, dat het een ontwikkeld vakman niet moeilijk valt een goed ontwerp te leveren. Wellicht geeft het gemaakte beding, dat de geheele inrichting na verloop van dertig jaren vrij en kosteloos aan de gemeente wordt overgedragen, den doorslag en zal het aan deze bepaling te wijten zijn, dat de aanvrage in goede aarde valt.

PRIJSVRAGEN.

CENTRAAL MARKTGEBOUW TE BUDAPEST.

Te Budapest is eene belangrijke internationale prijsvraag uitgeschreven voor den bouw van een centraal marktgebouw aldaar en de antwoorden worden tot den 15den December van dit jaar ingewacht. Volgens het programma ligt het gebouw, dat geheel onderkelderd moet zijn en uit eene verdieping met gaanderij bestaat, aan alle zijden vrij, moeten 5 à 600 verkoopplaatsen van minstens 4 M². oppervlakte daarin gevonden worden en wordt eene doelmatige inrichting voor het verkeer van spoorwegen, rijtuigen en voetgangers verlangd. Het programma maakt een goeden indruk en de verschillende eischen, waaraan het marktgebouw moet voldoen en waarmede bij het ontwerpen rekening gehouden moet worden, zijn op duidelijke en uitvoerige wijze omschreven.

De bepalingen van den wedstrijd wijken hier en daar van de meest gebruikelijke af en het verdient overweging deze te bestudeeren en te overwegen of ze ter navolging kunnen worden aanbevolen.

De wedstrijd is internationaal en open; de ontwerpen op de schaal van 1 à 200 worden met eene beschrijving van den bouw en eene begrooting van kosten naar vastgestelde eenheidsprijzen, beiden in de Hongaarsche taal, ingezonden en deze stukken zijn niet anoniem, maar moeten door den ontwerper onderteekend worden. Ontwerpen, waarvan de toezending later dan op den gestelden datum plaatsvindt of waarin van het programma is afgeweken, komen bij de beoordeeling niet in aanmerking; in het laatste geval moet door eene meerderheid van twee derden der juryleden besloten worden het ontwerp van den wedstrijd uit te sluiten.

Er worden drie prijzen, elk van 2000 gulden, en twee prijzen van 1000 gulden uitgeloofd met het beding dat daarover slechts in zooverre beschikt wordt als er ontwerpen inkomen, die eene onderscheiding worden waardig gekeurd; zoo dit wenschelijk voorkomt kan de jury nog meer ontwerpen tot nader te bepalen prijzen aankoopen. Den mededingers wordt het artistiek eigendom der ontwerpen verzekerd en zonder hunne goedkeuring mag het stedelijk bestuur, bij eventueelen bouw, geen gebruik hoegenaamd maken van de niet aangekochte ontwerpen. De uitvoering wordt toevertrouwd aan een der winners van den eersten prijs en wel aan hem, wiens ontwerp technisch als het beste en het doelmatigste bevonden wordt; de leden van de jury zijn verplicht het voorstel hiertoe te doen en rapport uit te brengen over alle ontwerpen, die aan den wedstrijd hebben deelgenomen. Gedurende zes weken worden alle ingekomen ontwerpen met het programma en de voorwaarden van den wedstrijd, het rapport van beoordeeling en het bericht van de jury in het openbaar tentoongesteld en alle medewerkers ontvangen een afdruk van deze stukken met eene kopie van het voor de uitvoering aangewezen ontwerp.

Het moet erkend worden dat deze regeling zeer doelmatig is en aanbeveling verdient; ook omtrent het honorarium van den architect is bepaald, dat dit berekend wordt naar het Hongaarsche tarief.

Voor het geval dat de jury er niet in slaagt een bepaald ontwerp voor de uitvoering aan te wijzen, heeft zij de bevoegdheid een nieuwen besloten wedstrijd te openen tusschen de drie architecten, waaraan de eerste prijzen zijn toegekend en zoo noodig om het programma te wijzigen.

De jury bestaat uit 15 leden, waarvan 7 architecten en ingenieurs te Budapest. Onder de buitenlandsche leden komen de stadtbaurath Blankenstein te Berlijn, de stadtbaudirector Licht te Leipzig en de stedelijke hoofdingenieur Meyer te Parijs voor.

NEDERLANDSCHE SCHILDERSBOND.

In de bovenzaal van de Harmonie te Groningen wordt door den Nederlandschen Schildersbond, ter gelegenheid van zijn vijf-en-twintigjarig bestaan eene tentoonstelling gehouden van werken, vervaardigd door schilders (geen patroons zijnde) uit Groningen, Friesland en Drente. Die tentoonstelling werd Donderdag geopend.

Aan de afdeeling *a*, het nabootsen van houtsoorten: eikenhout, palissander, eschdoorn, Amerikaansch notenhout, notenhout (wortel) en mahoniehout, werd deelgenomen door 11 inzenders. De prijs *f* 15 en ereprijs *f* 25 werd toegekend aan den heer D. Mensinga, van Groningen. De premie, *f* 15, werd toegewezen aan den heer K. Bossina K.zn, van Uskwerd. De tweede premie, eene eervolle vermelding, bekwam de heer J. van der Heide te Jelsum.

Aan afdeeling *b*, het nabootsen van marmer: wit marmer, Napoleon (rouge), rouge royal, vert de mer, Zweedsch graniet (rood) en goudader, hadden 4 inzenders deelgenomen. De eerste prijs, eveneens *f* 40, werd toegewezen aan den heer D. Mensinga, van Groningen; met de premie, *f* 15, werd bekroond de heer H. M. van der Heide te 't Waar.

Aan afdeeling *c*, het schilderen van letters en cijfers, vijf soorten letters (schrijfletters verplichtend) werd deelgenomen door 7 inzenders. Met den eersten prijs, *f* 35, werd bekroond de heer D. H. Boekholts van Groningen, de premie, *f* 15, werd toegewezen aan den heer K. Sennema van Groningen, de tweede premie, eervolle vermelding, bekwam de heer A. Smit Jr. van Groningen.

Aan afdeeling *d*, het schilderen van decoratieve werken, werd deelgenomen door 4 inzenders; de prijs *f* 40, werd toegekend aan den heer L. Nienhuis van Groningen; met de premie, *f* 15, werd bekroond de heer Frans Ofkes van Groningen en de tweede premie, eervolle vermelding, werd toegewezen aan den heer H. Schut van Noord-Willemskanaal (Haren).

e. Voor wand-decoratie waren 6 inzenders. De prijs, *f* 40, werd toegewezen aan den heer G. Kamphuis van Groningen, de premie, *f* 15, aan den heer L. Nienhuis van Groningen, de tweede premie, eervolle vermelding, aan den heer J. W. de Vries van Groningen.

Omtrent de algemeene vergadering van den Bond, mede Donderdag in de Harmonie gehouden, kan het volgende worden medegedeeld:

Als leden van het hoofdbestuur werden gekozen de heeren K. Hasper (aftredend lid) van Rotterdam, G. H. Heinen van Amsterdam, F. Reijinga Tzn. van idem en J. H. Bakker van Groningen.

Een voorstel van de afdeeling Groningen „dat de algemeene vergadering de wenschelijkheid uitspreke, dat men bij te houden examens van meesters en gezellen te 's Hage zooveel mogelijk het practische gedeelte op den voorgrond zou stellen en zoo weinig mogelijk de theorie zou vorderen", lokte nog al discussie uit in verband met een later voorstel van Amsterdam om zelf van den Bond uit die examens te doen houden.

Besloten werd om namens den Bond een programma op te stellen en door een commissie uit den Bond vakexamens te laten afnemen. Aan de afdeelingen werd opgedragen om deze zaak te bespreken en een commissie daartoe te benoemen.

Met waardeering van hetgeen door de examen-commissie van de Haagsche vereeniging „Arti et Industriae" was verricht, meende men, dat de Ned. Schildersbond in deze het werk niet uit zijn handen mocht geven en deze zuivere vakzaak zelf moest behandelen.

In verband met den te Groningen gehouden wedstrijd voor gezellen en leerlingen werd besloten, dat zooveel mogelijk bij gelegenheid van de jaarvergadering een dergelijke tentoonstelling zou worden gehouden, het volgend jaar bij wijze van proef een nationale tentoonstelling voor het geheele land, waarop ook patroons ter opluistering werkstukken zouden kunnen inzenden.

Omtrent de quaestie om van werkgevers en architecten te verkrijgen dat het verfwerk afzonderlijk zou worden aanbesteed, waartoe reeds vroeger door den Bond pogingen werden gedaan, werd uitvoerig van gedachte gewisseld.

Van verschillende zijden werd erop gewezen hoe noodig dit zou zijn, èn om te voorkomen, dat aannemers of beunhazenschilders ten koste van de goede patroons de werkgevers bestelen, èn opdat die werkgevers zich zouden wenden tot bekwame patroons, waardoor een meer zuivere concurrentie zou worden verkregen.

In verband met het voorstel van Groningen, zal het hoofdbestuur zich wenden tot het Rijk, de gemeenten en werkgevers zoowel als tot architecten, om te verkrijgen dat het schilderwerk in de toekomst bij aanbestedingen afzonderlijk wordt gehouden.

Op voorstel van Amsterdam werd besloten, de regeling aan het hoofdbestuur overlatende, in de afdeelingen wetenschappelijke voordrachten te doen houden, die in het orgaan van den Bond „de Schilder" zullen worden opgenomen.

Door het hoofdbestuur zal met de redactie worden overwogen in hoever het met de financiën mogelijk is prijsvragen uit te schrijven voor plafond- of wand-decoraties, waarvan reproducties als premie op „de Schilder" zullen worden gegeven, ten einde zoodoende een nationaal standaardwerk op dit gebied te verkrijgen.

Omtrent de regeling van den arbeid, en minimumloon enz. werd namens een commissie bij monde van den heer K. Louw door de afdeeling Zaanstreek een rapport uit-

gebracht, dat in „De Schilder" zal worden opgenomen en in de afdeelingen zal worden behandeld, opdat het hoofdbestuur naar aanleiding daarvan zijn richtsnoer zal kunnen bepalen.

Op de Bondswet zal de koninklijke goedkeuring worden gevraagd.

Als plaats voor de volgende algemeene vergadering werd Zutfen aangewezen, waar men hoopte dat zich een afdeeling zou vormen.

Te ongeveer 3 uren sloot de Voorzitter de algemeene vergadering onder dankbetuiging voor de medewerking op deze vergadering en met een woord van hulde aan de Groningsche afdeeling, die den Bond op zoo gastvrije wijze had ontvangen.

Daarna werd nog tentoongesteld een achttal teekeningen voor een hoofd van het officiëel orgaan, waarvoor een wedstrijd was uitgeschreven onder de leden.

Staande de tentoonstelling werden door de Jury aan den heer C. Smith Azn. van Amsterdam de prijs en premie toegekend voor de onder de motto's „H. Lucas" en „Amsterdam" ingezonden ontwerpen.

Met een gemeenschappelijken maaltijd in café Veening werd deze algemeene vergadering besloten.

OUD-HOLLANDSCH WIJNHUIS „DE ROEMER".

Door de goede zorgen van den architect, den heer L. J. Neumeijer Jr., kan men thans in den tuin van het *Paleis voor Volksvlijt* ter gelegenheid van de tentoonstelling voor den boekhandel een kleine afspiegeling zien van het marktplein der Voedingstentoonstelling.

Een huisje, 10 meter hoog, met een grondoppervlakte van 5 bij 6 meter, volgens een geheel nieuw ontwerp opgetrokken, geeft, zoowel van binnen als buiten, een aardig, wij zouden bijna zeggen, historisch kijkje op een oud-Hollandsch wijnhuis in een der vrije steden van de wordende republiek der vrije Nederlanden. Liefhebbers van oudheden — zelfs hangen kuras, rapier en helm van den waard aan den wand — kunnen hier te gast gaan; de meeste attributen zijn echt.

„De Roemer, die gij hier ziet
„Die kan u niet vermaken
„Maar kom eens in en proef mijn drank
„Die zal u beter smaken."

Met deze uitnoodiging roepen de heeren Ferwerda & Tieman — want voor hun rekening is het artistieke huisje gebouwd — de bezoekers van de tentoonstelling toe een oogenblik onder de schouw plaats te nemen ten einde een roemer wijn, zich door de aardige waardin in haar Oud-Hollandsch kostuum te laten inschenken.

Het is wel geen Malvezy of Canariewijn, welke door haar geschonken wordt, maar toch de geurige producten van Xerez en Oporto, de gouden wijn van de Rijnsche bergen, de Claret van de heuvelen langs de Garonne, en het schuimende vocht uit het land van Champagne. Treedt men er echter binnen, men houde de wijze spreuk in het oog, te lezen op het aan den lijfel bevestigde uithangbord:

Rust met last,
En drinkt met maten.
Maar die geest eenen heeft
Moet het drinken laten.

(*Amsterdammer, Dagbl. v. Ned.*)

HET ALBUM VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

(*Ingezonden.*)

Onder de verrassingen, die het vijftigjarig bestaan van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst opleverde, behoort ook de verschijning van een album, waarmede dezer dagen gecolporteerd werd en dat daardoor meerdere bekendheid heeft verkregen.

Dit album heeft het volgende opschrift: „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, onder bescherming van hare Majesteit de Koningin-Regentes. 1892.

„Bouwwerken, uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der M. t. b. d. B."

Uit dit opschrift blijkt duidelijk, dat dit album is eene uitgave van de Mij. voornoemd en dus eene daad van het bestuur dier Maatschappij.

Voor menigeen, die van deze verrassing van het bestuur kennis nam, zal het tevens een verrassing geweest zijn te zien welke bouwwerken der leden van de Maatschappij, wel waardig gekeurd werden om in dit album te worden opgenomen en zij zullen zichzelf hebben afgevraagd: hoe deze verzameling ontstaan is. Hierover zwijgt de historie; het is echter zeker dat deze zaak is tot stand gekomen zonder kennisgeving aan de leden der Mij., behalve aan het uitverkoren getal dat de hooge onderscheiding mocht ten deel vallen, zijne werken in het album te zien prijken.

Dat is naar mijne meening eene grove fout van het bestuur, het handelde hierdoor zeer partijdig, trok het eene lid voor bij het andere, kende aan het werk van den een meer waarde toe dan aan dat van den ander; een recht dat het bestuur zich hier aanmatigde hetwelk het niet toekomt, noch krachtens de wet der Mij. noch krachtens zijne verhouding tot de leden.

Naar mijne meening had het bestuur hierin eerlijk en onpartijdig kunnen handelen door aan alle leden der Mij. kennis te geven van zijn voornemen, met verzoek om, was men genegen aan de verzameling mede te werken, op te geven welk bouwwerk men daarin opgenomen wenschte te zien; een jury had dan benoemd kunnen worden door de leden, die bepalen zou wat in het album kon worden opgenomen.

Nu is het eene verzameling, bijeengebracht op eene zeer eigendunkelijke wijze, die den leden stof tot nadenken moge geven en opwekken om te overwegen of men met eene dergelijke handeling wel genoegen behoeft te nemen, eene handeling, strijdig tegen de belangen van vele leden en dus ook tegen die der Mij. t. b. d. B.

Een lid der Mij. voornoemd.

Amsterdam, Augustus 1892.

VARIA.

In de jongste zitting van de *Société internationale des électriciens* te Parijs heeft de heer H. Pellat een nieuw toestel beschreven dat dienen moet voor de opneming van den gang der spoorwegtreinen en een nieuw signaalstelsel om botsingen te voorkomen. De talrijke, in den laatsten tijd voorkomende ongelukken hebben aangetoond, zegt de heer Pellat, dat de tegenwoordige signalen ontoereikend zijn. Bij het nieuwe apparaat ziet een in een station aanwezige beambte voor zijne oogen den geheelen gang van den spoorwegtrein in een omtrek tot 50 en 60 kilometer graphisch opteekenen. Bij het zien van deze graphische aanteekeningen kan hij zich rekenschap geven of twee treinen aangekomen zijn, of een trein stilstaat, op welk spoor en op welke plaats. Dientengevolge is het gemakkelijk te voorkomen dat een trein tegen een anderen inrijdt.

Dit stelsel wordt door een ander stelsel volledigd gemaakt, dat aan den beambte veroorlooft aan den machinist een signaal door middel van een fluit op de locomotief te geven.

Door zich van deze signaalfluit te bedienen, heeft men een reeks electrische mededeelingen ter beschikking.

Voor belangrijke afstanden heeft de heer Pellat relais gebruikt; op deze wijze kan hij tot 50 KM. gaan.

Het stelsel-Pellat is zeer samengesteld. Bij het eerste zien wordt men afgeschrikt door de vele draden en pedalen, die het noodig heeft. Men rekent op ieder station ongeveer 80. De heer Pellat meent echter, dat zijn systeem grootere bezuiniging en zekerheid waarborgt dan het zoogenaamde blok-systeem.

Hij berekent dat men door zijn stelsel eene besparing van 50 pCt. verkrijgt.

Deze berekeningen worden door den heer Chaperon, den directeur van de spoorweglijn Parijs—Lyon—Middellandsche Zee, levendig weersproken.

Nieuw reddingstoestel bij brand. De heer W. Sporer te München heeft een toestel bedacht om menschen uit brandende huizen te redden. Het werd den 23 Juni jl. voor de eerste maal in het openbaar beproefd en bestaat uit een ladder van zinkdraad met gesmeed-ijzeren sporten, die aan den buitenmuur bij een venster aangebracht wordt. Deze ladder dient boven een der hoogste vensters te worden bevestigd; zij bevindt zich opgerold in een trommel, die door een touw van zinkdraad op elke verdieping kan worden geopend. De ladder, die door een ruk aan dit touw afrolt, kan door middel van tot dit doel aangebrachte haken aan elk venster bevestigd worden en biedt daardoor bij branden, waar de trappen door het vuur reeds aangetast zijn, nog kans om zich te redden. Voorloopig is de constructie berekend voor eene draagkracht van zes personen.

MAXIMUM WERKDAG EN MINIMUM LOON.

In de dagbladen komt het bericht voor dat bij het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid onderzocht wordt, in hoever een maximum werkdag en minimum loon in de bestekken van Rijkswerken kan worden toegepast. Tevens worden de leden van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst opgeroepen tot het bijwonen der 66ste algemeene vergadering op Zaterdag den 24 September a. s. te Groningen en onder de onderwerpen, die daar ter tafel zullen worden gebracht, komt ook de bespreking voor van den arbeidsduur van gezellen, naar aanleiding van de motie, aangenomen op het in Mei gehouden Congres voor Bouwkunst.

De bedoelde motie was van den volgenden inhoud: „de Vergadering verklaart het wenschelijk dat de arbeids-„dag wettelijk wordt geregeld en is tevens van oordeel „dat de wettelijke regeling in de ambachtsnijverheid door „zelfstandig optreden van de ingenieurs en de werklieden „wordt voorbereid". Er komt alzoo eenig leven in de brouwerij, maar wij vreezen dat de besprekingen in de vergadering der Maatschappij van Bouwkunst weinig te beduiden zullen hebben; de ondervinding toch heeft geleerd dat de zoogenaamde Septembervergaderingen, die in den regel buiten Amsterdam belegd worden, minder druk bezocht worden dan die in de hoofdstad en voorts, dat er gewoonlijk te weinig tijd beschikbaar blijft om onderwerpen, als waarvan thans sprake is, met ernst te behandelen Het Bestuur der Maatschappij houde ons ten goede, dat wij de voorkeur geven aan de behandeling der genoemde motie in eene vergadering, uitsluitend voor dit doel in Amsterdam te beleggen; de voorgenomen bespreking te Groningen zal tot niets leiden, te meer daar een deel van den dag door de van buiten komende leden besteed wordt om de merkwaardigheden der stad te bezichtigen en er nog andere punten op de agenda voorkomen. In het belang der zaak is eenig uitstel wenschelijk en verdient het aanbeveling het belangrijke vraagstuk van maximum werktijd en minimum loon in de hoofdstad op eene expresselijk daarvoor belegde vergadering te bespreken. Zoodoende zal het Bestuur handelen in den geest van den heer Heldt, die bij het sluiten van de laatste Meivergadering namens zijne mede-afgevaardigden-werklieden een woord van dank bracht voor de gelegenheid, hem gegeven om verschillende zaken van algemeen belang te bespreken en eraan toevoegde dat dit meermalen moet worden gedaan om het doel: *„de vereeniging van kapitaal en arbeid"* te verkrijgen.

Het onderwerp van den arbeidsduur valt met dat van minimum loon samen en is in hooge mate belangrijk; een overijld en minder doordacht besluit kan onaangename gevolgen hebben, die in de eerste plaats den werkman zouden treffen en de werkstakingen, die in den tegenwoordigen tijd in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika plaats vinden, geven stof tot nadenken. „Die zich aan anderen spiegelt, spiegelt zich zacht."

DE SPORTTENTOONSTELLING TE SCHEVENINGEN.

Het goede voornemen om de verschillende inzendingen op de Sporttentoonstelling te Scheveningen te bespreken, voor zoover zij op het bouwvak betrekking hebben, is lastig te volbrengen. De indeeling in de verschillende groepen en de verspreide ligging der voorwerpen, die tot eenzelfde groep behooren, maakt het moeilijk eene bepaalde inzending te vinden en vergelijkingen te maken. Ook de catalogus geeft geen hulp, en over de inrichting daarvan is reeds zoo menig woord gesproken, dat het onnoodig is daarop terug te komen.

Bij tentoonstellingen is het een groot voorrecht over eene goede plaats te kunnen beschikken, en het is daaraan te danken dat de inzending van den heer E. Löhrer te Utrecht al dadelijk ons oog trok. Het geschilderd gebrand glas op eene bekwame hoogte in den buitenwand van het tentoonstellingsgebouw geplaatst, moet opgemerkt worden en het valt niet te ontkennen, dat de heer Löhrer erin geslaagd is voor de sporttentoonstelling iets te leveren, dat door teekening en uitvoering uitmunt. De inzending bestaat uit drie geschilderde glazen, waarvan twee met verschillende afbeeldingen op het gebied van sport en eene geëtste ruit met attributen van de zeevaart.

De aandacht van den vakman wordt getrokken door het kunstsmeedwerk van Vincent en C°. te Schiedam, de schoone verzameling van stoelen en andere meubelen van de gunstig bekende fabriek van Gebr. Thonet te Weenen, en ook door het reusachtige parket, door Louis de Waele te Brussel ingezonden; laatstgenoemd stuk is in één woord schoon van teekening, bewerking en kleur.

Wij herhalen, dat het zeer moeilijk valt in vergelijkingen te treden over de waarde van verschillende inzendingen, die tot een bepaalde klasse behooren en moeten ons bepalen tot het mededeelen van enkele indrukken. Zoo vonden wij een kast voor berging van jachtwapenen, in Hollandsche Renaissance door de heeren Gerritsen en Zoon te Zwolle uitgevoerd; dit stuk is goed van teekening, zuiver geprofileerd en met zorg bewerkt. Op het gebied van ameublementen voor salons en andere vertrekken is veel te zien, maar voor het meerendeel zijn het onze Belgische naburen, die voor eene flinke inzending op dit gebied zorggedragen hebben.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De commissie, die zich heeft gevormd tot het oprichten eener vereeniging voor Duitsche tentoonstellingen, heeft te Berlijn weder eene zitting gehouden. Zij heeft talrijke verklaringen van instemming ontvangen, die door een comité van redactie zullen worden samengevat in een overzicht, hetwelk aan de constitueerende vergadering zal worden voorgelegd. Deze zal niet, gelijk aanvankelijk was bepaald, reeds in September, maar eerst in October worden gehouden. Zoodra de vereeniging alsdan is geconstitueerd zal er worden overgegaan tot de behandeling der vraag: Ligt het in het belang der Duitsche natie, deel te nemen aan de tentoonstelling in het jaar 1900 te Parijs of moet bij tijds worden aangelegd om

nog vóór 1900 in Duitschland eene groote nationale zijverheidstentoonstelling te houden?

— Op de tentoonstelling te Gent is de gouden medaille voor inzendingen van Nederlanders toegekend aan Henry Luyten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Tot andere toelichting van het bericht omtrent een voorstel, ingediend aan den minister van Waterstaat, om de uitvoering te verzekeren van de indijking en droogmaking van het Haarlemsche Hop en de Gouder, deelt de heer H. Lisse o. z. het volgende mede aan *De Ingenieur*:

„Ik ben tot het aanbod om het vermelde ontwerp uit te voeren tegen een premie uit de schatkist van f 250 per drooggelegde, voor bebouwing vatbare hektare land, onder inachtneming der verkaveling die het ontwerp omvat als minimum van grondslag tot verkrijgen grond, gemachtigd door een Vereeniging van kapitalisten, die op vertegenwoordigd wordt door een in het buitenland wonenden Nederlander, bij ons goed bekend en voorzitter van een onzer groote industrieele genootschappen, wiens naam aan de Regeering is medegedeeld. Die Vereeniging waarborgt, op de genoemde voorwaarden, de plaatsing van het tot de onderneming gevorderde kapitaal, mits de kapitaalsmarkt haar tegenwoordig willig karakter hebbe behouden op het tijdstip, waarop haar concessie definitief kan worden aanvaard.

„Bij de indiening van dat aanbod heb ik betoogd, dat bedoeld ontwerp geen invloed oefent op omvangrijker indijkingen in de Zuiderzee, die in de hand werkt en krachtig den weg kan bevorderen om tot uitvoering daarvan te komen."

— Op 2 en 3 September a. s., beide dagen des morgens te half tien, zal in de Societeit „De Vereeniging" alhier de 41e vergadering van de Ver. van fabrieks- en handwerksijverheid in Nederland plaats hebben. Blijkens de agenda zullen staatsexploitatie der telephonie, verwarming van spoorweg-compartimenten, de wet op den waarborg, de maatregelen tot verschaffing van goede en gezonde woningen aan arbeiders, binnenlandsche scheepvaart, koolzuurfabrikage en nog andere onderwerpen worden besproken. Verder vermeldt het programma een bezoek aan het Agneta Park en de Gist- en Spiritusfabriek te Delft en aan de door de Afd. 's-Gravenhage georganiseerde photographie-tentoonstelling te Scheveningen.

— Naar men vernomt zullen den bekroonden op de Sporttentoonstelling te Scheveningen slechts bronzen medailles worden uitgereikt; op de diploma's zal de zaak der bekroning vermeld worden, en belanghebbenden kunnen in verband daarmede de medailles desverkiezende doen vervaardigen of vergulden.

— Aflevering 8 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: Het paard van de woestijn (*met fig.*). — Over kunstmatige regenvorming (*met fig.*). — Dahomey te Parijs (*met fig.*). — Het oogenaanal electrische meisje (*met fig.*). — Het gewoer van Giffard met vloeibaar koolzuur (*met fig.*). — De anti-septische eigenschap van cyaan-waterstofzuur, door A. G. Vorderman, inspect. burg. geneesk. dienst voor Java en Madoera. — Een benaderde constructie voor een regelmatigen regenboog (*met fig.*). — Orchideeën (*met fig.*). Sterrenkundige opgaven. — Korte mededeeling. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit is aan de heeren C. B. H. F. Alphen en J. E. Verbrugh, tijdelijk in dienst gesteld als technisch ambtenaar bij het Technisch Bureau van het Depart. van Koloniën, de titel verleend van ingenieur bij dat bureau.

— Bij beschikking van den Min. van Waterstaat enz. zijn met ingang van 1 Sept. a. s., bij den Rijkswaterstaat bevorderd: tot opz. 1e kl. H. J. Wechuizen, thans opz. 2e kl.; tot opz. 2e kl. J. K. Messer, thans opz. 3e kl., en tot opz. 3e kl. H. O. Weemink, thans opz. 4e kl.

— Bij beschikking van den Min. van Binnenl. Zaken zijn benoemd voor het tijdvak van 1 Sept. 1892 tot en met 31 Aug. 1893, tot adsistent voor graphostatica en werktuigbouw aan de Polytechnische school te Delft P. M. Verhoeckx, werktuigkundig-ingenieur te 's-Hertogenbosch, en voor het tijdvak van 1 Oct. 1892 tot en met 30 Sept. 1893, tot adsistent voor werktuigbouwkunde aan de Polytechnische school te Delft N. C. H. Verdam, alhaar.

— Het examen van opzichter bij den dienst van weg en werken bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen is met goed gevolg afgelegd door de heeren A. H. F. C. Oostmeijer, E. T. Godefroy en A. Haanschoten, allen thans adspirant-opzichters bij voormelde maatschappij.

— Aan den heer G. J. Derens, leeraar in het handteekenen aan de gemeentelijke hoogere burgerschool voor jongens met vijfjarigen cursus te Rotterdam, is op zijn verzoek eervol ontslag verleend.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur aan de school voor de bouwtekenkunde te Eindhoven. Sollicitanten moeten in het bezit zijn der acte, bedoeld bij art. 77 lett. *d* der wet m. o.

— Leeraar in wiskunde en lijnteekenen aan de Rijks hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Winterswijk. Jaarwedde f 1800; zich aan te melden vóór 1 Sept. e. k. bij den inspecteur van het middelbaar onderwijs Dr. W. B. J. van Eijk te 's-Hage.

ADVERTENTIEN.

G. W. VAN DER WIEL & Cº., ARNHEM verzenden *franco*, op aanvrage per postwissel:

Gezegelde inschrijvingsbiljetten met couverten à	f 0.29	per	stuk
Lijsten volgens art. 11 der arbeidswet	„ 0.06	„	„
Verkoopbiljetten	„ 0.05	„	„
Huurcontracten	„ 0.55	„ 10	stuks
Begrootingsstaten	„ 0.55	„ 10	„
Kennisgevingen van onteigening	„ 0.17	„ 5	„

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

AMSTERDAM. De hoogleeraar-directeur van de Rijks-academie van Beeldende Kunsten brengt ter kennis van hen, die voor den cursus 1892/93 tot de lessen wenschen te worden toegelaten, dat zij zich persoonlijk moeten aanmelden in het Academiegebouw op 19 of 20 September a. s., of wel van hun voornemen daartoe behooren kennis te geven vóór of uiterlijk op eerstgemelden datum.

Het toelatings-examen zal aanvangen op Maandag 26 September 1892, des morgens te 9 uren, terwijl de lessen zullen beginnen op Maandag 3 October daaraanvolgende.

ROTTERDAM. De voorgestelde wijziging der verordening op het beheer der drinkwaterleidingen, opgenomen in het nummer van 6 Augustus, bladz. 257 en 258, werd jongstleden Donderdag door den Gemeenteraad behandeld. Door verschillende leden werd erop gewezen dat aan den nieuw te benoemen adjunct-directeur het wetenschappelijk onderzoek van het water, maar geen beheer moet worden opgedragen, en dat hij buiten het kader van het personeel der waterleiding moet staan. Op voorstel van een der leden werden de beraadslagingen tot eene volgende zitting verdaagd.

GRONINGEN. De 66e algemeene vergadering van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst zal alhier gehouden worden op Zaterdag 24 September. In die vergadering worden de preadviezen behandeld van het bestuur der Maatschappij over de antwoorden, door de afdeelingen gegeven op de tien door het Bestuur gestelde vragen en zal de arbeidsduur van gezellen besproken worden, naar aanleiding van de motie, aangenomen op het Congres voor Bouwkunst. Ook zal een voordracht over scheidsgerechten gehouden worden.

GOUDA. De tentoonstelling van geschoeisel, in October te houden, blijkt naar de vele aanvragen tot plaatsruimte een uitnemend succes te zullen hebben.

De eerste firma's uit ons land en agenturen van buitenlandsche huizen zullen eraan deelnemen, zoodat de beschikbare ruimte van „Kunstmin" geheel zal zijn ingenomen en van de overige localiteiten niets onbenut zal blijven.

BREDA. De firma Ribbink, Van Berk & Co., die de concessie heeft verkregen voor aanleg van een telephonische verbinding van Breda met het intercommunaal telephoonnet, wenscht ook de aanliggende plaatsen, Teteringen, Ginneken en Prinsenhage, daarin op te nemen en heeft bij de betrokken gemeentebesturen reeds de noodige vergunning aangevraagd.

KOEVEKDEN. De gasfabriek zal van eigenaar verwisselen, daar de heer Snellebrand, directeur der gasfabriek te Meijpel, haar verkocht heeft aan den heer W. Brinkman te De-Lier, die zich hierterstede gaat vestigen. De gasprijs zal volgens loopende gerechten van 12 tot 9 cent worden teruggebracht.

Terstond gevraagd een uitstekend BOUWKUNDIG TEEKENAAR

Bekendheid met het maken van bestekken en begrootingen strekt tot aanbeveling.

Adres onder letters B. F. aan het Bureau van dit blad.

Aanbesteding.

Het BESTUUR DER WATERKEERING VAN DEN CALAMITEUSEN LEENDERT ABRAHAMPOLDER zal op **Maandag 5 September 1892**, des voormiddags 10 uren, in zijn gewoon VERGADERLOKAAL te CATS,

aanbesteden:

Tot den aanleg van een zinkstuk en het doen van Steenbestorting op den oever van den polder.

Begroeting f 13,340.

Aanwijzing op Maandag 29 Augustus en Donderdag 1 September 1892, telkens des voormiddags tusschen 10 en 12 uur.

Samenkomst in bovengemeld vergaderlokaal.

Buitendien geschiedt geen aanwijzing.

Bestekken zijn tegen betaling van f 0.70 of overmaking van f 0.72 van 24 Augustus 1892 af te bekomen bij den Secretaris-Ontvanger te Colijnsplaat, ten wiens kantore de inschrijvingsbiljetten moeten worden ingeleverd op Zaterdag 3 September 1892.

CATS, 18 Augustus 1892.

Het Bestuur der waterkeering voornoemd,

G. J. VAN DE LINDE, Voorzitter.
L. A. VINK, fd. Secretaris-Ontvanger.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 12 September 1892** namiddags ten 1½ (*Greenwichtijd*) zullen het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek nº. 334.

Het maken van den onderbouw en het maken, leveren en opstellen van den bovenbouw eener draaischijf van 15.50 M. middellijn met bijbehoorende werken op het stations-emplacement Apeldoorn, in twee perceelen. Raming onderbouw f 4210, bovenbouw f 5550.

Het bestek is ad f 1.— per exemplaar verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam bij de Portier of op franco aanvraag met toezending van het bedrag aan het bedrag aan het bureau Weg en Werken kamer 154.

De aanwijzing wordt gedaan als in het bestek wordt vermeld.

De Administrateur.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag den 13 September 1892**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize alsdaar aan te besteden:

Het BOUWEN van eene GYMNASTIEK-SCHOOL aan de Boezemdwarsstraat.

Bestek voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te Rotterdam, en zijn tevens voor f 1.— verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE en ZOON, Boekdrukkers *Houttuin* nº. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag* den 6 *September* 1892, des voormiddags te 11 uren.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

De Notaris A. MOLL te ARNHEM zal op **Vrijdag den 2 September 1892**, des middags te 12 ure, ten verzoeke van den Heer L. H. HASSELBACH te ARNHEM, wegens *opheffing der zaak*, aan de magazijnen en het terrein in de *Weverijsstraat* bij het *Baseinsplein* te ARNHEM, publiek à contant

VERKOOPEN:

Een belangrijke partij MARMEREN PLATEN en TEGELS, ESCAUSINSCHE ZUILEN en PLATEN, GOOTSTEENEN, POMPENBAKKEN, NAMENSCHE-, NIEDERMENDIGER- en BREMERVLOEREN, SCHOORSTEENMANTELS, GRAFMONUMENTEN, KRUIZEN, BAZALT-ZUILEN, SLIJPSTEENEN, VARKENSBAKKEN, en hetgeen verder ten verkoop zal worden aangeboden.

De goederen zijn te bezichtigen op den dag der verkooping van des voormiddags 8 tot 12 uur.

DE LINT & Cº., Rotterdam, GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 19 September 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*) zal in het Central Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek Nº. 329.

Het maken van een gebouw ten Oosten van en aansluitende aan de stelplaats, een gebouw en een traverse ten westen van de schilderswerkplaats en vergrooten van de veerensmederij, alles met daarbij behoorende werken, op het terrein van de werkplaatsen te Haarlem.

Raming f 203000.

Het bestek met 6 teekeningen is van den 23n Augustus af ad f 3.— verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag 10 September 1892**, zal des namiddags 3 uur, in het POLDERHUIS te ABCOUDE, door het BESTUUR VAN DEN RING DER WAARDASSACKER EN BOLENDRECHTER WATERSCHAPPEN, worden

aanbesteed:

Het onder profiel brengen van den Weg en de waterkeering van Abcoude naar den Voetangel.

Het bestek is op franco aanvraag ad f 0.50 verkrijgbaar bij den Lithograaf H. BROUWER te UTRECHT en op het Polderhuis te ABCOUDE.

Het Bestuur voornoemd,

J. A. VAN DEN BERG, *Dijkgraaf.*
H. BOOM, *Secretaris.*

AANBESTEDING. Straatweg.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van VEUR, zullen bij enkele inschrijving op **Zaterdag** den 3e **September 1892**, des namiddags 12½ uur in het openbaar aanbesteden:

Het maken van een Straatweg lang 337.60 Meters.

Het bestek ligt ter inzage ter Secretarie der Gemeente en is tegen betaling van f 0.25 alsdaar verkrijgbaar.

Aanwijzing in loco zal plaats hebben op Woensdag den 31 Augustus des v. m. ten 12½ ure.

VEUR, den 18 Augustus 1892.

Burgemeester en Wethouders voornoemd:

VAN DULIVENDIJK, *Burgemeester.*
J. A. JONGERBLOED, *Wetk. in. Secretaris.*

FABRIEK-GEBOUW

te **DELFT**, nieuw Lans, met groot **IJs-** en **Bloem-Kuchten** en **Heerenhuis** TE KOOP. De eigenaar SCHULL Jr., ANTWERPEN.

Aanbesteding.

Op **Donderdag 8 September 1892**, des des namiddags te 3 uren, zal in het Café „De Roode Leeuw", op den *Vijgendam*, te AMSTERDAM, door de *Maatschappij VOLHARDING tot Exploitatie van Onroerende Goederen te Amsterdam*, worden AANBESTEED:

Het amoveeren van het perceel BINNEN-AMSTEL Nº. 1, hoek SOPHIAPLEIN, en het daar ter plaatse volgens de nieuwe rooilijn bouwen van een KANTOORGEBOUW c.a., met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen.

Het Bestek met 3 Teekeningen is ad f 2.50 per stel vanaf 1 Sept. te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van ROELOFTZEN en HÜBNER, N.-Z. Voorburgwal Nº. 187, te Amsterdam.

Inlichtingen geeft de Ing.-Architect A. L. VAN GENDT.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en limiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende **BOUWTERREINEN TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT alsdaar.

AANBESTEDING.

De Architect J. DIK te LEERDAM, is voornemens op **Zaterdag 3 Sept.** e. k., namens de CHRISTELIJKE SCHOOLVEREENIGING, alsdaar,

aan te besteden:

Het bouwen van een SCHOOL met drie Lokalen en Annexen.

Aanwijzing op Zaterdag 27 Aug. 's morgens 11 uur.

Bestek en teekening liggen ter inzage bij J. JONGH in 't Fortuin alsdaar, van af den dag der aanwijzing.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

General Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr**, *AMSTERDAM.*

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.

Mack's Gipsplanken

maken mogelijk eene **spoedige daarstelling** van Plafonds, lichte Scheidmuren, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc. **Belangrijke Besparing in Ruimte.**
Voortreffelijke Isoleering tegen Dieren en vochtige muren. **Onbrandbaar. Goedkoop**
Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., *Breedstraat*.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*
Verfwaren, silicaat, enz enz.

Opgericht 1861. ATELIER VOOR GLASSCHILDERKUNST EN GLAS IN LOOD. Gouden Medaille Groningen 1888.
voor kerken en particuliere gebouwen.
Speciale Inrichting voor Glasetserij.
EDUARD LÖHRER, Utrecht, Stationsplein 17.
Gouden Medaille Sporttentoonstelling Scheveningen 1892.
Artistieke uitvoering. Civiele prijzen. Men vrage prospectus en prijscourant.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten,
Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN
Weegwerktuigen.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar. — Isoleerend.
Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de **eenige** in die streeksoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (Meuse).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaargekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Basterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Luchtpompventilators
EN
SCHOORSTEENKAPPEN
Systeem „BOYLE"
Duizenden met het meeste succes geplaatst.
Belangrijke Prijsverlaging.
Men zij tegen slechte en waardeloose imitaties gewaarschuwd. (3)

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 564
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dek-steenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten,** etc. etc.
Sole Agent voor Nederland en Kolonien
VAN KESSEL & RÖHL eigenaars van Granietgroeven te Lucknit, Waneuik, Elzenhult, Eynkil en Wiero.
Steenbouwerijen, Zaag en Slijperijen,
te Woolgast en Berlijn,
welke reeds tal van Graniet werken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* bevelt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.
Tegen betaling van *f* 2.— zullen *francs* worden toegezonden:
1e. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**
2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trap-balu-sters** en **balusters** met **zinken ornament.**
3e. „ „ voor **jalousiekappen.**
Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gulden gerestitueerd.
F. W. BRAAT.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1826.
Eerediplema's Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegolvaniseerd gegold ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Kolonien*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap
A.W.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een herhalingsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent Joh. G. Stemler Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

De 972ste gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 7 September a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Installatie van den heer C. Th. Sparringa als gewoon lid.
c. Ballotage van den heer K. Sluijterman als gewoon lid. (De heer Sluijterman is door het bestuur voorloopig als zoodanig aangenomen.)
d. Bijdrage van den heer J. H. Leliman, Eere-voorzitter van het Genootschap. Onderwerp: „Over Bouwkunst — ambachten—onderwijs, en wijlen den architect-leeraar J. A. Rooseboom, met 5000 zijner teekeningen toegelicht.
e. Kunstbeschouwing, te geven door den heer W. van Boven: *„Het Museum van kunstnijverheid te Haarlem"*.

Namens het Bestuur,
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

(A. et A.) OUD-ANTWERPEN.

De Antwerpenaars hebben in den laatsten tijd nog al van zich doen hooren. Spoedig in geestdrift voor een goed denkbeeld en schuw van halfheid bij de verwezenlijking ervan, hebben zij met hun „Landjuweel" weder een artistiek feest gegeven, zooals sedert den intocht van Philips II in 1549 — waarbij volgens een oude beschrijving *f* 260,000 uitgegeven werd aan stellaadjes en waarbij de „gruwelycken grooten reuse van den Aelstenaer Pieter Coecke" werd rondgeleid — niet meer was gezien. Bij een nog vroegere gelegenheid was het Quinten Metsys, die met 250 andere kunstenaars belast werd met de versiering der stad voor den luisterrijken intocht van Karel V. Oude prenten geven een denkbeeld van de weelde, waarmee deze gebeurtenis werd gevierd.

Het was in dezen tijd dat Antwerpen zich opwerkte tot de eerste handelstad van het Westen, zoer ten koste van Brugge en Gent; welke steden voortdurend haren handel zagen inkrimpen.

Oudtijds was Antwerpen een klein plaatsje, dat zich gaandeweg uitbreidde en door zijn gunstige ligging telkens grootere beteekenis voor den handel verkreeg.

Volgens de Antwerpsche legende was de reus Druon Antigoon — „'n reus van vijftien ellebooysmaten lang" — de stichter dezer stad of liever, de stichter van een burcht aan de Schelde, van waaruit hij elken schipper, die de rivier bevoer, tot betaling van een schatting dwong. Elken schipper, die deze willekeurige handeling trotseerde, werd de hand afgehouwen en in de Schelde geworpen. Vandaar de naam Handwerpen. Doch Salvius Brabo, luitenant van Julius Ceasar, kwam en overwon den reus Antigoon, wien hij tot straf voor zijn euveldaden hand en hoofd afhieuw en in de Schelde wierp.

Het wapen van Antwerpen bestaat uit een burcht met links en rechts handen, die als het ware daaruit geworpen worden.

Thans staat op het voorplein van het Stadhuis een schoone groep van Josef Lambeau, de stichting van Antwerpen volgens de legende voorstellende: vrouwenfiguren die uit het water opstijgen, met het lijk van den reus daarboven, bekroond door Brabo, een hand wegslingerende.

In waarheid moet Antwerpen afgeleid worden van de woorden *aan de werf*, dat later *an de werf*, *an d'werf*, *andwerf* en eindelijk Antwerpen geworden is.

Uit de 10de eeuw dateert de z. g. burcht, waarvan thans nog een overblijfsel aanwezig is: het „Steen".

Rondom het Steen breidde zich de oude stad uit, en hoewel reeds veel is moeten verdwijnen voor de enorme werken tot Scheldeverbetering, kan men nog enkele oude gebouwen vinden in de smalle doolhofachtige straten, die op deze plaats tot de Schelde toegang geven.

„Er zijn daar straatjes", zegt Perk in zijn Wandelingen door de provincie Antwerpen, „zoo nauw dat de zon op zijn best een uur daags er doordringt. Vele houten geveltjes boeien er den blik onweerstaanbaar. Hoe onaangenaam de geur is, die u tegemoet stroomt uit de sombere, bekrompen winkeltjes, ge hebt daar kijkjes, die gij nooit vergeet, vooral als de avondzon met haar

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

onbeschrijflijk kleurenspel van licht en schaduw in de dwarssteegjes valt. En werpt ge een steelschen blik door de halfgeopende deuren in de lage voorhuizen, ge verplaatst u met uw verbeelding onwillekeurig een drietal eeuwen terug, toen Spaansche soldeniers zich er met het bakspel vermaakten en de tinnen kroezen met bier goed lieten smaken."

In dit gedeelte der stad vinden we verschillende eeuwen vertegenwoordigd. Behalve het Steen, zien we er het slachthuis, dan het stadhuis met de vele gildehuizen, die hier een aaneengeschakelde reeks van interessante gebouwen vormen, die minstens even merkwaardig zijn als de bekende oude gebouwen op de Markt te Brussel, die mij met hunne fantastische barokke vormen nooit zoo erg hebben kunnen bekoren. Eindelijk nog enkele specimens van boutarchitectuur, die gaandeweg verdwijnen en plaats moeten maken voor hechtere steenen gebouwen, waarvan dikwijls het schoone ver te zoeken is. Enkele houten huisjes, die nog in '85 en '86 aan den Scheldekant te vinden waren, zijn nu eveneens gesloopt.

De reden dat zoo weinige dezer gebouwtjes zijn overgebleven, moet niet alleen gezocht worden in hunne bouwvalligheid, want in steden als Rouaan zijn nog zeer vele dergelijke constructies overgebleven, die nog jaren kunnen trotseeren en ook enkele dezer huisjes te Antwerpen zien er nog zeer soliede uit.

Echter is Antwerpen eertijds menigmaal door geweldige branden geteisterd geworden en zoo werd reeds in 1546, na een brand, waarbij in één straat meer dan twintig dezer houten huizen in de vlammen opgingen, een verbod uitgevaardigd, dat de inwoners verplichtte in het vervolg steenen gebouwen te maken.

(Wordt vervolgd.)

(A. et A.)

INGEZONDEN.

Geachte Heer Redacteur.

In verband met de quaestie „10 uur werken" wenschte ik enkele mededeelingen aan uwe lezers te doen

Dat de werkman zich niet hopeloos tot de architecten wendt, blijkt niet alleen uit het feit dat 't princiep: „beperkte werktijd — minimum loon" is toegepast bij twee bestekken, — het eene voor een bouwwerk aan de fabriek van den heer Van Marken te Delft, het andere voor den bouw van de St.-Leo-school voor de Vereeniging van Weldadigheid te Amsterdam, (1) maar ook uit de omstandigheid dat de architect de aangewezen persoon is om den bouwheer op deze zaak attent te maken, en de voorwaarden van het bestek op te maken.

De enkele voorbeelden, thans gegeven, zullen zeker door andere corporatiën gevolgd worden: want vereenigingen die bouwen met de penningen, door velen bijeengebracht, drijven gewoonlijk de spaarzaamheid niet zoo onredelijk ver als vele particulieren.

Samenwerking en overleg tusschen werklieden en architecten is in deze zaak zeer noodig, en zal tengevolge van de circulaire der drie timmerlieden-vereenigingen ook wel tot stand komen. Waar vele aannemers minder genegen schijnen om mede te werken tot oplossing van dit moeilijk vraagstuk, daar moeten architect en werkman samen zoeken naar den vorm, die in de practijk op de *eenvoudigste* wijze de belangen van den werkman *voldoende* waarborgt. De *daden*, waarnaar zoo vurig gewenscht wordt, zullen dan ook naar ons vertrouwen al spoedig menigvuldiger worden.

Dankend voor de plaatsruimte,

Uw. dw. dienaar
J. C.

(1) Zie „De Vereeniging" nº. 26 van 20 Augustus ll.

MONUMENT VOOR ALFRED KRUPP TE ESSEN.

Zondag heeft te Essen de plechtige onthulling plaats gehad van het gedenkteeken ter eere van Alfred Krupp. Des morgens te half 7, onder heerlijk weder, stonden de beambten en werklieden rondom het monument geschaard, toen de heer F. A. Krupp met echtgenoote, kinderen en verdere familie, benevens eenige gasten, op het terrein verschenen. Onmiddellijk daarop klonk in den stillen ochtend de muziek van het koraal: *Lobe den Herrn, den mächtigen König der Ehren*, waarna de koorzang: *Die Himmel rühmen des Ewigen Ehre* werd aangeheven. Vervolgens droegen de Munchener beeldhouwers Mayer en Menges het monument over aan den voorzitter der commissie van oprichting, den hoofdopzichter Dicke, die in warme bewoordingen den overledene schetste als toonbeeld van de strengste plichtsbetrachting voor zichzelf en anderen, toonbeeld van vlijt, kracht, moed, volharding en bescheidenheid, gepaard met den zin voor al wat edel, schoon en goed is. Verder wees de spreker op den tijd, waarin Krupp de leiding van de toen nog kleine werkplaats zijns vaders op zich nam, en de reusachtige uitbreiding die zij daarna heeft verkregen, onder medewerking van vele thans bij deze plechtigheid aanwezigen, waaronder er één was, die 54 jaar geleden, aan de zijde van Krupp en in vereeniging met slechts tien werklieden, den grond heeft helpen leggen tot het etablissement, waarbij thans meer dan 26,000 personen werkzaam zijn. „Het gemeenschappelijk welzijn moet het doel van arbeid zijn; dàn brengt arbeid zegen, dàn is arbeid gebed", dit was het humaan beginsel, waarvan Alfred Krupp uitging. Na dit te hebben aangetoond, richtte de spreker de volgende woorden tot den heer F. A. Krupp:

„Als gekozen vertegenwoordiger uwer onderhoorigen, en namens hen draag ik thans dit monument aan u over tot een blijvend aandenken aan uwen in God ontslapen vader. Neem het aan als een teeken van diep gevoelde dankbaarheid en vereering voor den afgestorvene. Moge het een gedenkstuk zijn en blijven voor de levende en nog komende geslachten, ten bewijze dat hij, die liefde zaait, ook liefde zal oogsten. Ontvang ons aller hartelijkste wenschen voor uw welzijn en dat uwer familie. Moge het door u in den vollen geest uws vaders voortgezette werk bloeien en gedijen tot in de verste tijden. Dat geve God!"

Toen viel het omhulsel en prijkte het kunstwerk in helderen zonneglans. Krupp kwam met zijne beide kinderen er naar toe, die ieder een krans aan den voet van het monument nederlegden, hetgeen vervolgens ook werd gedaan door de commissiën uit de beambten en de werklieden en ten slotte door den geheimraad Jencke namens de directie.

Het gedenkteeken rust op een voetstuk van rood graniet in quadraatvorm, waarop zich de onderbouw van grauw gepolijst graniet trapsgewijze verheft. De hoofdfiguur is het levensgroote standbeeld van Alfred Krupp, voorgesteld met de linker hand in de zijde, de rechterhand rustende op een gietvorm. Daarnevens zijn twee zijfiguren: de eene het symbool der humaniteit, de andere dat van arbeid. In het eerstgenoemde wordt de vaderlijke zorg van Krupp voor zijne werklieden gehuldigd door eene zittende vrouwengestalte, nederziende op het naast haar staande kind (weduwe van een werkman, met haar kind); in het andere wordt de arbeid uitgedrukt door verscheidene werkstukken, in het midden daarvan een forsche smid, met een hamer in de rechterhand, terwijl de linkerhand rust op een spoorschijfrad en de rechtervoet op een liggend kanon. Bij beide figuren, humaniteit en arbeid, prijken ter ornementatie verscheidene daarop verder toepasselijke zinnebeelden. Aan de voorzijde van het postament leest men: „*Alfred Krupp* 1812—1887", daaronder op het plint: „*Der Zweck der Arbeit soll das Gemeinwohl sein*"; aan de achterzijde: „*Gewidmet von den Angehörigen seiner Werke.*" Een sierlijk hek omringt het monument.

Toen de kransen bij het voetstuk waren nedergelegd en er andermaal een koorzang was aangeheven, vertolkte de opzichter Röder de gevoelens der werklieden jegens den tegenwoordigen patroon, gaf hem de verzekering van aller liefde en trouw, onder betuiging: „Al mogen er ook stormen opkomen en kwade dagen aanbreken, wij staan trouw en vast u en uw huis ter zijde."

De heer Krupp drukte hem de hand, en nadat vervolgens de tonen eener hymne over het terrein hadden weergalmd, nam hij zelf het woord. Hij begon met eene innige dankbetuiging voor de eer, hier door werklieden en beambten aan de nagedachtenis zijns vaders bewezen. „Dat monument" — zoo voegde hij er bij — „zoo machtig uit steen en metaal als het daar staat, zal eenmaal in den eeuwigen kamp met de natuurmachten bezwijken en vergaan; maar onvergankelijk is het monument, hetwelk gij voor uzelven door deze zeldzame betooning van trouw en gehechtheid hebt opgericht; want dat zal blijven in de geschiedenis onzes vaderlands en voor de latere geslachten een heerlijk getuigenis opleveren van de innig hartelijke betrekking tusschen werkgever en werknemer. Verheven voorbeelden veredelen den mensch en strekken tot aansporing ten goede, en zoo moge ook dit gedenkteeken krachtig bijdragen om in kleinere en grootere kringen bij werknemers en werkgevers het gevoel van wederzijdsche achting en van hun gemeenschappelijken band te verhoogen en te bevestigen."

Tévens verklaarde hij van deze gelegenheid gebruik te maken tot de mededeeling, dat er nu een denkbeeld zal worden verwezenlijkt, hetwelk zijn vader in overweging had genomen en dat thans gerijpt is tot een vast plan. Er zal namelijk aan alle invalide geworden werklieden een aangename levensavond worden bereid. Op een daartoe aangekocht terrein zullen voor zijne particuliere rekening woonhuisjes worden gebouwd, bij ieder huisje zal een tuintje worden aangelegd, en dan zullen niet slechts invalide geworden werklieden, maar ook weduwen van werklieden ieder zulk een huisje levenslang in vrij gebruik verkrijgen. Werklieden, die wegens ziekte of andere redenen tijdelijk of op den duur geen huishouding meer kunnen voeren, zullen verpleging en verzorging vinden in een daartoe bestemd gebouw, gelegen op een terrein, hetwelk den naam van *Altenhof* zal dragen. Er zullen nu vooreerst honderd huizen worden gebouwd en aan de waardigste en meest bejaarde werklieden worden toegekend door eene commissie, die gedeeltelijk uit werklieden zal bestaan.

Nadat deze bekendmaking met daverende toejuiching was begroet, werd met het koraal *Nun danket alle Gott* de plechtigheid gesloten. Daarna defileerden de werklieden voorbij het monument, en naar de beschrijving der feestelijke handeling moet dit een treffend schouwspel hebben opgeleverd. Aan allen heeft de heer Krupp een gedenkpenning doen uitreiken. Des middags volgde er eene feestelijke bijeenkomst in den stadstuin.

COKES, ALS BRANDSTOF VOOR LOCOMOTIEVEN.

Professor E. Dietrich schrijft aan de *Deutsche Bauzeitung* omtrent dit stookmateriaal het volgende:

„De vele mededeelingen in de dagbladen over de jongste boschbranden, die toe te schrijven zijn aan de vonken, door locomotieven uitgeworpen, geven mij nogmaals aanleiding de vraag aan de orde te stellen of de tijd niet gekomen is om in plaats van steenkool, cokes als brandstof voor locomotieven te gebruiken. In de eerste jaren van het spoorwezen werd slechts met cokes gestookt; elke maatschappij had hare cokesstokerij. In die dagen was de vrees voor boschbrand zoo groot, dat de spoorwegmaatschappijen het in haar eigen belang achtten van dit stookmateriaal gebruik te maken. Later werd men minder vreesachtig, daar men begreep dat het gevaar voor boschbrand minder groot was dan oorspronkelijk werd.

„Thans is echter het stoken met cokes op geheel andere gronden aan te bevelen. Ieder die reist, ondervindt de onaangename gevolgen van het uitwerpen van roet door de machine. Wel is het stof, dat onvermijdelijk aan het reizen verbonden is, voor een goed deel toe te schrijven aan de bedding der spoorlijn, maar dat de locomotief grootendeels de schuld draagt blijkt, wanneer de baan vochtig of met sneeuw bedekt is.

„Behalve de reizigers worden ook de waggons zoowel in- als uitwendig vuil en het reinhouden daarvan zal minder kosten wanneer de oorzaak der bevuiling verdwijnt of althans tot een minimum teruggebracht wordt.

„Werktuigkundigen en specialiteiten in locomotiefbouw hebben mij de verzekering gegeven, dat onze tegenwoordige locomotieven zeer goed met cokes gestookt kunnen worden, wat dan trouwens ook reeds bij eenige maatschappijen geschiedt. Alleen de machinisten verzetten zich ertegen, omdat het onderhoud van het vuur en het schoonhouden der roosters wat meer opmerkzaamheid vereischen,

„Men zou dus alleen het verschil der meerdere kosten tusschen steenkolen en cokes tegen het stoken met deze laatste kunnen aanvoeren, maar dit verschil is zoo gering, dat het niet noemenswaard is en men zich verwonderen moet dat de maatschappijen, althans voor sneltreinen, niet reeds sedert lang met cokes stoken. Tegenwoordig behoeft de fabrikage van cokes niet door de spoorwegondernemingen zelve te geschieden, maar men zou deze in de nabijheid der mijnen kunnen ondernemen. Een nieuwe industrie, het verwerken der teerproducten, zou hierdoor ontstaan. De vrachtkosten der brandstof van de mijnen naar de verschillende verkeers-centra zouden niet onbelangrijk verminderen, omdat door het minder gewicht der cokes de kolenwagens naar verhouding meer brandstof zullen kunnen vervoeren dan tot dusver."

WEDSTRIJD VAN SCHILDERS UIT DE PROVINCIEN GRONINGEN, FRIESLAND EN DRENTE.

In het voorgaande nommer werd mededeeling gedaan van de prijzen en premiën, toegekend door de jury voor den wedstrijd van schilders (geen patroons zijnde) uit de provinciën Groningen, Friesland en Drente. Het rapport van deze jury, bestaande uit de heeren W. L. Walraven Sr., Amsterdam; P. Van Hemert, Rotterdam; J. v. d. Zee, Sneek; W. H. Voogt, Assen, en Hs. Bebingh, Groningen, luidt als volgt:

Aan de Commissie der Huisschildersvereeniging „Eendracht en Nut".

De jury, voor dezen wedstrijd door uwe vergadering benoemd, heeft hare taak met de grootste zorg nagezien en herzien. De werkstukken, ingezonden door werklieden of leerlingen van het schildersvak, wekten onze tevredenheid, omdat zij getuigden van ijver, het streven naar bekwaamheid en het zoeken naar den weg der volmaking, welke tot veredeling leidt.

Het is een goede leerschool, elkander het gemaakte te laten zien en de gebreken aan te wijzen, opdat,

wanneer men werker te zamen exposeert, vordering in het werk is waar te nemen.

Wij kunnen beginnen met de afdeeling A, houtschilderen. Het eikenhout is zeer gebrekkig uitgevoerd, palissander is iets beter, Amerikaansch notenhout wijkt af van de natuur en kleur. Mahonie is bij alle inzenders nog het beste, maar wij kunnen de werklieden er niet genoeg op wijzen het hout stiller en strakker te schilderen, en vooral naar goede houtsoorten te werken. In deze afdeeling is de prijs toegekend aan D. Mensinga van Groningen, de premie aan K. Bossina Kzn. te Uskwerd, en aan J. v. d. Heide te Jelsum een eervolle vermelding.

Afdeeling B, marmernabootsing, bezit veel goeds en indien de werkman in het bezit kan komen van natuurstalen, is het hem zeer aan te bevelen, de kleuren en bewerking te zoeken naar de natuur; zij is de beste leermeesteres, die de leiddraad is voor iederen schilder.

In deze afdeeling is eene inzending, die beantwoordt aan het doel, het is het roode graniet. In afdeeling B is aan D. Mensinga van Groningen de prijs, de premie aan H. M. van der Heide van 't Waar toegekend; geen eervolle vermelding kon in deze afdeeling uitgereikt worden.

Afdeeling C, letterschilderen, is naar onze bevinding niet sterk vertegenwoordigd, maar hetgeen tentoongesteld is, is vrij goed te noemen, waarom wij in afdeeling C, aan D. H. Boekholts van Groningen den prijs toekennen, aan K. Sennema van Groningen de premie en eene eervolle vermelding aan A. Smit Jr., van Groningen.

Afdeeling D, plafondbeschildering. In deze afdeeling heeft de jury de meeste moeilijkheden gehad, en naar bevinding het een na het ander weer bekeken. Drie inzenders hebben zich doen kennen aan goede werkstukken. Van den eerste, Frans Ofkes van Groningen, is de teekening van goede en nette uitvoering; wat de kleur betreft, deze is kil en onaangenaam van toon. Het tweede werkstuk, van H. Schut van Haren, is zeer goed uitgevoerd. Hij heeft zijn werkstuk echter meer een aanzien gegeven van monsters, dan van een geheel; in detail is elk ornement net uitgewerkt en goed van toon, maar als geheel niet te prijzen, daar het eene het andere scheidt en geen hulp tot geheele samenstelling aanwezig is. De derde, L. Nienhuis van Groningen, daarentegen, heeft als geheel den besten samengang van kleur gehouden, de uitvoering van zijn werk getuigt ook van een strakke hand. Na veel zien en herzien heeft de jury bij stemming den prijs toegekend aan L. Nienhuis, daarna bij loting de premie aan Frans Ofkes, en eene eervolle vermelding aan H. Schut. Wij kunnen niet anders zeggen, dan dat de jury zeer bevredigd was over al de drie inzendingen, en raden de inzenders bepaald aan op dien weg voort te gaan, hunne kleuren wat liever en molliger te kiezen en de harmonie van kleur niet te vergeten.

Afdeeling E, wanddecoratiën. Daarvoor zou veel te zeggen zijn; het gevoel van kleur vraagt nog verbetering, dat gemakkelijk verkregen zal worden door meer studie, door zware lijnen te vermijden en het geheel een liever aanzien te geven. Aan G. Kamphuis van Groningen is toegekend de prijs, omdat het geheel zich gezond voordoet in kleur en teekening. Door stemming werd beslist tusschen twee andere in aanmerking komende werkstukken, waardoor de premie werd toegekend aan L. Nienhuis van Groningen en een eervolle vermelding aan J. W. de Vries te Groningen.

Namens de Jury:
W. L. Walraven, *Secr.*

JUBILEUM VAN W. B. G. MOLKENBOER.

Den eersten September was het 25 jaar geleden, dat de heer W. B. G. Molkenboer, directeur der normaalschool voor teekenonderwijs te Amsterdam, de betrekking van teekenonderwijzer aan de hoogere burgerschool te Leeuwarden aanvaardde.

In alle stilte hadden zijne talrijke vrienden en vereerders het plan beraamd, den datum, waarop Molkenboer zou kunnen terugzien op een kwart eeuw van vruchtbaren en onverpoosden arbeid, niet onopgemerkt voorbij te laten gaan, en de tenuitvoerlegging aan een comité uit hun midden opgedragen.

Zoo geschiedde het dan, dat de jubilaris jl. Donderdag, toen hij zich van de normaalschool achter het Rijksmuseum huiswaarts wilde begeven, in dat voornemen gestuit en naar eene der bovenzalen van het gebouw werd geleid, waar zich een aantal ambtgenooten en vrienden verzameld had.

Uit aller naam sprak de heer H. A. C. Dekker den jubilaris toe, wenschte hem geluk en herinnerde in geestige woorden aan het vele, dat Molkenboer gedurende 25 jaren zijner veelomvattende werkzaamheid heeft tot stand gebracht; aan de geschriften, het teekenonderwijs en de beeldende kunsten in het algemeen betreffende, die van zijne hand verschenen; aan de werkkracht, die hij ontwikkelde in den zomer van 1890, toen hij de leiding op zich nam van de voorlichting der onderwijzers in den lande, die na de invoering der wet, waarbij het teekenen als verplicht leervak in het programma van het lager onderwijs werd opgenomen, tot het geven van dat onderwijs voorlichting behoefden.

Op zulke hulde niet voorbereid, dankte Molkenboer, getroffen. Maar er was meer. Men bood hem eene rijke verzameling aquarellen, teekeningen en schetsen aan, en in zoo grooten getale waren het comité de bijdragen toegevloeid — ook van over de grenzen — dat de verzameling tot twee dikke portefeuilles aangroeide. Een der vrienden had daaraan eene opdracht in waterverfteekening toegevoegd. (*Hbl.*)

WATERWEGEN IN DE NOORDELIJKE PROVINCIEN.

In de algemeene vergadering van de Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland werden door den heer S. M. van Wijck, uit Renkum, namens de afdeeling Wageningen de vraag behandeld:

„Is het met het oog op het turfverbruik zoowel voor „brandstof als voor turfstrooisel in Nederland niet wen„schelijk, dat er verbetering komc in de waterwegen in „de noordelijke provinciën?"

Zooals bekend — zeide spreker — wordt de lange turf hoofdzakelijk gebruikt als brandstof voor de steenen, en mag het eene vraag van algemeen belang geacht worden, of deze brandstof, welke voor het grootste gedeelte in de noordelijke provinciën wordt geproduceerd, niet voor een goedkooperen prijs van daar onder het bereik der afnemers kan worden gebracht, op eene wijze waardoor niet slechts de consumenten, maar ook de producenten, de vervoeren, zouden worden gebaat. De turf uit de *noordelijke* provinciën, want de turf welke uit de Peelstreken in Limburg wordt aangevoerd, is niet onderhevig aan dezelfde bezwaren als gelden voor het transport uit het Noorden. De kostende prijs toch der turf is op de plaatsen van verbruik in tweeën te splitsen, en wel:

1°. de inkoop in de veenderijen;

2°. de scheepsvracht.

Aan het eerste onderdeel valt natuurlijk niet te tornen: het wordt evenals alle handelsartikelen beheerscht door vraag en aanbod. Maar wat het tweede onderdeel, de scheepsvracht betreft, hierbij springt het zeer in het oog, dat terwijl voor de turf uit de Peel ongeveer 5 cent per ton, dat is per dubbel hectoliter, vracht wordt betaald, de aanvoerkosten uit het Noorden meer dan de helft duurder zijn, terwijl de afstand tusschen het noorden en het zuiden eenerzijds en de plaatsen van verbruik anderzijds vrijwel dezelfde is.

Waaraan dan moet het worden toegeschreven, dat in den vrachtprijs zulk een enorm verschil bestaat? Voorcerst aan de zooveel duurdere sluis- en kanaalgelden op de waterwegen in Groningen, Friesland, Drente en Overijsel, maar ten anderen en vooral daaraan, dat de vaart in het noorden slechts voor schepen van zeer beperkte capaciteit mogelijk is.

De Peel is door de Zuid-Willemsvaart bereikbaar met schepen van 160 rijnl. voet lang en 25 voet breed, terwijl de Dedemsvaart, de venen van Nieuw-Amsterdam, Hoogeveen en Groningen slechts kunnen bereikt worden met schepen van 85 voet lengte en 18 voet breedte. Vandaar dat de turfschepen uit het Noorden slechts hoogstens ongeveer 1800 ton kunnen aanbrengen, terwijl de aanvoer uit Limburg kan geschieden in schepen ladende 7000 ton.

In dat verschil moet, in de eerste plaats de reden worden gezocht van het zoo beduidend verschil in scheepsvracht.

Een schip toch, dat circa 6000 ton turf uit de Peel aanvoert, is met geen noemenswaardig onderscheid van arbeidskrachten naar de hoofdrivieren te brengen, als een schip uit Drente, dat slechts 1500 ton laadt. Het eerste zal, gerekend tegen de normale vracht van ½ cent per ton, 6000 × 5 cent of ƒ 300 bevrachten, terwijl het laatste, gerekend tegen 12 cent per ton vracht, zich met 1500 × 12 cent of ƒ 180 moet tevreden stellen, en de afstand, welken de schepen hebben af te leggen is vrij wel gelijk. Dat dit verschil, gerekend over het geheele turfverbruik, nog al beduidend is, en het wel de moeite waard schijnt daarop de aandacht der bevoegde autoriteiten te vestigen, zal het best blijken, als men een blik slaat op het turfverbruik aan de steenfabrieken.

Naar eene matige beeijfering, gebaseerd op de statistische opgaven van de Vereeniging van Nederlandsche Steenfabrikanten, worden jaarlijks 700 millioen steenen gebakken met turf uit het Noorden aangevoerd. Deze 700 millioen steenen vereischen een brandstof van 7 millioen ton turf, waarop bij verbeterde waterwegen, — gelijkstaande aan die welke de gemeenschap met de Peel onderhouden, een reductie van 6 cent per ton vracht of ƒ 420,000 's jaars mogelijk is. En dit geldt nu nog maar van de besparing der turf welke aan de steenfabrieken gebrand wordt. Slechts in het voorbijgaan kan spreker gewagen van het onberekenbare voordeel, dat landbouw en fabriekswezen in het Noorden zouden ondervinden, indien de vaart met groote schepen door verruiming van sluizen en kanalen mogelijk werd gemaakt.

Zeker zal men niet van spreker vragen, dat hij een uitvoerig schema overlegge hoe en op welke doelmatigste wijze de verbeteringen dienen te worden aangebracht. Slechts een grondig onderzoek van bevoegde mannen kan hierover licht verspreiden. Maar wanneer hij bedenkt dat tegenwoordig van zoovele verschillende zijden stemmen opgaan — nu laatstelijk nog door de Vereeniging tot behartiging der stoomvaartbelangen in Nederland en de schippersvereeniging *Schuttevaer*, om de tollen op onze waterwegen af te schaffen;

dat zooveel schatten zijn ten koste gelegd voor de vaarwaters naar onze groote handelssteden;

dat daarenboven het vraagstuk der binnenscheepvaart de belangstelling van alle naburige landen gaande houdt, en op het laatste internationale scheepvaartcongres te Manchester, waar ons land o. a. door den ingenieur van den waterstaat Conrad werd vertegenwoordigd, de volgende besluiten met algemeene stemmen zijn aangenomen:

1°. Wegens goedkoope constructie en geringe kosten van onderhoud vormen waterwegen een middel, dat vervoer van groote vrachten tegen lage prijzen mogelijk maakt.

2°. Met het oog op goedkoope doorvrachttarieven is een stelsel met uniforme breedte en diepte wenschelijk.

3°. Onder zekere omstandigheden is concurrentie tusschen spoorwegen en kanalen wenschelijk. Tevens echter zijn kanalen niet nadeelig voor spoorwegen, en zij vervullen eerder de plaats van *feeders* en supplementen.

4°. De groote waarde van waterwegen rechtvaardigt regeeringssteun bij bouw en onderhoud en aanmoediging van doorvrachten (*trough traffic*) tegen lage tarieven.

5°. Omdat kanalen eene zeer op prijs te stellen bijvoeging van het spoorwegnet zijn, zoude regeeringssubsidie in Engeland te rechtvaardigen zijn.

Wanneer spreker dit alles in aanmerking neemt en daarbij bedenkt, dat Nederland het land der waterwegen bij uitnemendheid mag genoemd worden en het vervoer te water in ons land een veel ruimere plaats inneemt dan het vervoer langs de spoorwegen, dan meent hij dat het hoog tijd wordt, dat onze regeering aan haar eminenten staf „de Waterstaat" het mandaat opdrage om middelen te beramen, ten einde de waterwegen in de noordelijke provinciën goedkooper en ruimer te maken, al zou het ook maar alleen zijn om onze nationale brandstof, „de turf", op eene goedkoopere wijze onder het bereik van verbruikers te brengen. Ons land, zoo arm aan steenkolen en op het gebied dezer brandstof zoo ten eenenmale van den vreemde afhankelijk, zal daardoor naar sprekers overtuiging eene machtige hulpbron in eigen boezem ontwikkelen en op die wijze de kracht, het weerstandsvermogen en de algemeene welvaart van het Nederlandsche volk in hooge mate bevorderen.

De heer Bik (Den Haag) wijst, naar aanleiding van de adressen der Vereeniging van stoomvaartbelangen, op de noodzakelijkheid om het verband in het oog te houden tusschen de spoorwegexploitatie en de binnenlandsche scheepvaart, ten einde de onedele concurrentie te breidelen, waaraan men den naam van „restitutiestelsel" heeft gegeven. Dit punt behoort in het door de commissie aangegeven werkplan te worden opgenomen.

De Voorzitter verklaarde zich namens het hoofdbestuur bereid mede te werken tot het doen samenstellen van de verlangde meer uitgebreide commissie. Doch wat het tweede punt betreft, er bestaat nog geen wetsontwerp. Men zou zich dus dienen te bepalen, zich in meer algemeenen zin tot de regeering te wenden in het belang van afschaffing van tol- en sluisgelden.

In dien geest wordt bij acclamatie besloten.

PHOTOGRAPHIE-TENTOONSTELLING TE 's-HAGE.

De jury heeft na eene tweedaagsche beraadslaging de volgende onderscheidingen toegekend:

Amateur-photographie.

Eere-diploma, Amateur-photographen-vereeniging, 's-Hage.

Verg.-zilv. med., I. I. M. Guy de Coral, Amsterdam.

Zilveren medaille. Ign. Bispinck, Amsterdam; G. J. Engelberts en P. J. Stokvis, beiden Arnhem; E. T. van de Waereld, Utrecht; S. Schatte, Deventer; L. J. Smit, Kinderdijk.

Bronzen medaille: I. C. J. Lentz, Den Haag; Baronesse A. van Goltstein; id.; B. Groote, Amsterdam; H. Hangelman, Utrecht; P. H. Lamberts, Amsterdam.

Eervolle vermelding: J. H. Jarrinsse, Rotterdam; W. Toussaint, Amsterdam; G. S. de Veer, Arnhem; H. Klopman-Bierschuman, Deventer; J. Mensen en M. M. de Monchy Jr., Rotterdam.

Vak-photographen (en aanverwante kunstnijverheid).

Eere-diploma: Emrik en Binger, Haarlem, Maatschappij voor photolithographie en photozincographie (procédé mr. E. J. Asser) Amsterdam; Gebr. van den Braak, Den Haag.

Verguld-zilveren medaille; C. E. Mogle, Rotterdam.

Zilveren medaille: H. de Louw, Adolphe Zimmermann, J. Wollrabe, Den Haag.

Bronzen medaille: Joh. L. van der Heijden, Amsterdam; E. Hehler Middelburg en F. Reissig, Breda.

Eervolle vermelding: Deutmann en Zonen, Amsterdam; Visser van Weeren, P. Rosenberg, H. F. Oehrichs, Den Haag; Karel Le Grand, Dordrecht; E. van Elfrinkhoff, Amsterdam.

Bestaursprijzen: Keiz. Turksche regeering (onderscheidingsdiploma), Loman en Co., Amsterdam (onderscheidingsdiploma), Léon Keusters, Antwerpen (eervolle vermelding), H. Groote, Amsterdam (eervolle vermeldings).

Door de jury is nog eene zilveren medaille uitgeloofd voor vak-photographie en aanverwante vakken. Ook door de afdeeling 's-Gravenhage van de Vereeniging tot bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid werd aan de vroeger uitgeloofde bekroningen eene vergulde zilveren medaille voor vak-photographie toegevoegd, terwijl het bestuur dier afdeeling nog eene zilveren medaille daarbij voegde.

Nog werd door den heer G. J. Engelberts bij zijne vroeger uitgeloofde eene tweede zilveren medaille voor amateur-photographie ter beschikking gesteld.

De jury was met het gehalte en de uitvoering van het tentoongestelde zeer ingenomen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Rudolph Alt, de bekende Oostenrijksche aquarellist, vierde zijn 80n verjaardag en bij die gelegenheid werd te Weenen in het Künstlerhaus een tentoonstelling van ruim 500 zijner werken geopend. De oudste waren van het jaar 1829.

— Te Denderamonde zal een gedenkteeken verrijzen voor den Vlaamschen dichter Van Duyse. Twee jonge kunstenaars van Brussel, de heer De Vreese, beeldhouwer, en Horta, architect, zullen het beeld maken.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. In het koninklijk kabinet van schilderijen is als nieuwe aanwinst tentoongesteld: een binnenhuisje met twee figuren, van eenen onbekenden meester uit de Hollandsche school van omstreeks 1660. Een staande man biedt aan een zittend, naakend meisje geld aan. Zij schijnt dit aanbod in den wind te slaan en werkt zonder op te kijken voort, waarbij eene uitdrukking van onwil zich op haar gelaat vertoont; een langsje verspreidt het noodige licht. De tot dusver onbekende schilder van dit tafereeltje moet, blijkens zijn werk, tot de uitmuntende meesters van zijnen tijd worden gerekend.

— Heden (Zaterdag 3 September) houdt de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs in de raalzaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis alhier haar algemeene zomervergadering.

Na de behandeling van de gewone huishoudelijke zaken zal de benoeming plaats hebben van een secretaris, in de plaats van den heer C. Lely, waarvoor door het bestuur in alphabetische rangorde worden voorgedragen de heeren L. E. Asser en J. A. Roijer, en voorts de benoeming van twee bestuursleden ter vervanging van de periodieke aftredende leden, de heeren J. D. Evers en A. Deking Dura.

Daarna komen in behandeling:

1°. Een voorstel van het bestuur tot het zenden van een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende het oprichten van een Rijksproefstation voor bouwmaterialen.

2°. Een voorstel aan het bestuur naar aanleiding van een door de commissie voor het technisch onderwijs aangevraagd crediet.

3°. Een mededeeling van een schrijven der Kiesvereeniging „Burgerplicht" te Amsterdam, omtrent het vraagstuk van de droogmaking van de Zuiderzee en behandeling van het preadvies van het bestuur tot het inzenden van een adres aan de Regeering tot instelling van een Staatscommissie. Dit preadvies zal door het bestuurslid J. M. Telders nader worden toegelicht.

— Door de Regeering is onlangs aan den Bezuidenhoutschen weg alhier aangekocht het terrein van het voormalig panorama-gebouw (4186 M².) voor ƒ 28,000 buiten de kosten. Dat terrein is bestemd voor een nieuw archief-gebouw, waarin de Rijksarchieven van vóór en ná 1813 uit dat gebouw op het Plein en uit de verschillende departementen zullen worden overgebracht. Deze ministeriele departementen erlangen daardoor meerdere bekadruimte voor den gewonen dienst, terwijl het plan bestaat, om, tijdens de verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken, het tegenwoordige archiefgebouw op het Plein voor tijdelijke huisvesting van de ambtenaren van dat departement te bezigen. Het nieuwe gebouw aan den Bezuidenhoutschen weg zal 24,000 meter tegen 9600 meter plankruimte aanbieden, welke minte later tot 55,000 meter zal kunnen worden uitgebreid. De kosten zijn, met inbegrip van het voorgebouw, bestemd voor bureelen en het publiek, op ƒ 550,000 begroot, zoodat de totale uitgave voor gebouw met terrein ongeveer ƒ 580,000 zal bedragen.

— De arbeidsraad, die Donderdag 8 Sept. hier weder een vergadering zal houden, verzoekt ons het volgende op te nemen:

Naar aanleiding van verschillende klachten over te lage loonen in de bouwvakken te dezer stede, meent de arbeidsraad nog eens heeren architecten en werkbazen te moeten herinneren, dat ongeveer twee jaren geleden in een druk bezochte vergadering van patroons en verdere belanghebbenden besloten is, te trachten 't normaal loon van een bekwaam ambachtsman te brengen op 20 cts. per uur.

Al moet nu met waardeering erkend worden, dat een groot aantal werkbazen spoedig aan die roepstem gehoor gaf — al is 't een verblijdend feit te noemen, dat hier ter stede reeds verscheidene bestekken zijn in het licht gekomen, waar dat loon als minimum werd voorgeschreven — toch is die maatregel nog verre van algemeen toegepast.

De arbeidsraad betreurt dit — te meer omdat hij zich overtuigd houdt, dat die maatregel, als hij met verstand toegepast wordt, niet alleen het lot van den werkman verbeteren zal, maar ook een prikkel worden moet, om geschikt en bekwaam voor 't werk te blijken.

Vooral moent de arbeidsraad — nu de voorjaarsdrukte voorbij is en 't waarschijnlijk is dat spoedig het aanbod van werkkrachten de vraag overtreft — er bij zijn stadgenoten, werkgevers, architecten en werkbazen te moeten op aandringen, om van die omstandigheid geen gebruik te maken om de 200 gewenschte normalisering van het loon tegen te houden.

Dat er voordeel in zit om tegen laag loon werkkrachten aan te nemen, is bovendien nog lang niet bewezen. „Alle waar is naar zijn geld", zegt 't spreekwoord en evenals goedkoope materialen niet altijd de beste zijn en somtijds erg duur uitkomen, zoo is het ook met de loonen; zij, die met de loonverbetering meegaan, kunnen de beste werkkrachten tot zich trekken en kunnen met meer recht geschikte en bekwame werklieden vragen.

Ook 't loon van de ijzerwerkers of opperlieden is in den arbeidsraad besproken, en de raad was van oordeel, dat een loon van 15 cts. per uur voor deze werklieden gewenscht is, en zal er naar trachten dit algemeen toegepast te krijgen, waartoe ook bij deze een vriendelijk beroep op de bouwpatroons en werkbazen gedaan wordt. (*Verl.*)

AMSTERDAM. Het Kon. Instituut van Ingenieurs zal Dinsdag 13 Sept. zijn jaarvergadering houden in een der zalen van het Centraal Station alhier. Na afloop der vergadering zullen de leden een bezoek brengen aan het fort Pampus, en de werken te Schellinkwoude en aan den mond van het Merwedekanaal gaan bezichtigen. Een diner in het Victoria-hotel besluit den dag. Den volgenden dag zal een tocht naar IJmuiden worden ondernomen.

De feestcommissie bestaat uit de heeren C. Muysken, A. S. Bekaar en A. A. M. van den Thoorn.

ROTTERDAM. De Gemeenteraad zette in zijne zitting van Donderdag 1 September het debat voort over het voorstel van B. en W. tot herziening der verordening regelende het beheer der drinkwaterleiding.

Het hoofdpunt in quaestie, dat reeds in devorige zitting langdurige debatten had uitgelokt, en ook het grootste deel van deze zitting in beslag nam, was het voorstel om als onder-directeur een wetenschappelijk man aan te stellen op een wedde van ƒ 1500 tot ƒ 2500. Voorerst ging het niet aan — meende men — zulk een wetenschappelijk persoon onder den directeur te plaatsen en voorts geloofde men niet, op een wedde als voorgesteld, zulk een persoon te kunnen krijgen. Eindelijk werden twee wijzigingen voorgesteld om in plaats van onderdirecteur te lezen „technoloog" en de jaarwedde te bepalen op ƒ 2500 tot ƒ 3000, welke amendementen werden aangenomen.

MIDDELBURG. De heer J. I. van Wayckhuise, opzichter bij de landgebouwen en assistent-leeraar in het teekenen aan de burgeravondschool, heeft, wegens vertrek uit de gemeente, met 1 Sept. eervol ontslag verzocht uit laatstgenoemde betrekking.

— Men schrijft ons uit 's-Hertogenbosch:

Toen onlangs de Raad dezer gemeente uit eene voordracht van twee personen, de heeren Julien Dony te Leuven en P. J. den Hertog te 's-Hage, eerstgenoemde tot directeur der *Koninklijke school voor Beeldende Kunsten* alhier benoemde, gaf de voorzitter van den Raad, in verband met de in die zitting gevoerde heftige debatten o. m. te kennen, dat de commissie over genoemde inrichting eene voordracht van *drie* personen aan het ministerie van binnenl. zaken had ingezonden, doch dat aan genoemd ministerie één der voorgedragenen van die voordracht was geschrapt.

Thans wordt met beslistheid verzekerd dat die geschrapte naam aan niemand anders toebehoort dan aan Henri Luijten, den Antwerpschen schilder, die dezer dagen te Gent met de *gouden medaille* werd bekroond. (*Amst., D. v. N.*)

APELDOORN. In de op Zaterdag 27 Augustus gehouden vergadering van aandeelhouders der Koninklijke Nederlandsche Locaal spoorwegmaatschappij *Willem III* werden de aftredende commissarissen, Mr. H. R. van Marle en W. Zaalberg te Deventer en W. G. Boele te Kampen herkozen en werd het jaarverslag goedgekeurd.

Er werd medegedeeld dat de Minister van Waterstaat zich, voor zoover dit van hem afhangt, voorgenomen heeft om binnen 3 jaar een wetsontwerp in te dienen, waarin aan de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij machtiging verleend wordt tot aankoop der lijn aan den locaalspoorweg *Willem III*.

Nog werd mededeeling gemaakt van een schrijven van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, waarin zij zich verbindt om: 1° de exploitatie na Mei 1893 voort te zetten; 2° vóór 11 Augustus 1895 aan de Regeering het verzoek tot aankoop in te dienen en 3° zooveel mogelijk mede te werken tot conversie der geldleening van 1885, onder garantie van rente en aflossing der nieuwe leening.

— De vergadering van de *Union internationale des tramways*, van welke vereeniging ook onze tramwegmaatschappijen lid zijn, en die in September te Buda-Pest zou plaats hebben, is tengevolge van het heerschen der cholera onbepaald uitgesteld.

PERSONALIA.

— Bij koninklijk besluit zijn benoemd:

a. tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw: Dr. G. L. Legebeke, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft, Jacob H. Maris, kunstschilder te 's-Hage; L. C. P. W. Visser, hoofdingenieur der Marine; M. B. G. Hogerwaard, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat in Zeeland; A. van Hooff, hoofdingenieur der 1ste kl. van den Rijkswaterstaat, C. J. de Jongh, directeur der gemeentewerken te Rotterdam; G. Rijperman, lid van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten; J. W. Th. van Schaik, hoofdingenieur bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië.

b. tot officier in de orde van Oranje-Nassau: G. E. V. L. van Zuijlen, gepensioneerd kolonel der genie van het O.-I. leger.

Voorts is de eere-medaille der orde van Oranje-Nassau verleend aan J. L. Weys, opzichter 1e kl. van 's Rijkswaterstaat, en C. J. van Sluis, opzichter 2e kl. van 's Rijkswaterstaat.

— Ingevolge koninklijk besluit, wordt de hoofdingenieur bij 's rijks werf te Amsterdam J. W. Cahen, overgeplaatst naar die te Hellevoetsluis en de ingenieur bij 's rijks werf te Hellevoetsluis P. L. Tark overgeplaatst naar die te Amsterdam.

— Bij beschikking van den Minister van waterstaat is benoemd, dat de ingenieur der 2de klasse F. Dollegnies, met ingang van 1 dezer, zal dienst doen onder de bevelen van den hoofdingenieur, belast met den algemeenen dienst van den waterstaat.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is benoemd tot opzichter van den Rijkswaterstaat der 4e kl. A. Vreugdenhil, te Westervoort.

— De Gemeenteraad van Charlois heeft den heer L. D. Bekker, opzichter der gemeentewerken, op zijn verzoek eervol ontslag verleend.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen hebben met 1 September de volgende mutatiën plaats gehad:

De opzichter-machinist 2e kl. N. J. L. Mouné te Leeuwarden wordt overgeplaatst naar Zwolle, wegens de benoeming van den opzichter-machinist 1e kl. H. van den Berg tot opzichter bij den locomotief- en treindienst te Groningen.

De opzichter-machinist 2e kl. C. R. Bakhoven wordt van Fijenoord naar Leeuwarden en de waarn. werkmeester 3e kl. P. Beyerman uit de centrale werkplaats te Zwolle naar Fijenoord verplaatst.

— De heer Sommer is opnieuw voor den tijd van 1 jaar benoemd tot decoratieschilder van den schouwburg te 's-Hage.

— Den 27en Augustus overleed geheel onverwacht de heer W. F. Kronenberg, sedert 1849 directeur der Koninklijke Deventer Tapijtfabriek. De overledene bereikte den ouderdom van 73 jaren en was nog steeds met jeugdigen ijver werkzaam in de fabriek, die door hem tot grooten bloei is gebracht.

— Tot tijdelijk directeur der Koninklijke Deventer Tapijtfabriek is benoemd de heer J. T. Peters, die tijdens het leven van den heer Kronenberg reeds meermalen als zoodanig is opgetreden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Teekenonderwijzer in de bouw- en werktuigkunde aan eene hijz. school. Adres onder *Teekenaar* G. Borg, boekh. Amsterdam (*Zie advert. in no. 36*).

— Teekenaar-opzichter, goed bekend met detailleeren. Adres den architect A. R. Freem te Arnhem (*Zie advert. in no. 36*).

ADVERTENTIEN.

TEEKENONDERWIJZER
GEVRAAGD aan eene hijz. teekenschool, voor de **bouw- en werktuigkunde**. Bekendheid met de praktijk strekt tot aanbeveling. Brieven franco onder „Teekenaar", bij G. BOHG, Boekhandel, *Prinsenstraat* 4, AMSTERDAM.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek. van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

AANBESTEDING.
Het BESTUUR van den *Noorder IJ-Polder* zal op **Maandag 12 September 1892**, des namiddags te 4 uur, op het Raadhuis te AMSTERDAM, in het openbaar bij enkele inschrijving Aanbesteden:
Het uitdiepen van de tochten in genoemden Polder.
De Aanwijzing in loco zal geschieden op Woensdag 7 September 1892, des voormiddags te 11½ uur, te beginnen aan het Stoomgemaal van genoemden Polder.
Bestek en Voorwaarden dezer Aanbesteding liggen ter lezing aan de Secretarie van den Polder op het Raadhuis, kamer N°. 77 (Afd. Finantiën), terwijl nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij den Opzichter des Polders (kamer N°. 98 van Raadhuis voornoemd), bij wien tevens de bovengenoemde Voorwaarden, op franco aanvrage en tegen betaling van 25 cents per exemplaar, verkrijgbaar zijn.

A. F. FREEM, Architect Arnhem,
vraagt zoo spoedig mogelijk een
OPZICHTER-TEEKENAAR
goed bekend met **DETAILLEEREN**.

W. J. VAN DE VEN,
BOXTEL.
HANDEL in bezaagd en beslagen Eikenhout, Dwarsliggers voor Spoor- en Tramwegen. Staketpalen, eiken en dennen Perkoenpalen, Heipalen, enz.
Spoedige levering en concurreerende prijzen.

Georg-, Marien-, Bergwerks- & Hütten-Verein te Osnabrück.
Vertegenwoordiger voor Nederland en koloniën.
F. W. VAN GENDT JGz.
Ingenieur-architect. Van-Speijkstraat 117.
's-GRAVENHAGE.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van WATERPAS-,

Hoekmeet- en andere INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.
Weegwerktuigen.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

„DE WATERVERF",
de schoonste, beste en goedkoopste Verf voor
Buiten- en Binnenmuren, is alleen verkrijgbaar bij
G. M. BOKS & Co., *Amsterdam*.
Verfwaren, silicaat, enz. enz.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1880** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
General Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr**, *AMSTERDAM*.

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.

Mack's Gipsplanken

maken mogelijk eene **spoedige daarstelling** van Plafonds, lichte Scheidsmuren, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc. **Belangrijke Besparing in Ruimte.**
Voortreffelijke Isoleering van Daken en verdiepingsmuren. **Onbrandbaar. Goedkoop.**
Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., *Breeghal.*

TENTOONSTELLING VAN NIJVERHEID,
te houden te WINSCHOTEN in Juni 1893.
Reglementen en Programma's zijn op *franco* aanvrage verkrijgbaar bij den tweeden ondergeteekende te WINSCHOTEN.
Namens de Commissie,
W. J. N. LANDRÉ, *Voorzitter.*
A. FRANKFORTER, *Secretaris.*

Opgericht 1881. ATELIER VOOR GLASSCHILDERKUNST EN GLAS IN LOOD. Gouden Medaille Groningen 1886.
voor kerken en particuliere gebouwen.
Speciale Inrichting voor Glasetserij.
EDUARD LöHRER, Utrecht, Stationsplein 17.
Gouden Medaille Sporttentoonstelling Scheveningen 1892.
Artistieke uitvoering. Civiele prijzen. Men vrage prospectus en prijscourant.

PROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT, *Amsterdam.*
Prins Hendrikkade **14.**
Inrichting tot het nemen van metselproeven bij kunstmatige vorst.
Mechanisch en Chemisch Onderzoek van Bouwmaterialen, Tras, Steenen, Cement, enz. — Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN - Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
Onbrandbaar, — Isoleerend.
Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten,

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan eenig ander;
is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders**, uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.
wordt door tal van **Ingenieurs Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven.**
wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **segel etiket** en **fabriekmerk,** welke allen wettig zijn gedeponeerd.
werkt steeds op de **strengste keur** geleverd; deswerlangd met certificaat van oorsprong.

Men leze de waardeerende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 21 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Ambachtsman"* d.d. 8 Febr 1890 en in het *„Bouwkundig Weekblad"* d.d. 5 Dec 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402.
AMSTERDAM.
D's Patent
WINDEN, LIEREN en KRANEN,
(Handy Hoists),
Enkel en dubbel werkende.
Sterk. Goedkoop.
Vraag onze gëillustreerde prijscourant. (4)

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de latern Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

DE LINT & Cº., Rotterdam,
GROENENDAAL 99.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma's Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van galvaniseerd gegoten ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven
worden verstrekt door den General-Agent
voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG Nº. 37. ZATERDAG, 10 September 1892.

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.W.W.I

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENIT Jr.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *10 gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIËN zal 30 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling zal 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. Als gewoon lid is aangenomen de heer K. Sluijterman te Nieuweramstel.

2°. In het Genootschapslokaal zijn gedurende eene week tentoongesteld: „Opmetingen, ontwerpen, schetsen enz. van wijlen den heer J. A. Rooseboom te Amsterdam".

Bovengenoemde verzameling teekeningen is voor dit doel welwillend afgestaan door den heer J. H. Leliman.

3°. De tijd van inlevering voor de tweede gewone prijsvraag: *Een hoofd voor een aan bouwkunst gewijd weekblad* is vastgesteld op 26 September a. s. (Zie *De Opmerker* van 9 April 1892).

Namens het Bestuur:
De 1e Secretaris
C. W. NIJHOFF.

„ARCHITECTURA ET AMICITIA."

972e Vergadering van Woensdag 7 September 1892.

De Vice-voorzitter, de heer H. G. Jansen, opende de vergadering en heette de leden welkom op deze eerste bijeenkomst na de zomervacantie, waarna de notulen der vorige vergadering werden voorgelezen en goedgekeurd. Onder de bij het Bestuur ingekomen stukken bevond zich een schrijven van den heer J. Ingenohl, die tot zijn leedwezen mededeelde, dat voortdurende ongesteldheid hem noodzaakte ontslag aan te vragen van zijne functie als lid der commissie voor de wetsherziening en als Voorzitter van het Genootschap. De heer Ingenohl meende dat het beter ware zich te retireeren, daar zijne gezondheid hem voorloopig niet zou toelaten de genootschapszaken naar eisch te behartigen. De heer Jansen drukte zijn spijt uit, dat de heer Ingenohl om gezondheidsredenen nog zoo weinig gelegenheid had gehad om zijne groote belangstelling in de genootschapszaken te kunnen toonen.

Het Bestuur had echter gemeend, dat het niet wenschelijk zou zijn, zóó kort voor de algemeene vergadering tot de verkiezing van een nieuwen Voorzitter over te gaan en was daarom met den heer Ingenohl overeengekomen de ontslagaanvrage tot die vergadering aan te houden en dan aan de orde te stellen. Verder deelde de Voorzitter mede dat de Commissie voor de wet-herziening zoo goed als gereed met haar taak is, en het concept der nieuwe wet dus weldra aan de Vergadering zal kunnen worden voorgelegd. De ballotage van den heer C. Th. Sparringa als gewoon lid moest worden uitgesteld, daar genoemde heer niet ter vergadering aanwezig was.

De heer J. H. Leliman, Eere-voorzitter van het Genootschap, beklom vervolgens het spreekgestoelte, om eenige woorden te wijden aan de nagedachtenis van wijlen den Amsterdamschen bouwmeester en leeraar J. A. Rooseboom.

Spreker schetste den heer Rooseboom als een goed en bescheiden mensch, een degelijk en ijverig beoefenaar van het bouwvak, in een tijd, toen dit zich van zijn verval begon op te heffen. Daarbij stelde de heer Leliman een vijfhonderdtal teekeningen van de hand van Rooseboom ter bezichtiging, waarvan vele de wanden der genootschapszaal versierden en die van een ongekende werkkracht en eene zeer serieuse opvatting van het vak zijner keuze blijk gaven. Hierna hield de heer Leliman eene causerie over „Bouwkunst, ambacht en onderwijs", schetste in korte trekken wat hij onder bouwkunst verstond en aan welke feilen, volgens sprekers meening, de bouwkunst mank ging, besprak het ambacht en den ambachtsman en gaf zijne meening over de vereischten voor het eerste en de eischen van den laatste te kennen, en wijdde daarna eenige woorden aan het onderwijs, vooral het ambachtsonderwijs, dat een nieuw leven intrad bij de opening van de 1e ambachtsschool door de „Maatschappij voor den werkenden stand" in 1860, op den O.-Z. Voorburgwal bij het Vredenburgersteegje te Amsterdam gesticht, waar Rooseboom met Olie en De Vries tot de eerste leeraren behoorden.

Naar aanleiding dezer lezing wenschte de heer W. Kromhout Cz. eenige opmerkingen te maken en wel de volgende: de heer Leliman stelt volgens de heer Kromhout telkens zaken naast elkaar, die met elkaar in strijd zijn en behandelt gewichtige onderwerpen zóó algemeen,

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

POLYTECHNISCHE SCHOOL

dat spreker gaarne nader de bedoelingen van den geachten spreker zou wenschen te hooren. Zoo zegt de heer Leliman o. a. dat critiek niet onbehouwen moet zijn; welke critiek bedoelt de geachte spreker daarmede. Vervolgens dat de vaderlandsche beeldhouwers verwaand zijn; van welke beeldhouwers spreekt de heer L. hier? Wat de arbeidersquaestie betreft, bij het ambacht behandeld, spreker behandelt die zoo weinig serieus? oppervlakkig, zou de heer Kromhout haast willen zeggen, dat deze gaarne eenigszins nader de bedoelingen van den heer Leliman zou wenschen te kennen. Bij het onderwijs maakt de heer L. de opmerking, dat kunst niet bandeloos mag zijn; ook met deze algemeene uitdrukking zullen, volgens den heer Kromhout, weinigen zich kunnen vereenigen. De heer Leliman beantwoordt in het kort den heer Kromhout, maar is van meening dat het beter zou zijn het debat in het weekblad voort te zetten, daar het moeilijk is in den korten beschikbaren tijd deze zeer belangrijke zaken naar den eisch te behandelen.

De Voorzitter verzoekt dan ook den heer Leliman zijne lezing voor het weekblad te willen afstaan, om aldaar een debat over de behandelde onderwerpen te kunnen openen. Vervolgens deelde de Voorzitter nog mede, dat de heer Leliman zich bereid had verklaard de teekeningen van den heer J. A. Rooseboom gedurende eene week ter expositie in het genootschapslokaal af te staan.

Als gewoon lid werd thans geballoteerd de heer K. Sluijterman, die voorloopig door het Bestuur als zoodanig was aangenomen, hetgeen thans met algemeene stemmen door de Vergadering bevestigd werd.

In de vraagbus werd de volgende vraag gevonden: „Waardoor onderscheidt zich een proefslot van andere kamerdeursloten en wat is het verschil tusschen een heel en een halfproefslot"? Bovengenoemde vraag werd in handen gesteld der Vak- en vragencommissie.

Wegens het vergevorderde uur meende de Voorzitter de kunstbeschouwing van den heer Van Boven: „Het museum van Kunstnijverheid te Haarlem te moeten uitstellen en sloot, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering.

(A. et A.) OUD-ANTWERPEN.

II.

„Van deze gebouwen met houten gevels vond men hier destijds geheele rijen, van alle hoogten en gedaanten: Uit de verordeningen over den huizenbouw, op het einde der 14de en het begin der 15de eeuw gemaakt, blijkt genoegzaam, dat behalve de leemen wanden, de houten voorgevels ook grootendeels voor de burgerhuizen in gebruik waren, daer het maken van uitlaten of uitspringen was toegelaten en er slechts geboden werd de huizen met tichelen te dekken. Daar nu een leien of tichelen dak meerder stevigheid in de wanden vorderde, werden leemen muren van lieverlede door houten en deze door karreelsteenen vervangen, naarmate de bouwstoffen beterkoop werden en gemakkelijker te bekomen waren.

„De doorgaans gebezigde werkwoorden *timmeren* en *tusschenslaan* voor bouwen, dat in de oude verordeningen voorkomt, bewijst dat het eigenlijke bouwen of metselen weinig in gebruik was. Van deze vroege en brooze getimmerten onzer voorouders kan er onmogelijk iets overgebleven zijn en de zeldzame exemplaren van houten huizen, welke men nog hier en daar vindt, zullen wel uit de laatste tijden van dezen bouwtrant wezen.

„Bij deze wijze van bouwen was zuinigheid echter niet de uitsluitende drijfveer; verknochtheid aan den voorvaderlijken smaak had er ook haar deel aan. Vele van deze houten huizen waren zoowel binnen- als buitenwaarts met snijwerk versierd. Deze middeleeuwsche woningen waren overigens niet gantsch van hout; de gevel was eigenlijk in metselwerk van zeer lichte karreelen, buitenwaarts met eiken berden bekleed. Het vaststaande raamwerk was insgelijks van hout en de glazen stonden in looden ruiten van allerlei vorm gevat. Zulke wijze van timmeren was wel geschikt, om bij elke verdieping een uitsprong op den anderen te maken, in zulker voege, dat de hoogste verdieping wel drie of vier voeten over de straten uitstak." (*)

Elders lezen we dat de stad sedert de 13de eeuw verscheidene malen door brand geteisterd werd. Geheele wijken of straten waren in 1236, 1263 en 1293 afgebrand. De lichtheid der woningen, die meestal uit hout en leem waren samengesteld en met stroo of riet gedekt, en de wijze van stoken waren de hoofdoorzaken dezer rampen. Reeds in 1391 en 1394 werden geboden uitgevaardigd tot wering van strooien daken.

Naarmate de welvaart in Antwerpen vermeerderde, verrezen allengs steenen gebouwen. Reeds vroeg werden gestichten gebouwd. Het St.-Elisabethsgasthuis, gebouwd in 1204, is nog thans een der aanzienlijkste ziekengestichten van België.

Voor den lakenhandel — in België vroeger de voornaamste tak van nijverheid, getuige de ontwikkeling der steden Yperen, Gent en Brugge — werden eveneens gebouwen opgericht. Reeds in 1220 bestond te Antwerpen een lakenhal, toen nog maar een „licht getimmerte", later het gebouw, op welks plaats men onderstelt, dat het oude Stadhuis gestaan heeft.

In 1250 werd het voornemen opgevat een vleeschhal te stichten, benevens een groente- en broodhal. Alleen de vleeschhal kwam tot uitvoering, waardoor Antwerpen onder de Vlaamsche steden de eerste was die den verkoop van vleesch in een gebouw concentreerde. Te dezer tijde bezat Antwerpen reeds bekwame stempelsnijders. Ter tijde van Karel den Stoute begon ook de bouwkunst te herleven. Petrus Breem, abt van St.-Michiels, gaf het voorbeeld met den herbouw van zijn klooster en kerk. Het kapittel deed van zijn kant den grooten kerkbouw hervatten en een eenvoudig kerkmeester, *Nikolaas Alepus*, legde den eersten steen van het torengevaarte, waarvan *Jan Appelmans* het stoute plan had ontworpen.

Ook werd in 1460 het eerste beursgebouw opgericht.

Door Quentijn Metsys, wiens school den overgang vormt tusschen de scholen der 15de en 17de eeuw, werd Antwerpen meer beslist de hoofdzetel der kunst. „Omstreeks driehonderd schilders en beeldsnijders bevonden zich in de stad. Ook de Bouwkunst kenmerkte zich door bedrijvigheid en vinding". De meeste monumenten echter uit dezen tijd zijn geheel verloren gegaan, zooals het huis van Portugal (1511), de nieuwe Beurs (1530), het huis van Aken (1539), het Fokkershuis (1560) en het Muntgebouw (1566), of door verminking bijna onkenbaar geworden, als het nieuwe Vleeschhuis (1501), het Steen (1520), het Hof van Liere (1520), het Oosterhuis (1564) en het Hessenhuis (1564).

Tijdens de werken tot verbetering der Scheldekade, waarvoor verscheidene gebouwen geamoveerd moesten worden, teneinde eene doorloopende breedte van 150 M. te verkrijgen, heeft ook het Steen gevaar geloopen gesloopt te worden.

Wel is het tot heden behouden gebleven, dank zij de van alle zijden ingekomen verzoeken en adressen, doch of volgende generaties dezelfde piëteit zullen betoonen aan een monument, dat wel-is-waar rijk is aan historische herinneringen doch den handel in den weg staat — betwijfelen wij zeer.

(*) Mertens en Torfs. — Aanteekeningen uit de geschiedenis van Antwerpen.

De oorspronkelijke sterkte — burcht — werd in de tiende eeuw aangelegd en was omringd door grachten. De hoofdingang was toen aan de Scheldezijde, terwijl aan de stadszijde een poort, de z. g. Steenpoort, toegang gaf tot de inwendige ruimte.

Bij elke uitbreiding der stad gaat deze ten koste van den ouden burcht, zoodat ten slotte niet meer overig bleef dan het gedeelte, bewoond door den eigenaar, het z. g. 's Heerensteen. Dit gedeelte werd in 1520 onder de regeering van Karel V gerestaureerd en is het laatste wat tot heden van dezen burcht is overgebleven. Van af de 14e eeuw diende het Steen tot Staatsgevangenis, terwijl het tijdens de Spaansche overheersching afwisselend tot paleis of gevangenis der Inquisitie diende. Aan deze laatste functie heeft het veel van zijn beruchtheid te danken.

Tot 1827 bleef het Steen gevangenis en eerst in 1862 werd het ingericht tot stedelijk museum.

(*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAGEN.

(A. et A.) DIPLOMA VAN DE VEREENIGING TER BEVORDERING VAN DE BELANGEN DES BOEKHANDELS.

Reeds meermalen hebben we gewezen op onbillijkheden, die bij het uitschrijven van prijsvragen worden begaan en waardoor het deelnemen aan zulk een prijsvraag moest ontraden worden.

Meestal betrof het de onzekerheid eener goede of onpartijdige beoordeeling, somtijds ook het gebrek aan verband tusschen het gevraagde en de toegezegde belooning.

Het is daarom goed erop te wijzen dat zich ook andere omstandigheden kunnen voordoen, die den deelnemers berouw kunnen doen gevoelen medewerking te hebben verleend.

Het blijkt toch bij bovengenoemde prijsvraag dat behalve eene omschrijving van hetgeen verlangd wordt, waarbij de jury wordt genoemd en eene voldoende belooning wordt toegezegd, ook nog deugdelijk moet worden toegezien van welk gehalte de uitschrijvers zijn en dit vooral niet moet worden overschat.

De heeren boekhandelaars hebben gemeend zich te moeten bepalen tot het rondzenden van uitnoodigingen, het beschikbaar stellen van den prijs, het benoemen der jury en het exposeeren der ingekomen ontwerpen en verder totaal niets.

Kennisgeving van ontvangst der inzendingen, tentoonstelling voor de inzenders, mededeeling van het resultaat der beoordeeling en zorg voor terugbezorging werden blijkbaar overbodig geacht, en wat ervan bekend gemaakt is in de dagbladen, was het onvolledig verhaal van, naar het gevoelen der bestuurders, onbescheiden verslaggevers.

In het begin van Juli werden de uitnoodigingen ter deelneming verzonden. De antwoorden werden ingewacht vóór of op 15 Juli d. a. v.; hierdoor was zóó weinig tijd beschikbaar, dat enkelen moesten bedanken. Waarschijnlijk was 't ook om deze zelfde reden, dat op den avond van den 15den Juli slechts een viertal antwoorden was ingekomen; in den loop der volgende week was dit getal echter tot 11 geklommen, die allen werden geaccepteerd.

De onbillijkheid hiervan tegenover hen, die zich beijverd hadden om, wellicht ten koste hunner inzending, op den gestelden tijd gereed te zijn, werd blijkbaar door de heeren kooplieden niet gevoeld.

De ontwerpen werden inmiddels geëxposeerd in een der zalen van het Paleis voor Volksvlijt, waardoor de inzenders in de gelegenheid gesteld werden om de collectie te gaan zien, echter niet zonder entree te betalen; een vrijgeleide werd hun geweigerd. Het gratis verstrekken van wandvlakte werd waarschijnlijk als voldoende waardeering beschouwd.

Na verloop van ongeveer 6 weken kwam in de *N. Rott. Courant* een bericht voor, waarin werd medegedeeld dat de jury geen der ontwerpen geschikt had bevonden voor bekroning en dat het bestuur der Vereeniging van boekhandelaren besloten had den heer Dysselhof of een zijner leerlingen uit te noodigen, een ontwerp te maken.

Dit is alles wat ervan bekend is geworden; door het bestuur is dit courantenbericht niet tegengesproken noch officieel bevestigd, ook niet aan de inzenders.

Het eenige overtuigingsstuk van den afloop der prijsvraag werd dezer dagen door het Bestuur geleverd door een kruier op te dragen de cartons van de wanden te nemen en ze te bezorgen voor zoover de adressen bekend waren.

Deze gedelegeerde nam zijn vrachtje heel eenvoudig, zonder eenige emballage onder den arm en leverde het af (tegen betaling van 50 cent.)

Uit bovengenoemde wijze van behandeling blijkt voldoende dat het zelfs aan oogenschijnlijk welopgevoede lieden niet kan overgelaten worden zich behoorlijk te gedragen, waar 't het uitschrijven van prijsvragen betreft.

De reglementen, waaraan andere corporaties zich uit eigen beweging houden, zooals expositie voor de deelnemers, kennisgeving van den afloop der beoordeeling, mededeeling van het juryrapport, zorgdragen voor het terugbezorgen enz. enz., zouden eigenlijk bij elke prijsvraag moeten gezocht worden.

Voor het genoemde geval zouden we, wanneer opnieuw een prijsvraag door die boekhandelaars wordt uitgeschreven, de deelneming eraan moeten ontraden, wanneer de bestuurders zich op hun commercieel standpunt blijven handhaven en zich, door het beloven van geld, van alles ontslagen achten.

CONCOURS VAN GEVELONTWERPEN OP DE TERREINEN VAN DE HAAGSCHE BOUWGROND-MAATSCHAPPIJ „DUINOORD".

Voor de beste gevelontwerpen van gebouwen op de terreinen van de Maatschappij te stichten, worden door de Haagsche Bouwgrond-maatschappij „Duinoord" prijzen van *f* 2000 en *f* 1500 en premiën van *f* 1000 en *f* 500 uitgeloofd.

De prijzen en premiën zullen worden toegekend als volgt:

De prijs van *f* 2000 aan den architect-ontwerper van den door de Jury in de eerste plaats aangewezen gevel.

De premie van *f* 1000 aan den architect-ontwerper van den door de Jury in de tweede plaats aangewezen gevel.

De prijs van *f* 1500 aan den bouwondernemer van het door de Jury in de eerste plaats aangewezen blok huizen (minstens bestaande uit 2 perceelen).

De premie van *f* 500 aan den bouwondernemer van het door de Jury in de tweede plaats aangewezen blok huizen (minstens bestaande uit 2 perceelen).

De mededingers leveren eene in lijnen of kleur opgewerkte teekening in aan het bureau van de Maatschappij en geven daarbij kennis in welke rubriek zij wenschen mede te dingen. Het Bestuur van de Maatschappij beslist of zij tot die rubriek behooren.

De beoordeeling heeft plaats zoodra voor eene rubriek 25 mededingende bouwwerken zijn ingeschreven en die bouwwerken op de terreinen van de Maatschappij zijn voltooid.

De beoordeeling heeft plaats door eene Jury, bestaande uit de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, Prof. E. Gugel en C. Muysken.

De beoordeeling heeft uitsluitend betrekking op de

artistieke eigenschappen en de wijze van uitvoering der gevelontwerpen.

Op gemotiveerde gronden kan de Jury een voorstel doen tot splitsing van de prijzen en premiën.

Het Bestuur van de Haagsche Bouwgrond-Maatschappij „Duinoord."

J. VAN DER VEGT, *Voorzitter.*
W. R. DE GREVE, *Secretaris.*

Bovenstaande prijsvraag beoogt een tweeledig doel; ongetwijfeld zal zij medewerken om de ontwerpers der gevels van de huizen, die op de terreinen der Bouwgrondmaatschappij gebouwd worden, tot ernstige mededinging aan te sporen, maar tevens om propaganda te maken voor het aankoopen van terreinen, waarvan de prijsvraaguitschrijvende maatschappij de zoete vruchten zal plukken. De uitgeloofde prijzen en premiën zijn echter van dien aard, dat het streven der Maatschappij moet worden toegejuicht.

Uit den aard der zaak zal het eenige tijd aanhouden alvorens de jury aan het werk kan gaan, daar 25 mededingende bouwwerken voor elk der beide rubrieken niet alleen ingeschreven, maar ook voltooid moeten zijn.

(A. et A.)

DE DRIE-JAARLIJKSCHE.

De vorige week werd met de gewone officieele plechtigheid door den Voorzitter der commissie, den heer Vening Meinesz, de stedelijke tentoonstelling geopend van kunstwerken van levende meesters.

In zijn openingsrede hoopte de Voorzitter, dat weldra de grondslagen zouden worden gelegd voor een waardiger gebouw, om de kunststukken van den nieuweren tijd op te nemen en om tot kampplaats te dienen voor hen, die hunne sporen nog moeten verdienen.

We hopen ook met hem, dat de toekomstige kunsttempel, overeenkomstig het doel, in alle opzichten *waardig* moge zijn.

Met genoegen constateeren we, dat ditmaal de bouwkunst tamelijk goed vertegenwoordigd is; nu een zestal inzendingen tegenover geen enkele op de vorige tentoonstelling. Veel nieuws is er niet, doch het meerendeel van het ingezondene maakt tusschen de andere kunstwerken een uitstekend figuur.

Als het voornaamste vermelden we de inzendingen van Kromhout en die van Bauer.

De eerste exposeert zijn vorstelijk verblijf, reeds bekend door eene tentoonstelling hierterstede, nu verrijkt met een chique perspectief van 't geheel; zijn ontwerp voor een eeuwfeest-monument komt in deze omgeving goed tot zijn recht. Bauer zond zijn ontwerp voor een schouwburg (Garnier-prijsvraag) en nog een nieuw ontwerp voor een kerk; dit laatste vertoont zeer oorspronkelijke, mooie details, imponeert echter als *geheel* weinig. Lauweriks zond eenige artistieke schetsen van eenige details der Notre-Dame te Parijs.

Verder zien we Gosschalk met een serie teekeningen van uitgevoerde werken, benevens het ontwerp voor een station te Groningen; Van Looy met een photographie van het gebouw der verzekering-maatschappij New-York; Van der Steur (Haarlem) met ontwerpen voor een kerk en een gevel voor een magazijn.

Hiermede is alles genoemd wat op de architectuurafdeeling is ingezonden; over de plaatsing kunnen de inzenders tevreden wezen; men behoeft ze niet in een afgelegen hoek te zoeken, ze nemen het midden der eerste zaal in beslag.

Over 't algemeen zijn de kunstwerken goed verlicht; het komt ons echter voor dat de zalen, in vergelijking met de loods op 't Damrak, zeer bekrompen zijn, iets wat vooral in 't oog springt in de zaal voor beeldhouwwerken. Het uiterlijke van deze tijdelijke kunstbarak is een raadsel, men zoekt er in de verste verte geen kunstverzameling achter, zoodat het gebouw zonder eenige wijziging later als kleedermagazijn of hulppostkantoor kan worden ingericht. Er is getracht om den ingang eenigszins op te sieren, echter zonder veel succes. Het schilderwerk van de scherp belijnde en forsch gekleurde wapens maakt met de zoetelijk getoetste bloemguirlandes een te sterk contrast; het geheel mist eenheid en maakt een bekrompen indruk.

(A. et A.)

DAGBLADEN-CRITIEK.

„La critique est aisée, et l'art . . . . . Critiek is zelf 'n kunst, en niet de lichtste, al wordt zij nóg al druk beoefend!" zegt Multatuli; „neen", zegt de verslaggever van 't geeltje, oftewel Amst. Courant, „critiek is heel gemakkelijk; evengoed als ik verslag doe van 'n schoorsteenbrandje of achterbuurtopstootje, even zoo goed lever ik je 'n critiek op al wat kunst is, of met kunst in betrekking staat".

Men oordeele:

In Grand Rembrandt, de nieuwe huizenblok op den hoek van Rembrandtplein en Utrechtschestraat is gisterenavond geopend. De winkel met zijn fraaie étalages en schitterende verlichting maakt een aangenamen indruk. Nu de winkel geheel gereed is en vooral nu hij gisterenavond verlicht was, sprong het nog duidelijker in het oog hoe het bovengebouw, op zich zelf fraai en oorspronkelijk, geheel los is van den onderpui, die geheel van hardsteen in een soort vestingstijl (sic) *is opgetrokken. Met een goed oog zouden pui en gevel wellicht verbonden kunnen worden, waardoor het een geheel werd. Dit uiterlijke heeft echter met het innerlijke, dat zeer smaakvol is, niets te maken.* (*Amst. Courant* 3 *Sept.*)

Dat bouwwerken op bovenstaande wijze meermalen beoordeeld worden, is bekend; maar dat de alwijze critikus bij het aanwijzen der kwaal, ook de geneesmiddelen aan de hand doet, is 'n nieuw staaltje der uitgebreidheid van verslaggeverskennis, wel waard om te worden opgemerkt.

De reclameborden, tot dusver slechts dienende tot reclame, worden nu ook lapmiddelen om militaire (!) en civiele bouwkunst tot één harmonisch geheel te maken.

INTERNATIONALE KUNSTTENTOONSTELLING TE MUNCHEN.

Blijkens bij de Regeering ontvangen mededeeling van den heer J. H. L. de Haas, Regeerings-commissaris, tevens jurylid bij de VI^de^ Internationale Kunsttentoonstelling te Munchen, onder de Hooge bescherming van Z. K. H. den Prins-Regent van Beieren en het erevoorzitterschap van Z. K. H. Kroonprins Ludwig, zijn door de Nederlandsche kunstenaren op genoemde tentoonstelling de na te melden bekroningen verworven:

De gouden medailles I^ste^ klasse werden behaald door:

1°. C. L. Dake te Amsterdam, voor zijne ets, voorstellende het portret van H. M. Wilhelmina, Koningin der Nederlanden".

2°. W. B. Tholen te 's-Gravenhage, voor zijne schilderij „Kanaal bij morgeneffect".

3°. F. P. ter Meulen te 's-Gravenhage, voor zijne schilderij „Duinenlandschap met schapen".

De gouden medailles II^de^ klasse werden behaald door:

1°. W. H. de Zwart te 's-Gravenhage, voor zijne schilderij „De Lente".

2°. D. Oyens te Brussel, voor zijne schilderij „In het Atelier".

3°. Mejuffrouw M. Rosenboom te Voorburg, voor hare schilderij „Souvenir".

Buiten mededinging bleven wegens op vorige tentoonstellingen te Munchen behaalde onderscheidingen: Apol, Blommers, Bisschop, De Bock, Du Chattel, Mevrouw Grandmond-Donders-Hubrecht, Gabriël de Haas, Israëls, Klinkenberg, J. Maris, W. Maris, H. W. Mesdag, Neuhuys, P. Oyens, Roelofs, Sadée, Van de Sande Bakhuyzen, H. Vos en Weissenbruch.

Er bleven slechts een veertigtal mededingende Nederlandsche kunstenaars over, die ongeveer 150 schilderijen, teekeningen en etsen hadden ingezonden.

De catalogus der tentoonstelling bevat 2933 nummers.

Met Oostenrijk is Nederland het eenige land, dat 3 *eerste* medailles behaalde. (*Staatsc.*)

VEREENIGING VAN BURGERLIJKE INGENIEURS.

Onder voorzitterschap van den heer J. van der Vegt hield de Vereeniging voor burgerlijke ingenieurs den 3den September hare jaarlijksche algemeene zomervergadering in de tuinzaal van het Zuidhollandsch Koffiehuis te 's-Gravenhage. In de eerste plaats waren de huishoudelijke werkzaamheden aan de orde, waaronder het benoemen van nieuwe bestuursleden in de plaats van de aftredende en niet herkiesbare heeren J. D. Evers en A. Deking Dura en van een secretaris tot vervanging van den afgetreden heer C. Lelij.

Als bestuursleden werden gekozen de heeren: A. Keurenaar en J. A. Roijer, terwijl tot secretaris werd benoemd het bestuurslid de heer L. E. Asser, die het secretariaat reeds gedurende eenigen tijd in afwachting van het houden eener algemeene vergadering had waargenomen. Als bestuurslid werd daarna in zijne plaats gekozen de heer Jhr. O. J. A. Repelaer van Driel.

Naar aanleiding van het verslag van de commissie tot het nazien van de rekening en verantwoording van den penningmeester, deelde de voorzitter mede dat de heer Acquasie Boachie, die sedert vijftien jaar als correspondent voor Nederlandsch-Indië was werkzaam geweest en den penningmeester met de inning der contributiën uitstekend had terzijde gestaan, voornemens was wegens hoogen ouderdom zijn ontslag te nemen.

Met acclamatie werd het voorstel aangenomen genoemden heer tot eerelid der Vereeniging te benoemen. Uit een zeer interessanten brief, door den heer Boachie tot den penningmeester gericht, werden eenige brokstukken voorgelezen, die ten eerste betrekking hadden op het zeer ongewone feit dat aan den ingenieur D. H. Havelaar in Indië, bij het verleenen van verlof, bij gouvernementsbesluit de bijzondere tevredenheid van de Regeering was betuigd over het waarnemen zijner functiën bij de havenwerken van Batavia. Deze mededeeling werd, vooral ook in verband met de aanwezigheid van den heer Havelaar, met luid applaus ontvangen.

Het tweede brokstuk bracht in herinnering dat 't den 4den Januari a. s. vijftig jaar geleden zal zijn dat de Delftsche Academie werd opgericht; het denkbeeld van eene feestelijke herdenking van dien dag door de Vereeniging, bestaande uit gepromoveerden van Academie en Polytechnische School, zal nader door het bestuur worden overwogen.

Ondanks het belangrijke financieele offer, werd met algemeene stemmen (drie leden onthielden zich van stemming) het voorstel van het bestuur aangenomen om een crediet van *f* 2000 te verleenen aan de commissie, die in het vorige jaar benoemd was tot het uitbrengen van een rapport over het technisch onderwijs aan de Polytechnisch school, in verband met de in dat onderwijs wenschelijke wijzigingen. Dit crediet zal hoofdzakelijk noodig zijn tot het doen van reizen tot het onderzoek van hetgeen elders geschiedt.

De moed van de Vereeniging werd dadelijk beloond; zoodra toch het besluit gevallen was, deelde de voorzitter mede dat een lid, dat onbekend wenschte te blijven, een geschenk van *f* 1000 voor het beoogde doel beschikbaar stelde. Ware het niet onmogelijk geweest, zoo zou de Vergadering zeker het voorstel van den heer Huet, om het onbekende zoo belangstellende lid tot eerelid te benoemen, met groote warmte hebben aangenomen.

Een voorstel van het bestuur om zich tot den Minister van binnenlandsche zaken te wenden met het verzoek een wetenschappelijk rijksproefstation voor bouwmaterialen te Delft op te richten, vond na eene inleiding van den heer J. M. Telders algemeene instemming, en de Vergadering vereenigde zich ook met het denkbeeld van den heer Huet om een afschrift van het adres aan andere ministers en genootschappen ter kennisneming en ondersteuning mede te deelen.

Vervolgens werd naar aanleiding van den bekenden brief van de kiesvereeniging *Burgerplicht*, het Zuiderzeevraagstuk ook in deze Vereeniging ter sprake gebracht. De heer Telders leidde het onderwerp in, en vermeende alle technische beschouwingen in deze vereeniging achterwege te kunnen laten, maar den nadruk te moeten leggen op het groote belang, dat aannemers, industrieelen, handwerkslieden en technikers bij verwezenlijking van dit grootsche werk kunnen hebben.

Echter niet alleen om den kring van technische personen arbeid te bezorgen moet de Staat dit werk ondernemen, maar het bewustzijn dat de Staat, door het bezit van 240,000 H.A. uitstekend vruchtbaar land, een reuzenschat voor de verre toekomst zal verkrijgen, doet hem dit werk zoo vurig en in volle vertrouwen aanbevelen. Als slot deelt de heer Telders de door het Bestuur voorgedragen motie mede, die zoodanig is ingekleed, dat een ieder, die belang in de oplossing van het vraagstuk stelt, hoe hij ook over de details der uitvoering moge denken, daarmede zal kunnen instemmen.

Deze motie luidt:

„De Vereeniging zal zich bij adres wenden tot de „hooge Regeering met de mededeeling, dat zij besloten „heeft zich aan te sluiten bij den wensch van vele zijden „geopenbaard, dat het de Regeering moge behagen „spoedig een voorstel te doen tot benoeming eener „Staatscommissie, die den weg en de hoofdbeginselen „zal aanwijzen, volgens welke het Zuiderzee-vraagstuk „op de in 's lands belang meest wenschelijke wijze zal „kunnen worden tot oplossing gebracht."

De heeren Huet, Wittop Koning en J. P. Havelaar, die zich niet geheel met de toelichting van den heer Telders kunnen vereenigen, vooral wat de onbepaalde verdediging van de door de Zuiderzee-vereeniging gegeven oplossing betreft, schonken echter gaarne volle adhesie aan de zoo algemeen gestelde motie van het bestuur, zoodat deze bij acclamatie werd aangenomen.

Na behandeling van eenige meer huishoudelijke zaken, werd de vergadering gesloten.

HET ALBUM VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

(*Ingezonden.*)

In het jongste nummer van het *Bouwkundig Weekblad* meent „een lid dat zich steeds op de hoogte houdt van de handelingen en verrichtingen der Maatschappij" mijn stukje (*) te moeten weerspreken.

Hij zegt dat mijne verrassing blijkbaar een gevolg is van de algeheele onbekendheid met hetgeen den laatsten tijd in de Maatschappij is geschied; dat de uitgave niet zonder voorkennis van de leden is tot

(*) Zie *De Opmerker* van 27 Augustus jl., blads. 284.

stand gekomen, daar het een nummer van het feestprogramma was, door de Alg. Vergadering in Mei 1891 vastgesteld; dat het verwijt ongegrond is als zoude het eene verzameling zijn op eene eigendunkelijke wijze tot stand gebracht, daar na het besluit der Alg. Vergadering op het Bestuur de verplichting rustte die uitgave te bezorgen en tot stand te brengen; dat dit geschiedde door het instellen eener commissie. Voorts zegt dit lid dat er ook geen sprake kan zijn van een getal uitverkorenen, wijl het Bestuur bij de opening der feestviering de verzekering gaf deze reeks te zullen doen volgen door meerderen, zoodra het mocht blijken dat de kosten der uitgave gedekt werden en, daar men met een veertigtal moest beginnen, het van zelf spreekt dat in de eerste plaats die leden in aanmerking kwamen, die na het besluit der Alg. Vergadering hadden doen blijken van hun sympathie voor deze uitgave en hunne medewerking het eerst hadden toegezegd.

Gaarne wil ik gelooven dat het aan menig lid, dat op andere wijze dan door het *Bouwkundig Weekblad* op de hoogte wordt gehouden van de handelingen en verrichtingen der Mij., vreemd zal zijn voorgekomen, dat zoo iets eene verrassing genoemd kon worden; maar hun die, evenals ik, in het verslag gelezen hebben dat na de vijf nummers voor de feestviering nog in overweging werd genomen eene uitgave van uitgevoerde bouwwerken van den laatsten tijd en daarna niets meer van deze zaak vernamen, zal de verschijning van eene verzameling van uitgevoerde bouwwerken van *leden* der Mij. wel eenigszins verrassend geweest zijn.

Verder draait de schrijver mijne betooging om en geeft er eene gelteel andere wending aan: ik heb toch niet gewezen op het eigendunkelijke of de onwettigheid der uitgave, maar wel op het ongepaste van de wijze, waarop de zaak behandeld is, zonder de leden in het algemeen erin te kennen, dus door partijdig te handelen, dus door iets te doen wat in strijd is met de belangen van vele leden der Mij.

Daar het zeer onzeker is of er ooit een vervolg van deze verzameling zal verschijnen, hebben zij, die toevallig niet in de gelegenheid waren hun sympathie te betuigen of die te bescheiden waren om zich op den voorgrond te dringen, achter het net gevischt. Zij kunnen zich vergenoegen met den schijn eener belofte, die geheel in de lucht hangt. Het spreekwoord wordt hier bewaarheid: wie het dichtst bij het vuur zit, warmt zich het beste.

Een lid der Mij. voornoemd.

Amsterdam, September 1892.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Koningin-Regentes heeft op voordracht van den Minister van W. H. en N. eene Staatscommissie ingesteld met opdracht om te onderzoeken of een afsluiting en een droogmaking der Zuiderzee, op een wijze als door de Zuiderzee-vereeniging is voorgesteld, in 's lands belang behoort te worden ondernomen, en zoo ja, op welke wijze dit werk tot uitvoering moet worden gebracht; voorts is bepaald dat een verslag van de uitkomsten van het onderzoek der commissie door haar aan de Koningin zal worden uitgebracht.

Voorzitter dezer commissie is de Minister van W. H. en N.

— In de laatst gehouden algemeene vergadering van de Vereeniging tot bevordering van fabrieks- en handwerkijverheid in Nederland werd o. a. de vraag behandeld:

„Rust op de overheid de plicht er voor te zorgen dat de werklieden verzekerd worden tegen de gevolgen van ongelukken bij werken, die van overheidswege worden aanbesteed? Zoo ja, welke is de beste wijze, waarop dit kan geschieden?"

De door het hoofdbestuur benoemde commissie bracht bij monde van den heer Van Malsen rapport uit, beantwoordde de eerste vraag in het algemeen in toestemmenden zin en de tweede met als haar gevoelen moete deelen, dat de Staat zelf de zaak ter harte moest nemen.

De voorzitter betwistte het dat de Staat, een werk aanbestedende, is werkgever, in den zin waarin de commissie dat beloeft. Is er plicht om te voorzien in verzekering tegen ongelukken, dan kan die niet op den Staat rusten, die slechts werk bestelt, maar op den aannemer van het werk, want tusschen den Staat en de werklieden van het aanbestede werk bestaat geen rechtstreeksch verband. De overheid kan echter zorgen dat de aanbestede werken worden uitgevoerd onder voorwaarde, dat de werklieden door hem, die het werk aanneemt, worden verzekerd tegen ongelukken.

De commissie handhaafde bij monde van den heer Van Malsen haar standpunt. De aannemer is slechts de uitvoerder van het werk; hij die het werk aanbesteedt, voor wijze rekening laat maken, is de eigenlijke werkgever, en deze heeft te zorgen voor verzekering van de werklieden tegen ongelukken. De verzekering in eigen beheer nemende zal het rijk bovendien veel goedkooper kunnen verzekeren dan als hij zich wendt tot particuliere maatschappijen.

De voorzitter bleef volhouden dat niet hij die doet aanbesteden de werkgever is, wel de aannemer. Overigens, de Staat zal toch de kosten moeten betalen, daar de aannemer de extra-uitgaaf in de aanneming-som in rekening zal brengen. Daartegen heeft spreker geen bezwaar, mits de Staat zelf niet als werkgever worde beschouwd, want dat ware wetenschappelijk en juridisch eene onhoudbare stelling.

De heer Westenneus van Meeteren betwistte de verplichting van den Staat om zelf te verzekeren bij werk in eigen beheer, waar hij die verzekering ook niet zou toepassen (volgens het rapport der commissie) voor de werklieden, die aan den Staat geleverd werk hebben vervaardigd.

De heer Van Malsen deed uitkomen, dat er slechts verschil van meening bestond over den vorm, niet over het beginsel.

De voorzitter bracht in het midden dat de verplichting om alle werklieden te verzekeren tegen ongelukken een andere strekking is, die slechts bij de wet kan worden opgelegd.

Hij volhardt voor het overige bij zijn meening. Zoolang er geen wet is kan van plicht voor Staat of particulieren geen sprake zijn. Hoe voorts zal de Staat werklieden verzekeren, die beelen bij hem, morgen bij een ander in dienst zijn? Moet er verzekerd worden, dan dient het door den aannemer, den uitvoerder van het werk te geschieden. Ook met de wijze van verzekering, de wijze waarop, kan spreker zich niet ten volle vereenigen, alhoewel hij zich niet in dieper in de zaak willen ingaan dan de tijd thans gebiedt.

De voorzitter constateerde dat inderdaad de practijk thans is, dat de Staat de verzekering als plicht op zich heeft genomen. Er blijft dus niets over dan de *moeder gee*, en dat punt is zoo maar niet tot eene beslissing te brengen. Hij is echter bereid het debat voort te zetten, alhoewel hij het beter acht het punt van de hoge wijze van verzekeren tot een volgend jaar, overeenkomstig het voorstel van Dordrecht, aan te houden.

Dienovereenkomstig werd bij acclamatie besloten.

— Bij het uitreiken van de diploma's aan de bekroonde muurders en vakphotographen ter tentoonstelling te Scheveningen, werd door den voorzitter, den heer Mr. A. J. C. Blik, in eenige toepasselijke woorden hulde gebracht aan den ontwerper van het kunstig diploma, den heer A. W. van Malsen, en aan de firma S. Lankhout en Cie., die belangeloos de uitvoering der diploma's kosteloos op zich had genomen.

— De heer Loffelt schrijft in het *Het Vaderland*:

De schilders van het continent, die liever niet in de lucht der Royal Academy hunne werken tentoonstellen, maar toch gaarne hunne schilderijen onder de oogen der kunstverzamelende Engelschen brengen, zullen een nieuw onderkomen vinden in de zoo opgerichte „New Grafton-Gallaries", 8 Grafton-Street bij New-Bond-Street, Londen.

De *Art Manager* F. G. Pringle Esq. is thans in Nederland, om relaties aan te knoopen. Vele der toegezegers in de Fransche kunstwereld moeten reeds hunne medewerking, nl. het exposeeren van hunne voortbrengselen, hebben toegezegd. De directeuren der onderneming zijn: Viscount Baring, T. D. Croft Esq., Alfred Tamplnar Esq., Marquis of Granby M. P., Lord Hathiield, F. M. Underdown Esq., Q. C. en Earl of Winchilfe.

Amsterdam. Dinsdag jongstleden werd de driejaarlijksche tentoonstelling door den burgemeester geopend met eene toespraak, waarin hij zeide het te betreuren, dat ook deze exposite weder moest worden gehouden in een hulpgebouw, maar er zich over te verheugen, dat door de mildheid der gemeente en de offervaardigheid van eenige ingezetenen de wedstrijd mogelijk is gemaakt. Dit is een blijk van Amsterdam's onverdoofde kunstliefde, die nog heerlijker zich zal uitspreken als straks de grondslagen worden gelegd van een waardigen kunsttempel, waarin de meesterstukken der moderne kunst eene plaats zullen vinden, en welke tempel tevens zijn ruimten zal openstellen voor de volgende driejaarlijksche tentoonstelling. Met dankbetuiging aan allen, die tot het welslagen der expositie medewerkten, besloot de burgemeester zijne korte rede.

Wat de testoonstelling zelve betreft, zij telt ruim 600 schilderijen, teekeningen en beeldhouwwerken, verdeeld over zeven zalen. Er zijn enkele stukken uit Duitschland, België, Noorwegen en Frankrijk.

(A. et A.) — Wij ontvingen ter kennisneming het eerste nummer van „De Timmerman", orgaan van de timmerliedenvereeniging „Door eendracht verbetering" te Amsterdam.

Uit het proefnummer blijkt dat de redactie zich tot taak stelt, uitsluitend den maatschappelijken toestand der werklieden in 't algemeen ter harte te nemen. Het komt ons daarom voor dat de titel, die een vakblad doet vermoeden, minder juist gekozen is.

Rotterdam. Den 3den September had, in de bovenzaal van het café *Fritsche*, aan de Maaskade alhier, de 12de vergadering plaats van de Nederlandsche Vereeniging van werktuig- en scheepsbouwkundigen.

Prof. H. Cop, uit Delft, gaf eenige beschouwingen naar aanleiding van de voordracht, door den heer Mark Leb Jr. in de vergadering van 15 Augustus 1891 gehouden. Hij gaf hierbij een historisch en critisch overzicht van de proeven, genomen tot bepaling van den weerstand bij schepen. Deze doorwrochte voordracht lokte eenige discussie uit.

Besloten werd dat de volgende vergadering, bij wijze van proef, op Woensdag zal gehouden worden, tenzij buitengewone omstandigheden zulks ongewenscht maken. Deze proef is een gevolg van de bezwaren,

door sommige leden geuit tegen den Zaterdag als gewone vergaderingdag.

Door den voorzitter, den heer F. W. Hudig, werden eenige mededeelingen gedaan betreffende Rotterdamsche handelsinrichtingen. Na afloop der vergadering maakten de meeste aanwezige leden een waterreisje langs deze handelsinrichtingen.

De volgende vergadering zal te Delft worden gehouden, en daarmede verbonden worden een bezoek aan de Ned. Gist- en Spiritusfabriek.

Haarlem. In de op 2 September gehouden vergadering van aanbevelers is tot directeur van de Maatschappij der Staatsspoorwegen benoemd de heer C. J. Vis, te Haarlem, op een vast salaris van *f* 2000 per jaar en één cent per baal, die verkocht wordt boven het cijfer van honderdduizend stuks.

— Nadat men vernomen zal de aanbestedingsschool den 15de October e. k. op feestelijke wijze geopend worden en heeft de Minister de benoeming van den heer Van Erkel tot directeur goedgekeurd.

Maarschie. De Gemeenteraad besloot tot het aanstellen van een opzichter, hoofd van den reinigingsdienst.

Gouda. Tot leden van de jury der hier te houden tentoonstelling van gastoestellen tot verlichting, verwarming en drijfkracht, zijn benoemd de heeren J. A. François, directeur van de gasfabriek en hoogdrukwaterleiding te Dordrecht, voorzitter van de Vereeniging voor gasfabrikanten in Nederland; C. F. Salomons, onder-directeur van de gasfabrieken der gemeente Rotterdam, secretaris van voormelde Vereeniging en J. J. Prins, directeur van de gasfabriek alhier.

Delft. Aan Prof. J. M. Telders, voorzitter van *Burgerpligt*, werd dezer dagen een tegeltableau aangeboden, vervaardigd in de fabriek van Joost 't Hooft en Labouchère, voorstellende een gezicht op het Gemeentehuis en de Oude Kerk. Het stuk is een kopie naar eene originele teekening van C. Springer en geschilderd door den plateelschilder L. Sent; het kunstwerk doet zoowel de fabriek als den schilder alle eer aan.

Winschoten. In de voorgaande week werden in de bekende klokkengieterij van den heer A. H. van Bergen, te Heiligerlee, vier metalen torenklokken gegoten in een smeltoven van nieuwe constructie, waardoor het mogelijk was in vier uren tijds de geheele massa metaal te smelten en te gieten. Dit belangrijke werk is door den heer A. H. van Bergen Jr. geheel zelfstandig uitgevoerd en naar wij vernemen uitnemend geslaagd, daar de klokken niet alleen zuiver gegoten, maar ook helder en harmonieerend van geluid zijn.

— De Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen en den Hollandsch Spoorwegmaatschappij hebben voor de inzendingen aan de tentoonstelling te Batavia in 1893, vrije teruggezending toegestaan.

Op aanvrage zijn bij den heer De Bussy, Rokin 60, Amsterdam, gratis prospecti dezer tentoonstelling te bekomen.

BERICHT.

Opnieuw vestigen wij er de aandacht op dat afzonderlijke nommers van *De Opmerker* slechts tegen *vooruitbetaling* toegezonden worden. De prijzen bedragen 15 cent per nommer en 25 cent per plaat.

De Administratie.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is, aan W. A. Bäumer, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als opzichter te klasse van 's Rijks waterstaat, behoudens aanspraak op pensioen.

— Te Goes is overleden de heer C. E. Massee, chef van de firma wed. J. C. Massee & Zoon, in het gansche land bekend door haar uitgebreiden handel in kalfsbouwwerktuigen enz.

ADVERTENTIËN.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 20e September** zullen de Architecten J. STOK & ZOON te ROTTERDAM, nimmer hunne principalen, aanbesteden:

Het bouwen van een Fabriekagebouw, Machinegebouw, Ketelhuis en Bergplaatsen, op een terrein langs den rechter Maasoever, nabij het Kralingsche veer, onder de Gemeente Kralingen.

Bestek en teekeningen zijn van af Maandag den 12de September, tegen betaling van *f* 3,—, verkrijgbaar ter Drukkerij J. DE JONG, Wijnstraat 54, *Rotterdam*.

Inlichtingen worden verstrekt aan het Bureau van laatgenoemde Architecten, *Vlaardingen* N°. 7.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

DE LINT & Co., Rotterdam, GROENENDAAL 29.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag** den **17de September 1892**, des namiddags te **3** uur, zal door het Bestuur der Coöperatieve Bouwvereeniging „Concordia", gevestigd te Haarlem, in Café Neuf van den heer Montagne aldaar worden aanbesteed en later in verband met het te nemen Raadsbesluit betreffende het plan van Schouwing der Avenues, worden gegund

de bouw van ZEVEN WOONHUIZEN op een terrein, gelegen aan den kleinen Houtweg te HAARLEM.

Aanwijzing op Woensdag den 14den September 1892, des morgens te elf uren, op het terrein door den architect J. WOLBERS, bij wien tevens inlichtingen te bekomen zijn.

Bestek en teekeningen zijn verkrijgbaar bij den Boekdrukker Remmink, Klein Heiligland te Haarlem, tegen betaling van *f* 2.

MORLEY harde, half harde, zachte,

uit de **eenige** in die stroomsort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (Meuse)

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland

BRUSSEL

Rue du Progrès 35.

Houtbereiding tegen bederf. Kyaniseerinrichting. H. LENSINK, ARNHEM.

levert pasklaar gekyaniseerd (rot- en zwamvrij)

Raasterwerken, Schuttingen,

BROEIBAKKEN, VLOEREN,

Vloerribben, enz. enz.

Georg-, Marien-, Bergwerks- & Hütten-Verein te Osnabrück.

Vertegenwoordiger voor Nederland en koloniën.

F. W. VANGENDT JGz.

Ingenieur-architect. Van-Speijkstraat 117. 's-GRAVENHAGE.

Uitvoerige IJzergieterij en Machinefabriek.

ENSINK & Co., GROFSMEDERIJ.

IJZERCONSTUCTIES.

Handel in gebruikte Machines en Werktuigen.

Gietwerken voor het Bouwvak.

INSTALLATIES VOOR FABRIEKEN.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende **BOUWTERREINEN TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

RIETPLANKENFABRIEK, (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN - Gouda.

Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.

Onbrandbaar. — Isoleerend.

Monsters, Attesten, Prospectus gratis.

TENTOONSTELLING VAN NIJVERHEID,

te houden te WINSCHOTEN in Juni 1893.

Reglementen en Programma's zijn op *franco* aanvraag verkrijgbaar bij den tweeden ondergetekende te WINSCHOTEN.

Namens de Commissie,
W. J. N. LANDRÉ, *Voorzitter.*
A. FRANKFORTER, *Secretaris.*

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

General Agent voor *Nederland en Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

Opgericht 1881.

ATELIER VOOR GLASSCHILDERKUNST EN GLAS IN LOOD.

voor kerken en particuliere gebouwen.

Speciale Inrichting voor Glasetserij.

EDUARD LÖHRER, Utrecht, Stationsplein 17.

Gouden Medaille Sporttentoonstelling Scheveningen 1892.

Artistieke uitvoering. Civiele prijzen. Men vrage prospectus en prijscourant.

Gouden Medaille Groningen 1896.

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.

Mack's Gipsplanken

maken mogelijk eene ***spoedige daarstelling*** van Plafonds, Echte Scheidsmuren, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc. ***Belangrijke Besparing in Ruimte.*** ***Voortreffelijke Isoleering*** van Daken en vochtige muren. ***Onbrandbaar, Goedkoop.***

Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: **H. A. B. DUPUY & Co.**, *Jeroenlaai.*

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek VAN

WATERPAS-,

Hoekmeet-

en andere

INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten,

Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**

Weegwerktuigen.

J. H. P. JANSE,

Marnixstraat 364

AMSTERDAM.

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Deksteenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenkstoenen, Altaren, Naamplaten**, etc, etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën

VAN KESSEL & ROHL, eigenaars van Granietgroeven te LUCKERN, WANEWIK, ELPEWOLT, EYNKIL en WIBRO.

Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,

te WOLGAST en BERLIJN,

welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* beveelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar inlevere te geven teekening.

Tezen betaling van *f* **2.—** zullen *franco* worden toegezonden:

1e. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**

2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalustere** en **balusters** met **zinken ornamenten.**

3e. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* **30.—** worden de twee gulden gerestitueerd.

F. W. BRAAT.

JAN HAMER & Co.

Marnixstraat 402.

AMSTERDAM.

DÜRKOPP's Patent nieuw **geruischloos**

Gas- en Petroleummotoren

Denkbaar eenvoudigste en soliedste constructie, hoogst elegante en nette afwerking. (5)

Dagelijks in werking te zien.

A. H. VAN BERGEN,

FABRIKANT TE

Heiligerlee, prov. Gron.

SPECIALITEIT IN

Nieuwe Constructie

BRANDSPUITEN,

Torenuurwerken

EN

LUIDKLOKKEN,

op binnen- en buitenlandsche **Tentoonstellingen** bekroond.

ANTWERPEN 1885. EERDIPLOMA.

Gouden en Zilveren Medailles.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen

van gegalvaniseerd gegoôd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*

T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 38. ZATERDAG, 17 September 1892.

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.M.W.J.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT Jgz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia*: J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren
Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *tien gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, bedrag bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN 20 cent voor elken regel platteraimte en 10 cent voor een herhalingsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling 12½ cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. De 973e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 21 September a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Installatie van den heer K. Sluijterman als gewoon lid.
c. Bijdrage van den heer W. Kromhout Cz.: *„Het rationalisme in Frankrijk."*
d. Kunstbeschouwing van den heer W. van Boven: *„Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem."*

2°. De tijd van inlevering voor de tweede gewone prijsvraag: *„Een hoofd voor een aan huiskunst gewijd weekblad"* is vastgesteld op 26 September a. s. (Zie *De Opmerker* van 9 April 1892).

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

(A. et A.) BIJ DE PLAAT.

In 1612 werd aan Hendrik Corneliszoon van Bilderbeeck, stadsmeester-metselaar een open erf verkocht, gelegen aan den Ouden Singel dicht bij de Nieuwe Mare. Dit gedeelte was eerst kort geleden tot de veste Leiden getrokken en lag vroeger buiten de Marepoort.

Men mag dus besluiten dat in 1613 of 1614 het huis gebouwd door of ten minste voor rekening van den stadsmeester-metselaar. (George Galland schrijft dit gebouw toe aan Lieven de Key uit Haarlem.) Lang schijnt de mr. metselaar er geen pleizier van gehad te hebben, want in 1627 is 't als behouwd erf verkocht en in andere handen overgegaan.

Op de cartouche als gevelsteenen leest men:

DIT IS IN DEN VERGVLDEN
GHEKROONDEN HOV-HAMER.

waartusschen op een gevelsteen een dubbele *dik* met een kroontje erboven.

Van de attributen zijn zeer goed te herkennen:
Mars, aan den helm en het oorlogswapentuig.
Venus, aan de twee vlammende harten.
Ceres, aan de korenaren.
Bacchus aan de druiven en de roemers.

Zeer mooi beeldhouwwerk is de leeuwenkop, geheel bovenaan, en 't opengewerkte vruchtenmandje als eindversiering. 't Metselwerk der onderste verdieping is uiterst fijn en geslepen, dan volgt gewoon metselwerk en 't bovenstuk is voor een paar jaar geheel nieuw opgemetseld. De kruiskozijnen zijn sedert lang verdwenen.

Bij de deur heeft men tot meerdere sierlijkheid (?) een paar pilasters aangebracht. Overigens is 't gebouw vrij goed bewaard gebleven.

H. J. JESSE,
Architect.

Leiden, April 1892.

(A. et A.) BOUWKUNDIGE VEREENIGINGEN IN HET BUITENLAND.

I. THE ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS.

Ofschoon het jaar 1834 als stichtingsjaar officieel in de archieven van het Instituut is aangegeven, trad het vooral meer openbaar op na de wettelijke erkenning van den 11den Januari 1837 door Koning Willem IV en na de bekrachtiging door Koningin Victoria op den 8sten Augustus van hetzelfde jaar. Op den 18den Mei 1866 schonk Koningin Victoria het Instituut ook de bijvoeging van „koninklijk".

Het doel van het Instituut was volgens het reglement: „het bevorderen van het algemeen belang en de ontwikkeling der bouwkunst, zich ook uitstrekkende tot de aanverwante kunstvakken en wetenschappen". Het zegel van het Instituut wordt in de eerste statuten aldus vastgesteld: „Het zegel zal bestaan uit twee gouden klimmende leeuwen op rooden achtergrond, zich steunende tegen een zuil, waarin chevrons gegroefd, alles geplaatst op een grond, gegroefd als voornoemde zuil; een band omsluit het geheel en draagt het volgende opschrift: — Institute of British Architects

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de letters A. et A.

POLYTECHNISCHE SCHOOL

Anno Salutis MDCCCXXXIV (jaar der stichting); daarboven een muurkroon, eronder het devies: „Usui Civium, Decori Urbium. — De woorden „In Corp. VII. Gul. IV", herinneren het jaar der wettelijke erkenning, het zevende regeeringsjaar van Willem IV (1837).

Ieder jaar verschijnt in October „The R. I. B. A. Kalendar", bevattende de statuten van het Instituut, de ledenlijst, uittreksel der statuten van de bevriende vereenigingen in het Britsche rijk, de programma's van eischen voor examens in de bouwkunst, enz.

De leden van de R. I. B. A. zijn verdeeld in vijf rangen of klassen: fellows, associates, honorary associates, honorary fellows en honorary corresponding members, aan welke klassen later nog is toegevoegd, die der studenten (students) en der verbonden zustervereenigingen (allied societies). De *fellows*, wier aantal ongeveer 550 bedraagt en die de eigenlijke kern van het Instituut vormen, zijn architecten, die den leeftijd van 30 jaar bereikt hebben en minstens zeven jaar gevestigd zijn; zij worden voorgesteld door drie titulaire leden en betalen een entreegeld van vijf guinjes (p. m. *f* 60) en eene jaarlijksche contributie van vier guinjes (p. m. *f* 48) en hebben het recht achter hunnen naam de initialen F. R. I. B. A. te voeren.

De *Associates*, wier aantal ongeveer 800 bedraagt, vormen de toekomst van het Instituut; zij moeten minstens een-en-twintig jaar oud zijn en practisch werkzaam in de bouwkunst (teekenaars, opzichters, enz.); zij kunnen na het afleggen van een speciaal examen toegelaten worden als *Fellows*; zij betalen een entreegeld van drie guinjes en eene jaarlijksche contributie van twee guinjes, en voeren achter hunnen naam de initialen A. R. I. B. A.

De *Honorary Associates*, ongeveer 70 in aantal, worden gekozen uit die personen, die door hunne positie in de kunst of wetenschap zich verdienstelijk hebben gemaakt of kunnen maken tegenover het Instituut; twee guinjes is het bedrag van het entreegeld en de contributie, welke gelden aangewend worden voor de uitbreiding der bibliotheek.

De *Honorary Fellows* (zeer klein in aantal) zijn de leden der koninklijke familie, de koningin Victoria, de prins van Wales, verder de hertogen van Edinburg, Connaught, Westminster en andere hooggeplaatste personen in het vereenigde koninkrijk en de koloniën.

De *Honorary Corresponding Members* zijn personen, die, geen Engelsch onderdaan zijnde, om hunne positie, welke zij in de bouwkunst en aanverwante kunstvakken en wetenschappen innemen, door hunne medewerking kunnen bijdragen tot het doel van het Instituut; zij zijn volgens den kalender van 1891, 50 in getal en verdeeld over alle landen van Europa en der Vereenigde Staten als volgt: België met 2 leden; Denemarken met 2 leden; Duitschland met 8 leden (waaronder Raschdorff, Ende, Otzen) Frankrijk met 17 leden (waaronder Bailly, Daly, Garnier, Sédille) Griekenland met 1 lid; Italië met 7 leden; Nederland met 3 leden (Dr. P. J. H. Cuypers, Jhr. A. de Stuers en Jhr. Victor de Stuers); Oostenrijk met 3 leden; Portugal met 1 lid; Spanje met 2 leden en de Vereenigde Staten van Amerika met 4 leden.

Sedert twee jaar worden de *Students*, nu nog klein in aantal, ingeschreven in het register der R. I. B. A, na het afleggen van een speciaal examen.

De *Allied Societies* zijn de zuster-vereenigingen in Groot-Brittanië en Ierland, in Engelsch-Indië of andere landen onder Engelsch protectoraat, wier statuten goedgekeurd zijn door den raad der R. I. B. A. (bestaande uit een president, vier vice-presidenten, secretaris en twintig leden.) Het aantal dier vereenigingen bedraagt in het vereenigd koninkrijk 12; zij zenden vertegenwoordigers in den raad der R. I. B. A.

(*Wordt vervolgd.*)

BOEKAANKONDIGING.

Mr. N. de Roever en de Minister Heemskerk, door Jhr. Mr. Victor de Stuers. — *'s-Gravenhage*, W. P. van Stockum & Zoon.

In den vorigen jaargang (*) deelden wij onzen lezers het twistgeschrijf mede, tusschen de heeren De Stuers en De Roever ontstaan naar aanleiding van den wóór omstreeks 17 jaren uitgeschreven wedstrijd voor het ontwerpen van een museum-gebouw te Amsterdam. Daarna schreef de heer De Roever eene brochure (*), waarop de heer De Stuers thans heeft geantwoord.

„Verschillende omstandigheden" — zoo verklaart hij — hebben mij verhinderd deze brochure vroeger te doen verschijnen.

„Haar doel is protest aan te teekenen ten aanzien van de beschuldiging van oneerlijkheid en bedrog door Mr. N. de Roever, lid en secretaris van de commissie van toezicht van 's Rijksmuseum, tegen den Minister van staat Mr. J. Heem-kerk Az. uitgesproken, en het publiek in te lichten aangaande de wordingsgeschiedenis van het Museum.

„Toen ik in November 1891 een eerste protest deed hooren, trof het mij dat Mr. De Roever in zijne repliek bekende voorlang erop verdacht te zijn geweest, dat ik een onweerswolk van grieven over zijn hoofd zou doen losbarsten. Deze erkentenis bevreemdde mij. Nooit toch had ik met Mr. De Roever eenige moeilijkheid noch onaangenaamheid gehad; hoe kon hij dan een onweerswolk van grieven voorzien? Was dan zijn geweten niet zuiver?

„Inderdaad. Een ingesteld onderzoek leerde mij dat deze persoon onder het mom van zekere *bonhommie* sinds geruimen tijd zoowel Dr. Cuypers als mij achter de schermen bestookte en zwart maakte, in vereeniging met een ander nog hart-stochtelijker museumknager.

„Ja, ik vernam dat Mr. De Roever zelfs de commissie van toezicht van 's Rijksmuseum, waarvan hij secretaris is, trachtte op te zetten tegen de mannen die het Museum hebben tot stand gebracht.

„Mijn brochure zal Mr. De Roever niet tot andere gedachten brengen.

„Slechts op één punt hoop ik dat zij hem zal bekeeren, namelijk ten opzichte van de door hem uitgesproken meening, dat ik bevreesd zou zijn tegen hen, die het verdienen, nog tijdens hun leven op te treden."

Wij komen later op deze brochure terug.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Op Dinsdag, 13 dezer, hield het Koninklijk Instituut van Ingenieurs zijne zomervergadering in een der lokalen van het Centraal station te Amsterdam; de zaal was rijk versierd met een aantal platen, teekeningen en photographieën, betrekking hebbende op de werken, die na afloop van de gewone werkzaamheden en op den daarop volgenden dag door de leden zouden worden bezichtigd.

Als naar gewoonte werd bij deze feestelijke bijeenkomst, hoofdzakelijk gewijd aan excursies, slechts datgene behandeld, wat urgent is of door het reglement wordt voorgeschreven en werden inlichtingen verstrekt en voordrachten gehouden over de werken waaraan een bezoek zal worden gebracht.

De president W. F. Leemans opende de vergadering te 11 uren met een woord van herinnering aan de leden,

(*) Zie *De Opmerker* 1891, pag. 391 en 401.
(*) Zie *De Opmerker* 1892, pag. 46.

die sedert de vorige vergadering door den dood aan het Instituut waren ontvallen. Het waren er wederom een zevental, de heeren G. Hoogenboom, H. G. Levert, P. A. Korevaar, Mr. H. Jacobi, H. de Neufville, J. M. Erdmansdörfer en A. L. de Bruyn Kops.

De notulen der Instituutsvergadering van 9 Juni jl. waren gedrukt aan de leden toegezonden en werden goedgekeurd.

Een aantal geschenken waren wederom ontvangen, waaronder het portret in groot formaat van den oud-president N. Th. Michaëlis.

Namens den Raad van Bestuur werd mededeeling gedaan, dat een uitvoerig adres aan den Minister van binnenlandsche zaken, met afschrift aan dien van waterstaat enz. was ingediend, waarin opnieuw op de oprichting van een rijksproefstation voor bouwmaterialen wordt aangedrongen, op welk adres nog de beschikking wordt ingewacht.

Een brief van de commissie voor de behartiging van de belangen van Nederlandsche inzenders naar de wereldtentoonstelling te Chicago, gaf den Voorzitter aanleiding de leden uit te noodigen om bij eventueele inzending van technische werken zich vóór ultimo October tot den Raad van Bestuur te wenden, om vanwege het Instituut eene collectieve inzending te doen slagen; het daartoe strekkende aangevraagd crediet werd bij acclamatie toegestaan.

Door den Voorzitter werd melding gemaakt van hetgeen door den Raad van bestuur was verricht om het mogelijk te maken, dat het zesde congres van binnenlandsche scheepvaart in 1894 in Nederland zal worden gehouden, en wel te 's-Gravenhage, waarbij dan het Instituut zich aan het hoofd der zaak zou stellen. Uit die mededeeling bleek, dat de zaak, wat het Instituut betreft, tot nog toe was afgestuit op de groote kosten aan de verwezenlijking van het denkbeeld verbonden.

Na deze mededeeling verzocht het lid, de afgetreden president J. F. W. Conrad, het woord, om in het breede te ontvouwen wat ertoe had geleid, dat de Nederlandsche leden van het congres evenwel de uitnoodiging hadden gedaan om het zesde congres te 's-Gravenhage te houden. Na beraadslaging werd door de vergadering in beginsel goedgekeurd, dat het Instituut de leiding van de zaak zal op zich nemen, omdat in de November-vergadering de discussie zal worden voortgezet.

Van den hoofdingenieur van den waterstaat in het 9de district waren brieven ontvangen ten geleide van de waarnemingen aan Den Helder over de maanden Mei tot Augustus 1892.

Van de Hollandsche Maatschappij van weten-schappen was het programma voor 1892 ingekomen.

Door het lid H. C. Bosscha was een brief ingezonden, ten geleide van eene verhandeling over het verdampingsvermogen van stoomketels, welk stuk in handen van eene commissie is gesteld om advies.

Door het lid Ph. W. van der Sleijden, die met het lid G. J. de Jongh het Instituut had vertegenwoordigd op het vijfde congres van binnenlandsche scheepvaart, werd daaromtrent een verslag aangeboden, dat bij de notulen der vergadering zal worden afgedrukt.

In verband met het voornemen om na afloop van de vergadering onderscheiden werken te bezichtigen, werden in deze vergadering al vast korte mededeelingen gedaan door het lid J. Z. Stuten over het fort Pampus, bij welwillende toestemming van den Minister van oorlog ter bezichtiging gesteld, en door de leden R. O. van Manen en L. J. Eymer over de werken te Schellinkwoude.

Eenige nieuwe leden werden aangenomen en anderen als zoodanig voorgesteld.

Na afloop van vergadering en het gebruiken van eenige ververschingen, werd per stoomboot het voorgenomen bezoek gebracht aan het fort Pampus, alwaar de leden werden gerecipieerd door den luitenant-kolonel eerst-aanwezend-ingenieur R. Sturms, die ook de vergadering had bijgewoond; daarna werden de werken te Schellinkwoude en die aan aan den mond van het Merwedekanaal bezocht en deze dag besloten met een vriendschappelijken maaltijd in het Victoria-hotel te Amsterdam, alwaar de heer Sturms als gast van den Raad van Bestuur was aangezeten.

Des anderen daags werd per extra-trein een tocht gemaakt naar IJmuiden, ter bezichtiging van de sluiswerken aldaar, waardoor de leden in de gelegenheid waren met bewondering te constateeren hoeveel sedert hun bezoek in het vorige jaar reeds was tot stand gebracht. In het directiegebouw werden vooraf de noodige inlichtingen verschaft door den leden A. A. Bekaar en W. K. du Croix.

Na het gebruik van een déjeuner werd nog in twee stoombooten een tocht gedaan langs het kanaal en in zee tot tot op 6000 M. uit den wal, waarna de leden, wél voldaan over al wat ze hadden bezichtigd, huiswaarts keerden.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 'S-HAGE.

Algemeene vergadering, gehouden op 14 Sept.'92.

Na de aanwezige leden op deze eerste bijeenkomst na de zomervacantie welkom te hebben geheeten, deelde de Voorzitter mede, dat de Vice-voorzitter-penningmeester, de heer J. P. J. Lorrie, alsook de 1e- en 2e Secretaris, de heeren A. J. Sanders en K. Stoffels, wegens drukke bezigheden, als bestuursleden wenschten af te treden. Op de a. s. Octobervergadering zal de verkiezing voor deze drie opengevallen zetels plaats hebben.

Het Jury-rapport over het antwoord, onder motto „Mot," ingezonden op de prijsvraag voor eene „Protestantsche dorpskerk," werd uitgebracht; den vervaardiger werd door de Jury geen bekroning voor dit ontwerp toegekend.

Achtereenvolgens werd hierna gelezen, het tweejaarlijksch verslag van den 1sten-Secretaris, het verslag van den Bibliothecaris-archivaris en van de Vragencommissie.

De benoeming van 2 lokaal-commissarissen en 3 leden voor de Vragencommissie werd tot de volgende vergadering verdaagd.

Op de statuten, welke thans in overeenstemming zijn gebracht met het nieuwe reglement, zal opnieuw de koninklijke goedkeuring worden aangevraagd.

Ten slotte werd nog medegedeeld, dat de heer J. J. van Nieukerken, architect alhier, is toegetreden als kunstlievend lid der Vereeniging.

Eenige ontwerpen van uit te voeren werken op de gronden van de Haagsche Maatschappij „Duinoord," van de heeren K. Stoffels en P. du Rieu Fzn., benevens de 2e en 3e afl., 3e jaargang, van het plaatwerk „De Architect," vormden de kunstbeschouwing.

TOEPASSING DER ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN.

De aannemer K. H. Holthuis te Groningen heeft onder dagteekening van 14 Juni 1892 tot den Raad der gemeente Groningen een request gericht, waarin hij zich beklaagt over den uitleg, dien het Bureau der Publieke werken meent te moeten geven aan sommige bepalingen van het bestek der door genoemden aannemer aangenomen bewaarschool, en wel in verband met de toepassing der Algemeene Voorschriften van het Departement van Waterstaat. Een onzer lezers verzoekt ons dit adres, waarover eerst den 5den Sept. jl. door het College van B. en W.

advies werd uitgebracht, in zijn geheel op te nemen. Gaarne voldoen wij aan dit verzoek, ofschoon het ons leed doet niet in de gelegenheid te zijn gesteld ook het rapport van den Directeur der gemeentewerken, waarnaar in genoemd advies verwezen wordt, te plaatsen.

Het adres is van den volgenden inhoud:

Groningen, 14 Juni 1892. Aan den Edelachtbaren Raad der Gemeente Groningen. Ondergeteekende, Kornelis Henricus Holthuis, aannemer te Groningen, neemt de vrijheid zich beleefdelijk tot Uwen Raad te wenden naar aanleiding van de volgende feiten:

Op den 6den Juli 1891 nam hij aan van de gemeente Groningen „het bouwen van een bewaarschool aan den Westerbinnensingel, onder bijlevering van alle daartoe noodige bouwstoffen, arbeidsloonen, transporten, enz. enz." en zulks voor een som van *f* 19730, betaalbaar in drie termijnen, de eerste ten bedrage van $^{7}/_{10}$ wanneer het gebouw onder de kap en glasdicht zou zijn, de tweede ad $^{2}/_{10}$ wanneer de primitieve oplevering plaats zou hebben, de derde ad $^{1}/_{10}$ wanneer de eindoplevering zou hebben plaats gehad en hij aan alle zijne verplichtingen zou hebben voldaan. Voor het bestek golden de Algemeene Voorwaarden van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid met eenige hier niet ter zake afdoende wijzigingen, terwijl in artikel 8 „verrekening" werd bepaald dat alle in het bestek genoemde hoeveelheden niet verbindend zouden zijn voor de Directie (hier den directeur der gemeentewerken) en dat, behalve datgene wat volgens de bedoeling der besteksbepalingen niet voor verrekening in aanmerking komt, het meer of minder verrichte werk zou worden verrekend naar een in dat artikel opgenomen tarief, waartoe de aannemer verplicht zou zijn geregeld een staat van meerder of minder werk aan te leggen, welke elke week door hem en den opzichthebbende zou moeten worden afgeteekend, terwijl geen betaling voor meerder werk zou geschieden, dat niet op een der weekstaten genoemd en door den opzichthebbende als zoodanig opgenomen zou zijn.

Over den staat, die van het meerder of minder werk, zich voordoende tot op de betaling van den eersten termijn der bestekpenningen, is opgemaakt en die door hem aannemer en den opzichter J. J. Wibbelink op 1 December 1891 werd geteekend, is geen verschil ontstaan. Het meerder werk tot op 1 December 1891 beloopt *f* 467.87½ en het minder werk *f* 366.94, zoodat het verschil ten bedrage van *f* 100.93½, dat naar adressants meening reeds had moeten zijn betaald bij de uitbetaling van den eersten termijn omdat het toen reeds vaststond (aan het bouwbureau werd hem gezegd dat het geen gebruik was dat te doen en adressant had zich daar maar bij neder te leggen), thans bij de betaling van den tweeden termijn vereffend zal moeten worden. Die tweede termijn van $^{2}/_{10}$ is namelijk verschenen, daar de primitieve oplevering heeft plaats gehad, en ook over de betaling van dat gedeelte der bestekpenningen is hem niet gebleken dat verschil van gevoelen bestaat. Maar tevens zal bij die uitbetaling van dien tweeden termijn verrekening moeten plaats hebben van den staat van meer of minder werk, zich aansluitende aan den bovengenoemde van 1 December 1891 en loopende over het later meer of minder geleverde werk tot op de oplevering. Over het opmaken en goedkeuren of teekenen van dien tweeden staat van meer of minder werk is nu quaestie gerezen, en adressant, die noch den tweeden termijn, noch het vaststaande saldo van *f* 100.93½ noch het saldo dat hem voor meer werk van af 1 December 1890 toekomt, verkrijgen kan, tenzij hij zich nederlegge bij wat men aan het bouwbureau wil, kan zich daarbij, omdat het grof onrecht en willekeur is, niet nederleggen en wenscht U de gerezen quaesties te doen kennen. En daartoe moet hij, ter richtige beoordeeling, terugkomen op den staat, die 1 December 1891 werd geteekend, en op hetgeen daarbij is voorgevallen. Op dien staat, hierbij overgelegd, werd hem als meer werk goed gedaan een som voor balken van meerdere lengte dan de in het bestek bepaalde, maar verder ook een bedrag van *f* 27.85½ wegens meerder voegwerk.

Toen hem dit meerder werk betreffende die balken en dat voegwerk werd gelast, begreep adressant dat hij verstandig zou doen schriftelijken last voor het ingaan op die afwijkingen voor het bestek te vragen om latere moeite te voorkomen. Op zijn schrijven aan den adjunct-directeur der gemeentewerken van 14 September 1891, in minuut hierbijgaande, ontving hij op denzelfden dag het mede overgelegd antwoord van den heer Molenaar, waarbij de niet-toepasselijkheid van § 445 der A. V. alinea 9, waar adressant naar verwezen had, werd beweerd, omdat afwijkingen van het bestek, als die waartoe hem last waren gegeven geene „buitengewone werken" in den zin van bedoelde alinea waren. Hij werd verwezen naar art. 8 van het bestek, onder bijvoeging dat vrees voor kwestie, welke later zou kunnen voortvloeien daaruit (te weten dat hij zonder schriftelijken last aan de gelaste afwijkingen voldeed) niet bij hem behoefte te bestaan, wanneer hij de orders der directie en de bepalingen van het bestek maar strikt naleefde en zorg droeg voor 't geregeld opmaken der staten.

Door dit schrijven volkomen bevredigd en gerust gesteld, is adressant op de hem bevolen besteksafwijkingen ingegaan zonder schriftelijke verklaring, waarvoor de brief van den heer Molenaar overigens in de plaats kan komen. Hij zag zijn balken en voegwerk dan ook als meer werk goedgekeurd. Natuurlijk heeft hij ook sedert aan de besteksafwijkingen of aan hetgeen hem als meer werk werd bevolen, voldaan, overtuigd als hij was en ook mocht zijn na het schrijven van den heer Molenaar en de fiatteering van zijn meerder werk op den 1sten December, dat hij ook zonder schriftelijke bevelen aan de besteksafwijkingen kon voldoen.

Was hem voor 79.5 vierk. M. meerder voegwerk, naar een „eenheidsprijs volgens tarief" op 35 centen gesteld (het tarief bevat geen vaststelling van prijs voor voegwerk, maar over het te stellen cijfer van 35 centen was men het eens geworden), op 1 December 1891 *f* 27.82½ toegekend, sedert leverde hij nog 681 vierk. M. dergelijk voegwerk, waarvoor hij naar dienzelfden prijs van *f* 0.35 dus als meer werk in rekening brengt *f* 238.35.

Tot zijn groote verbazing wil men thans op den door hem overgelegden staat van geen voegwerk als meer werk bij het bouwbureau weten, voor meer voegwerk niets toekennen. Toch bewijst de brief van den heer Molenaar dat het voegwerk dat hem bevolen is, meerder werk opleverde, toch is dat wel geen quaestie meer, nadat men het van hem gevorderde voegwerk als afwijking van het bestek en als meer werk opleverend erkende in den eersten staat van December. Maar bovendien blijkt het afdoende uit een vergelijking van het bestek van dit werk met de A. V., dat adressant voor het geleverde voegwerk, wat gesneden voegwerk is geweest, recht heeft op betaling van meer werk.

Bij inzage van het bestek zal blijken dat van voegwerk geen letter gesproken wordt in dat bestek. Welk voegwerk er nu moest zijn, moest gezien worden uit de A. V., die hier gelden en die in § 249 bij nieuw metselwerk, als hier, omtrent het voegen voorschrijven: dat de dagelijks afgewerkte lagen van nieuw metselwerk met de uitpuilende metselspecie, voor dat deze is opgedroogd, worden opgevoegd zonder of met zeer weinig bijvoeging van voegspecie, terwijl het voegwerk dan bij droog weder langs de rij met de dagge moet worden doorgehaald zonder de voegen echter in te snijden maar alleen de baarden droog af te snijden. Dit een en ander moest adressant dus als bestekwerk volgens het bestek in verband met de A. V. verrichten. Maar gesneden voegwerk, dat volgens alinea 3 van § 249 A. V. in het bestek moet zijn voorgeschreven, was, waar het bestek van alle voegwerk zweeg, veel minder nog gesneden voegwerk voorschreef, natuurlijk werk buiten het bestek en leverde alzoo op meer werk. En dat meerder werk is hem bevolen en is uitgevoerd.

Men heeft hem gelast gesneden voegwerk te maken en daartoe de reeds gemetselde voegen uit te krabben om die dan in 't volgend voorjaar vol te voegen en te maken tot wat men technisch onder „gesneden voegwerk" verstaat. Adressant liet overeenkomstig bevel die voegen uitkrabben. In 't voorjaar achtte de directie het uitkrabben nog niet voldoende en wilde meer. Men heeft hem toen bevolen die uitgekrabde voegen tot op een diepte van 2 centimeter uit te kappen. En nu komt tengevolge van dat een en ander buiten de reeds genoemde *f* 238.35 nog vrij wat meer als meer werk in aanmerking. Voor dat uitkappen heeft hij 1162 uren arbeid moeten laten verrichten, waarvoor op zijn staat van meer werk naar 14 cent per uur *f* 162.68 is uitgetrokken, terwijl voor kapijzers en beitels voor dat werk *f* 11.25 en voor voegspecie, vroeger uitgekrabt, maar thans weer gevuld, *f* 11.45 is uitgeschoten en dus uitgetrokken. Mede hebben de steigers, die na den winter over moesten blijven staan, omdat hij ze in 't voorjaar voor het verlangde voegwerk noodig had, hem eene uitgave gekost van meer dan (in den staat is gesteld) *f* 50.

Het is dus al zeer onredelijk dat de Directie van het werk thans van den staat van meer werk wil zien geschrapt en niet wil goedkeuren meerder werk in rekening gebracht voor dat meerder voegwerk en die daarmede in verband staande meerdere uitgaven.

Toch wil men dat. Voor voegwerk en het daarmede in verband staande wil men niets fiatteeren, Ook zou op zijn 2den staat van meer werk ten onrechte zijn gebracht de post van *f* 160 voor twee kachels met toebehooren. Maar ook het niet goedkeuren van dien post is onverdedigbaar.

In de besteks-omschrijving van het uit te voeren aanbestede werk wordt immers (bl. 47 van het bestek) den aannemer opgelegd om in elk lokaal te leveren en op te stellen een kachel met toebehooren volgens aan te wijzen model en daarbij te leveren de noodige kachelpijpen, kachelmantels, turfbakken, cokesbakken, scheppers, pooken en tangen, alles in vorm, afmetingen en bewerking als zal worden opgegeven en aangewezen. En wanneer men nu in art. 3 van het bestek vindt aangegeven dat er 5 lokalen zullen gemaakt worden van M. 7 lengte en M. 5.50 breedte en één lokaal van M. 7.22 lengte en M. 5.50 breedte, te zamen alzoo 6 lokalen, en nergens in dat bestek de qualificatie van lokaal gegeven wordt aan andere ruimten, die dan ook, voor zoover er buiten de 6 lokalen nog andere ruimten zijn, door geen technicus als lokalen zouden kunnen worden gequalificeerd, dan zal ieder lid van Uwen Raad kunnen begrijpen dat adressant bij zijn aanneming slechts op 6 kachels met toebehooren kon rekenen. Voor die 6 kachels en toebehooren was hij met handen en voeten gebonden aan de eischen der directie en moest naar model, qualiteit, bijbehoorend goed en zooveel meer zich gedragen naar de eischen die hem werden gesteld, al waren zij ook nog zoo overdreven. Maar om 8 te leveren, waar het bestek 6 medebracht, zonder dat hij recht zoude hebben de boven het bestek geleverde kachels als „meerder werk" betaald te zien, dat kan toch niet aangaan. Zelfs de Algemeene Voorwaarden, al leggen zij ook den aannemer overal voetangels en klemmen op zijnen weg, bevatten geen bepaling, die hem noodzaken zou om zonder vergoeding te leveren voorwerpen, die niemand in het bestek als verplichte levering kan vinden.

Adressant bevindt zich door de willekeurige beschouwingen van de Directie in groote onaangenaamheden, Nu hij zijn staat van meer werk niet goedgekeurd en geteekend kan krijgen, kan hij diensvolgens ook niet erlangen de betaling van wat hem toekomt. Evenals ieder aannemer, die het werk voltooid heeft en zelf betalen moet, heeft hij dringend behoefte aan het geld van den uitbesteder. Maar hij kan niet besluiten om nu maar ja en amen te zeggen op alles wat de uitbesteder of de Directie wil. Hij wenscht te probeeren of hij niet tot zijn geld kan komen zonder zich willekeur en onrecht te getroosten. Vóór dat hij zich tot U wendde, deed hij alles wat in zijn vermogen was. Maar zijne pogingen om recht te erlangen, beproefd bij den heer Molenaar, bij den Directeur der gemeentewerken, bij den heer Wethouder van openbare werken, den heer Rost, die hem weder naar het bouwbureau verwees, hebben geen ander resultaat gehad dan dat de staat van meer of minder werk, zich aansluitende aan de vroeger opgemaakte, ongeteekend blijft (§ 445 alinea 6), en daarmede de in art. 8 bedoelde verrekening, die vast dient te staan om certificaat van uitbetaling te erlangen voor den 2den termijn en wat hem verder toekomt, uit blijft.

Adressant nam dit gemeentelijk werk aan circa *f* 5000 beneden de hoogste inschrijving. Die eischen van de directie bij de Groninger gemeentewerken die, door de bestekken en A. V. gesteund, niet te bestrijden zijn, zijn reeds van dien aard, dat van een voor den aannemer voordeelig gemeentewerk in Groningen haast geen sprake kan zijn. Hier is het resultaat der aanneming voor adressant al heel treurig, ook al betaalt men hem wat hij eischen mag. Maar wanneer hij nu, overgeleverd aan het goedvinden van de directie, want daarop komt het neer, niet tot ontvangst van zijn bestektermijn zou kunnen komen dan door deugdelijk hem komende vorderingen voor meer werk prijs te geven, dan zou dit toch waarlijk ten hemel schreien. Hij legt hierbij aan uwen Raad over den tweeden staat van meer en van minder werk, de eerste *f* 847.99, de tweede *f* 73.67½ bedragende, en alzoo een saldo van *f* 775.31½ meer werk opleverende. Hij vleit zich met de hoop dat de Raad na onderzoek, middelen zal vinden om hem tegen willekeur te beschermen.

Een anderen weg kan hij moeilijk inslaan, waar zijn pogingen om recht te erlangen bij bouwbureau en den wethouder voor openbare werken geheel vruchteloos zijn gebleken. Zoo ook de Raad hem in dezen nu niet mocht kunnen helpen — want dat hij dat zoo mogelijk wil, mag hij veronderstellen — zou er voor hem niets anders opzitten dan te procedeeren, of wel, om de daaraan verbonden onaangenaamheden en oponthoud te ontgaan, maar te doen, wat zoo menig aannemer van deze gemeente reeds vóór hem deed, te weten, maar te bukken voor ergerlijk onrecht, om hier niet geldeloos te blijven en diensvolgens nog erger in 't ongeluk te geraken dan hij reeds is.

Moge het Uwen Raad gegeven zijn om hier zulk onrecht te keeren.

Op dit adres is door B. en W. advies uitgebracht, dat wij met het raadsbesluit in het volgend nommer hopen mede te deelen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. In Maart 1893 zal een vergelijkend onderzoek plaats hebben van candidaten, dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van 's Rijks waterstaat. Zij, die op 1 Januari 1893 het 21ste levensjaar reeds en het 30ste levensjaar nog niet zijn ingetreden, kunnen tot deelneming worden toegelaten. Belanghebbenden moeten moeten zich vóór 1 Februari 1893 met op zegel geschreven verzoek tot het Ministerie van waterstaat, handel en nijverheid wenden.

— Naar wij vernemen, zijn door den Minister van waterstaat, handel en nijverheid thans nieuwe administratieve voorschriften voor de uitvoering van rijkswerken vastgesteld, die weldra in druk zullen verschijnen.

— Vrijdagmorgen werd de Staatscommissie, belast met een onderzoek in zake de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, door haar voorzitter, den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, in een eerste vergadering, in de Trêvezaal aan zijn Departement, geïnstalleerd. Na een korte toespraak van den Minister, werden verschillende subcommissies gevormd, die over de verschillende onderdeelen van het vraagstuk praeadvies zullen uitbrengen.

Benoemd werd tot onder-voorzitter mr. Mees, uit Rotterdam.

De 1e subcommissie voor technische en defensievraagpunten is samengesteld uit de leden: Bos, Ten Bosch, Eland, Hoekwater, Leemans (voorzitter), Telders, Vermaes, Voordnin, Welcker, Wellan, Sickesz (voorziter der 2e subcommissie) en Rahusen id. van de 3e.

De 2e subcommissie (landbouwkundige, financieele, economische vraagpunten) bestaat uit de hh.: Beerbaant, Fontein de Jongh, Holsboer, v. d. Houven van Oordt, Kouijnenburg, Sickesz (voorzitter), Mees, van Nierop, Wertheim, Telders, Hendriehs, Hovy, Pekelharing, Veegens en den voorzitter der 1e subcommissie.

De 3e sub-commissie (vraagpunten, betreffende scheepvaart en visscherij) bestaat uit de leden: Bos, Ten Bosch, Hendriehs, Holsboer, Rahusen (voorzitter), Smeenge. Zur Mühlen en den voorzitter der 1e sub-commissie.

De 4e sub-commissie (hygiënische vraagpunten) bestaat uit de leden: Mac Gillavry (voorzitter), Salter, de voorzitters der 1e en 2e sub-commissiën.

De secretarissen zijn ingedeeld: de heer Behrens bij de 1e en 4e sub-commissie; de heer Verschoor bij de 2e en 3de.

Het bureau is samengesteld uit den algemeenen voorzitter, den heer Lely, Minister van Waterstaat, den onder-voorzitter, de voorzitters der sub-commissiën en de twee secretarissen.

— Naar aanleiding van een schrijven van den Inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht in Zuid-Holland betreffende de hygiënische toestanden te Scheveningen, hebben B. en W., de commissie van fabrikage gehoord, den Raad eenige mededeelingen gedaan, waaruit blijkt:

1o. ten aanzien van de woningen, dat het dagelijksch Bestuur er reeds op bedacht is geweest om, voor zoover uitvoerbaar, ook financieel, tot verbetering te geraken en dat eerlang een voorstel zal worden gedaan om een onteigeningswet aan te vragen tot aanleg van een straat te Scheveningen van de Duinstraat naar de Prins-Willemstraat, als kortere verbinding tusschen den West-Duinweg en laatstgenoemde straat, ter vermijding van het verkeer en ter behartiging van hygiënische belangen;

2o. ten aanzien van de onvoldoende riolering, dat aan het stelsel van directe lossing groote bezwaren zijn verbonden, maar dat aan de commissie voor de straferordeningen reeds is opgedragen voor te stellen in de bouwpolitie-verordening eene bepaling op te nemen tengevolge waarvan ook te Scheveningen de privaten, voor zoover zij niet voor tonnen worden ingericht, rechtstreeks aullen moeten afvloeien in beerputten (een desbetreffend voorstel is reeds bij den Raad ingekomen);

3o. ten aanzien van het drinkwater, dat tot voorziening in het bestaande gebrek aan goed drinkwater tijdelijk maatregelen zijn verordend, waardoor op ruime schaal drinkwater wordt verstrekt, en dat maatregelen in dat opzicht, welke een meer duurzaam karakter zouden hebben, in overweging zijn.

AMSTERDAM. Het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft besloten de 66ste algemeene vergadering, die op 24 September a. s. te Groningen zou plaats vinden, met het oog op de heerschende ziekte voorloopig uit te stellen.

— Door de commissie voor de kon. subsidiën zijn aangekocht op de stedelijke tentoonstelling van schilderijen te Amsterdam: een stadsgezicht van K. Klinkenberg, te Amsterdam; een binnenhuis met figuren van H. Valkenburg, te Amsterdam; landschap met vee, *Een vrolijk hoekje*, van H. Wolfers, 's-Hage; Vlaamsch binnenhuis van Britt, te Utrecht; een interieur met figuren van P. L. Gildemeester, te Amsterdam.

ROTTERDAM. Deze dagen deed het bericht de ronde dat de heer H. Rens, leerling aan de Academie voor b. k. en t. w. te Rotterdam, was bekroond bij de prijsvraag, uitgeschreven voor een rooldierengebouw in de Diergaarde. Thans komt men ons melden dat het bestuur der Diergaarde van die prijsvraag geen kennis draagt.

Bovendien is het bekend dat de bouwkundige der Diergaarde, de heer L. C. van der Vlugt, sedert kort als zoodanig is vervangen door zijn assistent, de heer P. Th. Verschuur.

Onwillekeurig zoekt men tusschen een en ander verband en toch, dat bestaat niet.

De heer V. d. Vlugt, die, zooals uit alles blijkt, tot groote tevredenheid van het Bestuur werkzaam was, had zijn verzoek om ontslag reeds ingediend *vóór* zijn *ontwerp* voor het rooldierengebouw, dat vóór nog iemand eraan dacht dat daarvoor een prijsvraag zou worden uitgeschreven.

Wij zouden het geleverde plan een *ontwerp*, het is later daarvoor te lezen: *schetsontwerp met globale begroeting*, beide gelaseerd op de hoogste trap van zuinigheid; dus laat wat anders dan wat een prijsvraag kenmerkt, vooral als die moet dienen tot studie voor jonge architecten.

Die prijsvraag *zelf*, hoewel quasi niets dan eene liefhebberij, lijkt ons *goed* gebrek onschuldig toe. Wij zien daarin een bekwt streven naar meerdere sierlijkheid en royaliteit bij de uitvoeringen, dus eene ontwikkeling van strijd met de neering van „het bestuur", dat de hoogste minigheid wenscht in acht te nemen.

De vraag rijst nu of het bestuurlijk, op wiens instigatie de prijsvraag werd uitgeschreven, de bedoeling heeft zijn plannetjes aan den bouwkundige af te staan om er bij de onderhanden zijnde uitwerking deverlangd zijn voordeel mee te doen, ofwel dat hij zal trachten zijn prijswinnaar voor dit geval in de plaats te brengen van den bouwkundige, — nu nieuwen titularis.

Het Bestuur moge toezien, want hoewel de Rotterdammers zeer vereerd zullen zijn met een schoon rooldierengebouw in hun lustrain, zij willen toch gaarne ook rooldieren erin.

— Onder de maatregelen welke te Rotterdam werden zullen worden genomen ter bestrijding der cholera, behoort het laden in heete lucht en heet zand.

Daartoe wordt, gemeente aan de kaak op het excercitieveld in Charlois, in allerijl een gebouwtje opgetrokken, dat, in overeenstemming met de Romeinsche baden, vier vertrekken bevat, waarin een temperatuur wordt ontwikkeld, resp. van 144° — 100° — 80° en 70° Fareneit.

Het laden in heet zand zal geschieden in twee, in het warmste vertrek geplaatste, daarvoor bijzonder ingerichte krûbben.

LEIDEN. Naar aanleiding van een verzoekschrift van het bestuur der afd. Leiden van het *Algemeen Nederl. Werkliedenverbond* om het daarheen te leiden, dat in de voorwaarden der vaswege de gemeente toe te kennen concessiën, uit te schrijven inschrijvingen of aanbestedingen van werken bepalingen worden opgenomen ter verzekering der uitbetaling van een minste loonsbedrag en hoogsten werktijd aan de daarbij gebezigd wordende werklieden, hebben B. en W. voorgesteld de behandeling daarvan voorloopig aan te houden. 't Gehlt toch een zaak van diep ingrijpenden invloed en van veel omvattend onderzoek.

En — vragen B. en W. er bij — het onderwerp is ook in anderen plaatsen in behandeling, waar misschien eene regeling wordt gemaakt, waardoor men den bestanden toestand eenigermate verbetert, die dan te Leiden tot richtsnoer zou kunnen strekken voor eventueel te nemen besluiten.

DELFT. In den ouderdom van 75 jaar is te Vrijenban overleden de heer P. M. Lindo, directeur der cementsteenfabriek aldaar. De *Delftsche Opmerker* schrijft over den overledene het volgende: De heer Lindo was een man van veelzijdige bekwaamheid en ontwikkeling op velerlei gebied. Te Leiden geboren, werd hij aanvankelijk opgeleid tot kunstschilder; zijn groot talent werd later gehuldigd door zijn benoeming tot president van de schilderschab te Dusseldorf. Hij was ook een bekwaam schutter, getuigen de vele prijzen, in het buitenland en te Delft behaald als jong, later als president, van de Ridderlijke Confrerie Diletto et Arte.

Hij beschikte over groote architectonische talenten en was niet onbekend met de ingenieurs-wetenschappen, getuige de oprichting der cementsteenfabriek; als directeur dezer fabriek gaf hij vele jaren blijken van groote bekwaamheid.

Niet lang geleden maakte hij nog voor de ontknoping van spoorwegwagens een zeer vernuftige vinding bekend.

De heer Lindo was om zijn nobel en humaan karakter geacht bij elk, die het voorrecht had hem te leeren kennen.

TILBURG. De concessie voor de waterleiding is door den Raad ingetrokken. De concessionaris had nog een laatste poging gedaan om te trachten het benoodigde kapitaal bijeen te brengen, maar Burg. en Weth. vonden het voor een gemeente gewaagdelijk zich aan een daartoe op te richten Maatschappij te verbinden. Waarschijnlijk is de quaestie der waterleiding voor langen tijd van de agenda.

PERSONALIA.

— Den ingenieur 1ste kl. H. H. van Kol bij den Waterstaat in Nederlandsch Indië is een tweejarig verlof naar Europa verleend, wegens ziekte.

— Bij het boschwezen op Java en Madoera is:

aangezegd op verzoek, eervol, de opziener 2de kl. J. W. Fiepkenhoek;

benoemd tot opziener 2de kl. F. W. Smits, thans tijdelijk opziener 2de kl.; tot tijdelijk opziener 2de kl. L. L. Dommers, thans 3de kl.; tot opziener 3de kl. A. A. Vogel, thans tijd. 3de kl. en tot tijdelijk opziener 3de kl. J. A. Meijer.

overgeplaatst van Semarang-Vorstenlanden naar Rembang-Hoofdplaats de opziener 3de kl. H. L. E. Bruse.

— Bij den Waterstaat in Ned. Indië zijn:

overgeplaatst: bij den algemeenen dienst in de res. Semarang: van de hoofdplaats Semarang naar de afd. Grobogan voor de opnemingen ter verbetering der bevloeiing van een groot gedeelte dier afd. de opz. 3e kl. C. Swaneveld; van de res. Batavia naar de res. Kedoe de opz. 1e kl. H. J. De Rooij; van de res. Preanger-Regentschappen naar de res. Rembang de opz. 2e kl. H. F. Moeng; van de res. Batavia naar de res. Preanger-Regentschappen de opz. 2e kl. W. H. Berkhemer Jr.; van res. Soerabaja naar Madoera, de opzichter 1ste kl. J. J. Sterkenburg; van res. Bali en Lombok naar res. Cheribon, de opzichter 2de kl. W. L. Mulder; van res. Soerabaja naar res. Bali en Lombok, de opzichter 2de kl. G. van de Beek; van de res. Menado naar res. Soerabaja, de opzichter 3de kl. C. F. J. Hamel; van res. Cheribon naar res. Menado, de opzichter 2de kl. H. J. E. G. F. Hofmeijer; van res. Bagelen naar res. Soerabaja, de opzichter 1ste kl. J. H. Davidse; van res. Cheribon naar res. Semarang, de opzichter 2de kl. J. B. Westhoff; van res. Cheribon naar res. Djokjakarta, de sedert tot opzichter 1ste kl. bevorderde opzichter 2de kl. C. van der Voort; van het gouv. Sumatra's Westkust naar res. Batavia, de opzichter 2de kl. C. J. Cohen; van res. Semarang naar het gouv. Sumatra's Weskust, de opzichter 3de kl. H. Ludeling.

teruggezegd: Aan den chef der 2de waterstaats-afd., de opz. 3de kl. L. Koethals; aan den chef der 3de waterstaatsafd., de opz. 2e kl. C. R. F. van Leeuwen, thans in de res. Rembang werkzaam, en de benoemde opz. 3de kl. C. Swaneveld; aan den chef der irrigatie-afd. Serajoe, de benoemde opz. 3de kl. F. E. Wolff.

gesteld: Ter beschikking van den resident van Soerabaja, de opz. 1ste kl. W. H. Gubbelaar.

— Bij de staatsspoorwegen op Java is:

belast met het tijdelijk beheer der 4de afd. van de lijn Djokjakarta—Tjilatjap A. E. Lindo;

aangewezen aan den chef der exploitatie van de lijn Djokjakarta—Tjilatjap, de waarn. adj.-chef 4de afd. van de Oosterlijnen J. H. Jenzé, Voets zijn;

in commissie gesteld: naar de Minahassa en in verband daarmede eervol ontheven van het beheer der opnemingen voor een spoorwegverbinding Blitar—Malang de tijdelijk ing. 2e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen J. W. Post;

aangewezen: aan den ing. J. W. Post de opz. 2e kl. bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java H. Langelaan;

belast: als sectiechef met het beheer der opnemingen voor een spoorwegverbinding Blitar—Malang de tijdelijk ing. 2e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen J. André de la Porte.

— Bij beschikking van den Minister van waterstaat is den opzichter van den Rijks waterstaat 1e kl. J. G. Lugten, wegens zichgedragen ontslag uit 's Rijks dienst verleend.

— Uit 92 sollicitanten is de heer R. Kastelijn te Nijmegen tot gemeente-opzichter te Helder benoemd.

— De heer P. Th. Verschuur te Rotterdam is benoemd tot bouwkundige bij de Rotterdamsche Diergaarde en zulks tot vervanging van den heer L. C. van der Vlugt Jr., die met 1 Augustus jl. verzoek ontslag uit die betrekking bekomen heeft.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in het lijnteekenen aan de ambachtsschool te Leiden op een jaarwedde van *f* 600; 10 lessen per week. Zich aanmelden vóór 25 Sept. bij den directeur.

AANBESTEDING.

De architecten VAN GENDT & NIERAAD, te ARNHEM, zullen op **Dinsdag 20 September 1892**, des voormiddags te 11 uren, in het Centraalgebouw alhaar in het openbaar aanbesteden:

Het afbreken van het winkelhuis N°. 3 in de Ketelstraat te ARNHEM en het weder opbouwen van een magazijn met woning.

De teekeningen liggen ter visie in het bestedingslokaal, terwijl bestekken zijn te bekomen à **50** cents ten kantore der architecten, waar tevens inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing in loco op Zaterdag 17 September 1892 des voormiddags te 11 uren.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag 24 September 1892**, des middags te 3 uren, zal in het *Café De Roode Leeuw*, Vijzelstraat, te Amsterdam, worden aanbesteed:

Het bouwen van eene Stoom wasch- en Strijk-inrichting met Ketelhuis, Machinekamer, Schoorsteen, Stal voor 4 paarden en verder beschreven Werken op een terrein gelegen aan de Eerste Parkstraat te Amsterdam. met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het Bestek met 2 teekeningen is ad *f* 2.50 gesteld te bekomen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN en HUBNER, N. Z. Voorburgwal N°. 187.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT.

Johann Odorico, Amsterdam,

HEEREGRACHT 335 — Telefoon No. 583.

Werkplaatsen en Magazijn:

Omval, Werf „De Wilde Man".

Fabrikant van marmer-, mozaïek-, terrazzo- en granito vloeren, en van alle soorten

cement-uitvoeringen,

onder garantie: vloeren, gewelven, enz.

Brandvrije constructiën,

volgens de systemen RABITZ en MONIER (ijzerwerken); **voordeelen:** lage assurantiepremiën, gering gewicht, waterdichtheid, geen onderhoudskosten. — Belangrijke werken zeer uitgevoerd, o.a. voor de nieuwe gebouwen der VAN HOUTEN's Cacaofabrieken te Weesp en de Meel- en Broodfabriek „Ceres" te Amsterdam.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1858.

Eerediploma's Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen

van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*

T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek VAN

WATERPAS-,

Hoekmeet-

en andere

INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten,

Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.

Weegwerktuigen.

Proefstation voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT, Amsterdam,

Prins Henddrikkade 14.

Mechanisch, Chemisch onderzoek van Metalen.

Bepaling der breekvastheid, weerstand tegen doorsnijding van ***Proefstaven*** en ***Staafyzer, Balk***, enz.

Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

ADVERTENTIEN.

BEKENDMAKING.

Het BESTUUR der Waterleiding van het Combineerde Waterschap *OUDEWATERING BEERSKENS* zal op **Vrijdag den 30 September 1892**, des voormiddags te **10½** uur, in de Directiekeet van de Nieuwesluis, gemeente BEERSKENS, in het openbaar, onder andere goedkeuring

aanbesteden:

het maken van steenglooiingwerken tot verbetering der verdediging op de landeinden der strandbootden.

RAMING *f* 7211.43.

De bestelling geschiedt volgens § 1 der A. B. Het bestek zal van af den 19 September 1892 ter inzage liggen in voormelde Directiekeet en ten kantore van den Secretaris-Ontvanger te GROETE en bij den Aannemer op franco aanvraag verkrijgbaar zijn tegen betaling van **50 cent.**

Aanwijzing op Woensdag en Zaterdag den 21 en 24 September 1892, telkens des voormiddags van 10 tot 12 uren, waartoe zal worden bijeengekomen in voormeld Directiegebouw.

Buitendien geschiedt geen aanwijzing.

BEERSKENS, den 13 September 1892.

Het Bestuur voornoemd,
GERRITSEN, *Voorzitter.*
J. G. MEIJER, *Secretaris-Ontvanger.*

Burgemeester en Wethouders van 's-Hertogenbosch zullen 29 September 1892, v. m. 10 uur

Openbaar Aanbesteden:

Afbreken van muren, grondwerken, maken van oevervoorzieningen enz. langs de Dommel.

Bestek met teekening vá 19 September e. k. à *f* 3. — verkrijgbaar bij den Ingenieur Architect, die tevens andere inlichtingen geeft.

Aanwijzing in loco 24 September e. k. voorm. 9 uur. (Bijeenkomst Stationstraat.)

TENTOONSTELLING VAN NIJVERHEID,

te houden te WINSCHOTEN in Juni 1893.

Reglementen en Programma's zijn op *franco* aanvrage verkrijgbaar bij den tweeden ondergeteekende te WINSCHOTEN.

Namens de Commissie,
W. J. S. LANDRÉ, *Voorzitter.*
A. FRANKFORTER, *Secretaris.*

Utrechtsche Loodwitfabriek, firma G. GREVE, Utrecht.

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan enig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**. Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; uitsluiten van **ervaren schilders**, uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven**.

wordt, bij **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **segel etiket** en **fabrieksmerk**, welke allen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** gelevend; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men leze de waarborgende artikels over dit loodwit in het „*N. v. d. Dag*" d.d. 31 Jan. 1887; in de „*Huis- en Decoratieschilder*" d.d. 1 Mei 1887; in de „*Ingenieur*" d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de „*Schilder*" d.d. 1 Mei 1889; in de „*Opmerker*" d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de „*Ambachtsman*" d.d. 8 Febr. 1890 en in het „*Bouwkundig Weekblad*" d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

Houtgraniet, tegen vuur en weer bestand Materiaal

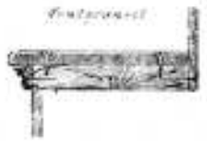

voor wandbekleedsel, plinten, vloeren op kant, alsook op steenen dekvloeren.

Houtgraniet is volkomen aanverwandt aan volmare, bijna onverslijtbaar, neemt geen vocht op, werkt niet en is ongevoelig voor temperatuurswisselingen; wordt vervaardigd in platen tot een vierk. Meter, van af 6 m/M. en dikker, voor op ruwe houten vloeren te spijkeren in plaats van tegels of kleeden.

Op reeds uitgelegde trappen kan **Houtgraniet** zeer gemakkelijk geschroefd worden (zie de teekening). — Verkrijgbaar bij

THEOD. FERD. BIERHORST, Haarlem, Fabrikant van Houten-Parket en Italiaansche Marmer-Mozaïekvloeren.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning
FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN — Gouda.
Plafonds, Separatiemuren. Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Fluaten KESSLER | *verharding, verduurzaming van* **Kalk-** en **Zandsteen, Cementsteen, Gips** enz.

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.
Mack's Gipsplanken
maken mogelijk eene ***spoedige daarstelling*** van Plafonds, Brede Scheidsmuren, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc. ***Belangrijke Besparing in Kubiek.***
Voortreffelijke Isoleering van Dakra en vochtige muren. ***Onbrandbaar. Goedkoop.***
Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., *Beursplein.*

JAN HAMER & Cº.
Marnixstraat 402.
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme** of **slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. (1)
Vraag prijzen en referenties.

PHOTOLITHOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. in directe van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de uiterste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. Böhler & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

DE LINT & Cº., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTURA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.M.W.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Veur Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia*: J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, door Redactie betreffende, te adresseren Vondelstraat 184, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1sten Secretaris, Amstelhotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *f* 9.00 per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN zal 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijs-nummer, worden tot Vrijdagmorgen aangenomen.
ABONNEMENTLOZE NUMMERS, bij contante betaling zal 15 cent per stuk en 25 cent per plat., te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. In het Genootschapslokaal is tentoongesteld het plaatwerk: *Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem*, voor dit doel welwillend door den heer W. van Boven afgestaan.

2°. De tijd van inlevering voor de 2e gewone prijsvraag: *Een hoofd voor een aan de bouwkunst gewijd weekblad*, is vastgesteld op Maandag 26 September a. s. (Zie *De Opmerker* van 9 April j.l.)

Namens het Bestuur:
De 1e Secretaris
C. W. NIEUWE.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

973*e Vergadering van Woensdag 21 September 1892.*

Nadat de vergadering door den Vice-voorzitter, den heer H. G. Jansen, was geopend, werden de notulen der vorige bijeenkomst voorgelezen. Daarbij werd een schrijven van den heer J. H. Leliman ter tafel gebracht, waarin deze zich erover uitliet, dat in het verslag der 972e vergadering in te korte woorden melding was gemaakt van het antwoord door den heer L. aan den heer Kromhout gegeven, op diens bemerkingen, naar aanleiding der causerie over „bouwkunst, ambacht en onderwijs". De heer Leliman meende, dat het billijk geweest ware ook dit antwoord op te nemen en verzocht daarom het verzuim te herstellen. Daar spreker zich gehecht met de voorgelezen notulen kan vereenigen, meende de Voorzitter, dat de beste oplossing in deze zoude zijn deze notulen, voor zoover ze niet reeds in het vorig verslag gedrukt waren, in dat van deze vergadering te doen publiceeren, waarmede de heer Leliman genoegen nam.

Wat de causerie van den heer L. betrof, bevatten de notulen het volgende: Wat de bouwkunst aangaat, deelde spreker in algemeene trekken mede wat hij onder bouwkunst verstond en hoe ze, naar zijne meening moest zijn, m. a. w. aan welke eischen de bouwkunst, om zoo genoemd te mogen worden, moest voldoen. De heer Leliman ging daarna zeer in het algemeen hare geschiedenis na, van af Adam en Eva tot op onzen tijd. Eindelijk stond hij stil bij de bouwkunst ten onzent en deed uitkomen hoe ook de bouwkunstbeoefenaren de voordeelen hebben geplukt van de reorganisatie van het ambachtsonderwijs, dat een nieuw leven intrad bij de opening van de 1ste Ambachtsschool te Amsterdam, in 1860 op advies van spreker gesticht. Bij de behandeling van het ambacht vestigde spreker er vooral de aandacht op hoeveel hieraan, wilde het goed genoemd worden, nog dikwijls ontbrak, en hoe de werkman zijn vak hoog moest houden en niet om gunsten bij het publiek bedelen. Wanneer de ambachtsman geheel op zichzelf steunde, meende de heer L., en zijne eischen slechts kenbaar maakte met het doel om, zoo deze billijk waren en niet werden ingewilligd, maar eenvoudig elders werk te gaan zoeken, dan was, volgens sprekers meening al dat geharrewar over een arbeidsdag van acht uur en over loonquaesties overbodig. Bovendien meende de heer Leliman, dat er wel eens te hooge eischen werden gesteld en dat daardoor de nationale kunst en nijverheid tegenover de buitenlandsche het onderspit moest delven. Als voorbeeld haalde spreker o. a. de beeldhouwers aan, die veel te veel geld voor hun werk vragen en daarom niet gewild zijn. Het meeste beeldhouwwerk was dan ook, volgens het oordeel van den heer L., van buitenlanders, die minder aanmatigend in hunne eischen zijn. Bij het onderwijs merkte spreker op, dat dit zich aan vaste regelen moet onderwerpen en dat het niet bandeloos mag zijn. Er bestaan zekere wetten in de kunst, die bij het onderwijs niet over 't hoofd gezien mogen worden, daar dit afbreuk doet aan de degelijkheid van dit onderwijs en verkeerd werkt op de onbedorven zieltjes der leerlingen. De heer Kromhout maakte daarop de bemerking dat de heer L. telkens zaken naast elkaar stelt, die met elkaar in strijd zijn en gewichtige onderwerpen zóó algemeen behandelt, dat hij gaarne de bedoelingen van den geachten spreker nader zou willen kennen. Van critiek sprekende, had de heer Leliman o. a. gezegd, dat deze zich moet kennerken door liefderijkheid, maar van die liefderijkheid heeft de heer K. in 's heeren Leliman's critiek nog weinig gemerkt. De geachte spreker diende dan toch zelf wel het voorbeeld te geven. Dan zegt de heer L. dat critiek niet onbehouwen mag zijn, wat bedoelt hij daarmede?

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen harer Leden.

POLYTECHNISCHE SCHOOL

dat de vaderlandsche beeldhouwers verwaand zijn, van welke beeldhouwers spreekt de geachte spreker hier? De arbeidersquaestie behandelt de heer L. zóó weinig serieus, zóó oppervlakkig, dat de heer K. ook hier gaarne eenige nadere inlichtingen omtrent sprekers inzichten zou wenschen te hooren. En met de algemeene uitdrukking dat kunst niet bandeloos mag zijn, zullen, volgens den heer Kromhout, zeker weinigen zich kunnen vereenigen. De heer Leliman geeft hierop als zijne meening te kennen, dat vuilaardige critiek de gemoederen verbittert. Spreker zelf vangt dan ook liever een vlieg met honig dan met azijn. Wat de beeldhouwers betreft, men moet buitenlanders halen om alhier het beeldhouwwerk te maken, hoe komt dat? Waarschijnlijk omdat de Hollandsche beeldhouwers zich zóó hoog stellen, dat ze veel te veel geld voor hun werk eischen. Wat de arbeidersquaestie betreft, dit is een zeer ingrijpend iets. Op het nationaal congres voor bouwkunst, in het voorjaar gehouden, zag de heer Leliman den werkman Smit om meer loon en minder werk bedelen. Dat moest een knap werkman niet doen. De heer Leliman vindt dan ook de nieuwe theorieën niet practisch. Het onderwerp is te uitgebreid, spreker wil er echter gaarne over in een pennestrijd treden. Dan de kunst — die is volgens den heer Kromhout bandeloos, niet waar? Spreker moet dit tegenspreken. Er vormen zich regelen, die men moet volgen om ware kunst te produceeren, de kunst steunt op axioma's. Hiermede acht de heer Leliman mijnheer den kritiker voorloopig genoegzaam beantwoord.

De heer Kromhout wenschte nog aan de vergadering te vragen of het applaudissement na de causerie van den heer Leliman betrekking had op de woorden, aan de nagedachtenis van Rosseboom gewijd, of op de geheele voordracht. De Voorzitter merkte den heer Kromhout op, dat eene dergelijke toejuiching eene appreciatie inhoudt van de behoefdheid van den spreker, om talent, tijd en moeite beschikbaar te stellen tot het geven eener verhandeling. De Voorzitter meende dat de Vergadering door haar applaudissement dit te kennen had willen geven en acht dezen belevefdheidsvorm zeer juist gekozen.

De Vergadering scheen met deze verklaring in te stemmen.

Nadat een ingekomen antwoord op de vraag naar het verschil tusschen gewone kamerdeursloten en proefsloten was voorgelezen, welk antwoord in dit nummer zal worden opgenomen, werd het woord gegeven aan den heer W. Kromhout Cz. tot het houden zijner aangekondigde bijdrage over „het rationalisme in Frankrijk".

Spreker begon met op te merken dat het menschdom zich gelukkig gevoelt door een eeuwigen strijd, een voortdurende onvoldaanheid, een onophoudelijk zoeken en worstelen en pogen, om uiting te geven aan wat omgaat in de gemoederen der tijdgenooten. Zoo zoekt ook de kunstenaar in werkelijkheid om te zetten, wat zijn brein vervult en geeft aldus aan 't nageslacht in zijn werken een beeld van zijn tijd. De pyramiden van Egypte, de tempels van Karnak, de godenhuizen der Grieken, de Gothische kathedralen, ze waren noodwendige uitingen van wat omging in het menschdom, de resultaten van eeuwen zoekens en worstelens, een noodzakelijk gevolg van de heerschende begrippen en gevoelens. Zoo vloeide de eene stijl voort uit den anderen, omdat ze allen komen moesten als de weerklank van den maatschappelijken toestand en zoo zal ook onze tijd zich een stijl scheppen, die weergeeft wat onze samenleving van de vorige onderscheidt. Hieruit volgt reeds van zelf dat de kunst hare vormen niet in vroeger tijden kan zoeken. De kunstuitingen staan op zichzelf, de formule moet in *ons* zijn. Maar daarvoor moet, van de architectuur gesproken, de bouwmeester vóór alles artist zijn, dat is gevoelsmensch. Hij moet de maatschappelijke eischen kennen en deze paren aan de vorderingen der techniek. Zoo zal hij een kunst geven, die een spiegelbeeld is van zijn tijd. Al te lang is deze waarheid miskend geworden, men zocht steeds in 't verleden, men paste alle stijlvormen toe, men nam geheele vormstelsels over, men vond een enkele maal nieuwe vormen, maar de kunst vond men niet. Vandaar de oppervlakkigheid, voortspruitende uit de gemakzucht, men had slechts te nemen, het materiaal lag opgehoopt. In dezen toestand ontstond een groote verwarring toen Viollet-le-Duc, ongeveer dertig jaar geleden, met zijne nieuwe theorieën optrad. Er kwam toen eene splitsing in de bouwkunstenaren, men onderscheidde de klassissisten en de rationalisten. De laatsten wenschten een redegevende kunst. De eersten wilden de klassieke stijlen onvermengd behouden voor wat zij waren. De rationalisten hadden 't vooral gemunt op de „Ecole des Beaux-Arts", het bolwerk der klassissisten. Na den dood van Viollet-le-Duc sloten zij zich, met A. de Baudot aan 't hoofd, steeds meer aaneen en vonden een machtigen steun in de uitgave van de „Encyclopédie d'Architecture", waarvan het eerste deel in 1888 verscheen. Nadat de heer Kromhout de voornaamste punten uit het programma der rationalisten had voorgelezen, stond hij nog stil bij de wereldtentoonstelling, in 1889 te Parijs gehouden, waar de nieuwe richting, hoewel nog met veel klassieken zuurdeesem doorkneed, reeds groote triomfen vierde, en waar het ijzer als bouwmateriaal reeds eenigermate de plaats innam, die het in de toekomst in de architectuur zal veroveren. Aan zijne lezing had de spreker eene kunstbeschouwing verbonden van het prachtwerk *„Compositions et dessins de Viollet le Duc"* terwijl tal van afbeeldingen, op de Parijsche wereldtentoonstelling betrekking hebbende, de bijdrage nader toelichtten.

Nadat de Voorzitter den heer Kromhout uit naam der Vergadering den dank had betuigd voor zijne zeer belangrijke voordracht en schoone kunstbeschouwing, werd door den heer W. van Boven ter bezichtiging gesteld het plaatwerk *het Museum van kunstnijverheid te Haarlem*, waarvan de zeer schoone photographische opnamen, naar de belangrijkste kunstvoortbrengselen uit deze verzameling, in hooge mate de aandacht trokken. De vraagbus bevatte de volgende vragen:

1°. Er wordt verzocht eene eenigszins beschrijvende opgaven van waterfilters, ofwel opgave van een of ander werk, waarin de beste waterfilters worden beschreven.

2°. Dezer dagen is de balkonvloer van het paleis (stadhuis) op den Dam hersteld en wel met *zink*. Dank zij de zorgen van de gewapende macht, is het mij niet mogen gelukken het nommer te weten te komen. Is dit materiaal geschikt om monumentale gebouwen voor ondergang te bewaren? Wordt het misschien meer toegepast op plaatsen, die niet voor het oog zichtbaar zijn? Zoo ja, ligt het niet op den weg van „A. et A." om tegen zulk eene verkeerde zuinigheid te protesteeren?

Beide vragen werden gesteld in handen der Vak- en vragen-commissie.

Nadat de Voorzitter den spreker en de kunstgevers nogmaals voor hunne belangrijke bijdragen had bedankt, werd de vergadering, niets meer aan de orde zijnde, gesloten.

(A. et. A.)

EEN SCHILDERSCHOOL.

Door den heer G. H. Heinen, decoratieschilder te Amsterdam, is eene circulaire verspreid, waarin hij mededeeling doet van een door hem op te richten cursus voor schilders.

De cursus wordt gehouden in de wintermaanden, van October tot Februari, van 's morgens 8 uur tot 's namiddags 4 uur.

Het onderricht omvat alle afdeelingen van het schildersvak, zoowel theorie als practijk. Aan de inrichting zijn verbonden als leeraren: de heer G. Kalemink, voor stijl- en ornementleer, bloemen-, ornement- en figuurschilderen; de heer G. Gingnagel, voor hout- en marmerimitatie; de heer G. Goëbel voor penseelschrijven, vergulden, glasetsen, enz.

Na afloop van iederen cursus wordt een concours gehouden van werkstukken door de leerlingen op de school vervaardigd; voor de best gekeurde werkstukken worden medailles uitgereikt, volgens het oordeel van een jury, bestaande uit 5 leden, waarvan 3 worden gekozen door de leerlingen en 2 door de leeraren.

(A. et A.)

VRAGENBUS.

Vraag: Waardoor onderscheidt zich een proefslot van een gewoon kamerdeurslot en wat is het verschil tusschen een heel en een half proefslot.

Antwoord:

Door een gewoon kamerdeurslot wordt verstaan een slot, waarvan de sleutel zeer eenvoudig is, b.v. een enkel onder- of bovenkruis, onder- of bovenreep, of een figuursleutel.

Door een proefslot wordt verstaan een slot, waarvan de sleutel een veel meer samengestelden vorm heeft, b.v. binnendek met kruis of bolletje, bovendien nog bevattende onder- of bovenkruis of reep. Deze sloten zijn moeilijk open te steken. Uit den aard der zaak is een proefslot handarbeid.

Een halfproefslot is een vereenvoudigd proefslot. De sleutel bevat dan b.v. binnendek met bolletje of kruis zonder meer.

Men dient zich steeds te overtuigen dat het werk van den sleutel ook in het slot aanwezig is.

De fabrikanten kennen deze onderscheidingswijze van sloten niet, zij spreken van 1e 2e en 3e kwaliteit sloten. Waarschijnlijk hebben dus de bouwkundigen deze namen in de wereld gebracht, om er mede uit te drukken dat de sloten aan eene bepaalde proeve om ze open te steken weerstand moeten bieden.

TOEPASSING DER ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN.

(*Vervolg van bladz.* 309.)

Op het adres van den aannemer K. H. Holthuis is door B. en W., onder dagteekening van 5 September jl., het volgende advies aan den Gemeenteraad gezonden:

In een bij uw besluit van den 27sten Juni 1892 nr. 1e aan ons om advies gezonden adres, beklaagt K. H. Holthuis, aannemer van het bouwen eener bewaarschool aan den Westerbinnensingel volgens de bepalingen van het daarvoor door u op den 6den Juni 1891 onder nr. 2 vastgesteld bestek en voorwaarden, zich over de bejegening, welke hij tijdens de uitvoering van genoemd werk van de zijde der directie zoude hebben ondervonden en tracht hij aan te toonen, dat aan die zijde de toeleg zou zijn geweest om hem minder bestekspenningen te doen uitbetalen, dan waarop hij recht meent te hebben. Uit den inhoud van dit adres blijkt ten duidelijkste, dat tusschen den aannemer en de directie der gemeentewerken een geschil bestaat waarvan de beslissing uit kracht van het bepaalde in art. 16 van het bestek juncto art. 92 § 475 der in dat besteksartikel op het werk van toepassing verklaarde „Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van waterstaat, handel en nijverheid", bij ons college behoort. Op een oogenblik waarop ons van de zaak nog niets bekend was, waarop wij met betrekking tot de aan Holthuis wegens den tweeden termijn der aannemingssom toekomende gelden nog geen besluiten hoegenaamd hadden genomen, heeft adressant zich tot u gewend. Ontijdig heeft hij u van de zaak gesaisisseerd en ten eenenmale heeft hij over het hoofd gezien, dat hij in elk geval niet bij uwe vergadering zich had te vervoegen, maar bij ons. Wat de zaak zelve betreft, deze komt op het volgende neder:

De aannemer beweert, dat buiten en behalve hetgeen hem ook naar de meening van de directie der gemeentewerken wegens verricht méér werk toekomt, de gemeente hem zoude hebben te betalen:

a. een bedrag van *f* 238.35 voor het voegen der buitenmuren, vermeerderd met *f* 235.38 voor het uitkappen van voegen, gebruik van gereedschappen, voegspecie en het laten staan van steigerhout, dat hij voor de uitvoering van het voegwerk noodig had, en

b. eene som van *f* 160 wegens de levering van twee kachels met toebehooren, waartoe hij zegt verplicht te zijn geweest.

In het rapport van den directeur der gemeentewerken dat wij hierbij overleggen en naar welks inhoud wij verwijzen, wordt uiteengezet, dat en waarom adressant klachten en grieven ongegrond en zijne beweringen omtrent hem toekomende gelden niet houdbaar zijn.

Na de kennisneming van dat rapport hebben wij bij ons besluit van den 22sten Augustus jl. nº. 2, het geschil beslist en wel in dien zin, dat de door Holthuis aan de gemeente in rekening gebrachte sommen van *f* 238.35, *f* 235.38 en *f* 160 hem niet competeeren.

Onder overlegging van de overige op deze aangelegenheid betrekking hebbende stukken, waaronder een advies der commissie voor de openbare werken, die niet in eene beoordeeling van de gegrondheid van Holthuis' beweringen is getreden, wijzen wij erop, dat art. 16 van het bestek en voorwaarden niet gewaagt van eenig beroep op uwe vergadering. Wij hebben mitsdien de eer u te adviseeren:

aan K. H. Holthuis, naar aanleiding van zijn adres van den 14den Juni 1892 mede te deelen, dat de Gemeenteraad, na kennis te hebben genomen van den inhoud van het over dat adres door burgemeester en wethouders uitgebracht advies en van de daarbij behoorende stukken, zich van het nemen eener beschikking op dat adres onthoudt.

Toen deze zaak in de vergadering, den 17den September door den Gemeenteraad gehouden, aan de orde kwam, deelde de Voorzitter mede dat een nader adres van Holthuis was ingekomen. Dit stuk, waarvan een afdruk aan al de leden van den Raad was toegezonden, luidt als volgt:

Groningen, 16 September 1892. Aan den Edel-Achtbaren Raad der Gemeente Groningen. Nadat adressant de vrijheid nam zich tot den Raad te wenden opdat hem recht zoude geschieden, hebben Burgemeester en Wethouders hem bij resolutie van 30 Juni 1892 wegens 40 dagen te late oplevering van het werk, waaraf 10 dagen wegens ongunstige weersgesteldheid, een korting op de bestekspenningen opgelegd van *f* 450. Verder is bij resolutie van 22 Augustus 1892 beslist dat de posten wegens meerder voegwerk en de daarmede in verband staande meerdere werken en leveranties en wegens levering van twee kachels, 't een en ander ter somma van *f* 633.73, hem niet toekomt.

Wanneer adressant nu minder juist mocht hebben gehandeld door zich dadelijk tot den Raad te wenden zonder vooraf eene beslissing van het geschil tusschen hem en den Directeur der gemeentewerken te vragen van het Dagelijksch Bestuur, dan wil adressant gaarne voor dat verzuim van vorm schuld bekennen en ver-

giffenis vragen. Maar, toen de Wethouder van Openbare Werken hem bij zijn verzoek om hulp tegenover het bouwbureau, naar dat bouwbureau zelf verwees, waarover hij zich beklaagde, meende hij zich van beslissing of tusschenkomst van het Dagelijksch Bestuur, waarin bedoelde Wethouder zitting had, geen illusiën te mogen maken en rekende hij zich reeds, zij het dan niet in forma, door dat Bestuur in 't ongelijk gesteld. Hij erkent dat hij in die opvatting dwaalde en dat het College van Burgemeester en Wethouders den Wethouder van Openbare Werken niet behoefde te volgen en het bouwbureau in 't ongelijk had kunnen stellen.

Intusschen, de beslissing is er dan nu en ze ligt in adressants nadeel, niet weinig verzwaard door de toepassing eener boete of korting, die hij in hooge mate onrechtmatig mag noemen.

Met dubbelen aandrang komt adressant dan ook thans bij den Raad smeeken, want hij weet te goed dat hij niets te eischen heeft, dat dan eens worde onderzocht en nagegaan door de leden van uwen Raad of hij zich wel ten onrechte beklaagt over eene rechtsverkorting, die ten hemel schreit.

Hij legt over de resolutie van Burgemeester en Wethouders van 22 Augustus 1892.

De verlangde betaling als meer werk voor het geleverde gesneden voegwerk met hetgeen daarmede in verband staat, wordt verklaard hem niet te competeeren. En de motiveering vangt aan met de vermelding: „dat in het bestek en voorwaarden geene bepaling voorkomt omtrent „het door den aannemer te verrichten voegwerk, „wijl hierin wordt voorzien door den inhoud van § 249 „der Algemeene Voorschriften." Dat is dus juist wat ook adressant te kennen gaf in zijn adres. Het bestek en voorwaarden behelzen geene bepaling omtrent voegwerk, en onverschillig of men nu vergeten heeft om gesneden voegwerk te vermelden in het bestek, ofschoon men dat verlangde, of dat men het inderdaad tijdens het opmaken van het bestek niet verlangde, zooveel is zeker dat de adressant dus geen gesneden voegwerk had te leveren, omdat bedoelde bepaling uitdrukkelijk voorschrijft dat gesneden voegwerk in het bestek voorgeschreven moet zijn, en waar het niet voorgeschreven is, dus niet geleverd behoeft te worden door den aannemer, die dan de gewone wijze van voeging der eerste alinea's van § 249 moet volgen, zonder insnijding van voegen.

Maar verder houdt de resolutie als motiveering van de ongegrondheid van adressants pretentie in „dat, „blijkens hetgeen daaromtrent wordt medegedeeld in het „advies van den Directeur der Gemeentewerken, de „reden, waarom adressant in 1892 voegwerk heeft moeten „doen verrichten, uitsluitend is gelegen in den gebrek„kigen voortgang, welken hij in 1891 aan den bouw „heeft gegeven; — dat hij voorts nimmer van de zijde „der Directie den last heeft ontvangen de muren van „het gebouw met gesneden voegen te bewerken, wat „hij in werkelijkheid ook geenszins heeft gedaan; dat „hij mitsdien ter zake van het in zijn adres bedoelde „voegwerk en de daarmede in verband staande werken „niets als „meer" werk kan vorderen.

Het Dagelijksch Bestuur had kunnen beginnen en tevens eindigen met de bewering dat adressant geen gesneden voegwerk geleverd heeft. Want is dat zoo, dan is het eischen van meerdere betaling uit dien hoofde dwaas, onrechtmatig en zelfs brutaal, daar iedereen op dit oogenblik zich nog kan overtuigen, des noodig met een deskundige naast zich, of de muren der school met gewoon of wel met gesneden voegwerk behandeld zijn. Is het laatste „geenszins gedaan", dan waren alle andere motieven tamelijk overbodig, vooral de en passant erbij gehaalde bewering, dat in 1891 een gebrekkige voortgang aan den bouw is gegeven, die ook als ze waar was, toch wel niets zou afdoen bij de vraag of adressant gesneden of gewoon voegwerk geleverd heeft en leveren moest. Maar die bewering van Burgemeester en Wethouders, blijkbaar aan de mededeeling van den Directeur der gemeentewerken ontleend, is eenvoudig onwaar. Het gebouw is met gesneden voegen bewerkt, en men kan er zich iedere minuut van overtuigen.

Is het ook gelast van de zijde der Directie? Deze, die beweert dat niet met gesneden voegen gewerkt is, acht het niet geheel overbodig erbij te voegen dat hunnerzijds nimmer last is gegeven daartoe. Adressant, die beweert dat wel met gesneden voegen gewerkt is, behoeft zich er niet op te beroepen dat hij toch zeker geen gesneden voegwerk zou geleverd hebben als hij dat niet had moeten doen, en zich tot gewoon werk, overeenkomstig § 249, eerste alinea's, had kunnen bepalen. Want last van zijde der Directie gegeven om, in stede van gewoon voegwerk, ander voegwerk te maken, blijkt zwart op wit, niet slechts uit den eersten staat van meer werk, waarin de Directie hem ter zake van voegwerk, een post wegens „méér werk" goed deed, die alleen in bevelen om ander voegwerk te maken, dan de voorwaarden medebracht, zijn verklaring kan vinden. Maar wel vooral uit de correspondentie tusschen hem en den adj.-directeur Molenaar, die hij de eer had Uwen Raad over te leggen, en die getuigt dat men adressant ander voegwerk bevolen heeft dan hij naar de aannemingsvoorwaarden had te maken, en hoe alleen de verzekering van den heer Molenaar dat daarover geen quaestie kon komen, hem adressant weerhouden heeft langer aan te dringen op schriftelijke opdracht om dat ander voegwerk te maken, wel vooral nu die brief van den heer Molenaar van de opdracht deed blijken en ze constateerde.

Adressant kan en wil onder eede bevestigen, wat trouwens volgt uit die correspondentie en uit het feit dat hem op den eersten staat „meerder voegwerk" is goedgedaan, dat het hem opgedragen is door den heer Molenaar en wel precies zooals hij dat in zijn vorig adres mededeelde. In het voorjaar moest het gesneden voegwerk gemaakt worden. En nu durft men den aannemer, die volgens bestek op 15 November 1891 het gebouw had op te leveren onder de kap en glasdicht en die, ofschoon wegens regenweder tien dagen later, dit werk ook geheel ten genoegen der directie opleverde, zooslat op den eersten termijn geen korting is toegepast, betichten van gebrekkigen voortgang in 1891?! En men durft daarbij spreken van voegwerk in 1892 eerst uitgevoerd, dat in 1891 had moeten zijn verricht?! De Raad zal bij eenig nadenken tot de conclusie komen dat de gebrekkige voortgang met het werk en met het voegwerk, niet alleen tot de vraag of in gesneden voegwerk méér werk is geleverd niets afdoet, maar bovendien ook door de feiten wordt gelogenstraft.

Ook de vordering voor twee kachels wordt in de resolutie als onrechtmatig verworpen. Wel is waar stond het aantal der kachels niet in cijfers in het bestek en werd alleen gezegd dat alle lokalen van kachels moesten worden voorzien, maar de gedrukte teekening zou duidelijk aangeven dat de veranda's met betrekking tot de te maken schoorsteenen en de te leveren kachels tot de lokalen van het schoolgebouw moesten gerekend worden. Adressant merkt op dat de gedrukte teekening hem bekend was, wel niet door inzage op het Gemeentebureau maar doordien hij er een exemplaar van gekocht had, dat hij hierbij overlegt. Maar op die teekening kon hij zeker niet zien en niemand kon dat zien, dat de veranda's, die reeds uit hunnen aard geheel verschillen van de schoollokalen, maar in het bestek daarvan dan ook steeds onderscheiden worden, ook lokalen zijn in den zin van het bestek of dat de eisch van het bestek om in elk lokaal een kachel met toebehooren te leveren en te stellen medebracht om in de 6 schoollokalen en in de beide veranda's kachels te plaatsen. Dat op die teekening ook voor de veranda's stookgelegenheid moest worden gemaakt, zooals dan ook gemaakt is, stond duidelijk op teekening en in bestek aangegeven, maar de levering van kachels werd alleen voor de lokalen geëischt en volgde volstrekt niet uit het feit dat men ook in andere deelen van het gebouw stookgelegenheid liet maken met het oog op latere behoefte. Bij de school in de Peperstraat is indertijd de bouw aanbesteed zonder meubelen en bevatte die bouw 4 schoorsteenen met buizen. Naderhand zijn in die school maar 2 kachels geplaatst. De school aan den Oosterweg is aanbesteed met een getal van 6 schoorsteenen met buizen, terwijl slechts voor 2 dier schoorsteenen kachels geëischt werden. Hoe kon adressant nu zeker weten of zelfs maar de mogelijkheid aannemen dat men ook in de veranda's dadelijk wilde stoken en kachels stellen en dat hij die zou moeten leveren, ofschoon het bestek slechts voor de lokalen kachels eischte?

Wanneer gezegd wordt dat uit het advies van den directeur der gemeentewerken en uit eene daarbij gevoegde verklaring van G. Homveld onmiskenbaar blijkt dat adressant vóór en tijdens de uitvoering van het werk zich zeer wel bewust was van de verplichting om acht kachels te leveren, antwoordt adressant dat hij het tijdens de uitvoering natuurlijk zeer goed wist, omdat het hem toen door Homveld was gezegd, die het op het bouwbureau had vernomen, en vooral omdat het bouwbureau toen acht kachels eischte. Maar dat hij het geweten heeft of zelfs maar heeft kunnen gissen, toen hij zijn begrooting maakte en inschreef, zal wel uit niets blijken, laat staan dan onmiskenbaar blijken, en is in elk geval onwaar.

Adressant is overtuigd dat onderzoek den Raad zal doen inzien dat hij recht heeft op de betaling voor meer werk, die hij verlangde, en dat de Raad alsdan de besluiten zal nemen, die noodig zijn om te verhinderen dat hij onrechtvaardig schade lijde. En bij dat te nemen besluit zal tevens rekening gehouden moeten worden met de hem opgelegde korting of boete van *f* 450. Indien hij in 1892 en wel (A. V. § 252) eerst na 1 April het gesneden voegwerk als „meer werk" heeft moeten uitvoeren, ligt reeds daarin een reden om de opleveringstermijn van het bestek te verlengen of — wat hetzelfde effect heeft — de korting te verminderen en ontheffing van boete te geven. Maar ook andere omstandigheden geven op dit laatste recht.

Het werk moest volgens bestek geheel gereed opgeleverd worden op 1 Mei, waarbij tengevolge van vertraging door weersgesteldheid en alzoo van den wil des aannemers onafhankelijk, de 10 dagen komen, welke B. en W. dan ook in aanmerking nemen. En nu is wel op den 11den Mei het werk niet geheel gereed opgeleverd, maar wel was op 24 Mei het werk kant en klaar. Adressant verzocht daarom de afneming en bepaalde de heer directeur de opneming, blijkens missive van 25 Mei, op den 28sten d. a. v., terwijl ze eerst heeft kunnen plaats hebben (zie missive van den directeur van 31 Mei) op den 30sten d. a. v.

Indien nu op dien 30sten Mei het werk, zooals het zich op den 24sten bevond, geheel gereed ware geoordeeld, zou toch die latere opneming, van allerlei omstandigheden afhankelijk, geen aanleiding mogen zijn geweest om de tusschen de voltooiing en de opneming vallende dagen als boetedagen te berekenen, daar vertraging van opneming wel niet betzelfde zal zijn als vertraging in het werk, in de uitvoering. En nu heeft wel de Directeur blijkens den brief van 31 Mei 1892 verklaard dat het werk niet kon worden goedgekeurd op den 30sten, maar geene andere aanmerking gehad dan dat in de geleverde kachels potten waren aangebracht, die geen voldoende dikte hadden. Eerst toen de leverancier, die de kachels had geleverd, met de bij die kachels steeds in den handel behoorende potten, ze van potten van buitengewone, dubbele dikte had voorzien, is het werk op den 11den Juni 1892 goedgekeurd en afgeleverd. En nu komt het adressant voor dat alleen de boete over 12—24 Mei, alzoo over 12 dagen à f 15 = f 180 naar recht en billijkheid kan worden opgelegd, maar niet die over 25 Mei—11 Juni. Wanneer de eischen den aannemer gesteld zoo vaag worden opgegeven — dat hij heeft te leveren „kachels met toebehooren volgens aan te wijzen model"; wanneer hij dan de aangewezen kachels geleverd heeft met de daarbij in den handel behoorende potten, maar dan nog op eisch der directie, zeer tot zijn schade reeds, daar de bij de kachels behoorende potten nu voor hem geen waarde hebben, met groote kosten ongewone potten moet laten construeeren, gaat het niet aan hem dientengevolge nog bovendien *f* 270 boete te laten betalen omdat men, gebruik makende van de onbeperkte verplichting van het bestek, voor hetzelfde geld liever kachelpotten heeft van dubbele dikte. En welk nadeel heeft de gemeente wel geleden dat die kachelpotten in plaats van in Mei er in Juni eerst kwamen? Op dit oogenblik zijn ze nog nooit gebruikt.

Onder referte aan zijn vroeger adres, doch onder opmerking dat in de uitbetaling van den tweeden termijn en van het niet in geschil zijnde meer werk is voorzien, zoodat het daarbij gedaan verzoek wijziging moet erlangen, verzoekt adressant uwen Raad met verbiedingen en ernstigen aandrang te willen besluiten dat hem alsnog uit de gemeentelijke kas worden uitbetaald, in welken vorm of onder welke benaming dan ook, de hem voor meer werk onthoudene *f* 633-73 en de onbillijke boete van *f* 270 boven aangeduid, desnoods dat een gedeelte dier gelden hem alsnog worden betaald.

't Welk eerbiedig doende: K. H. Holthuis.

Op voorstel van een der leden besloot de Raad bovenstaand nader adres ter fine van advies aan B en W. te zenden.

PRIJSVRAGEN.

ROOSTERENGEBOUW IN DE ROTTERDAMSCHE DIERGAARDE.
(*Ingezonden.*)

In het laatste nummer van *De Opmerker* trok, onder rubriek „binnenlandsche berichten", de mededeeling omtrent bovenstaande prijsvraag mijn aandacht. De anonieme reporter doet daarin het mogelijke om het feit in een valsch licht te plaatsen, en voegt eraan toe eenige opmerkingen en wenken aan het Bestuur, welke door hun onvriendelijken en insinueerenden toon blijk geven aan onzuivere bron te zijn ontsprongen. Aangezien men gemeend heeft deze quaestie in dit blad te moeten bespreken, acht ik mij terwille van de ware toedracht en om alle verdenking weg te nemen, verplicht het feit even uiteen te zetten.

Voor eenige weken deelde een geacht ingezetene alhier, lid van het bestuur der Diergaarde en behoorende tot de weinigen onder het publiek aan wie bouwkundig schoon niet onverschillig is, mij mede, het voornemen van de directie om een nieuw roosterengebouw te stichten; ten einde verschillende ideeën voor den gevel van

dit nogal omvangrijk gebouw te verkrijgen, verzocht ZEd. mij om voor zijn rekening een prijsvraag uit te schrijven tusschen de hoogste leerlingen der Academie voor een anderen gevel met behoud van den geprojecteerden platten grond.

Het denkbeeld: de leerlingen voor een actueel vraagstuk te stellen, lachte mij natuurlijk toe. Ik nam dus het aanbod gaarne aan. Prijs en premie werden vastgesteld; het programma werd door mij geredigeerd en uitdrukkelijk werd bepaald dat: in de opvatting der architectuur, economie op den voorgrond moest staan, waardoor een zuinig gebruik van gehouwen steen werd aanbevolen en de ontwerpers zich in de kleurverdeeling bij voorkeur tot toepassing van baksteen in verschillende tinten moesten bepalen. Surrogaten waren verboden.

Ter bestemder tijd kwamen de ontwerpen in. Ze voldeden in elk opzicht aan bovengestelde eischen en het ontwerp van den heer H. Reus, uit Dordt, werd met den prijs, dat van den heer M. Brinkman te Kralingen met de premie bekroond.

Over het werk mijner leerlingen zal ik hier geen oordeel vellen; ik kan volstaan met te zeggen dat de gevel van den heer Reus in uitvoering zeker niet duurder zijn zal dan die van het oorspronkelijk ontwerp. De architectuur ervan, zijnde een inspiratie op Oostersche kunst in Hollandschen geest gewijzigd, mocht de volle goedkeuring verwerven, zoowel van den uitschrijver der prijsvraag, voorgelicht door advies van twee deskundigen, als naderhand van de bouw-commissie der Diergaarde.

Ik voeg hieraan toe dat de heer V. d Vlugt zich gaarne bereid heeft verklaard om in samenwerking met den heer Reus de voorbereidende maatregelen tot vaststelling van een definitief plan te treffen. Beide heeren zullen bij uitvoering als architecten van den bouw fungeeren, tenzij eventueele intrigues of andere oorzaken hierin wijziging brengen.

Ziedaar het feit!

Uit het bovenstaande blijkt dat de opinie van den reporter over het „schuldige" karakter der prijsvraag geheel ongegrond is; tevens was zijn ongevraagde wenk aan het bestuur — „om toe te zien" — onnoodig, daar de bouwcommissie waakt; eindelijk is hij ingelicht omtrent de zuivere bedoeling van den uitschrijver der prijsvraag, en ten slotte verzeker ik hem dat zijn meening — als zoude fraaie architectuur *per se* kostbare architectuur beteekenen — op een dwaling berust.

HENRI EVERS.
Hoofdleeraar a/d Academie.

Rotterdam, 19 Sept. '92.

Het verwondert mij den heer E. zoo te zien uitvaren over een bericht dat in alle deelen met zijn schrijven overeenkomt, en het verbaast mij dat hij uit de inschikkelijkheid van den heer Van der Vlugt — nu architect en *uw metselaar* — wil trachten aan te toonen, dat alles in volkomen overeenstemming heeft plaats gehad.

Wat overigens het min kostbare betreft van eene uitvoering, waarin, behalve de vroegere en tegenwoordige bouwkundige der Diergaarde, ook een jong architect en allicht nog meer matadors, tuk op fraaie architectuur, hebben mee te spreken, ik gelouf dat daarvan het bewijs nog moet geleverd worden.

Intusschen, hoewel overtuigd dat hier door alle betrokken personen met inderdaad goede bedoelingen gehandeld is, dringt zich de vraag bij mij op: waar gaan wij heen als de academiën in dien geest geëxploiteerd worden?

Uw berichtgever.

VRAGENBUS.

Vraag. Welke adressen zijn bekend voor goede gegoten ornamenten voor plafonds. (Renaissance).

NB. Antwoorden worden ingewacht en gratis opgenomen.

DE REDACTIE.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

ROTTERDAM. Voor de benoeming van een leeraar in het handteekenen aan de H. B. school voor jongens met 5 j. cursus, worden door B. en W. aanbevolen de heeren J. H. Weisse, leeraar aan de Nederl. school voor nijverheid en handel te Enschedé, en F. Th. Grabijn, leeraar aan de Kunstnijverheidsschool te Haarlem.

LEIDEN. Door de meerderheid van het College van burgemeester en wethouders worden voor de betrekking van gemeente-architect aanbevolen de heeren: 1°. L. M. Molenaar, onder-directeur der gemeentewerken te Groningen; 2°. H. Paul, gediplomeerd civiel-ingenieur te Gouda; en 3°. J. van Shijs, opzichter van de landgebouwen te 's-Gravenhage; terwijl door de commissie van fabrikage voor die betrekking worden aanbevolen de heeren: 1°. G. N. Ilz, gediplomeerd bouwkundig ingenieur te Alkmaar; 2°. J. M. A. Zoetmulder, gediplomeerd civiel-ingenieur, adjunct-ingenieur der gemeentewerken te Maastricht, en 3°. L. van Krimpen, gediplomeerd civiel-ingenieur te Hoek-van-Holland.

Hierbij zij vermeld dat één lid van de commissie van fabrikage als n°. 3 op de aanbeveling wenschte geplaatst te zien één van de andere sollicitanten, niet in het bezit van het diploma als ingenieur.

DELFT. Voor de som van f 15,000 werden door de gemeente aangekocht de uitgebreide gebouwen van de voormalige ijzerfabriek van den heer Hartogh Heijs, aan de Aschvest. Zij zijn bestemd voor een uitleiding der gasfabriek.

NIEUWRAMSTEL. Namens enige verceerders van wijlen Dr. R. T. Hart te N.-Amstel zal een gedenksteen op zijn graf worden geplaatst. Uit een zestal ontwerpen is dat van den heer Henri J. Teixeira de Mattos gekozen.

WINSCHOTEN. Zoals bekend is, wil men alhier in Juni 1893 eene tentoonstelling van nationale nijverheid houden, waaraan een internationale groep zal zijn verbonden van artikelen, waarvan uit het eigen land geen volkomene inzending te verwachten is. De tentoonstelling verdient wel de aandacht van de industrieelen, wam Winschoten, omgeven door het zeer welvarende Oldamt, Bellingwolde, Blijham en de Pekela's, is het middelpunt van een landstreek zoods er, wat rijkdom, ondernemingsgeest, landbouw en nijverheid betreft, geen tweede in ons land bestaat.

De talrijke welvarende lieden kooper hijna alles in Winschoten en kunnen zich meer weelde veroorloven dan elders het geval is. Daarenboven hebben zij goeden smaak en een mate van ontwikkeling die hen in staat stellen de zaken naar waarde te schatten.

Voor de industrieelen is het werkelijk van belang die bevolking in kennis te brengen met hun producten. H. M. de Koningin-Regentes heeft dan ook reeds een of meer medailles toegezegd.

— Aflevering 9 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: Naar de maan en op de maan (met fig.). — Christophorus Columbus (met fig.). — Een cijfergetuige: Jacques Ismaïl (met fig.). — Over kunstmatige regenvorming (met fig.). — Inrichtingen ter verspreiding van vruchten en zaden (met fig.). — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Tot buitengewoon opzichter bij het maken van woningen voor het veerpersoneel te Keizersveer onder de gemeente Raamsdonk, is voor den tijd van vijf maanden benoemd de heer J. G. van Efferen.

— De heer A. van Veen is voor den tijd van twee jaar benoemd tot buitengewoon opzichter bij het verrichten van baggerwerk in den mond van den Rotterdamschen Waterweg.

— De heer W. P. A. Kruijf te 's-Gravenhage is voor den tijd van acht maanden benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werkzaamheden voor de verspreiding van het hervormd A. P. in de provincie Zuid-Holland.

— Door den Min. van Waterstaat, Handel en Nijverheid, zijn, met 1 Jan. 1893, benoemd tot opzichter van den Rijkswaterstaat te kl. C. J. E. la Fontijn, thans opzichter 2e kl.; tot opzichter 2e kl., A. Olthers, thans opzichter 3e kl., en tot opzichter 3e kl., A. Koenman, thans opzichter 4e kl.

— Door den hoofdingenieur der marine L. C. W. P. Visser werd Zaterdagmorgen op plechtige wijze de zilveren medaille in de orde van Oranje-Nassau uitgereikt aan den ouden tekenaar J. Damman.

— Bij Kon. besluit is aan P. J. L. de Chateleux eervol ontslag verleend uit zijn betrekking van hoofdopzichter der Zuiderzeevischerij.

— Ter vervanging van den op verzoek eervol ontslagen heer J. L. van Wijckhuijse, is tot assistent bij het teekenonderwijs aan de burgeravondschool te Middelburg door burg. en weth. benoemd de heer C. Gelinf, tot dusver tijdelijk assistent; en in diens plaats voor den cursus 1892-93 tot tijdelijk assistent de heer T. J. Pos.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in het teekenen aan de burgeravondschool en de daaraan verbonden inrichtingen te Groningen op een jaarwedde van *f* 600, 15 lessen per week. Adres aan den Gemeenteraad vóór 28 Sept.

— Leeraar in het rechtlijnig- en de beginselen van het bouwkundig teekenen met akte middelbaar onderwijs aan de burgeravondschool te Kralingen. Salaris *f* 300 voor den cursus van 1 Sept. tot 1 April. Adres vóór 1 Oct. a. s. aan den Burgemeester.

ADVERTENTIËN.

Agenten gevraagd

voor den **Verkoop in commissie van gegoten staal voor gereedschap.** Kennis van het vak wordt in elk geval vereischt. Adres: S. S. & Co., *Box* 75, *Sheffield*, ENGELAND.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 4den October 1892**, des namiddags ten 2 ure (Plaatselijke tijd), zal, in het gebouw van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage, in het openbaar bij enkele inschrijving worden **aanbesteed**:

Het bouwen van een Cellenvlengel met bijbehoorende werken aan de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden. Raming f 80.185.

Het bestek No. 20 met 4 daarbij behoorende teekeningen, is *franco* verkrijgbaar, tegen betaling van *f* 2.25 bij GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28a, te 's-Gravenhage.

Het bestek met daarbij behoorende 4 bestekteekeningen, voorts 14 detailteekeningen, benevens monster en modellen, liggen op alle werkdagen tot 3 October 1892, ter kennisneming in een der localen van de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden, van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 6 uur.

Aanwijzing zal alhier plaats hebben op Vrijdag 30 September 1892, des namiddags ten 2½ ure (Plaatselijke tijd).

Inlichtingen zijn dagelijks verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Departement van Justitie te 's-Gravenhage.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

's-Gravenhage, 19 September 1892.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **11**[den] **October** 1892, des namiddags ten **2** ure (*Italiaansche tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, voor 1 BESTEK No. 588.

Het maken van grond- en kunstwerken en het leggen en wijzigen van sporen en wissels met bijkomende werken voor de uitbreiding van het station ZEIST-DRIEBERGEN.

Begrooting f 15.000.—.

De bestelling geschiedt volgens § 51 van het bestek.

Het bestek ligt van den 22[sten] September 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. G. H. A. SASSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 4[den] October 1892, ten 11.30 uur voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 19[den] September 1892.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvraag gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

Burgemeester en Wethouders van 's-Heerenhoek zullen 29 September 1892, v. m. 10 ure

Openbaar Aanbesteden:

Afbreken van muren, groadwerken, maken van oevervoorzieningen enz. langs de Dommel.

Bestek met teekening tot 19 September e. k. à *f* 3.— verkrijgbaar bij den Ingenieur Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft.

Aanwijzing in loco 20 September e. k. ann. 2 ure, 4 Hijerkonst Stationstraat.

G. W. VAN DER WIEL & Cº., ARNHEM verzenden *franco*, op aanvrage per postwissel:

Gezegelde loonkwijtingsbiljetten met couverten à	*f* 0.29	per	stuk
Lijsten volgens art. 11 der arbeidswet	„ 0.06	„	„
Verhuurbiljetten	„ 0.05	„	„
Heuresultaten	„ 0.55	„ 10	stuks
Begrootingsstaten	„ 0.55	„ 10	„
Kennisgevingen van ongelukken	„ 0.17	„ 5	„

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente ARNHEM, zullen op **Donderdag 6 October 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden**:

BESTEK No. 29.

De levering van gegoten ijzer aan: Buizen, wijd 1 M., Rioolluiken en 500 syphons met luikjes, in drie perceelen.

Aanwijzing zal worden gehouden op Donderdag 29 September e. k. 's namiddags 1½ uur, aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar bestek met gemeld inschrijvingsbiljet en 1 teekening tegen betaling van *f* **0.75** verkrijgbaar is.

Société de l'anti-Tartre Végétal BRETEL.

Plantaardige vloeistof voor het behoud van

STOOMKETELS.

GOUDEN MEDAILLE op de INDUSTRIE-TENTOONSTELLING te MARSEILLE 1890.

Gebreveteerd in FRANKRIJK en het BUITENLAND.

Dit Fabrikaat is aangenomen en aanbevolen door de Heeren DELAUNAY-BELLEVILLE & Co., te *Saint-Denis*, voor hunne stoomschepen, systeem „BELLEVILLE", de Naamlooze Vennootschap COCKERILL, *België*, de WATERLEIDINGDIENST te *Parijs*, de Parijsche Maatschappij voor ZAAMGEPERSTE LUCHT en ELECTRISCHE VERLICHTING, Proosdij's Victor POPP, talrijke STOOMVAART- en SPOORWEG-MAATSCHAPPIJEN, GROFSMEDERIJEN en HOOG-OVENS, MIJNEN, DISTILLEERDERIJEN, verschillende FABRIEKEN, enz. enz. enz.

Dit voortreffelijk middel is het eenige hetwelk alleenig ter voorkoming van ketelsteen zonder eenige nadeelige invloed uit te oefenen op de stoomketels en appendages.

Circulaires of andere inlichtingen verkrijgbaar aan het Bureau

MARNIXSTRAAT 364, AMSTERDAM.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN. — Gouda.

Plafonds. Separatiemuren. Ventilatiekokers.

ONBRANDBAAR, GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.

Fluaten KESSLER | **verharding, verduurzaming** van **Kalk-** en **Zandsteen, Cementsteen, Gips** enz.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-,

Hoekmeet-

en andere

INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**

Weegwerktuigen.

Het Portland-Cementwerk Heidelberg

vorm. Schifferdecker & Söhne, Heidelberg.

levert **1a. PORTLAND-CEMENT** in steeds gelijke uitstekende kwaliteit en **fijnste maling**.

Jaarlijksche productie ruim 450,000 vat.

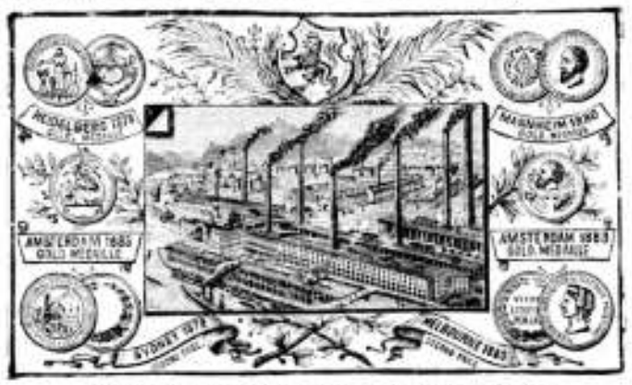

Vertegenwoordiger voor export en magazijnhouder

FERD. ENGERS, Amsterdam,

Heerengracht 335.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.

Mack's Gipsplanken

maken mogelijk eene ***spoedige daarstelling*** van Plafonds, lichte Schuldeuren, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc. ***Belangrijke Besparing in Ruimte.***

Voortreffelijke Isoleering van Boden en rechtlijnige muren. ***Onbrandbaar, Goedkoop.***

Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: **H. A. B. DUPUY & Co.**, *Drogist.*

Houtbereiding tegen bederf.

Kyaniseerinrichting.

H. LENSINK,

ARNHEM.

levert pasklaargekyaniseerd rot en zwamvrij)

Rasterwerken, Schuttingen,

BROEIBAKKEN, VLOEREN,

Vloerribben, enz. enz.

J. H. P. JANSE,

Marnixstraat 364

AMSTERDAM.

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, bekakt, geprofileerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Deksteenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten**, enz. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën

VAN KESSEL & ROHL, eigenaars van Graniet-groeven te LAVALEY, WANEWIK, ELVERSUM, EYKEN en WILBO.

Steenbouwerijen, Zaag- en Slijperijen,

te WORMANT en BERLIJN.

welke reeds tal van Graniet-werken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben.

JAN HAMER & Co.

Marnixstraat 402

AMSTERDAM.

Veiligheids-Liften

VOOR

Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht.

VOOR (2)

Personen, Goederen, Spijzen

ENZ.

Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst.

Meer dan 200 alleen in Nederland geplaatst.

MORLEY

harde, half harde, zachte,

uit de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (NEUVE).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.

BRUSSEL

Rue du Progrès 35.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen

van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven

worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*

T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* beveelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken**, naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 3.— zullen *franco* worden toegezonden:

1e. Catalogus van **ornamenten** in **lood** en **zink**.

2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalu-sters** en **balusters** met **zinken ornament**.

3e. „ „ voor **jalousiekappen**.

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de kosten gulden gerestitueerd.

F. W. BRAAT.

DE LINT & Co., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

DETAIL. FREDERIKSBORG. DENEMARKEN.

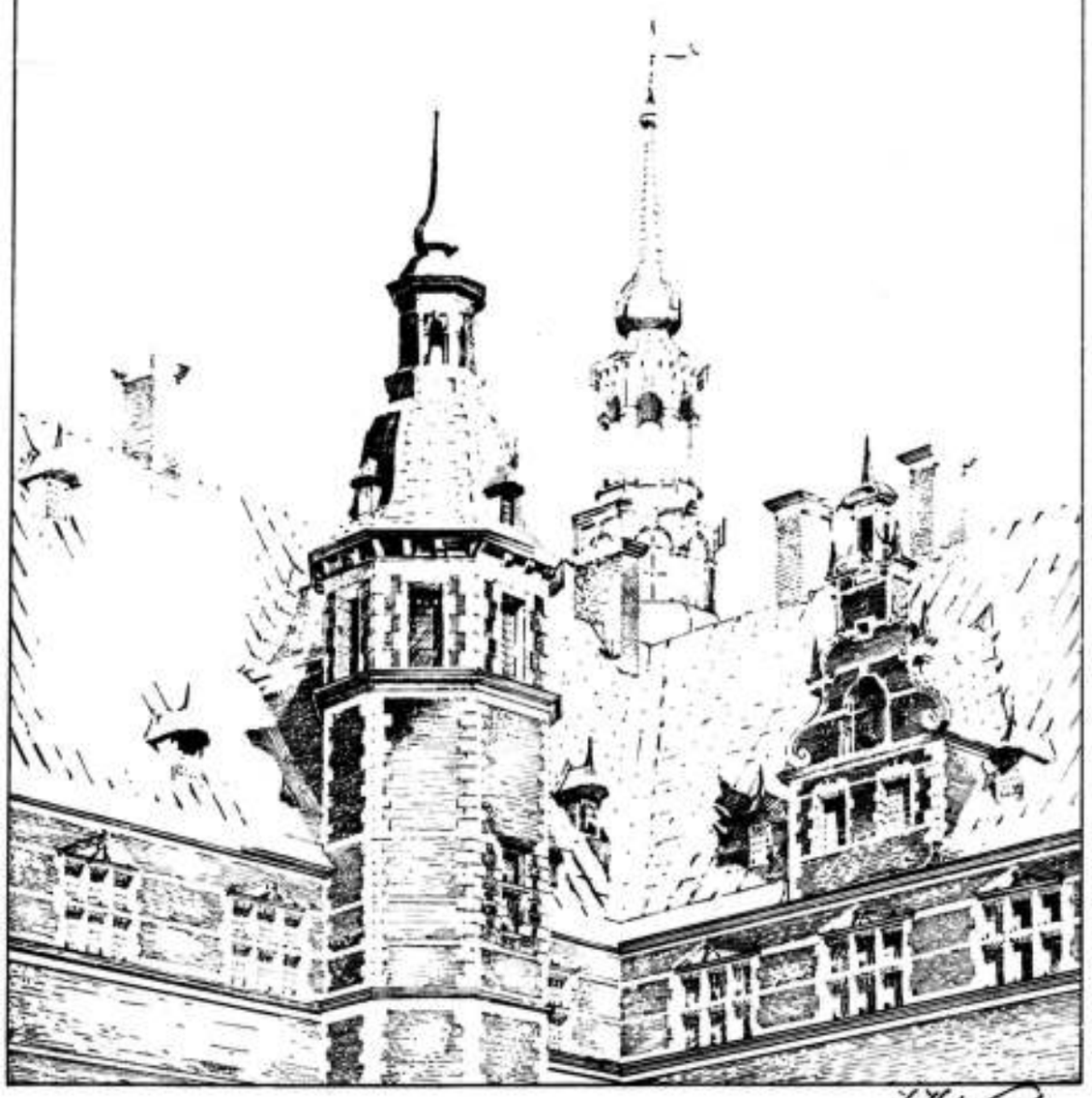

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892. N°40.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 40. ZATERDAG, 1 October 1892.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTURA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.M.W.J.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelstraat 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *een gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 3.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN à 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling à 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. De 974e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 5 October a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Bijdrage van den heer J. C. D. di Gazar. Onderwerp: *Indische bouwkunst.*
c. Kunstbeschouwing van den heer J. F. W. Stam: *Illustraties van Mars.*

2°. Op de 2e gewone prijsvraag (een hoofd voor een aan de bouwkunst gewijd weekblad) zijn 7 antwoorden ingekomen, onder de motto's:

$\frac{KR}{mR}$; $\left(\frac{B}{}\right)$; *Prik je niet; A. et A.; X.; A. Z.* en *Valk.*

Den inzender van het motto „*A. et A.*" wordt verzocht een naambrief en een correspondentie-adres, dien van het motto „*X*" een correspondentie-adres te zenden.

De ingekomen antwoorden zijn in het Genootschapslokaal tentoongesteld.

3°. Als gewoon lid is voorgesteld de heer K. de Barel Jr. (thans buitenlid), door de heeren Jan Stuijt en C. W. Nijhoff.

Namens het Bestuur:
De 1e-*Secretaris*
C. W. NIJHOFF.

(A. et A.)

DETAIL VAN DEN „FREDERIKSBORG",
KONINKLIJK SLOT IN DENEMARKEN.
(*Bij de plaat.*)

De bij dit n°. gevoegde schets is genomen op de binnenplaats van het slot Frederiksborg (gebouwd 1602—1620), waarvan reeds voeger in dit blad eenige details verschenen.

De grillige lijn, die den topgevel omsluit op deze schets, duidt op Hollandschen invloed. Een soortgelijken topgevel, van het jaar 1642, vond ik in Gouda.

In hoeverre evenwel de tegenwoordige details te vertrouwen zijn als de oorspronkelijke vorm, valt moeilijk te zeggen. Na den brand toch van 1859, die zeer weinig overliet, werd uit nationale bijdragen voor een groot deel, het tegenwoordige palcis opgebouwd. De bronnen voor den herbouw waren deels oude photographieën, vroegere schetsen en eenige overgebleven details. Soms heeft men het ontbrekende bijgemaakt, „in den geest" van de vormen uit den tijd van den bouw.

J. H. DE GROOT.

(A. et A.)

MR. N. DE ROEVER EN DE MINISTER HEEMSKERK, DOOR JHR. MR. VICTOR DE STUERS.

De brochure van Jhr. de Stuers, waarvan in een vorig nommer de voorrede werd overgedrukt, behelst een heftige philippica tegen de partij, die zich ten doel stelt de kunstbegrippen van de zoogenaamde officieele richting te bestrijden; haar woordvoerders noemt de schrijver „museumknagers" en hij verklaart deze gelegenheid niet te willen verzuimen om eindelijk eens al den onzin te bespreken en te wederleggen, die sinds jaren door kwaadwilligen, afgunstigen en naijverigen te dezer zake (de museumbouw) verkocht is.

De heer De Steurs doet zich ook hier weer kennen als een polemist, wiens pen een tweesnijdend zwaard gelijkt, en het verwondert ons daarom dat zijne krachtige uitingen tot nog toe zoo luttele bespreking uitlokten.

De schrijver schijnt vooral fel gebeten te zijn op de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met welks Bestuur hij, gelijk men zich zal herinneren, nog onlangs overhoop lag bij gelegenheid van de restauratie der Vierschaar in het Haagsche raadhuis.

„Ook thans nog", dus verklaart hij, „bevreedt er eene onder de leden van de Maatschappij een geest, die deze vereeniging in het oog van eerlijke lieden compromitteert. Ik zal daarvan een staaltje aanhalen. Toen het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage de Vierschaar van het Raadhuis wenschte te restaureeren, meende het verstandig te doen zich om advies te wenden tot het Bestuur der Maatschappij, waarvan het een rapport en een ontwerp ontving. Met een en ander in kennis gekomen, bevond ik dat dit ontwerp allesbehalve afkeuring verdiende en ik zond daarvoor een advies aan den Gemeenteraad. Het gevolg was dat het ontwerp der Maatschappij ter zijde werd gelegd en een nieuw plan gehoel in overeenstemming met mijne denkbeelden vastgesteld. Hoe moest men dat het Bouwkundig Weekblad, „orgaan der Maatschappij", dit feit aan zijne lezers mededeelde? In het nummer van 9 Januari 1892 is het rapport van het Gemeentebestuur overgedrukt, waarvan de strekking is overeenkomstig mijne zienswijze tot verwerping van het advies van wege de Maatschappij verstrekt. Aan het slot heeft de Redactie van het Weekblad

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

POLYTECHNISCH TOOIC

deze zinsnede durven uitdrukken: „Uit deze korte beschrijving blijkt dat de inrichting zal plaats hebben in den geest van het advies door de Commissie uit het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst voorgesteld."

„Onbegrijpelijker liegen is niet mogelijk. Wie is daarvoor verantwoordelijk? De redactie bestaat uit de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, Prof. E. Gugel, J. R. de Kruijff, C. Muysken, G. Brouwer Jr. en C. T. J. Louis Richer.

„Doch naar ik vernam, vergoderd de redactie sinds een paar jaren niet meer. Dr. Cuypers verzekerde mij — en ik geloof hem gaarne — dat hij aan het feit geheel onschuldig is. Opmerkelijk is het dat de lotgenachtige opmerking herhaald wordt in de Geschiedenis der Maatschappij, onlangs geschreven door haren Secretaris C. T. J. Louis Richer."

Al gelooven wij niet dat de eigenlijke quaestie, waarover de brochure handelt: de vraag nl. of de besloten wedstrijd in '75 voor den museumbouw al dan niet een schijnvertooning was, heden nog veel belangstelling zal verwekken, toch mag verwacht worden dat de besliste, soms heftige uitingen des heeren De Stuers voor velen belangrijk genoeg zullen zijn, om er hier eenige woorden aan te wijden.

Volgens Jhr. de Stuers heeft Mr. de Roever in zijn jongste brochure geen enkel bewijs bijgebracht om zijn bewering, als zou bedoeld concours niets dan een wassen neus zijn geweest, te staven; men vindt er in allerlei open aanmerkingen en afkeurende critiek, zoowel omtrent de voorbereiding van den museumbouw, als omtrent dien bouw zelven, doch geen enkelen degelijken bewijsgrond.

Zoo heeft Mr. de R. beweerd dat het programma niet ernstig was opgezet, dat bijv. het verlangen eener straat dwars door het museum niet scherp genoeg was geformuleerd, omdat dit niet in het programma, doch alleen in het begeleidend schrijven van den minister Heemskerk was uitgesproken.

Een andere grief is het verhaal dat het program was uitgegaan van de commissie van Rijksadviseurs, waarvan Jhr. de Stuers secretaris was, en de heer Cuypers het bouwkundig factotum, „zoodat" — zegt Mr. de R. — „de conclusie voor de hand ligt dat de Rijksadviseurs in het advies, dat hun door den minister over de ontwerpen zou worden gevraagd, van hunne voorliefde voor het werk van hun medelid zouden doen blijken". Terecht wijst Jhr. de S. op de insinuaties, die in deze regelen voorkomen. Alleen de minister Heemskerk, van wien het programma uitging, was de verantwoordelijke persoon en van 't oogenblik dat deze besliste, heeft men met den Minister, niet met de adviseurs, noch met den referendaris te maken. Voorts verhaalt Jhr. de S., dat in tegenstelling met veler meening, zijn eerste kennismaking met den heer Cuypers eerst van 9 April 1874 dateert en dat hij destijds zoo weinig verblind was door Cuypers' verdiensten, dat toen hij kort te voren officieus was geraadpleegd omtrent de samenstelling van het college van Rijks-adviseurs, hij Cuypers niet eenmaal noemde.

Ook omtrent zijn verhouding tot den minister Heemskerk destijds, deelt de schrijver een en ander mede. Hij zegt daaromtrent:

Toen Mr. Heemskerk den 28sten Augustus 1874 opviel, was de correspondentie met de Rijks-adviseurs — secretaris Jhr. de Stuers — volstrekt niet idyllisch. Het collegie zond dagelijks brieven vol klachten over den ongelukkigen staat waarin alle Kunst- en Historiebelangen zich bevonden, en daar het Departement juist op dit gebied vijftig jaren lang volkomen rust genoten had, kon zulk een briefwisseling niet juist maken wat men noemt „een pleizierigen indruk". Mr. Heemskerk zag intusschen in dat er behoorde gehandeld te worden, en begreep dat daartoe de zaken van Kunsten en Wetenschappen niet langer moesten betracht worden als een bijzaak van de afdeeling Onderwijs. Hij richtte daarom op 1 Juli 1875 een uitnoodigende schrijving op met Jhr. de Stuers als referendaris. Uit dit laatste feit mag evenwel niet afgeleid worden dat de titularis alvermogend was: hij was het zoo weinig, dat hij reeds in Augustus daaraanvolgend begreep zijn eervol ontslag als referendaris te moeten aanvragen.

In het licht deser nadeelingen zal men wel anders moeten gaan denken over den invloed der heeren Cuypers en De Stuers in het voorjaar van 1875, toen het program door de adviseurs besproken werd.

Gezocht mag ook de bewering heeten dat Cuypers een niet te versmaden voorsprong had op zijn concurrenten, wijl hij, als lid van het college van R. A., van het concours en zijne uitnoodiging daartoe ingelicht en op de hoogte van zaken was, lang voor de anderen. En dat aan den heer Cuypers door Jhr. de S. in medio September 1875 nog 14 dagen uitstel zou zijn gegeven tot inlevering van zijne plannen, noemt de schrijver onwaar; de drie deelnemers, Cuypers, Eberson en Vogel hebben zich aan den bepaalden tijd gehouden.

Een ander punt in het program dat door Mr. de Roever werd aangehaald, is het veelbesproken artikel, waarin de stijl van het te stichten gebouw wordt voorgeschreven: „De vormen van het gebouw behooren zijne bestemming uit te drukken, namelijk het bewaren van Nederlandsche schilderijen, hoofdzakelijk uit de 16de en 17de eeuw." Mr. de R. noemt dezen eisch eene latere toevoeging van het college van R. A. aan het door den Minister geaccepteerde programma.

Doch hoe dit zij, het stond erin en er moest dus rekening mee gehouden worden. Wij voor ons zijn van oordeel dat de heer Cuypers er geen rekening mee hield, althans niet meer dan met zijn persoonlijke neigingen strookte en nu mag Jhr. de Stuers beweren, dat tusschen de renaissance van Vredeman de Vries en die van De Keizer nog al eenig verschil bestaat, zeker is het dat niemand bij het beschouwen van het museum aan eenige phase der Nederlandsche renaissance zal herinnerd worden. Om die reden zou het stijlvraagstuk een geschikt argument in Mr. de Roever's betoog hebben kunnen zijn, indien ..... had kunnen aangetoond worden, dat de beide andere deelnemers zich minder losbandig hadden betoond.

Ongelukkig schijnt dit niet het geval geweest te zijn, althans Mr. de R. zegt, dat de heeren Eberson en Vogel omtrent den stijl in het onzekere bleven, terwijl Jhr. de S. eenvoudig verklaart dat de eerste een soort Louis XVI stijl leverde (1) en de andere een niet wel te determineeren vormen-complex.

We laten hier nog eenige regelen uit de brochure De S. volgen, waarin o. a. *De Opmerker* (toen nog niet het orgaan van A. et A.) de eer geniet geciteerd te worden:

Ik mag van dit punt niet afstappen zonder te wijzen op de vermakelijke manier, waarop Mr. de Roever den stijl van het ontwerp Cuypers beoordeelt. Hij wil doen uitkomen dat het „de gevorderde eenheid van stijl miste" en koopt dit te doen gelooven op het gezag van . . . . „onzen kundigen architectuurschilder C. Springer!" Dat de torens en hoofdlijnen niet het karakter droegen der Hollandsche bouwwerken der XVIe en XVIIe eeuw moeten wij aannemen op het gezag van . . . . . een anonijmen schrijver in een boerenslag manneravrekruntje „de Opmerker". Als aanvulling dezer autoriteit geeft de in architectuur zoo deskundige Mr. de Roever ten slotte zijn eigen uitspraak, luidende „dat „het Museum aan een gansch ander tijdperk, ja zelfs aan een gansch anderen „landaard dan dat der architectuur van de bovengenoemde bouwmeesters uit „de XVIe en XVIIe eeuw doet denken."

Men wist tot dusverre niet dat Mr. de Roever zulk een diep denker op bouwkundig gebied was.

Het vermakelijke in deze beoordeelingen heeft ons niet kunnen pakken; integendeel, de meening van den anonymus van voor vijftien jaren willen we heden nog onderschrijven en ook met de gevoelens van Mr. de Roever op dit punt zijn we het volmaakt eens.

Vervolgens is door Mr. de Roever de aandacht gevestigd op het feit dat de bouw van het museum het dubbele gekost heeft van de som, die in het prijsvraagprogramma genoemd was.

Hij gaf bedektelijk te kennen dat, alweer door bemiddeling van den heer De Stuers, het den heer Cuypers vooraf bekend was gemaakt dat er twee ton meer zou beschikbaar gesteld worden, ten einde het gebouw brandvrij te kunnen construeeren. Doch nadat hij zelf verhaald heeft dat de Minister, na eene opmerking deswege van den heer Eberson, en op advies van de Rijks-adviseurs, binnen een maand tijds, de bouwsom met twee ton verhoogde, blijft er van dit argument niet veel over.

Op een andere plaats somt Jhr. de Stuers tal van redenen op, die oorzaak zijn geweest dat de oorspronkelijke raming zoover overschreden is, als daar zijn:

1°. Onbekendheid met het terrein, hetwelk veel kostbaarder fundeeringswerken eischte dan waarop gerekend kon worden.

2°. Stijging in de prijzen der materialen en werkloonen, welke bij een omvangrijk werk, dat zeven of acht jaren kon duren, grooten invloed kon uitoefenen.

3°. Latere uitbreiding van het programma door de opname van het museum Van der Hoop, de verzamelingen van het Koninklijk Oudheidkundig genootschap, eene collectie gipsafgietsels enz.

4°. Het overdekken der beide binnenplaatsen, geraamd op een halve ton.

5°. Een bibliotheek ad *f* 77,000, eveneens in het programma niet gevraagd.

6°. Het inrichten van lokalen voor de Normaalschool en voor de Kunstnijverheidschool, in plaats van de geprojecteerde zolders.

Wegens het ophoogen der omliggende wegen en bruggen, waarvan de plannen niet vroeger bekend waren, was men verplicht den onderbouw 1⅓ meter hooger te maken, waardoor wel is waar zeer geschikte sousterrainruimte beschikbaar kwam, doch dat tevens een aanzienlijke meerdere uitgave vorderde.

Terecht voert Jhr. de S. aan dat al deze posten, bij uitvoering van eenig ander plan, eveneens de bouwsom zouden hebben doen stijgen.

Doch Mr. de Roever beweert dat de maatstaf van beoordeeling niet dezelfde was; hij verklaart dat de 17 beoordeelaars, op een paar uitzonderingen na, volkomen onbevoegd waren om de begrootingen der ontwerpers te onderzoeken en dat zij er slechts met enkele woorden van gerept hebben.

Volgens Jhr. de Stuers echter blijkt uit het rapport dat de begrootingen wel degelijk onderzocht werden en dat zoowel de eenheidsprijzen, door de ontwerpers aangenomen, als de te bebouwen oppervlakte en kubieke inhoud in verband daarmede werden nagegaan.

Op de volgende bladzijden vindt de heer De Stuers gelegenheid om op zeer vrijmoedige wijze zijn oordeel uit te spreken over het gehalte der bouwkunstbeoefenaars uit die dagen. Naar aanleiding n.l. van de beweerde onbevoegdheid der Jury lezen wij:

Hier slaakt Mr. de Roever de verzuchting dat de Regeering zich niet wendde tot de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst om de ontwerpen te doen beoordeelen. Hij insinueert dat men — die „men" moet de Minister Heemskerk zijn —, dat men vreesde dat er dan ook over „den stijl en de inrichting „een rapport zou inkomen, hetwelk een spaak zou steken in het rad dat de „referendaris draaide." Deze insinuatie tracht Mr. de Roever aannemelijk te maken door te wijzen op „de bedenkingen, die sedert de openstelling van „het Museum, zoowel door bevoegde bouwkundigen als door kunstkenners „van zaam tegen zijn verlichting en versiering zijn ingebracht."

Wie die bouwkundigen en kunstkenners van zaam zijn, zegt Mr. de Roever ons niet. Hij citeert alleen de uiting van een ongenoemden bouwkundige, dien hij *vermoedt* Utrechtsch te zijn.

Waarom de Minister Heemskerk zich niet tot de Maatschappij ter bevordering van Bouwkunst wendde?

Stellig liet hij zulks niet na uit vrees dat daardoor een spaak zou gestoken worden in het rad dat de referendaris draaide. Immers referendarissen zorgen het rad draaien, de Minister bestuurt den wagen, en als de Minister, die zijn verantwoordelijkheid kent, geoordeeld had de Maatschappij te moeten raadplegen, zou hij het zeker niet hebben nagelaten om zijn referendaris genoegen te doen.

De reden is duidelijk. Aan den ouwen kant gold het hier niet een open prijsvraag waartoe onbekenden opgeroepen werden, doch een administratieve bestelling aan drie bouwkundigen, die ieder voor hun werk dezelfde som in betaling zouden erlangen, terwijl de Minister zich voorbehield aan dengene, wiens werk het best gekeurd werd, de uitvoering op te dragen.

Tot voorlichting bij die keuring stonden den Minister reeds twee Collegen ten dienste, regelmatig bij Koninklijke besluiten geconstitueerd, het eene geroepen om der Regeering te adviseeren omtrent alle Rijks-bouwwerken in 't algemeen, het andere om in het bijzonder voor te lichten ten aanzien van de stichting van het Museum.

De Minister had dus voorlichting genoeg.

Men mag overigens wel de vraag stellen: Indien men nog een derde voorlichtings-commissie had noodig geacht, op welken grond wordt dan zoo maar stoutweg beweerd, dat juist de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst geroepen ware geweest een oordeel over de ontwerpen uit te spreken? Is die Maatschappij daartoe geschikt? Haar doel is de bouwkunst te bevorderen en zij bestaat uit een groot aantal personen die uit *f* 5 lid kunnen worden, van welke het merendeel eenvoudige timmerlieden en plasteraars zijn, en onder welke slechts zeer weinig bekwame architecten aangetroffen worden. De Maatschappij is alles behalve geschikt om als Jury op te treden.

Hoe zou zij zulks moeten doen? Zou men haar uitnoodigen een Jury te kiezen? Welke waarborg zou er zijn dat de timmerlieden en plasterarsmaatschappij een behoorlijke Jury koos? Zou men eenvoudig het Bestuur der Maatschappij als Jury doen optreden? Maar dit bestuur is samengesteld met het oog op geheel andere behoeften. Men heeft in zulke vereenigingen een Voorzitter, een Secretaris, een Penningmeester gekozen, somtijds alleen omdat deze een geschikte redenaar of een fideele vent, geen een goed prsvoerder, de andere een zorgvuldig boekhouder is. Zijn die heeren per se geschikte Juryleden? [1])

Waar de Regeering aan drie architecten, die door de Amsterdamsche Voorlichtings-commissie en door de Rijks-adviseurs aangewezen waren als *de geschiktsten*, het ontwerpen van plannen had opgedragen, ging het bezwaarlijk aan haar arbeid te onderwerpen aan het oordeel van een aantal mannen, die juist omdat zij niet even geschikt geacht waren, geen uitnoodiging tot het indienen van ontwerpen hadden ontvangen.

Er kan mag wel een reden geweest zijn die den Minister bolwerg zou hebben gemaakt om de Maatschappij erin te betrekken, juist precies dezelfde reden, die het Mr. de Roever doet betreuren dat dit niet geschiedde. Het was namelijk niet onbekend dat een aantal leden dier vereeniging uit nijvere of liever onnijvere afgunst en broodnijd in het openbaar, en meer nog in het geheim, bepaaldelijk tegen den heer Cuypers woelden en werkten. Een dier leden, uiterst power architect, doch groot wantrouwer op alle plechtige vergaderingen en bijzondere bijeenkomsten, ontzag zich zelfs niet tegen den heer Cuypers de zotste en walgelijkste beschuldigingen uit te spreken in anonieme brieven die hij als afkomstig van „Eenige bouwmeesters" of „Vele bouwkundigen" aan leden der Staten-Generaal verzond!

Dat de Minister Heemskerk het ellendig streven van zulke lieden doorgrondde, blijkt uit hetgeen hij openlijk in een zitting van de 1ste Kamer van hen zeide, toen hij verklaarde dat de hatelijke critiek, welke van zekere zijde omtrent het Museum vernomen werd, ontsproot uit „jalousie de métier."

De volgende opmerking van Mr. de Roever gold het geheim houden van de uitspraak der jury en dat het publiek eerst na maanden vernam wie benoemd was tot architect.

Jhr. de Stuers voert daartegen aan dat het rapport in de Staatscourant is gedrukt en al de ontwerpen, zoowel te 's-Gravenhage als te Amsterdam zijn tentoongesteld. Het publiceeren van die stukken, eerst nadat de beslissing gevallen was, tracht hij aldus te verdedigen:

Wat hij te recht niet gedaan heeft, is een en ander openbaar te maken vóór dat de beslissing gevallen was. Zal een jury onafhankelijk kunnen oordeelen dan is het, vooral in een klein land zooals het onze, een vereischte de beoordeeling te doen geschieden zonder dat door de openbare tentoonstelling van het te beoordeelen werk de gelegenheid geopend wordt om in anoniem dagbladgeschrijf op de jury pressie te oefenen. Openbaarmaking van het juryrapport, dat ten grondslag moest liggen aan de voordracht door den Minister aan den Koning te doen, zou tegenover den Koning in hooge mate ongepast zijn geweest. De Minister handelde derhalve zeer correct door eerst de Koninklijke beslissing af te wachten.

Waarom hiermede maanden verliepen, zal men straks begrijpen.

Al geven wij dadelijk toe, dat uit een en ander nog geen schijn van bewijs te halen is dat er oneerlijk spel is gespeeld, zoo zijn wij toch van meening dat een tentoonstelling van de ingekomen ontwerpen vóór de eindbeslissing vooral bij werken van publiek belang als den bouw van een Rijks-museum, alle aanbeveling verdient, ja als een eisch van onpartijdigheid mag gelden. Een jury, die zich door anoniem dagblad-geschrijf van de wijs laat brengen, zou eerst recht een brevet van onbevoegdheid verdienen, terwijl gerust mag aangenomen worden dat uit de millioenen niet-juryleden, die het publiek vormen, wel eens een opmerking kan gehoord worden die overweging verdient. Ook het ongepaste van zoo'n handelwijze

(1) Ook in het rapport van beoordeeling wordt gezegd dat de stijl van het ontwerp Eberson gedeeltelijk aan den stijl Louis XVI, gedeeltelijk aan zeer recente gebouwen ontleend is.

[1]) Het is niet onnoodig scherpzinnig de waarborgen van hooge artistieke bekwaamheid te overpeinzen, die het Bestuur van de Maatschappij in 1875 kon leveren om over een architect, als de heer Cuypers is, te oordeelen; daartoe laat ik hier de namen der toenmalige bestuursleden volgen:

J. H. Leliman G. B. Salm, H. W. Nachenius, H. Molenaar, A. L. van Gendt, W. Springer, J. G. van Niftrik, P. J. Laarman.

Om uit te maken hoeveel ieder hunner boven den heer Cuypers op architectonisch gebied emineerde en in welke mate hij gerechtigd ware geweest over diens ontwerpen den staf te breken, zou het eigenlijk noodig zijn, echter indien men de voornaamste kunstgewrochten te noemen die ieder hunner heeft gesticht.

tegenover den Koning is ons niet duidelijk. Wij lezen verder nog dat de architect Vogel acht weken na de indiening der plannen, aan den Minister het verzoek richtte een andere jury te benoemen en om te bepalen dat de ontwerpen publiek zouden worden tentoongesteld. Dit verzoek werd van de hand gewezen en Jhr. de Stuers merkt daarbij op dat, wanneer een der mededingers met de jury niet tevreden was, hij daarvan had moeten doen blijken, voor hij de bestelling aannam, en althans eer hij het bestelde uitvoerde. Deze opmerking is niet onjuist, maar daarmede is niet bewezen dat de jury wèl competent was en dat publieke tentoonstellingen vóór de uitspraak *per se* afkeuring verdienen.

Wanneer wij de namen van de Juryleden nagaan, valt het op hoe luttel het deskundig element in dit college vertegenwoordigd was (1) en nu moge niemand de onpartijdigheid van ieder lid afzonderlijk in twijfel willen trekken, een sterk overwicht van enkelen op een aantal bijzitters die zich zwak gevoelen, kan bij zoo'n stand van zaken moeilijk uitblijven. Dit was hetgeen waarover Vogel zoo wel als Eberson zich ongerust maakten. De overwegende invloed, dien iemand van de gedecideerde begrippen van Jhr. de Stuers ongetwijfeld moest uitoefenen op een groote meerderheid van onbevoegde kunstrechters, gaf de beoordeeling onmiddellijk het karakter van een partij-quaestie en het zal den begaafden brochure-schrijver nimmer gelukken dezen indruk weg te nemen, ook al kan hij met bewijzen aantoonen, dat zijn bemoeiingen in de zaak volkomen correct en te goeder trouw waren.

(*Wordt vervolgd.*)

(A. et A.) DE LEIDSCHE GEHOORZAAL.

Dit veelbesproken monument gaf in de jongste zitting van den Leidschen Gemeenteraad aanleiding tot de volgende discussie:

1°. Mededeeling en indiening van het rapport der Raadscommissie in zake de Gehoorzaal.

De heer Siegenbeek van Heukelom verkrijgt het woord en deelt den inhoud mede van bedoeld rapport, met uitzondering van sommige cijfers welke minder goed direct door de vergadering te volgen zijn en waartoe daarenboven geen noodzakelijkheid bestaat, omdat toch weldra het rapport door den druk ter algemeene kennis zal worden gebracht en aan de leden rondgedeeld.

De commissie heeft zich de medewerking verzekerd van twee bevoegde deskundigen en met hunne voorlichting, den bouw der Gehoorzaal getoetst aan art. 1646 B. W., betreffende de algemeene verplichtingen van den bouwmeester, benevens aan de voorwaarden in het bestek voor den bouw der Gehoorzaal vastgesteld.

Zij heeft verder overwogen of de gemeente-architect eigener autoriteit bevoegd was bij dien bouw aannemingen en leveranties te gelasten in afwijking van het bestek. Zij is tot ontkennende beantwoording dier vraag gekomen. De architect is dus gehouden tot verantwoordelijkheid aan de gemeente voor al datgene wat buiten bestek en 't geen daarin wordt voorzien op de staten van meerder werk is gebracht.

Spreker deelt daarop verschillende overschrijdingen mede van het bestek, zoo wat werken van verwarming, verlichting als wat andere onderwerpen betreft, waarvoor door den aannemer geene verrekening zal kunnen worden gevorderd.

De contrôle over bijrekeningen heeft over het algemeen volgens het gevoelen der commissie alles te wenschen overgelaten, en wordt door haar dan ook als schromelijk plichtverzuim gebrandmerkt.

Vervolgens wordt door de commissie uitvoerig nagegaan in hoeverre door den afgetreden gemeente-architect te kort gekomen is in zijne verplichtingen en verantwoordelijkheid tegenover de gemeente, en komt dan tot de conclusie dat bedoelde ambtenaar in velerlei opzicht zijne bevoegdheid lichtvaardig heeft overschreden en voor zijnen werkkring volkomen ongeschikt is gebleken. Hij dus is aansprakelijk voor de schade door zijn wanbeheer en eigenmachtige handelingen der gemeente berokkend. Zoowel met opzicht tot de juridieke als tot de moreele verantwoordelijkheid is de gemeentearchitect niet vrij te pleiten, daar deze in ieder opzicht heeft verzuimd zijne instructie na te leven.

De conclusie van het rapport strekt de aannemers eene som van f 2000 te korten op de door hen ingediende rekening en den gemeente-architect in rechten aan te spreken voor een som van *f* 642.

De Voorzitter dankt de commissie voor het uitgebracht verslag en stelt voor dit te doen drukken met een inmiddels op de conclusie ingediend amendement van den heer Van Hoeken, strekkende de aannemers geen schade te doen lijden voor het wanbeheer van den architect en bijgevolg hunne rekening niet met *f* 2000 te verminderen.

Na eene korte woordenwisseling tusschen de heeren Van Heukelom, Fockema Andreae en Van Hoeken omtrent de wording van het amendement van den laatstgenoemde, wordt het voorstel van den burgemeester zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Dit gedeelte der zitting werd door den heer Knuttel op de publieke tribune bijgewoond).

Tenzij dus de heer Knuttel schuld bekent, zal de rechtbank hebben uit te maken of hij werkelijk *in velerlei opzicht zijn bevoegdheid lichtvaardig heeft overschreden en voor zijn werkkring volkomen ongeschikt is gebleken en dus aansprakelijk is voor de schade door zijn wanbeheer en eigenmachtige handelingen der gemeente berokkend.* En wanneer deze zware beschuldigingen van eene officieële raadscommissie niet geheel en al door het rechterlijk onderzoek worden ontzenuwd, dan vragen wij, hoe is de benoeming van zoo iemand tot rijksbouwmeester te verklaren, nadat de dingen waarvan hij hier beschuldigd wordt reeds gebeurd waren.

In dezelfde raadszitting kwam nog aan de orde de benoeming van een gemeentearchitect.

Op voorstel van den heer Kaiser wordt bij dit onderwerp de openbare vergadering veranderd in eene met gesloten deuren.

De openbare zitting heropend zijnde, wordt overgegaan tot de benoeming van een gemeente-architect.

Bij de eerste stemming verkrijgen de heeren L. M. Molenaar 9; H. Paul 8; G. N. Itz 7 en J. van Sluis 1 stemmen, terwijl een briefje in blanco is uitgebracht.

Bij de tweede vrije stemming verkrijgen de heeren Molenaar 9, Paul 8, Itz 7 en Van Sluis 2 stemmen, terwijl twee blanco-stemmen zijn uitgebracht.

Bij de derde stemming worden uitgebracht op den heer Paul 13 stemmen, op den heer Molenaar 12 stemmen, terwijl een blanco-biljet in de bus wordt gevonden.

Alzoo is gekozen de heer H. Paul, civiel-ingenieur te Gouda, voorkomende als 2de candidaat op de aanbevelingslijst van burg. en weth.

(1) De leden der adviseurs-commissie waren:
Mr. C. Fock, Dr. C. Leemans, Mr. A. J. Enschedé, J. Ph. van der Kellen, J. G. van den Bergh, David van der Kellen, Jhr. Mr. Victor de Stuers, I. Gosschalk, Mr. C. Vosmaer, L. Lingeman, J. E. H. Houft van Iddekinge.
De leden der voorlichtings-commissie waren:
Jhr. Mr. den Tex, J. van Elk, Joh. C. Zimmerman, Boe's van Heemstede, Dr. Jonckbloet, C. P. van Eeghen, L. Lingeman. (Deze laatste was ook lid der andere commissie).

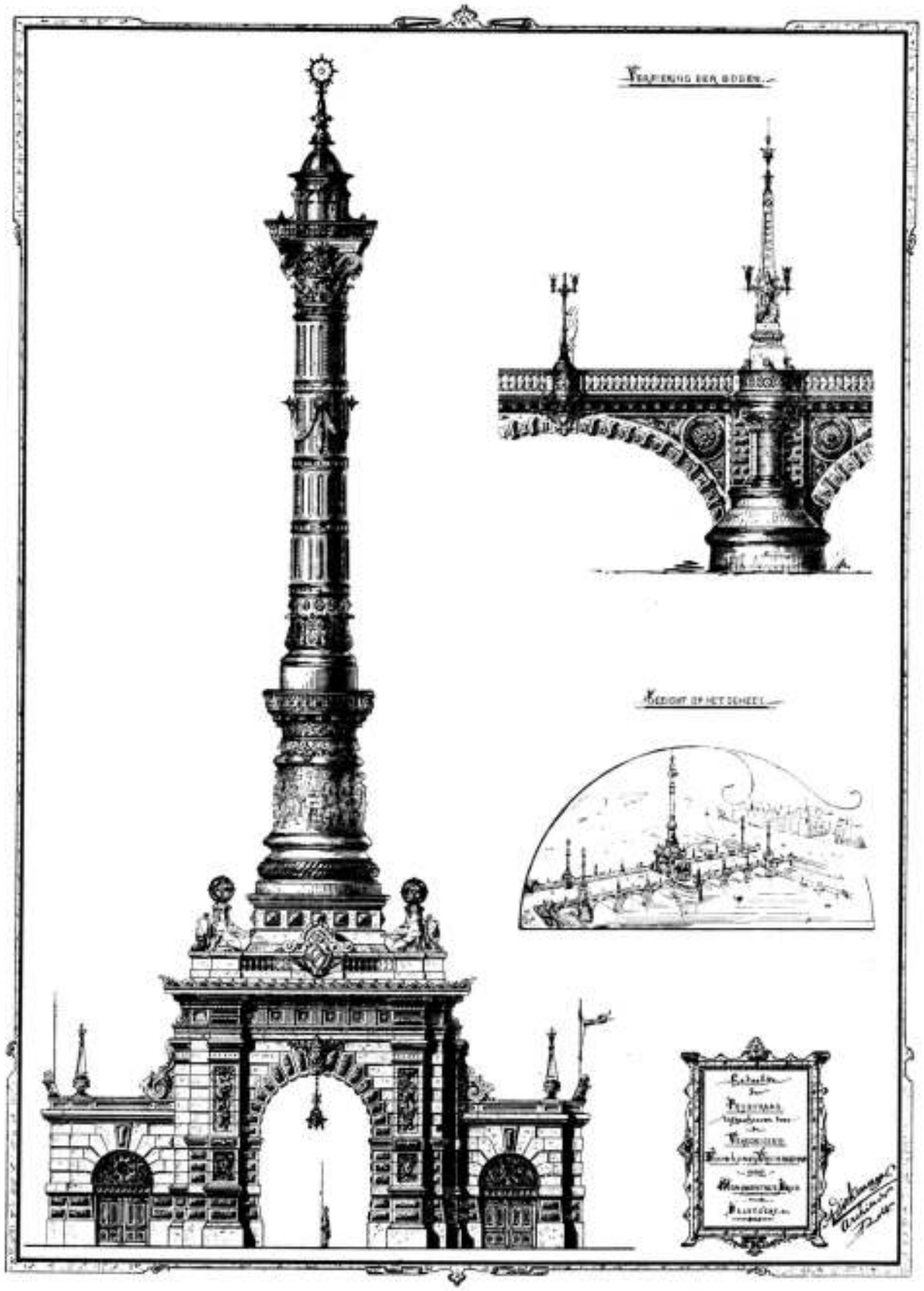

Pistolith van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892. N°40.

BOUWKUNDIGE VEREENIGINGEN IN HET BUITENLAND.

I. The Royal Institute of Britsch Architects.

(A. et A.) (*Vervolg van blz.* 306.)

Het Instituut heeft op het oogenblik een ledental van 1550, waarvan 1450, (*Fellows*, *Associates* en *Honorary associates*) onderworpen zijn aan de betaling van entreegeld en jaarlijksche contributie, waarvan in 1891 het totaal bedroeg 4600 p. st. (p. m. *f* 55200), welke som gevoegd bij eenige andere bronnen van inkomsten een totaal opgeleverd heeft van p. m. *f* 66000; hieronder is nog niet begrepen de opbrengst van vaste goederen en verschilende donatiën ten behoeve der bibliotheek; beide bronnen van inkomsten vormen nog het aanzienlijk kapitaal van p. m. *f* 175,000; verder is de waarde van den inventaris (waaronder de rijke bibliotheek) geschat op p. m. *f* 120,000. Men kan dus uit de opsomming dezer hooge cijfers opmaken dat het Instituut rijk is, en begrijpelijk is het, dat dit lichaam door zijne hulpbronnen een krachtigen invloed kan uitoefenen.

Voor de jaarlijksche uitgaven wordt uitgetrokken eene som van *f* 35000 voor huur, verwarming, verlichting, tractementen voor den dienst, bureau-behoeften, enz.; de kosten der verschillende examens, medailles en der periodieke uitgaven van het Instituut bedragen jaarlijks de som van *f* 30,000.

Het Instituut doet verschijnen:

1°. *The R. I. B. A. Kalendar* (waarvan reeds met een enkel woord melding is gemaakt), zijnde een boekdeel in 8°. van ongeveer 300 bladzijden, geeft een nauwkeurig overzicht van de werking van het Instituut; achtereenvolgens komt er in voor de lijst der leden van den Raad der R. I. B. A en der verschillende commissiën; de *Almanach*, aanwijzende de data der vergaderingen, der examens en der tentoonstellingen, de dagen wanneer de zalen van het Instituut en der bibliotheek geopend zijn en tal van andere bijzonderheden; de *Statuts*, de instelling van de gouden medaille der koningin en de lijst der met deze medaille begiftigde kunstenaars; de ledenlijst der R. I. B. A., de voorwaarden der examens tot het verkrijgen van den titel van *Associate* en *Student*, benevens die der studiebeurzen met de lijst der bekroonden; opgaven betreffende de bibliotheek en diverse publicatiën; de bijzondere bepalingen der examens voor de functie van *surveyor of District in Londen* en van *Building surveyor*; het tarief van het honorarium van den Engelschen architect, vastgesteld in eene algemeene vergadering, gehouden in 1872; de bepalingen te volgen bij het uitschrijven van prijsvragen; voorschriften voor de redactie van het contract bij het aannemen van een architect-leerling bij een patroon; eindelijk bepalingen te volgen bij de herstelling van oude monumenten met bijzondere aanwijzingen voor de werklieden, welke hieraan verbonden zijn.

2°. *The R. I. B. A. Journal of Proceedings*. In dit tijdschrift, verschijnende twintig keer in het jaar en telkens op den derden dag na eene zitting van den Raad of eene algemeene vergadering, zijn opgenomen de verslagen der vergaderingen; het bevat verder biographische en bibliographische aanteekeningen over personen, werken en verschenen publicatiën van de geheele wereld; wetenschappelijke mededeelingen en dikwijls studiën van hoogst belangrijke onderwerpen en vraagstukken, waardoor het tijdschrift een interessant deel vormt in de bibliotheek van alle bouwkundige vereenigingen. In den jaargang 1891—92 vindt men o. a. zeer belangrijke onderwerpen als: het rapport van de *Société académique d'architecture de Lyon* over de opleiding van den architect; de stukken betrekking hebbende op de moeilijkheden, gerezen tusschen de bouwondernemers en de timmerlieden te Londen, alsmede het verslag der arbiters, bij deze gelegenheid benoemd, door den president der R. I. B. A., J. Macvicar Anderson; een geschrift van Arthur Cates, een der vice-presidenten der R. I. B. A., over de vorming van den architect in de provinciesteden; het adres van sir F. Leighton, president der *Royal Academy* te Londen, over de bouwkunst in Frankrijk; eene studie, toegelicht door eene doorsnede, over de ventilatie van het groote amphitheater in de nieuwe Sorbonne te Parijs; eene zeer belangrijke studie van Wyatt Papworth, over het artistiek eigendom der teekeningen van den architect; een uittreksel van het rapport, gezonden door A. Hermant aan den Minister van Onderwijs in Frankrijk over de professie van den architect in Italië, en een van W. H. White, over de vorming van den architect in de XVIIIe eeuw; een overzicht van Arthur E. Street, van de Renaissance in de XIXe eeuw; zeer zeldzame brieven van Sir William Chambers, verzameld en voorzien van aanteekeningen door Wyatt Papworth; een schets, getiteld *Moderne kunst en moderne leven*, door Paul Waterhouse enz.

(*Wordt vervolgd.*)

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 24 September 1892.

Deze eerste vergadering na een tusschenpoos van eenige maanden werd door den Voorzitter met een gepast woord geopend.

Na het afdoen van eenige huishoudelijke zaken werd overgegaan tot het vaststellen van een programma voor de uit te schrijven prijsvraag. Het resultaat der besprekingen was het volgende:

Er wordt gevraagd een ontwerp voor een rustieke voetbrug over een vijver in een plantsoen.

De breedte van den waterspiegel bedraagt 30 M.; de helling der talud 1 op 4; de hoogte der voetpaden $2^1/_2$ M.

De teekeningen moeten bestaan in een plattegrond, een voor- en zijaanzicht op $^1/_{20}$ der ware grootte.

De keuze der behandeling wordt vrijgelaten.

Er worden uitgeloofd een prijs van *f* 50 en een premie van *f* 10, beide met diploma der Vereeniging.

De Jury bestaat uit 5 gewone leden der vereeniging, door de leden te benoemen.

Indien de aard der inzendingen zulks toelaat, zullen ze worden tentoongesteld te Groningen, Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage.

De inzending der ontwerpen moet geschieden aan het adres van den 1ste-Secretaris J. P. Hazen, Carolieweg, vóór 15 Januari 1893. De ontwerpen moeten zijn voorzien van een motto en een correspondentieadres. Het met den prijs bekroonde wordt het eigendom der Vereeniging; de overige worden teruggezonden.

Alle inwoners van Nederland kunnen aan deze wedstrijd deelnemen.

Hierna werden tot leden der Jury verkozen de heeren Moolenaar, Boch, Hazen, van Gent en Van de Wint.

De heer Van Gent kreeg thans het woord ter beantwoording der vraag: „In welken tijd en stijl is de A-toren te Groningen gebouwd?"

In 't kort deelde hij het volgende mede: De oude toren met een deel der kerk stortte in den 12 April 1710. Terstond werd tot den herbouw besloten. De architect Gerardink, daarvoor uit Holland overgekomen, volbracht dat werk van 1710 tot 1712. In dit jaar werd er voor het eerst dienst verricht door Ds. Alting. In 1714 werden de nieuwe klokken gegoten te Enkhuizen en in 1715 ingeluid. Die klokken zijn van ornementen in den stijl van Lodewijk XV voorzien. De toren in zijn tegenwoordigen staat dateert dus van 1712 en is gebouwd in laat-Renaissancestijl.

De Voorzitter dankte den spreker voor deze mededeelingen en verzocht hem dit rapport, indien 't kon, aan te vullen met de geschiedenis van den ouden A-toren. De heer Van Gent beloofde, mede namens de andere commissieleden, een volgenden keer daarover een en ander in 't midden te brengen.

Ten slotte sleten de aanwezigen nog een aangenaam uurtje met het beschouwen van 31 teekeningen. Het waren antwoorden op 2 prijsvragen, voor een café-restaurant in een park en een getuigschrift der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, voor deze gelegenheid welwillend overgezonden door de Vereeniging Arti et Amicitia te Amsterdam.

MONUMENTALE BRUG MET BELVEDÈRE.

(*Bij de plaat*)

De bij dit nummer behoorende plaat stelt voor het middengedeelte van een ontwerp, hetwelk is ingezonden op een prijsvraag, in 1887 uitgeschreven door de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Er werd gevraagd: een monumentale brug met koffie-

huis en belvedère. De inzender voldeed o. m. niet aan de gestelde eischen van het programma, door de verlangde lokalen voor een koffiehuis benoodigd, weg te laten, doch vatte het samengaan van een monumentale brug met koffiehuis zoo op, dat hij alleen gelegenheid maakte voor een klein ververschingslokaal, zooals dit bij monumentale gebouwen meermalen voorkomt.

Een perspectievische schets geeft het overzicht der geheele brug, welke bestaat uit een spanning van acht bogen, met een eiland in het midden, waarop de zuil zich verheft.

Deze werd in metaal gedacht, op een onderstel van natuurlijke steen, voldoende in afmeting om er een trap in op te stellen, ten einde de belvedère, alsmede de lamp, benoodigd voor de electrische verlichting, te bereiken. Tevens is nog voorgesteld een gedeelte van een brugpijler met borstwering, waarop een figuur als lantaarnhouder dienst doet.

VRAGENBUS.

Vraag. Welke adressen zijn bekend voor goede gegoten ornamenten voor plafonds. (Renaissance).

Antwoord: Fr. Beckerhof, Spui hoek Ammunitiehaven, 's-Hage. J. C. Stoeller Wz., Arnhem.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De kunstschilder J. W. van Borselen is op 67-jarigen leeftijd overleden. Eene talrijke schare kunstbroeders, vrienden en vereerders hadden zich Dinsdag j. l. op Eik-en-Duinen vereenigd om bij de plechtige begrafenis tegenwoordig te zijn.

— De Tweede Kamer der Staten-Generaal verwierp met 43 tegen 27 stemmen het onteigeningsontwerp voor den bouw van de groote koopmansbeurs te Amsterdam.

— In den Haagschen Kunstkring zijn heden twee tentoonstellingen geopend. Benoben een van de studies door P. P. Rink, vruchten van de studiereis van den aspirant-schilder door Spanje, Italië, Marokko; — benevens een paar Hollandsche portretten en herinneringen aan Zeeland. De geschilderde schetsen zijn 35 in getal, de teekeningen 46. Aan ijver en aanleg ontbreekt het den jongen Rink zeker niet.

De tweede tentoonstelling, in de bovenzalen, bevat 90 nrs., teekeningen aquarellen en boetseerwerk. De liefhebbers der nieuwste manieren en opvattingen zullen vooral deze verzameling met belangstelling gaan zien. Er is o. a. werk van Akkeringa, De Bock, Bankmajer, Haverman, Van Hoytema, Hoeksen, Josselin de Jong, Jacobsen, De Moor, Van Oosterzee, Rijs, Van Steenwijk, Prikker, Tooroop, De Zwart, Keller en Olié.

AMSTERDAM. De heer Henri J. Teixeira de Mattos alhier, is belast met het beeldhouwen van het gedenksteen op het graf van wijlen mevrouw S. de Vries.

— Voor het toewijzen der zes gouden medailles, welke de stad Amsterdam voor de „driejaarlijksche" beschikbaar stelt, zijn door de artisten zullen tot leden der jury gekozen: Allebé, Israels, Jakob en Willem Maris. De stad Amsterdam voegde aan dit viertal toe: J. Van de Sande Bakhuyzen, Maschapij en Meelag.

— In de voorwaarden voor den bouw van een school te Amsterdam zijn de volgende bepalingen opgenomen omtrent minimum-loon en maximalen arbeidsdag.

De aannemer mag geen lager loon betalen dan:

aan een timmerman			25	cts per uur.
„ „ loodgieter			25	„ „ „
„ „ metselaar			25	„ „ „
„ „ sjouwer			18½	„ „ „
„ „ grondontgraver			25	„ „ „
„ „ opperman			18½	„ „ „
„ „ verver			20½	„ „ „
„ „ smid			20½	„ „ „
„ „ stukadoor			25	„ „ „

Voor jongelieden, die den leeftijd van 20 jaar nog niet bereikt hebben en die nog niet als volledige werkkrachten kunnen worden beschouwd, zullen door den aannemer, in overleg met de directie, de loonen geregeld en vastgesteld worden.

Den aannemer wordt de verplichting opgelegd zijn werklieden niet langer te doen werken dan 11 uur per dag.

De aannemer zal, ingeval van niet nakomen dezer bepalingen, telkenmale verbeuren een korting van vijf-en-twintig gulden.

ROTTERDAM. Bij den Gemeenteraad worden reeds in Juni 1890 plannen ingediend tot vergrooting van het Oostelijk stoomgemaal, welker behandeling destijds echter vertraging ondervond, terwijl sedert de omstandigheden ook eenigszins gewijzigd zijn.

Thans zijn de gewijzigde plannen aan den Raad overgelegd, waaruit blijkt dat, met het oog op de mogelijke uitbreiding der gemeente aan de oostrijde, het wenschelijker is voorgekomen machines aan te schaffen met een opvoervermogen van 40 M³. per minuut dan zooals aanvankelijk werd voorgesteld van 30 M³. Ook is gebleken, dat de aanschaffing van een machine van het Worthington-type, ondanks de grootere kosten van aanschaffing, de meeste aanbeveling verdient. De kosten van het geheele werk worden thans geraamd op *f* 145,000, of *f* 20,000 meer dan het vroeger ingediende plan.

GOUDA. Voor de te houden tentoonstelling van gastoestellen tot verlichting, verwarming en drijfkracht, zijn uitgeloofd: 12 gouden, 8 zilveren en 5 bronzen medailles.

Het programma is als volgt vastgesteld: I. Volledigste inzending van diverse toestellen; II. Id. van kooktoestellen; III. Id. van gastoestellen voor industrieel en huishoudelijk gebruik; IV. Id. van gashaarden en kachels; V. Id. van verlichtingtoestellen, VI. Gaskookformieren; VII. Gaskachels en haarden; VIII. Verlichtingstoestellen; IX. Gasmotoren; X. Volledigste badinrichting; XI. Badkachels; XII. Toestellen (niet behoorende onder voorzoheide groepen).

NIJMEGEN. In de Stephanuskerk zijn tegen het metselwerk, dat het voormalig priesterkoor omsluit, schoone oude muurschilderingen ontdekt. De kleuren en het goud zijn nog in vrij goeden staat. De Raad van Nijmegen heeft met bijzondere mildheid geld beschikbaar gesteld voor de restauratie der oude merkwaardige bouwwerken. Te wenschen is het, dat de kerkeraad der Herv. Gemeente ook zijnerzijds zich vrijgevig zal betoonen, nu het geldt een der meest grootsche bouwwerken zooveel mogelijk in eere te herstellen.

ALKMAAR. Te dezer stede is een afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst opgericht, met 24 leden.

CHARLOIS. Een voorstel van B. en W. om den opzichter der gemeentewerken een salaris toe te kennen van *f* 500, werd door den Raad verworpen.

— Door de firma Krupp te Essen is een prijsvraag uitgeschreven voor plannen tot oprichting van de kolonie „Altenhof", bestaande uit arbeiderswoningen voor invalide werklieden der fabrieken te Essen.

LEEUWARDEN. Heden, 1 October, treedt het statenbesluit tot wijziging van het reglement betreffende de inrichting van den provincialen waterstaatdienst in Friesland in werking. Hierdoor zullen met dien datum de jaarwedden en vergoedingen van de provinciale opzichters a's volgt zijn geregeld.

Zij genieten een jaarwedde van *f* 1200 die 6 maal, telkens na 5 jaren, met *f* 100 kan worden verhoogd.

PERSONALIA.

— Bij Koninklijk besluit zijn, met ingang van 1 October, F. Baucke en E. Van Konijnenburg benoemd tot adspirant-ingenieur van den Rijkswaterstaat. Eerstgenoemde is aangewezen om dienst te doen onder de bevelen van den ingenieur in het 4de rivier-arrondissement te Doetrecht en de laatstgenoemde wordt toegevoegd aan den inspecteur in de 1ste inspectie te 's Gravenhage.

— Bij den waterstaat in Nederlandsch-Indië is benoemd tot architect 2e kl. de ambtenaar op nonactiviteit E. Roelofsen, laatst opz. 1e kl. en is eervol ontslagen, wegens ziekte, de opzichter 3e kl. H. G. F. Boers.

— Tot gemeente-architect te Leiden is na herstemming benoemd de heer H. Paul, gelijkgemeerd civiel-ingenieur te Gouda, met 13 stemmen tegen 12 stemmen op den heer L. M. Molenaar, onderdirecteur der gemeentewerken te Groningen.

— Tot leeraar in het handteekenen aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus voor jongens te Rotterdam is benoemd de heer J. H. Weijns, leeraar aan de Nederl. school voor nijverheid en handel te Enschede.

— Op zijn verzoek ontving de heer B. J. Plaschaert eervol ontslag als leeraar aan de hoogere burgerschool en de burgeravondschool te Delft.

ADVERTENTIËN.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*
Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Wenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag den 18 October 1892,** des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het BOUWEN van een GYMNASTIEK-SCHOOL aan de Jensiusstraat.

Bestek voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te Rotterdam, en zijn tevens voor *f* 1,- verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE en ZOON, Boekdrukkers *Houttuin* n°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag* den 11 *October* 1892, des voormiddags te 11 uren.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daartoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **11^den October** 1892, des namiddags ten **2** uren (*locale tijd*), zal het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, aan:

BESTEK No. 587.

Het maken van gebouwen en inrichtingen met daarmede in verband staande werken op het station ROOSENDAAL.

Begroting *f* 5700.—.

De besteding geschiedt volgens § 86 van het bestek.

Het bestek ligt van den 23sten September 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. P. M. G. VAN DER KUN te *Breda* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraal bureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 4^den October 1892, ten 11 uur voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 22sten September 1892.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente AARNEM, zullen op **Donderdag 6 October 1892,** 's namiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK No. 20.

De levering van gegoten ijzer aan: Buizen, wijd 1 M., Rioolluiken en 500 syphons met luikjes, in drie perceelen.

Aanwijzing zal worden gehouden op Donderdag 29 September a. s. 's namiddags 1½ uur, aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar bestek met gevoegd inschrijvingsbiljet en 2 teekeningen tegen betaling van *f* **0.75** verkrijgbaar is.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolf ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Georg-, Marien-, Bergwerks- & Hütten-Verein te Osnabrück.

Vertegenwoordiger voor Nederland en koloniën,
F. W. VAN GENDT JGz.
Ingenieur-architect. Van-Speijkstraat 117.
's-GRAVENHAGE.

Société de l'anti-Tartre Végétal BRETEL.
Plantaardige vloeistof voor het behoud van
STOOMKETELS.
GOUDEN MEDAILLE op de INDUSTRIE-TENTOONSTELLING te MARSEILLE 1890.
Gebreveteerd in FRANKRIJK en het BUITENLAND.

DE Fabrikant is aangenaamen en aanbevolen door de Heeren DELAUNAY-BELLEVILLE & Co., te *Saint-Denis*, voor hunne stoomtoebehoren stoomketels, systeem „BELLEVILLE", de Naamlooze Vennootschap COCKERILL, *België*, de WATERLEIDINGSDIENST te *Parijs*, de Parijsche Maatschappij voor ZAAMGEPERSTE LUCHT en ELECTRISCHE VERLICHTING, Procédé's Victor POPP, talrijke STOOMVAART- en SPOORWEG-MAATSCHAPPIJEN, GROOTSMEDERIJEN en HOOG-OVENS, MIJNEN, DISTILLEERDERIJEN, verschillende FABRIEKEN, enz. enz. enz.

Dit voorbehoedmiddel is het eenige feitelijk afdoende ter voorkoming van ketelsteen zonder eenige nadeelige invloed uit te oefenen op de stoomketels en appendages.

Circulaires of nadere inlichtingen verkrijgbaar aan het Bureau

MARNIXSTRAAT 367, AMSTERDAM.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën:* **T. G. TISSOT Jr.,** *AMSTERDAM.*

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.
Weegwerktuigen.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds. Separatiemuren. Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR. GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Floaten KESSLER | ***verharding, verduurzaming*** van ***Kalk-*** en ***Zandsteen, Cementsteen, Gips*** enz.

HOUTGRANIET is volkomen zuiverschijnend, zeer goed voluine, bijna onverslijtbaar, neemt geen vernis op, werkt niet en is ongevoelig voor temperatuurverschillen, wordt verkrijgbaar in platen tot een vk. M., van af 6 m/m. en dikker, is geschikt voor alle hunten vloeren te spijkeren in plaats van lagijzen of Cleeden.

Tegen betrekkelijk goedkoope prijs uitsluitend verkrijgbaar bij

THEOD. FERD. BIERHORST, Fabrikant van houten Parket en Mozaïekvloeren, Haarlem,

en eenig Concessionaris en uitvoerder van de Rabitzconstructie voor Nederland:

Vuurvaste Wanden, Plafonds en Gewelven

vrijdragend in dikte van 8 tot 5 cM. op **draadweefsel.**

Compleete SILO'S en KADEN, ISOLEERWANDEN tegen vochtige muren enz. van Cementijzerwerk.

voor Wandbekleedsel, Plinten, Traptreden; Vloeren op Hout als ook op Betonsonderlaag.

HOUTGRANIET **is overal aan te bevelen waar het veel beloopen wordt en mag een warmen bodem hebben wil.**

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Luchtpompventilators
EN
SCHOORSTEENKAPPEN
Systeem „BOYLE"
Duizenden met het meeste succes geplaatst.
Belangrijke Prijsverlaging.
Men zij tegen slechte en waardeloose imitaties gewaarschuwd. (3)

DE LINT & C°., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding)
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

PROEFSTATION
voor
Bouwmaterialen,
KONING & BIENFAIT,
AMSTERDAM, Prins Hendrikkade 14.

Mechanisch en chemisch onderzoek van	Portland cement. Tras. Kalk. Natuurl. steen. Baksteen. Dakpannen. Verf IJzer (balk en staafijzer).

Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie voor de reproductie van Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

Utrechtsche Loodwitfabriek, firma G. GREVE, Utrecht.

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan eenig ander;
is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; uitsluiten van **ervaren schilders**, uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvrag toegezonden.
wordt door tal van **Ingenieurs, Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven.**
wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel, etiket** en **fabrieksmerk**, welke allen wettig zijn gedeponeerd.
wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men lese de waarlecrende artikels over dit loodwit in het „*N. v. d. Dag*" d.d. 31 Jan. 1887; in de „*Huis- en Decoratieschilder*" d.d. 1 Mei 1887; in de „*Ingenieur*" d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de „*Schilder*" d.d. 1 Mei 1889; in de „*Opmerker*" d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de „*Ambachtsman*" d.d. 8 Febr. 1890 en in het „*Bouwkundig Weekblad*" d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

A. & O. MACK, Ludwigsburg (Württemberg), Berlin & Frankfurt a/M.
Mack's Gipsplanken
maken mogelijk eene **spoedige daarstelling** van Plafonds, lichte Scheidsmuren, tusschenvloeren, Muurbekleeding etc. **Belangrijke Besparing in Ruimte.**
Voortreffelijke Isoleering van Daken en vochtige muren. **Onbrandbaar, Goedkoop.**
Vertegenwoordigers voor AMSTERDAM: H. A. B. DUPUY & Co., *Droguist.*

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.W.N.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT Jzn.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL,
M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren
Vondelstraat 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hôtel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *tien gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIËN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

SCHETSCLUB.

Aan heeren Leden wordt medegedeeld dat de Schetsclub, bij genoegzame deelneming, dit jaar weder hare schetsavonden hoopt te houden.

Heeren die wenschen lid te worden der Schetsclub, worden verzocht zich schriftelijk op te geven aan het adres van den ondergeteekende, American Hôtel, Leidscheplein.

De leden van het vorige jaar worden, behoudens tegenbericht, wederom op de ledenlijst geplaatst.

De Secretaris der Schetsclub,
J. C. D. DI GAZAR.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

974e Vergadering van Woensdag 5 October 1892.

Nadat de vergadering door den Voorzitter, den heer J. Ingenohl, geopend was en de notulen der vorige bijeenkomst voorgelezen en goedgekeurd waren, werd het woord gegeven aan den heer J. C. D. di Gazar tot het houden zijner aangekondige bijdrage over „*Indische kunst*".

Spreker had in een vroeger gehouden lezing de oud-Indische kunst besproken en kwam er nogmaals op terug, daar hij zijne vorige studie wilde aanvullen met de bespreking van eenige bouwwerken, toen slechts kortelijk aangestipt, nl. de *Parambanan tempels* op Java, de *oude tempels in Kashmir* en de *ruïnes te Khmer* in Siameesch Cambrodge.

Door de zorg van den heer J. Groneman, met medewerking van de heeren J. Schippers en H. E. Dorrepaal, werd de ontgraving van de *Parambanan tempels* begonnen die, dank zij den steun der regeering, in October 1890 voltooid was. De groep bestaat uit drie hoofdtempels; ieder dezer bestaat uit een veelhoek, die uit een terras met een even groot aantal hoeken oprijst. Een dubbele trap, door een bordes onderbroken, klimt over dat terras naar den ingang op. De terrassen, door een reeks van beeldwerken omgeven, vormen om elk der tempels een omgang. Spreker geeft vervolgens een beschrijving van de verschillende beeldwerken, die voorstellingen geven van de hoofdgebeurtenissen van de legende van *Kamar*, inhoudende een der oudste en grootste heldendichten van Indië. Na breedvoerig de drie hoofdtempels van deze groep besproken te hebben, gaat spr. over tot de beschrijving van de oude tempels, gelegen in de prachtige, door het Himalaya-gebergte omringde *vallei van Kashmir*.

Zij dateeren van 230 j. v. Chr. tot 875 j. n. Chr. en dragen een geheel eigenaardig karakter, terwijl hunne architectuur in geen enkel opzicht gelijkt op andere monumenten der Oud-Indische kunst.

Een der oudste tempels bevindt zich op den top van een berg, 2000 M. boven de zee.

Spr. behandelt nauwkeurig deze en verschillende andere tempels uit genoemde vallei, met hunne heerlijke omgeving, ligging en distributie.

Het laatste gedeelte van spr. bijdrage bevat eene beschrijving van de *ruïnes van Khmer*. Men vindt daar, te midden van bosschen en moerassen, gebouwen van grandiose architectuur, reusachtige paleizen met hooge torens, bruggen en tempels, versierd met kolossale figuren en basreliefs.

Eerst sinds 30 jaar is men definitief tot de wetenschap van hun bestaan gekomen. Verscheidene reizigers deden onderzoekingen en belangrijke mededeelingen, zoodat er tegenwoordig te Parijs een Cambrodge-museum bestaat, waar men teekeningen, photographieën en afgietsels kan bewonderen.

De monumenten van Khmer zijn over een aanzienlijk oppervlak verspreid, dat nog niet geheel is onderzocht. De meesten zijn door muren omgeven, waaromheen grachten, dienst doende in oorlogstijd. Over deze grachten werden bruggen gemaakt, die meest allen tot heden bewaard zijn gebleven. Deze bruggen, die dikwijls gedragen werden door groote gebeeldhouwde reuzen, zijn zeer rijk versierd met balustraden, gevormd door groote slangen, met portieken en kleine terrassen, die kijkjes aanbieden op de omliggende gebouwen en het landschap.

Spr. eindigt zijne interessante lezing, waarbij tot toelichting eenige platen gevoegd waren, en vestigde de aandacht op het Edentheater te Parijs en den Parkschouwburg te Amsterdam.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

schouwburg hier-ter-stede, die een fantastischen schat van Oostersche motieven tentoonspreiden.

Nadat de Voorzitter den heer Di Gazar, uit naam der vergadering, den dank had betuigd voor zijne belangrijke lezing, werd door den heer J. F. W. Stom ter bezichtiging gesteld *„Illustraties van Mars"*, bevattende geestige teekeningen uit het plaatwerk *„Aux bains de mer d'Ostende"*, terwijl de heer H. J. Walle Jz. eenige oorspronkelijke schetsen liet circuleeren van Jacob van Kampen, betreffende het stadhuis te Amsterdam. Deze kunstbeschouwingen trokken zeer de aandacht.

De vraagbus bevatte de volgende vraag: „Heeft een photograaf het recht photographieën van een bouwwerk in den handel te brengen, zonder toestemming van den architect of eigenaar van bedoeld bouwwerk?"

Na eenige discussie of dit al of niet geoorloofd was, werd deze vraag ter verdere beantwoording in handen gesteld der Vak- en vragencommissie.

De Voorzitter vestigt de aandacht op de Schetsclub en verzoekt den heeren, die geneigd zijn mede te doen, zich te willen opgeven, opdat daarmede een aanvang zal kunnen gemaakt worden.

Nadat de Voorzitter den spreker en de kunstgevers voor hunne belangrijke bijdragen bedankt had, werd de vergadering, niets meer aan de orde zijnde, gesloten.

(A. et A.)

Ms. N. DE ROEVER EN DE MINISTER HEEMSKERK, door Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

(*Vervolg en slot van bladz.* 324)

Uitvoerig beschrijft Jhr. de Stuers de parlementaire geschiedenis van den museumbouw: het initiatief van Mr. van Houten in de Tweede Kamer, waardoor een amendement op de begrooting voor 1873 aangenomen werd om te verklaren, dat het verkrijgen van nieuwe lokalen voor de plaatsing van aan den Staat toevertrouwde voorwerpen van beeldende kunsten behoorde tot de taak der Regeering en dat de kosten daarvan ten laste van het Rijk zouden genomen worden. Verder de benoeming van eene nieuwe voorlichtings-commissie, samengesteld uit 8 leden, waarvan 4 werden aangewezen door de vereeniging Arti et Amicitiae, terwijl de Raad van Bestuur van het Rijksmuseum te Amsterdam en de Commissie van Toezicht van 's Rijks Academie van Beeldende Kunsten elk een lid zouden aanwijzen; de burgemeester van Amsterdam werd tot Voorzitter benoemd. De gemeente Amsterdam stelde het terrein gratis beschikbaar, gaf nog *f* 100,000 bovendien en beloofde hare schilderijen te zullen afgeven.

De minister Geertsema raadpleegde nu de voorlichtingscommissie omtrent de keuze van een architect. Deze droeg den architect Outshoorn voor en, voor 't geval deze de taak niet kon aanvaarden, dus in de tweede plaats, den heer Eberson, welke reeds voor vroegere vrijwillige comite's was werkzaam geweest.

De heer De Stuers verwijt deze commissie gebrek aan ernst, omdat zij Cuypers niet noemde, in wiens schaduw geen van beiden staan konden, en dit, terwijl Cuypers een der twee bekroonden was van den museumwedstrijd van 1864, waarbij Outshoorn niet genoemd was en Eberson slechts een accessit had verkregen; den schrijver komt deze houding alleen verklaarbaar voor door de aanneming van invloeden van anti-katholieken aard, invloeden die vroeger en later meermalen tegen Cuypers zijn aangewend.

Na deze gedachtenwisseling blijft de zaak nagenoeg twee jaren rusten.

Inmiddels was Maart 1874 het college van Rijksadviseurs ingesteld. Tot den werkkring van dit college behoorde ook het adviseeren omtrent de van Rijkswege te stichten gebouwen in het algemeen.

Kort na zijn optreden, in Mei 1874, richtte het college, waarvan Jhr. de Stuers destijds secretaris was, een schrijven aan den Minister om mededeeling te verzoeken van den stand der zaak en van de voornemens der Regeering. De adviseurs kregen eenvoudig geen antwoord. In het volgende jaar werd door de Amsterdamsche voorlichtings-commissie beproefd om aan den heer Outshoorn, dien men al vast aan het ontwerpen van plannen had gezet, een formeele Regeeringsopdracht te bezorgen, doch de intusschen opgetreden minister Heemskerk gaf haar te verstaan dat, nu er een commissie van Rijksadviseurs was ingesteld, deze krachtens haar mandaat omtrent de keuze van een architect moest gehoord worden. Dit geschiedde dan ook in Maart 1875.

De adviseurs werden uitgenoodigd twee of drie personen te noemen, naar hun gevoelen berekend voor de taak om de plannen te ontwerpen, ten einde daaruit een keuze te doen.

In de vergadering der adviseurs, waarin 's Ministers brief ter tafel kwam, riet de Voorzitter Mr. Fock aan, eene conferentie te houden met de Amsterdamsche voorlichtings-commissie, omdat hij het wenschelijk achtte van die zijde geen tegen- doch medewerking te krijgen, en hetminste bij eenen, dat behalve de in 's Ministers brief genoemde afgekeurde plannen van Eberson, er ook ontwerpen bestonden van den heer Cuypers, die indertijd bekroond waren geworden.

De secretaris Jhr. de Stuers merkte op, dat naar zijne meening het College uitdrukkend over zaken moest worden gehoord, en het in beginsel verkeerd was aan de adviseurs te vragen om bepaalde personen te noemen. Na de Minister dit echter toch gedaan had, oordeelde hij voor zich niet den heer Cuypers, die indertijd wegens zijn ontwerpplan bekroond was geworden, te noemen. Dit was ook de meening van onderscheiden andere leden.

Op voorstel van den voorzitter werd nu besloten een conferentie met de Amsterdamsche commissie te houden, waarbij de adviseurs, uitgezonderd de heer Cuypers, zouden tegenwoordig zijn; en waarbij men zou trachten de instemming dier heeren te verwerven voor het denkbeeld om aan den Minister niet eenvoudig twee of drie namen te noemen, ten einde daaruit een keus te doen, maar om den Minister aan te raden om een drietal architecten op te dragen elk een ontwerp in overleg met de Amsterdamsche voorlichtingscommissie op te maken, welke ontwerpen onder aan het oordeel der adviseurs waren te onderwerpen.

Als architecten werden voorloopig genoemd de heeren 1°. Cuypers, 2°. Gugel, 3°. Outshoorn.

Op 26 Maart 1875 had de conferentie ten Raadhuize van Amsterdam plaats. De Amsterdamsche heeren bleken niet erg in hun schik met den loop dien de zaken genomen hadden. Zij hadden erop gerekend dat de vorige Minister Outshoorn zou hebben benoemd en nu bleek het dat er nog niets was verricht; en dat thans de adviseurs een beroep werden, bevlogt hun evenmin. De heer Fock deed de gemoederen bedaren, en men ging verder over te onderzoeken welke architecten in aanmerking konden komen. De Amsterdamsche heeren verklaarden de plannen van den heer Eberson niet te willen. De heer Zimmerman zeide, dat aan Cuypers niet mocht overgaan, op grond zijner vroegere bekroning. Na lange be-preklingen werd overeengekomen, dat men aan den Minister zou voordragen de heeren Cuypers, Eberson, Outshoorn en Vogel.

Het advies, dat dientengevolge den 3den April 1875 door de Rijksadviseurs werd uitgebracht, luidde als volgt:

Ter beterdering van de zaak van het nieuw Amsterdamsch Museumgebouw hebben zich de Rijksadviseurs in betrekking gesteld met de Amsterdamsche commissie van 1873. De met haar gevoerde besprekingen, die van weerszijden door de meeste welwillendheid gekenmerkt werden, hebben geleid tot de overtuiging dat het wenschelijk is 4 te adviseeren om aan een viertal bouwkundigen, van welke vermoedt kan worden dat zij voor de taak berekend zijn, op te dragen elk een ontwerp voor het verlangde gebouw tegen een te bepalen belooning en op een vastgesteldan termijn in te dienen.

Wellicht is ook deze regeling in uwe behoefte; wij intusschen de woorden van uw bovengemelde missive eenigen twijfel daaromtrent kunnen overlaten, zoodat het onze is of door 4 opgave van onderscheidene architecten vertraging wordt, en einde uit deze, dan wel uit hunne plannen eene keuze te doen, moeten de Rijksadviseurs onder hun meening — welke ook die der Amsterdamsche commissie van 1874 is — te moeten uitdrukken.

Zij gelooven dan, dat het voor de rijpheid der definitieve keuze en tot versnelderding van de kansen tot het verkrijgen van een dergelijk plan, van belang is, dat niet aan een enkelen architect, maar aan vier verschillende, het indienen van ontwerpen worde opgedragen.

De keuze der architecten, aan wie zulk een opdracht volgens het gevoelen der adviseurs met hoop op goed gevolg zou kunnen gedaan worden, laat zich ook gedeeltelijk door de geschiedenis van hetgeen in de laatste jaren met betrekking tot het Amsterdamsche Museum voorgevallen is bepalen.

In 1863 werden bij het concours voor een Museum Willem I bekroond de hh. Lauge uit Munchen (sedert overleden) en P. J. H. Cuypers te Amsterdam.

Later werden door de toen bestaande commissie plannen van den heer Eberson aangekocht.

Voor de plannen tot oprichting van een ander monumentaal Rijksgebouw (het paleis der Volksvertegenwoordiging) werd indertijd bekroond de heer Vogel te 's-Gravenhage.

Eindelijk wordt door de Amsterdamsche commissie van 1873 de heer Outshoorn aanbevolen.

Met het oog daarop hebben de Rijks-adviseurs de eer aan (schoon zij in beginsel minder gaarne oordeelt zuiver persoonlijke quaestien rapporteeren) in antwoord op uwe vraag u in overweging te geven het vervaardigen van plannen op te dragen aan de hh. P. J. H. Cuypers te Amsterdam, Eberson te Arnhem, Vogel, te 's-Gravenhage en Outshoorn te Amsterdam.

Daarbij zou het wenschelijk zijn aan deze heeren een programma van eischen mede te deelen.

De Rijks-adviseurs meenen wel te doen reeds aanstonds enkele hoofdpunten daarvan op te noemen.

Deze enkele hoofdpunten betreffen:

1°. de bestemming van het Museum.
2°. de plaatsing van sommige lokalen.
3°. de eischen omtrent verwelving van sommige lokalen.
4°. de vereischte muurlengte voor de schilderijen.
5°. de verlichting der schilderijenzaal.
6°. de woning van den conservator.
7°. de wenschelijkheid om een honorarium te stellen.

De Minister keurde alles in beginsel goed en vroeg een uitvoeriger programma van eischen.

In de vergadering van de Rijks-adviseurs van 29 April 1875, waarin dit ter sprake kwam, deelde de voorzitter Mr. Fock u. a. mede dat hem de minister Heemskerk in verband met het juist plaats gegrepen overlijden van den architect Outshoorn mondeling gevraagd had „of niet ook de heer Van den Brink als architect behoorde in aanmerking te komen?" doch dat hij hem van dit denkbeeld had doen afzien.

De heer De Stuers zegt naar aanleiding daarvan:

Ik verhaal dit feit, dat in de notulen der Rijks-adviseurs met zoovele woorden genoteerd is, opzettelijk, omdat ook dit feit uiteraard de onwaarheid bewijst van Mr. de Roever's beschuldiging, dat de minister Heemskerk den wedstrijd slechts voor de lees uitschreef en het bij hem reeds vaststond dat de heer Cuypers zou worden benoemd.

De drie architecten werden daarop tot een besloten wedstrijd uitgenoodigd.

De schrijver wijst vervolgens nog op de pogingen door den heer Eberson, in zijn positie van architect des Konings aangewend, om Koning Willem III in de zaak te betrekken. Hij citeert daartoe hetgeen Mr. de Roever in zijn vroegere brochure meedeelde:

Mr. de Roever zegt nl. „Aan ons schrijven (van den heer Eberson) van 27 Januari 1876 antwoordde ik de volgende zinsnede, als antwoord op een door den heer Vogel gedane vraag, of de heer Eberson Z. M. den koning niet in de zaak kon betrekken. „Hier ter stede vernam ik niets van de zaak, en „Sire er over te spreken, *na hetgeen ik vroeger over dat concours als mijne „meening zeide*, kan ik ongevraagd niet doen. Ook heb ik er in den laatsten „tijd geen gelegenheid toe gehad, wijl ik Z. M. niet sprak."

Mr. de Roever vindt hierin het overtuigend bewijs dat Eberson's „houding in alle opzichten correct was." Sancta Simplicitas!

en geeft vervolgens een verhaal van de pogingen, die door Eberson bij Z. M. aangewend zouden zijn om de benoeming van Cuypers tot architect van de Rijksmuseumgebouwen tegen te houden.

Ook vinden we vermeld de verschillende interpellaties, die tijdens den bouw van het museum in de Tweede Kamer plaats vonden en die dikwijls blijk geven van heftigen partijgeest. De vroeger vermelde stijging der kosten deed den tegen-standers een geschikt wapen aan de hand.

Van welken aard deze aanvallen waren, verhaalt de heer De Stuers als volgt;

Het ongeluk wilde, dat de heer Hooft van Iddekinge, wiens grootvaderzaam zeer en zeer abnormaal werden, omstreeks dien tijd grieven meende te hebben, en kort daarop een lotgenoot haat tegen zijn vroegeren vriend den referendaris opvatte. Aangezet door derden, vatte hij het plan op, den referendaris op allerlei wijzen te bestoken en zwart te maken, en hij begreep, dat hetgeen hij omtrent de kosten van het museum vernomen had, een uitmuntend middel was om hem het leven te vergallen. Daartoe was het slechts noodig de zaak in het hatelijkst daglicht aan een lid der Kamer voor te stellen en deze te bewegen daarover de Regeering te interpelleeren. Hij begaf zich daartoe naar het lokaal der IIe Kamer en vroeg om Jhr. J. L. de Jonge, afgevaardigde van Middelburg, dien hij persoonlijk kende, te spreken. De bode ontbood hij vergissing den heer Klaas de Jong, landbouw-boefenaar en afgevaardigde uit Hoorn, die, toen het misverstand werd opgehelderd, gemakkelijk toestemming kreeg om dadelijk te worden van het verhaal der „schandalen", welke de heer Hooft van Iddekinge zou ontsluieren, en dat de heeren De Jonge en De Jong zonder contre-enquête voor waar aannamen.

Dit is de verklaring van het zonderlinge feit, dat in 1877 en volgende jaren de heeren Jhr. J. L. de Jonge en Klaas de Jong, voortdurend als twee Siamesche broeders aan elkaar verbonden, met een heftigheid die van hun zegsman steeds nieuw voedsel kreeg, op de afdeeling Kunsten en Wetenschappen hebben gehamerd. Het ware anders niet te begrijpen, hoe twee personen, die niet proeven van kunstzinken hun dagelijksche studie gemaakt hadden, in de kamer den rol van kunstcritici op zich namen.

Ten slotte beklaagt zich de heer De Stuers dat ten opzichte van 's Rijksmuseum nog steeds van tijd tot tijd van de ramingsoverschrijding op hartstochtelijke wijze een grief wordt gemaakt, terwijl dergelijke gevallen bij Rijkswerken van veel ingrijpender aard, bijv. bij den Rotterdamschen Waterweg, geen heftige, venijnige beschuldigingen worden vernomen. Elke uiting van meer of minder bevoegde critici, die zich ongunstig over deze grootsche stichting uitlaten, wordt met een waar genoegen herhaald en verspreid, terwijl van gunstige beoordeelingen niet gerept wordt. Ten bewijze citeert hij ten slotte de woorden van Henry Havard in het nieuwe werk *„Les capitales du Monde, Amsterdam"* aan het museum gewijd.

De esthetische quaestie ter zijde latende en niet gaarne alle apodictische uitspraken van den schrijver over personen en zaken onderschrijvende, zijn wij echter van meening dat zijn betoog wat betreft de weerlegging van Mr. de Roever's beschuldiging van knoeierij bij den museumwedstrijd, geslaagd mag heeten.

De handelingen van den minister Heemskerk, in deze de verantwoordelijke persoon, kunnen niet anders dan volkomen correct worden genoemd, en al beweert Mr. de R. spijtig dat de referendaris De Stuers het rad draaide, zeer ter snede merkt de schrijver hierbij op dat het dan toch zijn chef de minister was, die den wagen bestuurde. Wij hopen dat hiermede deze quaestie voor goed van de baan is en dat verdere kampvechters voor een of andere richting in de kunst, den strijd minder persoonlijk zullen voeren.

In verschillende dagbladen is onderstaand schrijven van Mr. N. de Roever opgenomen:

Jhr. Mr. Victor de Stuers heeft goedgevonden eene brochure uit te geven onder den onjuisten titel: *„Mr. N. de Roever en de Minister Heemskerk."*

Daarin komt één onwaarheid voor welke ik mij niet mag laten welgevallen. Jhr. de Stuers zegt: „Ja, ik vernam, dat Mr. de Roever zelfs de commissie van toezicht van 's rijks-museum, waarvan hij secretaris is, trachtte op te zetten tegen de „mannen die het Museum hebben tot stand gebracht."

Mijne medeleden in de commissie van toezicht (de heeren C. Schöffer, voorzitter, Mr. J. A. Sillem, ondervoorzitter — eerst dezer dagen uit het buitenland teruggekeerd — J. H. Maschhaupt en Jhr. Prof. Dr. J. Six), machtigen mij tot de verklaring, dat hun hiervan niets bekend is.

Ik laat mijn ridderlijken tegenstander op alle overige punten thans liever het laatste woord.

Mr. N. de Roever.

(A. et A.)

OUD-ANTWERPEN.

III.

(*Vervolg van pag.* 299.)

Het beursgebouw werd in 1530 gesticht en werd toen reeds „de nieuwe beurs" genoemd, een bewijs, dat men zich vóór dien tijd waarschijnlijk behielp met een houten gebouw. Het gebouw, dat wij thans kennen, werd na den brand van 1858 geheel nieuw opgebouwd, volgens de oorspronkelijke plannen, en van bijgebouwen voorzien door architect Schadde te Antwerpen, de bekende professor der academie aldaar, de bouwmeester van onderscheidene kasteelen en buitenverblijven in België en van het eigenaardige stationsgebouw te Brugge. Deze

opbouw maakte de beurs tot een der merkwaardigste gebouwen van het nieuwe Antwerpen. De oorspronkelijke bouw was zeer eenvoudig, een langwerpig vierkant van 51 M. lengte en 40 M. breedte, met een groote overdekte binnenruimte, waaromheen een gaanderij, die door 38 verschillende kolommen werd ondersteund. Boven deze gaanderij was een andere, die geheel rondom door winkels voor kostbare vreemde koopwaren werd ingenomen, op dezelfde wijze waarop thans de verschillende kantoren zijn gegroepeerd.

Een der belangwekkendste oude gebouwen van Antwerpen is het stadhuis. Het oude stadhuis, dat zich ten zuiden van het nieuwe stadhuis bevond, werd in 1560 afgebroken. Reeds jaren te voren was het plan gerijpt een nieuw en schitterend stadhuis daarvoor in de plaats te stellen. Onder leiding van den bouwmeester Cornelis de Vriendt, „die den smaak voor het Italiaansche aan gene zijde der Alpen had ingezogen", werd in 1561 een begin gemaakt met het nieuwe gebouw, waarvan de architectuur zoo'n eigenaardige mengeling te zien geeft van Vlaamsche voorbeelden en Italiaansche grootheid. Slechts vijftien jaren bleef het gebouw ongeteisterd, toen het door de Spaansche furie weder geheel verwoest werd. Reeds in 1574 ontsnapte het nauwlijks aan de woede der muitende Spaansche troepen, die gedurende een volle maand bij den burger den boer speelden, het stadhuis opliepen, de kamers bevuilden en alles daar overhoop wierpen uit ellendige baldadigheid.

De Spaansche furie in 1576 overtrof in gruweldaden nog verre deze muiterij.

„Zoo brak die rampzalige Novemberdag aan (schrijft Torfs in zijn *Geschiedenis van Antwerpen*), die ons de Spaansche woede in al hare ijselijkheid zou doen aanschouwen; aan den eenen kant tienduizend woeste krijgers, spitsboeven, die niets te verliezen en alles te winnen hadden; aan den anderen kant eene bevolking van honderdduizend zielen, die lijf en goed, huis en have te verdedigen had.

„Het was juist Zondag, als om een uur namiddags het sein werd gegeven door de Spanjaarden en men hen uit het kasteel zag komen. De weerstand, door de burgers en de soldaten geboden bij enkele veschansingen, was spoedig vermeesterd; geheele drommen kwamen er over. De burgerij, die de Groote Markt inhield en het Raadhuis poogde te beschermen, bood er moedig wederstand, vurende uit de vensters en uit de omstaande huizen op de Spanjaarden, wier ruiterij daarbij merkelijk verlies leed, totdat twee trosboeven er in gelukten, het gebouw binnen te sluipen en er een geweldigen brand verwekten. Dit bragt een voor de onzen zeer noodlottige afwending te weeg; immers had men nu genoeg te doen om zijn lijf te bergen, zoowel als om de archieven en andere kostbaerheden te redden. Ten gevolge hiervan werd alle verdere tegenstand onmogelijk en begon er een afgrijselijke slachting onder de verdedigers van het Raadhuis, die het brandende gebouw willende ontvlieden, aan desselfs ingang den Spanjaarden in handen vielen. Inmiddels had de brand van het Raadhuis zich spoedig uitgebreid. Dit heerlijke gebouw scheen als een vuuroven en weldra waren de vlammen en vuurvonken tot de naburige straten overgeslagen. Zeshonderd huizen, meestendeels bezijden en achter het stadhuis gelegen, werden door dezen brand vernield.

„Drie volle dagen duurde deze furie".

In 1581 werd het stadhuis weder geheel nieuw opgetrokken en sedert is het voor rampen bewaard gebleven.

Onder de gebouwen, die hun oorspronkelijk aanzien goed bewaard hebben, behoort ook nog het bekende museum en de voormalige drukkerij Plantijn, door de gemeente Antwerpen van de familie Moretus overgenomen voor 1,200,000 franken en onder leiding van Max Rooses geheel tot zijn vroegeren toestand teruggebracht.

De vele schoone overgebleven gebouwen uit den goeden Vlaamschen tijd maken Antwerpen, naast Brugge, Ijperen, Gent, Mechelen, Leuven, tot de eerste plaats, waar men den Vlaamschen bouwstijl in zijn logischen eenvoud kan bewonderen.

Over het algemeen is het verwonderlijk, dat de moderne Belgische gebouwen, die z. g. in dezen stijl zijn ontworpen, zoovele pogingen verraden om van dezen eenvoud af te wijken om er dikwijls uiterst overladene lijnen voor in de plaats te stellen.

Mocht de eeuw van Rubens vele zulker gebouwen nagelaten hebben die hierop influenceeren, het Oud-Antwerpen tot het laatst der 16e eeuw wijst op soberheid, waartegen de rijkdom der gebouwen in ons land uit dien tijd menigmaal sterk afsteekt.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. De 4e aflevering van het plaatwerk „De Architect" (jaargang 1892) zal bevatten:

N°. 91. Winkel- en woonhuizen in de Kalverstraat en op den Heiligenweg te Amsterdam. Architecten: G. van Arkel en G. A. Zeeman.

N°. 92. Ontwerp van een heerenhuis, door H. A. Reus.

N°. 93 en 94. Details als voren.

N°. 95. Oud-R.-K. kerk te IJmuiden, door Th. van Harderwijk.

N°. 96. Noorderkerk te Rotterdam, door W. Hooijkaas Jr.

2°. De tijd van inlevering voor de 1e gewone prijsvraag (een buffet in een eetzaal) is vastgesteld op 7 November a. s.

3°. De Penningmeester, de heer J. A. v. d. Sluis Veer, brengt ter kennis van heeren leden, dat hij deze week zal overgaan tot het innen der contributiën van gewone leden over het 2e halfjaar 1892.

4°. De 1e-Secretaris zal op Zaterdag 15 October a. s., des avonds van 8 tot 10 uren, zitting houden in de bestuurskamer van het Genootschapslokaal, tot het teruggeven der in 1891 ingekomen prijsvragen.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. Nijhoff.

SPORT IN HET GEMEENTEMUSEUM TE 's-GRAVENHAGE.

Het was eene goede gedachte van den heer A. J. Servaas van Rooijen, directeur van het Gemeente-museum aan den Korten-Vijverberg, om ter gelegenheid van de Internationale Sport-, Visscherij- en Paardententoonstelling, te Scheveningen van Juni tot October te houden, in dat Museum eene bij-tentoonstelling te geven, die aanschouwelijk zou voorstellen wat op het gebied, door den naam der tentoonstelling aangewezen, in en om Den Haag, in vroegere tijden, was geschied en was voorgekomen.

Tal van oude prenten toch, en ook de schilderijen der beste meesters uit de 17e en 18e eeuw, beelden verschillende tafereelen af, die, even karakteristiek als kernachtig, een overzicht bieden van de „sport", uit den tijd, dat het woord niet bij ons bekend was, veel minder op ieders lippen kwam.

Alzoo „retrospectieve sport" en daar ook daarvoor op de tentoonstelling te Scheveningen eene afdeeling was geopend, wordt het verklaarbaar waarom wij het in den heer Servaas van Rooijen toejuichten, dat hij de bezoekers van het Museum, gedurende de zomermaanden, wilde vergasten op de keur der platen, welke den historisch-topographischen atlas van 's-Gravenhage uitmaken, en dat hij die in den prenten-standaard, de pièce de milieu van een gezellig benedenvertrek, uitstalde, terwijl een daarbij opgehangen lijstje inlichting geeft omtrent de schilderijen in betrekking tot sport, in de verschillende zalen van het Museum verspreid.

In waarheid, het Gemeente-museum bezit een grooten schat, eene kostbare verzameling — we nemen nu het deel der collectie voor het geheel — en te betreuren is het daarom dat zoo weinig vreemdelingen en naar evenredigheid nog minder Hagenaars, een der zomerdagen hebben besteed om in kennis te komen met de even eigenaardige als minder bekende takken van sport, die op de prenten en schilderijen zijn voorgesteld.

Dank zij de pogingen daartoe van verschillende zijden aangewend, heeft de Directeur thans besloten om de expositie nog een paar weken te verlengen.

Nu de tentoonstelling te Scheveningen tot het verleden behoort en het minder gunstige weder er meer dan ooit toe leidt om uitspanning in de stad te zoeken, durven wij het vertrouwen uit te spreken dat nog velen zich geroepen zullen gevoelen om een blik te werpen op deze tentoonstelling en dit te meer wijl het Museum steeds gratis te bezichtigen is.

In losse trekken laten wij hier volgen wat met betrekking tot „sport" is bijeengebracht.

In de kleine benedenzaal, uitziende op de binnenplaats, vinden wij een fraai boschgezicht van Mari Ten Kate (Halte de Chasse); een landschap bij winter door Joh. Franc Hoppenbrouwers; de figuren zijn van Ch. Rochussen.

In de Penningkamer treffen wij twee aquarellen aan van Schelfhout en eene teekening van Aart Schouman en in de daaraan grenzende boekkamer een eetservies van Haagsch porselein, gedecoreerd met pluimgedierte. De wanden zijn versierd met schilderijen, stadsgezichten van Den Haag voorstellende. Hiervan noemen wij het opgaan ter valkenjacht, van Gerrit Berckheijde (1692) en de jager op het Binnenhof (1839), van C. J. Behr. Ook diens winter van 1835 en Beretta's schaatsenrijders hebben hier eene plaatsing gevonden.

In het vertrek met den prentenstandaard zijn voornamelijk schilderijen bijeengebracht, waarvan Scheveningen het middelpunt uitmaakt. Aert Andum, Willem Hermansz. van Diest en anderen leverden stof.

In de bovenzalen wijzen wij u op schilderijen van mannen als Maris, Mauve, Mesdag, de beide Verveers, Smith Hald, J. v. Goijen, Abr. van den Tempel, C. Lelienberg enz.

In de vestibule, waarin het eerste slingeruurwerk van Christiaan Huygens is tentoongesteld, staan vier stokken op pieken, eertijds gebruikt bij het ringrijden in de Maliebaan.

In de groote benedenzaal hangen kostbare gobelins met jachttafereelen; men vindt er de voorstelling eener prinselijke karos, getrokken door zes paarden, een tabaksdoos met een gezicht op de Loosduinsche vaart, de bokalen en zilveren prijsbeker van de vereeniging „Petit St.-Hubert", door wijlen onzen koning en de prinsen uitgeloofd, enz. enz.

Voor den prentenstandaard, geldt „l'embarras du choix". Ouderwetsche harddraverijen van den bekenden P. C. la Farque; de „Manefiecke carosse van Syn Majesteijt van Groot-Bretagne", door D. Marot; de statiekoets van Prins Maurits; tal van afbeeldingen van karossen en sjeezen; van arren en schaatsenrijders; prenten van den Hofvijver (J. van Velde) en van 't Hof van Holland; ijsvermaak op de Maas (P. C. la Farque); een volksfeest in het Malieveld, door Oosterhuis, en gegraveerd door D. Sluyter; van een kermachtige satire op de ijdelheid; het oplaten van een luchtbal in den tuin van 't Oude Hof; l'Ascension de la Nymphe Aérienne; ouderwetsche roei-, zeil- en zwem-sport; een steekspel; het rondzwerven van drie Hollandsche matrozen in 1781 (geschiedkundig); de zeilwagen, het visschersbedrijf, de jacht en de vinkenhaan, dat alles en nog veel meer kan men er bewonderen.

Moge deze mededeeling nog velen tot een spoedig bezoek aan het Museum doen besluiten.

PRIJSVRAGEN.

Diploma, uitgeschreven door de Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid.

De Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid looft uit haar 2e gouden medaille voor een model-diploma ter begeleiding van de medailles of certificaten, die door of vanwege de Maatschappij worden uitgereikt, onder de volgende voorwaarden:

1°. De teekening moet geschikt zijn voor reproductie. De beantwoorders moeten opgeven welke soort van reproductie, lichtdruk, steendruk enz. zij voor hunne ontwerpen wenschelijk achten.

2°. De grootte van het blad moet zijn tot den buitenrand: lengte 53 cM., breedte 44 cM. De smalste zijden moeten den boven- en benedenrand vormen, de breedste zijden de zijranden. Bovenaan de woorden *„Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid"*, en daaronder genoeg ruimte blijven om den verderen tekst te bevatten.

Als tweede prijs zal een zilveren medaille worden toegekend.

De antwoorden moeten worden ingezonden vóór 1 Juni 1893 en vergezeld zijn van een verzegeld briefje, waarin de naam des inzenders is geschreven en dat op de buitenzijde dezelfde zinspreuk of hetzelfde kenmerk als het ingezonden antwoord voert.

Hij, die zich voor de toewijzing van den prijs op eenige wijze bekend gemaakt heeft, verliest aanspraak op bekroning.

De jury bestaat uit de heeren Jhr. Mr. Victor de Stuers te 's-Gravenhage, A. le Comte te Delft en Ed. von Saher te Haarlem.

Rustieke voetbrug over een vijver.

De Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen, schrijft uit de volgende prijsvraag:

a. Er wordt verlangd een ontwerp van eene rustieke voetbrug over een vijver.

De breedte van den waterspiegel is 30 meter.

De taluds ter weerszijden zijn 4 op 1.

De hoogte van de voetpaden boven den waterspiegel aan weerszijden van den vijver is 2½ meter.

b. Er wordt verlangd eene plattegrondteekening en een zij- en vooraanzicht op de schaal van 1 à 50.

c. De behandeling van het teekenwerk wordt vrijgelaten.

d. Er wordt uitgeloofd een prijs van 25 gulden en een premie van 10 gulden, beiden met het diploma der Vereeniging.

e. Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der Vereeniging.

f. De jury van beoordeeling zal bestaan uit 5 gewone leden der Vereeniging, welke op eene vergadering bij stemming worden aangewezen.

g. De ingekomen ontwerpen worden tentoongesteld te Groningen, en te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, als de aard der antwoorden door het bestuur daarvoor geschikt wordt geacht.

h. De ontwerpen worden ingewacht vóór of op den 15den Januari 1893, door den 1sten-Secretaris, adres Carolieweg E 64[2] te Groningen.

i. Aan deze prijsvraag kan deelnemen, iedereen woonachtig in het Koninkrijk der Nederlanden.

j. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto en voorzien van een naambriefje, waarop dat motto van buiten is herhaald, benevens een correspondentie-adres.

k. De niet bekroonde stukken worden teruggezonden.

Groningen, September 1892.

Namens het Bestuur:
L. M. MOOLENAAR, *Voorzitter.*
J. P. HAZEU, *1e-Secretaris.*

SPROKKELINGEN.

De afstemming door de Tweede Kamer der Staten-Generaal van het wetsontwerp voor de onteigening ten behoeve van een nieuwe beurs in de hoofdstad, is kalm opgenomen. Het schijnt zelfs dat men over het algemeen ingenomen is met het denkbeeld dat deze zaak van de baan is en Amsterdam verschoond blijft van het doen van de groote uitgaven, die deze bouw zou vorderen. Wordt nu het plan van de Vereeniging van den Effectenhandel gevolgd en een nieuwe effectenbeurs zonder tusschenkomst van het gemeentebestuur gebouwd, dan biedt de oude koopmansbeurs voldoende ruimte aan voor graan- en goederenhandel en kan het bestaande gebouw met betrekkelijk geringe kosten daartoe worden ingericht. Per slot van rekening zal de door de Tweede Kamer genomen beslissing algemeen worden toegejuicht, als men daarvan wellicht uitzondert eenige eigenaars der panden, die in het plan van onteigening waren opgenomen.

Het geld, dat de gemeente aan eene nieuwe beurs zou moeten ten koste leggen, kan wellicht meer ten nutte van het algemeen besteed worden. De discussie toch, in den Raad gevoerd over het preadvies van B. en W. op het verzoek van de Duinwater-maatschappij, bewees dat de Raad volstrekt ongenegen is, om de Maatschappij financieel te steunen, haar toe te staan Vechtwater in plaats van duinwater te leveren, of haar te ontheffen van eenige verplichting, door de concessie haar opgelegd.

Harde waarheden werden gesproken, waaruit de Duinwater-maatschappij gerust mag afleiden, dat zij alle sympathie heeft verbeurd, en door het laatste verzoek haar positie nog verergerd heeft. Het verzoek werd met algemeene stemmen, op drie na, afgewezen. De Duinwater-maatschappij zal nu met hare aandeel- en obligatiehouders in overleg moeten treden om eene preferente leening te sluiten en mocht dit niet gelukken, dan is de aangewezen weg om de geheele waterleiding aan de gemeente over te doen. Dergelijke ondernemingen behooren in handen van het gemeentebestuur te blijven.

In de residentie worden thans drie tentoonstellingen gehouden, waarvan twee in de lokalen van den Haagschen Kunstkring en een in het gebouw van Pulchri Studio. De bezoekers zullen voorzeker zeer gemengde indrukken ontvangen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
AFDEELING LEIDEN.

Vergadering van 29 September 1892.

De eerste vergadering in het seizoen werd, nadat de leden het plaatwerk van uitgevoerde bouwwerken van de leden der Maatschappij hadden bezichtigd, door den Voorzitter, den heer C. R. van Kuyvn, met een toepasselijk woord geopend. Het bestuurslid, de heer L. Maas, liet daarna het voor korten tijd in den handel gebrachte papierstuc circuleeren en gaf de noodige toelichting, terwijl de Voorzitter het hoogtepunt besprak. Beide nieuwe materialen zullen in Leiden toepassing vinden, zoodat later meerdere inlichtingen dienaangaande kunnen verstrekt worden.

Onder de ingekomen stukken bevond zich een verzoek van de afdeeling Leiden van het Nederlandsch Werkliedenverbond om eene gecombineerde vergadering bij te wonen, ten einde de wenschelijkheid van de oprichting van „*Kamers van Arbeid*" alhier te bespreken. De heeren P. G. Lansel, J. L. Planjer en L. Maas werden als commissie benoemd, om de vragen van het Werkliedenverbond aan te hooren, te bespreken, en later rapport uit te brengen, waarna de Afdeeling eerst eene beslissing zal nemen.

Nadat de verslagen van de herdenking van het 50-jarig bestaan der Maatschappij en der Mei-vergadering door den algevaardigde waren uitgebracht, verkreeg de heer H. J. Jesse het woord, die het een en ander over het *bezichtigen eener vestingen* mededeelde.

Na in enkele woorden te hebben uiteengezet hoe belangrijk het onderwerp is en hoeveel er nog is dit opzicht te doen valt, bracht spreker eerst, door schetsen op het bord toegelicht, de woningen uit vroegere en latere tijden ter sprake, en liet de Romeinsche woning, de Middeleeuwsche woning met gracht, de Italiaansche paleizen en de woningen uit de 16de, 17de en 18de eeuw de revue passeeren.

Overtreft de hedendaagsche woningen werd het kasteel Oud-Wassenaar als voorbeeld gesteld; het gruwpoeren van vertrekken om een vestibule werd aanbevolen en eventueel gif de heer Jesse aan, dat men moet slapen op het zuiden en de spijzen bereiden op het noorden. Verder gaf spreker aan dat de symetrische verdeeling van de gevels volstrekt niet als het domineerend deel mag beschouwd worden; met uit- en inspringende deelen is een goede indeeling te verkrijgen. Uit den zand der zaak zijn winkels en woonhuizen in steden voor weinig variatie vatbaar. Behalve de indeeling zelve besprak de heer Jesse ook verschillende onderdeelen van gebouwen, aanvangende bij de fundeeringen en eindigende, wegens het vergevorderde uur, bij de kroondijsten om later op dit belangrijke onderwerp terug te komen.

Nadat hem door den Voorzitter dankgezegd was, werden nog eenige huishoudelijke zaken afgedaan en daarna de vrij goed bezochte vergadering met een opwekkend woord gesloten.

VRAGENBUS.

Vraag. Welke adressen zijn bekend voor goede gegoten ornamenten voor plafonds, (Renaissance).

Behalve de in het vorig nummer genoemde adressen, wordt ons nog medegedeeld dat van de firma J. H. Haage en Zoon, stukadoors, Doelgaarde laan 42, Rotterdam.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is in de commissie tot het examineeren van hen, die het diploma van gemeentesecretaris of boekhouder verlangen, voor 1892 benoemd:

tot lid en voorzitter Dr. Ch. M. Schols, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft; en zijn benoemd tot leden de heeren H. van Gasteren, inspecteur der registratie en domeinen te 's-Gravenhage, en A. W. F. Kwinhout, ingenieur-verificateur van het kadaster te Roermond.

— Naar wij vernemen, is door den Minister van waterstaat aan H. M. de Koningin-Regentes aangeboden een verslag, betreffende het belangrijkste dat in 1891 op het gebied der openbare werken is uitgevoerd of voorbereid.

Achtereenvolgens worden behandeld: 1. rivieren; 2. kanalen, hoofdzakelijk in het belang der scheepvaart; 3. wegen; 4. werken in het belang der uitwatering; 5. havens; 6. waterkeerende werken; 7. landaanwinning; 8. landgebouwen en watervoorziening van gemeenten.

Aan het verslag zijn vooreen bijlagen toegevoegd, waaronder een staat, aangevende de hoogste en laagste waterstanden, waargenomen op de groote rivieren in 1891.

— De Belgische schilder Edmond van der Meulen heeft eene schilderij, een jacht op den ankerk voorstellende, aan de gemeente 's-Gravenhage afgestaan. Dit schilderstuk, dat op de Sportentoonstelling te Scheveningen in de afdeeling „Schoone kunsten" ter bezichtiging was gesteld, is dezer dagen bij stedelijk museum aan den Koden Vijverberg overgebracht.

AMSTERDAM. De algemeene vergadering van de leden der Vereeniging voor kadaster en landmeetkunde zal op 14 November a. s. worden gehouden in het Hotel American, Leidsche Plein, alhier.

In het ontwerp-jaarboek zal als spreker optreden de heer C. I. Colpa, uit Leeuwarden, onderwerp: de photographie als hulpmiddel voor architecturale en terreinopnemingen.

— De jury voor de beoordeeling en bekroning van zes merkwaardige doeken op de driejaarlijksche tentoonstelling van schilderijen te Amsterdam heeft o. a. de gouden medaille toegekend aan de heeren N. Bastert en Van Looy, en den beeldhouwer Joh. Keller te 's-Gravenhage. De drie overigen zijn nog onbekend.

ARNHEM. De Gemeenteraad heeft aan de Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenbezoek *f* 1500 subsidie toegekend voor een in 1893 volgend jaar te houden schilderijen-tentoonstelling.

— Bij het onderzoek naar de bewoonbaarheid der panden in de volkswijken is over een zeer groot percentage het „totaal ongeschikt" uitgesproken. Wat daarbij echter omtrent den onzindelijkheidstoestand aan het licht kwam, dit gaat alle beschrijving te boven.

MEPPEL. In de Woensdagavond gehouden vergadering van den Raad werd voorgelezen een uitvoerig voorstel van burgemeester en wethouders, om de inschrijving van de gemeente in het aandelenkapitaal der drinkwaterleiding, tot aanleg en exploitatie waarvan aan de heeren Van den Brink en Van Barneveld Kooy te Amsterdam, concessie is verleend, van *f* 15,000 tot *f* 40,000 te verhoogen. Het voorstel werd ter inzage gelegd.

BOLSWARD. De tentoonstelling, die den 3den dezer maand door den Burgemeester geopend werd en gedurende vier dagen gehouden zal worden, heeft betrekking op de toepassing van gas tot verlichting, verwarming en drijfkracht. Alles is met smaak gerangschikt in de groote zaal van *De Doele*; dank zij de vrij goede luchtverversching is er ook des avonds, te midden der groote menigte gaslammen en brandende gaskachels, geen al te drukkende warmte.

De jury is het publiek en de prijzen bestaan in de aankoopen.

PERSONALIA.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatien plaats gehad:

Ontslagen: op verzoek eervol uit 's lands dienst de directeur der burg. op. werken de heer M. J. van Bosse, onder dankbetuiging voor de vele en langdurige diensten, door hem aan den lande bewezen.

Benoemd: tot directeur der burg. op. werken, met ingang van 17 September 1892, de hoofdingenieur der te kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken G. van Hoeten.

Belast: met de leiding der exploitatie der Ombilin-kolenvelden, de hoofdingenieur J. W. IJzerman, chef van den dienst der staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust.

— Door den Minister van Kolonien is de heer W. de Hoog gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, om te worden benoemd tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en de burgerlijke openbare werken daar te lande.

— Tot leeraar in het teekenen aan de burgeravondschool te Tilburg is door den Gemeenteraad benoemd de heer A. P. H. J. van Wetzel Evens, tijdelijk leeraar aan de H. B. S. te Rotterdam.

— De heer D. Nienhuis, directeur der gemeentereiniging te Delft, is overleden.

— Tot leeraar in het handteekenen aan de te ambachtsschool te Amsterdam is benoemd: de heer J. Kaper, leeraar aan de gemeentelijke teekenschool te Edam.

— De heer J. F. Hondius, leeraar in het teekenen en stijlonderwijs, te Middelburg, is op eene jaarwedde van f 3000 benoemd tot leeraar aan eene inrichting van onderwijs in Zuid-Afrika.

— Ter benoeming van een leeraar in het werktuigkundig teekenen aan de burgeravondschool te Deventer zijn voorgedragen de heeren C. H. ter Water en R. H. Bloemendal, beiden te Zwolle.

ADVERTENTIËN.

AANBESTEDING.

De BURGEMEESTER en WETHOUDERS van ARNEMUIDEN maken bekend:

dat op **Vrijdag den 14 October 1892**, 's namiddags te **drie uren**, ten Raadhuize der gemeente, in het openbaar, bij enkele inschrijving zal worden

aanbesteed:

het leggen eener Keibestrating ter lengte van ± 130 M. en ter breedte van 3 M. tusschen twee reien kantsteenen.

De aanwijs zal plaats hebben op Maandag den 10den October 1892, des namiddags te 2 uren, terwijl de voorwaarden voor belanghebbenden ter leering zijn nedergelegd ter Gemeente-secretarie van af 7 October a. s.

ARNEMUIDEN, den 4 October 1892.

De Burgemeester en Wethouders voornoemd:
S. VAN EENENNAAM.
De Secretaris
A. J. A. DOORTJES.

AANBESTEDING.

De architecten VAN GENDT & NIERAAD, te ARNHEM, zullen op **Vrijdag 14 October 1892**, des voormiddags te **11** uren, in het Centraalgebouw te ARNHEM in het openbaar **aanbesteden**:

Het bouwen van eene villa aan den Rijksstraatweg te OOSTERBEEK.

De teekeningen liggen ter visie in het Centraalgebouw voornoemd van af Zaterdag 8 October, terwijl aanwijzing in loco zal worden gegeven op Donderdag 13 October, des voormiddags te 10 uren.

Bestekken zijn verkrijgbaar à **50** cents ten kantore der architecten, waar tevens inlichtingen zijn te bekomen.

OPENBARE VERKOOPING,

ten overstaan van den Notaris
W. J. REIJNDERS te Zevenhuizen,
om contant geld
te Capelle aan den IJsel,
op de Werf van de Wed. OUDENAARDEN,
in Koten,
op Woensdag 12 October 1892,
des voormiddags 10 *uur, van*
diverse zaken der voormalige scheepstimmerwerf, als:

Hoep, Touwwerk, Kelderwinden, Schragen, Zagen, Blokwerk, Knieën, eiken Planken en wat meer ten verkoop zal worden aangeboden.

's Morgens vóór de verkooping genummerd te bezichtigen.

OVENS
met geperforeerde Steenplaten.
Voordeeligste verwarming.
VOOR
Woonhuizen, groote Gebouwen, Hospitalen, Werkplaatsen, Magazijnen, Droogkamers, Mostertgen, enz.
Speciale inrichtingen voor Kerken.

Besparing van ten minste **40 pct. aan Brandstoffen**, aangezien slechts stofvrije Brandstoffen, als afval van Cokes, magere Kolen, Antraciet, resten van Asteleuren enz. verbruikt worden.

Geen reparatiën.

Deze Oefenen voldoen aan alle eischen van comfort, hygiene en zuinigheid.

Constante warmte.

HH. Architecten en Ingenieurs worden opmerkzaam gemaakt, dat dit systeem in alle bestaande gebouwen kan worden aangebracht.

Prospectussen op aanvrage.
Referentien en attesten ter inzage.

W. H. V. DESMOUS,
Arch.-Ing.,
HEUGEMERWEG **No. 285,**
Heer—Maastricht.
AGENTEN GEVRAAGD

AANBESTEDING
VAN
Noodmaterialen.

DIJKGRAAF EN HOOGHEEMRADEN VAN DE VIJFHEERENLANDEN, zullen in het openbaar besteden, op **Donderdag 20 October 1892**, des voormiddags ten 11 uur, in het Hôtel „De Roos" te *Vianen*:

Het leveren en plaatsen van Noodmaterialen, langs de Lek- en Noorder-Lingedijken, in zestien stuiken, elk bestaande uit:
2000 bossen Hollandsche Rijs.
200 bossen Walchersche Palen.
200 bossen Hollandsche Tuinlatten, en bovendien aan elk der zes stuiken langs den Noorder-Lingedijk.
5000 stuks Kruisbanden.

Alles in perceelen en op voorwaarden als bij de bestedingen zal worden vermeld.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Dijkopzichter C. J. VAN DER MEULEN te Vianen.

ZWAVELZUUR.

PRIJS GEVRAAGD voor **300,000 kilo ZWAVELZUUR** van 66° Franco Beek en Donk geleverd bij partijen van 5 of 10,000 kgr. Adres P. VAN THIEL & ZONEN, te *BEEK EN DONK.*

Georg-, Marien-, Bergwerks- & Hütten-Verein te Osnabrück.

Vertegenwoordiger voor Nederlanden kolenliën,
F. W. VAN GENDT JGz.
Ingenieur-architect. Van-Speijkstraat 117;
's-GRAVENHAGE.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en hoeken de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar. **94**

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek VAN
WATERPAS-,

Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN,
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

Société de l'anti-Tartre Végétal BRETEL.

Plantaardige vloeistof voor het behoud van

STOOMKETELS.

GOUDEN MEDAILLE op de INDUSTRIE-TENTOONSTELLING te MARSEILLE 1890.

Gebreveteerd in FRANKRIJK en het BUITENLAND.

Dit Fabrikaat is aangenomen en aanbevolen door de Heeren DELAUNAY-BELLEVILLE & Co., te *Saint-Denis*, voor hunne caoutchoucfabriek stoomketels, systeem „BELLEVILLE", de Naamlooze Vennootschap COCKERILL, *België*, de WATERLEIDINGSDIENST te *Parijs*, de Parijsche Maatschappij voor ZAAMGEPERSTE LUCHT en ELECTRISCHE VERLICHTING, Procédé's Victor POPP, talrijke STOOMVAART- en SPOORWEG-MAATSCHAPPIJEN, GROOTSMEDERIJEN en HOOG-OVENS, MIJNEN, DISTILLEERDERIJEN, verschillende FABRIEKEN, enz. enz. enz.

Dit voorbehoedmiddel is het eenige feitelijk afdoende ter voorkoming van ketelsteen zonder eenige nadeelige invloed uit te oefenen op de stoomketels en appendages.

Circulaires of andere inlichtingen verkrijgbaar aan het Bureau

MARNIXSTRAAT 364, AMSTERDAM.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLLIJN. — Gouda.

Plafonds, Scheidingsmuren, Ventilatiekokers.

ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.

Fluaten KESSLER } *verharding, verduurzaming* van *Kalk- en Zandsteen, Cementsteen, Gips* enz.

ROLLUIKEN

van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

General Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

A. H. VAN BERGEN,

FABRIKANT TE

Heiligerlee, prov. Gron.

SPECIALITEIT IN

Nieuwe Constructie

BRANDSPUITEN,

Torenuurwerken

EN

LUIDKLOKKEN,

op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.

ANTWERPEN 1885. EERDIPLOMA.

Gouden en Zilveren Medailles.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergetekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de billijkste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

MORLEY

harde, half harde, zachte,

als de **eenige** in die steensoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (Meuse).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland

BRUSSEL

Rue du Progrès 35.

Houtbereiding tegen bederf.

Kyaniseerinrichting.

H. LENSINK,

ARNHEM.

levert pasklaar gekyaniseerd rot en zwamvrij:

Rasterwerken, Schuttingen,

BROEIBAKKEN, VLOEREN,

Vloerribben, enz. enz.

DE LINT & Co., Rotterdam,

GROENENDAAL 22.

Magazijn van Parket- en Wandtegels.

Vraag dessins enz.

H. & J. SUYVER,

FABRIKANTEN VAN

STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).

Hollandsche Tuin en Zeepaard,

Bickerstraat

AMSTERDAM.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van werken in zink en andere metalen te *Delft* bevelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunt-smeedwerken** naar intere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1e. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**

2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornamenten.**

3e. „ „ voor **jalouzielekappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee eerste gratis geleverd.

F. W. BRAAT.

JAN HAMER & Co.

Marnixstraat 402.

AMSTERDAM.

D's Patent

WINDEN, LIEREN en KRANEN,

(Handy Hoists).

Enkel en dubbel werkende.

Sterk. Goedkoop.

Vraag onze gëillustreerde prijscourant. (4)

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.

Opgericht 1856.

Eerediploma Amsterdam 1883.

Overkappingen en Complete Gebouwen

van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.

Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*

T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

J. H. P. JANSE,

Marnixstraat 364

AMSTERDAM.

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noorsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten**, etc. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën

VAN KESSEL & RöHL eigenaars van Graniet-groeven te Lucknit, Waxweiler, Elvenrath, Ernkil en Wenau.

Steenbouwerijen, Zaag- en Slijperijen,

te Wolmaat en Berlijn,

welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

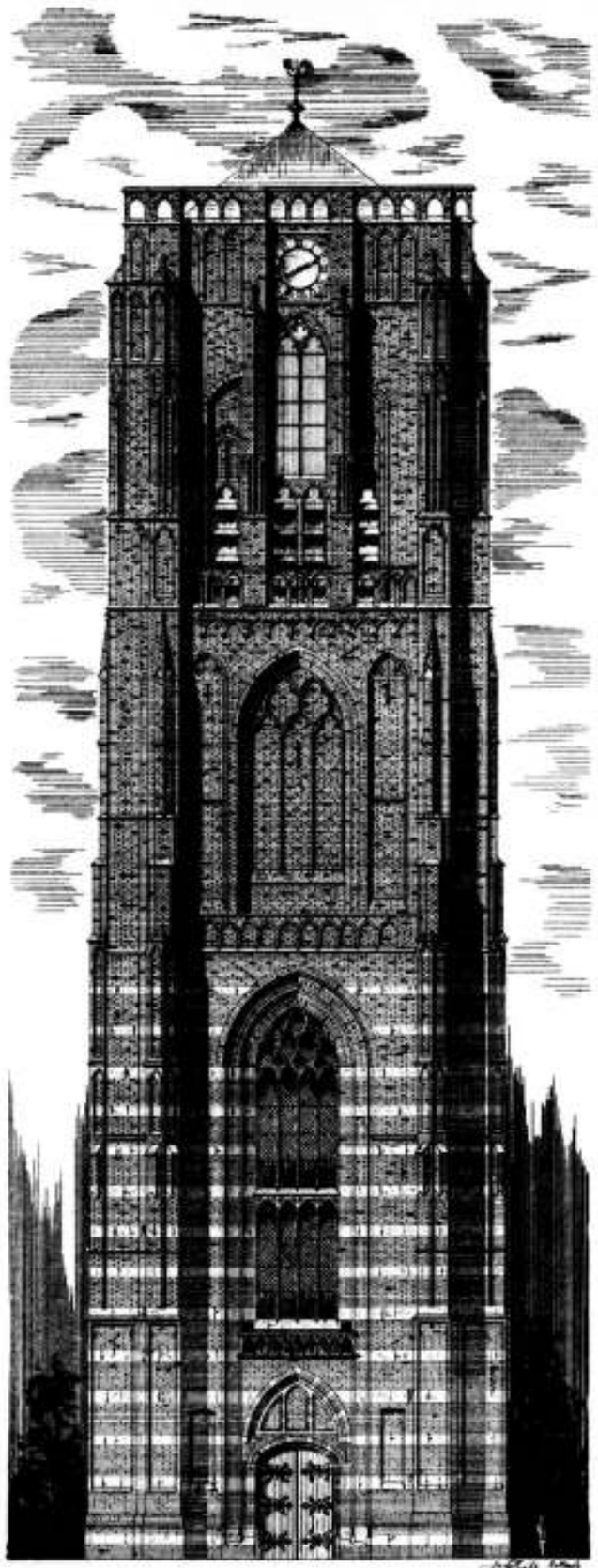

SCHETSTEEKENING VAN TOREN TE OURSCHOT.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892 N°42.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

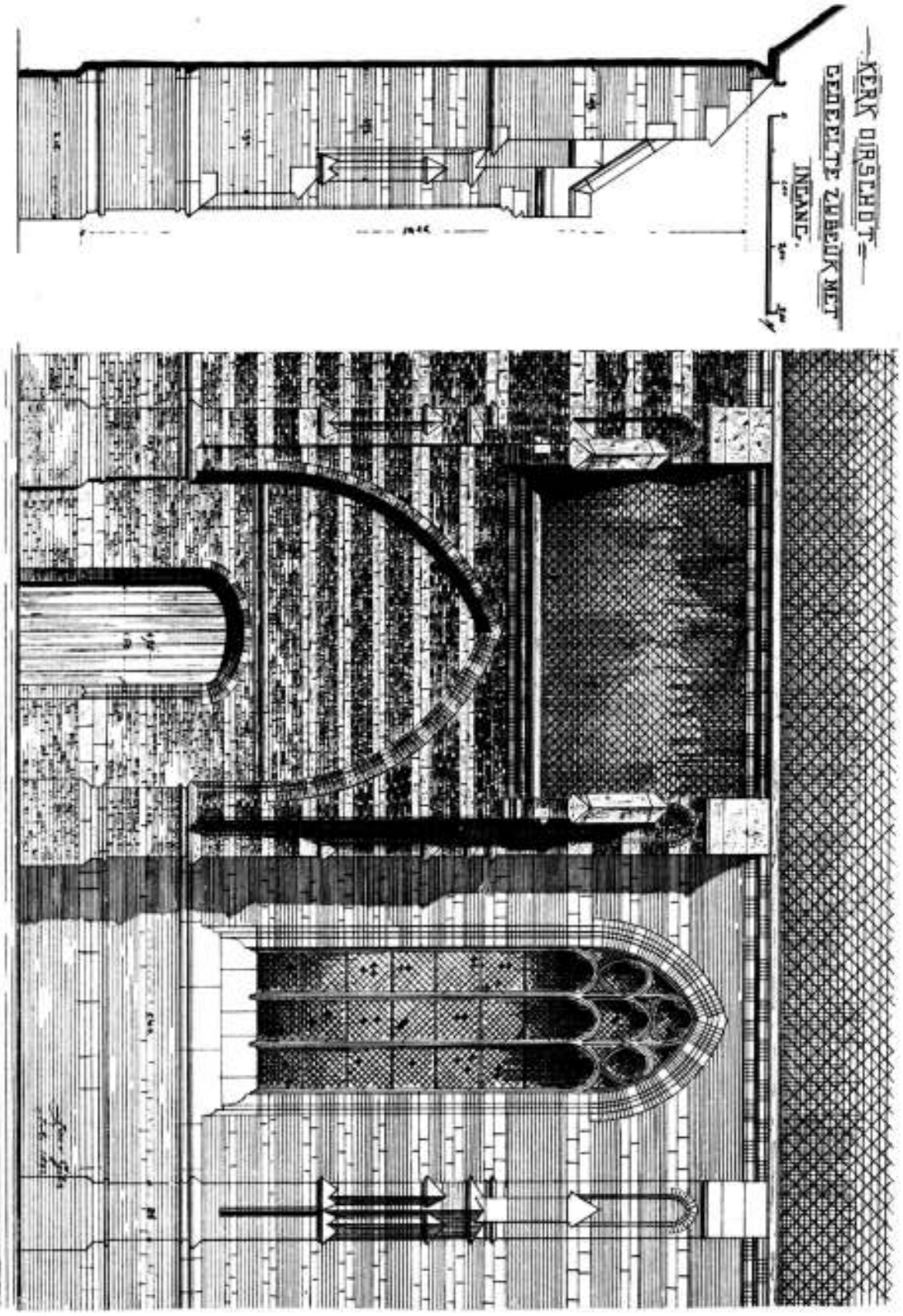

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892. N°. 42.

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT Jbz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den Ist-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ten gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. De 975ste gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 19 October a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Ballotage van den heer K. de Bazel Jr. als gewoon lid, voorgesteld door de heeren J. Stuijt en C. W. Nijhoff.
c. Bijdrage van den heer J. A. van der Sluijs Veer. Onderwerp: *Dresden en Leipzig* (met een kunstbeschouwing).
d. Kunstbeschouwing door den heer J. Koffieberg te geven, van het „Théatre Flamand à Bruxelles par Jean Baes."

2°. De tijd van inlevering voor de 1ste gewone prijsvraag (een buffet in een eetzaal) is vastgesteld op 7 November a. s.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

BIJ DE PLATEN.

Het klein, doch lief dorpje Oorschot ligt omtrent 2 uren van Eindhoven en was in de middeleeuwen rijk door zijn landerijen en bekend door de verre uitgestrektheid. Zijn toren en kerk behooren zeker tot de schoonste kerkelijke monumenten uit N.-Brabant; de toren is bijna geheel uitgevoerd in baksteen en kan als zoodanig zeker tot een der hoogste van Nederland gerekend worden. Hij is omtrent 300 treden of ruim 50 meter hoog, zonder spits. Zijn breedte en diepte is aan den voet 16 M. De contreforten hebben beneden eene breedte van 1.45 M. en een diepte van 1.90 M. De bouwmeesters of metselaars zijn, zoover ik weet, onbekend. De contreforten, die betrekkelijk smal uitloopen en welker verdunning op eene rustige en wel geproportionneerde manier is opgelost, getuigen van de vormenkennis dier bouwmeesters.

De banden, die den toren doorsnijden, zijn tamelijk regelmatig verdeeld en van trassteen, die er nog niet erg vervallen uitziet, terwijl de afdekkingen en vernieuwingen, in 1870 aangebracht, thans weer 200 versleten zijn, dat alles uit dien tijd moet vernieuwd, en weer de meeste afdekkingen in baksteen gemetseld moeten worden, gelijk denkelijk eertijds geweest is.

De kerk dateert uit het laatst der XIVe eeuw en is voor eenige jaren gerestaureerd door den architect Hezemans uit 's-Bosch.

Van den voorgevel van den toren heeft ondergeteekende eene vluchtige schets genomen, terwijl de zijbeuk meer nauwkeurig is opgemeten.

Rotterdam, Juli 1892. JAC. v. GILS.

DE WATERLEIDING TE MIDDELBURG.

De Gemeenteraad heeft in zijne zitting van Zaterdag 8 October zich onledig gehouden met de behandeling van een voorstel tot het maken van nieuwe werken aan de duinwaterleiding. Dit voorstel, door B. en W. onder dagteekening van 5 dezer aan den Gemeenteraad gericht, luidt als volgt:

„In uwe vergadering van den 28 Sept. werden overgelegd verslagen betreffende het onderzoek naar de chemische samenstelling van het duinwater, door Dr. J. J. Couvée en Dr. W. F. Koppeschaar gehouden, de missives van den ingenieur Stang betreffende de middelen tot verbetering dd. 12 en 15 Sept. met bestek en teekening, alsmede eene begrooting van kosten.

„Die stukken, behalve de teekening en de begrooting, zijn opgenomen in bijlage n°. 15 van de *Handelingen*. Na 28 September ontvingen wij nog de missive van den ingenieur Stang en bijlagen dd. 1 dezer, waaronder een nieuw bestek en voorwaarden wegens het verbouwen van de bestaande filters en vergrooting van de bezinkingsreservoirs, zulks ter vervanging van het in bijlage n°. 15 opgenomen bestek. Dit nieuwe bestek en voorwaarden moet slechts geacht worden te bevatten de bijzondere voorwaarden van aanbesteding, terwijl daarbij nog moeten worden opgenomen de algemeene voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van waterstaat, handel en nijverheid, vastgesteld den 12 Sept. 1882,

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

zooals die van toepassing zijn gebracht op de reeds gemaakte werken van de duinwaterleiding.

„De missive en bijlagen zonder teekening zonden wij aan de raadsleden in afschrift toe.

„Daarna ontvingen wij nog de u hierbij overgelegde missive van genoemden ingenieur van den 2den dezer, houdende opgaaf van de kosten van behandeling van het water met aluin.

„In eene met den heer Stang op gisteren avond gehouden langdurige conferentie ten raadhuize, die door alle leden van den raad, op een na, met den voorzitter en den secretaris werd bijgewoond, heeft de heer Stang de doelmatigheid van de door hem voorgestelde verbetering trachten aan te toonen en heeft hij tevens aan de leden eenige door hen verlangde inlichtingen gegeven en enkele bij hen gerezen bezwaren weerlegd.

„Het schijnt ons overbodig en trouwens ook niet wel doenlijk om al het in die conferentie behandelde te herhalen.

„Slechts zij het ons vergund het volgende te constateeren:

„1°. dat de ingenieur blijft bij zijne meening dat eene verlegging van de *prise d'eau* naar den Princepolder (ook wel genaamd Nieuwe Princepolder) onnoodig is, al heeft hij ook die plaats oorspronkelijk beter geacht en die slechts laten varen naar aanleiding van de waterstaatkundige bedenking, vervat in het rapport der commissie van fabricage van den 16 Februari 1888;

„2°. dat de aardlaag, waarin de draineerbuizen der *prise d'eau* in het voorste dal (ook wel genaamd Oude Princepolder) zijn gelegd en waaruit alzoo het water direct wordt getrokken, bestaat uit zuiver zand, hetgeen den ingenieur overtuigend en beter dan door boringen is gebleken bij het inspuiten van de $3^1/_2$ meter lange damplanken bij den aanleg dier *prise d'eau*, zijnde nl. die planken zeer gemakkelijk zonder ondervonden tegenstand ingegaan, hetgeen niet het geval zou zijn geweest indien op derrie of andere lagen dan zand ware gestooten;

„3°. dat uit dezen hoofde nieuwe boringen in het voorste dal overbodig moeten worden geacht of het moest zijn om nog meer afdoende, dan de heer Stang in de conferentie heeft gedaan, te weerleggen de bewering van Dr. Koppeschaar dat in de *prise d'eau* ook is toegevloeid water uit derrie of oerlagen, die onder de *prise d'eau* zouden liggen; dat de heer Stang deze bewering daarom, behalve om u uitgelegde hydrostatische redenen, niet als waar kan aannemen, omdat hij overal in de duinen heeft bevonden dat op eene diepte van 10 meter, dus p. m. $3^1/_2$ meter onder de schelpenlaag, die onder de buizen der *prise d'eau* is aangebracht, zout water wordt gevonden en dus het uit de *prise d'eau* afkomstige, door Dr. Koppeschaar onderzochte water een hoog zoutgehalte had moeten bevatten, wat *niet* door dezen geleerde is bevonden; dat de heer Stang dan ook van oordeel is dat de stank en de kleur van het water hun ontstaan slechts te danken hebben aan het water, dat naar de *prise d'eau* uit de daar*boven* liggende humus- en derrie-(oer) lagen vloeit, wegens de minder sterke zijdelingsche toevloeiing van water uit andere dalen;

„4°. dat, niettegenstaande dit, door den heer Stang in de aanstaande week toch boringen in het Voorste dal zullen worden gedaan en op nieuw water uit de *prise d'eau*, uit de kraan in Serooskerke en uit de leiding in Middelburg ter onderzoek zal worden gegeven aan de heeren Dr. Couvée en Dr. Koppeschaar;

„5°. dat behandeling van duinwater met aluin thans reeds, in sterker mate dan hier vermoedelijk zal noodig zijn, o. a. wordt toegepast in Leeuwarden, Alkmaar en Delft en dat in laatstgenoemde gemeente de cholera-commissie, waarin zeer geleerde deskundigen zitting hebben, omtrent het drinkwater uit de drinkwaterleiding aldaar hebben verklaard dat dit water ongekookt kan worden gebruikt;

„6°. dat de sub 3 genoemde minder sterke zijdelingsche toevloeiing van water naar de *prise d'eau* en daarvoor in de plaats getreden toevloeiing van water van de in het voorste dal (in tegenstelling van in den Princepolder, alias Nieuwen Princepolder) boven de *prise d'eau* gelegen vrij dikke laag humus en oer, zijn oorzaak vindt in de groote hoeveelheid water, die is opgepompt moeten worden om veel te kunnen spuien tot reiniging van het buizennet en ter voldoening aan het gebruik in de aangesloten perceelen;

„7°. dat het moeilijk is uit te maken en het bovendien, zonder daarmede de waterleiding te verbeteren, slechts tot verbittering zou leiden te trachten uit te maken aan wie de schuld ligt van die nadeelig gebleken, zeer overvloedige exploitatie der *prise d'eau*, zijnde overigens hier naar het schijnt misverstanden in het spel;

„8°. dat de heer Stang het maken van bezinkingsreservoirs, alhoewel voornamelijk om financieele redenen niet in het oorspronkelijk plan opgenomen, thans ter vermijding van verdere teleurstelling een noodzakelijk complement acht van de reeds aangelegde werken, onverschillig of deze al meer noordwaarts mochten worden verlengd of zelfs verplaatst;

„9°. dat de kosten hiervan zijn geraamd op *f* 13.500;

„10°. dat de kosten van eene later eventueel noodig geachte verlenging van de *prise d'eau* in noordwaartsche richting bedragen *f* 12 a *f* 14 per meter, alzoo voor 300 M de *f* 3900;

„11°. dat de jaarlijksche kosten wegens behandeling met aluin, zoo die al na het tot stand komen van de bezinkingsreservoirs en hiermede gepaard gaande oxydatie van de te verwijderen bestanddeelen in het water wenschelijk mocht blijken te zijn, omstreeks zullen bedragen *f* 300 (*f* 0.35 aluin per 100 M³ water en nog geen $^1/_2$ cent per 100 M³ bijkomende kosten).

„Het is naar aanleiding van het vorenstaande dat wij ons genoopt gevoelen u voor te stellen:

„1°. te besluiten tot onverwijlden aanleg van de door den heer Stang voorgestelde werken, omschreven in zijn bij missive van 1 dezer toegezonden bestek;

2°. ons te machtigen de uitvoering van deze werken onderhands uit te besteden liefst aan den ons bekenden, bekwamen, betrouwbaren en voortvarenden aannemer, den heer Jan van den Hoek alhier, voor de begrootingssom van *f* 13500. Wij teekenen hierbij aan dat ons deze spoed vooral ook ten aanzien van de voorgestelde onderhandsche aanbesteding raadzaam voorkomt met het oog op het reeds zeer vergevorderde seizoen en met het oog op de omstandigheid, dat zoo lang het water niet goed is, bezwaarlijk het tarief kan worden toegepast, waardoor de gemeente maandelijks ± *f* 700 derft.

„De commissie van fabricage heeft het, in het voorstel van burg. en weth. bedoelde bestek en teekening voor het maken van twee nieuwe bezinkingsreservoirs onderzocht en vereenigt zich met de voorgestelde wijze van uitvoering, zoo de Raad tot het daarstellen dier werken mocht besluiten.

„Zij beaamt dat, wil men tot uitvoering overgaan, het wegens het late seizoen niet meer mogelijk is ten deze eene openbare aanbesteding te houden en vereenigt zich mitsdien met het voorstel van burg. en weth. om het werk voor de begrootingssom aan den heer J. van den Hoek op te dragen, die bij den bouw van het machinegebouw in de duinen getoond heeft in staat te zijn een werk in zeer korten tijd en zeer goed te kunnen opleveren."

Bij het openen der beraadslagingen deelde een der leden van den Raad mede, dat hij na de vergadering in comité-generaal een onderhoud had gehad met een deskundige en op grond daarvan een drieledig voorstel wilde doen. Hij wenschte dat de Raad zou besluiten:

ten eerste, alvorens tot verbeteringen aan de duinwaterleiding over te gaan, onder behoorlijk toezicht het water uit de *prise d'eau* en uit de leiding te Middelburg gedurende denzelfden tijd als men het in bezinkingsreservoirs wil laten, in open bakken aan de lucht bloot te stellen en dan door deskundigen te doen onderzoeken;

in de tweede plaats dat zal onderzocht worden of de binnenbekleeding der buizen nadeelig op het water werkt; en zoo ja, welke middelen daartegen genomen kunnen worden;

en in de derde plaats in den Nieuwen Princepolder, onder behoorlijk toezicht, boringen te doen plaats hebben om te onderzoeken of daar een *prise d'eau* te vestigen is.

Na toelichting van het voorstel verklaarde een der medeleden met het denkbeeld in te stemmen, daar het hem wenschelijk voorkwam de noodige proeven te nemen, alvorens tot het maken der werken tot verbetering over te gaan. In den verderen loop der discussie werd erop gewezen dat twee geraadpleegde deskundigen de meening waren toegedaan, dat bezinking-reservoirs verbetering zullen aanbrengen en dat met spoed moet worden gehandeld, reden waarom het voorstel van het Gemeentebestuur aanbeveling verdiende. Enkele leden bewogen zich op een ander terrein en maakten van de gelegenheid gebruik om het werk van den heer Stang op minder vleiende wijze te bespreken, al moest erkend worden dat genoemde ingenieur steeds betoogd had dat bezinkings-reservoirs bij eene waterleiding moesten worden aangelegd en daarvan alleen afgeweken was om kosten te besparen.

Ten slotte werd het eerste deel van het drieledig voorstel met 12 tegen 3 en werden de beide andere deelen met algemeene stemmen aangenomen.

ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN

voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft den 3den September jl. nieuwe administratieve voorschriften vastgesteld voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van zijn departement, met bepaling, dat deze voorschriften, te rekenen van 1 November a. s., in de bestekken en contracten voor de uitvoering van werken en levering zullen worden opgenomen en dat met dien datum de §§ 432 en 433, benevens de derde en de vierde afdeeling der voorschriften, vastgesteld bij beschikking 12 Sept. 1882, nº. 6, zijn ingetrokken.

De belangrijkste wijziging heeft de paragraaf, handelende over geschillen, ondergaan; § 475 der thans vigeerende algemeene voorschriften luidt als volgt:

Geschillen. Wanneer tusschen de ingenieurs, of bij hunne afwezigheid, tusschen de opzichters en de aannemers eenig verschil omtrent het werk ontstaat, verblijft de uitlegging daarvan aan de Directie, waarnaar de aannemers zich moeten gedragen, behoudens nader beroep op den Minister.

De aannemer is intusschen gehouden het werk voort te zetten. Bij niet-voldoening hieraan kan de directie § 467 toepassen.

De bepalingen, die daarvoor met ingang van 1 November e. k. in plaats treden en als § 50 tot 52 in de administratieve bepalingen voorkomen, zijn geredigeerd als volgt:

§ 50. *Geschillen.* Wanneer tusschen de aannemers en de ingenieurs of bij afwezigheid van dezen, tusschen eerstgenoemden en de opzichters verschil omtrent het werk, het bestek, de overeenkomst of deze Algemeene Voorschriften ontstaat, verblijft de uitlegging daarvan aan de Directie, waarnaar de aannemers zich moeten gedragen, behoudens beroep op den Minister.

Evenwel heeft de aannemer in geval van geschil over den aard van het werk, de aansprakelijkheid voor schade, het recht op betaling en de omstandigheden, onafhankelijk van den wil des aannemers, wanneer hij geen genoegen neemt met de door den Minister dienaangaande genomen beslissing, het recht, mits binnen veertien dagen na die beslissing daarvan gebruik makende, te vorderen, dat het advies van eene commissie van deskundigen worde ingewonnen, te benoemen op de wijze, bij de volgende paragraaf omschreven.

Het advies van die deskundigen zal voor het Rijk en den aannemer bindend zijn.

De aannemer is in elk geval gehouden het werk inmiddels voort te zetten, bij gebreke waarvan daarin door de Directie voor zijne rekening wordt voorzien, behoudens de verrekening die eventueel het gevolg zal zijn van het bovenbedoeld advies van deskundigen.

§ 51. *Commissie van deskundigen.* De bij de vorige paragraaf bedoelde commissie van deskundigen zal bestaan uit drie leden, een te benoemen door den Minister, een door den aannemer en een door den kantonrechter in het kanton waarin het werk is gelegen.

§ 52. *Kosten der deskundigen.* In het advies der deskundigen wordt aangewezen welk bedrag aan kosten, met inbegrip van verschotten, honoraria, reis- en verblijfkosten is te betalen en door wien.

Door bovenstaande bepalingen worden vele gegronde bezwaren tegen de bestaande Algemeene Voorschriften uit den weg geruimd. 't Is nu te hopen dat het goede voorbeeld, door den Minister van Waterstaat gegeven, door den Hoofden der overige Departementen zal worden gevolgd en dat de vele corporatiën, die de gewoonte hebben de Algemeene Voorschriften van den Waterstaat op de door hen te besteden werken van toepassing te verklaren, den moed zullen hebben daarbij de nieuwe administratieve bepalingen in practijk te brengen.

SPROKKELINGEN.

Op Maandag 10 October j. l. hield het Genootschap *Pulchri Studio* eene algemeene vergadering tot het benoemen van Commissarissen. De uitslag van die samenkomst werd met eenige spanning tegemoet gezien en het wekt daarom bevreemding dat geen der plaatselijke dagbladen van de residentie het der moeite heeft waardig geacht daarvan melding te maken (*). Voor hen, die op het gebied der kunst geene vreemdelingen zijn en het op prijs stellen dat de naam van *Pulchri Studio* in eere gehouden wordt, was het eene uitgemaakte zaak dat het bestuur grootendeels in andere handen moest overgaan.

Wel-is-waar heeft in schilderkunst, bouwkunst en muziek in den laatsten tijd eene omwenteling plaats en doet de nieuwe richting op allerlei gebied veel van zich hooren, maar daartegenover is het niet meer dan billijk dat zij zich niet bepaalt tot het afbreken van het bestaande en het veroordeelen van het vele goede, dat tot heden werd tot stand gebracht, maar is het noodzakelijk dat zij zich een baan breekt om belangstelling bij het publiek te wekken. Het is ongeoorloofd aan schetteraars, die met

(*) De namen der leerarmen komen in *Het Vaderland* van heden voor. REDACTIE.

groote woorden en partijleuzen de massa hypnotiseeren, het woord te laten. Men geve aan elke richting de meest mogelijke vrijheid om zich te uiten, maar het blijft haren plicht door daden te toonen, wat zij vermag en daardoor den eerbied van andersdenkenden te veroveren.

Nu had zich in de afgeloopen maand Januari het geval voorgedaan dat het genootschap *Pulchri Studio* zijn zalen opende voor het houden eener tentoonstelling van schilderijen der werkende leden; bij afwezigheid van den Voorzitter H. W. Mesdag werd de plaatsing der doeken aan eenige bestuursleden overgelaten en deze gingen daarbij op minder kiesche wijze en met in het oog loopende partijdigheid te werk, zoodat de schilderijen van erkende meesters plaats moesten maken voor de bekende excentriciteiten der nieuwere raadselschool, waardoor het luisterrijk aanzien aan de tentoonstelling ontnomen en bij den kenner en het publiek aanleiding gegeven werd om de kunst te ridiculiseeren. Het is niet voldoende dergelijke handelingen met een medelijdend schouderophalen aan te zien, want de goede naam van het Genootschap, en het handhaven van den roem der Nederlandsche schilderkunst, staan daarbij op het spel.

Het belang van *Pulchri Studio* en dat van het algemeen vorderde dat meerdere kunstenaars van beteekenis in het bestuur zitting namen; daardoor alleen was men verzekerd dat de vaan van het Genootschap hoog gehouden zou worden en dat de plaatsing der schilderijen bij volgende tentoonstellingen in goede handen zou komen.

Met onverdeeld genoegen deelen wij den uitslag der benoemingen mede, en wel te meer, daar de groote opkomst der werkende leden ten bewijze strekt dat de meerderheid er prijs op stelt den bloei van het Genootschap bevorderlijk te zijn. Als commissarissen voor de plaatsing der schilderijen werden de heeren Jacob Maris, Ph. Sadeé en W. Roelofs gekozen; de heer H. W. Mesdag werd als voorzitter herbenoemd, terwijl de keuze voor secretaris viel op den heer Willy Martens, nadat de heer F. P. ter Meulen gemeend had te moeten bedanken, en die voor penningmeester op den heer W. J. Oppenoorth. Nog werden benoemd als commissarissen voor de kunstbeschouwing de heeren Jan M. Vrolijk en F. Duchatel, voor de gezellige bijeenkomsten de heer W. A. van Konijnenberg, voor het ondersteuningsfonds de heer O. Eerelman en voor de teekenzaal en etsclub de heer A. J. P. Boudewijnse.

Met volle recht kan erop gewezen worden dat het bestuur gansch anders is samengesteld.

De Gemeenteraad van Ede heeft in zijne zitting van 8 October j. l. beraadslaagd over de voorziening in de vacature, ontstaan door het overlijden van den gemeenteopzichter A. Gaasbeek. Het dagelijksch bestuur stelde eene splitsing van werkkring voor en adviseerde tot de benoeming van een bouwkundige en van een opzichter over de wegen, waarbij eerstgenoemde eene wedde van *f* 200 met *f* 75 emolumenten en 5 pCt. der verwerkte bouwsommen en laatstgenoemden eene wedde van *f* 300, benevens *f* 65 emolumenten, zou worden toegekend. Nu moge men oppervlakkig denken dat deze regeling de verdienste heeft van hoogst onkostbaar te zijn, de landelijke Raad van Ede was eene andere meening toegedaan en de *Nederl. Volksc.* van 12 October geeft een vrij uitvoerig overzicht van de discussiën, die over dit voorstel plaats vonden. Een der leden verklaarde namens de Commissie voor de begrooting dat er bezwaar bestond tegen het aanstellen van een architect, wijl zoo een man veel te duur is en door een ander oog ziet dan de Commissie; die geachte spreker, die nog wel dokter schijnt te zijn, opperde het denkbeeld om een werkman op eene jaarwedde van 400 à 500 gulden te benoemen, waardoor veel geld gespaard zou worden en waartegen z. i. geen bezwaar was, daar de groote werken zijn afgeloopen.

Het zal echter moeilijk vallen een werkman te vinden, die aan de door het gemeentebestuur gestelde eischen voldoet en in staat is om ontwerpen met bestekken en begrootingen te maken, toezicht te houden en omtrent verschillende zaken te rapporteeren; wellicht ligt het in de bedoeling van den voorsteller dezer min kostbare regeling om den titularis een handje te helpen.

Het voorstel van het dagelijksch bestuur werd met 9 tegen 6 stemmen verworpen, en de voorzitter beloofde in de volgende vergadering een nieuw voorstel ter tafel te brengen.

De Gemeenteraad van Leiden heeft laatstleden Donderdag een vrij onverkwikkelijk debat gevoerd naar aanleiding van een voorstel tot goedkeuring eener wijziging van het reglement van orde voor de vergaderingen van het College van Burgemeester en Wethouders. De zaak kwam hierop neder, dat de wethouders het niet wenschelijk achtten dat de Burgemeester voorzitter is van de vaste raadscommissiën; bij de gedachtenwisseling bleek, dat het tusschen den burgervader en de wethouders niet alles *couleur de rose* is, maar ten slotte werd het voorstel met 15 tegen 10 stemmen aangenomen. Weldra zal Leiden's Burgemeester alzoo ophouden voorzitter der commissie van fabrikage te zijn en de heer De Sturler diens plaats innemen.

VEREENIGING ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 8 October 1892.

Na eene tusschenpoos van enkele maanden waren Arti's leden wederom opgeroepen om de belangen der Vereeniging te behandelen. Wegens ongesteldheid van den Voorzitter wordt deze eerste vergadering door den Vice-voorzitter geopend.

Na lezing en goedkeuring der notulen wenscht de Voorzitter de leden A. A. Knuijver, M. Nooijen en P. Amiabel Jr. geluk met hunne bekroningen, behaald op de Sporttentoonstelling, en den heer v. d. Heuvel met die, verkregen op de tentoonstelling van den boekhandel te Amsterdam, en doet vervolgens mededeeling:

1°. van een ingekomen schrijven ter kennisgeving ontvangen, dat de proeven van bekwaamheid tot het verkrijgen van den graad van meester en gezel dit jaar niet zullen plaats hebben, doch wel in het najaar van 1893.

2°. dat de volgende aflevering van Arti's tijdschrift spoedig zal worden rondgezonden. Het vele werk, daaraan verbonden, en ziekte van een der redacteuren is oorzaak dat zulks nog niet is geschied. Thans zijn op genoemd tijdschrift 180 inteekenaren, zoodat, wil Arti werkelijk op den ingeslagen weg voortgaan, meerdere inteekenaren noodig zijn; de leden worden aangespoord om mede te werken dat meerdere deelneming verkregen wordt. Door enkele leden wordt betwijfeld of bedoeld tijdschrift voldoende verspreid is in de verschillende plaatsen van ons land, waarop door den Secretaris geantwoord wordt dat de boekhandel in de provinciën ermede in kennis is gebracht en dat ook getracht is het te colporteeren, ofschoon dit ten eenemale onduenlijk is gebleken.

Bij monde van den heer Nooijen wordt verslag uitgebracht in zake de oprichting van een leescirkel. De commissie, bestaande uit de heeren Bauer en Nooijen, heeft zich hiertoe in contact gesteld met de vereeniging Kunstvlijt te Rotterdam, van welker Secretaris zij alle gewenschte inlichtingen ontving. Zij is tot de overtuiging gekomen dat het eene leemte is dat alhier nog geen leescirkel bestaat, daar deze het eenvoudigste en goedkoopste middel is om elk lid goede vaklectuur en plaatwerken te doen zien. Ook wordt door den heer Nooijen nog voorgesteld eene reservekas op te richten.

Mededeeling wordt gedaan van het juryrapport in zake de prijsvraag voor een bewijs van lidmaatschap, tevens quitantie, door de Vereeniging uitgeschreven. De jury heeft gemeend geen der ingekomen antwoorden te moeten bekronen en Arti zal alzoo het nieuwe jaar ingaan met de oud-model quitantie. De ingekomen antwoorden waren aan de wanden der zaal tentoongesteld; dit laatste was niet het geval met de antwoorden op de prijsvraag, ingekomen voor eene nieuw postzegel, welke nog aan het Departement van Binnenlandsche Zaken berusten, doch op eene volgende vergadering zullen tentoongesteld worden.

Door den heer Knuijver Jr. waren tentoongesteld eenige door hem vervaardigde zijden weefsels, van welker bewerking en vervaardiging hij op duidelijke wijze eenige verklaringen gaf. Na hiervoor den dank der vergadering ontvangen te hebben, deelde de heer Knuyver Sr. mede dat het hem aangenaam was erop te mogen wijzen dat zijn zoon zijne studiën gemaakt heeft op vaderlandschen bodem, en wel op de school te Enschedé; hij hoopt terecht dat deze school rijke vruchten zal mogen afwerpen.

Het tentoongestelde werk bestond o. m. uit eene in zijde geweven afbeelding van het sporttentoonstellingsgebouw, hoogst verdienstelijk als techniek, doch ondankbaar uit een oogpunt van kunst, en bij menigeen zal de vraag dan ook wel gerezen zijn, waarom hij, die blijk gaf zooveel goeds te kunnen vervaardigen in ornement, wat uit zijne gestyleerde bloemen bleek, zijne toevlucht genomen had tot het maken van een dergelijk weefsel, om zijne bekwaamheden te toonen. In de toekomst belooft de heer Knuijver Jr. veel, maar hij dient vóór alles het verband te bewaren tusschen de techniek en de kunst van zijn vak. Een tentoonstellingsgebouw kan op een weefsel bestaan als onderdeel van een geheel, maar een weefsel als schilderij, dat een tentoonstellingsgebouw voorstelt, is wel een mode-artikel, maar geen kunstuiting van dat vak.

Door den heer Emans waren ter bezichtiging afgestaan een tweetal in zijne werkplaatsen vervaardigde kastjes, waarvan één in Gothischen stijl, terwijl door de zorgen van den heer Van Vliet ter bezichtiging werd gesteld een Japansch schaakspel, hetwelk door zijne fraaie bewerking aller waardeering wegdroeg.

De op de Sporttentoonstelling uitgereikte diploma's waren ter vergadering mede tentoongesteld.

Het blijve buiten beschouwing hoe de vergadering over de waarde van het ontwerp dacht, doch uw verslaggever meent als zijne meening gerust te mogen uitspreken dat indien deze diploma's een beeld gaven van den stand der kunst op dat gebied, het er in Nederland vrij treurig zou uitzien.

Het ontwerp stelt in hoofdzaak een Scheveningsch visschersmeisje voor, dat een vischnet ophoudt, en afbeeldingen van eene oude arreslede en dergelijke; dit kunnen misschien mooie onderwerpen zijn voor een diploma, maar op de wijze als zij hier zijn gebezigd, beantwoorden zij allerminst aan de eischen die men tegenwoordig aan een diploma stellen mag. In de laatste jaren hebben zooveel betere ontwerpen op dat gebied hier en elders het licht gezien dat het te betreuren is dat daaruit geen betere leering is getrokken.

Ten slotte werd de vergadering op aangename wijze verrast door den heer Van Wijk, die op de meest pittige en gekruide wijze verslag gaf van de door Arti dezen zomer gehouden excursie en den deelnemers al het genotene nog eens levendig voor den geest bracht.

Als werkend lid der Vereeniging werd voorgesteld, de heer S. P. Knuijver Jr., terwijl als kunstlievend lid werd aangenomen de heer H. P. Thorn Prikker te 's-Gravenhage en als buitenlid de heer J. H. Leliman, architect te Amsterdam.

Hierna was het officieele gedeelte der bijeenkomst afgeloopen en werd de vergadering, na een gezellig uurtje samenzijn der leden, gesloten.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 's-HAGE.

Gewone vergadering, gehouden op 12 Oct. 1892.

De Voorzitter deelde na opening der vergadering mede, dat de herziene statuten der Vereeniging thans van de Koninklijke goedkeuring zijn voorzien.

Eenige programma's van de door de „Vereeniging tot bevordering der bouwkunst", te Groningen, onlangs uitgeschreven prijsvraag, werden voor de leden beschikbaar gesteld.

De heeren A. Alexander en V. Engels, voorgesteld door de heeren H. J. Kockx en A. J. Sanders, zijn na ballotage als leden der Vereeniging aangenomen.

Tot Vice-president-penningmeester is gekozen de heer A. W. van Malsen, tot 1ste-Secretaris de heer J. T. Wouters en tot 2de-Secretaris de heer P. C. de Does. Met uitzondering van den heer J. T. Wouters, die de aanvaarding zijner functie nog in beraad wenscht te houden, werden deze benoemingen aangenomen.

De heeren J. P. J. Lorrie, J. Brouwer en A. J. Sanders werden vervolgens tot leden der Vragencommissie gekozen, terwijl de heer C. L. Stal de functie van lokaalcommissaris aanvaardde.

Nadat de rekening en verantwoording door den Penningmeester waren uitgebracht, en de begrooting voor het jaar 1892—1893 door de Vergadering was vastgesteld, werd tot onderwerp voor de 1ste prijsvraag gekozen het ontwerp van eene *fontein*.

Voorloopig werd hierbij nog bepaald, dat de medewerking aan deze prijsvraag alleen voor leden der Vereeniging zal worden opengesteld, en dat de 1ste prijs zal bestaan uit het diploma der Vereeniging met eene belooning van *f* 60.—, terwijl voor den 2den prijs zal worden uitgeloofd het diploma der Vereeniging.

De vaststelling van het programma zal in de November-vergadering plaats hebben.

Door den heer E. F. Ehnle was het plaatwerk „Ernst Wasmuth's neue Malereien" ter kunstbeschouwing aangeboden.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Men weet, dat de schilders te München het voorbeeld der schilders te Parijs gevolgd hebben en, naar aanleiding van de tentoonstellingen, overhoop liggen. Allerlei plannen zijn gemaakt, talkens zijn nieuwe onderhandelingen aangeknoopt, om de oneenigheid te doen ophouden. Zoo is er voorgesteld het glazen paleis te splitsen en dus voortaan twee tentoonstellingen tegelijk te houden, of wel één tentoonstelling maar met twee hangcommissies en twee jury's. Verder is het denkbeeld geopperd, de tentoonstelling de eene maal door de *Genossenschaft*, de andere door den *Künstlerverein* (Secessionisten) te doen houden. De regeering, die over het gebruik van het gebouw te beschikken heeft, doet wat zij kan om aan de tweespalt een einde te maken. Tot nu werden de tentoonstellingen ondersomen door de *Künstler-Genossenschaft*, onder bescherming van den prins-regent en onder steun van de regeering. Komt er geen einde aan de moeilijkheden — welke voor een deel uit persoonlijken naijver voortspruiten — dan zal, zegt men, de regeering zelve misschien in '93 de tentoonstelling ondernemen, ten einde te vermijden dat de „Secessionisten" naar Dresden verhuizen. *C'est tout comme chez nous.*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Het heeft ons met verbazing en bezorgdheid vervuld, zegt *De Spectator*, te zien, dat er voor de voltooiing van het Rijksmuseum nog meer dan twee ton aan de Staten-Generaal gevraagd zullen worden en daaronder bijkans één ton voor zuiver decoratieve doeleinden. Wat zullen wij daarvoor en in de eerste plaats voor de vijf-en-veertig duizend

gulden, die voor monumentaal schilderwerk in de groote eerezaal besteed moeten worden, krijgen? Nog wat Makart-achtige kunst van „Professor" Seerm, zoo onhollandsch mogelijk (men zie slechts zijn famous tegelschilderstuk, *Rembrandt de Staalmeesters schilderende*, aan de achterzijde van het gebouw) en voorts wat ornamenten en vergulderwerk? Het ware werkelijk later, de minderwaardige dier „alle des pas pentus" te behangen met eenige groote decoratieve doeken, waardoor men tevens in de andere zalen het gebrek aan ruimte verholpen. Het geld ware dan te besteden voor een waardig kunstwerk. Voor minder dan genoemde 45.000 gulden had men voor eenige maanden nog dien heerlijken Rembrandt, op 't oogenblik in bruikleen in 't Mauritshuis, kunnen machtig worden. Thans is dit meesterstuk denkelijk voorgoed voor ons vaderland verloren en voor het dubbele bedrag niet meer te verkrijgen. Moge de Kamer zich nog eens bedenken, eer zij zulk een bedrag toestaat, om daarmee de sommen te vergroten, die reeds aan onnoodige, ja schadelijke versierselen in het Rijksmuseum besteed worden.

ZWOLLE. De Gemeenteraad heeft een besluiting genomen op het verzoek van de heeren Baron G. Sloet van Marxveld c. s., om ondersteuning voor den aanleg van een stoomtramweg van Zwolle naar Blokzijl. De Raad besloot de betaling van een deel der rente van het kapitaal, voor aanleg benoodigd, te waarborgen en wel tot een bedrag voor *f* 500, voor een tijdvak van 20 jaar, onder voorwaarde, dat de weg uiterlijk in 1896 tot stand kome.

DEVENTER. Bij den Gemeenteraad is ingekomen een voorstel van den heer Gualtherie van Wezel tot het maken van een tunnel of berg bij den overweg aan het station van den H. IJ. spoorweg.

BREDA. Bij den Gemeenteraad van Breda is een missive ingekomen van den Minister van financiën omtrent den aanleg van een park op gedeelte vestinggronden buiten de voormalige Ginnekenpoort, met daarbij gevoegde teekeningen. De Minister is bereid het park, volgens bij de missive gevoegde teekeningen aan te leggen voor rekening van den Staat, onder voorwaarde, dat de gemeente voor hare rekening neme het onderhoud noodig der wegen als der rijwers en zich verbindt in het park geen andere gebouwen te plaatsen dan kleine getimmerten als muziektent enz. De Minister is van plan nog vóór den winter met den aanleg te doen aanvangen.

GOUDA. De tentoonstelling van gastoestellen is geopend met een rede van den heer C. G. van der Post, voorzitter van het comité, waarop de voorzitter der Vereeniging van gasfabrikanten, de heer J. A. Francois, een woord van dank uitsprak. Ook de burgemeester, Mr. van Bergen IJzendoorn, betuigde daarop eveneens het comité voor hetgeen het had verricht en sprak den wensch uit, dat een ruim bezoek aan de tentoonstelling mocht ten deel vallen.

De opening was alleen toegankelijk voor genoodigden en houders van abonnementskaarten, zoodat geen buitengewone drukte heerschte, maar de aanwezigen alles op gemakkelijke wijze konden in oogenschouw nemen.

De totaal-indruk was gunstig, hoewel er nog vrij wat te doen blijft, eer de tentoonstelling gereed is.

Naar aanleiding van het rapport der jury, heeft het comité de volgende bekroningen toegewezen:

I. Volledigste inzending van diverse toestellen, gouden med. firma Witsijn, Rotterdam.

II. Volledigste inzending van kooktoestellen, gouden med. Joh. Wright & Co., Birmingham.

III. Volledigste inzending van gastoestellen voor industrieel en huishoudelijk gebruik, gouden med. K. F. Henneman, 's-Gravenhage.

IV. Volledigste inzending van gashaarden en kachels, gouden med. John Wright & Co., Birmingham.

V. Volledigste inzending verlichtingstoestellen, gouden med. William Sugg & Co., Londen.

VI. Volledigste inzending gaskookfornuizen, gouden med. Joh. Dee & Zn., Leiden; zilveren med. H. W. van Rossen, Schagen en Joh. Wright & Co., Birmingham.

VII. Gaskachels en haarden, gouden med. Reese & Co., Arnhem, en William Sugg & Co., Londen; zilveren med. Gebr. Boudewijnse, Middelburg, en bronzen med. Witsijn, Rotterdam.

VIII. Verlichtingstoestellen, gouden med. William Sugg & Co., Londen, Lamp-Manufacturing Company-lim. te Londen en Gas-Apparat und Gaswerk te Mainz; zilv. med. Joh. Dee & Zn., Leiden, en Reese & Co., Arnhem; bronzen med. firma Witsijn, Rotterdam.

IX. Gasmotoren, gouden med. aan G. Barger, technisch-bureau te 's-Gravenhage, voor systeem Crossley-Otto en Gebr. Körting te Hannover; zilveren med. aan Peck en Co., te Amsterdam.

X. Geen bekroning.

XI. Badkachels, gouden med. Th. A. v. Berkel Gouda, Lighting geyser, zilveren med., firma Witsijn, Rotterdam, en Aug. van Oppen, Dordrecht.

XII. Toestellen (niet behoorende onder vermelde groepen welke een bijzondere onderscheiding waard zijn), gouden med. George Wilson, 's-Gravenhage; zilveren med. K. Jonker & Zonen, Gouda.

KROONPOLDER. Den heer Baur van Groningen is het maken van de kanalisatie van Westerwolde opgedragen; binnenkort zal met de opnemingen worden begonnen.

HELVOIRSUM. De Gemeenteraad verleende in zijne zitting van 14 dezer aan H. L. Geveke c. s. vergunning tot den aanleg en de exploitatie eener tramlaan van den Kerkbrink langs den Vaartweg tot de Hondenberg en langs het Sonnenpark.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn bij den Rijk-waterstaat bevorderd tot opzichter 1e kl. J. B. Groenen, thans 2e kl.; tot opzichter 2e kl. J. A. Jelgersma, thans 3e kl., en tot opzichter 3e kl. A. Maas, thans 4e kl.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is benoemd tot opzichter van den R.-waterstaat der 4e kl., A. A. Benders en met ingang van 1 Jan. a. s. A. Nieuwland.

— In Ned. Indië hebben de volgende mutaties plaatsgehad:

Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken:

Benoemd: tot ingenieur 1e kl. de ambt. op non-act. A. F. Melchior, laatst die betrekking bekleed hebbende; tot opzichter 2e kl., de ambt. op non-act. A. Beversluit, laatst die betrekking bekleed hebbende; tot opz. 3e kl., de ambt. op non-act. Ch. J. Odenthal, laatst die betrekking bekleed hebbende.

overgeplaatst: van de hoofdplaats Semarang naar de afdeeling Grobogan (residentie Semarang), de opz. 3e kl C. Swanveld; van de res. Batavia naar de res. Kedoe, de opz. 1e kl. H. J. de Rooij; van de res. Cheribon naar de res. Rembang, de opz. 3e kl. L. P. A. Berard; van de res. Pranger-Regentschappen naar de res. Cheribon, de opz. 2e kl. H. la Fontaine; van de res. Batavia naar de res. Pranger-Regentschappen, de opz. 2e kl. W. H. Berkhemer Jr., van de res. Soerabaja naar de res. Semarang, de ingenieur 2e kl. F. J. van Oppen; van den algemeenen naar den gewestelijken dienst in de residentie Rembang, de opz. 3e kl. H. M. Tonnoeus.

Aangevraagd: aan den chef der irrigatie-afdeeling Serang, standplaats Rembang, de benoemde opz. 3e kl. Ch. J. Odenthal; aan den chef der 3e waterstaats-afd., de ing. 2e kl. J. Wilke en de opzichters 2e kl. J. C. van Rheeden en C. K. F. van Leeuwen, en de opz. 3e kl. H. L. E. Hornung; aan den chef der 2e waterstaats-afd. de ingenieur 3e kl. F. Th. Engel; aan den chef der irrigatie-afd. Bantas, standpl. Malang (Pasoeroean), de ing. 2e kl. G. H. P. M. de Pulser Berensberg en met standpl. Djombang (Soerabaja), de opz. 2e kl. G. Rapp.

geplaatst: in de res. Bantam, de ben. opz. 2e kl. A. Beversluit; bij de dir., de ben. ing. 1e kl. A. F. Melchior; in de res. Semarang, de ben. arch. 2e kl. E. Roelofsen.

Bij de Staatsspoorwegen op Java: *in commissie gestonden* naar de Minahassa, de tijdl. ing. der 2e kl. J. W. Post;

Aangevraagd: aan den tijdel. ing. J. W. Post voormeld, de opz. der 2e kl. H. Langelaan;

Belast: met het beheer der spoorwegopnam Blitar—Malang, de tijdel. ing. 2e kl. J. Andre de la Porte.

— Op de driejaarlijksche tentoonstelling te Amsterdam zijn gouden medailles toegekend aan de schilders: N. Bastet voor zijn gehele inzending, Jules Breton voor „Le jardin de Kerkgoat", G. Henkes voor zijn „Regenten", J. S. A. Kever voor zijn geheele inzending, Jac. van Looy voor zijn „Reiniger" en aan den boekbouwer Johan Keller voor zijn geheele inzending.

De jury was samengesteld uit de heeren: jhvr. Aug. Allebé, Jos. Israëls, J. Maris, W. Maris, J. H. Maschhaupt, J. W. Mesdag en J. J. v. d. Sande Bakhuyzen, de vier eerstgenoemde door de inzenders zelven gekozen, de drie overigen door B. en W. aangewezen.

— De Grootheerzog van Saksen-Weimar heeft aan de heeren Ch. Rochussen en P. A. Schipperus de medaille verzeerd, die hij ter herinnering van de gouden bruiloft heeft doen slaan. Aan de medaille is een oorkonde toegevoegd.

— De heer J. Terpstra te Leumer is tot 1 Januari 1894 benoemd tot buitengewoon opzichter bij het maken van de fundeering van het te bouwen stoomgemaal te Schelluinwoude.

— Aan den heer G. Wind Cz. is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als buitengewoon opzichter bij de stads- en havenwerken te Ijmuiden.

— De heeren P. Versteeg en D. A. van der Straaten zijn tot 1 Mei 1893 gecommitteerd als buitengewoon-opzichters bij het aanleggen van voorzieningen aan de bebouwing der Heerenwaardensche overlaten.

— Als buitengewoon opzichter bij het onderhoud der zeewerken in Noord-Holland is tot 1 Januari 1896 gecommitteerd de heer S. Zwaan te Egmond-aan-Zee.

— De heer J. Schipper is voor den tijd van vier maanden benoemd tot buitengewoon opzichter bij het maken van een stalen reserve-stoompont ten behoeve van het veer te Keizersveer.

— Bij de werken tot voltooiing van den spoorweg naar den Hoek van Holland zijn tot 1 Mei 1893 als buitengewoon-opzichters gecommitteerd de heeren G. J. Bosma, A. de Groot, N. Gerverding en A. van Zeijl.

— Tot leeraar in de stoomwerktuigkunde aan de Zeevaartschool te Delfzijl is benoemd de heer P. Verschoor, leeraar aan de Zeevaartschool te Schiermonnikoog.

— Te Deventer is benoemd tot leeraar in het werktuigkundig teekenen aan de burgeravondschool de heer Tor Water te Zwolle.

— Onder nader goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn aan de Ambachtsschool te Leiden benoemd: de heeren W. Fontein, alsnog als leeraar in het lijntrekken, J. G. de Roever te Amsterdam als onderwijzer in het machine-timmerwerken en teekenen, en W. C. Lafeber te Leiden als onderwijzer in het timmeren en arbeidend in het lijntrekken.

— Tot adspirant-hoofdopzichter bij de Holl. Spoorweg-Mij., afdeeling Apeldoorn—Salzbergen, is benoemd de heer E. Huizinga, opzichter der localspoorwegen te Apeldoorn, terwijl in diens plaats, eveneens met den titel van adspirant-opzichter, voor den localspoorweg incl. Geld.-Overijselsche localspoorwegen, benoemd is de heer T. H. Hommes.

— Tot directeur der turfstrooiselfabriek van de firma W. A. Scholten, van Groningen, te Nieuw-Dordrecht, is benoemd de heer J. Munsing te Wildervank.

— Tot chef-machinist bij de Stoomvaart-maatschappij „Zeeland" is benoemd de heer R. J. Brakema.

— Tot directeur der coöperatieve stoomzuivelfabriek „De Broederschap", te Oudelfkrijd, is benoemd de heer R. M. Veenman, volontair aan de stoomzuivelfabriek te Stiens.

— De heer D. den Baars is tot gemeentearchitect te Charlois benoemd.

ADVERTENTIËN.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam*
1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en hoeken de **Geldersche Poort** te *Venloo* zijn verschillende **BOUWTERREINEN TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **25sten October** 1892, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 589.

Het maken van een tochtportaal onder de marquise van het hoofdgebouw te ARNHEM.

Begroting *f* 1470.—.

De besteding geschiedt volgens § 33 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den October 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. G. H. A. SASSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvrage (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraal bureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten October 1892, ten 10½ uur voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 8sten October 1892.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **1sten November 1892**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK 80.

Het leveren van
BEREIDE GREENENHOUTEN DWARSLIGGERS.

De besteding geschiedt volgens art. 15 van het bestek.

Het bestek ligt van den 12den October 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Utrecht*, en is op *franco* aanvrage (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.

UTRECHT, den 10den October 1892.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **31e October 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*), zal in het Central Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 537:

Het maken van eene klinkerbestrating op den weg naar de goederenloods op het stationsemplacement Alkmaar.

Raming *f* 1700.

Het bestek is ad *f* **0.25** verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **31e October 1892** des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*), zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 528:

Het maken van eene uitbreiding aan het goederenstationsemplacement Amsterdam-Oostenburgergracht.

Raming *f* 23500.

Het bestek is ad *f* **0.50** per exemplaar verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De tijd van aanwijzing is in het bestek is vermeld.

De Administrateur.

HEEREN BOUWKUNDIGEN.

Wegens **sterfgeval** wordt in een der groote gemeenten van Z.-HOLLAND ten verkoop aangeboden:

eene in volle bedrijf zijnde, goed bekende timmermanszaak.

Gegadigden gelieven zich voor inlichtingen *franco* aan te melden onder letters C. H. aan het bureau van dit blad.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANA STER Hoefnagels.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma's Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolf ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,

Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.
Weegwerktuigen.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
General Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

Société de l'anti-Tartre Végétal BRETEL.

Plantaardige vloeistof voor het behoud van

STOOMKETELS.

GOUDEN MEDAILLE op de INDUSTRIE-TENTOONSTELLING te MARSEILLE 1890.

Gebreveteerd in FRANKRIJK en het BUITENLAND.

Dit Fabrikaat is aangenomen en aanbevolen door de Heeren DELAUNAY-BELLEVILLE & Co., te *Saint-Denis*, voor hunne onontplofbare stoomketels, systeem „BELLEVILLE", de Naamlooze Vennootschap COCKERILL-, *België*, de WATERLEIDINGSDIENST te *Parijs*, de Parijsche Maatschappij voor ZAAMGEPERSTE LUCHT en ELECTRISCHE VERLICHTING, Procédé's Victor POPP, talrijke STOOMVAART- en SPOORWEG-MAATSCHAPPIJEN, GROFSMEDERIJEN en HOOG-OVENS, MIJNEN, DISTILLEERDERIJEN, verschillende FABRIEKEN, enz. enz. enz.

Dit voorbehoedmiddel is het eenige feitelijk afdoende ter voorkoming van ketelsteen zonder eenige nadeelige invloed uit te oefenen op de stoomketels en appendages.

Circulaires of andere inlichtingen verkrijgbaar aan het Bureau

MARNIXSTRAAT 364, AMSTERDAM.

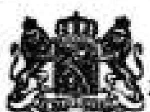

B. HOLSBOER. - Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.

BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)

J. W. MOLIJN. — Gouda.

Plafonds, Separatiemuren. Ventilatiekokers.

ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.

Fluaten KESSLER | ***verharding, verduurzaming*** van ***Kalk-*** en ***Zandsteen, Cementsteen, Gips*** enz.

Proefstation voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT, Amsterdam,

Prins Henddrikkade 14.

Mechanisch, Chemisch onderzoek van Metalen.

Bepaling der breekkracht, weerstand tegen doorbuiging van ***Profielijzer*** en ***Staafyzer, Rails,*** enz.

Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

Utrechtsche Loodwitfabriek, firma G. GREVE, Utrecht.

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan eenig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders,** uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven.**

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel etiket** en **fabrieksmerk,** welke allen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men leze de waardeerende artikels over dit loodwit in het „*N. v. d. Dag*" d.d. 31 Jan. 1887; in de „*Huis- en Decoratieschilder*" d.d. 1 Mei 1887; in de „*Ingenieur*" d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de „*Schilder*" d.d. 1 Mei 1889; in de „*Opmerker*" d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de „*Ambachtsman*" d.d. 8 Febr. 1890 en in het „*Bouwkundig Weekblad*" d.d. 5 Dec. 1891

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

AGENTEN

worden in **alle plaatsen** van **Holland** GEVRAAGD. Zij, die met **ijver** als zoodanig werkzaam willen zijn, kunnen zich daardoor een **ruim bestaan** verschaffen.

Franco offerten, onder letters A. T. H., Algemeen Advertentie-Bureau NIGH & VAN DITMAR, *Rotterdam*.

JAN HAMER & C°.

Marnixstraat 402.

AMSTERDAM.

DÜRKOPP's Patent nieuwe **geruischlooze**

Gas- en Petroleummotoren

Denkbaar eenvoudigste en soliedste constructie, hoogst elegante en nette afwerking. (5)

Dagelijks in werking te zien.

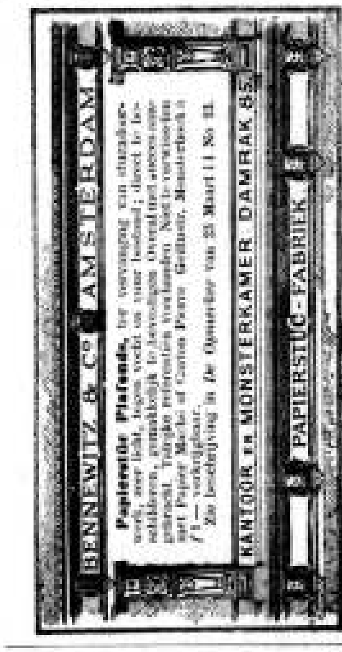

Johann Odorico, Amsterdam,

HEERENGRACHT 335 — Telefoon No. 592.

Werkplaatsen en Magazijn:

Omval, Werf „De Wilde Man".

Fabrikant van marmer-, mozaiek-, terrazzo- en granito vloeren, en van alle soorten

cement-uitvoeringen,

onder garantie: vloeren, gewelven, enz.

Brandvrije constructiën,

volgens de systemen RABITZ en MONIER (cement-ijzerwerken); **voordeelen:** lage assurantie-premiën, gering gewicht, waterdichtheid, geen onderhoudskosten. — Belangrijke werken reeds uitgevoerd, o. m. voor de nieuwe gebouwen der VAN HOUTEN's Cacaofabrieken te Weesp en de Meel- en Broodfabriek „*Ceres*" te Amsterdam.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH. Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*, en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *tien gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN à 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling à 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Het concept voor de wetsherzinning ligt voor de leden ter inzage in het Genootschapslokaal.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

975e *Vergadering van Woensdag* 19 *October* 1892.

De Voorzitter, de heer J. Ingenohl, opent de vergadering, waarna de notulen der vorige bijeenkomst worden voorgelezen en goedgekeurd. Daarna deelde de Voorzitter mede, dat de commissie met de wetsherziening gereed is en dat de concept-wet gedurende 14 dagen voor de leden ter lezing zal liggen. Verder stelt de Voorzitter voor, na afloop van dien termijn, eene buitengewone vergadering te houden, ten einde de nieuwe wet in behandeling te nemen.

Onder de ingekomen stukken bevond zich een schrijven van „de Nederlandsche vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen", waarin het Bestuur wordt uitgenoodigd eene vergadering bij te wonen, ten einde te overleggen of langs den weg van een congres of langs een anderen het beoogde doel te bereiken is en of daarvoor de vereischte medewerking te verkrijgen zal zijn. Er werd bepaald, dat de Voorzitter het Bestuur in genoemde bijeenkomst zal vertegenwoordigen.

Als gewoon lid werd daarop geballoteerd het buitenlid, de heer K. de Bazel Jr., en met algemeene stemmen als zoodanig aangenomen.

Aan de orde was nu de bijdrage van den heer J. A van der Sluijs Veer, getiteld: „Dresden en Leipzig".

Spreker zeide, dat, hoewel hij het zich tot plicht rekende eene verhandeling te geven over constructie, hij ditmaal de verzoeking niet kon weerstaan eene beschrijving te geven der steden Dresden en Leipzig, dezen zomer door hem bezocht. Na eenige geestige woorden over het reizen met zijne genoegens en ongemakken, herdenkt spreker in het kort Saksen, dat gelukkige land, waar men bij slecht weer in de stad en bij mooi weer in de bergen kan toeven, en geeft vervolgens eene breedvoerige beschrijving van Leipzig. Spr. gaat de geschiedenis van deze stad na, hoe zij is ontstaan en zich ontwikkeld heeft uit een dorp tot de tweede stad van Saksen. Hare ontwikkeling heeft zij grootendeels te danken aan de jaarmarkten, die haar tot het middelpunt maakten van den Duitschen boekhandel. Daarna geeft spr. eene nauwkeurige beschrijving van de voornaamste pleinen en gebouwen, als: de Augustusplatz met hare fontein; het museum, theater en postkantoor, allen aan dit plein gelegen; het oude Koningshuis, thans als handelshuis gebruikt, het Raadhuis met zijn interessanten aanblik op de marktplaats, de nieuwe Petruskerk in vroeg-Gothischen stijl met haar 80 M. hoogen toren. Ook wordt door spr. behandeld het nieuw aangelegde gedeelte der stad, de componistenwijk genaamd, met het in klassieken stijl opgetrokken concertgebouw, het conservatoire en de academie. Het tweede gedeelte der bijdrage was aan Dresden, de hoofdstad van Saksen, gewijd. Na hare geschiedenis nagegaan en gewezen te hebben op de groote sommen, die deze stad jaarlijks voor kunst over heeft, geeft spr. eene beschrijving van het museum „Grüne Gewelbe" en gaat zaal voor zaal al de daar verzamelde schatten van juweelen en edelgesteenten na. Ook het museum, gesticht ter eere van Koning Johan, met zijne kostbare en prachtige verzamelingen van porselein, wordt besproken. Men vindt daar Chineesch porselein, het bruine Saksisch en het Sèvres-porselein, Deensch, Zweedsch, zelfs het zeldzame Spaansch porselein. Na nog het koninklijk hoftheater met zijn schoonen foyer en hoofdtrap, een ontwerp van Semper, beschreven te hebben, eindigt spr. zijne bijdrage met te wijzen op het natuurschoon dat de omstreken van Dresden opleveren, den Saksischen Schweiz met verrukkelijke vergezichten en schrille afgronden.

De Voorzitter dankte den heer V. d. Sluijs Veer voor zijne doorwrochte studie en de daarbij gevoegde kunstbeschouwing en verzocht hem zijne lezing te willen afstaan voor het weekblad, waartoe de heer V. d. Sluijs Veer gaarne bereid is.;

De kunstbeschouwing, die door den heer J. Kalfsberg

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

POLYTECHNISCHE SCHOOL

ten beste werd gegeven, bestond uit een uitgebreide collectie photographieën van het Théatre Flamand te Brussel, door Jean Baes, die met veel belangstelling werden bezichtigd.

De vraagbus bevatte de volgende vraag: „Tot de buitenpleisterwerken behooren het maken van al de aan te geven banden, sluitsteenen, lijsten, plint, enz. aan den voorgevel. Dit alles te maken van portland-cement.

Kunstzandsteen: 11 consoles.
6 „
4 „
1 pinakel.

„Kan men nu verlangen dat al deze werken in kleur van kunstzandsteen bewerkt worden, of kan men voor portland-cementwerken ook kunstzandsteen verstaan?"

Naar aanleiding hiervan ontstond eenige discussie, die een verschil van opvatting aantoonde aangaande de juiste beantwoording; daarom wordt den steller dezer vraag verzocht haar nader toe te lichten en aan te geven welke soort van kunstzandsteen bedoeld wordt.

Nadat de Voorzitter den kunstgever van dezen avond den dank der Vergadering had overgebracht, en nadat nog als gewoon lid was voorgesteld de heer G. H. Adema, door de heeren M. Lauweriks en H. Wallenkamp, werd de bijeenkomst, niets meer aan de orde zijnde, gesloten.

(A. et A.)

HET DIPLOMA DER SPORTTENTOONSTELLING.

Door het bestuur der internationale sport-, visscherij- en paardententoonstelling te Scheveningen zijn dezer dagen de diploma's aan de bekroonde inzenders uitgereikt en prijken deze hier en daar in de étalagekasten. Ze zijn hierdoor aan de publieke opinie prijsgegeven en reeds zagen we in sommige bladen het diploma beoordeeld, maar tevens veroordeeld.

Ook wij kunnen er heel weinig gunstigs van zeggen. We hebben in den laatsten tijd zooveel vorderingen op het gebied der decoratieve kunst mogen waarnemen, dat eene verschijning als de bovenbedoelde een zonderlingen indruk maakt; met weemoed moet het worden aangezien en het wekt medelijden op met de treurige gesteldheid van den goeden smaak der lieden, die het stuk deden ontstaan. Wel is waar, is van de tentoonstelling in 't algemeen geen veredelenden invloed kunnen uitgaan en werd zelfs meermalen het kunstgevoel hoogst onaangenaam getroffen, maar alles wat in den afgeloopen zomer vertoond werd, was slechts van tijdelijken aard en het onkruid zal, uitgeroeid zijnde, spoedig geheel vergeten zijn. Van anderen aard is echter het diploma; dit blijft, het wordt over het geheele land verspreid en tentoongesteld en gaat ook naar het buitenland om getuigenis af te leggen van den armzaligen staat van den kunstzin bij de Haagsche edellieden, die er hun naam aan leenden.

De plaat geeft een plastische voorstelling van nagenoeg alles wat op sport- en visscherijgebied betrekking heeft. De wijze, waarop dit is geschied, is al zeer banaal. Een reusachtig vischnet dient als bekroning en ook om den titel te dragen; in grillige wanorde is de lettermassa over de draperie verspreid. Aan de eene zijde wordt het net opgehouden door een kinderfiguurtje, een visschersmeisje, waardoor de symboliseering der visscherij gecompleteerd wordt en aan de andere zijde is het net als draperie langs eene schilderij, die als souvenir aan de afdeeling schoone sportkunst zal zijn aangebracht.

Langs de onderzijde is eene verzameling sportartikelen bijeengebracht, waarvan een kolossaal dameszadel vooral de aandacht boeit met een beker en drinkhoorn erop, voorts eene arreslede, rijwielen, schaatsen, kegel- en andere spelen, en last not least het Nederlandsche wapen alsof dat ook een sportartikel is.

Het geheel ziet er uit als de gelegenheidsprenten van een goede vijftig jaren geleden en is totaal ontbloot van eenig artistieke opvatting. Zooals we reeds zeiden wekt het slechts teleurstelling en moeten we het betreuren dat geen betere krachten op decoratief kunstgebied zijn aangewend om een zoo monumentaal stuk als een internationaal diploma in de wereld te sturen.

(A, et A.)

BOUWKUNDIGE VEREENIGINGEN IN HET BUITENLAND.

I. The Royal Institute of British Architects.

(Vervolg van blz. 325.)

Eene voorzeker niet minder belangrijke uitgave van het Instituut is *the Transactions*. Deze verschijnt jaarlijks en vormt een lijvig boekdeel in quarto van p. m. 400 bladzijden met talrijke, over het algemeen goed geslaagde lichtdrukken en houtsneden tusschen den tekst. De inhoud is een uitgebreid verslag van de onderwerpen, behandeld op de verschillende vergaderingen van het Instituut; eigenaardig en zeer nuttig tevens is het, dat de verschillende discussies, welke op een of andere voordracht of beschouwing volgden, mede achter het gesprokene van den inleider in *the Transactions* zijn opgenomen.

In het eerste jaar na de stichting van het Instituut (1835) verscheen het eerste deel van deze collectie, welke men tegenwoordig nauwelijks compleet zal vinden, zelfs niet in Londen; het buitenland bezit slechts één volledig stel, nl. in de bibliotheek van het *Institut de France* te Parijs. Slaat men het oog op den index van deze verzameling, dan is men verrast door de uitgebreidheid van onderwerpen, alle met betrekking op de bouwkunst en aanverwante kunstvakken; al deze onderwerpen op te sommen, zou te veel plaats vergen en bovendien zonder eenig nut zijn, daar men verplicht zou zijn, voor het naslaan der eerste jaargangen, een reisje naar Parijs of Londen te maken, daar zeer zeker hiertelande die jaargangen niet gevonden zullen worden; we zullen ons daarom bepalen tot het opnoemen van eenige der meest belangrijke opstellen, studiën, enz., voorkomende in de laatste jaargangen.

Een opstel van Somers Clarke over de verzakking van een der pijlers der kathedraal van Sevilla, op den 1sten Augustus 1888, waarbij eenige beschouwingen over dit bouwwerk en over verschillende, voor godsdienstige doeleinden gestichte gebouwen der middeleeuwen, benevens eene vertaling van twee documenten uit de 16de eeuw; het eene een rapport, gedateerd 15 November 1508, gericht aan den Aartsbisschop van Sevilla over de noodige herstellingswerken aan de kathedraal te verrichten; het andere een rapport, waarschijnlijk opgesteld na de ramp van den 28sten December 1511, eene ramp van denzelfden aard als die van 1888, maar met veel ernstiger gevolgen, want in 1511 had de verzakking van den pijler van het kruis de instorting tengevolge van de *cimborio*, den 80 meter hoogen toren boven het kruis der kerk. Deze toren is later weer opgebouwd, maar niet tot de oorspronkelijke hoogte. Dit artikel is toegelicht door eenige photographische opnamen van de voornaamste partijen der kathedraal.

De beschouwingen door Georges Simonds, onder den titel: „De verhouding van de beeldhouwkunst tot de bouwkunst", doen zien dat de Engelsche architect ook het gevoelen is toegedaan dat in een gebouw harmonie moet bestaan tusschen de architectonische lijnen en de ondergeschikte motieven van beeldhouwwerk.

Onder dezelfde rubriek, als aanverwant met de bouwkunst, zouden ook gerangschikt kunnen worden de beschouwingen over decoratieve schilderkunst, het frescoschilderen en de methode voor muurschilderen door J. Mc. Kean Brydon, W. B. Richmond en N. H. J. Westlake, aan welke beschouwingen nog zijn vastgeknoopt talrijke aanhalingen uit het artikel *Peinture* van de *Dictionnaire raisonné* van Viollet-le-Duc.

Een der meest belangrijke artikelen (jaargang 1888) is eene schets over het leven en de werken van Viollet-le-Duc, door Ch. Wethered, een Engelschman, die hem van zeer nabij in zijn bijzonder leven gadegeslagen heeft. Deze schets is ontstaan door het verblijf van W. als gast van Viollet-le-Duc, op diens villa nabij Lausanne, in den zomer van 1876. Wat het lezenswaardige dezer schets verhoogt, zijn o. a. de daarin voorkomende uitingen van V.-l.-D. over het bestudeeren van de bouwkunst der Grieken; de plaats, welke hij innam in de militaire bouwkunst, ook door het uitgeven van zijne *Mémoire sur la Défense de Paris*, een werk, waarvan de hooge waarde, door vele militaire specialiteiten erkend wordt; een tweetal brieven, de eene gericht aan een jong architect, die zijn studiën voltooide in Italië, vol goede raadgevingen voor de verdere artistieke vorming; de andere brief is gericht aan Révoil (auteur van *l'Histoire de l'Architecture Romane dans le midi de la France*), handelende over den oorlog van 1870—71, waaraan Viollet-le-Duc een werkzaam deel nam, vooral bij het beleg van Parijs.

Verder vinden we artikelen over den oorsprong en de hervormingen der bouwkunst in Indië en in het Oosten, door William Simpson; over de baden te Rome; over de vijf grootste koepels der wereld en hunne constructie; (de koepels van het Pantheon te Rome, de St.-Sophiakerk te Konstantinopel, de Dom te Florence, de St.-Pieterskerk te Rome en de St.-Paulskerk te Londen) over de uitbreiding van Weenen in de laatste jaren, door F. R. Farrow en Th. Blashill met eenige opnamen van de nieuwste bouwwerken dier stad; verschillende reisbeschrijvingen van Provence en Languedoc; van het noorden van Italie; van Zweden en Denemarken, deze laatste als studie der bouwkunst in die landen vooral zeer interessant. Dit is slechts een kleine greep uit een werkelijk groot en rijk geheel, waarvan wij ieder belangstellende de lezing kunnen aanbevelen. Gaarne zouden we nog meer aanhalen en uitgebreider bespreken de opstellen uit deze eenige collectie, maar om niet te uitgebreid te worden, moeten we ons tot deze korte schets van de werking en den invloed van *The Royal Institute of British Architects* bepalen; wellicht zal de gelegenheid zich voordoen op dit lichaam terug te komen bij de beschouwingen der andere bouwkundige vereenigingen.

(Wordt vervolgd.)

FIN DE SIÈCLE.

Als een voorbeeld van de eigenaardige combinatiën, die men in het laatst onzer eeuw aantreft, dient de volgende advertentie die in een onzer provinciale advertentiebladjes meermalen prijkt:

Het administratie-kantoor, gevestigd aan het . . . . ., bijgestaan door een *advocaat*, een *candidaat-notaris* en een *architect*;

Verstrekt gratis advies in alle aangelegenheden.

Belast zich met het incasseeren van achterstallige pretentiën.

Wordt aanbevolen voor het opmaken van alle acten, requesten, testamenten, inventarissen, aangiften van nalatenschappen, contracten van huur en van vennootschap enz.;

Heeft geld tegen de laagste rente (doch uitsluitend van maatschappijen, gestichten, besturen en particulieren) als 1e hypotheek op huizen en landerijen ten alle tijde beschikbaar.

Recommandeert zich voor het plaatsen van groote en kleine kapitalen als 1e hypotheek op solide panden, voor het sluiten van assurantie-contracten met alle maatschappijen, voor het huren en verhuren, zoomede voor het uit de hand of in publieke veiling koopen en verkoopen van vaste goederen, voor waardeering derzelven, en voor het houden van verkoopingen en verpachtingen.

Voert beheer en bewind over alle goederen en zaken voor particulieren en handelaren. Accepteert alle volmachten, voldoet stipt aan alle lastgevingen en vereffent alle boedels.

Maakt teekening, bestek en begrooting van villa's, huizen en alle gebouwen nieuw te stichten of te veranderen.

De Administrateur.

MUSEUM VOOR KUNSTNIJVERHEID TE GRONINGEN.

Te Groningen wordt de oprichting van een museum voor kunstnijverheid besproken, maar ongelukkigerwijze slaan de personen, die deze zaak wenschen te bevorderen, de handen niet ineen. In de *Nieuwe Groninger Courant* zijn een paar ingezonden stukken opgenomen, die wij hieronder mededeelen.

Het eerste gaat van de afdeeling *Groningen* der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst uit en is van den volgenden inhoud:

„Mijnheer de Redacteur!

„Vriendelijk verzoeken wij u een plaatsje voor onderstaande regelen in uw veelgelezen blad.

„Eenige jaren geleden trachtte de afdeeling Groningen van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, gevestigd te Amsterdam, de bezoekers van haar maandelijksche voor het publiek kosteloos toegankelijke tentoonstellingen van plaatwerken in de gelegenheid te stellen, tevens kennis te nemen van voorwerpen uit het museum voor kunstnijverheid te Haarlem, maar hare pogingen hadden niet het gewenschte resultaat.

„Meer en meer is de Afdeeling sedert dien tijd overtuigd van de behoefte hierterstede aan eene inrichting, waar de leerlingen der onderscheidene inrichtingen voor teekenonderwijs, en in het algemeen zij, die op het gebied van bouwkunst en nijverheid zich verder wenschen te bekwamen, voorwerpen, uitmuntend door schoonen vorm en bewerking, kunnen aanschouwen, en plaat- en boekwerken kunnen bestudeeren.

„Inrichtingen van dien aard bestaan er in het buitenland veel, maar ook in ons vaderland vindt men ze in de zoogenaamde musea voor kunstnijverheid te Amsterdam, Haarlem en Utrecht.

„Dat ook te Groningen een dusdanig museum, voor leerlingen van inrichtingen voor teekenonderwijs en beoefenaren der bouwkunst en kunstnijverheid kosteloos toegankelijk, tot stand kome, is de wensch en het streven der Afdeeling. Zonder materieelen en financieelen steun vermag zij evenwel niets. Daarom besloot zij dien steun bij stad- en gewestgenooten in te roepen bij wijze van circulaire, waarin de aard en het doel der gewenschte inrichting meer breedvoerig zijn aangegeven. Het aanbieden der circulaire zal eerstdaags geschieden.

„Ter voorkoming echter van misverstand meent de Afdeeling erop te moeten wijzen, dat door den heer J. B. Jager, architect alhier, aan onderscheidene ingezetenen is toegezonden een concept-stichtingsbrief en huishoudelijk reglement met eene inleiding in zake de stichting van een museum voor kunstnijverheid, bij lezing van welke stukken men allicht zal meenen, dat de zaak

door den heer Jager op touw gezet, ook die der Afdeeling is, vermits in gemelde stukken herhaaldelijk van „de afdeeling Groningen der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, gevestigd te Amsterdam", als ook van die Maatschappij zelve sprake is.

„De heer Jager toch, sedert 12 Augustus geen voorzitter noch lid meer van het bestuur, ageert (en dat wel geheel buiten de Afdeeling om) voor de stichting van een Museum, dat, volgens concept-reglement voor betalende leden en begunstigers — slechts des Zondags voor niet betalenden — toegankelijk zal zijn — terwijl juist de Afdeeling het volgens haar plan te stichten Museum voor elkeen, en op elken dag meent toegankelijk te moeten stellen.

„Het doel van dit schrijven is derhalve:

1. de aandacht van belangstellenden in het bijzonder op bovengenoemde zaak te vestigen,

2. de handeling van den heer Jager (ten einde verwarring te voorkomen) eenigszins toe te lichten en in een zuiver daglicht te stellen,

3. bij voorbaat den onmisbaren steun voor een naar het oordeel der Afdeeling dringend noodige zaak in te roepen.

Namens de Afdeeling:

H. Raammaker, *Voorzitter.*
E. Riepma, *1e-Secretaris.*"

Dit stuk werd door den heer Jager op onderstaande wijze beantwoord:

„In 't vorig No. worden door de heeren Raammaker en Riepma gewraakt mijne pogingen tot het vestigen van een kunstnijverheidsmuseum alhier.

„Tot toelichting kan dienen:

1. dat door mij als voorzitter van het bestuur der afdeeling Groningen bij die Vereeniging is ter tafel gebracht het voorbereiden, zoo mogelijk het stichten van zulk een algemeen gewenscht museum, waarvoor door mij de noodige gegevens zijn verzameld;

2. dat de gewenschte medewerking van hulpbelovende corporatiën bleek te zullen worden bevorderd, zoo de Afdeeling met een bescheiden plaatsje genoegen nam, iets waarmede sommige afdeelingsleden zich niet hebben kunnen vereenigen;

3. dat gebrek aan overeenstemming en het spoedeischende der zaak mij hebben genoopt mijne voorstellen, omtrent het kunstnijverheidsmuseum gedaan, terug te nemen en in overleg met anderen, desnoodig buiten de Afdeeling, die stichting te doen tot stand brengen;

4. dat aan de afdeelingsleden thans ernstig moet worden aanbevolen geene verwarring te stichten, door onberaden met nieuwe voorstellen voor den dag te komen, voor en aleer gebreken der thans bij verschillende corporatiën in behandeling zijnde stichting te hebben aangetoond, zullende de door hen alsnog te maken bemerkingen zeer zeker door bestuurders worden gewaardeerd;

5. dat de opening van het kunstnijverheidsmuseum nog dit jaar kan worden verwacht en dat het openstellen voor iedereen, des Zondags van 12—4 uren, zal kunnen worden uitgebreid tot al de dagen der week, zoo de financiën zulks gedoogen.

J. B. Jager."

't Is te wenschen dat de strijd tusschen de Afdeeling en den heer Jager hiermede beëindigd is en dat de gevoerde briefwisseling geen stoornis in de zoo noodige samenwerking brengt. De oprichting van het bedoelde museum zal door een ieder worden toegejuicht, om het even of de Afdeeling dan wel de heer Jager daartoe het initiatief neemt.

DE NEDERLANDSCHE ZINKPLETTERIJ TE UTRECHT.

In 1866 richtte wijlen de heer A. D. Hamburger te Utrecht op bescheiden schaal een loodpletterij op, die aanvankelijk met zeer veel bezwaren had te worstelen.

Niet alleen dat de groote inrichtingen in het buitenland, voornamelijk die in België, voor Nederland tot dien tijd de eenige leveranciers waren en in dit vak, zoowel als in zoovel andere bedrijven, aan 't geen uit het buitenland kwam, zelfs al kon 't inlandsche fabrikaat er mede wedijveren, de voorkeur werd gegeven, ook de jonge fabrikant miste nog de ervaring en kennis van de niet algemeen bekende methoden.

Doch de ijverige industrieel, wel verre van zich te laten ontmoedigen, zette met echt Hollandsche vasthoudendheid de zaken door en mocht zich weldra in den bloei van zijn fabriek verheugen. Achtereenvolgens schafte hij zich de allerbeste machines aan, verbeterde die naar eigen inzichten en breidde zijn zaak elk jaar uit, zoodat in 1874 aan de loodpletterij een zinkpletterij en pijpenperserij werd verbonden. Het debiet van de fabriek, de eenige op dit gebied in Nederland, nam met den dag toe. Het deugdelijk fabrikaat, de concurreerende prijzen werden bekend en langzamerhand werd in het meerendeel der bestekken voorgeschreven, dat het zink uit de Nederlandsche zinkpletterij te Utrecht betrokken moest worden. Technische tijdschriften, vakbladen, wijdden artiken vol lof aan de fabriek en gaven hoog op van de groote vorderingen die door de Nederlandsche industrie op het gebied van zink- en loodwerken waren gemaakt. Het fabrikaat van de Nederlandsche zinkpletterij werd op talrijke tentoonstellingen in 't buitenland met de hoogste onderscheidingen bekroond en niet lang duurde het, of de fabriek voorzag heel Nederland.

Steeds bleef de heer A. D. Hamburger, door zijn succes aangemoedigd, *niet* verblind, voortgaan verbeteringen in te voeren. Hij deed dubbele ovens bouwen, gaf groote sommen gelds uit om proeven te nemen. Tot nu toe was het zink, in blokken gesmolten, uit het buitenland uitgevoerd. In 1888 ging het energieke hoofd der fabriek ertoe over, zelf ertsen te laten komen uit Carlo Forte op het eiland San Pietro bij Sicilië en thans bleek hem dat hij zelf blokzink uit ertsen kon doen smelten.

Zoo was de fabriek in 1891 een der meest bloeiende industriëele ondernemingen van Nederland. Nabij Driebergen werd een groot terrein aangekocht om een nieuwe ertssmelterij op te richten, toen de heer Hamburger ziek werd en overleed.

De fabricken met toebehooren, gebouwen, machines enz., waarin op dit oogenblik 125 werklieden arbeiden en waaraan buitendien een groot aantal menschen hun brood verdienen, moeten dientengevolge verkocht worden.

Te hopen is het, dat de inrichting door Nederlandsche industriëelen gekocht zal worden. Het zou schade en schande voor Nederland zijn, indien deze fabriek niet voor de Nederlandsche nijverheid behouden bleef en vreemdelingen zich meester maakten van een tak van industrie, door den doortastenden Utrechtenaar hiertelande met zooveel moeite en ijver tot grooten bloei gebracht.

(*Amst., D. v. N.*)

DE STADS-GEHOORZAAL TE LEIDEN.

In de zitting van den Leidschen gemeenteraad, den 3 Maart 1892 gehouden, werd besloten eene commissie van drie leden te benoemen tot het uitbrengen van een rapport over het voorstel van Burgemeester en Wethouders tot regeling van eenige financieele aangelegenheden. Die regeling vond bij eenige leden tegenkanting omreden de kosten, voor den bouw der Stadsgehoorzaal benoodigd en daarop uitgetrokken, het vroeger verleende crediet overtroffen.

De leden der commissie werden benoemd, togen aan het werk, raadpleegden de heeren J. F. Metzelaar te 's-Gravenhage en A. C. Vink te Utrecht, en schreven een lijvig rapport, dat dezer dagen het licht heeft gezien en weldra in den Leidschen Gemeenteraad een punt van bespreking zal uitmaken. Het rapport is lijvig, maar lang van draad en de lezing maakt een onaangenamen indruk, daar de Commissie heeft kunnen goedvinden de zaal geheel buiten den architect om te onderzoeken in plaats van hem allereerst inlichting te vragen en daarna zijne verklaringen aan het oordeel van deskundigen te onderwerpen. Het wekt bevreemding dat de heeren Metzelaar en Vink zich tot een mondelinge mededeeling van hunne zienswijze bepaald hebben en het aan niet-deskundigen overlieten daaromtrent verslag uit te brengen; deze wijze van handelen verdient afkeuring, daar de commissie in haar rapport de handelingen van den architect veroordeelt en hem het betalen eener schadevergoeding oplegt. Onzes inziens hadden de deskundigen omtrent de technische vragen, die zich bij dit onderzoek voordeden, niet anders dan schriftelijk rapport moeten uitbrengen en moest dit stuk als bijlage door de Raadscommissie worden overgelegd.

Wij onthouden ons van eenig oordeel totdat de verdediging van den heer Knuttel zal zijn ingekomen, en hopen dat de voormalige gemeente-architect dit op waardige wijze zal doen. Noblesse oblige.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Arnhem

Vergadering van 19 October 1892.

Bij afwezigheid van den Voorzitter opende de Vicevoorzitter met een woord van welkom deze eerste winterbijeenkomst, en bracht na goedkeuring van de notulen der laatste vergadering, als afgevaardigde naar de Meivergadering, een verslag uit, waarvoor hem namens de leden door den Bibliothecaris dank werd gebracht.

Van de gelegenheid tot aangifte op een ter tafel aanwezigen rooster voor het houden eener bijdrage of het geven eener kunstbeschouwing, werd een zeer matig gebruik gemaakt; het meerendeel der aanwezige leden kon zich niet verbinden op datum iets te leveren.

De heer W. A. Lensink gaf eene zeer interessante kunstbeschouwing, bestaande uit reisschetsen en opnamen van de te Aken studeerende architecten, uitgegeven onder den titel van „Autographieën des academischen Architecten Vereins aus Aachen", waarvan slechts door de groote hoeveelheid een deel werd bezichtigd en op verzoek van allen het resteerende een volgende maal geëxposeerd zal worden.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 14 October 1892.

De eerste vergadering in dit jaar werd door den Voorzitter, den heer Jacob F. Klinkhamer, geopend met een woord van herdenking van het 40-jarig bestaan van de Afdeeling; hij herinnerde daarbij eraan dat de laatste verrichting van de Afdeeling, de Wedstrijd van Handwerkslieden, op haar initiatief tot stand gekomen en in het begin van dit jaar in het Paleis voor Volksvlijt gehouden, als volkomen geslaagd mag worden beschouwd, hoezeer er veel tegenwerking moest worden overwonnen.

Door het bestuur was op uitnoodiging van de Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid eene voorloopige commissie benoemd, om te zamen met die Vereeniging het vraagstuk betreffende de arbeidsraden ter hand te nemen; deze commissie, bestaande uit de heeren H. P. Berlage Nzn., J. N. Landré en F. W. M. Poggenbeek, werd bij acclamatie goedgekeurd. De quaestie betreffende het uitbetalen van het werkvolk op het werk, waartoe door den Volksraad eene bijeenkomst was gehouden en die door eenige bestuursleden werd bijgewoond, zal op eene volgende vergadering worden besproken.

De heer J. E. van der Pek bracht als afgevaardigde verslag uit over de Meivergadering van de Maatschappij.

Alsna verkreeg de heer J. H. Muysken, Voorzitter van de Maatschappij, het woord om een voordracht te houden over „een en ander omtrent de Bouwkunst van de laatste 40 jaren".

De heer Muysken verdeelde zijne lezing in 3 tijdvakken: de bouwkunst voor het jaar 1850, de periode tusschen de jaren 1850—1870, en de ontwikkeling der bouwkunst van af den Fransch-Duitschen oorlog tot op onzen tijd. Spreker gaf een beeld van elk tijdvak in de verschillende landen van Europa, besprak de monumenten en liet tot verduidelijking zijner lezingen een groot aantal photographieën circuleeren.

De periode vóór 1852 kon spr. niet waardeeren; de pleisterbouw heerschte bij alle bouwwerken; ten opzichte van het materiaal was zorgeloosheid aan de orde. En de stijlonzuiverheid deed zich hier en ook in 't buitenland gelden. Zware zuilen strekten tot steun aan lichte houten frontons; men timmerde veel, maar men bouwde niet en men ging zelfs zoover, dat men de steen als hout bewerkte door samenkoppeling met zwaluwstaarten en dergelijken. De ambachten kwijnden en de kennis der ijzerbewerking was geringer dan ooit.

De photographie, die in onzen tijd zoo zeer de studiën der bouwkunst bevordert, bestond destijds niet. Reizen en reisschetsen waren de eenige middelen die tot die studiën — en het moet gezegd worden met vrucht — werden gebezigd. De positie van den bouwmeester, meestal een staats- of gemeente-ambtenaar, was geheel anders dan thans. De bureaucratische geest versmoorde of belemmerde de artisticiteit; de gebrekkige verkeersmiddelen belemmerden de ontwikkeling van den architect niet weinig.

Van 1852—1870 gaat de zin voor huiselijkheid, voor comfort hoogere eischen stellen aan den bouw van woningen. De architectonische scheppingen worden er door de overproductie niet beter op. Daarentegen werd aan de kunstuitoefening een krachtige stoot gegeven door dienzelfden speculatiebouw.

De katholieke kerk begon in dien tijd een gewichtig propagandamiddel voor haar leer in de bevordering der bouwkunst. Hedert-ten-dage nog sticht zij bij voorkeur haar meest sprekende gebouwen op plaatsen, waar zij het zwakst vertegenwoordigd was; de Gothiek der middeleeuwen was haar stijl.

In Amerika begon reeds de ijzerconstructie zich baan te breken; men hield het ijzer echter nog verborgen en bezigde het nog alleen tot inwendigen bouw.

De litteratuur der bouwkunst nam intusschen in omvang en belangrijkheid toe; de photographie breidde de bekendheid met de meesterwerken van alle tijden uit. Al die verblijdende omstandigheden werden nog begunstigd door de vlucht, die de bouwkunst sedert 1870 nam.

Vóór dit laatste tijdvak te bespreken, bracht spr. weder af beeldingen van de voornaamste bouwwerken der periode 1852—70 in Frankrijk en Duitschland onder het oog der aanwezigen. Door de sloping van het oude Parijs onder leiding van Haussmann kon de nieuwere stijl zich daar krachtig uiten. Te Hanover ontwikkelde zich de baksteen-structuur; te München mislukten de pogingen om een ganseh nieuwen stijl in het leven te roepen.

Na 1870 waren het allereerst de bouwwerken voor de tentoonstelling in 1873 te Weenen, in Italiaansehen renaissance-stijl, die een grooten invloed oefenden vooral in Duitschland.

De beweging ging sedert niet meer van Parijs, maar van Weenen uit. Overal verrijzen monumentale gebouwen; ook mogen hier de protestantsche kerkgebouwen niet vergeten worden; tegenwoordig vindt men haast in ieder Duitsch tijdschrift een bouwplan voor een protestantsche kerk; de daarbij gevolgde stijl, hetzij half-Romaansch, hetzij half-Renaissance, heeft een nieuw karakter.

In de groote steden kwamen omvangrijke uitbreidings- en beautwingsplannen aan de orde. Keulen, Frankfort en Bremen, zijns Nijmegen, plukken de vruchten van de uitstekende wijze van bebouwing die daar gevolgd werd, terwijl in een aantal andere steden veel voorgoeil bedurven werd. Meer en meer ontwikkelde zich de deftige woning hier en elders; bij den villa-bouw wekt de groote verscheidenheid, die daarbij aan den dag is getreden, bewondering.

Uit de uitbreiding der leermiddelen van de scholen voor technisch onderwijs moest men besluiten, dat alle bouwwerken tegenwoordig aan de eischen der esthetica volkomen moesten voldoen. Alles is nietteinin ook tegenwoordig niet even mooi, ieder bouwt in den laatsten tijd op eigen wijze; en niet allen verheugen zich in even gelukkigen aanleg.

Met eene opsomming van de belangrijkste bouwwerken uit den tegenwoordigen tijd, sloot spreker zijne rede.

Deze belangwekkende voordracht, door allen met aandacht gevolgd, werd door de Vergadering toegejuicht.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De Koophandel te Antwerpen schrijft:

„Het uitvoerend comité der wereldtentoonstelling van Antwerpen heeft, na grondige studie, het plan goedgekeurd, voorgesteld door den heer schepen Hertogs, onder-voorzitter van het comité.

„Volgens dit plan beslaat de tentoonstelling eene oppervlakte van 28 hectaren met boven, feestzalen, krijgstentoonstelling, gaanderijen voor handel en nijverheid, voor machines, electriciteit, schoepvaart-tentoonstelling, enz. In dit plan is ook begrepen het Museum van Schoone Kunsten en de voorloopige inrichtingen voor de driejaarlijksche tentoonstelling van schoone kunsten, welke terzelfder tijd plaats heeft als de wereldtentoonstelling.

„Het comité heeft ook besloten de uitgifte van het kapitaal te doen op dezelfde grondregelen als met de tentoonstelling in 1885.

„Binnen eenige dagen zal het plan aan de drukpers overhandigd en tentoongesteld worden voor het publiek."

— Over eenige weken zal New-York een gedenkteeken bezitten voor Christophorus Columbus. Het is een geschenk, dat de Italianen in de

Vereenigde Staten, in Mexico, Canada en Centraal-Amerika der hoofdstad aanbieden. De kosten zijn alleen door Italianen gedragen, en het monument is vervaardigd door eenen Italiaan, Gaetano Russo. Het denkbeeld is in 1889 uitgegaan van den ridder Borsotti, directeur-eigenaar van de *Progresso Italo-Americano*, en deze kan zich beroemen zijn plan nu schitterend verwezenlijkt te zien. Op een voetstuk van graniet verheft zich eene granieten mast, waarop, in carrarisch marmer gehouwen, het beeld van Columbus staat. Met de eene hand houdt hij een roer, dat der *„Santa Maria"* natuurlijk, waarmede de groote zeevaarder het nieuwe werelddeel ontdekte. De andere hand rust op de heup, en zijn blik staart in het wijde verschiet. De houding en de kleeding vallen zeer te roemen. Het geheele monument is 23 meter hoog en draagt een Italiaansch en een Engelsch opschrift. Het is in Rome gemaakt en bij gedeelten naar New-York vervoerd, waar den 14den September de eerste steen gelegd werd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De arbeidsraad voor de bouwvakken alhier acht het nuttig de volgende opmerking onder de aandacht van architecten en bouwpatroons te brengen Het is gewoonte geworden dat in de bestekken wordt bepaald dat de werken gedurende den bouw tegen brandschade worden verzekerd. In die verzekering worden veelal opgenomen de bouwstoffen en gereedschappen van den aannemer die geen integreerend deel van den bouw uitmaken. De gereedschappen van de werklieden evenwel worden in den regel niet mede verzekerd. De arbeidsraad acht het echter hoogst wenschelijk en billijk dat zulks wel geschiedt, om te voorkomen dat de werklieden laiten hunne schuld aan schade worden blootgesteld. Tot dusverre werd in dergelijke schaden enkele malen door welwillendheid van de lastgevers tegemoetgekomen; ook werd wel er door de publieke milddadigheid in voorzien; maar eene administratieve regeling in de bestekken komt den arbeidsraad rechtmatiger en wenschelijker voor.

— In de kunstzaal van Pulchri Studio is thans gegroepd eene tentoonstelling van werken der heeren M. Bauer, Siebe ten Kate en Ph. Zilcken.

Amsterdam. Bij den heer J. H. de Bassy is eene brochure verschenen van den heer Martin Wolff, *Nogmaals de Beursquaestie*, waarin deze in aansluiting met een reeds in 1879 door hem gegroepeerd denkbeeld, eene eenvoudige oplossing van de beursquaestie aan de hand doet. Na alle pogingen om de beurs naar een nieuw terrein te verplaatsen mislukt zijn, en na als zijn gevoelen te kennen te hebben gegeven, dat de noodzakelijkheid eener verplaatsing van de beurs door niemand bewezen is, geeft hij het volgende in beschouwing:

„Men bouwe een nieuwe graanbeurs, even voorbij de Papenbrugsteeg; onmiddellijk daarnaast een hulppost-, telegraaf en telephoonkantoor; daarnaast een effectenbeurs. Deze drie gebouwen zouden dan onder één dak gebracht dienen te worden.

„De oude beurs, waaraan de bovenbeschoelde effectenbeurs zal moeten aansluiten, kon dan vernieuwd worden als volgt: een fraaie gevel aan den Dam; van binnen: de vroegere kleine steentjes-oppervlakte, tusschen de pilaren, moet blijven, en de zijkanten moeten twee of drie treden hooger worden (d. i. de oppervlakte binnen de pilaren). Aan het bestaande tusschenvak zal de goederenhandel ruimte genoeg hebben, indien de effecten- en graanbeurs haar eigen beursplaats hebben. Het geheel kan sierlijk gemaakt worden met een fraaien gevel op den Dam, drie of vier gevels aan het Damrak en aan de overzijde, en een sierlijken gevel aan de z. g. Papenbrug.

„Het geheel wordt dan niet eentonig. De zijnoppen van de tegenwoordige beurs worden weggenomen. Daardoor wordt de straat aan het Damrak ruim 15 M. breed, dus gelijk aan de Reguliersbreestraat, en aan de andere zijde ruim 14 M. De z. g. stille zijde der straat kan dan voor de vertrekkende trams dienen; de levendige zijde voor de aankomende. Aangezien het Damrak breed uitloopt, kon men op die hoogte een galerij maken met kleine winkels, onder eene colonnade, gelijk in de Rue de Rivoli te Parijs. Boven de zijwanden der bestaande beurs, dus boven het z. g. hout, kon men kantoren maken, en dit alles zal hoogstens twee millioen vergen (2,000,000) en geen onteigening vorderen, en men kon onmiddellijk beginnen. De stad kan een speciale leening daarvoor aangaan en bepalen, dat de opbrengst der beursbelasting, na aftrek van onderhoud enz. enz., jaarlijks als amortisatie voor bedoelde leening zal dienen. Als men wil, zou in vijftien jaar, de geheele beurs vrij zijn.

„Wat de omgeving der door mij bedoelde vernieuwde beurs betreft, 't is waar, aan de zijde der Warmoesstraat is zij niet schoon, doch langzamerhand zullen de eigenaars der perceelen wel hun belang inzien, en op een zoo drukken stand begrijpt een ieder spoedig zijn belangen; de ondervinding leert toch, dat iemand, die er schraal gekleed uitziet, zich niet op zijn gemak gevoelt in een net gezelschap. Zoo ook hier: spoedig zullen de krotten plaats maken voor degelijke gebouwen, en wordt dan eenmaal de illusie bevredigd om het commandantshuis af te breken en evenzoo de huizen op den Vijgendam en op het Beursplein, dan heeft men een fraai geheel tot aan de Munt. Kon nu dit denkbeeld genade vinden in de oogen der kibbelende menigte, dan zou reeds binnen twee jaar de helft der beurs gereed zijn, en de quaestie was opgelost."

Laten zich daartoe eenige kloeke mannen aangorden, en aan den gemeenteraad een adres indienen, ongeveer van den volgenden inhoud:

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, de ondergeteekenden, allen bezoekers der Amsterdamsche beurs;

1°. dat zij met leedwezen gezien hebben het verwerpen der onteigeningswet, betreffende de nieuwe beurs, door de Tweede Kamer der Staten-Generaal;

2°. dat zij de quaestie van de plaats der beurs moede zijn; de handel toch heeft behoefte aan een nieuwe beurs, en minder behoefte aan de verplaatsing der beurs;

3°. dat het aangeplempte gedeelte van het Damrak b. d. Papenbrugsteeg zeer goed gebruikt kan worden voor het maken eener nieuwe koorenbeurs, waar naast dan een hulppost- en telegraafkantoor en daarnaast weder een effectenbeurs zou kunnen komen, met verbouwing der bestaande beurs, een en ander volgens gedetailleerde plannen, later op te maken.

— In de op Woensdag gehouden vergadering van den Gemeenteraad werd behandeld het praeadvies van B. en W. op een adres van de vakafdeeling timmerlieden van het Nederlandsch Werkliedenverbond *Patrimonium*, waarbij o. a. werd gewezen op den blijkbaar slechten toestand der steigers en het gemis van privaten bij sommige bouwwerken. Na discussie werd in overeenstemming met B. en W., besloten het adres aan de commissie voor de strafverordeningen te zenden.

In dezelfde zitting werden, onder zwijgend aanhoren van het Dagelijksch Bestuur, een paar uren zoekgebracht met overwegingen over de vraag of de gemeente al dan niet eenige tramwegen zal exploiteeren. Het raadslid C. Dijkmans stelde voor:

1°. Voor rekening der gemeente aan te leggen en te exploiteeren:

a. een tramlijn Leidschebosch—Stadhouderskade—Ferdinand-Bolstraat—Jan-Steenstraat—Amstelstijk, aansluitende aan de hierna te noemen stoompoot-verbinding met de Weesperzijde;

b. een tramlijn Haarlemmerplein—Nassaukade—Potgieterstraat—Bilderdijkstraat—Constantijn-Huijgenstraat—Vondelstraat—Teselschadestraat (desgewenscht)—Leidschebosch;

c. een tramlijn Hanzekade (aanvangende noordwaarts van den overgang van het Oosterspoor—De-Ruijterkade—Stationsplein;

d. een tramlijn Stationsplein—De-Ruijterkade—Westerdokdijk—Barentsstraat—Planciusstraat—Haarlemmerplein.

e. een stoompont, ingericht voor personen- en handkarrentransport, verbindende de beide Amsteloevers, nabij de standplaats der sub *c* genoemde tramlijn;

2°. Tot den aanleg van de lijn sub *a* omschreven en van de stoompont sub *e* besloten zal worden overgegaan, zoodra, na het onderzoek sub 3° genoemd door den Raad zal zijn vastgesteld welke trekkracht zal worden toegepast.

Tot den aanleg van de overige lijnen zal worden overgegaan op nader door den Raad vast te stellen tijdstippen.

3°. B. en W. uit te noodigen een onderzoek in te stellen of eene exploitatie met paarden, dan wel met electriciteit de voorkeur verdient.

Het resultaat der discussie was dat zich 21 stemmen tegen en 14 voor gemeente-exploitatie verklaarden.

Haarlem. In de op Woensdag jl. gehouden zitting van den Gemeenteraad beacht het oudste raadslid Jhr. v. d. Poll een woord van dank aan het dagelijksch bestuur en aan den voorzitter in het bijzonder, voor de wijze, waarop de luisterrijke ontvangst onzer Koningin en der Koningin-Regentes op 25 September was geregeld. Dat geachte raadslid vereenigde niet om daarbij hulde te brengen aan de politie voor de handhaving van de orde en aan den gemeente-architect, den heer Jac. Leijh, die door zijn kunde en smaak zooveel heeft toegebracht om de stad een feestelijk aanzien te geven en een waardige ontvangst voor te bereiden Het voorstel om den heer Leyh eene gratificatie van *f* 250 toegeven werd bij acclamatie aangenomen.

Arnhem. Het bestuur der „Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer in Arnhem en omstreken", dat, evenals in 1890, ook het initiatief nam voor het doen houden van eene tweede internationale tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters aldaar, heeft besloten, deze tentoonstelling in 1893 te doen doorgaan.

De tentoonstelling zal worden gehouden in de daartoe in te richten groote zaal van *Musis Sacrum* en geopend zijn van 8 Augustus tot 19 September, alzoo gedurende zes weken.

Evenals in 1890 treedt het voormeede bestuur, na de voorloopige benoemingen tot een goed einde zijn gebracht, terug en laat het de verdere regeling en latere exploitatie aan eene bijzondere tentoonstellingscommissie over.

Maastricht. Sedert eenige dagen is in de nabijheid van Maastricht, op den rijksweg 2e klasse Maastricht—Valkenburg, in beheer en onderhoud bij de provincie Limburg, eene stoomwals in werking.

Reeds geruimen tijd is bij het gewestelijk bestuur het denkbeeld aanhangig om de grint- en steenslagwegen, in navolging van onze oostelijke naburen, niet meer op de oude manier door het gewone vervoer te doen verharden, maar om de onderhoudsmaterialen met eene stoomwals in de kunstbaan te persen.

De thans in werking zijnde wals zal slechts gedurende weinige dagen eene proef van dien arbeid moeten leveren en in de eerstvolgende najaarszitting zullen de Provinciale Staten eene beslissing nemen over het al *of* niet aanschaffen van een of meer stoomwalsen voor rekening der Provincie.

Wat wij van het stoomwalsen zagen voldoet naar onze meening uitstekend. Het aangevoerde onderhoudsmateriaal (hier steenslag) wordt ter dikte van 6 c. M. in weinig tijd ingewalsd, en tengevolge van den bouw van het werktuig wordt tegelijkertijd aan den weg eene tonrondte gegeven, die niets te wenschen overlaat.

Voor de Provincie Limburg, met een groot net griat- en steenslagwegen, is deze manier van verharden op hoogen prijs te stellen.

Gouda. De Gemeenteraad verleende den heer H. Lenderink, opzichter bij de gemeente-gasfabriek, eene personeele toelage van *f* 100 per jaar wegens bijzondere door hem verleende diensten.

Apeldoorn. De monumentale bank in het Oranjepark, gesticht door de Vereeniging tot verfraaijening van het verblijf, als huldeblijk aan den heer H. C. van der Houven van Oordt, is gereed. Zij is van hardsteen. De bekroning op de rugleuning bevat op een daarin gebrachte witmarmeren plaat het volgende opschrift: „Ter herinnering aan den stichter van het Oranjepark H. C. van der Houven van Oordt, door de Vereeniging tot verfraaijening van het verblijf". Het ontwerp is van de hand van den heer J. A. Wijn, architect aldaar, en werd gekozen uit zes ontwerpen, die bij wijze van gesloten prijsvraag door leden van genoemde vereeniging waren ingezonden

Hoorn. De Gemeenteraad heeft het besluit genomen om de deelneming tot een bedrag van *f* 20000 te handhaven in een naamlooze vennootschap tot oprichting van een stoomtram-verbinding tusschen Hoorn en Schagen. De tramlijn zou zich nu echter bij de spoorbaan te Wognum aansluiten.

Meppel. Met de deelneming van de gemeente in het aandeelen-kapitaal der drinkwaterleidingmaatschappij (concessionarissen van den Broek en van Barneveld—Kooy te Amsterdam) wil het nog niet vlotten. B. en W. stelden voor het bedrag op *f* 40.000 te bepalen; een voorstel om de som op 25 mille te stellen werd verworpen en over dat om daarvoor 30 mille toe te staan, staakten Woensdagavond de stemmen.

Wageningen. In de raadszitting van Maandag was aan de orde een verzoek van de heeren Camper Titsingh en Zaal om concessie voor eene waterleiding. Een voorstel om te verklaren, dat de Raad in beginsel geen bezwaar heeft tegen het verleenen eener concessie, werd met 6 tegen 5 stemmen verworpen, en in eene volgende raadsvergadering zal nu worden beslist of de gemeente al dan niet voor eigen rekening eene waterleiding zal doen aanleggen.

Na echter in dezelfde vergadering besloten is tot het maken van vier put-pompen aan de Hoogstraat en op de Markt, is het te verwachten dat vooreerst van eene waterleiding niets zal komen.

— Van *Onze Schietoefeningen*, handboek voor bouwkundigen (uitgave van A. W. Sijthoff te Leiden), zijn achtereenvolgens de afleveringen 5, 6, 7 en 8 verschenen. In aansluiting met de vorige afleveringen bevatten deze het vervolg van hoofdstuk VI, deuren en poorten, hoofdstuk VII, vensters, ramen en glas-kuijpen, en het begin van hoofdstuk VIII, vensterluiken en blinden.

— Aflevering 10 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

De petroleum en hare nieuwste toepassingen (*met fig.*). — Naar de maan en op de maan (*met fig.*). — Twee meesterstukken van den bloemkweeker: Chrysantheeum en Fuchsia (*met fig.*). — De champignon-kweekerij „den Dries". — Verwilderde kinderen. — Een eenvoudige proef om het groot S. G. van koolstof-dioxyde aan te toonen. — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie. — Vragenlijst.

PERSONALIA.

— Bij Koninklijk besluit is, als blijk van goedkeuring en tevredenheid, de zilveren medaille en een eervol getuigschrift, ingesteld bij Koninklijk besluit van 22 September 1855 n°. 64, toegekend aan C. Van Reenen, werkman te Hilversum, voor den belangeloozen moed en zelfopoffering door hem aan den dag gelegd bij de levensgevaarlijke redding van A. Tillaars aldaar, uit een onder het graven ingestorten put, gedurende 8, 9 en 10 October 1892.

— Een tweejarig verlof naar Europa, wegens ziekte, is aan den opzichter te kl. bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië R. A. de Boer verleend.

— De bekende Berlijnsche architect Julius Heunicke, die o. a. het Kaiserhof en het Lessingtheater bouwde, is te Constanz overleden.

— Te Groningen benoemde de Raad tot tijdelijk leeraar in het teekenen aan de burgeravondschool, c.a. den heer C. H. Steenbeek.

— Te Kampen is na langdurige ongesteldheid, op 58-jarigen leeftijd, overleden de heer J. F. S. Dingler, sedert 1879 directeur der Gemeentereiniging aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Aankomend bouwkundige, bij de uitvoering van een groot werk in een provinciestad, tegen genot van salaris. Adres onder n°. 123 bij de boekh. Van Goreum & Co., te Assen.

— Onderbaas bij den bouw eener R.-K. kerk. Adres onder n°. 80874 aan het bureau van het Algem. Ned. Advertentieblad te 's-Hage.

— Bouwkundig teekenaar, genegen drie avonden per week van 7—10 uren onderwijs in het teekenen en berekenen van bouwwerken te geven. Adres den boekh. P. Hendriks, te Amsterdam, onder motto „Teekenaar".

ADVERTENTIEN.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **31n October 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*), zal in het Central Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 527:

Het maken van eene klinkerbestrating op den weg naar de goederenloods op het stationsemplacement Alkmaar.

Raming *f* 1700.

Het bestek is ad *f* **0.25** verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdak te Amsterdam, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

AANBESTEDING.

Het R.-K. PAROCHIAAL KERK BESTUUR van den *H. Martinus* te Ganzendijk (bij Terbregge) zal op **Maandag den 7 November** aanstaande des namiddags te **2** uur in het Koffiehuis van den heer H. Wessing aldaar

aanbesteden:

Het bouwen eener TOREN aan de Kerk met daarbij behoorende werken.

Aanwijzing in loco op den dag der besteding des morgens te elf uur.

Bestek en teekeningen liggen van af den 25 dezer in genoemd koffiehuis ter inzage.

Gedrukt bestek en teekeningen en inlichtingen zijn van af den 25 dezer à *f* 3 op *franco* aanvrage te bekomen bij den Architect

G. TE RIELE Wz.,
te Deventer.

TE KOOP:

AFRIKAANSCH EIKEN Balken, afkomstig van het gesloopt wordende Engelsche oorlogschip „Excellent", geschikt voor KAMMEN, DRAAIWERK, MODELLEN enz., benevens 1 metalen zoogenaamde Douwenpomp, 7 Eng. duim in diam.; ook nog kleinere metalen ZUIG- en PERSPOMPEN. Verder EIKEN en GREENEN SLOOPHOUT, BRANDHOUT enz. Te zien en te bevragen bij de firma G. B. PAS & ZONEN, Scheepsmakers te *Bolnes*, bij Rotterdam.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van werken in zink en andere metalen te *Delft* bevolkt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1a. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood en zink.**

2a. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalustere** en **balusters met zinken ornament.**

3a. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden in twee gulden gerealiseerd.

F. W. BRAAT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **31n October 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*), zal in het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdak te Amsterdam, bij den Portier, of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154, worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 528:

Het maken van eene uitbreiding aan het goederenstationsemplacement Amsterdam-Oostenburgergracht.

Raming *f* 23500.

Het bestek is ad *f* **1.50** per exemplaar verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdak te Amsterdam, bij den Portier, of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

De Notaris G. DE MEIJER te Velp bij Arnhem zal ten verzoeke van de Dames DORHOUT aldaar, op **Vrijdag den 4den November** a. s. 's namiddags om **2 uur**, in het koffiehuis van W. van Kampen, te *Velp*, publiek voor *afbraak verkoopen*:

Eene voor weinige jaren gebouwde SERRE, voor GROOTE KASPLANTEN, lang 13, breed 8 en hoog 9 Mr., opgetrokken van steen en gesmeed ijzeren Koepelkap. Centrale verwarming. Grotwerk enz., gelegen op den Huize „Velperoord" aan den Arnh.-Straatweg te Velp.

Locale aanwijzing zal plaats hebben op **Maandag den 31sten October** en **Dinsdag den 1sten November** a. s., des voormiddags om **10 uur**, te gezen door den Heer W. Hoenig Architect te *Velp*, bij wien evenals bij voornoemden Notaris nadere informatien en van af den 26sten October gedrukte exemplaren van de veilings-voorwaarden à 10 Ct., en een stel lichtdruk teekeningen à *f* 1.— te bekomen zijn.

Uit de **Wirthschaftlichen Konkursmasse** wordt het

Fabrieksetablissement „Marienhütte" bij Danzig,

geheel nieuw ingericht voor

AARDAPPELSTIJFSEL- en SIROOPFABRICATIE

voor het Koninkl. Amtsgericht XI te Danzig

op 21 November 1892, ten 10 uur

verkocht. Inmiddels ook UIT DE HAND TE HUUR.

Nadere inlichtingen bij den Konkursbeheerder P. MUSCATE te *Danzig*, Schmiedegasse N°. 3.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting **van G. J. THIEME, te Arnhem.**

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Bouwwerken enz. tendienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant WILHELM TILLMANNS, **Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

Société de l'anti-Tartre Végétal BRETEL.
Plantaardige vloeistof voor het behoud van
STOOMKETELS.
GOUDEN MEDAILLE op de **INDUSTRIE-TENTOONSTELLING** te **MARSEILLE 1890.**
Gebreveteerd in FRANKRIJK en het BUITENLAND.
Dit Fabrikaat is aangenomen en aanbevolen door de Heeren DELAUNAY-BELLEVILLE & Co., te *Saint-Denis*, voor hunne vaarwel bekende stoomketels, systeem „BELLEVILLE", de Naamlooze Vennootschap COCKERILL-, *België*, de WATERLEIDINGSDIENST te *Parijs*, de Parijsche Maatschappij voor ZAAMGEPERSTE LUCHT en ELEUTRISCHE VERLICHTING, Procédé's Victor POPP, talrijke STOOMVAART- en SPOORWEG-MAATSCHAPPIJEN, GROOTSMEDERIJEN en HOOG-OVENS, MIJNEN, DISTILLEERDERIJEN, verschillende FABRIEKEN, enz. enz. enz.
Dit voorbehoedmiddel is het eenige feitelijk afdoende ter voorkoming van ketelsteen zonder eenige nadeelige invloed uit te oefenen op de stoomketels en appendages.
Circulaires of nadere inlichtingen verkrijgbaar aan het Bureau
MARNIXSTRAAT 364, AMSTERDAM.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,

Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.
Weegwerktuigen.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds. Separatiemuren. Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR. GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Fluaten KESSLER | *verharding, verduurzaming van* ***Kalk-*** *en* ***Zandsteen, Cementsteen, Gips*** *enz.*

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de eenige in die steensoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (MEUSE).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Masterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

Aan Agenten in Assurantiën in Nederland wordt een zeer **gemakkelijk** waar te nemen, doch **buitengewoon winstgevend Agentschap** aangeboden.
Zich te adresseeren met br. *fr.*, lett. A T N, Alg. Adv.-Bur. NOOT & VAN DIJKEN, *Rotterdam.*

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt gepreëleerd en gepolijst voor **Gebouwen Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **standbeelden, Grafmonumenten Grafsteenen, Gedenkstoenen, Altaren Naamplaten**, etc etc,
Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RÖHL eigenaars van Granietgroeven te LUCKEBY, WANEWIJS, ELVEBOUT, ETNKIL en WIERO.
Steenhouwerijen, Zaag en Slijperijen,
te WOLDSAET en BERLIJN.
welke reeds tal van Granietwerken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402,
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme** of **slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. **(1)**
Vraag prijscn en referentien.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap
A.W.N.J.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1sten Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *10 gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, insluiten bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIËN 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een herhaalnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFGONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. De 976e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 2 November a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Ballotage van den heer G. A. Adema, als gewoon lid voorgesteld door de heeren M. Lauweriks en H. Walenkamp.
c. Mededeelingen betreffende het Genootschapsorgaan.
d. Bijdrage van den heer L. J. Rijnink. Onderwerp: *Een en ander over het silicaliet en zijn gebruik.*
e. Kunstbeschouwing, te geven door den heer J. C. D. di Gazar.

2°. Het concept der wetsherziening ligt voor heeren leden ter inzage in het Genootschapslokaal.

3°. Op vereerend verzoek der commissiën voor de tentoonstellingen van Nationale Nijverheid en van Landbouw, te houden bij gelegenheid van het 46e landhuishoudkundig congres te Winschoten, zullen door het Genootschap „Architectura et Amicitia" twee nationale prijsvragen worden uitgeschreven voor diploma's, op bovengenoemde tentoonstellingen betrekking hebbende. Het plan is de beide met den eersten prijs bekroonde inzendingen te doen uitvoeren.

Het programma voor deze prijsvragen zal weldra nader worden bekend gemaakt.

4°. Tot juryleden voor de beoordeeling der in 1892/93 uitgeschreven prijsvragen en de prijsvraag voor twee diploma's voor de tentoonstellingen van Nationale Nijverheid en van Landbouw te Winschoten, zijn benoemd de heeren G. van Arkel, H. P. Berlage Nz. en Jos. Th. J. Cuijpers, allen te Amsterdam, die deze benoeming welwillend hebben aanvaard.

5°. De tijd van inlevering der 1e gewone prijsvraag (1892/93): *een buffet in eene eetzaal*, is vastgesteld op 7 November a. s.

6°. De 4e aflevering van het plaatwerk „De Architect" (jaargang 1892) zal weldra het licht zien. Stukken, de redactie van genoemde uitgave betreffende, gelieve men te zenden aan den heer W. Kromhout Cz., Reguliersgracht 120 te Amsterdam, en al wat de administratie van het plaatwerk betreft, aan den heer J. A. van der Sluijs Veer, Sarphatipark 15, aldaar.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

(A. et A.)

BOUWKUNDIGE VEREENIGINGEN IN HET BUITENLAND.

II. L'UNION ARCHITECTURALE DE LYON.

(*Vervolg van blz. 347.*)

Na de bespreking van *The Royal Institute* moet die van *The Architectural Association* terstond volgen, daar beide Engelsche vereenigingen, wat invloed en werking betreft, op een gelijke lijn gesteld kunnen worden; daar we echter van *The A. A.* nog niet alle gegevens bij elkander verzameld hebben, om de beschrijving zoo volledig mogelijk te maken, zullen we in afwachting daarvan een schets geven van het ontstaan en de uitbreiding van *l'Union architecturale de Lyon.* In een brief van de hand van Casimir Echernier, den stichter van *l'Union*, voorkomende in de *Annales de l'Union*, jaargang 1886—1887, lezen we, dat deze vereeniging het levenslicht werd geschonken door jeugdige bouwkundige krachten, werkzaam aan de zoogenaamde *Agence des travaux*, een kweekplaats voor jonge architecten, in vereeniging met die, welke aan den bouw van de nieuwe beurs (te Lyon) werkzaam waren. De toenadering was gemakkelijk en bijna spontaan: zij vormden toen een club van ongeveer dertig personen en bij gelegenheid van het inwijdingsdiner in 1854, waarbij de noodige toosten en gezangen in overvloed werden ten beste gegeven, werden het bureau, het reglement, de plaats van bijeenkomst en verdere bijzonderheden vastgesteld. Men noemt de volleeren gelukkig, die geen geschiedenis hebben: hetzelfde kan gezegd worden van vereenigingen van jonge artisten, van wie men alleen verlangt, dat ze niet meer glazen breken, dan ze kunnen betalen; men is geneigd hen geluk te wenschen met hun frischen en overvollen levenslust.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

De stichters van *l'Union architecturale* echter werden wijzer en ouder en dit, gevoegd bij een zekere rust-periode in de bouwwereld in Lyon evenals in de andere groote steden van Frankrijk tegen het einde van het tweede keizerrijk, droeg het zijne ertoe bij om eene verflauwing te brengen in het vereenigingsleven; de oudere leden van *l'Union* gingen over tot de meer serieuse *Société académique*; de ernst der tijden en de vaderlandsche rouw, ontstaan door de noodlottige nederlaag van 1870—71, hadden de jongeren ook ernstiger gemaakt; allen waren minder jong, minder levenslustig en *l'Union*, welke men doorgaans *la petite Société* had genoemd en die het voorportaal was van *la Grande (la Société académique)* was in tamelijk kwijnenden toestand. Deze staat van zaken wordt verklaard in een artikel van Gaspard André, voorkomende in de *Annales de l'Union*, jaargang 1884—1885, waarin hij schrijft: Laat in eene of andere vereeniging van *jonge* lieden 10 percent oudere collega's zijn, dan is de verhouding goed en de *anderen* zullen zich niet de minst jeugdige toonen; maar 90 percent oudere collega's is meer dan een vereeniging van jongeren verdragen kan.

Tegenwoordig echter schijnt te Lyon weer een volmaakt *modus vivendi* te bestaan tusschen de collega's van elken leeftijd. De jongeren blijven lid van *l'Union architecturale* tot hun dertigste jaar, waarna zij zich candidaat stellen voor de *Société académique*; evenwel kunnen ze titulair lid blijven van *l'Union* tot hun vijf-en-veertigste jaar, waarna ze honorair lid worden; de *Société Académique* vindt in *l'Union* recruten, die op waardige wijze voorbereid zijn tot het vereenigingsleven onder collega's, waardoor Lyon, dank zij de goede verstandhouding onderling der beide vereenigingen, een navolgenswaardig voorbeeld aanbiedt voor vereenigingen in andere steden. Het aantal leden van *l'Union*, zoowel titulaire als honoraire en correspondeerende leden, bedraagt ongeveer tachtig, zoodat deze vereeniging, ook door niet optreden in het openbaar, meer het karakter van club draagt. De jaarlijksche geldelijke bijdragen (uitmakende een totaal bedrag van ongeveer duizend francs) der leden, stelt haar in staat de *Annales de l'Union architecturale* uit te geven. Deze Annalen, geschreven in boeienden stijl, meestal vol geestdrift en jeugdig vuur, vormen eene interessante en variëerende verzameling van beschrijvingen van kleine uitstapjes zoowel als meer verre reizen, verduidelijkt door tal van gelukkig geslaagde reisschetsen; we noemen hiervan slechts: De Acropolis te Athene, door Louis Rogniat; een maand in Algiers, door August Chomel; herinneringen van eene reis door België en Holland, van François Roux, met tal van schetsen; de uitstapjes naar Saint-Chief en Vienne (Isère), naar Puy (Haute-Loire), naar Chandieu en Montbrison, door Majarel, Bricod, Roux en Giroud. Eindelijk, want in de Annalen is het aangename met het nuttige vereenigd, eene studie over het monument *des Enfants du Rhône*, van Coquet, door Michel Collet; aanteekeningen over het houtverbruik, door Grimonet; beschouwingen over eene klassieke quaestie in betrekking tot het onderwijs in de middeleeuwsche bouwkunst, door Cumin, enz.

Aan verscheidenheid dus geen gebrek in deze collectie van reisherinneringen, van verhandelingen over bouwkunst uit alle tijdvakken, van artikelen over alles wat met bouwkunst in betrekking staat, en tusschen al dezen ernst vindt men als afwisseling verschillende toosten en menu's bij gelegenheid van feestelijke diners en bijeenkomsten, waardoor de collegiale toon, welke *l'Union architecturale* bijzonder kenmerkt, ook in hare uitgegeven Annalen is uitgedrukt.

(*Wordt vervolgd.*)

(A. et A.)

VRAGENBUS.

Vraag. Gaarne zou in „De Opmerker" gezien worden eene eenigszins beschrijvende opgave van waterfilters of wel eene opgave van een of ander werk (indien het bestaat), waarin de beste soort Waterfilters worden beschreven.

Antwoord. Professor Dr. G. van Overbeek de Meijer, zegt hiervan dat er slechts één wijze van filtreeren is, die stellig vertrouwen verdient: het filtreeren namelijk door bougies van onverglaasde porseleinaarde, de Chamberland-filter. Misschien is ook de Berkefeld-filter goed, maar dit staat nog niet voldoende vast. Alle andere filters daarentegen, die in Nederland in den handel zijn, b. v. de filters van Maignen, Breijer, Piefke Cheavin, Barstow, Lorenz, Crease, Spencer, Bischof en van vele andere „uitvinders" *dengen niet* in tijden van cholera-epidemie, want zij zijn stellig niet in staat om de cholera-kiem uit het water *volkomen* af te scheiden. Tot zoover de professor.

De Chamberland-filter bestaat uit eene onverglaasde porseleinen buis, die aan het eene einde gesloten is en aan het andere einde van een gecmailleerd mond-stuk voorzien is, waardoor het gefiltreerde water afvloeit.

De werking der bougies is een zuiver mechanische, d. i. het water dringt door de wanden der porseleinen buis heen, alle onopgeloste of zwevende stoffen, niet name ook alle micro-organismen aan de buitenoppervlakte achterlatende, terwijl alle opgeloste stoffen welke het water bevat, daarin behouden blijven.

Deze eigenschap maakt de zuiveringswijze zoo uitstekend geschikt om toegepast te worden op alle vloeistoffen, die men in staat van volkomen helderheid wenscht te brengen. Hierdoor worden uit de vloeistof alle onopgeloste bestanddeelen teruggehouden, die bederf of gisting kunnen veroorzaken. De vloeistof wordt volkomen gesteriliseerd, terwijl hare scheikundige samenstelling niet de minste verandering ondergaat.

Onder de vele voordeelen, die deze filter in het gebruik oplevert, behoort in geen geringe mate de gemakkelijkheid, waarmede de gebruikte bougies kunnen worden gereinigd. Dewijl de filtratie van het water van buiten naar binnen in de bougie plaats heeft en niets in de porseleinen wanden kan doordringen, zoo volgt daaruit, dat alleen de buitenoppervlakte bezoedeld wordt. Zoodra de filter geen voldoende hoeveelheid water meer geeft, is het noodig de bougies af te wasschen; zij verkrijgen daardoor hare vroegere poreusheid terug.

In de meeste gevallen zal de mechanische zuivering voldoende zijn, daar toch zelden het drinkwater metaalvergift of opgeloste stoffen enz. bevat, die nadeeligen invloed op de gezondheid kunnen uitoefenen. In sommige gevallen evenwel kan het noodig zijn zich niet tot de mechanische zuivering te bepalen, hoe volkomen die ook zij, maar daaraan nog eene chemische door middel van beenzwart te verbinden.

Voor deze gevallen worden bougies, met gezuiverde dierlijke kool gevuld, geleverd, die deze dubbele zuivering vervullen. Zijn de opgeloste stoffen geene andere dan de gewone, uit den bodem afkomstig en van plantaardigen oorsprong, dan kunnen zij zonder gevaar in het lichaam worden gebracht. Opgeloste giftige metaalverbindingen moeten daarentegen uit het water worden verwijderd; in verreweg de meeste gevallen zal dit kunnen geschieden door bougies, die met gezuiverde dierlijke kool gevuld zijn. De laatstbedoelde bougies zullen ook de onschadelijke stoffen, die het water kleuren, tegenhouden. De keuze tusschen de gewone en de met gezuiverde dierlijke kool gevulde bougies wordt derhalve bepaald door de scheikundige samenstelling van het water en hierover beslisse een scheikundig onderzoek.

De ondergeteekende verwijst den vrager verder naar het rapport, uitgebracht aan Z. E. den Minister van Oorlog, betreffende het onderzoek naar de wetenschappelijke en practische waarde van eenige filtersoorten, verricht door den officier van gezondheid 1ste kl. M. Straub en den officier van gezondheid 2de kl. H. Offerhaus, en tevens naar het Tijdschrift voor geneeskunde 1892, deel I nº. 24, waarin door Prof. Dr. G. van Overbeek de Meijer de middelen worden besproken tot het kiemvrij maken van groote hoeveelheden drinkwater, vooral in warme landen.

Een en ander benevens eenige buitenlandsche tijdschriften, handelende over dit onderwerp, zullen van af heden voor de leden ter lezing liggen in het Genootschaplokaal.

De hoofdagent voor den filter-Chamberland is de firma Crans en C., Wagenstraat 106, 's-Gravenhage.

L. J. RIJNINK.

Amsterd. 24 Oct. 92.

HET KONINKLIJK KABINET VAN PENNINGEN EN GESNEDEN STEENEN TE 's-GRAVENHAGE.

Uit het verslag van den heer A. A. Looijen, directeur van genoemd Kabinet, blijkt, dat de toestand der lokalen in het verstreken jaar aanmerkelijk is verbeterd.

Hoewel de reddingsmiddelen, in geval van brand, in goeden staat zijn, meent de directeur toch de aandacht te moeten vestigen op het brandblusch-middel van Max. Eberhardt, ingenieur te Luzern, als zijnde zeer geschikt om de landsgebouwen tegen brand te beveiligen en binnenbranden oogenblikkelijk te blusschen.

Het archief is nauwkeurig bijgehouden en wordt zorgvuldig bewaard.

De heer De Dompierre de Chaufepié, als volontair op het Kabinet werkzaam, is sedert geruimen tijd bezig met het maken van een inventaris der gesneden steenen.

De verzameling penningen en munten werd vermeerderd met een groot aantal zeer zeldzame, ja zelfs vele unieke stukken.

Door ruiling werden geene stukken verkregen.

Door aankoop en eenige geschenken van particulieren, werd het aantal penningen met 236 stuks vermeerderd.

Met het maken van den catalogus en inventaris werd voortgegaan, terwijl de munten der Zuid-Nederlandsche gewesten en de noodmunten werden beschreven en geordend.

Het aantal bezoekers bedroeg 219, terwijl de volgende personen een wetenschappelijk gebruik van het Kabinet maakten, t. w. de heeren J. van Dijk van Matenesse, Th. M. Roest, De Dompierre de Chaufepié, M. A. van Rhoede van der Kloot, J. A. S. van Bentem, P. H. Suringar uit Assen, Ernst Le Jeune uit Frankfort a/M. en Frau Oscar Schots uit Stutgart.

Onder de maatregelen die in het belang van het Kabinet wenschelijk worden geacht, behooren beter zorgen voor de veiligheid.

Doordien de bibliothecaris niet meer in het gebouw woont en de concierge in het andere einde van het huis zetelt, acht de directeur het wenschelijk dat de bediende J. Brouwer een gedeelte van het onderhuis aan de zijde van het Kabinet tot woning kan worden aangewezen, waardoor de veiligheid veel zou winnen.

Hierneevens eene opgave van de voornaamste munten waarmede het Kabinet verrijkt is.

PENNINGEN.

1530. Zilveren penning van Raimundus Fugger, in dit jaar tot den graven-stand verheven. Op de k. z. *nihil, ni venal, forte, fortuna. M.D.X.X.X.* Hoogst zeldzaam.

1730. Zilveren penning op het 25-jarig huwelijk van H. van der Mers en A. Wolff. Niet beschreven.
1742. Zilveren spotpenning op de Pragmatieke Sanctie. Kunst in zilver hoogst zelden voor.
1769. Zilveren penning op de herstelde rust in de Kerk in Frankrijk. Vergel. Medailles de Louis le Grand, nº. 109, doch deze is eene onuitgegevene variëteit.

LEGE EN STROOIPENNINGEN.

1560. Leggenning van Philips van Cleve. Dugn. nº. 2266 K. fraai en zeldzaam.
1574. Leggenning van F. de Perrenot. Dugn. nº. 2609, fraai en zeldzaam. K.
1618. Op de v. zijde eene bloeiende roos met het omschrift: „Ut rosa rodimur omnes." Op de keerzijde in eenen krans: 1618. Christo et Republicae. Zilver. Onbeschreven.

VARIA.

Z. j. Zilveren huwelijkspenning. Gegraveerd met het omschrift:
„Hond daer Jonckvrouw die ik bemin,
En anders geen "
Daer is myn troost myn hart en zin,
Naest Godt alleen. "
Z. j. Zilver-vergulde huwelijkspenning mede gegraveerd met het omschrift:
„Twee hartten die oprecht, in liefde wel vernoecht;
Bestaen haer trouw in echt, den hemel 't samen voecht."
Acht stuks Chineesche speelpenningen van porselein. Geschenk van den heer De Groot te Amsterdam.

NEDERLANDSCHE MUNTEN.

Gelderland.

1584. Kruisdaalder, De Vogt, nº. 346. Uniek.
1594. Halve gehelmde rijksdaalder, De Vogt, nº. 91. Uniek.
1609. Nederl. leeuwendaalder, laatste muntslag, De Vogt, nº. 360. Uniek.

Stad Nijmegen.

1703. Dubbele daalder van 30 stuivers. Piedfort. De Vogt, Bijdr. I, nº. 217. Uniek.
? Misslag van een zendtuiverstuk. Geschenk van Mevr. de Baronnes van Haersma thoe Stoetes.

Zeeland.

Z. j. Halve Snaphaanschelling. Piedfort. Uniek. Onbeschreven.

Veere en vrij.

Z. j. Paerdeken van KV—RIMVNDENSIS. Onbeschreven.
Z. j. Halve duit met M—R. Zeldzaam.

Graafschap 's-Hertogenbosch.

Z. j. Daalder van Willem IV, na zijn herstelling in de regeering 1576—1580, met het borstbeeld rechts. Niet beschreven.
1577. Halve daalder van denzelfde. 1576—1580. Cat. Rijnlandse, nº. 341. Uniek.
Z. j. Dukaat van Frederik van den Berg. 1577—1580. Cat. Rijnlandse, nº. 347. Uniek.
1578. Halve daalder van denzelfde. Verkade, lokst nº. 171. Uniek.

Heerlijkheid Ravenberg.

Z. j. Dubbele dukaat van Willem van Bronkhorst. 1556—1573, met PROTHOMA—R. Vergel. V. d. Chijs pl. IX nº. 1. Hoogst zeldzaam.
Z. j. Halve daalder van denzelfde met: VICT—O—R. Cat. Rijnlandse, nº. 376. Uniek.
Z. j. Halve daalder met VI—C—T—O—R.MA. Cat. Rijnlandse, nº. 377. Slecht bewaard doch uniek.
1577. Daalder van Herman Dirk. 1573—1612. Cat. Rijnlandse, nº. 301. Uniek.
1577. Daalder van denzelfde. Cat. Rijnlandse, nº. 302. Uniek.

Culemborg.

Z. j. Dukaat van Hendrik van Brederode, met *Sancta Florentina*. V. d. Chijs pl. XL, nº. 3. Zeer zeldzaam.
Z. j. Daalder van denzelfde. Cat. Rijnlandse, nº. 680. Uniek.
Z. j. Daalder van denzelfde. V. d. Chijs pl. XLI, nº. 13. Uniek.

Holland.

Z. j. Halve gouden schild van Jan van Beieren voor Holland, 1420—1425, met Dord. Uniek. Niet beschreven.
1637. Leeuwendaalder. Van dit jaar, niet beschreven.
1650. Dubbele dukaat. Van dit jaar, niet beschreven.

Deventer.

1668. Dukaton, met het hoofdje. Proefslag, vierkant. Van dit jaar niet bekend.

Zeeland.

1587. Dukaat, oude slag. Cat. Rijnlandse, nº. 932. Uniek.
1592. Gehelmde rijksdaalder. Cat. Rijnlandse, nº. 934. Zeldzaam.
1724. Duit. Verkade pl. 213 nº. 5. Uniek.

Duitschland.

Z. j. Goudgulden van Vincent, Graaf van Moers-Saarwerden, 1448—1493. VOTIC. VINC. CO. M—OERS ZAA. KOMZ. MONETA. NOVA. MOERSENSE +. Uniek.

TOEPASSING DER ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN.

(*Vervolg van bladz.* 317.)

Het advies, door B. en W. van Groningen aan den Raad gezonden omtrent het nader adres van den aan-

nemer K. H. Holthuis, is van den volgenden inhoud:

„Bij uw besluit van den 27sten Juni 1892, nº. 15, hebt gij den wensch te kennen gegeven, door ons te worden voorgelicht nopens een adres van K. H. Holthuis, aannemer van het bouwen der bewaarschool aan den Westerbinnensingel, waarin hij zich bij u beklaagde over de wijze, waarop door de directie der gemeentewerken de hem toekomende bestekspenningen werden berekend. In ons advies van den 5den September 1892 (bijlage der notulen nº. 187), gaven wij u in overweging aan K. H. Holthuis te berichten, dat gij, na kennisneming van den inhoud van dat advies en van de daarbij behoorende stukken, u van het nemen eener beschikking op zijn adres onthoudt. Inmiddels hadden wij, bij ons besluit van den 30sten Juni jl, nº. 4, verstaan, dat, wegens te late oplevering van het werk, een bedrag van ƒ 450 op de bestekspenningen zoude worden gekort, terwijl wij bij ons besluit van den 26sten Augustus 1892, nº 2, het geschil tusschen den aannemer en den directeur der gemeentewerken hadden beslist in een voor den eerstgenoemde ongunstigen zin. Naar aanleiding van deze besluiten, welke aan den aannemer Holthuis in afschrift zijn medegedeeld, en mede naar aanleiding van ons advies van den 5den September jl., heeft Holthuis zich op den 16den September met een nader adres tot uwe vergadering gericht, waarin hij in de eerste plaats tracht te betoogen, dat ten onrechte door ons is verstaan, dat hij geene betaling heeft te vorderen van de som van ƒ 473.73 voor gesneden voegwerk, in de tweede plaats beweert, dat wij ten onrechte hebben beslist, dat hem niet competeert het door hem voor de levering van twee kachels gedeclareerde bedrag van ƒ 160, en in de derde plaats de meening uitspreekt, dat de hem door ons opgelegde boete ad ƒ 450, in geen geval meer had mogen beloopen dan ƒ 180. Dit nader adres hebt gij, bij uw besluit van den 17den September jl. nº. 4, aan ons om bericht en raad gezonden, terwijl in verband daarmede de behandeling van ons meergenoemd advies tot eene volgende vergadering is aangehouden.

De redactie der slotzinsnede van het nader adres laat aan duidelijkheid onzes inziens te wenschen over. Immers daarin wordt verzocht „uitbetaling van de onbillijke boete van ƒ 270, boven aangeduid." In het adres zelf heet het, dat de „boete over 25 Mei—11 Juni" niet „naar recht en billijkheid (kon) worden opgelegd." Ofschoon er nu ruimte zoude zijn voor de opvatting, dat de adressant heeft willen betoogen, dat door ons onrechtvaardig boete is toegepast en dat hij van u de verklaring heeft willen uitlokken, dat hij niet ƒ 450, maar slechts ƒ 180 boete verschuldigd was, zijn wij bereid aan te nemen, dat hij in werkelijkheid niet anders heeft bedoeld, dan aan u kwijtschelding te verzoeken van een gedeelte van de boete en wel tot een bedrag van ƒ 270. De zaak zóó opvattende, kunnen wij zonder bezwaar voldoen aan uw wensch om u te dienen van advies omtrent adressants verzoek betreffende die boete.

Wij hebben omtrent de twee eerste punten van het nader adres het gevoelen gevraagd van de commissie voor de openbare werken. Uit haar bij de stukken gevoegd rapport zal u blijken, dat door haar een nauwkeurig onderzoek is ingesteld naar de grieven van den adressant. Op grond van haar door deskundigen gegeven verklaringen, beantwoordt de commissie de vraag of Holthuis „gesneden voegwerk" geleverd heeft, beslist ontkennend. Hij heeft voldaan aan de op hem rustende verplichting om voegwerk te leveren, overeenkomstig het duidelijke voorschrift van art. 45 § 249 der in art. 16 van het bestek en voorwaarden op het werk van toepassing verklaarde „Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid." Maar ook niets meer dan dat, nl. ruw baardwerk, heeft hij geleverd. Ook tot het uitkrabben en volzetten der voegen in het voorjaar was hij verplicht. De stellige uitspraak der commissie is dan ook, dat den adressant uithoofde van méér werk geene vergoeding uit de gemeentekas toekomt.

Uitvoerig staat de commissie stil bij Holthuis' bewering, dat hij ƒ 160 voor de levering van twee kachels zoude hebben te vorderen.

De verplichting tot die levering zoude hem op het oogenblik der inschrijving niet bekend geweest en ook niet bekend hebben kunnen zijn. Zich beroepende op art. 26 blz. 47 van het bestek, waar men leest: „in elk lokaal te leveren en op te stellen een kachel enz.", voert de adressant de volgende redeneering. Uit artikel 2 van het bestek blijkt, dat het gebouw zal bevatten zes lokalen en twee veranda's; voor elk lokaal was één kachel met toebehooren te leveren; die, welke geleverd zijn voor de veranda's, dienen dus beschouwd te worden als eene levering buiten het bestek. Deze redeneering gaat naar het oordeel der commissie niet op. Wat toch is bij aanbestedingen van wege de gemeente de loop der zaak? Aannemers, die van plan zijn bij eene aanbesteding mede te dingen, vragen van smeden, ververs enz. prijsopgaaf in eens voor alle die werken, welke bij eene eventueele gunning moeten worden uitgevoerd en geleverd. De smeden, ververs enz. vervoegen zich dan om inlichtingen aan het bureau van gemeentewerken, ten einde met nauwkeurigheid den prijs te kunnen berekenen van het hun eventueel door den aannemer op te dragen werk; het betrokken bestek en de teekeningen worden hun dan voorzooveel noodig uitgelegd en verklaard. Op deze inlichtingen grondt de onderaannemer zijne berekeningen.

Ook nu heeft de zaak dezen loop genomen. Door den smid Homveld zijn inlichtingen gevraagd nopens het vereischte smidswerk, daaronder begrepen de levering van kachels. Uit eene door Homveld schriftelijk gegeven verklaring blijkt, dat deze overtuigd was acht kachels te moeten leveren en hierop was dan ook zijne berekening gebaseerd. Nadat aan Holthuis het bouwen der bewaarschool was gegund, droeg hij het smidswerk en daaronder de levering der kachels aan Homveld op. De kachels, ten getale van acht, werden door Homveld geplaatst zonder eenige opmerking van den aannemer en ook nimmer is daarover tusschen dezen en den directeur der gemeentewerken eenig verschil van gevoelen geweest.

„Maar bovendien" — zegt de commissie — „zet Holthuis geheel ter zijde de duidelijke bewoordingen van art. 5 van het bestek, waarin op den negenden regel voorkomt: „moetende hij in ieder geval de door hem aangenomen werken uitvoeren, naar de teekeningen, beschrijving en opgave, die hem door de directie zullen worden verstrekt" enz. En nu geeft de gedrukte teekening, die niet te scheiden is van bestek en voorwaarden, duidelijk aan, dat er acht kachels moesten geleverd worden."

De opmerking, door Holthuis in zijn laatste adres gemaakt, dat in de school in de Peperstraat bij aanbesteding zijn bijgebouwd vier lokalen, terwijl slechts twee kachels zijn geplaatst en dat na den bijbouw van zes lokalen op de school aan den Oosterweg slechts twee kachels geëischt werden, is eene opmerking, die naar het oordeel der meergenoemde commissie, alle waarde mist. In de bestekken van aanbesteding der bedoelde werken is geen sprake van levering van kachels; deze zijn later met alle schoolmeubelen afzonderlijk aanbesteed.

Ten slotte verklaart de commissie: „onze zienswijze is dus zeer bepaald, dat aan den aannemer Holthuis geene vergoeding mag worden toegekend voor beweerd gesneden voegwerk, evenmin voor de levering van twee kachels."

Naar aanleiding van de derde grieve, door Holthuis in zijn laatste adres aangevoerd, het opleggen nl. van eene boete van ƒ 450 wegens te late oplevering van het werk, hebben wij alsnog een nader rapport gevraagd van den directeur der gemeentewerken. Deze bericht ons in zijn advies, hetwelk mede bij de stukken is gevoegd, dat de termijn van oplevering met tien dagen kon worden verlengd wegens vertraging, welke de uitvoering van het werk ondergaan heeft tengevolge van de weersgesteldheid.

De oplevering had dus moeten plaats hebben op den 11den Mei 1892. Den 24sten Mei gaf Holthuis per brief, die op den 25sten Mei in handen van den directeur kwam, dezen kennis dat het werk gereed was. Aangezien het op den 26sten Mei Hemelvaartsdag was en de directeur op den 27sten andere werkzaamheden moest verrichten, bepaalde hij de opneming van het werk op den 28sten Mei. Op uitdrukkelijk verzoek van Holthuis evenwel werd de opneming uitgesteld tot den 30sten Mei. Nadat op dien dag het werk was opgenomen, ontving hij den 31sten Mei het bericht, dat de kachelpotten onvoldoende waren en door andere moesten worden vervangen, terwijl hem tevens onder het oog werd gebracht, dat reeds herhaaldelijk door den opzichthebbende hierop was gewezen en hij nochtans in gebreke was gebleven voor eene tijdige vervanging zorg te dragen. Hierna ontving de directeur geen bericht en evenmin een verzoek om het werk opnieuw op te nemen. Eerst in een aan ons college gericht schrijven van den 18den Juni geeft Holthuis te kennen, dat de kachels op den 11den Juni van andere potten waren voorzien.

De directeur meent, dat bij de berekening van het bedrag der korting op de bestekspenningen de meest mogelijke billijkheid in acht is genomen, aangezien daarbij de 11de Juni als opleveringsdag is aangenomen en niet de 18de Juni, op welken dag Holthuis feitelijk eerst kennis heeft gegeven, dat hij aan zijne verplichtingen had voldaan.

Met de zienswijze van de commissie voor de openbare werken vereenigen wij ons ten volle, evenals met de beschouwingen van den directeur der gemeentewerken. Wij vinden mitsdien in den inhoud van Holthuis' jongste adres niet de minste reden om terug te komen op de te zijnen aanzien door ons genomen besluiten. Terwijl wij daarin terugvinden de grieven, reeds in zijn eerste adres aan u ontwikkeld, meenen wij dat beide adressen thans als één kunnen worden beschouwd en dat uwe vergadering mitsdien zal kunnen volstaan met het nemen van ééne beschikking. Voor deze beschikking nu vindt gij de motieven in dit advies en in dat, hetwelk wij op den 6den September jl. bij u deden inkomen. Wij hebben mitsdien de eer u in overweging te geven om te besluiten:

aan K. H. Holthuis, naar aanleiding van zijne adressen van den 14den Juni en den 16den September 1892 te kennen te geven, dat de Raad geene termen vindt voor het nemen van eene beschikking op zijn verzoek om uitbetaling van ƒ 633.73 wegens beweerde levering van „gesneden voegwerk" en twee kachels bij den bouw van de Westerbewaarschool, en dat de Raad afwijzend beschikt op zijn verzoek om kwijtschelding van een gedeelte ad ƒ 270 der hem opgelegde boete, wegens te late oplevering van het werk."

Conform het voorstel van den Voorzitter werd besloten het advies ter visie te leggen, om nader aan de orde te worden gesteld. Dit advies wordt in de vergadering van Zaterdag 29 dezer aan de orde gesteld.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Leeuwarden.

Vergadering van 27 October 1892.

De Voorzitter opent de vergadering met een toepasselijk woord bij den aanvang der werkzaamheden op de winteravondbijeenkomsten, waarna de notulen worden gelezen en onveranderd vastgesteld.

Van eenige ingekomen stukken wordt mededeeling gedaan en op voorstel van het bestuur besloten ook dit jaar een prijsvraag uit te schrijven over een nader vast te stellen onderwerp.

Daarna wordt de heer D. Kalma met algemeene stemmen tot lid der Afdeeling aangenomen en vervolgens is de regeling der werkzaamheden aan de orde; reeds hadden een paar leden toezegging gedaan op een der vergaderingen als spreker op te treden; terwijl bij rondvraag een voldoend aantal leden zich disponibel stelde voor het houden van kunstbeschouwingen, het exposeeren van bouwmaterialen en voor het behandelen van bouwkundige onderwerpen.

Na de bezichtiging van eenige keurige plaatwerken, wordt de vergadering onder dankzegging aan de leden voor de trouwe opkomst door den Voorzitter gesloten.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Vergadering van Dinsdag 20 October 1892.

Na opening door den Voorzitter, werden de notulen der vorige vergadering voorgelezen en met een kleine wijziging goedgekeurd. Als spreker voor dezen avond trad op de heer F. van Cappelle, ingenieur-electricien te Rotterdam, die tot onderwerp gekozen had: *Electrische verlichting*. Spreker begon als inleiding de ontwikkelingsperiode van het electrische licht te doorloopen en beschreef de geheele wording van de hedendaagsche dynamo-electrische machine. Hierbij als uitgangspunt nemende den gewonen magneet, construeerde hij allengskens, met vermelding van de successievelijk aangebrachte verbeteringen, eene dynamo-machine in haren primitiefsten vorm, waardoor aan de gelegenheid werd gesteld, op zeer duidelijke wijze de werking hiervan na te gaan. Vervolgens beschreef hij de toepassing van de hierdoor bekomen electriciteit tot het verkrijgen van electrisch licht, en deed de Vergadering ten slotte met eenige der meest bekende systemen kennis maken, waarop in den tegenwoordigen tijd het electrische licht wordt aangewend.

Nadat de Voorzitter den spreker uit naam der Vergadering opmerkten dank betuigd had voor de aangename en leerrijke voordracht, werd de bijeenkomst gesloten.

VRAGENBUS.

Vraag: Welke soort van ontsmettingsoestellen verdienen aanbeveling en waar worden die vervaardigd?

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Deze B. en W. is voor de uitvoering van de restauratie van de voorhuis in het oude raadhuis, aan enkele bekende firma's prijsopgave gevraagd voor het uitvoeren van bedoelde restauratie naar het gewijzigd ontwerp.

Na overweging van gedane aanbiedingen hebben B. en W. den Raad voorgesteld, de uitvoering van het werk ondershands op te dragen aan de firma Mutters & Zonen alhier, voor de som van ƒ 6585, zullende het werk binnen den tijd van vier maanden uitgevoerd zijn. De Raad heeft dit voorstel aangenomen.

De kosten van het geheele werk zullen ± ƒ 8400 beloopen.

Amsterdam. Ter visie is gelegd eene voordracht van B. en W., inhoudende eene herziening der regeling van den werkkring, de bezoldiging enz. van de ambtenaren bij de technische afdeeling der publieke werken. Naar aanleiding daarvan stellen B. en W. aan den Raad voor te besluiten:

1º. de titels en jaarwedden van de ambtenaren, in vasten dienst der gemeente, met ingang van 1 Januari 1893 te bepalen als volgt:

Directeur der publieke werken			ƒ 8000
Gemeente-ingenieur en gem.-architect	ƒ 4000	tot	„ 6000
Ingenieur, hoofd van een der bureau's	„ 3000	„	„ 5000
Adsistent-ingenieurs en adj.-architecten	„ 2000	„	„ 4000
Hoofdopzichters	„ 1500	„	„ 2500
Opzichters en klerken 1e klasse	„ 1200	„	„ 1700
„ „ „ 2e „	„ 900	„	„ 1100
„ „ „ 3e „	„ 500	„	„ 800

2º. het werken voor particulieren aan die ambtenaren te verleenen, behoudens in zoodanige bijzondere gevallen, waarin daartoe door Burgemeester en Wethouders vergunning wordt verleend;

3º. het kader der ambtenaren in vasten dienst bij de publieke werken voor het oogenblik vast te stellen (ten hoogste) als volgt:

Een directeur.
„ gemeente-ingenieur.

Een gemeente-architect.
„ adviseur in bouwzaken.
„ ingenieur, hoofd van een der bureau's.
Zes adsistent-ingenieurs.
Twee adsistent-architecten.
Elf hoofdopzichters.
Drie-en-zevenstig opzichters en klerken.

4°. Burgemeester en Wethouders te machtigen, boven het sub 3°. genoemde personeel, naar gelang der behoefte, tijdelijk personeel in dienst te nemen, waarvan de wekden zijn te regelen overeenkomstig die van de in vasten dienst der gemeente zijnde ambtenaren.

— *Zaterdag*, 22 dezer, werd in *Arnemagdaby* de jaarlijksche algemeene vergadering gehouden van de Vereeniging van voorstanders eener Nederlandsche octrooiwet. In het jaarverslag werd o. a. medegedeeld, dat de Minister van waterstaat, handel en nijverheid in eene audientie aan den voorzitter, den heer Huet, heeft medegedeeld, dat een ontwerp eener Nederlandsche octrooiwet bij zijn departement in bewerking is. In verband hiermede werd den leden in het verslag nog eenig geduld op het hart gedrukt en daarevens de wensch uitgesproken naar eendrachtige samenwerking tegenover de pogingen, welke de tegenstanders van zulk eene wet zullen in het werk stellen om hunne krachten tot den aanstaanden strijd te verzamelen.

Het ledental bedraagt 106. De ontvangsten over 1891 bedroegen *f* 477 en de uitgaven *f* 254, zoodat er op 1 Januari jl. een batig saldo was van *f* 223, welk saldo op 1 Januari 1893 vermoedelijk *f* 128 zal zijn.

De aftredende bestuursleden werden allen herkozen.

— Het bestuur der Vereeniging voor kadaster en landmeetkunde heeft besloten, op 14 November a. s., na afloop der huishoudelijke vergadering, belangstellenden — niet-leden — gelegenheid te geven de voordracht bij te wonen van den heer C. J. Volpa, over: de photographie als hulpmiddel voor architectuur en terreinopnemingen.

Tot een beperkt aantal zullen introductiekaarten verkrijgbaar worden gesteld bij den heer C. W. Hoffmann, secretaris der Vereeniging, Gebler'sche Kade 95, Amsterdam.

De photogrammetrie is eene in ons land weinig bekende meetmethode, waarvan met goed gevolg partij kan worden getrokken voor de marine, het leger, de topographische opnemingen, voor Indië, door ingenieurs, bouwkundigen etc.

Eene specialiteit op dit gebied is de ingenieur, afdeelingschef voor de militaire topographische opnemingen in Italië, de heer Paganini Pio, op wiens nauwkeurige onderzoekingen op photogrammetrisch gebied in het bijzonder de aandacht zal worden gevestigd.

— De Gemeenteraad benoemde tot leden van de commissie tot het ontwerpen van bezuinigingen, zooveel mogelijk betreffende het loon als den arbeidsduur bij eerste stemming den wethouder Serrurier en de heeren Treub, Nolting, Hovy, Cuypers, Van den Wall Bake, en bij de tweede stemming den heer Fijnappel.

— De heer A. W. De Flines heeft tot de eigenaren van de perceelen, die bestemd waren om ten behoeve van de nieuwe te bouwen beurs te worden onteigend, een rondschrijven gericht, waarin hij mededeelt, dat, nu het onteigeningsontwerp door de Tweede Kamer niet is goedgekeurd en het gemeentebestuur van het plan W. F. W. afziet, hij een combinatie wil trachten te vormen, ten einde nog een laatste poging tot verwezenlijking van de zaak aan te wenden. Daarom verzoekt hij den eigenaars bekend heim op een bijgevoegd biljet op te geven voor welken prijs zij gedurende de eerstvolgende 6 maanden bereid zijn hun panden af te staan.

GRONINGEN. De 60ste algemeene vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die indertijd werd uitgesteld, zal Zaterdag 12 November e. k. gehouden worden.

MAASTRICHT. Met bijzondere belangstelling wordt in den laatsten tijd de werkzaamheid der Regeering gadegeslagen ten opzichte der gebieden, die bestemd zijn en nog zullen worden tot verbetering der afwatering van de rivier de Maas nabij deze stad.

Voor de verruiming van het winterbed der rivier tusschen de brug in den spoorweg naar Hasselt en die voor het gewoon verkeer is reeds het gedeelte vroeger in de Maas gelegen eiland St.-Anthonie weggegraven en ook het zomerbed van dat riviervak is door verlieping en verbreeding grootendeels in een normalen toestand gebracht.

Het schijnt in de bedoeling der Regeering te liggen dat normaliseeren verder voort te zetten, door het verrichten van baggerwerken in de rivier tusschen het stadspark en de voorstad Wijk. Dit voornemen wordt niet algemeen zonder vrees tegemoet gezien; immers het is bekend, dat de toestand van een gedeelte der brug voor gewoon verkeer over de Maas, en meer bepaald de eerste pijler aan de oostzijde, reeds geruimen tijd eenige belangrijkheid wekt.

De vaargeul tusschen dien pijler en het oostelijk landhoofd heeft eene huiveringwekkende diepte gekregen en wanneer nu de verdieping der rivier boven- en benedenswaarts de brug langs kunstmatigen weg zal zijn geschied, is het gevaar voor ondergronding der fundeering van de pijlers der brug niet ongemotiveerd.

Reeds in den afgeloopen zomer kon men de fundeering van alle pijlers boven den waterstand waarnemen, en het verschijsel deed zich toen voor dat eenige brugopeningen geen of zeer weinig water doorlieten, terwijl in andere daarentegen, o. a. in de meest oostelijke overspanning, eene verbazend sterke stroomsnelheid was waar te nemen. Het voornemen tot het verruimen van het profiel der rivier komt ons, ter voorkoming van de veelvuldige overstroomingen zeer gewenscht voor, maar wij vragen hier aan wien het aangaat of niet in de allereerste plaats met het verruimen van het profiel der brug moet begonnen worden.

WAGENINGEN. De Gemeenteraad heeft den gemeente-architect, den heer S. Hitters, eene gratificatie toegekend voor de diensten, door hem bij de desinfectie bewezen.

WORM. De Gemeenteraad verleende met algemeene stemmen aan den heer T. Ankes, te Rotterdam, concessie voor den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg van Rosmelal—Worm—Steenbergen—Zierikzee.

— Er zijn weinigen nieuwe staaltjes aan het licht gekomen van het stelselmatig bedrog, dat gepleegd wordt in het vervaardigen of namaken van voorwerpen van oudheid en kunst. Het Parijsche blad *le Matin* heeft een onderzoek ingesteld bij leden van de *Société des Antiquaires de France*, dat verrassende uitkomsten heeft opgeleverd. Overal hebben tegenwoordig de vervalschers vrij spel, niet alleen in Italië, Duitschland, Frankrijk en andere landen, maar ook in het Oosten is de namaak in vollen gang.

Alle hulpmiddelen en alle hulptroepen worden opgeroepen om zooveel mogelijk het bedrog te bedekken.

Zoo is onlangs in Auvergne eene werkplaats ontdekt, waaraan drie personen hun werk- en geestkracht wijdden: een aardewerk-fabrikant, een listig commies der belastingen en een koopman in antiquiteiten. Het driemanschap had de rollen goed verdeeld. De eerste vervaardigde het voorwerp, de tweede verborg het op een afgelegen plaats, de derde bracht den liefhebber erheen.

Op die wijze gelukte het hun zelfs om eene imitatie van het aardewerk van Oiron, lang tijd bekend geweest onder den naam van faïences de Henri II, voor 25,000 gulden te verkoopen.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit is benoemd in de orde van Oranje-Nassau tot officier de hoofdingenieur der marine J. W. Calten.

— Bij beschikking van den Min. van Binnenl. Zaken, is aan Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié, op zijn verzoek, met 1 Nov. a. s. eervol ontslag verleend als conservator bij het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

— Bij den aanleg van den Sumatra-spoorweg zijn benoemd tot tijdelijk opz. 1e kl. E. J. Hoenung, tot tijdelijk ondercpzichter 2e kl. M. D. van Kuilenburg.

— Bij de exploitatie van den Sumatra-spoorweg zijn werkzaam gesteld: als tijdelijk opzichter 2e kl. F. Bouman; als tijdelijk ondercpzichter 1e kl. V. F. de Roo, A. M. Beek en F. A. Fuchs; als tijdelijk onderopz. 2e kl. F. A. A. J. Valkenhoff; als tijdelijk onderopz. 3e kl. L. M. Haaksma en L. Reinland.

— Tot directeur van de gasfabriek te Batavia is benoemd de heer S. J. Eethoven, thans als assistent te Soerabaia werkzaam.

— Tot hoofd-ingenieur van de Hoofdsluis te Duinen tot Petten is gekozen de heer Jhr. mr. P. van Foreest te Heiloo.

— Tot directeur der te stichten lederfabriek te Zwolle, prov. Drenthe, is benoemd de heer A. W. v. d. Slais Az., te Appelgea.

— De Gemeenteraad te Nieuwenhuizen heeft benoemd den heer G. W. Schuiling tot opzichter bij de gemeente-reiniging.

— De volgende fortificatie-opzichters 3e kl. zijn overgeplaatst: G. Strang van 't Goes, van Zutfen naar Naarden; J. Hoogendam, van Breda naar Zutfen; de ling. opzichter J. M. Middelkoop, van Nijmegen naar Breda.

— De opzichters 1e kl. bij de telegrafie H. E. F. Holsum, te Leeuwarden, en P. J. H. de Jager te Venlo, zullen met 1 December van standplaats verwisselen.

— Bij de Staatsspoorweg-maatschappij zijn na voldoend examen benoemd tot opzichter-machinist 2e klasse de heeren: F. Beijerman te Vijfhuizen, J. H. van den Berg te Venlo, W. S. Buren te Nieuwerschans, A. J. Prins te Utrecht en M. Boermans te Groningen, alsmede tot werkmeester 3e kl. de heeren: H. W. Dammeijer en R. van Krevel te Tilburg en H. J. Eisma te Stavoren.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der kon. tapijtfabriek te Deventer. Adres vóór 20 Nov. aan commissarissen der fabriek.

— Opzichter, tevens teekenaar, voor ongeveer vier maanden. Adres met brieven onder No. 28368 aan het bureau der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.

— Bouwkundig teekenaars voor 2 à 3 maanden. Adres aanbo. *Teekenaar* aan het bureau van *De Opmerker*. (*Zie advert. in n°. 44.*)

ADVERTENTIEN.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op ***Dinsdag* den 15 November 1892**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het BOUWEN van eene SCHOOL aan de Isaäc Hubertstraat.

Bestek, voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te Rotterdam, en zijn tevens voor *f* 1,— verkrijgbaar bij Wed. P. Van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers *Hoofdstad* n°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Donderdag* den 10 *November* 1892, des voormiddags te 11 uren.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daartoe aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, alhaling Algemeene Zaken.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag* den 15^den November 1892**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

BESTEK No. 591.

Het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw en eenige bijkomende werken op de halte LAAG-ZUTHEM. Begroeting *f* 3660.—.

De bestelling geschiedt volgens § 61 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten October 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Zutfen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten November 1892, ten 9.45 uur voormiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 26sten October 1892.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag* den 8sten November 1892**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

BESTEK No. 88.

Levering van stalen platen en klemwiggen.

BESTEK No. 98.

Levering van stalen tirefonds.

De bestelling geschiedt volgens § 17 en 19 van de bestekken.

De bestekken liggen van den 23sten October 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Utrecht*, en zijn op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den 21sten October 1892.

AANBESTEDING.

Op ***Vrijdag den elfden November 1892*** des namiddags te **drie** uur, zal de Directie van de *Leidsche Melkinrichting* te Leiden **aanbesteden:**

Het maken van de verschillende gebouwen en inrichtingen voor een Roomboter- en kaasfabriek aan de Teilingerlaan te Sassenheim op het perceel sectie A. N°. 800.

Het ontwerp ligt van af 1 November a. s. ter inzage en overname in het Café *„Het bruine paard"* te Sassenheim, terwijl gedrukte bestekken alhaar à *f* 1,— zijn te verkrijgen.

De aanwijzing in loco zal geschieden op Dinsdag den 8en November 1892, des middags te 12 uur.

Verlangde inlichtingen worden inmiddels gegeven door den architect

W. F. VAN DER HEIJDEN.
Doezastraat 43.
Leiden.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op ***Dinsdag* den 29sten November** 1892, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

BESTEK No. 590.

Het maken van den ijzeren bovenbouw van de spoorwegbrug over de DIEZE nabij het stationsemplacement 's Hertogenbosch.

Begroeting *f* 116300.

De bestelling geschiedt volgens § 58 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten October 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Ingenieur H. J. VAN HOORN te *'s-Hertogenbosch* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13^den en 14^den November 1892, ten 1 uur voormiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 21sten October 1892.

Voor **2** à **3** maanden gevraagd:

een bouwkundig Teekenaar,

vlug werken en bedreven in *architectuur, ornament* en *perspectiefteekenen* zijn vereischten.

Zonder goede getuigenissen omtrent solliditeit en talent aanmoedig zich aan te melden. Adres Bureau *„Democriet"*, onder *Teekenaar*.

AGENTEN

worden in **alle plaatsen** van **Holland** GEVRAAGD. Zij, die met **IJver** als zoodanig werkzaam willen zijn, kunnen zich daardoor een **ruim bestaan** verschaffen.

Franco offerten, onder letters A. T. H., Algemeen Advertentie-Bureau NIGH & VAN DITMAR, *Rotterdam*.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag* den 8sten November 1892**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

BESTEK No. 164.

Levering van eikenhouten dwarsliggers.

BESTEK No. 165.

Levering van eiken wisselbout.

De bestelling geschiedt volgens art. 9 van de bestekken.

De bestekken liggen van den 23sten October 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur Ch. BENSON te *Zeist* en zijn op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den 21sten October 1892.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1886.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

PROEFSTATION VOOR Bouwmaterialen.

KONING & BIENFAIT,
AMSTERDAM, Prins Hendrikkade 14.

Mechanisch en chemisch onderzoek van
Portland cement.
Tras.
Kalk.
Natuurl. steen.
Baksteen.
Dakpannen.
Verf.
IJzer (balk en staafijzer).
Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van WATERPAS-,

Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.

Weegwerktuigen.

OVENS
met geperforeerde Steenplaten.
Voordeeligste verwarming.
VOOR
Woonhuizen, groote Gebouwen, Hospitalen, Werkplaatsen, Magazijnen, Droogkamers, Manufacturen, enz.
Speciale inrigting voor Kerken.
Besparing van ten minste **40 pct aan Brandstoffen**, aangezien slechts stofvrije Brandstoffen, als afval van Cokes, magere Kolen, Antraciet, resten van Briketten enz. verstookt worden.
Geen reparatiën.
Deze Calorifères voldoen aan alle eischen van comfort, hygiëne en zindelijkheid.
Constante warmte.
HH. Architecten en Ingenieurs worden opmerkzaam gemaakt, dat systeem in alle bestaande gebouwen kan worden aangebragt.
Prospectussen op aanvrage.
Referentiën en attesten ter inzage.
W. H. V. DESMONS,
Arch.-Ing.,
HEUGEMERWEG No. 28.
Heer — Maastricht.
AGENTEN GEVRAAGD.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Veiligheids-Liften
VOOR
Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht.
VOOR (2)
Personen, Goederen, Spijzen
ENZ.
Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst.
Meer dan 200 alleen in Nederland geplaatst.

Utrechtsche Loodwitfabriek, firma G. GREVE, Utrecht.

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan eenig ander;
is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders**, uit alle steden van ons land en daarbuiten, worden op aanvrag toegezonden.
wordt door tal van **Ingenieurs Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven.**
wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel etiket** en **fabrieksmerk**, welke allen wettig zijn gedeponeerd.
wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men leze de waarlijk verrassende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Ambachtsman"* d.d. 8 Febr. 1890 en in het *„Bouwkundig Weekblad"* d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

Société de l'anti-Tartre Végétal BRETEL.
Plantaardige vloeistof voor het behoud van
STOOMKETELS.
BUREAU MARNIXSTRAAT 364, AMSTERDAM.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning
FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr**, *AMSTERDAM.*

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers,
ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Fluaten KESSLER } ***verharding, verduurzaming*** van ***Kalk-*** en ***Zandsteen, Cementsteen, Gips*** enz.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

DELINT & Co., Rotterdam,
GROENENDAAL 22.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. tendienste van HH. Uitgevers en op zijne **stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

Ter drukkerij der Vereenigde Vereenigingen „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap
A.M.W.I.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren: Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
zij zal, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1sten Secretaris, Amicitia Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *vier gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIËN 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling 12½ cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofdcorrespondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

BERICHT.

De Maatschappij tot exploitatie van het weekblad *De Opmerker* heeft de eer het volgende onder de aandacht der lezers van dit blad te brengen.

Met 1 Januari a. s. houdt *De Opmerker* op het orgaan te zijn van het Genootschap „Architectura et Amicitia". In verband daarmede wordt de titel van het blad eenigszins gewijzigd en zal deze luiden: *„De Opmerker", Bouwkundig Weekblad.* Overigens ondergaat de wijze van uitgaaf geenerlei verandering.

Het aantal platen, dat jaarlijks bij het blad wordt verzonden, verkrijgt eene belangrijke uitbreiding. Dit aantal wordt op een *minimum* van **25 stuks** gebracht. Voorts is het ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat de Redactie zich de medewerking van erkende specialiteiten op verschillend gebied verzekerd heeft.

Teneinde het blad onder het bereik van velen te brengen, wordt met 1 Januari a. s. de abonnementsprijs gebracht op **vijf gulden per jaar**, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, per kwitantie beschikt wordt.

Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der postunie) bedraagt de abonnementsprijs *f* 6.50 per jaar en voor de overige landen *f* 8.— per jaar, beiden met verplichte vooruitbetaling.

In het bijzonder wordt de aandacht der leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" op het bovenstaande gevestigd, omdat, na het einde van den loopenden jaargang, hun *De Opmerker* **niet meer wordt toegezonden.** Inmiddels kunnen zij zich door het nemen van een abonnement ook de verdere geregelde toezending verzekeren.

Van heden af worden door onze Administratie en den Boekhandel abonnementen aangenomen.

De Directeur
F. W. VAN GENDT JGz.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Op Woensdag 9 November a. s., des avonds te 8 uren, zal in het Genootschapslokaal eene *bijzondere vergadering* gehouden worden, ter behandeling van de concept-wet.

Namens het Bestuur:
De 1e Secretaris
C. W. NIJHOFF.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

976e Vergadering van Woensdag 2 November 1892.

De Voorzitter opent de vergadering en heet de leden welkom, waarna de notulen der vorige bijeenkomst worden gelezen en goedgekeurd.

Onder de ingekomen stukken bevond zich een schrijven van de afdeeling *Amsterdam* van den „Volksbond", vereeniging tegen drankmisbruik, inhoudende een verslag

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

POLYTECHNISCH BIBLIOTHEEK

van een gehouden vergadering, waarin bepaald is geworden een verzoek te richten aan alle vereenigingen te Amsterdam, met het bouwvak in betrekking staande, om in de bestekken het volgende op te nemen: „De werklieden moeten in afgepast geld, man voor man, op het werk betaald worden." Na eenige discussie, waaraan verscheidene heeren deelnamen, werd dit schrijven als kennisgeving aangenomen.

Ook was een schrijven ingekomen van den heer A. Kip alhier, waarin de aandacht der leden gevestigd wordt op een bij genoemden heer ter bezichtiging gestelde gesmeed-ijzeren toogvulling.

Aan de orde was nu de ballotage van den heer G. A. Adema, die met algemeene stemmen als gewoon lid werd aangenomen. De heer H. G. Jansen doet daarna eenige mededeelingen omtrent het genootschapsorgaan, waarover op de volgende gewone vergadering een besluit zal genomen worden. Er wordt vervolgens een commissie benoemd van drie leden, bestaande uit de heeren L. J. Rijnink, G. A. Zeeman en Paul J. de Jongh, om het bestuur in deze zaak bij te staan.

De Voorzitter bespreekt hierop de wetsherziening en vraagt de meening der Vergadering om hiervoor eene bijzondere vergadering uit te schrijven of de conceptwet op de eerstvolgende gewone vergadering te behandelen. De meerderheid bleek te zijn voor eene bijzondere vergadering, zoodat deze werd vastgesteld op Woensdag 9 November a. s.

De heer L. J. Rijnink verkreeg nu het woord tot het houden zijner aangekondigde bijdrage, die tot onderwerp had: *een en ander over het eikenhout en zijne gebreken*. Spreker herinnerde zich, dat eenige tijd geleden, in de vraagbus van het Genootschap de volgende vraag gevonden werd: *welke zijn de gebreken van eikenhout en waaraan herkent men die?* Deze vraag is tot dusverre onbeantwoord gebleven; daarom meende spr. haar dezen avond uitvoerig in behandeling te nemen. Hij stelt zich voor alleen te bespreken de gebreken, die zich bij den pas gevelden eikenboom kunnen voordoen, en liet eenige duidelijke platen circuleeren ter opheldering van het gesprokene. Spr. geeft in het kort een overzicht van het hout in het algemeen en zegt hoe professor H. Nördlingen uit Tübingen de verschillende houtsoorten heeft geclassificeerd. Het eikenhout nu behoort tot het loofhout en wel met duidelijk begrensde jaarkringen en wijde poriën. Het is een vaste houtsoort, welke bestaat uit harde en zachte, poreuse, elkaar afwisselende lagen; het kan zeer verschillend zijn in sterkte en duurzaamheid, zelfs kan hetzelfde stuk hout op onderscheidene plaatsen verschillend zijn van sterkte. Het z. g. sterk eikenhout moet op de afgezaagde en opgewerkte uiteinden in den regel slechts eene kleur hebben, d. w. z. de harde jaarkringen mogen op de eene plaats niet lichter of donkerder zijn dan op de andere. De zekerste kenteekenen voor sterk eikenhout zijn dikke, vaste jaarkringen en fijne, dicht samengedrukte, poreuse lagen. Spr. gaat breedvoerig na de afwijkingen, waardoor het sterke hout zich onderscheidt van het minder goede. Dit onderscheid is hoofdzakelijk in de jaarkringen gelegen, die, indien ze gelijke vastheid en sterkte hebben en van het hart tot het spint even dik zijn, het hout tot 1ste kwaliteit maken. Indien deze jaarkringen verschillend zijn, is het hout wel zachter dan eerstgenoemde, maar kan toch nog tot het sterke hout gerekend worden. Dit verschil in jaarkringen kan evenwel bederf doen ontstaan in het hart van den boom. Het vindt zijn oorzaak doordat de boom geveld is, nadat hij zijn hoogst mogelijk volkomen toestand heeft bereikt; hij zet dan wel jaarlijks nog een nieuwen ring aan, maar de dikte van den stam neemt nauwlijks toe, doordat de schors door de jaren dikker en vaster geworden is en het uitzetten bemoeilijkt; hierdoor worden de binnenste jaarkringen steeds vaster te zamen gedrongen, de poreuse lagen worden dan zoo fijn dat de poriën zich sluiten, waardoor de omloop der sappen gestremd wordt; de ringen, die het dichtst bij het hart liggen, missen nu de voeding die hen moet onderhouden en er ontstaat een kiem van verrotting. Bij zulk hout moet men bij keuring vooral op de kleur letten der samengedrukte vaste ringen. Behalve de kleur is er nog eene andere eigenschap, nl. de geur. Van gezond en sterk hout verkrijgt men spaanders die een zuren, bitterachtigen en sterken geur verspreiden. Na nog het middelbaar sterke en het zwakke hout besproken te hebben, gaat spr. over tot de gebreken. Deze zijn: een bedorven hart of ring, schadelijke plekken en scheuren, wormsteken of een z. g. paardenpoot. Onder een bedorven hart wordt verstaan een boom die door ziekte is aangetast; deze kan ontstaan óf doordat het hout verouderd is óf door een gebroken tak, die, doordat verscheidene jaren noodig waren voordat de schors over de breuk heengegroeid is, tot verrotting is overgegaan en dit aan het hart heeft medegedeeld. Vervolgens worden de verschillende soorten van kwasten besproken, hoe zij ontstaan en hunnen nadeeligen invloed op den boom. Spr. gaat vervolgens al deze gebreken breedvoerig na met hun ontstaan en hunne inwerking op het hout.

Nadat naar aanleiding van het gehoorde door verschillende heeren nog eenige vragen gesteld waren, bedankte de Voorzitter den heer Rijnink namens de Vergadering voor zijne belangrijke lezing, die door spr. op verzoek ter opname in het weekblad werd afgestaan. De kunstbeschouwing van den heer Di Gazar bestond uit de *Bilderschatz für das Kunstgewerbe*, uitgegeven door Julius Hoffmann, die met groote belangstelling bezichtigd werd en waarvoor de Voorzitter den kunstgever den dank der Vergadering bracht.

Nadat nog door den heer Hassink gevraagd werd of het bestuur geen pogingen zou kunnen doen, om de leden in de gelegenheid te stellen, groote bouwwerken gedurende den bouw te bezichtigen, werd, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering gesloten.

(A. et A.) UITBETALING VAN LOONEN.

Het bestuur der afdeeling *Amsterdam* van den Volksbond „Vereeniging tegen drankmisbruik" heeft een onderzoek ingesteld in zake de uitbetalingen van loonen in kroegen, en daartoe eene vergadering belegd met verschillende vertegenwoordigers van werklieden-vereenigingen. Het resultaat dezer besprekingen was als volgt:

Het rechtstreeksch uitbetalen van loonen in kroegen door de aannemers of bazen aan de werklieden komt het meest voor bij de zoogenaamde eigenbouwers. Bij de groote aannemers geschiedt het in den regel niet. Door het stelsel van onder-aanneming echter, waarbij ploegjes werklieden bij voorbeeld het aftimmeren van eene verdieping aannemen, komt de werkman veelal toch Zaterdagsavonds in de kroeg terecht, om het overgeld te deelen, hetwelk gewoonlijk aan één man van de ploeg door den aannemer of baas wordt uitgekeerd.

Het opnemen van bepalingen in de bestekken omtrent het uitbetalen van de werkloonen op het werk zelf, werd algemeen gewenscht geacht. Op eene volgende vergadering, waarbij eenige architecten en aannemers tegenwoordig waren, werd in denzelfden geest de zaak besproken en vooral van de zijde der aannemers aangedrongen op dwingende bepalingen in de bestekken.

Aangenomen werd de volgende redactie voor deze bepaling:

„De werklieden moeten in afgepast geld, man voor man, op het werk uitbetaald worden".

Photolith. van G. J. Boom, Arnhem.

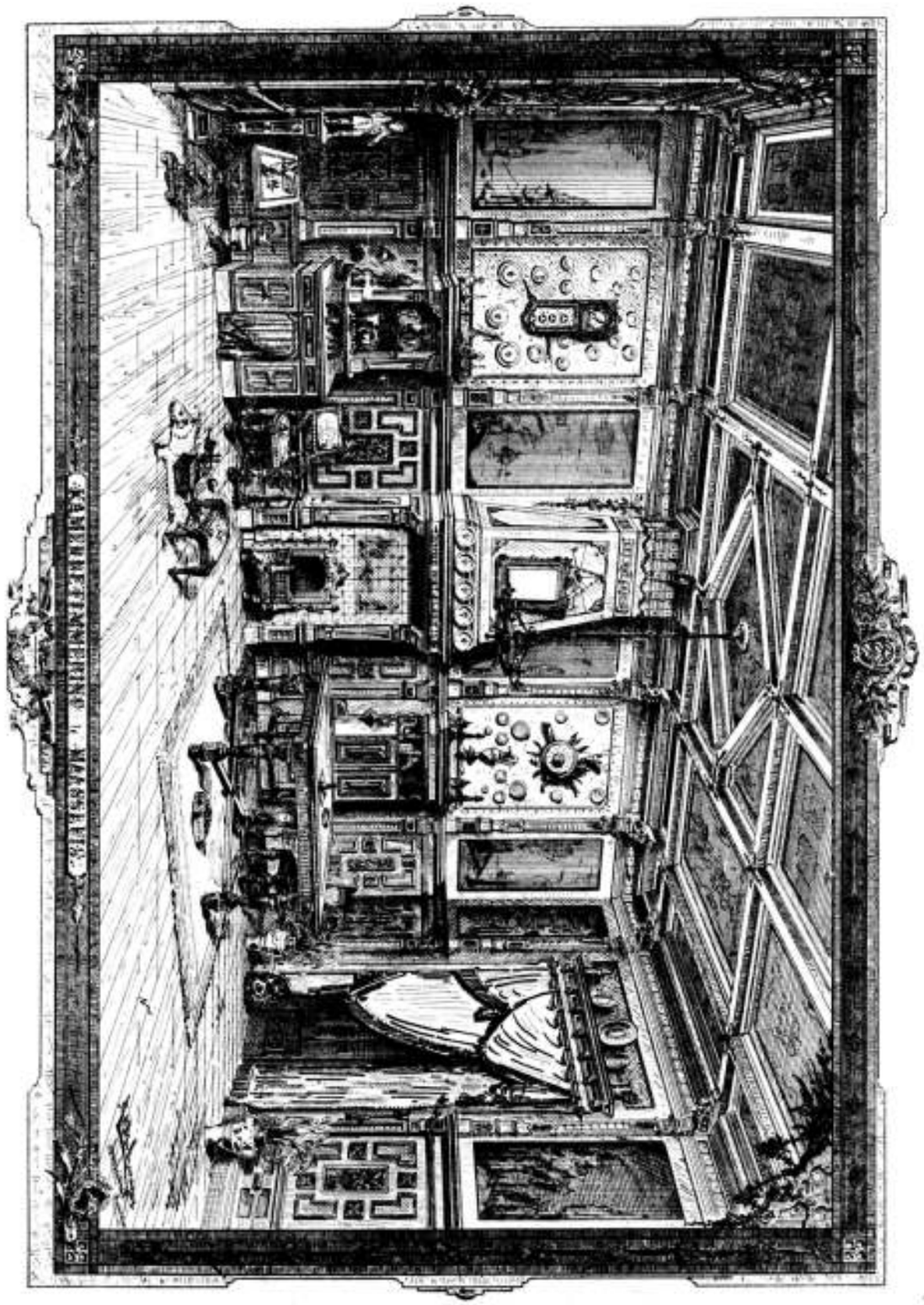

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892 N°. 46.

Door de Vergadering werd nog besloten om aan alle vereenigingen te Amsterdam, die met het bouwvak in betrekking staan, het verzoek te richten de opneming dezer bepaling in de bestekken ingang te doen vinden.

Wij voldoen gaarne aan dit verzoek door onze lezers met het bovenstaande in kennis te brengen; wij vreezen echter dat een behoorlijke controle op eene dusdanige bepaling voor den architect eigenaardige moeilijkheden zal meebrengen.

(A. et A.) VRAAGBUS.

Als antwoord op een in de vraagbus van A. et A. gevonden vraag (*) diene het volgende: het algemeen gevoelen van de Vergadering was, dat, indien het kleuren der bedoelde portlandwerken *niet* in het bestek is opgenomen, dit ook *niet* kan worden gevergd.

BIJ DE PLAAT.

De bij dit nummer behoorende plaat stelt voor een kamerbetimmering in een woonhuis.

Deze betimmering, hoewel bij de uitvoering eenigszins gewijzigd, door de lengte-afmeting te verminderen om de suite te vergrooten, werd uitgevoerd in blank en gebeitst eikenhout.

Gedeelten van de wanden zijn door pilasters in vakken verdeeld, die bekleed zijn met imitatie-goudleerbehang, gespijkerd met bronzen kopspijkers op stevige raamwerken. Om de eentonigheid te vermijden, werden enkele dezer vakken bekleed met Tenier-voorstellingen.

Het lijstwerk der lambrizeering werd gebeitst met z.g. eikenhoutbeits, terwijl de vlakke gedeelten van paneelen en pilasters in de natuurlijke kleur gebleven zijn.

Het genoemde eikenhoutbeits werd niet alleen om de kleurschakeering toegepast, maar ook omdat de koppen van spijkers en schroeven voor het bevestigen van lijstwerken niet dan onder een donkerder sauslaag uit het gezicht gewerkt konden worden.

De werklieden, hoewel geen meubelmakers, doch gewoon aan het aftimmeren van scheepskajuiten, brachten met uitzondering van het ornementwerk, het geheel tot stand en waren hier juist goed op hunne plaats, daar de vochtige muren niet toelieten er met den lijmpot langs te trekken.

De meubelen, in hetzelfde genre van de kamer uitgevoerd, kregen een eenigszins andere tint, door namelijk het eikenhout in een gesloten kast te laten berooken met ammonia liquida.

Door deze manier, om nieuw eikenhout de kleur te geven van oud eiken, komt men het antiek eiken zeer nabij; zij heeft echter dit nadeel, dat het hout geen zichtbare spiegeldraden mag bezitten, aangezien deze bij het intrekken van dien damp blank blijven. Tegenover dit nadeel staat echter het voordeel, dat, wanneer het verwerkt hout spint bevat, dit ook voor een onkundige zichtbaar is geworden. Het jonge hout schijnt onvoldoende zuren te bevatten om eene inwerking met ammonia liquida toe te laten.

Het plafond, als stukadoorwerk behandeld, werd beschilderd in naboosing van eikenhout, terwijl tusschen de ribben ornementbeschilderingen werden aangebracht. De schoorsteen is zoodanig gemaakt, dat daarin een gewone haard geplaatst kan worden, ter weerszijden ommetseld en bekleed met een tegelversiering.

Wandbetimmering en meubelen zijn in de was geboend. Een en ander geeft een sierlijk geheel, dat nog verhoogd wordt door het plaatsen van eenig antiek porselein en zilverwerk met daarbijbehoorende versieringen.

Rotterdam. A. DIRKZWAGER.

(*) Zie *De Opmerker* van 22 October jl., pag. 346.

DE KERK TE APELDOORN.

„Is dat nu het resultaat van dien veelbesproken wedstrijd tusschen dat uitverkoren tiental onder de Nederlandsche bouwmeesters?"

„Gij zegt dit op een toon, alsof ge er meer van verwacht had, maar wat mij betreft, eerlijk gezegd, is 't me hard meegevallen, dat er nog zooveel van terecht gekomen is, waar het College, dat de zaak behartigde, zooveel blijken van onhandigheid gegeven heeft, van 't eerste begin af, want die „Comedy of errors" is al met de noodkerk begonnen."

„Met de noodkerk! maar die heeft toch niets met de prijsvraag te maken?"

„Dat juist niet, maar toch heeft die onnoozele tent eene geschiedenis gehad, die als een voorspel van de prijsvraaghistorie kan worden beschouwd."

„Wel zoo, dat wist ik niet en wat is daar dan mede aan de hand geweest?"

„Een van mijn kennissen, een aannemer te X. heeft er mij 't volgende van verteld. Je herinnert je wel die advertentie in *De Opmerker*, kort na den brand, waarin kerkvoogden inzending eener globale opgave van kosten, in huur of koop, met plan voor een noodkerk vroegen?"

„Ja, ja, dat herinner ik mij."

„Welnu mijn zegsman, die Zaterdags die advertentie gelezen had, maakte Maandags daarop een teekening met begrooting klaar en stoomde daarmede Dinsdags naar Apeldoorn. Hij werd hier verwezen naar een der heeren van 't College, die vreemd opkeek een vreemdeling voor zich te zien, en zijn bezoeker spoedig liet bemerken, dat het in 't geheel de bedoeling van de heeren niet geweest was, vreemden uit te noodigen, die toch ook onmogelijk met de ingezetenen zouden kunnen concurreeren."

„De bezoeker, van zijn kant, gaf zijne verwondering te kennen, dat dan van deze bedoeling niets bleek in de advertentie, en wat 't concurreeren betrof, toen hij de stukken te voorschijn haalde, bleek niet alleen zijne begrooting belangrijk lager dan een der ingekomene, doch ook zijn plan een der beste te zijn. Toen bleef den kerkvoogd niets anders over dan zijn bezoeker te beloven, het plan in de vergadering van 't College over te leggen en onze aannemer ging naar huis met de beste verwachtingen."

„Een week later kreeg hij zijne stukken terug met een brietje van den secretaris van 't College, waarin deze zijn excuus maakte en mededeelde, dat de advertentie in *De Opmerker* eigenlijk een persoonlijke vergissing van hem was geweest, dat de bedoeling .... dat het hem speet, enz. en hij gaarne den inzender de gemaakte onkosten persoonlijk zou vergoeden."

„Van dit rijaal aanbod werd natuurlijk geen gebruik gemaakt ....."

Toen ik voor een paar maanden een bezoek aan de pas voltooide Apeldoornsche kerk bracht en toevallig dit gesprek tusschen een paar andere bezoekers te hooren kreeg, moest ik bekennen, dat de uitroep: „Is dat nu het resultaat", mij wel wat overdreven voorkwam; de meneer, die hem bezigde, had zeker persoonlijke redenen voor zijn nurksche opvatting, misschien was het wel .... nu ja, wie of wat hij was, daar heb ik niet naar gevraagd. Ik kon mij beter vereenigen met de opvatting van den andere, want werkelijk, ook mij viel het resultaat van het veelbesproken onder-onsje op het eerste gezicht nog al mede.

Laat mij evenwel beproeven die onverkwikkelijke geschiedenis voor eenige oogenblikken op zijde te schuiven. Trouwens men moet bij de beschouwing van een bouwwerk de omstandigheden, waaronder het ontstond, slechts in aanmerking nemen, voor zoover zij direct

van invloed zijn geweest op ontwerp of uitvoering.

Kerkvoogden droegen den architect Verheul op een kerk met toren te bouwen, die ƒ 150,000 mocht kosten; hoe heeft de bouwmeester zich van die niet alledaagsche taak gekweten? Heeft hij een type weten te scheppen, eene oplossing van 't moeilijk vraagstuk van protestantschen kerkbouw, die tot leerrijk voorbeeld kan strekken in een volgend geval?

Het vermoeden, reeds bij gelegenheid van de tentoonstelling der prijsvraag-ontwerpen en in het jury-rapport zelf uitgesproken, is bewaarheid. Het inwendige geeft een groote zaal te aanschouwen, voor velerlei doeleinden geschikt, doch ten eenenmale zonder karakter en n het uitwendige is wel getracht door enkele detailvormen en 't aanbrengen van een toren een kerkelijk aanzien aan 't gebouw te geven, doch ook dit is slechts ten deele gelukt; het moge den leek bevredigen, den kenner geeft het niet veel te zien en te denken.

Uitstekend geslaagd is de planverdeeling, uitstekend de acoustiek (ten minste naar 't geen men er van verwacht), uitstekend de verdere inrichting (op de galerijtrappen na, waarvan de distributie te wenschen overlaat). Hoe jammer, dat van de architectuur niet hetzelfde gezegd kan worden en deze weder niet anders is dan een samenstel van vormen, zonder ziel.

„Hollandsche renaissançe" wordt zij genoemd in de opgeschroefde beschrijving van het gebouw in een onzer groote bladen.

Zal 't dan nimmer ophouden, dat onzinnig schermen met groote woorden door onbevoegde beoordeelaars, waarop wij telkens ontlaald worden, zoodra weer een product van „nauwgezette studie en inspanning" van een onzer bouwmeesters verrezen is? Zullen wij dan nog steeds moeten lezen van „doorgebroken" torens, gebouwd van steen, „opgekomen uit de donkere diepte" en dergelijken onzin meer?

Hollandsche décadence ware in de meeste gevallen een betere naam voor den modestijl onzer dagen en vaak mag het als een geluk beschouwd worden, dat een bouwheer tegenwoordig nog al eens karig met zijne middelen is, hetgeen den bouwmeester noodzaakt wat zuinig te zijn bij 't overgieten van zijn werk met de stijlsaus, die het smakelijk moet maken. Hij wordt dan wel gedwongen tot eenvoud, de eerste eisch voor karakter, al is hij niet de eenige en al is daarvoor bovendien ook noodig heelwat studie en heelwat meer smaak, dan voor 't uitzoeken van vormen uit de staalkaart van Stopno.

Bij de Apeldoornsche kerk schijnt die studie zich tot de planverdeeling te hebben bepaald; voor de verdere oplossing van 't vraagstuk ontbrak waarschijnlijk de tijd.

Vergelijkt men het prijsvraag-ontwerp met het uitgevoerde, dan blijkt, dat de wijzigingen van geringe beteekenis en daarbij de in het jury-rapport gemaakte opmerkingen geheel genegeerd zijn.

Zou de bouwmeester zelf zoo tevreden over zijn arbeid geweest zijn, dat hij die onverbeterlijk achtte, of was hem de eisch gesteld het prijsvraag-ontwerp, zooveel als eenigszins mogelijk, vast te houden en het alleen wat te besnoeien?

Hoe dit zij, de geringe wijzigingen hebben veelal niet tot verbetering geleid.

De portalen aan de eindgevels zijn er niet fraaier op geworden; zij vormen geen geheel met die gevels, maar zijn er aangeplakt en vooral aan de zijde van de Loolaan betreurt men het ontbreken van een waardig front.

De portalen ter weerszijden van den toren zijn evenmin gelukkig van conceptie, de contreforten daaraan doen een gewelf verwachten, waar slechts een vlak plafond te zien is, terwijl ook de dakvorm dezer portalen het oog niet aangenaam aandoet. Het weglaten van den dakruiter op het kerkdak schaadt niet alleen aan 't silhouet, maar doet tevens, wanneer men het gebouw van achteren beziet, in het oog vallen, dat de toren in plattegrond niet recht voor de kerk staat, doch eenigszins gedraaid.

(Er zal toch wel een goede équerre op het werk geweest zijn en de Apeldoornsche metselaars zullen toch het gebruik van 't schietlood wel kennen?)

Het vervallen van de ontworpen frontons op de contreforten van het hoofdgebouw, doet de disharmonie van de schuine afdekkingsvormen, aan die contreforten toegepast, met de vormen van de kroonlijst nog sterker uitkomen. Tot en met den zwaren cordonband, die overal is omgevoerd, is, zij het dan ook niet in Hollandsche-renaissance geest, toch in één geest gewerkt; daarboven begint het vergeefsch zoeken naar karakteristieke detailvormen, totdat de kroonlijst weder rust brengt.

Aan den toren zijn de contreforten weer anders behandeld, maar toch zijn aan dit bouwdeel, al moest het dan ook wat lager worden, de bezuinigingen aan 't effect ten goede gekomen.

Als bij vele torens staat de spits eenigszins uit het lood, dit kan zijn nut hebben met het oog op de heerschende winden, doch voor het feit, dat de spits ook zichtbaar gedraaid op den toren staat, kon ik geen andere verklaring vinden dan gebrek aan nauwkeurigheid in 't gebruik van het schietlood.

In alle torenspitsen is bij wind ook beweging waar te nemen. Nu is deze spits geconstrueerd met een doorgaanden koningstijl, stevig bevestigd aan een kruis van balken onder den 4den zoldervloer.

Bij een zeer matig briesje gevoelt men, op den vloer staande, zeer duidelijk beweging, naar 't mij voorkwam te sterk, om niet op den duur het loswerken van het balkenkruis in het metselwerk en van het metselwerk zelf te veroorzaken. De balken zullen wel verankerd zijn, maar van eene in de hoeken naar beneden doorgaande verankering van het spitsgevaarte, gelijk die vaak wordt aangewend, was niets te zien.

Mij dacht, die constructie deugt hier niet, zij kan te verbeteren zijn door den koningstijl van onderen af te zagen en vrij te laten in zijn beweging en eene verankering in de hoeken alsnog aan te brengen.

Men heeft dan wel een afgezaagden stijl in den toren, doch daar zou geen haan naar kraaien en het gevaar zou aanmerkelijk verminderen, het gevaar, dat die gevangen koning net zoo lang werkt tot de Apeldoornsche gemeente met een werkelijk „doorgebroken" toren kon pronken. Er is meer, waar gewoonlijk geen haan naar kraait, zoo bijvoorbeeld de kapconstructie van gebouwen als dit. Bij prijsvragen blijkt nogal eens, dat vele bouwmeesters deze dingen als lastige bijzaken beschouwen, liefst maar schematisch en in een nevelachtig tintje op de teekening aan te brengen. In een bestekteekening gaat dit niet aan, daar moet ten minste de constructie in hoofdzaak zijn aangeduid, ofschoon de aannemer gewoonlijk naar de details mag raden, tot het op uitvoering aankomt.

Dan is het werk in vollen gang, iedereen heeft het even druk, voor een zorgvuldige detailleering ontbreekt dan vaak de tijd en 't komt er ook zoo nauw niet op aan, een flink aannemer ziet niet op een stuk hout of eenige kilo's ijzer.

Nu dat schijnt ook hier niet 't geval te zijn geweest; wie zich in de kapruimte waagt, kan dit constateeren; van de Hollandsche renaissance bemerkt men hier evenwel niets meer, dit zullen diegenen kunnen opmerken, die in de gelegenheid waren wel eens in gebouwen uit de 16de en 17de eeuw achter de schermen te kijken.

De kap heeft behalve hare bedekking nog heelwat meer te dragen, namelijk de geheele plafondbetimmering en dit is geen kleinigheid.

Het is natuurlijk de Apeldoornsche gemeente een glorie, thans eene kerkruimte te bezitten „geheel en al vrij, zonder lastige hinderpalen, als vrijstaande kolommen, beeren, etc."; met welgevallen richt zij haar blik opwaarts naar .... een net van trekstangen, dat vooral in de halfachthoekige einden van 't plafond een zeer onesthetisch effect maakt.

Ware het den bouwmeester gelukt voor de afdekking van deze groote ruimte eens eene origineele en stijlvolle oplossing te vinden, allen, die 't wel met onze bouwkunst meenen, zouden dit ten hoogste hebben gewaardeerd, en het er over eens geweest zijn, dat hem de eerepalm toekwam, omdat er eene overwinning zou zijn behaald.

De oplossing, zooals zij hier gegeven wordt, staat in geen enkel opzicht boven vroegere, ja blijft zelfs bij bestaande ten achter en zij past bovendien niet bij de vormen van de binnenordonnantie. Is deze laatste tamelijk decoratief opgevat, het plafond is eenvoudig als houtconstructie gedetailleerd; een geleidelijke overgang tusschen deze opvattingen ontbreekt. Leelijk valt dit vooral in 't oog bij de schildmuren aan toren- en orgelzijde, waarlangs de gestukadoorde kroonlijst is doorgevoerd, hetgeen op zichzelf, alhoewel niet fraai, het oog niet zoozeer zou hinderen, indien niet tegen die muren ook looze spanten geplaatst waren, waarvan de karbeels op de meest onbeholpen wijze in die kroonlijst schieten.

Doch genoeg van deze details; overzien wij het geheel nog eens, dan komen wij tot de conclusie, dat wanneer men in de ruimte, waar de preekstoel staat, een estrade of tooneel opsloeg, een handig decorateur een dag zijn gang liet gaan, en daarna een muziek- of specialiteitengezelschap liet optreden, niemand zou bemerken zich in een kerk bevinden. Ja toch, men zou ook de banken nog moeten verwijderen, daaraan alleen zou men 't nog kunnen zien. Die banken zijn over 't algemeen stemmig in vormbehandeling en sterk steekt daarbij af de rijke opvatting van de koningsloge, een samenstel van motieven uit Dordt, Kampen, Nijmegen, Bolsward en misschien nog meer andere plaatsen, en van den preekstoel, waaraan herinneringen uit Zwolle verbonden zijn. Ook hier weinig blijk van streven naar nieuwe of origineele combinaties.

Het is voor een architect van naam wel de zekerste weg om dien naam te houden, dat hij zich niet waagt aan proefnemingen met origineele ideeën; en toch zijn het juist dergelijke proefnemingen van voorgeslachten, die, ook al zijn zij niet altijd gelukt, voor de bouwkunst de meeste waarde en voor hare beoefenaars de meeste aantrekkelijkheid hebben.

Een betrekkelijk zeldzaam voorkomend vraagstuk werd hier gesteld, eene bevredigende oplossing werd niet geleverd. Een schoone gelegenheid om dit ten minste te beproeven is weer voorbijgegaan.

A qui la faute?

VRAGENBUS.

Vraag: Welke soort van ontsmettingstoestellen verdienen aanbeveling en waar worden die vervaardigd?

Antwoord: Aanbeveling verdienen:

1°. De ontsmettingstoestellen van Oscar Schimmel & C°. te Chemnitz (Saksen).

2°. Het ontsmettingstoestel systeem J. L. Bacon. Professor Dr. Max. Wolff, die met deze toestellen proeven nam, spreekt daarover in *Virchow's Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für klinische Medicin*, 102 Band, 1885, een gunstig oordeel uit. De firma J. L. Bacon te Elberfeld verklaart zich tot het geven van nadere inlichtingen gaarne bereid.

3°. De ontsmettingsoven naar het systeem van de firma De Jongh & Co. te Oudewater. Dit systeem vereischt een afzonderlijken stoomketel en past „stroomenden" (door de goederen gedreven) stoom van zekere spanning toe.

4°. De ontsmettingsoven naar het stelsel van Prof. Van Overbeek de Meijer. Deze wordt vervaardigd door de Maatschappij „de Maas" te Rotterdam, terwijl contracten voor de levering worden gesloten door den heer D. G. Bingham te Utrecht. In dit stelsel wordt stroomende waterdamp van 100° (dus zonder overdruk) toegepast en deze wordt in het toestel zelf ontwikkeld, zoodat geen afzonderlijke stoomketel noodig is. Desverlangd wordt ook in laatstgenoemd systeem de stoom onder geringe spanning gebruikt, zonder dat daarvoor nog een afzonderlijke stoomketel noodig is.

De sub 3°. en 4°. genoemde toestellen zijn de eenige die hiertelande vervaardigd worden. De deskundigen zijn verdeeld over de vraag welk stelsel de voorkeur verdient; het systeem De Jongh is duurder, het andere vermoedelijk *iets* langzamer in het gebruik.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 29 October 1892.

Deze bijeenkomst, de eerste van een nieuw vereenigingsjaar, werd hoofdzakelijk in beslag genomen door het afdoen van huishoudelijke zaken. De tijd werd besteed aan het uitbrengen van jaarverslagen en het discussieeren over personen, begrootingen, enz. De 1ste-Secretaris bracht allereerst een uitvoerig verslag uit, waarin hij de geschiedenis van het afgeloopen jaar in korte trekken weergaf. Hieruit bleek, dat de toestand der Vereeniging bloeiend mag heeten. De leden, wier aantal thans 74 bedraagt, gaven steeds meer bewijzen van belangstelling in den bloei der Vereeniging, door het groote bijwonen der bijeenkomsten, het houden van huisbesprekingen, het beantwoorden van vragen, enz.

Naar buiten was de Vereeniging nuttig werkzaam door het steunen van verschillende nuttige instellingen, zoowel financieel als op andere wijze. De Penningmeester legde den toestand der kas bloot en gaf zijne rekeningen en boeken ter inzage, welke staande de vergadering nagezien en in orde werden bevonden. De begrooting voor het jaar 1892—93 werd vastgesteld op ƒ 307.

Als nieuwe leden werden voorgesteld en toegelaten de heeren W. Kunst, R. Peters en H. Reijenga.

In plaats van de twee aftredende bestuursleden, de heeren J. W. Peldemees en J. Wildeliik, werden gekozen de heeren F. Van de Wint en N. W. Lith.

In de vaste commissiën voor het beantwoorden van vragen werden successievelijk gekozen:

1. voor materiaalkennis: D. Eduards, H. Bonveld, K. Switters, F. Lentingh Wumli en H. Wachtendorf.
2. voor waterbouwkunde: J. de Henler, K. de Jong en H. Schreuder.
3. voor ornementleer: J. van Gent, P. van de Wint en Ph. Hendriks.
4. voor geschiedenis en stijl: J. van Gent, F. Buch en G. Nijhuis.
5. voor bouwkundige rechtskennis: N. W. Lith, J. B. Jager en F. Reitsma.

De vragenlijst bevatte 4 vragen en wel:

1. Wat is de Jezuïetenstijl en welke kenmerken heeft hij?
2. Wat verstaat men door baanvoegen en geveelen vorgen, of zijn er nog meer soorten van vorgen en hoe is hare behandeling?
3. Wat is de geschiedenis der Academie- of Boerkerk en welke veranderingen heeft ze in den loop der tijden ondergaan? Deze vraag wordt vooral gedaan met het oog op hare aanstaande afbreeking.
4. Is een aannemer na de primitieve opneming eener faliekt, indien de eigenaar haar in werking stelt, verplicht het onderhoud gedurende den onderhoudstermijn voor zijne rekening te nemen, ook al is dat onderhoud in het bestek niet bepaald? Zoo ja, waar vindt men een wetsartikel, dat hiertoe van kracht is?

Eenige aangename afwisseling in de eentonige werkzaamheden dezer bijeenkomst boden de toegezonden platen uit „De Architect" en „Decoratieve motieven", benevens plan en teekeningen van het nieuwe huis van bewaring en rechtsgebouw te Breda, ter beschikking afgestaan door den heer De Herder.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 28 *October* 1892.

Nadat de Voorzitter een hartelijk welkom tot de leden heeft gericht, wordt deze eerste winteravond-vergadering geopend. De Secretaris brengt na het lezen en goedkeuren der notulen verslag uit over het Nationaal Congres voor Bouwkunst, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst te Amsterdam gehouden, en van de in dit jaar gehouden excursie der Afdeeling naar Haarlem, waarna de heer W. B. van Lieflant overgaat tot het houden zijner lezing: „Iets over bouwwerken te Buenos-Ayres". Spreker zegt dat zijne aandacht op Amerika is gevestigd geworden door het bijna dagelijksch lezen van verschillende belangrijke gebeurtenissen in dat werelddeel voorkomende, en dit gaf hem

dan ook aanleiding eens na te gaan wat er al zoo op het gebied van bouwwerken in die nieuwe wereld te zien was.

In 't bijzonder is spreker zoo gerestigd op de stad Buenos-Ayres of de „Stad der goede lucht" omdat de hoogte gegevens hiertoe hem welwillend door een goed vriend zijn verschaft.

Alvorens over te gaan tot het behandelen der inrichting van die stad, geeft spreker een klein historisch overzicht van hare stichting.

Buenos-Ayres is de hoofdstad der Argentijnsche republiek, gelegen aan den rechteroever der La Platarivier en 187 K.M. van de zee verwijderd. Zij werd in 1535 door Don Pedro de Mendoza gesticht. Een tweede voorname periode voor Buenos-Ayres vormde het jaar 1580, toen onder het Bestuur van Don Juan de Garay de terreinen werden aangewezen voor de eigenlijke stad en die voor den landbouw.

In 1660 werd de bevolking reeds geschat op 4000 Europeanen en den Hollanders het recht verleend in handelsrelaties te treden met Buenos-Ayres. Omstreeks de helft der 17e eeuw kreeg de stad een beter aanzien, pannen daken kwamen voor die van stroo in de plaats en het bouwen begon een meer gecivibiseerden weg in te slaan.

De stad is regelmatig in kwadraten ingedeeld en heeft rechthoekig snijdende straten, waaraan huizen gebouwd, meest met één verdieping. De bevolking der stad neemt verbazend toe; zij telt thans 520,000 inwoners en zal, zoo voortgaande, in den loop der volgende eeuw de bevolking van Londen verre overschrijden.

Garay verdeelde bij de stichting het daartoe bestemde vierkant in kwadraten van 151 varas (1 vara = 0,91 M.), waarvan voor elk blok huizen 140 varas en voor de breedte der straten 11 varas. Steeds werd het principe van breede en rechte straten in het oog gehouden en in 1887 werd bepaald dat de minste straatbreedte in 't verrolg moet zijn 17,32 M. Gemakkelijk en regelmatig zijn de grondplannen voor een Amerik. stad en men geeft zelfs tegenwoordig de straten geen namen meer, maar nommers. Spreker zegt dat nit 't voorgaande valt te leeren dat daar, waar bij de stichting reeds een vast plan bestond, niet zulke treurige toestanden geboren kunnen worden als bij ons, waar, zoover spreker bekend is, geen uitbreidingsplan bestaat, en huizen aangekocht moeten worden om betere toegangen of verkeerswegen te verkrijgen, of eerst watervererschingen voor de grachten der stad ontworpen en uitgevoerd worden, om er na eenige jaren misschien alle weder te dempen. Men heeft daar in de toekomst gezien en niet te plantselijk gedacht.

Volgens eene bepaling van 1872 mochten de huizen aan den openbaren weg niet hooger dan 14 varas zijn; in 1887 is bepaald dat zij niet hooger mogen zijn dan 12 12 M. en in de breedste straten 14 M. Bij uitzondering mag men op groote pleinen hoogere gebouwen optrekken; vanzelve een maatregel waardoor de toetreding van versche lucht bevorderd wordt.

Met de bestratingen schijnt het tot 1888 treurig te zijn gesteld geweest. Vijf ingenieurs werden toen benoemd tot het bestudeeren van eene nieuwe bestrating en na onderzoek werd door hen eene houtbestrating voorgesteld zooals op de boulevards te Parijs. Deze bestrating werd voor het centrum der stad toegepast en voor die buiten het centrum werden granietsteenen gebruikt.

Eene gunstige ligging heeft Buenos-Ayres voor haar riooldstelsel; de stad is til. 20 M. boven den waterspiegel gelegen. Spreker gaat in 't bijzonder het rioolsysteem na, dat in twee deelen is gesplitst. Het binnenwater van den openbaren weg wordt afzonderlijk afgevoerd en staat in gerieflen verband met de riolen voor fecaliën en menagewater, zoodat uit de straatkolken geen bederven lucht kan opstijgen. Onder leiding van den ingenieur Juan Frederic La Tobe Bateman gemaakt, hebben de kosten dezer riolecring ruim 23 millioen bedragen. Spreker wil onze riolen met dat stelsel niet vergelijken, want hij is bang het spreekwoord in toepassing te moeten brengen: „als je daaraan wort, dan gaat het ruiken"; de toestand hier vindt spreker allertreurigst.

Buenos-Ayres bezit vele groote pleinen, waarvan er zijn die eene oppervlakte hebben van ongeveer 58 H.A. Spreker vergelijkt hierbij ons Rinks- en Anna-Paulownaplein, welke daarbij vergeleken, een zeer figuur maken, ofschoon men overigens over onze pleinen niet kan klagen. Zij kunnen wat sierlijker van aanleg zijn, met wat beeldengroepen en zoomaanen, en liefst geen fonteinen op Binnenhof of Rankaplein, want de eerste, hoe schoon en meesterlijk van teekening en bewerking, staat daar zoo hulpbehoevend en armzalig, dat men haar liever als een onderwetsch stalopmpje daar zag geplaatst, terwijl de tweede op een zoo klein pleintje evenmin past. Ook de huizen, daar aan de pleinen gebouwd, zijn veel fraaier dan hier, waar ze meestal smakeloos zijn. Hiertegenover prijkt veelal aan de pleinen de zijgevels der huizen met hunne privaatramen, of nissen met gecementeerde jaloezieën, waartegen apothekers- of dienstverrichtingbossen zijn geplaatst, ofwel bekjes van hoogstens *f* 2.50 de M., hangende aan armzalige krammetjes. Schoolgebouwen bezit Buenos-Ayres er 67, ware 't zoveel, waarvan de indeeling niet veel van de onze afwijkt, met in 't algemeen ruimere gangen en op zichzelf staande privaten. De materialen voor die bouwwerken zijn voor den onderbouw meest graniet en voor den bovenbouw verschillende soorten witte steen, uit Brazilie betrokken. Zij zijn in Fransche- en Italiaansche-renaissance stijl ontworpen, doch dragen niet zooveel het karakter voor een schoolgebouw. Vervolgens gaat spreker verschillende groote bouwwerken na, als het gouvernementshuis, de keizerlijke katholiek van Buenos-Ayres, reeds in 1580 gesticht en waarvan in 1791 een groote aloude is bijgebouwd, het Zuiderstation, het gebouw van de Provinciale bank en anderen.

Spreker heeft gemeend verschillende vergelijkingen met onze stad te moeten maken, omdat er van de Amerikanen op practisch gebied nooveel te leeren valt, en wanneer wij zien dat Buenos-Ayres, veel later gesticht dan 's-Gravenhage, heeft wat wij hier niet hebben, vraagt spreker zich af, of wij niet terecht den naam verliezen, de Chineezen van Europa te zijn, sprekar gelooft, wanneer hij ziet dat Buenos-Ayres heeft 2 afzetstoffen en wij slechts mestoriepotten en adressen, zij 23 hospitalen en wij slechts één gebrekkig, dat nog verschillende euren van Columbus hier uitgebroed zullen moeten worden. Verkieslijker zou het zijn zoo wij in 't algemeen meer doortastend en minder kleingeestig waren. Spreker hoopt dat deze bijdrage moge strekken om mede te helpen die toestanden te verbeteren.

Deze zeer belangrijke lezing werd toegelicht door een fraaie collectie photographieën van Buenos-Ayres.

Hierna ging de heer P. du Rieu Fzn. over tot het houden zijner bijdrage: „Een voondracht van Philipp Veit", getiteld: „Voortaan geen stijl meer".

Philipp Veit, zegt spreker, schreef dit stukje naar aanleiding van een door hem gelezen roman „Een juweel", van Ernst vrijheer von Bilca.

Het vangt aldus aan: Het is voor eene verlichte en beschaafde natie volkomen overtollig een stijl te bezitten en een gelukkige eeuw is het die ons eindelijk van den stijl, dien zoo kuellenden band der menschheid, heeft verlost en een diep medelijden mag men daarom gevoelen met ons voorgeslacht.

Door al die eeuwen heen kende men voor iedere periode, ieder volk een afzonderlijken stijl en zelden gelukte het een genie, zich wat vrijer te bewegende, tegen den stroom op te roeien. Eindelijk echter, toen de Rocaille-stijl, welke alle andere stijlen als een praik in elkander had gestraald, uitereispatie, was het voor goed met stijl gedaan. In plaats nu dat men blijde was van stijl verlost te zijn, begon men weer te zoeken naar den stijl der toekomst, schreef prijsvragen uit en ging ontgravingen doen, teneinde hem te zullen ontdekken. Doch tevergeefs, hij werd niet gevonden. Dat stijl volkomen onnoodig is, maar de beschaving als hinderpaal in den weg staat, ziet men eindelijk in. Gerairne tijd was noodig voor de levensvatbaarheid zeiner stijllooze toekomst, en stijl vindt men nog slechts bij eenige barbaarsche volkstammen in vergeten hoeken der aarde tot hij ook daar zal wegrinken. Satan zelfs voelt zich in die nieuwe omgeving te huis en alles en allen krijgen betzelfde cachet; elk mensch gelijkt haarfijn op zijn broeder. De middelen die de beschaving ten dienste staan, zijn vele, en tot de krachtigste hulpmiddelen behoort het boek. Wie had het durven denken: „het Boer" en toch dit verzekerde, in groote hoeveelheid aan de vijandelijke stammen toegedeeld, het rustig bezit van Algerië aan de Franschen. Alles werkt mede tot beschaving zonder stijl en karakter en de overwinning op de vermaledijde begrippen is zoo goed als zeker. De natuur wil echter nog maar niet met den tijd meegaan. Gelukkelijk is het de nieuwe kunst gelukt de natuur van den fatalen stijl te bevrijden en slechts weinige wederspannige kunstenaars en kunstliefhebbers die zichzelven overleefden, staan nog bronnetel in den weg, hoewel meestal slechts met het woord stijl in den mond. Teevergeefs echter, want als onverbeterlijke stijlvolle warhoofden zullen zij bij een ondroest gevangen en, maal niet versteigd, dan toch aan de vergetelheid prijsgegeven worden. Dan zal in een Christelijk bouwwerk, dat te midden der werken van de barbaren overblijft, een lustig deuntje weerklinken op de tonen van een draaiorgel in plaats van het stijlvol koorgezang en het altaarbeeld zal plaats maken voor Venus en Cupidoos met den aapstaart aan hunne voeten in traaien kleurenpruk, de ontwikkeling en verfijning voorstellende. Schuine Fransche spotprenten moet gekleurde plant- en dierstudies en modepoppen, zullen de vereering voor het realisme hooghouden. Standbeelden van priester of pajust-stijl zullen worden opgericht voor den oorspronkelijken grootmeester der beschaving en vertichting en in plaats van het verouderde Te Deum zal luide het koorgezang weerklinken:

Wij gelooven allen in éénen God,
Jood, Christen, Heiden en Hottentot.

Wat zaligmakende droom, die in korten tijd zal bewaarheid worden en vreedlijk begroet door de ontvankelijke menschheid, medelijdend terugziende op het verlogen tijdperk toen er van stijl sprake was.

Dank dan, Ernst vrijheer von Bibra, voor uwe profetische woorden. Gij waart vermoedelijk de eerste die koen durfde zeggen wat menvele reeds dachten. Wij zijn u veel verplicht. Voortaan geen stijl meer. Het is voor eene verlichte en ontwikkelde natie volkomen overtollig een stijl te bezitten.

Nadat beide sprekers den dank der Vergadering hadden ontvangen, ontspon zich eene levendige discussie over de vraag: „leert de onderrichting dat natuurlijke stoen, na eenige jaren aan de buitenlucht te zijn blootgesteld, door ophakking in daarmedebij verminderi? Daar, waar door den een dit niet bewezen werd geacht, kwamen een ander het uit een oogpunt van kunstschennis af reeds te spoedig steen- en beeldhouwwerken op te hakken, terwijl denken het later vinden het wel toegtijdig te doen, zijnde alsdan de vormen nog te zien en de kunstenaar misschien nog in leven. Daar de Vergadering tot geen conclusie kon komen, zal door het Bestuur overwogen worden of het aanbeveling verdient deze vraag in handen te stellen van eene commissie bestaande uit practische vakmannen en een chemikus, ofwel haar op te zenden aan het Hoofdbestuur der Maatschappij die haar in de verschillende afdeelingen kan ter sprake brengen.

Eene andere vraag: „Wat kan worden gedaan om de critiek in de dagbladen te verbeteren?" zal door het Bestuur in handen eener commissie worden gesteld, bestaande uit de heeren: J. J. v. Nierkerken, J. W. H. Berden en Van Dijn.

Aan de wanden der zaal was tentoongesteld het plaatwerk, uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst, dat door den Voorzitter ten zeerste in de belangstelling der leden werd aanbevolen ten einde de Maatschappij de uitgave van een vervolg daarop mogelijk te maken.

Door den heer J. M. S. Lotz was voor de kunstbeschouwing afgestaan zijn restauratieontwerp voor de St.-Jacobskerk te 's-Gravenhage.

De heer M. Nooijen gat ter bezichtiging eenige fraaie monsters behangsel, hem toegezonden door de firma Leijde en Van Boest te Rotterdam. Dit behangsel, in effen tint uitgevoerd en het ornament in relief bewerkt, kan als zeedanig naar eigen verkiezing in verschillende kleuren beschilderd worden.

Als leden der Afdeeling werden aangenomen de heeren: A. G. Hofstee, G. H. Hemmes, H. J. P. F. van Eijk en J. A. G. de Leur.

Nadat de Voorzitter den heer J. W. H. Berden dank had gezegd voor het door hem voor de Afdeeling vervaardigde ontwerp voor eene verzende convocatiekaart, welke reeds voor deze vergadering den leden was toegezonden, werd de bijeenkomst gesloten.

Afdeeling Leiden.

Vergadering van 27 October 1892.

Door de goede zorgen van het bestuur konden de leden zich vergasten aan de bezichtiging van eene schoone collectie plaatwerken uit het Kamenijverheidsmuseum te Haarlem, terwijl op het gebied van kunstnijverheid een buffet, een schuiftafel en een spiegel door de heeren Gebr. Reinke alhier waren ingezonden. Na opening der vergadering en de gewone lezing der notulen, dankte de heer Ads. J. v. Achterberg omtrent de ingezonden meubelen mede, dat de schuiftafel berust op eene geheel nieuwe constructie; men had hierbij geen losse hijsladen noodig; de tafel zelve bewaart ze zonder dat dit zichtbaar is en met de minst mogelijke moeite kan zij verlengd worden, zonder de stabiliteit te schaden.

De modellen van rolbladen, mede ter vergadering ingenomen, werden toegelicht door den heer H. J. Jesse, die dit door verschillende teekeningen nauwkeurig maakte; met zeer veel aandacht werden de besprekingen dienaangaande gevolgd.

Het rapport der commissie omtrent de toepassing van *Proefstuk Petri*, bij monde van den heer Schmidt uitgebracht, was zeer uitvoerig. Behalve eenige gegevens, ontleend aan de opgaven van den fabrikant, werden minder gunstige resultaten opgemerkt en kwam de commissie tot de slotsom dat het „proefstuk petri" nog niet het voorhandene middel bij uitnemendheid is.

(Uw verslaggever houdt in een volgende vergadering betere resultaten omtrent dat voorhandene middel mede te deelen. Het komt hem voor — en hij zal dit bewijzen — dat een oordeelkundige en zorgvuldige toepassing goede resultaten opleveren.)

Niet alleen eene gummeerde, maar ook een verwarde discussie ontspon zich over het doorlaten van vocht bij harde en zachte steensoorten. Het gelukte echter aan den heer W. C. Mulder de meteehaarslaarzen te overtuigen dat het doorlaten van water bij harde en zachte steensoorten op eene verkeerde voorstelling berust. Op een zeer loonswaardig artikel in „De Ingenieur" omtrent meerbepaalde hoogte der Voorritter terug te komen, aangezien dit nauw in verband stond met de gehoorde discussiën. De in de vorige vergadering benoemde commissie tot het bijwonen eener bespreking met de Afdeeling Leiden van het Nederlandsch Werklieden-verbond in zake de oprichting van *Kassen voor Arbeid* bracht bij monde van den heer L. Mzn. verslag uit. Spreker deelde de verschillende beschouwingen over die quaestie mede en gaf als het gevoelen der afgevaardigden te kennen, dat zij zich zeer goed met de wenschen van het Werkliedenverbond konden vereenigen.

De vragenbus bevatten vele vragen; o. a. omtrent de toepassing van *Asbestcement*; het gebruik van *Keim's mineralverfmiddel* voor vlakke wanden; of er te Leiden iemand is die asphaltvloeren kan leggen volgens de bestaande voorschriften en op welke wijze men in de open lucht een handgelukken tegelvoer kan leggen zonder dat deze opwaait.

Verschillende daarvoor aangevoerde leden zullen hun bestuling dienaangaande in de volgende vergaderingen mededeelen.

De aangekondigde bijdrage over stallinrichtingen door den Voorzitter, den heer C. R. van Ruyven kon, wegens het vergevorderde uur, niet gegeven worden.

Na gewone rondvraag werd de vergadering met een woord van dankzegging voor de medewerking gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Utrecht. Volgens het Utrechtsch Dagblad zal de Nederlandsche zink- en loodpletterij, vroeger gedreven door wijlen den heer A. D. Hamburger, door de heeren A. F., J. A. en J. Hamburger worden voortgezet, en gaat in verband daarmede de aangekondigde veiling niet door.

Delft. Het ontbreekt niet aan medelingen voor de vroegere betrekking van directeur der gemeente-reiniging, waaraan eene jaarwedde van *f* 1500 verbonden is; hun aantal bedraagt 104 en niet minder dan 74 hebben hunne opwachting bij het gemeenteleestuur gemaakt. Volgens bekomen inlichtingen zoud een der sollicitanten, die verbindend was de reis te ondernemen, zijn patent en verklaarde een ander zich bereid met een salaris van *f* 1000 genoegen te nemen. Zoals de *Delftsche Courant* mededeelt, werden ook vier officieren in groot tenue onder de sollicciteerende massa opgemerkt.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn benoemd tot hoofding. 2de kl. de ingenieur 1ste kl. A. Meijer; tot ingenieur 1ste kl. de ingenieurs 2de kl. J. F. de Gijselaar en W. B. van Goor; tot ingenieur 2de kl. de ingenieur 3de kl. G. L. Driessen; tot ingenieur 3de kl. de adsp.-ingenieur L. Ch. Lantzius. Voorts is verlenad een tweej. verlof naar Europa, wegens ziekte, aan den ingenieur 1ste kl. bij den waterstaat en 's lands burg. openb. werken J. L. Pierson.

— Bij de Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië is *overleden*: een 19-jarig verbl aaar Europa, buiten bestuur van den lande, aan den *gewezen* ing. 2de kl. W. de Jongh Dzn. en *benoemd*: tot tijdelijk adj.-ing. 2de kl. de gewezen 1 luit. der genie W. C. Lieut.

— In Nederlandsch-Indië is benoemd tot ing. 2de kl. voor het tak van scheepsbouw de waarn. ing. 3de kl. J. E. van Cleef.

— Door den Minister van Koloniën zijn de heeren A. F. Wehlburg Jr. en P. Schokker gesteld ter beschikking van den Gouv.-Gen. van Ned.-Indië, om te worden benoemd tot turhaisch assistenten bij het hoogwezen daarteuede.

— Te 's Gravenhage is overleden de heer C. J. Bolten, oud hoofd-ingenieur van den waterstaat in 1e kl. van Friesland, ridder van den Nederlandschen Leeuw, in den ouderdom van 91 jaar.

— Bij Kon. besluit is, met 1 Nov. 1892, aan H. J. Marchand, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistenaar bij den algemeenen dienst van den Rijkswaterstaat.

— Door B. en W. van 's-Gravenhage is benoemd tot teekenaanwijzer aan de herhalingsschool in de Duinstraat te Scheveningen de heer J. Duin.

— **Tot buitengewoon opzichter bij de uitbreiding der sluis- en haavenwerken te IJmuiden, is benoemd de heer M. van Wijngaarden, tot uiterlijk 1 Januari 1894.**

— De heeren L. M. Korevaar en H. B. van Lantum zijn voor den tijd van drie maanden gecontinueerd als teekenaar bij de werken tot verlegging van den Maasmond.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Bekwaam teekenaar** voor het maken van 3 stel revisieteekeningen. Adres de ontvangers K. A. van den Berg en H. G. Troep te Zwolle.

— **Gemeenteopzichter te Ede.** Jaarwedde *f* 475. Adres den Burg. vóór of op 19 Nov. (*Zie advert. in n°.* 45.)

— **Teekenaar**, in waterbouwkunde practisch ervaren. Salaris *f* 90 per maand. Adres kett. X. V. Bureau *De Opmerker* (*Zie advert. in n°.* 45.)

ADVERTENTIEN.

GEVRAAGD

in WATERBOUWKUNDE practisch ervaren **Teekenaar**, om onmiddellijk in dienst te treden. Salaris *f* 90 per maand.

Brieven *franco* met opgaaf van referentiën of harer vervulde betrekking, lett.: X. Y. Bureau van dit Blad.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op **Dinsdag** den **29**sten **November 1892**, des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

BESTEK No. 590.

Het maken van den ijzeren bovenbouw van de spoorwegbrug over de Dieze nabij het stationsemplacement 's-HERTOGENBOSCH.

Begroeting *f* 116.300.

De besteding geschiedt volgens § 38 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten October 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Ingenieur H. J. van Hoorn te *'s-Bosch* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voorzoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 15den en 18den November 1892, ten 1 uur namiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 21sten October 1892.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. tot diensten van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de uiterste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **29**sten **November** 1892, des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

BESTEK No. 592.

Het maken van twee voetbruggen en het verrichten van bijkomende werken op het station TILBURG.

Begroeting *f* 16350.

De besteding geschiedt volgens § 44 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3den November 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. P. M. G. van der Kun te *Breda* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voorzoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 15den November 1892, ten 12.15 uur namiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 21sten October 1892.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den elfden November 1892** des namiddags te **drie** uur, zal de Directie van de *Leidsche Melkinrichting* te LEIDEN **aanbesteden:**

Het maken van de verschillende gebouwen en inrichtingen voor een Roomboter- en kaasfabriek aan de Teilingerlaan te Sassenheim op het perceel sectie A. N°. 800.

Het ontwerp ligt van af 1 November a. s. ter inzage en overname in het Café *„Het bruine paard"* te SASSENHEIM, terwijl gedrukte bestekken aldaar à *f* 1,— zijn te verkrijgen.

De aanwijzing in loco zal geschieden op Dinsdag den 8en November 1892, des middags te 12 uur.

Verdere inlichtingen worden inmiddels gegeven door den architect

W. F. VAN DER HEIJDEN.
Boomstraat 43.
LEIDEN.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de eenige in die steenoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (MAINE).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BOHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven
worden verstrekt door den Generaal-Agent
voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd rot en zwamvrij
Rasterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

TENTOONSTELLING VAN NIJVERHEID,
te houden te WINSCHOTEN in Juni 1893.

De aangifte tot deelname is volgens het reglement opengesteld tot **15 November a. s.** Reglementen en programma's zijn op *franco* aanvrage verkrijgbaar bij den tweeden ondergeteekende te *Winschoten*.

Behalve de in het programma vermelde prijzen, wordt deze tentoonstelling gesteund met medailles in natura enz., door H. M. de Koningin-Regentes, Hare Koninkl. Hoogh. de Grooth. van Saksen Weimar, den Minister van W. H. en Nijverh.; door het Genootschap van Nijverheid in de gew. Groningen, enz. enz.

W. J. N. LANDRÉ, *Voorzitter*
A. FRANKFORTER, *Secretaris*.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten,
Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.
Weegwerktuigen.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM*.

Gemeente-Opzichter.

In de gemeente EDE (Prov. GELDERLAND) wordt gevraagd een **GEMEENTE-OPZICHTER** op een jaarwedde van *f* 475.

Van de verdere wordende bekwaamheden kan ten gemeentehuize inzage genomen en andere inlichtingen verkregen worden.

Eigenhandig op zegel geschreven verzoekschriften moeten aan den Burgemeester worden toegezonden vóór of op den 19 November a. s.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **21n November 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*), zal in het Central Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

volgens bestek No. 538:

Het maken van een openbaren overweg met dubbele wachterswoning en verdere bijbehoorende werken aan de Leidsche straat te Haarlem op den spoorweg Amsterdam—Rotterdam.

Raming *f* 6900.

Het bestek is à *f* 1.— verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvrage met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Zie voor het vervolg der Advertentiën het bijvoegsel.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 46. ZATERDAG, 12 November 1892.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH. Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*, en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *en gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN zal 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling zal 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. Naar aanleiding van een bericht, voorkomende in het vorige nummer en onderteekend door den directeur der Maatschappij tot exploitatie van *De Opmerker*, F. W. van Gendt J.Gzn., wordt aan heeren leden medegedeeld, dat de uitgave en toezending *van het orgaan van het Genootschap* ook na 1 Januari 1893 geregeld zal doorgaan. Na de vergadering van Woensdag 16 November a. s. zal den leden worden bekend gemaakt, op welke wijze de uitgave van *het Genootschapsorgaan* in het vervolg zal geschieden.

2°. De 977e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 16 November a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Voortzetting van de behandeling der wetsherziening.
c. Behandeling der uitgave van het Genootschapsorgaan na 1 Jan. 1893.
d. Keuze van tijdschriften en boeken voor den leescirkel en de bibliotheek.

3°. Als gewoon lid is aangenomen de heer G. A. Adema te Amsterdam.

4°. Op de 1e gewone prijsvraag (een buffet in een eetzaal) zijn ingekomen 4 antwoorden onder de motto's:

A. B. C.; November; B. f. t.;
„Die eet en drinkt en toosten slaat,
Spreekt van zijn naasten buur geen kwaad."

5°. De 4de aflevering (jaargang 1892) van het plaatwerk „De Architect" is aan heeren inteekenaren toegezonden.

Van de 1ste en 2de jaargangen zijn nog enkele exemplaren voorhanden, zoodat zij, die zich de volledige uitgave willen aanschaffen, daartoe voorloopig nog in de gelegenheid kunnen gesteld worden.

De 5de en 6de afleveringen van den derden jaargang zullen nog in den loop van dit jaar het licht zien.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Bijzondere Vergadering van 9 November 1892.

Nadat de Voorzitter de vergadering geopend had en de notulen der vorige bijeenkomst waren voorgelezen en goedgekeurd, werd de concept-wet in behandeling genomen. De heer G. A. Zeeman, secretaris der commissie voor de wetsherziening, las haar artikelsgewijze voor. Doordat verscheidene artikelen een algemeen en geanimeerd debat uitlokten, is slechts een vijf-en-twintigtal kunnen behandeld worden. Op de gewone vergadering van Woensdag a. s. zullen deze vervolgd worden.

(A. et A.) LEIPZIG EN DRESDEN.

VOORDRACHT GEHOUDEN OP DE VERGADERING VAN 19 OCTOBER 1892, DOOR J. A. VAN DER SLUIS VEER.

Wanneer het reisseizoen is aangebroken en men gelegenheid heeft om Amsterdam voor korten tijd te kunnen verlaten, doet zich veelal de vraag voor waarheen? Is het raadzaam om in de maand Augustus een stad te verlaten om die te verwisselen voor eene andere, waar het misschien nog warmer of ongezelliger is? Of moet men de frissche buitenlucht opzoeken en bergen beklimmen, om, hijgende en afgemat, het hoogste punt te bereiken en wellicht niets te zien dan den nevel die onderweg is opgekomen?

Met de wisselvallige zomers van de laatste jaren doen zich deze vragen meermalen voor, waarom ik besloot de genoegens van het stads- en buitenleven te vereenigen, om, tusschen de buitjes door, datgene van moeder natuur te genieten, wat zij in de onmiddellijke nabijheid der te bezoeken steden te zien geeft. Saksen is in dit opzicht een gelukkig land, daar het er zich op beroemen kan om menschenkinderen op tweeërlei wijze genoegen te doen; bij slecht weer in de stad, bij zomersche dagen in de bergen.

Wanneer men met den spoortrein van hier naar het Oosten reist, zoo verliest men er niets bij dit bij avond of nacht te doen. Het gezicht op de Bussumsche of Veluwsche heide, slechts voor een oogenblik afgewisseld door een kijkje in het Baarnsche bosch; den tocht door een gedeelte van den achterhoek van Gelderland en,

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den elfden November 1892** des namiddags te **dele** uur, zal de Directie van de *Leidsche Hedelooschdijk* te LEIDEN **aanbesteden:**

Het maken van de verschillende gebouwen en inrichtingen voor een Roomboter- en kaasfabriek aan de Teilingerlaan te Sassenheim op het perceel sectie A. N°. 800.

Het ontwerp ligt van af 1 November a. s. ter inzage en overname in het Café *„Het bruine paard"* te SASSENHEIM, terwijl gedrukte bestekken aldaar à f 1.— zijn te verkrijgen.

De aanwijzing in loco zal geschieden op Dinsdag den 8en November 1892, des middags te 12 uur.

Verlangde inlichtingen worden inmiddels gegeven door den architect

W. F. VAN DER HEIJDEN.
Doezastraat 43.
LEIDEN.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de eenige in die steenkool bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (BELGIE).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en langten
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven
worden verstrekt door den Generaal-Agent
voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd rot en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

TENTOONSTELLING VAN NIJVERHEID,
te houden te WINSCHOTEN in Juni 1893.

De aangifte tot deelname is volgens het reglement opengesteld tot **15 November a. s.** Reglementen en programma's zijn op *franco* aanvrage verkrijgbaar bij den ondergeteekende te *Winschoten*.

Behalve de in het programma vermelde prijzen, wordt deze tentoonstelling gesteund met medailles in natura enz., door H. M. de Koningin-Regentes, Hare Koninkl. Hoogh. de Grooth. van Saksen Weimar, den Minister van W. H. en Nijverh.; door het Genootschap van Nijverheid in de prov. Groningen, enz. enz.

W. J. N. LANDRÉ, *Voorzitter*
A. FRANKFORTER, *Secretaris*.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten,
Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.
Weegwerktuigen.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM*.

Gemeente-Opzichter.

In de gemeente EDE (Prov. GELDERLAND) wordt gevraagd een **GEMEENTE-OPZICHTER** op eene jaarwedde van *f* 475.

Van de vereischte wordende bekwaamheden kan ten gemeentetechnische laatge gemeend en andere inlichtingen verkregen worden.

Eigenhandig op zegel geschreven verzoekschriften moeten aan den Burgemeester worden toegezonden vóór of op den 19 November a. s.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **21n November 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*), zal in het Centraal Passagiersstation te AMSTERDAM in het lokaal naast **de wachtkamer 3e klasse** (ingang vestibule) worden aanbesteed:

volgens bestek No. 538:

Het maken van een openbaren overweg met dubbele wachterswoning en verdere bijbehoorende werken aan de Leidsche straat te Haarlem op den spoorweg Amsterdam—Rotterdam.

Raming *f* 6900.

Het bestek is tot *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvrage met bezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Zie voor het vervolg der Advertentiën het lijvoegsel.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 46. ZATERDAG, 12 November 1892.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.W.M.J

Redactie-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1sten Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ter gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN à 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling à 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. Naar aanleiding van een bericht, voorkomende in het vorige nummer en onderteekend door den directeur der Maatschappij tot exploitatie van *De Opmerker*, F. W. van Gendt J.Gzn., wordt aan heeren leden medegedeeld, dat de uitgave en toezending *van het orgaan van het Genootschap* ook ná 1 Januari 1893 geregeld zal doorgaan. Ná de vergadering van Woensdag 16 November a. s. zal den leden worden bekend gemaakt, op welke wijze de uitgave van *het Genootschapsorgaan* in het vervolg zal geschieden.

2°. De 977e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 16 November a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Voortzetting van de behandeling der wetsherziening.
c. Behandeling der uitgave van het Genootschapsorgaan ná 1 Jan. 1893.
d. Keuze van tijdschriften en boeken voor den leescirkel en de bibliotheek.

3°. Als gewoon lid is aangenomen de heer G. A. Adema te Amsterdam.

4°. Op de 1e gewone prijsvraag (een buffet in een eetzaal) zijn ingekomen 4 antwoorden onder de motto's:

A. B. C.: November; B. f. t.;
„Die eet en drinkt en toosten slaat,
Spreekt van zijn vaasten buur geen kwaad."

5°. De 4de aflevering (jaargang 1892) van het plaatwerk „De Architect" is aan heeren inteekenaren toegezonden.

Van de 1ste en 2de jaargangen zijn nog enkele exemplaren voorhanden, zoodat zij, die zich de volledige uitgave willen aanschaffen, daartoe voorloopig nog in de gelegenheid kunnen gesteld worden.

De 5de en 6de afleveringen van den derden jaargang zullen nog in den loop van dit jaar het licht zien.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Bijzondere Vergadering van 9 November 1892.

Nadat de Voorzitter de vergadering geopend had en de notulen der vorige bijeenkomst waren voorgelezen en goedgekeurd, werd de concept-wet in behandeling genomen. De heer G. A. Zeeman, secretaris der commissie voor de wetsherziening, las haar artikelsgewijze voor. Doordat verscheidene artikelen een algemeen en geanimeerd debat uitlokten, is slechts een vijf-en-twintigtal kunnen behandeld worden. Op de gewone vergadering van Woensdag a. s. zullen deze vervolgd worden.

(A. et A.) LEIPZIG EN DRESDEN.

VOORDRACHT GEHOUDEN OP DE VERGADERING VAN 19 OCTOBER 1892, DOOR J. A. VAN DER SLUIJS VEER.

Wanneer het reisseizoen is aangebroken en men gelegenheid heeft om Amsterdam voor korten tijd te kunnen verlaten, doet zich veelal de vraag voor waarheen? Is het raadzaam om in de maand Augustus een stad te verlaten om die te verwisselen voor eene andere, waar het misschien nog warmer of ongezelliger is? Of moet men de frissche buitenlucht opzoeken en bergen beklimmen, om, hijgende en afgemat, het hoogste punt te bereiken en wellicht niets te zien dan den nevel die onderweg is opgekomen?

Met de wisselvallige zomers van de laatste jaren doen zich deze vragen meermalen voor, waarom ik besloot de genoegens van het stads- en buitenleven te vereenigen, om, tusschen de buitjes door, datgene van moeder natuur te genieten, wat zij in de onmiddellijke nabijheid der te bezoeken steden te zien geeft. Saksen is in dit opzicht een gelukkig land, daar het er zich op beroemen kan om menschenkinderen op tweeërlei wijze genoegen te doen; bij slecht weer in de stad, bij zomersche dagen in de bergen.

Wanneer men met den spoortrein van hier naar het Oosten reist, zoo verliest men er niets bij dit bij avond of nacht te doen. Het gezicht op de Bussumsche of Veluwsche heide, slechts voor een oogenblik afgewisseld door een kijkje in het Baarnsche bosch; den tocht door een gedeelte van den achterhoek van Gelderland en,

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

is men de grenzen over, een vergezicht op de oude *Porta Westfalica*, acht ik niet waard om daarvoor brandenden zonneschijn en een dito wagen te trotseeren, en ik raad dus ieder aan die streken, tot Hanover toe, alleen bij avond of in den vroegen morgenstond door te trekken.

Hanover is eene stad die bij aankomst een prettigen indruk maakt; het station, in gele baksteen, met grootsche overkapping, breed aangelegde tunnels, enz. mag zeker het eerst genoemd worden.

Het grootsch aangelegde voorplein, rondom voorzien van flinke gebouwen, en de stad zelve zijn zeker eene nadere bespreking meer dan waard; voor dezen keer wil ik evenwel hier niet lang stilstaan, om zoo spoedig mogelijk het eerste gedeelte van mijne reis te bereiken, namelijk de stad Leipzig.

Stapt men 's avonds om 6 uren in den sneltrein naar laatstgenoemde plaats, zoo duurt het tot middernacht, voor het doel bereikt is. Ook deze weg biedt geen bijzonders, voor zoover de streek nog bij dag en 's avonds bij maneschijn te zien was. Slechts bouwlanden, met zoo nu en dan een heuveltopje in de verte, is het eenige wat zich aan het oog voordoet.

Slecht verlichte stations stoomen wij bij menigte voorbij; alleen wanneer de verlichting met gas plaats heeft, schijnt het de moeite waard een paar minuten stil te houden. Voor het station Maagdenburg maakt men evenwel eene uitzondering. Een oponthoud van 20 minuten geeft gelegenheid de inrichting van het station te beschouwen. Evenals te Hanover zijn hier overal electrisch licht en ruime tunnels. Op beide plaatsen schijnt men het bezwaar niet gehad te hebben om tunnels te construeeren, nadat het plan van het station was vastgesteld. Ook de afmetingen wat hoogte en breedte betreft, de trappen, in één woord alles is voor een druk vervoer ingericht. Ook de overkapping, hoewel niet van zulk eene groote spanning als die te Amsterdam, draagt een veel lichter karakter. Nadat de wagen was gerangeerd en verbonden met den trein, die ons verder moest brengen, ging het weder voorwaarts en stoomden we in het nachtelijk duister verder, zoodat de gelegenheid ontbrak om het schoone of leelijke van de landstreek te kunnen beoordeelen. Na eenige malen oponthoud, o. a. te Halle, liep onze trein omstreeks middernacht het Maagdenburger station te Leipzig binnen. Leipzig heeft nog geen centraal station, doch aan de noordzijde drie stations naast elkander, waar de verschillende lijnen op uitmonden, terwijl mij later bleek, dat aan de zuidzijde nog een station was. Portiers van hotels vindt men er niet, en om een onderdak te bekomen, is de verstandigste weg een droschke te nemen, na eerst aan een politieman een nommer gevraagd te hebben, waardoor men zeker van zulk een voertuig is.

Voor wij deze stad nader in oogenschouw nemen, zij het mij vergund een enkel woord van hare geschiedenis te vermelden. Men veronderstelt dat Koning Hendrik I bij het vereenigingspunt van de Pleisze en de Parthe een burcht heeft gebouwd, in wiens omtrek een dorp ontstond, hip of hipa genaamd, een woord hetwelk in het Slawisch hinde beteekent. Eerst in 1015 werd het versterkt en eene eeuw later tot eene stad verheven, welke Keizer Hendrik II ten geschenke gaf aan den bisschop van Merseburg. Onder Markgraaf Otto de Rijke (1156—1189), die aan de stad een paar jaarmarkten vergunde, ontwikkelde Leipzig zich meer en meer en telde toen reeds 6000 inwoners.

Aan deze jaarmarkten of missen, genaamd de Paasch- en Michaelismis, sloot zich 300 jaar later in 1459 de Nieuwjaarsmis aan, toen de stad grooter en machtiger werd, en aan den wereldhandel deelnam. Een gewichtig feit voor haar was ook de stichting der universiteit, welke niet weinig medewerkte tot haren bloei.

Reeds van de vroegste tijden af eene handelsstad, waren hare bewoners steeds eene vrijzinnige regeering toegedaan; hier was het, dat de censuur op boeken en geschriften verstandig werd toegepast en zoodoende de grondslag gelegd werd voor een boekenmarkt, onafhankelijk van die van Frankfort.

Leipzig is in grootte de tweede, maar wegens welvaart en gewicht, de eerste stad van het koninkrijk Saksen; zij is gelegen in eene groote vruchtbare vlakte, besproeid door de Pleisze, de Elster en de Parthe, die zich in de nabijheid der stad vereenigen. De stad kan men verdeelen in de oude stad, de voorsteden en den nieuwen aanbouw. De eigenlijke stad, vroeger door muren omgeven, is klein en in wijken verdeeld, naar wier namen ook zoovele voorsteden genoemd zijn. Deze laatste, aanmerkelijk gemoderniseerd, zijn door een nieuwen kring van voorsteden omgeven. Het aantal inwoners bedraagt, met inbegrip der voorsteden, ongeveer 400,000.

Tot het midden van deze eeuw bewaarde Leipzig den ouden glans van hare missen of jaarmarkten. Nog worden zij jaarlijks ten getale van 3 gehouden en moet het aantal centenaars in handelswaren verbazend groot zijn. Toch heett de vooruitgang, die op elk gebied in de laatste jaren plaatsvond, den ouden glans der missen doen verbleeken. De nieuwe verkeersmiddelen, spoorwegen, post en telegrafie, die het begrip „afstand" volledig hebben opgeheven, brachten een geheele ommekeer teweeg, waardoor deze traditioneele markten veel van haren vroegeren luister verloren hebben. Toch blijft deze stad het middenpunt van een groote handelsbeweging en is zij bovendien de stapelplaats en het middenpunt van den geheelen Duitschen boekhandel.

Leipzig's stelling als stad van den boekhandel dateert reeds van af het midden der 16e eeuw. De boekhandelaars Steiger en Roskopff moeten zich in 1545 als eerste zelfstandige uitgevers hebben gevestigd. Met het optreden van Luther en de invoering der hervorming werd het zwaartepunt van den nieuwen godsdienst naar het noorden van Duitschland verlegd. Hier woei een andere lucht dan in het zuiden, dat meer onder den invloed van een katholieken keizer en den clerus stond.

Frankfort, de oude beroemde Keizerstad, was vroeger de hoofdzetel van den boekhandel; de strenge censuur op alle nieuw verschenen boeken, door een keizerlijk decreet uitgevaardigd, werkte evenwel verlammend en drukkend op dien handel.

De toenmaals reeds bloeiende handelsstad Leipzig paste de censuur op meer gematigde wijze toe, en hiervan was het gevolg, dat in deze stad de grondslagen voor een boekenmarkt werden gelegd, geheel onafhankelijk van Frankfort.

In de herfstmis van 1599 verscheen reeds volgens het Frankforter systeem de eerste Leipziger mis-catalogus (van Henning Grosse), die in het volgend jaar met 68 nieuwe fonds-artikelen aanwies, terwijl Frankfort zich op 117 beroemen kon. Hoewel deze laatste plaats toen tertijde aan de spits stond, werd dit gaandeweg minder en moet het eene daadzaak zijn, dat Leipzig in het jaar 1632 op 221 nieuwe fondsartikelen kon wijzen, terwijl het aantal in Frankfort in hetzelfde jaar slechts 68 bedroeg.

Hiermede was Leipzig Frankfort vooruit en is dit tot heden gebleven. Successievelijk verplaatste zich de geheele Frankforter boekhandel naar Leipzig, welke plaats als gevolg daarvan steeds meer in bloei toenam. Zij bepaalde zich niet alleen om als tusschenpersoon te dienen voor den in- en verkoop van boekwerken, ook de eigen productie nam steeds in omvang toe; zij kon er

zich op beroemen in den tijd van 1641—1740 niet minder dan 19,711 uitgaven in de wereld gebracht te hebben.

De eerste jaarmarkt voor den boekhandel werd gehouden in het jaar 1667, doch op zeer bescheiden wijze; later werden deze uitgebreider toen die van Frankfort werden opgeheven, en Leipzig door den geheelen boekhandel werd gezocht en gewaardeerd.

Tot het jaar 1765 hadden deze jaarmarkten weinig bijzonders. De boekhandelaars onderling vormden geen geheel. In datzelfde jaar nam de energieke en begaafde boekhandelaar Philipp Erasmus Reich het initiatief tot meerdere aaneensluiting. Dit voorstel viel in goede aarde en het resultaat was dat er eene vereeniging werd opgericht tot behartiging van de belangen des boekhandels, waaraan deze Reich ijverig deelnam. Lang heeft deze vereeniging niet bestaan; toentertijd was het vereenigingsleven nog te zwak om groote zaken tot stand te brengen en hoe groot de illusiën van Reich ook waren, met zijn dood in 1780 spatte de zaak geheel uiteen. In 1792 beproefde de boekhandelaar Paul Gotthelf Kummer het opnieuw en met beteren uitslag. Deze en C. C. Howath uit Potsdam zijn als de grondleggers te beschouwen van de tegenwoordige boekhandelbeurs. Wat uit de kleine vereeniging is tot stand gekomen, blijkt uit de groote dingen, die door haar gesticht zijn, w. o. een eigen gebouw, een groot aantal practische en nuttige instellingen, een eigen orgaan, enz. Door haar toedoen heeft de Duitsche boekhandel eene vlucht genomen zoo groot, dat Leipzig als het middelpunt van den wereldboekhandel kan beschouwd worden. Het door haar gesticht gebouw is gelegen in de Hospitaalstraat en maakt in den stijl der oud-Nederlandsche gildehuizen een gunstigen indruk. Het is gebouwd door de Berlijnsche architecten Kayser en Von Grossheim en in 1888 gereed gekomen en ingewijd. In dit gebouw zijn alle bureau's voor de Vereeniging en tevens de bibliotheek gevestigd. Ook vindt men hier de feestzaal, die ruimte en gezelligheid genoeg aanbiedt, om te gelegener tijd de zorgen af te schudden en voor een enkele maal aan het genot den voorrang boven den arbeid te geven. De kosten van dit gebouw bedroegen ongeveer 100,000 mark zonder het bouwterrein; dit laatste had de Vereeniging van de stad ten geschenke ontvangen.

Wat nu den indruk van Leipzig betreft, ik kan niet anders zeggen als dat deze vrij gunstig is, hoewel men te vergeefs het typische, aan vele Duitsche steden eigen, er zoeken zal. De stad draagt een modern karakter; de overblijfselen uit vroegere eeuwen bepalen zich tot het Raadhuis op de Markt, met zijn toren, de Nicolaikerk, het slot Pleissenburg en eenige privaat-woningen, in het midden der stad gelegen.

Het oorspronkelijke, ongezonde en donkere Leipzig is eene ruime, over het algemeen gezonde stad geworden. De kleine en enge stegen met hare bouwvallige doch eigenaardige huizen zijn verdwenen, en hebben voor ruime straten en moderne huizen plaats moeten maken. Deze ommekeer heeft in de laatste dertig jaren plaats gevonden en is hoofdzakelijk te danken aan den tegenwoordigen burgemeester Dr. Georgi. Aan dezen energieken en talentvollen persoon dankt de stad haar tegenwoordigen bloei en de stichting van zeer vele instellingen op het gebied van liefdadigheid.

De meest gezochte plaats van de stad is zeker wel de Augustus-platz, gelegen aan den zoom van het oudste gedeelte en grootsch aangelegd met het oog op de jaarmarkten.

Stel u voor een plein, volgens mijne schatting ter grootte van het Sarphatipark, met omliggende straten en aan het noorden en zuiden met monumentale gebouwen afgesloten, aan de beide andere zijden met winkelhuizen en privaat-woningen. Doorsneden door een hoofdweg, en langs de zijden beplant met boomen, die nog eenige jaren ouder moeten zijn vóór dat zij voldoende schaduw geven, is het op deze groote ruimte in den zomer vrij warm; voor de jaarmarkten is het zeker noodzakelijk den tegenwoordigen toestand te behouden.

Op dit plein, tegenover het museum, is eene fontein opgericht, genaamd „Der Mendebrunnen"; waarvoor de gelden, ad 150,000 mark, door zekere weduwe Mende bij legaat aan de stad zijn geschonken.

Deze fontein, ontworpen door Oberbaurath Prof. Gnauth uit Nürnberg, die evenwel tijdens den bouw gestorven is, heeft in het midden een 11 M. hooge obelisk van rood graniet, aan de zijden voorzien van cartouches, vermeldende het geboorte- en sterfjaar der edele geefster. Op de hoeken figuren van menschen en dieren, uit wier monden en neusgaten het water zijn weg vindt, en opgevangen wordt in een bassin. Het geheel zou een grootscher indruk maken indien de onmiddellijke omgeving minder dor was.

Het museum bevat eene verzameling schilderijen en beeldhouwwerken, meerendeels door schenking verkregen. De „Leipziger Kunstverein" gaf in het jaar 1837 den eersten stoot tot de stichting van dit gebouw; later werd de verzameling uitgebreid door de kunstwerken, welke in het bezit der stad waren en in 1853 door vorstelijke schenkingen van den koopman Heinrich Schletter. Het gebouw zelf is volgens de plannen van den Münchener professor Langs gebouwd en werd in 1858 voltooid. Vergroot werd het in 1881 door aanbouw van twee vleugels en het maken van eene verdieping op het middengedeelte; deze verbouwing werd uitgevoerd volgens de plannen van den stads-bouwmeester Hugo Licht. Ter weerszijden van den hoofdgevel zijn de figuren Hellas, Roma, Duitschland, Italië, Spanje, Frankrijk, Engeland en de Nederlanden, gebeiteld door Werner Stein en prof. Zur Strassen. Inwendig bezit het gebouw eene monumentale trap en 2 groote zalen met bovenlicht, voor schilderijen en beeldhouwwerk. Recht tegenover dit gebouw is het nieuwe stadtheater gelegen, een gebouw dat in de jaren 1864—1867 volgens de plannen van Oberbaurath Langhans uit Berlijn is gesticht.

Aan drie zijden geheel vrij staande, heeft men aan de achterzijde van het gebouw een wel niet grooten doch keurigen aanleg gemaakt, met flink geboomte en waterpartijen. Omreden dit laatste vrij diep moest gevonden worden, is het middengedeelte van dezen aanleg lager gelegen, dan de naast liggende rijweg, en heeft hierdoor het rustige gekregen wat men in een klein park, tusschen hoofdwegen gelegen, wenscht. Het theater zelf, in Renaissance-stijl uitgevoerd, is geheel van witte steen en heeft ruime toegangen en trappen tot de zaal en de verschillende verdiepingen.

De toeschouwersruimte in den vorm van een hoefijzer, biedt een gezelligen aanblik, om, op een niet al te warmen Augustusavond een dier operetten in de oorspronkelijke taal bij te wonen, die ook bij ons het burgerrecht verkregen hebben; deze worden zeer goed uitgevoerd en door een dankbaar publiek onder de diepste stilte tot het einde aangehoord. De vloer van het parket en het daarachter gelegen parterre is hellende, en omreden de musici zoo diep onder den grond gezeten zijn, dat men zelfs hunne hoofden niet kan zien, heeft men een vrijen aanblik op het tooneel, welk genot nog verhoogd wordt door het voorschrift, dat geen dame met hoofddeksel in de toeschouwersruimte mag verschijnen.

De foyer, gelegen op de verdieping der loges, loopt rondom de eigenlijke zaal. In het midden grenst zij aan

de loggia. Van daar heeft men gelegenheid een blik te werpen op de Augustusplatz, die 's avonds met hare vele gasvlammen zich eigenaardiger voordoet, dan op den dag, bij hellen zonneschijn. Inwendig is het gebouw meerendeels electrisch verlicht.

De gebouwen, aan de beide andere zijden van dit plein gelegen, zijn meerendeels privaatwoningen, waarin de handel zijn zetel heeft opgeslagen. Midden tusschen deze is nog het postkantoor gelegen, dat, omstreeks 1838 gebouwd, eenige jaren geleden wegens toenemend verkeer eene geheele verbouwing heeft ondergaan. Het gebouw is uitgevoerd in laat-Renaissance en bekroond door de figuren, voorstellende Handel, Nijverheid, Kunst en Wetenschappen. Loopt men het plein terug, langs verrukkelijke asphaltwegen, welke bestrating in het midden der stad op geen hoofdweg ontbreekt, zoo bereikt men spoedig de Grimmaischstraat. In deze straat vindt men nog enkele gebouwen die aan het oude Leipzig herinneren, o. a. een tweetal winkelhuizen met arkels, die aan deze lange rij van vrij sombere woningen een aangename afwisseling geven. Voor men de Markplatz bereikt, heeft men nog Auerbachshof, uitwendig zonder architectonische waarde, doch sedert eeuwen een van de beroemdste burgerhuizen van Leipzig. Het werd gebouwd tussen de jaren 1532—1538 door Dr. Heinrich Stromer uit Auerbach, den vriend van Martin Luther.

In de 16de eeuw was het de verzamelplaats van buitenlandsche handelsmannen en werden kolossale rijkdommen in de kelders bewaard. Deze kelders zijn zeer belangrijk; verschillende schilderingen, waarvan de oorsprong onbekend is, versieren de wanden; enkele kelders zijn evenwel gemoderniseerd en worden voor andere doeleinden gebruikt.

In de onmiddellijke nabijheid is de oude Markplatz gelegen met het oude Koningshuis, alwaar Koning August de Sterke steeds logeerde, wanneer hij deze plaats bezocht, waarbij het gewoonlijk vroolijk toeging. Later was het oude Koningshuis de verblijfplaats van het Saksische hof, waardoor het zijn naam kreeg. In 1607 logeerde hier ook Koning Karel XII van Zweden, als gast van August de Sterke, en in 1760 vond hier het onderhoud plaats tusschen Frederik de Groote en den dichter en professor Friedrich Gellert. Ook Napoleon I hield in dit huis in het jaar 1813 verblijf. Tegenwoordig wordt het als handelshuis gebruikt.

Onmiddellijk van hier komen wij op de Markplatz, die als het middelpunt van den kleinhandel van Leipzig eene geschiedenis van vele eeuwen achter zich heeft. Tot het einde der 12e eeuw was deze plaats nog een stuk moerassig land, door de bewoners in de wandeling *das Loch* genoemd. Omstreeks het midden der 13de eeuw, na den bouw der Thomas- en Barfuss-kloosters, kreeg deze plaats haar tegenwoordigen vorm, en werd ook terzelfder tijd het raadhuis gebouwd, een der weinige gebouwen, die uit vroegere eeuwen zijn overgebleven. Dit gebouw was in den beginne van bescheiden afmetingen en het is waarschijnlijk aan de verschillende vergrootingen te wijten dat de in 1474 gebouwde toren uit het midden staat. De tegenwoordige grootte dateert van het jaar 1556 en werd uitgevoerd onder leiding van den architect Hieronymus Lotter. Het gebouw, in Duitsche Renaissance uitgevoerd, maakt, wat het uiterlijke aangaat, geen bijzonderen indruk of het moest zijn omdat het van zulke oude dagteekening is. Het ziet er daarbij eenigszins vervallen uit, en is aan de voorzijde langs de Markt geheel door winkels ingesloten, die door de stad verhuurd, een aardige bijdrage, men zegt van ± 60000 mark, in de stadskas brengen. Inwendig is de groote zaal met haar schoorsteen het voornaamste; men vindt daar vele portretten van personen, die over land en stad geregeerd hebben.

Eenige jaren geleden had men plan een nieuw raadhuis op dezelfde plek te bouwen; er is toen een project daarvoor door den stadsbouwmeester Hugo Licht aan de goedkeuring van den Raad onderworpen. Geldelijke bezwaren — de kosten waren geraamd op 11,000,000 mark — het buitensluiten van eene prijsvraag en het sloopen van het oude raadhuis en de beurs, schijnen de oorzaken geweest te zijn dat men van de plannen heeft afgezien.

(*Wordt vervolgd.*)

UIT ROTTERDAM.

Of het was de nawerking der zaakrijke en vlociende voordracht van den heer Van Cappelle op de vorige vergadering, of de herinnering aan de hoogst interessante mededeelingen over Indische en Japansche kunsten door de heeren Gips en Nooijen in vorige jaren, ofwel de algemeene belangstelling voor alles wat aan Oostersche kunst herinnert, zeker is het dat de vergadering der vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", op Dinsdag ll., waarop de heer J. C. D. di Gazar van Amsterdam zou spreken over Indische bouwkunst, bezocht was door een uitgelezen aantal belangstellenden.

Van den inhoud der voordracht zal ik — dit aan den verslaggever overlatende — hier niets zeggen; wel over den indruk, dien zij op mij maakte. Welnu, het had eene aardige bijdrage kunnen zijn voor *eigen* kring, als er eene — zij het ook kleine — expositie aan verbonden ware geweest.

De eenige verdienste welke nu genoemd kan worden is deze: „het duurde niet lang".

Gelukkig waren er een paar nieuwtjes op het gebied der edele bouwkunst, waardoor een geanimeerd gesprek veel goedmaakte, n.l. de critiek op den kerkbouw te Apeldoorn en de opening der kerk, gewijd aan den H. Ignatius Loyola.

Hebt ge het al gelezen? Echt satanisch, vindt ge niet?

Deze en nog sterker uitingen van afkeuring over het artikel in de jongste *Opmerker*, kwamen mij ter oore. En 'k mag niet anders zeggen of er is veel hatelijks en onzinnigs in dat stukje door elkaar geweven.

De Apeldoornsche gemeente moge dankbaar zijn, dat zij een architect had als de heer J. Verheul Dzn., een man met kunstgevoel en smaak en verstandig genoeg om zich niet te laten verleiden tot proefnemingen als waarop deze kriticker schijnt te doelen.

. . . . . .

Toen ik vanmorgen over dien Dinsdagavond nadacht, viel mij in dat 'k nog had gehoord van de inwijding der nieuwe Jezuietenkerk.

Kom, zoo dacht ik, ik zal er eens heengaan, misschien is er wel iets van mijne gading, al was het maar een gedraaide of uit het lood staande spits; een losgewerkte balk, een niet uitstekend geslaagde galerij-trap, een vorm zonder ziel; een dakruiter die er *niet* is; een koningstijl die is afgezaagd (en nog zoo geniepig dat er geen haan naar kraait), of wel een *niet* afgezaagde die den toren doet trillen en het metselwerk uit elkaar rukt. Wie weet?

En nu ik ben er geweest, maar... eerlijk gezegd, ik kan aan de techniek tot in zulke onderdeelen geene aandacht schenken. Zij het mij slechts vergund de indrukken weer te geven welke mij zijn bijgebleven.

De ligging der kerk aan den hoek van den Westzeedijk en de Van-Vollenhovenstraat, mag, ofschoon de buiging der vrij zuivere straat veel goed maakt, niet bepaald gunstig genoemd worden. De hoofdfaçade ligt vlak aan den dijk; hierdoor, en vooral door de daarin staande boomen, kan men zich geen standpunt kiezen, waarop het geheel goed is te overzien. Dit is te betreuren, te meer omdat het achthoekige deel van den klokketoren, van ter zijde gezien, te veel achter de balustrade van den vierkanten onderbouw wegduikt en het gunstig silhouet verloren gaat.

Het geheel, in laat-Romaansche- en vroeg-Gothische vormen opgetrokken, is bijzonder eenvoudig, zonder eigenlijke versieringen en behoudens hier en daar een enkel hoek-, toog- of sluitsteentje van natuurlijken steen, geheel van gewone- en geprofileerde baksteen.

De hoofdin- of uitgang is nog al zwaarmoedig; een indruk, nog verhoogd door de krachtige gemetselde profileering en de weinig beduidende frontale afdekking. De zijgevel geeft goede verhoudingen en bij veel soberheid genoegzame afwisseling en vaak gelukkige partijen. De contreforten zijn hier inwendig en daardoor de schraagbogen onder de daken gehouden, terwijl lichte, opengewerkte schraagpijlers den druk van de gewelven van het middenschip op die bogen overbrengen.

De in de ramen der dwarsschepen en in het eindraam voorkomende traceeringen, waarbij als 't ware een kalf met rondbogen is gevormd, strekken m. i. niet ter verbetering der meer gewone raamvullingen.

Het smeedwerk in enkele raamnissen, deurbeslagen, hekken enz., is vol smaak en goed uitgevoerd.

En nu het inwendige. In plan wijkt dit van den meer gewonen vorm eenigszins af door een tweede dwarsschip, dat vooral bij het binnenkomen imponeert en m. i. navolging verdient.

De zoldering bestaat uit spitsboogvormige kruisgewelven met diagonaal-ribben; transversaalgordels zijn er niet. De gewelven zijn sierlijk, en zooals ze zijn uitgevoerd een deugdelijk bewijs van goed beleid en vakkennis.

Natuurlijk zijn ook hier en daar enkele „waaroms" en verschillen in opvatting, en, zoolang o. a. geen beschilderde ruiten het plechtig karakter verhoogen door tempering van het licht, is eene zekere nuchterheid niet te ontkennen, maar zoodra het geheel is afgewerkt zal aan de verwachting ruimschoots zijn beantwoord en een aantrekkelijk punt voor de omgeving gevestigd zijn.

De architect van dezen bouw is de heer Nic. Molenaar van 's-Gravenhage; de aannemers, de heeren Heijmans alhier, aan wien om de nette en zorgvuldige uitvoering een welverdiend woord van lof toekomt.

ONTSMETTINGSOVENS.

Naar aanleiding van de beantwoording der vraag omtrent de ontsmettingsovens (*) ontvangen wij van zeer bevoegde zijde nog de volgende mededeelingen:

„Een ontsmettingsoven „naar het systeem" van de firma De Jongh en Co. te Oudewater, is in wetenschappelijke kringen niet bekend; nimmer is beschreven, waarin het stelsel van die ovens zich van vroeger bedachte stelsels onderscheidt.

„De ontsmettingsovens naar het stelsel van den hoogleeraar Van Overbeek de Meijer worden vervaardigd, niet alleen door de Maatschappij „de Maas" te Rotterdam, maar ook in de fabriek van den heer Ch. H. Bingham te Utrecht. Desverlangd — ofschoon het voor eene bevredigend snelle en afdoende ontsmetting volkomen overbodig is, — worden die ovens ook ingericht voor stoom onder ½ tot ¾ atmosph. overdruk en wel zoodanig, dat *verzadte* stoom, in den toestel zelven ontwikkeld, in ruime hoeveelheid zonder verlies van spanning door de ontsmettingsruimte blijft stroomen, tijdens den geheelen duur der ontsmetting. Deze voor de zekerheid der ontsmetting gewichtige inrichting wordt, voor zoover bekend, aan ovens volgens andere stelsels niet gevonden; zij verschaft tevens de grootst mogelijke snelheid van ontsmetting."

(*) Zie het vorig nommer.

Eenigszins in tegenspraak met bovenstaande bewering, dat „een ontsmettingsoven van het systeem der firma De Jongh en Co. te Oudewater, in wetenschappelijke kringen niet bekend is", diene dat genoemde firma wel degelijk ontsmettingsovens vervaardigt en door haar verscheidene installatiën, o. a. aan de Departementen van Binnenl. Zaken en Koloniën, verschillende Gemeentebesturen enz. geleverd werden. In hoever de ovens „naar het systeem" van de firma De Jongh en Co. afwijken van andere in wetenschappelijke kringen wél bekende ontsmettingstoestellen, is ons onbekend. De toestellen met stoomketel van De Jongh en Co. zijn zoo ingericht dat de maximumspanning in de ontsmettingsruimte slechts ½0 tot ⅓ atmosfeer bereiken kan, overeenkomende met een maximum-temperatuur van 102°—105° C. in de goederen, terwijl de ontsmetting binnen 45 minuten afloopt. Vertegenwoordiger voor deze toestellen is de heer E. M. Vaillant, werktuigkundig ingenieur te Rotterdam.

BERICHT.

De Maatschappij tot exploitatie van het weekblad *De Opmerker* heeft de eer het volgende onder de aandacht der lezers van dit blad te brengen.

Met 1 Januari a. s. houdt *De Opmerker* op het orgaan te zijn van het Genootschap „Architectura et Amicitia". In verband daarmede wordt de titel van het blad eenigszins gewijzigd en zal deze luiden: „*De Opmerker*". *Bouwkundig Weekblad*. Overigens ondergaat de wijze van uitgaaf geenerlei verandering.

Het aantal platen, dat jaarlijks bij het blad wordt verzonden, verkrijgt eene belangrijke uitbreiding. Dit aantal wordt op een *minimum* van **25 stuks** gebracht. Voorts is het ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat de Redactie zich de medewerking van erkende specialiteiten op verschillend gebied verzekerd heeft.

Teneinde het blad onder het bereik van velen te brengen, wordt met 1 Januari a. s. de abonnementsprijs gebracht op **vijf gulden per jaar**, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, per kwitantie beschikt wordt.

Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der postunie) bedraagt de abonnementsprijs *f* 6.50 per jaar en voor de overige landen *f* 8.— per jaar, beiden met verplichte vooruitbetaling.

In het bijzonder wordt de aandacht der leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" op het bovenstaande gevestigd, omdat, na het einde van den loopenden jaargang, hun *De Opmerker* **niet meer wordt toegezonden**. Inmiddels kunnen zij zich door het nemen van een abonnement ook de verdere geregelde toezending verzekeren.

Van heden af worden door onze Administratie en den Boekhandel abonnementen aangenomen.

De Directeur,
F. W. VAN GENDT JGz.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering gehouden 9 November 1892.

De Voorzitter opende deze vergadering met de drie nieuwe bestuursleden, die dezen avond voor het eerst zitting namen, welkom te heeten, en sprak vervolgens eenige woorden van dank aan de aftredende bestuursleden, voor den grooten ijver, waarmede zij zich steeds van hunne taak gekweten hebben. De notulen der vorige vergadering werden daarna voorgelezen en goedgekeurd. De Voorzitter deelde vervolgens mede, dat het rapport van de Commissie, benoemd tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester, was ingekomen. In dit rapport wordt voorgesteld, deze goed te keuren onder dankbetuiging aan den Penningmeester, voor zijn uitstekend gehouden beheer, waaraan de Voorzitter onder luid applaus voldeed.

Daarna werd de heer A. Alexander, voor het eerst als lid ter vergadering aanwezig, door den Voorzitter hartelijk welkom geheeten, en vervolgens was aan de orde het vaststellen van een programma voor de eerste prijsvraag: eene fontein. Een door het bestuur opgemaakt

programma werd, na eenige discussie, met eenige kleine wijzigingen goedgekeurd. Daarna werd overgegaan tot het benchtigen der kunstbeschouwing: „photographieën van bouwwerken in Spanje en Portugal", aangeboden door den heer J. P. J. Lorrie. Na het bezichtigen der kunstbeschouwing werd door den Voorzitter onder dankbetuiging aan den heer Lorrie de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Het vergelijkend onderzoek voor de betrekking van adjunct-opzichter der telegraphie zal hier aanvangen op Dinsdag 13 December.

De examen-commissie is samengesteld uit de heeren: J. M. Collette, hoofdingenieur der telegraphie, voorzitter; A. Kruyt, inspecteur der telegraphie in algemeenen dienst; Z. van der Vegte, inspecteur der telegraphie te Arnhem; R. K. van Eldik, id. alhier; H. van Eck, directeur van het Rijkstelegraaf-kantoor te Amsterdam; W. J. Geerling en A. van Pesteren, commiezen bij het Departement van Waterstaat. De candidaten zullen gezamenlijk onderzocht worden door dr. T. W. Benkema alhier.

— De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in de maand Maart van het jaar 1893 een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben van candidaten, dingende naar een getuigschrift van volkomen afgelegd examen voor opzichter van 's Rijks waterstaat, volgens het onder dagteekening van 3 December 1880 vastgestelde programma, opgenomen in de *Staatscourant* van 4, 9 en 15 Januari 1887 en verkrijgbaar bij Gebroeders van Cleef te 's-Gravenhage, tegen 3 cent het exemplaar, doch gewijzigd als volgt:

Rubriek II. De Nederlandsche taal, luidt:

„Het maken van een opstel over een gegeven onderwerp, helder en helangrijk, zonder grove inslibben in goed Nederlandsch."

„Het maken van een diktee, onverminderde de regels van spelling, gelezicht, verklaring en vertooging."

Rubriek IV. Handel en ondernemingen wordt gewijzigd als volgt:

„IV. Handel en staatshuishouden.

„Het verklaren van een eenvoudig voorwerp naar de natuur.

„Voldoende bekendheid in het handel- en staatshuishouden door de overlegging van berekeningen als bij III is vermeld.

„Het maken van schetsen uit de hand van al hetgeen als kennis van bouw- en waterbouwkunde van den candidaat gevorderd wordt."

Uit rubriek X vervalt het woord: „aanvullende".

In rubriek XI. Waterjaarwet, worden de woorden: „de instrumenten van Becker en Lemoir" vervangen door „de instrumenten van Becker of Troughton," en

punt 8 van rubriek XIV wordt overgebracht naar rubriek XVI, Waterbouwkunde, als volgt:

„Kennis van de samenstelling van rijs- en steenglooiingswerken, kramwerk, rijshekking, pikwerk, bleistoring, zinkstuk, stortsteil, mure en gestrate pangbekleeding, gietsteig van natuurlijke steen."

Tot deelneming worden alleen toegelaten zij, die op 1 Januari 1893 het 21ste levensjaar reeds en het 30ste levensjaar nog niet zijn ingetreden.

Zij, die aan het vergelijkend onderzoek wenschen deel te nemen, moeten zich vóór 1 Februari 1893 aanmelden aan het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid met een op zegel geschreven verzoek, dat tevens moet bevatten eene aanwijzende opgave van naam, voornaam, woonplaats en betrekking.

Bij dit adres moeten worden gevoegd:

1°. eene verklaring van het gemeentebestuur der woonplaats dat de candidaat is Nederlander en van een goed zedelijk gedrag;

2°. eene akte van geboorte.

Bij het examen, dat schriftelijk en mondeling geschiedt en twee dagen zal duren, moeten worden medegebracht de teekeningen, behoorlijk in de cahiers III en IV, van het programma, vermeld in eene portefeuille.

— De Raad van Beheer der 's-Gravenhaagsche Schouwburg-maatschappij is voor ƒ 75,000 eigenaar geworden van het huis in het Korte Voorhout, no. 1 naast den bestaanden schouwburg, vroeger bewoond door wijlen Baron Van Wassenaer van Catwijk.

AMSTERDAM. Met het oog op de belangrijke vraagstukken op het gebied van verlichting en waterleiding, hebben B. en W. den Raad voorgesteld eene gemeentelijke Raadscommissie te benoemen voor de behandeling van alle zaken, die met gas- of waterleiding en electrische verlichting in verband staan. De Commissie zou uit 5 leden bestaan, waarvan één door het Dagelijksch Bestuur te benoemen.

— Het door Johan Keller vervaardigde borstbeeld van Verhulst zal 7 November a. s. in het Rijksmuseum geplaatst worden. Een zanghoor, onder leiding van den heer Daniel de Lange, zal de plechtigheid opluisteren.

— Het jongste nummer der Nederl. uitgave van l'Illustration Contemporaine is gehecht aan de inrichtingen gewijd van de hh. J. C. Van Marken c. s. te Delft. Een reeks platen zijn erin opgenomen, ook omtrent het bezoek der Koningin-moeder op den 20n April jl. gebracht.

— Gelijk reeds vroeger is medegedeeld, wordt in de prijsvraag voor een standbeeld van den gewezen president van den Oranje Vrijstaat Brandt, onder medewerking van vele vrienden, gehouden het ontwerp van den heer W. L. Best te Amsterdam. Het ontwerp in klei is gereed en onlangs goedgekeurd door eene commissie, waarin o. a. Bart van Hove en prof. Quack zitting hebben. Men is thans bezig den gipsvorm af te nemen.

— De *Indische Mercuur* meldt dat de tentoonstelling te Batavia is uitgesteld tot de maand Augustus, en verder gehouden zal worden in de maanden September en October 1893. De volgende inzendingen zullen in de eerste plaats in aanmerking komen: gas-, stoom- en petroleummotoren, waterwielen en turbines, machinerieën voor rijst, thee, koffie, suiker, houtbewerking, tin, kina, rauch, katoen, toestellen voor gas- en electrische verlichting en verder alle andere artikelen, geschikt voor eene tropische kolonie.

Inzendingen moeten geleverd worden in de haven te Batavia vóór 30 Juni, waar deze in ontvangst zullen genomen worden door het bestuur der sectie, waartoe deze inzendingen behooren.

Zoodra reeds gemeld, zal voor plaatsruimte op de tentoonstelling niets berekend worden. Machines en wat er onder gerekend kan worden, zijn vrij van invoerrechten.

De goederen zullen te Tandjong Priok in ontvangst genomen worden, op kosten van het bestuur der tentoonstelling naar het tentoonstellingsterrein vervoerd, en daar zonder kosten opgesteld worden.

Voor eventueele beschadiging tijdens het transport, opstellen of den duur der tentoonstelling stelt het bestuur zich niet verantwoordelijk. Het is echter aan de inzenders vergund een agent te benoemen, om bij alles tegenwoordig te zijn.

Geen goederen mogen worden weggehaald voor het sluiten der tentoonstelling.

Het zal niet geoorloofd zijn ontwerpen of teekeningen van de machines te nemen dan met toestemming van den inzender. Gouden, zilveren en bronzen medailles zullen uitgereikt worden aan die inzendingen, welke de jury dezevoor waardig keurt.

Voor verdere bijzonderheden gelieve men zich te wenden tot de heeren J. D. Mijer, tijdelijk te 's-Gravenhage, alsmede tot den correspondent J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam.

Uitvoerige circulaires zijn gratis op aanvrage verkrijgbaar.

LEIDEN. In de raadszitting van 11 Donderdag werd het volgend schrijven van B. en W. aan den Gemeenteraad behandeld:

„Wij hebben de eer u mede te deelen dat de betrekking van gemeente-architect gedurende drie maanden in vacant gewezen, vermits de eenige titularis met 1 Augustus jl. eervol is ontslagen en de opvolger met 1 November jl. in functie is getreden.

„Inmiddels is de betrekking gedurende dien tijd op de meest bevredigende wijze waargenomen door den hoofdopzichter der gemeentewerken, P. G. Lamel, terwijl juist gedurende dien tijd de uitoefening van de betrekking buitengewoon omvangrijk was, ook met het oog op de vele werkzaamheden in verband met het dreigen van de cholera.

„Het komt ons in alle opzichten billijk voor dat voor deze diensten een gedeeltelijke tegemoetkoming worde verleend, en wij geven Uw Vergadering ontwijfelen in overweging aan den hoofdopzichter der gemeentewerken voormeld eene toelage van ƒ 300 te verleenen, welke gevonden kan worden uit den post volgt. 62 der begrooting voor dit jaar, jaarwedde van de bouwkundigen enz."

De heer Van Hoeken stelde voor deze zaak aan te houden. Hij was niet tegen het voorstel, maar daar B. en W. het niet in de Commissie van fabrikage gebracht hadden, waar het thuis behoorde, verzocht hij terugzending naar de Commissie. Dit voorstel werd door den Wethouder van fabrikage, den heer De Sturler, overgenomen, zoodat in eene volgende vergadering over de toelage beslist zal worden. Hieruit schijnt te blijken dat de Burgemeester als voorzitter van de Commissie van fabrikage, door den heer De Sturler vervangen is.

GRONINGEN. In de raadsvergadering van 29 October jl. werd het advies van B. en W. behandeld op het nader advies van den aannemer K. H. Holthuis. Dit advies strekte daartoe, dat de Raad besluit aan genoemden aannemer te keuren te geven dat hij geene termen vindt om te beschikken op zijn verzoek om uitbetaling van ƒ 653.73, wegens bewerende levering van „gesmolen roegwerk" en twee kachels bij den bouw van de Westerbewaarschool, en dat de Raad afwijzend beschikt op zijn verzoek om kwijtschelding van een gedeelte uit ƒ 270 der hem opgelegde boete.

Nadat de Voorzitter mededeeling had dat hij hem eene missive was ingediend van Mr. M. Rutgers van der Loeff, namens Holthuis, met verzoek om de behandeling dezer zaak tot de volgende vergadering aan te houden, werd op voorstel van den Voorzitter hiertoe besloten.

MAASTRICHT. De Provinciale Staten van Limburg hebben in de zitting van 8 November jl. besloten, voor den tijd van twee achtereenvolgende jaren eene stoomkanonschuit *te koop* aan te schaffen, ten einde daarmede de vroeger gevonden proeven voor het invallen van grint- en steenslagwegen in die provincie voort te zetten. Na dat tijdelijk kan worden overwogen of het, vooral uit een financieel oogpunt, aanbeveling verdient, het stoomwalsensysteem op blijvenden voet uit te voeren. (Zie bericht in no. 43 van dit blad).

— Gedeputeerde Staten van Limburg hebben bij besluit van 28 October jl. voor den tijd van 90 achtereenvolgende jaren aan de gemeente Maastricht concessie verleend voor den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg op den gemeentekanseweg, leidende van den Tongerschen steenweg te Maastricht, door Biesland, naar de Belgische grens bij Canne, in aansluiting alsdaar met den van Belgische zijde te bouwen stoomtramweg naar Glons, onder bepaling o. a. dat de snelheid, waarmede op dien weg zal gereden worden, voor een gedeelte niet meer dan *tien*, en voor een ander gedeelte niet meer dan *zestien* kilometer per uur zal bedragen.

LOCHEM. Het gecommitteerd college van het waterschap van de Berkel hield eene vergadering tot vaststelling der begrooting en andere werkzaamheden. Het dagelijksch bestuur werd opgedragen den heer De Koning te vragen, tegen welke voorwaarden hij zich vast aan het waterschap als ingenieur wil verbinden.

PERSONALIA.

— Den 5den November vierde de heer A. Haanebosch te Utrecht zijn 50-jarig jubileum als architect; door oud-leerlingen en leerlingen werd hem een prachtig geschenk aangeboden als bewijs van waardeering en hoogachting.

— De gemeenteraad van Edam heeft aan den adsistent-leeraar bij de gemeentelijke teekenschool, den heer J. Kaper, wegens zijne benoeming tot leeraar in het hoofdteekenen aan de eerste ambachtsschool te Amsterdam, op zijn verzoek een eervol ontslag verleend.

— De opzichter der fortificaties 2e kl. A. E. Oudraad is overgeplaatst van Amsterdam naar Woerden.

— De heer F. J. Dootjes is tot 1 Mei 1893 gecommitteerd als buitengewoon opzichter bij de werken van de rivier de Maas tusschen Lith en Hedikhuizen.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutaties plaats gehad.

Bij de burgerlijke openbare werken:

benoemd: tot hoofdingenieur 1e kl. de waarn. hoofding. 2e kl. J. Schalij; tot opz. 1e kl. de ambtenaar op wachtgeld B. A. Hildebrand.

geplaatst: bij de directie, de hoofding. 2e kl. J. E. de Meijer; in de res. Pekalongan de benoemde opz. 1e kl. B. A. Hildebrand.

aangewezen: als chef der 1e waterstaatsafdeeling, de benoemde hoofding. 2e kl. A. Mijer.

overgeplaatst: van de res. Soerabaja naar de res. Batavia, de benoemde ing. 1e kl. J. F. de Gijselaar; van de res. Pekalongan naar de res. Soerabaja, de ing. 2e kl. J. Scheffer.

bepaald: dat de ben. ing. 1e kl. W. B. van Goor, als chef der irrigatiedienst, Brantas aangewezen en bij zijn corps à la suite gevoerd blijft.

Bij de Staatsspoorwegen op Java:

benoemd: tot tijd. ondercontr. 1e kl. bij den aanlegdienst, R. Jantzen.

toegevoegd: aan den chef der opnemingen voor een spoorwegverbinding Blitar—Malang, de benoemde tijdelijk adj.-ing. 2e kl. W. C. Linot.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Baas steenovens, ter oprichting eener steenfabriek. Adres J. Plomp en Zoon, Brenkelen.

— Opzichter van den straatweg Gouda-Bodegraven. Adres vóór 15 Nov. aan den voorzitter der commissie voor gen. straatweg. J. van Dam te Bodegraven.

— Opzichter over de gemeentewerken te Wildervank. Jaarwedde ƒ 250 en 3 pct. provisie van nieuwe werken. Adres den burg. vóór 15 Nov.

— Gemeenteopzichter te Ede. Jaarwedde ƒ 475. Adres den Burg. vóór of op 19 Nov. (*Zie advert. in n°. 40.*)

— Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur aan het etablissement Fop Smit, scheepsbouwmeesters L. Smit & Zoon te Kinderdijk.

ADVERTENTIEN.

A. H. VAN BERGEN,
FABRIKANT TE
Heiligerlee, prov. Gron.
SPECIALITEIT IN
Nieuwe Constructie
BRANDSPUITEN, Torenuurwerken
EN
LUIDKLOKKEN,
op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.
ANTWERPEN 1885. EERDIPLOMA. Gouden en Zilveren Medailles.

ARTESISCHE PUTTEN.
WATER?
Deze **PUTTEN** worden in verschillende afmetingen geleverd van gegalv. **IJzeren-, Zinken-** of **Cementen Buizen.**
Voor elke hoeveelheid water wordt gegarandeerd.
H. HARTMAN.
LOOSDUINEN.

AANBESTEDING.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ARNHEM, zullen op **Zaterdag 26 November 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**
BESTEK No. 21.
De levering van 400 M³. BASALTSLAG voor wegen.
Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar het bestek met gevolg inschrijvingsbiljet tegen betaling van ƒ **0.50** verkrijgbaar is.

Ministerie van Justitie.
OPENBARE AANBESTEDING.
Op **Woensdag den 30n November 1892**, des namiddags te 2 uren (Pleistelijke tijd), zal in het gebouw van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage in het openbaar bij enkele inschrijving worden **aanbesteed:**
Het bouwen van een Rijksopvoedingsgesticht voor jongens, genaamd „Veldzicht" te Avereest.
Het bestek, N°. 22 met 12 daarbij behoorende teekeningen is na 15 November 1892 verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 5.25, bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, boekhandelaars, Spui N°. 28a te 's-Gravenhage.
Het bestek, 12 bestekteekeningen, 32 detailteekeningen en 8 modellen liggen op alle werkdagen, tusschen 15 en 30 November 1892, ter kennisneming, nabij de Balkbrug, te Avereest, bij den heer Van Nispen op huese N°. 5 aldaar, van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uurs.
Aanwijzing zal aldaar plaats hebben op Woensdag 23 November 1892, des namiddags te 2 uren (*Plaatselijke tijd*).
Inlichtingen zijn inmiddels verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen.
's-Gravenhage, 7 November 1892.
De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

AANBESTEDING.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ARNHEM, zullen **Zaterdag 19 November 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize
aanbesteden:
BESTEK No. 22.
De levering van 7000 M³. GROND of ZAND ten behoeve van de verbinding der Eusebiusingels.
Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize; alwaar het bestek met gevolgd inschrijvingsbiljet tegen betaling van ƒ **0.50** verkrijgbaar is.

Openbare AANBESTEDING.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag** den **29 November 1892**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:
Het VERGROOTEN van het OOSTELIJK STOOMGEMAAL.
Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te Rotterdam, en zijn tevens voor ƒ 2.— verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WATERBEKE en ZOON, Boekdrukkers *Hoofdstraat* n°. 73.
Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Donderdag* den 22 *November* 1892, des voormiddags te 11½ uur aan het *Oostelijk Stoomgemaal* aan den *Boezemsingel*.
De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding voor des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

Gemeente-Opzichter.
In de gemeente EDE (Prov. GELDERLAND) wordt gevraagd een **GEMEENTE-OPZICHTER** op eene jaarwedde van ƒ **475.**
Van de vereischte wordende bekwaamheden kan ten gemeentehuize inzage genomen en nadere inlichtingen verkregen worden.
Eigenhandig op zegel geschreven verzoekschriften moeten aan den Burgemeester worden toegezonden vóór of op den 19 November a. s.

Johann Odorico, Amsterdam,
HEEREGRACHT 335 — Telefoon No. 593.
Werkplaatsen en Magazijn:
Omval, Werf „De Wilde Man".
Fabrikant van marmer-, mozaïek-, terrazzo- en granito vloeren, en van alle soorten
cement-uitvoeringen,
onder garantie; vloeren, gewelven, enz.
Brandvrije constructiën,
volgens de systemen RABITZ en MONIER (cement-ijzerwerken); **voordeelen:** lage assurantie-premien, gering gewicht, onterdelijkheid, geen onderhoudskosten. — Belangrijke werken reeds uitgevoerd, o. a. voor de nieuwe gebouwen der VAN HOUTEN's Cacaofabrieken te Weesp en de Meel- en Broodfabriek „Ceres" te Amsterdam.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van C. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen en Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

Utrechtsche Loodwitfabriek, firma G. GREVE, Utrecht.

Greve's Loodwit

is beter dekkend, fijner, witter en beter kleurhoudend dan enig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders**, uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs, Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven**.

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel, etiket** en **fabrieksmerk**, welke allen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men lese de waarderende artikels over dit loodwit in het „*N. v. d. Dag*" d.d. 31 Jan. 1887; in de „*Huis- en Decoratieschilder*" d.d. 1 Mei 1887; in de „*Ingenieur*" d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de „*Schilder*" d.d. 1 Mei 1889; in de „*Opmerker*" d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de „*Ambachtsman*" d.d. 8 Febr. 1890 en in het „*Bouwkundig Weekblad*" d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

Proefstation voor Bouwmaterialen
KONING & BIENFAIT, Amsterdam,
Prins Henddrikkade 14.
Mechanisch, Chemisch onderzoek van Metalen.
Bepaling der breekkracht, weerstand tegen doorbuiging van ***Profielijzer*** en ***Staafyzer, Balk,*** enz.
Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds. Separatiemuren. Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Fluaten KESSLER | ***verharding, verduurzaming*** van ***Kalk-*** en ***Mandsteen, Cementsteen, Gips*** enz.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Bemecheid.**
General Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402.
AMSTERDAM.
D's Patent
WINDEN, LIEREN en KRANEN,
(Handy Hoists),
Enkel en dubbel werkende.
Sterk. Goedkoop.
Vraag onze gëillustreerde prijscourant. (4)

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegoten ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

DELINT & C°., Rotterdam,
NIEUWE HAVEN N°. 39. N.Z.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vrang dessins enz.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. ENGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH. Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*, en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1sten Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *f* 9.— *gulden* per *jaar*. Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel platteruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Aan onze Leden.

Dezelfde redenen die ons eenige jaren geleden bewogen om, in plaats van het toenmalige plaatwerk „de Bouwmeester" eene andere uitgave het licht te doen zien, zijn oorzaak dat, te beginnen met 1ª Januari 1893, ook ons genootschapsorgaan eene gedaanteverwisseling zal ondergaan.

Op dat tijdstip is het tienjarig contract van A. et A. met de eigenaars van het Weekblad „de Opmerker" gecindigd en wij hebben gemeend deze gelegenheid te moeten aangrijpen om op gelijke wijze als bij het plaatwerk „de Architect" thans geschiedt, de redactie van het orgaan des Genootschaps evenzeer uitsluitend onder eigen beheer te nemen.

Zooals u bekend is was zulks tot nu toe niet het geval, en het zal u niet ontgaan zijn dat het bestaan van eene dubbele redactie in ons blad dikwerf tot moeilijkheden aanleiding gaf.

Ingevolge het besluit van de vergadering van 16 November l.l. zal dit nu anders worden. Wij kunnen u dienaangaande het volgende mededeelen:

Met 1 Januari 1893 zal verschijnen „ARCHITECTURA", orgaan van het Genootschap „Architectura et Amicitia", welk orgaan zal bestaan uit twee afzonderlijke deelen.

Het eerste gedeelte (hoofdblad) zal bevatten minstens vier pagina's tekst en geheel gevuld worden met bijdragen, berichten en mededeelingen, op de bouwkunst en aanverwante kunstvakken betrekking hebbende en maandelijks een of meer platen bevatten; het zal geredigeerd worden door het Genootschap.

Het tweede gedeelte, onder denzelfden titel, met bijvoeging van „*technisch gedeelte*", zal geredigeerd worden door den heer J. A. VAN DER KLOES, leeraar aan de Polytechnische school te Delft en redacteur van het weekblad „de Ambachtsman". Dit gedeelte zal geheel gewijd zijn aan de practische en technische zijde van de bouwkunst en zal, wat inhoud betreft, gelijk zijn aan het thans bestaande blad „de Ambachtsman". In dit deel worden ook advertentiën en aanbesteding-berichten opgenomen.

Beide bladen zullen in formaat, druk en papiersoort gelijk zijn aan het tegenwoordige Genootschapsorgaan en wekelijks franco aan alle leden van A. et A. worden toegezonden.

De uitgave geschiedt door de firma J. v. d. ENDT EN ZOON te Maassluis, uitgevers van het weekblad „de Ambachtsman".

De prijs van het *geheele* blad zal voor het publiek gesteld worden op *f* 7.— per jaar. De prijs van het technisch gedeelte *afzonderlijk* wordt door de uitgevers bepaald; het hoofdblad zal *niet afzonderlijk* verkrijgbaar worden gesteld.

Wij twijfelen niet of deze verandering zal blijken eene verbetering te zijn. De vrije gedachtenwisseling van de leden onderling is verzekerd, terwijl het optreden van personen, die om een of andere reden zich voor onze redactie wenschen te verbergen, onmogelijk wordt.

Verder gelooven wij dat de toevoeging van een technisch gedeelte door alle onze lezers met ingenomenheid zal begroet worden. Werd deze zijde van het vak vroeger wel eens te veel verwaarloosd, de toetreding van den heer VAN DER KLOES met zijne staf van medewerkers, zal u een waarborg zijn dat het nieuwe blad in dit opzicht vooral aan zijne bestemming zal beantwoorden.

Het komt ons voor dat op deze wijze een blad kan tot stand komen, dat in alle opzichten den naam van „*bouwkundig vakblad*" verdient en wij vertrouwen, dat met de medewerking en steun van al onze leden, het nieuwe orgaan „ARCHITECTURA" binnenkort op hetzelfde succes zal kunnen bogen als ons plaatwerk „de Architect" in zoo betrekkelijk korten tijd wist te verwerven.

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

POLYTECHNISCHE SCHOOL DELFT

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. Om misverstand te voorkomen wordt aan heeren leden medegedeeld, *dat de uitgave en toezending van het orgaan van het Genootschap ook na 1 Januari 1893 geregeld zal doorgaan.* Voor nadere bijzonderheden, het nieuwe Genootschapsorgaan betreffende, wordt naar het bovenstaand artikel over deze uitgave verwezen.

2°. De termijn van inlevering der 3de algemeene prijsvraag (een marquise van gesmeed ijzer) is vastgesteld op 19 December a. s. Voor het programma zie men *De Opmerker* van 9 April jl.

3°. De 5de en 6de afleveringen van het plaatwerk *De Architect* (jaargang 1893) zullen nog in den loop van dit jaar het licht zien.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. Nijhoff.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

977e *Vergadering van Woensdag 16 November 1892.*

De Voorzitter opende de vergadering en heette de leden welkom, waarna de notulen der vorige bijeenkomst werden voorgelezen en goedgekeurd. Volgens de agenda werd de behandeling der wetsherziening voortgezet. De overgebleven artikelen werden met eenig debat achtereenvolgens afgehandeld en de nieuwe wet, die met 1 Januari 1893 in werking zal treden, door de vergadering goedgekeurd en met algemeene stemmen aangenomen.

De Voorzitter gaf nu het woord aan den heer H. G. Jansen, die, na eenige algemeene mededeelingen omtrent het Genootschapsorgaan, het concept-contract voorlas, dat met algemeene stemmen onveranderd werd goedgekeurd.

Bij de besprekingen over de keuze van tijdschriften en boeken voor den leescirkel en de bibliotheek, werd bepaald die uit te stellen tot de a. s. algemeene vergadering.

Na eenige huishoudelijke besprekingen, dankte de Voorzitter den heer G. A. Zeeman als secretaris van de commissie voor de wetsherziening, en de heeren H. G. Jansen en C. W. Nijhoff voor de moeite die zij zich getroost hebben bij de regeling der uitgave van het nieuwe Genootschapsorgaan.

Niets meer aan de orde zijnde werd hierop de vergadering gesloten.

(A. et A.) BIJ DE PLAAT.

Het raadhuis te Hildesheim is een bouwwerk, waaraan verschillende architecten gedurende den loop der tijden gewerkt hebben, waardoor het dan ook het bijzonder schilderachtige karakter verkregen heeft. Het oudste deel stamt reeds uit de laatste helft van de 14de eeuw, terwijl de vakwerks-erker het jongste is en uit de 16de eeuw dagteekent. Het geheel werd echter in het jaar 1883 door den Stadthaumeister Schwartz gerenoveerd. In de onmiddellijke omgeving van het raadhuis staat ook het beroemde „Knochenhaueramts-haus" (1529), de mooiste vakwerksbouw van Duitschland, benevens het „Rolandstift", het „Wedekindsches Haus" (1598) en last not least het „Tempelhaus" (1457) met zijne hooge schilderachtige doch doellooze hoektorentjes. Aan ieder architect is een bezoek aan Hildesheim zeer aan te bevelen.

(A. et A.) LEIPZIG EN DRESDEN.

VOORDRACHT GEHOUDEN OP DE VERGADERING VAN 19 OCTOBER 1892, DOOR J. A. VAN DER SLUIJS VEER.

(*Vervolg van bladz. 372.*)

De aanblik op de marktplaats met hare typische gebouwen, is hoogst interessant. Bescheiden van afmeting is dit plein, doch huiselijker dan de kolossale Augustusplatz, waar de groote gebouwen in het niet verzinken. Gelijk alle Duitsche steden heeft ook Leipzig haar Siegesdenkmal, ontworpen door Prof. Siemering en in 1888 onthuld. Het is geplaatst op de Markplatz, doch waarschijnlijk om ruimte te winnen, niet in het midden.

De figuren, Keizer Wilhelm, Bismarck, Moltke en de overige helden van het Duitsche Keizerrijk voorstellende, zijn aan de vier hoeken geplaatst, terwijl het geheel wordt bekroond door de Germania, die met opgeheven zwaard de helden beschermt. Behalve dit oude gedeelte bezit de stad in het westen, juist op de grens tusschen de vroegere oude en latere nieuwe stad, nog een merkwaardig gebouw, Pleissenburg genoemd, dat tegenwoordig als kazerne dienstdoet. Het dateert uit de 13e eeuw en werd gebouwd door Dietrich, den broeder van markgraaf Albrecht. Deze, die de stad had ingenomen, liet de muren afbreken en dichtwerpen, en bouwde binnen de stad een menigte burchten, waarvan Pleissenburg de eenig overgeblevene is. Uitwendig maakt dit gebouw niet veel indruk; het is voorzien van een groote binnenplaats, die als doorloop gebruikt mag worden, vanwaar men onmiddellijk op den Promenadenring komt. Deze ring loopt rondom de oude stad en lost zich in de Augustusplatz op. Breed aangelegd met rij- en voetwegen en vroolijk gelegen huizen en villa's, vormt deze ring eene aangename wandeling om de oude stad. Aan den Leipziger ring is ook het nieuwe beursgebouw gelegen, geopend in 1886, en de drie stationsgebouwen, die naar mijn inzien eenmaal voor een centraal station zullen plaats moeten maken om aan het steeds drukker wordende verkeer weerstand te kunnen bieden.

De grootste uitbreiding heeft de stad verkregen aan de zuid- en oostzijden en men heeft steeds gezorgd dat alle straten een behoorlijke breedte verkregen; zij zijn meerendeels door flinke gebouwen begrensd, die, hoewel allen eentonig grijs van kleur zijn, toch een aangenamer indruk maken dan de kazernegebouwen van onze nieuwe wijken. Een van de meest interessante gebouwen van het zuidelijk gedeelte is wel de nieuwe Petrikerk (architecten Hartel en Lipsius). Leipzig kan zich op geen Dom of ander indrukwekkend kerkgebouw beroemen. De oude Thomaskerk, een gebouw uit de 14de eeuw, is tusschen de jaren 1882—87 geheel gerestaureerd en ziet er uit als de nieuwe Petrikerk, die omstreeks denzelfden tijd gebouwd werd. Dit laatste gebouw, in vroeg-Gothischen stijl opgetrokken, doet zich goed voor, hoewel het jammer is dat de omgeving niet wat ruimer is. Het is een Evangelische kerk, die vele glasschilderingen bezit, waardoor het inwendige een eenigszins somberen indruk heeft. Zij stellen voor aan de noordzijde het nieuwe testament, aan de zuidzijde het oude en aan de westzijde de hegvorming door Luther en Melanchton en de keurvorsten Johan de Bestendige en Frederik de Grootmoedige. Het gebouw heeft aan de westzijde een toren van 88 M. hoogte. Inwendig is het in zachten toon geschilderd, in overeenstemming met het houten plafond en de tochtportalen. Ook hier scheen de acoustiek te wenschen over te laten, daar in het midden van het schip in de lengte-as, een breede draperie was opgehangen, omreden vroeger de gemeente, die wat verwijderd was, niets van de goede woorden kon opvangen, hetgeen na het ophangen van het kleed, volgens zeggen van mijn geleider, oneindig beter was geworden. Gaat men van hier verder naar het zuidwesten, dan komt men spoedig aan de componistenwijk, waarvan het nieuwe concertgebouw, meer bekend onder den naam van „Gewandhaus", als het ware de entree vormt. Dit gebouw, in klassieken stijl, beschouwt men met genoegen, en zeer gaarne had ik

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

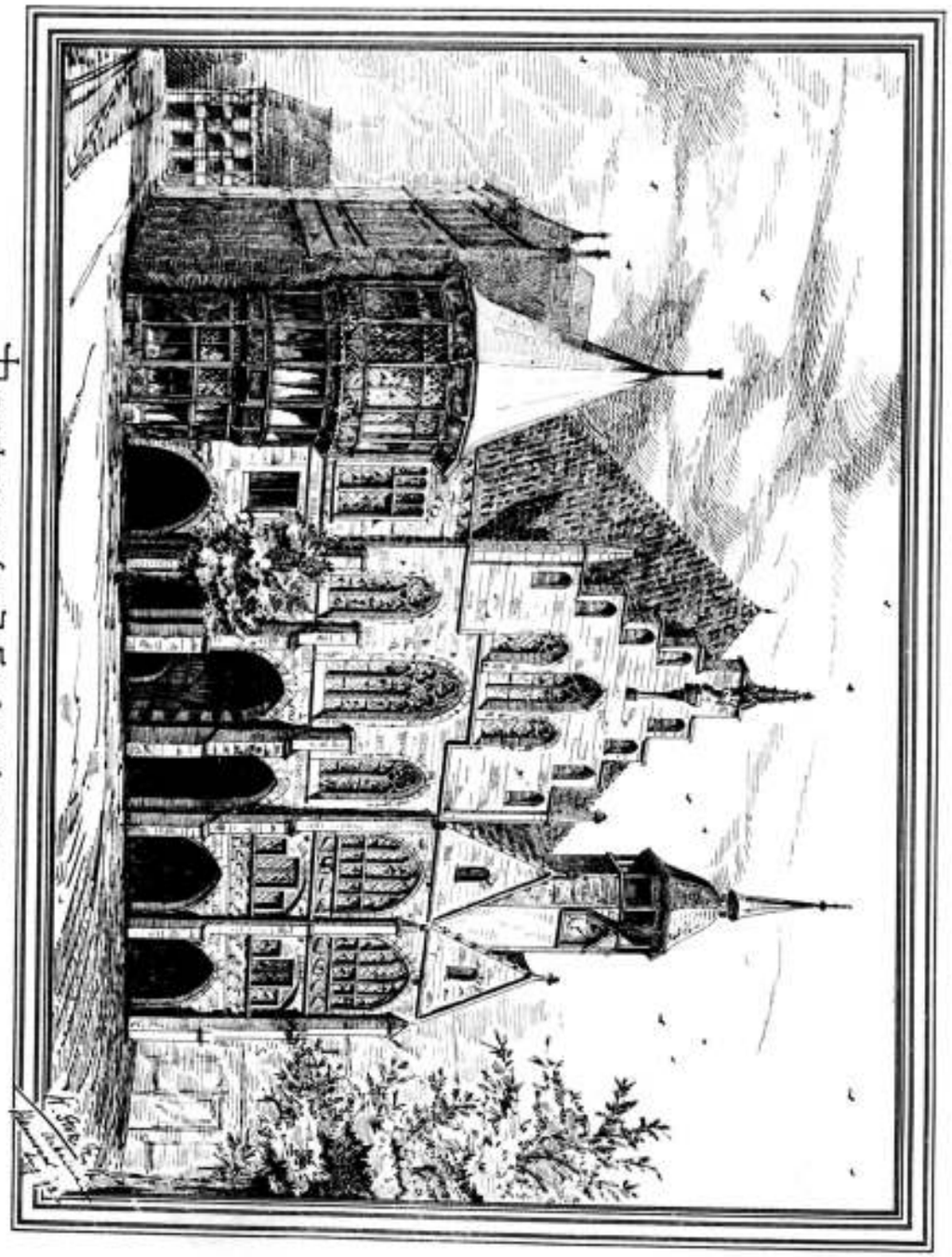

— RAADHUIS TE DRESDEN. —

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892 N°. 47.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

gewenscht dat de gelegenheid zich had voorgedaan om ook dit op zijn schoonst te zien, namelijk bij avond onder het genot van de heerlijke tonen der muziek.

Het is gebouwd in de jaren 1882—1884 volgens een bekroond ontwerp van de architecten Groplus en Schmieden.

De oppervlakte bedraagt 86 M. lengte bij 41 M. breedte. De verdieping gelijkstraats bevat de ingangen, vestibule, woning voor den concierge en in het midden eene kolossale garderobenhal, die tevens toegang geeft tot de hoofdtrappen naar de verdieping, alwaar de groote en kleine concertzaal zijn gelegen. De afmetingen der groote zaal zijn 37.50 M. lengte, 19 M. breedte en 14.60 M. hoogte tusschen vloer en plafond. In de zaal is nog eene galerij; er kunnen omstreeks 1500 bezoekers en 350 musici en zangers een plaats vinden. Dank zij de ruime middelen, waarover men te beschikken had, is de buitenbekleeding van het gebouw geheel van Cattaer zandsteen, versierd met symbolische voorstellingen in sgraffito, door Otto Lessing te Berlijn uitgevoerd.

De wereldlijke, kerkelijke en vocale muziek zijn door vrouwefiguren voorgesteld, van de hand van prof. Joh. Schilling uit Dresden.

Ook het inwendige is een bezoek overwaard. De vestibules en garderobenhal zijn architectonisch en decoratief eenvoudig. Het trappenhuis met zijn gesmeed-ijzeren leuningen daarentegen vormt een uitstekend geheel, terwijl de groote zaal met haar decoratief schilderwerk eene meer dan bevredigenden indruk maakt. De kosten van dezen bouw bedroegen ongeveer 1,350,000 mark.

In de onmiddellijke nabijheid vindt met het Conservatorium, de Kunstgewerbschule, de Kunstacademie, de koninklijke Universiteitsbibliotheek enz., alle gebouwen van kolossale afmetingen en vrij goede architectuur. Verder een groot aantal villa's met smaakvol aangelegde tuinen, breede straten, allen met asphalt bedekt en dit alles in een stadsgedeelte, waar, betrekkelijk weinig jaren geleden, slechts weiland te zien was.

Over het algemeen moet men erkennen dat het uitbreidingsplan breed is opgevat. Wel vindt men ook hier rechte straten, doch deze bieden over het algemeen meer afwisseling dan de ons zoo bekende. Dikwijls wordt de lange lijn afgewisseld door landhuizen met tuinaanleg, of rijen opgaand geboomte, die het eentonige doen verdwijnen. Aan deze zijde der stad vindt men ook de meeste wandelplaatsen en bosschen, die zich aan de eene zijde tot Plagwitz, eene voorstad, aan de andere zijde tot Connewitz uitstrekken. De overige gedeelten zijn van minder belang; er rest mij nog om met een enkel woord melding te maken dat ook hier de bierpaleizen met een weelde zijn ingericht, waar de oogen pijnlijk van worden aangedaan. Het meest geroemde is zeker wel het café Bauer, gelegen op de Rossplatz en zoowel bij dag als bij avond door zijne electrische verlichting van verre zichtbaar. Overladen met ornement, veelkleurig schilderwerk enz. gevoelt men zich hier niet zoo thuis als in de gezellige kneipen, die, als op zoovele plaatsen, ook hier te vinden zijn.

In de nabijheid bevindt zich nog het panoramagebouw, dat, in 1884 gebouwd, een vrij wat beteren indruk op den beschouwer maakt. Het doek hierin aanwezig stelt een tafereel voor uit den oorlog van 1870.

Eenmaal in Saksen zijnde, is Leipzig pas het begin van dit heerlijke stukje grond van het groote Duitsche rijk. De afstand tusschen deze stad en Dresden bedraagt twee uren met een sneltrein. Ook deze weg biedt weinig afwisseling. Voortdurend vlak land, totdat men, meer in de buurt van Dresden komende, in het verre verschiet, de bergen der Saksische Schweiz en het Elbedal in het oog krijgt.

Gaarne zou ik u ook in Saksen's hoofdstad willen rondleiden, doch velen herinneren zich zeker nog, het zakelijke artikel van een onzer medeleden over die stad, voorkomende in *De Opmerker* van 4 en 11 Juni 1887, en acht mij dus van de beschrijving der stad zelve ontslagen.

Wat mijn geacht medelid schreef over den indruk van Dresden, ben ik volkomen met hem eens; de eerste indruk is niet gunstig; men moet er eigenlijk niet bij dag aankomen, beter bij avond; men mist dan het onooglijke station in Neustad en de onmiddellijke omgeving. Altstad, aan de overzijde der Elbe, is veel fraaier; is men eenmaal hier, dan vergeet men spoedig dat men met tegenzin in deze plaats is afgestapt. Dat Dresden een druk bezochte plaats is, bewijst het aantal vreemdelingen dat hier jaarlijks vertoeft, en geschat wordt op omstreeks 150,000. Voornamelijk heeft de stad dit te danken aan hare gunstige ligging, de kunstschatten die zij herbergt en de Saksische Schweiz, dat gedeelte van het koninkrijk, waar de schoonste natuurtafereelen zich voor onze oogen voordoen.

De slavische naam Dresden is, volgens prof. Leskin, afkomstig van het woord „dresga", en beteekent geboomte of struikgewas. De geschiedenis gewaagt van Dresden in 1206 en in 1216 komt ze reeds voor als stad. In 1523 werd de plaats van vestingwerken voorzien, en behield deze tot 1820, terwijl de stad een hoogen trap van luister bereikte in de 18de eeuw, onder de keurvorsten Friederich August I en II, die kunst en wetenschap zeer bevorderden. Onder de regeering van August I werd het »Zwinger" gebouwd, terwijl August II de katholieke hofkerk liet bouwen. Dat ook onder de tegenwoordige Regeering de zin voor het schoone nog niet is verloren gegaan, bewijst het feit dat jaarlijks nog meer dan honderdduizend mark aan de vermeerdering der kunstverzamelingen wordt ten koste gelegd, terwijl ook voor instandhouding van eene keurcorps op het gebied van muziek en tooneel op eene zeer belangrijke subsidie van koning Albert te rekenen valt.

(Slot volgt.)

ONTSMETTINGSOVENS.

Geachte heer Redacteur!

Naar aanleiding der mededeelingen omtrent de ontsmettingsovens, voorkomende in de nummers van 5 en 12 dezer, nemen wij de vrijheid u ook het woord in deze te vragen, daar wij vermeenen dat de mededeelingen, vooral die in het eerste gedeelte van het laatste nummer, tot minder juiste gevolgtrekkingen aanleiding moeten geven, hetgeen wij niet mogen aannemen, dat de bedoeling kan geweest zijn van den verstrekker dier mededeelingen.

De geschiedenis van den bouw of de constructie der ontsmettingsovens met waterdamp of op stoom werkende is, zoover ons betreft, als volgt: In het najaar van 1884 werd door ons te Oudewater, nabij onze machinefabriek, een stoomwasscherij opgericht, volgens Engelsch systeem, en wenschten wij daaraan te verbinden een ontsmettingsoven, werkende, volgens de conclusie waartoe de Duitsche geneeskundige Rijkscommissie tengevolge van vele onderzoekingen gekomen was, met stroomenden waterdamp van 100° C, daar die volgens haar met absolute zekerheid in betrekkelijk korten tijd alle bacillen vernietigt, ook wanneer zij zich in betrekkelijk volumineuse voorwerpen ophouden, zooals wij toen ook hebben vermeld in onze brochure met tarieven, aan vele belangstellenden bij de opening onzer wasscherij toegezonden.

Terzelfdertijd was er van Rijkswege een ontsmettingsoven van Oscar Schimmel aangeschaft voor het station Rozendaal en gaf de met ons bevriende ingenieur, met de keuring van dien oven belast en dien wij ook over den door ons geconstrueerden oven voor onze wasscherij,

dien wij tot heden nog gebruiken, spraken, den raad om ons op de vervaardiging van ontsmettingsovens toe te leggen.

Dit doende zijn wij langzamerhand, daarbij natuurlijk ook gebruik makende van wat, behalve door eigen ervaring, ook door anderer ervaring kan worden geleerd, tot onze tegenwoordige typen van ontsmettingsovens gekomen. Wij maken de ovens voor stroomenden waterdamp en voor met stoom op spanning werkende; de laatste soort heeft naar onze meening, die door vele zeer bevoegde personen gedeeld wordt, het groote voordeel dat men door de manometer-aanwijzing, absoluut zeker is dat de vereischte temperatuur van 103 à 105° C overal in de goederen werkelijk verkregen is, terwijl desgevorderd gemakkelijk 110 à 115° C kan bereikt worden. Bij de 1ste soort, den empirischen weg moetende volgen, loopt men vaak gevaar en heeft men althans nooit zekerheid dat het doel bereikt en de vereischte minimumtemperatuur van 100 à 102° C, — van hooger kan nooit sprake wezen, — overal in het goed verkregen is; vooral in tijden van epidemie, en dus bij druk werk, wordt dit gevaar van groote beteekenis, temeer daar de tijd, benoodigd voor de ontsmetting bij ovens met stroomenden waterdamp veel langer is.

Nu hebben wij met succes ovens geleverd met stroomenden waterdamp en ovens, op spanning werkende. Tal van proefnemingen in tegenwoordigheid van heeren professoren, geneeskundige inspecteurs en andere autoriteiten zijn geschied en de procesverbalen daarvan kan ieder belangstellende ten onzent zien, terwijl onze geïllustreerde catalogus, voor ieder op franco aanvrage te bekomen, vele onzer voornaamste leveringen vermeldt.

Wij willen dus, ondanks de volgens den verstrekker der mededeelingen in uw blad van 12 dezer beweerde totale onbekendheid in wetenschappelijke kringen, met den bouw van onze ovens rustig voortgaan, tevreden met de kringen waaraan wij tot heden mochten leveren en die wij met recht als wetenschappelijke mannen zouden gelooven te beleedigen, indien wij hunne namen als middel van reclame in annonces en diergelijke uitbazuinden.

Onder dankbetuiging voor uw welwillendheid verblijven inmiddels met hoogachting

Uw dev. dienaren
DE JONGH & Co.,

Onderwater, 15 November 1892.

TOEPASSING DER ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN.

(*Vervolg en slot van blz.* 357.)

De behandeling van het advies van Burg. en Weth. van Groningen op het nader adres van den aannemer K. H. Holthuis werd, zooals in het vorig nommer reeds met een enkel woord werd gemeld, in de Raadzitting van 29 October jl. op verzoek van genoemden aannemer uitgesteld. Dit advies luidde dat de Raad besluite aan K. H. Holthuis, naar aanleiding van zijne adressen van den 14den Juni en den 16den September 1892 te kennen te geven, dat de Raad geene termen vindt voor het nemen van eene beschikking op zijn verzoek om uitbetaling van *f* 633.73 wegens beweerde levering van „gesneden voegwerk" en twee kachels bij den bouw van de Westerbewaarschool, en dat de Raad afwijzend beschikt op zijn verzoek om kwijtschelding van een gedeelte ad *f* 270 der hem opgelegde boete, wegens te late oplevering van het werk.

Inmiddels werd door den heer Holthuis een derde adres aan den Raad gericht, waarin opnieuw wordt betoogd dat het bestek hoegenaamd geen bepalingen bevatte omtrent het te leveren voegwerk en hij dus alleen had te voegen op de wijze als in de A. V. is voorgeschreven. In de A. V. kan men lezen hoe het voegwerk, dat dan gewoon voegwerk is, verricht wordt, terwijl men met het opmetselen der muren bezig is en hoe de dagelijks afgewerkte lagen met de uitpuilende en niet opgedroogde metselspecie worden gevoegd. Niemand kan of durft beweren dat dergelijk gewoon voegwerk door hem verricht is. Of nu het geleverde voegwerk „gesneden voegwerk" mag genoemd worden of niet, doet naar adressants meening niet ter zake. Maar bovendien hier *is* geleverd *gesneden voegwerk*. De A. V. onderscheiden slechts het gewone voegwerk tijdens het metselen met vochtige metselspecie en het gesneden voegwerk, waaronder *alle* voegwerk valt, dat niet tijdens het metselen bewerkt maar later door afzonderlijk bewerken der voegen met ingebrachte voegspecie verkregen wordt. Het doet bij die bepaling der A. V. dus weinig af of deze of gene architect of aannemer soms onder gesneden voegwerk eene bepaalde wijze van bewerken op het oog heeft, die hij aan dit gebouw niet ontdekt, want men heeft hier met de onderscheiding der A. V. te doen.

Bij dit adres zond de heer Holthuis eene verklaring in, onderteekend door 28 architecten en aannemers, waarin deze te kennen geven dat het buitenmetselwerk der school met gesneden voegen is bewerkt, weshalve zij van oordeel zijn dat dit voegwerk niet mag vallen onder de bedoeling van § 249 der A. V., op het werk van toepassing verklaard en zij, als deskundigen, verklaren dat den aannemer daarvoor extra moet worden betaald.

Omtrent de levering der beide kachels voor de veranda's merkt adressant in dit adres op dat hij art. 5 van het bestek en zijne verplichting om de werken uit te voeren naar de teekeningen, volstrekt niet voorbijziet. Maar de teekening geeft geen kachels aan maar stookplaatsen, die bij den aanbouw zeer wel kunnen worden gemaakt zonder dat er overal en dadelijk kachels behoeven te komen. „En wanneer — zegt adressant — naast die teekening met acht stookplaatsen een bestek bestaat, waarin lokalen en veranda's onderscheiden worden en waarin slechts voor de lokalen kachels worden gevorderd, daar kan een aannemer niet anders meenen dan dat er maar 6 kachels noodig zouden zijn.

„De Commissie meent evenwel uit den loop, dien de zaak pleegt te nemen en uit de verklaring van Homveld, die het smidswerk aan adressant geleverd heeft, te moeten afleiden dat adressant wist dat hij acht kachels moest leveren. Maar adressant herhaalt dat hij het niet wist en toen hij *na* de gunning van het werk het aangenomen smidswerk, waarbij hij op 6 kachels gerekend had, aan Homveld uitbesteden wilde, bleek hem *eerst* dat er 8 kachels zijn moesten omdat Homveld dat op het bouwbureau had vernomen."

Deze verklaring van adressant wordt bevestigd door een schrijven van genoemden Homveld aan Holthuis' raadsman Mr. Rutgers van der Loeff, als bijlage van het adres overgelegd.

Ten slotte komt de aannemer op de boetequaestie terug. Zijne bedoeling is natuurlijk om toegepaste boete of korting kwijtgescholden te zien, wat hem niet behoeft te beletten om over de onrechtvaardigheid en onbillijkheid dat hem zulk eene boete werd opgelegd, te klagen.

De Directeur meent dat de meest mogelijke billijkheid in acht is genomen en B. en W. vereenigen zich met die beschouwing.

„Maar — aldus adressant — wanneer het voegwerk, in 1892 verricht, meer werk is geweest, dan valt niet slechts op de billijkheid maar ook op het recht verbazend veel af te dingen. En, zelfs afgescheiden van die quaestie van meerder werk, is de onbillijkheid verregaande.

Want dan staat alleen vast dat het werk 11 Mei moest worden opgeleverd maar eerst 24 Mei ter oplevering gereed is geweest en alzoo 12 dagen te laat is klaar gekomen. Moet adressant boete betalen over de dagen dat de opneming zelve door het wisselen van brieven, den Hemelvaartsdag, verhinderingen van den Directeur en hemzelven vertraagd werd? Dat zou toch hoogst onredelijk zijn. En het werk, dat adressant op den 24sten had verklaard voor gereed ter oplevering, *was* toen ook gereed, want de *eenige* aanmerking, die te maken viel, betrof de kachelpotten, die, ook als men die onvoldoende mocht oordeelen, daar men ze eerst noodig kon hebben in den naherfst, toch wel gedurende den onderhoudstermijn konden vervangen zijn. Onredelijk was het van den aannemer te eischen dat hij de bij die kachels *behoorende* en zoo door den fabrikant *steeds afgeleverde* potten, zeer tot zijne schade moest vervangen door nieuwe. Maar hem nu bovendien over den tijd van 24 Mei—11 Juni, benoodigd geweest om die ongewone dingen te laten vervaardigen, eene korting van niet minder dan *f* 270 op te leggen, was zeker al bijzonder onredelijk".

Tot zoover dit derde adres. In de Raadsvergadering van 12 dezer werd bovengenoemd advies van Burg. en Weth. behandeld.

De heer Hübscher motiveerde zijne stem tegen het eerste deel der conclusie van het advies. Met de algemeene voorschriften in de hand betoogde spr. dat aan Holthuis toekomt wat hij vraagt, omdat hij heeft geleverd gesneden voegwerk, terwijl het niet in de bedoeling van het bestek kan hebben gelegen, dat Holthuis dit moest leveren, maar wel ruw baardwerk. Voorts merkte spreker op, dat Holthuis ook aanspraak heeft op vergoeding voor twee kachels, want wel waren op de teekening stookplaatsen aangegeven, maar geen kachels.

De heer Rost, wethouder van P. W., verdedigde het advies. Spreker had niet van den heer Hübscher de stelling verwacht, dat Holthuis gesneden voegwerk heeft geleverd. Wel zijn er gesneden voegen geleverd, maar niet zulke, waarvoor meer werk in rekening kan worden gebracht. Er is niet meer geleverd dan er geleverd moest worden.

De heer Hübscher handhaafde zijne meening en beriep zich op zijne veeljarige practijk, terwijl de heer Rost o. a. daartegenover stelde de meening van den architect Hoekzema, die bereid is te verklaren, dat het geleverd voegwerk gebaard voegwerk is.

De heer Haan vestigt de aandacht op de kachelquaestie, waarin, naar hij meent, de aannemer gelijk heeft, zoodat hem remissie toekomt voor twee kachels. Omtrent de zaak van 't voegwerk zal hij niet oordeelen.

De heer Rost verklaart, dat wel degelijk alle kachels op de teekening voorkomen. De schermen van de kachels zijn erop geteekend.

De heer Haan kan dat niet toegeven.

De heer Van Houten, lid van de commissie van openbare werken, zegt ook, dat er acht rookuitgangen en acht plaatsen voor kachels zijn geteekend. In het bestek nu staat, dat de aannemer zich aan de teekening moet houden. Spr. ook verbaast zich, dat nog iemand van gesneden voegwerk kan spreken.

De heer Hübscher stelt een amendement voor om aan Holthuis te kennen te geven, dat de Raad termen vindt om overeenkomstig zijn adres te besluiten.

De Voorzitter meent, dat dit geen amendement is. Wie niet instemmen met het voorstel van B. en W. kunnen tegenstemmen.

De heer Haan zou de quaestie der kachels van die van 't voegwerk willen scheiden.

Langzamerhand kwam in het debat de competentievraag op den voorgrond. B. en W. waren van oordeel, dat de Raad niet in dezen te beschikken heeft. Stemt hij de voordracht af, dan kan een ander voorstel worden gedaan. De heer Lohman was van meening, dat als de quaestie niet bij den Raad behoort, de voordracht niet had moeten zijn ingediend.

De heer Hübscher trok zijn amendement in.

De heer Haan stelde als amendement voor, dat de Raad termen vinde om aan Holthuis voor 't leveren van twee kachels *f* 160 toe te staan.

De Voorzitter bleef bij zijn gevoelen, dat eerst over de voordracht van B. en W. moet worden gestemd. De heer Cohen stelt als amendement op de voordracht, dat de Raad verklaart zich niet bevoegd te achten, om op het adres goedgunstig te beschikken.

B. en W. namen het amendement over. Het geamendeerde voorstel werd verworpen met 21 tegen 10 stemmen.

De Voorzitter stelde nu voor afwijzend te beschikken en stelde daarna het amendement-Haan (de kachelquaestie) aan de orde.

De heer Muller stelde voor aan Holthuis èn voor meer geleverd werk èn voor de kachels te betalen, maar trok dit op eene opmerking van den heer Feith in. Het amendement-Haan, na eene uitvoerige discussie in stemming gebracht, werd met 18 tegen 11 stemmen aangenomen. De heer Haan stelde ten slotte voor Holthuis voor een deel der boete (*f* 270) te ontslaan. Ook dat amendement werd aangenomen met 23 tegen 7 stemmen.

De quaestie van het voegwerk schijnt nog onbeslist te zijn, zoodat de zaak nog niet beëindigd is. Zou het niet raadzaam zijn het advies van deskundigen in te winnen, waartoe te minder bezwaar is, nu het Departement van Waterstaat besloten heeft in dergelijke gevallen zich naar de uitspraak van deskundigen te gedragen?

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

66ste Algemeene Vergadering.

Zaterdag den 12 November jl. werd de 66ste algemeene vergadering van de Maatschappij ter bevordering van Bouwkunst in het gebouw der societeit „de Harmonie", te Groningen, gehouden. De bovenzaal, waar de leden bijeenkwamen, was in overeenstemming met het karakter der samenkomst gedecoreerd; daarterplaatse waren de bekroonde antwoorden op de prijsvraag voor een vorstelijk verblijf, de platen van het album der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en photographieën van gebouwen uit het noordelijk deel van ons vaderland tentoongesteld. Tegenover de bestuurstafel troonde de Bouwkunst, „zij, wie de eerrang voegt in aller kunsten rij", eene fraaie voorstelling, breed opgezet en met smaak uitgevoerd door den heer Bach. Terzijde daarvan waren de wapens van stad en provincie geplaatst en prijkten de bustes van de Koninginnen in levend groen, terwijl eene draperie het hare toebracht om een sierlijk geheel te vormen.

Tegen tien uren opende de heer H. Raammaker, voorzitter der afdeeling Groningen, de vergadering; spreker heette de leden welkom, hoopte dat deze bijeenkomst mocht leiden tot bevordering der bouwkunst en dat de van buiten komende leden een goeden indruk van Groningen mochten medenemen. De heer Van Malsen deed, bij het overnemen van den presidentshamer, de mededeeling dat hem, door ongesteldheid van den president en den vice-president, als oudste lid van het Bestuur, eene taak was opgelegd, waarbij hij op de medewerking der leden rekende en hun verzoeken moest zich met hem te behelpen. Spreker bracht een woord

van dank aan de afdeeling Groningen voor de aangename ontvangst en stelde in de eerste plaats aan de orde de preadviezen van het Bestuur op een tiental vragen, die door de afdeelingen beantwoord waren.

De omstandigheid, dat de preadviezen allen in het *Bouwkundig Weekblad* zijn opgenomen, werkte mede om de behandeling der vragen te bespoedigen; nadat de drie eerste vragen zonder eenig debat waren afgedaan, stelde een der leden voor de conclusiën van de preadviezen voor te lezen en ze daarna aan de orde te stellen. Bij de vierde vraag naar de beste wijze om een in aanbouw zijnd gebouw tegen brandschade te verzekeren, gaf de heer Van Malsen als zijne meening te kennen, dat ook het gereedschap der werklieden in de verzekering moet worden opgenomen; als voorzitter van den Arbeidsraad stelde hij er prijs op deze bepaling alsnog in de conclusie op te nemen, eraan toevoegende, dat de aannemer vrijgelaten kon worden *zijn* gereedschap te verzekeren, maar dat het noodig is de verzekering van *dat der werklieden* als verplichting te stellen. Na eenige gedachtenwisseling met de heeren Van Lunteren en Verheul werd daartoe besloten.

De conclusiën op vraag 5 en 6 gaven geene aanleiding tot debat en bij de behandeling van de zevende werden een paar ingekomen brieven voorgelezen en wel van den heer Mirandolle uit Rotterdam en den heer Van der Weijden uit Utrecht. Daarin werd gewezen op de bezwaren, verbonden aan bepalingen omtrent de hoeveelheid in te persen olie, om reden de eene houtsoort veel meer olie opneemt dan de andere, en werd aan bepaling van de hoegrootheid van den druk, waaronder het inpersen der olie moet geschieden, de voorkeur gegeven. Naar aanleiding van den raad, om de plekken van reeds gecreosoteerd hout, waar door bewerking wit hout te voorschijn mocht komen, twee of driemalen met warme creosootolie te bestrijken en op gelijke wijze te handelen bij het afzagen der boven- of topeinden van palen, nadat hierin enkele gaten geboord zijn, merkte de Voorzitter op, dat deze handelwijze hem minder aanstaat; wordt het noodig geacht de olie onder een druk van tien atmosferen in het hout te persen, dan kan geen genoegen genomen worden met eene eenvoudige bestrijking van enkele deelen met warme olie, al wordt dit ook eenige malen herhaald en het indringen door het boren van gaten bevorderd. Juist op de plaatsen, waar het hout bewerkt wordt, zooals bij het maken van pennen en gaten voor fundeerwerken, is het van belang de duurzaamheid van het hout te bevorderen en daartoe komt het noodzakelijk voor het hout, voor zoover mogelijk, eerst te bewerken en daarna te creosoteeren.

De conclusiën op de drie overige vragen werden aangenomen; bij de negende vraag naar de resultaten van het gebruik van zink, hiertelande vervaardigd, geeft de Voorzitter als zijne meening te kennen dat de fabriek te Utrecht in den lateren tijd is opgericht en dat om deze reden voorals-nog niet afdoende geoordeeld kan worden over de duurzaamheid van het daar gefabriceerde zink. De heer Jansen deelde mede dat de fabriek reeds twintig jaren bestaat en dat de deugdzaamheid van het zink, die moeilijk te beoordeelen valt, voor een groot deel afhangt van de hoeveelheid oud zink, die daarbij wordt verwerkt.

De bespreking van het onderwerp *scheidsgerichten* werd door den heer Knuttel, lid van het Bestuur, ingeleid; bij de uitvoering van bouwwerken is het niet alleen mogelijk dat er oneenigheid ontstaat tusschen aannemer en architect, maar gebeurt het menigmaal, dat ook de patroon of bouwheer daartusschen zit. Het is de vrees, die den aannemer dikwerf doet besluiten, om toe te geven, daar er weinig kans is op gunstigen afloop van een proces, omreden de bestaande voorschriften den uitleg der bestekbepalingen aan de Directie overlaten. Spreker somde de bezwaren op, die eraan verbonden zijn om zich voor dergelijke quaesties tot den gewonen rechter te wenden en stelde de vraag of er geene maatregelen te nemen zijn om de uitspraak te bespoedigen en de kosten van het proces te verminderen; werd de beslissing overgelaten aan deskundigen, die als goede mannen zich op de hoogte der quaestie stellen, dan zou de uitspraak dikwerf anders zijn dan die van den rechter. Nu laat de wet een beroep toe op scheidsrechters, maar ook deze wijze van procedeeren kost tijd en geld en het benoemen van deskundigen heeft ook zijne bezwaren, tenzij daaromtrent vooraf bepalingen door partijen gemaakt zijn. Spreker behandelde het verschil tusschen scheidslieden en deskundigen en constateerde met genoegen dat het eenzijdig standpunt verlaten is, sinds het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid nieuwe administratieve bepalingen heeft vastgesteld, waarbij de aannemer het recht heeft te vorderen dat eene commissie van deskundigen wordt benoemd, waarvan het advies voor het Rijk en den aannemer bindende zal zijn. De aannemer kan het inwinnen van dat advies eischen, als door hem geen genoegen genomen wordt met de beslissing van den minister ingeval van geschil over den aard van het werk, de aansprakelijkheid voor schade, het recht op betaling en de omstandigheden, onafhankelijk van den wil des aannemers, zoodat het niet te ontkennen valt dat deze bepalingen, den 3en September j.l. vastgesteld, aan de rechtmatige klachten over de Algemeene Voorschriften op belangrijke wijze tegemoet komen.

Spreker achtte het van belang dat in de bestekken voor particuliere werken de werkkring der deskundigen duidelijk omschreven en naar de genoemde administratieve bepalingen van het Rijk verwezen wordt; volgens hem zijn die voorschriften noodig in het belang der zedelijkheid en zullen zij een goeden invloed uitoefenen op den gang van het werk.

De Voorzitter bracht dank aan den heer Knuttel voor het inleiden van dit belangrijk vraagstuk en gat als zijne meening te kennen dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst het aangewezen lichaam is om als baanbreker op te treden; spreker achtte het van belang op deze vergadering, al waren er ook weinig leden opgekomen, de zaak in overweging te nemen.

De heer Huijgen vermeende van den inleider gehoord te hebben dat de uitspraak van deskundigen gewraakt kan worden, waarop de heer Knuttel antwoordde dat men hier met eene quaestie van woorden te doen heeft, daar de wet wel scheidsrechters, maar deskundigen niet erkent. In antwoord op de meening van den heer Huijgen dat in het bestek bepalingen kunnen worden gemaakt om de uitspraak van scheidsmannen bindend te verklaren, zeide de heer Knuttel dat er altijd slechte menschen zijn, die oppositie zullen maken. Het gevaar der benoeming van niet-deskundige scheidslieden kan volgens den Voorzitter vermeden worden door het opnemen van bepalingen in het bestek, waarop de heer Knuttel een mededeeling deed van de regeling, door de Vereeniging van burgerlijke ingenieurs ontworpen en ten slotte in overweging gaf een advokaat als derde man te benoemen. Naar aanleiding van eene vraag van den heer Jacobs of in het contract reeds de namen der eventueele scheidsrechters moeten worden genoemd, werd een ontkennend antwoord gegeven, waarna de Voorzitter erop wees dat scheidsmannen dezelfde rechten hebben als gewone rechters en daarvan alleen verschillen doordien zij zelfgekozen rechters zijn.

In de verdere bespreking kwamen de kosten ter sprake en werd door een der leden gewezen op het gevaar, dat de bouwmeesters zouden loopen dikwerf over kleinigheden in verschillen te worden gewikkeld, als de daaraan verbonden kosten van weinig beteekenis zijn. De Voorzitter weerlegde de meening, dat het kostbare van processen strekken moet om de aannemers daarvan terug te houden en pleitte voor recht, dat de geest des tijds is; zoo wordt bij vele particuliere werken de bepaling gemaakt, dat het bestek eerst geregistreerd zal worden als er verschil over de uitvoering ontstaat en dat de kosten daarvan komen ten laste van de partij, die in rechten optreedt. Zulke bepalingen zijn verkeerd en het doet spreker genoegen te kunnen constateeren, dat indertijd het onrechtmatige erkend en tot de doorhaling dier bepaling besloten werd door de directie der Witte Sociëteit te 's Hage, toen spreker den bouw daarvan aangenomen had.

Over het voorstel van den heer Knuttel om als de meening der vergadering uit te spreken, dat het wenschelijk is bepalingen in de bestekken en contracten op te nemen, volgens welke geschillen aan eene uitspraak van scheidsrechters en deskundigen zullen worden onderworpen in alle gevallen, waarin de wet dit veroorlooft, had hoofdelijke stemming plaats. Het voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen en naar aanleiding van dit feit sprak de Voorzitter de wensch uit, dat alle leden er de hand aan zullen houden om zoodoende den maatregel in de wereld te helpen. De heer Van Malsen hoopte dat daarbij de opvatting van de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, die alleen gediplomeerden als scheidsmannen wenscht toe te laten, niet zou gevolgd worden en stelde er prijs op ook aan de practijk het woord te laten.

De bespreking van den arbeidsduur van gezellen werd ingeleid door den heer Van Malsen, die in herinnering bracht dat op het Congres voor Bouwkunst de volgende motie werd aangenomen: „het Congres acht het wenschelijk dat de arbeid wettelijk worde geregeld en is tevens „van oordeel dat die wettelijke regeling in de arbeids„nijverheid door zelfstandig optreden van den ingenieur „en den werkman worde voorbereid". Spreker verklaarde het met 't eerste deel der motie niet geheel eens te zijn, maar sympathie te hebben voor het tweede gedeelte en wees erop, dat alle bestekken bepalingen bevatten ten gunste en ten voordeele van den aanbesteder en niet van den maker of aannemer, die daarentegen het recht heeft geld te eischen, waardoor de rechten van beide partijen gelijk staan. Voor den arbeider echter is in het bestek geene plaats en er wordt niet gedacht aan het levend materiaal, al moet daarvan geen verwijt gemaakt worden aan den bestekmaker en schijnt het, dat er blootelijk verzaimd is daaraan te denken.

Nu moet alle concurrentie worden afgekeurd, waar het loon van den werkman strekken moet om te bezuinigen; door de uitbreiding van vervoermiddelen en het gemak van verkeer wordt de kans om bouwmaterialen goedkooper dan een mededinger te bekomen zeer gering en kunnen de prijzen als vaststaande beschouwd worden, zoodat zij, die om der wille van concurrentie op bezuiniging bedacht zijn, dit op het loon moeten vinden. Nu staat het vast dat het loon naar de behoeften moet stijgen, dat het desnoods in enkele gevallen verlaagd kan worden, maar dat een minimum noodig is en daarom moet in de bestekken zoowel het minimum van het arbeidsloon als het maximum van den arbeidsduur worden vastgesteld. De Voorzitter wees op het treurig bestaan van de werklieden, die dikwerf negen dagen per week moeten werken en daardoor traag in het werk worden; die lieden lijden een hondenleven en door den sleur gaat alle opgewektheid verloren. Terwijl de duur van den arbeid voor paarden wordt berekend, ziet men dit voor menschen over het hoofd en daarom maant spreker de leden aan om in het bestek niet alleen bepalingen te maken omtrent de samenstelling en de soort der materialen, maar ook omtrent loon en arbeidsduur. Onze bestekken hebben het voordeel dat het wetten zijn voor korten duur, zoodat bij elk nieuw bestek van de opgedane ondervinding partij getrokken kan worden en als men dan het oog vestigt op de verzekering van het werkvolk en meer bepalingen, die door het initiatief der Maatschappij zijn in het leven geroepen, dan staat het aan de Vergadering om zoowel loon als arbeidsduur op afdoende wijze te regelen.

De heer Jacobs, zich voor het denkbeeld verklarende, wilde dat de Regeering deze bepalingen decreteerde, maar vreesde daardoor ontevredenen te maken. Volgens hem zouden er moeilijkheden ontstaan voor hen, die aangenomen en bazenwerk hebben en zou er alleen met veel geld goed werkvolk te bekomen zijn.

De Voorzitter wilde in elk geval de zaak aanvatten en, als de gemaakte bepalingen niet voldoen, ze in een volgend bestek door anderen vervangen.

Het bezwaar van den heer Knuttel dat de eene werkman beter is dan den anderen en dat het moeilijk valt beiden hetzelfde loon uit te betalen, werd door den Voorzitter niet gedeeld, die sleehts streed voor het denkbeeld om het minimum loon per uur voor een bekwaam werkman te bepalen. Voorts moet de betaling op het werk en nimmer in herbergen geschieden en, al mag dit een enkel maal ontdoken worden, zoo kan men er zich op verlaten dat dit tot de zeldzaamheden zal behooren, als de Directie erop let dat deze bestekshepalng aan de deur der keet op zichtbare wijze wordt aangeplakt. In verband met het gesprokene, formuleerde spreker zijne conclusie als volgt:

„De vergadering is van oordeel, dat het nuttig en „plichtmatig is in de bestekken bepalingen omtrent loon „en werktijd op te nemen."

De heer Cramer meende dat den werkman vrijheid moet gelaten worden om den prijs te bepalen voor zijn werk en bestreed de bewering dat de aannemer, die geene winsten kan maken uit het doode materieel, dit in het levende zoeken moet. Volgens spreker moet de aannemer zijne winsten maken door meerder bekwaamheid en moet den werkman vrijheid gelaten worden.

De Voorzitter besprak het motief dat de werkman vrij moet blijven; hij beaamde dit, maar voegde eraan toe dat de werkman dikwijls honger moet lijden, als hij voor het aangeboden loon niet wil arbeiden. In elk geval moet voorkomen worden dat een werkman, van vijf uren 's morgens tot acht uren 's avonds werkende, nog niet te eten heeft en de motie zal daaraan tegemoet komen, al blijft er nog veel te doen over. Is eenmaal een begin daar, dan zullen verdere verbeteriegen wel volgen.

De heer Mulock Houwer had bezwaar tegen het vaststellen van een minimumloon, daar dit ten voordeele zou komen van kleine bazen, die zelf medewerken; zijns inziens ligt de fout in de aanbestedingen.

De Voorzitter dit beamende, vestigde er de aandacht op, dat voor het oogenblik de quaestie van loon aan de orde is; het aangehaalde voorbeeld van den kleinen baas doet weinig ter zake, daar laatstgenoemde het heft in handen heeft en weten moet of hij voor weinig verdienste wil arbeiden, terwijl dit bij den werkman niet het geval is.

In de daaropvolgende discussie kwam de heer Mulock Houwer op de gemaakte bezwaren terug, werd door den heer Lagro gewezen op de mocilijkheden bij aangenomen werk en door de heeren Huijgen en Knuttel het splitsen der voorgestelden motie of het toevoegen van eene zinsnede daaraan besproken.

De Voorzitter repliceerde dat eventueele bezwaren voor het vervolg vermeden kunnen worden door de redactie der bepalingen in een volgend bestek te veranderen en bracht, wat het ontduiken der voorschriften betreft, in

het midden dat het hiermede gaat als met alle andere misdrijven. Nadat de heer Van Gendt erop gewezen had dat de voorgestelde toevoeging van eene zinsnede aan de motie de kracht ontnemen zou, dat eene splitsing evenmin aanbeveling verdient en dat door het aannemen der motie slechts een bescheiden stap gedaan wordt op den weg, door het Congres aangewezen, gaf de Voorzitter in overweging eene hoofdelijke stemming te houden, evenals door hem over de scheidsgerechten was uitgelokt; de uitslag was dat de motie met op eene na algemeene stemmen werd aangenomen.

De heer Wolter had de welwillendheid eene uitvoerige beschrijving te geven van de verwarming van het gebouw der sociëteit „de Harmonie", waar de vergadering gehouden werd en noodigde belangstellenden uit om later de verschillende toestellen te bezichtigen. Bij de omschrijving dier verwarming, die door stoom met vier stalen ketels en een net van buizen geschiedt en door teekeningen werd toegelicht, had spreker gelegenheid op eene bekrompen wijze van uitlegging der wet van 28 Mei 1869 te wijzen. In die wet komt de bepaling voor, dat lagedruk-stoomketels in woonhuizen slechts dan aan het toezicht van het Staatstoezicht onderworpen zijn, wanneer de afmetingen zekere grens overschrijden, en hoewel dit het geval niet was, werden toch de ketels van „de Harmonie" aan dat toezicht onderworpen; deze beslissing werd genomen uit overweging dat in de Harmonie nu en dan tegen betaling toegang wordt verstrekt en had tengevolge dat de reeds geplaatste ketels met mangaten en wat niet al moesten voorzien worden, waarmede de kosten van de installatie onnoodig bezwaard werden. De heer Huijgen verzocht den Voorzitter het gesprokene in de notulen op te nemen om daardoor de aandacht te vestigen op het belachlijke van dergelijke uitspraken. [1])

De Voorzitter bedankte den heer Wolter voor de onderhoudende mededeeling, het Bestuur van de afdeeling Groningen voor de alleraangenaamste ontvangst en den heer Bach voor de ontworpen decoratie. Nadat een der aanwezigen in overweging had gegeven om eene afbeelding der decoratie van de zaal zij het eerstuitkomend nommer van het „Bouwkundig Weekblad" te voegen, sloot de Voorzitter de vergadering.

Na de gedane werkzaamheden viel het door de afdeeling Groningen aangeboden ontbijt in goede aarde en, toen de leden zich versterkt hadden, werd groepsgewijze eene wandeling door de stad ondernomen om verschillende gebouwen in oogenschouw te nemen. Er werd een bezoek gebracht aan verschillende kerken, het physich laboratorium en andere gebouwen van de Hoogeschool, het Gouvernementsgebouw, en ook de gevels van oudere dagteekening, waarop Groningen niet recht trotsch mag zijn, werden niet vergeten. Langzamerhand naderde het uur, voor den maaltijd bestemd en de wandelaars kwamen in het lokaal van de Harmonie, waar de feestdisch was aangericht, te zamen.

Na afloop van het middagmaal werd eene pauze ingesteld, waarvan de heer Wolter partij trok om de leden een blik te doen werpen op de verwarmingstoestellen en het gesprokene ter vergadering nader toe te lichten; hiervan werd door allen een dankbaar gebruik gemaakt, maar toch moet hierbij aangeteekend worden dat de keuze van het oogenblik minder gelukkig was en slechts weinigen de gegeven toelichtingen naar waarde wisten te schatten. Het zij verre den heer Wolter hiervan een verwijt te maken, want het aanvankelijke denkbeeld om de toestellen dadelijk na afloop van het ontbijt te bezichtigen, werd verlaten, daar de leden van het daglicht wenschten te profiteeren om de stad te bezichtigen, te meer daar er des avonds tijd overbleef om op de verwarming terug te komen.

Aan het dessert ontbrak het niet aan toasten; na het uitbrengen van den dronk op de Koningin-Regentes, de beschermvrouw der Maatschappij, werd een glas geledigd op het welzijn van den Voorzitter Muijsken en hem daarvan per telegram kennis gegeven. De Voorzitter der afdeeling werd herdacht en ook de waarnemende voorzitter, de heer Van Malsen, werd niet vergeten; aan hem werd terecht hulde gebracht voor de uitnemende wijze, waarop hij de vergadering geleid had. Het was betrekkelijk laat op den avond toen de leden van tafel opstonden; zij, die naar Groningen waren gekomen om de vergadering bij te wonen, gingen vandaar met een dankbaar gevoel voor de hartelijke ontvangst der afdeeling Groningen en betreurden het, dat de opkomst der leden niet grooter was geweest.

Het meerendeel vertrok den volgenden morgen, maar velen bleven den Zondag in Groningen om verschillende gebouwen nader te bezien en de wandeling door de stad te hervatten.

---

[1]) Zie hieromtrent het in dit nommer opgenomen artikel van den heer Wolter, getiteld *eene wetsuitlegging*.

EENE WETSUITLEGGING.

Toen mij de verwarming van de lokalen der Vereeniging „De Harmonie" te Groningen werd opgedragen en hiervoor stoomverwarming het aangewezen systeem bleek te zijn, meende ik dat op de ketels voor deze verwarming 's Rijks toezicht niet noodzakelijk was, indien slechts aan den eisch van artikel 57 der *wet regelende het toezicht op het gebruik van stoomtoestellen*, — nl. dat de inhoud van den ketel in liters, vermenigvuldigd met den overdruk in atmospheeren het cijfer van 600 niet overtrof, — voldaan werd.

Dit artikel luidt als volgt:

„Dit besluit, alsmede de meermalen bovenaangehaalde „wet zijn niet van toepassing op stoomketels, uit„sluitend dienende tot huiselijk gebruik, wanneer de „inhoud uitgedrukt in kubieke decimeters, vermenig„vuldigd met de drukking die de stoom tegen de „wanden uitoefent, uitgedrukt in atmospheeren, het „cijfer zeshonderd niet overschrijdt."

Aan het tweede gedeelte van den eisch, in het artikel gesteld, voldeden de ketels door hunne grootte en door den druk, die voor de verwarming voldoende was. Aan het eerste gedeelte voldeden zij, mijns inziens, ook, daar ik onder de uitdrukking *uitsluitend dienende tot huiselijk gebruik* verstond *uitsluitend dienende tot huiselijke doeleinden* en ik hiertoe stellig *verwarming* rekende.

Ik was in die opvatting versterkt geworden door de verzekering van den ingenieur van het stoomwezen in het district, waartoe Amsterdam behoort, dat de ketels van eene stoomverwarming, door mij aangelegd in een groot *Weeshuis* aldaar, vrij van 's Rijks toezicht waren, nadat hem bleek dat aan het tweede gedeelte van den eisch van art. 57 voldaan was. En juist ketels van dezelfden vorm en grootte wilde ik in Groningen gebruiken.

Ten einde mij op dit punt te vergewissen en mij eene discussie op het congres, gehouden gedurende de veiligheidstentoonstelling in 1889, herinnerende, die door een der ingenieurs van het stoomwezen ingeleid was geworden, wendde ik mij tot den ingenieur van het district, waartoe Groningen behoort. Na een door hem ingesteld onderzoek deelde hij mij mede, dat, ofschoon aan het tweede gedeelte van den eisch in art. 57 voldaan was, de ketels onder 's Rijks toezicht moesten gesteld worden, niet omdat de vereeniging „de Harmonie" eene sociëteit was, maar omdat zij ..... soms het gebruik van hare lokalen tegen betaling aan niet-leden afstond; hierdoor werden hare lokalen *publiek gebouw* en waren zij niet meer *huis*.

Ik protesteerde tegen die opvatting, doch de ingenieur toonde mij eene aanschrijving van den hoofdingenieur, die duidelijk sprak.

Ofschoon ik nu aan beter gevolg twijfelde, wendde ik mij tot den toenmaligen Minister van W., H. en N. en toen het antwoord wat lang uitbleef, ging ik bij den Minister op audiëntie.

Ik kreeg aldaar hetzelfde antwoord als van den ingenieur. Op mijne vraag of, als de Minister in het gebruik van de ketels voor verwarming, gewoonlijk werkende met een overdruk van $^1/_3$ atmospheer, gevaar zag, dan wel de leden en niet de niet-leden der sociëteit daaraan mochten blootgesteld worden, werd mij geantwoord, dat de leden kennis konden dragen van de aanwezigheid der stoomketels en dus zelven moesten weten wat zij doen wilden, doch dat men aannemen moest dat de niet-leden onkundig waren van de aanwezigheid der ketels.

Het schriftelijk antwoord gaf niet duidelijk deze opvatting weer. Het luidde:

„Geeft aan den adressant te kennen:

„dat de uitdrukking „stoomketels", *uitsluitend* die„nende tot huiselijk gebruik, zooals die ook is ge„bezigd in art. 31 der wet, waarvan art. 57 van „het besluit het uitvloeisel is, niet kan beteekenen „dan stoomketels, *uitsluitend* dienende tot gebruik „in huis, dat is in een huis, bewoond door een „gezin, hetgeen duidelijk is uit art. 23 der wet, waar „de verantwoordelijkheid voor die ketels gelegd is „op het hoofd van het gezin;

„dat de stoomketels, dienende tot verwarming van „de lokalen der vereeniging „de Harmonie" te „Groningen, in geen geval in *die* termen vallen, al „voldoen zij ook aan den verderen eisch van art. „57 van het besluit;

„dat derhalve de uitzondering, bij dat artikel „bedoeld, *niet* op laatstgemelde ketels van toe„passing is."

met andere woorden:

's Rijks toezicht is alleen niet noodig in een *huis* en het gebouw der vereeniging „de Harmonie" is *niet* een *huis*.

Ik had mij bij dat antwoord niet behoeven neer te leggen en had een proces kunnen uitlokken, doch de afloop daarvan is altijd twijfelachtig en ik liep dus de kans dat de zaak mij veel geld zou kosten. Ik legde mij dus bij 's Ministers uitspraak neder, te meer omdat ik met het stellen der ketels voortgang moest maken.

Toch wil ik er even op wijzen dat juist door het tweemaal onderstrepen van het woord *uitsluitend*, de Minister zichzelven in zijne opvatting tegensprak. Het woord *uitsluitend*, al had de Minister het ook niet onderstreept, kan alleen slaan op *dienende* en wijst dus op het *doel* waartoe iets dient; 's Ministers opvatting dat onder de clausule te verstaan is: „dienende tot gebruik in iets, dat *uitsluitend* een huis is", zal niemand eruit lezen.

Uitsluitend dienende tot een huiselijk doel, nu daarvoor waren de ketels bestemd, want zij worden alleen gebruikt tot verwarming en niet tot het in beweging brengen van eenig werktuig.

Nu de ketels aan 's Rijks toezicht onderworpen werden, moesten zij ieder voorzien worden van een smeltbare prop, een naamplaatje, proefkranen, man- en slikgaten en met 2 groote (omdat de maximum-druk waarop zij zouden werken 1 atmospheer was) veiligheidskleppen, veroorzakende een vrij aanzienlijke uitgaaf.

Deze kosten drukken het verwarmingsbedrijf *onnoodig*, want dienen zij werkelijk om gevaar te voorkomen, dan moeten zij *overal* voorgeschreven worden. En onnoodig zijn zij, want bij deze soort van verwarming, waar met zeer lagen druk gewerkt wordt, waar de ketels van een open buis voorzien zijn en waar alle condensatie-water naar de ketels terugvloeit, is hoogere druk dan de maximale en de vorming van ketelsteen niet te vreezen.

Ten slotte deze vraag.

Aannemende dat de *Wet regelende het toezicht op het gebruik van stoomtoestellen* gemaakt is met het doel om gevaar te voorkomen, hoe moet men de wetsuitlegging noemen, die de mogelijkheid van gevaar toelaat voor hen, die het recht koopen om een gebouw te betreden door één of tweemaal per jaar te betalen en die tracht het gevaar te voorkomen voor hen, die om toegang tot datzelfde gebouw te verkrijgen, betalen per dag! Eene wetsuitlegging, die toelaat dat zonder 's Rijks toezicht stoom ontwikkeld mag worden onder een druk van 6 atmospheeren en hooger in een kleinen ketel, mits deze ketel geplaatst is in een *huis*, en welke voorzorgsmaatregelen tegen gevaar voorschrijft, wanneer in een grooteren ketel stoom gevormd wordt onder een druk van een halve atmospheer, wanneer deze ketel gesteld is in een gebouw, dat geen huis maar *publiek gebouw* moet heeten.

H. J. WOLTER.

Amersfoort, Nov. '92.

BERICHT.

De Maatschappij tot exploitatie van het weekblad *De Opmerker* heeft de eer het volgende onder de aandacht der lezers van dit blad te brengen.

Met 1 Januari a. s. houdt *De Opmerker* op het orgaan te zijn van het Genootschap „Architectura et Amicitia". In verband daarmede wordt de titel van het blad eenigszins gewijzigd en zal deze luiden: *„De Opmerker". Bouwkundig Weekblad.* Overigens ondergaat de wijze van uitgaaf geenerlei verandering.

Het aantal platen, dat jaarlijks bij het blad word verzonden, verkrijgt eene belangrijke uitbreiding. Dit aantal wordt op een *minimum* van **25 stuks** gebracht. Voorts is het ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat de Redactie zich de medewerking van erkende speciaaliteiten op verschillend gebied verzekerd heeft.

Teneinde het blad onder het bereik van velen te brengen, wordt met 1 Januari a. s. de abonnementsprijs gebracht op **vijf gulden per jaar**, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, per kwitantie beschikt wordt.

Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der postunie) bedraagt de abonnementsprijs *f* 6.50 per jaar en voor de overige landen *f* 8.— per jaar, beiden met verplichte vooruitbetaling.

In het bijzonder wordt de aandacht der leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" op het bovenstaande gevestigd, omdat, na het einde van den loopenden jaargang, hun *De Opmerker* **niet meer wordt toegezonden.** Inmiddels kunnen zij zich door het nemen van een abonnement ook de verdere geregelde toezending verzekeren.

Van heden af worden door onze Administratie en den Boekhandel abonnementen aangenomen.

De Directeur,
F. W. VAN GENDT JGz.

VEREENIGING „ARTI ET INDUSTRIAE" TE 's-HAGE.

Vergadering van Zaterdag 12 *November* 1892.

Na de gebruikelijke opening der vergadering, leacht de Voorzitter in de eerste plaats een woord van hulde aan de leden P. du Rieu Fz. en A. A. Kruijver, de eersten voor zijn ontwerp van eene villa te Bussum, dat bekroond werd, en laatstgenoemde voor de fraaie lunier, in zijne fabriek vervaardigd en bestemd voor de Transvaal. Vervolgens werd medegedeeld welke heeren die seinen als sprekers zullen optreden.

Onder de ingekomen stukken bevond zich een schrijven van den heer M. Lion, betrekking hebbende op het diploma der Sportentoonstelling te Scheveningen, hetgeen voor kennisgeving werd aangenomen. Voorts het programma der prijsvraag: *een diploma*, uitgeschreven door de Ned. Mij. tot bev. van Nijverheid, waaraan de mededeeling werd toegevoegd dat de daarvoor uitgeloofde 1e prijs, eene gouden medaille, naar keuze van den bekroonde vervangen kan worden door *f* 75.

Nadat eenige leden waren aangenomen, bekwam de heer Jos. Merckelbach, van Utrecht, het woord om eene voordracht te houden over *Weelde en Kunst*. Spreker zoide dat weelde en kunst gepaard moeten gaan. Leelde eertijds de burger zeer eenvoudig, niettemin de rijkdom toenam, vermeerderde ook de weelde. Ten bewijze hiervoor strekt de 17e eeuw; in die dagen vervaardigde men niet alleen degelijke, maar ook sierlijke voorwerpen. Later — zeide spreker — gingen alle kunsten zagtjesaan ten grunde.

Spreker vroeg zich af: wat is lelijkheid en wat is weelde?

Het opkoopen van kunst b. v. is geen weelde, maar ijdelheid; zoo reizen verkwist men schatten geld, maar zonder kennis keert men terug. Valsche weelde heerscht in alles en men koopt zaken van zoogenaamde kunstwaarde, vervaardigd langs den een of anderen chemischen weg of met dit of dat apparaat gegoten. Men bewoon dan dat het aanschaffen van kunstwerken daar uitkomt, maar naar sprekers meening is juist al dat klatergoud lastbaar, al die quasi-kunstvoorwerpen, die men later in dezen of geenen zitdragerswinkel kan terugvinden.

Eertijds bouwde men fraaie huizen, zooals Amsterdam ons nog te aanschouwen geeft, met fraaie vestibules en trapgenhuizen, rijke plafonds en schoorsteenmantels, alles pracht en stijlvol; tegenwoordig vindt men geen stijl meer; alles staat door elkaar: een tafel zus, een stoel zoo, alle voorwerpen hebben een anderen vorm. Ja, een enkele maal meubelen we nog wel in stijl, maar gewoonlijk om geen andere reden dan omdat onze tantemaan het ook deed. In de 17e en 18e eeuw werd veel schoons gemaakt, maar de 19e eeuw is kunsteloos, waarvan de oorzaak vooral in de machine en den stoom moet gezocht worden. Gelukkig is er echter verbetering zichtbaar en deze verbetering verwacht spreker vooral van het technisch onderwijs; dit moet algemeen op de scholen verplichtend gesteld worden.

Het tweede gedeelte der lezing had voorzaamlijk betrekking op het eigenaren van leder, eene kunst, die hierlandsnog niet naar waarde wordt geacht. Spreker doelde uitvoerig melde op welke wijze dit kunstambacht beoefend wordt en gat, staande de vergadering, een proefje van zijne vaardigheid in deze kunst; bovendien werden vele door hem bewerkte stukken leder en teekeningen van verkstukken ter bezichtiging gegeven, en hieronder bevonden zich albumbanden, ruggen voor stoelen, sigarenkokers, wijnen, enz. Voor deze interessante en leerrijke voordracht ontving spreker van den Voorzitter den dank der Vergadering.

De kunstbeschouwing bestond uit een fraaie collectie herinneringsmedailles, afgestaan door den heer F. Beijntjes, en de teekeningen, geëtiend huiskamer bij den wedstrijd voor handwerkslieden, onlangs te Amsterdam gehouden, afgestaan door den heer Du Rieu.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Bij koninklijk besluit van 4 November 1892 zijn de heeren G. Kijpernan, lid van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten, Mr. A. J. M. Bake, afdeelingschef der Maatschappij tot Exploitatie van staatsspoorwegen, en L. J. Froger W.-Azn., chef van den dienst van tarieven en handelszaken der Hollandsche ijzeren spoorwegmaatschappij, benoemd tot gedelegeerden van Nederland, om op nader door hen te bepalen dagen en plaatsen met de door België, Duitschland, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Oostenrijk-Hongarije en Zwitserland reeds aangewezen of nog aan te wijzen gedelegeerden, ontworpen voor te bereiden van bijzondere overeenkomsten als bedoeld in de laatste alinea van § 1 der uitvoeringsbepalingen van de op 14 October 1890 te Bern gesloten internationale overeenkomst omtrent het goederenvervoer op spoorwegen goedgekeurd bij de wet van 18 Juni 1892 *Staatsblad* no. 145).

AMSTERDAM. Onder grooten toevloed van belangstellenden, waarbij een 100-tal leerlingen der industrieschool voor de vrouwelijke jeugd, werd in het begin dezer week ten grave gedragt het stoffelijk overschot van den heer Ch. Ed. Taurel, leeraar aan die school en bestuurder van *Arti et Amicitiae*. Aan de groeve werd gesproken door den heer Phillipsen, voorzitter van *Arti et Amicitiae*, door den heer Bon namens de industrieschool en door den heer Oosterbaan namens de leerlingen.

— In de Waterloozaal van het Rijksmuseum, waar Pieneman's groot Waterloo-doek hangt, waren Maandag j.l. te 1 uur een aantal dames en heeren aanwezig om getuigen te zijn van de onthulling van Johan Kellers borstbeeld van Verhulst. Verscheidene muzici, ook van elders, waren gekomen, o. a. Wetzens en Silvermier, Rochussen en Sadee werden opgemerkt. De Regeering was niet vertegenwoordigd en Amsterdams burgemeester was verhinderd. Verhulst weduwe en zoon woonden de plechtigheid bij. Het Concert Diligentia was vertegenwoordigd door de heeren Apol en Weckherlin, de Nationale Zangschool door de heeren Schmidt en Brantwijk. De heer Boers, eere-voorzitter van het uitvoerend comité, was verhinderd.

Namens het Comité, bestaande uit Mr. J. E. Banck, voorzitter, en de heeren S. de Lange en Stortenbeker, sprak de heer Banck een kort welkomstwoord, bij voorbaat dank betuigende aan Daniel de Lange's koor, dat de plechtigheid door zang zou opluisteren. Het koor hief daarop aan Verhulst's: „Wat lieflijk is, wat lieflijk luidt".

Vervolgens herinnerde Mr. Banck aan Verhulsts werken en al wat hij deed voor nationale kunst, Johan Keller gelukwenschende met zijn voortreffelijk geslaagden arbeid en den directeur Obrein dankzeggend voor de zorg, voor het monument te dragen.

Nu zong het koor Verhulsts „O zuivere straal van morgenlicht", waarbij het doek van het borstbeeld werd verwijderd. Nog onder den indruk van het overlijden van den penningmeester van Toonkunst, Van Eeghen, sprak Mr. Van Hall namens Toonkunst, verklarende, dat de tijdgenooten geen beeld behoefden om Verhulst in herinnering te houden, maar dat de nakomelingen bij deren aanblik Verhulst zouden huldigen.

De plechtigheid werd besloten met een koor van Swedlinck en met een korte dankbetuiging van Verhulsts zoon.

Keller werd van verschillende zijden gecomplimenteerd. Het borstbeeld is van wit marmer op zwartgepolijst graniten voetstuk, met den naam en de data van geboorte en sterven in gouden letters. Het scheen algemeen een zeer gunstigen indruk te maken. (*Vad.*)

ROTTERDAM. De heer P. Caland, oud-hoofdinspecteur van den waterstaat, heeft van een aantal ingezetenen van Rotterdam, Vlaardingen en Maassluis een huldelijk ontvangen uit erkentelijkheid voor de gewichtige diensten, aan de Maasvlieten bewezen, door het ontwerpen en uitvoeren van den Nieuwen Waterweg. Dat huldelijk bestaat uit een schilderij van den heer Mesdag.

UTRECHT. Aan de Tweede Kamer is een adres met 122 handteekeningen gezonden, waarbij op den toestand van vervuiling en bestemting van de meeste rivieren, kanalen, vaarten en grachten gewezen en het verzoek gedaan wordt daarvan op afdoende wijze een einde te maken door het in het leven roepen van wetsbepalingen, waarbij het werpen en uitbouwen van fecaliën en andere stoffen verboden wordt.

— Het Utrechtsch Studentencorps heeft den heer Bart van Hove opgedragen een lovengenoote marmeren buste van Koningin Wilhelmina te vervaardigen, welke door het corps zal worden geschonken ten behoeve van het nieuwe Universiteitsgebouw, in welks vestibule het beeld zal worden geplaatst.

HAARLEM. De ambachtsschool, naar het plan van den gemeente-architect Jac. Leijh gebouwd, is Dinsdag j.l. ingewijd. De heer P. Kleiweg Dyserinck hield een rede en de heer Fortcomte Sanders, afgevaardigde der Tweede Kamer voor Haarlem, stelde de aanwezigen in kennis met de geschiedenis der stichting van de school, waarna het gebouw bevestigd werd. Het geheel maakt een flinken indruk; het gebouw is doel eenvoudig, maar hoogst practisch ingericht.

De volgende bijzonderheden vinden hier nog eene plaats.

Directeur is de heer F. van Eekel, baas timmerman de heer Rasseveldt, baas schilder de heer V. Vliet, baas smid de heer Nales, baas meubelmaker de heer Baron.

De bouw heeft gekost *f* 40,000. Hiertoe droegen bij: het Rijk *f* 3500, de provincie *f* 1500, de gemeente den grond en *f* 2200, en particulieren *f* 1193.

De school heeft subsidie van het rijk *f* 5000, van de provincie *f* 1500 en van de gemeente *f* 2500. Verder 28 donateurs van *f* 10 tot *f* 100 en 96 leden à *f* 5.

De school wordt geopend met 31 leerlingen, waaronder 1 uit Spaarndam, 1 uit IJmuiden en 1 uit Haarlemmermeer. Zij betalen *f* 10 's jaars, waarvoor hun alles wordt verstrekt: gereedschappen, kielen, schorten, enz.

DELFT. In de op Woensdag 31. alhier gehouden driemaandelijksche vergadering van de Nederlandsche Vereeniging van werktuig- en scheepsbouwkundigen hield de heer F. C. Dufour uit Amsterdam een voordracht over de inrichting van central-stations voor electrische verlichting en deed de heer F. G. Waller, mede-directeur der Nederl. gist- en spiritusfabriek, nederlelingen over eene methode om het nuttig effect van stoomketels te controleeren. Spreker verstondt daarbij een toestel, waardoor de min of meer volledige verbranding der steenkolen met juistheid kan worden gecontroleerd, en dat bij eenige meerdere vulmaking, zoodat laat den gang van het verbrandingsproces zelf registreerde, een afdoend middel zou opleveren ter beoordeeling van den stoker en ter vaststelling van de premiën voor brandstofbesparing.

WINSCHOTEN. In de op Zaterdag 12 dezer gehouden raadszitting werd op een daartoe strekkend verzoek eervol ontslag verleend aan den heer K. A. Lantinga Az., als architect dezer gemeente, met ingang van 1 Januari e.k.

— Naar aanleiding van den bedrieglijken namaak van voorwerpen van oudheid en kunst, waarmede de directeuren der musea in den laatsten tijd maar al te zeer om den tuin worden geleid, heeft de heer Roujon, directeur des *Beaux-Arts* te Parijs, besloten een bureau van consultatie te stichten, wier leden soeicht zullen houden op den aankoop van voorwerpen voor de nationale musea. Dit bureau zal samengesteld worden uit gedelegeerden der verschillende musea-administraties en uit kunstkenners.

CORRESPONDENTIE.

Den heer R. te H. Het artikel over waterfilters is ontvangen en zal te gelegenertijd geplaatst worden.

— Gebrek aan plaatsruimte noopt ons de bespreking van het rapport van den voormaligen gemeente-architect van Leiden tot een volgend nummer uit te stellen.

— Aflevering 11 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

De petroleum en hare nieuwste toepassingen (*met fig.*). — Verwilderde kinderen. — Het voorkomen van kapellen op den Zuid-Atlantischen Oceaan. — De groote micrometer (*met fig.*). — Een gelukkige familie: de menagerie van Carl Hagenbeck (*met fig.*). — Een betrouwbaar galvanisch element. — Een uitstervend volk. Grondproeven bij de behandeling der interferentieverschijnselen. — Sterrenkundige opgaven. — Correspondentie. — Antwoorden. — Vragenlust.

PERSONALIA.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatiën plaats gehad:

Ontslagen: eervol uit hunne betrekking, de opz. 3e kl. bij den waterstaat J. J. Hubeek; de opz. 2e kl. bij den aanleg van Staatsspoorw. op Java, J. A. Kempees, en de onderopz. 1e kl. B. G. J. T. Gebrant.

Benoemd: tot adsp.-ing. bij den waterst. J. Howan van der Heide.

Overgeplaatst: van de res. Probolinggo naar de res. Palembang de opz. 1e kl. P. J. van der Ham; van de res. Pasoeroean naar de res. Probolinggo voor de opnemingen en uitvoering van werken ter verbetering der bevloeiing te Pekalen, de aan den chef der 5e waterstaatsafd. toegevoegde opz. 1e kl. V. H. Abell.

Toegevoegd: aan den chef der 5e waterstaatsafd. voor de opnemingen en uitvoering van werken ter verbetering der bevloeiing in het gebied der Pategoean (res. Pasoeroean), de opz. 1e kl. van den gewest. dienst in de res. Palembang J. M. Lethé, thans met verlof wegens zwakte te Lawang.

— Tot directeur van den gemeente-reinigingsdienst te Vlaardingen is benoemd de heer J. J. van Heyst alsdaar.

— De heer V. d. Vegte te Genderingen heeft ontslag genomen als directeur der Genderingsche Stoomtramweg-maatschappij.

— Aan den ingenieur van den Waterstaat in Ned.-Indië, den heer H. G. C. van Borg, is de gouden gesp van Atjeh voor voorname krijgsbedrijven uitgereikt.

De heer van Dorp heeft indertijd onder zeer moeilijke omstandigheden, waarbij hij aan de grootste gevaren blootstond, den stoomtramweg te Atjeh aangelegd.

— De civiel-ingenieur F. A. Kloppert Az. is tot 1 December 1893 gecommitteerd als tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken tot verbetering van den Rotterdamschen Waterweg.

— De heer A. G. F. Kerkkamp is voor den tijd van twee maanden benoemd tot opzichter bij de normaliseeringswerken van den Gelderschen IJsel benoden Lathum.

— De heer H. G. Hemmes is voor den tijd van één jaar gecommitteerd als buitengewoon opzichter bij het onderhoud en herstel der werken van de Nieuwe Maas, het Scheur en aan den Hoek van Holland.

— De heer H. De Volder, directeur van de stoomtram Breskens—Maldeghem, heeft tegen half December zijn eervol ontslag uit die betrekking gevraagd.

— Voor de vervulling der vacaturende betrekking van directeur der gemeente-reiniging te Breda zijn door de commissie van beheer aan den Raad voorgedragen de heeren: Berssen, directeur der reiniging te Franeker, Soutendam, volontair te Leeuwarden, en Rühe, bouwkundige te Breda.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in het handteekenen aan de burgeravondschool te Vlissingen. Jaarwedde *f* 600. Adres vóór of op 25 Nov. aan den Burgemeester.

— Technoloog aan de drinkwaterleiding te Rotterdam. Jaarwedde *f* 2500, maximum *f* 3000. Adres vóór 15 Dec. aan burg. en weth.

— Hoofdcontroleur aan de drinkwaterleiding te Rotterdam. Jaarwedde *f* 1200. Maximum *f* 1800. Kennis van het bouwvak en de werktuigkunde strekt tot aanbeveling. Adres vóór 15 Dec. aan burg. en weth.

ADVERTENTIËN.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ARNHEM, zullen op **Zaterday 26 November 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden**:

BESTEK No. 31.

De levering van 400 M³. BASALTSLAG voor wegen.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar het bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van *f* **0.50** verkrijgbaar is.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **13**den **December** 1892, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 593.

Het maken van privaten en waterplaatsen in het hoofdgebouw en een gebouw voor lampisterij met daarmede in verband staande werken op het station ROTTERDAM D.P.

Begrooting *f* **15200.**

De bestelling geschiedt volgens § 67 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den November 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco*-aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 29sten November 1892, ten 10½ uur voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 10den November 1892.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en hoeken de **Geldersche Poort** te *Venloo* zijn verschillende **BOUWTERREINEN TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT alsdaar.

ARTESISCHE PUTTEN.

WATER? Deze **PUTTEN** worden in verschillende afmetingen geleverd van gegalv **IJzeren-, Zinken-** of **Cementen Buizen.**

Voor elke hoeveelheid water wordt gegarandeerd

H. HARTMAN.
LOOSDUINEN.

Georg-, Marien-, Bergwerks- & Hütten-Verein te Osnabrück.

Vertegenwoordiger voor Nederland en koloniën,
F. W. VANGENDT JGZ.
Ingenieur-architect. Van-Speijkstraat 117.
's-GRAVENHAGE.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de eenigen in die steensoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (DIEST).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van werken in zink en andere **metalen**
te *Delft* beveelt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten
in **loot, zink** en **koper** en voorts ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* **2.—** zullen *franco* worden toegezonden:

1e. Catalogus van ornamenten in lood en zink.
2e. „ „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornamenten.**
3e. „ „ „ voor **jaloezieklappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* 50.— worden de twee gidsen gratis geleverd.

F. W. BRAAT.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaargekyaniseerd rot en zwamvrij)
Kasten-werken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds. Separatiemuren. Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR. GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Fluaten KESSLER | **verharding, verduurzaming** van **Kalk-** en **Zandsteen, Cementsteen, Gips** enz.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten,
Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

Het Portland-Cementwerk Heidelberg
vorm. Schifferdecker & Söhne, Heidelberg.
levert **Ia. PORTLAND-CEMENT** in steeds gelijke uitstekende kwaliteit en **fijnste maling**.
Jaarlijksche productie ruim 450,000 vat.

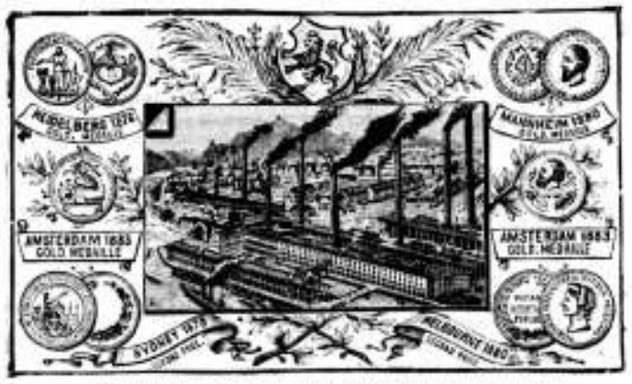

Vertegenwoordiger voor export en magazijnhouder
FERD. ENGERS, Amsterdam,
Heerengracht 335.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
General Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr**, *AMSTERDAM.*

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*
Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en **T-IJzer** enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. Bueler & Co. te Wetzen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

DELINT & Co., Rotterdam,
NIEUWE HAVEN N°. 39. N.Z.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de uiterste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402.
AMSTERDAM.
DÜRKOPP's Patent zieuw geruischlooze
Gas- en Petroleummotoren
Denkbaar eenvoudigste en solidste constructie, hoogst elegante en nette afwerking. (5)
Dagelijks in werking te zien.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den **Generaal-Agent** voor *Nederland en Kolonien*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Deksteenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafstoenen, Gedenkstoenen, Altaren, Naamplaten**, etc. etc.
Eenig Agent voor Nederland en Kolonien
VAN KESSEL & RöHL eigenaars van Graniet-groeven te Lyckeby, Wanewik, Elfvehult, Ekkil en Wibo.
Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te Wolhaft en Berlijn.
welke reeds tal van Graniet-werken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap
A.M.N.J.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage*.

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*, en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *vier gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN à 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling à 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent Joh. G. Stemler Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. Om misverstand te voorkomen wordt aan heeren leden medegedeeld dat het Genootschapsorgaan na 1 Januari 1893 zal verschijnen onder den titel „*Architectura*". Van af dien datum houdt „*De Opmerker*" op het weekblad van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te zijn. Voor nadere bijzonderheden, de uitgave betreffende, wordt naar het bericht in het vorig nummer verwezen.

2°. De 978ste gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 30 November a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Benoeming van eene verificatie-commissie voor het nazien van het geldelijk beheer door den Penningmeester in het afgeloopen jaar.
c. Bijdrage van den heer H. Walenkamp. Onderwerp: „*Mistoestanden.*"
d. Kunstbeschouwing.

3°. In het Genootschapslokaal liggen ter inzage het volledig programma en de situatie voor de internationale prijsvraag voor een stations- en administratiegebouw ten dienste der Rumeensche spoorwegen te Bucharest.

4°. De 5de en 6de aflevering (derde jaargang) van het plaatwerk „de Architect", die weldra zullen verschijnen, zullen bevatten:

97—102. Parochiale kerk van den H. Vitus te Hilversum, architect Dr. P. J. H. Cuypers.
103 en 104. Ontwerp van een schouwburg, door W. C. Bauer.
105. Voorwerpen van kunstnijverheid uit het Rijksmuseum te Amsterdam, opgenomen door J. Molkenboer.
106 en 107. Ontwerp van een hotel, door Paul J. de Jongh.
108. Ontwerp van een titel, door H. Walenkamp.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. Nijhoff.

(A. et A.)

PRIJSVRAGEN.

De directie der Rumeensche spoorwegen te Bucharest schrijft een internationale prijsvraag uit voor een stationsgebouw en administratiegebouw, ten dienste der Rumeensche spoorwegen. De ontwerpen moeten worden ingeleverd vóór den 14den Mei 1893.

Er worden gevraagd een situatieteekening op 1 à 1000, plattegrond-teekeningen op 1 à 200, en de gevels en noodige doorsneden op 1 à 100. Eene begrooting wordt in het programma niet verlangd. De gevels moeten worden ontworpen in berg- en baksteenbouw.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury, bestaande uit eene delegatie van den Raad van administratie en de chefs van dienst der spoorwegen, onder presidium van den Minister van openbare werken.

Uitgeloofd zijn: een eerste prijs van 10,000 frcs., een tweede prijs van 30,000 frcs. en een derde prijs van 15,000 frcs. Den eerstbekroonde zal tevens worden opgedragen het uitwerken der teekeningen en de details voor de uitvoering, waarvoor hij een honorarium ontvangt van 100,000 frs. zoodat dan de eerste prijs in werkelijkheid 110,000 frcs. bedraagt.

De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der directie.

Het volledige programma met situatie wordt toegezonden op aanvraag aan: „l'administration du service des travaux neufs, hôtel Manu, Bucarest."

(A. et A.) BRUGGEN-VERLAGING.

Blijkens het verslag der jongste zitting van den Amsterdamschen gemeenteraad is door eenige bewoners van de Regulierisgracht en omliggende straten een adres ingediend, waarbij zij in overweging geven aanvankelijk en tot dat betere tijden zullen zijn aangebroken, terug te komen van het besluit om de bruggen aan genoemde gracht te verlagen.

Dit adres werd gesteld in handen van B. en W. ten fine van preadvies. Enkele raadsleden zeiden reeds hunne meening over deze zaak en het bleek, dat zoowel bij

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen harer leden.

hen als bij het dagelijksch bestuur het verzoek van de adressanten een willig oor vond.

Is waarschijnlijk de minder gunstige financiëele toestand der gemeente op deze veranderde zienswijze van invloed, wij hopen dat, bij de nadere bespr.cking van deze zaak, ook de esthetische zijde van de quaestie eens ter harte zal genomen worden.

De Reguliersgracht, welke onze monumentale hoofdgrachten op haar fraaiste punten kruist, mag voorzeker tot de meest karakteristieke gedeelten van het 17de eeuwsche Amsterdam gerekend worden en de gewelfde bruggen zijn nog in volmaakte harmonie met het deftige woonhuistype der grachten, die het schilderachtig aspect opleveren, dat Amsterdam zoo bijzonder kenmerkt. Eene gunstige beschikking op het adres zou daarom ook uit schoonheidsoogpunt alleszins toejuiching verdienen.

(A. et A.) LEIPZIG EN DRESDEN.

VOORDRACHT GEHOUDEN OP DE VERGADERING VAN 19 OCTOBER 1892, DOOR J. A. VAN DER SLUIJS VEER.

(*Vervolg en slot van bladz. 379.*)

Met hoeveel genoegen ik ook vóór en na mijn bezoek aan Dresden het artikel in ons blad gelezen heb, heeft het mij toch getroffen, dat de geachte schrijver geen melding heeft gemaakt van twee kunstverzamelingen, die, naar mijn inzien, toch buiten de overige zeer de moeite van een bezoek loonen. Ik bedoel „das Grüne Gewölbe" en „die Königl. Porzellan und Gefässsammlung."

De eerste, in het koninklijk slot aanwezig, bereikt men door den hoofdingang tegenover de hofkerk. Gaat men de binnenplaats schuin over, zoo geeft een dezer in den hoek toegang tot deze beroemde en kostbare verzameling van kuntschatten, kleinoodiën, edelgesteenten, enz. De verzameling heeft haar ontstaan te danken aan George met „de baard" en keurvorst August. De tegenwoordige plaatsing in 7 groote vertrekken en een kabinet, dateert uit het jaar 1724. De werkelijke waarde wordt geschat op 9 millioen mark.

Volgens een vastgestelden weg deze kunstschatten moetende beschouwen, vindt men in kamer I 110 verschillende statuën en groepen van erts en brons, meerendeels gemodelleerd naar Italiaansche en oud-Fransche kunstwerken, gedeeltelijk ook van de tegenwoordige richting. In kamer II. vindt men ivoor, ongevoer 560 nrs., gedeeltelijk eigen werk van den keurvorst August en verder Labenigks, Weckhardt van Bastel en Permoser. Onder het vele schoone wat hier te zien is, bevindt zich eene groep welke voorstelt den val van Lucifer en zijne engelen. Deze groep, geheel van ivoor, bestaande uit 92 figuren, is uit één stuk van 16 pr. d. hoogte vervaardigd. Een crucifix van H. Lüch en een ander wat gehouden wordt voor werk van Michel Angelo, bevindt zich onder deze verzameling; verder vindt men er bokalen, kruiken en kannen met reliefs, een Hollandsch fregat enz. In kamer III. vindt men mozaïeken, conchyliën, barnsteen, paarlmoer, emailwerken enz. Eene der belangrijkste zaken is eene Madonna, van Rafaël Alengs, meer dan 50 Florentijnsche mozaïeken; een kast van barnsteen 3.50 pr. ellen hoog, en 1 el 19 dm. breed, een geschenk van Friederich Wilhelm I van Pruisen aan August de Sterke in 1728; een schoorsteen van Meissener porselein met ornement van Saksische mineralen, vooral amethist en agaat. In kamer IV. goud, zilver, robijn en filigrainwerk; de schoorsteenstukken zijn in de 17de en 18de eeuw te Augsburg gemaakt; bokalen van een voet hoog, 4 massief gouden bekers, gouden schalen met safieren bezet, een geschenk van Peter de Groote aan August de Sterke; een doopvont voor de Saksische koningsfamilie, een uurwerk in den vorm van een toren. Het eigenaardige van dit laatste is een kogeltje, dat elke minuut van boven af spiraalsgewijze om dezen toren heenwandelt. In kamer V. vindt men edelgesteenten en andere kostbare steenen, meer dan 2000 nrs. Het voornaamste is een 19 cM. hooge vaas van onyx. Vazen van heliotroop, agaat enz., waaronder vele van schoonen vorm. N°. VI is een hoekkamertje en hier is het kostbaarste te zien van de geheele verzameling. Men telt hier ongeveer 250 nrs., o. a. vindt men er 100 stuks verschillend snijwerk van ivoor en ebbenhout. De Spaansche hofdwerg uit den tijd van Karel II, gemaakt uit een paarl ter grootte van een kipei. Zeer schoon is de drakenbokaal. Een gouden ei, waar een gouden kip, een kroon, een zegelring en een kleinere uit voortkomen. Verder eene menigte kleinere kostbaarheden, te veel om alles en-detail te noemen, in een woord eene zeer interessante verzameling. Kamer VII. is de wapenkamer, bevattende, behalve wapens, o. a. ook de Poolsche krooninsigniën met kroon, schepter en rijksappel, het laatste gebruikt bij de kroning van August II te Krakau; de daarin geplaatste steenen zijn evenwel niet echt. Kamer VIII. is die van de juweelen. Hier vindt men de kostbaarste werken van Dinglinger van 1702—1728; de Saksische kroonjuweelen, de door August III gestichte St.-Heinrichsorde in oorspronkelijken vorm, de Engelsche orde van den Kousenband, de Poolsche orde van den Witten Adelaar en van het Gulden Vlies, verder ketenen, rijkversierde wapens enz.; ook vindt men er eene hofhouding van den Groot-Mogol Aureng Zeib, gestorven in 1707, op een zilveren plaat van 2 pr. ellen in het vierkant, bevattende 132 figuren, waaraan Dinglinger met zijne familie en 14 helpers 14 jaar lang gewerkt heeft en waarvoor hij 175,000 mark kreeg. De grootst bekende onyxplaat, ruim $6\frac{1}{2}$ pr. dm. hoog en $4\frac{1}{2}$ pr. dm. breed, geschat op eene waarde van 144,000 mark, drie kleinere als een medaillon, verbonden en bezet met edelgesteenten en paarlen. Een kast met juweelen, verdeeld in sieraden van safier, smaragd, een robijngarnituur, 4 snoeren met 177 Saksische en 4 rijen met 236 Oostersche paarlen, toebehoorende aan de Koningin. Verder een schat van diamanten, waaronder eene, die naar het oordeel van kenners, de schoonste der wereld is; ook een collier, waarvan de grootste steen 123 gram zwaar is. Het is in één woord eene schoone verzameling en zeer beziens-waardig. Ieder die in Dresden een bezoek brengt, raad ik aan zijn penninkske daarvoor te offeren en haar in oogenschouw te nemen.

Niet ver van hier bevindt zich het Museum-Johanneum, gesticht ter nagedachtenis van Koning Johann, in 1873 gestorven.

Het voornaamste in dit museum is wel de koninklijke porselein-verzameling, die vroeger zich bevond in het souterrain van het Japansche paleis en hier eene betere plaats heeft gevonden. De vroegere directeur hofraad Dr. Grässe, gestorven in 1885, heeft deze tentoonstelling gearrangeerd, terwijl de tegenwoordige Dr. Albert Erbstein zich er steeds op toelegt het ontbrekende aan te vullen. De verzameling bevindt zich op de 2de verdieping; op de 1ste is het historische museum; het beslaat twee groote zalen met twee aangrenzende kleinere. Het overzicht is zeer gemakkelijk gemaakt, men kan een catalogus missen. Op elke kast is een schild aangebracht, vermeldende tot welk land de voorwerpen behooren en uit welken tijd zij afkomstig zijn. De waarde van deze verzameling is niet te schatten. Men vindt er stukken van de oudste tijden, zoowel als van de nieuwere, en wat de verzameling oud porselein betreft, geloof ik dat deze eenig in haar soort is. In de 1ste zaal heeft men niet anders als Chineesch porselein, waaronder het

oudste van 80 jaren voor Christus' geboorte dateert. Verder het zeldzame Tsching-Yu, uit de 12de en 13de eeuw, en het kostbare kraakporselein uit de 14de en 15de eeuw. In een kast is een servies, door Karel V in China besteld en bestemd geweest voor keurvorst Moritz. In het midden der zaal staan kolossale vazen, waaronder zeer vele van buitengewone afmetingen. Aan het einde van de zaal bevindt zich het oudste bruine porselein uit Saksen. Verder een groote verzameling dieren van Meissener porselein, die eens de tuinen en vertrekken van Koning Augustus opsierden. Niet ver van hier vindt men een model van een ontwerp voor een gedenkteeken voor Augustus III. Werkelijk schoon zijn de bloemen, terwijl ook hier zich bevindt een handschrift van Joh. Friedr. Böttger, de uitvinder van het porselein. Een van de schoonste zaken is zeker wel de buste van Koningin Elisabeth, de gemalin van Friedrich Wilhelm IV, met een sluier zoo fijn en keurig bewerkt, dat men deze op het eerste gezicht als kant beschouwen zal. Ook is hier een kroonluchter en spiegel van Saksisch porselein met bloemen en festoenen, uitstekend van uitvoering, doch minder geschikt voor het gebruik. Het Sèvres-porselein is goed vertegenwoordigd, evenzoo het zeldzame Spaansche en Portugeesche; ook vindt men er Zweedsch en Deensch; er is in één woord zooveel dat menige stad, Dresden dezen schat zal benijden. Naast de vele monumentale gebouwen die de stad reeds aan de zijde der Elbe bezit, is men op dit oogenblik bezig met den bouw van eene Koninklijke academie van beeldende kunsten, in Italiaansche Renaissance. Dit gebouw, aan de zijde der Brühlsche terrassen gelegen, belooft eene schoone aanvulling te worden van de reeks bestaande gebouwen. Ook had ik het geluk het koninklijk hoftheater te zien, zooals bekend een ontwerp van Semper. Maakt dit gebouw uitwendig een grootschen indruk, niet minder is dit ook inwendig het geval. De hoofdtrap met foyer en toeschouwersruimte neemt hier eene eerste plaats in, de aanblik hiervan zal zeker nog grootscher zijn, wanneer het kunstlicht wat overvloediger is ontstoken, dan op den avond van mijn bezoek; naar men mij meldde, gebeurt de volle verlichting alleen bij aanwezigheid der koninklijke familie. Lang kan men het schoone van foyer en hoofdtrap niet genieten, omreden de pauzeeringen steeds tot een minimum beperkt zijn. Ook trof het mij dat het electrisch licht hier ontbrak. Steeds tracht men in deze schoone omgeving het beste te geven op het gebied van tooneelspel en opera, dank zij de mildheid van Saksen's koning.

Een andere bezienswaardigheid van Dresden is het „Zwinger" met zijne verzameling van schilderijen, kopergravuren en andere kunstschatten. De gebouwen, vormende een vierkant met groot binnenplein, zijn gesticht onder de regeering van Friederich August I en zouden het begin geweest zijn van een koninklijk slot, dat deze vorst aan de oevers der Elbe wilde bouwen. De schilderijenverzameling is zeker het voornaamste wat hier te zien is, en de kunstliefhebbers kunnen hier dagen aaneen genieten.

Ten slotte wil ik nog met een enkel woord melding maken van het natuurschoon wat deze stad in hare onmiddellijke nabijheid oplevert. Behalve het gezicht op de Elbe vanaf de Brühlsche terrassen en een vergezicht op de stad van uit Waldschlösschen, een half uur stroomopwaarts, is het in de zomermaanden bij heldere lucht meer dan de moeite waard een driedaagsch uitstapje te maken in de Saksische Schweiz, dat gedeelte van Saksen, waardoor Dresden een groot deel van hare aantrekkelijkheid heeft gekregen.

Slechts een half uur sporens is men verwijderd van Patscha, waar aan de overzijde der Elbe Wehlen, het beginpunt van onzen tocht gelegen is. Neem voor dezen dag een gids en hij brengt u langs ontzettende rotsgevaarten, welke door hun silhouet successievelijk een naam gekregen hebben, langs verrukkelijke vergezichten en schrille afgronden, door doorgangen, alleen geschikt voor menschen van normale afmeting, en naar rustpunten, waar, naast het schoone dat moeder natuur geeft, ook het goede der aarde te genieten valt. Op architectonisch gebied valt er niet veel te zien, een enkele maal een lief gelegen landhuis, doch geene eerwaardige gebouwen of iets van dien aard. Besluit uw tocht voor dien dag met een opontboud in het lieflijk gelegen Schandow aan de Elbe en vervolg dezen met frissche krachten den volgenden morgen, langs Lichtenhainer Wasserfall, die evenwel naderbij veel van het interessante verliest, daar deze slechts tijdelijk werkt, omreden de watertoevoer zeer gering is. Gaat weer bergopwaarts en ge ondervindt de grilligheden der natuur opnieuw, die rotsen met rotsen in den vorm van bruggen vereenigt, waarvan Vuchstall en Prebisthor de voornaamste zijn. Den derden dag bestemt ge voor eenen tocht door Edmunds klammen, waar de wegen ontbreken, en men de beek ten nutte van het algemeen verkeer heeft gemaakt. Met de idyllische roeiboot vaart ge tusschen rotsen met den blauwen hemel boven u en wanneer ge 's avonds weer in Dresden terug zijt, zult ge u niet beklagen voor eene halve week kunst en kunstschatten vergeten te hebben, ter afwisseling van hetgeen Saksen's hoofdstad u oplevert.

HET STANDBEELD VAN J. H. BRANDT.

Het onderstaande bericht, dezer dagen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* opgenomen, levert eene bijdrage van de zorgeloosheid, waarmede bij de terugzending van antwoorden op prijsvragen wordt te werk gegaan.

„Men schrijft ons uit Amsterdam:

„Onlangs meldden wij, dat de beeldhouwer J. W. Best Jr., onze stadgenoot, geboortig uit Edam, gereed was met het ontwerp in klei van het standbeeld van J. H. Brandt, in leven staatspresident van den Oranje-Vrijstaat. Nadat dit ontwerp door eene commissie, bestaande uit de heeren Leenhoff, Bart van Hove, Allebé en Quack, was goedgekeurd, werd het beeld in gips afgegoten en heden hadden wij gelegenheid het werk te zien. Het komt ons voor, dat de jonge kunstenaar in de opvatting der hem opgedragen taak van goed inzicht getuigenis heeft gegeven en het door het volk van den Oranje-Vrijstaat op prijs zal worden geschat den beminnelijken man, die zoo lange jaren aan het hoofd stond van het gemeenebest, in al zijn robuste eenvoudigheid te zien wedergegeven.

„Het beeld is 2.60 M. hoog. In vierkante houding, staat Brandt, forsch opgericht, met kalmen blik voor zich uit te staren. De breede kop, door een zwaren baard omlijst, kan niet anders dan door zijn nobele uitdrukking vertrouwen wekken. De vingeren der rechterhand zijn in den vestzak gestoken. De Oranje-Vrijstaters stelden er prijs op, dat de horlogeketting mede afgebeeld werd. De linkerhand, die langs de zijde is gestrekt, houdt een staatsrol omklemd. Het kostuum: zwarte jas en zwarte broek, wat boersch van snit, past volkomen bij de figuur, en de beeldhouwer heeft terecht alles vermeden wat aan het burgerlijk rechtschapen karakter van den man, door zoogenaamd te „idealiseeren" of te „kunstelen", iets af kon doen.

„Als eenig teeken zijner hooge waardigheid, draagt Brandt een breeden bandelier, versierd met het wapen zijns lands. Het is juist de eenvoud van opvatting, gepaard aan de breedheid, waarmede het beeld is geboetseerd, die bij de jury in hare keuze van het ontwerp,

door Best ingezonden, den doorslag heeft gegeven. De strijd was zwaar genoeg, waar behalve Hollanders, verscheidene Belgische beeldhouwers naar den prijs dongen.

„De bekroning heeft anders vrij wat vocten in de aarde gehad. Bij de terugzending der ingezonden ontwerpen had namelijk eene vergissing plaats met de adressen, zoodat het ontwerp van Best geruimen tijd zoek was. Toen eindelijk het ontwerp weer in het bezit der jury kwam, werden alle Belgische mededingers naar Brussel opgeroepen en voor de maquette gebracht, ten einde den eigenaar uit te vinden. Men scheen namelijk in het vaste denkbeeld te verkeeren, dat het bestgekeurde werk van eenen Belgischen beeldhouwer afkomstig moest zijn. Maar niemand natuurlijk herkende zijn werk. Ten slotte kreeg ook Best eene uitnoodiging en hij bleek de rechte man te zijn en ontving dan ook terstond de gelukwenschen van den consul, die met het administratieve beleid belast was. Het gipsafgietsel gaat morgen naar Gent om aldaar in brons te worden gegoten. Te Bloemfontein, de hoofdstad van den Oranje-Vrijstaat, zal het beeld op een voetstuk (3.60 M. hoog) van Schotsch graniet komen te staan. Als inscriptie zullen de volgende woorden op het voetstuk worden gebeiteld, van voren:

Johannes Hendrikus Brandt.
Hij was de vader des Lands.
1864—1888.

„Aan de achterzijde:

Hulde van de dankbare natie."

DE OPLEIDING VOOR DE FUNCTIE VAN WETHOUDER VAN FABRIKAGE.

De lezing van de Sprokkelingen, voorkomende in het nommer van 15 October jl., bladz. 340, gaf aanleiding om de uitgave van het officieele verslag der zitting van den Leidschen gemeenteraad, den 13den te voren gehouden, af te wachten. Na kennismaking met dit stuk moet erkend worden dat de schrijver der Sprokkelingen terecht gesproken heeft over een onverkwikkelijk debat en zijne meening bewaarheid is, dat de Burgemeester als voorzitter der Commissie van Fabrikage plaats heeft moeten maken voor den heer De Sturler. Het voorstel zelf strekte om verandering te brengen in het reglement van orde voor de vergaderingen van het College van B. en W., door den leden van het Dagelijksch Bestuur vrijheid te geven om de werkzaamheden *onderling* te verdeelen en alzoo te breken met het bestaande reglement, waarbij de Burgemeester het recht had de takken van de huishouding der gemeente te verdeelen en elk der wethouders een bepaalden werkkring aan te wijzen. Uit den aard der zaak heeft deze quaestie voor de bouwkundigen weinig belang en komt de voorgestelde wijziging zelfs billijk voor; de wijze echter, waarop de zaak werd ingeleid en besproken, verdient afkeuring, daar het den heeren wethouders alleen te doen was om den burgemeester niet langer als voorzitter der Commissie van Fabrikage te zien optreden. Het voorstel tot wijziging was door de wethouders gedaan en in strijd met het gevoelen van den burgemeester, zoodat het zonder toelichting van B. en W. ter tafel kwam; een der wethouders had de minder aangename taak om het voorstel in te leiden en rekenschap te geven van de redenen, die hem noopten eene verandering voor te stellen in het reglement, dat met zijne medewerking was tot stand gekomen.

Het raadsverslag is vrij uitvoerig en de denkbeelden van den wethouder, die het debat opende en voortzette, zijn bepaald vermakelijk; voor hen, die als bouwkundigen bij gemeentewerken optreden, is het een onmisbaar stuk tot verrijking hunner kennis over den aard van den werkkring van eene commissie van fabrikage en van den daarbij behoorenden wethouder.

Ten einde den lezers een denkbeeld te geven van de meeningen, in den Leidschen gemeenteraad ontwikkeld, volgt hieronder de laatste redevoering van den wethouder, die de wijziging van het reglement verdedigde, in voege alsd eze in het gedrukte verslag is opgenomen.

„Ik had gehoopt in deze discussie persoonlijke quaestiën en mededeelingen buiten spel te kunnen laten en de zaak geheel objectief te kunnen behandelen, zooals ik in mijn eerste rede gedaan heb. Na uwe mededeelingen, na de beschuldigingen door u tot de wethouders gericht, is dit echter feitelijk onmogelijk geworden. U hebt gezegd, M. de V., dat het voorstel rauwelijks in eene vergadering van Burg. en Weth. is geworpen. Dit klinkt nu wel erg rauw, maar het is toch niet zoo erg als u het voorstelt, want u zijt er wel degelijk op voorbereid geworden; naar aanleiding van eene zaak die ik hier nu maar liever niet zal noemen, heb ik tot u gezegd, ongeveer als volgt: Toen ik opgetreden ben als wethouder heb ik verklaard mijne medewerking niet te zullen verleenen tot het wijzigen van het reglement van orde ten doel hebbende de Fabrikage aan u te ontnemen; doch thans, na de ondervinding als lid van het Dag. Bestuur opgedaan, moet ik op die verklaring terugkomen en zal wanneer een voorstel in dien geest wordt gedaan dit ook steunen en mijne medewerking daaraan niet onthouden. Eerst ongeveer twee weken later is het voorstel tot reglementwijziging gedaan. Nu hoop ik eene zaak, dat nl. mijne medeleden niet zullen vragen wat die ondervinding is geweest, welke mij van mijn oorspronkelijk voornemen heeft doen veranderen, want daarop zou ik niet kunnen, niet willen antwoorden.

„Wanneer u, M. d. V.! zegt dat de wethouders u niet hebben kunnen antwoorden op uwe vraag waarom zij deze wijziging wenschten, dat zij daarvoor geene redenen hebben kunnen opgeven, dan meen ik u te moeten herinneren — de beide andere heeren wethouders mogen voor zich zelven spreken — dat ik u vrij uitvoerig die reden heb opgegeven. Die reden had ik ook liever niet in het openbaar medegedeeld, maar ik ben er nu door u wel toe gedwongen; ze is dat ik meen dat de wijze, waarop door u de betrekking van voorzitter van de Commissie van Fabrikage wordt waargenomen, en daardoor ook de geheele werking van die commissie zelve, niet is te achten in het belang van de gemeente.

„Ik bracht daarbij in herinnering hoe de vroegere voorzitter van de Commissie van Fabrikage zijn taak opvatte. Die liep persoonlijk de werkzaamheden na, er kon in de stad niets gebeuren, geen werk van eenig belang worden ondernomen of de heer Hubrecht was er bij en overtuigde zich in gezelschap van den gemeente-architect van den loop der werkzaamheden, zoo ook wat betreft den toestand van gebouwen, straten, kaden enz. Mijn grief was juist dat u Fabrikage op eene andere wijze behandelde, dat u, als voorzitter van Fabrikage, van uit uw kamer beheerde, uitsluitend te rade ging met den architect, en dezen te veel overliet.

„Ik heb er bijgevoegd, dat het persoonlijk nagaan en controleeren der fabrikagewerken in den beginne nog wel eens moeilijk zal zijn voor iemand, die, zonder op de hoogte van de practijk te zijn, tot voorzitter van Fabrikage wordt benoemd, maar dat ieder, die met een gewoon natuurlijk menschenverstand begaafd is, zoo hij zich er maar ernstig op toelegt, binnen een paar jaren het gemakkelijk zoover brengt, dat hij over de werken van fabrikage en al wat daaraan annex is, gemakkelijk een zelfstandig oordeel kan vellen.

„Dan heb ik u nog gezegd, dat, wanneer u uwe taak als voorzitter van Fabricage had uitgevoerd, zooals u die naar mijne opvatting had behooren uit te voeren, datgene wat nu met de Gehoorzaal gebeurd is, onmogelijk had kunnen geschieden. Dat wanneer u, zooals m. i. uwe plicht als voorzitter u gebood, niet alleen in het begin, maar ook bij de verdere ontwikkeling van het werk, voldoende op de hoogte waart geweest, de aannemingssom nooit met f 25000 had kunnen overschreden worden. En, eindelijk, dat het met andere zaken van fabrikage al eveneens ging, als met het zoo sprekende voorbeeld van de Gehoorzaal.

„Het is mij voorgekomen, dat leden der Commissie van fabrikage zich beklaagd hebben, dat zij nimmer wisten welke werken er in de stad uitgevoerd werden. Zij hebben mij verteld, dat, als zij bijv. bij een stadswerk komen, en de menschen daar bezig zien, zij niet weten wat deze eigenlijk uitvoeren en het eerst aan de werklieden zelven moeten vragen.

„Dat zijn inderdaad toestanden, die niet deugen, en waarvan het gevolg is dat de gemeente-architect volledige vrijheid heeft om te doen wat hij wil. Hij kan dan aankoopen, uitgaven doen, zonder daarbij voldoende gecontroleerd te worden, en hoe verderflijk dit is, heeft, dunkt mij, de ondervinding voldoende bewezen. Ik acht het dan ook geheel in strijd met het gemeentebelang, wanneer de Commissie van Fabrikage — en daarin begrijp ik ook den voorzitter dier Commissie — niet alles weten, wat er dagelijks in de gemeente op fabrikage gebied omgaat; niet eens of meermalen per week zich overtuigen van den goeden voortgang der verschillende werken en van hetgeen er zooal meer gebeurt.

„Dat alles, M. d. V.! — U weet het zeer goed, maar u dwingt mij het hier in het openbaar te zeggen — is het, naar mijne overtuiging — zeer gegronde motief voor de door ons voorgestelde wijziging.

„Nu is het wel mogelijk, dat het voor u, als burgemeester, zeer moeilijk is alles na te loopen, en dat het niet met uwe waardigheid strookt een werk te verrichten, dat door een wethouder meer gevoeglijk zou kunnen worden gedaan, maar dit pleit dan nog des te sterker voor de aanneming van ons voorstel.

„*Waarom dus geen Wethouder van Fabrikage benoemd, die alles persoonlijk en nauwkeurig kan nagaan, en — ik ben er van overtuigd — binnen een paar jaren zooal niet binnen één jaars tijds, zooveel practisch als theoretisch zoo goed op de hoogte zal zijn, dat men hem geen rad meer voor de oogen kan draaien.*"

Zij, die wellicht eraan mochten twijfelen of de Leidsche gemeenteraad knappe lui telt, zullen na de lezing van het bovenstaande wel tot andere gedachten gekomen zijn. Immers in den tijd van één jaar wordt men gemakkelijk in de bouwkunst, zoowel practisch als theoretisch ervaren. Of de ambtenaren aan het bureau van publieke werken deze kennis van den nieuwen Voorzitter van fabrikage echter op prijs zullen stellen, is eene andere vraag. Een prettig vooruitzicht is het voor hen, dunkt ons, niet.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 18 November 1892.

Bij het bestuur was een circulaire ingekomen van de vereeniging „Volksbond", inhoudende het verzoek om het uitbetalen van werkloonen in kroegen tegen te gaan en voorstaan in de bestekken de volgende bepaling op te nemen: „Alle werklieden moeten in afgepast geld aan voor man op het werk worden uitbetaald."

Verschillende bedenkingen werden hiertegen ingebracht.

De heer A. Vos Rzn. meende, dat men het uitbetalen in kroegen niet te veel als een gevolg van den ouden sleur, zooals in de circulaire staat, moet beschouwen; die gewoonte staat in nauw verband tot het gevaar, dat het uitbetalen op het werk vroeger meermalen voor aannemers heeft opgeleverd. Op werken van grooten omvang en in het open veld, waar men van hulp der politie verstoken is, kwam het meer dan eenmaal voor, dat moord en doodslag de gevolgen waren van ontevredenheid der arbeiders, die in zulke gevallen den aannemer, die met het geld in de keet zat, volkomen in hun macht hadden.

De heer E. M. Roos acht het beter aanvankelijk in de bestekken slechts het verzoek te doen en niet reeds dadelijk daartoe den aannemer te verplichten.

De heer J. C. van der Pek zegt, dat de controle over deze bepaling voor den architect zeer moeilijk zal zijn, tenzij hijzelf bij de uitbetaling tegenwoordig is en vooruit daarvan ook veel onaangenaamheden, omdat juist bij de uitbetaling het werkvolk, waarvoor geen werk meer is, ontslagen wordt; deze worden daardoor allicht ontevreden en geven, niets meer te verliezen hebbende, aanleiding tot onrustelijkheden.

Op voorstel van den voorzitter wordt besloten deze zaak in een volgende vergadering nogmaals te behandelen. Door den heer Mr. H. Verhouteren werd hierna de bespreking ingeleid van het voorstel van B. en W. aan den Gemeenteraad van Amsterdam, om de bouwvereenigingen der Gemeente in erfpacht uit te geven. Spreker begon met een overzicht te geven van de opmerkingen die B. en W. hebben geleid tot dit denkbeeld, om daarna de verschillende punten van het ontwerp te bespreken die z. i. verbetering eischen.

Het hoofddoel van de voordracht van B. en W. is stijving van de gemeentekas. De gemeente neemt b. v. geld op tegen 3½ % en verpacht tegen 4 %, zoodat na verloop van 50 à 60 jaren de grond vrij is.

Den voorgestelden termijn van 55 jaren acht spr. te kort, dit moest minstens 100 jaren zijn; in de te storten waarborgsom staat bij op het bezwaar dat bij overtreding niet alleen geacht wordt dat contractbreuk gepleegd is, maar daarnevens overtreding van de politievoorschriften, tegen welke verwarring van publiek- en privaatrecht spreker opkwam. De rechten van de hypotheekhouders achtte spreker niet voldoende in het ontwerp gewaarborgd. Bij het bepaalde omtrent den waarborg stond spr. stil bij de wenschelijkheid, dat de gemeenten weder het recht zouden erlangen tot onteigening, volgens het systeem van Mr Van Houten. Met Prof. Moltzer was spr. het eens, dat art. 20 (bespreekende de schadevergoeding) onbillijk is. Is de gemeente slecht bij kas, dan betaalt zij niets en verlengt zij alleen het contract met tien jaren tegen een pacht van één gulden. Deze en nog andere bezwaren, o. a. dat de gemeente rechter in haar eigen zaak zal zijn, daar de vervallen-verklaring door den Gemeenteraad wordt uitgesproken, dat de huren zullen dalen, zonden volgens spr. opgelost worden, indien men den erfpachter den grond liet zoolang hij zelf begeerde. De gemeente zou zich alleen het recht kunnen voorbehouden tot periodieke hertaxatie en verhooging van den canon in geval van stijging der waarde van den grond, b. v. om de vijftien-twintig jaar. Spr. achtte het niet noodig om bij daling van de waarde den canon ook te verlagen. Daling zal bovendien nauwlijks te vreezen zijn zoolang de stad zich blijft uit breiden. De voordeelen van dat systeem zullen o. a. zijn, dat de gronden in erfpacht nu ook huurbaar voor herken, gestichten, enz., en niet alleen voor gewone huizen, zullen zijn; de hypotheekhouders zullen meer zekerheid en beter onderpand hebben.

De vraag, welke spr. voor de Maatsch. tot Bevordering der Bouwkunst het gewichtigst achtte, was deze: of er slechter of beter gebouwd zal worden. Op dit punt, meende hij, was zekerheid niet te geven en bestond alleen vermoeden. Volgens Prof. Moltzer zal niemand huizen bouwen, die het langer dan 50 jaar (den duur van het erfpachtsrecht) zullen uithouden. Men zegt, dat er minder kapitaal voor het bouwen zal noodig zijn en dat het kostbare kapitaal gebeel voor den opstal zal kunnen gebezigd worden, dus dat het getal eigen bouwers zal vermeerderen; maar dit getal zal toch aan den anderen kant weder verminderen, doordat het krijgen van crediet en hypotheek moeilijker zal worden. De kansen staan dus vrijwel gelijk, meent spreker.

Aan het op deze inleiding gevolgde debat werd door verschillende aanwezigen deelgenomen.

De Voorzitter, de heer Klinkhamer, was het met den inleider eens dat de voorgestelde maatregel, indien hij overwogen wordt aangenomen, een premie op het slecht bouwen zou zijn.

De heer I. Gosschalk geloofde dat uitgifte in erfpacht aan de gemeente meer invloed verschaft op den bouw, vooral wat de eischen der hygiëne betreft en bracht in herinnering, reeds in 1874 voor het uitgeven van gronden in erfpacht te hebben gepleit met het doel de kelderwoningen te doen verdwijnen en een arbeidswijk te stichten op de aan de gemeente behoorende terreinen buiten de Raam- en Zaagpoort. Dit geeft, vooral bij den aanleg van arbeiderswijken, groote voordeelen. Maar daarom juist wil spr. het beginsel van erfpacht alleen toegepast zien ten voordeele van den kleinen bezitter, en dus niet op de buitenterreinen en andere gronden, voor luxe-bouw bestemd. Alleen dus waar een zedelijk belang in het spel zal zijn, gelooflie spreker dat uitgifte in erfpacht wenschelijk en noodig is.

De heer Mr. Cohen Stuart, die acht alleen gekomen te zijn om te hooren, achtte zich toch verplicht, teneinde alle misverstand te voorkomen, een opheldering te geven. Deze bestond in de mededeeling, dat Prof. Moltzer zich vergist had in de opvatting van art. 20. De bedoeling van dit art. is slechts uitstel van executie. Voor dit uitstel verkrijgt de pachter gratis gedurende tien jaren het gebruik van den grond, terwijl na de tien jaren het recht op schadevergoeding weer intreedt.

De heer Mr. Goseling geloofde, dat de inleider de zaken te zwart inziet, al is het waar, dat er nog wijzigingen en verbeteringen in het contract zullen moeten aangebracht worden.

Nadat de inleider de verschillende sprekers had beantwoord, werd op voorstel van den Voorzitter besloten de uitkomsten van de besprekingen samen te vatten in de volgende conclusie:

„De Vergadering, gehoord de voor- en nadeelen verbonden aan het stelsel van erfpacht, is van oordeel, dat daartegen veel bezwaren bestaan, al erkent zij dat er omstandigheden kunnen zijn, waaronder dit stelsel, goed gevoerd, wenschelijk kan wezen, „maar waarschuwt ten sterkste dit stelsel

toe te passen op bouwwerken en overal, waar meer of minder monumentaal bouwen kan en moet worden verwacht."

Tot nieuwe leden van de afdeeling werden gekozen de heeren I. Goeschalk en A. Vlietstra. De keuze van onderwerpen voor de prijsvragen werd aan de prudentie van het Bestuur der Afdeeling overgelaten.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 18 November 1892.

Nadat de notulen gelezen en goedgekeurd, en de heeren N. van Vliet en Pierre Amiabel Jr. als lid aangenomen waren, werd het woord gegeven aan den heer Josef Th. J. Cuijpers, die dezen avond eene voordracht hield over: „Drie monumenten uit de 12de eeuw in Limburg".

Spreker zal behandelen de abdijkerk te Rolduc, de Lieve-Vrouwekerk en de St.-Servaaskerk, beide te Maastricht.

Eerstgenoemde kerk werd gebouwd door Ailbert van Antoing, gestorven in 1075. In het begin zijner loopbaan was hij kanunnik en hoofd der bisschoppelijke school; daarna werd hij kloosteling en kreeg in deze hoedanigheid in 1104 vergunning tot het stichten van het klooster, waarvan hier sprake is. In 1107 werd met den bouw een begin gemaakt en werden de grondslagen voor eene krypta in Lombardischen stijl gelegd. Kapiteelen en basementen hebben veel overeenkomst met die van de kerk te Doornik, maar deze zijn minder uitgewerkt. De volgende bouwperiode was in 1130, toen het koor voltooid en met den opbouw voortgegaan werd. In 1138 werd het middenschip gebouwd, terwijl de vierde bouwperiode in 1143 plaats vond en de kerk in 1209 gereed kwam. In 1557 werd het priesterkoor in Gothischen stijl herbouwd, doch minder fraai dan vroeger. In 1614 werd er één toren op de kerk gebouwd, ofschoon de grondvorm der kerk op twee torens wijst. Eindelijk werd in 1690 de gehoele kerk gewijd, van welke wijding zij in 1865 is ontdaan. Nadat de heer Cuijpers de verschillende vormen van kapiteelen, basementen enz. behandeld heeft, zegt hij dat de krypta van Rolduc een der schoonste van Europa is. De verschillende onderdeelen der kerk zijn allen symbolisch en vooral het cijfer drie, als heilige Drieëenheid, heeft blijkbaar in de symboliek het hoofdaandeel. De kap schijnt vroeger met pannen gelekt te zijn geweest, terwijl in de krypte nog sporen van beschildering zijn gevonden, alsook in de kerk, waar banden in verschillende kleuren werden aangetroffen. Over het geheel was het gebouw echter niet rijk gepolychromeerd. Spreker schetste daarna de mooiheden, waarmede hij bij de restauratie te kampen had; bij een dergelijk werk kan elke ongebruikte steen leiden tot het opsporen der oude vormen; zelfs de werklieden moeten hooren toezien of hier of daar ook oude stukken tot de kennis der oudheid kunnen bijdragen.

Vervolgens werd de Lieve-Vrouwekerk te Maasricht behandeld. Deze is uitwendig merkwaardig door den hoogen westelijken voorbouw, die wel eene vesting gelijkt en ook vermoedelijk geheel heeft om de kerk tegen overvallen te verdedigen. Deze vertoont dezelfde motieven als de gotische Mariakerk te Utrecht. Volgens de overleveringen zou hier vroeger een heidensche tempel gestaan hebben. De stichting der kerk is niet met juistheid bekend, maar zij is een der oudste van Nederland. Vóór de restauratie verkeerde het gebouw in slechten toestand; het was opgetrokken van zoogenaamde ijzer- en mergelsteen. De toren werd gebouwd in het begin der 13e eeuw en in de 17e eeuw werden de kleine vensters door grootere vervangen. In 1794 werd de kerk door de Fransche soldaten zeer beschadigd; alle kunstschatten, als koorstoelen, schilderstukken, de preekstoel enz. werden toen gestolen; slechts enkele voorwerpen werden later teruggezonden. De klokken werden toen in munt en geschut omgegoten en het gebouw door het garnizoen ingenomen en aan vernieling prijsgegeven. God Mars bleef er tot 1837 in gevestigd, in welk jaar het gebouw opnieuw tot kerk werd ingericht. Ook van dit bouwgewrocht ging spreker alle details in bijzonderheden na en besprak daarna de restauratieplannen, waarbij hij wees op het gemak der archieven, thans door het Rijk aangelegd.

Wegens het vergevorderde uur kon de St.-Servaaskerk te Maastricht niet behandeld worden. Door den Voorzitter werd spreker de dank der vergadering betuigd en daarbij de wensch uitgesproken dat de heer Cuijpers deze lezing, die door eene fraaie collectie teekeningen en photographieën werd toegelicht, te gelegener tijd zou vervolgen.

Door den heer Hartogensis werden daarna eenige monsters geprofileerd ijzerwijzer enz. ter bezichtiging gegeven.

De vraag: „Staat de speculaasbouw in Den Haag op lager standpunt dan in andere groote steden van ons land? Zoo ja, welke middelen kunnen dan aangewend worden om daarin verbetering te brengen?" — zal in eene volgende vergadering een punt van bespreking uitmaken.

BERICHT.

De Maatschappij tot exploitatie van het weekblad *De Opmerker* heeft de eer het volgende onder de aandacht der lezers van dit blad te brengen.

Met 1 Januari a. s. houdt *De Opmerker* op het orgaan te zijn van het Genootschap „Architectura et Amicitia". In verband daarmede wordt de titel van het blad eenigszins gewijzigd en zal deze luiden: *„De Opmerker". Bouwkundig Weekblad.* Overigens ondergaat de wijze van uitgaaf geenerlei verandering.

Het aantal platen, dat jaarlijks bij het blad wordt verzonden, verkrijgt eene belangrijke uitbreiding. Dit aantal wordt op een *minimum* van **25 stuks** gebracht.

Voorts is het ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat de Redactie zich de medewerking van erkende specialiteiten op verschillend gebied verzekerd heeft.

Teneinde het blad onder het bereik van velen te brengen, wordt met 1 Januari a. s. de abonnementsprijs gebracht op **vijf gulden per jaar**, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, per kwitantie beschikt wordt.

Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der postunie) bedraagt de abonnementsprijs *f* 6.50 per jaar en voor de overige landen *f* 8.— per jaar, beiden met verplichte vooruitbetaling.

Zij, die zich thans op *De Opmerker* abonneeren, ontvangen de tot 1 Januari a. s. verschijnende nommers gratis.

De Administratie.

CORRESPONDENTIE.

Aan H. te K., B. te B., G. te D. en anderen. Tot ons leedwezen kunnen wij niet voldoen aan uw verzoek om uit uw naam, uw lidmaatschap van A. et A. op te zeggen. Het Bestuur zou wellicht — en terecht — onze tusschenkomst in dezen niet laten gelden. Ten overvloede vestigen wij er uwe aandacht op, dat het bedanken vóór 1 December moet geschieden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. In eene algemeene vergadering, Maandag jl. door het schilderkundig genootschap Pulchri Studio gehouden, werden de heeren Apol en Henkes met groote meerderheid van stemmen benoemd tot leden voor de commissie der driejaarlijksche stedelijke tentoonstelling. Het is een verblijdend feit dat dit genootschap op waardige wijze vertegenwoordigd wordt, en dat de samenstelling der gehoede Commissie van dien aard is, dat men zich verzekerd mag houden dat een herhaling der eigendunkelijke wijze, waarop de schilderijen bij eene vroegere gelegenheid tooncelreid en geplaatst werden, tot de onmogelijkheden behoort.

— In een op Vrijdag j.l. gehouden vergadering van aandeelhouders in de Haagsche Schouwburg-maatschappij is besloten tot wijziging der statuten in dien zin, dat de Raad van Beheer, thans bestaande uit 5 leden, voortaan zal bestaan uit ten minste 5 en ten hoogste 9 leden.

UTRECHT. In het lokaal voor verkoopingen Achter St.-Pieter is de wandbeschildering, afkomstig uit het zoogenaamde Spookhuis en voorstellende Don Quichot, in een hoek strijdende tegen een wild zwijn, verkocht. Het doek, dat 6 bij 2 meter groot is, werd gekocht door den heer H. J. P. Hanau voor *f* 440 en wel voor Baron van Heemstra, burgemeester van Driebergen.

LEEUWARDEN. In den avond van 24 dezer is, na eene langdurige ongesteldheid, op den leeftijd van 66 jaren overleden de heer Dr. S. St. Coronel, die sedert tal van jaren rusteloos werkzaam was, vooral op het gebied van hygiëne en de verbetering van sociale toestanden, en door zijne geschriften zich verdienstelijk heeft gemaakt.

LEIDEN. Door den heer P. Durieu Jr., in leven conservator van het stedelijk museum, welke betrekking hij zonder eenige vergoeding met de meeste toewijding heeft waargenomen, is aan de gemeente ten behoeve van dat museum, *f* 5000 gelegateerd, waarvan de rente tot aanvulling der verzameling moet strekken.

— Met op een na algemeene stemmen kende de Raad in zijne zitting van jl. Donderdag aan den heer P. G. Lancel, hoofdopzichter der gemeentewerken alhier, eene gratificatie van *f* 300 toe, voor de waarneming der betrekking van gemeente-architect tijdens de vacature. Een lid der commissie van fabrikage meende dat eene som van *f* 200 voldoende was, welke meening echter door niemand werd gedeeld.

DELFT. Op de voordracht voor directeur der gemeentereiniging alhier zijn door B. en W. geplaatst de heeren: 1°. W. A. Pull, hoofdopzichter der gemeentereiniging te Arnhem; 2°. C. Klaassen Dz., vroeger werkzaam bij de gemeentereiniging te Leeuwarden, en 3°. M. G. J. Fock, directeur der gemeentereiniging te Harlingen.

EDE. Voor de betrekking van gemeente-opzichter, op eene jaarwedde van *f* 475, hebben zich 58 sollicitanten aangemeld.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besl. is met 1 Dec. a. s., de titel verleend van districtsinspecteur der spoorwegdiensten aan: O. R. J. Viveen, J. S. A. Noordendorp, J. H. A. Hanekar, W. D. Eeltjes, J. J. Bratel de la Rivière, J. J. Hoogenboom, J. van Leeuwen Jr., M. Bayse, B. de Jong, B. P. Bilheimer, A. K. Wikop en P. G. J. Joosten, thans Rijksopzieners op de spoorwegdiensten.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van staatspoorwegen zijn benoemd, met ingang van 1 dezer:

tot adjunct-inspecteur 2e klasse bij den dienst der exploitatie, Mr. W. J. van Overbeek de Meyer;

tot adjunct-ingenieur 2e klasse bij den dienst van weg en werken, de heer P. Jooston;

met ingang van 1 December, tot adjunct-ingenieur 2e klasse bij den dienst van weg en werken, de heer C. Hubers.

— De civiel-ingenieur F. C. H. M. Dubbelman is voor den tijd van vier maanden benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken van de Maas in Limburg.

— De Koningin-Regentes van Spanje heeft den heer C. H. F. Corbelijn Battaerd te Leeuwarden, conservator aan het Friesch Museum, benoemd tot ridder in de Orde van Karel III.

— De Raad te Breda benoemde in zijne zitting van 19 Nov. tot directeur der gemeente-reiniging den heer Berndes, na in gelijke betrekking te Franeker.

— De heer L. Rijneveld, opzichter voor den kantoordienst bij de gemeentewerken te Haarlem, vierde Zaterdag 19 dezer zijn vijf-en-twintigjarig dienstjubilé. Door den opzichter over de werken en gebouwen der gemeente, den heer J. G. Michielse, werd de jubilaris in hartelijke taal, ook namens allen, die met hem samenwerken, gelukgewenscht en hem daarbij een stoffelijk blijk van belangstelling aangeboden. De heer Rijneveld ontving verder een vleiend schrijven van B. en W. en mocht zich ook overigens in veler belangstelling verheugen.

— Tot opzichter te Krommenie is benoemd de heer Kooijman, te Leksmond.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot technisch ambtenaar 2e klasse bij den dienst van tractie en materieel, aan het centraalbureau Utrecht, de heer H. Kepper, thans teekenaar bij dienstelijken dienst.

— Aan den heer P. Zevenhuizen Az., opzichter bij de gemeentewerken te Middelburg, is op verzoek, met ingang van 1 December a. s. eervol ontslag wegens lichaamsgebreken verleend, met toekenning van een jaarlijksch pensioen van *f* 290.

— Aan de Ambachtsschool te Utrecht is benoemd tot leeraar in het vakteekenen voor meubelmakers en schilders, de heer K. de Carpentier Wildervanck, te 's-Gravenhage.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Technoloog aan de drinkwaterleiding te Rotterdam. Jaarwedde *f* 2300, maximum *f* 3000. Adres vóór 15 Dec. aan burg. en weth.

— Hoofdcontroleur aan de drinkwaterleiding te Rotterdam. Jaarwedde *f* 1200. Maximum *f* 1800. Kennis van het bouwvak en de werktuigkunde strekt tot aanbeveling. Adres vóór 15 Dec. aan burg. en weth.

— Gemeente architect te Winschoten. Jaarwedde *f* 700 en *f* 25 voor huurtoebehoeften. Adres den burg. vóór 10 Dec.

— Ervaren opzichter-teekenaar. Adres drukkerij van W. Swaan, Arnhem.

— Onderwijzer in het schilderen, aan de Ambachtsschool te Leeuwarden. Jaarwedde *f* 700. Adres vóór 16 Dec. aan het Bestuur der Ambachtsschool.

— Aankomend teekenaar. Adres onder no. 8346, Algem. adv.-bureau W. J. van Hoogstraten, 's-Hage.

— Directeur aan eene in volle werking zijnde machinefabriek. Eenig kapitaal is vereischte. Adres lett. B. W. B. Adv.-bur. Nijgh en van Ditmar, Rotterdam.

ADVERTENTIEN.

PROEFSTATION
VOOR
Bouwmaterialen,
KONING & BIENFAIT,
AMSTERDAM, Prins Hendrikkade 14.

Mechanisch en chemisch onderzoek van | **Portland cement. Tras. Kalk. Natuurl. steen. Baksteen. Dakpannen. Verf. IJzer (balk en staafijzer).**

Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

GEMEENTE-GASFABRIEKEN
te ROTTERDAM.

INSCHRIJVING
op
DONDERDAG 15 DECEMBER 1892,
des voormiddags ten **11** *uur,*
TEN KANTORE VAN DE
Gemeente-Gasfabrieken Oost-Zeedijk,
naar de LEVERING van
Getrokken IJzeren Pijpen en Fittings, Vertind Looden Buizen, Rood en Geel Koperen Pijp en Bladkoper, Roodkoperen Lantaarns, Koperen Hoofdkranen, Koperen Fittings en Branders, Lyra's, Koperen Lantaarn Kranen, Houten Rozetten, Lampenglazen, Porceleinen Kappen, Lantaarn-ruiten, Gashaken, Houtschroeven, Draadnagels, Moer- en andere bouten, Bordpapier, Stalen Schoppen, Lijn- en Patentolie, Vet- en Zeep, Loodwit, IJzermenie, Lampkatoen, Poetslappen, Poetskatoen, Spouwen, Zeemvellen, Kwasten, Schiemansgaren, Sunit van Vlas, Striktouw, Bezems, Smeé-, Plaat-, en Bandijzer, Gesla gen IJzeren Vuurdeurplaten, Gegoten IJzerwerk, Lantaarnpalen, Lantaarnarmpalen, Lantaarnstoeltjes, Zakken en andere Magazijngoederen; ten dienste der Gemeente-Gasfabrieken te Rotterdam.

De voorwaarden liggen, op de gewone dagen en uren, ter lezing op het kantoor der Gemeente-Gasfabrieken, Oost-Zeedijk, en zijn voor den prijs van 25 cents, verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge & Zoon, Boekdrukkers aan den Houtlaan no. 73, alwaar ook de geëgaliseerde inschrijvingsbiljetten tegen betaling van 22½ cents verkrijgbaar zijn.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat
AMSTERDAM.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag** den **6 December 1892,** des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het BOUWEN van eene BEWAARSCHOOL aan de Jensiusstraat.

Bestek, voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te Rotterdam, en zijn tevens voor *f* 1.— verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers *Houtlaan* n°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Donderdag* den 1 *December* 1892, des voormiddags te 11 uren.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

AANBESTEDING

van het bouwen eener **ROOMBOTER- en KAASFABRIEK** voor den Welëd. Heer J. P. KNUTTEL te Ede op **Zaterdag 3 Dec.** a. s., n. m. ten 2 uur in het hotel *„het Hof van Gelderland"* te Ede.

Aanwijzing op den dag ten 11.30.

Bestekken ad *f* 0.50 en teekeningen (over voorradig) ad *f* 1.— verkrijgbaar bij den heer D. BALK te Ede, terwijl zij ter inzage liggen in genoemd hotel.

Inlichtingen geeft

M. VLIETS.
Architect.
ZUIDHORN.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de uiterste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1880** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**

Generaal Agent voor *Nederland* en *Kolonien*: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Fluaten KESSLER | *verharding, verduurzaming* van *Kalk-* en *Zandsteen, Cementsteen, Gips* enz.

Tentoonstelling van Nationale Nijverheid,

(met één Internationale groep),

te houden te WINSCHOTEN, in Juni 1893,

gestaund door H. M. de Koningin-Regentes, de Grootheitogin van Saksen-Weimar, Z. Ex. den Minister van W., H. en N., den Commissaris der Koningin in Groningen, Het Genootschap van Nijverheid aldaar, enz.

Daar in enkele groepen nog plaatsruimte beschikbaar is, staat de gelegenheid tot aangifte nog open. Aanvragen om programma's en inlichtingen bij den tweeden ondergeteekende.

W. J. N. LANDRÉ, *Voorz.*
A. FRANKFORTER, *Secr.*

Utrechtsche Loodwitfabriek, firma G. GREVE, Utrecht.

Greve's Loodwit

is **boter dekkend, fijner, witter** en **boter kleurhoudend** dan eenig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1891; attesten van **ervaren schilders,** uit alle steden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs, Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven.**

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel, etiket** en **fabrieksmerk,** welke allen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men lese de waardeerende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Huis- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Amsterdammer"* d.d. 8 Febr 1890 en in het *„Bouwkundig Weekblad"* d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.

Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-, Hoekmeet- en andere INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**

Weegwerktuigen.

JAN HAMER & Co.

Marnixstraat 402,
AMSTERDAM.

Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT

Voor het verwijderen van **warme** of **slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. (1)

Vraag prijzen en referenties.

WATER? ARTESISCHE PUTTEN.

Deze **PUTTEN** worden in verschillende afmetingen geleverd van gegalv **IJzeren-, Zinken-** of **Cementen Buizen.**

Voor elke hoeveelheid water wordt gegarandeerd

H. HARTMAN.
LOOSDUINEN.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid
Opgericht 1816.
Eerediploma Amsterdam 1883
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

DELINT & Co., Rotterdam,
NIEUWE HAVEN N°. 39. N.Z.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins aan.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 49. ZATERDAG, 3 December 1892.

De Opmerker

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.M.W.J.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT Jr.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, door Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1sten Secretaris, Americm Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *10 gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN al 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagmorgen aangenomen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling al 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Namens de commissiën der tentoonstellingen van Nationale Nijverheid en van Landbouw, te houden te Winschoten in de maand Juni 1893, bij gelegenheid van het 46e Landhuishoudkundig Congres aldaar, zullen door het Genootschap „Architectura et Amicitia" twee prijsvragen worden uitgeschreven voor diploma's, op bovengenoemde tentoonstellingen betrekking hebbende. De volledige programma's zullen in het volgend nummer worden opgenomen.

De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Nadat de Voorzitter de vergadering geopend had, werden de notulen der vorige bijeenkomst voorgelezen en goedgekeurd.

Onder de ingekomen stukken bevond zich een schrijven van een werkman, waarin hij zich beklaagt dat terwijl gedurende de wintermaanden, volksvoordrachten op verschillend gebied gehouden worden, niet over bouw-, schilder- en beeldhouwkunst gesproken wordt, alhoewel er toch verscheidene onder hen zijn, die kunstliefhebbers zijn en zeer gaarne hun kunstgevoel zouden willen ontwikkelen. Hij vraagt of er geen architecten zijn, geneigd voor hen kunstbeschouwingen te geven of lezingen te houden om hen opmerkzaam te maken op het schoone. Ook vraagt hij of de architecten, vóór het opleveren van groote gebouwen, aan belangstellenden toegangsbewijzen zouden kunnen verschaffen om het inwendige te beschouwen en om van de kunst des bouwmeesters te profiteeren. Er werd bepaald dit schrijven op eene volgende vergadering te bespreken.

Als gewone leden werden voorgesteld: de heer F. J. J. Brunott, door de heeren Th. L. D. Smeele en M. J. Kermer; de heer P. F. van Goor, door de heeren Paul J. de Jongh en M. J. E. Lippits; en de heeren Th. H. A. A. Molkenboer en J. C. Bleijs, door de heeren J. Stuijt en K. de Bazel.

Tot leden van de verificatie-commissie voor het nazien van het geldelijk beheer door den Penningmeester in het afgeloopen jaar, werden benoemd de heeren G. A. Zeeman, H. J. Walle Jzn. en F. J. van Dijk, die staande de vergadering hunne benoeming aannamen.

Aan de orde was nu de bijdrage van den heer H. Walenkamp, getiteld: „Mistoestanden." Spreker gaat de bouwkunst van de laatste 30 jaren na en bekeft op korte en krachtige wijze verschillende toestanden. Er was een tijd dat de bouwkunst werd uitgeoefend door timmermansbazen enz., die met kunst niets te maken hadden en in plaats van kunstwerken caricaturen daarstelden. Toen de photographieën over het land werden verspreid, kwam er eene verandering; geheele gebouwen werden gekopieerd; klassieke tempels verwerkt tot villa's; alle stijlen werden door elkaar toegepast. Het publiek, tot oordeelen ongeschikt, nam alles maar voor kunst aan. Beunhazen kregen de architectuur in handen en bouwden in hoog overladen van-alles-stijl of in timmermansstijl. Zij verdrongen de architecten, die nu in alles moesten bezuinigen om in hun onderhoud te kunnen voorzien. Het gevolg is dat de teekenaars hieronder lijden; ook het salaris van den opzichter is te laag; deze, meestal gehuwd, kan niet rondkomen en zal moeilijk kunnen weerstaan aan de aanbiedingen van den aannemer en zoo ontstaat knoeierij. Het aannemingssysteem noemt spr. een loterij; er zijn zoovele niet te voorziene omstandigheden die een werk kunnen doen tegenvallen; het tekort wordt hem niet bijbetaald, ja zelfs denkt hij er niet aan het te vragen. Dit alles werkt natuurlijk nadeelig op het lot der werklieden en terecht dringen die ongelukkigen aan op lotsverbetering.

Spr. toont vervolgens in het kort aan, langs welken weg z. i. verbetering te verkrijgen is en herdenkt Viollet-le-Duc als dengene, die de verkrachte bouwkunst weder ophief, die een reactie teweegbracht en het ijzer aanwees als een materiaal, dat reeds lang op eene meer degelijke en artistieke toepassing wachtte. Spr. meent verder dat indien de architect streefde naar eenvoud, het schoone zocht in lijn, vorm en proportie in plaats van in overdreven weelde, dan zouden de gebouwen ook minder kostbaar zijn; het aanneemsysteem zou onnoodig worden en als alles in daggeld geschiedt, zal de werkman ook meer gebaat zijn. Het publiek moet

De **Redactie van Architectura et Amicitia** stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

zich richten tot architecten, die werkelijk kunstenaars zijn; daarvoor dient het bekend te worden gemaakt met hunne architectuur en dit kan het best geschieden door bevoegde critiek. Bijzondere zorg moet besteed worden aan de opleiding van jonge bouwkundigen. Voor een ander kunstvak wordt wel degelijk gelet of de jongen aanleg heeft of niet, maar wil hij architect worden, dan ziet men alleen het practische, niet het ideaal. Hiertoe moeten vooral leeraren in het teekenen medewerken. Op exposities maakt de bouwkunst meestal een mager figuur en men kijkt niet naar de projecten, want het publiek houdt niet van die droge lijnteekeningen; daarom vindt spr. het een raadsel dat de ouderen er de jongeren een verwijt van maken dat zij te artistiek werken; hierdoor toch worden de teekeningen voor het publiek aantrekkelijker gemaakt. Spr. zegt ten slotte, slechts in het kort verschillende grieven en hetgeen z. i. verbetering kan aanbrengen genoemd te hebben; het doel van zijn hekelen was gedachtenwisseling uit te lokken.

De Voorzitter dankt den spreker voor zijne pittige lezing, waarna een ingewikkelde en zeer geanimeerde discussie volgde, die vooral gevoerd werd over de critiek in dagbladen, den toestand der teekenaars en opzichters en de sociale quaestie.

De vraagbus bevatte de volgende vragen:

1°. Wat is de reden dat vele blauwe Woerdsche pannen spoediger doorregenen en afschilferen dan de roode pannen van hetzelfde fabrikaat?

2°. Metsel- en voegwerk, door bouwondernemers gedurende de wintermaanden uitgevoerd (z. g. revolutiewerk), blijkt tijdens de uitvoering beter bestand te zijn tegen vorst, dan het in denzelfden tijd met zorg en onder toezicht gemaakt metsel- en voegwerk. Hoe komt dat?

3°. Wanneer op een detailteekening de indeeling van een trap foutief is aangegeven door den teekenaar op het bureau en de opzichter daarnaar heeft laten uitvoeren, wie is dan aansprakelijk voor de daaruit ontstane schade, de teekenaar of de opzichter?

4°. Kan men met een tonnolen welke te lood staat, en als het aan kracht niet ontbreekt, het water naar boven voeren?

5°. Hoe kan men van beschilderd glas constateeren dat de kleuren ingebrand of alleen opgebracht zijn?

Met een woord van dank aan den spreker en de heeren voor het debat werd, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering door den Voorzitter gesloten.

(A. et A.) BIJ DE PLAAT.

Bijgaande schets, geteekend in den vorigen winter, geeft een tweetal woonhuizen te zien, ontworpen door Dr. P. J. H. Cuijpers en gebouwd in de Vondelstraat te Amsterdam.

Deze beide huizen vormen met nog meerderen van dezelfde hand, als het Café Vondel, Oud-Leijerhoven e. a. een interessante serie in bovengenoemde straat.

H. J. M. Walenkamp.

(A. et A.)

KADASTER EN LANDMEETKUNDE.

(*Met ene plaat.*)

De Vereeniging voor Kadaster- en Landmeetkunde hield Maandag 14 November eene vergadering in het American Hotel, waarin, na afloop der huishoudelijke besprekingen, de heer C. J. Colpa, uit Leeuwarden, eene voordracht hield over de photographie, als hulpmiddel voor architectuur en terreinopnemingen.

Het Genootschapslokaal, voor dit doel aan bovengenoemde Vereeniging afgestaan, was geheel behangen met teekeningen en photographische opnemingen, die veel bijdroegen om de practische bruikbaarheid der photographie voor deze metingen aanschouwelijk te maken. Spreker begon met eenige regelen der perspectief in herinnering te brengen, betrekking kunnende hebben op het meten van hoogten en breedten.

Wanneer de plaats van oog en tafereel bekend is, kan tevens de horizon — d. i. de snijlijn van het horizontale vlak, dat door het oog gaat, met het tafereel — en de hoofdverticaal, — d. i. de snijlijn van het loodrechte vlak, dat door het oog gaat, met het tafereel — gevonden worden. Indien van eenig punt in de ruimte, de perspectief — d. i. het snijpunt van de oogstraal naar dit punt gericht, met het tafereel — bekend is, kan een driehoek geconstrueerd worden met het oog, zijne projectie op het tafereel (oogpunt) en de perspectief van genoemd punt, tot hoekpunten. Deze driehoek is gelijkvormig met den grooten driehoek, die het oog, het punt in de ruimte en zijne projectie op gen. horizontaal vlak tot hoekpunten heeft. Thans een ander standpunt aannemende, kan opnieuw de perspectief bepaald worden. De kleine driehoek kan ook hier onmiddellijk worden geconstrueerd, terwijl nu ook de grootere, aan den eersten gelijkvormigen driehoek, eveneens gevonden is, doordien de afstand der twee standpunten trigonometrisch te bepalen is en dan de basis dezer driehoeken daaruit afgeleid kan worden. Het photographietoestel gebruikende, dat speciaal daartoe ingericht is en waarop o. m. een nonius voorkomt en kruislijnen, ter plaatse van den horizon en hoofdverticaal, kunnen zoovele punten van het terrein — in het bijzonder bergachtig terrein, waartoe deze opnemingen zich voornamelijk leenen — als wenschelijk geacht, in beeld worden gebracht, hierbij rekening houdende met den beperkten gezichtshoek, waardoor voor de geheele horizonbreedte minstens zes opnemingen noodig zijn.

Op de plaat zal een negatief beeld ontstaan, waarop die punten kunnen aangestipt worden, waarvan men de juiste hoogte en plaats wil bepalen. Op 'n tweede photo, van een andere plaats genomen, moeten nauwkeurig de identische punten worden opgespoord.

Bij bergachtig terrein kunnen rotsblokken, holen, kleurschakeering van den grond, sneeuw, als identische punten dienst doen. Vóór het verlaten van de eerste standplaats, moet daar een piket geplaatst worden, welke eveneens op de tweede photo zal afgebeeld worden.

Zoo noodig van een derde standpunt hetzelfde herhalend, hetgeen als contrôle wenschelijk is, hierbij de onderlinge afstanden dezer standpunten trigonometrisch vaststellend, zal, na ontwikkeling der afbeeldingen, de geheele terreingesteldheid nauwkeurig geconstrueerd kunnen worden.

Het verschil in hoogte tusschen de verschillende standpunten, kan afgeleid worden uit de verschillen tusschen den horizon en de identische punten daarboven of daaronder.

Eenig punt, dat boven het horizontale vlak gelegen is, zal op de negatief beneden den horizon voorkomen en zoo omgekeerd. Eveneens zal eenig punt, rechts van de hoofdverticaal gelegen, op de negatief ter linkerzijde zich voordoen. Ook is het beeld thans achter het objectief, daar de stralen, door de lens gaande, eerst daaruit komende, op de gevoelige plaat het beeld te voorschijn brengen. Het is duidelijk dat deze negatieve gegevens tot positieve kunnen omgesteld worden door 1°. de plaat op de plaats van het denkbeeldige tafereel te denken, welke plaats evenveel vóór het objectief moet zijn als de afstand bedraagt van de plaat daarachter; 2°. door een spiegelbeeld van het negatief te maken.

De loodlijnen, van uit de identische punten op den

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

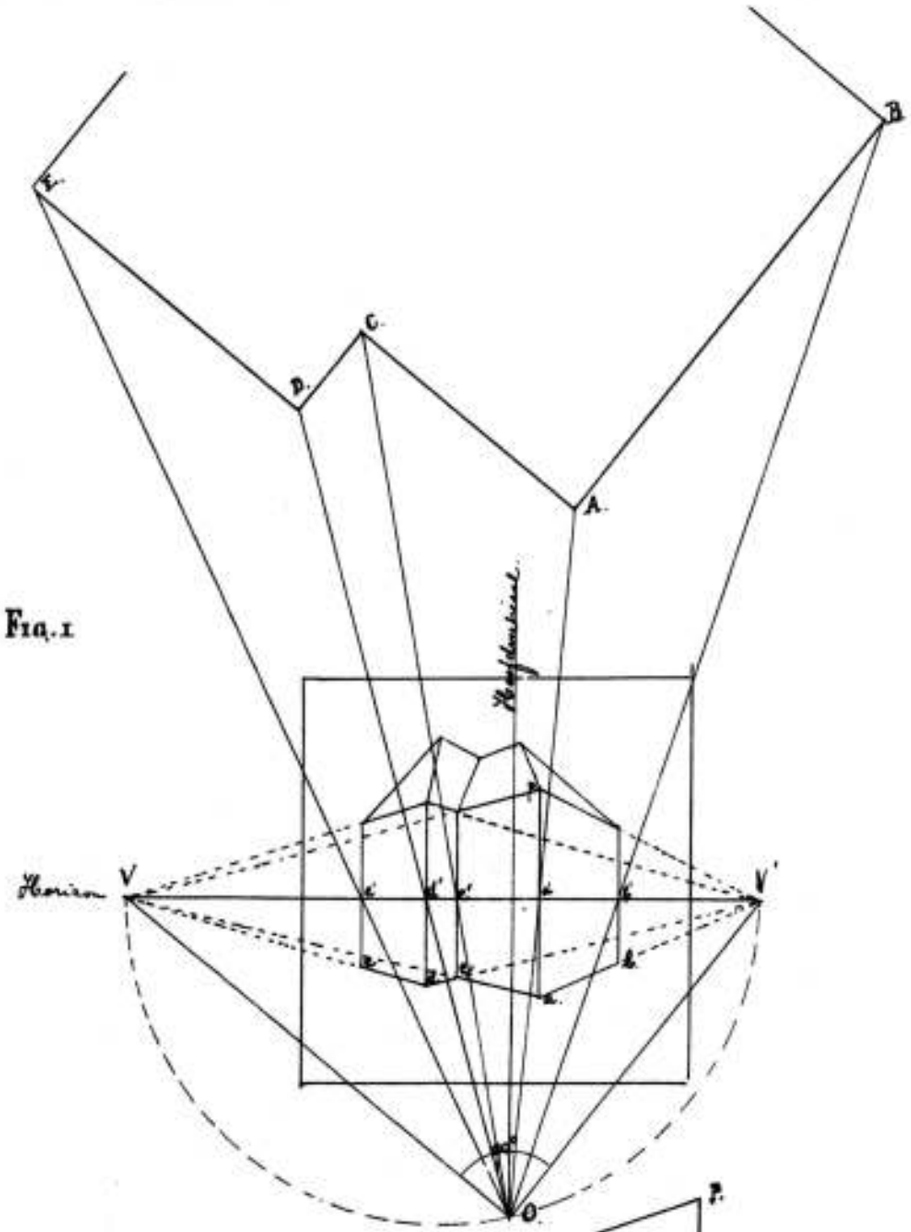

FIG. I

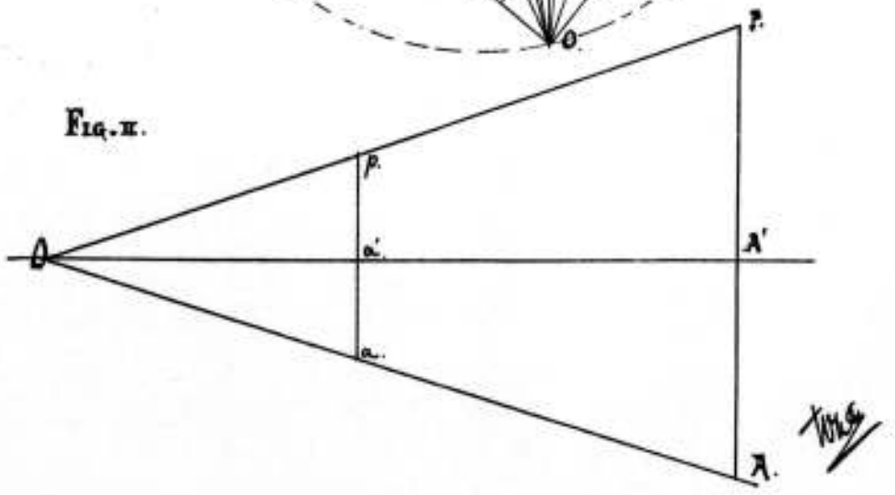

FIG. II.

Photolith van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 1892. N° 49.

horizon getrokken; de afstanden dezer projecties ter linker- of rechterzijde van de hoofdverticaal, de afstand van objectief tot plaat (distantie bij perspectief), benevens de onderlinge afstand der verschillende standpunten en de standhoeken der loodrechte vlakken, die door deze punten kunnen gedacht worden en door het objectief met hoofdverticaal, zijn voldoende gegevens om de geheele terreingesteldheid in teekening te kunnen brengen. Drie photographieën van het dal van het Harzgebergte — ter vergadering aanwezig — maakten deze behandeling duidelijk.

De heer Colpa deelde mede, dat in Oostenrijk, doch voornamelijk in Italië, uitmuntende resultaten met deze wijze van berg- en kustopneming verkregen zijn, zoo zelfs, dat zij thans in Italië, de heerschende meetmethode geworden is.

De meest geaccidenteerde kustlijnen met gebergten etc. worden met behulp van instantanées van uit een schip in teekening gebracht. De onderlinge afstand der standpunten hierbij moetende vervallen, moet de plaats der identische punten op de kust zelve opgenomen worden.

Belangrijke diensten bewijst de photogrammetrie bij het opmeten van gebouwen.

Het is van algemeene bekendheid dat van een perspectief-teekening naar projectievische gegevens, omgekeerd de projectie kan teruggevonden worden van dat gedeelte, waarvan de perspectief eene voorstelling geeft, wanneer een der afstanden bekend is van eenig punt van het in perspectief gebrachte voorwerp tot het tafereel. Evenzoo kan de projectie van een gebouw gevonden worden naar zijn photographie.

Zij (zie figuur I) gegeven de photographische afbeelding van een gebouw, met de horizon en hoofdverticaal. Door verlenging der verdwijnende lijnen, vindt men de verdwijnpunten V en V'; het oog O (het objectief) is derhalve de snijding van den halfcirkel V O V' en de hoofdverticaal. De lijnen V O en V' O geven de richting aan van *cd*, *ce* en *dc*, *ab* en alle lijnen daaraan evenwijdig. Trekt men nu van uit O lijnen door *c d e* en *b*, zoo stellen deze de projecties van de lichtstralen, van uit O naar de hoek-voetpunten van het gebouw. Zij de afstand A tot het tafereel bekend (bij het doen der opneming, noteert men den afstand van A tot de plaats van het objectief), dan behoeft men slechts van uit A lijnen te trekken evenwijdig aan de richting OV en OV' om de snijpunten C en B te vinden en zoo voortgaande uit C naar D en van D naar E, om aldus de juiste gedeeltelijke plattegrond op aangenomen schaal te verkrijgen.

Ter voltooiing dezer geometrische teekening, dienen andere photo's uit andere standpunten, die het gebouw van alle zijden doen zien. De onderlinge plaats dezer standpunten moet eveneens opgenomen worden en door driehoeksmeting vastgesteld. Voor de hoogte-afmetingen is een eenvoudig figuur voldoende. Men denke zich een loodrecht vlak door O, *a'* en A' zoo is (zie fig. 2) O het oog, *a'* het snijpunt met den horizon en A' de plaats van een der verticale lijnen van het gebouw. Door *a'* en A' loodlijnen trekkende, zullen deze de doorsneden met het tafereel en de verticaal *a p* bevatten. Boven *a'* zet men nu *a'p* en beneden *a'* de afstand *a a* van fig. I uit. De lijnen van uit O door *p* (fig. 2) en *a* getrokken, zullen nu de stralen voorstellen die het oog of objectief verbinden met de punten A en P van het gebouw. De snijding dezer stralen met de loodlijn AP geeft derhalve de hoogte van het gebouw aan.

Ramen, vensters, cirkelvormige uitbouwen, etc. zijn in beginsel op deze wijze tot projectie terug te brengen. Noodig is het daarbij de photographieën zoodanig te nemen, dat zooveel mogelijk vallende lijnen verkregen worden.

Den heer Colpa, die geruimen tijd uitgeweid had over het eerste gedeelte zijner voordracht, waarin hij de terreinopneting behandelde, bleef slechts weinig tijd over om breedvoerig het opmeten van gebouwen langs photographischen weg te bespreken.

Toch vond spreker nog gelegenheid om den aanwezigen in kennis te stellen met de resultaten van den arbeid van dr. Meijdenbauer op dit gebied, die verscheidene zeer goed geslaagde proefnemingen met gebouwen gedaan heeft.

De opmetingen van de kathedraal te Marburg, bestaande uit plannen en verschillende opstanden, geheel met behulp der photographie, waren als zoodanig zeer opmerkenswaardig.

Spreker maakte de vergadering opmerkzaam op het bestaan van een instrument, waarmede niet alleen een gebouw naar zijne teekeningen kon in perspectief gebracht worden, maar dat ook omgekeerd de projectie weder opteekende naar de verkregen perspectief. Van dit werktuig, door Ritter uitgevonden en naar hem de Rittersche perspectograaf genoemd, bevonden zich eveneens enkele afbeeldingen (*).

De vergadering, waaronder slechts weinige bouwkundigen aanwezig waren (te bejammeren was het, dat niet aan alle leden van „Architectura et Amicitia" introducties waren verschaft, een verzuim dat, naar wij hopen, bij een volgende gelegenheid, door het meer toegankelijk maken zulker belangrijke voordrachten, zal vermeden worden) eindigde met een welgemeend applaus voor de interessante voordracht des heeren Colpa.

Naar ik vernam, worden ook hiertelande proefnemingen gedaan, waaromtrent echter nog weinig bekend is.

De hooge prijs van het photographisch toestel met benoodigdheden zal voorloopig nog een beletsel zijn tot het doen van proefnemingen van particuliere zijde. Te hopen is, het dat spoedig goedkoopere (thans bedragen de kosten ongeveer *f* 400 à *f* 500) toestellen in den handel komen, daar deze methode van opmeten zich bijzonder leenen zou tot het maken van studies op reis voor architecten.

W. KROMHOUT Cz.

(*) In een *Maandblad voor Teekenonderwijzers* van 1885 werd door schrijver dezes eene beschrijving van dit instrument gegeven met enige afbeeldingen, ter verduidelijking der werking.

Dit schijnbaar eenvoudige, doch inderdaad, door het talrijke verschuiven, ingewikkeld werkstuig, doet het gewone „in perspectief zetten" ruimzaam zijn dan deze mechanische methode. Gelukkig!

PROEVEN VAN BEKWAAMHEID VOOR MEESTER EN GEZEL.

Aan hen die het theoretisch onderwijs van de candidaten op zich hebben genomen.

Eenige dagen geleden werd eene vergadering gehouden door hen, die onderwijs geven met het oog op het in het volgende jaar af te nemen ambachtsexamen. Deze vergadering werd gehouden te Haarlem en door den heer E. A. von Saher geleid. Doel was zoo mogelijk te geraken tot eenheid in het onderwijs, dat hier en daar wordt gegeven, in de tweede plaats om nader te bespreken wat de meest gewenschte leerstof is, die men behandelen zal. Duidelijk bleek, dat eene bespreking gewenscht was; al was men het in hoofdzaken eens, in de onderdeelen bestond verschil van gevoelen onderling en ook verschil in opvatting van de eischen door de deskundigen gesteld. Besloten werd o. m. dat de vergadering zich zal wenden tot de *Commissie benoemd door de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Nijverheid en de vereeniging Arti et Industriae te 's-Gravenhage*, om te trachten eene wijziging te verkrijgen in de wijze waarop de proeven van bekwaamheid zullen worden afgenomen; ook besloot men te

trachten een uitgewerkt leerplan in overleg met de centrale commissie en de deskundigen op te maken.

In December tusschen Kerstmis en Nieuwjaar zal een tweede vergadering gehouden worden en dient dit bericht ook en vooral om allen, die onderwijs geven aan ambacht-lieden, die aan 't examen zullen deelnemen, uit te noodigen hunne namen den tweeden ondergeteekende op te geven, die hun dan, als dag en uur zijn vastgesteld, eene uitnoodiging voor die vergadering zal doen toekomen.

De commissie voor de voorloopige werkzaamheden,

E. A. VON SAHER, Voorzitter.
C. W. SNELLEBRAND, Secretaris.

Haarlem, Meppel, } 20 November 1892.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 26 November 1892.

Deze bijeenkomst was tamelijk druk bezocht. De Voorzitter deelde mede, dat de nieuwgekozen bestuursleden N. W. Lit en P. van de Wint de functiën van 2e-Secretaris en 1e-Bibliothecaris zouden waarnemen. Wegens het bedanken van de heeren K. Sxitters en D. Eduards als leden der commissie voor materialenkennis, werden in hunne plaats gekozen de heeren N. de Ridder en H. J. L. Walker.

Nu kreeg de heer J. van Gent het woord. Hij lezende eene belangrijke geschiedkundige bijdrage over de A-kerk en toren te Groningen tot het jaar 1710. In dit jaar werd de tegenwoordige toren gebouwd en daarover was reeds iets medegedeeld in een vorige bijeenkomst. De oudste oorkonde, op de stichting dezer kerk betrekking hebbende, dateert van 1246. Het is een brief van Otto III, bisschop van Utrecht, aan het bestuur van Groningen. Deze houdt in de bevestiging van een verlof tot stichting eener kapel, gegeven door zijn voorganger, Otto II. De eerste helft der dertiende eeuw is dus de tijd, waarin met den bouw begonnen werd. Eerst eene kapel ter eere van St.-Nicolaas, later gewijd aan de H. Maria, werd de kerk ten slotte A-kerk genoemd, naar den dichtbij gelegen A-stroom. In 1459 werd de hooge dwarsbreuk gebouwd op gelijke hoogte van het koor; zoowel wij het thans nog aanschouwen. In 1546 werd de toren van een groote klok voorzien, en omstreeks dienzelfden tijd van een klokkenspel en zuurwerk; de kerk bezat toen ook een orgel. In 1610 hadden belangrijke herstellingen plaats, gedeeltelijk met behulp van afbraak der oude St.-Walburgskerk. In 1671 sloeg de bliksem des nachts in den Martini- en ook in den A-toren. De brand in den eersten werd geblusscht door aanwending van melk en extra koetsiën. De A-toren, ontegenzeglijk wegens de ruime ingangen en het snelvallende metaal der klokken, werd met het dak der kerk en het nieuwe orgel een prooi der vlammen. In 1673, het jaar na het beleg der Munsterschen, werd de herbouw aangenomen en uitgevoerd door Abram de Cock. In 1674 werd het werk opgenomen en zeer slecht bevonden, dat de Stadsregeering A. de Cock op de Peelepoort gevangen zette en het werk op zijne kosten liet verbeteren. In 1684 kwam het fraaie raadsgestoelte gereed, dat nu nog de kerk versiert en in 1697 werd de kerk met een nieuw orgel voorzien door den orgelmaker Arp Schnitger van Hamburg, welk orgel volgens rekening *f* 13,000 kostte. Dat de bouw van den toren zeer smolide was, bleek in 1710, toen hij op een Zondag, na de godsdienstoefening, bij stil weder instortte. Twee meisjes kwamen daarbij om het leven. Dit is de korte inhoud van sprekers interessante mededeelingen.

Hierna kreeg de heer P. van de Wint het woord ter beantwoording der vraag: „Wat is een baardvoeg, wat is een gesneden voeg en hoelanig is hare behandeling. Zijn er nog andere soorten van voegen?" De Commissie was eenparig van oordeel, dat dergelijke vragen niet in de vragenlijsten behoorden gevonden te worden. Ieder lid dezer Vereeniging zou, als bouwkundige, ten minste wel weten wat bovengenoemde voegen waren en hoe ze behandeld worden. Zij gaf echter toch nog een korte omschrijving ervan en noemde als zuivere voegen nog: de gedagde, de gekrabbelde en verzonken voeg. Sommigen der aanwezigen hadden deze vraag liever wat uitvoeriger behandeld gezien.

De heer G. G. Reitsema sprak namens de commissie voor bouwkundige rechtsfeiten over de vraag: „Is een aannemer zener fabriek verplicht het onderhoud gedurende den onderhoudstermijn voor zijne rekening te nemen, indien de eigenaar haar in werking stelt, ook al is dit onderhoud in het bestek bepaald? Is er ook een wetsartikel, dat hierin voorziet?" Volgens het gevoelen der Commissie bleek de beloofde van den vrager niet recht duidelijk. Zoude de vraag dan stond, zou zij geen oogenblik aarzelen, haar in bevestigenden zin te beantwoorden, juist *omdat* het onderhoud in het bestek bepaald is. Verschillende heeren waagden nog eene gissing naar de bedoeling des vragers, waarop de Voorzitter dezen, mocht hij aanwezig zijn, in overweging gaf een nieuwe, duidelijker vraag in de bus te doen.

De Commissie voor materialenkennis had nog een vraag van zeer vroegen datum te beantwoorden, namelijk over de waterverf van G. M. Boks en Cie te Amsterdam. Eindelijk was zij met het onderzoek en het toepassen van de tweede gronden prof gereedgekomen en de heer F. Lentingh Wiardi deelde thans den uitslag daarvan mede. Dat tweede gratis toegezonden monster had hij aangebracht op een muur, zoowel hoog als laag bij den grond. De beproeving was gedaan geheel volgens voorschrift, behalve dat de commissie gemeend had het mengsel niet te dik te moeten nemen, daar bij ondervinding steeds blijkt, dat door ongelijk opstrijken van bovenen onderlaag dik opgestreken verf afdaddert en berst. De waterverf bleek een goed weerstandsvermogen te bezitten tegen regen, spoelen en schudden en het wijnig of niets af slechts sprak de Commissie hare bevreemding uit, dat dit door den heer Boks gezonden monster een grijze portlandcementkleur vertoonde, welke kleur geheel niet op de staalkaart voorkomt. Het eerste monster, dat slecht voldeed, was daarentegen wit. Over dit rapport werd nog eenigen tijd gediscussieerd, waarop de vergadering de volgende conclusie nam: „De door den heer Boks gezonden kleurstoffen hebben verschillende resultaten opgeleverd. Alleen dan is eene afdoende beoordeeling mogelijk, wanneer alle kleuren, die op de staalkaart voorkomen, zijn onderzocht."

In de hierop gehouden pauze werden met zeer veel belangstelling bezichtigd plan en teekeningen van het Rijksopnemingsgesticht te Avereest, ingezonden door den heer N. Kruisinga, en eenige platen uit „De Architect".

Na de pauze had er nog eene bespreking plaats over de wenschelijkheid en mogelijkheid van een eigen lokaal voor de Vereeniging. De tegenwoordige toestand veroorzaakt veel ongerief. Aan alle bezwaren, wat leeszaal, bibliotheek, vergaderingen betreft, zou door een eigen lokaal tegemoetgekomen worden. Eene voorloopige Commissie, bestaande uit de bestuursleden N. Kruisinga, K. Hoekzema, J. P. Haren en een paar nog te benoemen gewone leden, zal een voorloopig onderzoek over deze zaak instellen en later verslag van hare bevinding uitbrengen.

Hierna werd de vergadering gesloten.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Vergadering van Dinsdag 29 November 1892.

In deze bijeenkomst hield de heer C. B. Posthumus Meijjes, architect te Amsterdam, eene rede over de geschiedenis der kerkgebouwen van de Ned.-Hervormde gemeente te Amsterdam en werden verschillende dezer kerken zoowel uit een technisch en artistiek, als uit een geschiedkundig oogpunt behandeld, en meer speciaal de Nieuwe kerk alsdan, waar juist eene gedeeltelijke restauratie van een der gevels ten einde gebracht was. Bij genoemde restauratie zijn de weigestaagde Francois I-motieven wederom tot hun recht gekomen.

Spreker vond gelegenheid hierbij ook te wijzen op de restauratie van het groote herkvenster, dat slechts ten deele bestond en hier en daar verminkt was. Volgens eene schets, gemaakt door den heer A. le Comte, leeraar aan de Polytechnische School te Delft, is dit zeer moeilijke werk ter uitvoering opgedragen aan den heer J. L. Schouten te Delft, die, ter vergadering aanwezig, in de pauze de modellen, benevens eenige der origineele gedeelten, gerestaureerd, kunstmatig verkocht deed aanschouwen. Men bewonderde hierin zoowel de kunstvaardige compositie als de getrouwe nabootsing der bestaande kleuren.

De bespreking der verschillende kerken werd door den heer Posthumus Meijjes door eene collectie fraaie oude gravures en teekeningen verduidelijkt, waaronder eene correcte voorstelling van den bestaanden toestand der Nieuwe kerk te Amsterdam vóór de restauratie.

Een woord van warmen dank werd spreker namens de vergadering door den Voorzitter gebracht voor de zoowel boeiende als interessante voordracht, getuige het daverend applaus bij het verlaten van het sprekersgestoelte.

Tevens werd de heer Schouten bedankt voor het bevichtigen zijner zeer schoone glasschilderingen en verschillende andere werkstukken zijner fabriek.

Nadat door den Voorzitter gewezen was op een gekxposeerd gesneedijzeren hekwerk, een kunststuk, zoowel van compositie als van uitvoering, vervaardigd door de heeren Braat en Zonen te Delft, werd de vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN.

Vergadering van 24 November 1892.

De 180e vergadering, die door een 35tal leden en enkele genoodschapten bezocht was, werd voorafgegaan door eene kunstbeschouwing, bestaande uit de antwoorden op de prijsvragen, door de Maatschappij in 1891, benevens uit de bekroonde antwoorden voor de eerepenningvraag in 1892 uitgeschreven. Voorts werd de aandacht geschonken aan de inzending van de heeren Henri Hainck en Alex. Inkoste te Rotterdam, bestaande uit glazen steenen en verschillende glassoorten ten dienste van het bouwvak. De heer D. Veilbrief alhier, die als vertegenwoordiger voor genoemde firma het een en ander had tentoongesteld, gaf enige mededeelingen omtrent dit betrekkelijk nieuwe materiaal ten beste, waaruit o. a. blijkt, dat de z.g. Falconnier-steenen, voortreffelijke isolatoren zijn; doordat ze als gewone flesschen zijn geblazen, sluiten ze de warmte, de koude en het geluid geheel af. Spreker gaf uit het prospectus van de firma de toepassing der steenen aan, waaruit bleek, dat men in alles getrouw de voorschriften van den fabrikant moet opvolgen om teleurstelling te voorkomen. Nadat de heer Veilbrief de aanwezigen overtuigd had, dat het licht volkomen doordringt zonder dat het mogelijk is er doorheen te zien, zeide hij dat deze glassteenen zeer geschikt zijn voor stegen, doorgangen, tuintjes en daar, waar men geen lichtkoijnen mag of kan aanbrengen.

Hierop verkreeg de heer De Vries (firma De Vries en Stevens te Leiden) het woord, om de ingezonden collectie waterfilters nader toe te lichten. In het bijzonder trok de bekende en door Prof. Van Overbeek de Meijer aanbevolen Chamberland-filter de aandacht.

Nadat de Secretaris, de heer Van Achterberg, eenige leien en glazen naamplaten had laten circuleeren en de leden wees op een monster mergelsteen, dat in Limburg veel toepassing vindt, deelde de Voorzitter mede, dat een brief was ingekomen van de sneden-vereeniging „Eensgezindheid" te Leiden, welke de medewerking van de Afdeeling inroept om te trachten verbetering te brengen in de positie der werklieden, door zooveel mogelijk bij aanbestedingen elk vak afzonderlijk aan te besteden, ten einde zij daardoor zekerheid te hebben, dat hun ook de aannemingsommen worden uitbetaald.

De vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" alhier had, naar aanleiding van het verzoek der sneidersvereeniging ook een schrijven aan de Afdeeling gericht, waarin de heeren L. J. Cohen en P. de Wilde aangewezen werden om deze zaak in de Afdeeling te bespreken. Op voorstel van het Bestuur werden de heeren W. C. Mulder en Jz. van der Kamp uitgenoodigd om met de heeren van „Bouwkunst en Vriendschap" in de volgende vergadering advies over het vraagstuk uit te brengen. Hierop volgde de afdeeling van eenige huishoudelijke zaken, waarna de heer M. N. Koning, uit Amsterdam, het woord verkreeg om zijne bijdrage: *Het beproeven van bouwmaterialen* ten beste te geven.

Na een inleidend woord, waarbij spreker o. a. wees op het groote belang der zaak en de uitgebreidheid van het onderwerp, zeide hij, dat het beproeven van materialen kan geschieden langs mechanischen en langs chemischen weg, doch dat het zoo moet worden ingericht, dat voor alles een goed en degelijk antwoord moet gegeven worden op de vragen van de mannen der practijk.

Met 't oog op het omvangrijke van het onderwerp, wenschte de heer Koning zijne mededeelingen saam te vatten in vijf afdeelingen, als: 1°. hout, 2°. werf, 3°. metalen in hoofdzaak ijzer), 4°. de bindmiddelen en 5°. de metselsteenen.

Zeer kort was spreker in zijne mededeelingen omtrent het keuren van hout. Dit toch kan beter aan de practici overgelaten worden, daar men over 't algemeen meer waar de uiterlijke kenteekenen moet medeeten. Wil men het echter na de een of andere kunstbewerking ter keuring aanbieden, dan zal men wetenschappelijk te werk moeten gaan en dus de chemie te hulp moeten roepen. Zoo is het ook met het onderzoek der verfstoffen; meestal geschiedt dat chemisch; een enkele maal wordt het dekvermogen gevraagd, maar dit is alleen door een verfproef uit te maken.

In het breede werden vervolgens de hierboven genoemde punten besproken, die, hoe belangrijk ook, niet van zulk een aard zijn, dat uw verslaggever daarbij lang behoeft stil te staan. Veel toch was uit de verschillende vakbladen en eigen toepassing bekend. Dit neemt echter niet weg, dat de verschillende mededeelingen groote belangstelling wekten; de vele ter bezichtiging gestelde werktuigen enz., zeer duidelijk toegelicht en uitvoerig gezet door den begaafden spreker, deden zien hoeveel moeite de heeren Koning en Bienfait zich getroosten en hoe nuttig hun degelijk proefstation voor bouwmaterialen werkt. Gaarne stemmen wij dan ook in met den wensch van den Voorzitter, dat velen mogen medewerken om deze hoogst nuttige inrichting te steunen; door haar toch zijn wij verzekerd goede bouwmaterialen te bezigen.

Vele aanwezigen deden den heer Koning vragen, die allen op de meest bevredigende wijze werden beantwoord.

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van 24 November 1892.

De Voorzitter opent de vergadering en doet, na lezing en goedkeuring der notulen, mededeeling van eenige ingekomen stukken.

Op voorstel van het Bestuur wordt besloten als onderwerp voor de volgende prijsvraag te kiezen: „ontwerp van een Raadhuis voor eene plaatselijkheid van 9 à 10,000 inwoners." Aan deze prijsvraag kunnen medeleden alle bouwkundigen, wonende in de provincie Friesland; de ingekomen ontwerpen zullen worden beoordeeld door eene jury, bestaande uit drie leden van de afd. Haarlem.

De Voorzitter deelt mede dat de spreker voor deezen avond kennis heeft gegeven niet met zijn lezing gereed te zijn; om deze reden zal de Voorzitter thans eene spreekbeurt vervullen en een en ander mededeelen over lijkverbranding en de inrichting van lijkovens. Na een inleidend woord geeft de spreker, beginnende met de Babyloniërs en Assyriërs, een overzicht van de geschiedenis der lijkverbranding bij bijna alle volken en deelt daarbij mede, dat de lijkverbranding bij velen gebruikelijk was; met de invoering van het Christendom werd het verbranden van lijken verboden, doch na de Fransche revolutie weder aanbevolen; sedert zijn op verschillende plaatsen van Europa vereenigingen opgericht om deze wijze van lijkbezorging te bevorderen.

Na eene korte pauze geeft spreker, toegelicht door eenige duidelijke teekeningen, een overzicht van de systemen van ovens, die elkander wegens de toenemende verbeteringen, vooral ten opzichte van het verbrandingsproces en om aan de gevoelens van piëteit jegens de afgestorvenen te voldoen, hebben opgevolgd.

Onder de beste ovens worden die van Siemens gerekend, waarin de verbranding geschiedt door hette lucht, evenals bij het crematorium te Zürich, systeem Bourry, dat ook te Hilversum is aangenomen. Van deze crematoria werden de bouw en inrichting op uitvoerige wijze verklaard, waarna de spreker zijne belangrijke voordracht, die met de meeste aandacht werd gevolgd, eindigde.

Namens de vergadering werd den Voorzitter door den heer Roosdorp dankgezegd.

Nadat de Voorzitter het nieuwe lid, den heer Kalma, had welkom geheeten, werd de vergadering, onder dankzegging aan de leden voor de thanwe opkomst, gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De arbeidsraad voor de bouwvakken, bestaande uit de heeren: F. H. van Malsen, voorzitter; A. Stigter; K. Stoffels, secretaris; E. F. Ehnle, penningmeester; O. M. Alewijnse; A. Heijer; J. F. Klerks; W. A. Kramers; W. B. van Lissland; J. J. van Nierkerken; J. H. Pfeiffer; A. C. Paanlekooper; D. Thierry Pz. en W. Wissink, heeft de volgende circulaire verspreid:

„Het is bekend, dat in Mei van het vorig jaar hierteestede een geenstinneerde vergadering werd gehouden van architecten, patroons en werklieden, waar o. m. de noodzakelijkheid werd betoogd en erkend, dat het loon der werklieden moest worden verhoogd en dit al dadelijk als zoo loon voor een timmerman moest worden gesteld op 20 cents per uur en voor de overige bouwvakken geregeld in verhouding naar het bestaande gebruik, terwijl tegelijk als reginsel werd aangenomen, dat stukwerk in het belang van werklieden en patroons kon worden toegepast, mits de tarieven van het stukwerk rekening hielden met den aangenomen loonstandaard.

De vergadering was van oordeel, dat een verhooging van de loonen, in zo noodzakelijk block te zijn, evengoed kon worden toegepast en doorgevoerd als de verhooging van den prijs der materialen, die, trots den druk der concurrentie, toch herhaalde malen door dezelfdenstandigheden werd voorgeschreven.

Al kan in met erkentelijkheid worden gezigd dat door verschillende patroons hieraan wenl voldaan en wele architecten daartoe krachtig medewerkten, toch bewijzen nog zoovele klachten van patroons en werklieden beiden, dat nog lang niet algemeen tot die verhooging is overgegaan.

De werklieden klagen voortdurend over patroons, die minder betalen, en de patroons, die wel tot den gewenschten maatregel zijn overgegaan, klagen over ongelijke concurrentie bij aanbestedingen en over scheeve verhouding tes aanzien van hun klanten.

Het dient hier ook nog opgemerkt te worden, dat sommige welwillende patroons, die 20 cents niet als normaal loon invoeren, door het geven van overuren of door het betalen van schaftijden, waarin niet gewerkt wordt, een betrekkelijk ruim loon uitbetalen — toch is die toestand onzuiver en houdt betere regeling tegen.

Dientengevolge zijn wij zoo vrij, u beleefd in overweging te geven, om tot deezen door ons allen gewenschten maatregel over te gaan in het belang van alle werklieden en tot regeling van den toestand, wat voor ieder uwer in het bestuur van zijn zaken toch ook wenschelijk te achten is."

— Door het bestuur der Vereeniging voor burgerlijke ingenieurs is een adres gezonden aan den Minister van Binnenl. Zaken, waarin op het gewichten van een wetenschappelijk proefstation voor bouwmaterialen van Rijkswege, te Delft te vestigen, wordt aangedrongen.

AMSTERDAM. In de op Woensdag gehouden buitengewone algemeene vergadering van aandeelhouders der Maatschappij tot Exploitatie van Stoomspoorwegen, ter behandeling van het voorstel tot aankoop van den spoorweg Tilburg—Nijmegen, werd, onder discussie, de directeur-generaal gemachtigd tot het aangaan van de desbetreffende overeenkomst met den Staat.

— Donderdagavond werd door den architect L. Gosschalk in eene openbare vergadering des Kiesvereeniging *Amstelstad* over den toestand der arbeiderswoningen hierteestede gesproken. Die toestand is volgens spreker voor een groot deel slecht, zeer slecht en een schandvlek voor de Amsterdamsche samenleving. Wel zijn er door verschillende bijzondere vereenigingen 3200 arbeiderswoningen gesticht, waarvan een deel met gebeelijken steun der gemeente, maar het is op verre na geen cijfer overeenkomstig met de behoefte. Naar matige schatting zijn er 40,000 huisgezinnen, waarvan de hoofden een inkomen hebben van minder dan *f* 600 's jaars, en daarvan zijn er minstens 25,000 gezinnen, te zamen bestaande uit 100,000 personen, op de slechte wijze en samengepakt gehuisvest. Trouwens om een flauw denkbeeld te hebben van dien onhoudbaren toestand, had hij slechts te herinneren aan het berachte „kelderrapport", indertijd door de gezondheidscommissie uitgebracht.

Hoewel er sinds dien een groot aantal kelderwoningen werd afgekeurd, kan men aannemen, dat thans nog 3000 kelders door 15,000 zielen bewoond worden.

Niettemin wilde spreker de beste dier woningen doen opknappen om ze beschikbaar te stellen voor dat vloeiend deel der bevolking, waarvan men niet weet hoe het aan den kost komt.

Na kortelijk in herinnering gebracht te hebben de verschillende pogingen, in de laatste 25 jaren, zoowel op wetgevend gebied als door het particulier initiatief, gedaan om den bouw van arbeiderswoningen te bevorderen, en na met waardeering gesproken te hebben over de Amsterdamsche bouwverordening, welke veel voorziening zou brengen indien zij beter gehandhaafd werd, schetste hij aan de hand van de op dit gebied zoo verdienstelijke Helena Mercier, hoe het er hier en daar in de stad uitziet.

De vraag, wat er ter verbetering gedaan kan worden door het Rijk en wat door de Gemeente, gaf spreker aanleiding te wijzen op verschillende rapporten, hierteelande over het onderwerp samengesteld en op hetgeen er te dien aanzien in de wetgeving in andere landen is gezegeld.

In Nederland is z. i. alleerst behoefte aan een uitgebreid en grondig onderzoek, zoowel ten plattelande als in de steden, maar geen onderzoek *à grand orchestre*, erop uit de menschen tot klagen aan te sporen, gelijk de enquête. In de steden minder, maar ten plattelande is een regeeringsenquête wenschelijk.

Verder wilde hij op 't voetspoor van wijlen Wintgens gezondheidsraden doen in het leven roepen. Liefdadigheid op dit gebied keurt hij af; alleen de harde hand van den wetgever en der wet kan heil stichten.

Het stichten van goede arbeiderswoningen wilde spreker maken tot eene zaak, niet van philantropie, maar tot eene zekere geldbelegging. De spaarbanken konden naar het voorbeeld van Engeland ook hier diensten bewijzen, door de ingelegde kapitalen dienstbaar te maken aan den woningbouw. Met ingenomenheid meende hij erop te mogen wijzen, dat de directeur onzer Rijksspaarbank van dit denkbeeld niet afkeerig is.

Van gemeentewege verlangt hij niets dan handhaving van de bouwverordening en het bouwen van arbeiderswoningen te brengen binnen het bereik van den minderen man door uitgifte van gronden in erfpacht, welke de kosten met 20 percent zou doen verminderen. Tot dit doel vestigde hij hier nogmaals de aandacht op de gronden in de Buiksloter Ham. Aan het eind noodigde hij de Kiesvereeniging „Amstelstad" uit zich tot de Regeering te wenden met het verzoek om gezondheidsraden in te stellen of gezondheidsinspecteurs, om wetten in het leven te roepen, regelende het vraagstuk der arbeiderswoningen en tot het recht tot ontgaening van ter bewoning ongeschikte woningen en tot herziening der wet op de Rijks-

postspaarbank in dier voege, dat het mogelijk worde credieten te openen voor den bouw van arbeiderswoningen.

In de daaropvolgende bespreking werd door den heer Kruseman gewezen op hetgeen ter verbetering reeds gedaan was en dat een onderzoek naar den toestand der woningen geene aanbeveling verdiende; volgenslien sprekers waren de doog den heer Gosschalk aangewezen middelen niet toereikend; alleen de onteigening vond zijne instemming en werd zelfs als hoofddrank beschouwd; herziening der onteigening ga dus aan alles vooraf. De heer Gerhard noemde alle hier genoemde middelen onvoldoende en den slechten toestand der arbeiderswoningen slechts een onderdeel van de diep verdorven maatschappij. Hij zou verder zeker huiseigenaar, die menschen slecht laat wonen, willen ontzet zien van zijn eigendomsrecht. Alleend echter zou alleen zijn het doen overgaan van alle gronden in handen der gemeenschap. Van eenige sprekers, die daarna nog het een en ander in het midden brachten, was het mr. Treub, die met den heer Gerhard instemde, dat een eigenaar, die slecht laat wonen, zijn huis moet worden ontnomen.

De heer Gosschalk zeide in zijn wederantwoord daarom een enquête te willen, omdat er eenheid over het gansche land noodig is waar het geldt zich de gegevens te verzamelen en middelen te beramen op een gelijken grondslag.

De heer Gerritsen sloot de vergadering met het uitspreken van de hoop, dat zij het begin mocht zijn van een campagne voor deeze winter ter zake van de arbeiderswoningen, om te pogen op die wijze het vraagstuk tot eene oplossing te brengen.

— De buste van Dr. Hasebroek zal door Johan Keller worden gemaakt.

UTRECHT. B. en W. hebben den Raad voorgesteld de noodige gelden beschikbaar te stellen voor een marmeren borstbeeld van H. M. de Koningin in den voorgevel van het Universiteitsgebouw. De buste zal, wanneer de Raad het daartoe benoodigde bedrag van *f* 1000 beschikbaar stelt, worden aangebracht in het gevelfront van het groote middenvenster van het gebouw.

ZWOLLE. In de Maandag j. l. gehouden vergadering van den Raad is het verzoek van de Zwolsche schilders- en behangersvereeniging om oprichting eener schilderschool van gemeentewege, gewezen van de hand, zakte met 10 tegen 9 stemmen was verworpen het voorstel om hierover het bestuur der practische ambachtsschool te hooren.

MIDDELBURG. In April a.s. zal hierteraede de vijfde driejaarlijksche tentoonstelling van schilderijen gehouden worden.

KAMPEN. Op uitnoodiging van eene daartoe gevormde commissie, had Zaterdag een bijeenkomst plaats van patroons en werklieden, ten einde te bespreken het wenschelijke van het oprichten van een arbeidersraad, welke tot taak zou hebben een band te vormen tusschen werkgevers en werklieden, hun onderling tegen willekeurige handelingen te beschermen en werkstakingen enz. te voorkomen. Hoewel het nuttige van dusdanigen raad erkend werd, was de stroom der besprekingen de zaak voorloopig te laten rusten. Voorwaar een zeer resultaat.

— Het bericht, onder Personalia, opgenomen in *De Opmerker* van 13 October jl. en ook in andere dag- en weekbladen voorkomende, dat de heer A. Mansing te Winterwijk tot directeur der tuinfemmeillabriek te Nieuw-Lombrecht zou benoemd zijn, is onjuist. Deze persoon, vroeger schipper, is benoemd tot vaste bookhouder, in plaats van den heer Buitink. Een directeur wordt aan deze fabriek, na het eerrol ontslag van den heer W. C. A. Hofkamp, thans onderdirecteur der Rotterdamsche Ballastmaatschappij, niet meer aangesteld.

BERICHT.

De Administratie van *De Opmerker* heeft de eer het volgende onder de aandacht der lezers van dit blad te brengen.

Met 1 Januari a. s. vangt de acht-en-twintigste jaargang aan en houdt *De Opmerker* op het orgaan te zijn van het Genootschap „Architectura et Amicitia". In verband daarmede wordt de titel van het blad eenigszins gewijzigd en zal deze luiden: *„De Opmerker". Bouwkundig Weekblad.* Overigens ondergaat de wijze van uitgaaf geenerlei verandering.

Het aantal platen, dat jaarlijks bij het blad wordt verzonden, verkrijgt eene belangrijke uitbreiding. Dit aantal wordt op een *minimum* van **25 stuks** gebracht. Voorts is het ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat de Redactie zich de medewerking van erkende specialiteiten op verschillend gebied verzekerd heeft.

Teneinde het blad onder het bereik van velen te brengen, wordt met 1 Januari a. s. de abonnementsprijs gebracht op **vijf gulden per jaar**, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, per kwitantie beschikt wordt.

Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der postunie) bedraagt de abonnementsprijs *f* 6.50 per jaar en voor de overige landen *f* 8.— per jaar, beiden met verplichte vooruitbetaling.

Zij, die zich thans op *De Opmerker* abonneeren, ontvangen de tot 1 Januari a. s. verschijnende nommers gratis.

De Administratie.

VRAGENBUS.

Vraag. Welke middelen zijn bekend om op goedkoope wijze, liefst langs chemischen weg, oude verflagen van hout te verwijderen? Deze hout worden hier bedoeld: brugleuningen, buitenblinden en dergelijken.

Voor toezending van antwoorden houdt de Redactie zich aanbevolen.

CORRESPONDENTIE.

(A. et A.) *Den heer N. N.* De bepaling in het programma luidt: „De behandeling der teekeningen moet in zwarte inktlijnen geschieden". Hiermede wordt de *gekleurde* teekening bedoeld, met inbegrip van deze nieuwe aangeving der gevel-ornamentie boven en om de muurpilaster.

PERSONALIA.

— Bij den dienst der Staatsspoorwegen in Sumatra's Westkust is een tweejarig verlof naar Europa verleend, wegens twaalf jaren ononderbroken dienst, aan den chef der exploitatie Th. A. M. Rays; wegens ziekte, aan den werktuigkundigen ingenieur 1e kl. C. H. W. Linck, en wegens 15 jaren ononderbroken dienst, aan den opzichter 3e kl. H. L. Leijlie Mathilde.

— Voorts hebben in Ned.-Indië nog de volgende mutaties plaats gehad:

Ontslagen: uit zijne betrekking, de geschoonde opzichter 2e kl. bij den waterstaat in 's-lands dienst werkzaam G. van de Beek.

Benoemd: Tot adj.-chef der 4e afd. bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java J. H. Israel, thans tijdelijk met de waarneming dier betrekking belast.

— *Benoemd* tot adjudant-ingenieur bij den waterstaat in Nederlandsch-Indië jhr. P. J. Boreel.

— Als directeur der stadsreiniging te Kampen is benoemd de heer B. W. Feyge Jr., thans opzichter.

— De heer J. D. v. Hengel te Genderingen is benoemd tot directeur der stoomtram Terborg—Genderingen.

— De heer A. H. van Thiel, hoofdinspecteur bij de telegrafie, heeft Donderdag 1 December den dag herdacht, waarop hij voor 40 jaar bij dien tak van dienst een betrekking aanvaardde.

— Het pensioen, den gewezen opzichter 1e kl. van 's Rijkswaterstaat J. G. Lugten toegekend, bedraagt *f* 835.

— Met 1 Januari zal de opzichter van den waterstaat 4de kl. J. Koomans, tijdelijk te Dordrecht geplaatst, de plaats innemen van den opzichter 1ste kl. W. A. Blumer te Werkendam, die den dienst met pensioen verlaat.

— Op het bureau van den ingenieur-titularis te Leeuwarden is geplaatst de landmeter F. P. M. Bartens en op het bureau van den ingenieur te Dordrecht de landmeter J. Sik, terwijl de landmeter A. J. Welling te Heerenveen is belast met den velddienst te Maastricht. De teekenaar van het kadaster P. B. Jopje is verplaatst van Amsterdam naar Dordrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Electro-technisch ingenieur voor een der hoofdplaatsen op Java. Adres onder *Elektriciteit* aan Scheltema en Holkema's boekhandel Amsterdam.

— Technoloog aan de drinkwaterleiding te Rotterdam. Jaarwedde *f* 2300, maximum *f* 3000. Adres vóór 15 Dec. aan burg. en weth.

— Hoofdcontroleur aan de drinkwaterleiding te Rotterdam. Jaarwedde *f* 1200. Maximum *f* 1800. Kennis van het bouwvak en de werktuigkunde strekt tot aanbeveling. Adres vóór 15 Dec. aan burg. en weth.

— Gemeente architect te Winschoten. Jaarwedde *f* 700 en *f* 25 voor bureaubehoeften. Adres den burg. vóór 10 Dec.

— Onderwijzer in het schilderen, aan de Ambachtsschool te Leeuwarden. Jaarwedde *f* 700. Adres vóór 16 Dec. aan het Bestuur der Ambachtsschool.

— Jong ingenieur voor het plaatsen in Holland van machinerieën. Adres bet. J. H.-Z. Voorburgwal 127, Amsterdam.

— Opzichter bekend met kaal- en lijnrekenen voor de gebouwen der Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord. Adres den directeur van gen. Maatschappij.

— Opzichter bij de gemeentefabrieken te Middelburg. Jaarwedde *f* 1000. Adres vóór 9 December aan den Gemeenteraad.

ADVERTENTIEN.

Georg-, Marien-, Bergwerks- & Hütten-Verein te Osnabrück.

Vertegenwoordiger voor Nederland en koloniën.

F. W. VAN GENDT JGz.

Ingenieur-architect. Van-Speijkstraat 117

's-GRAVENHAGE.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en hoeken de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT alhaar.

Ministerie van Justitie.

OPENBARE AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 20n December 1892***, des namiddags te 2 uren (Plaatselijke tijd), zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage *Wij* enkele inschrijving worden **aanbesteed**:

Het driejarig onderhoud, aanvangende 1 Januari 1893 en eindigende 31 December 1895, van:
De Strafgevangenis te Appingedam.
Het Huis van Bewaring te Winschoten.
Het Rechtsgebouw en de Strafgevangenis te Groningen.
Het Huis van Bewaring en het Paleis van Justitie te Leeuwarden.
De Strafgevangenis te Sneek.
Het Rechtsgebouw en het Huis van Bewaring te Heerenveen.
Het Rechtsgebouw en het Huis van Bewaring te Assen.
Het Rechtsgebouw en het Huis van Bewaring te Zwolle.
Het Rechtsgebouw en het Huis van Bewaring te Almelo.
De Strafgevangenis en het Kantongerechtsgebouw te Deventer, en
Het tweejarig onderhoud, aanvangende 1 Januari 1893 en eindigende 31 December 1894, van:
Het Huis van Bewaring en het Kantongerechtsgebouw te Amsterdam.

De besteding geschiedt in 59 percenten.

Bestekken liggen ter lezing in bovengenoemde gebouwen en op het Bureau van den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage en zijn op franco aanvrage tegen betaling van *f* 1.60 franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaren, Spui N°. 28a te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal geschieden voor de gebouwen te Groningen, Appingedam, Sneek, Assen, Zwolle, Almelo en Deventer den 12den December 1892; voor de gebouwen te Winschoten, Leeuwarden en Heerenveen, den 13den December 1892, beginnende bij de Gevangenissen des namiddags ten 2 ure (Plaatselijke tijd) en voor de gebouwen te Amsterdam den 12den December 1892, beginnende bij het Kantongerechtsgebouw des voormiddags 9 ure (Plaatselijke tijd).

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage en verder:

Voor de werken aan het gebouw te Appingedam, bij den Opzichter A. J. KNAAP aldaar.
Voor de werken aan de gebouwen te Groningen en Winschoten, bij den Opzichter N. W. LIT te Groningen.
Voor de werken aan de gebouwen te Leeuwarden, bij den Opzichter W. C. DE GROOT aldaar.
Voor de werken aan de gebouwen te Sneek en Heerenveen, bij den Opzichter J. HOGENDIJK te Sneek.
Voor de werken aan de gebouwen te Assen, bij den Opzichter F. BOUSSTRA aldaar.
Voor de werken aan de gebouwen te Zwolle, bij den opzichter J. L. VAN ESSEN aldaar.
Voor de werken aan de gebouwen te Almelo, bij den Opzichter B. VEENDORST aldaar.
Voor de werken aan de gebouwen te Deventer, bij den Opzichter J. A. MULDER HOUWER aldaar.
Voor de werken aan de gebouwen te Amsterdam, bij den Opzichter G. SLUIS aldaar.

's-Gravenhage, 26 November 1892.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN HEIJMA.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

SPOORWEG ALMELO—SALZBERGEN.

AANBESTEDING.

Op ***Maandag*** den **19 December 1892**, des namiddags ten 1½ ure (*Greenwichtijd*), zal in het Central Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

volgens bestek No. 541:

Het bouwen van eene lokaalgoederenloods en het leggen van sporen, wissels en bestratingen op het stationsemplacement BENTHEIM (Duitschland).

Raming f 8000.

Volgens bestek n° 542:

Het ophoogen van een gedeelte terrein en het daarop leggen van sporen, wissels en bestratingen met verbouwing van de verhoogde los- en laadplaats op het stationsemplacement GILDEHAUS (Duitschland).

Raming f 9000.

De bestekken zijn ad *f* 1.— per exemplaar verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, Kamer 154.

De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.

De Administrateur.

GEMEENTE-GASFABRIEKEN

te ROTTERDAM.

INSCHRIJVING

op

DONDERDAG 15 DECEMBER 1892,

des voormiddags ten 11 *uur,*

TEN KANTORE VAN DE

Gemeente-Gasfabrieken Oost-Zeedijk,

naar de LEVERING van

Getrokken IJzeren Pijpen en Fittings, Vertind Looden Buizen, Rood en Geel Koperen Pijp en Bladkoper, Roodkoperen Lantaarns, Koperen Hoofdkranen, Koperen Fittings en Branders, Lyra's, Koperen Lantaarn Kranen, Houten Rozetten, Lampenglazen, Porceleinen Kappen, Lantaarn-ruiten, Gashaken, Houtschroeven, Draadnagels, Moer- en andere bouten, Bordpapier, Stalen Schoppen, Lijn- en Patentolie, Vet- en Zeep, Loodwit, IJzermeule, Lampkatoen, Poetslappen, Poetskatoen, Spouzen, Zeemvellen, Kwasten, Schiemanagaren, Suult van Vlas, Striktouw, Bezems, Smeê-, Plaat-, en Bandijzer, Geslagen IJzeren Vuurdeurplaten, Gegoten IJzerwerk, Lantaarnpalen, Lantaarnarmpalen, Lantaarnstoeltjes, Zakken en andere Magazijngoederen; ten dienste der Gemeente-Gasfabrieken te Rotterdam.

De voorwaarden liggen, op de gewone dagen en uren, ter lezing op het kantoor der Gemeente-Gasfabrieken, Oost-Zeedijk, en zijn voor den prijs van 25 cents, verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers aan den Houttain no. 73, alwaar ook de gespelde inschrijvingsbiljetten tegen betaling van 22½ cents verkrijgbaar zijn.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA et AMICITIA" te Amsterdam.

Namens de COMMISSIE voor de Tentoonstellingen van Nationale Nijverheid en van Landbouw, te houden te Winschoten bij gelegenheid van het **46e Landhuishoudkundig Congres,** in de maand ***Juni* 1893**, schrijft het Genootschap *„ARCHITECTURA ET AMICITIA"*, te Amsterdam, de navolgende **PRIJSVRAGEN** uit:

a. **Voor een DIPLOMA, betrekking hebbende op de Tentoonstelling van Nationale Nijverheid;**
b. **Voor een DIPLOMA, betrekking hebbende op de Tentoonstelling van Landbouw.**

De deelneming aan deze PRIJSVRAGEN is voor alle Nederlanders opengesteld.

Voor elk dezer PRIJSVRAGEN worden uitgeloofd prijzen van *f* 75 en *f* 25.

De *met de eerste prijs bekroonde* ontwerpen zullen worden uitgevoerd.

De Jury bestaat uit de heeren: G. VAN ARKEL, H. P. BERLAGE Nzn. en JOSEPH Th. J. CUYPERS, allen te Amsterdam.

Voor uitvoerig Programma wende men zich tot den 1en Secretaris van bovengenoemd Genootschap, *Amerikaans Hotel* te Amsterdam.

Namens het Genootschap „Architectura et Amicitia":
De 1e Secretaris,
C. W. NIJHOFF.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van **werken** in **zink** en andere **metalen** te *Delft* bevolen zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in **lood, zink** en **koper** en speciaal ook voor **Kunstsmeedwerken** naar indiene te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1a. **Catalogus van ornamenten in lood en zink.**
2a. „ „ voor gesmeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**
3a. „ „ voor **jaloezieskappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gelden gerestitueerd.

F. W. BRAAT.

MORLEY

harde, half harde, zachte,

uit de eenige in die steensoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (MEUSE).

ARMAND VAN WYLICK

Eenige vertegenwoordiger voor Nederland.

BRUSSEL

Rue du Progrès 35.

J. H. P. JANSE,

Marnixstraat 364

AMSTERDAM,

levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafstoenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten,** etc. etc.

Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & ROHL, eigenaars van Graniet-groeven te LUCKEBY, WANEWIK, ELFVEHULT, EVEKIL en WERRO.

Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLHAST en BERLIJN.

welke reeds tal van Graniet-werken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Veiligheids-Liften
VOOR
Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht.
VOOR (2)
Personen, Goederen, Spijzen
ENZ.
Vraag onze geïllustreerde brochure en referentielijst.
Meer dan 200 alleen in Nederland geplaatst.

De **Gemeenteraad** der **stad Leipzig** attesteert dato 9 Januari '92 het volgende: Aan de Duitsche Hout-granietfabriek berichten wij gaarne dat de ondervindingen, die wij bij het gebruik van dit materiaal in stedelijke gebouwen gemaakt hebben, enkel **gunstig** gewest zijn. De hout-granietvloeren in het jaar '80 in verschillende lokalen van den brandweerpost in de Schenkendorfstrasse gemaakt, hebben bij **buitengewoon sterk gebruik**, zich **zeer goed** gehouden; betzelfde is het geval bij de traptreden, die op de ijzeren trappen in de marktlocalen aangebracht zijn, die ook bij het zeer sterk beloopen dezer trappen **voortreffelijk gebleken** zijn en het voordeel boven alle andere voor dat doel gebruikte materialen bezitten, dat de **slijtage** zoo **gering** en het gevaar bij het beloopen der vloeren en traptreden gelijk is alsof men op hard hout loopt, maar vooral, de vlakten **niet glad** worden en men daarop **niet uitglijdt** en het houtgraniet zich **zeer gemakkelijk** laat schoonmaken. Het originele getuigschrift ter inzage bij
THEOD. FERD. BIERHORST.
HAARLEM.
Fabrikant van Houten Parket- & Mozaïek vloeren. Eenig adres voor Houtgraniet.

ARTESISCHE PUTTEN.
WATER?
Deze **PUTTEN** worden in verschillende afmetingen geleverd van gegalv. **IJzeren-, Zinken-** of **Cementen Buizen.**
Voor elke hoeveelheid water wordt gegarandeerd
H. HARTMAN.
LOOSDUINEN.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*
Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en **T-IJzer** enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BOELEN & Co. te Werneu, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

DELINT & Co., Rotterdam,
NIEUWE HAVEN N°. 39. N.Z.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Floaten KESSLER | *verharding, verduurzaming* van **Kalk-** en **Zandsteen, Cementsteen, Gips** enz.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid,**
General Agent voor Nederland en Kolonien: **T. G. TISSOT Jr** *AMSTERDAM.*

BENNEWITZ & Co. AMSTERDAM
Papeterie Plafonds, ter vervanging van stucadoorswerk, beste, licht, en vuur bestand; direct te bekleeden; gemakkelijk te hanteeren, overal met ongeoefenden; Tekeningen, Portretten, enz. kunnen worden overgedrukt. Papier Mâché of Carton Pierre Guillotine, Monsterboeken. Papier voor Lithographie. Zie beschrijving in *De Opmerker* van 23 Maart '11 No. 13.
KANTOOR en MONSTERKAMER, DAMRAK 85.
PAPIERSTUC-FABRIEK

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd rot en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding)
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolf ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Kolonien*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT Jcz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia*: J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stalkaarsgracht, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*, en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ter gulden per jaar.* Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIËN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een herhaalnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent Jos. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. De 979*ste* gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 14 Dec. a. s., des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.

b. Ballotage als gewone leden van de heeren F. J. Brunott (voorgesteld door de heeren Th. L. D. Smeele en M. J. Kermer), P. F. van Goor (voorgesteld door de heeren Paul J. de Jongh en M. J. E. Lippits) en Th. H. A. Molkenboer en J. C. Bleijs (voorgesteld door de heeren J. Stuijt en K. de Bazel).

c. Behandeling der Genootschapswet (huishoudelijk reglement).

2°. Aan heeren leden wordt medegedeeld dat het Genootschapsorgaan van af 1 Januari 1893 zal verschijnen onder den titel „*Architectura*", orgaan van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Het blad zal bestaan uit twee gedeelten, waarvan het eerste deel onder redactie van het Genootschap en het tweede (technisch gedeelte) van den heer J. A. van der Kloes, leeraar aan de Polytechnische school te Delft.

De uitgave zal, wat papier en druk betreft, gelijk zijn aan het tegenwoordige orgaan.

3°. Het programma der prijsvragen voor diploma's, betrekking hebbende op de tentoonstellingen van Nationale Nijverheid en van Landbouw te Winschoten, is in dit nummer opgenomen.

4°. Als gewoon lid is voorgesteld de heer Lammert Berghuis (buitenlid), door de heeren J. A. van der Sluijs Veer en C. W. Nijhoff.

5°. Als buitenlid zijn met 1 Januari toegetreden de heeren H. Snijder te Ierseke, B. Hameka te Groningen en J. F. Helmers te Beverwijk.

6°. De tijd van inlevering der 3*e Algemeene prijsvraag* (*een marquise van gesmeed ijzer*) is vastgesteld op Maandag 19 Dec. a. s.

7°. *Heeren leden, die van woonplaats veranderen, wordt beleefd verzocht hunne nieuwe adressen, liefst zoo spoedig mogelijk, op te geven aan den 1-Secretaris, American-hôtel te Amsterdam.*

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

(A. et A.)

TENTOONSTELLING DER VEREENIGING „KUNSTNIJVERHEID",

GEHOUDEN IN HET GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het is voor onze bouwkundigen inderdaad beschamend, hoeveel meer de beoefenaars van andere kunstvakken zich inspannen, om de vruchten van hún denken en werken aan het publiek te toonen. Beeldhouw-, maar vooral schilderkunst, zien we tot in het oneindige geannonceerd, en haast gaat geen week voorbij, of we kunnen de een of andere schilderijtentoonstelling gaan zien.

De nu pas afgeloopen, door de vereeniging „Kunstnijverheid" op touw gezette expositie, toont duidelijk, dat er met flinke, energieke krachten wat uit te voeren is. Verleden jaar toch hield die Vereeniging hare eerste tentoonstelling en reeds kan men duidelijk vooruitgang bespeuren; het ingezondene van nú staat in alle opzichten vèr boven hetgeen we toen te aanschouwen kregen, waardoor we dus ten overvloede nogmaals het bewijs geleverd zien, dat een naar buiten klinkende, gevestigde genootschapstitel, volstrekt *aanvoedig* is om met wat goeds voor den dag te kunnen komen, en daartoe alleen vereischt wordt eene kleine vereeniging, eene aaneensluiting van *een* doel beoogende kunstbeoefenaars. Voor onze Nederlandsche kunstnijverheid is het een verblijdend verschijnsel, een lichtstraal te meer, na een langen stikduisteren nacht: want te ontkennen is het niet, dat we allerwegen op dat gebied vooruitgang kunnen waarnemen, en we behoeven slechts op de publicke waardeering te wachten, om die eenmaal zoo bij uitstek vaderlandsche kunst de plaats, die haar toekomst, weder te zien innemen.

Om nu op het ingezondene terug te komen. Daar is zoowat van alles: o. a. natuurstudies, waaronder zeer

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

verdienstelijke; chrysanthemums van Ellens; stilleven met schelvischen van Meelis; kastanjebladeren van denzelfde; schetsen uit Artis van Knap, Meelis en Jurres; landschapstudies van Van der Maas; appelen van Levolger, enz. enz., eene inderdaad verdienstelijke collectie.

Op het gebied van kunstnaaldwerk was er veel goeds; we zagen er onder meer: een tafelkleed van mej Mohrman, mooie uitvoering en kleuren, maar afgezaagd ornement; van mej. de Groot een buffetkleed en een tafellooper, beiden met fraaie randen; de daarop aangebrachte gekleurde versieringen in „nadelmalerei" zijn minder te loven; van mej. Baerveldt waren er fijne kantsteekvoorbeelden en verscheidene stukjes zijden borduursel, uiterst gelukkig geslaagd; bijv. een vlinder op grijslinnen fond en eene versiering in een cirkel, waarbij de kleurencombinatie boven allen lof verheven is; nog waren daar goede uitvoeringen in goudborduursel en een fijn stukje filigraanbewerking. Over het algemeen evenwel schijnt het mij, dat er gebrek is aan goede modellen en bovendien dat de inzendsters niet in staat zijn zelf iets goeds te ontwerpen.

Een ander gevolg van het zooeven genoemde gebrek is, dat de antwoorden op prijsvragen, maandelijks door de Vereeniging uitgeschreven, niet voldoen aan de eischen die men daarvoor kan stellen, want het is, dunkt me, geen verdienste eene slechte opvatting kranig uit te voeren. Werkelijk goede oplossingen zijn: een waaier van Meelis, een vuurscherm en een omslag voor een novelle van Ellens, glocilamp ontworpen van De Groot; ofschoon wat zwaar uitgevallen, zijn ze toch originee!; een bord, een rand- en een tegelversiering van mej. Baerveldt, nog een bord van mej. Duyvis, een albumband van mej. Gruntke; het overige verdient niet veel aandacht.

Boven alles wat op deze tentoonstelling ons het meest boeide, staat de inzending van mej. Duijvis, niet door de waarde der compositie alleen, maar ook door de dadelijk practische bruikbaarheid ervan. Ik bedoel de majolica-borden, zonder uitzondering allen uitstekend geslaagd. Het meeste waardeering verdient de schotel in effen bruine kleuren uitgevoerd, waarover eenvoudige vijfbladige bloemen regelmatig achter elkaar gelegd en kring-gewijze gerangschikt een effen vlak aanbieden, dat voor eene bordversiering noodzakelijk is.

Het houtsnijwerk, zoog. „Kerbschnitt", van mej. Duijvis is minder gelukkig geslaagd. Het bord met gesneden rand laat echter niets te wenschen over. Overigens is alles, door haar ingezonden, op passende wijze versierd. Jammer maar, dat deze lofspraak niet voor de geheele tentoonstelling kan gelden. Zoo hebben bijv. de paneelvullingen, antwoorden op eene prijsvraag, zonderlinge resultaten opgeleverd. Het maken van zoo'n paneelvulling, men leert het hier duidelijk, is heel gemakkelijk; men neemt eenige platen uit: „Allegorien und Emblemen", „die Pflanze" of eenig ander werk, maar toch vooral *Duitsch*. Nimfen, amortjes en herders-tafereelen hebben eene overwegende voorkeur; ook festons mogen niet ontbreken: dat allegaartje wordt een beetje gezift, niet te veel, en de compositie is klaar. Voor de duidelijkheid kan men er dan bijschrijven in welke techniek de voorstelling bestemd is uitgevoerd te worden. Het is werkelijk te betreuren, dat we dit smakelooze, laffe systeem hier nog zoo dik-op zien toegepast. Het is of men zich schaamt iets van eigen vinding voort te brengen, en niets geschikt is om te verorberen, of een ander moet het eerst voorgekauwd hebben. Het wordt werkelijk meer dan tijd, dat we eens wat anders krijgen. Voorgangers hebben we reeds genoeg en ook de vereeniging „Kunstnijverheid" mag krachtens haar titel niet achterblijven.

Op deze tentoonstelling heb ik ook medelijden met boomen gekregen. Van Ishoven n.l. zond verscheidene meubelcomposities, en nu vind ik het bepaald zonde zoo'n snoerig, vezelig, taai materiaal tot zulke doeleinden te zien gebruiken. Wat moet een boom zich gruwelijk mishandeld voelen, die, in zulke handen gevallen, gedoemd is, in duizenden kleine stukjes gezaagd, tot in-elkanderplakkerij van een meubel te dienen. Komaan, daar is wat anders in te leveren, schud af dien vervelenden tot op den naad versleten jas, van onpractische vormen en nietdeugende oude-wijven-principes.

De houtconstructies van Van Ishoven zouden, in gips of zilver uitgevoerd, op den rand van een schoorsteen een aardig effect maken; ze zijn, zooals alles, wat hij inzond, niet behandeld met die zorg, welke eigenlijk ten koste gelegd moet worden aan alles, wat met kunst in verband staat.

Na lang studeeren ben ik er ook achter gekomen, dat voor eene boogvulling niets zoo geschikt is als eene mooie zilveren „coupe", om een Benvenuta Cellini jaloers te maken, met vruchten, liefst exotische — inlandsche produkten zijn zoo ordinair —; daarbij nog een mooie haas, snippen en patrijzen, een waar Lucullusmaal.

Dezelfde ingrediënten, maar nu springlevend, schijnen weer goed dienst te kunnen doen voor eene paneelvulling, waarbij dan tevens een schilderachtig woud met vette reeën, en wat er zoo al bij behoort, niet mogen ontbreken. Men zou Nederland voor een arcadië of luilekkerland gaan aanzien en volstrekt niet den indruk krijgen, dat er nog hongerlijders kunnen bestaan in een land, waar de uitgezochtste lekkernijen zoo maar voor het grijpen zijn. Jammer dus, dat die romantische tafereelen niemands maag vullen en nog minder getuigenis afleggen van de welvoorziene hersenkas der ontwerpers. Misschien vergis ik me hierin en is uit dat alles slechts een streven te halen, om den veronderstelden smaak van juryleden of voorgangers te believen, en we zouden dan assimilatiezucht moeten noemen, wat ik dán ten onrechte voor eigen denkbeelden hield, maar dan zou daaruit tevens volgen, dat men er voor de gemakkelijkheid maar liefst geen eigen opvatting op nahield.

Nog is het een eigenaardig verschijnsel, dat men zoo'n groote voorliefde kan blijven waarnemen voor composities, die op schilderkunst betrekking hebben. De verfkwast is nog maar altijd de manier van uiting, en wie niet eenige honderden tubes verf per jaar kan leegduwen en de noodige meters gouden lijst verbruikt, schijnt voor de opvatting van sommigen in *Nederland* althans geen artist genoemd te kunnen worden.

Ik acht me verplicht nog eenige werkstukken op te noemen, waarop het voorgaande niet van toepassing is, n.l. een paneelvulling van Meelis; de passende versiering met kastanjebladeren en iets eigenaardig levendigs in de rangschikking, gevoegd bij het gelukkige der lijnen, dat Meelis in al zijn werk heeft, maken het hier tot het beste op het gebied van decoratief schilderwerk.

Ook eene stil gekleurde omlijsting voor een diploma met zeepaardjes en zeewier van De Groot, zeer fraai gestyleerd en geestig ontworpen, is zeer goed te noemen. Daarin is niets gestolen, maar alles is zelf ontworpen en naar de natuur getoekend.

Knauff heeft er twee mooie vaasontwerpen, misschien wat druk versierd, maar toch verdienstelijk als zelfstandig werk. Datzelfde zou men nog kunnen zeggen van een bord door mej. Gruntke ontworpen en met violen versierd. Jammer dat de kleur niet heel mooi is uitgevallen.

Voor het overige kan men niet anders dan sympathie gevoelen voor het streven dezer vereeniging, en ieder die het met onze kunstnijverheid wel meent, zal met verlangen uitzien naar datgene, wat op eene volgende tentoonstelling weer zooveel beter zal zijn; want het streven naar het goede is op zichzelf reeds een schrede voorwaarts op den weg, die tot vooruitgang leidt.

Amsterdam, 8 December 1892.

M. LAUWERIKS.

(A. et A.) PRIJSVRAGEN

voor Diploma's, betrekking hebbende op de Tentoonstellingen van Nationale Nijverheid en van Landbouw, te houden te Winschoten, in de maand Juni 1893.

Namens de commissiën der tentoonstellingen van Nationale Nijverheid en Landbouw, te houden te Winschoten, bij gelegenheid van het 46e Landhuishoudkundig Congres, in de maand Juni 1893, schrijft het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, de navolgende prijsvragen uit voor twee diploma's en wel:

a. voor een diploma, betrekking hebbende op de tentoonstelling van Nationale Nijverheid;

b. voor een diploma, betrekking hebbende op de tentoonstelling van Landbouw.

PROGRAMMA VOOR BEIDE PRIJSVRAGEN.

De diploma's moeten de verhouding hebben van 32.5 bij 42.5 c.M. en minstens op deze grootte zijn uitgevoerd. Zij mogen in lijnen en in tinten worden geteekend, maar moeten langs photo-lithografischen weg gereproduceerd kunnen worden.

De indeeling en versiering der diploma's, zoo wat de zinnebeeldige voorstelling der Nationale Nijverheid en van den Landbouw betreft, als de behandeling der opschriften aangaat, worden vrijgelaten met inachtneming der navolgende bepalingen:

In de diploma's moeten worden opgenomen het wapen van Winschoten en de voor- en keerzijde eener medaille, waarvan de grootte kan afwisselen tusschen 3 en 5 c.M. Het opschrift der diploma's zal aldus luiden:

TENTOONSTELLING
VAN
NATIONALE NIJVERHEID (1)
GEHOUDEN TE
WINSCHOTEN,
in 1893.

De Jury heeft aan ..... (2)
toegekend het Diploma van de .....
toegekend het Diploma van de
(5) ..... (3) Medaille (5)
voor ..... (4)

De Commissie voor de Tentoonstelling van Nationale Nijverheid: (6) — *De Algemeene Tentoonstellingscommissie:*

.....

.....

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De deelneming aan deze prijsvragen is voor alle Nederlanders opengesteld.

Voor elk der prijsvragen worden uitgeloofd een eerste prijs van *f* 75, en een tweede prijs van *f* 25.

De met den eersten prijs bekroonde ontwerpen zullen worden uitgevoerd, waartoe de ontwerpers ze zonder verdere vergoeding zullen moeten afstaan. Alle ontwerpen blijven echter het eigendom der vervaardigers.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam behoudt zich het recht voor de bekroonde ontwerpen te doen opnemen in het plaatwerk *De Architect*. Voor elk aldus opgenomen ontwerp zal den vervaardiger *f* 15 worden uitgekeerd uit de genootschapskas. Ook andere, door de Redactie van het Genootschap daartoe geschikt bevonden ontwerpen, zullen met toestemming der vervaardigers als zoodanig kunnen worden opgenomen.

De beoordeeling der prijsvragen is opgedragen aan eene Jury, bestaande uit de heeren G. van Arkel, H. P. Berlage Nzn. en Joseph Th. J. Cuijpers, allen te Amsterdam.

Het Jury-rapport zal bij gelegenheid van bovengenoemde tentoonstellingen openbaar gemaakt worden, terwijl de ontwerpen alsdan te Winschoten tentoongesteld zullen zijn. Vóór de terugzending zullen de teekeningen met het Jury-rapport in het lokaal van het Genootschap „Architectura et Amicitia", American-hôtel te Amsterdam, geëxposeerd worden.

De ontwerpen mogen niet met den naam van den vervaardiger gemerkt zijn, maar moeten voorzien zijn van een motto, dat herhaald is op een verzegelden naambrief, waarvan de omslag tevens een geheim teeken bevat, tegen opgave waarvan de ontwerpen later zullen worden teruggegeven.

Aan elk ontwerp moet een correspondentie-adres worden toegevoegd, om zoo noodig indirect met den inzender in briefwisseling te kunnen treden.

Alle ontwerpen moeten vóór of op den 15den April 1893 franco worden toegezonden aan het adres van den 1ste-Secretaris van het Genootschap „Architectura et Amicitia", American-Hôtel te Amsterdam.

Namens de Tentoonstellingscommissiën,
De gemachtigde:
K. DE GROOTH.

Namens het Genootschap „Architectura et Amicitia",
De 1ste-Secretaris,
C. W. NIJHOFF.

Amsterdam, Winschoten, 18 November 1892.

(1) Of: Landbouwtentoonstelling ter gelegenheid van het 46e Landhuishoudkundig congres.
(2) Naam en woonplaats van den inzender.
(3) Gouden, Zilveren of Bronzen.
(4) Aard van de inzending.
(5) Voor- en keerzijde der medaille. De voorzijde moet de Nationale Nijverheid of den Landbouw zinnebeeldig voorstellen, de keerzijde draagt het opschrift: Nijverheids- (of Landbouw-) tentoonstelling, *Winschoten*, 1893. Bij het toekennen van eene eervolle vermelding vervallen de voor- en keerzijde der medaille met het bijschrift en de woorden „het Diploma van de", waarvoor in de plaats komt: „Eene eervolle vermelding".
(6) Of: Landbouw.

Dr. WERNER VON SIEMENS.

Dr. Werner von Siemens, de groote technicus, inzonderheid op het gebied van electrotechniek, is deze week te Berlijn overleden op den leeftijd van bijna 76 jaren. Te Leuthe, bij Hanover, den 6 December 1816 geboren, ontving Werner zijne eerste opleiding aan het Catharineum te Lubeck, toen zijne ouders zich van Leuthe naar Menzendorf, in de nabijheid van Lubeck gelegen, metterwoon vestigden en trad als vrijwilliger bij de artillerie in 1834 in dienst. In den gewonen tijd werd hij officier en in 1835 kwam hij op de Berlijnsche Artillerie- und Ingenieurschule, waar hij o. a. de lessen van Magnus, Dove en Erdman volgde. In 183? en '40 stierven zijn ouders en de zorg voor de jongere broêrs en zusters werd nu de taak van den jongen officier. Reeds in zijn studiejaren hield hij zich bezig met de toepassingen van de wetenschappelijke ontdekkingen op de technick, en hij maakte alleen, of met zijn broeder Wilhelm (later Sir William), verschillende plannen. In 1842 gelukte het hem goud en zilver door middel van onderzwaveligzure oplossingen te galvanoplastiseeren. Hoewel er wel betere methoden bestonden, slaagden de broeders erin hun patent in Engeland te verkoopen.

Het hierdoor gewonnen geld besteedden zij aan de uitwerking van nieuwe uitvindingen, zoo o. a. van een regulateur van stoommachines en van de anastatische drukmethode bij het kopieeren. Beide uitvindingen hadden geen blijvend resultaat.

Werner Siemens had middelerwijl in verschillende garnizoenen gediend, en werd in 1844 gedetacheerd bij de artilleriewerkplaatsen te Berlijn. Hier vond hij een nieuwe methode om de snelheid van de projectielen te registreeren.

Zijn technische arbeid bracht hem in betrekking met den mechanicus Leonhardt en deze vestigde zijn aandacht op de telegraphie. Men telegrapheerde toen nog met optische signalen, en de telegraphie gold als een eigenlijk alleen voor oorlogsdoeleinden noodig hulpmiddel, dat onder het ministerie van oorlog ressorteerde.

De generale staf benoemde een commissie om de invoering van de electrische telegraphie voor te bereiden, en Siemens werd lid van deze commissie. In 1846 construeerde hij de wijzertelegraaf, die door de regeering en vele spoorwegmaatschappijen werd ingevoerd.

In 1847 associeerde Siemens zich met den mechanicus Halcke en stichtte de later zoo beroemde telegraaffabriek. Tot 1849 bleef hij nog actief officier, en legde te Kiel met zijn zwager Himly de eerste onderzeesche electrische mijnen aan.

Na 1849 echter wijdde hij zich uitsluitend aan het telegraafwezen en met William Thomson moet hij genoemd worden als de grondlegger der moderne electrotechniek. Hij voerde de onderaarsche geleidingen in, waarbij de draden door een gutta-percha hulsel werden geisoleerd.

Hij hield zich bezig met de theorie der geleidingen, construeerde gemakkelijke meet-apparaten en vond in 1860 de eerste bruikbare weerstandseenheid, de Siemensche kwikzilver-eenheid. Thans rekent men met het *ohm*, ofschoon de electrici het wettelijke *ohm* definieeren als 1.06 Siemens-eenheid en dus eigenlijk nog met deze eenheid meten. In 1857 stelde Siemens een nieuw anker voor inductie-apparaten samen, thans nog in gebruik als dubbel-T anker of „Siemens Armatur". In 1857 legde hij den eersten onderzeeschen kabel tusschen Cagliari en Bona, in 1859 den kabel tusschen Suez-Aden en Koeradschi. Op de terugreis leed hij schipbreuk en werd na vier treurige dagen met zijn lotgenooten door een Engelsch oorlogschip gered. In 1866 legde hij de eerste pneumatische post tusschen het centraal telegraafbureau en de beurs te Berlijn.

In 1867 vond hij de dynamomachine uit. De Engelschen Varley en Wheatstone waren op dezelfde gedachte gekomen; de eerste niet zoo volledig, de laatste volkomen. Siemens deelde zijn ontdekking in de Berlijnsche academie mede en een maand later stelde zijn broeder de Londensche Royal Society er mede in kennis, juist op den dag, toen ook Wheatstone zijn uitvinding meedeelde. Aan Siemens echter, die te Berlijn reeds zijn vinding had bekend gemaakt, komt de prioriteit toe.

Had men in de dynamo's stroomontwikkeling door de levende kracht der beweging, hij besloot hieruit tot het omgekeerde, de ontwikkeling van beweging uit electrisch arbeidsvermogen en dus tot de overbrenging van kracht door electriciteit. Hij paste dit beginsel practisch toe en ontwierp in 1879 den eersten electrischen spoorweg.

Siemens bezat een zeer practischen blik en een bijzonder wetenschappelijken geest. Hij vatte elke taak van de wetenschappelijke zijde aan, en zijn grondige studiën stelden hem in staat, ook de moeilijkste zaken theoretisch te bestudeeren. Hij ontwierp o. a. de theorie voor het leggen van kabels, en ontwikkelde de wetten van de voortplanting van druk door lucht in buizen. Nog vele andere wetenschappelijke onderzoekingen leggen getuigenis af van zijn groote geleerdheid, en reeds in 1874 benoemde de Berlijnsche Academie hem tot lid.

De laatste groote onderneming van Werner von Siemens was de stichting van de physikalisch-technische Reichsanstalt, waarvoor hij kosteloos terreinen beschikbaar stelde en aan het hoofd waarvan Duitschlands grootste natuurkundige, Hermann von Helmholtz, staat. Siemens had zich voor korten tijd uit zijne zaken teruggetrokken en deze overgedaan aan zijn zoons, die, evenals de oudere leden der familie, uitmunten als wetenschappelijke technici. Weinige dagen geleden zijn de door hem zelven geschreven herinneringen van zijn levensloop te Berlijn in druk verschenen. In de geschiedenis van de toepassingen der wetenschap op de techniek is aan Werner von Siemens en zijne broeders eene blijvende eereplaats verzekerd.

Dr. Werner von Siemens stierf aan de lang nawerkende gevolgen van influenza.

DE STADSGEHOORZAAL TE LEIDEN.

In het nommer van 22 October jl. (bladz. 348) werd met een enkel woord gewag gemaakt van het verschijnen van een rapport, uitgebracht door eene commissie uit den Gemeenteraad te Leiden, in zake de overschrijding van kosten bij den bouw der zoogenaamde Stadsgehoorzaal aldaar. Dat rapport was lijvig, maar lang van draad; wellicht een gevolg van de tijdruimte van meer dan een half jaar, die tusschen de benoeming van de commissie en het uitbrengen van het rapport verloopen was. Nu kunnen er verschillende omstandigheden samenwerken om het onderzoek te vertragen, en verdient het zelfs aanbeveling daartoe den noodigen tijd te nemen. Let men echter op de omstandigheid, dat de commissie den architect, wien de beschuldigingen zoo niet geheel, dan toch ten deele raakten, niet in de gelegenheid gesteld heeft zich te verdedigen, laat staan inlichtingen te geven, dan maakt het den indruk, dat de tijd minder besteed werd tot het instellen van een afdoend onderzoek dan wel tot het verzamelen van gegevens en het opstellen van een partijdig rapport, waardoor de Raadscommissie het verwijt niet ontloopen kan de zaak op eenzijdige en afkeurenswaardige wijze te hebben opgevat. Zoowel het weekblad *De Ingenieur* als het *Bouwkundig Weekblad*, laten zich in gelijken geest uit.

Wij onthielden ons van oordeel, totdat de verdediging van den heer Knuttel zou zijn ingekomen en drukten den wensch uit dat de voormalige gemeente-architect dit op waardige wijze zou doen. De man, die onzes inziens zoo onverdiend en zoo hevig aangevallen werd, heeft onze verwachting niet beschaamd en wij deelen het gevoelen van de redactie van het *Bouwkundig Weekblad*, dat de commissie uit den Gemeenteraad zich volstrekt en theoretisch aan de letter der wet en van het bestek heeft willen vasthouden en niet geoordeeld heeft met billijkheid, zooals deskundige scheidsrechters als „goede mannen" gedaan zouden hebben.

Het lag in onze bedoeling het antwoord van den heer Knuttel eerst dan te bespreken, als deze zaak in den Gemeenteraad werd aan de orde gesteld, en vernemen tot ons leedwezen, dat dit nog eenigen tijd kan aanhouden, daar het rapport der commissie in handen van den stads-consulent gesteld is. Zou de aangewezen weg in deze treurige geschiedenis niet zijn de geheele zaak te onderwerpen aan de uitspraak van drie deskundigen op de wijze als omschreven is in § 50 tot 52 van de administratieve bepalingen, door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid den 3n September 1892 vastgesteld? Wel is waar zijn die bepalingen gemaakt met het oog op geschillen tusschen aannemers en ingenieurs en heeft men te Leiden eene meer ingewikkelde zaak, waar de Raad zich opwerpt om vonnis te vellen zoowel tegen architect als aannemer; om de quaestie tot klaarheid te brengen is het advies van eene onpartijdige en deskundige commissie onmisbaar en wij vertrouwen dat de weldenkende leden van den Raad zullen medewerken tot het benoemen van deskundigen, waardoor de verschillende belangen het beste behartigd zullen worden.

BOEKAANKONDIGING.

Handboek voor bouwkundigen. Onze betimmeringen, naar het Hoogduitsch voor Nederland bewerkt en vermeerderd door F. Lz. Berghuis, Directeur van de Ambachtsschool en van de Gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden te Arnhem. Leiden, A. W. Sijthoff.

Het handboek, dat onder bovenstaanden titel het licht zag, werd reeds vroeger in dit blad met een enkel woord besproken. Thans zijn de afleveringen 9, 10, 11 en 12 verschenen, waarmede het werk compleet is. Deze afleveringen bevatten, — behalve het vervolg van hoofdstuk VIII, vensterluiken en blinden — hoofdstuk IX, zolder- en plafondbetimmering; hoofdstuk X, privaatbetimmering; hoofdstuk XI, kappen; hoofdstuk XII, beslagwerk; hoofdstuk XIII, het slot.

Naar onze meening kan het handboek velen bouwkundigen van dienst zijn; de uitvoering verdient een woord van lof en zoowel schrijver als uitgever moet hulde gebracht worden voor den spoed, waarmede de afleveringen het licht zagen.

Het „Handboek voor bouwkundigen" zal worden gevolgd door het „Handboek voor den meubelmaker", evenals het eerstgenoemde naar het Hoogduitsch bewerkt door den heer F. Lz. Berghuis, directeur der Ambachtsschool te Arnhem.

Der Portland-Cement und seine Anwendungen im Bauwesen, bearbeitet im Auftrage des Vereins Deutscher Portland-Cement-Fabrikanten. Berlin, Kommissions-Verlag von Ernst Toeche.

Het gebruik van portland-cement voor verschillende doeleinden trekt meer en meer de aandacht der vakmannen en het moet dankbaar erkend worden, dat het hun niet aan voorlichtingen ontbreekt van den „Verein Deutscher Portland-Cement-Fabrikanten." Deze Vereeniging heeft thans een werk doen verschijnen, waarvan de titel aan het hoofd dezes vermeld staat; achtereen volgens worden daarin behandeld:

1. Geschiedkundige mededeelingen over portland-cement en zijne toepassingen.
2. Eigenschappen van portland-cement,
3. De invloed van de toevoeging van andere bestanddeelen aan portland-cement.
4. De wijze van onderzoek.
5. Verschillende toepassingen van portland-cement.
6. Geschiedkundige aanteekeningen over beton.
7. Eigenschappen van beton en de toepassing daarvan bij bouwwerken.
8. Algemeene beschouwingen over de geschiktheid van beton tot verschillende doeleinden.
9. De verschillende wijzen van toepassing van beton.
10. Het bereiden en de wijzen van bewerking van beton.
11. Verschillende voorbeelden der toepassing van beton, en
12. Het stelsel Monier.

Het werk in 8o formaat telt 310 bladzijden en een 300-tal figuren tot toelichting van den tekst, terwijl een uitvoerig register het raadplegen van dit boekwerk vergemakkelijkt.

VRAGENBUS.

Vraag. Welke middelen zijn bekend om op goedkoope wijze, liefst langs chemischen weg, oude verflagen van hout te verwijderen?

De heer L. C. van der Vlugt Jr. te Rotterdam zendt ons het volgende antwoord:

Daar ondergeteekende vroeger dikwijls in de gelegenheid was, om proeven voor dergelijk werk te nemen, zoo is hem na herhaalde pogingen gelukt, iets daarvoor te vinden; het is nl. de caustic-soda die, opgelost in kokend water, een oplossing geeft, welke direct inwerkt op de bestaande verflagen. De eerste bestrijking daarmede moet men eenigen tijd laten staan, om deze daarna te herhalen, zoolang de verflaag nog vasthecht.

Oude verflagen op lantaarnpalen enz. kunnen op deze wijze, na herhaalde bewerkingen, verwijderd worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De commissie voor de in 1893 hier te houden „Driejaarlijksche" is als volgt samengesteld:

De burgemeester, voorzitter; de heeren Wittert van Hooglandt en Snouck Hurgronje, raadsleden; Henkes en Apol, bestuursleden van Pulchri; Godon en Sadée, leden van den raad van beheer der Teekenacademie; Joh. Gram, secretaris dier instelling. Eenige andere leden zullen verder worden aangewezen.

— Naar wij vernemen, is bij het Ministerie van waterstaat, enz. het plan in bewerking tot aanleg van een zijlijntje Zevenhuizen—Oud-Terheegge tot het punt, waar de geprojecteerde lijn Rotterdam (Delftschepoort)—Kapelle gesneden wordt. De lijn zal den Prins-Alexanderpolder recht doorsnijden langs de Groenelaan en den Oranjeschen weg, waar meest kleigrond is.

— De Minister van waterstaat heeft de heeren Ubaghs en Ezens, geologen te Maastricht en Valkenburg, uitgenoodigd tot het instellen van een onderzoek naar de geologische gesteldheid van den berg tusschen Braade en Beek, waar de bekende afgraving heeft plaats gehad.

— In het kunstsalon van den heer Fritz Gurlitt te Berlijn, zal den 17 dezer eene tentoonstelling worden geopend van schilderijen van den heer H. W. Mesdag en van mevrouw Mesdag-Van Houten.

AMSTERDAM. In het adres, onder dagteekening van 21 Nov. 1892 door de Duinwater-maatschappij aan den Gemeenteraad gezonden, betuigt zij dat het haar ernst is: „onverwijld over te gaan tot de uitvoering der haar bij Raadsbesluit van 23 Juni opgelegde werken", onder mededeeling, dat zij, na zich met de noodzakelijke waterpassingen, grondboringen enz. te hebben beziggehouden, „reeds 5 Nov. jl. aan B. en W. de plannen ter inzage heeft gezonden".

Met 29 tegen 3 stemmen werd het volgende antwoord vastgesteld:

„De Gemeenteraad, kennis genomen hebbende van een adres van het bestuur uwer Maatschappij van 21 Nov. 1892, geeft in antwoord daarop het volgende te kennen: Hij constateert in de eerste plaats, dat aan de aanschrijving van B. en W., dd. 23 Juni 1892, door uw Maatschappij niet is voldaan. Bij die aanschrijving werd bepaald, dat met de uitvoering der opgelegde werken uiterlijk 1 September 1892 moest worden aangevangen. Intusschen is er niets geschied, dan dat 5 November 1892 door uw Maatschappij aan B. en W. eenige stukken ter voorlopige inzage zijn opgezonden. Uw Maatschappij is dus met betrekking tot de aanschrijving van 23 Juni reeds sedert 1 September in vermijn., en de Raad reserveert voor de gemeente al de hieruit voor deze voortspruitende rechten. Hij is niet bereid het stelsel van nalatigheid en op de lange baan schuiven, dat uw Maatschappij in practijk brengt, te verontschuldigen.

„In de 2de plaats geeft de Raad aan uw Maatschappij te kennen, dat het verlangde overleg niet kan worden toegestaan. Uw Maatschappij moet zelve weten of zij voorstellen aan den Raad wil doen. Het doen van zulke voorstellen mag echter geen vertraging brengen in de uitvoering der opgelegde werken en de voorstellen zelve mogen niet, uit het oogpunt van waterlevering, in strijd zijn met de meermalen gebleken meening van den Raad. Overigens moet de Raad verzekerd zijn, dat bij aanneming van zoodanige voorstellen over de noodige middelen kan worden beschikt. Het overleg, waarin uw Maatschappij met de obligatie-houders getreden is, kan haar daartoe misschien in de gelegenheid stellen, mits zij, die belanghebbenden zijn, zich stellen op het standpunt, dat handhaving van rechten eerst mogelijk is door vervulling van verplichtingen, en dat de opofferingen, die daarvoor noodig zijn, niet mogen worden geheacht ten laste der gemeente."

— In de vergadering van de Amsterdamsche afdeeling der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, Vrijdagavond gehouden, werd de quaestie der uitbetaling van werklieden in hoogen opmerkelijk behandeld. Er werd besloten een tweetal prijsvragen uit te schrijven en de heeren Cuypers, Van der Pek en Outshoorn werden tot leden van de Jury benoemd.

Door een der leden werd de aandacht van het Bestuur gevestigd op het feit, dat een ambtenaar van publieke werken vergunning had verkregen voor de uitvoering van een belangrijk particulier bouwwerk, welke zaak onder het oog van het hoofdbestuur zal gebracht worden. De heer Laarman gaf ten slotte onderhoudende mededeelingen betreffende zijne reis door noordelijk Afrika.

Het verslag van deze vergadering wordt in een volgend nommer opgenomen.

HAARLEM. De tentoonstelling van decoratief smeedijzer, die in de maand December op het Museum van Kunstnijverheid zou geopend worden, is, daar de tijd van voorbereiding te kort was, op verlangen van hen die werkstukken wenschen in te zenden, tot einde Januari 1893 uitgesteld.

DELFT. De Gemeenteraad benoemde in zijne zitting van 9 dezer den heer M. G. J. Fock te Harlingen tot directeur der gemeente-reiniging. Bij de eerste stemming bekwamen de heeren W. A. Pull 8, C. Klaassen Dz. 4, en M. G. J. Fock 5 stemmen en werd 1 blanco biljet ingeleverd. Bij de tweede vrije stemming verkregen Pull 1 5, Klaassen 1 en Fock 9 stemmen, waarna ten slotte laatstgenoemde benoemd werd met 10 stemmen en de overige 8 stemmen op den heer Pull werden uitgebracht.

MAASSLUIS. Daar de heeren H. P. N. Halbertsma en W. E. Cramer, te 's-Gravenhage, geen gebruik hebben gemaakt van den verlengden termijn van zes maanden, in zake den aanleg en exploitatie van een tramweg van Delft naar de gemeentes De Lier, Naaldwijk en Maassluis, is hunne aanspraak op de door den Gemeenteraad verleende concessie, voor zooveel deze gemeente betreft, vervallen.

DEDEMSVAART. Het ontwerpen kanaal voor de ontginning der Koevenlo en Daler venen is door de landmeters Van Tarel te Dalen, en Rigterink te Oosterhesselen uitgehakend. Het kanaal neemt een aanvang in het Veenhuizerveen en zal in ongeveer zuidwestelijke richting loopen naar de Lutterhoofdwijk, tot de grens van de provincie Overijsel. De voorloopige werkzaamheden worden met kracht voortgezet.

KOEVERDEN. De Gemeenteraad besloot in zijne zitting van 2 dezer onder nader te bepalen voorwaarden aan de Deventer Stoomtram-maatschappij, ingeval van doortrekking harer lijn van Lichtmis naar Zwolle en van het Jachthuis over Koevenlo naar Nieuw-Amsterdam, de rente over 3½ pCt. preferente leening te garandeeren.

PERSONALIA.

— Tot directeur van de stoomtram Vlissingen—Middelburg is benoemd de heer Carpreau te IJzendijke.

— De heer J. E. T. Langeler, te Gouda, is benoemd tot controleur bij de Ned. Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij.

— Met ingang van 1 Januari e. k. is H. L. van de Pol aangesteld tot opzichter bij de baggerwerken der gemeente 's-Gravenhage.

— De heer J. Habregtse is tot 1 Januari 1894 gecommitteerd als buitengewoon opzichter bij de normalisering van de Nieuwe Merwede.

— Tot directeur der gemeente-reiniging te Delft is benoemd de heer M. G. J. Fock, thans te Harlingen. (Zie binnenlandsche berichten.)

— Aan de zeevaartkundige school te Schiermonnikoog is benoemd tot leeraar in de stoomvaartkunde de heer Van Wouw, gepens. machinist te Rotterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Technoloog aan de drinkwaterbereiding te Rotterdam. Jaarwedde *f* 2300, maximum *f* 3000. Adres vóór 15 Dec. aan burg. en weth.

— Hoofdcontroleur aan de drinkwaterbereiding te Rotterdam. Jaarwedde *f* 1200. Maximum *f* 1800. Kennis van het bouwvak en de werktuigkunde strekt tot aanbeveling. Adres vóór 15 Dec. aan burg. en weth.

— Onderwijzer in het schilderen, aan de Ambachtsschool te Leeuwarden. Jaarwedde *f* 700. Adres vóór 16 Dec. aan het Bestuur der Ambachtsschool.

— Werktuigkundig ingenieur met practische ervaring, in eene groote industr. onderneming. Adres lett. D. A. H., Adv.-bur. Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

ADVERTENTIEN.

J. H P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, gepolijst en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Dekstoenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten**, enz. enz.
Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & ROHL, eigenaars van Graniet-werken te LUCKERT, WANEWIK, ELFTERHUIT, EVINKEL en WIRDO.
Steenhouwerijen, Zaag en Slijperijen,
te WOLDAST en BERLIJN.
welke reeds tal van Graniet-werken hier te lande en in de Kolonien geleverd en in bewerking hebben.

BOUWTERREIN.
Aan de **Koermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende **BOUWTERREINEN TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

Levering van Klinkers en Keien.
Tot **Maandag 19 Dec. 1892**, des middags ten 12 uur zullen BURGEMEESTER en WETHOUDERS van DELFT, in ontvangst nemen aanbiedingen voor de levering van
Perceel 1. 180.000 Waalstraatklinkers.
» **2 50,000 Rijntrottoirklinkers.**
» **3. 30,000 anderhalve en 2000 breede grèskeien van de Oorthe.**
Inlichtingen zijn te bekomen alle werkdagen tusschen 10 en 12 uur aan het bureau Gemeente-Werken; de voorwaarden zijn tegen betaling van *f* 0.20 ter Secretarie verkrijgbaar.

Te huur of te koop gevraagd:
2 Morisons op Schepen.
1 Locomobile met Centrifugaal compl.
1 Heimachine met Stelling.
1 Elevator op een Schip.
2 Directiekeeten, groot 200 en 110 M³.
1 Ark voor Zandverbijt.
1 Throughton Waterpas.
7 Proefpalen, lang 18 M³., in diam. in het midden 0.30 en aan de punt 0.20 M³.
Brieven franco met opgaaf van afmetingen, constructie en prijs a.h. adres: J. VOLKER, UTRECHT, Vaartschen Rijn.

GASFABRIEK
DER
Gemeente Zutphen.
De **GASFABRIEK** der Gemeente ZUTPHEN **vraagt prijsopgaaf** voor de levering van de in **1893 benoodigde**
getrokken ijzeren Buizen en Fittings, koperen Fittings en Compositiebuis.
Inschrijvingsbilletten in te zenden vóór 15 December e. k., aan het kantoor der Gasfabriek, waar de voorwaarden verkrijgbaar zijn.

BOOMEN-VEILING.
Dinsdag 20 December 1892, des voormiddags te 9½ uur, zullen op de Buitenplaats „MEER EN DORP" te HILLEGOM, ten overstaan van Notaris VAN STOCKUM te LISSE, worden verkocht:
Ruim 300 Eike-, Ype-, Essche- en Beukeboomen,
o. a. vele van 40—70 cM. diameter en **50 EIKE** geschikt voor burgerdoeken. Alles nabij groot vaarwater.
Om contant geld.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.
AANBESTEDING.
Op **Dinsdag** den **27sten December 1892**, des namiddags ten **2** uro (*Juiste tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Marcelis Laan te UTRECHT, van:
BESTEK No. 594.
Het maken van gebouwen en inrichtingen, het opbreken en leggen van sporen en wissels en eenige diverse werken op het station UTRECHT.
Begroting *f* 21700.—.
De besteding geschiedt volgens § 82 van het bestek.
Het bestek ligt van den 7den December 1892 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Marcelis Laan en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Utrecht*, en is *op franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.50.
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 19den December 1892, ten 10½ uur voormiddag (*West Europeesche tijd*).
UTRECHT, den 5den December 1892.

MARINE.

De VICE-ADMIRAAL, DIRECTEUR en COMMANDANT DER MARINE te AMSTERDAM, zal op **Dinsdag, den 20sten December 1892**, des voormiddags te elf uren, in het openbaar, **aanbesteden**, de levering van:

500 M³. Teak-balken, Moulmain.

De voorwaarden, waarvaar de aanbesteding zal geschieden, liggen ter lezing aan het Departement van Marine te 's-GRAVENHAGE, bij de directiën der Marine te AMSTERDAM, WILLEMSOORD en te HELLEVOETSLUIS, ter griffie van de Provinciale besturen, uitgezonderd dat van de provincie Zuid-Holland en ter secretarie van de gemeentebesturen te ROTTERDAM en te DORDRECHT, en zijn, op franco aanvrage, à *f* 0.20 per exemplaar, te verkrijgen bij den magazijnmeester der Marine te AMSTERDAM.
De inschrijvingsbiljetten, ingericht overeenkomstig art. 5 der Algemeene Voorwaarden, zullen, behoorlijk gesloten, moeten worden ingeleverd ter griffie van de directie der Marine te AMSTERDAM, vóór of uiterlijk op den dag der besteding, des voormiddags te elf uren.
AMSTERDAM, 7 December 1892.
De Vice-Admiraal voornoemd,
Mr. LEOD.

AANBESTEDING.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente ARNHEM, zullen **Saterdag 24 December 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize
aanbesteden:
BESTEK No. 1.
Het leveren van 600,000 stuks STRAATKLINKERS en 750,000 stuks TROTTOIRKLINKERS (Waalsteen).
BESTEK No. 2.
De levering, franco Arnhem, van 2100 M¹. TROTTOIRBANDEN van Hardsteen.
Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar bestek No. 1 met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van *f* 0.50, en bestek No. 2 met gezegeld inschrijvingsbiljet en 1 tekening tegen betaling van *f* 0.25 verkrijgbaar is.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
SPOORWEG ALMELO—SALZBERGEN.
AANBESTEDING.
Op **Maandag** den **19 December 1892**, des namiddags ten 1½ uur (*Greenwichtijd*), zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:
volgens bestek No. 541:
Het bouwen van eene lokaalgoederenloods en het leggen van sporen, wissels en bestratingen op het stationsemplacement BENTHEIM (Duitschland).
Raming f 8000.
Volgens bestek n° 542:
Het ophoogen van een gedeelte terrein en het daarop leggen van sporen, wissels en bestratingen met verbouwing van de verhoogde los- en laadplaats op het stationsemplacement GILDEHAUS (Duitschland).
Raming f 9000.
De bestekken zijn ad *f* 1.— per exemplaar verkrijgbaar aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, bij den Portier, of *op franco* aanvraag met toezending van het bedrag aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.
De tijd van aanwijzing is in het bestek vermeld.
De Administrateur.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van werken in zink en andere metalen te *Delft* bevolt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamenten in lood, zink en koper en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.
Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:
1a. Catalogus van ornamenten in lood en zink.
2a. „ „ voor gesmeed-ijzeren trapbalustere en balusters met zinken ornament.
3e. „ „ voor jalouzieklappen.
Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden de twee gidsen gerestitueerd.
F. W. GRAAT.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM*.
Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en **T-IJzer** enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te WEENEN, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Plans** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvraag gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

MORLEY
harde, half harde, zachte,
uit de eenige in die steensoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (MEUSE).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

A. H. VAN BERGEN,
FABRIKANT TE
Heiligerlee, prov. Gron.
SPECIALITEIT IN
Nieuwe Constructie
BRANDSPUITEN,
Torenuurwerken
EN
LUIDKLOKKEN,
op binnen- en buitenlandsche Tentoonstellingen bekroond.
ANTWERPEN 1885. EEREDIPLOMA.
Gouden en Zilveren Medailles.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert paskiaar gekyaniseerd rot en zwamvrij)
Masterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloertegels, enz. enz.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds. Separatiemuren. Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Floaten KESSLER | *verharding, verduurzaming* van **Kalk-** en **Zandsteen, Cementsteen, Gips** enz.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1868** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
General Agent voor Nederland en Koloniën: **T. G. TISSOT Jr.**, *AMSTERDAM.*

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning
FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

GEORGS MARIEN- BERGWERKS- & HÜTTEN-VEREIN,
te OSNABRÜCK.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

F. W. VAN GENDT JGz., Ingenieur-Architect, Van-Speijkstraat 117, 's-Gravenhage.

Utrechtsche Loodwitfabriek, firma G. GREVE, Utrecht.

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan enig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1881; attesten van **ervaren schilders**, uit alle oorden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs, Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hunne bestekken **voorgeschreven**.

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel, etiket** en **fabrieksmerk**, welke allen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** geleverd; desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men leze de waarderende artikels over dit loodwit in het *„N. v. d. Dag"* d.d. 31 Jan. 1887; in de *„Havo- en Decoratieschilder"* d.d. 1 Mei 1887; in de *„Ingenieur"* d.d. 11 en 25 Juni 1887; in de *„Schilder"* d.d. 1 Mei 1889; in de *„Opmerker"* d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de *„Ambachtsman"* d.d. 8 Febr. 1890 en in het *„Bouwkundig Weekblad"* d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-, Hoekmeet- en andere INSTRUMENTEN.

voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.

Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.

Weegwerktuigen.

Proefstation voor Bouwmaterialen
KONING & BIENFAIT, Amsterdam,
Prins Henddrikkade 14.
Mechanisch, Chemisch onderzoek van Metalen.
Bepaling der breekkracht, weerstand tegen doorbuiging van ***Proefstijver*** en ***Staafpeer, Ballo***, enz.
Tarieven op aanvrage verkrijgbaar.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402
AMSTERDAM.
Luchtpompventilators
EN
SCHOORSTEENKAPPEN
Systeem „BOYLE"
Duizenden met het meeste succes geplaatst.
Belangrijke Prijsverlaging.
Een uit tegen slechte en waardeloose imitaties gewaarschuwd. (3)

Johann Odorico, Amsterdam,
HEEREGRACHT 335 — Telefoon No. 592.
Werkplaatsen en Magazijn:
Omval, Werf „De Wilde Man".
Fabrikant van marmer-, mozaiek-, terrazzo- en granito vloeren, en van alle soorten
cement-uitvoeringen,
onder garantie: vloeren, gewelven, enz.
Brandvrije constructiën,
volgens de systemen KAHRTX en MONIER (cement-ijzerwerken); **voordeelen:** lage assurantie-premiën, gering gewicht, waterdichtheid, geen onderhoudskosten. — Belangrijke werken reeds uitgevoerd, o. a. voor de nieuwe gebouwen der VAN HOUTEN's Cacaofabrieken te Weesp en de Meel- en Broodfabriek „Ceres" te Amsterdam.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven
worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

DELINT & Co., Rotterdam,
NIEUWE HAVEN No. 39. N.Z.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins aan.

WATER? ARTESISCHE PUTTEN.
Deze **PUTTEN** worden in verschillende afmetingen geleverd van gegalv **IJzeren-, Zinken-** of **Cementen Buizen.**
Voor elke hoeveelheid water wordt gegarandeerd
H. HARTMAN.
LOOSDUINEN.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

AMICUS

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH, Stadhuis, deze Redactie betreffende, te adresseeren Voordelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam*.

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden *of* wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *tot gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel gegarandeerde en 10 cent voor een herhalingsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofdcorrespondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam*.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. De 37ste algemeene, tevens 980ste gewone vergadering zal gehouden worden op **Woensdag 21 December** a.s., des avonds 7½ uren precies, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Openingsrede van den Voorzitter.
b. Mededeelingen van het Bestuur.
c. Verslag over den toestand van het Genootschap door den 1ste Secretaris.
d. Verslag van den 2de Secretaris.
e. Verslag van den Bibliothecaris-archivaris.
f. Verslag van den Secretaris der Lokaalcommissie.
g. Verslag over de geldmiddelen door den Penningmeester.
h. Verslag van de Verificatie-commissie betreffende het financieel beheer door den Penningmeester.
i. Behandeling der begrooting voor 1893.
k. Verkiezing van een Bestuur.
(Bij het in werking treden der nieuwe wet treedt het Bestuur collectief af.) De aftredende bestuursleden zijn de heeren J. Ingenohl, H. G. Jansen, C. W. Nijhoff, Th. L. D. Sneele, J. A. van der Sluijs Veer en J. C. D. di Gazar.
De heeren J. Ingenohl en H. G. Jansen stellen zich niet herkiesbaar.
l. Verkiezing van een Voorzitter.
m. Verkiezing van een bureau van Redactie. (Ook de redactie treedt bij het in werking treden der nieuwe wet collectief af.). De aftredende leden zijn de heeren M. de Jongh, W. Kromhout Czn. en Paul G. de Jongh.
De heer M. de Jongh stelt zich niet herkiesbaar.
n. Verkiezing van drie lokaal-commissarissen. Aftredende leden zijn de heeren: W. van Boven, Paul J. de Jongh en C. L. van Kesteren.
o. Uitloting van 5 aandeelen der rentelooze leening van 1884 voor de bibliotheek.
p. Uitloting van 5 aandeelen der leening van 1886.
q. Installatie der heeren F. J. J. J. Brunott, P. F. van Goor en Th. H. A. A. Molkenboer als gewone leden.

2°. Als buitenleden zijn toegetreden de heeren Van der Meulen te Enkhuizen, en Th. Royakkers en Comp. te Helmond.

Namens het Bestuur:
De 1ste-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

979e Vergadering van Woensdag 14 December 1892.

De Voorzitter opent de vergadering en heet de leden welkom, waarna de notulen der vorige bijeenkomst worden gelezen en onveranderd goedgekeurd.

Onder de ingekomen stukken bevond zich ten 1ste een schrijven van de commissie tot veredeling van het ambacht, waarin zij een beroep doet op onze medewerking wat betreft het veredelen der ambachten, verbetering van den toestand der beoefenaren der ambachten en uitbreiding en verbetering van het vakonderwijs om, met het oog op de af te leggen proeven ter verkrijging van den titel van meester en gezel, de candidaten in de gelegenheid te stellen voldoende vakonderwijs te ontvangen; ten 2de een schrijven van het bestuur der vakafdeeling *timmerlieden* van het Nederl. Werkliedenverbond Patrimonium, waarin medegedeeld wordt dat op hun adres, aan den Gemeenteraad gericht om beter toezicht op steigers bij bouwwerken, afwijzend is beschikt en onze steun gevraagd wordt om bij aanbestedingen voor te schrijven dat de steigers soliede moeten gebouwd worden en niet hooger dan 3 M. boven den beganen grond mogen opgesteigerd worden zonder schriksteiger en dat op de balklagen een voldoend aantal steigerdeelen moet aanwezig zijn. Ook vestigt het de aandacht op de wenschelijkheid van persoonlijke uitbetaling om het zoo verderflijke uitbetalen in kroegen te voorkomen en wijst er ten slotte op, dat op de meeste werken onvoldoende wordt gezorgd voor privaten voor werklieden. Er werd bepaald beide stukken te beantwoorden en den steun van het Genootschap toe te zeggen.

Als gewone leden werden geballoteerd de heeren F. J. J. J. Brunott, P. F. van Goor en Th. H. A. A. Molkenboer, die als zoodanig met algemeene stemmen werden aangenomen.

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen R. et A.

De Vergadering ging nu over tot de behandeling der Genootschapswet (huishoudelijk reglement) die, na eenige kleine wijzigingen goedgekeurd werd.

In de vraagbus werd de volgende vraag gevonden: Kan men verfwerk of decoratie voor duurzaam werk in lijmverf aanbrengen op een laag olieverf of is het een vereischte om met lijmverf op het hout te beginnen?

De heer A. H. Trautwein was zoo welwillend deze vraag te beantwoorden en meende, dat het beter is de lijmverf direct op het hout aan te brengen; indien men haar op olieverf wil aanbrengen, moet deze eerst ruw geschuurd worden.

Nadat de Voorzitter den heer Trautwein bedankt en hulde gebracht had aan de leden der commissie voor de wetsherziening, werd, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering gesloten.

(A. et A.) EEN NIEUW BEURSPLAN, DOOR XX.

Bij de beschouwing van de kaart, die bij deze brochure gevoegd is, dringt zich allereerst de vraag op, wát den schrijver heeft kunnen bewegen zijn beurs juist vóór het Centraal-station te ontwerpen. Indien bij de lezing niet duidelijk bleek, dat het den schrijver wezenlijk ernst is met dit emplacement, zou men geneigd zijn onmiddellijk èn brochure èn kaart op zij te leggen, als iets dat niet „au sérieux" kan genomen worden.

Niemand toch zou het dulden dat vóór het Dampaleis een ander gebouw opgericht werd, waardoor dit monument aan het oog zou worden onttrokken; niemand zal er ooit ernstig aan denken voor een onzer schoone kerken iets te plaatsen, waardoor men dat schoone niet langer zou kunnen bewonderen, evenmin voor het Rijksmuseum; dit alles zou men voor onmogelijk verklaren, steunende op onze beschaving en zin voor het schoone, die zich juist uit in het zooveel mogelijk wegruimen dier bij- en ombouwen der groote monumenten, welke men in vervlogen tijden daaronthoen gegroepeerd heeft.

Mocht zoo iets al eens gebeuren, dan zouden, naast leeken en kunstliefhebbers, in de eerste plaats de kunstenaars daartegen opkomen.

Wat zien wij thans echter gebeuren? Dat een „bekwaam en zeer bekend deskundige" zich er voorspant 'n dergelijk wandalisme te begaan, „tot oplossing der eindeloos hangende zaak, zonder de verfraaiing der stad uit het oog te verliezen!"

Verfraaiing eener stad bereikt men dus door het aanwezige fraai weg te bouwen! Fraaie theorie, voorwaar!

Opmerkelijk is hetgeen de schrijver aanvoert ter vergoelijking van zijn denkbeeld betreffende de plaatsing voor het station. „Dit afsluiten door de twee geprojecteerde gebouwen is zeer zeker ook in het voordeel „van het Centraal station. Immers, dit gebouw van „onzen vermaarden stadgenoot zal zich, met zijn details „van kleine afmetingen in verhouding tot zijn groote „hoogte-afmetingen, aangenaam voordoen, afgesloten op „60 meter afstand, dan als afsluiting van het breede „Damrak en van de Prins Hendrikkade af gezien." Commentaar is hierbij overbodig!

Verder stelt schrijver voor ook het tweede gedeelte van het Damrak te dempen, en de rooilijn te verbeteren, teneinde „een zuiver evenwijdigen toegangsweg" te verkrijgen, die, „met het oog op den goeden stand, zeer spoedig en fraai bebouwd zal zijn. Hierdoor — beweert schrijver — zal dit stadsgedeelte een overweldigend schoonen indruk maken."

Arm Damrak! Het lot beware u voor zulke verfraaiers, die uw eenvoudig schoon, op deze wijze tot het superlatief „overweldiger" willen opvoeren!

Bij deze brochure is — natuurlijk — ook een berekening gevoegd, die, als alle berekeningen van dien aard, klopt als een boek. Nog slechts de uitvoering en *„de verwezenlijking van den wensch van alle Amsterdammers"* is bereikt.

Het zij ons met alle bescheidenheid vergund onder de evenvele Amsterdammers te behooren, die in de verwezenlijking van dit denkbeeld slechts een „acte de barbarie" zien tegenover ons schoon Damrak, Centraal-station en omgeving.

(A. et A.) „ARTI" OM.

„Het hemelsche gerecht heeft
zich ten lange leste
„Ontfermt over mij en
mijn benauwde veste."

Bij de bestuursverkiezing, welke deze week in „Arti et Amicitiae" heeft plaats gehad, is het oude bestuur in de minderheid gebleven en is daardoor vervangen door de navolgende heeren: Prof. C. L. Dake, voorzitter; A. C. Bleijs, vice-voorzitter; H. W. Jansen, penningmeester; Gerard Muller, secretaris en Ferd. G. W. Oldewelt, 2e secretaris

---

KUNST EN MODE.

In eene buitengewone vergadering van de Haagsche afdeeling van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid hield de heer J. J. van Nieukerken, architect te 's-Gravenhage, den 9den dezer eene lezing over kunst en mode. Spreker betwijfelde de mogelijkheid om zich een juiste voorstelling te maken van de uitwerking, die mode en kunst afzonderlijk en te zamen hebben uitgeoefend, zoowel op ontwikkeling en vooruitgang, als op verval en achteruitgang in de maatschappij en welke invloed beide begrippen op de beschaving in 't algemeen hebben gehad.

Onafzienbaar is het gebied der kunsten, maar inderdaad nog grooter dat der *mode* en geen dag gaat voorbij of het gebied der mode wordt op allerlei manieren nog uitgebreid. Kunst en mode toch zijn ingeweven in de behoeften van den mensch en niemand, rijk of arm, geleerd of onwetend, kan zich aan den invloed van die beiden onttrekken en wel omdat alles wat hem omringt, daaraan onderworpen is. Toch zal niemand gaarne toegeven meer schatting aan de mode te betalen dan hij verplicht is en omgekeerd zal ieder met zekere vereering van kunst spreken als iets hoogers, iets beters.

Een blik rondom ons en in onze geheele omgeving geeft spoedig de verzekering dat *mode* bijna alles beheerscht en mocht men meenen, dat de kunst in de beschaafde deelen der wereld haar hoogtij viert, tot op de straten zelfs zal men ontgoocheld worden en zien dat de ereplaats, die de kunst toekwam, door de mode wordt ingenomen.

Spreker heeft zich meermalen moeite gegeven een juist begrip van beiden te verkrijgen, maar moet eerlijk bekennen, dat alle omschrijving daarvan hem slechts teleurstelling bracht; men heeft het daarin niet verder gebracht dan tot het *poging* een juist begrip voor beiden aan te geven. Zoo noemt Henri Havard kunst „de som der middelen, die de mensch aanwendt om zijne genietingen te volmaken", en ware deze omschrijving juist, zoo was ook mode kunst, daar zij bijdraagt om de genietingen van het leven te vermeerderen.

Omschrijvingen, die kunst op een hoog standpunt plaatsen, zijn talrijk, maar alle omschrijvingen, hoe schoon zij op zichzelf ook klinken mogen, stellen niets vast, daar al het goddelijke, het ware, het schoone enz., zooals kunst in die verschillende omschrijvingen genoemd wordt, begrippen zijn, uitlegbaar voor ieder individu naar zijn eigen begrip en afhankelijk van datgene wat hij onder goddelijk, waar of schoon verstaat.

Hoe gaarne spreker zou willen aannemen, dat kunst alléén *waar* is, valt volgens zijn meening niet te ontkennen, dat op het kunstgebied veel wordt aangetroffen dat den toets der waarheid niet kan doorstaan, evenmin als de kunst steeds door het ware, goddelijke of schoone wordt geïnspireerd om daarna als zijne meening te verklaren, dat misschien geen tijdperk de kunst zoover buiten het goddelijke en verhevene gesteld heeft als juist deze tijd. Na zoovele qualificatiën van *kunst*, als hij machtig kon worden, te hebben nagegaan, heeft spreker zich tot de *mode* gewend; de eerste omschrijving, daarvan gevonden en in het dagelijksch leven in gebruik, bestempelt haar vrij juist en geeft het onderscheid met de kunst aan. Men zegt nl. *„de mode is maar een gril"* en daaruit volgt dat zij wispelturig, oppervlakkig en kort van duur is, zonder daarom altijd leelijk en onwaar te zijn; zij kan zelfs eenigen invloed ten goede uitoefenen, ofschoon de kwade eigenschappen haar steeds zullen beletten het hoogere standpunt der kunst in te nemen. De mode heeft geene geschiedenis en vandaar kan zij geen duurzamen invloed uitoefenen op ontwikkeling en beschaving; zij komt uit zichzelf en verdwijnt zonder eenig spoor achter te laten. Waar *mode* en *kunst* vereend voorkomen, is de uitwerking beter en kan, zoo als later zal blijken, gunstige invloed op de ontwikkeling der kunsten worden uitgeoefend. Spreker behandelde de invloeden van de mode op de kunst in vluchtige trekken, daar kunst en mode reeds in de oudheid voorkomen en bepaalde zich tot hetgeen in de laatste drie eeuwen sterk op den voorgrond is getreden.

In de 17de eeuw deed de mode hare rechten, zoowel op de kleeding der mannen als die der vrouwen, gelden en in het laatst der 16de eeuw telde men in Nederland, vooral onder de hoogere standen, vele volgelingen van het leven aan het Fransche hof; in de 17de eeuw strekte die zucht tot navolging zich ook tot den burgerstand uit en drong de mode overal door, waardoor het onderscheid tusschen rang en stand langzamerhand ophield.

In 1629 klinkt ons de vraag in de ooren: „Ziet men dan onderscheid tusschen de wambuizen der juffers en die der mannen?" De aanzienlijke dames dragen broeken en de jonkers loopen met fijne lange vrouwenharen, afhangende tot op de schouders. De laatste bemerking betrof de pruik, op 't eind der 17de eeuw uit Frankrijk ook naar hier overgewaaid, in alle vormen voorkomende en in kostbaarheid de kleeding completeerende. Algemeen werd men dan ook op de mode gebeten en viel haar van alle kanten aan. Ook de broeken moesten het misgelden, die toen ten dage buitengewone afmetingen hadden, zoodat elke pijp voldoende was voor een geheel pak in onze dagen; elk onderdeel der kleeding voor zichzelf zou het onderwerp eener omvangrijke studie kunnen uitmaken. Dit alles was voorafgegaan door een tijdperk, waarin een andere schrijver van de Hollanders zegt: „zij zijn spaarzaam in opschik, spaarzaam in de garderobe; fijn linnen, eenvoudige rok en kastoren hoed, zijn de kostbaarste artikelen, terwijl de dames van den eersten rang een trekmuts dragen met Brabantsche kant, die echter meer kost dan een dozijn nieuw-modische hoeden"; hij voegt er kenmerkend nog aan toe: „De Nederlander verspilt alleen geld aan het linnengoed, dat de Hollandsche werkman fijner draagt dan de Duitscher van hoogen stand." Ook onder de middelen van beteekenis, die de mode medebracht, behoorden de reukmiddelen en het snuiven. Deze grilligheid bleek echter eene lichtzijde te hebben; zoowel de doozen voor reukwerken als die voor het snuiven, werden ware *kunstwerken* en boden den kunstenaar-handwerksman gelegenheid een schat van kleuren, vorm en techniek tentoon te spreiden, waardoor zij tot voorbeeld kunnen strekken aan onze tegenwoordige goud- en zilversmeden, zoowel als aan de juweliers. Zoo ook oefende de versiering der kleedingstukken een gelukkigen invloed uit op de kunst, want de kanten en borduursels, de ornementen en decoratiën leverden een schat van werk voor eene geheel op zichzelf staande industrie. *De kunst* profiteerde aldus bij de uitingen eener gril en de kunstenaar wist daarvan partij te trekken. Frankrijk bracht in die dagen meesterstukken van naald- en kantwerken te voorschijn en de meesters daarvan waren in hoog aanzien. Tijdens de regeering van Lodewijk XIV ontwikkelde zich vooral de kant-industrie, dank zij hierbij het voorgaan van de maltressen des Konings, waarvan o. a. madame de la Vallière over haar kleed van goud- en zilverbrocaat een overkleed droeg van doorzichtige zwarte kant. De Fransche, Brusselsche en Mechelsche kant-industrie kwam dan ook in die dagen tot het toppunt van bloei en werd wereldberoemd. Ten bewijze dat eene nietigheid aanleiding kon geven tot het verwisselen der mode, bracht spreker in herinnering dat Lodewijk XIV op een hoffeest twee Engelsche dames zag, die een eenvoudig hoofdtoilet hadden en dat de Fransche dames zich haastten een dergelijke coiffure te bestellen, zoodra het bekend was, dat de Koning de aandacht op dit kapsel gevestigd en het als zeer doelmatig geroemd had.

Hetzij uit mode of wellicht uit andere oorzaken begon er groote belangstelling te bestaan in alles wat kunst betrof en men gaf daarvan blijken door van een kunstvak studie te maken. Zoo was b. v. Mad. de Rambouillet zelve architect van haar hotel en Mad de Pompadour de stichtster van de later zoo wereldberoemde porseleinfabriek te Sèvres.

Nu moge de mode liggen binnen het bereik van ieder, omdat zij niet aan wetten gebonden is, met kunst is dit een ander geval; al vond men onder de toongevers dier dagen vorsten bij de gratie Gods, zoo zijn zij daarom nog geen kunstenaars bij de gratie Gods en berustte de invloed, door hen op kunst uitgeoefend, wel op grilligheid maar niet op den breeden grondslag der kunst, en tengevolge daarvan ging de breedheid en grootschheid in de kunst verloren. Meer en meer wordt men dan ook, bij de beschouwing der kunstvoortbrengselen dier dagen, getroffen door den rijkdom en de weelde, die om den voorrang strijden, terwijl eenvoud en ware kunstzin ontbreken. De schoonste meubels uit die dagen geven den geest weer, voortspruitende uit den invloed van den vorst, zoowel in compositie als materiaal; het ornement is kwistig en overladen, de vormen zijn weelderig en toch zwaar, en de versiering is berekend op een overrijken indruk. Het is eene geheel andere kunst dan de zuivere Renaissance van slechts korten tijd geleden. Toen was nog hoofdzaak de vorm te versieren en thans zijn de hoofdvorm de lijnen der versiering; gebroken lijnen treden op den voorgrond, de versiering is niet op haar plaats en waar men krachtigen steun wenscht, vindt men gewrongen kolommen. De mode won voortdurend in beteekenis, en de kunst werd eindelijk geheel aan haar dienstplichtig gemaakt. Spreker behandelde in korte trekken de mode van de 1ste helft der 18de eeuw; de heeren droegen een met goud en zilver stikwerk omwonden rok, aan de panden met baleinen opgezet als een hoepelrok, voorts een pruik met staart en een steek, dien zij onder den arm houden om beschadiging der pruik te voorkomen. Dames kleedden zich met rokken van 2 à 3 M. middellijn met een keurslijfje van verbazend geringe afmeting. Even weelderig als de mode was het inwendige der woning; het ornement speelt hoofdrol en de rechte lijn heeft plaats gemaakt voor de kromme, met sierlijk dooreengeslingerd bloem- en blad-

werk. Weelderig zijn de plafonds, kwistig versierd met de heerlijkste figuurtjes en groepen, prachtig de zijden en damasten behangsels, kortom! het geheel vertegenwoordigt de hoogste sierlijkheid en bij dat alles viert de technick haar gouden feest; dit tijdperk is onovertroffen voor den kunstenaar-handwerksman. De Rococo had haar intrede gedaan en met haar de daaraan verbonden dwaasheid; de mode gat het best den geest des tijds weer en als zoodanig was zij evenals de kunst die in haar ontsprong: *zonder*.

Spreker deed daarop een grooten sprong en verplaatste zich naar het laatst der 18de eeuw. De mode wordt zoo dwaas als het maar kan en de eerste tijd van de regeering van Lodewijk XVI levert een onuitsprekelijke bron van dwaasheden. De hoed is een complect zeeschip geworden en bij advertentie wordt in koop aangeboden een „chapeau pouffi" in den vorm van een krijgstropee, waarop vlaggen, kanonnen en pauken een bevallig effect maken. Langzamerhand komt echter verandering in de kunst. De wufte weelderige lijnen verdwijnen en maken plaats voor bijna nuchteren eenvoud. Aan de gebeeldhouwde paneelen wordt een gevoelige stoot gegeven en met de weelde verdwijnt ook de houtsnijkunst. In de plafonds treedt eene geometrische verdeeling op den voorgrond, met band-ornement, meanders en dergelijken tot versiering. De kunst van modelleeren vermindert en in alles is een zekere nuchterheid van behandeling waar te nemen. De kleeding wordt in tegenstelling van vroeger zoo, dat de menschelijke vorm op den voorgrond treedt en zelfs zoo, dat de dokters haar moordend noemen, zoodat zij dan ook menigeen ten grave sleept. Voorzeker mag men beweren dat de mode toomloos is, op zich zelve staat en blind is voor alles wat haar omringt. Van het begin dezer eeuw tot een twintigtal jaren geleden, bleef de mode aan het woord en maakte vooral op het gebied der kleeding de grootste sprongen. De kunst was ingeslapen en de afwisselingen der mode konden haar niet doen ontwaken. Uit de gedane mededeelingen kwam spreker tot de volgende conclusies:

1°. dat mode en kunst niet altijd te splitsen zijn, doch dat, waar kunst op een gril berust, zij tot het gebied der mode behoort; 2°. dat mode de aanleiding tot kunstuitingen kan zijn en dat, al verdwijnt die mode, de kunst blijvend is en goede vruchten voor de toekomst kan dragen; 3°. dat bescherming der kunsten een zegen is, doch aanwijzing der richting van de kunst haar ten verderve voert door haar onwillekeurig tot mode te maken; 4°. dat kunst de mode leiden kan, wanneer kunstenaars de richting aangeven; dat mode op zichzelf echter tot waanzin, ten opzichte van schoonheid en waarheid, voert. Dat daarom mode, door kunst op goeden smaak geleid, verbetering aanbrengt en kunst wordt; maar omgekeerd kunst, door mode geleid, kunst en goeden smaak tot ondergang voert.

Thans rijst de vraag, in welke verhouding staat de tegenwoordige maatschappij tot mode en kunst en hoe staan beiden ten opzichte van elkander? Wij staan thans weder aan een „fin de siècle" en weder heerscht een rusteloos zoeken naar verandering, en talrijke windvlagen schijnen de nadering aan te kondigen van een naderend onweder, dat men overal zooveel mogelijk tracht af te leiden.

Daar, waar vroeger de kunstenaar-handwerksman de kunst in handen had, is een helper gekomen met reusachtige kracht, die hem het gereedschap grootendeels uit de hand genomen heeft en medehelpt om voortbrengselen van kunst en mode binnen het bereik te stellen van iedereen, van armen zoowel als rijken. Glans en overdaad van versiering worden voor kunst versleten en door die zucht naar praal werkt men mede tot vermindering van kunstsmaak en ontwikkeling der mode.

Hoe is het toch mogelijk een uurwerk op een oesterschelp aan te brengen of een als krant gevouwen aschbakje van steen te vervaardigen, indien men niet overtuigd was de voorwerpen te zullen verkoopen, en als mode-artikelen aan den man te brengen. Waren mode en kunst onverzoenlijke vijanden, dan zou de kunst verdwijnen en de mode hare plaats innemen, maar dan ook zou het begrip van waarheid en schoonheid van de wereld moeten verdwijnen. Deze beide laatste verdwijnen echter niet en omdat die beiden niet zullen sterven, is ook de *kunst* voor de eeuwigheid bestemd. Daar *kunst* en *mode* kunnen samengaan en de eene kan aanvullen wat de andere mist, is eendrachtige samenwerking niet ondenkbaar; daartoe is het echter noodig dat een van beiden leidsvrouw is en laat dit dan de oudere zuster „de kunst" zijn. Van harte moet daarom de belangstelling in de kunsten worden toegejuicht; het oprichten van scholen en musea, het houden van wedstrijden enz. dat alles leidt tot ontwikkeling van goeden smaak, veredelt de mode en doet zelfs de kunst naderen. Die ontwikkeling mag niet eenzijdig zijn; ze moet *voor allen* zijn en de middelen mocten binnen het bereik van *iedereen* vallen. Om ieder kunstzin te geven, is algemeene kunstontwikkeling noodig; daartoe moet *ieder* leeren zien, een *ieder* leeren belangstellen in de kunst en de waarde der mode leeren toetsen aan de kunst. Om het tot die ontwikkeling te brengen, is algemeene verspreiding van gezonde denkbeelden noodig en de school moet daarvoor het fundament zijn; *daar* moet men leeren zien, onderscheiden en vormen bestudeeren, waartoe het teekenonderwijs niet alleen op de lagere, maar ook op de hoogere scholen moet onderwezen worden, waarbij goede geschriften verspreid en onderwijs in handenarbeid, met goede voorbeelden op allerlei gebied, gegeven moet worden. Spreker eindigde zijne lezing met den wensch dat ieder moge bijdragen tot den bloei van de Nederlandsche Nijverheid, die eertijds zoo hoog in aanzien was en waarvan de overblijfselen thans nog eene onputtelijke bron van studie voor de ontwikkeling der Nederlandsche Kunstnijverheid uitmaken.

INGEZONDEN.

Amsterdam, 14 December 1892.

Aan de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.

Met genoegen vernamen wij uit het verslag uwer vergadering van 26 November ll., opgenomen in *De Opmerker* van 3 dezer, de uitkomst der proeven, door uwe commissie voor materialenkennis met een groot monster onzer „waterverf" genomen.

Dat dit monster een grijze portland-cementkleur vertoonde, behoeft geen bevreemding te wekken, als wij u mededeelen, dat het best mogelijk is, dat er een tint-verschil bestaat met de staalkaart. Wij hebben alleen niet nogmaals *wit* gezonden, omdat wij dit voor buitenwerk een minder geschikte *kleur* vinden.

Wat de conclusie betreft, die door uwe Vergadering genomen werd, wenschen wij er nogmaals op te wijzen, dat wij het minder gunstig resultaat, met een vroeger monster verkregen, alleen daaraan toeschrijven, dat de proef niet goed genomen werd.

Alle kleuren toch, worden op volkomen dezelfde wijze gefabriceerd; alleen worden de gewenschte tinten door toevoeging der verschillende kleurstoffen verkregen.

Om echter elk wantrouwen op te heffen, verzoeken wij u iemand te willen opdragen, om in ons magazijn zooveel monsters der „waterverf" te nemen, als hem nuttig voorkomt; wij zullen dan onzen geheelen voorraad daartoe tot zijne beschikking stellen.

Wij vertrouwen dat aan ons verzoek zal worden voldaan en zijn overtuigd, dat daarna ook u de deugdelijkheid onzer „waterverf" in al hare kleuren zal blijken.

Hoogachtend,

G. M. Boks & Co.

VEREENIGING „ARTI ET INDUSTRIAE" TE 's-HAGE.

Vergadering van 10 *December* 1892.

Nadat de Voorzitter de aandacht der vergadering gevestigd heeft op het nieuwe altaar in de R.-K. kerk aan de Da-Costastraat alhier, vervaardigd door de heeren Te Poel en Stoltefus, mededeeling heeft gedaan, dat de heer Nooyen boekwerken enz. uit zijne bibliotheek aanleidt voor een eventueel op te richten leescirkel, en punt 3 der agenda, nl. verkiezing van een 3de gedelegeerde voor de Hoofdcommissie in zake „Verdeeling van het ambacht door proeven van bekwaamheid" verdaagd is geworden tot eene volgende vergadering, gaat de heer J. J. van Nieukerken, architect alhier, over tot het houden eener voordracht naar aanleiding van de vraag: Wat moet bij de meubleering van een burgerwoonhuis meer op den voorgrond treden: het volgen van een historischen stijl, of het zoeken naar harmonie door samenvoeging van toevallig bijeen gebrachte deelen?

Spreker hoopt dat hij, die het niet met hem eens is, flink zal tegenspreken om door wrijving van gedachte wellicht tot een goede oplossing der vraag te geraken.

Meubeleeren is plaatsen van voorwerpen in een vertrek, zoowel voor gebruik als voor versiering, en nu staat, volgens hem, op den voorgrond, dat het meubelen afhankelijk is van de inrichting van het vertrek. Niet alleen behooren tot de meubels: stoelen, tafels en dergelijken, maar ook kleeden, gordijnen en hetgeen verder in het vertrek aanwezig moet zijn. Er moet harmonie zijn tusschen vertrek en meubels, harmonie in vorm en kleur, in een woord eenheid in alles. Uit het tijdperk der Gothiek kan spr. de inrichting der burgerwoningen weinig bevoordeelen, noch is hem bekend van de zalen, die in groote huizingen en kasteelen aanwezig waren. Het aantal meubelen dier zalen is beperkt; rustbanken, tafels, stoelen enz. zijn in klein aantal aanwezig, in lijnrechten strijd met de tegenwoordige overvolle salons. Die meubelen, in een hoek of bij de schouw geplaatst, vormen groepen, die noodig zijn om zich niet gebrek in de ruimte te verliezen. Het karakter van het vertrek is met die meubelen in overeenstemming; de balken van den zolder zijn in 't gezicht, de lambrizeeringen hoog, van eikenhout; de kleine ruitjes in de vensters, die vaak in diepe nissen staan, en de hooge boogvormingen geven een schaarsch licht; de muren boven de lambrizeeringen zijn wit of met tapijtwerken behangen; dat alles komt overeen met de meubelen zelven, die van groote afmeting zijn en in hun stijl overeenkomst vertoonen met de bouwwerken dier tijden. Op de kasten vindt men de kanteelen der kastoelen terug; de beslagwerken op de deuren, en de profielen komen met die van den bouwstijl overeen, kortom vertrek en meubels adeuren denzelfden geest. Ook in kleur en versiering is dit het geval. Sterke kleuren komen overeen met de donkere kleur van het eikenhout.

Gaan wij van de Gothiek tot de Renaissance over, dan treffen wij daar in hoofdzaak weder hetzelfde aan. De profileering heeft wel eene groote verandering ondergaan, maar de zolders en hooge lambrizeeringen vindt men terug. De wanden zijn met gobelins en goudleer bekleed, de meubels zijn zwaar van vorm en alles is in overeenstemming met het streven onzer voorouders om iets te maken niet voor *één dag*, maar voor de toekomst. In het tijdperk van Lodewijk XIV valt eene merkwaardige verandering waar te nemen; het strenge heeft opgehouden te bestaan en de rechte lijn heeft plaats gemaakt voor de kromme. Alles wijkt af van de Gothiek en Renaissance, de vertrekken hebben een geheel anderen indruk gekregen. Het is de tijd der Barok en Rococo, waarin elk verband tusschen constructie plaats maakt voor datgene wat men toen het mooiste vond; alles is wuft en weelderig, nouwel het vertrek als de meubelen. Na de plafonds en gobelins, damasten en zijden, kleuren en meubels uit dien tijd te hebben behandeld, komt spreker tot het tijdperk van Lodewijk XVI, waarin de rechte lijn hare intrede weder doet en het behangselpapier in kleur tot de versiering der wanden bijdraagt. Ook dit tijdperk wordt door hem nagegaan en hij eindigt zijn overzicht met de opmerking dat vroeger in alles harmonie bestond.

Spreker gelooft dan ook niet, dat men in een Rococo-vertrek Gothische meubelen kan plaatsen, of omgekeerd, of dat men b.v. Gothische en Renaissance-kasten bij Rococo-stoeltjes kan voegen en betwijfelt of het eene wel met het andere is te vereenigen.

Het is mogelijk, dat iemand van groot talent de vormen en kleuren, die passen in de verschillende stijlen, zóó weet om te werken, dat ze door elkander verwerkt één geheel vormen en ons begrip van harmonie bevredigen, maar tot heden heeft hij daarvan nog geen voorbeelden gezien.

Na deze inleiding ontstond een debat. De opmerking werd gemaakt, dat men in de eerste plaats trachten moest ook op dit gebied zichzelf te zijn en zooveel mogelijk af te wijken van de historische stijlen, die langzamerhand sleur veroorzaken, dat de hoofdzaak moest zijn voor alles wat in een vertrek geplaatst wordt, een achtergrond te vinden, waartegen het zoo voordeelig mogelijk in vorm en kleur uitkomt, en verder harmonie tusschen het vertrek zelve en de meubelen, maar bovenal ook met de kleeding der tegenwoordige bewoners, die geheel andere eischen stelt dan de kleeding van vroeger.

Een ander spreker was dankbaar maar niet voldaan; de inleider doelde in zijne geheele rede op rijke meubeleering, maar de vraag was: hoe zal deze in burgerwoningen moeten geschieden, waar men gebrek heeft aan de fondsen, om zich datgene aan te schaffen wat uit den aard van den stijl reeds harmonisch is, en waar men veelal volkomen heterogene vormen bij elkaar moet laten passen?

De heer Van Nieukerken verklaart, in antwoord aan de sprekers, geen voorstander te zijn van het zoeken naar een nieuwen stijl. Stijl wordt niet gemaakt; hij groeit uit behoeften en omstandigheden. Zijn hoofddoel zou steeds zijn het zoeken naar harmonie en die kan op verschillende manieren gevonden worden; hij gelooft echter, dat men, ondanks zichzelven, steeds in een stijl zal terechtkomen, wanneer men volkomen harmonie gevonden heeft. Hij noemt verder dat daar, waar men beperkt is in middelen, slechts op *één* wijze harmonie kan worden bereikt, nl. door toepassing van den grootsten eenvoud. Laat men alle twijfelachtige versieringen overboord werpen; men beantrige wat men heeft zoo eenvoudig mogelijk en dan kan er smaak zijn, en kan voldaan worden aan het gevoel voor harmonie, dat de mensch heeft.

Nadat nog mededeeling was gedaan, dat in eene vergadering van het *Wissenschaftl. Central-Verein* te Berlijn Dr. Galland eene voordracht zou houden over Hollandsche architectuur, en de heeren J. H. C. van Raamsl en Th. Temissen als kunstlievende leden waren aangenomen, werd de vergadering gesloten.

Voor de kunstbeschouwing waren door den heer F. J. V. van den Heuvel afgestaan eenige vierkke door hem vervaardigde boekbanden en door de heeren J. J. v. Nieukerken en J. P. Lorrie eenige fraaie plaatwerken.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 's GRAVENHAGE.

Vergadering, gehouden op den 14*den December* 1892.

Met een hartelijk welkom aan den heer V. Engels, die voor 't eerst als lid ter vergadering tegenwoordig was, opende de Voorzitter deze bijeenkomst. De notulen der vorige vergadering werden voorgelezen en goedgekeurd, waarna het stellen van candidaten voor vijf leden van den „Arbeidsraad" aan de orde werd gesteld. De aftredende leden, de heeren: J. H. Pfeiffer, architect, F. H. van Malsen en A. C. Paardekooper, beide patroons, en W. Wissink, werkman, die met 2/3 der stemmen herkiesbaar zijn, werden respectievelijk als candidaat gesteld. Voor de vacature, ontstaan door het tusschentijds aftreden van den heer J. Maas, werd de heer J. Ravenstein als candidaat aangewezen. Voor afgevaardigden ter algemeene vergadering van den „Arbeidsraad" werden gekozen de heeren: J. Brouwer, E. v. Rij en J. T. Wouters, die allen deze benoeming aannamen. Alsnu was punt 4 van het convocatiebiljet, het kiezen van een onderwerp voor de tweede prijsvraag, aan de orde, waarbij na gehouden discussiën de keuze viel op een gebouw met verschillende ateliers voor architecten, beeldhouwers, schilders, woning, tentoonstellingszaal, spreekkamer, conciergewoning enz. Door de leden werden eenige gegevens, vastgesteld voor het te maken concept-programma van bovengenoemde prijsvraag. Door den Voorzitter werd nu voorgesteld de zeer interessante kunstbeschouwing te bewerken, bestaande ten eerste uit eenige, door de heeren Alexander en Engels op zeer artistieke wijze uitgevoerde beeldhouwwerken en modellen, ten tweede uit een groote collectie photographieën van beeldhouw- en bouwwerken van Parijs, Brussel en Antwerpen, van de heeren H. J. Kockx en A. J. Sanders, en ten derde uit eenige teekeningen met een aquarel van een ontwerp van den heer K. Stoffels. Na deze kunstbeschouwing deed de Voorzitter eenige mededeelingen, waarna, onder dankbetuiging aan de heeren Alexander, Engels, Kockx, Sanders en Stoffels, voor de door hen gegeven kunstbeschouwing, de vergadering gesloten werd.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 9 *December* 1892.

Na voorlezing van de notulen, werd de quaestie over het uitbetalen van loonen in kroegen nogmaals aan de orde gesteld. Door den heer H. Moen G.Pzn. werd erop gewezen, dat in het bestek voor een te bouwen stoomwasscherij te Amsterdam, onder beheer van den architect Hamer en die omvang was aanbesteed, de verplichting was opgenomen om het loon op het werk uit te betalen. Spr. zelf had reeds eenige malen in bestekken het verzoek gedaan om het uitbetalen in kroegen tegen te gaan, maar acht het verkeerd den aannemer deze bepaling als plicht op te leggen en vindt het beter dat zij zelven tot de uitbetaling op het werk beslaiten.

De Voorzitter merkte hierbij op, dat het in de vergadering van den Volksbond juist de aanmerens waren, die op het verplicht stellen aandrongen en stelt voor, dat de Vergadering de wenschelijkheid tot het opnemen dezer bepaling in de bestekken zou uitspreken.

De heer Le Grand, secretaris van den Volksbond, wil vooreerst het begrip tegengaan, dat de Volksbond een bepaalde afschaffersbond is, zooals reeds hier en daar werd opgemerkt, maar hoopt, bij het eindigen van de drankwet in 1902, nieuwe bepalingen te verkrijgen tegen het drankmisbruik. Spr. verzoekt de afd. iets meer te doen dan alleen de wenschelijkheid uit te spreken en verwacht meer heil door de opneming tot verplichtstelling in de bestekken.

In antwoord hierop zegt de Voorzitter dat de Afdeeling niet in staat is decreten uit te vaardigen, daar men in het bouwvak met zooveel verschillende omstandigheden heeft te maken. Wordt evenwel deze zaak, zooals reeds is gedaan, dikwijls besproken, dan zal dit meer gevolg hebben dan men oppervlakkig denkt; met de verzekering tegen ongelukken, die thans in bijna geen enkel bestek ontbreekt, is het evenzoo gegaan.

Het voorstel van den Voorzitter, om de wenschelijkheid uit te spreken dat de loonen voortaan op het werk zullen worden uitbetaald, werd daarna aangenomen.

Daarna werd de uitschrijving van een tweetal prijsvragen vastgesteld, betreffende de behandeling van een salonwand in een hoekvormig huis met het oog op de tegenwoordig gebruikelijke vuilkachels, en een schuifvenster met winterramen en betimmering voor een villa. Tot leden der jury werden benoemd de heeren Jos. Th. J. Cuypers, B. J. Ouëndag en J. E. v. d. Pek.

Na afdoening hiervan vroeg een der aanwezigen of het Bestuur wel kennis had genomen met de door B. en W. van Amsterdam in de begrooting aangevraagde som van *f* 28172 — voor uitbreiding en reorganisatie van de afdeeling Publieke Werken.

Aan spr. is het feit bekend dat een ambtenaar van deze afdeeling vergunning heeft gekregen voor de uitvoering van een particulier bouwwerk te Amsterdam van ongeveer 2½ toe en bij vindt het niet te verklaren dat bij een dergelijken toestand sprake kan zijn tot uitbreiding en hooger bezoldiging van het corps ambtenaren.

Op voorstel van den heer H. P. Berlage Nzn. werd besloten het Hoofdbestuur van de Maatschappij te verzoeken deze zaak ernstig te onderzoeken.

Het verdere gedeelte van den avond werd doorgebracht met de beschouwing van een even zeldzame als fraaie collectie photographieën van den heer P. E. Lauman, betrekking hebbende op eene door hem gemaakte reis in Noord Afrika, waaraan de kunstgever interessante mededeelingen toevoegde

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Bij de behandeling der begrooting in de Tweede Kamer der Staten Generaal beloofde de Minister van Binnenlandsche Zaken het geven van bacteriologisch onderwijs aan de polytechnische school te zullen bevorderen als er lokalen beschikbaar zijn en het volgend jaar de instelling van een proefstation voor bouwmateriaal in overweging te zullen nemen.

— Op voorstel van den heer Van Kerkwijk besloot de Tweede Kamer met 56 tegen 36 stemmen tot het schrappen van den post van *f* 12.000, uitgetrokken ten behoeve van de inzending in de afdeeling schoone kunsten op de tentoonstelling te Chicago.

— Dinsdag is hierterstede het examen aangevangen voor adspirant-opzichter bij 's Rijks telegraaf, waarvoor zich 20 candidaten hebben aangemeld.

— De algemeene vergadering van aandeelhouders in het Kon. Zeeuwsch. Bot. Gezelschap heeft deser dagen de statuten en reglementsherzieningen goedgekeurd, die strekken om de instelling tot nieuwen bloei te brengen en verband houden met de plannen tot reorganisatie van die ontspanningsplaats.

Nadat in de vergadering van 24 Oct. jl. in beginsel was besloten tot stichting van een nieuw hoofdgebouw, vroeg het bestuur in deze vergadering de goedkeuring van de aandeelhouders op een door het medebestuurslid den heer Westra, architect, belangeloos ontworpen plan voor een hoofdgebouw, dat zal bevatten een zaal voor 3000 menschen, dat niet meer kosten mag dan *f* 125.000 en op het terrein van het bestaande gebouw zou verrijzen.

Het geheel is voor latere uitbreiding vatbaar.

Over de al of niet wenschelijkheid om het gebouw aan den ingang van den tuin te stichten; om, door het uitschrijven van een prijsvraag, ook nog anderen gelegenheid te geven plannen in te zenden en het toevoegen van eene commissie van deskundigen aan het bestuur, belast tot het uitbrengen van rapport over het thans aanhangige bestuursplan, hetzij om het bestuur bij de uitvoering van het werk ter zijde te staan, — werd zugdurig van gedachten gewisseld.

Al die denkbeelden werden in notitie belichaamd.

Maar de vergadering verwierp met groote meerderheid: 1°. het uitschrijven van een prijsvraag voor een hoofdgebouw aan den Benoordenhoutschen weg binnen de grenzen van het voor bouw beschikbare crediet; 2°. de benoeming van drie deskundigen, ten einde over de al of niet wenschelijkheid der uitvoering van het bestaansplan te adviseeren en ons, bij ontvouding, een prijsvraag uit te schrijven; 3°. het hooren van deskundigen zonder het uitschrijven van een prijsvraag en 4°. het toevoegen aan het bestuur van een deskundige commissie bij de uitvoering van den bouw.

Wat het laatste betreft, werd door het bestuur medegedeeld, dat het in de bedoeling lag met deskundigen, die het bestuur trouwens in zijn midden telt, te rade te gaan.

De uitslag was, dat eenparig en onder applaus der vergadering een motie werd goedgekeurd, waarbij met vertrouwen de uitvoering van het bouwplan aan het bestuur wordt overgelaten.

AMSTERDAM. B. en W. hebben het voornemen om een einde te maken aan het thans in hooger instantie dienende geschil over den Argandbrander van Dumas en den Raad voor te stellen eene overeenkomst te sluiten met de Imperial Continental Gas-Association, waarin o. m. de volgende bepalingen voorkomen:

De gemeente verbindt zich den 1n Mei 1893 aan de I. C. G.-A. te betalen een som van *f* 300.000 in cens en bovendien *f* 0.0035 per kubieke meter van het gas, geproduceerd in de jaren 1890 en 1891, welk bedrag nog vermeerderd wordt met een interest van vijf percent van 1 Januari 1892 tot den dag der betaling.

Voor de jaren, volgende op den 1n Januari 1893, zal de bij de concessie bepaalde uitkeering aan de gemeente (4.03 ct. per kub. meter gas bereid boven de 13 millioen kub. meter) verminderd worden met *f* 0.0035 per kub. meter.

De overeenkomst gaat in zoodra deze door door den Raad en Gedeputeerde Staten zal zijn goedgekeurd.

— Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst geeft kennis, dat het examen tot het verkrijgen van een diploma voor bouwkundig opzichter, volgens besluit der Algemeene Vergadering van 28 Mei 1891 zal worden afgenomen op den 19den, 20sten en 21sten Januari 1893, van 's morgens 9 tot 12 en 1 tot 4 uur, door eene commissie, samengesteld uit de heeren: C. Muysken, voorzitter der Maatschappij tot bev. der bouwkunst, arch.-ingenieur, voors.; H. v. Dam, leeraar in de wiskunde; P. J. Huibers, opzichter bij den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland; F. H. van Malsen, aannemer en industrieel; C. B. Posthumus Meijjes, architect.

De candidaten worden verzocht zich aan te melden bij den secretaris der Maatschappij tot bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam, vóór den 10e Januari 1893, alwaar het programma van eischen, waarin de verdere voorwaarden, verkrijgbaar is.

WINSCHOTEN. Door de commissie voor de in 1893 alhier te houden tentoonstelling van nationale nijverheid is aangekocht een gedeelte van het gebouw der Sporttentoonstelling te Scheveningen, benevens een groote hoeveelheid decoratief en andere benoodigdheden, als tourniquets, bureaubeschotten, enz. Een gedeelte hiervan zal ook worden aangewend voor de gelijktijdig te houden Landbouwtentoonstelling, bij gelegenheid van het 46ste landbuishoudkundig congres.

Deze laatste tentoonstelling wordt gehouden op terreinen rondom het hotel *Domsering*, terwijl de tentoonstelling van nijverheid zal plaats hebben op een terrein achter het hotel *Wassenaer*.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië is:

Ontslagen: op verzoek, eervol, de opzichter 2e kl. H. J. E. G. F. Hofmeijr;

Benoemd: tot adspirant-ingenieur O. E. Rapsaal;

Belast: met de waarneming der betrekking van opz. 3e kl. de ambt. V. A. de Witte;

Toegevoegd: aan den chef der 2e waterstaatsafd. de benoemde adspirant-ingenieur I. Homan van der Heide; aan den chef der 3e waterstaatsafd. de opz. 1e kl. J. M. Lathé; aan den chef der 4e waterstaatsafd. de benoemde adspirant-ingenieur Jhr. P. J. Boeref.

Overgeplaatst: van de res. Probolinggo naar de res. Palembang, de opz. 3e kl. S. J. Weg Dzn.; van de res. Pasoeroean naar Fekalen de opz. 1e kl. V. H. Abell; van de res. Rembang, met intrekking zijner overplaatsing naar Menado, de opz. 2e kl. H. J. E. G. F. Hofmeijr; van de res. Rembang naar de res. Menado, de opz. 2e kl. J. Vroedenhagh.

Geplaatst: in de res. Banjoemas, de waarn. opz. kl. V. A. de Witte.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java is eervol uit zijne betrekking ontslagen de onderopzichter 1e kl. B. G. Th. Cietvant, en benoemd tot onderopzichter 3e kl., de onderopzichter 2e kl. F. H. Herming.

— De civiel-ingenieur Jhr. H. E. Ram is voor den tijd van één jaar gecontinueerd als adjunct-ingenieur bij de werken tot verlegging van de uitmonding der Maas.

— De civiel-ingenieur J. G. G. Feith is tot 1 Januari 1894 gecontinueerd als adjunct-ingenieur bij de werken van den Rotterdamschen Waterweg en de heeren J. P. Laarnoes, Th. Reijmers en K. Westhoese tot dien datum als buitengewoon opzichters.

— Den heer J. A. P. van Kuijk is met ingang van 1 Jan. a. s. benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken der Zuid-Willemsvaart.

— Aan den heer C. Blankevoort, opzichter 2e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen, is met ingang van 1 Januari a. s. een eervol ontslag verleend.

— De heeren J. H. de Vries te Gorichem, H. B. van Laatum en J. Klippas te Keizersveer zijn voor den tijd van 20 maanden benoemd tot buitengewoon opzichters bij het maken van den onderbouw voor de brug over het Heusdensch kanaal, onder de gemeente Nederhemert.

— De heer D. van Ketwich te Gennep is met ingang van 1 November Pl. benoemd tot adjunct-ingenieur bij de Noord-Brabantsch-Duitsche spoorwegmaatschappij, afdeeling tractie en materieel.

— Volgens de N. R. C. is de heer M. Molenbroek, architect te Rotterdam, benoemd tot bestuurder der maatschappij tot exploitatie van bouwgronden „Westeredijk" alaar.

— Op voordracht van het dagelijksch bestuur der Nederlandsche Heidemaatschappij, is door d n raad van commissarissen tot directeur der Maatschappij benoemd, de heer H. J. Lovink te Wageningen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Schrijver-teekenaar bij het hoogheemraadschap van Delfland op een salaris van *f* 700. Adressen vóór 27 Dec. e. k. bij den ingenieur van Delfland te Delft.

— Assistent in de natuurkunde aan de Polytechnische school te Delft op eene jaarwedde van *f* 1200. Schriftelijk aanmelden vóór 1 Jan. e. k. bij den hoogleeraar-directeur Dr. A. C. Oudemans Jr.

— Teekenaar-opzichter op eene ijzergieterij. Jaarwedde *f* 600. Adres litt. D E A, Alg. Advt.-bur. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

ADVERTENTIËN

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-Inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

INSCHRIJVING

OP

WOENSDAG 28 DECEMBER 1892.

In het Timmerhuis te Rotterdam,

NAAR

de LEVERING van:

Getrokken en Vlakke Waalklinkers, Waalhardgrauw, Waalboerengrauw, Straatklinkers uit Utrecht of van de Maas, IJsel Straatplavei en Beste harde IJsel Ondersteen, Escaussynsch steenen Trottoirbanden, Schelpkalk, Luiksche Kluitkalk, Porphyr-, Grès-, Fauconval-, Lava en Ben-Ahin-Keien, Steenslag van natuurlijke steen, Grof Grind, Grindzand, Metselzand, Duinzand en Gegoten ijzeren Straatsyphons en Straatberrieranden.

De voorwaarden liggen, op de gewone dagen en uren, in het Timmerhuis ter lezing en zijn, tegen betaling van 25 cents, verkrijgbaar bij Wed. P. Van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers aan den Houttuin no. 73, alwaar tevens de in te vullen gezegelde inschrijvingsbiljetten, tegen betaling van 22½ cent per stuk, te bekomen zijn.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag den 3 Januari 1893**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het BOUWEN van eene BEWAARSCHOOL aan de *Isaac Hubertstraat*.

Bestek, voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor *f* 1.— verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers *Houttuin* n°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Donderdag* den 29 *December* 1892, des voormiddags te 11 uren.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemene Zaken.

INSCHRIJVING

OP

WOENSDAG 28 DECEMBER 1892.

In het Timmerhuis te Rotterdam,

NAAR

de LEVERING van

Tegels, Dakpannen, Kannenbuizen, Pleister, Tras, Portland-Cement, Touwwerk, Hennep, Snuit van Vlas, Teer, Bruinwerk, Mos, Strookdwellen, Blokmakerswerk, Borstelmakerswerk, Sponzen, Grijs Linnen, Afneemdoeken, Molton Dwellen, Gordijnlinnen, Singel, Meubelkoord, Band, Jaloeziebandladder, Glazen Ballons, Lampeglazen, Zeemvellen, Leder, Patentolie, Groene Zeep, Kaarsen, Vet (roet), Wagensmeer, Poetskatoen, Lampenkatoen, Turf, Houtskool, Bezems, Boenders, Manden, Zink, Lood, Vertind Looden Buizen, Metalen Main- en Tapkranen, Spijkers, IJzerwaren, Kolenbakken, Staal, Verfwaren en Vensterglas.

De voorwaarden liggen op de gewone dagen en uren, in het *Timmerhuis* ter lezing en zijn, tegen betaling van 25 cents, verkrijgbaar bij Wed. P. Van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers aan den *Houttuin* n°. 73, alwaar tevens de in te vullen gezegelde inschrijvingsbiljetten, tegen betaling van 22½ cent per stuk, te bekomen zijn.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 30 December**, des middags twee uur, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente Beesd, ten raadhuize

worden aanbesteed:

1. **Het bouwen van een School te 's Heerenberg, met de daartoe benoodigde MEUBELEN.**
2. **Het bouwen van een School en Onderwijzerswoning in de Buurt Kilder, met de daartoe benoodigde SCHOOLMEUBELEN.**
3. **Het verbouwen van de School te Zeddam, met daartoe behoorende MUBELEN.**
4. **Het verbouwen der School te Beek, met daartoe benoodigde MEUBELEN.**

Aanwijzing in loco zal geschieden op den dag der aanbesteding, beginnende des morgens ten negen uur te Kilder.

Bestekken en teekeningen liggen van af Maandag 19 deser ter inzage, op het Raadhuis, en zijn van af dien dag verkrijgbaar.

De van de beide eerstgenoemde werken à 75 cent en die van de beide laatstgenoemde à 50 cent per stel, op het Raadhuis en bij den architect OVINK te Doetinchem, die desverlangd inlichtingen verstrekt.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag** den **10 Januari 1893**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het VOLTOOIEN der *Rijnhaven*, met bijbehoorende werken.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor *f* 2.50 verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers *Houttuin* n°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag* den 3 *Januari* 1893, des voormiddags te 11 uur, te beginnen aan de aanlegplaats der veerboot aan de *Willemsbrug*.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst op de Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemene Zaken.

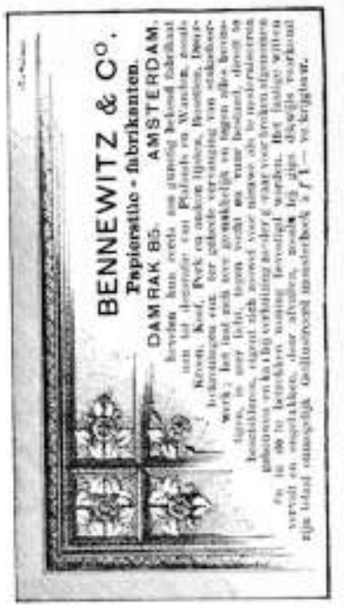

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente Arnhem, stellen **Zaterdag 24 December 1892**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize

aanbesteden:

BESTEK No. 1.

Het leveren van 600.000 stuks STRAATKLINKERS en 750 000 stuks TROTTOIRKLINKERS (Waalsteen).

BESTEK No. 2.

De levering, franco Arnhem, van 2100 M'. TROTTOIRBANDEN van Hardsteen.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur gegeven aan 't Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize, alwaar bestek No. 1 met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van *f* **0.50**, en bestek No. 2 met gezegeld inschrijvingsbiljet en 1 teekening tegen betaling van *f* **0.25** verkrijgbaar is.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREISEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT alsdor.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK

van werken in zink en andere metalen te *Delft* levelt zich aan voor de

leveringen van alle mogelijke ornamenten

in lood, zink en koper en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* 2.— zullen *franco* worden toegezonden:

1a. Catalogus van ornamenten in lood en zink.
2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren trapbalu-sters en balusters met zinken ornament.
3e. „ „ voor jalousiekappen.

Bij bestellingen van minstens *f* 30.— worden 3a twee gulden gerestitueerd.

F. W. BRAAT.

GEORGS MARIEN- BERGWERKS- & HÜTTEN-VEREIN,
te OSNABRUCK.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

F. W. VAN GENOT JGz., Ingenieur-Architect, Van-Speijkstraat 117, 's-Gravenhage.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402.
AMSTERDAM.
D's Patent
WINDEN, LIEREN en KRANEN,
(Handy Hoists).
Enkel en dubbel werkende.
Sterk. Goedkoop.
Vraag onze geïllustreerde prijscourant. (4)

J. H. P. JANSE,
Marnixstraat 364
AMSTERDAM,
levert alle **GRANIETSOORTEN**, speciaal Zweedsch en Noordsch Graniet, ruw, behakt, geprofileerd en gepolijst voor **Gebouwen, Sluiswerken, Waterkeeringen, Deksteenen, Voetstukken** voor **Standbeelden, Grafmonumenten, Grafsteenen, Gedenksteenen, Altaren, Naamplaten**, etc. etc.
Eenig Agent voor Nederland en Koloniën
VAN KESSEL & RÖHL, eigenaars van Graniet-groeven te LAUKERT, WANEWIK, KLEFFHOLT, ETNEKL en WIEBO.
Steenhouwerijen, Zaag- en Slijperijen,
te WOLHAST en BERLEIN,
welke reeds tal van Graniet-werken hier te lande en in de Koloniën geleverd en in bewerking hebben.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

DELINT & Co., Rotterdam,
NIEUWE HAVEN No. 39. N.Z.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1886.
Eerediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolf ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven
worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,
Hoekmeet-

en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren PEILSCHALEN.
Weegwerktuigen.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers,
ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Fluaten KESSLER { *verharding, verduurzaming* van **Kalk-** en **Zandsteen, Cementsteen, Gips** enz.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1860** onder **garantie** geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
General Agent voor *Nederland* en *Koloniën*: **T. G. TISSOT Jr., *AMSTERDAM.***

CREOSOOTOLIE.
Creosootolie ter voorkoming van bederf van HOUTVLOEREN, SCHUREN, SCHUTTINGEN, SCHOEIINGEN, wordt door ons geleverd in vaten van ± 150 K°. netto ad ƒ 10.— per 100 K°. fust vrij.
RUTTEN & Co.
Noordwal. Den Haag.

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*
Staaf-, Plaat-, Band-, Huck- en **T-IJzer** enz.
Steeds voorhanden
Balk IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. BEHLER & Co. te WETZEL, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Raamwerken, Schuttingen, BROEIBAKKEN, VLOEREN, Vloerribben, enz. enz.

ARTESISCHE PUTTEN.
WATER?
Deze **PUTTEN** worden in verschillende afmetingen geleverd van gegalv. **IJzeren-, Zinken-** of **Cementen Buizen.**
Voor elke hoeveelheid water wordt gegarandeerd.
H. HARTMAN.
LOOSDUINEN.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

De Opmerker.
Orgaan van het Genootschap
ARCHITECTVRA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

A.W.N.

Redacteur-Uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT ƒ 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *ten gelde* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) ƒ 7.50, leiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN à 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een herhalingsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NUMMERS, bij contante betaling à 15 cent per stuk en 25 cent per post, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. Aan heeren leden wordt medegedeeld dat het Genootschapsorgaan van af Januari 1893 zal verschijnen onder den titel *Architectura*, Orgaan van „Architectura et Amicitia". Het blad zal staan onder redactie van het Genootschap en, wat de technische afdeeling betreft, van den heer J. A. van der Kloes, leeraar aan de Polytechnische school te Delft. De uitgave zal geschieden door de firma J. van der Endt en Zoon te Maassluis.

2°. Het Bestuur van het Genootschap is voor 1893 samengesteld als volgt: H. G. Jansen, Voorzitter, G. A. Zeeman, Vice-voorzitter, C. W. Nijhoff, 1ste-Secretaris, Th. L. D. Smeele, 2de-Secretaris, J. A. van der Sluijs Veer, Penningmeester, en J. C. D. di Gazar, Bibliothecaris-archivaris.

3°. Het Bureau van redactie zal in 1893 bestaan uit de heeren H. G. Jansen, W. Kromhout Czn., M. de Jongh, Paul J. de Jongh en één daaraan door de Vergadering toe te voegen bestuurslid.

4°. Als lokaalcommissarissen zijn herkozen de heeren W. van Boven, Paul J. de Jongh en C. L. van Kesteren.

5°. Van de rentelooze bibliotheekleening van 1884 zijn uitgeloot de nos. 2, 6, 22, 31 en 44 en van de 2½ pCt. leening van 1886 de nos. 17, 32, 75, 87 en 97.

6°. Heeren leden, die in den loop van 1893 bijdragen of kunstbeschouwingen wenschen te geven, wordt beleefd verzocht hiervan den 1e-Secretaris in kennis te stellen.

7°. Als gewoon lid is voorgesteld de heer W. A. Ellens, decoratieschilder, door de heeren J. L. O. Lauweriks en G. A. Adema.

8°. Op de 3de algemeene prijsvraag *„Eene marquise van gesmeed ijzer"* zijn 4 antwoorden ingekomen onder de motto's: *Crayon, Honger, M* en *IJzer en Lood.*

9°. De verzending der 5de en 6de afleveringen van het plaatwerk *De Architect* is, door het breken van een steen, eenigszins vertraagd geworden. Van den 1sten en 2den jaargang van deze uitgave zijn nog exemplaren voorradig, zoodat nieuwe inteekenaren zich alsnog de complecte serie kunnen aan-schaffen. Voor abonnement gelieve men zich te wenden tot den heer J. A. van der Sluijs Veer, Penningmeester van het Genootschap, Sarphatipark 13 te Amsterdam.

10°. Heeren leden, die van woonplaats veranderen, wordt beleefd maar dringend verzocht hun nieuwe adres, liefst zoo spoedig mogelijk, te willen opgeven aan den 1ste-Secretaris, American-hotel te Amsterdam.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

57e Algemeene, tevens 980e gewone vergadering van 21 Dec. 1892.

Wegens ongesteldheid van den Voorzitter opende de Vice-voorzitter, de heer H. G. Jansen, de vergadering, heette de leden welkom en sprak daarna de rede uit van den Voorzitter, den heer J. Ingenohl, waarin een algemeen overzicht werd gegeven van de gebeurtenissen, waaraan het afgeloopen Genootschapsjaar zoo rijk was en die op de toekomst van grooten invloed mocten zijn; hij sprak den wensch uit dat het Genootschap onder al, wat dit jaar tot stand is gebracht, moge groeien en bloeien en beveelt, om dit doel te bereiken en om de kern vast en onverdeeld te doen zijn, eene eendrachtige samenwerking aan.

De notulen der vorige bijeenkomst werden hierop voorgelezen en goedgekeurd.

Achtereenvolgens werden nu behandeld de verslagen van den 1ste-Secretaris over den toestand van het genootschapsjaar in al zijn onderdeelen, van den 2de-Secretaris over het Bestuur, de Redactie en de Commissie tot behandeling van bepaalde vakken en ter oplossing van vragen, van den Bibliothecaris-archivaris over de bibliotheek en de leestafel, van den Secretaris der lokaal-commissie, van den Penningmeester over de uitgaven en inkomsten in het afgeloopen jaar en de begrooting van 1893, en eindelijk van de Verificatie-commissie over het beheer der geldmiddelen door den Penningmeester. Nadat de Vergadering zich met deze verslagen vereenigd had, werd de begrooting van 1893 artikelsgewijze behandeld.

De heer G. A. Zeeman vraagt, naar aanleiding van het verslag van den Secretaris der lokaalcommissie, of de

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. & A.

voorstellen van die commissie om een post uit te trekken voor het versieren enz. van de zaal, niet zijn aangenomen. De Voorzitter stelt voor die aan te houden. De heer Nijhoff zegt dat door eene vereeniging aangevraagd is het lokaal eenmaal per maand te mogen gebruiken en stelt voor dit toe te staan; ook de heer Kromhout raadt dit aan, vooral daar genoemde vereeniging een vakvereeniging is; de Voorzitter wenschte eerst bepaalde voorstellen van die vereeniging af te wachten. De heer Paul J. de Jongh vond de verhooging van den post voor de bibliotheek te laag. De heer Nijhoff stelde voor een gedeelte van de uitgetrokken som voor de voorschotten bij de bibliotheek te voegen. Hiertoe werd besloten. Bij de uitgave van het weekblad doet de heer Jansen het voorstel om het tekstgedeelte evenals de platen te honoreeren. Hierover ontstond een debat tusschen de heeren Jansen, Kromhout en Zeeman, waarna werd bepaald hiermede te wachten tot een volgend jaar. Vervolgens werd de begrooting goedgekeurd en aangenomen.

Aan de orde was nu de verkiezing van een bestuur. De aftredende leden zijn de heeren: J. Ingenohl, H. G. Jansen, C. W. Nijhoff, Th. L. D. Smeele, J. A. van der Sluijs Veer en J. C. D. di Gazar, waarvan de heeren Ingenohl en Jansen zich niet herkiesbaar stelden.

De heer Leliman vraagt den heer Jansen zich weder herkiesbaar te willen stellen; vooral nu hij zoo krachtig heeft medegewerkt tot de samenstelling van de conceptwet en de organisatie van het Genootschaps-orgaan, zoude spr. een weigering zeer betreuren. De heer Jansen dankte den Eere-voorzitter voor zijne waardeerende woorden en komt op zijn besluit terug. Als tegencandidaten werden nu gekozen de heeren H. G. Jansen, G. A. Zeeman, M. de Jongh, Paul J. de Jongh, J. Stuijt, W. Kromhout Cz., J. Ingenohl en L. J. Rijnink. Bij de stemming werden de heeren H. G. Jansen, C. W. Nijhoff, Th. L. D. Smeele, J. A. van der Sluijs Veer, J. C. D. di Gazar en G. A. Zeeman als bestuursleden gekozen, die allen staande de vergadering de benoeming aanvaardden. Met groote meerderheid van stemmen werd hierop de heer H. G. Jansen als voorzitter gekozen.

Voor de verkiezing van een Bureau van redactie (aftredende leden de heeren M. de Jongh, W. Kromhout Cz. en Paul J. de Jongh) werden als tegencandidaten gesteld de heeren J. Stuijt, G. A. Zeeman en H. Walenkamp. Bij stemming werden de heeren M. de Jongh, W. Kromhout Czn. en Paul J. de Jongh gekozen.

Als lokaalcommissarissen werden bij acclamatie herkozen de heeren W. van Boven, Paul J. de Jongh en C. L. van Kesteren

Aan de orde was nu de uitloting van 5 aandeelen der rentelooze bibliotheekleening van 1884 en van 5 aandeelen 2½ % leening van 1886; van de eerste werden uitgeloot de nos. 2, 31, 6, 41 en 22 en van de tweede de nos. 32, 97, 75, 17 en 87.

Als gewoon lid werd daarop door den Voorzitter geïnstalleerd de heer Th. H. A. A. Molsenboer, wien de behartiging der genootschapsbelangen ten zeerste werd aanbevolen. De heer Molkenboer beantwoordde den Voorzitter en om de redenen, die hem, als schilder, ertoe gebracht hebben lid te worden van A. et A. te motiveeren, gaf hij het volgende op: In de schilderkunst van geheel Europa en ook in Nederland is heden-ten-dage een zeer bepaalde overhelling naar eene spiritualistische kunst te bemerken, als voortzetting van wat reeds van het begin dezer eeuw af in Duitschland door Overbeck en Cornelius en in Engeland door de praëraphaëlisten gedaan werd en die 't sterkst tot nogtoe zich openbaarde in de werken van Toorop, Thorn Prikker en Derkinderen, eene richting die zoo na aan de architectuur verwant begint te worden, dat wij reikhalzend uitzien naar een architect, die de positie juist begrijpt van schilder en architect tegenover elkaar. Omdat ik mij nu eerst op de hoogte wensch te brengen van de idée's der tegenwoordige architecten in Nederland, heb ik mij aangesloten bij A. et A., eene vereeniging van jonge krachten en die, zooals ik wel vertrouw, de meest jeugdige principes omtrent de schilder- en bouwkunst zullen zijn toegedaan.

De heer Leliman vraagt het woord, brengt dank aan de Vergadering, spoort aan om in eensgezindheid te blijven handelen en wandelen en hoopt dat A. et A. een tijdstip van grooten bloei moge intreden.

De Voorzitter dankt den heer Leliman voor zijne hartelijke woorden en herdenkt den afgetreden voorzitter, den heer J. Ingenohl, waardeert ten zeerste wat hij voor het Genootschap gedaan heeft en blijft hem het Genootschap steeds aanbevelen. Hij stelt voor een brief van dank tot genoemden heer te richten. Met applaus vereenigde de Vergadering zich hiermede.

In de vraagbus werd de volgende vraag gevonden: „Wat is het verschil tusschen kalksteen en zandsteen? waaraan zijn beide te herkennen?"

Nadat de Voorzitter dank had gebracht aan de verslaggevers, de Verificatie-commissie en de heeren, die het stembureau hebben gevormd, werd, niets meer aan de orde zijnde, deze vergadering gesloten.

(A. et A.)

HET EIKENHOUT EN ZIJN GEBREKEN,

door L. J. Rijnink.

Het doel van dit opstel is een beschrijving te geven van de gebreken, welke tijdens den groei van den eikenboom kunnen ontstaan, waaraan men die herkent en welken invloed deze hebben op de sterkte en duurzaamheid van het hout.

Vooraf zij het mij vergund een kort overzicht te geven over de indeeling van de houtsoorten in het algemeen.

De grondslagen, waarvan de plantkundigen uitgaan bij hunne indeeling der gewassen, rangen, geslachten en soorten, liggen hoofdzakelijk in den bouw van het vruchtbeginsel en de wijze waarop zich de plant daaruit ontwikkelt. Uit een bouwkundig oogpunt beschouwd, is deze indeeling minder geschikt.

Aan Professor H. Nördlinger te Tübingen komt de eer toe van het eerst een rangschikking der houtsoorten naar den bouw van het hout te hebben ontworpen, waarbij de onderdeelen der structuur als kenmerken ter onderscheiding der soort en ter beoordeeling van de eigenschappen dienst doen.

Genoemde Professor heeft gedurende een tijdvak van meer dan 30 jaren duizend soorten hout geclassificeerd en daarmede, zooals hij zegt „een gemakkelijk raamwerk gevormd, waarbinnen nieuwe geslachten en soorten van boomen plaats kunnen vinden". Hij heeft van deze houtsoorten natuurlijke dunne schijfjes met bijbehoorende beschrijving in den handel gebracht, om ze door het vergrootglas te kunnen bezichtigen. Het werk valt door zijn kosthaarheid slechts binnen bereik van enkele bevoorrechten, instellingen van onderwijs, enz.

Om te onderzoeken tot welke soort een gegeven stuk hout behoort, wordt de volgende manier aan de hand gedaan: Men snijdt het kopsche hout eerst met een stevig en daarna met een fijn mes (een volkomen scherp scheermes b. v.) zoo glad mogelijk. Op aldus behandeld kopshout kan men met behulp van een vergrootglas reeds vrij goed de teekening, die aan de soort eigen is, waarnemen, maar nog beter is deze te zien aan de afgesneden dunne schilfertjes, als men deze met een druppel water of nog beter alcohol, op een vensterruit vastplakt.

Met het langsch hout kan men op gelijke wijze handelen, doch de teekening daarvan is niet zoo karakteristiek als van het kopsche.

Nördlinger rangschikt de houtsoorten in vijf hoofdafdeelingen als:

1. Palmen en aspergieachtigen (Asparaginiën).
2. Boomvarens.
3. Cycadeïn.
4. Naaldhout en
5. Loofhout.

Het loofhout kan weder in drie groepen verdeeld worden, n.l.:

A. Hout met duidelijk begrensde jaarkringen en wijde poriën.

B. Hout met duidelijk begrensde jaarkringen zonder wijde poriën.

C. Hout met onduidelijke of in het geheel niet te onderscheiden jaarkringen.

Tot groep *A* behoort het eikenhout. Het is een vaste houtsoort, welke uit harde en zachte, poreuze, elkander afwisselende lagen bestaat. In sapvollen toestand is deze houtsoort zeer taai, laat zich gemakkelijk bearbeiden, maar is minder sterk en duurzaam, en wordt lichter door gebreken aangetast dan wanneer zij door langzaam te drogen van houtsappen is bevrijd.

Niet alle eikenhout is even sterk, en derhalve niet tot alle doeleinden geschikt. Indien wij de einden van verschillende stukken eikenhout afzagen en opwerken, ontdekken wij door aandachtige beschouwing dezer uiteinden reeds veel, waardoor de eene soort zich van de andere onderscheidt. Wij zullen dan zien dat er stukken kunnen zijn van welke de kleur der uiteinden met elkander overeenstemt, maar waarbij de vastheid en dikte hunner harde lagen, evenals de grootte en menigte hunner poriën, soms een verschil aangeven, dat ons genoegzaam overtuigt, dat deze soorten, in weerwil zij ons voorkomen eenzelfden bouw te hebben, toch zeer verschillend kunnen zijn in betrekking tot sterkte en duurzaamheid. Tevens zullen wij ontwaren, dat er dikwijls eikenhoutsoorten gevonden worden, wier uiteinden, zoowel om de vastheid der harde lagen als om de grootte en menigte der poriën, ons toeschijnen met elkander overeen te stemmen, terwijl echter de kleur hunner uiteinden opnieuw van elkander afwijkt. Deze verschillen doen ongelijkheid in de sterkte en duurzaamheid dezer houten opvatten; ja, wij zullen uit dergelijke vergelijkende beschouwingen tot het besluit komen, dat de uiteinden van een en hetzelfde stuk hout dikwijls niet gelijk zijn zoowel in de vastheid van bouw der jaarkringen, als in de grootte der poriën, en dat hetzelfde stuk hout verschillende sterkte op verscheidene plaatsen van zijn uitgestrektheid hebben kan.

Voor een gemakkelijke omschrijving zullen wij het eikenhout verdeelen in drie soorten, n. l. sterk, middelbaar sterk en zwak hout.

Het z. g. sterk eikenhout moet op de afgezaagde en opgewerkte uiteinden in den regel slechts één kleur vertoonen, dat wil zeggen: de harde jaarkringen mogen op de eene plaats niet licht en op de andere donker zijn, maar het verschillend aanzien, dat de uiteinden kunnen hebben, moet slechts ontstaan uit het verschil, dat dikwijls gevonden wordt in de dikte dezer lagen.

Op zulke wijze doen zich de kleuren van deze houtsoort voor, wanneer de einden pas zijn afgezaagd, maar die hoofdkleur verandert in het algemeen na meer of minder tijdsverloop, in evenredigheid van de menigte der sappen, waarmede het hout was opgevuld, en de kracht of snelheid waarmede de lucht het uitdroogt.

Na eenige maanden is hun aanzien zoo overeenstemmend geworden dat de natuurlijke kleur niet meer te kennen is.

Na hetgeen hier is voorafgegaan over de verandering, die plaats heeft met de hoofdkleur der einden, zien wij hoe onzeker ons oordeel kan zijn, omtrent de werkelijke deugdzaamheid van het hout, wanneer het niet in onze macht staat bij de afkorting der einden tegenwoordig te zijn, of wanneer dit geschiedt op dien tijd van het jaar, wanneer de sappen snel tot ijs overgaan. Wij zijn dus genoodzaakt om naar andere kenteekenen uit te zien.

Het sterke eikenhout onderscheidt zich door dikke, vaste jaarkringen en door fijne, dicht samengedrukte poreuze lagen; dit zijn de zekerste zichtbare kenteekenen. Maar evenals er eikenhout gevonden wordt, waarvan de kleuren afwijken van vele hier aangewezene, zonder dat het uit dien hoofde van minder goede gezondheid verdient te worden gerekend, wordt er ook hout gevonden, waarbij men afwijkingen of veranderingen waarneemt, zonder dat de goede kwaliteit daaronder zou lijden.

Wij willen beknopt de hoofdafwijkingen doen kennen, waardoor het sterke hout zich van het andere onderscheidt.

Indien men kon aannemen, dat alle jaarkringen van het hout gelijke vastheid en sterkte hadden, dewijl zij alle van het hart tot het spint even dik zijn, dan zou het hout, dat deze eigenschap bezat, den naam verdienen te hebben van 1ste kwaliteit hout.

Maar al vindt men ook hout, welks harde jaarkringen op de geheele eindvlakken één en dezelfde dikte hebben, zoo moeten wij toch daarom niet aannemen dat de buitenste kringen dezelfde vastheid hebben als de binnenste, welke reeds vele jaren samengedrukt zijn geworden door den bestendigen druk der schors op den uitersten kring, maar in weerwil hiervan is dit hout toch altijd onder de betere soorten te rangschikken.

Nemen wij aan dat de jaarkringen, evenals ook de poreuze lagen, een middelbare grootte hebben, dan zullen wij opmerken, dat er sterk hout gevonden wordt, welks harde jaarkringen nog dikker zijn zonder dat de poreuze lagen breeder of de enkele poriën grooter zijn. Wij zullen ook opmerken, dat er houten zijn, wier harde lagen zich even zoo voordoen, of zelfs ook smaller, maar bij welke de poriën zoo fijn zijn en de lagen, welke dezelve in het algemeen vormen, zoo sterk te zamen gedrukt, dat zij slechts eene lijn of eene niets beduidende poreuze scheiding tusschen de harde lagen schijnen aan te geven. Deze zijn de eigenschappen, welke de ondervinding leert dat alleen gevonden worden bij de meest opmerkenswaardige onder het sterke hout; wil men deze eigenschappen in verband met de kleur brengen, dan zal dit ons des te meer versterken in ons oordeel over het hout, want de kleur geeft aan de harde jaarkringen een schoonheid en verschtheid, zooals men nimmer ontwaart bij eenig hout van zachte geaardheid, niet alleen omdat alle kringen ongeveer eene en dezelfde dikte hebben, maar ook omdat zij allen, elk op zichzelf beschouwd, over den geheelen omtrek eene en dezelfde vastheid bezitten.

De veranderingen, door welk ander sterk hout zich van het hier beschrevene onderscheidt, bestaat voornamelijk in de verschillende dikte der jaarkringen. Er wordt wel hout gevonden, welks jaarkringen in dikte verminderen van uit het hart tot aan het spint. Anderen behouden dikke jaarkringen van het hart tot op een zekeren ouderdom, maar van daar verminderen zij naar buiten; weder anderen beginnen met smalle jaarkringen bij het hart, welke in dikte aangroeien tot op zekeren ouderdom, en vanwaar eenige houten dezelfde dikte behouden, voor alle de verdere kringen naar buiten; terwijl zij opnieuw verminderen bij anderen. Eindelijk wordt er hout gevonden, waar dikke en smalle jaarkringen òf met

elkander afwisselend óf onder elkander vermengd zijn. Al deze houtsoorten zijn wel zachter dan de eerst omschrevene, voor zooverre dit betrekking heeft op de smallere jaarkringen, en hebben daardoor ook minder sterkte, maar zij mogten toch steeds als sterk hout aangemerkt worden, wanneer derzelver poriën fijn zijn en de tusschen de harde jaarkringen zich bevindende poreuze laag stijf samengeperst is en slechts een klein gedeelte uitmaakt van den jaarlijkschen aangroei des booms.

Het vermelden der oorzaken, welke bijdragen tot de veranderingen bij de jaarkringen, heb ik minder noodig geacht, te meer daar er geen enkele grond is tot het vermoeden, dat deze verschillen uit ziekten zouden ontstaan, welke schadelijke sappen kunnen veroorzaken, en waardoor het hout zijn ondergang vóór zijnen tijd tegemoet zou gaan. Doch over een enkel geval wil ik nog even uitweiden. Ik heb reeds gezegd dat er hout gevonden wordt, met smalle jaarkringen om het hart, die in dikte onafgebroken toenemen, tot op zekeren ouderdom. Hiertoe kunnen tweeërlei oorzaken het hare bijgebracht hebben, namelijk het hout kan gedurende den groei mogelijk geen gelegenheid hebben gehad de jaarkringen dikker te vormen, en dit bemerkt men daaraan, dat de smalle lagen niet harder schijnen te zijn dan de dikkere en dat de poriën in de poreuze lagen niet kennelijk verschillend zijn van diegene, welke zich tusschen de andere jaarkringen in bevinden. De andere oorzaak van deze eigenschap is dat het hout in een achteruitgaanden toestand verkeerde, toen de boom geveld werd, en men herkent dit daaraan, dat deze fijne jaarkringen in hardheid afnemen hoe meer zij het hart naderen en dat de tusschen hen inliggende poreuze lagen smal en zoodanig samengedrukt zijn, dat de poriën over het algemeen gesloten schijnen te zijn. Als een boom in verachterden toestand is als hij geveld wordt, heeft dit een schadelijken invloed op de bruikbaarheid van het hout. Er is namelijk voor elken boom, die niet geveld wordt op een tijdstip, waarin men kan zeggen dat hij gevorderd is tot zijnen hoogstmogelijk volkomen toestand; hij groeit dan nogwel en zet jaarlijks naar tijdsomstandigheden een nieuwen ring aan, maar de dikte van den stam neemt nauwlijks iets toe; de schors, die anders licht, zacht en taai was, is nu door de jaren dikker en vaster geworden; zij kan zich niet meer met hetzelfde gemak verwijden als voorheen, toen zij zich uitzette om voor nieuwe jaarkringen plaats te maken, en daar dit echter noodwendig moet geschieden, zoo worden de binnenste ringen steeds vaster te zamen gedrongen, waardoor de boom wel in vastheid wint, maar de ringen, die het naast aan het hart zijn, lijden zoozeer door dezen gestadigen druk, dat de poreuze lagen door den tijd zoo fijn worden, dat de poriën sluiten, waardoor de omloop der sappen gestremd wordt, en het is dan van dit tijdstip af, dat de boom verachtert, want deze ringen missen nu de voeding, welke hen voorheen onderhield; er ontstaat dus een levenloos lichaam in den boom, waardoor hij langzamerhand tot verrotting overgaat.

Bij hout, welks jaarkringen nabij het hart het fijnst zijn, moet men voornamelijk acht geven op de donkerheid van kleur op die plaats. Gebeurt het nu dat de poriën bijna gesloten schijnen te zijn, maar de samengedrukte vaste ringen nog eene gelijke kleur hebben, dan kan men aannemen, dat het hout sterk en goed is, doch zoodra de binnenste samengedrukte kringen er donkerder uitzien, en diegene welke het dichtst bij het hart liggen, óf een bruinachtig donkere, óf een matgeelachtige kleur hebben, dan heeft de kern van het hout aangevangen schade te lijden.

Men heeft nog een kenteeken, waaraan men de sterke houtsoorten bijzonder onderscheidt; deze eigenschap is de geur, welke de sapvolle spaanders van gezond en sterk hout moeten hebben. Wanneer een boom op een goeden bodem is gewassen, en hij daaruit gezond, sterk en vast voortgekomen is, dan verkrijgt men spaanders die een zuren, bitterachtigen en sterken geur verspreiden.

Bij middelbaar sterk hout hebben de vaste jaarkringen op verschillende plaatsen een donkerder kleur, welke wel niet voor een beduidend gebrek kan aangezien worden, maar die toch losser zijn dan de lichtere plaatsen der kringen. Maar het is niet alleen de ongelijkheid van kleur, die als het ware de mindere vastheid der harde lagen aanduidt; ook de poriën en de poreuze lagen vertoonen een kennelijk verschil met de kenteekenen, aangewezen voor het deugdzame hout. Ofschoon zelfs de vaste lagen van het hout een merkbare hardheid en inwendige vastheid hebben, bestaat de verbinding van de eene laag met de andere slechts in geringe mate tengevolge van de menigte en meer open poriën, welke — hoewel men daarom niet kan beweren dat de zich daarin bevindende groeisappen reeds door onbekende ziekten zijn aangetast — toch zeker zullen bijdragen tot den spoedigen achteruitgang van deze zachte lagen, waardoor het geheele hout in korter tijd door bederf wordt aangedaan, dan datgene hetwelk slechts weinige en fijne poriën bezit.

Verder is de geur van middelbaar sterk hout minder zuur, minder bitterachtig en wrang dan de sappen van het sterke hout.

Van het middelbaar sterk hout gaan wij over naar de derde klasse, welke wij met den naam van zwak hout hebben bestempeld; wij komen dan tevens tot de gebreken.

(Wordt vervolgd.)

WEDSTRIJD VAN HET FONDS

Willink van Collen.

Voor den wedstrijd, door dit fonds uitgeschreven werd dit jaar een vaderlandsch historiestuk met minstens twee figuren gevraagd. Er kwamen 17 inzendingen en de jury, bestaande uit het bestuur van „Arti et Amicitiae" en den kunstschilder E. S. Witkamp Jr., kende de premie toe aan den heer Bernard de Hoog en het accessit aan den heer Piet Dupont, beiden te Amsterdam.

Volgens de bepalingen van het fonds kunnen alleen Nederlanders, beneden den leeftijd van dertig jaren, mededingen, waardoor de inzendingen onder het werk van aankomelingen moeten gerangschikt worden.

Nu heeft de heer Breitner, die zich met de uitspraak van de jury niet kan vereenigen, gemeend aan zijne verontwaardiging lucht te moeten geven; het ingezonden stuk, door hem in de *Amsterdammer, Dagblad voor Nederland* geplaatst, strekt hiervan ten bewijze en is van den volgenden inhoud:

Mijnheer de Redacteur!

Het moet door iedereen die de Tentoonstelling Willink van Collen gezien heeft, opgemerkt zijn dat het beste wat er is onder de ingezonden schilderijen — het doek met het motto *Smart* — niet bekroond is, terwijl andere schilderijen van veel minder goede compositie en schildering wel voor een bekroning in aanmerking zijn gebracht. Toch voldoet het ook aan de eischen in het programma gesteld: er zit een lijst om, het heeft een motto en er staan twee ridders op. Wat wil men meer?

Men vraagt zich af — als men ziet dat het bedoelde stuk veel beter is dan wat een der bestuursleden-jury ooit heeft geproduceerd — wat van zulk een handelwijze de reden kan zijn.

Dombeid en anders niet.

Indien de jury het beste te slecht vond voor een eersten prijs, had het dan niet den daaraan volgenden moeten hebben? Maar dat kan de reden niet zijn, want *Smart* is niet slechter dan de vroegere be-eerste-prijsden, zooals Luyten of Hoynck van Papendrecht.

Het is alsof het nu aftredende bestuur nog eens voor het laatst goed heeft willen laten zien hoe noodig het weg moest.

Ondertusschen is er een onrechtvaardigheid gepleegd, waar de schilder van *Smart* de dupe van is.

Is het niet de plicht van het nieuwe bestuur deze onrechtvaardigheid goed te maken?

Deze vraag wenschte ik onder de aandacht van belangstellenden te brengen.

U dankend,

G. H. Breitner.

Wat nu het antwoord op de door den heer Breitner gedane vraag betreft, aarzelen wij niet te verklaren dat het nieuwe bestuur een gevaarlijken weg zou bewandelen door de zoogenaamde onrechtvaardigheid goed te maken. Wie staat ons borg, dat die handeling niet gewraakt zou worden?

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling 's-Gravenhage.

Vergadering van Vrijdag 16 December 1892.

Nadat verslag is uitgebracht over de 66e algemeene vergadering der Maatschappij en als leden der afdeeling aangenomen zijn de heeren Hartogensis en E. M. van de Water, werd overgegaan tot behandeling der verschillende jaarlijks terugkeerende huishoudelijke zaken. Als bestuursleden werden benoemd de heeren Nic. Molenaar en A. C. Pantlekoeper, terwijl bij acclamatie tot voorzitter herbenoemd werd de heer P. du Rieu Fzn. en tot bibliothecaris de heer G. H. Buner Jc. Nadat vervolgens de rekening en verantwoording van den Penningmeester was goedgekeurd, werd door de commissie tot het verzamelen van teekeningen van bestaande bouwwerken rapport uitgebracht. Deze commissie is dit jaar niet erucht werkzaam geweest; enige teekeningen van vaasvormen, gesmeedijzeren bekwerken en een interieur van de Koninklijke Bibliotheek, vervaardigd door de heeren J. H. C. van Raasel en S. J. Sanders, werden door haar overgelegd. Tot leden dier commissie werden herbenoemd de heeren J. P. L. Froweijn en J. Munters Jr., terwijl in de plaats van den heer J. J. van Nierkerken, die voor eene herbenoeming bedankte, werd gekozen de heer J. H. C. van Raasel.

De aftredende leden voor den arbeidsraad werden mede herbenoemd, terwijl ter vervanging van den heer J. Maas, die tusschentijds bedankt had, werd benoemd de heer J. Rovesteijn. Tot afgevaardigden naar de al gemeene vergadering van den arbeidsraad werden aangewezen de heeren S. Wijn, J. H. C. van Raasel en J. P. Lierie.

Daarna werd in behandeling genomen de vraag: „Staat de speculatiebouw in Den Haag op lager standpunt dan die in andere groote steden van ons land? Zoo ja, welke middelen kunnen dan aangewend worden om tot verbetering te geraken?"

In de eerste plaats werd besproken of de steller der vraag bedoeld heeft speculatiebouw of/of revolutiebouw, daar hiertusschen verschil is. Speculatiebouw toch kan zijn het plaatsen van solide huizen, die door goede patroons gebouwd worden, ten einde bij slapte van werk de werklieden aan den gang te houden, of/of door particulieren, die hun kapitaal in solied gebouwde huizen willen beleggen; revolutiebouw is werk, door zoogenaamde „ophakkers" gemaakt, die geld noch naam te verliezen hebben, van dag knecht zijn, morgen baas en welligt overmorgen failliet. De revolutiebouw wordt opgemerkt, staat hier zeer zeker lager dan die te Amsterdam en Rotterdam en evenzoo is dit het geval met den speculatiebouw, die in andere landen *veel* hooger staat dan hier. De ringlaan te Keulen en andere particuliere ondernemingen bewijzen dit, en mogen misschien de materialen, daar gebruikt, al niet beter zijn dan die, welke hier worden verwerkt, aan de zischen van den schoonheidszin wordt daarentegen onder twijfel *veel* beter voldaan dan hier.

Toch is eenige verbetering waar te nemen; de bouwvereenen „Boschlust" en „Duinoord" toonen dit duidelijk aan en de Bouwmaatschappij „Duinoord" heeft, om verbetering te verkrijgen, zelfs eene zeer goede maatregel genomen door prijsvragen uit te schrijven en premiën toe te kennen voor het sierlijkste gebouw. De oorzaak, dat de revolutiebouw op een zoo lagen trap staat, wordt hoofdzakelijk hierin gezocht, dat hij in handen van onkundigen is en ook in de lage huren, die hier worden bedongen, in vergelijking met andere groote plaatsen. Algemeen is men het eens, dat, om tot verbetering te geraken, in de eerste plaats de bouwverordeningen verscherpt en het personeel der bouwpolitie uitgebreid moeten worden; thans kan dat personeel onmogelijk alles controleeren en komt het voor feiten te staan waarvoor het niet aansprakelijk te stellen is; in de tweede plaats dat de leiding in handen moet komen van personen die bouwen kunnen. Nadat nog gewezen werd op de wijze waarop men in Indië bouwt, z.t. door sierlijke wijken aan te leggen volgens een vast bouwplan en deze onderling door straten te verbinden, en nadat de speculatie-bouw in Zwitserland als uitstekend voor het vak werd genoemd, omdat alhaar volgens de wet slechts personen mogen bouwen die hun vak verstaan, werd als conclusie aangenomen dat:

1° de speculatiebouw tot een hooger standpunt kan gebracht worden door het uitloven van premiën, door maatschappijen en van gemeentewege, voor de beste en sierlijkste huizen, afzonderlijk en in groepen, zoogenaamde groepswoningen.

2° door uitbreiding der bouwpolitie en verscherping der bouwverordeningen.

3° door te zorgen dat de leiding in meer bevoegde handen blijft.

Vervolgens werd de vraag gedaan: „Verdient het ook afkeuring in 't belang der bouwkunst en in dat van hare beoefenaars dat een gevestigd architect gratis een ontwerp levert en gratis de hoofdleiding op zich neemt van eene luxe-bouw?" Algemeen was men het eens dat dit zeer nadeelig is voor beiden, omdat het vak zelve en de arbeid aan ontwerpen, detailleeren, esthetische behandeling, toezicht enz. bestreel, zooloende al van weinig gewicht door het publiek mogten geacht worden en dus de positie van den architect feitelijk als van zeer weinig waarde door het publiek zal worden beschouwd.

Men kwalificeerde een dergelijke handeling als zeer schadelijk. Drukkend werkt zij op de beoefenaars der bouwkunst, zoowel op architect als op teekenaars en opzichters, en waar de architect zich toe bloot geeft, is het niet te verwonderen dat het publiek, van architecten sprekende, wijst op de revolutie-huizen in de nieuwe wijken der stad.

Algemeen was men gevonden, dat het niet past voor een *gevestigd architect*, die reeds veel gebouwd heeft, dus die een naam *zou* gemaakt hebben, het vak te verlagen en de beoefenaars te schaden door gratis te werken voor inrichtingen van uitspanning.

Met groote meerderheid werd dan ook de volgende afkeurende motie aangenomen:

„De afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der „Bouwkunst spreekt hare afkeuring uit, dat een gevestigd architect gratis „het ontwerp levert en gratis de hoofdleiding op zich neemt van bouw„werken, waar het niet geldt instellingen van weldadigheid of dergelijken."

Langs de wanden der zaal waren tentoongesteld de antwoorden op de prijsvragen 1891 en de bekroonde antwoorden op de eere-prijsvraag 1892, uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van Woensdag 21 December 1892.

Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering, werd het programma van de door de afdeeling „Amstelodam" uitgeschreven prijsvragen rondgedeeld. De commissie, benoemd voor het nazien der rekening van den penningmeester, rapporteerde bij monde van den heer Bosch, dat zij accoord bevonden was, waarop den penningmeester onder dankbetuiging décharge werd verleend.

De begrooting voor 1893, met *f* 154.73½ in ontvang en *f* 109.— in uitgaaf, werd vastgesteld.

Naar aanleiding van een voorstel van het Bestuur om den samenkoop van de *Encyclopédie* te staken, wijst zelfden of ook door de leden daarnaar werd gevraagd, stelde de heer Bosch voor die aan te koopen verkan verder bij de leden te doen circuleeren, waartoe besloten werd.

Op voorstel van den heer Frens werd besloten een door de Afdeeling aan te wijzen jongeling gratis het onderwijs aan de ambachtsschool te doen genieten.

De heeren J. W. Boerboons en H. Portheine, die aan de beurt van aftreding waren, werden beiden als leden van het Bestuur herbenoemd, maar verklaarden, zelfs na herhaalden aandrang, de benoeming niet meer te willen aannemen. Bij eene volgende stemming werden de heeren V. G. A. Bosch en A. R. Frens gekozen, en niet dan na veel moeite verklaarden beiden zich bereid aan de wenschen der Vergadering gehoor te willen geven. De heer Bosch, die daarop tot voorzitter werd benoemd, gaf te kennen, dat het hem moeilijk zou vallen de plaats van zijn voorganger op eene waardige wijze in te nemen en dat hij de benoeming aannam, rekenende op den steun zijner medeleden en bekrende de belangen van de Afdeeling met ijver te zullen behartigen.

De heeren J. Persijn en G. J. v. d. Gronden werden als leden aangenomen, waarna de aftredende voorzitter het woord aan tot het houden van de aangekondigde bijdrage: „Overzicht omtrent den loop van ziekenhuizen." Spreker begon de voordracht met erop te wijzen dat hij aan den secretaris had verzocht op het convocatiebiljet te drukken: „Iets over ziekenhuizen" en dat de bijdrage daardoor buiten zijne schuld welligt zal tegenvallen, wijl hij niet gemagtigd mag worden onder zulk een weetschen titel.

Wanneer wij de bouwwerken der oudheid nagaan, dan zien wij gebouwen tot verschillende doeleinden gesticht. Tempels, muren, arena's, baden enz., maar ziekenhuizen vinden wij niet; ook het lijden van den naaste aan te trekken scheen niet bekend. Wel had men leerlingen en werden de lijdgenooten verpleegd, doch over het algemeen werden hulpbehoevenden verzacht, en voor het geval zieke soldaten of slaven verpleegd werden, was dit meer uit een oogpunt van waarde-behoud voor den eigenaar, dan uit naastenliefde. Met het Christendom veranderde deze toestand. Zieken werden bezocht, vreemden gehuisvest, naasten gevoed. In Azie en Italië ziet men te dien tijde huizen voor zieken en gebrekkigen, meestal bij eene kerk gelegen, zoogenaamde gasthuizen, waaruit het ziekenhuis is ontstaan. In het overige Europa ziet men deze inrichtingen ook verschijnen: Hotel Dieu te Parijs dateert van 829. In 1140 werd het Dietrich's hospitaal te Dietrich gesticht, en in onze stad dateert het St.-Catharinagasthuis van 1240.

In de meeste abdijen had men verpleegden en pierghonders b. v. hier te Arnhem de hospitaalridders van St.-Jan, waarvan de kerk in 't begin dezer eeuw is gesloopt. Verder had men in vele plaatsen de zoogenaamde lepreuse- of pesthuizen, waarbij gewoonlijk een kapel en een woning voor de religieuzen. Bekend is o. a. het pesthuis te Nanten met ouderwetsche huis, waals de pesthuizen dat allen hadden. Hoe zagen die inrichtingen in de middeleeuwen er uit? Gewoonlijk groote zalen met

houten zolders of koepels overdekt, en door zijen bekommen in drie derlen gedeeld; meestal met 4 zijen behden. De keukens grensden gewoenlijk aan deze zalen. Spreker gaf teekeningen ter verduidelijking o. a. van de abdij Oerskamp en het hospitaal van Tonnerre; deze laatste inrichting verdiende bijzondere aandacht, daar de indeeling zoodanig was, dat ieder zieke zijn eigen kamer had, afgeschoten in de zaal. Ventilatie was aanwezig en eene overstekende gaanderij belette de inwerking van tocht.

In de acte van deze stichting waren onder anderen de bepalingen opgenomen, dat armen er een onderkomen moesten hebben, dat herstellenden nog 7 dagen gevoed en van kleederen voorzien moesten worden, dat vreemdelingen ontvangen en zieken bezocht moesten worden en dat de verpleegsters eten moesten als de zieken dit hadden gehaan. In 1443 gesticht, is dit hospitaal nog in gebruik.

Het St.-Jansgasthuis te Brugge, ingericht voor 240 bedden, is tot 1150 in gebruik geweest.

Het St. Peters-gasthuis te Arnhem werd omstreeks 1400 gesticht. Mr Johan van Arnhem vermaakte toen zijn huis „de Munt" om voor zieken te dienen. In de Walburgskerk is nog een grafsteen van den kanunnik Henricus Antoni, die aan St.-Peter verbonden was.

Het grootste gasthuis is dat van Milaan, in 1455 gesticht voor 3400 zieken, met 9 hoofdzalen, kruisvormig gebouwd met een koepel op het kruis; iedere zaal met gang is aan de lange zijde gewelfd. Van jongeren datum is het gasthuis van den Heiligen Lodewijk te Turijn (1798), kruisvormig met 8 zalen, van 34 × 8 meter, waarvan 4 zalen onder en 4 boven. Hier waren kleine vensterzes om geneesmiddelen van uit de gangen in de bedden toe te reiken. In elk afgeschoten deel was een afvoerkanaal en bij elk bed een deur om de lijken te kunnen verwijderen zonder dat de andere zieken dit bemerkten.

Langzamerhand werden de ouden van dagen en de zieken afgezonderd, en weer later in afzonderlijke gebouwen ondergebracht, waarvan de zalen ook onderscheiden werden in die voor medische, chirurgische en besmetlijke zieken

Het eerste ziekenhuis met afzonderlijke vleugels, zoogenaamd paviljoensysteem, is opgerigte te Plymouth van 1756—1764. Om een grooten tuin is een overdekte gang, die alle paviljoenen verbindt en overal frissche lucht verspreidt; de eene helft was voor mannen, de andere voor vrouwen. Vroeger had men de horizontale scheiding van mannen en vrouwen, na de verticale. Toen in 1786 het Hôtel Dieu te Parijs afbrandde, werd eene commissie benoemd die een rapport uitbragten moest over den bouw van paviljoens. Gewelven moesten om de groote kosten worden vermeden, de vensters moesten tot den zolder doorloopen en ieder paviljoen moest 3 zalen boven elkaar hebben met bad- en waschtoestellen, tuin zonder bomen, enz. Volgens deze gegevens zijn vele hospitalen gebouwd, o. a. het hospitaal te Brest, het St.-Jans-hospitaal te Brussel enz.

Spreker liet een plan van een ziekenhuis circuleren, waarvoor hij destijds bij eene prijsvraag van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst loffelijk vermeld was.

Geheel afwijkende van de Fransche zijn de Engelsche ziekenhuizen, bv.: het St. Thomas-hospitaal te Londen en het Woolwich-hospitaal. Men treft er ook paviljoens aan, doch rechts en links van de verbindingsgang. Meestal hebben zij een langwerpig vierkanten, kruis- of H-vorm.

Het ziekenhuis te Rotterdam van Roose is weder iets anders, n.l. het corridor-systeem. De inrichting wordt zeer geroemd, de ventilatie is zeer goed en de zalen zijn niet te groot (6 bedden).

In Amerika kwam in den oorlog tusschen Zuid en Noord het barakkensysteem op den voorgrond. In Duitschland heeft dit het eerst navolging gevonden en in den oorlog van 1870 zijn vele tijdelijke barakken gebouwd te Berlijn en Leipzig. In Amerika heeft men naar dit systeem het groote Lincoln- en het Smithwich-hospitaal opgerigt; thans wordt deze inrichting weder minder gunstig beoordeeld.

Onder de in de laatste jaren zieuw gebouwde ziekenhuizen, citeerde spreker dat van Stuivenberg te Antwerpen, het ziekenhuis te Rijssel en het groote Augusta-ziekenhuis te Berlijn met de open gaanderijen zooals bij de Ouden, om de zieken bij goed weder naar buiten te brengen. (De tegenwoordige zieken zijn de gangen naar 't noorden, de kamers naar 't zuiden.) Voorts noemde spreker de ziekenhuizen te Utrecht, Arnhem en Maastricht.

Dit jaar is een rapport uitgekomen van een Parijsch architect, die in opdracht had de ziekenhuizen in Duitschland te bezoeken en daarover te rapporteeren; dit werk, dat met vele teekeningen is verrijkt en zoor interessant is, werd door spreker aan de leden getoond. Het ziekenhuis te Hamburg werd daarin zeer geroemd; de vloeren werden daar verwarmd, eventals bij de Ouden. Ook het kinderziekenhuis te Berlijn is uitstekend ingericht.

Hierna kwam spreker aan de middelerlingen van zijn ontwerp, het plan van het nieuwe St.-Elisabethgasthuis te Arnhem, dat wellra gebouwd zal worden en waarvan de interessante plannen aan de leden werden uitgelegd.

In het oog vallend is het, volgens spreker, dat in de oude ziekenhuizen de operatie-kamers niet voorkomen en deze in de nieuwere ziekenhuizen meer op den voorgrond treden. Een afzonderlijke studie moet van de inrichting worden gemaakt, en vroeger waren die kamers niet alleen slecht, maar in 1864 werd nog geopereerd op kamers waar andere patienten lagen. Nu moeten de operatiekamers zoodanig zijn ingericht, dat ze ontsmet zijn voor besmetting. De lucht moet absoluut vrij van stof zijn en om dit te verkrijgen moet veel met water gespoten worden, zoodat de wanden glad en tegen zeep bestand moeten zijn. Betimmering mag niet aangebracht worden; de verdere eischen zijn: een vloer van marmermozaïek, in olie geschuurd, afwezigheid van gordijnen of verwarmingsbuizen, terwijl de beste lucht door openingen in de muren, die met antiseptische watten kunnen voorzien worden, moet kunnen binnenstroomen. Het licht moet van buiten getemperd kunnen worden; de meubels van ijzer en glas; de instrumenten in kasten in de muren; de verlichting van boven aangebracht en de deuren schuivende zonder verhoogden onderdorpel, om de bedikanten te kunnen binnenrollen. Het heilige der heiligen is voor de heeren medici de operatiekamer voor buikoperatiën, want er moeten er in een ziekenhuis steeds 2 gevonden worden. Spreker hoopt later de uitgewerkte plannen van het St.-Elisabeth-gasthuis weder ter tafel te brengen en verdere mededeelingen te doen.

Het lid Scheltema brengt namens alle leden welverdiende hulde aan den spreker voor de interessante mededeelingen en een daverend applaus is het bewijs dat allen hiermede volmondig instemmen. De Voorzitter dankte, nu hij het laatst deze functie bekleed had, zijne medebestuurderen en leden voor den steun hem verstrekt, hoopte dat de Afdeeling mag blijven bloeien en sprak in het bijzonder den Secretaris toe voor zijne toewijding en liefde, aan de Afdeeling betoond, met den wensch, dat ook onder het bestuur van den nieuwen Voorzitter hij met denzelfden ijver zal blijven voortgaan. De heer Scheltema bedankte de afgetreden bestuursleden en hoopte dat zij als gewone leden zullen blijven deelnemen aan de beharting der belangen; hij wenschte de nieuwe bestuurders geluk en vertrouwde dat de samenwerking met hen aangenaam moge zijn.

Afdeeling Leeuwarden.

Vergadering van 22 Dec. 1892.

Nadat de notulen gelezen zijn, wordt overgegaan tot de jaarlijksche verkiezingen. De heeren Noordendorp en Nijdam worden als bestuurslid gekozen en eervolgenoemde als Voorzitter herbenoemd. Als lid van de Commissie voor het intekening brengen van oude bestaande gebouwen worden herbenoemd de heeren H. H. Kramer, N. v. d. Hoef en K. L. Faber Jz., en tot afgevaardigden naar de a. s. Meirzgadering de Voorzitter en de heer W. C. de Groot, welke heeren zich die benoeming lieten welgevallen.

Alsnu wordt het woord gegeven aan den heer J. A. Schouten tot het houden van eene voordracht over „uithangteekens".

Na eene verklaring te hebben gegeven wat men onder uithangteekens verstaat, werd op uitvoerige wijze in het licht gesteld van welk nut deze teekens zijn, niet alleen voor reclame, maar tevens voor de geschiedenis; immers uit vele *deeze* uithangteekens kan men de kleeding, gewoonten enz. uit verschillende tijden leeren kennen. Tot verduidelijking waren een aantal uithangteekens van vroegeren tijd in teekening gebracht, ten einde den aanwezigen een overzicht te geven van de verschillende volken gebruikelijk waren, benevens eene verklaring van het ontstaan daarvan en de betrekenis der opschriften of figuren.

In de pauze die nu volgde, werden de leden in de gelegenheid gesteld kennis te nemen van een monster mosteren en een toestel, vervaardigd van staaldraad, ter verranging van steigerlouwen, een en ander aangeboden door den heer C. W. Finke. De commissie, uitgenoodigd tot het nazien der teekening en verantwoording van den Penningmeester, bracht een gunstig rapport uit over het gehouden beheer der financiën, waaraan de heer C. H. v. Duiten het woord verkreeg voor 't geven van eene lijdrage over fluxering van zandsteen, kalksteen, gips enz. Tot toelichting vertoonde spreker verschillende monsters door hemself behandeld en werd den aanwezigen aanbevolen proeven te nemen.

Na de gewone dankbetuigingen aan de sprekers en ook aan den Penningmeester voor het gehouden beheer, werd de vergadering gesloten.

BERICHT.

Met 1 Januari a. s. vangt de acht-en-twintigste jaargang aan en houdt *De Opmerker* op het orgaan te zijn van het Genootschap „Architectura et Amicitia". In verband daarmede wordt de titel van het blad eenigszins gewijzigd en zal deze luiden: *„De Opmerker", Bouwkundig Weekblad.* Overigens ondergaat de wijze van uitgaaf geenerlei verandering.

Het aantal platen, dat jaarlijks bij het blad wordt verzonden, verkrijgt eene belangrijke uitbreiding. Dit aantal wordt op een *minimum* van **25 stuks** gebracht. Voorts is het ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat de Redactie zich veler medewerking verzekerd heeft.

Teneinde het blad onder het bereik van velen te brengen, wordt met 1 Januari a. s. de abonnementsprijs gebracht op **vijf gulden per jaar**, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, per kwitantie beschikt wordt.

Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der postunie) bedraagt de abonnementsprijs *f* 6.50 per jaar en voor de overige landen *f* 8.— per jaar, beiden met verplichte vooruitbetaling.

Abonnementen worden door de Administratie, Van-Speijkstraat 117 's-Hage, en den Boekhandel aangenomen.

De Administratie.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Delft. Den 4n Jan. zal het 50 jaren gelelen zijn, dat de Koninklijke Academie tot opleiding van burgerlijke ingenieurs feestelijk werd ingewijd.

Naar het weekblad *De Ingenieur* mededeelt, wenschen vele oud-leerlingen der Delftsche Academie of der Polytechnische School de herinnering aan dien dag levendig te houden door de aanbieding aan den Raad van Bestuur der Polytechnische School van een bedrag, dat den grondslag zal kunnen vormen voor een studiefonds ten bate van hen, aan wie in de toekomst de beharting der belangen voor openbare werken en nijverheid in ons vaderland en in de overzeesche gewesten zal worden toevertrouwd.

Zij wenschen zoodoende tevens een bewijs van waardeering te geven aan de hoogleeraren en leeraren der Polytechnische School, die, evenals hun voorgangers aan de Delftsche Academie, voortdurend hun zorgen hebben gewijd aan den bloei dezer inrichtingen en steeds getoond hebben hoezeer de belangen hunner leerlingen hun ter harte gaan.

Het te stichten fonds zal kunnen dienen om van tijd tot tijd gepromoveerden in staat te stellen tot het ondernemen van een buitenlandsche studiereis, tot vorming van een beurs, of op eenige andere wijze ten bate der leerlingen kunnen worden aangewend, zulks op de wijze, die de Raad van Bestuur der Polytechnische School daartoe het meest geschikt zal oordeelen.

's-Hertogenbosch. Deze week zijn in het stadhuis de werkzaamheden tot plaatsing van de wandschildering van den heer A. J. Derkinderen begonnen. Men hoopt met Nieuwjaar met de plaatsing gereed te wezen, zoodat het werk des jongen kunstenaars dan op de ervoor bestemde plaats zal kunnen bezichtigd worden.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn benoemd tot adsistenten bij de Polytechnische school voor het jaar 1893: J. H. K. Docters van Leeuwen en J. Arendsen de Wolff voor de scheikunde; P. A. Schroot voor de burgerlijke bouwkunde; J. W. Th. van Oijen voor de waterbouwkunde, en voor het tijdvak van 1 Januari tot en met 31 Augustus 1893, J. Limburg voor de schoone bouwkunde.

— De heer A. W. Beek is tot 1 Januari 1894 gecontinueerd als tijdelijk hoofdopzichter bij de werken van het kanaal van Amsterdam naar de Merwede te Gorichem, en de heer H. W. Brouwer tot 1 Juli a.s. als buitengewoon opzichter bij de werken van den spoorweg Rotterdam—Hoek-van-Holland.

— Bij verschillende werken van den Staat zijn tot buitengewoon opzichter benoemd: de heer J. M. Joseph voor den tijd van zes maanden bij het maken van den mond der voorhaven te Gorichem; de heeren J. de Keuning en J. F. Borren bij het verbreeden en verdiepen van het groot scheepvaartwater in het Scheur benoden het Ammerzgat; de heer J. H. den Hartog bij de verlegging van den Maasmond voor den tijd van een jaar; de heer H. R. Nijmeijer voor den tijd van een jaar bij het onderhoud van de sluiscide werken van het Merwede-kanaal, van nabij den Staatsspoorweg te Schoonhoven tot binnen den Merwedelijk te Gorichem.

— De civiel-ingenieur F. J. H. M. Thijs blijft tot 23 Maart a. s. belast met de werkzaamheden tot verspreiding van het berizene Amsterdamsche pail.

— Mej. J. W. M. Kreser te 's-Hage is benoemd tot leerares in het teekenen aan de Industrieschool voor meisjes te Amsterdam.

— Uit een groot aantal sollicitanten is tot gemeente opzichter te Ede benoemd de heer H. Frederiks, te Wageningen

VACANTE BETREKKINGEN.

— Schrijver-teekenaar bij het hoogheemraadschap van Delfland op een salaris van *f* 700. Adressen vóór 27 Dec. e. k. bij den ingenieur van Delfland te Delft.

— Assistent in de natuurkunde aan de Polytechnische school te Delft op eene jaarwedde van *f* 1200. Schriftelijk aanmelden vóór 1 Jan. e. k. bij den hoogleeraar-directeur Dr. A. C. Oudemans Jr.

— Opzichter-teekenaar bij den bouw van het krankzinnigen-gesticht te Delft. Adres vóór 31 Dec. aan den gemeente-architect aldaar. *(Zie advert. in no. 52.)*

— Directeur der gemeentereiniging te Harlingen. Jaarwedde *f* 600 en 3 pct der opbrengst. Adres vóór 31 Dec. aan den burgemeester.

— Hoofdopzichter bij de gemeentere nigiag te s-Hage Jaarwedde *f* 1000 Adres den directeur.

ADVERTENTIËN.

ARTESISCHE PUTTEN.

WATER?

Deze **PUTTEN** worden in verschillende afmetingen geleverd van gegalv **IJzeren-, Zinken-** of **Cementen Buizen.**

Voor elke hoeveelheid water wordt gegarandeerd

H. HARTMAN.

LOOSDUINEN.

PHOTOLITOGRAPHIE, Photozincographie en Stéréotype-Inrichting van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie, bijzonder geschikt** voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

FABRIEK VAN **STOOMWERKTUIGEN** EN **Scheepsbouw.**

Notaris BOS te Papendrecht, zal bij veiling op **Vrijdag 6 Januari 1893**, en bij toewijzing op **Vrijdag 13 Januari** daaraanvolgende, telkens 's namiddags 3 uur, te Papendrecht, ten herberge van Jan van der Kevie, aan het Veer, publiek verkoopen:

1e. Verschillende GEBOUWEN met de MACHINERIEN en GEREEDSCHAPPEN, benoodigd tot het vervaardigen van Schepen van elke afmeting en het construeeren van Machines met ketels, alsmede Metaalgieterij; voorts: WOONHUIS geteekend B. No. 156, met ERVEN en WATER, een en ander staande en gelegen te Papendrecht, in het *Westeinde*, aan de *Noord*, kadastraliis. Bij het kadaster bekend in Sectie A, onder nummer 1493, groot 78 Aren 11 Centiaren.

Grondlasten over 1892 *f* 24,735.

2e. Een BLOK HUIZEN, zijnde VIJF WOONINGEN met KANTOOR, getaekend A. Nos. 259 tot en met 264 en ERVEN, staande en gelegen als voor, daartegenover, binnendijks. Bij het kadaster bekend in Sectie A. onder de nommers 1706, 1707, 1708, 1709, 1710 en 1711, te zamen groot 8 Aren 29 Centiaren. *Grondlasten* over 1892 *f* 26.61.

De gunsteren, welke ook in Combinatie worden aangeboden, kunnen worden aanvaard bij de betaling der koopsommen op 1 Maart 1893 en zijn vóór de verkooping alle verklaringe te bezichtigen.

Informatien zijn te bekomen ten Kantore van genoemden Notaris.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Eerediploma's Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolf ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den Generaal-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

Opzichter-Teekenaar.

Gevraagd een bekwaam **OPZICHTER-TEEKENAAR** bij den voorgenomen bouw van het Krankzinnigengesticht (Buitengesticht) te DELFT.

Indienstreding zoo spoedig mogelijk.

Zich schriftelijk vervoegen vóór 31 Dec. e. k. met aanduiding van vroegere werkzaamheden bij den ondergeteekende.

De Gemeente-Architect.
HARTMAN.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

ROLLUIKEN van **Staal** of van **Hout** worden sinds **1866** onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant **WILHELM TILLMANNS, Remscheid.**
Generaal Agent voor *Nederland en Koloniën*: T. G. TISSOT Jr. *AMSTERDAM.*

B. HOLSBOER. - Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
FABRIEK en MAGAZIJN van INSTRUMENTEN voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN, enz. enz.
BAKENS, ROTATIE- en INDUCTIE-TOESTELLEN, TELEGRAAF-APPARATEN, enz. enz.

Utrechtsche Loodwitfabriek, firma G. GREVE, Utrecht.

Greve's Loodwit

is **beter dekkend, fijner, witter** en **beter kleurhoudend** dan enig ander;

is bekroond door den **Nederl. Schildersbond**, Tentoonstelling van decoratieve schilderkunst, Arnhem 1888; uitmuntend van **ervaren schilders**, uit alle steden van ons land en daarbuiten, worden op aanvraag toegezonden.

wordt door tal van **Ingenieurs, Gemeente-Architecten** en andere **Autoriteiten** in hoogen lofspraak **voorgeschreven.**

wordt, tot **waarborg** van **echtheid, zuiverheid** en **goed gewicht, nooit** anders afgeleverd dan in vaten voorzien van **zegel, etiket** en **fabrieksmerk,** welke alleen wettig zijn gedeponeerd.

wordt steeds op de **strengste keur** geleverd' desverlangd met certificaat van oorsprong.

Men leze de waardeerende artikels over dit loodwit in het „*N. v. d. Dag*" d.d. 31 Jan. 1887; in de „*Huis- en Decoratieschilder*" d.d. 1 Mei 1887; in de „*Ingenieur*" d.d. 14 en 25 Juni 1887; in de „*Schilder*" d.d. 1 Mei 1889; in de „*Opmerker*" d.d. 18 Juli 1889 en 12 Juli 1890; in de „*Ambachtsman*" d.d. 8 Febr. 1890 en in het „*Rotterdamsch Weekblad*" d.d. 5 Dec. 1891.

Verkrijgbaar bij alle soliede Verfhandelaren en Drogisten.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van

WATERPAS-, Hoekmeet- en andere **INSTRUMENTEN.**
voor Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds, Separatiemuren, Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Fluaten **KESSLER** | verharding, verduurzaming van Kalk- en Zandsteen, Cementsteen, Gips enz.

JAN HAMER & Co.
Marnixstraat 402.
AMSTERDAM.
DÜRKOPP's Patent nieuwe **geruischlooze**
Gas- en Petroleummotoren
Denkbaar eenvoudigste en soliedste constructie, hoogst elegante en nette afwerking. (5)
Dagelijks in werking te zien.

Schilderkundig Genootschap
PULCHRI-STUDIO,
onder bescherming van
H. M. DE KONINGIN-REGENTES,
PRINSEGRACHT 57,
te 's-Gravenhage,
TENTOONSTELLING van
TEEKENINGEN,
afgestaan door
H. M. de Koningin en
H. M. de Koningin-Regentes,
Dagelijks geopend van 10-4 uur.
Entrée 50 Cts.
HET BESTUUR.

CREOSOOTOLIE.
Creosootolie ter voorkoming van bederf van HOUTVLOEREN, SCHUREN, SCHUTTINGEN, SCHOEIINGEN, wordt door ons geleverd in vaten van ± 150 K°. netto ad *f* 10.— per 100 K°. fust vrij.
RUTTEN & C°.
Noordwal. Den Haag.

DELINT & C°., Rotterdam,
NIEUWE HAVEN N°. 39. N.Z.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

GEORGS MARIEN- BERGWERKS- & HÜTTEN-VEREIN,
te OSNABRÜCK.
Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:
F. W. VAN GENDT JGz., Ingenieur-Architect, Van-Speijkstraat 117, 's-Gravenhage.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 53. ZATERDAG, 31 December 1892.

De Opmerker.

Orgaan van het Genootschap

ARCHITECTVRA ET AMICITIA

Weekblad voor Beeldende Kunst- en Technische Wetenschap

Redacteur-Uitgever F. W VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën: Bureau van *De Opmerker*, Van Speijkstraat 117, *'s-Hage.*

Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* J. INGENOHL, M. DE JONGH en PAUL J. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren Vondelkade 185, te *Amsterdam*,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste-Secretaris, American Hotel, te *Amsterdam.*

ABONNEMENT *f* 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, *zes gulden* per jaar. Voor het buitenland en Nederlandsch Indië (de landen der Postunie) *f* 7.50, beiden bij vooruitbetaling.

ADVERTENTIEN ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnommer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te *'s-Hage* en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER CZN., Boekhandelaar te *Amsterdam.*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1°. De 981e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 4 Januari 1893, des avonds 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

a. Mededeelingen van het Bestuur.
b. Ballotage van den heer W. A. Ellens, als gewoon lid voorgesteld door de heeren J. L. O. Lauweriks en G. A. Adema.
c. Bijdrage van den heer Joh. Stuijt. Onderwerp: *Over het gelijktijdig gebruik van ijzer en steen in onze constructiën.*
d. Kunstbeschouwing.

2°. Als buitenlid zijn toegetreden de heeren J. Kruis, hoofdopzichter der gemeentewerken te Dordrecht, en H. B. van Laatum, opzichter van 's-Rijks waterstaat te Raamsdonk.

3°. Van de rentelooze bibliotheekleening van 1884 zijn uitgeloot de n°s. 2, 6, 22, 31, 41, en van de 2½ % leening van 1886 de n°s. 17, 32, 75, 87 en 97.

De coupons der leening van 1886 kunnen op alle werkdagen tusschen 9 en 12 uur worden ingewisseld ten huize van den heer J. A. van der Sluijs Veer, Penningmeester van het Genootschap, Sarphatipark 15 te Amsterdam.

4°. De tijd van inlevering voor de 2e algemeene prijsvraag: eene Protestantsche dorpskerk, is vastgesteld op 30 Januari 1893.

Aan heeren leden wordt medegedeeld dat, naar aanleiding van een algemeen te kennen gegeven verlangen, het programma dezer prijsvraag in zooverre vereenvoudigd is, dat de binnen- en buitentrasse op de schaal van 1 à 20 niet vereischt worden.

5°. Het programma der prijsvragen voor twee diploma's, betrekking hebbende op de tentoonstellingen van Nationale Nijverheid en van Landbouw, in 1893 te Winschoten te houden, is opgenomen in het nummer van 10 Dec. jl. Bovendien zijn uitvoerige programma's, tevens bevattende het wapen van Winschoten, op franco aanvrage te verkrijgen bij den 1ste-Secretaris.

6°. Heeren leden, die van woonplaats veranderen, wordt beleefd maar dringend verzocht hunne nieuwe adressen aan den 1ste-Secretaris te willen opgeven.

7°. Van af 1 Januari 1893 wordt men beleefd verzocht alle stukken, het Genootschapsorgaan betreffende, te adresseeren aan den heer W. Kromhout Cz., Regulierstracht 120 te Amsterdam, en alles, wat de administratie van het Genootschap betreft, aan den 1ste Secretaris, American-hotel, aldaar.

8°. De Bibliothecaris, de heer J. C. D. di Gazar, zal in plaats van Zaterdag 7 Januari a. s., op *Vrijdag 6 Januari* zitting houden in de bibliotheek tot het afgeven en in ontvangst nemen van boek- en plaatwerken.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris
C. W. NIJHOFF.

(A. et A.)

HET EIKENHOUT EN ZIJN GEBREKEN,

door L. J. RIJSINK.

(*Vervolg en slot van bladz.* 422.)

Het zwakke hout, dat tengevolge van het dikwijls onbeduidend verschil, tusschen de harde en poreuze lagen, betrekkelijk weinig vastheid en duurzaamheid bezit, is slechts van zeer geringe waarde voor sluisdeuren en den scheepsbouw. De gewichtigste gebreken, waarmede een boom in zijn groei kan worden behept en die men bij de velling opmerkt, of eerst later bij de bewerking ontdekt, zijn: een bedorven hart of ring, schadelijke plekken en scheuren, wormsteken, runnewas en bomslag.

Door een bedorven hart verstaat men in het algemeen een hart, door ziekte aangetast, dat dan verrot of los kan zijn.

De eerste ziekte kan uit twee oorzaken ontstaan, namelijk het hout kan verouderd zijn geweest, toen de boom geveld werd, of wel een gebroken tak is gedurende het aantal jaren, die er noodig waren voordat de schors daaroverheen kon wassen, tot verrotting overgegaan, en heeft aldus zijn zwakheid in het hart van het hout voortgeplant. De harde en poreuze lagen hebben bij het hart een mindere dikte dan de overige jaarkringen,

De Redactie van Architectura et Amicitia stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

hetgeen wij als een gevolg beschouwen van den bestendigen druk der buitenste lagen, terwijl de bruine kleur, die deze fijnere kringen hebben, een gevolg is van gebrek aan voeding, die door de gesloten poriën wordt tegengehouden. Elk hout, waarvan de kern op deze wijze tot verrotting overgaat, verkrijgt eerst een bruinachtige kleur in het hart, die steeds in het midden van het hout het sterkste is; die kleur verspreidt zich meer en meer van de plaats waar de boom werd aangetast, niet alleen volgens de dikte van het hout, maar ook volgens de lengte van den stam. Het poreuze gedeelte wordt het eerste aangetast, want ondanks het zoo dicht is samengedrukt, dat het voedingssap niet meer kan optrekken, verkeert het echter in zoodanigen toestand, en maken de natuurlijke eigenschap en plaatsing het geschikt om de ziekte, volgens de lengte in het geheele hout voort te planten, evenals de mergstralen (*) medewerken om deze in de dikte van het hout te verspreiden, of van de eene naar de andere laag over te brengen.

De andere oorzaak, waardoor het hart van het hout door gebreken of verrotting wordt aangegrepen, ligt, zooals ik zooeven heb gezegd, in het afbreken van een tak, die, als hij tot verrotting overgaat, de poriën in de lagen van den stam, waarmee hij in verbinding is, aansteekt. Bij het afbreken van een tak zien wij aan het uiteinde van den stomp, die aan den stam overblijft, meer of minder talrijke punten, die alle ertoe samenwerken om het geschikt te maken tot het opvangen en verzamelen van regen, maar ook tevens om in de gemaakte holligheden de aard- en plantdeelen te verzamelen, welke de wind er invoert en die daar eene plaats bekomen, waar zij liggen te verrotten en op zulk eene wijze de eerste schadelijke kiemen in het uiteinde van den tak voortbrengen. Doch de gevolgen zouden niet zoo verwoestend zijn, als de schors, uithoofde de onregelmatige dikte der uiteinden eenen langen tijd behoefde, om den stomp te overdekken, als dan wanneer zij glad afgewerkt waren, want door den langen tijd, welke de schors noodig heeft, om deze overdekking ten uitvoer te brengen, wast zij wel in den vorm van een cilinder om alle punten heen, doch zonder overal tusschen dezelve te kunnen indringen; wanneer zij dan tot op het einde genaderd is en zich geheel begint te sluiten dan kan er alreeds sinds vele jaren een bewaarplaats gevormd zijn voor al hetgeen de wind en regen met zich gevoerd hebben, en heeft eene verrotting plaats, die eerst den tak en daarna den stam aantast.

Het is bekend, dat hetgeen men een kwast noemt, dat gedeelte van het hout van een tak is, dat met den stam ineen is gegroeid, en op die wijze worden wij tot de kennis geleid der oorzaken van hetgeen men rotte kwasten noemt, want dit zijn dan de uiteinden van de takken, welke, na de bewerking van het hout, zich als zoodanig voordoen. In de practijk vindt men verschillende benamingen voor de gebreken, waarmede de kwasten worden aangedaan. De gepijpte kwasten worden aldus genoemd, omdat de verrottting eenige afzonderlijke plaatsen van dezelve heeft aangetast en verteerd, zoodat er niet alleen door de kwasten heen, maar ook binnen in den stam holle buizen of pijpen gevormd zijn, welke òf geheel opgevuld, of enkel op de zijden door het vergane hout bezet zijn, hetwelk nu een witachtigen of geelachtigen zwammigen aard heeft aangenomen, aan welke kleur de kwast zijnen naam ontleent. De plaatsen, waar de kwasten zijn aangetast, zijn alleszins ongeregeld, en richten zich naar de uithollingen, welke tusschen de einden van den door den tak achtergelaten stomp geweest zijn, in welken de verrotting gelegenheid gehad heeft zich te ontwikkelen en de poriën aan te grijpen, eerder dan bij de boven uitstekende punten, waar zich vocht noch aarddeelen konden ophouden; gevolglijk kan de kern van het hout van den kwast in vele gevallen beter zijn dan het hout dat op grooteren of kleineren afstand daarvan is verwijderd. Daar het hart van elken tak in verbinding staat met het hart van den stam en de poriën in elken tak in verbinding staan met de poriën van den stam, wordt de stam aangetast, in verhouding tot de plaatsen, waar de kwasten aangestoken zijn; wij kunnen dus overtuigd zijn dat, indien het hart in eenen tak ontstoken is, dit dan ook in het algemeen bij den stam het geval zal zijn. Dit is van ergen aard, daar de bedorven sappen zich het snelst kunnen uitbreiden in de lengte van het hout. Is de kwast daarentegen rondom het hout aangetast, dan trachten de bedorven sappen zich steeds in de poriën van den stam op te houden, waarmede de aangestoken poriën van den tak in verbinding staan; de ziekte kan zich dan niet zoo snel verspreiden, of niet zoo gemakkelijk bij het hart komen. Indien daarentegen deze sappen bij hunnen loop in den stam, bij eenen alreeds sinds vele jaren afgebroken en overgroeiden stam komen, vermengen zij zich met de in dat uiteinde aanwezige en verdroogde houtdeelen; het gebrek plant zich dan dikwijls voort door zulk een tak, die tot het hart doordringt. Welke invloed de gepijpte kwasten op de waarde van het hout hebben, hieromtrent kan niets bepaalds tot grondslag worden genomen; bruikbaarheid hangt niet alleen van de grootte van den kwast af, maar regelt zich ook naar de hevigheid, waarmede deze ontstoken is, en naar den aard van het hout, waarin hij zich bevindt.

Van de gepijpte kwasten gaan wij over tot de bruine.

Wanneer een stomp van een afgebroken tak tot verrotting overgaat, dan heeft zulks, zooals wij reeds vroeger opmerkten, niet op een en denzelfden tijd in het geheele uiteinde plaats, maar het eerst in de diepten, welke door de afgebroken punten zijn gevormd, waaruit volgt, dat de bedorven sappen, welke in den kwast trekken en hem bruin doen worden, dan ook niet op een en dezelfden tijd deze kleur aan de geheele dikte mededeelen, maar dat zij, ofschoon de geheele kwast bruin is, toch op enkele plaatsen donkerder en op andere lichter inwerken, naar gelang de verschillende plaatsen in het uiteinde van den tak meer of minder zijn aangetast geweest. Een bruine kwast, welke door het afbreken van een tak ontstaan is, heeft zelden een gelijke kleur. Ja er zijn er zelfs, die op verschillende plaatsen tusschen de bruine plekken in, het eigenaardig aanzien van het hout kunnen hebben. Deze kwasten zijn de minst gevaarlijke, daar de ziekte hier niet de overhand heeft gekregen. Hiertelande noemt men dit soort uilige kwasten.

Een tweede soort bruine kwasten ontstaan door het afvallen van takken. Het hout rondom deze kwasten

(*) Tusschen de overlangsche vezels van het hout, bespeurt men plekken eener verbonde mergstof, welke in vorige van middellijnen straalgewijze van het middelpunt naar de schors loopen en talrijke dunne blaadjes of strepen vormen; wetenschappelijk heeten zij mergstralen, doch bij de werklieden dragen zij in den regel den naam van spiegels of vochtraden. De overlangsche richting der spiegeldraden doorsnijdt de jaarkringen onder rechte hoeken; in de breedte zijn ze in overeenstemming met de lengte van den stam gericht, in de dikte wordt de loop der jaarkringen er door afgebroken.

Evenals de jaarkringen, breiden ook de spiegeldraden door hun aantal, grootte en verdere hoedanigheden dikwerf dermate eigenaardige bijzonderheden, dat ze wezenlijke onderscheidings-kenmerken voor verschillende houtsoorten opleveren, zelfs wanneer deze door referlei toebereidingen voor 't overige een gelijkvormigheid verkregen hebben. In het hout der meeste boomen zijn alle spiegeldraden zeer dun en klein; doch bij enkele soorten onderscheidt zich een gering aantal dier vezels of draden door de grootte, terwijl de overige vaak alleen met het vergrootglas kunnen worden waargenomen. In de richting van de jaarkringen getèld, vindt men bij den eikenboom ongeveer 60 tot 80 mergstralen per c. M., waarvan 2 tot 6 voor 't ongewapend oog zichtbaar.

heeft een eenigszins duffen reuk; overigens zijn zij niet zoo gevaarlijk als de gepijpte kwasten.

Uit het boven-staande volgt, dat het niet alleen door het vroeg verouderen bij het stamcind is, dat de kern van het hout wordt aangetast en bedorven, maar dat dit ook uit andere oorzaken kan ontstaan en met elk hout kan plaats grijpen, onverschillig of het tot de sterke of zwakke soorten behoort.

Onder de verdere gebreken van het eikenhout vindt men de slechte ringen. Dit gebrek wordt in het algemeen dadelijk na de velling waargenomen, omdat de lagen, welke in dien toestand verkeeren, op dat tijdstip, of zoolang het hout zich nog in sapvollen toestand bevindt, het kennelijkste zijn.

Er worden twee soorten van ringen gevonden, namelijk de grove en de matte. De grove ringen herkent men niet alleen daaraan, dat de lagen, welke in dien zwakken toestand verkeeren, een van de kleur der uiteinden afwijkend, meer witachtig of geelachtig aanzien hebben, en van dezelfde dikte zijn als de andere betere lagen, welke hen omgeven, maar ook daardoor dat de poriën, welke tusschen deze zwakkere lagen in liggen, grooter zijn dan die, welke zich tusschen de goede lagen bevinden. De matte ringen onderscheidt men daardoor, dat de harde lagen, welke met elkander een zoodanigen ring vormen, ieder op zichzelf een aanmerkelijk mindere dikte hebben, dan de andere lagen waaruit het hout bestaat. Dit is het goede kenteeken van een matten ring, want de poriën vertoonen hier niet het minste bewijs van zwakheid, evenals bij de voorgaande soort, terwijl hunne grootte in het algemeen in zeer goede verhouding staat tot de dikte van de harde lagen, en zij daardoor genoegzaam onzichtbaar zijn in de ringen, wier harde lagen zeer smal zijn. Met betrekking tot de kleur worden er twee soorten van matte ringen gevonden, namelijk die, welke dezelfde grondkleur hebben als de houten, in welke zij zich bevinden en die, welke een donkerder aanzien bezitten.

Verschillende proefnemingen hebben bewezen dat het hout, dat met den groven ring is bezet, door goede droging aanmerkelijk in goede eigenschappen toeneemt.

De vorming van den ring heeft haar ontstaan hoofdzakelijk te danken aan de verschillende aardlagen, waardoor de wortels schieten; niet alleen dat er slechte ringen in goed hout voorkomen, doch er zijn slechts enkele goede aardlagen noodig om in een slecht stuk hout eenige goede jaarkringen voort te brengen.

De goede ringen, welke men dus in het slechte hout vindt, hebben geen bepaalde kleur, doch komen dikwijls met de kleur van het hout zelve overeen.

De andere soort van slechte ringen zijn de z. g. matte ringen, welke daaraan herkend worden, dat hunne harde lagen, in vergelijking van de overige een onbeduidende dikte en vastheid hebben. Men kan deze soort van ringen in twee soorten verdeelen, namelijk in diegene wier kleur donkerder is dan de overige van het hout, waarin zij zich bevinden en in die, welke dezelfde grondkleur hebben als het betere hout dat hen omgeeft.

Het derde gebrek, waaraan de gevelde houten kunnen onderhevig zijn, bestaat in de vlekken, welke zich in de afgezaagde en opgewerkte uiteinden vertoonen. Deze vlekken zullen wij in twee soorten verdeelen, namelijk in diegene, welke de houten verkrijgen gedurende den tijd dat zij groeien, en in diegene, welke een gevolg zijn van de bewaring der houten in de open lucht.

De eerste geaardheid van vlekken heeft, als zooeven gezegd is, haren oorsprong van af den tijd dat het hout nog groeide, want wij nemen aan dat de beschadigingen, welke door toevallige omstandigheden aan een of meerdere der wortels, bij hunne uitbreiding in de aardlagen kunnen toegebracht worden, ertoe medewerken om dit donkere sap voort te brengen, dat met de goede vochten in den boom wordt opgetrokken en strepen vormt, die alle op een verschillenden afstand van het uiteinde des booms, met uitgetrokken fijne punten eindigen. Dit gebrek schijnt voornamelijk onder de goede eikenhoutsoorten voor te komen.

In hoeverre deze vlekken schadelijk voor het hout zijn gelooft men te moeten aannemen, dat deze soort van vochten van af het oogenblik der velling van het hout, tegelijkertijd de eigenschap verliezen zich te kunnen voortplanten, en van dien tijd af de schadelijke werking zich slechts tot die deelen uitstrekt, welke waren aangegrepen, terwijl de boom nog leefde en groeide.

Beschouwen wij dit hout dat, ofschoon met zulke vlekken belhpt, toch verwerkt is en vele jaren gediend heeft, dan zien wij dat de vlekken lichter geworden zijn en ofschoon de deelen, welke door het donkere sap zijn aangetast, zich nu in een volkomen matten, losse en brokkeligen toestand bevinden, zoo is alleen dat gedeelte aangetast dat donker gekleurd was, en heeft na de velling dus geen uitbreiding plaats gehad.

Wanneer het uiteinde van een hout aan de afwisseling van het weder is blootgesteld, dan veroorzaken de zon en de lucht daarin vele grootere en kleinere scheuren. Deze alle, evenals de poriën, die in de uitgedroogde einden wijder zijn dan inwendig in het hout, nemen daar van tijd tot tijd de verschillende stofdeeltjes op, welke de wind tegen de uiteinden aanvoert, en indien het regent ertoe medewerken om de vochten in hunne openingen te bewaren, waardoor de gestremde sappen van het hout opgelost worden. Hierdoor ontstaan, hoofdzakelijk aan het stameinde, vlekken welke niet zoo schadelijk genoemd mogen worden dan de reeds beschrevene. Het hout dat in luchtige loodsen ter droging wordt gelegd, neemt eer in goede hoedanigheid toe dan af.

Een ander gebrek dat bij pas geveld eikenhout wordt waargenomen, is de worm. (De zeeworm wordt hier niet bedoeld.)

Elk hout kan door den worm aangestoken worden. Maar gelijk er zekere voedingsmiddelen zijn, die elk levend wezen bij voorkeur boven anderen verkiest, zoo zijn er ook zekere houtsoorten, waarin de wormen het liefst hun verblijf zoeken en men ze dus het meeste aantreft. Vroeger is besproken, dat niet alle eikenhoutsoorten denzelfden geur verspreiden, maar dat de beste soorten zuiver bitterachtig en sterk rieken, terwijl de zwakkere houten deze eigenschap in geringen graad bezitten, ja daarenboven dikwijls zoetachtig flaauw, of geheel zonder geur zijn. In die soorten dus, wier sappen minder scherp zijn en alzoo in een meer bedorven staat verkeeren, vindt men de wormen in de grootste menigte en zullen zij derhalve het meeste nadeel aanrichten.

Men treft vaak houten aan, op wier bewerkte zijden niet het minste spoor van worm is te ontdekken, en waarin de levende worm of de cel daarvan gevonden wordt, als men dieper in het hout gaat. Deze waarneming schijnt de meening te versterken, dat de wormen zich slechts door de jonge stammen heenvreten, daar leven en zich voortplanten, en dus na verloop van tijd door de lagen ingesloten worden, welke gevormd zijn, nadat de worm er was ingedrongen. Men ziet ook andere houten, waarvan men tijdens het behakken de volkomen zekerheid verkregen had, dat er zich geene wormgaten in bevonden, maar waarbij een menigte van zulke gaten in de zijvlakken zich opdeden nadat deze houten 2 à 3 jaar gediend hadden. Ofschoon het wel niet mogelijk is om aan deze gaten te zien of de worm zich door den buitenkant heeft heengevreten dan wel of de wormen in de bewerkte stukken hout zijn uitgebroeid en zich van-

daar een weg door het hout heenzochten, schijnt er voor het eerste gevoelen toch meerdere grond te bestaan dan voor het laatste, waardoor het bevestigd wordt, dat er zeer goed wormen kunnen voorkomen in een hout, al wordt dit niet dadelijk aan de bewerkte zijden waargenomen.

Het is overigens bekend dat de wormen niet alleen het liefst in mindere sterke houten nestelen, maar ook dat zij in betere houten die deelen opzoeken, waar de sappen door de een of andere oorzaak, een nadeelige hoedanigheid hebben aangenomen. Van dit laatste worden wij overtuigd bij het beschouwen van de bruine kwasten en de insgelijks bruine vlammen, die hunnen oorsprong aan deze kwasten te danken hebben en op welke plaatsen in de betere houten de wormen zich ophouden. Ontdoet men het hout van deze slechte plekken, dan vindt men daarbuiten gewoonlijk geen spoor van den worm.

Een van de laatste gebreken, welke de waarde van het eikenhout verminderen, is de runnewas. Dit gebrek ontleent zijn naam aan de wijze, waarop het veroorzaakt wordt, en welke daarin bestaat dat het hout in het jaar, waarin het de dikte had waar het gebrek zich voordoet, eene kneuzing op de schors heeft gekregen, welke niet alleen de schors afstootte, doch ook het spint van het hout aan de inwerking der lucht blootstelde. Het gebrek van het hout bestaat dientengevolge daarin, dat de nieuwe lagen, welke in de volgende jaren rondom de oude heengroeiden en over deze beschadigde plaats moesten sluiten, in den eersten tijd zich met de oude lagen niet konden vereenigen op de plek, waar de schors verdwenen was.

De boomslag (afkomstig van het woord boomslag) is een bedorven plaats in den stam, welke daardoor wordt veroorzaakt dat de slag, welke het hout vroeger ontving niet alleen de schors afstroopte, maar tevens het spint op die plaats kneusde, waardoor het in de jaren, voordat de later gevormde jaarkringen daarover groeiden, aan het weder was blootgesteld, zoodat de vochtigheid, door den beschadigden toestand van het spint, gemakkelijk kon indringen en op die plaats van het hout verrotting deed ontstaan.

WEDSTRIJD VAN HET FONDS: WILLINK VAN COLLEN.

Naar aanleiding van het schrijven van den heer G. H. Breitner, opgenomen in het nommer van 24 Dec. jl., bladz. 426, heeft de heer P. Dupont, die in den wedstrijd-Willink van Collen een accessit kreeg, een brief gezonden aan den heer B de Hoog, wien de premie werd toegekend; aan dezen brief, in *De Amsterdammer, Dagblad voor Nederland*, opgenomen, wordt de volgende zinsnede ontleend:

„In afwachting van een herziening der uitspraak, „waartoe we — gij en ik — bij het bestuur van „*Arti* de noodige stappen zullen moeten doen, verbind „ik me — in overleg met de jury — zoo nood„afstand te doen van mijn aanspraak op een der on„derscheidingen."

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft aan de afdeelingen een zevental vragen ter behandeling gezonden. Deze vragen luiden als volgt:

1. In de latere jaren ziet men aan gebouwen soms minder werk gemaakt van een sprekende *kroonlijst*.

Vrage: heeft zulk een kroonlijst eenige esthetische waarde?

Kunnen aan hare toepassing bezwaren zijn verbonden, en zijn die bezwaren onoverkomelijk?

2. Wat valt er, bij gevels van gebouwen, te zeggen:

1°. over meer dan ééne baksteenkleur in vereeniging met gehouwen steen?

2°. over het gebruik van verglaasde steenen, verglaasd aardewerk en kunstmatig gekleurde onverglaasden steen?

3. Welke soort van hout is voor een kegelplank het aanbevelenswaardigst?

Zijn er andere constructies bekend, welke met goed gevolg een houten kegelplank kunnen vervangen?

4. Welke resultaten zijn met adamant verkregen?

5. Wat is uw oordeel over rietplanken, papierstuc, rabitzwerk en verdere nieuwe wijzen of materialen voor het maken van plafonds, scheidingswanden, enz.?

6. Welke zijn de voor- en nadeelen van het stelsel van openbare aanbesteding tegenover dat van uitvoering in eigen beheer.

7. De gewoonte leidt ertoe, dat besturen bij aanbesteding, slechts in bijzondere gevallen uitgezonderd, steeds het werk aan den voor het minste bedrag inschrijvenden aannemer toewijzen. Ware het niet wenschelijker op de bekwaamheid en soliditeit van den aannemer te letten?

Wat is uw oordeel over de regeling dienaangaande, vastgesteld in de „Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren", uitgegeven door de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs?

Deze regeling is als volgt: § 3. *Gunning*.

1 *a*. De gunning van het werk of van de levering geschiedt aan dengene van de laagste drie inschrijvers, wiens inschrijving het meest aannemelijk voorkomt, zonder verplichting om reden van de gedane keuze te geven.

b. Wanneer bij den besteder bezwaren bestaan om het werk aan een der laagste drie inschrijvers op te dragen, wordt een herbesteding gehouden, waarbij deze drie inschrijvers niet meer als gegadigden worden toegelaten.

Deze uitsluiting heeft geen plaats, wanneer herbesteding gehouden wordt om redenen buiten de personen of omstandigheden der laagste drie inschrijvers gelegen.

c. Wanneer de besteder oordeelt, dat een wanverhouding bestaat tusschen een der laagste drie inschrijvingen en de raming, wordt daarvan den betrokken inschrijver binnen acht dagen mededeeling gedaan met uitnoodiging zijn inschrijving toe te lichten.

Wanneer een der laagste inschrijvers te kennen geeft zich in zijn berekening vergist te hebben of wanneer dit uit de in de vorige alinea genoemde toelichting blijkt, kan de besteder de bedoelde inschrijving als niet ingekomen, beschouwen.

d. Bij gunning aan een anderen dan den laagsten inschrijver, wordt deze hiervan binnen drie dagen na de gunning in kennis gesteld.

HOUTCEMENTDAKEN.

Nu de houtcementdaken ook hier-te-lande meer en meer in gebruik komen, en om de vele goede eigenschappen die zij hebben, uitnemend voldoen, kan het zijn nut hebben, omtrent deze wijze van dakbedekking hier het een en ander mede te deelen.

Het eerste houtcementdak werd in 1839 door Samuel Häusler te Hirschberg in Silezië uitgevoerd, en bleek uitmuntend bestand tegen alle weersinvloeden, terwijl de daarondergelegen lokalen volkomen beschermd waren tegen plotselinge temperatuurswisselingen.

Is een houtcementdak goed uitgevoerd, dan is het werkelijk een der beste afdekkingsmiddelen, welke wij kennen. De helling van het dak kan zeer gering, ja bijna waterpas zijn. Een helling van 1 à 60 is reeds voldoende; grootere hellingen dan van 1 à 20 zijn niet aan te raden, hetwelk later duidelijk zal worden.

Het dakbeschot moet geploegd zijn en 0.025 à 0.035 M dik wezen. Het ploegen is geen vereischte omdat daardoor het doordringen van water zou worden verhinderd, doch is alleen noodig om te beletten, dat de eene deel meer zou doorbuigen dan de andere.

Wanneer de beschieting gereed is, wordt daarop 0,002 à 0.003 M dikte fijn zand gestrooid, om te voorkomen, dat er oneffenheden tusschen de deelen zouden voorkomen, wat bij ongelijke dikte van het hout allicht het geval kan zijn. Het spreekt van zelf, dat men met deze bestrooiing alleen met droog weder moet beginnen; voor zooveel noodig zij hier nog opgemerkt, dat men bij regenachtig weder geen houtcementdaken moet maken.

Is deze zandlaag gestrooid, dan neemt men papier, dat aan rollen geleverd wordt en 1 M. à 1.50 M breed is, en bedekt daarmede, dwars op de delen, het dak. De banen moeten 0.15 M over elkander liggen. Onder deze eerste papierlaag moet *geen* houtcement gesmeerd worden, waarom zal men later zien. Toch gebeurt het dikwijls, dat deze fout gemaakt wordt. Het houtcement, dat van te voren gesmolten is, wordt nu met borstels over het papier in een dunne laag gestreken, en terwijl deze nog warm is, met een tweede papierlaag bedekt, die in dezelfde richting van de vorige gelegd wordt, doch zóó, dat de naden tusschen de banen midden tusschen die der vroeger gelegde komen. Dan wordt weer houtcement aangebracht, en zoo gaat men voort, totdat vier lagen papier boven elkander liggen.

Wanneer soms door onvoorzichtigheid scheuren in het papier mochten ontstaan, moet daarover onmiddellijk een strook papier, met houtcement besmeerd, geplakt worden. Ook moet men zorg dragen, het papier zoo vlak mogelijk te leggen. Het loopen over de reeds gelegde banen moet men zooveel mogelijk vermijden; de werklieden dienen pantoffels aan te hebben, daar de spijkers van schoenen gaten zouden kunnen veroorzaken, die tot lekkage aanleiding kunnen geven.

Is de houtcementbedekking gereed, dan wordt daarover een dikte van 1 à 1.5 cM. fijn zand gestrooid en daarover grind, ter dikte van 10 c.M., aangebracht. Tegen de buitenzijde van de houtcementdaken brengt men hier te lande veelal een boeing aan, waartegen een driehoekig stuk hout bevestigd wordt, hetwelk op het dakbeschot rust. Dit driehoekig stuk wordt met zink bekleed, dat aan de eene zijde met een kraal of klang aan de boeing bevestigd wordt en aan de andere zijde tusschen het papier komt, voordat het houtcement daarover is gestreken; men laat er dan 2 lagen onderdoor loopen en 2 lagen overheen schieten. Door het houtcement wordt dan een waterdichte afsluiting verkregen.

Wanneer onder tegen de balken, waarop houtcementbedekking gemaakt wordt, een plafond komt, is het van belang te zorgen dat de ruimte tusschen de balken met de buitenlucht in verbinding staat, daar men anders gevaar loopt, dat het hout op den duur gaat verstikken. Men kan dit op verschillende manier bereiken, hetzij door kleine ventilators, hetzij door gaten in de boeingen.

Men zal nu inzien, dat het geven van veel helling aan een houtcementdak ongewenscht is, daar dan bij hevige regens het zand en de kiezel naar het laagste gedeelte wegspoelen, zoodat het houtcement bloot komt te liggen. Is eenmaal een plek ontstaan, waar geen zand en kiezel meer liggen, dan begint het dak niet alleen zijn eigenschap om koude en warmte tegen te houden, te verliezen, doch dan wordt het houtcement ook langzamerhand door de zonnehitte bedorven, zoodat lekkages kunnen ontstaan. Het is dus noodig zorg te dragen, dat een dergelijke wegspoeling niet kunne plaats vinden.

Wanneer de balken en de delen sterk genoeg geconstrueerd zijn, kan men op een houtcementdak een kleinen tuin maken, door er teelaarde op te brengen en daarin het een en ander te planten. Een dergelijke tuinaanleg moet, naar de ervaring leert, volstrekt niet schadelijk voor de waterdichtheid van de dakbedekking zijn.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Voor de betrekking van hoofdopzichter bij de stedelijke reiniging hebben zich 300 sollicitanten aangemeld.

— De commissie van toezicht op de rijksacademie van beeldende kunsten te Amsterdam heeft aan den Minister van binnenlandsche zaken het volgende medegedeeld omtrent den heer H. F. Goovaerts, die bij koninklijk besluit van 24 Februari 1892 n°. 10 voor de tweede maal werd begiftigd met het jaargeld, bedoeld bij art 15 der wet van 20 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 78):

„Wat betreft de vraag, of de werkzaamheden van den heer H. F. Goovaerts, tijdens zijne studiereis in het jaar 1892, hem aanspraak kunnen geven om hem weder bij Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, aan te bevelen, tot het bekomen ook van het jaargeld à *f* 1200 in 1893, ten aanzien wij niet hierop ten volle bevestigend te antwoorden.

Evenals onze directeur, achten wij de belangrijke kopie naar Sandro Botticelli's „Allegorie der Lente", door Goovaerts tijdens zijn verblijf in Florence geschilderd, een degelijk en ernstig werk, dat bewijzen te over aanbiedt der vlijtige en nauwgezette studie van den begaafdsten. Eene vergelijking met de kopieën door hem in het jaar 1891 geleverd, toont hadder aan, dat de kunstreis zijn aanleg in eene goede richting ontwikkelde. Zijn vorderingen zijn — ook naar het oordeel van onzen directeur — van beteekenis.

„Eene voortzetting dezer kunststudie in het buitenland kan niet anders dan weldadig werken voor de ontplooiing van zijn talent."

Naar aanleiding hiervan is aan den heer H. F. Goovaerts bij koninklijk besluit van 24 December n°. 14 voor de derde maal een jaargeld toegekend ten einde hem gelegenheid te geven zich in de schilderkunst verder te bekwamen. (*St. Ct.*)

— Aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* wordt uit Amsterdam geschreven:

„Men zal zich herinneren dat de jury, die de ontwerpen van een diploma voor lichtdrukken op de tentoonstelling voor den boekhandel, dezen zomer in het Palais voor Volksvlijt gehouden, had te beoordeelen, zich gemotiveerd heeft gezien tot de uitspraak, dat geen der negen inzendingen voor bekroning in aanmerking kon komen.

„De commissie uit hoc — aangemoedigd door het succes der heeren Lion Cachet, Dyserinck en Nieuwenhuis bij hun onderlingen wedstrijd voor het eerediploma, professor Jac. Maliesch aangeboden door de Nederl. Maatschappij tot bevordering der graveerkunst — besloot toen, deze drie kunstenaars de samenstelling van het gewenschte diploma op te dragen.

„Ingevolge die opdracht hebben de artisten elk eene uitvoerige houtsnede vervaardigd, waarvan zij zelf afdrukken hebben gemaakt, en die onderhoud over verschil und van opvatting, weidsheid in toepasselijkheid en rijkdom van inhoud.

„De heer Nieuwenhuis leverde hiervoor een steendruk in kleuren.

„De kunstwerken zijn bij de firma E. J. van Wisselingh en Co., Kalverstraat 109, ter bezichtiging gesteld. Belangstellenden zullen zich dus kunnen overtuigen van de moeilijke keuze waarvoor de commissie is geplaatst."

— Het verschil van gevoelen over de vraag of de restauratie van de Vierschaar in het stadhuis te 's-Hage in den geest van het advies der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zal geschieden, heeft aanleiding gegeven tot het uitreden van een paar leden der redactie van het *Bouwkundig Weekblad*. Nadat Dr. P. J. H. Cuypers met ingang van 1 Januari e. k. zijn ontslag als lid der commissie heeft genomen, is dit voorbeeld door den heer G. Brouwer Jr. gevolgd.

— De uitgevers W. P. Van Stockum en Zn., steeds te vinden voor al wat op de geschiedenis der stad 's-Gravenhage betrekking heeft, hebben weer een werkje in de wereld gestuurd, dat aan-prijs heeft op de belangstelling van alle Hagenaars. Het betreft de Groote of St. Jacobskerk, en is bewerkt door Mr. P. van den Brandeler, die met minutieuse zorg alles heeft nagegaan, wat van de kerk te zeggen valt en op de kerk betrekking heeft. Het verhaal van de geschiedenis der kerk, haar inwendige inrichting en de belangrijkste gebeurtenissen, daarin voorgevallen, gaat vooraf. Dan volgt een bijdrage over het kerkelijk beheer en eindelijk tal van bijlagen, voor den geschiedvorscher het belangrijkste deel van het boekje. Eindelijk wordt de waarde verhoogd door tal van afbeeldingen: een plattegrond, het uit- en inwendige der kerk, het uiterlijk van 't gebouw op verschillende tijdstippen en het restauratieontwerp. (*Vad.*)

AMSTERDAM. In de vergadering van *Liefdadigheid naar Vermogen* werd door den heer Westerouen van Meeteren een staat overlegd, gemaakt uit 631 rapporten over even zoovele woningen en wel uit 29 van de 34 districten, waarin de stad verdeeld is.

Van deze 638 rapporten bevatten er 240 geene ernstige aanmerkingen, zoodat de toestand van 385 of 61 pCt. der onderzochte woningen in meerdere of mindere mate voorziening vereischt, welke niet door den bundel of bewoner kan geschieden. De voornaamste plaats bekleedt te dezen opzichte het aantal van 300 woningen, waarin een open of onvolkomen gesloten emmer (of ander vaatwerk) dienst doet als bewaarplaats der fecaliën van een gehuwd gezin, en wel telkens voor ten minste 24 uren en ten hoogste 7 dagen; bijna zonder uitzondering in dezelfde bedsteden ruimte waar de bewoners slapen, hunne spijzen bereiden en verder verblijf houden, zoodat in tijden van epidemie, eene infectie niet kan uitblijven.

Dit punt verdient, meent de heer Westerouen van Meeteren, dus allereerst een nieuw en grondig onderzoek door deskundigen.

ROTTERDAM. Er bestaat mogelijkheid dat het noordelijk kwartier aanzienlijk wordt verbeterd, als de Gemeenteraad zich vereenigen kan met het voorstel van B. en W. om het groote terrein, door demping van de watering langs het Noordplein ontstaan, door den aanleg van bestratingen en plantsoenen voor uitbreiding der stad geschikt te maken. De daaraan verbonden kosten bedragen ƒ 40,000.

In de toelichting van dit voorstel wordt op den aanleg van een groot plein aangedrongen, waardoor de gelegenheid tot het genieten van frissche lucht in het groen wordt aangeboden en wel temeer, daar dit kwartier, op grooten afstand van de rivier en de parken gelegen, spoedig zal zijn volgebouwd.

— De Gemeenteraad heeft in zijne zitting van Donderdag jl. de vier wasschwerpen tot uitbreiding der gemeente met 34 tegen 2 stemmen aangenomen. De Voorzitter bracht aan het einde van de vergadering een woord van hulde aan de commissie van rapporteurs voor haar uitstekend rapport en wenschte de Vergadering geluk met de spoedige afdoening van deze belangrijke zaak en met de eensgezindheid, waarmede dit resultaat is verkregen.

ZWOLLE. De gemeentelijke waterleiding is Donderdagmiddag door den burgemeester in tegenwoordigheid van wethouders, secretaris, leden van den Raad en genoodigden geopend.

De muziek der stedelijke schutterij luisterde de plechtigheid op. Op de bovenzaal der societeit De Harmonie hield de burgemeester een korte rede en daarna werd nog het woord gevoerd door de heeren mr. J. H. Geertsema, Commissaris der Koningin, J. Van Rees, den ouderen wethouder, en door Schotel, ingenieur der waterleiding, die daarna een keurig bewerkte oorkonde voorlas, welke door alle aanwezigen werd ondertekend.

VENLOO. Op de bovenlokalen van het stadhuis is een stedelijk museum van oudheden geopend. Er zijn schilderijen van verschillende meesters, o. a. van Ruisdaël, oud porselein en aardewerk, oude en Indische wapens, munten, stempels, zegels, gedenkpenningen en oude kerkgewaden.

De museumcommissie bestaat uit de heeren F. Keuller, architect, voorzitter, J. L. Weiler en P. Verheggen.

WINSCHOTEN. Voor de vervulling van de met 1 Januari e. k. vacante betrekking van gemeente-architect alhier, hebben zich 42 personen aangemeld. Op de bij den Raad hier gemeente van burg. en weth. ingekomen aanbeveling, komen in de hierna gevolgde orde voor: J. Bogtstra, gemeente-architect en directeur boekhouder der gasfabriek te Workum; J. Siccama, gemeente architect te Leek; E. van der Zaag, bouwkundige te Groningen; K. de Grooth, bouwkundige te Winschoten; C. Brill, architect, opzichter der gemeente Nieuwe-Pekela.

BEVERWIJK. De Gemeenteraad besliet in zijne zitting van Woensdag j. het personeel der gasfabriek, der politie, den gemeente-opzichter en werklieden in dienst van de gemeente, te verzekeren tegen invaliditeit en ongelukken bij de 1e Nederlandsche Verzekering-maatschappij op het leven, gevestigd te 's-Gravenhage, voor eene uitkeering in geval van ƒ 1000.

— Aan het provinciaal gouvernement te Brussel had op 16 dezer de aanbesteding plaats van een gedeelte der levering hardsteen, *petit granit*, ten dienste der monumentale arcade van het tentoonstellingsgebouw alhier, waarvan ± 10,000 M³ moet verwerkt worden. Ingeschreven hadden hiervoor de heer Mth. van Roggen, te Spirmont, fr. 187,840; syndicat des Carrières van Lamoulines, fr. 190,340; id. id. van Soignies, fr. 194,907. Uit Spirmont schrijft men hierover in „La Meuse": Deze uitslag werd door de werklieden der stijn met geestdrift vernomen; vooral toen de directeur, de heer Bocquiaux, in een feestelijke bijeenkomst zich dezer zaak 200 hunner omringd zag, waar het niet ontbrak aan hartelijke gelukwenschen voor hun patroon.

De heer Van Roggen, onze landgenoot, heeft reeds belangrijke leveringen aan Staats- en particuliere werken in Holland uitgevoerd en niet het minst door de Belgische Regering is de aandacht op de goede hoedanigheid zijner steensoort gevestigd.

BERICHT.

Met het volgende nommer vangt de acht-en-twintigste jaargang aan en houdt *De Opmerker* op het orgaan te zijn van het Genootschap „Architectura et Amicitia". In verband daarmede wordt de titel van het blad eenigszins gewijzigd en zal deze luiden: *„De Opmerker", Bouwkundig Weekblad.* Overigens ondergaat de wijze van uitgaaf geenerlei verandering.

Het aantal platen, dat jaarlijks bij het blad wordt verzonden, verkrijgt eene belangrijke uitbreiding. Dit aantal wordt op een *minimum* van **25 stuks** gebracht. Voorts is het ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat de Redactie zich veler medewerking verzekerd heeft.

De abonnementsprijs bedraagt **vijf gulden per jaar**, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, per kwitantie beschikt wordt.

Voor het buitenland en Nederlandsch-Indië (de landen der postunie) bedraagt de abonnementsprijs ƒ 6.50 per jaar en voor de overige landen ƒ 8.— per jaar, beiden met verplichte vooruitbetaling.

Abonnementen worden door de Administratie, Van Speijkstraat 117 's-Hage, en den Boekhandel aangenomen.

De Administratie.

PERSONALIA.

— Als chef der exploitatie bij den dienst der Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust is tijdelijk werkzaam gesteld, de tijdelijke werktuigkundige ingenieur 1e kl. A. A. Kuntze.

— Bij den waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn *overgeplaatst:* van Billiton naar Bagelen de opz. 3e kl. A. R. Kramer; van Bagelen naar Billiton, ten einde op te treden als eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar, de opz. 3e kl. J. H. Termeulen.

Tijdelijk benoemd: bij het mijnwezen tot ingenieur-directeur der exploitatie van het Ombilin-kolenveld, F. H. R. Pierre; tot huitengewoon opzichter 1ste klasse M. Dittrich; tot huitengewoon opzichter 2de kl. F. Denke, K. Boniarski en E. Hoelrich.

— Tot huitengewoon opzichter zijn benoemd: de heeren J. H. Theuns, J. G. van Efferen, J. van Limlonk, F. H. de Rijke en A. J. van den Oever voor den tijd van 28 maanden, bij het vormen van een gedeelte zijner tegenover Heusden en het verruimen van het Heusdensch kanaal; de heer G. J. Bouma voor een jaar bij de werken tot verlegging van den Maasmond; de heer G. C. Lodder tot 1 Juni 1893 bij de uitvoering van werken tot voortzetting der normalisering van de rivier den Neder-Rijn en de Lek en de heer J. H. Mees, met ingang van 1 Januari a. s., bij de werken van het Noordhollandsch kanaal.

— De civiel-ingenieur H. van der Mime is tot 1 Januari 1894 gecontinueerd als tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken voor de rivieren, het Fannerdensch kanaal, den Neder-Rijn en de Lek.

— De heer A. J. Voragt, oud-hoofdopzichter bij den aanleg van staatsspoorwegen, is tijdelijk toegevoegd aan den district-inspecteur der spoorwegdienaren A. R. Witkop, to ten einde dezen behulpzaam te zijn bij het dagelijksch toezicht op het gedeelte spoorweg tusschen Boek-Elsloo en Bunde.

— Als huitengewoon opzichter zijn gecontinueerd: de heer A. J. Stikkel tot 1 Januari 1894 bij de werken van het Noordhollandsch kanaal; de heer J. ter Beeke tot 1 Januari 1894 bij het verrichten van metingen en peilingen op het Fannerdensch kanaal, den Neder-Rijn en de Lek, en de heer C. J. Jes tot 1 Juli a. s. als huitengewoon opzichter bij de Landgebouwen.

Vervolg der uitslag van Aanbestedingen.

Groningen, 29 December, voor rek. der gemeente: 1°. het onderhoud van en het doen van eenige herstellingen en vernieuwingen aan 10 schoolgebouwen ged. 1893 (bestek no. 474); minste inschr. K. v. d. Laan, Groningen, voor ƒ 2942.

2°. idem aan 11 schoolgebouwen ged. 1893 (bestek n°. 475); minste inschr. G. Hendriks, Groningen, voor ƒ 3142.

3°. idem aan 11 schoolgebouwen ged. 1893 (bestek n°. 476); minste inschr. H. J. Walker, Groningen, ƒ 4079.

4°. het onderhouden en vernieuwen der bestratingen binnen de gemeente; minste inschr. J. N. Kruizinga, Groningen, voor ƒ 9639.

5°. het onderhoud van verschillende gemeentewegen en voetpaden; minste inschr. S. Bos, Groningen voor ƒ 9332.

's-Bosch, 29 December: 1°. de levering van diverse materialen voor de gemeentewerken; minste inschr. waren:

Quenstedten: M. Visser, Brunen, ƒ 78 per 1000.

10.000 clakke Waalklinkers, denelfde, ƒ 165.

300 M³. gewone onderhoudsgruit, M. van den Berg, Heusden, ƒ 438.

150 M³. grof rivierzand en 50 M³. kloppend, A. Kok, Orten, ƒ 70.06.

2°. het beplanten en onderhouden van bloemperken en plantsoenen; ingekomen 4 biljetten: J. H. Niemann ƒ 1250, J. v. d. Boschuijzen ƒ 947, J. M. Maréchal ƒ 897, Gebr. Verhoeven ƒ 725.

3°. herstellen en onderhouden van onbestrate wegen; ingekomen 3 biljetten: P. Kwantes ƒ 1481, J. v. Deusen, Hoeven, ƒ 1388, Wed. J. C. S. Schlikers ƒ 1350.

Brielle, 29 December: het vijfjarig onderhoud van het Asylgebouw oldaar; ingek. 10 bilj., als: J. Koetsenhorst, ƒ 285; L. Kortlever, ƒ 284.30; J. Bast, ƒ 259; F. v. d. Schoor, ƒ 245; J. Vermeulen, ƒ 234; M. Kriens, ƒ 234; J. Vermeulen Pz., ƒ 227; L. Zoetemeijer, ƒ 222,22; L. v. Andrighem, ƒ 204; A. E. Vermeulen, ƒ 175; allen te Brielle.

's-Gravenhage, 29 December: het bouwen van een villa op het terrein „Duinoord" te 's-Hage, onder beheer van den arch. J. H. Eduijs; ingek. 8 bilj., als:

Jean Stefens, 's-Gravenhage,	ƒ 17400
H. R. Mitrade, „	„ 19600
Q. A. Krijnen, 's-Gravenhage,	ƒ 18340
J. H. Paardekooper, „	„ 14900
J. van den Elshout Gzn., Scheveningen	„ 14729
W. P. Teuwisse, 's-Gravenhage,	„ 13720
M. Dunk, „	„ 13482
H. van Oetterooy, „	„ 11714

Nog niet gegund.

's-Gravenhage, 29 December: de levering van verschillende materialen voor de gemeente, minste inschr. waren:

Pere. 1, Laikesche kluitkalk, Maatschappij tot vervaardiging en levering van bouwmaterialen, Rotterdam, ƒ 4597.60.

Pere. 2, Steen, roapegoie, kalk, trass enz., A. S. Keij, Rotterdam, ƒ 1670.40.

Pere. 3, Machinekamerbeschoeiing, J. M. van der Lely, Maassluis, ƒ 2738.60.

Pere. 4, Verfwaren, H. C. Visser en Zn. Leiden, ƒ 297.85.

Pere. 5, Bouwijzerwerk, zwaluwstaarten lappen enz., S. M. van Vriesland Mz., 's-Hage, ƒ 965.37.

Pere. 6, Compositiezijp, R. S. Stokvis en Zn., Rotterdam, ƒ 408.545.

Pere. 7, Smeedijzer, Hotz en Co., Rotterdam, ƒ 1127.80.

Pere. 8, Diverse ijzerwaren, A. M. van Embden en Co., 's-Hage, ƒ 1307.86.

Pere. 9, Gegoten-ijzeren voorwerpen, IJzer- en Metaalgieterij „Sellandia", Zwolle, ƒ 4467.50.

Pere. 10, Smeedwerk, Wolkers & Kanis, Amersfoort, ƒ 822.80.

Pere. 11, Metaalwaren, R. S. Stokvis en Zonen, Rotterdam, ƒ 482.62.

Pere. 12, Houtwaren, P. J. van Hoeken, Leiden, ƒ 2098.50.

Pere. 13, Getrokken-ijzeren pijpen en fittings, W. J. Stokvis, Arnhem, ƒ 4230.53.

Pere. 14, Koperen kranen, Beek en Dyserinck, Amsterdam, ƒ 2310.48.

Pere. 15, Glaswerk en diverse kantoorartikelen, J. J. B. J. Boxy, Dordrecht, ƒ 1638.68.

Pere. 16, Barrel- en tonkraanbeschoeiing, H. J. F. Marrell, 's-Gravenhage, ƒ 763.81.

Pere. 17, Dakwerken, T. C. B. ten Hagen, 's-Hage, ƒ 1143.92.

Pere. 18, Lantaarns enz., P. L. Jansen, Kampen, ƒ 1109.77.

Pere. 19, Gegoten-ijzeren buizen, R. S. Stokvis, Rotterdam, ƒ 926.50.

Pere. 20, Gegoten-ijzeren hulpstukken, Ned. Stoombuisfabriek-maatschappij, Rotterdam, ƒ 7.50 per 100 K.G.

Hengelo (O.), 29 December: het bouwen van twee woningen voor B. Wolbers en J. ten Hove te Hengelo, onder beheer van den arch. J. W. Kleinga; ingek. 9 bilj. als: H. Essink Jr., ƒ 2888; A. Groothuijzel, Borne, ƒ 2574; Slagbrikke, ƒ 2573; Markslag, ƒ 2466; Vos en Mersink, Delden, ƒ 2445; Clemens, ƒ 2640; Goedhart en Fischer, ƒ 2352; W. v. Leeuwen, 2277; B. Luttelink, ƒ 2100.

De overigen te Hengelo.

Amsterdam, 29 December, onder beheer der genie:

a. het maken van eene duinhelm in den Angstel, ingek. 17 bilj., als:

W. Meijer, Amsterdam,	ƒ 19940
P. Dekker en H. Grever, „	„ 19525
A. Graaf, Wageningen,	„ 19000
J. H. M. Terwindt, Beenkelen,	„ 18600
G. B. Oosterhuis, Loenersloot,	„ 18498
J. van Vuuren, Zaltbommel,	„ 17500
W. Blankevoort Czn., Broek-in-Waterland,	„ 17400
P. Kleijn, Dordrecht,	„ 17235
J. Faas, Amsterdam,	„ 17200
K. Havenaar, Utrecht,	„ 16980
J. Monster, Vreeswijk,	„ 16900
W. de Leeu, Sloten,	„ 16170
P. Schmidt en E. Hermans, Amsterdam,	„ 16150
E. Streefland, Sliedrecht,	„ 15814
P. Vervoort Jz., Amsterdam,	„ 15700
C. J. Hoffman „	„ 15400
A. Bouman, Wesp,	„ 15300
Raming	„ 15700

b. het maken van een fort in de Zuiderzee aan het Pampus (3de gedeelte); ingek. 8 bilj., als:

N. Mühl, Maiden,	ƒ 17990
A. Bouman, Wesp,	„ 17700
W. Blankevoort gzn., Broek-in-Waterland,	„ 17400
A. Graaff, Wageningen,	„ 17300
J. van de Brake, Apeldoorn,	„ 16860
J. Monster, Vreeswijk,	„ 16800
L. de Neef Lzn., Amsterdam,	„ 16680
P. Streefland, Sliedrecht,	„ 15613
Raming	„ 15400

Amsterdam, 29 December: het drijarig onderhoud der werken van het heemraadschap tijd Amstel en Nieuwer-Amstel, in drie percelen.

Ie Perc. ingek. 12 bilj. als:

J. Post, Amsterdam,	ƒ 66775
P. v. d. Lijn, Aarlanderveen,	„ 63770
G. Verweij, Uithoorn,	„ 63300
L. Pott, Buiksloot,	„ 63280
P. Duinker, Amsterdam,	„ 63131
J. Faas, „	„ 62160
K. J. R. v. Duuren, „	„ 63015
A. Pares, „	„ 63000
P. Dekker, „	„ 62860
W. Meijer, „	„ 62440
J. van Lokhorst, Alfen,	„ 61880
W. Aalsgaarder, N.-Amstel,	„ 60700
Raming	„ 61120

2e Perc. ingek. 5 bilj. als:

A. de Zwart, Wilnis,	ƒ 21025
D. van Mourik, Onder-Amstel,	„ 18990
J. v. d. Klei, Uithoorn,	„ 18580
G. Slagter, Amsterdam,	„ 18388
W. de Leeu, Sloten,	„ 16960
Raming	„ 19710

3e Perc. ingek. 6 bilj. als:

J. Faas, Amsterdam,	ƒ 19860
J. Post, „	„ 16983
L. van Zon, Purmerend,	„ 16692
W. de Leeu, Sloten,	„ 16649
D. Yarkeviser, Oterleek,	„ 15539
Jb. de Vries, Purmerend,	„ 15280
Raming	„ 15820

NAGEKOMEN AANKONDIGINGEN

ZATERDAG, 14 JANUARI.

's-Hage, te 2 uren, door het min. van justitie: het leveren van 169,000 best rood, 104,000 vlakke klinkers, 215,000 grijs handgraauw en 13,740 straatklinkers, alles Woerdensch aan de rijksverkleedplaatsen Veenhuizen, in 4 perc. Inl. bij den ing.-arch. voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Hage.

DINSDAG, 17 JANUARI.

's-Hage, te 2 uren, door het min. van justitie: het leveren van bouwhout, tras, kalk, pannen, tegels, rivierzand, cementen, glas en verfgereedschappen, in 7 perc. Inl. bij den ing.-arch. voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Hage.

ADVERTENTIEN.

Openbare Verkooping
VAN
AANNEMERS-MATERIEEL.

Notaris **BOLL** te GOUDSCHEUR zal op **Woensdag 4 Januari 1893**, en zoo noodig den volgenden dag, des voormiddags om 10 uur, te GOUDSCHEUR, in hotel VAN ANDEL, in het openbaar en contant geld, verkoopen:

Verschillende **Aannemers-Materialen**, gedient hebbende bij de uitvoering der werken aan het Merwede Kanaal te Gorinchem: Aannemers de heeren H. VAN RHIJN & Co.

Het te verkoopene is in het breede omschreven in catalogus, waarvan exemplaren à 25 December e. a. op franco aanvrage, gratis verkrijgbaar zijn bij de heeren H. VAN RHIJN & Co. te *Gorinchem*, en is op het terrein van het werk te bezichtigen.

PHOTOLITOGRAPHIE,
Photozincographie
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor Photolithographie, bijzonder geschikt voor de reproductie van Plans, Teekeningen enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor Photozincographie voor de reproductie van Platen en Gravures, ook van Teekeningen voor Boekwerken enz., in dienste van HH. Uitgevers en op zijne Stéréotype-Inrichting voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking, worden op *franco* aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK
van werken in zink en andere metalen
te *Delft* beveelt zich aan voor de
leveringen van alle mogelijke ornamentes
in **lood, zink en koper** en vooral ook voor
Kunsteemeedwerken naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *ƒ 2.—* zullen *francs* worden toegezonden:

1e. Catalogus van **ornamenten** in **lood en zink.**

2e. „ „ voor gemeed-ijzeren **trapbalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**

3e. „ „ voor **jalousiekappen.**

Bij bestellingen van minstens *ƒ 30.—* worden 5e twee gulden gerestitueerd.

F. W. BRAAT

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
Steeds voorhanden
Ruw IJzer in verschillende profielen en lengten
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Wenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

MORLEY
harde half harde, zachte,
uit de eenige in die steensoort bestaande groeven van TERRE DE MORLEY (Mosbl).
ARMAND VAN WYLICK
Eenige vertegenwoordiger voor Nederland
BRUSSEL
Rue du Progrès 35.

AANBESTEDING.

11 JAN. 1893, n. m. ten 3½ uur, zal ten huize van D. BAKKER, Landbouwer aanbij het station MOORDRECHT, worden aanbesteed:

Het bouwen van een Bouwmanswoning en daarbij behoorende werken.

Aanw. in deze één uur voor de besteding. Teekening en bestek op franco aanvrage verkrijgbaar à *ƒ 2.25* per stel van af 23 Dec. 1892 bij C. J. VAN EIK, Boekdrukker te Woerden.

Nadere inlichtingen geeft D. KOMEN, Bouwk. te UTRECHT.

Belangrijke Verkooping
VAN
YPEBOOMEN.

De Notaris **WOLTERS** te TERNEUZEN, zal voor zijne grieajpalen, op **Woensdag den 18 Januari 1893**, des voormiddags precies om 11 uur, ten huize van den Heer A. VAN GASTEL, aan de *„Drie Hoefijzers"*, aanbij het station *LANGEWEG*, in het openbaar verkoopen:

Ongeveer **500 zeer zware YPEBOOMEN** en eenige **KANADABOOMEN**, staande langs den Rijksweg van BERGEN naar MOERDIJK, zijnde het gedeelte van af de school te Zevenbergschen Hoek, tot den Hoogen Moerdijk, bij W. KAPELLAARS.

Deze bomen zijn buitengewoon gunstig gelegen voor het vervoer per as langs den Rijksweg en verder op ½ uur afstand van het groot water te Moerdijk en in de onmiddelijke nabijheid van den staatsspoorweg, station Lage Zwaluwe.

Betaalbaar: 1 Mei 1893. — Onkosten contant. Onbekende koopers worden bekende borgen gesteld.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den genoemden der verkoopers, den Heer A. VAN GASTEL, aan *„de drie Hoefijzers"*.

BECKER & BUDDINGH. — ARNHEM.
Koninklijke Fabriek van
WATERPAS-,

Hoekmeet-
en andere
INSTRUMENTEN.
voor Ingenieurs, Architecten,
Landmeters, Teekenaars, enz.
Geëmailleerd ijzeren **PEILSCHALEN.**
Weegwerktuigen.

RIETPLANKENFABRIEK. (Syst. GIRAUDI.)
J. W. MOLIJN. — Gouda.
Plafonds. Separatiemuren. Ventilatiekokers.
ONBRANDBAAR GELUID- en WARMTE-ISOLEEREND.
Fluaten KESSLER | verharding, verduurzaming van Kalk- en Zandsteen, Cementsteen, Gips enz.

ROLLUIKEN van Staal of van Hout worden sinds 1866 onder garantie geleverd door den uitvinder en fabrikant WILHELM TILLMANNS, Remscheid-
Generaal Agent voor Nederland en Koloniën: T. G. TISSOT Jr, *AMSTERDAM.*

DELINT & Cº, Rotterdam,
NIEUWE HAVEN Nº. 39. N.Z.
Magazijn van Parket- en Wandtegels.
Vraag dessins enz.

GEORGS MARIEN- BERGWERKS- & HÜTTEN-VEREIN,
te **OSNABRÜCK.**
Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:
F. W. VAN GENOT JGz., Ingenieur-Architect, Van-Speijkstraat 117, 's-Gravenhage.

JAN HAMER & Cº.
Marnixstraat 402,
AMSTERDAM.
Amerik. Lucht- en Stofzuigers
WING'S PATENT
Voor het verwijderen van **warme** of **slechte lucht, stof, stoom, gassen** enz. Voor **droging** en **afkoeling** in fabrieken van verschillenden aard. (1)
Vraag prijsen en referenties.

BOUWTERREIN.
Aan de **Roermondsche straat** en limiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

WILHELM TILLMANNS, Remscheid.
Opgericht 1856.
Erediploma Amsterdam 1883.
Overkappingen en Complete Gebouwen
van gegalvaniseerd gegolfd ijzer.
Catalogussen, Ontwerpen en Prijsopgaven worden verstrekt door den General-Agent voor *Nederland en Koloniën*
T. G. TISSOT Jr. Amsterdam.

ARTESISCHE PUTTEN.
WATER?
Deze **PUTTEN** worden in verschillende afmetingen geleverd van gegalv **IJzeren-, Zinken-** of **Cementen Buizen.**
Voor elke hoeveelheid water wordt gegarandeerd.
H. HARTMAN.
LOOSDUINEN.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
ARNHEM.
levert pasklaar gekyaniseerd rot en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen,
BROEIBAKKEN, VLOEREN,
Vloerribben, enz. enz.

H. & J. SUYVER,
FABRIKANTEN VAN
STOOMKETELS EN WERKTUIGEN,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE-DIPLOMA (hoogste onderscheiding).
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"